اے ہینڈ بک آف ®

ایم اے پنجابی گائیڈ

پنجاں پرچیاں دی پوری گائیڈ

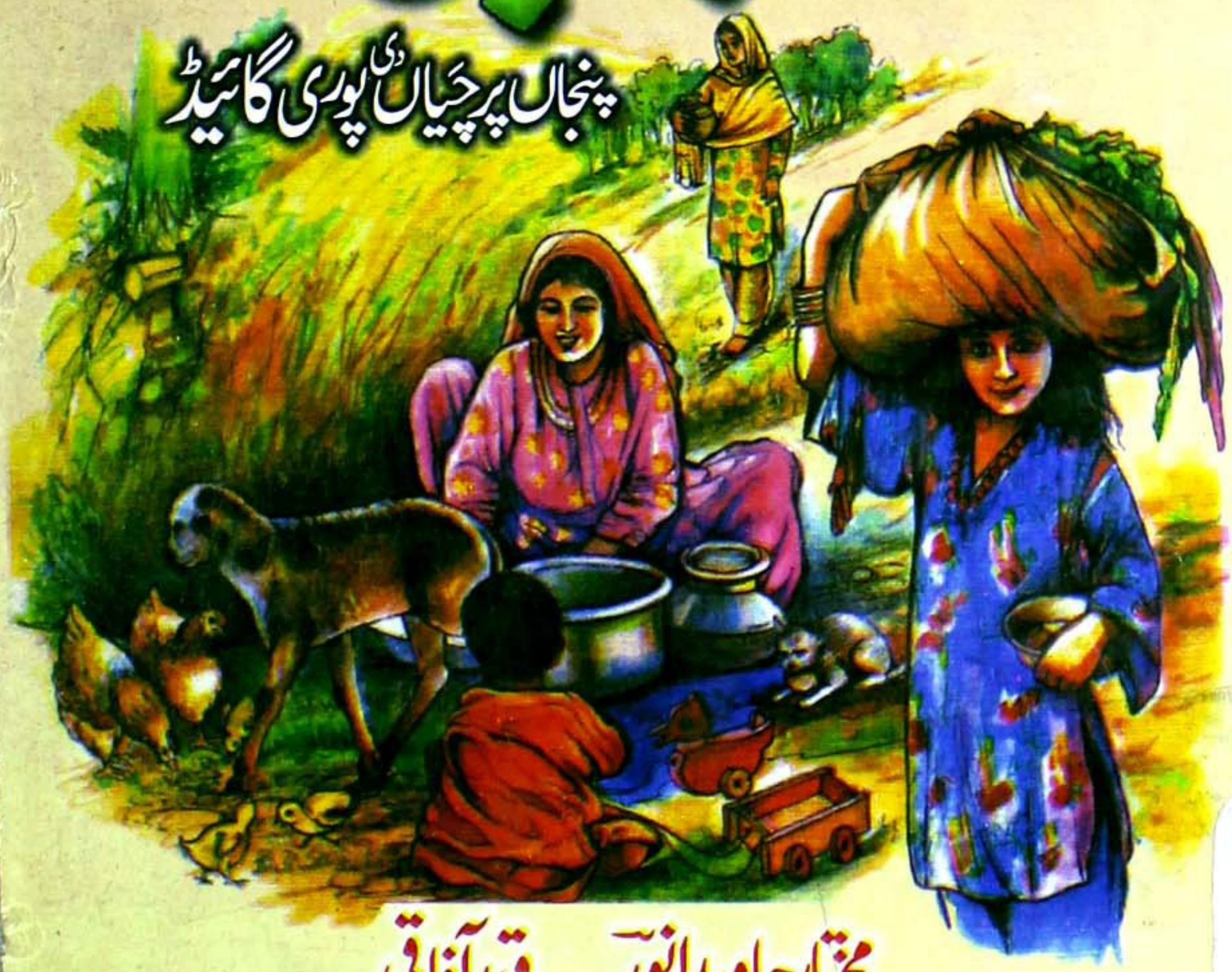

مختار جاوید انور قدر آفاقی

لاہور۔ فیصل آباد۔ راولپنڈی

Marfat.com

Marfat.com

اے ہینڈ بک آف

درسی

ایم۔ اے پنجابی گائیڈ

پارٹ I

سوالاً و جواباً

پانچ پرچوں کی مکمل حل شدہ گائیڈ

نصاب برائے ایم۔ اے (پنجابی) سال اول (ریگولرو پرائیویٹ)

۱۔ پہلا پرچہ کلاسیکی شاعری ۲۔ دوجا پرچہ نثر۔ قدیم تے جدید

۳۔ تیجا پرچہ دین تے تصوف ۴۔ چوتھا پرچہ خصوصی مطالعہ وارث شاہ

۵۔ پنجواں پرچہ تاریخ ادب

پروفیسر مختار جاوید پروفیسر قدر آفاقی (صدارتی ایوارڈ یافتہ)

مجید سنز

اردو بازار لاہور۔ بھوانہ بازار فیصل آباد

المصطفیٰ پلازہ 6th روڈ راولپنڈی

4602

Marfat.com

جملہ حقوق بحق پبلیشرز محفوظ ہیں

7097
8797/

نام کتاب ..... ایم۔اے پنجابی گائیڈ (پارٹ ا)

مصنف ..... پروفیسر مختار جاوید۔ قدیر آفاقی

پبلیشرز ..... یوسف مختار

اشاعت 2000ء

تعداد 500

کمپوزر ..... محمد امجد

پرنٹرز ..... زیڈ۔اے پریس

قیمت 150/-

نوٹ:

ہمارے پاس ایم۔اے پنجابی کے سابقہ پرچہ جات دستیاب ہیں۔ نیز امتحان کے نزدیک گیس پیپرز تمام پیپروں کے بھی دستیاب ہونگے۔

مجید سنز

اردو بازار لاہور۔ بھوانہ بازار فیصل آباد

المصطفیٰ پلازہ 6th روڈ راولپنڈی

Marfat.com

نصاب برائے ایم۔اے

(پنجابی)

سال اول (ریگولرو پرائیویٹ)

خدوخال

۱۔	پہلا پرچہ کلاسیکی شاعری	۱۰۰ نمبر
۲۔	دوجا پرچہ نثر۔قدیم تے جدید	۱۰۰ نمبر
۳۔	تیجا پرچہ دین تے تصوف	۱۰۰ نمبر
۴۔	چوتھا پرچہ خصوصی مطالعہ وارث شاہ	۱۰۰ نمبر
۵۔	پنجواں پرچہ تاریخ ادب	۱۰۰ نمبر

پہلا پرچہ کلاسیکی شاعری

۱۔	بول فریدی مرتبہ فقیر محمد فقیر	۴۰ نمبر پہلے ۴۰ بولاں
۲۔	سچل سرمست (انتخاب) از محمد اسلم رسولپوری	۲۰ نمبر وچوں متن تے
۳۔	احسن القصص۔۔ مولوی غلام رسول عالمپوری	۲۰ نمبر می ۲۰ نمبر دا سوال
۴۔	سیف الملوک۔۔ میاں محمد بخش	۲۰ نمبر لازمی ہووے گا

دوجا پرچہ نثر۔قدیم تے جدید

۱۔	(الف) قدیم نثر	۲۰ نمبر
	۱۔ مواعظ نوشہ۔۔ مرتبہ شرافت نوشاہی	متن ۱۰ نمبر
	۲۔ بوہل نماز مرتبہ ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعداری	تنقید ۱۰ نمبر
	۳۔ پکی روٹی	
۲۔	(ب) جدید نثر	۸۰ نمبر
	افسانہ ۱۔ اک اوپری کڑی از رفعت	۲۰ نمبر

Marfat.com

۲۔ڈونگھیاں شاماں از نواز

ڈرامہ ا۔ سورج مکھی از سجاد حیدر ۲۰ نمبر

۲۔ٹاھلی دے تھلے از اشفاق احمد

ناول ا۔ہٹھ از ڈاکٹر محمد باقر ۲۰ نمبر

انشائیہ ا۔چوھنڑاں از ارشد میر (صرف پنج انشائیے)

(دیباچے، تقریر دافن، پگ، بس دا سفر، پروہنے) ۲۰ نمبر

۲۔میرا دیس از ظہیر نیاز بیگ (پنج نثر پارے)

نیکی دا پھل، ھڑ، کرنی دی بھرنی، نیت دا بھاگ، جنت۔

تیجا پرچہ دین تے تصوف

(الف) دین ۴۰ نمبر

ا۔ترجمہ و تفسیر سورۃ لقمان، الحجرات، الرحمٰن از مولوی شعاع الدین

۲۔نجات المومنین از عبدالکریم جھنگوی۔

(ب) تصوف ۶۰ نمبر

ا۔ابیات سلطان باہو

۲۔کافیاں شاہ حسین

۳۔کافیاں بلھے شاہ

۴۔کافیاں خواجہ فرید (کافی نمبر ا تا ۴۰ دی تشریح لازمی ہووے گی)

چوتھا پرچہ خصوصی مطالعہ وارث شاہ

ا۔تنقیدی سوال ۶۰ نمبر

۲۔تشریح متن (پنجابی ادبی اکیڈمی) ۴۰ نمبر

مرتبہ عبدالعزیز

پنجواں پرچہ تاریخ ادب

ا۔پنجابی شاعراں دا تذکرہ از مولا بخش کشتہ

۲۔پنجابی ادب کی مختصر تاریخ از ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعداری

۳۔پنجابی ادب دی کہانی از عبدالغفور قریشی

۴۔سرائیکی شاعری از کیفی جام پوری۔

Marfat.com

فہرست سوالات

پہلا پرچہ کلاسیکی شاعری

	بول فریدی (ڈاکٹر فقیر محمد فقیر)	2
☆	بابا فریدؒ دی حیاتی تے چانن پاؤیاں بابا فریدؒ دے حالات زندگی بیان کرو۔	
☆	بابا فریدؒ دی شاعری سانوں کیہ درس دیندی اے یاں	4
	بابا فریدؒ دے بولاں وچوں سانوں کیہ کیہ سبق ملدے نیں۔	
☆	بابا فرید گنج شکرؒ دے بولاں دا فنی ویرواکرو۔	8
☆	بول فریدی دے چونویں شلوکاں دا ترجمہ تے تشریح بیان کرو۔	10
☆	**سچل سرمست (انتخاب) محمد اسلم رسول پوری**	18
	سچل سرمست دی حیاتی تے چانن پاؤیاں سچل سرمست دی حیاتی تے بھرنواں نوٹ لکھو۔	
☆	سچل سرمست تے فلسفہ وحدت الوجود تے چانن پاؤ؟ یاں	21
	سچل سرمست صوفیاں دے کیہڑے فرقے نال تعلق رکھدے سن۔	
☆	سچل سرمست دی شاعری دا فکری تے فنی ویرواکرو۔	27
	سچل سرمست ہوراں دے تصور عشق اتے بھرواں چانن پاؤ۔	
☆	**احسن القصص (مولوی غلام رسول عالمپوری)**	32
	مولوی غلام رسول عالمپوری دی حیاتی دے حالات تفصیل نال بیان کرو تے	
	احسن القصص وچوں نمونے دے شعر پیش کرو یاں	
	مولوی غلام رسول عالمپوری دی حیاتی تے فن تے روشنی پاؤ۔	
☆	مولوی غلام رسول عالمپوری دی صوفیانہ شاعری تے چانن پاؤ؟ یاں	34
	مولوی غلام رسول عالمپوری اک صوفی سن۔ تہاڈا کیہ خیال اے؟	

Marfat.com

☆	مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں 'احسن القصص' وچ جیہڑیاں صنفاں ورتیاں نیں۔ اوہناں دا ہر نواں جائزہ لوو یاں مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں 'احسن القصص' وچ جیہڑیاں علمی ادبی صنفاں ورتیاں نیں اوہناں بارے بحث کرو؟	36
☆	مولوی غلام رسول عالمپوری نے اپنی تخلیق وچ سراپا نگاری دا خوبصورت انداز اپنایا اے تسی ایس دی بارے مثالاں دے ذریعے اپنا جواب ویروے نال بیان کرو؟	40
☆	مثنوئی دی تعریف کروتے ایس تعریف دے حوالے نال احسن القصص دیاں فنی خوبیاں بیان کرو؟	43
☆	**سیفُ الملوک (میاں محمد بخشؒ)** میاں محمد بخشؒ دی حیاتی تے فن تے چانن پاؤ؟	50
☆	میاں محمد بخشؒ دی اخلاقی شاعری تے بحث کرو یاں میاں محمد بخش بطور اخلاقی مبلغ	51
☆	میاں محمد بخشؒ دی زندگی دے صوفیانہ پہلواں تے نوٹ لکھو۔ اوہناں دی شاعرانہ بلندی تے چانن پاؤ۔	54
☆	میاں محمد بخشؒ دی سراپا نگاری تے تفصیلی نوٹ لکھو؟	55
☆	میاں محمد بخشؒ ہوراں دے تصور عشق اتے سیف الملوک وچوں مثالاں دے کے مضمون لکھو یاں میاں محمد بخشؒ دے عشق دے تصور نوں سیف الموک دے حوالے نال بیان کرو۔	57
☆	میاں محمد بخشؒ دی "سیف الموک" دیاں شعری خوبیاں بیان کرو یاں "سیف الملوک" دیاں خصوصیات دسو۔	58
☆	میاں محمد بخش دی سیف الملوک نوں سفر العشق کیوں آکھیا جاندا اے؟ یاں بات مجازی رمز حقانی ون وناں دی کاٹھی سفر العشق کتاب بنائی سیف چھپی وچ لاٹھی میاں محمد بخش دے ایس شعر دے حوالے نال اوہناں دی ایس رمز حقانی کرو	63

Marfat.com

☆	**دوسرا پرچہ نثر قدیم تے جدید** **مواعظ نوشہ گنج بخش** نوشہ گنج بخش دے حالات زندگی بیان کرو۔ تے آپدے پہلے دو عظاں دی تشریح تے اوہناں دی فکری تے فنی حیثیت تفصیل نال بیان کرو یاں نوشہ گنج بخش دے تیجے تے چوتھے وعظ اتے تفصیل نال چانن پاؤ؟ تے بیان نن داڈھنگ دی بحث بیٹھ لیاؤ؟	66
☆	حضرت نوشہ پیر دے وعظاں دی ادبی حیثیت بیان کرو؟	68
☆	**بوہل نماز (ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعداری)** حافظ بر خوردار دے حالات زندگی لکھوتے۔ رسالہ بوہل نماز دا تعارف کراؤ	76
☆	**پکی روٹی** پکی روٹی وچ بیان کیتے گئی مسئلیاں دی دینی تے ادبی حیثیت بارے بھرویں بحث کرو یاں پکی روٹی وچ بیان ہونے والے مسئلیاں دی نوعیت تے اہمیت اتے تفصیل نال چانن پاؤ	81
☆	دینی تعلیم دے حوالے نال پکی روٹی دی اہمیت بیان کرو؟	86
☆	پنجابی نثر وچ پکی روٹی دا مقام تے اوہدی ادبی حیثیت کیہ اے بیان کرو؟	87
☆	**اک اوپڑی کڑی (رفعت)** رفعت دے افسانیاں وچ کیہڑے مسئلے نکھیڑے گئے نیں کردار نگاری دے حوالے نال دی جائزہ پیش کرو؟	89
☆	رفعت دا افسانہ "جنتری" انسانی جذبیاں دی پھلواڑی اے۔ کالو بابا دے حوالے نال اپنے وچار پیش کرو؟	90
☆	"کرناں دی دھوڑ" عورتاں دے کیہڑے سماجی مسئلے دا نکھیڑا کردار اے۔ کیہہ تسیں صغراں دی ماں دی سوچ نال متفق او؟ بحث کرو	92
☆	سوزی دیاں سد حراں پوریاں نہ ہوں دی ذمہ داری دا تعین کرو۔ کیہہ بھلا بر گل دی ذمہ داری معاشرے تے سٹی جاسکدی اے چانن پاؤ	94
☆	"بیڑیاں دا پل" عنوان دے لحاظ نال کیسا افسانہ اے؟ سارے پہلوؤں بارے زنانہ جذبات دی روشنی وچ گل کتھ کرو	95

Marfat.com

☆	رفعت تے "کچی ڈمب" وچ عورت ذات دی فطری کمزوری دا رونا رویا اے بحث کرو؟	96
☆	"چنی" دے حوالے نال رفعت دی سوچ اڈاری دا جائزہ لیندے اپنے وچاروی کھل کے ظاہر کرو؟	98
☆	نمک حرام وچ کیہ سبق لکیا ہویا اے۔ چانن پاؤندے دسو کہ معاشرے دے گاڑ دا سبب کیہ اے؟ تے کیہ اپاکرنا چاہیدا اے؟	100
☆	انسانی جذبیاں دے ٹاکرے وچ "اک تیری میری کہانی" دا جائزہ لیندے بحث کرو؟	101
☆	کون دلاں دیا جانے دا نفسیاتی تجزیہ کردے اپنے خیالاں دی روشنی وچ ایس افسانے دے اثرات بیان کرو؟	102
☆	"گھسن گھیری" وچ کیہڑے زنانہ مسئلے بارے گل تھ کیتی گئی اے؟ اجیہے مسئلے دا منصفانہ حل تہاڈی جاچے کیہ اوسکدا اے۔ بحث کرو۔	104
☆	جملی دا کردار۔۔۔۔۔ رفعت دی سوچ دا اک پہلو اجاگر کردا اے کیہ ایس مسئلے دا کوئی حل وی موجود اے؟ بحث کرو	106
☆	مامی فضلاں نال زنانیاں دے جیہڑے مسئلے دا تعلق اے اوہ انسان دے اک اخلاقی روگ دی دس پاؤندا اے کیہ بھلا ہر بر اور تارا خلاقی روگ نہیں ہندا؟ بحث کرو	108
☆	رفعت دے سارے افسانے انج تاں انسانی جذبیاں دے مسئلے نیں؟ "اک اوپری کڑی" دے حوالے نال ثابت کرو کہ ایہہ افسانہ بنیادی حیثیت رکھدا اے	110
☆	**ڈوہنگیاں شاماں (نواز)** پیار دی کھیڈ وچوں ساڈی حیاتی دلکیہڑا انگ اگھڑدا اے۔ نوازی دی ایس کہانی دل گوڑھی نظر ماروتے اپنے خیالاں دے گھوڑے نوں دڑکی لوا کے دسو؟	113
☆	نواز دیاں کہانیاں "جوانیاں" دوالے کھمدیاں نیں "دل دے پرچھاویں" نوں مکھ رکھ کے بھرواں نکھیڑا کرو؟	115
☆	جوڑیاں جگ دی ایس کہانی دا بھرواں جائزہ لیندے اوہدے دکھوکھ پہلو نکھیڑو	116
☆	ڈونگیاں شاماں دے مصنف دی حیاتی بارے روشنی پاؤندے نواز دے افسانیاں دا مجموعی تاثر بیان کرو؟	118

Marfat.com

☆	نوازدے افسانے "سداسہاگن" دامرکزی خیال تے خلاصہ پیش کرو؟ یاں سداسہاگن دی کہانی ایس طرحاں بیان کرو کہ اوہدیاں خوبیاں نکھڑکے سامنے آجاون؟	121
☆	"اک سی تے اک سی بادشاہ" دا خلاصہ لکھو؟ یاں اک سی تے اک سی بادشاہ دامرکزی خیال	124
☆	ڈوبنگیاں شاماں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ بیان کرو	126
☆	**سورج مکھی (سجاد حیدر)** سجاد حیدر دے حالات زندگی بارے چانن پاؤ تے اوسدے فن بارے تنقیدی تبصرہ کرو؟	129
☆	سورج مکھی دے حوالے نال سجاد حیدر دی ڈرامہ نگاری دا فنی تجزیہ پیش کرو؟	130
☆	سجاد حیدر دے ناٹکاں وچ جذبے تے احساس دا میلہ لگا ہویا اے؟	134
☆	ڈرامہ نگاری وچ سورج مکھی دے حوالے نال سجاد حیدر دا مقام متھو تے فنی تجزیہ کرو؟	136
☆	**ٹاہلی دے تھلے (اشفاق احمد)** اشفاق احمد بارے تسیں کیہہ جاندے او، آپ دے حالات زندگی تے ادبی خدمتاں بارے روشنی پاؤ؟	138
☆	اشفاق احمد دی لکھت "ٹاہلی دے تھلے" بارے مختصر تبصرہ کرو	140
☆	ٹاہلی دے تھلے دا چوتھا ڈرامہ شہری تے دیہاتی تہذیب دے تضاد نوں واضح کردا اے بحث کرو؟	145
☆	"ٹاہلی دے تھلے" دا پنجواں ڈرامہ وہم تے گمان دے دوالے کھمدا اے اوہدے پچھو کڑ وچ چھپیا اصلاحی مقصد پوشیدہ اے اوسدی وضاحت کر کے تنقیدی جھات پاؤ؟	147
☆	ٹاہلی دے تھلے دا چھیواں ڈرامہ "ورلڈ آف ویلیو" دے آلے دوالے کھمدا ہویا ہمدے ہساندے معاشرے وچ خوشیاں ونڈدا، اوڑک جذبات تے حقیقت پسندی دا نکھیڑا کردیندا اے بھرواں تبصرہ تے وضاحت کرو؟	149
☆	**بٹھ (ڈاکٹر محمد باقر)** ڈاکٹر باقر دا ناول بٹھ اپنے عہد دے سماج عکاس تے مصور اے بحث کرو؟	153
☆	معاشرتی اصلاح دے حوالے نال واقعات تے کردار دی لووچ بٹھ دا جائزہ لو؟	157

Marfat.com

☆	**چونبھڑاں تے میرا دیس (ارشد میر)** ارشد میر تے چونبھڑاں دا مختصر تعارف کراؤ	162
☆	ظہیر نیازبیگی تے میرا ولیں بارے واقفی کرواندیاں اپنے وچار بیان کرو؟	165
☆	زبان تے بیان دے حوالے نال دیباچے تے جنت (ظہیر نیازبیگی دی کہانی) دا تفصیلی جائزہ پیش کرو؟	166
☆	تقریر دا فن نیت دا بھاگ ہر دو لکھتاں نوں اپنے لفظاں وچ لکھو	168
☆	پگ تے نیکی دا پھل ہر دو لکھتاں نوں اپنے لفظاں وچ لکھو تے اوہناں دی فکری تے فنی اہمیت دسو؟	170
☆	بس دا سفر تے نیت دا بھاگ ہر دو لکھتاں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ ایس طراں پیش کرو کہ لکھاریاں دے اسلوب اتے چانن پے سکے	172
☆	کرنی دی بھرنی تے پروہنے ہر دو لکھتاں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ اس طراں پیش کرو کہ لکھاریاں دے اسلوب اتے چانن پے جائے؟	176
☆	ظہیر نیازبیگی دی کہانی ہڑھ دا خلاصہ بیان کرو؟	179
	تیجا پرچہ **(سورۃ لقمان، الرحمٰن، الحجرات)**	
☆	**سورۃ لقمان (ترجمہ و تشریح)** سورت لقمان دا ویرواکرکے دسو پئی ایہدے وچ کیہڑے مضموناں اتے گل کیتی گئی اے؟	182
	یاں سورت لقمان دے مرکزی عناواں تے بحث کرو؟	205
☆	**سورۃ الرحمٰن (ترجمہ و تشریح)** سورت رحمٰن دے ناں زمانہ نزول تے شان نزول دے بارے تسیں کیہہ جاندے او۔ تفصیل نال لکھو۔	206 223
☆	سورت رحمٰن وچ بیان ہوئے مضموناں اتے اک بھرواں مضمون لکھو۔	224

Marfat.com

☆	**سورۃ الحجرات (ترجمہ و تشریح)** سورت الحجرات دے مضموناں دا ویروا کرو؟ یاں سورت الحجرات وچ موٹیاں موٹیاں کیہڑیاں گلاں دسیاں گئیاں نیں اوہناں دا ویروا کرو؟	246
☆	**نجات المومنین (مولوی عبدالکریم جھنگوی)** مولوی عبدالکریم جھنگوی دی حیاتی فکر تے فن تے چانن پاؤ؟	248
☆	نجات المومنین نوں مکھ رکھدیاں مولوی عبدالکریم جھنگوی دے اسلوب دا ویروا کرو؟	252
☆	فقہی ادب دی تعریف تے تاریخ تے چانن پاؤ نجات المومنین دیاں خوبیاں تے خامیاں تے بحث کرو	253
☆	نجات المومنین وچ کیہڑے کیہڑے مسئلے بیان کیتے گئے نیں۔ اوہناں دا ویروا کرو؟	261
☆	**ابیاتِ باہو (سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ)** سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دی حیات فکر تے فن تے چانن پاؤ؟	266
☆	کلام باہوؒ وچ کلمے دی اہمیت تے فضیلت بیان کرو؟ یاں حضرت سلطان باہوؒ دی شاعری دے توحیدی رنگ دا ویروا کرو	272
☆	حضرت سلطان باہوؒ دے نظریہ عشق تے روشنی پاؤ؟ یاں عشق بارے حضرت سلطان باہوؒ دے وچاراں دا ویروا کرو؟	274
☆	حضرت سلطان باہوؒ دے مرشد بارے وچاراں تے چانن پاؤ یاں حضرت سلطان باہوؒ دی فکر وچ مرشد نوں مڈھلی حیثیت حاصل اے۔ بحث کرو۔	277
☆	دنیا تے دنیاداری بارے حضرت سلطان باہوؒ دے وچاراں تے چانن پاؤ	280
☆	**کافیاں (شاہ حسینؒ)** شاہ حسینؒ دی حیاتی، فکر تے فن تے چانن پاؤ	283
☆	شاہ حسینؒ تے تصور عشق دا ویروا کرو	291
☆	شاہ حسینؒ دے کلام تے جھات پاؤ یاں شاہ حسینؒ دی شاعری وچ توحیدی وچار ملدے نیں ثابت کرو	293
☆	شاہ حسینؒ بطور علامتی شاعر یاں شاہ حسینؒ دے علامتی نظام تے بھرواں مضمون لکھو۔	299

Marfat.com

☆	شاہ حسینؒ تے فلسفہ وحدت الوجود تے بحث کرو	302
☆	شاہ حسینؒ صاحب حال شاعر نیں تساں ایہہ خیال اے؟	306
☆	شاہ حسینؒ بطور ملامتی شاعر یاں شاہ حسینؒ دیاں کافیاں نوں مکھ رکھ کے بحث کرو	309
☆	**کافیاں (بابا بلھے شاہؒ)** بابا بلھے شاہؒ دی حیاتی فکر تے چانن پاؤ	312
☆	بابا بلھے شاہؒ دی آفاقیت بارے تفصیلی مضمون لکھو؟	318
☆	بابا بلھے شاہؒ ہوراں دے توحیدی وچاراں دا ویرا کرو	323
☆	بابا بلھے شاہؒ دے 'عصری' سماجی شعور بارے اوہناں دے شعراں دے حوالے نال اظہار خیال کرو یاں بابا بلھے شاہؒ دی سماج تے ڈوہنگی نظر اے	326
☆	بابا بلھے شاہؒ مست الست ہو کے وی عقل تے بیداری دا درس دیندے رہے مثالاں نال نتارا کرو	331
☆	**کافیاں (خواجہ غلام فریدؒ)** خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی شخصیت تے فن تے روشنی پاؤ	335
☆	پنجابی دے صوفی شاعراں دی فکری سانجھ تے چانن پاؤ	340
☆	خواجہ غلام فریدؒ دے فکر تے فن دی کوئی نمائندہ کافی لکھو	346
☆	خواجہ غلام فریدؒ دی منظر نگاری تے اظہار کرو یاں خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی شاعری دا تہانوں کہڑا پہلو زیادہ متاثر کردا اے	349
☆	پنجابی صوفی شاعراں عشق بارے کیہہ وچار پیش کیتے نیں۔ نصاب وچ شامل صوفی شاعراں دے کلام دے حوالیاں نال ویرا کرو	354
	چونویاں کافیاں (خواجہ غلام فریدؒ)	358

Marfat.com

☆	**چوتھا پرچہ** **(وارث شاہ دا خصوصی مطالعہ)** وارث شاہؒ دی حیاتی بارے چانن پاؤ۔ نالے دسو کہ وارث شاہؒ توں علاوہ ہور ناں شاعراں کیہڑی کیہڑی زبان وچ ایہہ قصہ لکھیا اے۔ وارث شاہؒ دیاں لکھتاں بارے ویروے نال دسو؟	372
☆	ہیر وارث شاہؒ دیاں شعری خوبیاں تے فن بارے وضاحت نال چانن پاؤ؟	387
☆	وارث شاہؒ دی ہیر وچ اٹھارویں صدی دا پنجاب جھلکارے ماردا نظر آوندا اے تسی ایس بارے بحث کرو۔	401
☆	ہیر روح تے چاک قلبوت دے حوالے نال وارث شاہؒ نے ہیر دا قصہ انسانی زندگی دی مقصدیت اگھاڑن لئی لکھیا اے۔ بھر واں چانن پاؤ یاں ہیر وارث شاہؒ اک عارفانہ قصہ اے جس نوں سید وارث شاہؒ نے اپنی فنی کمال راہیں دنیاداری تے عارفانہ مقصدیت دا شہکار بنا کے پیش کیتا اے۔ قدر آفاقی دے شارحانہ خیالات دی روشنی وچ بھر واں جائزہ لئو؟	407
☆	وارث شاہؒ دی ہیر وچ روح دا کیہ مقام اے۔ ہیر وارث شاہؒ دے حوالے نال بھر واں ویروا کرو؟	423
☆	ہیر وارث شاہؒ وچ کیدو نوں شیطان آکھیا گیا اے کیوں؟ وضاحت کرو کیدو اصل وچ ہیر دا عاشق سی تہاڈا کیہ خیال اے؟	425
☆	رانجھا قلبوت توں کیہہ مراد اے؟ پنج پیر = پنج حواس دے حوالے نال پنج پیراں دا کردار زیر بحث لیاؤ کہ اوہ ہیر جٹی نوں ادھالن دا مشورہ کیوں دیندے نیں۔	430
☆	ہیر نے رانجھے نوں آکھیا سی "مینوں لودھال کے لے چل۔ کیہ بھلا ہیر بد کردار سی بحث کرو؟	436
☆	بال ناتھ نوں اک مسلمان دا پیر کہہ کے وارث شاہؒ نے اسلام دے پکھوں بھلا جرم نہیں کیتا؟ نبیڑا کرو۔	439
☆	وارث شاہؒ عیالی نوں منکر نکیر کہہ کے رانجھے دا قصہ اگے ٹوردا اے کیہ بھلا عیالی دا کردار منکر نکیر دی ترجمانی کردا اے؟ بحث کرو۔	445

Marfat.com

☆	وارث شاہؒ نے سہتی نوں موت اگھ کے قصہ ہیر رانجھے نوں اک نواں موڑ دتا اے۔ سہتی دے کردار بارے کجھ واں چانن پاؤ۔	450
☆	وارث شاہؒ نے پنجابی کہانی ہیر رانجھا رائیں عورتاں دے حقوق واسطے آواز بلند کیتی اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے۔	454
☆	قصہ ہیر رانجھا وچ "مرد"نوں کائنات دا مرکزی کردار دتا گیا اے تے باقی ہر شے اوسدی مددگار یا مخالف اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے۔ کجھ ویں گل بات کرو۔	459
☆	وارث شاہؒ اک صوفی شاعر سی پا دنیا دارتے ڈھکسلے باز تنک بندی کرن والا لیکھک سی۔ ہیر دے حوالے نال چانن پاؤ۔	464
☆	ہیر وارث شاہؒ دے متن بارے تشریحات؟	473
☆	**پنجواں پرچہ** **(پنجابی ادب دی تاریخ)** **پنجابی ادب دی کہانی (عبدالغفور قریشی)** پنجابی ادب دی تاریخ دا تعارف تے تبصرہ	500 501
☆	عبد الغفور قریشی ہوراں دی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" دے حوالے نال "ولیں پنجاب دی کہانی" تے روشنی پاؤ۔	506
☆	پنجابی زبان دی ابتدا تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے او؟ یاں پنجابی دا قدیم ناں کیہ سی۔ ایس دا موجودہ ناں کدوں تے کیوں پیا؟	509
☆	پنجابی زبان دا تعلق کس کنبے نال اے یاں پنجابی زبان دے ٹبر بارے مختلف نظریئے کیہ نیں۔	511
☆	لوک گیت کیہ ہوندے نیں؟ یاں لوک گیتاں دیاں مشہور صنفاں دا ویروا کرو؟	514
☆	ہیٹھ لکھیاں زباناں تے مختصر نوٹ لکھو؟ (1) سنسکرت (2) پراکرت (3) اپ بھرنش (4) پالی (5) پشاچی	520

Marfat.com

☆	مغربی بولیاں داویروا کرو پنجابی زبان دیاں علاقائی بولیاں وچوں کسے پنج تے نوٹ لکھو؟ (1) ہندکو (2) پوٹھوہاری (3) شاہ پوری (4) ریاستی (5) ملتانی	523 یاں
☆	پنجابیوں باہر دی پنجابی بولیاں داویروا کرو؟ ہندکو۔ ڈوگری تے گوجری بارے نوٹ لکھو؟	527 یاں
☆	پنجابی ادب دی دورونڈ بارے تسی کیہ جاندے او؟ بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے 1947ء تیکر دے پنجابی ادب دی تاریخ بیاں کرو؟	528 یاں
☆	پاکستانی پنجابی ادب تے روشنی پاؤ؟ پاکستان بن مگروں رچے جان والے پنجابی ادب تے روشنی پاؤ؟	538 یاں
☆	پنجابی نعت دی ٹور بارے تسی کیہ جاندے او؟ پنجابی نعت دی تعریف تے تاریخ بیان کرو؟	548 یاں
☆	کافی دی ٹور پارے تسی کیہ جاندے او؟ کافی دی تعریف تے تاریخ تے چانن پاؤ؟	553 یاں
☆	سی حرفی دی ٹور بارے تسی کیہ جاندے او؟ سی حرفی دی ابتداء تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے او؟	561 یاں
☆	پنجابی غزل دی ابتداء تے ارتقاء تے روشنی پاؤ پنجابی غزل دی تعریف تے تاریخ تے چانن پاؤ؟	566 یاں
☆	پنجابی شاعری دیاں صنفاں بیان کرو؟ پنجابی شاعری دیاں مشہور صنفاں کیہڑیاں نیں۔ ہر صنف دا مختصر لفظاں وچ تعارف کراؤ؟	577 یاں
☆	پنجابی تثری ونڈاں تے چانن پاؤ	592
☆	**پنجابی شاعری دا تذکرہ (مولا بخش کشتہ)** "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" بارے تسی کیہہ جاندے او؟ "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" دا تعارف کراوتے ایس دا فنی تے فکری جائزہ پیش کرو۔	599 یاں

Marfat.com

☆☆	میاں محمد بخش کشتہ دی شخصیت فن تے فکر تے چانن پاؤ؟ میاں محمد بخش دی حیاتی تے فن تے بھر نواں مضمون لکھو؟	603 یاں
☆☆	محمد افضل خان دی شخصیت، فکر تے فن تے روشنی پاؤ؟	605
☆☆	پنجابی شاعراں ر لکھاریاں تے حیاتی تے ادبی خدمتاں داویروا پنجابی شاعراں ر لکھاریاں داتذکرہ	606
☆☆	**پنجابی ادب مختصر تاریخ (احمد حسین قلعداری)** احمد حسین قلعداری دی شخصیت فن تے فکر تے چانن پاؤ؟	657
☆☆	پنجابی ادب کی مختصر تاریخ واتعارف تے ویروا	660
☆☆	پنجابی شاعری دیاں صنفاں؟ پنجابی زبان دی ابتدا تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے؟ لوک داستاناں داتعارف تے ویروا کر کے دکھاؤ پنجابی قصہ کاری دا ادب وچ کیہ مقام ایں۔ کھل کے بیان کرو؟	662 یاں
☆☆	**سرائیکی شاعرو (کیفی جام پوری)** سرائیکی شاعری دے مصنف کیفی دی شخصیت فکر تے فن تے بھر نواں مضمون لکھو؟	670
☆☆	سرائیکی شاعری داتعارف کراؤ تے تبصرہ کرو	671
☆☆	قدیم سرائیکی ادب تے نوٹ لکھو؟ کیفی جامپوری دی کتاب سرائیکی شاعری دے حوالے نال سرائیکی ادب اتے روشنی پاؤ؟	674 یاں
☆☆	تہاڈے خیال موجب کیہ سرائیکی، پنجابی زبان توں وکھری زبان این یاں ایہہ اکلسجہ اے؟ یاں سرائیکی زبان دے قدیم تے جدیدی نظریے بیان کرو؟	679
☆☆	سرائیکی شاعری دے حوالے نال مرثیے تے چانن پاؤ؟	686
☆☆	مشہور سرائیکی مثنویاں بارے کیفی جامپوری دے حوالے نال تفصیلی نوٹ لکھو؟	692
☆☆	مشہور لوک داستان ر عوامی داستاناں داویروا کرو؟ کیفی جامپوری دی سرائیکی شاعری دے حوالے نال سرائیکی دوہڑے (ڈوہڑے) تے نوٹ لکھو؟	703

Marfat.com

بول فریدی

مرتبہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

1۔ بابا فرید گنج شکرؒ دی حیاتی تے چانن پاؤ

2۔ بابا فرید گنج شکرؒ دی شاعری سانوں کیہ درس دیندی اے ؟

3۔ بابا فرید گنج شکرؒ دے بولاں دا فنی ویروا کرو

4۔ "بول فریدی" دے چونویں شلوکاں دا ترجمہ تے تشریح

Marfat.com

سوالِ نمبر ☆ بابا فریدؒ دی حیاتی تے چانن پاؤ یاں

بابا فرید دے حالات زندگی بیان کرو

اصل ناں مسعود تے لقب گنج شکر تے فرید الدین پر علمی ادبی دنیا وچ بابا فرید گنج شکرؒ دے ناں نال مشہور ہوئے پنجابی ادب دی تاریخ تے جھاتی پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی مسلمان بزرگاں ' عالماں ' درویشاں' صوفیاں تے ولیاں تبلیغ اسلام وچ بھروا ں کردار ادا کیتا اے۔ اوہناں اپنے اچھے تے چنگے اخلاق تے بے داغ کردار پاروں اسلام دی شمع دور دور تیکر روشن کیتی اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ دا شمار اوہناں بزرگاں' درویشاں' صوفیاں تے ولیاں وچ ہوندا اے جنہاں دی عملی کوشش تے کاوش پاروں بے شمار غیر مسلم' دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے تے اسلام دی شمع دور دور تیکر روشن ہوئی۔

بابا فرید گنج شکرؒ 1178ء نوں ضلع ملتان دے قصبے کوٹھووال وچ جمال الدین سلیمان دے گھر پیدا ہوئے۔ بابا جی ہوراں دے پیدائش بارے مختلف مورخاں تے سوجھواناں دی مختلف رائے اے۔ جیویں منشی مولا بخش کشتہ ہوراں اپنی کتاب "" پنجابی شاعراں دے تذکرہ "وچ 1173ء بیان کیتی اے۔ ایسے طراں عبدالغفور قریشی ہوراں " پنجابی زبان وادب دی تاریخ "وچ 580ھ لکھدے نیں بابا فرید گنج شکرؒ دے والدین اچ پدھر دے بزرگ تے نیک سن۔ ایہناں دی والدہ قرسم بی بی اپنے سمے دی عظیم عابدہ تے زاہدہ سی۔ بابا جی ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے والدین توں حاصل کیتی۔ اوہناں دی والدہ صاحبہ نے بابا جی دی تعلیم تے تربیت ول خصوصی توجہ فرمائی۔ بابا جی دے دل وچ اللہ دی محبت دی اجیہی جوت جگادتی جس دی لو نال دور دور دا علاقہ نور نال بھر گیا۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دا دور اوہ دور سی جدوں برصغیر ہند وچ سیاسی ابتری پھیلی ہوئی سی غزنوی خاندان دے آخری بادشاہ خسرو ملک دی حکومت سی۔ خسرو عیاش آدمی سی۔ اوہ اپنی رنگ رلیاں وچ گھٹ رہندا تے حکومت دے انتظام ول بہت گھٹ دھیان کردا سی۔ اوس عیاشی پاروں ریاست دے گورنر تے نواب آپ مہارے ہو گئے۔ اوہناں اپنے علاقیاں وچ اپنی من مرضی دے حکم چلانے شروع کر دتے۔ غیاث الدین نے اپنے بھرا شہاب الدین نوں غزنی دا گورنر مقرر کر دتا۔ فیر شہاب الدین نے 1174ء وچ حملہ کیتا تے لاہور تے ملتان اتے قبضہ کر لیا مکدی گل ایہہ وے پئی پنجاب چوں غزنوی حکومت دا خاتمہ کر چھڈیا۔ ایس سیاسی انقلاب پاروں پنجاب دی معاشی معاشرتی' تہذیبی' تمدنی تے علمی حیاتی تے بڑا اثر پیا ادیب' شاعر' سوجھوان' صوفیاء کرام' اولیاء کرام تے عالم دین اجمیر قنوج تے بدایوں ول چلے گئے پر بابا جی ہوری کوٹھووال وچ رہے تے اپنے والدہ قرسم بی بی دی نگرانی ہیٹھاں علم حاصل کر دے رہے۔ مڈھلی تعلیم مکمل کرن مگروں بابا جی اٹھاراں سال دی عمر وچ ملتان دے مشہور عالم دین مولانا منہاج الدین ترمذی ہوراں دے مدرسے وچ داخل ہو گئے۔ جتھے اوہناں قرآن مجید' فقہ' حدیث تے تفسیر توں علاوہ دوجے مروجہ علوم وی سکھے ایس مدرسے وچ بابا جی ہوراں دی ملاقات زمانے دے عظیم عالماں' بزرگاں تے درویشاں نال ہوئی جنہاں وچوں حضرت بہاؤالدین زکریا ملتانیؒ تے حضرت قطب الدین بختیار کاکیؒ دے ناں ذکر

Marfat.com

دے قابل نیں۔ بابا جی ہوراں ایہناں بزرگاں توں علاوہ ہور ناں کئی بزرگاں توں وی فیض حاصل کیتا جنہاں وچوں شیخ الشیوخ حضرت شہاب الدین سہروردیؒ تے خواجہ معین الدین چشتیؒ ہوراں دے ناں ذکر جوگ نیں۔

بابا فرید گنج شکرؒ اجہیے خوش نصیب تے خوش بخت بزرگ نیں جنہاں اپنے مرشد پاک تے مرشد پاک بابا فرید گنج شکرؒ دے مرشد کولوں اکو ویلے فیض حاصل کیتا اک روایت موجب اک واری حضرت معین الدین چشتیؒ دلی آئے تے اپنے خلیفہ حضرت قطب الدین بختیار کاکیؒ نوں آکھن لگے آؤ! کجھ ہور برکتاں تے روحانی تحفے بابا فریدؒ ہوراں نوں دے آئیے۔ انج بابا فریدؒ ہوراں نوں اوہناں دے مرشد تے مرشد دے مرشد ہوراں روحانی تعلیم تے روحانی برکتاں نال مالا مال کر دتا۔ تانہوں بابا فرید گنج شکرؒ دی تعلیم تے تربیت پاروں نظام الدین اولیاؒ شیخ صابر کلیر شریف والے تے حضرت امام الحق سہالکوٹی ور گے بزرگاں چشتیہ خانوادے داناں روشن کیتا۔ اک واری حضرت خواجہ خواجگانؒ دلی تشریف لیائے۔ اوہناں بابا فرید الدینؒ ہوراں نوں ویکھیا بابا جی دے درویشیانہ حال، صوفیانہ شوق، عالمانہ ذوق عاجزانہ عمل تے معصومانہ شکل نوں ویکھدیاں ای اپنے روحانی پتر خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ نوں آکھیا "بابا بختیار جی! تسی اک ایسا عظیم تے بلند پرواز شہباز پھڑیا اے۔ جیہڑا سدرۃ المنتہیٰ توں وکھ ہور کدھرے اپنا آشیانہ نہیں بناوے گا۔ فرید اک اوہ دیوا اے جس دی لو درویشاں دے خانوادے نوں نورو نور کر دیوے گی۔"

(بول فریدی وی جان پچھان وچوں)

بابا فرید گنج شکرؒ اپنے مرشد پاک دی اجازت نال ہانسی چلے گئے تاں جو اوہ اکلیاں رہ کے عبادت تے ریاضت کر سکن گے۔ جمعے دیہاڑے ہانسی دے مشہور عالم دین تے بزرگ مولانا نور ترک دا واعظ سنن لئی مریداں سمیت مسیت وچ چلے گئے۔ مولانا نور ترک ہوراں واعظ دوران اچی آواز نال آکھیا! "مسلمانو! اج ساڈی مسیت وچ سخن دا صراف آگیا اے" سارے لوکی بابا جی ول ویکھن لگ پئے۔

بابا جی ہوراں اسلام دی تبلیغ تے تعلیم لئی اک جماعت خانہ قائم کیتا جتھے لوکی تصوف دی تعلیم حاصل کر دے سن۔ ایس تربیت گاہ دا ہندوستان وچ بڑا مقام تے مرتبہ حاصل سی۔ ایس جماعت خانے دے انتظام ہندوستان دے عظیم بزرگ تے عالم کر دے سن جنہاں وچوں مولانا بدر الدین اسحاق، خواجہ نظام الدین تے مولانا جمال الدین ہانسوی تے شیر محمد دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ مکدی گل ایہہ وے پئی بابا فرید ہوراں عالماں تے صوفیاں دی اجیہی جماعت قائم کیتی جنہاں دنیا وچ بابا جی ہوری بڑے سادہ تے سادمرادے سن اوہ اچھے اخلاق تے سوہنیاں عادتاں رکھدے سن سبھادے، چنگے، نیت دے نیک تے اخلاق دے سوہنے سن۔ اوہناں درویشانہ حیاتی گزاری۔ اوہناں نوں امیرانہ حیاتی توں نفرت سی۔ اوہ بادشاہاں دی صحبت تے سنگت توں نفرت کر دے سن۔ ہندوستان دے بادشاہ ناصر الدین محمود نے اپنے وزیر دے ہتھ بابا جی دی خدمت وچ اشرفیاں دا توڑا تے چار پنڈاں دی جاگیر دا پروانہ گھلیا۔ بابا جی ہوراں وزیر نوں آکھیا ایہ اشرفیاں دا توڑا، مریداں وچ

Marfat.com

ونڈ دیوتے جاگیر وی اوہناں نوں کوئی لوڑ نہیں۔ بابا جی ہوراں کدی وی کسے امیر کبیر تے بادشاہ کولوں کوئی تحفہ قبول نہیں کیتا۔

وفات بابا فرید گنج شکرؒ دی تاریخ پیدائش وانگوں تاریخ وفات داوی رولا ای اے لگا تار روزے رکھن پاروں بابا جی صحت آخری دناں وچ خراب ہو گئی سی۔ اوہناں نوں آندراں داروگ لگ گیا سی۔ اوہ اکثر بے ہوش ہو جاندے سن آخیر لوکائی نوں سدھے راہ پاون والا تے اللہ دے بندیاں نوں سکون دین والے ایہہ عظیم بزرگ تے درویش منش صوفی شاعر 1265ء نوں پاکپتن شریف وچ اللہ نوں پیارا ہو گئے۔ میاں مولا بخش کشتہ ہوراں بابا جی ہوراں دی تاریخ وفات 5 محرم 664ء بمطابق 1266ء لکھیا اے جد کہ بابائے پنجابی ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں "بول فریدی" وچ بابا جی ہوراں دی تاریخ وفات 1265ء ای دسی اے۔ شاہ عبدالحق دہلوی (اخبار چنار) منشی چشتی رام 'جی مشتاق' (ارشادات فریدی) تے ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ (پنجابی ادب دی مختصر تاریخ) وچ بابا جی ہوراں دی تاریخ پیدائش 664ھ دسدے نیں ایسے طراں محمد قاسم فرشتہ (تاریخ فرشتہ) بابا جی ہوراں دی وفات بارے 660ھ لکھدے نیں جد کہ کاہن سنگھ (مہاں کوش) ہوراں بابا جی ہوراں دی تاریخ وفات 1266ء دسی اے

مکدی گل ایہہ وے پئی اجوکے دور دے محققاں تے مورخاں دا ایہہ فرض اے پئی پنجابی زبان دے ایس عظیم صوفی شاعر حضرت مسعود الدین گنج شکرؒ دی حیاتی تے فن بارے پکی تے پیڈی تحقیق کرن تاں جے اوہناں دی اصل تاریخ پیدائش تے تاریخ وفات توں علاوہ اوہناں دی علمی ادبی قومی تے دینی خدمات بارے لوکائی نوں ہور جانکاری ہو سکے۔ بابا فرید گنج شکرؒ دے مزار شریف تے ہر سال 5 ویں محرم توں 10 ویں محرم تیک عرس ہوندا اے لوکائی لئی جنتی (بہشتی) دروازہ کھلدا اے۔ لکھاں تے کروڑاں عقیدت مند بابا جی ہوراں دے مزار تے حاضری دیندے نیں تے دل دیاں مراداں حاصل کر کے واپس پرتدے نیں بقول وارث شاہ:-

؎ وارث بشاہا وہ سدا ای جیوندے نیں جنہاں کیتیاں نیک کمائیاں نیں

سوال نمبر 2 ☆ بابا فریدؒ دی شاعری سانوں کیہ درس دیندی اے یاں
بابا فریدؒ دے بولاں وچوں سانوں کیہ کیہ سبق ملدے نیں
"بابا فریدؒ دا پیغام" وِرے سر نانویں بیٹھیاں مضمون لکھو یاں
بابا فریدؒ ہوراں لوکائی نوں کیہ تعلیم دتی اے یاں
بابا فریدؒ نے اپنے بولاں راہیں رسولی اخلاق تے شریعت دی تعلیم دتی اے یاں
حضرت بابا فریدؒ دی صوفیانہ شاعری تے چانن پاؤ یاں
بابا فریدؒ دی شاعری دے خاص خاص وصفاں دا نتار اکرو

[پنجاب یونیورسٹی ۱۹۸۵، ۱۹۸۷، ۱۹۸۹، ۱۹۹۰، ۱۹۹۱]

پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں جے ایس نوں زمانے دی وڈے وڈے عالماں بزرگاں تے شاعراں اپنے وچاراں دے اظہار لئی ورتیا اے بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے میاں

Marfat.com

محمد بخش ہوراں تیک سبھناں صوفی شاعراں ایس زبان نوں تبلیغ اسلام اصلاح معاشرہ تے تعمیر انسانیت لئی استعمال کیتا اے۔ لسانیات دے ماہراں ایس گل دی وی تصدیق کیتی اے پئی پنجابی شاعری دی بنیاد تصوف تے معرفت تے رکھی گئی اے۔

باباجی ہوراں اپنا پیغام تمثیل راہیں بیان کیتا اے کیوں جے اللہ سوہنے دا فرمان ایں "یعنی اپنے رب ولوں لوکاں نوں اج دعوت دیو پئی اوس وچ بڑی عقلمندی تے چنگی نصحیت ہووے"۔ باباجی ہوراں ایس فرمان تے پورا پورا عمل کیتا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دا تبلیغی انگ ویکھو۔

فرید ا ! بے نماز اکیتا ' ایہہ نہ بھلی ریت
کدے چل نہ آئیوں پنجے وقت مسیت

اک ہور شلوک ویکھو :۔

؎ اٹھ فریدا وضو ساج صبح نماز گزار
جو سر سائیں نہ نیویں سو سر کپ اتار

عاجزی تے انکساری دا انگ ویکھو :۔

؎ فریدا کالے فیڈے کپڑے کالا مینڈا ویش
گناہیں بھریا میں پھراں لوک کہن درویش

؎ فریدا مینوں مار کے منج کر' نکی کر کے کٹ
بھرے خزانے رب دے جو بھاوے سولٹ

دنیا دی بے ثباتی بارے باباجی فرماندے نیں :۔

فریدا کوٹھے منڈپ ماڑیاں ' ات نہ لائیے چت
مٹی پئی اتو لوی کوئی نہ ہوسی مت

عبادت تے ریاضت بارے آکھدے نیں :۔

کوک فریدا کوک توں جیوں راکھا جوار
جب لگ ٹانڈا نہ گرے تب لگ کوک پکار

باباجی ہوراں فرمایا اے پئی دوجیاں دی عیب جوئی کرن دی بجائے بندے نوں اپنے اعمال دا محاسبہ کرنا چاہیدا اے جیویں

؎ فریدا جے توں عقل لطیف ہیں کالے لکھ نہ لیکھ
آنپڑے گریوان میں سر نیواں کر کے ویکھ

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دی شاعری دا دو جاوڈا مقصد کردار دی اصلاح اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ اک باعمل تے شرعی صوفی ہون پاروں بلند اخلاق تے نیک کردار بزرگ سن اوہناں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں بے شمار غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی کردار دی چنگیائی تے بریائی دا دارومدار ضمیر دی چنگیائی تے برائی تے اے۔ نفس بندے دی کردار سازی وچ اہم کردار ادا کردا اے صوفیاء کرامؒ نے نفس دی اصلاح تے

Marfat.com

وی بڑا زور دتا اے نفس دی اصلاح لئی کئی اصول وضع کیتے نیں جنہاں تے عمل کر کے بندہ نفسانی خواہشات توں نجات حاصل کرلیندا اے ایہناں اصولوں نوں مجاہدہ یاں توبہ آکھیا جاندا اے۔ عبادت تے ریاضت بندے نوں ظاہرہ برائیاں تو نجات دیندی اے جد کہ توبہ تے استغفار بندے دے اندر نوں پاک تے صاف کر دی اے۔ قرآن مجید وچ نفس دی برائیاں توں بچن دی ہدایت فرمائی اے۔ حدیث شریف راہیں وی نفس دی اصلاح تے زور دتا گیا اے۔

بزرگان دین نے وی نفس دی پاکیزگی تے صفائی تے زور دتا اے ایس توں ایہہ نتیجہ نکلدا اے پئی کردار دا دارومدار بیداری ضمیر تے نفس دی صفائی تے پاکیزگی اے۔ باباجی ہوراں لوکائی نوں کردار دی اصلاح لئی انج پریا اے۔ فرماندے نیں :۔

؎ فریدا صاحب دی کرچا کری' دل دی لاہ بھراند
درویشاں توں لوڑ ییے رکھاں دی جیراند

باباجی ہوراں "میں" خودی یاں تکبر نوں ختم کرن تے بڑا زور دتا اے۔ عشق اصل وچ "میں" نوں مارن داناں ایں۔ تمثیل راہیں "میں" نوں مارن دی انج پریرنا کردے نیں :۔

؎ فریدا میں نوں مار کے منج کرنکی کر کے کٹ
بھرے خزانے رب دے جو بھاوے سولٹ

باباجی ہوراں بندے نوں نیک عمل تے چنگے کم کرن دی ہدایت کیتی اے۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی اے۔ ایس فانی دنیا بارے آکھدے نیں :۔

؎ فریدا کوٹھے منڈپ ماڑیاں ات نہ لائیے چت
مٹی پٹی اتولوی کوئی نہ ہوسی مت

صوفیاء کرام موجب دنیا دی ہر شے وچ اللہ سوہنا وسدا اہے۔ فرماندے نیں :۔

؎ فریدا خالق خلق میں خالق وسے رب مانہہ
منداکس نوں آکھیئے جاں تس بن کوئی نانہہ

عجز تے انکساری نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز نال باباجی ہوراں انج آکھیا اے

فریدا کالے مینڈے کپڑے کالا مینڈا دیس
گناہیں بھریا میں پھراں لوک کہن درویش

مکدی گل ایہہ وے پئی باباجی ہوراں اخلاق نوں سنوارن تے کردار نوں بناون دی بڑے سوہنے انداز نال ہدایت کیتی اے۔ اوہناں دا من کھچواں تے من کھبواں طریقہ ہر انسان دا دل موہ لیندا اے۔

بابا فرید گنج شکرؒ دی شاعری دا تیجا تے آخری مقصد معاشرے دی تعمیر سی۔ عمرانیات دے ماہراں معاشرے دی انج تعریف کیتی اے۔

"معاشرہ یاں سماج اکو جیہے خیالاں نوں رکھن والے لوکاں دے جتھے نوں آکھدے نیں۔ جیہڑے اکو جیہے خیالاں نوں پسند کرن تے سانجھے فائدیاں واسطے اک دوجے نال مدد کردے ہون"

Marfat.com

اسلام نے ایک مثالی تے اعلیٰ معاشرے دی تشکیل تے زور دتا اے جتھے لوکائی امن آشتی اخلاقی روا داری تے اسلامی بھائی چارے دی فضا وچ حیاتی گزارن۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں وی ایک مثالی تے پرامن معاشرے دے چائیوان سن 'اوہناں ہمیشہ پرامن' پرسکون تے امن آشتی والے معاشرے دی تشکیل دے زور دتا۔ بابا جی ہوراں دی سدھر سی پئی اوہناں دے آلے دوالے پرامن اسلامی معاشرہ ہووے بابا جی ہوراں ایس سدھر دا انج اظہار کیتا اے۔

؎ فریدا جے جاناں سڑ چھجناں پیندی پائیں گنڈھ
تیں جے وڈے ناہیں کو سبھ جگ ڈٹھا ہنڈھ

نماز دی اہمیت بارے آکھدے نیں :۔

؎ فریدا بے نمازا کیتا ' ایہہ نہ بھلی ریت
کدی چل نہ آیوں پنجے وقت مسیت

اک ہور شلوک ویکھو :۔

اٹھ فریدا وضو ساج صبح نماز گزار
جو سر سائیں نہ نیویں سو سر کپ اتار

بابا فرید ہوراں فرمایا پئی جت ہمیشہ سچ دی ہوندا اے جھوٹھاتے کوڑا بندہ معاشرہ وچ چنگی نظر نال نہیں ویکھیا جاندا۔ آکھدے نیں :۔

؎ بولیئے سچ دھرم جھوٹ نہ بولئے
جو گرو دسے واٹ مریداں جولئے

بابا جی فرماندے نیں پئی چنگے معاشرے لئے ضروری اے پئی لوک اک دوجے نال چنگا ور تارا کرن۔ برے کماں ول دھیان نہ دیئے جے کوئی تہاڈے نال برا ورتے 'تسی اوس نال چنگا ای ور تو۔ کیوں جو اس نال نیکی بھلیائی' پیار محبت ای دی فضا پیدا ہووے گی۔

بابا جی دا شلوک ملاحظہ فرماؤ۔ آکھدے نیں :۔

؎ فریدا برے دا بھلا کر غصہ من نہ ہنڈائے
وہی روگ نہ لگ ای پلے سبھ کچھ پائے

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی لوبھ 'لالچ' حرص 'طمع' نااتفاقی' معاشرے نوں دیمک وانگوں چٹ جاندے نیں تے معاشرے دیاں بنیاداں کھوکھلیاں ہو جاندیاں نیں صبر شکر سادگی تے قناعت پسندی معاشرے نوں خوشحال تے پرامن کردی اے۔ ایس گن نوں اپنان لئی بابا جی فرماندے نیں :۔

؎ رکھی سکھی کھائے کے ٹھنڈا پانی پی
فریدا ! ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی

بابا جی ہوراں بامقصد حیاتی گزارن دی انج پریرنا کیتی اے

Marfat.com

؎ فریدا چار گوائیاں ہنڈ کے چار گوائیاں سم
لیکھا رب منگسیا توں آیوں کیہڑے کم

باباجی ہوراں دکھیا سب سنسار دے مضمون نوں انج فرمایا اے

فریدا میں جانیا دکھ مجھ کوں دکھ سبھائے جگ
اچے چڑھ کے ویکھیا تاں گھر گھر ایہا اگ

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی مسعود الدین گنج شکرؒ ہوراں اپنے عارفانہ تے صوفیانہ کلام راہیں (شلوکاں راہیں) معاشرے نوں اسلامی قدراں دی بنیاد تے تعمیر کرن لئی پریریا اے۔ اوہناں اک اچھے باعمل صوفی تے مبلغ ہون پاروں سانوں چنگے کم تے نیک عمل کرن دی پریرنا کیتی اے تاں جے آپس وچ پیار محبت دی فضا پیدا کریئے تے ایس معاشرے وچ اسلامی معاشرے دا اجھلکارا وکھالی دیوے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی اوہناں دا کلام اخلاقی اسلامی تے شرعی تعلیم دی مونہہ بولدی تصویر اے۔

سوال نمبر ☆ بابا فرید گنج شکرؒ دے بولاں دا فنی ویروا کرو
(پنجاب یونیورسٹی 1992`1993)

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں پنجابی شاعری دا پہلا صوفی شاعر تے شلوکاں دا موھڈی شاعر آکھیا جاندا اے۔ بابا فریدؒ اک باعمل صوفی شاعر توں اڈاں اک عظیم بزرگ تے ولی اللہ وی سن۔ باباجی ہوراں دا کلام اوہناں دے سمے دی سیاسی، سماجی، معاشی تے معاشرتی تصویر اے۔ باباجی اسلام دے عظیم مبلغ تے باعمل تے شرعی صوفی سن۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں تبلیغ اسلام، اصلاح کردار تے تعمیر معاشرہ دا کم لیا اے۔ بابا فرید ہوراں فارسی تے اردو وچ وی شاعری کیتی اے پر اوہناں نوں زیادہ شہرت پنجابی شلوکاں پاروں حاصل ہوئی اے۔ صوفی دو قسم دے ہوندے نیں اک روایتی تے عام صوفی تے دوجے باعمل تے شرعی صوفی۔ روایتی صوفی سنیاں سنائیاں گلاں کردے نیں جدکہ باعمل صوفی، شاعر اپنے دل دی اصلی حالت، کیفیت تے وارتانوں بناوٹ تے ملاوٹ توں بناں ظاہر کردا اے۔ اوس دا کلام ہر قسم دی بناوٹ، ملاوٹ، وکھاوے تے ریاکاری توں پاک ہوندا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دا کلام تصوف، معرفت، عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں اپنے شلوکاں راہیں عشق حقیقی، اللہ سوہنے دی محبت، دل دی صفائی، نفس دی پاکیزگی، عبادت، ریاضت، مخلوق خدا نال پیار روحانی ترقی، اسلام دی سچائی، دنیا دی بے ثباتی، رسولؐ خدا دے اعلیٰ اخلاق تے تصوف دی تعلیم دتی اے۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دے کلام تے خاص طور تے شلوکاں تے جھات پائیے تے اوہناں دے شاعرانہ گناں یاں خوبیاں دا پتہ چلدا اے پئی باباجی ہوری اک وڈے فنکار تے عظیم صوفی شاعر سن کیوں جے اوہناں دے شلوکاں وچ علم بیان، علم بدیع تے علم عروض دیاں خوبیاں موجود نیں۔ ایس توں علاوہ باباجی ہوری موسیقی توں وی چنگی طراں واقف سن اوہناں دی شاعری وچ تے خاص طور تے شلوکاں وچ راگنی دے سر تال موجود نیں جنہاں پاروں اوہناں دا کلام بڑا من کھچواں تے من

Marfat.com

کھبواں ایں۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دے کلام دیاں فنی خوبیاں بارے عبدالغفور قریشی ہوری اپنی کتاب "پنجابی زبان وادبِ تے تاریخ" دے صفحہ نمبر 91 لکھدے نیں :۔

پورے نہیں اتردے بابا فرید گنج شکرؒ دے شلوکاں دیاں فنی خوبیاں پرکھن لئی زبان دی بلاغت تے جھات پانے آں۔

دلالت اک شے 'دادو جی شے بارے پتہ دسنا' علم بیان وچ دلالت اکھواندا اے دلالت دے ایس ویروے نوں بابا جی ہوراں انج بیان کیتا اے۔

؎ فرید در درویشی گا کھڑی چلاں دیناں بھت
بھ اٹھائی پوٹلی کھتے ونجاں گھت

تشبیہ کسے شے نوں کسے دوسری شے نال کسے خاص خوبی پاروں رلانا تشبیہ اکھواندا اے۔ مثال دے طور تے زین چن ورگا اے۔ ایس دا مطلب ایہہ وے پئی زین چن وانگوں سوہنا ایں۔ یاں شاہ روز شیر اے یعنی اوہ بہادر اے۔

بابا جی ہوراں دے کلام وچ تشبیہ دا انگ ویکھو

جند وہوٹی ۔ مرن ور' لے جاسی پرنائے
آپن ہتھیں جول کے ۔ کے گل لگے دھائے

ایس شلوک وچ بابا جی آکھدے نیں پئی بندے دی جان پرائی چیز اے جیویں وہٹی 'ایویں لاڑا ویاہ کے لے جاندا اے۔ بندے وی روح وی پرائی اے وہٹی وانگوں۔ ایس نوں وی موت دا لاڑا ویاہ کے لے جاندا اے۔

بابا جی ہوراں اپنے علاقے دے لوکاں دی عقل فکر دے مطابق اپنے کلام وچ تشبیہاں تے استعارے ورتے نیں تاں جے لوک آپ دے کلام توں اچھی طرح فائدہ اٹھا سکن۔ عشق وچ مرشد دی لوڑ تے تھوڑ دا ذکر ہر صوفی شاعر نے کیتا اے بابا جی ہوراں وی نیک سیرت تے نیک نیت مرشد دے ہتھ تے بیعت کرن تے زور دتا اے۔ بابا جی فرماندے نیں۔ :۔

؎ فریدا سوئی سرور ڈھونڈ لو جھتے لبھی وتھ
چھیڑ ڈھونڈھے کیا ہوے چکڑ ڈبے ہتھ

استعارہ لغت وچ استعارے دے معنے ادھار منگن دے نیں کیوں جے استعارہ اوہ لفظ اے جہیڑا ادھار منگ کے ورتیا جاوے۔ بابا جی ہوراں دے کلام وچ استعارے دی ورتوں ویکھو :۔

؎ فریدا ایہہ وس گندلاں دھریاں کھنڈ نواڑ
اک راہندے راہندے رہے گئے اک راہندی گئے اجاڑ

ایس فانی دنیا دے مال دولت نوں دس گیندلاں دھریاں کھنڈ نواڑ نال استعارہ کیتا گیا اے۔ ایہہ دنیا دیاں دولتاں تے شہر تاں زہری گندلاں نیں جنہاں اتے لذت تے لوبھ دی کھنڈ چڑھی ہوئی اے اک ہور شلوک وچ اج فرماندے نیں :۔

Marfat.com

؎ کوک فریدا کوک توں جیوں راکھا جوار
جب لگ ٹانڈا نہ گرے تب لگ کوک پکار

ایس شلوک وچ حیاتی لئی ٹانڈے دا استعارہ ور تیار گیا اے بابا جی آکھدے نیں پئی اے فرید جد توڑی ساہ وچ ساہ اے رب دے ذکر فکر وچ رجھارہ۔

مجاز مرسل مجاز توں مراد اجہا لفظ جیہڑا اپنے اصلی معیناں توں علاوہ مجازی معیناں وچ ور تیا جاوے۔ مثال دے طور تے گیدڑ اک جانور داناں ایں پر کسے نوں اوس دی بزدلی تے ڈرپوکی پاروں گیدڑوی آکھیا جاندا اے۔ اج گیدڑ دا لفظ مجاز دے طور تے ور تیا گیا اے۔ بابا جی ہوراں ہتھ دے لفظ نوں مجاز دے طور تے اج ور تیا اے۔

؎ فریدا سوئی سرور ڈھونڈ لو۔ جتھے لبھی وتھ
چھپڑ ڈھونڈے کیا ہوے چکڑ ڈبے ہتھ

ایس شلوک وچ بابا جی ہوراں ہتھ دے لفظ نوں تلاش تے کوشش کرن دے معیناں وچ ور تیا اے بابا جی ہوراں ہتھ نوں عمر دے گھٹن دے معیناں وچ ور تیا اے۔ بابا جی آکھدے نیں :۔

؎ فریدا رب کھجوریں پکیاں ماکھیوں نئی دھن
جوں جوں وجھے وایڑا سو عمر ہتھ پون

تمثیل تمثیل دے لفظی معنے' مثال دے کے گل دی وضاحت کرنا ایں۔ شلوکاں وچ ایہہ سر کھڈھواں گن ایں۔ بابا جی ہوراں دے ہر شلوک وچ کوئی نہ کوئی مثال یاں واقعہ یاں کہانی موجود ہوندی اے۔

سوال نمبر ☆ بول فریدی دے چونویں شلوکاں دا ترجمہ تے تشریح بیان کرو

جواب ☆ بابا فرید گنج شکرؒ دے چونویں بولاں دا ترجمہ تے تشریح پیش کیتی جاندی اے

(1) ؎ فریدا خاک نہ نندیئے خاکوں جیڈ نہ کوئے
جیوندیاں پیراں تلے مویاں اپر ہوئے

لفظ	معنے	لفظ	معنے
خاک	مٹی	جیڈ	ورگی۔ ورگا
تلے	نیچے	مویاں	مرن ویلے

مطلب اے فرید! مٹی نوں بھیڑا نہ آکھ۔ مٹی جیہی کوئی شے نہیں ایہہ جیوندیاں ساڈے پیراں تھلے ہوندی اے تے مرن توں بعد ساڈے اپر ہوندی اے۔

تشریح بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں ایس شلوک وچ مٹی دی وڈیائی بیان کردیاں آکھیا اے۔ پئی مٹی بڑی چنگی' فائدے وند تے اچھی چیز اے۔ زمین وچوں مختلف اجناس پیدا ہوندیاں نیں جیہڑیاں انسان دی خوراک بندیاں نیں۔ مٹی انسان دا بوجھ برداشت کردی اے۔ مٹی عاجزی انکساری دی

Marfat.com

جیوندی جاگدی علامت اے مٹی ہمیشہ بندے دے پیراں تھلے عاجزی تے انکساری نال وچھی رہندی اے۔ مرن ویلے بندے دی لاش نوں رلن، گلن تے سڑن توں بچاندی اے تے اپنا سینہ چیر کے اپنے وچ محفوظ کرلیندی اے۔ سانوں مٹی نوں بھیڑیاں نہیں آکھنا چاہیدا۔ ایہہ حیاتی وچ بندے دی غلامی تے خدمت کردی اے تے مرن توں بعد وی بندے دی لاش نوں کتیاں تے کانواں دے مونہہ توں بچا کے اپنے سینے وچ محفوظ کردی اے۔ سانوں مٹی دے عظمت نوں سلام کرنا چاہیدا اے کیوں جے اللہ سوہنے نے حضرت آدم علیہ اسلام دابت وی ایسے مٹی توں تخلیق کیتا اے۔ اے مٹی سانوں عاجزی دا سبق دیندی اے

(2) ؎ فریدا روٹی میری کاٹھ دی لدون میری بھکھ
جنہاں کھادیاں چوپڑیاں گھنے سہن گے دکھ

لفظ	معنے	لفظ	معنے
کاٹھ	لکڑی	لدون	سالن
چوپڑیاں	تھندیاں	گھنے	زیادہ

مطلب اے فرید! میری روٹی لکڑ دی اے تے میری بھکھ اوس دا سالن ایں۔ جنہاں تھیندیاں چوپڑیاں روٹیاں کھادیاں نیں اوہناں نوں زیادہ دکھ برداشت کرنے پین گے۔

تشریح بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں ایس شلوک وچ صبر قناعت دا درس دتا اے۔ بابا جی سادہ خوراک کھان تے سادگی نال حیاتی گزارن دی تلقین کردے نیں۔ آکھدے نیں سادہ خوراک بندے نوں جسمانی تے ذہنی بیماریاں توں نجات دیندی اے۔ مرغن غذاواں بندے نوں کئی قسم دیاں بیماریاں وچ مبتلا کردیندیاں نیں تے بندہ مالی مشکلات وچ پھس جاندا اے۔ جیہڑے لوکی سادہ خوراک تے سادہ پوشاک استعمال کردے نیں اوہ جسمانی طور تے وی درست رہندے نیں تے قرضے توں وی بچے رہندے نیں۔ صوفی لوکاں دی ذہنی تے جسمانی آکودگی توں بچادی وجہ ایہو سی پئی اوہناں ہمیشا سادہ خوراک سادہ پوشاک ای ورتی اے۔ بابا جی آکھدے نیں پئی میں لکڑی دی روٹی بنائی ہوئی اے، تاں جے نفس تے قابو کرسکاں۔ حدیث نبویؐ اے "جنے اپنے نفس نوں پچھانیاں اوس نے رب نوں پچھانیا"

(3) ؎ رکھی سکی کھائے کے ٹھنڈا پانی پی
فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
رکھی سکھی	ان چوپڑی روٹی	پرائی	بگانی، دوجیاں دی
چوپڑی	تھندی، گھی والی روٹی	ترسائیں	للچائیں

مطلب بابا فرید گنج شکرؒ فرماندے نیں پئی بندے نوں رکھی سکھی کھا کے صبر شکر نال ٹھنڈا پانی لینا چاہیدا اے۔ دوجیاں دی تھندی یاں چوپڑی روٹی ویکھ کے منہ وچ پانی نہیں لیاونا چاہیدا اے۔

تشریح بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں ایس شلوک وچ سادگی تے قناعت پسندی دا درس دیندے نیں

Marfat.com

پئی بندے نوں صبر شکر تے تحمل دا مظاہرہ کرنا چاہیدا اے۔

بابا جی فرماندے نیں پئی بندے نوں ہر حال وچ اللہ سوہنے دا شکر ادا کرنا چاہیدا اے۔ ہر حال وچ خوش رہنا چاہیدا اے تے رب تے شاکر رہنا چاہیدا اے۔ اللہ سوہنا بندے نوں جہو جہیا رزق یاں دولت دیوے 'اوس نوں صبر شکر نال اوسے وچ خوش رہنا چاہیدا اے۔ کسے قسم دا لالچ۔ غرور نہیں کرنا چاہیدا کیوں جے لالچ تے غرور دا نتیجہ وی بھیڑا ہوندا اے۔ بندے نوں لالچ پاروں کئی بھیڑیاں عادتاں پے جاندیاں نیں' مثال دے طور تے چوری 'ڈاکہ' تے جھوٹ پاروں بندے نوں جیل دا مونہہ ویکھنا پیندا اے کسے دوجے دی چوپڑی ویکھ کے کڑھنا' جلنا یا سڑناں وی چنگا نہیں ہوندا۔ ایس نال صحت خراب ہو جاندی اے۔

بابا جی آکھدے نیں پئی بندے نوں ہر حال وچ صبر تے شکر دا مظاہرہ کرنا چاہیدا اے تے اوس دی رضا تے راضی رہنا چاہیدا اے۔ تے ہر حال وچ اللہ سوہنے دا شکر ادا کرنا چاہیدا اے۔

(4) ؎ اٹھ فریدا وضو ساج صبح نماز گزار
جو سر سائیں نہ نیویں سو سر کپ اتار

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
وضو ساج	وضو کر	نماز گزار	نماز پڑھ۔ نماز ادا کر
سائیں	مالک۔ خدا	نیویں	جھکے
کپ اتار	کٹ دے	سائیں	مالک۔ خالق۔ رازق

مطلب اے فریدا اٹھ' وضو کر تے نماز ادا کرے 'جیہڑا سر اللہ سوہنے دی بارگاہ وچ نہیں جھکدا اوس دا گردن اتے رہن دا کوئی حق نہیں۔ یعنی اوس نوں کٹ دینا چاہیدا اے۔

تشریح بابا فرید گنج شکرؒ اس با عمل تے شرعی بزرگ تے عظیم صوفی شاعر سن 'اوہناں اپنے کلام وچ تصوف تے معرفت دے سارے مسئلے بڑے سوہنے تے سادہ انداز نال پیش کیتے نیں۔ قرآن پاک وچ سب تو زیادہ نماز قائم کرن تے زور دتا گیا اے۔ نماز مومن دی معراج تے اکھاں دی ٹھنڈک اے۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں وی نماز بارے ایس شلوک وچ آکھیا اے پئی بندے نوں اٹھ کے ویلے سر وضو کرنا چاہیدا اے تے باجماعت نماز ادا کرنی چاہیدا اے۔ اللہ سوہنے دیاں دتیاں ہویاں نعمتاں دا شکر ادا کرن دا موثر طریقہ نماز اے۔ جیہڑا سر اللہ تعالیٰ دی بارگاہ وچ نہیں جھکدا اوس نوں گردن اتے رہن دا کوئی حق نہیں۔ اوس غرور تے تکبر بھرے سر نوں ختم کر دینا چاہیدا اے۔

(5) فریدا کالے مینڈے کپڑے کالا مینڈا ویس
گناہیں بھریا میں پھراں لوک کہن درویش

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
عقل لطیف	دانائی دیاں گلاں	لیکھ	قسمت۔ مقدر
گریواں	دامن	ویس	لباس

Marfat.com

مطلب اے فرید! میرے کپڑے کالے نیں۔ یعنی میں کالا لباس پایا ہویا اے۔ میں گنہگار تے خطا کار ہاں پر دنیادار لوکی میرے لباس نوں ویکھ کے مینوں درویش تے فقیر سمجھدے نیں جد کہ حقیقت ایس دے بالکل الٹ اے۔

تشریح باباجی ہوراں معرفت تے تصوف دے مسئلیاں نوں تمثیل راہیں لوکائی تیک اپڑایا اے۔ ایس شلوک وچ دنیادار لوکاں دی ظاہری سوچ بارے دسدے نیں۔

باباجی آکھدے نیں پئی اے فرید! میرے کالے کپڑے پائے ہوئے نیں۔ میرا لباس کالا اے۔ ایسے طراں میرا دل وی کالا اے۔ ایس توں علاوہ میرے اعمال وی سیاہ نیں کیوں جو میتھوں لکھاں بھلاں ہویاں نیں۔ تانہوں میں سر توں پیراں تیک کالا ای کالا ہو گیا ہاں۔ پر لوکائی جیہڑی ظاہر چیزاں نوں ویکھن دی عادی ہو چکی اے۔ اوہ میرا کالا لباس ویکھ کے مینوں سادھو سنت تے فقیر درویش سمجھدی اے۔ ایس شلوک توں پتہ چلدا اے پئی باباجی وچ حدوں ودھ عاجزی تے انکساری سی۔ اوہ ہر ویلے اللہ دے خوف توں ڈر دے رہندے سن تے اپنے نیک عملاں تے غرور نہیں کر دے سن۔ ایس شلوک راہیں باباجی ہوراں سانوں غرور تکبر نہ کرن تے عاجزی انکساری اختیار کرن دی پریرنا کیتی اے۔ ایہہ وی دسیا اے پئی بندے دا ظاہر تے باطن ویکھ کے اوس تے یقین کرنا چاہیدا اے۔

(6) ؎ فریدا سوئی سرور ڈھونڈ لو جھتے لبھی وتھ
چھپڑ ڈھونڈ ے کیا ہوے۔ چکڑ ڈبے ہتھ

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
سوئی	ایسا۔ایہو جیہا	چھپڑ	ٹوبہ
چکڑ	گار۔گارا	ڈھونڈے	تلاش کرنا

مطلب باباجی آکھدے نیں۔ اے فرید! اجیہا مرشد لبھ جس کولوں کوئی کمی چیزیاں شے لبھ جاوے۔ چھپڑ ڈھونڈیاں سوائے چکڑ گارے توں ہور کجھ نہیں لبھدا۔

تشریح سیانیاں دا قول اے پئی "پانی پیئے پن کے تے مرشد پھڑیئے چن کے" ایس مضمون نوں باباجی ہوراں وضاحت نال بیان فرمایا اے۔

پئی اجیہا کامل مرشد پھڑنا چاہیدا اے جیہڑا آپ وی صاحب کمال' صاحب ایمان تے صاحب کرامت ہووے تاں جے اپنے مریدنوں وی سدھے راہ تے پا سکے۔ جیکر مرشد کامل نہیں ہووے گا۔ اوہ اپنے مرید دی کیہہ رہنمائی کر سکے گا۔ جیویں اوہ آپ پٹھے راہ تے پیا ہویا اے' انج ای اوس دا مرید وی پٹھے راہ تے ٹرن لگ پوے گا۔ دنیادار پیر دے ہتھ دے بیعت کیتیاں بندہ کراہے پے جاندا اے۔ باباجی ہوراں جعلی پیراں نوں چکڑ بھریا آکھیا اے جیویں دنیاداری دے کم کار سوجھ بوجھ' غور' تے دھیان نال کیتے جاندے نیں ایسے طراں مرشد دے انتخاب وچ وی خاص دھیان تے توجہ کرنی چاہیدی اے۔ صرف اہل ایمان' اہل نظر' اہل بصیرت تے کامل مرشد ای اپنے مریدنوں صراط مستقیم تے ٹور سکدا اے۔

Marfat.com

؎ فریدا میں جانیا دکھ مجھ کوں دکھ سبھا جگ
اچے چڑھ کے ویکھیا تاں گھر گھر ایہیا اگ

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
جانیا	سمجھیا	سبھا	سارا۔تمام
دکھ	غم۔رنج	جگ	عالم۔دنیا
اچے	بلندی تے	ایہیا	ایہوای۔

مطلب اے فرید! میں سمجھیا پئی دنیادے سارے دکھ مینوں ای نیں۔ میں ای دنیاداسب توں دکھی انسان آں پر جدوں اچاہو کے (بلندی تے جاکے) ویکھیاتے پتہ لگاہی گھر وگھری ایہوحال اے ۔ہر بندہ دکھ دی اگ وچ جل سڑ رہیااے

تشریح بابافرید گنج شکرؒ ایس شلوک وچ فرماندے نیں پئی دنیادکھاں داگھر اے ایتھے کوئی وی بندہ سکھی نہیں۔

(8) ؎بڈھا ہویاں شیخ فرید کنن لگی دیہہ
جے سو ورھیاں جیوناں بھی تن ہوسی کھیہ

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
دیہہ	جسم۔حبشہ	ورھیاں	سال
جیونا	زندگی۔حیاتی	تن	جسم

مطلب اے فرید! توں بڈھا ہو چکیاں ایں۔ بڑھاپے پاروں تیرا جسم کنن لگ پیااے۔ (شیخ فرید) جے توں سو سال وی زندہ رویں تے فیر وی اک نہ اک دن مرنا ایں یعنی مٹی وچ مل کے مٹی ہونا ایں۔

تشریح ایس شلوک وچ انسانی حیاتی دی ناپائیداری تے بے ثباتی بارے فرماندے نیں پئی بندہ جدوں بڈھا ہو جاندا اے اوس دے جسم دے اعضاء کمزوری پاروں کنن لگ پیندے نیں۔ ہتھ کن اکھاں' پیر' لتاں تے دوسرے اعضاء کمزوری محسوس کرن لگ پیندے نیں۔ اعضاء دی ایہہ کمزوری اخیر بندے نوں قبر یں پچا دیندی اے۔ ایس شلوک راہیں باباجی دسدے نیں پئی انسان بھانویں کناں چیر زندہ رہوے اوس نے اک نہ اک دن ایس فانی دنیانوں چھڈ جانا ایں۔ اوس دے جثّے نے مٹی وچ مل کے مٹی ہو جانا اے۔ ایہناں ای خیالاں دا اظہار اج وی کردے نیں :۔

Marfat.com

(9) خبر نمانی کڈھیئے ہڑاں کوں کڑاکا
سا ہے لکھے نہ چلنی، جندو کوں سمجھا

خالق خلق میں خلق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھیئے جاں تس بن کوئی نانہہ

	معنے	الفاظ	معنے
الفاظ			
خالق	تخلیق کرن والا	خلق	مخلوق
	یعنی اللہ سوہنا		یعنی بنی نوع انسان
وسے	آباد ہووے	مانہہ	میں
مندا	بھیڑا۔برا	تس بن	تیرے بناں
نانہہ	نہیں	جاں	جدوں

مطلب اے فریدا! خالق اپنی مخلوق وچ وسدا اے تے مخلوق اپنے خالق وچ وسدی اے۔ خالق تے مخلوق اک مک نیں تے فیر برا کس نوں آکھیے۔ مخلوق نوں برا کہن دا مطلب خالق نوں برا آکھنا ایں۔ (خدانخواستہ)

تشریح بابا فرید گنج شکرؒ اک باعمل تے شرعی درویش تے عظیم صوفی شاعر سن اوہ وحدت الوجود دے قائل نیں۔ ایس عقیدے موجب خالق تے مخلوق اک مک نیں۔ خالق مخلوق توں یاں مخلوق خالق توں وکھری نہیں۔ اللہ سوہنا اک ذات اے تے انسان اوس دا اک جزاے۔ جزو وچ کل دیاں ساریاں خوبیاں موجود ہوندیاں نیں جیکر اک بندہ دوجے بندے دی برائی کردا اے تے ایس دا مطلب اے پئی اپنی ذات دی ای برائی کردا اے، کیوں جے اوہناں دونواں وچ اللہ تعالیٰ دی ذات موجود اے۔ رب نوں مندا کہنا یاں رب دی ذات نوں برا آکھنا بہت وڈا گناہ ایں بابا جی آکھدے نیں پئی انسان نوں کسے دوجے انسان بارے چنگے خیال ای رکھنے چاہئیدے نیں کسے نوں بھیڑا نہیں کہنا چاہئیدا کیوں جے ایہہ ساری مخلوق اللہ نے ای تخلیق کیتی اے۔

؎ ویکھ فریدا جو تھسیا داڑھی ہوئی بھور
اگا نیڑے آیا پچھا رہیا دور

	معنے	الفاظ	معنے
الفاظ			
تھیا	ہویا	اگوں	اگلا جہان
بھور	سفیدی۔چٹیائی	نیڑا	نزدیک

مطلب اے فرید! ویکھ تیری داڑھی سفید ہو گئی اے۔ توں بڈھا ہو چکیاں ایں۔ ہن توں موت دے زیادہ نیڑے ہو گیا ایں۔

تشریح بابا جی ہوراں اپنے آپ نوں مخاطب کر کے آکھیا اے فرید ویکھ! ایس دنیا نے کڈی جلدی حالت بدل لئی اے ویکھدیاں ای ویکھدیاں بچپن جوانی وچ بدلیا تے جوانی نے بڑھاپے دا روپ دھار لیا اے۔ بڑھاپے پاروں وال سفید ہو چکے نیں۔ جسم دے اعضاء کمزور ہو چکے نیں۔ بڑھاپے

Marfat.com

دیاں کمزوریاں پاروں اج میں چنگی طراں عبادت وی نہیں کر سکدا۔ جیکر مینوں پتہ ہوندا ئی حیاتی نے ایڈھی چھیتی نقشہ بدل لینا ایں۔ بیتے دناں پرت کے نہیں آونا تے میں تانہوں نوں نیکی، لوکائی دی خدمت 'اللہ دی عبادت' وچ گزاردا 'اج میرے پلے نیک عمل ہوندے تے میں عاقبت دے خوف توں نہ ڈردا۔ پر افسوس میں انج نہ کر سکیا میں حیاتی وچ کوئی نیک کم نہ کیتا۔ تانہوں میں شرمندہ ہاں کہ ہن بڑھاپے وچ میں اپنے رب نوں کیہہ مونہہ دکھاواں گا۔ پتہ نہیں میری نجات ہووے گی یاں نہیں۔

(11) ؎ فریدا گلیں چکڑ دور گھر' نال پیارے نیونہہ
چلاں تے بجھے کملی رہاں تے ٹٹے نیونہہ

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
گلیں	گلیاں وچ	پیارے	اللہ سوہنا
نیونہہ	عشق۔ پیار محبت	کملی	فقیر دی گودڑی
چکڑ	گارا۔ گار	بجھے	گلی ہو جانا۔ بجھ جانا

مطلب بابا فرید اپنے آپ نوں مخاطب کر کے آکھدے نیں اے فرید اگلیاں چکڑ بھریاں نیں۔ منزل دور اے تے ڈاہڈے نال نیونہہ لگا ہویا اے ایس موسم وچ جاواں تے کملی بجھدی اے تے جے نہ جاواں تے نیونیہ ٹٹدا اے۔

تشریح بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں اپنے مرشد پاک حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ ہوراں نال بے انت پیار سی۔ اوہ اپنے مرشد پاک دا وضو کراندے ہوندے سن۔ اک رات دا واقعہ انج بیان فرماندے نیں پئی زبردست بارش تے طوفان پاروں' مرشد پاک تیکر اپڑنا بہت مشکل سی۔ آکھدے نیں شدید بارش ہو رہی سی 'گلیاں وچ چکڑ ای چکڑ سی۔ رات وی گوہڑی ہنیری سی تے حضرت دی خدمت کرن دی معیاد وی ایسے رات پوری ہون والی سی۔ بابا جی بڑے فکر مند سن پئی پانی گرم کر کے مرشد پاک نوں کیویں اپڑایا جاوے تاں اوہ وضو کر کے نماز ادا کر سکن۔ آکھدے نیں موسم خراب اے شدید بارش اے طوفان تے تاریک رات پاروں جانا او کھا جاپدا اے جاناں تے کپڑے بجھدے نیں وضو دا پانی ٹھنڈا ہو جاوے گا۔ نہ جاواں تے کئی ورھیاں دی خدمت ضائع ہوندا ای تے انج مرشد پاک نال محبت تے عقیدت ختم ہون دا خطرہ اے مطلب اے وے پئی اے بندے جے توں اللہ سوہنے نال نیونہہ (عشق) لالیا اے تے غیر خداواں دی پروانہ کر۔ دنیاوی لالچ' حرص' طمع' خواہشاں دی پرواہ نہ کر ایہہ لوبھ لالچ گلیاں دے چکڑ وانگوں اے جیہڑا تیرے توکل تے تقوے دی کملی نوں گندا کر کے تینوں اپنے رب دی محبت توں دور لے جانا چاہندا اے توں دنیاوی خواہشاں نوں دل وچوں باہر کڈھ دے تاں جے تیرے عشق دا پینڈا کھوٹا نہ ہو جاوے بندیا! جے توں دنیاوی تے نفسانی خواہشاں تے قابو پالیا تے توں رہی عشق دے امتحان وچ کامیاب ہو جاویں گا۔

Marfat.com

سچل سرمست (انتخاب)

از محمد اسلم رسولپوری

1۔ سچل سرمست دی حیاتی تے چانن پاؤ

2۔ سچل سرمست تے فلسفہ وحدت الوجود تے چانن پاؤ

3۔ سچل سرمست تے تصور عشق بارے تسی کیہ جاندے او؟

Marfat.com

سوال نمبر ☆ سچل سر مست دی حیاتی تے چانن پاؤ یاں
سچل سر مست دی حیاتی تے بھر نواں نوٹ لکھو

ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی بر صغیر ہندوستان وچ اسلام دی روشنی بدیسی مسلمان عالماں' بزرگاں' ولیاں' صوفیاں' تے بزرگان دین پاروں کھلری اے ایہہ گل وی پکی تے پیڈی اے پئی اینہاں بزرگاں' ولیاں' صوفیاں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں تبلیغ اسلام دی روشنی دور دور تیک پھیلی اے۔

ابدی پیغام دا پرچار کرن والیاں دی تعداد لا تعداد اے اوہناں بزرگاں وچوں اک صاحب کمال' عظیم صوفی تے درویش سچل سر مست وی سن سچل سر مست منے پر منے صوفی' مبلغ' ہفت زبان شاعر' عشق دے بادشاہ' وقت دے منصور' صاحب کرامت' بزرگ تے سچے تے سچے درویش سن۔

خاندانی پچھوکڑ تاریخ دسدی اے پئی سچل سر مست دے وڈے وڈیرے پہلی صدی عیسوی وچ عربوں' محمد بن قاسم دے لشکر نال 712ء نوں سندھ وچ آئے' سچل سر مست ہوراں دے بزرگاں وچ شیخ شہاب الدین بن عبدالعزیز داناں ذکر دے قابل اے۔ ایہہ حضرت عمر فاروقؓ دے پڑپوتے سن جیہڑے حجاز توں عراق تک فیر عراق توں سندھ وچ آئے۔ ایہہ محمد بن قاسم دے مشیر سن سندھ نوں فتح کرن مگروں شیخ ہوراں نوں سندھ دا گورنر بنایا گیا۔

فاروقی خاندان دی حکومت 712ھ تیک رہی۔ فاروقی خاندان دے بزرگاں دی انتھک کاوش نال سندھ وچ اسلام دی روشنی بڑی تیزی نال کھلری۔ ایس خاندان وچ دو بزرگاں دے ناں خاص طور تے ذکر جوگ نیں۔ خواجہ عبدالحق اوہناں دے چاچے' مرشد تے سوہرے سن۔ خواجہ عبدالحق ہوراں حافظ دی وفات مگروں اوہناں دے جانشین مقرر ہوئے سچل سر مست ہوراں اپنے کلام وچ ایہناں دونواں ہستیاں دا ذکر کئی تھانواں تے کیتا اے۔ خواجہ محمد حافظ صاحب کرامت ولی تے مشہور شاعر سن شاہ عبداللطیف بھٹائی اوہناں دے ہم عصر سن۔ اوس ویلے سندھ اتے کلہوڑا خاندان دی حکمرانی سی خواجہ ہوری ایس حکومت وچ بڑے اچے عہدے تے فائز سن۔ خواجہ ہوراں نوں اک مجذوب عورت بی بی بھری نے خوشخبری دتی پئی اللہ سوہنا اوہناں نوں دنیا دا حقیقی بادشاہ بناوے گا ایس خوشخبری پاروں خواجہ ہوراں دنیاوی عہدے چھڈ دتے تے رب سچے دی عبادت تے ریاضت وچ رجھ گئے خواجہ ہوراں اکلاپے دی حیاتی گزاری تے ساڈھے 4 سال تیکر اکو غار وچ عبادت تے ریاضت کیتی۔ 40 چلے وی کٹے خواجہ ہوراں نوں اللہ سوہنے نے دو پتر عطا فرمائے۔ اک داناں خواجہ صلاح الدین تے دوجے داناں میاں عبدالحق سی' سچل سر مست خواجہ صلاح الدین دے پتر سن جد کہ میاں عبدالحق سچل سر مست دے چاچا مرشد تے سوہرے سن۔

جیویں کہ پہلے عرض کیتا گیا پئی خواجہ ہوراں دے دو پتر سن یعنی خواجہ صلاح الدین تے میاں عبدالحق۔ سچل سر مست خواجہ صلاح الدی دے بیٹے سن۔ محققاں تے مورخاں دی متفقہ رائے موجب سچل سر مست ہوراں دا سلسلہ نسب 39ویں پشت وچ حضرت عمر فاروقؓ نال جا ملدا اے۔

Marfat.com

پیدائش تے تعلیم پنجابی زبان دے بعض دوجے صوفی شاعراں وانگ سچل سرمست دی پیدائش دی تاریخ بارے رولا ای اے۔ بعض محققاں تے مورخاں موجب اوہناں دی پیدائش 1739ء وچ ہوئی تے بعض نے 1731ء تے بعض نے 1736ء نوں پیدائش داسن لکھیا اے۔ اوہناں دا اصل ناں عبدالوہاب سی پر علمی ادبی دنیا وچ سچل سرمست دے ناں نال جانیا پچھانیا جاندا اے۔ ایس ادبی ناں بارے کجھ روائتاں انج نیں۔

(1) سچل سرمست ہوراں ساری عمر سچ ای بولیا اے ایس پاروں اوہناں نوں سچل سرمست آکھیا جاندا اے۔

(2) بہاولپور دے اک بزرگ حضرت محکم الدین سیرانی دا سچل سرمست ہوراں دے علاقے وچوں گذر ہویا۔ مولانا عبدالحق ہوراں سچل سرمست ہوراں نوں اوہناں دے استقبال لئی گھلیا۔ جدوں حضرت محکم الدین سیرانی نے سچل سرمست ہوراں نوں ویکھیا تے اوہناں گھوڑا روک لیا آکھیا "تسی ساڈا استقبال کرن لئی آئے او۔ اسیں وی تہانوں اک تحفہ دینے آں" ایہہ آکھ کے اوہناں اپنی سارنگی دی تار کڈھی تے سچل دے سینے اتے پھیر دتی کہندے نیں اوسے ویلے اوہناں تے جذب تے مستی دی کیفیت طاری ہو گئی۔ انج اوہناں دی شاعری دا آغاز ہویا۔ انج حضرت محکم الدین سیرانی دے اک اشارے نال سچل توں سچل سرمست بن گئے۔

سچل سرمست دی پیدائش ویلے اوہناں دے دادا حضور دی عمر 51 سال سی بچپن وچ سچل سرمست ہوراں دی پرورش اک نیک متقی تے پرہیز گار حبشن دے سپرد کیتی گئی ایس عورت نوں کالی ہون پاروں سچل آکھیا جاندا سی۔ سچل سرمست ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے چاچا حضرت میاں عبدالحق ہوراں کولوں حاصل کیتی جیہڑے اپنے زمانے دے عظیم، درویش صاحب کرامت تے صاحب طریقت بزرگ سن۔ جدوں سچل سرمست ہوراں دی عمر 6 سال دی ہوئی تے اوہناں دے والد خواجہ صلاح الدین اللہ نوں پیار ہو گئے۔ فیر سچل سرمست ہوراں دی تعلیم تے تربیت دی ذمہ داری میاں عبدالحق ہوراں سنبھالی۔ سرمست ہوراں نوں شروع توں ای تعلیم حاصل کرن دا شوق سی۔ میاں عبدالحق ہوراں دی خصوصی توجہ تے نگرانی پاروں مروجہ علوم سکھ لئے۔ اوہناں سچل سرمست ہوراں نوں معرفت دے رنگ وچ رنگ دتا۔ عربی فارسی تے سندھی دی تعلیم گھروں ای حاصل کیتی۔

مدرسے دی تعلیم توں فارغ ہون مگروں سچل سائیں ہوراں روحانی تعلیم لئی اپنے چاچے تے مرشد عبدالحق ہوراں دی صحبت اختیار کیتی۔ خواجہ عبدالحق فارسی، عربی تے سندھی دے ماہر سن۔ ایس توں علاوہ اوہ اک عظیم صاحب کرامت، تے صاحب طریقت بزرگ سن، سچل سائیں ہوراں دی سچی لگن، سخت محنت، تے مرشد پاک دی خصوصی توجہ نال سچل سائیں ہوری صاحب کمال، صاحب کرامت بزرگ تے درویش بن گئے، اوہناں نوں مرشد ولوں خلافت عطا ہو گئی لوکائی وچ خلیفہ سچل دے ناں نال مشہور ہو گئے۔

عادتاں سچل سرمست بچپن توں ای بڑے کم گو، صاف گو، تنہائی پسند سن۔ اوہ بڑی سادہ خوراک

Marfat.com

تے پوشاک استعمال کردے سن۔ عبادت ریاضت لئی جنگلاں بیاباں وچ چلے جاندے سن۔ رکھاں دی چھاں تھلے یاں جھاڑ بوٹ دے اوہلے بہہ کے رب سچے دی عبادت وچ رجھے رہندے سن۔ اکثر روزے رکھدے سن۔

سچل سرمست ہوراں لالچ تے حرص توں دور رہے اوہناں نوں جو کجھ ملدا اسی اوہ خلق خدا وچ ونڈ دیندے سن۔ آپوں ہر ویلے غم ناک رہندے سن اوہ اک نرم دل نرم مزاج تے نرم گفتار درویش سن۔

بیعت دنیاوی تے روحانی علوم توں فارغ ہون مگروں سچل سائیں ہوراں اپنے چاچے عبدالحق سائیں ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ عبدالحق سائیں ہوری اپنے عہد دے عظیم درویش صاحب حال بزرگ سن۔ جس ویلے سچل سائیں ہوراں دی عمر 40 سال سی۔ مرشد پاک دی دعا برکت نال سچل سائیں ہوراں دا ظاہر تے باطن دل تے دماغ روشن ہو گیا سچل سائیں ہوراں نوں اپنے مرشد پاک نال بے انت پیار سی جس دا اظہار اوہناں اپنے کلام وچ تھاں تھاں تے کیتا اے۔ مرشد کامل بارے اپنی محبت عقیدت تے چاہت دا اک انگ ویکھو۔

ھادی ہئیں میڈا عبدالحق سائیں
صوفی صاف جو شاہنشاہ میاں

ویاہ سچل سرمست ہوراں دا ویاہ اپنے چاچے 'مرشد عظیم بزرگ تے روحانی پیشوا خواجہ عبدالحق دی دھی نال ہویا بعض روائیتاں موجب آپ دی کوئی اولاد نہیں سی پر کجھ تذکرہ نگاراں تے محققاں لکھیا اے پئی سچل سائیں ہوراں دا اک پتر سی جس داناں نیاز علی یاں موجود علی سی جیہڑا چھوٹی عمرے فوت ہو گیا سی۔ سچل سائیں ہوراں دے گھر والی کجھ چیر زندہ رہی تے فیر اللہ نوں پیاری ہو گئی۔ سچل سائیں ہوراں دوجی شادی نہ کیتی۔

سائیں سچل سرمست ہوراں دے پتر بارے اک روایت انج بیان کیتی جاندی اے پئی اک واری ریاست خیر پور دے حاکم میر رستم خان ہوراں دا پتر میر محمد حسن سخت بیمار ہو گیا۔ علاج دے باوجود شفاء نہ ہو سکی۔ آخر حاکم نے سچل سائیں ہوراں دی خدمت وچ پیغام گھلیا۔ حاکم نے سچل سائیں ہوراں نوں خیر پور وچ اپنے پتر دی صحت یابی لئی دعا واسطے آکھیا۔ سچل سائیں ہوراں دعا فرمائی تے کیف و مستی وچ آکھیا "اسیں اپنا پتر تیرے پتر دی تھاں تے خدا دے حوالے کرنے آں" ریاست خیر پور دے ایس حاکم دا پتر ترت صحت یاب ہو گیا۔ سچل سائیں اجے خیر پور وچ ای سن پئی اوہناں دے پتر دے فوت ہون دی خبر آگئی۔

شاعری سچل سرمست اک صاحب حال درویش اچ پدھرے دے مبلغ، عشق دے بادشاہ، ویلے دے منصور، صاحب کرامت بزرگ توں علاوہ ہفت زبان شاعر وی سن، اوہناں نوں عربی فارسی، ہندی، سندھی، پنجابی، سرائیکی تے اردو دی زبان وچ مہارت سی۔ اوہناں ستاں زباناں وچ شاعری کیتی پر اوہناں نوں زیادہ مشہوری پنجابی، سرائیکی تے سندھی شاعری توں حاصل ہوئی۔ ادب دے محقق، مورخ تے سوجھوان ایس گل تے متفق نیں پئی سچل سائیں ہوراں 15 سال دی عمر وچ

Marfat.com

شاعری شروع کیتی تے 75 سال تیکر شاعری کردے رہے اوہ شاعری وچ کئی تخلص ورتدے سن مثال دے طور تے سچل سچو، سچڈنیو، خدائی تے ادبی دنیا اوہناں نوں صرف سچل سرمست دے ناں نال جاندی اے۔ اوہناں دی شاعری دی بنیاد حسن حقیقی تے عشق حقیقی تے اے۔ اوہناں دے کلام وچ عشق تے محبت، ہجر تے فراق، سوز تے گداز تصوف تے معرفت دے مضمون بڑے سادہ تے سوہنے انداز نال پیش کیتے گئے نیں۔ نویاں ترکیباں، محاوریاں، علامتاں، استعاریاں تے تشبیاں پاروں اوہناں دا کلام لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

اک محتاط انداز موجب سچل سائیں ہوراں اپنی حیاتی وچ 9 لکھ 36 ہزار 6 سو دے نیڑے نیڑے شعر لکھے نیں جد کہ اوہناں عمر دے آخری حصے وچ شاعری داوڈا حصہ آپوں ای ضائع کرواد تا سی تاں جے لوکائی اوہناں دا کلام پڑھ کر غلط فہمی دا شکار نہ ہو جاوے۔

کتاباں سچل سائیں نوں ہفت زبان شاعر متھیا جاندا اے اوہناں دیاں فارسی کتاباں داویرواانج اے۔

(1) دیوان آشکار (2) مثنوی عشق نامہ (3) مثنوی درد نامہ (4) مثنوی گداز نامہ (5) مثنوی تار نامہ (6) مثنوی رہبر نامہ (7) مثنوی وحدت نامہ (8) مثنوی وصیت نامہ (9) مثنوی راز نامہ (10) غزل بحر طویل (11) دیوان خدائی (12) ساقی نامہ۔

سچل سائیں ہوراں دیاں دو جیاں کتاباں داویرواانج اے۔

(1) سندھی تے سرائیکی کافیاں تے دوہڑے (2) قتل نامہ سندھی (3) مرغ نامہ سندھی (4) وحدت نامہ سندھی (5) اردو غزل (6) جھولنا تے گھڑولیاں (7) سندھی مرثیہ۔

سچل سائیں دا کلام اوہناں دی وفات مگروں 1902ء وچ پہلی واری اک رسالے وچ شائع ہویا جس نوں مرزا علی قلی بیگ نے ترتیب دتا۔

وفات سچل سرمست دو جیاں باعمل تے شرعی صوفیاں دی طرحاں ساری حیاتی محبوب حقیقی دے فراق وچ تڑفدے رہے۔ اوہناں دا سارا کلام درد فراق سوز گداز دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ آخر سچل سائیں ورگے سچے تے سچے عاشق صادق ساری عمر اپنے خالق حقیقی دی ذات وچ دی رہن سدھر کر دے کر دے اک دیہاڑے اوس ذات نال جا ملے۔ اوہ ہمیشہ تندرست رہے۔ حیاتی دے آخری دیہاڑیاں وچ کجھ بیمار ہوئے تے آخر 13-14 رمضان بمطابق 1839ء ایس فانی دنیا توں کوچ کر گئے۔ ہر ورھے 14 رمضان نوں اوہناں دے مزار تے عرس منایا جاندا اے۔

سوال نمبر ☆ سچل سرمست تے فلسفہ وحدت الوجود تے چانن پاؤ؟ یاں سچل سرمست صوفیاں دے کیہڑے فرقے نال تعلق رکھدے سن

پنجابی زبان تے ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے اہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی پنجابی شاعری دی بنیاد تصوف تے رکھی گئی اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے دائم اقبال دائم تیکر سبھناں صوفی شاعراں اپنے خیالاں دے اظہار لئی صوفیانہ خیالات دے اظہار لئی تصوف دے مضموناں دا سہارا لیتا۔

Marfat.com

بر صغیر ہندو وچ اسلام تے کھلارتے تبلیغ اسلام دے سلسلے وچ مسلمان عالماں' بزرگاں درویشاں' صوفیاں تے ولیاں اہم کردار ادا کیتا اے اوہناں بزرگاں وچ سچل سرمست ہوراں دا نام نامی وی ذکر دے قابل اے۔ ایہہ عظیم صوفی' درویش' بزرگ' تے ہفت زبان شاعر اپنی علمی ادبی تے دینی خدمات پاروں اوہنے ای مشہور تے مقبول نیں جنے اج توں ڈھائی سو سال پہلوں سن۔ اوہناں عربی' فارسی' اردو' سندھی' ہندی' پنجابی تے سرائیکی وچ شاعری کیتی۔ سچل سائیں بلھے شاہ' وارث شاہ' شاہ عبداللطیف بھٹائی' دے ہم عصر سن' اوہناں دے عہد وچ پنجاب تے سندھ دا علاقہ افراتفری' مار دھاڑ' ظلم تشدد تے بدامنی دا شکار سی' ملک وچ افراتفری تے لٹ مار دا سماں سی' کوکائی بدامنی تے افراتفری پاروں' پریشان حال سی' پنجاب وچ سید وارث شاہ تے بلھے شاہ ہوراں رب تے رب دے رسولؐ دے لافانی پیغام نوں لوکائی تیکر اپڑان لئی عملی کوشش کیتی۔

ایسے طراں شاہ عبداللطیف بھٹائی تے سچل سرمست ہوراں وی سندھ دے علاقے وچ اسلام دی روشنی نوں دور دور تیکر اپڑان دی بھرنویں تے عملی کوشش کیتی۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی 18 صدی عیسوی وچ پورے خطے دی شاعری دامن کھچواں تے من کھبواں موضوع صرف تے صرف تصوف ای سی۔ پنجابی زبان سکھاں صوفی شاعراں اپنے صوفیانہ کلام وچ تصوف تے معرفت دے رنگ برنگے مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے نیں۔ سچل سرمست ہفت زبان صوفی شاعر نیں۔ اوہناں وی اپنے کلام راہیں' دوجیاں صوفی شاعراں وانگ لوکائی دی اصلاح' اسلامی تہذیب تے تمدن تے اخلاقی قدراں نوں لوکائی تیک اپڑان لئی اپنی شعری سوچ نوں تصوف تے معرفت دے رنگ وچ پیش کیتا۔

سچل سائیں ہوراں اپنے کلام راہیں لوکائی نوں درویشانہ فکر تے صوفیانہ رنگ وچ رنگیا۔ اوہناں دی شاعری اپنے عہد دی سماجی' سیاسی' معاشرتی تے معاشی حالات دی عکاسی کردی اے' اوہناں دی شاعری فنی تے لسانی خوبیاں پاروں کلاسیکی درجہ حاصل کر چکی اے۔

سچل سرمست ہوراں دے کلام وچ تصوف حسن تے عشق' عشق تے محبت' ہجر تے وصال' درد تے فراق' فنا تے بقا' حال تے قال' سوز تے گداز' دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری تے فلسفہ وحدت الوجود دے رنگ برنگے مضموناں نال بھریا ہوا اے' سچل سائیں ہوراں اج تے شاعری دیاں سبھے صنفاں وچ اپنا لوہا منوایا اے پر اوہناں نوں زیادہ شہرت سندھی' پنجابی تے سرائیکی کافیاں پاروں حاصل ہوئی اے۔ سچل سائیں ہوراں نوں سندھی وچ کافی دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے سچل سائیں ہوراں سندھی کافی دی صنف نوں ٹیسی تے اپڑا دتا اے۔ اوہناں ایس صنف وچ مختلف تجربے وی کیتے نیں جیہڑے کہ فنی تے لسانی اعتبار نال بڑے کامیاب ثابت ہوئے نیں۔ اوہناں اپنے کلام وچ پنجاب دیاں لوک داستاناں دے کرداراں تے تھانواں نوں بطور تشبیہہ تے' تلمیح ورتیا اے۔ اوہناں دی شاعری وچ رانجھا' ہیر رنگ پور' تخت ہزارہ' تے کھیڑے دے لفظ علامتی رنگ وچ استعمال کیتے گئے نیں۔ ایس توں علاوہ سچل سائیں ہوراں سندھی زبان دیاں لوک داستاناں تے کرداراں تے تھانواں نوں وی اپنی شاعری وچ تلمیح تے علامت دے طور تے ورتیا اے مثال دے طور تے عمر ماروی' مومل' رانو تے نوری جام تماچی وغیرہ۔

87971 ~~7087971~~

Marfat.com

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی سچل سائیں ہوراں دا سارا کلام فلسفہ وحدت الوجود دے آلے دوالے گھمدا اے جیہدے وچ بے انت سوز گداز، ہجر فراق، عشق محبت، موج مستی تے جذب تے کیف دے دریا ٹھاٹھاں ماردے وکھالی دیندے نیں۔ اوہناں دا کلام نفی تے اثبات، فنا تے بقا، حال تے قال، تے تصوف تے معرفت دے رنگ برنگے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ پنجابی ادب دے باقی عظیم صوفی شاعراں وانگوں سچل سائیں ہوراں دا کلام فلسفہ وحدت الوجود دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں دے کلام وچ شاہ حسینؒ، حضرت بلھے شاہؒ سلطان باہوؒ خواجہ فریدؒ تے عبداللطیف بھٹائی دے مطالعے توں سائیں عبداللطیف بھٹائی ہوراں دا اثر وکھالی دیندا اے اوہناں دے کلام دی نظر آوندی اے۔ اوہناں فرمایا سی ؎ "اساں جیکو کنو چاڑھیو ہوراں دی پیشن گوئی سچی ثابت ہوندی نظر آوندی اے۔ آئیے انجوڈھکن ہئی چھوکر لاہندیو" یعنی اسان جیہڑا خم چڑھایا اے اوہدا ڈھکنا ایہہ بچہ اتارے گا" ایس گل توں ایہہ ثابت ہوندا اے پئی سچل سائیں ہوراں نوں پنجابی دے دوجے صوفی شاعراں نال گوہڑی فکری سانجھ اے۔ تانہیوں اوہناں اپنی شاعری دی بنیاد تصوف تے رکھی اے تصوف وچ اوہ فلسفہ وحدت الوجود دے قائل سن۔ تانہیوں اوہناں اپنے کلام وچ راہ تصوف دے دوجے مسافراں تے خاص طور تے شاہ شمس تبریز منصور حلاج، جنید بغدادی تے ابن العربی ہوراں دے نال نیں۔

ہجر فراق دا مضمون صوفی شاعری دا اہم موضوع اے ایہہ موضوع مڈھ قدیم توں چلیا آرہیا اے۔ سچل سائیں اک سچے تے سچے عاشق صادق ہون پاروں اپنے محبوب ازلی دے وصل لئی تڑفدے رہے۔ اوہناں محبوب حقیقی دے دیدار دی سدھر دا اج اظہار کردے نیں ؎

میں ماہی دی مستانی، وسدا دل وچ دلبر جانی
برہ دے غمزے سویں ہزاریں، گھتیوا ئی مار اخوانی
در فراق جو میکوں ماریا
خویش قبیلہ وطن وساریا
توں بن جالن دکھ دیاں راتیں نہیں لنگھدیاں
ڈھونہاں پاکے تیڈے در تے انگ بھبھوت رمایاں
ہجر فراق ہے کاہل کیتا، کروصال دیا ں دایاں
برہ تیڈے دیاں سر سچل دے چھٹکن لکھ ہوایاں
ہجر تساڈے کاہل کیتا۔ زہر پیالہ میں بھر پیتا
تیں بن کائی شے نہیں بھاندی

فلسفہ وحدت الوجود دا سب توں وڈا ثبوت ایہہ وی اے پئی جدوں سچل سائیں ہوراں نوں میت وچ پڑھن لئی بھیجا تے اوہناں صرف الف ای پڑھیا تے ب پڑھن توں انکار کردتا۔ آکھیا پئی ب کسے نوں دے دیو۔ ایس گل نوں اوہناں اپنی کافی وچ اج فرمائی اے۔

الف اسانوں یار پڑھایا
ب دی بانس نہ بول

Marfat.com

ملاں مار نہ مول
سجن ڈساں کیتن سبق پڑھایا

فنافی الشیخ دی منزل طے کرن مگروں' فنافی الرسول دی منزل بڑی احتیاط نال طے کرلئی تاں جو معمولی بھل یاں غلطی پاروں محنت ضائع نہ ہو جاوے۔ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی شان وچ کوئی اجیہی غلطی ہو جاوے جس پاروں رب سچے دے قرب توں محروم نہ ہو جاواں۔ حضور اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نال بے انت' محبت' عقیدت تے چاہت دا انج اظہار کردے نیں۔

کل نبیاں دا سردار محمدؐ
بحر عرف امواج محمدؐ
امت تینڈی کیوں غم کھاوے
جیس دی تیکوں لاج محمدؐ
سچل کوں غم کوئی ناہیں
کیتا لیمتاج محمدؐ

عشق وچ جدوں محبوب دا دیدار ہو جاوے عاشق دے دل دی خوشی دا اندازہ نہیں لایا جاسکدا۔ خوش بختی چار چوفیرے کھلر جاندی اے۔ وصل دی لذت عاشق صادق نوں بے خود کر دیندی اے۔ سچل سائیں ہوراں دی شاعری وچ بے خودی دا رنگ ویکھو:

آندا جاندا یار وے' ویہڑے وچ یار اساڈے
مارن کان اساڈے کیتی صورت دا سینگار وے
بو عطر دی مست کیتاوت' کوچہ شہر بازار وے
وچ وصال فراق گھدو سے' سچل کیا اسرار وے

اک ہور تھانویں فرماندے نیں

بسم اللہ وے بسم اللہ۔ سوہنا آیا' آکھاں بسم اللہ
میں صدقے تھیواں بسم اللہ۔ ردبلاوے ردبلا

ہر صوفی شاعر نے اپنی شاعری وچ اللہ سوہنے دے رازاں توں پردہ چکن دی کوشش کیتی اے سچل سائیں ہوراں وی اللہ سوہنے دے بھیتاں توں گنڈھ چکن دی کوشش کیتی اے تاں جے حقیقی عشق تے معرفت خداوندی نوں ایمانداری نال پیش کیتا جاسکے۔

نہ میں تسبیح کڑکا کیتا' نہ میں زہد عبادت
نہ میں زیر زبر دا کیتا' نہ میں تقوی طاقت
سچل دا تھیا بخت سوایا' جو کیتی عشق امانت

اک ہور تھانویں فرماندے نیں:

نہ وت شیخ مشائخ یارو' نہ مخدوم تھیوے
نہ قاضی نہ معلم ملا' نہ وت پیر بنیو سے

Marfat.com

بازی جوڑ نہ عالم کیتے رنگ رسا رکھیو سے
سچل عشق اللہ دے باجھوں کوئی نہ ہنر سیکھو سے

سچل سائیں ہر ویلے عشق حقیقی دے رنگ وچ ڈبے رہندے سن۔ ایسے اُچے تے سچے عشق پاروں اوہناں منصوری چولا پوایا۔ اوہ ذات الٰہی دا عرفان وی رکھدے سن۔ سچل سائیں اپنے کلام وچ فلسفہ وحدت الوجود دی تشریح تے تفسیر انج بیان کیتی اے ؎۔

بغیر عشق دے ڈوجھا کوئی کمال نہیں
نہیں جو عشق تے اے دوست تیڈا حال نہیں
میں رانجھن دی رانجھن میرا، کھیڑا کون بلائیں
لوکاں لیکھے چاک مجھیں دا، رانجھن سر دا سائیں
عشق دے باجھ بیاسبھ کوڑ سولی تے منصور
نہ کوئی دوزخ نہ کوئی جنت نہ کوئی حور قصور
عشق والی تکبیر ہکائی کہیاں ہیان تکبیراں
جیہے تہیے کوں برہ نہ پچھدا سارے عشق امیراں

سچل سائیں ہوراں اپنے محبوب حقیقی دی سراپا نگاری بڑے سوہنے تے سادے انداز وچ کیتی اے۔ اپنے محبوب دی، مستانیاں اکھاں دی انج تعریف کیتی اے۔

چشماں شور شرارت مثالی غمیزے رنگ گلابی
نظر گھتیں جہیں طرف اتے تہیں طرف تھیوے بیتابی
مشتاقاں دے والیاں زہوں کردیاں شہید شتابی
سٹن جھٹن تے ٹیکاون سچل عین غدابی

سچل سائیں محبوب دے لباں دی لالی دا نقشہ انج پیش کردے نیں

سرخ لباں ہن لعل رومانی یا یاقوت یمانی
موتی مونہہ اگوں شرمندے ہیرے تھیئے حیرانی
جھک جھک رخسار سوہنے دا پر تو نور نشانی
سچل ڈیکھ تجلد تہنیں دا ہوئی دل دیوانی

اک ہور تھانویں آکھدے نیں۔

لعل یاقوتاں کوں شرماوے نرم لباں دی لالی
سرخی سوہنے واہ جولائی، لوڑھیئے منصب عالی

سچل سائیں محبوب دیاں زلفاں بارے بیان فرماندے نیں۔

ول ول وال سو چھلے چھلے پھائیاں جوڑ کھڑائیں
سحر جادو منڈ ڈیکھ ایہناں تے طرحیں طرح پڑھائیں
عشاقاں دیاں کر دلیس دوانیاں حکماں حکم پھسائیں
بھجے سچل عاشق کیویں، حسن دی فوج چڑھائیں

Marfat.com

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی سچل سرمست فلسفہ وحدت الوجود تے پکے قائل نیں۔ اوہ آکھدے نیں پئی ہر تھاں' ہر جاہ تے ہر وچ ذات احد دا نور جھلکدا اے۔ ہر پاسے اوسے دا نور ظہور اے۔ اوہ کل اے تے باقی اوس دے جز نیں۔ جیہڑے میثاق دیہاڑے کل تو وکھرے ہو گئے سن۔ کائنات اللہ سوہنے توں وکھری نہیں اللہ سوہنا ایس کائنات دا خالق اے ایس توں ایہہ ثابت ہویا پئی سبب تے حسب اک دوجے توں وکھر نئیں۔

سچل سائیں آفاقی تے لافانی شاعر نیں اوہ حضرت بلھے شاہؒ وانگوں فنافی اللہ توں وی اگانہہ ودھ چکے سن جس پاروں اوہناں وچ بے انت بیباکی پیدا ہو چکی سی اوہ اپنے جسم نوں اپنے محبوب دا گھر یاں ڈیرا آکھدے سن۔ ایس لئی اوہناں بعض دوجیاں صوفی شاعراں وانگ اپنے جسم نوں بہتیاں اوکڑاں وچ نہیں پایا۔ اوہناں آکھیا پئی جیویں دریا تے دریا دیاں لہراں دا آپس وچ خاص تے گوہڑا تعلق ہوندا اے ایسے طرح اللہ تے اللہ دے بندے دا آپس وچ بڑا خاص تے گوہڑا تعلق اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی سچل سائیں فلسفہ وحدت الوجود دے ابن العربی دے نظریئے دے پکے قائل نیں اوہ فرماندے نیں۔

"عشق دے چٹک سانوں اوسے میثاق والے دن جسیں
ویلے روحاں کھلریاں ' آپوں رواں دے خالق
نے لگا دتی سی تے اوس سے ای پریت دی ریت
دا پہلا سبق اسیں پڑھ لیا سی"

سچل سائیں اپنی کافی وچ آکھدے نیں:

نال ڈاڈھے دے یاری لگڑی روز ازل توں
باہاں بدھ کے پیش پواں میں نال سائیاں دے زاری
علم عقل تے شرم حیا تو' عشق کیتی بے زاری
روز ازل استاد اسا کوں ہک سطر پریت دی پاڑھی
سائیں دل دی تختی اتے ' چاوچ لکھ چاڑھی
سچل عشق نہ بڈھا تھیوے ' کیا جو چٹی داڑھی

اخیر وچ سچل سرمست ہوراں دی اک ہور اہم تے لاجواب کافی پیش خدمت اے جیہڑی فلسفہ وحدت الوجود دی مونہہ بولدی تصویر اے

جیویں تخت ہزارے رانجھن چاہوں چاک سڑایا
یار تماشا ڈیکھن آیا' اہیں سنسار وچ
لا نفی دا کلمہ ساکوں ' مرشد آپ پڑھایا
ہتھیا ڈلس ہمت والا ' سارا ہوش گنوایا
ہک دیہاڑے مرشد مینوں آپ ایویں فرمایا
ایہہ طریقہ وحدت والا سانوں بہوں خوش آیا
سچا گاڑھ عشق دی سچی بیا سمجھ پندھ اجایا

Marfat.com

ں ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی سچل سرمست فلسفہ وحدت الوجود
ے حامی نیں تے ایس دا جھلکارا اوہناں دے کلام وچ پیر پیرتے وکھالی دیندا اے۔

سوال :- سچل سرمست دی شاعری دا فکری تے فنی ویروا کرو۔

سوال :- سچل سرمست ہوراں دے تصور عشق اتے بھروا ں چانن پاؤ۔

سچل سرمست دی حیاتی تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی سچل سائیں 1152ھ بمطابق 1739ء نوں ریاست خیر پور دی اک گھوٹ درازا شریف وچ خواجہ صلاح الدین دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں دا اصل ناں عبدالوہاب پر ادبی دنیاوچ سچل سرمست دے ناں نال مشہور نیں سچل سائیں ہوراں دے والد' چاچا عبدالحق نے دادا خواجہ محمد حافظ اپنے زمانے دے عظیم عالم' بزرگ تے درویش سن' خواجہ محمد حافظ ہوری اپنی علمی ادبی تے دینی خدمات پاروں بر صغیر ہندوچ بڑے مشہور سن ا.

اوہناں ڈھلی تعلیم اپنے گھروں تے خاص طور تے اپنے والد تے اپنے چاچے عظیم بزرگاں درویشاں تے خواجہ عبدالحق توں حاصل کیتی خواجہ عبدالحق ہوراں دا شمار سندھ دے صوفیاں وچ ہوندا سی۔ والد صاحب دی وفات مگروں سچل سائیں ہوراں دی تعلیم تے تربیت دی ذمہ داری اوہناں دے چاچا تے پیرومرشد خواجہ عبدالحق نے سنبھال لئی۔ خواجہ عبدالحق ہوراں دی خصوصی توجہ تے نگرانی پاروں سچل سائیں ہوراں دنیاوی علوم تے روحانی علم بڑی جلدی حاصل کر لیا۔

سچل سائیں ہوری بچپن توں ای بڑے ذہن' کم گو صاف گو تے تنہائی پسند سن۔ اوہناں حیاتی وچ ہمیشہ سچ بولیا تا نہیوں اوہناں نوں "سچل" "سچیو" سچڈینو اکھیا جاندا اے سندھی تے سرائیکی وچ اوہ سچل تخلص کردے سن جد کہ فارسی وچ اوہناں دا تخلص "آشکارا" یعنی پوشیدہ نہ رکھن والا سی' اوہناں شاعری راہیں سچیاں تے کھریاں گلاں کیتیاں نیں اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں کلاسیکی دا درجہ حاصل کر چکیا اے۔ سچل سائیں ہوراں نوں عربی' فارسی' اردو' ہندی' پنجابی' سرائیکی تے سندھی تے پورا عبور حاصل سی۔ اوہناں دے 16 مجموعے کئی کئی وار شائع ہو چکے نیں۔ بے شک سچل سائیں ہفت زبان شاعر سن پر اوہناں نوں زیادہ شہرت صرف تے صرف سرائیکی تے سندھی کلام پاروں حاصل ہوئی اے سچل سائیں پیدائشی شاعر سن۔ اوہناں شاعری وچ کسے استاد توں اصلاح نہیں کروائی۔ سچل سائیں ہوراں دی علمی ادبی تے دینی خدمات دا ایس گل توں اندازہ لگایا جا سکدا اے پئی جدوں اوہناں دی عمر 7 سال دی سی' شاہ عبداللطیف بھٹائی اوہناں دے والد خواجہ محمد حافظ ہوراں نوں ملن لئی آئے خواجہ ہوراں شاہ ہوراں دی ملاقات اپنے پتراں تے پوترے سچل سرمست نال کروائی شاہ ہوراں جدوں سچل سائیں ہوراں نوں ویکھیا تے آکھیا۔

Marfat.com

"اساں جیکو کنو چاڑھیو آہے' انجو ڈھکن ہیئی چھوکر لاہندیوں" یعنی "اساں جیہڑا خم چڑھایا اے اوہدا ڈھکنا ایہہ بچہ اتارے گا تے اک دن وڈا روحانی مرتبہ حاصل کرے گا۔" شاہ ہوراں دی ایہہ پیشن گوئی' صحیح ثابت ہوئی سچل سائیں ہوراں دی سخت محنت' سچی لگن' اللہ سوہنے دے خصوصی فضل تے کرم تے مرشد پاک خواجہ عبدالحق ہوراں دی دعا برکت نال صحیح ثابت ہوئی اللہ تعالیٰ دے خصوصی فضل کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال اوہناں فنا فی الشیخ' فنا فی الرسولؐ تے فنا فی اللہ دیاں منزلاں طے کرن مگروں بقا باللہ دے عہدے تے فائز ہو گئے۔

سچل سائیں ہوراں دے کلام عشق تے محبت' ہجر تے فراق سوز تے گداز' تصوف تے معرفت' تے حسن تے عشق دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ دوجے صوفی شاعراں وانگ سچل سرمست ہوراں دی شاعری حسن حقیقی تے عشق حقیقی دی مونہہ بولدی مثال اے۔ اوہناں دا کلام تصور عشق دے مضمون نال بھریا ہویا اے۔ سچل سائیں فلسفہ وحدت الوجود تے ہمہ اوست دے زبردست قائل نیں اوہناں نوں ہر جا' ہر تھاں' ہر پاسے تے ہر شے وچ محبوب حقیقی دا جلوہ کارا ای وکھالی دیندا اے آکھدے نیں۔

ساڈے ویہڑے وسدا یار وے
"وھو معلم" آہا اشارت' دور نہیں دلدار وے
اندر ہکو' باہر ہکو' آپ ہویا ا اظہار وے
جیڈے تیڈے سوہنے دا ہے سچل سبھ سنگار وے

اک ہور تھانویں آکھدے نیں:-

آندا جاندا یار وے ویہڑے دے وچ یار اساڈے
مارنِ کان اساڈے کیتس صورت دا سنگار وے
بوعطر دی مست کیتا وت' کوچہ شہر بازار وے
وچ وصال فراق گھدوسے' سچل کیا اسرار وے

اک سچے عاشق صادق دی سدھر وصال حبیب یاں وصال محبوب ہوندا اے۔ جدوں وصال نصیب ہو جائے تے دل دی کلی کھڑ جاندی اے۔ سچل سائیں جدوں ایس مقام تے اپڑ جاندے نیں تے اوہناں دے دل توں ایہہ آواز آوندی اے۔

بسم اللہ وے' بسم اللہ۔ سوہنا آیا' اکھاں بسم اللہ
میں صدقے تھیواں بسم اللہ۔ رد بلا وے رد بلا
میں واری جاواں بسم اللہ

اک باعمل' شرعی تے باکمال صوفی آتش' عشق وچ اپنے محبوب حقیقی دے فراق تے ہجر وچ ہر ویلا تڑفدا رہندا اے۔ ہجر فراق ہر صوفی شاعر دے کلام وچ نمایاں نظر آوندا اے سچل سائیں ہوراں دے کلام وچ "ہجر فراق" دا مضمون ویکھو:-

درد فراق جو میکوں ماریا
خویش قبیلہ وطن وساریا

Marfat.com

توں بن جالن، دکھ دیاں لے تیں نہیں لنگھدیاں
ڈھونہاں پاک تیڈے در تے انگ بھبھوت رمایاں
ہجر فراق ہے کاہل کیتا! کرو صال دیاں وایاں
برہ تیڈے دیاں سر سچل دے چھٹکن لکھ ہوایاں

اک ہور تھانویں سچل سائیں آکھدے نیں

ہجر تساڈے کاہل کیتا زہر پیالہ میں بھر پیتا
تن بن کوئی شے نہیں بھاندی

سچل سرمست موجب عشق ای اوہناں دا سب کچھ اے جیویں

میں وت نہ معلم ملاں، نہ وت پیر بنیو سے
میں مت شیخ مشائخ یارو نہ مخدوم تھیو سے
نہ قاضی نہ معلم ملاں نہ وت پیر بنیو سے
بازی جوڑ نہ عالم کیتے رنگ رسار کھیو سے
سچل عشق اللہ دے بابجھوں کوئی نہ ہنر سیکھو سے

عشق وی بیڑی وچ پیر دھرنا ہر حاری ساری بندے دا کم نہیں عشق وچ آون والیاں اوکڑاں، مشکلاں تے مصیبتاں نوں جرنا بڑا اوکھا ہوندا اے۔ ہر بندہ ایس راہ دیاں اوکڑاں نوں برداشت نہیں کر سکدا جیویں کہ میاں محمد بخش آکھدے نیں۔

مرکے جیون دی گل چنگی سو جانے سو کردا
جس دے سر پر ورتی ہووے کم نہیں ہر ہردا
دھیاں پتر بھنیاں بھائی، وچھڑے سنگی ساتھی
بیڑی روڑھ اسباباں والی عشق ندی دی ٹھاٹھوں

فلسفہ وحدت الوجود نوں وارداتی انداز وچ پیش کر دیاں آکھدے نیں۔

بے رنگ تصویر مولا دی سو رنگ وچ سمایا ہے
آپے گھاتا آپ بچاتا، آپ سمیع بصیر
کتھاں لیلیٰ کھتاں مجنوں کتھاں نیگر پیر
کتھاں صاحب حکم چلیندا کتھاں سڑیندا فقیر
سچل ہر جا رنگ رانجھن دا حاجت نہیں تقدیر

عشق حقیقی دی آخری منزل تے اپڑ کے اک سچے عاشق دی دلی کیفیت بارے اپنے خیالات دا اظہار کر دیاں آکھدے نیں پئی ایس مقام تے عاشق تے محبوب اک مک ہو جاندے نیں سبھناں صوفی شاعراں ایس حالت نوں اپنے اپنے رنگ وچ بیان کیتا اے کافیاں دے باوا آدم حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دا رنگ ویکھو:

Marfat.com

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ہیں باہر توں ہیں روم روم وچ توں
توں ہیں تانا توں ہیں بانا سب کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر نماناں ' میں ناہیں سب توں

اک ہور تھانویں آکھدے نیں

ماہی ماہی کوکوی میں آپے رانجھن ہوئی
لانفی دا کلمہ ساکوں ' مرشد آپ پڑھایا
ہتھیا ڈلس ہمت والا' سارا ہوش گنوایا
ہک دیہاڑے مرشد مینوں آپ ایویں فرمایا
ایہہ طریقہ وحدت والا' سانوں بہوں خوش آیا
سچل گالھ عشق دی سچی پیا سمجھ پندھ اجایا

سچل سرمست ہوراں نوں جدوں پڑھن لئی مسیت وچ بٹھیجیا گیا۔ استاد ہوراں الف تے ب پڑھائی سچل سائیں ہوراں صرف الف پڑھیا تے آکھیا ئی سانوں الف یعنی (اللہ) ای درکار اے ب کسے ہور نوں دے دیو۔ اوہناں فرمایا

الف اسانوں یار پڑھایا
ب دی بانس نہ بول
ملاں مار نہ مول
سجن ڈساں کیتسن سبق پڑھایا

سچل سرمست ہوراں اپنے کلام راہیں لوکائی اپنے آپ نوں پچھانن دا درس دتا اے جیویں کہ اوہناں اپنے فارسی کلام وچ فرمایا اے

آدمی دید است و باقی پوست است
دید آں باشد کہ دید دوست است

مکدی گل ایہہ وے ئی سچل سرمست واقعی اک سچے عاشق صادق نیں اوہناں دا کلام تصور عشق دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔

Marfat.com

احسن القصص

از مولوی غلام رسول عالمپوری

1۔ مولوی غلام رسول دی حیاتی دے حالات تفصیل نال
بیان کروتے احسن القصص وچوں نمونے دے شعر پیش کرو؟

2۔ مولوی غلام رسول عالمپوری دی صوفیانہ شاعری تے چانن پاؤ؟

3۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں نے 'احسن القصص'
وچ جیہڑیاں صنفاں ورتیاں نیں اوہناں دا ہر نواں جائزہ لوو؟

4۔ مولوی غلام رسول عالمپوری نے اپنی تخلیق وچ
سراپا نگاری دا خوبصورت انداز اپنایا اے بحث کرو؟

5۔ مثنوی دی تعریف کروتے ایس تعریف دے

Marfat.com

سوال نمبر. ☆ مولوی غلام رسول عالمپوری دی حیاتی دے حالات تفصیل ناں بیان کروتے احسن القصص وچوں نمونے دے شعر پیش کرو یاں
مولوی غلام رسول عالمپوری دی حیاتی تے فن تے روشنی پاؤ؟
[پنجاب یونیورسٹی ۱۹۸۵۔ ۹۲۔ ۹۳۔ ۹۵]

جواب: ☆ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دا شمار ۱۹ویں صدی دے اچ پدھر دے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ مولوی صاحب ۱۸۴۹ء نوں مراد بخش گجر دے گھر ضلع ہوشیار پوری دی تحصیل دسوہہ دے پنڈ عالمپور وچ پیدا ہوئے۔ والدہ نکے ہوندیاں ای اللہ نوں پیاری ہو گئی۔ مولوی ہوراں دی تعلیم تے تربیت دی ذمہ داری اوہناں دے والد مراد بخش نوں ای نبھاؤنی پئی۔ مولوی ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ دے مولوی حامد کولوں حاصل کیتی۔ تعلیم دے نال نال مولوی صاحب اپنے والد نال گھر دے کم کاج وچ ہتھ وٹاندے تے مال ڈنگر وی چراندے سن۔ مولوی ہوراں عربی فارسی دی تعلیم علاقے دے مشہور عالم تے بزرگ مولوی محمد عثمان کولوں حاصل کیتی تے بعد وچ جالندھر پڑھدے رہے۔

مولوی صاحب ہوراں روحانی علم دی پیاس بجھاؤن لئی حضرت خواجہ نظام الدین اولیاء دے گدی نشین دے مرید ہو گئے تے اوہناں معرفت دیاں منزلاں طے کروایاں۔ مولوی صاحب ہوراں بڑے تھوڑے عرصے وچ رائج علوم حاصل کر کیتے۔ ظاہری تے باطنی علوم دے حصول توں بعد مولوی صاحب میر پور دے سکول وچ استاد مقرر ہو گئے کجھ چر بعد ایہہ ملازمت چھڈ دتی تے حکمت کرن لگ پئے۔ حکمت دے نال نال مسجد دے امام بھی بن گئے۔ وعظ نصحت تے درس تدریس دا سلسلہ شروع کیتا۔ مولوی غلام رسول صاحب کمال دے صاحب کرامت بزرگ سن۔ اللہ سوہنے دے عشق وچ ڈبے رہندے۔ تصوف وچ ابن العربی توں بے حد متاثر سن۔

مولوی غلام رسول ہوراں نوں شعر و شاعری دا بچپن توں ای شوق سی۔ اوہ میاں محمد بخش مولوی عبدالستار خواجہ غلام فرید تے فضل شاہ مولوی ہوراں دے ہمعصر سن۔ اوہناں اپنا ادبی سفر پندراں سولاں سالاں دی عمر وچ شروع کیتا شروع وچ چھوٹے چھوٹے قصے کہانیاں لکھدے رہے تے فیر اللہ تعالیٰ دے فضل تے کرم نال تے مرشد پاک دی دعا برکت نال اوہ اچ پدھر دے شاعر بن گئے۔

کتاباں مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دیاں کتاباں دا ویروا انج اے۔

(۱) چوپٹ نامہ (۲) مسلہ توحید (۳) سی حرفی (۴) سسی پنوں (۵) داستان امیر حمزہ (۶) احسن القصص۔

مولوی صاحب نوں سب توں زیادہ شہرت احسن القصص پاروں حاصل ہوئی اے جیویں وارث شاہ ہوراں نوں 'ہیر' توں تے سلطان باہوؒ ہوراں نوں ابیات باہو توں حاصل ہوئی سی۔

شاعری مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں نوں شاعری دا شوق بچپن توں ای سی۔ نکے نکے قصیاں توں بعد اوہناں داستان امیر حمزہ ورگی ۸۲۰ صفحیاں دی وڈی کتاب تن جلداں وچ ۲۲ سالاں دی عمر وچ لکھی۔ داستان امیر حمزہ دے آغاز بارے آکھدے نیں ؎

Marfat.com

لزری ورہیاں پندراں عمر میری اس روز
جال بھریاوچ کاغذاں کڈھ دلے داسوز

ایس داستان دے مکمل کرن بارے لکھدے نیں

جاں میں اس فرمائشوں مڑ ہتھ قلم لئی
ویہ (۲۰) برہیاں تھیں تداں عمر وہائی

مولوی غلام رسول ہوراں یوسف زلیخا دا قصہ قرآنی قصے توں متاثر ہو کے لکھیا اے جیویں کہ اوہ فرماندے نیں:-

؎اس وچ مطلب خاص قرآنوں صورت یوسف والی
سب تفسیر حدیث نبیوں کیے امام غزالی
وچ قرآن خدا ایہہ قصہ احسن کر فرمایا
خود آپ سراہے خالق دے نال جھوٹھ رلایا

مولوی غلام رسول ہوراں یوسف زلیخا دا قصہ "احسن القصص" دے ناں نال اک مہینے دی مدت وچ تخلیق کیتا۔ ایس قصے دے ۶۶۶۶ شعر نیں تے اینیاں آیتاں ای قرآن پاک دیاں نیں۔ ایس قصے دے آغاز بارے لکھدے نیں۔

؎جس دن میں آغاز قصے تے اسم اللہ دا پڑھیا
باراں سو تے نوے ہجری سال مبارک چڑھیا
سارا ماہ محرم مینوں وچ تصنیف وہایا
اج اخیر محرم سن دی جاں مقصد ہتھ آیا
احسن القصص دھر نام قصے دا میں لکھیا تن واری
پورا سال ہویا تصنیف نال رہے دی یاری
چھ ہزار چھیاسٹھ چھے سو بیتاں گنتی آئیاں
ناقص شعر کمال حقائق رب دیاں بے پروائیاں
پکڑ قلم، بھر عشق النبا ورقاں وچ وگائی
رخت جلے وچ سوز برہوں دے، ویکھ رہن سودائی

مولوی صاحب ایس قصے دے ماخذ بارے آکھدے نیں:-

؎ایہہ گلزار بہار عنائت کھلی لطف الاہوں
عشق موثر نظری آیا، درد بھری اس آہوں
اصل بیانوں وچ سخن دے میں نہ گل رلائی
سورۃ یوسف دی تفسیروں سچی گل سنائی

قصے دے نال اسلام دی تبلیغ دا سچا تے وسچا پیغام وی دیندے نیں۔ مولوی صاحب ہوراں عشق دی اہمیت تے اسلامی تے اخلاقی تعلیمات دا سبق وی دیندے نیں۔ قرآنی گل ایہہ وے پئی اوہناں

Marfat.com

ایہہ قصہ مستند اسلامی روائتاں تے قرآن دیاں تفسیراں نوں مکھ رکھ کے لکھیا اے۔ ایس قصے دی وجہ تالیف بارے مولوی ہوری آکھدے نیں:۔

میں پرور وہ عشق سخن دا جاں غفلت وچ آیا
مدت وچ حجاب غماں دے میرا وقت وہایا
ڈوہنگے زخم جگر وچ رڑ کے ہو ہو انت پرانے
چاء ہتھ تیغ جفاکش برہوں ڈٹھا کھڑا سرہانے

بیعت محمد عالم کپور تھلوی موجب مولوی صاحب ہوراں دا کوئی ظاہری مرشد نہیں سی پر 'داستان امیر حمزہ' دے مطالعے توں پتہ جلدا اے پئی اوہناں دا پیر عشق سی۔ اونیاں روحانی فیض خواجہ خضر علیہ السلام توں حاصل کیتا سی۔ اوہناں مولانا روم تے حضرت علامہ اقبال نوں وی اپنا پیر آکھیا اے۔ ایس توں اڈاوہ امام غزالی 'نوں وی اپنا پیر مندے نیں'۔ جیویں کہ اوہ فرماندے نیں:۔

حضرت پیر غزالی الویں لکھیا ذکر ایہائی
اک زلیخا عشق نے لٹی ہوراں حال کیائی

شادیاں مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں تن ویاہ کیتے جنہاں وچوں دو دھیاں ہویاں۔ پتر کوئی نہیں سی۔ اوہناں دے قبیلے دے لوک ضلع شیخوپورہ دی تحصیل ننکانہ دے علاقہ وچ رہندے نیں۔

وفات مولوی غلام رسول عالمپوری ۵ مارچ ۱۸۹۲ء نوں ۴۳ سال دی عمر وچ فوت ہو گئے۔ اوہناں دا مزار عالمپور وچ اے جتھے ہر سال ۲۴ پھگن تے ۱۵ ہاڑ نوں عرس منایا جاندا اے۔ لکھاں عقیدت مند مزار تے حاضری دیندے نیں تے مراداں نال جھولیاں بھر دے نیں۔

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی مولوی غلام رسول عالمپوری واقعی اچ پدھر دے شاعر صاحب کمال بزرگ تے عالم دین سن۔ اوہناں دا کلام تے خاص طور تے قصہ 'یوسف زلیخا' علمی ادبی فنی تے لسانی خوبیاں نال مالا مال اے۔

سوال نمبر ☆ مولوی غلام رسول عالمپوری دی صوفیانہ شاعری تے چانن پاؤ؟

یاں

مولوی غلام رسول عالمپوری اک صوفی سن۔ تہاڈا کیہ خیال اے؟

(پنجاب یونیورسٹی ۱۹۸۶ء)

پنجابی زبان بڑی بھاگاں بھری تے بختاں والی زبان ایں کیوں جے ایس نوں اولیاء کرام صوفیا کرام تے بزرگان دین نے اپنے خیالاں تے اظہار لئی ورتیا اے۔ بابا فرید گنج شکر توں لے کے میاں محمد بخش تیکر سبھناں صوفی شاعراں ایس زبان دے ادبی بھنڈار نوں اپنے صوفیانہ تے عارفانہ کلام نال بھریا اے۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دا شمار پنجابی دے سر کڈھویں صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں وی دوجے صوفی شاعراں وانگ اپنے کلام نوں تصوف، معرفت، تے عشق حقیقی دے لازوال خوبیاں دے مضموناں نال اپنے سادہ سوہنے تے نویکلے انداز وچ پیش کیتا اے۔

Marfat.com

مولوی غلام رسول عالمپوری دی شاعری عارفانہ تے صوفیانہ خیالوں نال بھری ہوئی اے۔ اوہناں اپنے دل دی بھڑاس کڈھن دی پیر پیرتے کوشش کیتی اے۔ اوہناں اپنے عشق دا اظہار تے تبلیغ دے مشن نوں اپنی شاعری دا ذریعہ بنایا اے۔ اوہناں دی شاعری تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی اوہناں اللہ تبارک و تعالیٰ دی ذات دا مشاہدہ کیتا ہویا سی۔ ایس بارے اوہناں دائی تے زلیخا دی گل بات وچ انج ظاہر کیتا اے۔

نہ پچھ ماں میں کی کجھ دساں کس دا نام سناواں
کن لئی، میں کہنے پھٹی، جرم کدھے سر لدواں
خاکیاں تھیں لکھ پاکی اس نوں، پریاں کنوں پرایا
تے اس جیہاوچ فرشتیاں ناں نہ سنن وچ آیا

جدوں بندہ اللہ سوہنے دا مشاہدہ کرلیندا اے تے اوس دی اپنی ذات دی نفی ہو چکی ہوندی اے یعنی بندہ آپ فنا ہو چکیا ہوندا اے بندے دی ایس دلی کیفیت نوں محسوس ای کیتا جاسکدا اے۔ لفظاں وچ بیان کرناں نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن اے۔ جیویں آکھدے نیں:-

میں بے کیف ڈٹھا اوہ دلبر، کویں کہاں کیفیت
مت کو وہم کرے، اوہ نا میں جاہل ہے بدنیت
میں ہاں محض عدم اوہ ہستی اوہ باقی میں فانی
میں معقول خفی وچ ثانی، اوہ محسوس عیانی

شعراں دی ایس ونگی توں ایہہ ثابت ہوندا اے پئی مولوی ہوراں اللہ سوہنے دا مشاہدہ دل دیاں اکھاں نال نہ صرف کیتا سی بلکہ رج کے کیتا سی۔ مولوی ہوراں اپنی شاعری وچ تصوف، معرفت توحید تے درد فراق، سوز گداز، علم عمل تے دردو چھوڑے دے مضمون دی بیان کیتے تے تبلیغ دا فریضہ وی ادا کیتا۔ اوہناں دا ایہہ نویکلا رنگ ویکھو:-

کس دے عشق گوایوں عقلوں کیتیاں ایڈ چڑھایاں
کت گوشے تھیں وگیاں تیری سمجھ نہ آیاں
مت صورت دل ویکھ پیارے معنیاں تھیں دل پاویں
بھلیو بھلی سواد پر معنی، راز اسے وچ سارا

معرفت دا اک انوکھا رنگ ویکھو:-

یار میرا وچ گھر دے رہندا اجے میرا دکھ اوویں
ملیا دیدتے وہند یاں دردوں اوویں اکھیاں دو ویں
میرا رات دنے ور تارا نال اوسے دے سارا
میں وی اوہ تے اوہ بھی اوہو پردا اجے نیارا

مولوی ہوری آکھدے نیں پئی بھانویں میں تے اوہ اک مک ہو گئے آں پر فیر وی میں اوس نوں اپنے وچ قید نہیں کر سکیا۔ اجے وی ساڈے جثے تے وجود وکھرے وکھرے نیں۔ کیوں جے اوہ رب

Marfat.com

اے تے میں بندہ۔
اک ہور تھانویں آکھدا اے:۔

؎اوہ ظاہروچ ہر ہر مظہر گھر اس دا چمکارا
اجے اندھیرا میری وچ اکھیں ویکھ بریوں دا کارا
میرا باجھ اوہدے دیداروں سیاعت نہیں گزارا
اجے فراق جدائی اوویں ویکھ تعجب بھارا

مولوی صاحب گھر نوں دل سمجھدے نیں، اجیہا دل جیہڑا آلودگی تے الائش توں پاک ہووے۔ اجیہا دل جس وچ اللہ سوہنے داڈیرا ہووے جیویں فرماندے نیں:۔

؎دل میرے وچ دلبر وسدا دل ہتھ نہ میرے
میں ہن دلبر تھیں دل منگاں ویس نہ تن لیڑے
؎اول آخر ظاہر باطن آپے سب کجھ جانے
جان بنے انجان اسا تھیں کار کرے من بھانے

مولوی ہوراں دا صوفیانہ رنگ ملاحظہ فرماؤ:۔

؎رچ دے گئے ہڈاں وچ میرے درد قفیے تیرے
جیئوں جیئوں زور توانا بدن دے گئے ہتھوں چھٹ میرے
زور و زور شہود تیرے دیاں ہیں دل چمکاں پیاں
جیوں جیوں میں تھیں صفتاں میریاں فانی ہوندیاں گئیاں
جھک دیاں آیاں تیریاں تاہنگاں پیرو پیر اگاہاں
جیئوں جیئوں میں اس 'میں' کہن تھیں ہٹ گئی پچھاہاں

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دی شاعری دے ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی اوہناں دا کلام صوفیانہ رنگ وچ رنگیا ہویا اے اوہناں دی شاعری واقعی تصوف، معرفت، توحید صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نال بھری ہوی اے ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی اوہ اک عظیم بزرگ تے کامل صوفی نیں۔ مولوی ہوراں دے عارفانہ کلام دا نمونہ ویکھو:۔

؎ساقی آب طہور طلب دا جام مرے بھر پائیں
دریا ذوق محبت والا گھٹ لا کے پی جائیں
عشق بناں دل مردہ غافل کس گنتی وچ آوے
عشق دلاں نوں متصل غماں تھیں کر شمشیر دکھاوے

سوال نمبر ☆ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں 'احسن القصص' وچ جیہڑیاں صنفاں ورتیاں نیں۔ اوہناں دا بھرنواں جائزہ لوو
مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں 'احسن القصص' وچ جہڑیاں علمی ادبی یاں صنفاں ورتیاں نیں اوہناں بارے بحث کرو؟

Marfat.com

[پنجاب یونیورسٹی ۱۹۸۶، ۸۹، ۹۲، ۹۳]

جواب ☆ پنجابی ادب تے پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں جے ایس نوں صوفیاء کرام تے اولیاء کرام نے اپنے وچاراں دے اظہار لئی ورتیا اے۔ پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی بابا فرید گنج شکر توں لے کے میاں محمد بخش تیکر سبھناں صوفی شاعراں نے پنجابی ادب دے بھنڈارنوں اپنے اپنے نویکلے انداز نال تصوف تے معرفت بھرے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نال بھریا اے۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دا شمار وی اوہناں صوفی شاعراں تے ولیاں وچ ہوندا اے جنہاں نوں زمانہ ہمشا ناز کردا رہوے گا۔ مولوی ہوراں دی عالمی تے ادبی خدمات نوں کدی وی وسار یا نہیں جا سکدا۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں داستان امیر حمزہ سی حرفی سسی پنوں تے احسن القصص جہیاں شہرہ آفاق کتاباں تخلیق کیتیاں پر اوہناں نوں شہرت دوام صرف تے صرف احسن القصص توں حاصل ہوئی اے۔ احسن القصص (قصہ یوسف زلیخا) مولوی ہوراں دی عالمانہ عظمت تے قادر الکلامی دا مونہہ بولدا ثبوت اے۔

'احسن القصص' قرآن پاک دے ۱۲ویں ۱۳ سپارے وچ سورۃ یوسف دے سرنانویں ہیٹھاں بیان کیتی گئی اے۔ توریت وچ وی ایہہ قصہ درج اے۔ ایس قصے نوں فارسی وچ عبد الرحمان جامی ہوراں نظمایا۔ مولوی ہوراں اس قرآنی قصے توں متاثر ہوئے۔ ایس نوں پنجابی زبان وچ نظمایا اے ایہہ قصہ سب توں پہلوں مولوی عبد الستار ہوراں پنجابی وچ نظمایا جیہڑا ۱۸۹۴ء وچ چھاپے چڑھیا۔ ایس توں علاوہ ہوراں کئی لکھاریاں وی ایس قصے نوں نظمایا اے جنہاں وچوں سید فضل شاہ، مولوی محمد دل پذیر بھیروی، مولانا محمد نبی بخش حلوائی میاں محمد سعید گجر، مولانا محمد ازہر حنفی بھیروی، دائم اقبال دائم تے عبد الرحمان درد دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دا ایہہ قصہ سبھناں لکھاریاں دے لکھے ہوے قصیاں وچوں فنی، لسانی، علمی تے ادبی خوبیاں پاروں زیادہ عام فہم، دلچسپ، من کھچواں تے من کھبواں اے۔ مولوی غلام رسول عالمپوری کی ہوراں دی عالمانہ عظمت تے قادر الکلامی نوں لکھاریاں نے تسلیم کیتا اے جیویں مولوی دل پسند پر ہوری آکھدے نیں

"فیر غلام رسول رسیلے سب دی کسر نکالی
کر گیا ختم کہانی پچھے شعر پنجابی والی
احسن القصص کتاب جو اسدی سب تھیں احسن ہوئی
اس دے جیسا پنجابی یوسف ہور نہ بنیا کوئی

دائم اقبال دائم ہوراں مولوی ہوراں نوں اج خراج پیش کیتا:-

عالم پوری غلام رسول ایس قصے دی حد مکا گئے نیں
شمع بال کے علم عرفان والی راہ اس دے بن راہ نما گئے نیں

مولوی عبد الرحمان درد ہوری مولوی غلام رسول بارے اج آکھدے نیں:-

Marfat.com

ہوے غلام رسول مصنف واہ گلزار بنائی
اصل حقیقت بحر توحیدوں بھر کے ندی وگائی

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دی شاعری سراپا نگاری جزیات نگاری، جذبات نگاری منظر نگاری' مکالمہ نگاری توں علاوہ کردار نگاری تے دوجی شعری خوبیاں نال بھری ہوئی اے۔ اوہناں دا کلام عربی فارسی تشبیہاں استعاریاں، محاوریاں تے ترکیباں نال بھریا ہویا اے مولوی ہوراں عربی فارسی زبان ترکیباں تے تشبیاں اجیہے سوہنے تے خوبصورت انداز نال ورتیاں نیں پئی اوپریاں نہیں لگدیاں۔ ایہو خوبی مولوی صاحب ہوراں دی عالمانہ عظمت تے قادرالکلامی دا ثبوت اے۔

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دی فصاحت، سلاست تے بلاغت دا اک نمونہ ملاحظہ فرماؤ:۔

میوے دار درخت ہزاروں کھلیاں گل گلزاراں
غنچیوں قبض گلاں دیاں بسطاں کھولن راز ہزاراں
غنچگیاں وچ گلشن زاداں خون جگر دا پیتا
باد صبا وچ مرشد والے غنچے تھیں گل کیتا
گلبن دے نواز اد مراقب لب بستہ گلزاریں
نکہت پیا تجلی برقے گل ہو گئے بازاریں
دامن چاک رتورت روندے گل خوش رنگ چمن دے
رنگ مجازی زرد فناتے قہقہہ دیکھ سمن دے
میوے روندے تے گل ہسدے وچ اس باغ ہزاروں
رنگا رنگ جناور اس چ سوڈاراں دیاں ڈاراں
گلزاراں وچ بلبل بولے گل نوں بولیاں کر دی
میں رووال توں کھل کھل ہیس واہ تیری بے دردی
وچ گلاں دے بلبل رجھی تے سروال وچ قمری
شمشاداں وچ کوئل کو کے ناروناں پر خمری
وچ مرا قاں پھرن کبوتر مور پھرن دیوارے
منگے مینہ پپیہا بولے ہد ہد لین ہلارے

مولوی ہوراں دے کیے اک شعر نوں ویکھ کے اوس دیاں پیندیاں ول جھات پایئے تے اوس وچ کئی کئی صنفتاں تے صنفتاں وکھالی وین لگ پیندیاں نیں۔ یعنی شعر دے مصنوی تے فنی کھلارتے جھاتی پایئے تے بے شمار صفتاں لکیاں ہویاں وکھالی دیندیاں نیں۔ اوپر لے شعراں وچ باغ دا نقشہ دسیا گیا اے۔ اج لگدا اے جیویں مولوی صاحب باغبانی کر رہے نیں۔

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دا کلام نویاں ترکیباں، تشبیہاں، محاوریاں، تلمیہاں علامتاں استعاریاں تے شعری صفتاں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں وی شاعری علمی ادبی فنی تے لسانی صنعتاں تے صنعتاں پاروں عوام وچ بے حد مقبول اے۔

Marfat.com

مولوی ہوراں دی صنعت بجنس لفظی دا رنگ ویکھو

واہ چمکارے وچ وفارے جان جگر بلہارے
لعل لباں دیاں لالیاں اتے لعل بدخشاں وارے
ورلیاں ورلیاں دنداں اتے وارے چند ستارے
دل قربان زقن دی طرزوں غضب دے وچکارے

مولوی ہوراں دا کلام تشبیہاں' استعاریاں' لفظی تے مصنوی ضالع بدالع نال بھریا ہویا اے جیویں:-

اے دلدار کمنداں والیا محبوبا ! میں واری
تیرے ناز کرشمیاں اتے، میں قربان و چاری
تینوں سونہہ اس سر جنہارے بے عیب سلطاناں
جس لغایاں روغن دے دے تیریاں بھواں کماناں
(یاں) نویں چڑیل پرانی آفت تن ہلکا رگ بھاری
دوہرا قدا کہرا چمڑا موٹھک ولینی ساری
داہڑاں دا کجھ پتہ نشانی لبھدیاں ہتھ نہ آوے
جیہہ بلے جیوں وچ سوراخ چوہادم ہلاوے

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دے کلام وچ عشق محبت، تصوف معرفت تے سوز گداز دے مضمون بڑے سوہنے سادہ تے نویکلے انداز وچ پیش کیتے گئے نیں

عشق بھٹا اخلاص نہلایا رنگیا رنگ شہودی
صدق صفاؤں آب ہواؤں پلیا وچ خوشنودی
افضل اطہر اکمل انور جیں وچ سب وڈیایاں
عدم تکلف والیاں جیہیں وہندیاں ندیاں آیاں

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں اپنے کلام وچ صفت منقوط تے صفت غیر منقوط نوں ورت کے اس استار کار' صاحب کمال صاحب ادراک تے قادار لکلام شاعر ہون دا نمایاں ثبوت دتا اے۔صفت غیر منقوط اک رنگ ویکھو۔

دھرا دا ہولا کرم اساڈا اسدا کھلا دھاڑا
گھاہ اگلا اہ وگدا آہا لگا ہور دو گاڑا

منقوط تے غیر منقوط ل صفتاں ورتنا کوئی گل نہیں۔عام شاعر صفاں نوں اکا ای استعمال نہیں کر سدا اے۔مولوی ہوراں دے کلام تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے۔ پئی مولوی ہوراں ایہناں صفتاں نوں بڑی خوبصورتی تے مہارت نال ورتیا اے۔

ایس بحث توں ثابت ہوندا اے پئی مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں اپنی شہرہ آفاق کتاب احسن القصص وچ بے شمار علمی تے ادبی صنعتاں ورتیاں نیں جنہاں ایہناں دے کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔مکدی گل ایہہ وے پئی مولوی صاحب ہوراں دے کلام وچ اوہ سبھے خوبیاں موجود نہیں

Marfat.com

سوال نمبر ☆ مولوی غلام رسول عالمپوری نے اپنی تخلیق وچ سراپا نگاری دا خوبصورت انداز اپنایا اے کسی ایس دی بارے مثالاں دے ذریعے اپنا جواب ویروے نال بیان کرو؟

(پنجاب یونیورسٹی پنجاب 1991,1989,1988)

ایہہ گل حقی تے سچیاے پئی ہر شاعر ادیب لکھاری کہانی کار افسانہ نگار ڈرامہ نگار تے ناول نگار اپنی تخلیق نوں نویاں ترکیباں استعاریاں تشبیہاں تے علامتاں راہیں دلچسپ من کھچواں تے من کھبواں بناؤن دی کوشش کردا اے -ایس قرآنی قصے نوں حافظ برخوردار عبدا لحکیم ملتانی لدیقی لالی احمد یار ہاشم شاہ مولوی عبدالستار مولوی دلپند یر سید فضل شاہ نبی بخش حلوائی مولانا محمد ازہر بھیروی مولوی غلام رسول عالمپوری تے مولوی عبدالرحمان درد تے دائم اقبال دائم توں علاوہ کئی ہور ناں شاعراں پنجابی وچ نظمایا اے ایہناں سبھناں شاعراں ایس قصے نوں اپنے اپنے مخصوص انداز تے اسلوب نال من کھچواں تے من کھبواں بناؤن دی کوشش کیتی اے پر مولوی غلام رسول عالمپوری دے مقابلے وچ ہیچ ایہہ قصہ سب توں پہلاں 1894ء وچ چھاپے چڑھیا-

مولوی عبدا ستا ہوراں ایس قصے داناں "احسن القصص" رکھیا تے ن صحیت بھریاں حکائتاں دی بھر مار کیتیا اے -ایہہ قصہ فنی تے لسانی پکھوں مولوی غلام رسول عالمپوری دے قصے دے تل دا نہیں اے-

مولوی عبدالستار ہوراں توں علاوہ مولوی محمد دل پزیر بھیروی ہوراں یوسف زلیخا دا قصہ پنجابی وچ نظما کے پنجابی زبان تے ادب دے بھنڈار وچ بھر واں اضافہ کیتا اے اوہناں دا لکھیا ہویا قصہ وی تفسیر وکھالی دیندا اے بھیروی ہوراں لکھیا ہویا قصہ مولوی غلام عالمپوری دے لکھے ہوئے قصے نالوں ادبی لحاظ وچ گھٹ اے ایس توں علاوہ مولانا نبی بخش حلوائی میاں محمد سعید گجر سید فضل شاہ نواں کوٹی تے مولانا محمد ازہر حنفی بھیروی ہوراں وی یوسف زلیخا دے قصے نوں اپنے اپنے انداز وچ نظما پا اے پر ایہناں دے قصے فنی تے لسانی لحاظ نال مولوی غلام رسول عالمپوری دے نالوں علمی ادبی فنی تے لسانی حوالے نال ہیچ نیں-

مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں نے قصے دا مڈھ حمدیہ نعتیہ منقبت توں بدھا نویاں ترکیباں استعاریاں تلمہیاں تشبیہاں تے محاوریاں نے قصے نوں چار چن لا دتے نیں- مولوی ہوراں ایس قصے دا مڈھ عشق حقیقی تے رکھیا اے- مولوی ہوراں پیر پیر تے عشق حقیقی دی وڈیائی دا ذکر کیتا اے- مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دے کلام وچ منظر نگاری جذبات نگاری جزبات نگاری مکالمہ نگاری مرقع نگاری تے سراپا نگاری دے اعلیٰ نمونے موجود نیں- سراپا نگاری دی ونگی ملاحظہ فرماؤ زلیخا دا سراپا (1)

درد جنہاں دل سولاں جڑیاں اوہناں نیند نہ کائی
دم ٹھنڈا بھر اٹھ زلیخا دندیں چھ دبائی

Marfat.com

انھ سویرے اکھیں دھویاں اشکوں میل اتاری
پانی بک اولار دو رخ تے کیتی پردہ داری
مت کو دیکھے دیہندیاں اکھیں راز متاں کھل جاوے
صبر گیا جل لاٹ برہوں تھیں دل جلیا وچ درداں
تے اس چہریوں رنگت بھریوں درد اڈیندیاں گرداں

(2)

آپ زلیخا عشق لکاوے دلد ا بھیت چھپاوے
پر ایہہ کیوں ہیں چھپایا جاوے کد پردے وچ آوے
برہوں ویل لگی وچ دل دے اشکوں پانی پایا
ایہہ ودھ سیر چڑھ گئی درختیں جال سبھا دسایا
کدی کدائیں سیساں ڈٹھے نیں دونہراں وگدے
ہتھ پلوا یہہ بیٹھی پونجے چھری گھتی وچ رگدے
کدی کدائیں آہیں کر دی باندیاں نوں دسیائی
ٹھنڈے ساہ بھرے تے جاپے اس دا راز گیائی

یوسف علیہ السلام داسراپا

اک دائمی داسراپا

(1) دائی اک سیانی ہب تھیں واقف ولاں چھلاں دی
محرم ہڈھون اہناں گلاں دی سیون ہار شلاں دی
روندیاں چاء ملدوے پل وچ یاراں یار ملاوے
مویاں گیاں ذا منتر پڑھ پڑھ سفنے روپ وکھاوے
زخم جنہاں اگ جاون سینے مرہم لاوے کاری
تے جنہاں راز کھلن دا جھورا کر دی پردہ داری
تے اس آپ جوانی ویلے خوشیاں ذوق ہنڈائے
سیاں 100 جیاں دے نظروں بیڑے روڑھ گھتے دریائے
تے ایہہ آپ کنیاں موہ تھکی اس موہ گئے ہزاراں
عشق مجازی اسدے اگے حفظ سبق دس باراں

(2)

نویں چڑیل پرانی آفت تن ہلکا رگ بھاری
دوہرا قد اکہرا چمڑا مٹھ کو وینی ساری
تن پیلا تے نیلیاں ناڑیں زلفاں تے چٹیائی
بھری فریبوں خالی زوروں طاقت بدن نہ کائی

Marfat.com

عمر بڑی تے آس چھوٹپری قدم نکے دم لے
وال سیدھے تے ونگیاں ہڈیں بے وس جوڑ نکے
اچے ہڈ تے نیویاں گھاں تن منقوش جریدہ
پر وال اونگ ترکلے قامت وچ چگن کشیدہ
ثرب صفاق مراق تہاں نے پیٹ اگاری دھریا
مکروں دنیا نوں کھاہداتے اجے بھرت نہ بھریا
زلیخا بارے سراپا نگاری دا اک ہور انگ

(3)

کس نے تینوں کملی کیتا درد کیدے وچ پیوں
خوشیاں کر دی نازیں پلدی کس آفت جھبھ لیوں
کیوں مر مکیوں کیہ کر چکیوں ہویوں حال آوارہ
دکھان بھریئے کیسر تریئے روگ گا کیہ بھارا
کس دیوانی کیتا تینوں کس نے وار چلایا
کس تعویذ ولاون والا تینوں گھول پلایا
پڑھ پڑھ منتر برہوں والے کس نے لونگ سنگھائے
کس نے تیرے لٹن کارن غاریں چلے کمائے
سراپانگاری وچ مکالمانہ انداز ویکھو
کہے زلیخا یوسف تیری راہ صورت نورانی
یوسف کہے جیویں رب بھانی اک دن ہوسی فانی
کہے زلیخا چہرہ تیرا روشن وچ جیونکر
یوسف کہے قیامت دے دن ویکھاں ہوسی کیوں کر
کہے زلیخا یوسف تیرے وال عجب ایہہ کالے
یوسف کہے اہناں نوں اوڑک خاک قبر دی گالے
کہے زلیخا تیریاں اکھاں ویکھدیاں دل جاوے
یوسف کہے اہناں نوں اوڑک کرم بھکھارج کھاوے

(2)

اج کیا حال زلیخا یوسف نے فرمایا — کہے زلیخا جو کجھ تینوں ظاہر آکھ سنایا
یوسف پچھے دس زلیخا کدھر گئی جوانی — کہے زلیخا تیرے تھیں کر چھڈی قربانی
یوسف پچھے دس زلیخا حسن کتھے اج تیرا — کہے زلیخا ہجر رڑھایا ہتھ نہ پہنتا میرا
یوسف پچھے دس زلیخا زلفاں دکھر گئیاں — کہے زلیخا تیرے دردیں کھس زمیں جھڑ پیاں
یوسف پچھے دس زلیخا کتھ عمارت عالی — کہے زلیخا خاک رلیندی اج عمارت والی

Marfat.com

سراپانگاری دی ونگی دا جائزہ لین توں بعد ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدی اے پئی مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں اپنی تخلیق وچ سراپانگاری داخوبصورت اعلیٰ تے ارفع نمونہ پیش کیتا اے جس توں مولوی صاحب دی عالمیت فاضلیت تے قادر دار الکلامی دا ثبوت ملدا اے۔

سوال نمبر 7☆ مثنوئی دی تعریف کروتے ایس تعریف دے حوالے نال احسن القصص دیاں فنی خوبیاں بیان کرو؟

(پنجاب یونیورسٹی-1995,1990,1988,1986)

مثنوی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے ایہہ صنف فارسی ادب راہیں پنجابی وچ داخل ہوئی اے عربی ادب وچ ایس صنف دا کوئی وجود نہیں اے۔

مثنوئی دا لفظ ثنیٰ توں نکلیا اے جیدے معنے دو (2) ہوندے نیں۔ مثنوئی دے ہر شعر دے دو نویں مصرعے ہم قافیہ ہم ردیف تے ہم وزن ہوندے نیں مثنوئی دی صنف وچ نہ شعراں دی کوئی قید ہوندی اے تے نہ مضمون دی ساری مثنوی داوزن اکو ہونا چاہیدا اے دس ویہہ شعراں وی مثنوی وی ہوسکدیاے تے ہزاراں شعراں دی وی لسانیات دے ماہراں مثنوئی نوں تن قسماں وچ ونڈیا اے۔

(1) رزمیہ مثنوئی (2) عشقیہ مثنوی (3) بزمیہ مثنوی (4) قصہ کہانی والی مثنوی (5) متصوفانہ مثنوی (تصوف تے فلسفہ) (6) ترکیب ہند ((7) ترجیع بند۔

(1) رزمیہ مثنوی۔ رزمیہ مثنوی وچ جنگی حالات تے واقعات توں اڈ تاریخی واقعات تے بہادراں دے دلیری تے بہادری دے قصے بیان کیتے جاندے نیں معرکہ کربلا داستاں امیر حمزہ تیل سیف الملوک رزمیہ مثنوی وچ لکھیاں گیاں یں۔

(2) عشقیہ مثنوی۔ عشقیہ مثنوی وچ کوئی عشقیہ داستان یاں عشقیہ قصہ بیانیا جاندا اے جیویں ہیر رانجھا سوہنی مہینوال مرزا صاحباں تے یوسف زلیخا وغیرہ۔

(3) بزمیہ مثنوی۔ بزمی مثنوی وچ وعظ نصحت یاں اخلاقی کہانیاں بیان کیتیا جاندیاں نیں جیویں بوستان بعدی (فارسی دی کتاب) پنجابی وچ اقبال صلاح الدین ہوراں دی کتاب کرب قبیلہ اخلاقی مثنوی دے روپ وچ اے۔

(4) قصہ کہانی والیاں مثنویاں۔ ایس قسم دیاں مثنویاں وچ عشقیہ داستاناں ای آوندیاں نیں یاں فیر اجہے قصے بیان کیتے جاندے نیں جنہاں وچ عشق عاشقی دی حیثیت ثانوی ہوندی اے۔ جیویں پورن بھگت لیلیٰ مجنوں وغیرہ۔

(5) تصوف تے فلسفہ۔ تصوف معرفت تے فلسفہ دے مشکل مضوناں نوں سوہنے سادہ تے شعری انداز وچ پیش کیتا جاندا اے ایہہ گل عجیب اے پئی پنجابی ادب وچ تصوف تے فلسفے بارے کوئی مثنوئی لکھی گئی۔ بعض مجازی قصیاں وچ صوفیانہ رنگ موجود اے جیویں وارث شاہ دی ہیر دے اخیر تے ایہہ ثابت کرن دی کوشش کیتی گئیاے پئی ہیر رانجھے دا قصہ اصل وچ روح تے قلبوت دے

Marfat.com

وچھوڑے دا قصہ اے- انج ای سیف الملوک دے مجازی قصے نوں عشق حقیقی دا قصہ آکھیا جاندا اے-

(6)ترکیب بند -بعض ویلے شاعر اپنی غزل دی نظم توں پہلوں دو چار شعراں دا بند خاص ہیت تے مضمون دے اعتبار بال پیش کر دا اے ایس بند دا ہر مصرعہ اکو قافیے تے ردیف وچ ہوندا اے جیویں

قائداعظم کرم کمائے
نکے وڈے اک بنائے۔
پاک وطن دے بھاگ جگائے

رہن سدا بہاراں مسلم لیگ دیاں
کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں

فارسی شاعراں مثنوی دی صنف نوں اپنایا مثنوی مولانا فارسی ادب وچ اپنی ہیت بنتر ترکیباں تے علامتاں پاروں بڑا اچا مقام تے مرتبہ رکھدیا اے -ایہہ گل حقی تے سچے اے پئی مولانا غلام رسول بڑے اچ پدھر دے عالم فاضل تے قادرالکلام شاعر نیں -اوہناں دا مثنوی دا رنگ ملاحظہ فرماؤ مثنوی دے مڈھ وچ اصل واقعہ بیان کرن توں پہلاں مولوی صاحب ہوراں 88 شعراں وچ اللہ سوہنی دی حمد تے ثنا بیان فرمائی -ایس توں بعد نعت شریف تے منقبت دے شعر کہے حمدیہ شعراں دی ونگی ویکھو-

عشق بھنا اخلاص نہلایا رنگیا رنگ شہو دی
صدق صفا وی آب ہوائیں پلیاں وچ خوشنودی
برگ و برگ ارادت ازلی نور رچایا ہویا
محویت دی خمر ظہوروں نشہ چڑھایا ہویا
افضل اطہر اکمل انور جیس وچ سب وڈیاں
عدم تکلف والیاں ندیاں جس تھیں ویہندیاں آئیاں

حمدیہ کلام توں بعد نعت شریف دا رنگ ملاحظہ فرماؤ نعتیہ شعراں دی تعداد 42 اے -

جوہر عرض وجود خلائق اصل اصول کمائی
امت خیر امم دا والی نام محمد عالی
نبی صفی دا سید درور مے کوثر دا ساقی
جیس حق خاص شفاعت کبریٰ ختم رسل اتفاقی
مظہر فیض اتم یگانہ مطلع صبح ظہوری
اوہ شاہ بیت قصائد عالم جیس وچ خوبی پوری

حمیدہ تے نعتیہ کلام توں بعد مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں 62 شعراں وچ عشق حقیقی دیاں گھجیاں رمزاں بڑے سوہنے سادہتے نویکلے انداز نال مثنوی دے رنگ وچ انج پیش کیتا نیں-

Marfat.com

؎دل بے عشق نہیں دل موے بے خبرا وچ خوابے
تن بے درد دلاں دا مٹی گنھ رلائے آبے
عشق بناں تن دشمن دل دا تے دشمن تن دا
ویری نال پیا ویں ویری واسا خار چمن دا

عشق بناں دل مردہ غافل کس گنتی وچ آوے
عشق دلاں نوں صقل غماں تھیں کر شمشیر دکھاوے

حضرت یوسفؑ دے حسن تے جمال بارے مولوی غلام رسول ہوراں کیدی سچی تے سچی گل کیڈے سوہنے تے عام فہم انداز وچ بیان کیتی اے ذرا ویکھو-

حسن جمال کیتا وہ حصہ جس وچ کل سمائے
اک حصہ وچ سارے عالم نو یوسف نے پائے

حضرت یوسفؑ نے اپنے والد حضرت یعقوبؑ نوں خواب سنایا پئی چن سورج تے گیاراں تاریاں اوہناں نوں سجدہ کیتا اے- حضرت یعقوبؑ ایہہ خواب سن کے بڑے فکر مند ہوئے-ایژہہ خواب سن کے حضرت یعقوبؑ دے دل وچ حضرت یعقوبؑ بارے عزت تے قدر ہور ودھیری ہو گئی- ایہہ قدر عزت تے عظمت حضرت یوسفؑ دے بھرا نواں نوں مندی لگدی سی-

حضرت یوسفؑ دے بھرا نواں اپنے والد توں اجازت منگی پئی ء اوہ یوسف نوں اپنے نال جنگل وچ سیر سپاٹے تے شکار لئی لے جانا چاہندے نیں- حضرت یعقوبؑ آکھیا "پتر و" تسی اپنے بھرا یوسف نوں جاؤ گے - ہو سکدا اے اوس نوں بگھیاڑ کھا جاوے پتراں اپنے والد نوں حضرت یوسفؑ دی مکمل حفاظت دا یقین دلایا-والد صاحب نے اوہناں نوں جان دی اجازت دے دتی- بھر حضرت یوسفؑ نوں جنگل وچ لے گئے-اوس نوں بڑا ماریا کٹیا تے انھے کھوہ وچ سٹ دتا-روندے کرلاندے گھر آئے-والد صاحب نوں آکھیا پئی حصرت یوسفؑ نوں بگھیاڑ کھا گیا اے حضرت یوسف نوں کپڑیاں دی راکھی لئی چھڈ گئے ساں تے آپوں دوڑ لان لگ پئے ساں- حضرت یعقوبؑ نے آکھیا پی ایہہ جھوٹ اے-اوہناں حضرت یوسفؑ دا خون بھرا کرتا وکھا چھڈیا حضرت یعقوبؑ نے صبر کیتا تے آکھیا "رب سوہنا میری مدد فرمائے گا-" انشااللہ

مولوی غلام رسول عالمپوری بھرانواں دی ایس من گھڑت کہانی نوں مثنوی دے رنگ وچ انج بیان کر دے نیں-

اوہ کہندے اسیں دوڑن لگے پیش دوہاں نوں سارے
یوسف پاس اسباب بہایا کھا لیا بگھیاڑے
تاں اسیں روندے گھر نوں آئے بنئی مصیبت بھاری
اسیں بھانویں سچے لکھ واری تیئں دل نہ اعتباری

جدوں حضرت یوسفؑ دی زلیخا نال ملاقات ہو ندیا ے اوہ اوس نوں توحیدی درس پڑھان دی

Marfat.com

کوشش کر دے نیں پر اوہ مائی ہوس وچ بری طرح پھسی ہوئی سی-ایس موقع تے مولوی غلام رسول ہوراں حضرت یوسفؑ دی اج ترجمانی کیتی اے-

قلب سلیم گیا لے جیہڑا وچ اس دے دربارے
اس تے فضل کرم دیاں نظراں ملن مراتب بھارے
دوزخ دے وچ سٹل نہ مینوں جے توں بہت پیاری
میں دل خوف جو زانیاں تائیں ہوسی سخت خواری

جدوں زلیخا نے بت پرستی چھڈ کے اک خدادی عبادت شروع کر دتی-اللہ سوہنے اوس تے خاص کرم کر دتا- مولوی غلام رسول ایس منظر نوں کس سوہنے انداز نال پیش کر دے نیں-

یوسف پچھے دس زلیخا حسن کھتے اج تیرا
کہے زلیخا ہجر رڑھایا ہتھ نہ پہتا میرا
یوسف پچھے دس زلیخا اج کھتے بادشاہی
کہے زلیخا نہیں ہتھ آئی رب دی بے پرواہی

حضرت یوسفؑ تے زلیخا دے وچکار گل بات نوں مولوی غلام عالمپوری ہوراں 62 شعراں وچ بیان کیتا ای زلیخا نے حسن تے جوانی دی منگ کیتی- حضرت یوسفؑ نے اللہ سوہنے دی بارگاہ وچ دعا منگی-رب سوہنے نے دعا منظور فرمائی-زلیخا نوں حسن تے جوانی نال نوازیا تے فیر اللہ دی مرضی نال نکاح کر لیا-اکو شعر وچ مولوی صاحب ہوراں فرمایا-

ہتوں مراد رہی ایہہ منگدی تے کجھ ہتھ نہ آیا
اج سوال اساں تھیں کیتا جو منگیا سو پایا

مثنوی دے انگ وچ یوسف زلیخا دے قصے نوں بڑے خوبصورت انداز نال پیش کیتا- نہ تے دو جیاں لکھاریاں وانگ ایس قصے نوں ودھا چڑھا کے پیش کیتا تے نہ ای خشک انداز وچ- مولوی ہوراں عشق حقیقی نوں ایس قصے دی بنیاد بنایا اے -ایہہ قصہ مثنوی بڑا اعلیٰ نمونہ تے مولوی ہوراں دا عظیم شاہکار متھیا جاندا اے-

دو جیاں مشہور لکھاریاں مولوی غلام رسول عالمپوری دے ایس شاہکار انج خراج پیش کیتا اے-

مولوی دل پزیر آکھدے نیں
فیر غلام رسول رسیلے سب دی کسر نکالی
کر گیا ختم کہانی پچھے شعر پنجابی والی
احسن القصص کتاب جو اس دی سب سے احسن ہوئی
اسدی جہیا پنجابی یوسف ہور نہ بنیا کوئی

دائم اقبال دائم آکھدے نیں-

عالم پوری غلام رسول عالم ایس قصے دی حد مکا کے گئے نیں
شمع بال کے عشق عرفان والی راہ ایس دے بن رہنما گئے نیں

Marfat.com

مولوی عبدالرحمان درد ہوراں مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دی عظمت نوں انج سراہیا اے ؟

ہوئے غلام رسول مصنف واہ گلزار بنائی
اصل حقیقت بحر توحیدوں بھر کے ندی وگائی

مکدی گل ایہہ وے پئی مولوی غلام رسول عالمپوری ہوراں دا ایہہ قصہ مثنوی دا اعلیٰ نمونہ اے تے فنی تے لسانی خوبیاں نال مالا مال اے۔

Marfat.com

Marfat.com

سیف الملوک

از میاں محمد بخشؒ

1۔ میاں محمد بخشؒ دی حیاتی تے فن تے چانن پاؤ

2۔ میاں محمد بخشؒ دی ''اخلاقی شاعری'' تے بحث کرو

3۔ میاں محمد بخشؒ دی زندگی دے ''صوفیانہ پہلو'' تے نوٹ لکھو

4۔ میاں محمد بخشؒ دی ''سراپا نگاری'' بیان کرو

5۔ میاں محمد بخشؒ ہوراں دے ''تصور عشق''
اتے سیف الملوک وچوں مثالاں دے کے بھرانواں مضمون لکھو

6۔ میاں محمد بخشؒ دے قصے ''سیف الملوک'' دے کردار مافوق الفطرت ہوندیاں ہویاں سانوں آلے دوالے دے کردار جاپدے نیں۔ تہاڈا کیہ خیال اے ؟

Marfat.com

سوال نمبر ☆ میاں محمد بخشؒ دی حیاتی تے فن تے چانن پاؤ؟

پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں جے ایس نوں صوفیاء کرام اولیاء کرام تے بزرگان دین نے اپنے وچاراں دے اظہار لئی ورتیا اے پنجابی شاعری دے موہڈھی شاعر مسعود الدین گنج شکرؒ توں لے کے میاں محمد بخشؒ تیکر سبھناں صوفی شاعراں پنجابی ادب دے بھنڈارنوں اپنے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نال بھریا اے۔ پنجابی زبان تے ادب ایہناں صوفی شاعراں تے ہمیشہ مان کردار ہوے گا۔

میاں محمد بخشؒ 1830ء وچ علاقہ کھڑی دے اک پنڈ "چک ٹھاکرہ" وچ میاں شمس الدین دے گھر پیدا ہوئے میاں شمس الدین حضرت شمس الدین پیراشاہ غازی قلندر دے گدی نشین سن۔ میاں محمد بخش ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے والد کولوں حاصل کیتی۔ ایس توں بعد سموال شریف دے مکتب وچ حافظ محمد علی تے حافظ ناصر کولوں تعلیم حاصل کیتی۔ میاں صاحب ہوراں ایہناں توں عربی فارسی توں علاوہ، تفسیر ہ فقہ تے حدیث دی تعلیم وی حاصل کیتی۔ دنیاوی علوم حاصل کرن مگروں روحانی تعلیم دا خیال آیا۔ والد صاحب دی وفات مگروں میاں صاحب دے وڈھے بھرا میاں بہاول بخش گدی نشین ہوئے۔ میاں محمد بخش کشمیر دی سیر تے روانہ ہو گئے۔ سفر دوران اوہناں بزرگاں دے مزاراں تے حاضری دتی تے کئی عالماں توں روحانی فیض حاصل کیتا۔ اک واری خواب وچ پیر دمڑی والی سرکار نے فرمایا "توں میرا مرید ایں تے میں تیرا پیر ہاں جا کے پیر غلام محمد دے ہتھ تے بیعت کر لو' میاں محمد بخش ہوراں پیر ہوراں دے حکم موجب بیعت کیتی پیر غلام محمد ہوراں فرمایا' پئی باقی فیض شیخ احمد ولی توں حاصل ہووے گا۔ میاں صاحب شیخ احمد ولی کول گئے تے انج قادریہ سلسلے نال منسلک ہو گئے۔ اوہناں میاں محمد بخش ہوراں نوں ولایت دی دستار بخشی تے اوہ اپنے پیرو مرشد دے حکم نال کھڑی شریف واپس آئے تے ایتھے ای رشد و ہدایت دے سلسلے وچ رجھ گئے میاں محمد بخش ہوراں نوں عربی فارسی تے بڑا عبور حاصل سی اوہ اپنے سمے دے عظیم عالم توں علاوہ منے پرمنے صوفی شاعر نیں۔

کتاباں (1) سوہنی مہینوال (2) تحفہ رسولیہ (3) تحفہ میراں (4) کرامات غوث اعظم (5) قصہ مرزا صاحباں (6) قصہ شاہ منصور (7) سیف الملوک (1279) (8) قصہ شیخ صنعاان (9) قصہ شیریں فرہاد (10) سخی خواص خاں (11) ہدایت المسلمین (12) گلزار فقیر (13) تذکرہ مقیمی (14) غنیمت کنجاہی دی فارسی مثنوی نیرنگ عشق دا پنجابی ترجمہ (15) پنج گنج معہ سی حرفی (16) سسی پنوں وباراں ماہ ایس ویروے توں پتہ لگدا اے پئی میاں محمد بخش ہوری کثیر التصانیف لکھاری نیں۔ میاں صاحب ہوراں کل 17 کتاباں لکھیاں نیں پر اوہناں نوں شہرت صرف تے صرف "سیف الملوک" توں حاصل ہوئی اے۔ جیویں وارث شاہ ہوراں نوں ہیر پاروں تے سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں نوں ابیات پاروں شہرت نصیب ہوئی سی۔

میاں محمد بخش ہوراں نوں ادب وچ بڑا مقام تے مرتبہ حاصل اے۔ اوہناں نوں ایہہ مقام اللہ سوہنے دے فضل کرم تے بزرگاں دی مہربانی تے مرشد پاک دی دعا برکت نال حاصل ہویا اے۔

Marfat.com

میاں صاحب دے کلام وچ حسن تے عشق، معرفت، تصوف، رشد و ہدایت، اسلامی تے اخلاقی تعلیم دا درس دتا گیا اے۔

میاں محمد بخش ہوری اچے درجے دے باعمل صوفی سن ایس لئی اوہناں دی شاعری وچ دنیادی بے ثباتی تے عارضی پن دے مضمون پیر پیر تے وکھالی دیندے نیں۔ اوہناں چنگے کم تے نیک عمل کرن دی پریرنا کیتی اے اوہناں دے کلام وچ منظر نگاری، مکالمہ نگاری، جزئیات نگاری تے سراپا نگاری دے اعلیٰ نمونے اوہناں دی قادرالکلامی دے مونہہ بولدے ثبوت نیں۔ ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی میاں صاحب شاعری دے علم عروض توں علاوہ موسیقی تے علم نجوم توں وی واقف سن میاں صاحب ہوراں شاعری دیاں ساریاں صنفاں تے طبع آزمائی کیتی اے یعنی حمد، نعت، منقبت، تے غزل وغیرہ۔

میاں محمد بخش ہوراں نوں زیادہ شہرت اوہناں دی شہرہ آفاق کتاب "سیف الملوک" توں حاصل ہوئی "سیف الملوک" ایس توں پہلوں مولوی احمد یار، ہوراں وی لکھی سی پر میاں صاحب دی "سیف الملوک" اپنی علمی، ادبی، فنی تے لسانی خوبیاں پاروں، دوجیاں لکھاریاں دے مقابلے وچ زیادہ مقبول ہوئی اے۔ میاں صاحب ہوراں تبلیغ السلام دے مشن نوں کدی وی بھلایا۔ اوہناں دے کلام وچ تبلیغ اسلام دا عنصر بہت زیادہ اگھڑواں وکھالی دیندا اے، اوہناں مولوی احمد یار وانگوں ایس قصے نوں رکھاتے پھوکا نہیں بنایا بلکہ دلچسپ من کھبواں بناؤن دی کامیاب کوشش کیتی اے۔

سوال نمبر ☆ میاں محمد بخشؒ دی اخلاقی شاعری تے بحث کرو یاں میاں محمد بخش بطور اخلاقی مبلغ یاں

سیف الملوک وچ میاں محمد بخش اک بہت وڈے اخلاقی مبلغ دی حیثیت نال دے کے ساڑے سامنے آوندے نیں، مثالاں نال جواب دیو یاں

میاں محمد بخش نے سیف الملوک دی داستان وچ جہیڑا اخلاقی نظام پیش کیتا اے اوہدے اتے مثالاں راہیں بھر نواں چانن پاؤ

[پنجاب یونیورسٹی 1989 '92 '93 '96]

جواب ☆

صوفیاں کرام نے اخلاقی تعلیم لئی سی حرفیاں تے مثنوی دی شعری صنفاں نوں اپنایا۔ سی حرفی دا موہڈھی شاعر حضرت سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ نوں متھیا جاندا اے۔ مثنوی دے حوالے نال میاں محمد بخشؒ ہوراں داناں بڑا سر کڈھواں ایں، میاں محمد بخشؒ ہوراں اپنی شاعری راہیں تے خاص طور تے سیف الملوک راہیں اخلاقی تعلیم تے بڑا زور دتا اے۔ پنجابی زبان دے مشہور لکھاری تے سوجھوان جناب بشیر اصغر ساہی ہوراں "لعلاں دی پنڈ" وچ میاں محمد بخشؒ دی اخلاقی شاعری "دے سر نانویں ہیٹھاں میاں صاحب بارے انج فرمایا اے۔

"میاں صاحب" دی شاعری وچ ہر طرح دے گن نظر آوندے نیں۔ ایہناں جہیڑے پاسے قلم دی واگ موڑی، اودھر ای اوہ دھماں پا گئی اے سیف الملوک وچ مجاز دے نال نال تصوف تے

Marfat.com

عرفان نوں ایس طراں بیان کیتا اے پئی اس داقاری مجازی تے حقیقی دونویں مطلب حاصل کر سکدا اے۔ ایہدے وچ تشبیہاں' استعارے تے ہور صنفاں دے علاوہ محاورے' منظر کشی' مکالمے' دے نال نال معاشرے دیاں جھلکیاں کمال درجے دیاں نظر آوندیاں نیں۔

ایہناں ساریاں گناں توں ودھ کے اخلاق دی تعلیم اک بہت سچا گن اے۔

میاں صاحبؒ توں پہلوں اخلاق دی تعلیم دی اٹکل ایہہ سی پئی کسے اخلاقی نکتے نوں خیال وچ رکھدیاں ہویاں کوئی دل موہ لین والی کہانی یاں تمثیل پیش کر کے آخیر وچ نتیجے دے طور تے اوہ نکتہ بیان کر دتا جاندا سی ایہہ انداز فارسی ادب دا سی پر میاں صاحب ہوراں اخلاقی تعلیم واسطے ایس طراں دے سہارے دی۔ لوڑ نہیں لوڑے اوہ اک واعظ دی طراں اخلاق دا باقاعدہ درس دینا چنگا نہیں سمجھدے اوہ ایہہ کردے نیں پئی جتھے اوہ کوئی اخلاقی مسلہ پیش کرنا چاہیندے نیں اوتھے اوس نوں ایس طریقے نال بیان کردے نیں جے قاری نوں اوہ اوپرا تے وکھرا نہیں لگدا عام طور تے اوہ اخلاقی نکتہ پیش کرن لئی تشبیہاں' تمثیلاں دے علاوہ بڑا اثر کرن والا انداز اختیار کردے نیں

فارسی زبان دا مشہور مقولہ اے پئی "ہر کہ خدمت کرد و مخدوم شد" میاں صاحب ہوراں ایس مقولے نوں بڑے سوہنے تے نویکلے انداز نال بیان فرمایا اے خدمت کرنا انج وی بڑا اچا کم اے درویشاں تے صوفیاں خدمت کرن تے بڑا زور دتا اے۔

خدمت اس دی لازم مینوں ہتھیں دیاں پیالے
ٹر آئے دی کرن تواضع ایہہ بھلیاندے چالے
جے سوچا کرنوکر ہووے خدمت والا اگے
ہتھیں خدمت کریئے آپوں جاں ساجن ہتھ لگے

سیانیاں اکھیا اے پئی مٹھڑے بول بندے دا دل موہ لیندے نیں۔ ایس گل دا نتارا میاں محمد بخشؒ ہوراں انج کیتا اے

ناں ملیے تے ملیئے ناہیں جے ملیئے تے ہس کے
مٹھا بول اندر وڑ ملیئے عاشق دا دل کھس کے
پچھوں جے کجھ کرناں ہووے کرلئے اپنا کرکے
اول نام محبت رہیئے اگے اوس دے مرکے
نال تواضع کر اشنائی جیو جدوں وس کریئے
لاڈ مخول تکبر جھلے جو اس دے سر دھریئے

حیاتی وچ چنگے سجن متر تے سنگی ساتھی دا مل جانا بڑی وڈی غنیمت اے۔ اجوکے درووچ مفاد پرست تے مطلب پرست سجناں دی اکثریت اے۔ فارسی زبان وچ آکھدے نیں:

دوست آں باشد کہ گیرد دست دوست
در پریشان حالی و در ماندگی

فارسی دے ایس مقولے نوں میاں محمد بخشؒ ہوراں سیف الملوک وچ انج بیان کیتا اے۔

Marfat.com

اوکھے ویلے کاری آوے بھلیاں دی اشنائی
اڑیا آکھن دی لج پالن جو انسان وفائی
دنیا تے جو کم نہ آوے اوکھے سوکھے ویلے
اس بے فیضے سنگی. نالوں بہتر یار اکیلے
سکھاں عیشاں موجاں اندر ہر کوئی یار کہاندا
سنگی سو جو تنگی تک کے بنے پنچھال دکھاں دا
کول ہووے تے خیراں اندر یار اشنا کہاوے
دو مہم پیاں دکھیارے چیتا منوں وسارے

بعض لوکی دوجے بندے نوں دکھ تکلیف وچ ویکھ کے بڑے خوش ہوندے نیں' دوجیاں نوں ہور تکلیف دین دی کوشش کردے نیں۔ ایہہ گل کسے طور وی چنگی نہیں۔ بندے نوں بندے دا دکھ دردونڈانا چاہیدا اے کیوں جے بندہ بندے دا دارواے' میاں محمد بخشؒ ہوراں انج فرمایا اے :-

دشمن مرے تے خوشی نہ کریئے سجناں وی مرجاناں
ڈیگر تے دن گیا محمد اوڑک نوں ڈب جاناں

اجو کے دور وچ ہم خیال' ہم ذہن تے ہم راز بندے دا مل جانا بہت وڈی غنیمت اے۔ انجوڑ بندے دی یاری دوستی تے سنگت وبال جان بن جاندی اے۔ ایس مضمون نوں میاں صاحب ہوراں سیف الملوک وچ انج فرمایا اے ؎

نیچاں دی اشنائی کولوں فیض کسے نہ پایا
ککر تے انگور چڑھایا ہر گچھا زخمایا
احمق سجن دی بھلیائی ویر ہوندا سترانا
تن دے سجن ' دل دشمن' جنہاں زہد نہ بھاناں

کم ظرف' گھٹیا تے بھیڑے بندے دی میاں محمد بخشؒ انج نیندیا کردے نیں

عاماں بے اخلاصاں اندر گل خاصاں دی کرنی
مٹھی کھیر پکا محمد کتیاں اگے دھرنی

جھوٹھے نے کوڑے بندیاں بارے آکھدے نیں :

کوڑے بندے رب نہ بھاون یمن زبان دا رہندا
گل اوہدی کوئی مندا ناہیں سبھ جگ جھوٹھا کہندا
بے اعتبار خوار جگت تے کوڑا لاون والا
کیہہ لاچار کراں میں تیری جھوٹھ خوشامد والا

انج تے اللہ سوہنے دی دتی ہوئی ہر نعمت اعلیٰ اے پر وقت' تمام نعمتاں وچوں بڑی وڈی نعمت اے وقت ہمیشہ اکو جہیا نہیں رہندا۔

ایس ویروے تو ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی میاں صاحب ہوراں اخلاقی درس دین دا کوئی موقع

Marfat.com

وی ہتھوں جان نہیں دتا۔ اوہناں بڑے سوہنے تے سچے انداز نال اخلاقی تعلیم دین دی کامیاب کوشش کیتی اے۔ ایہہ گل وی یقین نال آکھی جاسکدی اے پئی اوہناں دا کلام اپنی سدا بہار خوبیاں پاروں ہمیشا زندہ رہوے گا۔

سوال نمبر ☆ میاں محمد بخشؒ دی زندگی دے صوفیانہ پہلواں تے نوٹ لکھو۔ اوہناں دی شاعرانہ بلندی تے چانن پاؤ

(پنجاب یونیورسٹی-1992`93`95)

(پنجابی زبان تے ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی پنجابی شاعری تصوف 'معرفت' تے صوفیانہ خیالاں تے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے میاں محمد بخشؒ تیکر سبھناں صوفی شاعراں معرفت تصوف تے عشق حقیقی دے مضموناں نوں اپنے اپنے مخصوص انداز وچ پیش کیتا۔) صوفی شاعراں دی فکری سانجھ پاروں ایہناں دے کلام دی مقبولیت تے شہرت دن بدن ودھدی جارہی اے۔

میاں محمد بخشؒ دا کلام عشق تے مستی' ہجر تے فراق دنیادی ناپائیداری تے بے ثباتی' چنگے کماں تے نیک عملاں دی پریرنا عشق دی اہمیت تے افادیت 'مرشد پاک دی لوڑ تے تھوڑ دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ میاں صاحب دی شاعری نوں نویاں ترکیباں 'تلمہیاں' علامتاں' محاوریاں تے استعاریاں چار چن لادتے نیں میاں محمد بخش ہوراں نوں کردار نگاری جزئیات نگاری' سراپا نگاری' مکالمہ نگاری تے منظر نگاری تے عبور حاصل اے۔

میاں محمد بخشؒ اپنے سمے دے عظیم صوفی شاعر تے بزرگ نیں صوفی شاعر تے عشق حقیقی دے سچے تے سچے عاشق صادق دی داخلی کیفیت نوں تے سوائے اوس صوفی سالک تے درویش دے کوئی نہیں جاندا۔ دوجیاں صوفی شاعراں وانگ میاں محمد بخش ہوراں صوفیانہ خیالاں نوں بڑے سوہنے تے سچجے انداز نال پیش کیتا اے۔ میاں صاحب ہوراں حجازی داستاناں نوں حقیقت دے پردے وچ لگا کے ایسے انداز وچ بیان کیتا اے پئی ایہہ مثالی منفرد تے لافانی قصہ بن گیا اے۔

"دلبر اپنے دی گل کریئے ہوراں نوں مکھ دھر کے"

میاں صاحب آکھدے نیں :۔

جنہاں عشق خرید نہ کیتا ایویں آن بگے
عشقے باہجھ محمد بخشا کیا آدم کیا کتے
جس دل اندر عشق نہ رچیا کتے اوس تھیں چنگے
مالک دے گھر راکھی کردے صابر بھکھے ننگے
عاشق دا جو دارو دسے باہجھ میلاپ سجن دے
اوہ سیاناں جان ایاناں روگ نہ جانے من دے
شاہ منصور "انا الحق" کہندا کیوں نہیں شرمایا
توں میں محرم یار محمد کس دا کون پرایا

Marfat.com

اک ہور تھانویں فرماندے نیں :۔

ازل ابد دا جامہ ہو ایہہ حکم وچکاروں
مہر دا روپ محمد بخشا ہے لکھ سرکاروں
نہ ایہہ پریاں خاکوں خالی آدم باک نہ ناروں
مڈھوں اک جنس محمد فرق پئے وچکاروں

میاں صاحب فرماندے نیں پئی دنیادی ہر شے وچ رب دا نور ظہور اے جیویں :۔

دلبر مکھ وکھاندا ناہیں داغ میرا کس دھونا
سجن دا در چھوڑ محمد کس در جا کھلونا

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی میاں محمد بخش ہوری اک عظیم بزرگ تے صوفی شاعر سن ایس لئی اوہناں دا ظاہر باطن اکو سی اوہناں دی شاعری تے خاص طور سے سیف الملوک وچ اوہناں دا صوفیانہ رنگ بڑا اگھڑواں وکھالی دیندا اے جس پاروں باطن تے نفس دی صفائی تے اصلاح ہو جاندی اے تے من وچ اخلاقی پاکیزگی آجاندی اے۔ اخیر وچ ایہہ شعر وی ملاحظہ فرماؤ:۔

جلوہ حسن گھنے دا دسدا ہر وچ ہر دا پھیرا
اینویں نہیں محمدؐ بخشا دل دا حسن لٹیرا
جے کر صورت وچ نہ ہندا مالک آپ دلاں دا
غیبوں چھک مہار دلاں دی کیہڑا جیو ملدندا
ہر ہر وچ نہ ہون جیکر ہر دے روپ سمانے
دانشمنداں دا دل ٹھگن کد معشوق ایانے

سوال نمبر 4 میاں محمد بخشؒ دی سراپا نگاری تے تفصیلی نوٹ لکھو؟

جواب

سراپا نگاری شاعری دا بڑا پرانا تے مشہور فن اے میاں صاحب سراپا نگاری دے سمندر دے تارو جاپدے نیں۔ سراپا نگاری توں مراد سر توں لے کے پیراں تیکر جسم دے سارے انگاں نوں تشبیہاں، استعاریاں راہیں خوبصورت، انداز نال پیش کرنا ایں، میاں محمد بخش ہوراں "سیف الملوک" دے سبھناں کرداراں نوں بڑے سوہنے تے نویکلے انداز نال پیش کیتا اے اوہناں دی سراپا نگاری دے وکھرے وکھرے اندازو نگی دے طور پیش کیتے جاندے نیں۔

سیف الملوک دا سراپا

چہرے اتے تاب حسن دا ودھ آہا مہتابوں
جے تھیں خوشبوئی ہلے وافر عطر گلابوں

Marfat.com

کنڈلاں والی سو سیجے سر تے جھنڈ منبر کالی،
ہر ہر وال دلاں دی پھاہی دوھ دہی گھت پالی
لاہ لاہ کرے شعاع متھے دا جوبن جوت مہتابی
مرگ جنگل دے ہار سنگارے گوہڑے نین شرابی
متھا صاف سمند حسن دا جوبن چڑھیاں لہراں
تاب بے تاب کرے جیوں سورج روشن وقت دوپہراں
طاق بہشتی دوبھروٹے یا محراب میستوں
خونی نین دسن متوارے گوہڑے رنگ پریتوں
ابرو مثل ہلال درخشاں یا اوہ سخت کماناں
پلکاں تیر خدنگ نشانی سل جاون دل جاناں
تیز کٹار سوار بہادر ظالم نین سپاہی
نک کھناں فولاد ترکھا دھار سنواری آہی
کھنے تیر کمان کٹاراں چمک کڈھی ہتھیاراں
پریاں حوراں ویکھ شہزادہ جان کرن سرداراں
یوسف ثانی، چن اسمانی لعل مثل رخسارے
روپ اوہدے تھیں باغے اندر نور بھرے رکھ سارے
چہرے تے چمکار حسن دا تابش ودھ انگاروں
سندر بدن پھلاں دا دستہ دانہ سرخ اناروں
صورت سیف ملوکے والی اجلی باغ بہاراں
ویکھن سات (سار) کھڑے (لے جاوے) دل کھس کے شاہ جمال ہزاراں
سوہنا ویکھ جوان فرشتے ہو حیران کھلوندے،
تکدے رہن اسمانی تارے ساری رات نہ سوندے
ہر ہر نقش شکل دے وچوں لاٹ شمع دی بلدی
جلدی حور پری وی تک کے جند نمانی حل دی

بدیع الجمال دا سراپا میاں محمد بخش ہوراں بدیع الجمال دی سراپا نگاری بڑے کمال انداز نال کیتی اے۔ بدیع الجمال پری تے ملکہ خاتون دیاں بعض سانجھیاں صفتاں دا ذکر کیتا اے - کیوں جے اک پری اتے دوجی عورت ۔ دونویں خوبصورت وی نیں تے مونث دی اک سر اندیپ دے بادشاہ دی دھی اے تے دوجی سیف الملوک شہزادے دی ہون والی بیوی اے۔

اچا قد سفیدا پتلا سرو آزاد بہشتی
یا اوہ نخل مراد خداوند رحمت کنوں سرشتی

Marfat.com

کنڈل دار دو زلفاں سر تے کالے ناگ ڈنگالے
ہر مینڈھی سر کڈھے جیونکر بشر جیبھ نکالے
دانشمند کمند زلف دے بند ہوون دل بستے
پیچا پیچ اوہدے وچ پھاسن نہ نکلن دے رستے
کنیں بندیاں واگاں گندیاں کنج کواری کاکی
حوراں وانگ رانجوراں ہوون ویکھ لطافت پاکی
نورانی دریا پیشانی نال صفائی چمکے
واگاں وانگ زنجیری ہویاں واؤ حسن جد رمکے

ملکہ خاتون دا سراپا

چا پلا شہزادے ڈٹھا صورت نظری آئی۔
دریتیم ان بدھا موتی لعلوں جوت سوائی
سورج وانگ نورانی متھا نظر نہ کیتی جاوے
جے پتھر ول والا تکے اکھیں پانی آوے
قوس قزح بھروٹے دوئے جیوں عیدے چن چڑھدا
صبر صوفی دل روزے داراں تک روزہ بھن کھڑدا
یا دوطاق بہشتی آہے کستوری رنگ پھبدے
یا خمدار کمان آب نوسی یا دونوں عرب دے

سراپا نگاری دی ونگی توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی میاں محمد بخشؒ ہوری سراپا نگاری دے فن دے جانوں تے باکمال صوفی شاعر سن اوہناں نوں سراپا نگاری دے سمندر دا بہترین تاروں متھیا جاندا اے۔

سوال نمبر 5 ☆ میاں محمد بخشؒ ہوراں دے تصور عشق اتے سیف الملوک وچوں مثالاں دے کے مضمون لکھو
میاں محمد بخشؒ دے عشق دے تصور نوں سیف الملوک دے حوالے نال بیان کرو
(پنجاب یونیورسٹی 1986-90)

جواب ☆

سیف الملوک دراصل عشق دی علامت اے تاریخ کائنات تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی رب سوہنے نے عشق پاروں ای ایہہ کائنات تخلیق کیتی اے ایس امر بارے میاں صاحب فرماندے نیں :۔

عشقے کارن آدم کیتا محرم یار یگانہ ،
اپنے ملک عبادت جوگے گیہہ حاجت انساناں

Marfat.com

حق سچ لئی مشکلاں 'او کڑاں تے مصیبتاں جرناتے حق سچ دا پہرہ دینا عشق اے۔ عشق اک لازوال تے لافانی جذبہ اے۔ اللہ سوہنے نے عشق پاروں ایہہ کائنات پیدا کیتی اے۔ عشق دی اچیج پنجابی زبان دے شیکسپیئر نے انج کیتی اے۔

؎ اول حمد خدا دا ورد کیجئے عشق کیتا سوجگ دا مول میاں
پہلاں آپ ہے رب نے عشق کیتا تے معشوق ہے نبی رسولؐ میاں
عشق پیر فقیر دا مرتبہ اے تے مرد عشق دا بھلا رنجول میاں
کھلے تنہاں دے باغ قلوب اندر جنہاں کیتا ہے عشق قبول میاں

عشق دی اچیج بارے میاں غلام رسول عالمپوری ہوراں انج فرمایا اے:۔

؎ عشق بھنا اخلاص نہلایا رنگیا رنگ شہودی
صدق صفا دی آب ہوائیں پلیا وچ خوشنودی
برگ و برگ ارادت ازلی نور رچایا ہویا
محویت دی خمر طہوروں نشہ چڑھایا ہویا
افضل ' اطہر ' اکمل ' انور جہیں وچ سب وڈیاں
عدم تکلف والیاں ندیاں جس تھیں ویہندیاں آئیاں
ازل ازالی ابد آبادی حمد دوام دوامی
وچ دربار وجوب غنادے ایہہ سرسبز مدامی

میاں محمد بخش موجب عشق اک لازوال جذبہ اے۔ ایہہ جذبہ بندے اندر انسانیت پیدا کردا اے جیکر بندے اندر انسانیت دا جذبہ نہ ہووے اوہ انسان نہیں سگوں اک ڈنگریاں پشواے۔

میاں صاحب عشق دی افضلیت انج بیان کردے نیں :۔

؎ جے لکھ زہد عبادت کریئے بن عشقوں کس کاری
جاں جاں عشق نہ ساڑے تن نوں تاں تاں نبھے نہ یاری
خاص انسان اوہناں نوں کہیے جنہاں عشق کمایا
دھڑ سر نال نہ آدم بن دا جاں جاں سر نہ پایا

مکدی گل ایہہ وے پئی میاں محمد بخش ہوراں سیف الملوک وچ حجازی داستان نوں حقیقت دے پردے وچ بڑے خوبصورت انداز نال پیش کیتا اے اوہناں دے ایس قصے دا مڈھ عشق توں بھدا اے تے انتہا وی عشق تے ای ہوندی اے جیویں کہ اوہ آپوں فرماندے نیں:۔

؎ بات مجازی رمز حقانی ون وناں دی کاٹھی
سفر العشق کتاب بنائی سیف چھپی وچ لاٹھی

سوال نمبر ☆ میاں محمد بخش دی "سیف الملوک" دیاں شعری خوبیاں بیان کرو یاں

Marfat.com

"سیف الملوک" دیاں خصوصیات دسو یاں

میاں محمد بخش دی سیف الملوک فن دا بہترین شاہکار اے اپنی رائے دا اظہار کرو
(پنجاب یونیورسٹی 1987`1988)

پنجابی زبان بڑی بجتاں والی تے بھاگاں والی زبان ایں جنوں صوفیاء کرام 'اولیاء کرام تے بزرگان دین نے اپنے وچاراں دے اظہار لئی ورتیا اے۔ پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی مسعود الدین گنج شکرؒ توں لے گے میاں محمد بخشؒ تیکر دے سبھناں صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں تصوف 'معرفت' تے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نوں سوہنے 'سادہ تے من کھچویں انداز نال پیش کیتا اے۔ ایہناں صوفی شاعراں دے کلام وچ آفاقیت تے لدیت دا اگھڑاواں رنگ وکھالی دیندا اے۔ حقی تے سچی گل ایہہ وے پئی پنجابی ادب دی تاریخ اوہدوں تائیں مکمل نہیں سمجھی جاندی جدوں توڑی ایس وچ بابا فریدؒ ہوراں دے "شلوک" بلھے شاہؒ دیاں "کافیاں" وارث شاہ دی "ہیر" سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دے "ابیات" تے میاں محمد بخشؒ ہوراں دی "سیف الملوک" شامل نہ ہووے۔ ایہناں صوفی شاعراں اپنے خون جگر نال اجہے شہرہ آفاق' شاہکار تخلیق کیتے نیں جنہاں تے لوکائی ہمیشا ناز کردی رہووے گی۔

میاں محمد بخشؒ ہوراں دا شمار پنجابی زبان دے اوہناں سر کڈھویں شاعراں وچ ہوندا اے جنہاں دی تخلیقات نے پنجابی ادب دے بھنڈار وچ بھرانواں اضافہ کیتا اے میاں محمد بخشؒ ہوراں دیاں تصنیفاں داویروا ایج اے۔

(1) قصہ سخی خواص (2) قصہ مرزا صاحباں (3) قصہ سوہنی مہینوال (4) قصہ شیریں فرہاد (5) تحفہ رسولیہ (6) گلزار فقر (7) ہدایت المسلمین (8) قصہ شیخ صنعاں (9) قصہ شاہ منصور (10) تحفہ میراں (11) مثنوی نیرنگ عشق (12) قصہ سیف الملوک (سفر العشق)۔

ایہہ گل وی پکی تے پیڈی اے پئی میاں صاحب ہوراں نوں صرف تے صرف "سیف الملوک" پاروں زیادہ شہرت حاصل ہوئی اے جیویں وارث شاہ "نوں" ہیر تے سلطان باہو ہوراں نوں "ابیات باہو" پاروں حاصل ہوئی سی۔ "سیف الملوک" پنجابی ادب وچ اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بڑا اچا تے سچا مقام تے مرتبہ رکھدی اے بلکہ میاں صاحب ہوراں دی ایس کتاب نوں پنجابی ادب وچ اوہ درجہ حاصل اے جہیڑا فارسی مثنوی وچ مولانا روم تے فردوسی دے شاہنامے نوں حاصل اے۔ سیف الملوک وچ عشق تے محبت 'درد تے فراق 'سوز تے گداز' قرآن تے حدیث' حسن تے عشق 'تصوف تے معرفت 'اخلاقی تعلیم تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ بیان کیتا گیا اے۔ میاں صاحب ہوراں نویاں ترکیباں' علامتاں 'تلمہیاں' محاوریاں تے تشبیہاں نال اپنے کلام نوں بڑا من کھچواں تے من کھبواں بنایا اے۔ سیف الملوک دی زبان بڑی سادہ عام فہم تے نرول اے۔ میاں صاحب منظر نگاری' جذبات نگاری' سراپا نگاری'

Marfat.com

جزئیات نگاری دے فن توں چنگی طراں واقف نیں۔ میاں صاحب دی شعری خوبیاں داویرواپیش خدمت اے۔

عشق میاں صاحب موجب اللہ سوہنے نے عشق پاروں ایہہ کائنات، چرند پرندتے دوجیاں مخلوقاں نوں پیدا کیتا۔

عشقے کارن آدم کیتا ، محرم یار یگانہ
اپنے ملک عبادت جوگے کیہ حاجت انساناں

عشق اک سچا، سچاتے لازوال جذبہ اے۔ عشق بندے نوں انسانیت دی معراج تے اپڑا دیندا اے عشق توں بناں بندہ حیوان، ڈنگر، پشو اے اوس دا دل پیار، محبت، ہمدردی، خلوص تے احساس دے جذبیاں توں اکا خالی ہووے گا۔ عشق دی وڈیائی بیان کردیاں آکھدے نیں :

جہناں عشق قبول نہ کیتا ایویں آن بگے
عشقے باجھ محمد بخشا کیا آدم کیا کتے
جس دل اندر عشق نہ رچیا کتے اوس تھیں چنگے
مالک دے گھر راکھی کردے صابر بھکے ننگے

عشق دیاں دو قسماں نیں عشق حقیقی تے عشق مجازی۔ فانی شیواں دا عشق، عشق مجازی اکھواندا اے جدکہ لافانی عشق، عشق حقیقی ہوندا اے عشق مجازی دی بنیاد لالچ تے حرص تے ہوندی اے جدکہ عشق حقیقی بے لوث ہوندا اے عشق حقیقی دی بنیاد دراصل تصوف تے معرفت تے ہوندی اے۔ تانہیوں تصوف دیاں منزلاں دے سالک پہلوں عشق مجازی دی پوڑی تے پیر دھردے نیں عشق بارے میاں صاحب آکھدے نیں۔

شاہ منصور انا الحق کہندا کیوں نہیں شرمایا
توں میں محرم یار محمد کس دا کون پرایا

تشبیہاں میاں صاحب ہوراں کلام نوں ودھیرا من کھچواں تے من کھبواں بناؤن لئی بڑیاں سوہنیاں تشبیہاں ورتیاں نیں :۔

نیچاں دی اشنائی کولوں فیض کسے نہ پایا
ککر تے انگور چڑھایا، ہر گچھا زخمایا

یاں

جیونکر بیٹے تساں پیارے ، تیویں بیت اسانوں
بیٹے نوں کوئی انگل لاوے لگدے میں بیت تسانوں
ٹنڈاں بھر بھر ڈھولن سکھیاں وانگر دکھیا نیناں
مڑ جاون جیویں توڑ نبھاون گھر ول جاون بھیناں

دردتے سوز میاں ہوراں دا سارا کلام ہجر فراق تے دردتے سوز نال بھریا ہویا اے

Marfat.com

قصے ہور کسے دے اندر، درد اپنے کجھ ہوون
بن پیڑاں تاثیراں ناہیں بے پیڑے کد روون

سیف الملوک وچ "حمد" دا باب بڑا اہم ایں حمدیہ رنگ حمد وچ اللہ سوہنے دی وڈیائی بڑے سوہنے سچے رنگ وچ پیش کیتی گئی اے۔ جیویں:-

اول حمد ثناء الٰہی جو مالک ہر ہر دا
اس دا نام چتارن والا ہر میدان نہ ہر دا
کام تمام میسر ہوندے نام اوہدا چت دھریاں
رحموں سکے ساوے کردا قہروں ساڑے ہریاں
قدرت تھیں جس باغ بنائے جگ سنسار تمامی
رنگ برنگ بوٹے لائے کجھ خاصی کجھ عامی
ایس عجائب خانے اندر آدم دا رکھ لایا
معرفت دا میوا دیکے واہ پھل دار بنایا

نعتیہ رنگ اللہ دے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نال بے انت محبت تے عقیدت دا اظہار میاں صاحب ہوراں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ کیتا اے جیویں۔

؎ واہ کریم امت دا والی مہر شفاعت کردا
جبرائیل جیہئے جس چاکر نبیاں دا سر کردا
؎ اکناں ناری نام دھرایا، اک سدے کر خاکی
آل سمیت درود اوہناں تے شرف جنہاں لولاکی
جس دی خاطر پیدا کیتا آدم تے سبھ پریاں
عاشق تے معشوق بنائے دکھ پنڈاں سر دھریاں

میاں صاحب ہوراں نوں اپنے مرشد پاک نال بے انت پیار سی جس دا اظہار اوہناں اپنے کلام وچ کیتا اے جیویں ؎

پیر میرا اوہ دمڑی والا، پیر شاہ قلندر
ہر مشکل وچ مدد کردا دوہاں جہاناں اندر
دمڑی نے کروڑاں بخشیں کافر مسلماناں
اس دی قسم تسانوں حضرت جو محبوب تمہارا
سبھ بے ادبی تے گستاخی بخش مینوں سچیار
در تیرے تے پلیا عاجز خیر کم دا ہلیا
پلے ثواب جناب سچی تھیں کدے جواب نہ ملیا

مناجات میاں محمد بخشؒ اپنے سوہنے دے حضور اج مناجات پیش کردا اے :

امت خاص خلیل اللہ دی آہا اوہ شہزادہ
دور رکعتاں نفل گزارے، دل دا رکھ ارادہ

Marfat.com

پھر سجدے سر دھر کے رناں رو رو کرے دعائیں
ربا تو یہوں حافظ ناصر اوکھی سوکھی جائیں

دنیادی ناپائیداری تے بے ثباتی بارے

سنگ دے ساتھی لدی جاندے اسیں وی ساتھ لدانا
ہتھ نہ آئے فیر محمد! جاں ایہہ وقت وہانا
؎ پینگھاں بہت ہلارے چڑھیاں ترٹ زمین پر جھڑیاں
کڑیاں فیر نہ مڑیاں پیکے، سا ہوریاں چھک کھڑیاں
موتی کد ملے مڑ سیاں، ونج پئے وچ لڑیاں
ڈگیاں پھلیاں خاکوں رلیاں، پھیر رکھیاں کد چڑھیاں
سدا نہ باغیں بلبل بولے سدا نہ باغ بہاراں
سدا نہ ماپے حسن جوانی سدا نہ صحبت یاراں

اخلاقی تعلیم بارے

ناں ملیئے تاں ملیئے ناہیں جے ملیئے تاں ہس کے
مٹھا بول اندر وڑ ملیئے عاشق دا دل کھس کے
پچھوں جے کجھ کرنا ہوے کرلئے اپنا کرکے
اول نال محبت رہیئے اگے اوس دے مرکے
دشمن مریاں خوشی نہ کریئے سجناں وی مرجانا
ڈیگر تے دن گیا محمد اوڑک نوں ڈب جاناں
جھوٹے یار دی یاری انجے جیوں رکھ کھجور
دھپ لگے تے چھاں نہ دیوے بھکھ لگے پھل دور

دعائیہ کلام

؎ رحمت دا مینہ پا خدایا باغ سکا کر ہریا
بوٹا آس امید میری دا، کر دے میوا بھریا
؎ رحمت دا دریا الٰہی ہر دم وگدا تیرا
اک قطرہ جے بخشیں مینوں کم بن جاوے میرا

سدابہار کلام

؎ عاماں بے اخلاصاں اندر خاصاں دی گل کرنی
میٹھی کھیر پکا محمد کتیاں اگے دھرنی
؎ باغ بہاراں تے گلزاراں بن یاراں کس کاری
یار ملن دکھ جان ہزاراں شکر کراں لکھ واری
؎ لوئے لوئے بھر بے کڑیئے جد تدھ بھانڈا بھرنا
شام پئی بن شام محمد گھر جاندی تے ڈرنا

Marfat.com

جس وچ گجھی رمز نہ ہووئے درد منداں دے حالوں
بہتر چپ محمد بخشا سخن اجہیے نالوں

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی سیف الملوک اپنی علمی ادبی تے اخلاقی قدراں توں علاوہ فنی تے لسانی خوبیاں پاروں علم ادب تے اخلاق دا انملا خزانہ ایں۔ جیہڑا شعری خوبیاں نال مالا مال اے۔ بلاشبہ "سیف الملوک" فن دا بہترین شاہکار اے۔

سوال نمبر ☆ میاں محمد بخش دی سیف الملوک نوں سفر العشق کیوں آکھیا جاندا اے؟ یاں

؎ بات مجازی رمز حقانی ون وناں دی کاٹھی
سفر العشق کتاب بنائی سیف چھپی وچ لاٹھی

میاں محمد بخش دے ایس شعر دے حوالے نال اوہناں دی ایس رمز حقانی کرو
(پنجاب یونیورسٹی 1990-95)

جواب ☆ (پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں جے ایس نوں صوفیاء کرام، اولیاء کرام تے بزرگان دین نے اپنے وچاراں دے اظہار لئی ایس زبان نوں ورتیا اے بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے میاں محمد بخشؒ تیکر سبھناں صوفی شاعراں تصوف۔ تے معرفت دے عارفانہ خیالاں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا اے)

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے پتہ چلدا اے پئی پنجابی دے شکسپیئر سید وارث شاہ ہوراں کئی کتاباں تخلیق کیتیاں پر اوہناں نوں کھٹی صرف "ہیر رانجھے" دے قصے پاروں حاصل ہوئی ایسے طراں سلطان العارفین حضرت سلطان باہو ہوراں 140 کتاباں تخلیق کیتیاں پر اوہناں نوں شہرت صرف "ابیات باہو" پاروں حاصل ہوئی اے۔ ایسے طراں میاں محمد بخشؒ ہوراں ستاراں کتاباں تخلیق کیتیاں پر اوہناں نوں شہرت صرف "سیف الملوک" پاروں حاصل ہوئی۔ میاں محمد بخش ہوراں اپنے کلام رائیں عشق تے محبت، تصوف تے معرفت، درد تے گداز، ہجر تے فراق، توں علاوہ اخلاقی قدراں تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا اے۔ نویاں ترکیباں، تلمہیاں، علامتاں، تے محاوریاں نے میاں صاحب ہوراں دے کلام نوں چار چن لادتے نیں۔

میاں صاحب ہوراں دی سیف الملوک دیاں خوبیاں وچوں سب توں وڈی خوبی ایہہ وے پئی اوہناں اک حجازی داستاں نوں حقیقت دا اجہیا روپ دتا اے پئی ایہہ قصہ اک مثالی تے لافانی بن گیا اے میاں محمد بخشؒ ہوراں سیف الملوک داناں "سفر العشق" رکھیا سی۔ ایہہ ناں واقعی صحیح تے درست اے۔ شہزادے سیف الملوک دے قصے تے جھات پائیے تے پتہ چلدا اے پئی ایہہ مڈھ توں اخیر تیک سفر کردا نظر آوندا اے شہزادے نوں اوس دے والد جدوں دو شاہی مہرے دیندے

Marfat.com

نیں جنہاں وچوں اک شاہ مہرے تے شاہ پری بدیع الجمال دی مورت ہوندی اے تے دوسرے شاہ مہرے تے شہزادے سیف الملوک دی شہزادہ ایس خوبصورت مورت نوں ویکھ کے عشق وچ جھلا ہو جاندا اے تے اوس نوں لبھن لئی سفر تے نکلن دا ارادہ کردا اے۔ بادشاہ عاصم بن صفوان اپنے شہزادے نوں عشق توں باز رہن دی ہدایت کردا اے پر شہزادہ بدیع الجمال دے عشق پاروں مجبور سی۔ سیف الملوک دے پکے تے پیڈے ارادے اگے اوس دا والد بے بس ہو جاندا اے بادشاہ اپنے شہزادے نوں بے شمار خزانہ تے فوج دے کے ٹور دیندا اے شہزادہ تے اوس دے ساتھی بحری سفر شروع کر دے نیں۔ ایس بحری سفر وچ اوہناں بے شمار اوکڑاں' مشکلاں تے مصیبتاں جھلنیاں ایس مختصر کہانی توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی ایہہ اک عشق دا ای سفر اے شہزادہ اپنی ان ڈٹھی محبوبہ نوں لبھن لئی دور دراز علاقیاں دا سفر کردا اے جدوں خشکی دے سفر توں جاندا اے تے بدیع الجمال اوس نوں بحری (پانی دا) سفر کرن دی نصیحت کردی اے خشکی دے سفر توں مراد دنیادار لوکاں دیاں اوکڑاں مشکلاں تے مصیبتاں دی راہ اے۔ جس وچ بندہ پھس جاندا اے۔ اوس دے عمل تے جدوجہد دی صلاحیتاں ختم ہو کے رہ جاندیاں نیں۔

ایس دے مقابلے وچ پانی دی راہ روحانی راہ نوں آکھیا جاندا اے۔ پانی دی راہ عاشق صادق تے سچے سالک دی راہ نوں متھیا جاندا اے۔ انج وی "پانی" اک نفسیاتی علامت اے جیہڑی ازلی تخلیق دا کنایہ اے۔ دینی لحاظ نال ویکھیئے تے پتہ چلدا اے پئی اللہ سوہنے نے کائنات نوں پانی توں ای تخلیق کیتا اے یعنی پانی اوس عشق سمندر دی علامت اے جس وچ سالک ڈب کے گوہر مقصود حاصل کر لیندا اے۔

عشق اک اوہ لازوال جذبہ اے جیہڑا بندے وچ انسانیت پیدا کردا اے عشق دی وڈیائی میاں صاحب انج کر دے نیں۔

؎ جس دل اندر عشق نہ رچیا' کتے اس تھیں چنگے
مالک دے گھر راکھی کردے صابر بھکھے ننگے
جنہاں عشق قبول نہ کیتا ایویں آن آب گئے
عشقے باجھ محمد بخشا کیا آدم کیا کتے

فانی شیواں دے پیار نوں عشق مجازی تے لافانی عشق نوں عشق حقیقی آکھیا جاندا اے۔ تصوف دیاں منزلاں دے سالک عشق مجازی دی پوڑی تے پیر دھر دے نیں۔

Marfat.com

دوجا پرچہ

پنجابی نثر قدیم تے جدید

از قدر آفاقی

ایم اے (صدارتی ایوارڈیافتہ)

1۔ (الف) قدیم نثر

1۔ مواعظ نوشہ پیر — مرتبہ شرافت نوشاہی

2۔ یوہل نماز — مرتبہ ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعداری

3۔ پکی روٹی

2۔ (ب) جدید نثر

افسانہ 1۔ اک اوپری کڑی — از رفعت

2۔ ڈونگھیاں شاماں — از نواز

ڈرامہ 1۔ سورج مکھی — از سجاد حیدر

2۔ ٹاہلی دے تھلے — از اشفاق احمد

ناول 1۔ ہٹھ — از ڈاکٹر محمد باقر

انشائیہ 1۔ چونبڑاں — از ارشد میر (صرف پنج انشائیے)

(دیباچے، تقریر دافن، پگ، بس دا سفر، پروہنے)

2۔ میرا دیس — از ظہیر نیاز بیگ (پنج نثر پارے)

(نیکی دا پھل، ہڑ، کرنی دی بھرنی، نیت دا بھاگ، جنت)

☆...☆...☆

Marfat.com

مواعظ نوشہ گنج بخشؒ

(1) نوشہ گنج بخش دے حالات زندگی بیان کرو۔ تے آپدے پہلے دو وعظاں دی تشریح تے اوہناں دی فکری تے فنی حیثیت تفصیل نال بیان کرو؟

(2) حضرت نوشہ گنج بخش دے پہلے دوو عظاں دی فکری تے لسانی اہمیت اتے چانن پاؤ؟ (1998ء)

(3) نوشہ گنج بخش دے آخری دوو عظاں دی تشریح تے اوہناں دی فکری تے لسانی اہمیت اتے تفصیل نال چانن پاؤ؟ (1987)

(4) نوشہ گنج بخش دے تیجے تے چوتھے وعظ اتے تفصیل نال چانن پاؤ؟ تے بیانن داڈھنگ دی بحث بیٹھ لیاؤ؟ (1985)

جواب ☆ برصغیر پاک وہندوچ حق سچ دی لو اللہ پاک دے اوہناں ولیاں تے عالماں نے لائی جہناں دے دل لاالہ الا اللہ محمد رسول اللہ دا آب حیات پی پی کے ہمیش لئی جیوندے جاگدے ہوگئے سن۔ تے جو کوئی اوہناں دے نیڑے ڈھک کے آب حیات دے ایس چشمے وچوں فیض نال رجدا ریہا۔ اوہ وی اوڑک اللہ پاک دے خاص بندیاں نال رل گیا تے

كُوْنُوْا مَعَ الصَّادِقِيْن

دی منہ بولدی تصویر بن کے حق سچ دی گواہی دین لگ پیا۔

حالات زندگی حضرت نوشہ پیر رحمتہ اللہ علیہ وی ایہناں نیک بندیاں وچوں سن جنہاں نے ہندوستان دے کفرستان وچ اسلام دی شمع روشن کیتی تے ہمیش دی زندگی پا گئے۔ اوہ فرماندے نیں۔

جے چاہیں جگ جیونا توں جاگ اندھاری رات
اندھیرے موں (میں) پایئے نوشہ آب حیات

ایس گل نوں علامہ اقبال ہوراں انج بیانیا اے

؎ عطار ہو، رومی ہو، رازی ہو غزالی ہو
کچھ ہاتھ نہیں آتا بے آہ سحر گاہی

پیدائش ☆ آپ شیر شاہ سوری دے پتر سلیم شاہ عرف اسلام شاہ دے وارے پہرے یکم رمضان مبارک 959ھ (21-8-1552) نوں موضع گھوگا نوالی تحصیل پھالیہ ضلع گجرات وچ پیدا ہوئے۔ ماں داناں بی بی جیونی" تے پیو داناں حضرت سید حاجی علاؤالدین سی۔ جنہاں ست حج کیتے سن ایس خانوادے نے مڈھ قدیموں خدا تے رسولؐ دے دین دی تبلیغ ودھ تووودھ تے جان اتے کھیل کے کیتی تے حق سچ دے جھنڈے نوں کدی نیواں نہ ہون دتا۔

تعلیم تے بیعت ☆ حضرت نوشہ پیر داناں حاجی محمد نوشہ تے لقب گنج بخش سی۔ مڈھلی تعلیم

Marfat.com

جاگو تارڑاں دے دینی مدرسے وچ (جہیڑا اج کل وی قائم تے موجود اے) حافظ بڈھاتے حافظ قائم الدین ہوراں توں حاصل کیتی تے قرآن مجید حفظ کیتا۔ فیر معقول تے منقول علماں وچ سند لئی۔ انتی (29) سال دی عمر وچ قادری سلسلے دے اک مشہور بزرگ حضرت سخی سلیمان نوریؒ دے ہتھ تے بیعت کیتی جنہاں بھلوال (سرگودھا) وچ 1012ھ وچ وفات پائی تے اوتھے ای آپ دا روضہ نیکیاں دا نور مینار ابنیا طالباں دے دلاں نوں نور و نور کر رہیا اے۔

حاجی نوشہ پیرؒ ہوراں نوں مرشد ولوں ارشاد تے ہدایت واسطے خلافت دی سند ملی تے آپ ہوراں چنھاں دے کنڈھے نوشہرہ تارڑاں وچ ڈیرہ لایا جہدا ناں بعد وچ موضع ساہن پال مشہور ہویا۔ آپ ہوراں 8 ربیع الاول 1064ھ مطابق 17 جنوری 1654ء نوں ایسے پنڈ وچ اپنی جان رب دے حوالے کیتی تے ایتھے ای دفن ہوئے۔

تبلیغ ☆ حضرت نوشہ پیرؒ نوں رب تے رسولؐ دے سچے دین دی تبلیغ داڈاہڈا شوق سی۔ آپ پنجاب دے لوکاں نوں پنجابی زبان وچ نظم تے نثر راہیں اسلام دی تعلیم دیندے ہندے سن۔ فرانسیسی مستشرق "گارسن دتاسی" دے کھوج موجب آپ دی تبلیغ نال دو لکھ غیر مسلم حضرات اسلام دی دولت نال مالا مال ہوئے۔ آپ سلسلہ نوشاہیہ دے اگوتے بانی سن۔ جہدے پیروکار ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ اج وی موجود نیں۔

حضرت نوشہ پیرؒ پنجابی نظم تے پنجابی نثر راہیں اسلامی تبلیغ دا فرض نبھاندے سن۔ احمد حسین احمد قلعداری تے شرافت نوشاہی موجب پنجاب وچ سب توں پرانی اردو نظم حاجی نوشہ پیر دی ای ثابت ہندی اے۔ لیکن حافظ محمود شیرانی نوں آپ بارے علم نہ ہو سکیا۔

مواعظہ نوشہ پیر دا لکھت زمانہ ☆ جناب شرافت نوشاہی ہوراں اہناں وعظاں دے لکھت سمے بارے لکھیا اے

"صراحت دے نال' تے کدھرے لکھیا ہویا نہیں ملیا پر ٹکراء دے نال دو نہہ وجہاں توں معلوم ہندا اے جے ایہ وعظ تقریباً 990 وچ لکھے گئے سن۔

پنجابی دا پہلا نثر نگار ☆ پنجابی نثر دا سب توں پہلا لکھاری وی حضرت نوشہؒ جی نوں منیا گیا اے کیوں جے آپ توں پہلاں دا پنجابی دا کوئی نثری نمونہ نہیں لبھدا۔ شرافت نوشاہی ہوراں دی پرکھ پڑچول موجب پنجابی نثر دا ایہہ انملا خزانہ جنہوں مواعظ نوشہ پیر یا نوشہ پیر دیاں سمجھاؤنیاں' آہندے نیں' 990ھ دی لکھت اے ایہہ خزانہ شرافت نوشاہی ہوراں اپنے خاندانی کتب خانے تے پنجاب یونیورسٹی لائبریری وچوں کھوج تے پڑچول کر کے کتابی شکل وچ شائع کیتا اے۔

دوجانثر نگار ☆ پنجابی وچ دوجانثر نگار حافظ برخوردار ہوراں نوں منیا جاندا اے جنہاں 1136ھ وچ "بوہل نماز" لکھی۔ ایہہ رسالہ احمد حسین احمد قلعداری ہوراں دے ذاتی کتب خانے وچ موجود اے۔ تے کتابی شکل وچ وی چھپ گیا اے۔

پنجابی نثر دے ایہہ نادر نمونے اوس زمانے دی پنجابی زبان تے ٹھیٹھ بول چال دی دس پاؤندے نیں۔

Marfat.com

اہناں وعظاں نوں جناں قدیمی ثابت کیتا جائے۔ اوناں اہناں دی قیمت تے قدر وچ وادھا ہووے گا۔ پر اپر دتیاں دونوں دلیلاں وعظاں دی قدامت بارے سند دا درجہ نہیں رکھدیاں کیوں جے۔

تصنیفاں وغیرہ ☆ حضرت نوشہ پیرؒ صاحب کرامت تے کرنی والے بزرگ سن' شاہجہان بادشاہ نے آپ دی دعا نال قندھار فتح کیتا تے اوس نے دو پنڈ موضع ٹھٹھہ عثمان تے بادشاہ پور فتالنگر خرچ واسطے آپ دی نذر کیتے (پنجابی ادب دی کہانی صفحہ 223 مرتبہ عبدالغفور قریشی) ایہناں وعظاں توں وکھ آپ ہوراں اک منظوم رسالہ گنج الاسرار لکھیا جس وچ اشغال اذکار ہندوی زبان وچ درج فرمائے (اذکار نوشاہیہ مرتبہ سید شرافت نوشاہی ض 30) چیتار ہوے پئی۔ پنجابی نوں اوس سمے ہندی یا ہندوی آکھیا جاندا سی۔ آپ ہوراں کل اک سو چھبی 126 رسالے تصنیف فرمائے سن۔ جیہناں نوں "کلیات نوشہ" دی شکل وچ شائع کر دتا گیا اے۔ کلیات دے شعراں دی گنتی چار ہزار اے تے صفحے 906 نیں۔ آپ ہوراں اپنے نظمیہ کلام وچ 37 وزن تول ورتے نیں تے کلام نوں مختلف عنواناں ہیٹھ جوڑیا اے۔ ایہہ عنوان اصناف شعر دے حساب نال قائم کیتے گئے نیں۔ آپ دا سارا کلام کسے نہ کسے راگ وچ اے جس توں ثابت ہندا اے کہ آپ موسیقی دے وی جانو سن آپ دے منظوم کلام دا نمونہ ایہہ وے :۔

؎ نوشہ دین نہ چھڈیئے چھڈیئے دیہ پران
اگے پچھے مرناں کیوں چھڈیئے ایمان
نوشہ دینوں بدلیاں عمر نہ وڈی ہوئے
مرشد سند ے راہ مر' سچ تے سچ کھڑوئے

یعنی آپ "ہو" "کھڑو" نوں ہوئے 'کھڑوئے ورتدے نیں۔ مطلب ایہہ پئی مرتد ہون نال عمر ودھدی نہیں ایس کر کے اے مرید! توں اپنے مرشد دا طریقہ اپناتے سچ اتے ثابت قدم رہ۔

فارسی دے ایہہ دو شعر وی آپ دے تبرکاں وچوں نیں۔

؎ منادی ست در کوچہ مے فروش — کہ امروز در ہر کہ یابند ہوش
گریبانش گیرند و دامن کشند — کشاکش بدایوان مستان برند

سوال ☆ حضرت نوشہ پیر دے وعظاں دی ادبی حیثیت بیان کرو؟

جواب ☆ احمد حسین احمد قلعداری اہناں وعظاں بارے لکھدے نیں :۔

"حضرت نوشہ پیر دے وعظاں نوں دو ہیں پاسیوں ویکھن دی لوڑ اے۔ معنیاں ولوں تے بولی پاروں'؎

"معیناں دے لحاظ نال ایہہ چھوٹے جہے چار وعظ اسلامی شرع دی پوری پوری شرح کر دے نیں۔ جہدے وچ کافراں تے مومناں دی نزع دی حالت موسیٰؑ تے فرعون دا حضرت موسیٰؑ معجزے' خداوند تعالیٰ دیاں قدرتاں' دلاں دی صفائی توبہ دے فائدے' قیامت دا حال' سائیں والیاں دا رستہ' صالح پیغمبر دا قصہ' سائیں والیاں دی برخلافی چنگی نہیں' حضرت نوشہ پیر نے ایہہ گلاں کھول کے دسیاں نیں۔

Marfat.com

"مواعظ" دے ادبی رنگ بارے گل بات کردیاں پروفیسر تجمل حسین لکھدے نیں۔ "ایہناں وعظاں دی دینی تھڑ (لوڑ) تے بڑی صاف تے روشن اے۔ دین اسلام دی تبلیغ وچ حضرت نوشہ گنج بخش پیر۔۔۔۔۔۔ دا رتبہ بڑا اچا اے۔ ایہہ اک منی پرونی تے جانی پچھانی گل اے پئی اردو تے پنجابی دا گھٹ ودھ سارا ای پرانا خزانہ (DIALECTIC LITERATURE) اے۔ اہناں کتاباں وچ کسے "حسن" دی تلاش تے پڑچول کجھ خاص چیزاں سامنے نہیں لیا سکدی۔ ہاں اسیں ایہہ کدی وی نہیں بھل سکدے پئی ایہو جیاں کتاباں نے زبان نوں کمال تیک پہنچاد تا۔ تے ایہوای ایہناں دی ادبی تھڑ (لوڑ) وی اے۔ صوفیاں تے مبلغاں نے اک پاسے تے لوکاں دی روحانی صفائی دے سامان کیتے۔ تے دوجے پاسے اوہ لاشعوری طور تے ادب تے زبان دیاں بنیاداں نھدے رہے۔ اج دے ادب تے زبان دی شوہ جوانی اہناں ای لوکاں دی محتاج اے۔ حضرت سید شرافت صاحب دام ظلہ' دی پن چھان دے مطابق مواعظ دے لکھے جانے دا زمانہ 990ھ اے ایہہ زمانہ حضرت شیخ فرید الدین ابراہیم (فرید ثانیؒ) حضرت مادھو لال حسینؒ' عبداللہ لہوری شاہ شرف تے حکیم درویش ہوراں دا زمانہ اے۔ ایس وارے (زمانے) وچ پنجابی زبان تے اپنے کمال اتے ای سی۔ ایہناں بزرگاں نے اہدے علاوہ اردو زبان یا ہندی زبان دے نمونے وی پیش کیتے نیں۔ حکیم درویش ہوراں دی کتاب خیر منھ دے پہلے صفے تے لکھیا اے پئی ایس کتاب دی زبان ہندی اے۔ ایہہ نسخہ 1280ھ دا چھپیا ہویا اے"

ایس توں بعد پروفیسر ہوراں مواعظ دی زبان نوں انج سراہیا اے :۔

"کسے وی زبان دے ادبی روپ دی سب توں وڈی صفت اوہدا تاثر تے اوہدی (LYRICAL-QUALITY) ہندی اے۔ مواعظ دی ادبی اہمیت دا اکھر ایہ ای اے پئی اج توں کوئی چار سو ورہے پہلاں حضرت نوشہ پیر نے سانوں اک اجہیلی زبان دتی جہیڑی اپنے ہر پاسے توں اک پوری ادبی زبان اے۔ تے اسیں اج وی اہناں وعظاں نوں پڑھن ویلے کوئی اچرج کیفیت نہیں محسوس کردے۔ پہلے وعظ دا پہلا فقرہ ای : "بابا سائیں والیاں فرمایا اے" ساڈے دھیان نوں پورے طور تے اپنے ول کھچ لیندا اے۔ (تے) شروع توں لے کے آخیر تیک ساری زبان دی ایہہ سک قائم رہندی اے میرا من اردو زبان دے پہلے وڈے نثر نگار گنے جاندے نیں۔ تے ایہناں دی زبان دی خوبی ایہہ وے پئی اوہ بالکل گل کتھ دی زبان اے۔ "مواعظ نوشہ پیر" ایس گل دا جیوندا جاگدا ثبوت اے۔ میرا من تو بہت پہلے پنجاب دے خطے وچ اک ایسی زبان دا تصور پایا جاندا اے۔ جہیڑی ٹھیٹھ گل کتھ دی زبان ہووے تے اوہدے حرف حرف دے وچ ادبی سک دیاں پھوہاراں دی بہار ہووے۔ "مواعظ" دے کجھ بھارے (ثقیل) لفظاں بارے اردو نال موازنہ کردیاں پروفیسر ہوراں انج گل بات کیتی اے۔

پروفیسر ہوراں اخیر تے مواعظ دی نثر نوں اردو نثر دی بنیاد قرار دین والے احمد حسین قلعداری جیہڑے ادبی تحقیق تے اتھارٹی دا درجہ رکھدے نیں۔ اوہناں دا خیال اے پئی ایہہ اوہ نثر اے جیہڑی اردو نثر دا ڈھنڈ اے۔ تے انج لگدا اے جویں ایہہ (نثر) لکھی ای اردو نثر دے سائے تھلے گئی

Marfat.com

اے۔ قریشی صاحب دی ایہہ گل بڑی بھاروا ے۔ مواعظ دی ساری نثر قواعد دے لحاظ نال اردو نثر معلوم ہندی اے۔ نہ صرف قواعد دے لحاظ نال بلکہ اکھروی علاقائی لغت تے گل بات دے اثر نوں کڈھ کے اردو ای اے (نیں) تے دکن دی ابتدائی اردو وانگوں ایہدے وچ فارسی تے عربی تے ہندی دا رلاوی بہت گھٹ اے تے جے ذرا دھیان نال پڑھیئے تے ایس نثر وچ ہندی آمیزش بالکل ای نہیں۔ پہلا فقرہ ای "باباسائیں والیاں فرمایا ہے" اوہدے اردو دی بنیاد ہون دی دلیل اے۔ ایہہ اک بڑا دلچسپ تحقیقی موضوع اے تے ایس ویلے اہدی گل بات دا موقع نہیں۔"

مواعظ دی نثر اردو نثر دا مڈھ اے ☆ پروفیسر ہوراں ایس نثر دی کارنامے نوں اردو نثر دا مڈھ منن ول پیر پئیا اے تے احمد حسین قلعداری دی پرکھ نوں من کے گل اگانہہ ٹوری اے۔ میں (قدر آفاقی) ایس بارے ذرا کھول کے گل کتھ کراں گا۔

مواعظ دی زبان وچ عربی فارسی تے پنجابی لفظ بڑے حساب نال گندے ہوئے ملدے نیں۔ مثلاً: بابا! فرشتے تاں ایس دنیا دے کماں (کم) سنوارن نوں کوی بے انت درگاہوں مقرر کیتے ہوئے ہین جو کم کار بن دا تے سوردا ہے' سو ملائک کردے ہیں مارن تے پھیر جواون ایہہ بھی حکم نال ہندا اے۔ حساب دا تے جزائیں' ایہہ بھی امر نال ہے۔" (پہلا وعظ)

ایس عبارت وچ' عربی' فارسی' تے پنجابی (تھ ہندی) لفظاں دی جڑت بڑی پیاری اے تے پروفیسر ہوراں نوں جیہڑی گل نے ایس عبارت دے اردو نثر دی پہلی پوڑی ہون ول پریا اے۔ اوہ غالباً افعال نال قصہ ہن نہ کہ کجھ ہور۔ مثلاً حضرت نوشہ پیر ہوراں۔

اے دی تھاں ۔۔۔۔۔۔ ہے ورتیا اے

نیں دی تھاں ۔۔۔۔۔۔۔ ہین۔ ورتیا اے وغیرہ وغیرہ

جد کہ اردو وچ وی "ہے تے ہیں۔" ای ورتیا جاندا اے۔

دوجی گل پنجابی بول چال وچ عربی' فارسی لفظاں دی ورتوں دی بنیاد اتے ای آکھی جاسکدی اے کہ ایہہ نثر اردو نثر دا مڈھ ہلا خاکہ اے۔ پروفیسر ہوراں پنجابی وچ عربی فارسی لفظاں دی ورتوں والی گل دی قدیم اردو دے حوالے نال گل بات کردیاں انج نفی کردتی اے۔

"تے دکن دی ابتدائی اردو وانگوں ایہدے وچ فارسی تے عربی تے ہندی دا رلاوی بہت گھٹ اے۔ تے جے ذرا دھیان نال پڑھیئے تے ایس نثر وچ ہندی آمیزش بالکل ای نہیں"۔

(بحوالہ مواعظ نوشہ پیر: طبع اول (1388ھ) صفحہ 19 شائع کردہ مولانا محمد لطیف قادری نوشاہی راج گڑھ محمدی پارک' لاہور)

پنجاب وچ ہندی دا اثر واقعی بہت گھٹ اے تے جیہڑی زبان پنجاب وچ سانوں ملدی اے۔ اوہ اصل وچ "پنجابی" ای اے اوہدیاں جڑھاں کتھے نیں' تے اوہناں جڑاں نے پانی تے خوراک کتھوں کتھوں لے کے جند جان ودھائی اے۔ ایہہ اک وکھرا موضوع اے۔ جدا ایتھے موقع نہیں ہن رہ گئی عربی فارسی لفظاں دی "گھٹ ورتوں" والی گل۔

اردو اصل وچ اودوں ای اردو اکھوائی جدوں ہندی یا برج بھاشا وغیرہ وچ عربی فارسی لفظاں دی

Marfat.com

ور توں نوں راہ لبھا۔ تے جناں چر عربی فارسی لفظ ہندی توں دور رہے اوناں چر اوس زبان داناں اردو نہیں سی پیا' اردو داٹڈھ پہلو پہل پنجاب وچ بجھا' کیوں جے اتھے دی مقامی بولی وچ اسلامی لشکریاں دی زبان دے رلے نال اک نویں زبان جمی عربی دے بہتے لفظ اسلام دی تبلیغ وجہوں تے فارسی لفظ لشکریاں دی زبان دے اثر پاروں پنجابی وچ آئے۔ تے وقت دے نال نال جیوں جیوں اسلام۔ دا دائرہ کھلا ہندا گیا' پنجابی وچ ایہہ لفظ جڑدے چلے گئے تے فیر جدوں اسلامی حکومت دادائرہ دلی توں اگانہ توڑی ودھ گیا تے ایہہ زبان اسلامی لشکراں دے نال نال سفر کردی دلی' آگرہ' دکن' بیجاپور' گول کنڈہ تے پتہ نہیں کتھے کتھے سفر کردی لگی گئی تے اوڑک اوہنوں اردو داناں دتا گیا۔

اردو پنجاب وچ جمی تے دلی وغیرہ ول دوھ کے اوہنوں اردو داناں صرف ایس لئی ملیا کہ اہدے وچ عربی فارسی' لفظاں دی ڈھکویں تے پھبویں ورتوں کیتی گئی سی۔ نہ کہ ایس لئی کہ اوہدے افعال ناقصہ پنجاب وچوں اوس دے نال نال سفر کردے گئے سن۔

پنجابی وچ افعال ناقصہ پنجابی وچ افعال ناقصہ ☆ مختلف علاقیاں وچ مختلف ورتے جاندے نیں: جینہاں وچ "ہے تے ہین" وی شامل نیں۔

مثلاً: ہاں معنی ہیں: جدوں اسیں شاہ محمد دی وارول دھیان ماردے ہاں تاں سانوں۔۔۔۔۔(جنگ ہند پنجاب 118 (مرتبہ محمد آصف خان)

آں بمعنی ہیں چاچا! ہن اسیں آگئے آں۔ توں فکر نہ کر۔

نیں بمعنی ہیں۔ ع بھائی آکھدی منڈیا گنڈیاوے اساں نال کی رقتاں چائیاں نیں۔
(وارث شاہ)

ہن بمعنی ہین: وارث دی ریس کرن والے کئی شاعر ہوئے ہن
(ہیر وارث شاہ مرتبہ محمد افضل خان)

ہین بمعنی ہیں (1) چاچے ہوری لاہوروں آگئے ہین تے دیوان خانے بیٹھے ہن۔
(2) چوہدری جلال ہوری گھر ہین کہ نہیں! (بمعنی ہست' موجودگی)

نوٹ:۔ پنجابی وچ ہن یا ہین ای ورتیا جاندا اے۔ ہیں (اردو والا) نہیں ورتیا جاندا سگوں ایہہ لفظ حیرت ظاہر کرن لئی ورتدے نیں۔ جویں۔ ہیں! توں کراچیوں ہووی آیا ایں؟!

ہے بمعنی ہے: ایس ویلے بھارتی پنجاب دی وسوں لگ بھگ دو کروڑ ہے
(بلونت گارگی)

۳ے بمعنی ہے:۔ چوچک نال ساڈی جان پچھان اوس ویلے ہندی اے
(شریف کنجاہی) پنجدریا وارث نمبر)

جے بمعنی ہے:۔ رانجھا آکھدا بھابیو ویرنوں نی تساں بھائیاں نالوں وچھوڑیو جے
خوشی روح میری نوں دلگیر کیتا' میرا پھل گلاب دا توڑیو جے

این بمعنی ہو واحد مونث واسطے: اپر چاہڑ کے پوڑیاں کھچ لیندی کہیے کلادے
میحل اسارنی ایں

Marfat.com

واحد مذکر واسطے :اٹھکھیلیا اہل دیوانیا ولے تھکاں موڈھیاں
اتوں کہہ سٹنا ایں۔

وے بمعنی ہو :۔ اوہدا مقصد ایہہ وے پئی سچ دا نتارا ہو جائے

وا۔بمعنی ہے :۔ کاکا گھروں آیا وا۔۔تے آؤندیاں شکندر چلائی اے وغیرہ وغیرہ
(دو آبے دی بولی)

ایس وکھریوں دا مطلب ایہہ وے کہ پنجابی وچ افعال ناقصہ ''ہین تے ہے۔'' توں وکھ ہوروی بے شمار ورتے جاندے نیں۔ کسے علاقے وچ ''ہے تے ہین'' اصلی شکل وچ نیں کدھرے ایہہ ''اے' ایں' دے آں' آ۔دا' نیں' ہن'' وغیرہ دی شکل وچ ملدے نیں۔ ایہہ اصل وچ مختلف علاقیاں تے اوتھے دے لہجیاں دا اثر اے جس دا بنیادی طور تے پنجابی زبان اتے کوئی خاص اثر نہیں پیندا' بلکہ پنجابی دا وجود ای اردو دے وجود دی نیہہ اے۔ جسدی وڈی وجہ پنجابی زبان وچ عربی فارسی لفظاں دی بہتی ساری۔ ورتوں اے۔ تے جیکر عربی فارسی 'لفظ پنجابی وچوں کڈھ کے اوہناں دی تھاں ہندی دے لفظ جڑنے شروع کر یئے تے اوہ پنجابی نہیں کوئی ہور زبان بن جاندی اے۔ مثلاً

''پنجاب پراچین بھیا تادی دھرتی ہے۔ ایتھے ای رگ وید رچیا گیا تے ایتھے ای مہابھارت لڑی گئی۔ موہرتی کلا دی گندھار شیلی وی ایتھے ای نکھری۔ پانی رشی دی ایہ دھرتی کسے سمے سنسکرت بھاشا دی ٹکسال منی جاندی سی۔ تے للت کلاواں دی کیندر۔ اپنی بھوگولگ ستھتی کر کے پنجاب نوں ہمیشہ بدیسی جروانیاں نال ٹکر لینی پئی۔

(رنگ منچ۔ازبلونت گارگی)

مقصد ایہہ وے پئی پنجابی زبان وچ حضرت نوشہ پیر ہوراں لوڑ موجب عربی' فارسی لفظ ورتے نیں۔ جیہڑے اردو دی وی جند جان نیں تے ایہہ گل حقی سچی اے پئی پنجابی تے اردو وچ افعال ناقصہ ذرا وکھرے نیں اوہ افعال بھانویں پنجابی وچ وی ملدے نیں پر فیر وی اونے نہیں یا اوہناں دی ورتوں اونی نہیں ہندی جنی اردو وچ اپنالئی گئی اے ایس کر کے مواعظ دی زبان ہر حالت وچ ''پنجابی'' اے۔

اپنے سمے دی عالمانہ زبانؒ ☆ مواعظ دے ''خالص زبان پنجابی'' ہون دا اک ہور ثبوت ایہہ وے کہ حضرت نوشہ پیر دے وڈے وڈیرے چار پشتاں توں گھوگانوالی وچ رہندے پئے سن۔

(اذکار نوشاہیہ صہ 27 مرتبہ شرافت نوشاہی)

تے جس کل (کوڑماں) دیاں چار پیڑھیاں اک تھاں تے حیاتی کڈھ کین اوہ اوتھے دی روہ ریت دے رنگ اندر پوری طرح رنگی جاندی اے۔ چنانچہ اک علوی وسنیک جدوں دین تے دنیا دے ظاہری تے باطنی عملاں نال سیراب ہو کے اوتھے دی زبان وچ لوکاں نوں سدھے راہ لان لئی وعظ نصیحت کرے گا تاں اوہ زبان مقامی ہون توں وکھ اوتھے دے عالماں تے فاضلاں دی زبان وی ہووے گی۔ لہذا مواعظ نوشہ پیر دی زبان اپنے وقت دی عالمانہ تے جامع زبان وی اے۔

Marfat.com

حضرت نوشہ پیرؒ دی تعلیم

پہلا وعظ ☆ پہلے وعظ وچ بڑی سادگی تے من کھچویں ڈھنگ نال انسان نوں اسلام قبولن تے نیکی اختیار کرن دی تعلیم دتی گئی اے۔ کافراں تے مومناں دی موت بارے گل کتھ کر کے عذاب توں ڈرایا تے ثواب دی خوشخبری سنائی گئی اے۔ وعظ دا انداز مخاطبانہ اے موت بارے گل بات توں بعد ایہہ دسیا اے کہ دنیا دے کماں کا جاں واسطے اللہ پاک نے فرشتے مقرر کیتے ہوئے نیں جیہڑے اللہ دے حکم نال کم نوں سنوار دے یا وگاڑے دے نیں۔

ایس توں بعد اسرافیل ہوراں دے "دھوتو" وجان دا بیان اے جس نال سب مر جاؤن گے دوجی واری جدوں اوہنوں وجایا جائے گا تے اوس ویلے اوہ دھوتو "ڈھٹھے" نوں اسارن والا تے "موئے" نوں جوان والا ہووے گا۔

فیر حضرت نوشہ پیر ہوراں حق سچ دی وڈیائی تے کوڑ دی نندیا کیتی اے۔ تے اوہناں نوں اختیار کرن والیاں واسطے ثواب یا عذاب دی خوشخبری سنائی یا ڈراوا دتا تے رب نوں قادر تے قدیر کہہ کے اوہدے توں ہر ویلے ڈرن دی تلقین کیتی اے۔ فیر منکراں بارے گل کتھ کیتی اے پئی ایہہ مڈھ قدیموں حق سچ نال ٹکر لیندے رہے ہین۔ تے جھوٹھے ہون کر کے اوڑک ہار کھاہدی نیں۔ جویں حضرت موسیٰ نوں رب نے فرعون ول نصیحت کرن لئی گھلیا سی تاں جے اوہ جھوٹھ دیاں مستیاں چھڈ دیوے تے خدائی دے دعوے توں توبہ توبہ کرے۔ تے سچ دا رستہ پھڑے 'اک خدا نوں منے جیہڑا سب دا سانجھا تے پالن ہارا اے۔ حضرت موسیٰؑ فرعون کول گئے تے عاصے والا معجزہ دکھا کے حق سچ ول پر ریا پر اوہ حالانکہ دل وچ ڈر گیا پر ایمان نہ لیایا۔ فیر اوہنے جادوگر سدے تے دربار وچ حضرت موسیٰ نوں اوہناں نال مقابلے لئی اکھیا تے اپنے خدائی دعوے دی تصدیق واسطے حضرت موسیٰؑ نوں اکھیا۔ پر ربی جلال اگے اوہدی واہ پیش نہ گئی تے اوہ سنے آل تے ستر لکھ کافراں نال غرق ہویا۔ ایہہ مثالاں سچیاں لئی حوصلہ تے تسلی دا سبب نیں تے جھوٹھیاں لئی ڈراوا۔ تاں جے اوہ کفر توں توبہ کرن۔

فیر آسماناں تے زمین دی پیدائش بارے عجائبات دا ذکر کر کے رب دی وڈیائی کیتی گئی تے پہلے اسمان بارے دسیا اے کہ ایہہ زمین توں پنج سوور ہے دی راہ تے اچا اے۔ اوہدی موٹائی وی اینی ای ہے۔ تے ایسے طرح اگلا ہر اسمان اپنے ہیٹھلے اسمان توں پنج سوورے دی وتھ اتے ہے۔ پر عجیب گل اے کہ اسماناں وچ کسے نے کوئی چھیک یا تڑیر نہیں دیکھی تے نہ ای کسے اتے کڈی اسمان بھر کے ڈگا اے۔ اگے جا کے بابا نوشہ پیرؒ ہوراں رات دی کالکھ تے دن دی لودا ٹاکرا کر کے رب دی حکمت تے کاریگری نوں سراہیا اے تے زمین ول دھیان دوایا اے کہ کنج ایہہ وچھی ہوئی اے تے اوہدے وچوں چشمے پھٹکے نہراں جاری ہندیاں نیں۔ تے کویں رب نے کھوہاں وچوں پانی کڈھیا اے جیہڑا سبھ جانداراں دی حیاتی دا کارن اے۔ پہاڑاں تے وادیاں نے کیا رنگ وکھایا اے تے زمین نوں ہلن جلن توں بچا لیا اے۔

Marfat.com

ایہہ ساریاں گلاں بیان کر کے حضرت نوشہ پیر ہوراں انسان نوں فیر اکواری بندہ بن لئی آکھیا اے پئی ایہہ ساریاں شیئیاں رب نے انسان واسطے بنایاں نیں تے انسان نوں وی رب دے ایہناں احساناں دا شکر منناچاہیدا اے فیر بابے ہوراں قیامت دے میدان دا نقشہ کھچیا اے تے نیکی ول پریر کے حق سچ قبولن لئی آکھیا اے۔ نیکاں نوں موجاں مانن والے آکھیا اے تے بریاں نوں دوزخ دی اگ توں ڈرایا اے تے اوہناں لوگاں دی مذمت کیتی اے جیہڑے آہندے نیں :۔ایہہ جگ مٹھا اگلا کیہنے ڈٹھا۔

فیر قیامت بارے دسیا اے کہ اوہ گھڑی اللہ جانے کیہڑے ویلے آجاوے جویں ہر بندے نوں اپنی موت دے وقت دا پتہ نہیں ایسے طرح کائنات دے وسینکاں نوں قیامت دے وقت بارے کوئی علم نہیں بہر حال بندے نوں ہر ویلے نیکی تے سچ دا کلمہ پڑھدیاں ای رہنا چاہیدا اے جدوں قیامت آوے گی بندہ سمجھے گا پئی اوہدی عمر سیال دے پچھلے پہریا ہاڑھ دی سویر وانگوں جھٹ پٹ ای بیت گئی اے حضرت نوشہ پیر ہوراں انت وچ فرمایا اے کہ اے انسان ایہہ دنیادی زندگی اک گھڑی ہار اے تے ایہدے کوڑے مزے پلاں دے پروہنے نیں۔ آخرت دی حیاتی ہمیش دی حیاتی اے۔ ایس کر کے ہمیش دا بھلا لوڑنا چاہیدا اے تے سچ تے پہرہ دے کے ہمیش دی حیاتی لئی کجھ جوڑنا چاہیدا اے کیوں جے دنیادی ہر لذت فانی اے فرعون نے حضرت موسیٰ آکھانہ منیا تے ڈب گیا۔ اخیر وچ حضرت موسیٰ علیہ السلام دے معجزیاں ذکر اے تے رب دے بندیاں دی ہیبت ظاہر کیتی گئی اے۔

دوجا وعظ ایس وعظ اندر مندا کرن والے بارے دس پائی گئی اے جیوں جیوں اوہ گناہ کردا اے اوہدے دل اتے کالکھ یا زنگ دے داغ پیندے جاندے نیں تے دل اوڑک کالا ہو جاندا اے۔ زنگ چونکہ لوہے نوں پیندا اے ایس کر کے جہدا دل لوہے وانگوں سخت ہندا اے اوہدے اتے زنگ چوکھا لگدا اے تے اجہیا بندہ رب دی پچھان توں وانجیا جاندا اے تے اوڑک دوزخ دی اگ دا بالن بن جاندا اے فیر اوہ لکھ پچھتاوے پر کیہ فائدہ جے اوہ ویلے سر نہ سمجھیا۔ تے جیہڑا بندہ سیانیاں دے آکھے لگا اوہنے رب نوں لبھ لیا تے اپنے آپ نوں وی پچھان لیا تے جیہڑا کوئی ہوڑ مت تے اڑی باز بنیار ہوے گا اوہ ڈاہڈا اوکھا ہندار ہوے گا۔ اج دے ہوڑ متے 'اللہ والیاں دیاں چنگیاں تے نیک گلاں اتے یقین نہیں کر دے پر اوڑک اپنی کیتی اتے پچھتان گے۔ تے اج جھوٹھ دے جیہڑے بھلاں تے مان کر کے تے اپنی اوقات بھل بھلا کے اوہ اللہ والیاں دیاں گلاں تے کھلی پاندے نیں کل نوں اوہ رون گے۔

تیجا وعظ ☆ ایس وعظ وچ انسان نوں دسیا اے پئی جے توں اللہ دے بندیاں دا دسیا ہویا سدھا رستہ مل کے ٹریا جاویں تے تینوں کوئی تھوڑ نہیں آوے گی نہ گمراہ ہوویں گا پر ایہہ رستہ سچیاں نال رلیاں تے اوہناں دے آکھے لگن نال ملدا اے ایویں سوکھیاں نہیں لبھ جاندا :۔

؎ یہ شہادت گہ الفت میں قدم رکھنا ہے
لوگ آسان سمجھتے ہیں مسلمان ہونا

Marfat.com

تے جیہڑے لوک اپنی نا سمجھی نال گھسے (رستہ بھلے) پھر دے نیں ایہہ ازل دالیکھ نبھاندے نیں تے ڈاہڈے بھلیکھے وچ پھسے ہوئے نیں۔ ایہناں نوں کوئی سرت نہیں پر جدوں تک کوئی راہنما سچ دا رستہ نہ دسے تے کیویں پتہ لگے پئی ایہہ سچی گل اے۔ تے سچ ایہواے باقی سب جھوٹھ اے اس کر کے۔

؎ یہ شہادت گہ الفت میں قدم رکھنا ہے
لوگ آسان سمجھتے ہیں مسلمان ہونا

تے جیہڑے لوک اپنی نا سمجھی نال گھسے (رستہ بھلے) پھر دے نیں ایہہ ازل دالیکھ نبھاندے نیں تے ڈاہڈے بھلیکھے وچ پھسے ہوئے نیں۔ اوہناں نوں کوئی سرت نہیں پر جدوں تک کوئی راہنما سچ دا رستہ نہ دسے تے کیویں پتہ لگے پئی ایہہ سچی گل اے۔ تے سچ ایہواے باقی سب جھوٹھ اے اس کر کے۔

"اے انسان۔ توں سچیاں دا ساتھی بن۔ سچ من۔ سچ آکھ' سچ نال یاری گنڈھ تے جھوٹھ دلوں مونہہ پھیر لے۔

کیوں جے سچے نوں جھوٹھ توں کجھ نہیں لبھدا۔ جویں دھوڑ وچ چانن بیکار ہو جاندا اے دنیا دی ہر شے فانی اے۔ تے سچا سہارا اک رب دا ای اے۔ ایتھے کسے بیٹھ نہیں رہنا تے جھوٹھ وچوں کجھ نہیں لبھنا۔ ایس واسطے سچ تے پہرہ دے۔

چوتھا وعظ ☆ ایس وعظ حضرت صالح علیہ السلام تے اوہناں دی قوم "ثمود" دی نافرمانی دا ذکر اے۔ پئی حضرت صالح علیہ السلام نے ثمود نوں کفر توں منع کیتا پر اوہ قوم تکبر تے غرور نال بے پرواہ ہو کے آکھے نہ لگی تے سگوں آپ دی ویری ہو گئی اوہنے حضرت دی ڈاچی نوں پانی نہ پین دتا سگوں ذبح کر کے کھان دا متا پکایا تاں جے آپ نوں تنگی ہووے۔ پر جدوں اوہناں حضرت صالح علیہ السلام دی اوٹھنی ذبح کر کے ونڈ لئی تے فوراً اوس قوم دے ہر جی اتے رب دا عذاب نازل ہویا ۔۔۔۔ ایس کر کے اے انسان اللہ دے بندیاں نال ویر تے کوہجا ورتارا کوئی چنگی گل نہیں۔ جو آکڑے گا۔ اوہ اکھڑ کے ڈھے پئے گا۔ کسے وڈیائی دا مان نہیں چنگا۔ پڑھ کلمہ سچ دا لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ

پنجواں وعظ ☆ ایہہ نکا جہیا وعظ حضرت نوشہ پیرؒ دے لفظاں وچ ای حاضر اے :

"بابالوکو! اگے جال کڑا ڑدیس پنجاب دے کئی مطیع اسلام ہوندے' بانگ سن آکھدے "سچ نام کرتا پرکھ" تاں کئی پچھدے تسیں بی ایہہ آواز مندے او؟ اوہ آکھدے ساتھوں بے اختیارت مونہوں کہائی دا اے"

Marfat.com

(2) بوہل نماز

مرتبہ

ڈاکٹر احمد حسین قریشی

قلعداری

سوال ☆ حافظ برخوردار دے حالات زندگی لکھوتے - رسالہ بوہل نماز دا تعارف کراؤ

حافظ برخوردار جہان آباد نزد تخت ہزارہ ضلع سرگودھا وچ جمے پلے۔ مولوی عبدالحکیم سیالکوٹی (م۔ 1068ھ) توں وی علم حاصل کیتا تے فیر ساری عمر پڑھدیاں پڑھاندیاں لنگھا چھڈی۔ آپ شاعر وی سن میاں محمد بخشؒ سیف الملوک وچ لکھدے نیں۔

رانجھا برخوردار سنیدا بلبل باغ سخن دی
شعر اوہدا جیوں واؤ فجر وں آئے باس سجن دی
رانجھا برخوردار مصنف گور جنہاں دی چٹی
ہر ہر بیت اوہدا ات مٹھا جیوں مصری دی کھٹی

(چٹی شیخاں ضلع سیالکوٹ)

آپ دا مزار چٹی شیخاں وچ اے آپ دی علمیت دی دھم ہر پاسے سی۔ آپدی تصنیفات انج دسیاں جاندیاں نیں۔

1۔ شمس العلوم 2۔ بحر العلوم 3۔ نہر العلوم 4۔ مرزا صاحباں 5۔ سسی پنوں 6۔ یوسف زلیخا 7۔ شیریں فرہاد۔ رسالہ نماز۔ 9 مفتاح المصلی 10۔ فقہ اجمال 11۔ نجات المسلمین 12۔ مفتاح السعادت 13۔ میزان شریعت 14۔ تنبیہ المفسدین 15۔ شرف النکاح 16۔ سراج المعاملات. 17 فرائض ہندی 18۔ ترجمہ قصیدہ غوثیہ 19۔ رسالہ بے نمازاں وغیرہ

Marfat.com

رسالہ بوہل نمازدا تعارف ☆ ایہہ رسالہ تیراں 13 صفحات دااے تے پنجابی نثر وچ اے۔ ایس رسالے وچ وضوتے نمازبارے معلومات درج نیں۔ وضودے فرض سنتاں۔ واجب مستحب' وضو توڑن والے کم' تے مکروہات دابیان اے۔ تے گنتی واسطے دانے یا مونجی ہاڑن داجٹکا پیمانہ ٹوپہ' دڑوپہ' پڑوپی تے پائی وغیرہ ورتے نیں گنتی دا ایہہ طریقہ غیر مقبول ہو گیا تے ایس کر کے علمی سطح اتے ایہہ طرز آگے واسطے چل نہ سکیا۔

بہر حال رسالہ بوہل نماز نوں مواعظ نوشہ پیر توں بعد دی نثری لکھت سمجھیا جاندا اے جیہڑی ساڈے سامنے آئی اے۔ ایس رسالے وچ وضوتے نمازدے مسئلے بیان ہوئے نیں جہناں داویروا ہیٹھ دتا جارہیا اے۔

وضودے فرض

(1) مونہہ داد ھونا متھے دے والاں توں لے کے ٹھوڈی تک دوہاں کناں دے وچکار۔
(2) ہتھاں دا ارکاں تک دھونا۔
(3) چوتھائی سر دا مسح۔
(4) پیراں دا گٹیاں تک دھونا۔

وضودیاں سنتاں :

(1) بسم اللہ پڑھ کے وضو شروع کرنا۔
(2) دوویں ہتھ وینیاں تک دھونے۔
(3) مسواک کرنا۔
(4) مونہہ وچ پانی پانا۔
(5) نک وچ پانی پانا۔
(6) ہر انگ نوں ترے واری دھونا۔
(7) وضودی نیت کرنا۔
(8) داڑھی دا خلال کرنا۔
(9) ہتھاں' پیراں دیاں انگلیاں دا خلال کرنا۔
(10) پورے سر دا مسح کرنا۔
(11) دوہاں کناں دا مسح کرنا۔
(12) سارے انگ ترتیب وار دھونا۔
(13) چھیتی چھیتی دھوناں تاں جے کوئی انگ سک نہ جائے۔

وضودے مستحبات :

(1) وضو شروع کرن ویلے اعوذ باللہ تے بسم اللہ ترتیب وار پڑھنا۔
(2) مونہہ قبلے ول کرنا۔
(3) ہر انگ سجے پاسیوں دھونا۔

Marfat.com

(4) ہر انگ دھون لگیاں کلمہ شہادت یاں درود پڑھنایاں وضودیاں دعاواں پڑھنا۔
(5) جے کر انگوٹھی پائی ہووے تے اوہنوں ہلانا تاں جے اوہدے تھلیوں جگہ وی دھپ جائے۔
(6) ہر انگ نوں دھو کے اوس اتے ہتھ پھیرنا۔
(7) خاص کر مچھاں تے بھروٹیاں ہیٹھ پانی پچاونا۔
(8) زبان نال وضودی نیت کرنا۔
(9) آپ وضو کرنا۔
(10) وضو دا بچیا پانی کھلو کے پینا
(11) وضو کر کے رب دا شکر کرنا۔
(12) ہر نماز لئی تازہ وضو کرنا۔
(13) وضو کر کے اسمان ول مونہ کر کے کلمہ پڑھنا۔
(14) وضو کر کے وال سنوارنے۔
(15) وضو کر کے دس وار درود پڑھنا۔
(16) وضو لئی بھانڈے وچ پانی بھر کے رکھنا
(17) متھے ولوں اتے ہتھاں نوں پیراں دیاں انگلیاں ولوں اتے سر نوں مسح دے ویلے اگے ولوں شروع کرنا۔
(18) دھون دا مسح کرنا۔
(19) وضو کر کے تن وار انا انزلنا پڑھنا۔

وضودے مکروہات

(1) وضو کردیاں، دنیاداری دیاں گلاں کرنیاں۔
(2) بہت زیادہ پانی ورتنا یا فیر ہر انگ نوں تن توں ودھ واری دھونا۔
(3) مونہ تے پانی دے چھٹے مارنا۔
(4) مسے بھانڈے وچ دھپے پئے رہن والے گرم پانی نال وضو کرنا۔
(5) وضو ویلے اکھاں تے ہونٹھاں نوں بہت گھٹنا۔
(6) سجے ہتھ نال نک نوں سنکنا۔
(7) پلیت جگہ تے استنجا کرنا۔
(8) پیشاب والی تھاں تے وضو کرنا۔
(9) مونہ تے نک وچ کھبے ہتھ نال پانی پانا۔
(10) تن وار تون گھٹ ہر انگ نوں دھونا۔
(11) استنجے والے رومال نال وضودے انگ پونجھنے۔
(12) کھبے پاسے ولوں شروع کرنا۔

Marfat.com

(13) پانی اندر تھکنا۔
(14) پانی اندر پھوک مارنی۔
(15) پانی وچ نک سنکنا۔

وضونوں توڑن والیاں چیزاں

(1) پیشاب یاں ٹٹی کرنا یا ایہناں دوہاں رستیاں ولوں کسے ہور شے دا نکلنا
(2) ہوا سر کنا۔
(3) جسم دے کسے انگ وچوں خون یاں پیپ دا نکل کے وگنا۔
(4) مونہ بھر کے الٹی آونی۔
(5) نسر کے یاں سہارا لے کے سوں جانا۔
(6) بیماری یا ہور وجہ نال بے ہوش ہو جانا۔
(7) مجنوں یا دیوانہ ہو جانا۔
(8) نماز وچ زور نال ہسنا۔
(9) استحاضہ نوں خون آونا۔
(10) کھانا کھانا۔
(11) حیض دا خون آونا۔
(12) ککا پانی جیہڑا درد نال کن وچوں وگے۔
(13) مباشرت کرنا۔
(14) منی دا نکلنا۔
(15) زخم وچوں خون یا پانی رسنا۔

نماز دے فرض : نماز دے فرضاں وچ بیٹھ دتیاں چیزاں شامل نیں۔

(1) نماز نوں اوہدے مقرر کتیے ہوئے ویلے سر پڑھنا۔
(2) جسا پاک کرنا۔
(3) کپڑے پاک رکھنے۔
(4) جس تھاں نماز پڑھی جائے اوہدا پاک ہونا۔
(5) ستر دا چھپانا مرداں لئی دھنی تے گوڈیاں تیک کجنا تے عورتاں دا سر توں لے کے گٹیاں توڑی کجنا ضروری اے۔
(6) مونہ قبلے ول کرنا۔
(7) نیت کرنی۔

نماز دے واجبات :

(1) نماز دیاں پہلیاں دو رکاتاں وچ قرات پڑھنا واجب اے۔
(2) الحمد شریف ہر رکعت وچ پڑھنا واجب اے۔

Marfat.com

(3) الحمد شریف اک واری پڑھنا۔
(4) سورۃ فاتحہ نوں دو جی سورت توں پہلا پڑھنا واجب اے۔
(5) فرض نمازاں دیاں پہلیاں دو رکاتاں وچ سورۃ فاتحہ دے نال کوئی وڈی سورۃ یاں اک وڈی آیت یاں تن چھوٹیاں آیتاں پڑھنا واجب اے۔
(6) قرآت، رکوع، سجدیاں تے رکاتاں وچ ترتیب رکھنا۔
(7) قومہ کرنا یعنی رکوع توں سدھا اٹھنا۔
(8) جلسہ یعنی دو سجدیاں وچ سدھا بہنا۔
(9) رکوع تے سجدے بڑے آرام نال کرنا۔
(10) قعدہ اولیٰ یعنی تن یاں چار رکاتاں والی نماز وچ دو جی رکعت وچ تشہد دے برابر بہنا۔
(11) امام دا فجر، مغرب، عشاء، جمعہ، دوہاں عیداں دیاں نمازاں وچ آواز نال قرات کرنا جد کہ ظہر تے عصر دی نماز وچ ہولی مونہ وچ پڑھنا۔
(12) سلام پھیر کے نماز ختم کرنی۔
(13) وتراں وچ دعائے قنوت پڑھنی۔
(14) دوہاں عیداں دیاں نمازاں وچ دوھ تکبیراں اگھنیاں۔
جے کر اوہنان چو دھاں واجباں وچوں کوئی اک واجب جے امام کولوں چھٹ جاوے تے اوہدا سجدہ سہو امام اتے واجب اے تے جے کر کسے اکلے نمازی کولوں چھٹ جاوے تے فیر کلے اتے واجب اے۔

نماز دیاں سنتاں :

(1) تکبیر تحریمہ آکھن توں پہلاں دوویں ہتھ کناں تیکر اٹھانا۔
(2) دوہاں ہتھاں دیاں انگلاں نوں کھلیاں تے قبلہ ول رکھنا۔
(3) تکبیر آکھدے ویلے سر تھلے نہ سٹنا۔
(4) امام دا تکبیر تحریمہ تے اک رکن توں دوجے رکن وچ جان لئی ساریاں تکبیراں اچی آواز نال کہنا۔
(5) سجے ہتھ نوں کھبے ہتھ تے رکھ کے دھنی تھلے بنھنا۔
(6) ثناء پڑھنی۔
(7) تعوذ یعنی اعوذ باللہ من الشیطن الرجیم پڑھنا۔
(8) تسمیہ یعنی بسم اللہ الرحمٰن الرحیم پڑھنا۔
(9) فرض نماز دی تیجی تے چوتھی رکعت وچ صرف سورۃ فاتحہ پڑھنا۔
(10) ثناء تعوذ، تسمیہ تے آمین ہولی آکھنا۔
(11) سنت موجب قرات کرنا۔
(12) رکوع تے سجدے وچ تن تن وار تسبیح آکھنا۔

Marfat.com

(13) رکوع وچ دوہاں ہتھاں دیاں انگلیاں کھول کے گوڈیاں نوں پھڑنا۔

(14) قومے وچ امام دا سمیع اللہ لمن حمدہ آکھنا تے مقتدی دا ربنالک الحمد آکھنا تے منفرد نوں نماز وچ دوویں آکھنیں۔

(15) سجدے وچ جان لگیاں پہلاں دوویں گوڈے فیر دوویں ہتھ تے اخیر تے متھا زمین تے رکھنا۔

(16) کھبا پیر وچھا کے اوہدے تے بہناتے سجا پیر انج کھلارنا کہ اوہدیاں انگلیاں دے سرے تھلے ول رہن تے دوویں ہتھ پٹاں تے رکھنا۔

(17) آخری رکعت وچ التحیات دے بعد درود پڑھنا۔

(18) درود دے پچھوں اپنے تے دوجے مسلماناں لئی دعا منگنی۔

(19) اخیر وچ سجے کھبے سلام آکھنا۔

نماز دے مستحبات دس (10) مکروہات (27) ستائی' حرام عمل گیارہ (11) تے نماز دے مفسدات اکی (21) نیں۔

یوہل نماز دی نثر دریافت شدہ نثری سرمائے وچ دوجہ درجہ رکھدی اے۔ ویسے پکی روٹی یوہل نماز نالوں بہت اچھی کتابڑی اے۔ جس وچ اسلامی مسائل دا کھلار بہت زیادہ اے۔

یوہل نماز وچ وضو توں بعد دس وار درود شریف تے تن وار انا انزلنا پڑھن نال چوکھا ثواب ملن دی امید اک اضافی عمل اے جدی سند اسلامی لٹریچر وچ ضرور ملدی ہووے گی۔ کیوں جے حافظ صاحب مرحوم نے کوئی وی کچی گل نہیں کیتی۔ (قدر آفاقی)

سوالات

پکی روٹی وچ بیان کیتے گئے مسئلیاں دی دینی تے ادبی حیثیت بارے بھرویں بحث کرو؟ (1988)

پکی روٹی وچ بیان ہونے والے مسئلیاں دی نوعیت تے اہمیت اتے تفصیل نال چانن پاؤ؟ (1986)

Marfat.com

پنجابی دے نثری ادب وچ پکی روٹی دا کیہہ مقام بن دا اے بحث کرو؟(1987)

پنجابی نثر وچ حنفی فقہ دی نکی کتاب پکی روٹی حنفی مسلک دے مطابق فقہ دا اک مختصر جہیا رسالہ اے ایہہ سوال جواب دی شکل وچ تے پنجابی نثر وچ اے۔ پنجابی نثر دیاں دو ہور کتاباں ایس توں پہلا متھیاں گیاں۔ اک تے مواعظ نوشہ پیرا ے تے دوجی بوہل نماز اے بوہل نماز حافظ رانجھا بر خوردار دی لکھت اے جنہوں اوہناں 1136ھ وچ لکھیا۔ بوہل نماز سوال جواب دی شکل وچ نہیں لکھی گئی سگوں سدھی پدھری نثر وچ اے۔

کجھ چر ہویا کہ احمد حسین قلعہ داری دی کوشش نال ایہہ کتاب چھپ گئی اے لیکن عام دکاناں اتے لبھدی نہیں۔

پکی روٹی وچ دینی تعلیم ☆ پکی روٹی وچ ضروری ضروری تے نت لوڑ یندے مسئلیاں نوں بڑے سادہ تے من کھچویں ڈھنگ نال اک تھاں اکٹھا کر دتا گیا اے جہدا ویروا انج اے۔

اسلامی عقائد

(1) بسم اللہ دے معنے شروع کرنا میں ایس کتاب نوں ڈاہڈے مہربان رب دے ناں نال جیہڑا ہر اک جی نوں روزی دیندا اے۔۔تے مومناں نوں بخشے گا قیامت والے دن۔

(2) توں کس دا بندہ ایں : رب پاک دا۔

(3) امت کس دی ایں :۔ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی۔

(4) دوستدار کس دا ایں :۔ چونہہ یاراں دا یعنی حضرت ابوبکر صدیقؓ، عمر فاروقؓ، عثمان غنی، تے حضرت علی رضوان اللہ علیہم اجمعین دا۔

(5) اولاد کس دی ایں :۔ حضرت آدم علیہ السلام دی۔

(6) ملت کس دی ایں :۔ حضرت ابراہیم خلیل اللہ دی۔

(7) دھڑے کس دے ایں :۔ مسلماناں دے۔

(8) مذہب کس دے ایں :۔ امام اعظم ابو حنیفہؒ دے۔

(9) سب مذہب کتنے ہین :۔ چار۔ امام اعظم دا 2۔ امام شافعیؒ دا 3۔ امام مالکؒ دا 4۔ امام احمد بن حنبل دا

(10) رسول پاک دیاں کنیاں چار۔ محمد بیٹا عبداللہ دا، اوہ عبدالمطلب دا، اوہ ہاشم پیڑھیاں جانیاں فرض نیں تے ہاشم بیٹا عبدالمناف دا

(11) توں کدوں دا مسلمان ایں :۔ میثاق۔۔۔۔۔۔۔۔۔والے دن دا

(12) ایمان کنے نیں : پنج 1۔ پیغمبراں تے ایمان 2۔ فرشتیاں دا ایمان متبوع 3۔ مومناں دا ایمان معصوم 4۔ بدعتیاں دا ایمان موقوف۔تے 5۔ کافراں دا ایمان مردود۔

(13) تیرا ایمان بیٹھا ہے کہ کھلوتا :۔ نیک عمل کرن والے دا ایمان بیٹھا ہونا چاہیدا اے۔

Marfat.com

تے نافرمان دا کھلوتا ہویا پئی پتہ نہیں اوکیہڑے ویلے نس ٹرے۔ تے بندہ بے ایمان ہو کے رہ جائے۔

(14) ایمان کجیا ہویا اے یا ننگا ؟ حیادار دا ایمان کجیا ہندا اے تے بے حیا دا ننگا۔

(15) ایمان کتھے رہندا اے : مومن دے دل وچ۔

(16) ایمان دی جڑھ : شرع شریف دا علم۔

(17) ایمان دے رکن : دو 1۔ زبان نال اقرار 2۔ دل نال تصدیق کہ اللہ اے اے تے حضرت محمدؐ اوہدے بندے تے رسول نیں۔

(18) ایمان دے حکم : ست (7)۔ 1۔ مسلمان نوں (ناحق) قتل نہ کرو۔ 2۔ اوہنوں بند نہ کرو 3۔ اوہدا مال نہ کھوہو۔ 4۔ شرع موجب اوہدے نال ورتو 5۔ اہدا گلا نہ کرو 6۔ اوہدا گھر جنت وچ ہوسی 7۔ دوزخ دی اگ اجہیے بندے تے حرام ہوسی۔

(19) ایمان دیاں شرطاں : ست 7۔ 1۔ غیب نال منناٗ 2۔ غیب دا عالم رب نوں منا 3۔ سچے دل نال ایمان لیانا 4۔ رب دے فضل دی آس رکھنی 5۔ عذاب تو ڈرنا 6۔ حلال نوں حلال تے 7۔ حرام نوں حرام منناٗ۔

(20) ایمان دیاں صفتاں : ایمان لیانا۔ 1۔ رب اتے 2۔ اوہدے فرشتیاں اتے 3۔ اوہدیاں کتاباں اتے 4۔ اوہدے رسولاں اتے 5۔ قیامت والے دن 6' چنگی مندی تقدیر اتے 7۔ مرن پچھوں جی اٹھن اتے (ایمان مفصل)

(21) ایمان مجمل :۔ رب نوں منیا اوہدے ناواں تے صفتاں نال

(22) بقائے ایمان دیاں شرطاں 1۔ رب دا شکر اے کہ اوہنے ایمان نصیب کیتا 2۔ رب توں ڈرے متاں ایمان کھوہ لوے' 3۔ کسے اتے ظلم نہ کرے۔

(23) اسلام دے مڈھلے ارکان :۔ 1 کلمہ 2۔ نماز 3۔ روزہ 4۔ زکوٰۃ 5۔ حج

(24) اسلام دے واجب حکم :۔ 1 اپنے بال بچے دی روٹی دا بندوبست کرنا 2 ۔ قربانی دینا۔ 4۔ ماں پیو دی سیوا کرنا 5۔ زنانی نوں سیوا خصم دی کرنی۔ 6 ۔ عمرہ کرناٗ 7۔ وتر پڑھنے۔

(25) اسلام دیاں سنتاں : 1۔ سارا سر مناوناں 2۔ لباں دے وال کٹانے 3۔ نک دے وال کٹانے 4۔ بغلاں یعنی کچھاں دے وال منڈنے 5۔ پاکی کرنی 6۔ سنتی بہنا (ختنہ کرانا) □ 7 نونہہ لہانے۔

(26) شرع دے حکم : 1۔ فرض : 2۔ واجب 3۔ سنت 4۔ مستحب 5 حلال 6 ۔ حرام 7۔ مکروہ 8۔ مباح۔

(27) کلمے شریف دے فرض : 1۔ کلمہ پڑھنا 2۔ صحیح کلمہ پڑھنا 3۔ معنیاں نال پڑھنا 4۔ جتھے کوئی آکھے اوتھے پڑھنا 5 ساری عمر وچ اکواری (ضرور) پڑھنا 6۔ جتھے کوئی کفر بکے اوتھے پڑھنا۔

(28) فرض وضو دے 1 ۔ مونہہ دھونا 2 ۔ بانہواں دھونیاں 3 ۔ چوتھا حصہ سر دا مسح کرنا 4 ۔ پیر دھونے 5۔ جے کسے دی داڑھی بھاری ہوئے تاں اوسدا خلال کرنا۔

Marfat.com

(29)وضودیاں سنتاں اول آخر وضودے' ہتھ دھونے 2۔ استنجا کرنا۔ بسم اللہ العظیم والح
للہ علی دین الاسلام حق و الکفر باطل پڑھنا 4۔ کرولی کرنا 5۔ مسواک کرنی 6-نک وچ
پانا۔ 7۔ داڑھی داخلال کرنا۔ 8. ہتھاں پیراں دیاں انگلیاں داخلال کرنا 9۔ کناں دا مسح کرنا 0
تن واری ہر اک لنگ تے پانی پاونا۔

(30)وضودے مستحب : 1۔ وضودی نیت کرنا۔ 2۔ پہلے سجا پاسا دھونا۔ 3۔ تربتر د
4۔ اتوڑتی دھونا۔ 5 ۔ سارے سر دا مسح کرنا 7۔ وضو ویلے پگڑی گوڈیاں تے لاہ کے رکھنی۔

(31)وضودے بھنڈر -1 واسرنا 2۔ موتر نکلنا 3۔ 4 ودی نکلنا۔ ندی نکلنا 5 (وضو توڑن وا
کم) منی نکلنا 6۔ سنگریزہ نکلنا 7۔ حیض آنا 8۔ نفاس 9۔ غائطہ 10۔ کرم آنا 11۔ ریم 12 لہو 3
پیلا پانی نکلنا 14 ۔ ککا پانی نکلنا 15 ۔ قے آنا 16 ۔ مست ہو جانا 17 ۔ بیہوش ہونا۔ 18 ۔ پا
ہو جانا۔ 19۔ زنانی تے جنے دا ملاپ کرنا۔ 20 نماز نیت کے ہسنا تھوڑا یا بہتا 21-پاسے پرنے یا
نسنا سونا۔

32 غسل کدوں فرض :۔ 1۔ منی ٹپ کے نکلے 2۔ سپارورحم دے اندر چلا جائے 3۔ حیض
دے دن پورے ہو جاؤن 4۔ نفاس دے دن پورے ہو جاؤن 5۔ عورت نوں دہاڑے پاکی دے
ہو جان۔

33۔ غسل کرنا کدوں 1۔ کافر جدوں جنب دی حالت وچ مسلمان واجب اے ہووے۔ 2۔ مر
نوں نہوانا۔

34۔ کدوں کدوں غسل 1۔ دو نہاں عیداں نوں' 2۔ جمعے والے دن 3-کرنا سنت اے۔ احر
بنھن توں پہلاں 4۔ حج والے دن۔

35۔ کدوں نہاؤنا 1۔ کافر سوا جنب دے مسلمان ہووے 2۔ ور ہیاں مستحب اے دے نا
بالغ ہووے 3۔ نابالغ وطی کرے۔

36 غسل وچ فرض : کرولی کرنی' 2۔ نک وچ پانی پاؤنا' 3۔ سارا پنڈا اکواری انج تر کرنا کہ اک وا
وی سکا نہ رہے

37 غسل دیاں سنتاں : 1۔ اول آخر غسل دے ہتھ دھونے 2۔ استنجا کرنا 3۔ پنڈے
تھیں پلیدی دور کرنا 4۔ وضو کرنا 5۔ تن واری سارے پنڈے نوں تر کرنا۔

38۔ تیمم دے فرض : 1۔ نیت تیمم دی کرنا۔ 2 دونویں ہتھ پاک زمین اتے مار کے
مونہہ تے ملنے 3۔ دونویں ہتھ پاک زمین تے مار کے باہاں ملنیاں۔

39۔ تیمم کدوں جائزاے۔ 1۔ پانی اک کوہ تک نہ لبھے 2۔ پانی حاصل کرن دی ہمت نہ
ہووے 3۔ وضو نہ کر سکے 4۔ تریہہ داڈر ہووے 5- ۔ مال یا جان داخوف ہووے۔

40 جنب والی زنانی کیہ 1۔ مسیتے نہ وڑے 2۔ قرآن پاک دی تلاوت نہ کرے 3۔ قران پاک نوں
بغیر غلاف دے ہتھ نہ لاوے 4۔ قرآن مجید نہ لکھے۔ 5۔ نماز نہ پڑھے۔ 6۔ طواف خانہ کعبہ دا
کرے۔

Marfat.com

ٹ :۔ نفاس والی زنانی نوں دو کم ہور منع نیں۔ 1 روزہ نہ رکھے 2۔ خصم نال نہ سویں۔ ملاپ کا

ن

ماز 41۔ نمازدے فرض :۔ کل چوداں نیں۔ چھ نمازدے باہر تے اٹھ نمازدے اندر۔ باہر
الے فرض : 1۔ کپڑے پاک 2۔ تھاں پاک 3۔ جسہ پاک -4۔ مرداں لئی دھنی توں گوڈیاں
نائیں بدن کجنا' غلام نوں وی گوڈیاں توں دھنی تائیں۔ حورتاں نوں سر توں پیراں تائیں۔5۔
قت سنجھاننا 6 قبلہ رخ ہونا۔
اندر والے فرض :۔ نمازدی نیت کرنی 2۔ کعبے ول مونہہ کرنا 2۔ اللہ اکبر آکھنا 4۔ قرآن شریف
پڑھنا 5۔ رکوع کرنا 6۔ سجدہ کرنا۔ 7-التحیات بہنا 8۔ سلام پھیر کے نماز تھیں باہر آنا۔
42۔ نمازدے واجب : کل : 21 (7 عام تے 14 خاص) عام : 1۔ اللہ اکبر آکھنا 2۔
التحیات بہنا 3۔ التحیات پڑھنا۔۔۔ وغیرہ 14۔ واجب خاص ایہہ نیں۔ 1۔ الحمد شریف پڑھنا 2۔
پہلیاں دور رکعتاں وچ پڑھنا۔ 3 اک واری پڑھنا۔ 4۔ سورۃ توں پہلاں پڑھنا 5۔ نال سورۃ جوڑنی 6
۔ ظہر عصر ویلے ہولی پڑھنا 7۔ فجر مغرب تے عشاء ویلے اچی ساری پڑھنا وغیرہ۔
43 نمازدیاں سنتاں : اٹھائی نیں۔ 7 قیام وچ' 7 رکوع وچ 7 سجود وچ تے 7 التحیات وچ اگے اوہناں
دی تفصیل اے۔
44۔ نمازدے مستحب ستائی نیں 1۔ تکبیر تحریمہ لئی کناں توڑی ہتھ اٹھانا 2۔ سجے کھبے نہ دیکھنا۔ 3
فرض اکلانہ پڑھنا 4۔ اباسی ویلے مونہہ اتے ہتھ رکھنا 5۔ پگھار (پسینہ نہ پونجھے 6۔ مٹی نہ پونجھے 7۔
کھنگ نوں حتی الوسع روکے وغیرہ۔
45۔ نمازدے بھنڈر ترینہ نیں 1۔ گل بات کرنی 2۔ سلام آکھنا 3۔ سلام دا توڑن والے کم
جواب دینا 4۔ کھانا 5۔ پینا 6۔ چھتنا 7۔ نالکہ کرنا 8۔ آہ کرنا 9۔ اوئی کرنا 10۔ بلا عذر' سنگھ صاف
کرنا۔ 11۔ نچھ دا جواب دینا وغیرہ
46۔ کھاون دے فرض تن نیں : 1۔ حلال کھانا 2۔ حلال کھا کے رب دی بندگی کرنا 3۔
رازق رب نوں جاننا۔

☆...☆...☆

ایتھوں ظاہر اے کے پکی روٹی بنیادی اسلامی تعلیمات دا مختصر ترین نصاب اے جیہڑا لوکاں نوں اللہ
تے اوہدے رسولؐ تے دین اسلام بارے پورے یقین نال دس پاندا اے پکی روٹی پڑھ کے بندہ اسلام
دی مڈھلی تعلیم توں واقف ہو جاندا اتے اوس اتے عمل کر کے لبدی نجات کھٹ دا اے اوہ زمانہ
بہتی لکھائی پڑھائی دا زمانہ نہیں سی۔ اجدے ترقی یافتہ دور وچ ساڈی تعلیمی حالت 25 فیصد تائیں
اپڑی اے اوہناں دناں وچ تعلیمی حالت بڑی پتلی سی بہر حال ساڈے صوفیائے کرام نے مسلماناں
دے دلاں وچ کلمے شریف دا بیج بجیا۔ تے علمائے کرام نے دلاں وچ پنگرے کلمے شریف دی سمھال
واسطے پکی روٹی جہیاں کوششاں کیتیاں چھاپے خانے نہ ہون وجہوں کتاب دی نقل حاصل کرنا بڑا
اوکھا کم سی مولوی حضرات ایہہ مسئلے زبانی یاد کر لیندے سن۔ جویں قران نوں حفظ کر دے نیں تے

Marfat.com

ضرورت موجب لوکاں دی رہبری کردے سن۔ نثر دے مقابلے وچ نظم چھیتی یاد ہوندی اے ایس لئی دینی تعلیم عام کرن لئی نظم توں وی کم لیا گیا۔ بہر حال پکی روٹی جہئی کتاب نے برصغیر وچ عام مسلماناں نوں اپنے دین اتے پختہ رہن وچ مدد دتی جس کارن اوڑک اسیں اپنا الگ وطن (پاکستان) حاصل کرن وچ کامیاب ہوئے۔

سوال ☆ دینی تعلیم دے حوالے نال پکی روٹی دی اہمیت بیان کرو؟ (1985)

جواب ☆ اج توں دو تن سو سال پچھے دھیان ماریئے تاں لوکاں دی رہت بہت تے تعلیمی حالت دا تصور کافی کجھ سمجھن وچ مدد دیندا اے۔ عام لوک زراعت پیشہ نیں۔ کتاب مہیا کرنا پڑھنا۔ پڑھانا عام لوکاں واسطے مشکل اے اسلامی تعلیم حاصل کرن لئی وڈے مرکزاں تک پہنچنا ہر کسے دے وس دی گل نہیں ایس صورت حال نے مسلمان عالماں نوں پکی روٹی ورگیاں کتاباں راہیں اسلامی تعلیم پھیلان ول پریریا۔ تے ایہہ اک نکی جہی کتابڑی اسلامی معلومات دا ڈھلا خزانہ ایں جنہوں پڑھ کے ہر آدمی اسلام بارے بنیادی طور اتے گل بات کر سکدا اے کوئی غیر مسلم اوہنوں کوئی سوال کرے تاں جواب دے سکدا اے اوہدا کوئی مسلمان بھرا اوہنوں کوئی گل پچھے تاں اوہدا شک شبہ دور کر سکدا اے خدا، رسول، دنیا آخرت، قیامت، حشر نشر جنت دوزخ، جمن، مرن زندگی نبھان کفر، اسلام حلال، حرام، نیکی بدی، غرض ایمان، اعتقاد یقین تے مسلمانی بارے ہر اوہ گل جہدا عام آدمی دی حیاتی نال تعلق اے پکی روٹی وچ بیان کر دتی گئی اے تاں جے مسلمان نوں مردے دم کلمہ نصیب ہو سکے۔

پکی روٹی دا لکھت سماں ☆ پکی روٹی ہیر وارث شاہ دے لکھت سے 1180ھ دے اگے پچھے لکھی گئی جاپدی اے اورنگزیب عالمگیر دے سمے اندر اسلامی تعلیمات ول دھیان حکومتی سطح اتے دوایا گیا تے پنجابی زبان نوں اسلامی تعلیم دے پسار لئی ورتیا جان لگ پیا چنانچہ فارسی دے دینی بھنڈار نوں پنجابی وچ ڈھالن دا ڈھ بجھا جہدی مثال "خالق باری" جہے رسالے نیں جنہاں وچ فارسی لفظاں نوں پنجابی معنے پہنا کے پیش کیتا گیا اے۔ مقصد ایہہ سی کہ لوکاں نوں فارسی عربی پڑھن ول پریریا جاوے قاضی قطب اک فارسی کتاب سی جس وچ اسلام بارے مڈھلی تعلیم دا ذکر سی ہیر وارث شاہ وچ قاضی قطب دا ذکر انج آیا اے۔

قاضی قطب تے کنر انواع باراں مسعودیاں جلد سواریا نے

گویا 1766ء دے لاگے شاگے قاضی قطب اسلامی درس گاہوں دے نصاب وچ شامل سی۔

پکی روٹی: جے کوئی پچھے بنائیں مسلمانی دیاں کتنیاں ہیں توں اکھ پنج۔ کلمہ پڑھنا ہک نماز پڑھنی دو، روزہ ماہ رمضان دے رکھنے ترے، زکات مال دی دینی چارج کرنا پنج اوہناں مثالاں توں ثابت ہندا اے کہ ترجمان والے نے پنجابی زبان وچ ڈھالن ویلے اختصار تے آسانی نوں وی سامنے رکھیا اے۔ اوہنے ہو بہو تقلید یا ترجمہ دی کوشش نہیں کیتی سگوں مقصدیت نوں اگھیڑیا اے۔ تے تھوڑے لفظاں وچ بہشتی گل مکان دی کوشش کیتی اے۔ شہباز ملک موجب پکی روٹی ایسے کتاب دا ترجمہ جاپدی اے صرف شروع دے کجھ مسئلے وکھ نیں جیہڑے کدھرے ہور توں لتے نیں۔

Marfat.com

پکی روٹی دی دینی مسئلیاں بارے اہمیت توں ایہہ بات اگھڑ دی اے کہ ایس وچ متاثر کرن والا عنصر دیکھ کے ،بعض عالماں نے اہدے نال رلدیاں ملدیاں کئی کتاباں لکھیاں' مثلاً مٹھی روٹی' مسی روٹی' یا مولوی غلام رسول قلعہ میاں سنگھ والے دی پنج باب یا پکی روٹی کلاں وغیرہ پر حقی سچی گل ایہہ ہے کہ "پکی روٹی خورد" اپنی جگہ اج وی اہم دینی معلومات دا خزانہ ایں۔ تے جیہڑی مقبولیت اوہنوں حاصل اے اوہ ہور کتاباں دے حصے وچ نہیں آئی۔ فیر ایہہ وی ہویا کہ نثری پکی روٹی نوں سامنے رکھ کہ ہور ناں عالماں نے "پکی روٹی" ناں دیاں اپنے ولوں کتاباں وی لکھیاں۔ مثلاً مولوی محمد دین چوہڑ کانوی (ضلع شیخوپورہ) نے پکی روٹی کلاں 1281ھ مطابق 1864ء وچ چھپوائی۔ جہدے چھپن دا سال انج دسیا گیا اے۔

سال چھپن دا سن توں یار : "پکی روٹی ہوئی تیار"

تے دوجے مصرے وچوں 1281 عدد نکلدے نیں۔ ایہہ کتاب 96 صفحیاں اتے پھیلی ہوئی اے جس وچ عام پکی روٹی نالوں ودھیرے مسئلے آگئے نیں۔ اہدا اک ایڈیشن مطبع ناصری شاہدرہ ضلع میرٹھ توں 1864`1281ھ وچ چھپیا۔ ایس دی زبان لہندے دی بجائے مرکزی پنجابی دے نیڑے ہے کیوں جے لکھاری چوہڑ کانے (ضلع شیخوپورہ) دا رہن والا سی۔ مکدی گل ایہ کہ "پکی روٹی پنجابی نثری لٹریچر وچ اک مڈھلی کتاب قرار دتی جاسکدی اے۔ تے ایس موضوع بارے بھرویں گل بات کرنا ایس نکے جہے مضمون وچ ممکن نہیں۔ بلکہ ایس اتے فارسی اکھان "بقامت کہتر بقیمت بہتر "پوری طراں صادق آوندا اے۔

سوال ☆ پنجابی نثر وچ پکی روٹی دا مقام تے اوہدی ادبی حیثیت کیہ اے بیان کرو؟

پنجابی نثر دا مڈھ تاں اوسے دن بجھ گیا سی جس دن پہلے پنجابی نے گل بات کیتی سی۔ رہ گیا نثری لکھت دا قصہ۔ ایہہ کوئی تن چار سو سال پہلاں لکھتی شکل وچ ملدی اے۔ حضرت نوشہ گنج بخش دے مواعظ پنجابی نثری بھنڈار دا مڈھ ہلاتے بہت وڈا خزانہ نیں کسے وی زمانے دی پنجابی نثر دا نمونہ دیکھنا ہووے تاں اوس زمانے نے دی کسے نظم یا غزل وغیرہ دی نثر بنالیو۔ پتہ لگ جائیگا کہ اوس سمے نثر دا کیہہ مہاندرا سی۔ کیوں جے نظم تے نثر وچ ہیت دا فرق ہون توں علاوہ اک گل منی پر منی اے کہ لفظ دونہاں وچ ہمیشہ تقریباً اکوای ورتے جاندے نیں جیہڑے کہ پر چلت ہندے نیں ہیر وارث شاہ اج توں سوا دو سو سال پہلاں لکھی گئی سی۔ اوس دے کسے ٹکڑے نوں نثر وچ ڈھال کے ویکھ لئو۔ اوس سمے دا نثری نمونہ سامنے آجائے گا۔

(ا) پت تخت ہزارے دے چودہری دا رانجھا ذات دا جٹ اصیل ہے جی
اہدا ہویڑا مکھ تے نین نمھے بڑی سوہنی ایس دی ڈیل ہے جی
متھا ایس دا چمکدا نور بھریا سخی جیودا نہیں بخیل ہے جی
سوہنی گل پر یہہ دے وچ کردا' کھو جی لائی تے نیائیں وکیل ہے جی

Marfat.com

(ب)باپ ہس کے پچھدا کون ہندا اہ منڈڑا کت سرکار دا اے
ہتھ لایاں پنڈے تے داغ پیندا ایہہ تاں مہیں دے نہیں درکار دا اے
(ج) کیہڑے چودھری دا پت کون ذاتوں' کہیا عقل شعور دا کوٹ ہے نی
کیکوں رزق نے آن اداس کیتا اہنوں کیہڑے پیر دی اوٹ ہے نی
(د) سگھڑ چتر تے عقل دا کوٹ نڈھا مجھیں بہت سمھال کے چار دا اے
ہکے نال پیار دے ہونگ دیکے سوٹا سنگ تے مول نہ مار دا اے
مال آپنا جان کے سانبھ لیاوے کوئی کم نہ کرے وگار دا اے
دسے نور اللہ دا مکھڑے تے پیا رب ای رب چتار دا اے
وارث جہناں نوں ہور نہ تاہنگ کوئی ،ہم اوہناں دے رب سوار ڈا اے

ایہہ مثالاں سچی پچھو تاں نظم دے نال نال بہترین نثر وی نیں۔ دوجے لفظاں وچ جیکر وارث شاہ کوئی نثری کتاب لکھدا تاں اوہ بس ایہو جہئی ہونی سی ہن تسیں پکی روٹی دی نثر ول آؤ۔ اوس وچ وی سادگی دے نال نال پر چلت اسلامی اصطلاحاں تے نت ور تیندے علمی تے ادبی لفظ نیں۔ مثلاً۔
(الف) جس وچ حیا ہے اوسدا ایمان بچیا ہویا اے اتے جس وچ حیا نہیں اوسدا ایمان ننگا ہے (مسئلہ نمبر 14)

(ب)(ایمان دیاں شرطاں) 1۔ ایمان آنناں نال غیب دے '2۔ علم غیب دا خاصہ خدا تعالیٰ نوں معلوم ہے۔3۔ نال اختیار اپنے دے ایمان آنا 4۔ فضلاں خدا تعالیٰ دیاں دا امیدوار رہنا۔5۔ عذاباں خدا تعالیٰ دیاں تھیں ڈرنا۔ حلالاں خدا تعالیٰ دیاں نوں حلال کر جاننا7۔ حراماں خدا تعالیٰ دیاں نوں حرام کر جاننا۔(مسئلہ نمبر 19)

دیگ وچوں اک چول ٹوہنے تاں ساری گل نکھڑ جاندی اے پکی روٹی دی نثر اپنے زمانے دی پر چلت تے سوہنی نثر اے جس وچ سر گودھے جھنگ تے لہندے ول دی پنجابی دا لہجہ بھے مار دا اے جس طراں وارث شاہ دی ہیر دی نثر کریئے تاں اوس سمے دی بلکہ اجدی وی پر چلت پنجابی نثر سامنے آوندی اے اوسے طراں پکی روٹی وی پرانے سمے دے نال نال اجدے لہندے ولدے لہجے دی نمائندگی کردی اے دوجے لفظاں وچ پکی روٹی پنجابی دی جدید نثر دا ٹڈھ منی جاسکدی اے جس وچ سادگی کٹ کٹ کے بھری ہوئی اے تے نالے ایس وچ دسویں صدی ہجری توں لے کے تیرھویں صدی ہجری دا سماں لشکارے مار رہیا اے۔
(2) پکی روٹی اختصار نویسی تے مقصدیت نگاری دا بہترین نمونہ ایں جس وچ کوئی لفظ ودھ یا گھٹ نہیں۔ تے اوہدا مزید خلاصہ ممکن نہیں۔
(3) پکی روٹی دے فقرے نکے نکے نیں جہناں وچ کوئی الجھاؤ نیں نتیجہ ایہہ نکلیا کہ نہ تعقید لفظی دا نقص اے نہ معنوی دا۔
(4) مرکب اضافی واسطے عام کر کے پنجابی طریقہ ور تیا گیا اے فارسی والا نہیں مثلاً اتے منے میں سبھے فرشتے اللہ تعالیٰ دے 'اتے منیاں میں سب کتاباں اوس دیاں 'اتے منیا میں سبھ رسولاں اوسدیاں

Marfat.com

نوں اتے منیا میں دیہاڑا قیامت دا" پر جتھے کدھرے ضرورت محسوس ہوئی اوتھے فارسی مرکب اضافی نوں وی اپنایا اے۔ مثلاً = "چیہڑا ایمان پیغمبراں دا اسدا ناؤں ایمان مقبول ہے۔۔۔۔۔۔۔۔۔ فرشتیاں دا ایمان متبوع۔۔۔۔۔ مومناں دا ۔۔۔۔۔۔۔ ایمان معصوم ۔۔۔۔۔۔۔ منافقاں دا۔۔۔۔۔۔ایمان موقوف تے ۔۔۔۔۔۔۔۔۔ کافراں دا۔۔۔۔۔۔۔۔ایمان مردود ہے۔" ایس توں ثابت ہویا کہ پنجابی وچ فارسی طرز دا مرکب اضافی ور تنالوڑ موجب جائز اے ایسے طراں ایس وچ اثر انگیزی والی حد مکی پئی اے۔ لیکن ایس طرز تحریر وچ فک اضافت دی وی پورا پورا امکانی سمبندھ کیتا گیا ملدا اے۔ یعنی جے کوئی ایمان متبوع دی جگہ "دا۔۔۔ایمان۔۔۔۔ متبوع ہے "بغیر اضافت دے پڑھے تاں وی درست ہے۔

اک اوپڑی کڑی

ازرفعت

اک اوپری کڑی

سوال ☆ رفعت دے افسانیاں وچ کیہڑے مسئلے نکھیڑے گئے نیں کردار نگاری دے حوالے نال وی جائزہ پیش کرو؟

اجدا افسانہ تے رفعت نکی کہانی یا افسانہ اجدے دور دی اک بڑی مقبول صنف اے جس راہیں حیاتی دا کوئی خاص واقعہ لمحیاں وچ قید کر کے سوہنے ڈھنگ نال پیش کیتا جاندا اے رفعت پنجابی ادب وچ اک اچا مقام رکھن والی افسانہ نگار اے اوس دے افسانے زیادہ تر عورتاں تے اوہناں دیاں سکاں' سدھراں' جذبیاں' تاہنگاں لوڑاں تھوڑاں تے پسند ناپسند نال تعلق رکھدے نیں۔ کیوں جے زنانی ہون دے حوالے نال اوہ زنانیاں دے مسئلیاں نوں چنگی طراں سمجھ سکدی اے فیر اوہدا بیان کرن دا ڈھنگ وی واہوا اے۔ زبان وی پنڈاں تے شہراں والی مشترکہ جہنئی ورتی اے اوہدے افسانے معاشرتی تے بیانیہ قسم دے افسانے نیں اوہدے کردار ساڈے سامنے چل پھر دے کردار نیں۔ اوہ سانوں کوئی اوپرے نہیں جاپدے۔ جنتری پہلا افسانہ اے جس وچ بابے کالو دیاں سکاں سدھراں نوں فطرت دے مظاہر یعنی رکھاں درختاں نال جوڑ میل کے دسیا اے تے باقی افسانے ہر طراں عورتاں نال تعلق رکھدے نیں۔ رفعت تے اوہناں افسانیاں وچ عورتاں دے جذبیاں دی ترجمانی بڑے سچے ڈھنگ نال کیتی اے۔ حتی کہ کدھرے کدھرے تاں اوہ بہت اگے نکل جاندی اے مثلاً کرناں دی دھوڑ' وچ صغراں دے دل دیاں سدھراں دا رضیہ نال ٹاکرا ہون توں بعد کسے اپر ظاہر نئیں ہندیاں بلکہ اوہ رفعت دے افسانے راہیں لوکاں تیک اپڑ دیاں نیں کیوں جے صغراں خود کلامی راہیں اپنے جذبیاں دا اظہار کر دی اے جے رفعت ایہہ افسانہ نہ لکھدی تاں صغراں دے

Marfat.com

جذبے گھٹے ای مر جانے سن۔ فیر پنچ ورہیاں تک اوہدا "سوکن ساڑا" جرناتے آخر کسے دا سہارا پا کے طلاق لین مگروں ماں تے بھر جائی دیاں ریت تے رسم ورواج بھریاں گلاں سن کے ایہہ سدھر کرنا کہ کاش اوہ طلاق نہ لیندی 'بڑی اہم گل اے جیہڑے ساڑے ویہے وچ عام اے۔ نالے کوئی عورت طلاقن دا لفظ اپنے واسطے کدی نہیں سننا چاہندی۔ +

زنانہ مسئلے ☆ رفعت نے زیادہ تر عورتاں دے ذاتی 'سماجی تے ثقافتی مسئلیاں نوں اپنا موضوع بنایا اے۔ کدھرے اولاد دی سدھر مسئلہ بن جاندی اے کدی روح دی تسکین تے مرد یا عورت دی تکمیل دا مسئلہ آکھڑا ہندا اے۔ جیہڑا اے شرمی تے بے حیائی دیاں حداں چھوہن لگ پیندا اے کدی اک لڑکی دے ویاہ وچ غربت تے پیسے دی انہوندر کاوٹ بن کے مسئلہ کھڑا کر دیندی اے کدھرے امباں دی بھکھ امباکڑیاں نال لاہن دی کوشش کیتی جاندی اے پر ایہہ ممکن نہیں۔

کردار نگاری ☆ رفعت ہر کردار نوں سچا پھبا کے افسانے وچ پیش کر دی اے کدی اوہ کردار دے روپ وچ گھیڑن توں پاسا وٹ جاندی اے البتہ اوہ ات ضروری پہلو آں توں پاسہ نہیں وٹدی مثلاً بابے کالو نے ساری عمر ویاہ نہ کیتا جد کہ اوہ ہسپتال وچ پہلاں چوکیدار تے فیر مالی لگ گیا سی تے اک نوکر چاکر بندے نوں ساک نہ ملنا کجھ چجدا نہیں۔ یعنی ایہہ گل چجدی نہیں کہ اک جوان جہان آدمی نوکر چاکر ہندیاں وی ویاہ توں بچے تے رکھاں نال پیار پا کے ساری حیاتی لنگھا چھڈے اجہیاں لت گڑتیاں بعض کرداراں نال انصاف نہیں کر دیاں البتہ بعض افسانیاں دے کرداراں نوں بڑا سوہنا اسار یا تے نبھایا گیا اے مثلاً مامی فضلاں دا کردار اے یا "چنی" وچ مریاں دا کردار اے تے ہور کردار وی بڑے سوہنے کر کے نبھائے نیں افسانیاں وچ اثر ی ایکتا وی بہت زیادہ اے۔

سوال ☆ رفعت دا افسانہ "جنتری" انسانی جذبیاں دی پھلواڑی اے۔ کالو بابا دے حوالے نال اپنے وچار پیش کرو؟

جنتری کالو بابا ساری عمر چھڑا ای رہیا۔ اوہدے ماپے تے بھائی وچھڑ گئے سن۔ اوہ۔۔۔۔ ہسپتال وچ چوکیدار بن کے آیا تے فیر مالی بن گیا۔ ایتھے اوہ رکھ بوٹے لاوندا رہیا۔ جیہڑے پل کے جوان ہو گئے۔ اوہ اپنے ماپیاں تے انگاں ساگاں دے وچھوڑے والے غم اوہناں رکھاں دی چھاویں بہہ کے بھلان دا جتن کر دا رہیا کیوں جے اوہنے ساری عمر ویاہ نہیں سی کرایا۔

بابے داناں کریم بخش سی۔ اوہدی سدھر سی کہ ہر کوئی اوہنوں عزت نال بلاوے پر غریب پڑھ جہیا بندہ تے ات کالا ہون کر کے ہر کوئی اوہنوں ماشکی سمجھدا تے کوئی بابا کالو آہندا۔ کریم بخش اوہنوں کوئی وی نہ سدا۔

فیر ہسپتال وچ نویں وارڈ بنن دی منظوری آگئی تے رکھ وڈھن دا حکم ہویا سارے رکھ اک اک کر کے وڈھے گئے پر بابے کالو نوں ہر واری انج لگدا جویں اوہدا کوئی دھیا پتر مر گیا ہووے اوڑک اوہ اوہناں رکھاں دے غم نال مر گیا تے جس دن نویں وارڈ دی نیو رکھی گئی اوس دن بابے کالو دا دنسواں سی اوہ دسدا ہندا سی کہ ہر رکھ نال اوہدے غماں دی تاریخ دا تعلق اے۔

Marfat.com

تبصرہ دے ویروا ایہہ کہانی اک اجہے انسان دی دس پاندی اے جہدا ایس دنیاوچ سوائے اوہناں رکھاں بوٹیاں دے کوئی نہیں سی۔ جیہڑے اوہنے اپنے ہتھیں لائے سن اوہ لوک اوہدے دکھاں تے جھریویاں دی جنتری سن "اوہنے دسیا" ایہہ رکھ میری جنتری ضرور بن گئے نیں۔ ہن ویکھو۔ ایہہ شرینہ جدوں لایا تے ایس ورہے میری ماں مر گئی۔ میں سارا سارا دن ماں دا دکھ بھلن لئی ایس شرینہ دے آلے دوالے پھر دا رہندا لوکی مینوں آکھدے کریم بخش نوں اوہناں رکھاں دا پر چھاواں ہو گیا اے ایتھے کوئی پکی تھاں ہووے گی جتھے اوہنے کوئی بوٹا لادتا ہووے گا۔ تے ہن ایس تھاں والے شاہ جی اہدے سرتے آگئے نیں۔ پر سچی گل تے ایہہ وے جے مینوں اوہناں نال پیار ہو گیا اے مرا پیو مریاماں مری انگ ساگ نکھڑ گئے میں اوہناں دی چھاں بیٹھ سارے دکھ بھل جاندا"

ہر بندے دی ایہہ سدھر ہندی اے پئی اوہنوں عزت آدر نال بلایا جاوے جدوں بابے نوں کوئی بھلیکھے نال ماشکی بابا کہہ کہ بلاندا تے اندر لا کریم بخش جاگ پیندا۔ اوہ گھور کے دیکھدا تے کہندا۔" تسیں ڈاکٹر بی بی دی بھین او۔ تے ایتھے پہلی پھیری آئے او ایہہ گل چیتا کرو۔ جے میرا ناں کریم بخش آخو۔ کریم بخش"۔

ایہہ رکھ بوٹے بابے کالو دی جند جان سن نویں وارڈ دی منظوری آئی تاں بابے دا دا مزاج وگڑ گیا سی یعنی رفعت موجب :۔

"وڈا شرینہ جس گھڑی وڈھیا گیا تے اوہ ٹٹ کے گڑھل دے نکے جہے بوٹے تے آن ڈگا تاں جیویں کالے بابے دیاں ڈیکاں نکل گیاں۔ رولا سن کے میں وی باہر آئی تے وڈھے جان والے رکھاں دے نیڑے آن کھلوتی۔ لال سوہے پھلاں بھریا گڑھل دا بوٹا سارا مندھیا گیا سی تے کول کھلوتا بابا کالو اپنے میلے پرنے نال اتھرو پیا پونجھدا سی۔"

اکواری اوہنوں محرقہ تاپ چڑھیا اوہ اپنی کلی وچوں نکل کے شیرینہ تھلے آن کھلوتا تے اوہنوں انج جاپیا جویں اک اک پتر اوہدا سر پیا جھسدا ہووے تے نالے مٹھیاں مٹھیاں گلاں کر رہیا ہووے۔

بابا اپنے اخیر لے رکھاں نوں وڈھیاں جاندیاں ویکھ کے رون لگ پیا۔ اوہنے ساری حیاتی رکھ ای لائے سن۔ پھلاں دے موسمی بوٹے نہیں سی لائے کیوں جے۔

قاری ایس کہانی نوں جدوں پڑھدا پڑھدا اپنے آپ نوں رفعت دے نال نال سفر کردیاں محسوس کردا اے اوہدے سامنے واقعی اک ہسپتال ہندا اے جس وچ بابے کالو دے لائے ہوئے رکھ گوہڑی چھاں دے رہے ہیں تے جدوں نویں وارڈ دی منظوری پاروں رکھاں نوں کٹیا گیا اوس ویلے بابے کالو نال دھکو زوری ہمدردی' پیدا ہو جاندی اے تے ایہو مقصد سی جہنے رفعت دے جذبیاں نوں اگھیڑیا تے پریاسی کہ اوہ کہانی لکھے۔

سلیم خاں گمی موجب رفعت دے فسانیاں دے کردار اوہ نیں جیہڑے اوہنوں ملدے رہے تے اپنی شخصیت دے زور تے اوہناں دے قلم نوں گرمانوندے رہے تے سانوں بابا کالو دی اجہیاں کردار وچوں اک جاپدا اے۔

اک گل کہانی کار نے نہیں دسی کہ بابے کالو نے ساری عمر ویاہ کیوں نہ کیتا بابا کالو ساری عمر چھڑا کیوں

Marfat.com

رہنیا۔ شاید صرف ایس واسطے کہ اوہدا رنگ ڈاہڈا کالا سی پر ایہہ تے کوئی معقول وجہ نہیں فیر ایہہ گل وی گوہ کوچری اے پئی اوہ ستاراں اٹھاراں سال دا سی جدوں ہسپتال وچ نوکر ہویا۔ پرانے زمانے وچ اک نوکر چاکر بندے دا ویاہ نہ ہو سکنا بڑی حیرانی والی گل وے۔ کہانی کار نے ایس پاسے ذرا وی چانن نہیں پایا۔

"جنتری" وچ سانوں لوڑاں تھوڑاں دا ڈاہڈا احساس ہندا اے موضوع دے لحاظ نال ایہہ کہانی اکلاپے دے شکار اک چھڑے بندے نال تعلق رکھدی اے جہنے فطرت (رکھاں وغیرہ) نوں اپنے دکھاں دردا ں دا سیری بنالیا سی ایہہ زمانے دی ریت رہی اے کہ انسان دا تعلق خدا نال جڑیا ہونا بڑے وصف والی گل سی لیکن جدید دور دا انسان خدا نال لو لگان دی بجائے کتیاں 'بلیاں تے جانوراں نال محبت پال لیندا اے تے رکھاں نال محبت کرنا وی ایسے سلسلے دی کڑی لگدی اے ورنہ جے اللہ توفیق دیوے تاں رب نال یاری بھناں یاریاں توں ڈاہڈی ہندی اے۔

کاش ساڈے فنکار انسان دا تعلق خدا نال جوڑن دی پریرنا وی دیندے رہن تاں جے انسانیت دا مقصد نکھڑ کے سامنے آ کھلووے۔

سوال ☆"کرناں دی دھوڑ" عورتاں دے کیہڑے سماجی مسئلے دا نکھیڑا کردا اے۔کیہہ تسیں صغراں دی ماں دی سوچ نال متفق او؟ بحث کرو

کرناں دی دھوڑ

خلاصہ ☆صغراں دی عمر 14 سال سی جدا وہدا ویاہ اک گھبرو غلام نبی نال ہویا۔ دس سال ویاہ نوں ہو گئے تاں وی بے اولاد ای رہئی اوڑک غلام نبی نے نواں ویاہ کر لیا ہن رضیہ صغراں دی سوکن ای نہیں سگوں سارے گھر دی مالک سی۔ تے صغراں وچاری کم دھندا کردی رہندی پنج ورہیاں وچ رضیہ دے چار بال ہو ئیے صغراں اوہناں نوں کھڈان اتے مقرر سی جس دن توں رضیہ گھر آئی سی صغراں اتے غلام نبی دی سیج حرام ہو گئی اوہ وچاری اپنے خوند دے نیڑے ڈھکن نوں ترس گئی سی۔

دل وچ اوہدے آوندا کہ میں رضیہ نوں کہواں۔ نی ظالمے : ایس خوند اتے دو نہاں دا ادھا ادھا حق اے پر توں سارے اتے کیوں مل مار کے بہہ گئی ایں ؟ توں عورت ذات ایں تینوں عورت ذات دیاں لوڑاں دا پتہ اے جو لوڑ تینوں اے اوہ مینوں وی اے۔ پر توں میرا ذرا وی خیال نہیں کردی ------ پر اوہدی "دندل" نہ کھلدی اوہ وچاری چپ رہن تے مجبور ی سی اوہ سوکن دے بچے کھڈاندی تے غلام نبی دے وصل نوں ترسدی رہئی تے ویلا لنگھدا گیا۔

سلیم دا سہارا سلیم اوہدے پیکیاں وچوں اک گبھرو جوان سی اوہنے صغراں دی پتا سنی تے اوہدے زخماں اتے پیار دا پھاہا رکھن لگ پیا صغراں اگے ای غلام نبی دے سلوک توں اکی ہوئی سی سلیم دے پیار دا سہارا ملیا تاں اوہ اوہدے ول الر پئی پیار ودھ گیا غلام نبی نوں پتہ لگا تاں اوہنے طلاق دے چھڈی صغراں خوش سی پئی اوہ سلیم نال ویاہ کر لوے گی۔ اوہدی حیاتی وچ نواں سورج چڑھ رہیا سی۔ جہدیاں رشماں نے اوہدے دل وچ نویں سویر دی لو لا دتی اوہ پیکے گھر رہندی پئی سی۔ اک دن اوہدی

Marfat.com

بھر جائی تے ماں کمرے وچ آیاں بھر جائی کول صغراں دا طلاق نامہ پھڑیا ہویا سی۔ اوہ دونوں اک دو راہے تے کھلوتیاں نہ تے روسکدیاں سن تے نہ ای مبارک باد آکھ سکدیاں سن بھائی نے طلاق نامہ صغراں دی جھولی وچ سٹ دتا تے نویں حیاتی دا سنہیاد تا۔ پر اوہدی ماں نوں صغراں دی پرانی حیاتی دا چیتا آ گیا۔ اوہنے آکھیا پئی جے غلام نبی میرے دھی نوں وی رن بنا کے اپنے گھر رکھ لیندا تے اوہنوں دوجا خصم نہ کرنا پیندا ایہہ گل سن کے صغراں دی نویں سویر ہنریاں وچ بدل گئی تے اوہنوں انج لگا کہ اوہ وڈیائی دے پہاڑ توں ڈگ پئی اے تے اوہدے ڈگن نال خیالی سورج دیاں کرناں توں جھیڑی دھوڑاڈی اے۔ اوہنے اوہدے نویں سورج نوں لکا لیا اے تے نویں فجر دیاں سجریاں کرناں دھوڑ بن کے اوہدیاں اکھاں وچ پے گیاں تے فیر تناں جنیاں نے مونہہ ڈھکھ لتے۔

یعنی ماں تے بھرجائی نے صغراں دے دوجے ویاہ نوں قابل نفرت فعل سمجھیا ایس کہانی وچ عورت دی جنسی بھکھ بارے ڈاہڈے سوہنے ڈھنگ نال گل کیتی گئی اے کہانی کار نے کہانی وچ اپنے مقصد نوں اگھیڑن لئی ''شرع وچ کوئی شرم نہیں کیتی'' تے فن دے سیانیاں موجب فن نراکسے گل یا واقعے نوں ہو بہو بیانن داناں نہیں سگوں اوہ فن پارہ ای ادووں بن دا اے جدوں اوہدے اندر فنکار دے اپنے جذبیاں دی رت وی اوہنوں رنگلا بنان وچ سیری ہووے۔

تنقیدی تبصرہ ہن صغراں ول آؤ۔ خیر نال چوداں سال دی سی جدوں اوہدا ویاہ ہو گیا دس سال چہ نہ ہون وچ لنگھ گئے تے رضیہ نوں وسدیاں وی پنج ورہے ہو گئے سن تاں اوس ویلے صغراں دی عمر 30 -29 سال ہو گئی سی رفعت دا ایہہ کہنا کہ (صغراں اجے بالڑی سی) اوہدی عمر اللہ اللہ کرن دی نہیں سی بڑا عجیب جہیا لگدا اے دوجی گل ایہہ وے کہ صغراں دے پیکیاں دا ماحول روایتی قسم دا دسیا گیا اے تے روائتی قسم دے ماحول وچ ہور کجھ ہووے یا نہ ہووے اک گل بڑی ودھ ویکھن وچ آئی اے یعنی سدھے سادے مسلمان' جدوں کوئی مصیبت پوے' تے اوہنوں ٹالن لئی رب دے نیڑے چوکھا ڈھکدے نیں دعاواں کردے نیں پر رفعت دا ایہہ کردار۔۔۔ (صغراں) بے اولاد رہ کے وی رب اگے دعا کردا نہیں دسیا گیا ایہہ گل افسانے وچ اک قدرتی جہے عیب دی دس پاندی اے نال ای رفعت دی دین توں وانجی سوچ بارے پتہ لگدا اے کہ رفعت دین دی حقیقت نوں نہیں سمجھدی ایہہ ٹھیک اے پئی عبادت کسے دی جنسی بھکھ دا دارو نہیں پر صغراں نوں تے اصلی بھکھ اولاد دی سی جیہڑی پوری نہ ہون کر کے رضیہ داڈولا آیا سی ایس لئی ہو سکدا اے پئی کوئی آکھے جے افسانیاں وچ وعظ نصیحت نے دینی گلاں کرن نال افسانے دی بھے ماری جاندی اے تے انج رفعت دی وکالت کرے۔ پر میں سمجھناں واں پئی جس شے دی جتھے لوڑ پوے افسانہ نگار نوں اوتھے اوس بارے پوری تے لوڑ موجب گل بات کرنی چاہیدی اے بھانویں ایس کم لئی اوہنوں کسے خاص موضوع دا خصوصی مطالعہ کیوں نہ کرنا پوے جویں اک انگریزی کہانی کار نے بس دے سفر بارے مضمون لکھن لئی ٹکٹ لین واسطے دس واری قطار وچ کھلو کے واری سر ٹکٹ خریدیا تے پورا تجربہ حاصل کرن توں بعد ودھیا کر کے مضمون لکھیا۔

معلوم ہندا اے کہ رفعت دے سامنے عورت دا صرف جنسی پہلو اے مثلاً

سلیم صغراں نواج آکھدا اے :

Marfat.com

"میں تے حیران آں غلام نبی نے تینوں کیویں چھڈ دتا۔ مٹیار تے گنے وانگ ہندی اے جھدی پور پور وچ رس اے تے گنڈھ دی پور پور دا مزہ وکھ"

امید کیتی جاسکدی اے کہ ایس کہانی نوں پڑھن والا اجہیا ہر خوند اپنی پہلی زنانی نال بے انصافی نہیں کرے گا۔ تے نہ ای اجہی کوئی سوکن اپنے توں پہلاں والی یعنی سہریاں دی ویاہندڑ دا حق مارے گی۔ لیکن ع۔ اے بسا آرزو کہ خاک شدہ

سوال ☆ سوزی دیاں سدھراں پوریاں نہ ہون دی ذمہ داری دا تعین کرو کیہہ بھلا ہر گل دی ذمہ داری معاشرے تے سٹی جاسکدی اے چانن پاؤ

سدھراں، صلیب تے اک مٹیار

ایہ سوزی دی کہانی ایں جہنے میٹرک پاس کر کے نرسنگ دا کورس پاس کیتا تے اک ہسپتال وچ نوکری کر لئی۔ اوہ اکلی سارے گھر دا کماؤ پتر سی۔ اوہدا پیو لاچار تے غریب سی تے وڈی بھین گریسی تن بچیاں دی ماں بن توں بعد بیوہ ہو کے پیکے گھر آن بیٹھی سی تے ایس نویں ٹبر دا بھار وی سوزی تے پے گیا سی۔

سوزی جوان ہون کر کے اپنے ساتھی بارے سوچی رہندی۔ اوہ اکلی ایس حیاتی نوں بھار سمجھن تے مجبوری سی۔ اوہدی سدھر سی کہ اوہدے اکلاپے نوں انجمن دا روپ دین والا کوئی شہزادہ اوہدی دنیا وچ آن کے پیر پاوے۔ پر اوہدیاں ایہہ سدھراں اک سفنہ بن کے رہ گیاں سن کیوں جے اوہدے اپروں اوہدے گھر والیاں دا بھار لہن وچ ای نہیں سی آوندا بدے بھرانے دسویں پاس کیتی تے اوہدی شادی بارے امید بجھن لگی سی پر گریسی بیوہ ہو کے اتھے آگئی تے سوزی دا ویاہ کھٹائی وچ پے گیا دوجے پاسے اوہدے بھرا الیگزنڈر دی نوکری چھٹ گئی تے پیو وچارا پہلے نالوں وی لاچار ہو گیا۔ ہن سوزی دیاں سدھراں دا رہندا کھوہندا وی خون ہو گیا اوڑک اوہ وچاری ناامید ہو کے مریم مقدس تے صلیب ول ڈھکی تاں جے خورے اوہنوں ایس طراں سکون مل جاوے پر امباں دی بھکھ امباکڑیاں نال نہیں لہندی تے سوزی وچاری اپنے "ساتھی" نوں جھوردی جھوردی جوانی دا بہار بھریا موسم لنگھا دیندی اے۔"

تبصرہ تے ویروا ایس کہانی وچ وی رفعت نے اک مٹیار دے اکلاپے دا رونا رویا اے اک جوانی دے اکلاپے دا رونا۔ اک سدھراں بھرے موسم دے بے فائدے بیت جان دا رونا'

اک عورت دی چنگی تربیت تے سگھڑاپے توں بعد سب توں قیمتی دولت اوہدا حسن تے جوانی ہندی اے جے حسن تے جوانی دی بہار وچ "پکنک" منان دے موقعے نہ ملن تے عورت اپنی عزت آدر تے قدر و قیمت گوا بہندی اے پر بد قسمتی نال ساڈے معاشرے وچ کجھ اجہیے روگ پنگر آئے نیں پئی مٹیاراں دی جوانی ایویں ای لنگھ جاندی اے تے جدوں اوہناں دا ویاہ کرن دی کوشش کیتی جاندی اے اوس ویلے کوئی چنگا ور نہیں لبھدا نتیجہ ایہہ کہ کڑی کوار پنے وچ بڈھی ہون ڈیہہ پیندی اے اوہدے وچ زنانیاں دا ضرورت توں ودھ کے معاشرے وچ وقار گھٹن دی چاہ دا قصور اے اجہیاں کجھ مٹیاراں اپنی اعلیٰ تعلیم مکمل کرن وچ لگیاں رہندیاں نیں تے اتنے وچ جوانی بیت جاندی اے کجھ اعلیٰ تعلیم توں بعد پیشہ ورانہ کورس پاس کرن وچ رجھ جاندیاں نیں تے کجھ مٹیاراں

Marfat.com

خاص مجبوریاں پاروں نوکری کر کے اپنے ماں پیو تے نکے نکے بھین بھر اواں دا پیٹ پالدیاں نیں سوزی اہناں وچوں چھیکڑلی کیٹیگری نال تعلق رکھدی اے۔ اوہنوں نوکری کردیاں کوئی چھ ورہے ہو گئے سن اوہدا جی کردا سی کہ اوہنوں موج میلا کرن دا موقع ملے پر اوہ رون تے مجبور سی۔ کیوں جے اپنی سہیلی رفی نوں اوہنے دسیا سی آپنیاں ذمہ داریاں تے روندی آں میں ذمہ داریاں دی قیدی ہو گئی آں تینوں نہیں پتہ ایہہ حالات مینوں پاگل بنادین گے توں سنیا ایس ورھے وائیلٹ نے میٹرک دا امتحان نہیں دتا تے حالاں اوہنوں اک ورہے ہور خرچ دینا پوے گا گریسی جدوں دی بیوہ ہوئی اے میرے کول بیٹھی اے ہن ڈاکٹر صاحب نے صلاح دتی اے جے اوہنوں پکی دائی کرادیاں ہن اوہ کم سکھن لگ پئی اے تاں جے کل نوں اپنے بال بچے تاں پال سکے۔ اوہدی دھی ضنوبیاوی تے جوان ہو چلی اے صوفیا تے پیڑ جے بال نیں کل نوں جوان ہو گے تے میں نہیں چاہندی جے گریسی دی دھی ضنوبیا تے میری بھین وائیلٹ نوکریاں کرن میں وائیلٹ نوں دسویں توں مگروں ویاہ دینا اے پر اج اگلے ورہے میری حیاتی دا اک ہور ورھا نکل جاوے گا تن سو پینٹھ دن ہتھوں ٹر جان گے تے میرے اندر دی اک مٹیار پیار بھری ہوک بن جاوے گی میری سدھراں بڈھیاں ہو جان گیاں تے حیاتی اکلاپے دی اوہ تصویر بن جاوے گی جہدے تے کوئی روپ نہیں ہندا۔

رفعت نے بڑے من کھچویں ڈھنگ نال ایس کہانی نوں مشنگاریا اے تے اک مٹیار دا جوانی دی بہار وچ ای ویاہ کرن تے چوکھا زور دتا اے رفعت نے ایتھے اک ساتھی دی سک نال تڑفدی روح نوں مریم مقدس دے قدماں وچ ڈگ دیاں دسیا اے۔ صلیب دا مقدس نشان وی اپنے سینے اپر الیکدیاں دکھایا اے تاں جے اوہنوں دل دا سکون مل جائے پر سوزی لکڑی دی بناوٹی صلیب نالوں زیادہ جاندار آپو اک صلیب سی "جنہوں ماپیاں نے غربت وچ پڑھاد تا تے ڈسپنسری دی کرسی تے سجا کے اوہدیاں ساریاں کھڑ کھڑ کردیاں سدھراں وچ باسی پھلاں دی مشک دار نگ بھر دتا۔ اوہنوں پورے ٹبر دیاں ضرورتاں دا سہارا من لیا۔"

سوال ☆ "بیڑیاں دا پل" عنوان دے لحاظ نال کیسا افسانہ اے؟ سارے پہلوؤاں بارے زنانہ جذبات دی روشنی وچ گل کتھ کرو۔

(4) بیڑیاں دا پل

عنوان دے لحاظ نال ایس افسانے دا بیڑیاں دے پل نال کوئی تعلق نہیں۔ انج لگدا اے جیویں "بیڑیاں" دا مطلب "بوٹی بوٹی دا سہارا" وچوں کڈن دا نکما جتن کیتا گیا اے تے ایہہ لفظ افسانے دے اخیر لے پیرے دے چھیکڑلی سطر وچ آوندے نیں "کہانی کار" سمیرہ نوں ملن گھروں ٹر پئی۔ تے وڈی سڑک دے جان دی تھاں "شارٹ کٹ" والا راہ پھڑیا گلی وچ اک گھروں پٹ سیاپے دیاں آوازاں آرہیاں سن تے اک بھین اپنے ویر دے اغوا کیتے جان بارے روپٹ ری سی "رفی" اگے ودھ کے گھر وچ داخل ہوئی کچے ویہڑے وچ تریہہ کو زنانیاں بیٹھاں سن تے اوہناں وچوں "منڈے دی ماں" اپنے پتر دے اغواء ہو جان تے وین پان لگ پئی تے رون ہاکی ہو کے رفی ہن سمیرہ ول ٹر پئی راہ وچ اک بال نے دسیا کہ اوہناں دا جوان منڈا پرسوں کوئی پھڑ کے لے گئے نیں رفی سمیرہ دے گھر اپڑی تے جوان منڈے دے اغواء ہون پاروں اپنے دلدے ساڑے دی شکایت کیتی سمیرہ نے دسیا کہ اوہ

Marfat.com

جوان منڈا بخشوا ے جنہوں دو تن بندے پکڑ کے لے گئے نیں اوہ پاگل جہیا تے جھلا بازاراں وچ منگدا پھردا رہندا اے۔ گھر دا اکلا کماؤ جی اے اک اوہدی ماں اے دو بھیناں وچوں "حاکاں" دا جمعے والے دن نکاح اے رفی نوں سمیرہ دیاں اوہناں گلاں تے یقین نہیں آیا کیوں جے اوہدے بھانے بخشوا ایس دنیا دی اک نکمی شے سی جنہوں اوہنے منگدے پھردے نوں ہمیشہ جوتھے ٹکر پائے سن تاں جو اوہ کدھرے سٹ چھڈے پر ایہہ ٹکرنے اوہدی روزی سن۔

فیر سمیرہ نے دسیا کہ بخشو نوں چودھری رب نواز نے اپنی بیٹھک وچ بند کیتا ہووے گا کیوں جے چوہدری نوں سیاست تے پیسے ولوں ہار آئی ہوئی اے تے ہن اوہ بخشو نوں تنگ کر کے اوہدیاں جھلیاں گلاں تے مستانہ گاہلاں توں سٹے دے نمبر تے ریس دے گھوڑیاں دے ناں کڈھندا رہندا اے "رفی" نوں انج لگا "جویں ساری کائنات اک ٹھاٹھاں مار دے سمندر وچ ڈکو ڈبدلے کھاندی اے تے ایہناں لہراں تے کانگاں وچ ڈبدے لوکی "بخشو مست ملنگ دی بوٹی بوٹی دا سہارا اپڑے لبھدے نیں۔"

ایس کہانی دا عنوان کوئی ڈھکواں یا پھبواں نہیں۔ "جس طراں کدی کدی ظالم لوک لاشاں دا پل بنا کے لنگھدے نیں ایسے طراں ایتھے بوٹیاں دے پل اتوں لنگھن والے ظالم لوک وی موجود نیں جسے کسے نوں "بوٹیاں دے پل" تو کراہت آوے تے اوہ اوہدا کوئی ہور عنواں رکھ سکدا اے جتھوں تک "بیڑیاں دا پل" دا تعلق اے کہانی دی کوئی کڑی ایسی نہیں جہدے ڈانڈے اوہدے نال ملدے ہون۔ لیکن "بوٹی"۔ توں "بوٹیاں" دا پل کسے حد تائیں کھپ سکدا اے۔ لیکن "بوٹی" دا مطلب ایتھے اگھڑدا نہیں۔

رفی عورت ذات اے تے زنانیاں دے وین سن کے اوہدے دل اتے ڈاہڈا اثر ہویا اوہ رون ہاکی ہو کے سمیرہ دے گھر ول ٹرپئی بھیناں تے ماں دا کرلاٹ سن کے رفی نوں اوہ بال چیتے آ گئے جہیڑے روز دیہاڑی اغوا کیتے جاندے نیں عورت ذات "نرم دل ہون پاروں قدرتی طور تے بڑی رحم دل وی ہندی اے۔

"۔۔۔نی حاکاں۔۔۔۔۔ ہن تیری ڈولی کون چکے گا نی۔۔۔۔۔۔؟

"نی میرا ویر۔۔۔۔۔۔ میرا راجہ ویر۔۔۔۔۔۔" دو جی اکھ کے اتھروو کیرن ڈیہہ پئی۔

ایہہ گل سن کے رفی دا جی کیتا پئی اوہ وی اوہناں دے کول بہہ کے رون لگ پوے مختصر افسانے دے فن نوں سامنے رکھئے تے ایہہ کہانی وی اپنی اثر ی ایکتا پاروں بڑی اچیچی اے۔ پلاٹ وچ کوئی گنجھل نہیں تے گل جتھوں ٹری سی اوتھے ای مک گئی۔ انج سمجھو پئی اک "لمحے" نوں قید کرن لئی اوہنوں لفظاں دی زنجیر وچ جکڑیا اے۔ اک پاگل تے مست جہیا گھبرو ایس کنبے دا اکلا سہارا اے ماں مٹی دے تندور تے چلہے بنا کے ویچدی اے گھبرو منگ پن کے لیاوندا اے تے گزارا ہندا اے ایسے آمدنی نال آوندے جمعے نوں حاکاں دا ویاہ کرنا ایں لیکن اوہ کملا رملا چوہدریاں دے ٹبے چڑھ گیا تے حاکاں دی شادی کھٹائی وچ پے گئی۔ جس دی ذمہ داری چوہدریاں دی جہالت بھری سوچ اے۔

سوال ☆ رفعت نے "کچ دی ٹومب" وچ عورت ذات دی فطری کمزوری دا رونا رویا اے بحث کرو؟

Marfat.com

5۔ کچ دی ٹومب

عورت ذات دی عصمت ای اوہ ہیرا اے جہدی حفاظت ات ضروری اے ایہہ افسانہ عورت دی ایس کمزوری اتے چانن پاندا اے تے دسدا اے کہ عورت ذات نوں تہذیب وچ لکھ مرداں دی برابری دی دعویدار ہووے پر اوہدیاں بنیادی کمزوریاں کجھ اجہیاں اگھیڑویاں نیں پئی ایس کچ دی ٹومب نوں ہرویلے ٹھیس لگن توبچان لئی ڈھکویں تے پھبویں پیکنگ دی لوڑ اے جس وچ ایہہ ٹومب اپناو قار وی قائم رکھے لوڑویلے ایہ گہنا انسانیت دا شنگار وی بن سکے۔ تے جدوں کدی کوئی ہنیری کوئی جھانجایا کوئی واورولایا کوئی ہر جلی پوے یا کوئی انھی مچے تاں ایس ٹومب دی عزت تے وقار نوں ذرا وی سٹ نہ لگے کوئی ٹھیس نہ پہنچے کدھرے سٹ پھیٹ لگن نال ایہہ ٹٹ بھج یا تڑک نہ جاوے۔

تفصیلی کہانی پاکستان بنیا تاں کریماں دی دھی نصیباں اپنے مالک رمضان' جیہڑا مٹی گارے دا کم کردا سی دے گھر وسدی رسدی پئی سی۔ اوہدی گودی اک دھی وی سی پر پاکستان دے بن سار ولے پے گئے ہندو تے سکھ رل کے مسلماناں دیاں جاناں دے دشمن ہو گئے ایتھوں تیک کہ مسلمان زنانیاں دیاں عزتاں لٹن توں وی اوہناں دریغ نہ کیتا نصیباں وچاری پٹیالے دے کسے پنڈ وچ اپنی ماں' اپنے خاوند تے دو سالاں دی دھی نالوں وچھڑ کے رہ گئی تے دو جیاں مسلمان کڑیاں وانگوں کھوہ وچ چھال مار کے خودکشی کرن لگی سی کہ ایہہ سدھر ادھوائے رہ گئی کیوں جے اک خالصے بھرانے نصیباں نوں ڈگدی نوں پھڑ لیا تے اپنے گھر لے گیا جتھے "نصیباں وچاری چھ ست ورہے تیکر لٹ دامال بن کے اپنے ہون تے جمن تے لعنت پاندی رہی تے اوہدی ماں کریماں پاکستان آگئی۔ 1947ء وچ پاکستان بنیا سی تے فیر چھ ست ورہے مگروں نصیباں وچاری اپنے لیکھاں اتے اتھرو کیردی تے نصیباں نوں روندی دوبال لے کے پاکستان آئی تے اوہدے خاوند رمضان نے اوہدا خاوند بن توں انکار کر دتا۔ نالے اوہدی دھی نے وی ماں نوں سنجھانن توں اکھاں میٹ لیئاں۔ سویر دا بھلیا شامیں گھر آجائے تو اوہ بھلیا نہیں اکھواندا پرے کوئی عورت سویرنوں بھل کے دوپہر ویلے وی گھر آجاوے اوہ لیکھاں سڑی کسے عزت جوگی نہیں گنی جاندی۔ ایہو حال نصیباں دا ہویا۔ اوہدے پاکستان وچ آون بارے جدوں کریماں نوں پتہ لگا تاں اوہ خوش وی سی تے غمناکی ہوئی وی اوہدیاں اکھیاں وچ اک پاسے غم دے اتھرو سن تے کجھ دی اک نکرے دھی دے ملاپ دی خوشی جہنئی نال اک تسکین سی پر غم دا پلا تسکین نالوں چوکھا بھارا سی۔

ستمبر 1965ء وچ اکواری فیر چونڈے والے پاسے موضع مسیال' کھدرال' چار بیہہ پتے جا مکے دے بے گھر لوکاں نال بڑا دھرو ہویا "رفی" نوں اک زنانی دسی چہرے تے جھرڑیاں' کالی قمیض' پائی ہوئی پیلی سلوار تے کھدردی میلی چادر تے سر تے سی اوہنوں رفی نے پچھان جہیا لیا تے پچھیا "تیرا ناں کیہہ اے؟" اوہنے دسیا "کچ دی ٹوم" تے فیر ویرواکر دیاں اوہنے دسیا کہ میرا (عورت ذات دا) کوئی دیس نہیں' کوئی پنڈ نہیں' میں ٹوٹے ہوئی پئی آں کدی میں ہندوستان وچ رہ جانی آں تے جدوں پاکستان آؤندی آں میرا خاوند تے میری دھی مینوں پچھانن توں انکاری ہو جاندے نیں میرا خاوند ہندوستان وچ رہ جاندا اے تے فیر میں باڈر دے کول کر کے ویاہی گئی میری دھی شیلا (ہندو آنہ نام)

Marfat.com

جنہوں زبیدہ بنا کے پالیا سی اوہنوں دشمن چک کے لے جاندے نیں تے جدوں اوہ ہن واپس آئی تے اوہدے پچھڑ سوا مہینے دی دھی ایہہ کہانی عورت ذات دی کمزوریاں دی کہانی ایں۔

بصرہ تے داویروا عورت ذات بارے قرآن پاک وچ آیا ہے ۔۔۔۔۔۔۔۔۔ یعنی مردنوں زنانیاں تے فوقیت حاصل اے پر اہدا مطلب ایہہ نہیں کہ مرد انسانیت نوں بھل کے نرے وحشی بن جان تے حلال حرام تے تمیز بھل کے انسانی قدراں نوں تباہ کرن تے لک نبھ لین۔

عورت واقعی کچ دی ٹوم اے اوہدی عزت تے اوہدی عصمت بڑی سوہل ملوک جہی چیز اے زنانہ عصمت اک ایسا ہیرا اے جہدی آب بڑی چھیتی خراب ہو سکدی اے ہر عورت اپنی عصمت دی حفاظت کرن لئی اپنی جان تیکر وارن دا جتن کردی اے جویں نصیباں نے کھوہ وچ چھال کڈھ ماری سی پر اک ''خالصہ نھرا'' اوہنوں لے گیا تے جدوں چھ ست سال وچ اوہ دوبالاں دی ماں بن گئی تاں اوہ پاکستان اپنے ماں پے تے خاوند کول آگئی جتھے اوہدے خاوند رمضان نے اوہنوں اپنی زنانی بنان توں انکار کر دتا۔

سوال۔ ☆ ''چنی'' دے حوالے نال رفعت دی سوچ اڈاری دا جائزہ لیو تے اپنے وچاروی کھل کے ظاہر کرو؟

چنی

ایس توں پچھلی کہانی کچ دی ٹومب وچ رفعت نے عورت دی فطری کمزوریاں تے مجبوریاں دا رونا رویا سی پر ایس کہانی ''چنی'' وچ اک الہڑ مٹیار دی گمراہی تے اوہدی غلط سوچ اتے چانن پان دی کوشش کیتی گئی اے جیہڑی پنڈوں شہر وچ پڑھائی کرن آئی سی تے تہذیب یافتہ اکھوان دے چاء وچ اپنی عزت تے عصمت تھاں تھاں لٹا کے جدوں اوہدیاں اکھاں اگھڑیاں تاں پانی سر توں اچا ہو چکیا سی اوڑک اوہنے خودکشی کر لئی تے ہمیش لئی اپنی گمراہی دے دوزخ وچوں نکل کے سچی مچی دے دوزخ وچ جا وسی۔

''رفی'' تے مریاں اکو پنڈ دیاں کڑیاں سن شہر وچ اوہ پڑھن آیاں سن، ہوسٹل وچ قیام سی، مریاں نوں شہر دی ہوا لگی تے اوہنے آپے توں باہر ہو کے مریاں دا چولا لاہ دتا پہلاں اوہنے سر توں چنی لاہی۔ اوہ چنی جہدے بارے ''رفی'' دی ماں دا خیال سی کہ :۔ ''دھیئے! دیکھ ڈھکے ہوئے سر دا بڑا مان ہندا اے اج جاپدا اے جویں کڑی نے ساری گھر دی عزت دا بھار چکیا ہوے۔۔۔۔ ایہہ چنی کوئی ماڑی جہی چنی نہیں۔۔۔۔۔ ایہنوں اڈی بے معلومی جہی ءشے نہ جانیں ایہہ گل یاد رکھیں جے سروں ڈگی چنی تے گلے دے بیڑے وی توڑ چھڈ دی ہندی اے۔۔۔۔

''رفی'' مریاں نوں سر ڈھکھن لئی کہندی سی پر مریاں اپنے نالدیاں کڑیاں دا چال چلن رہت بیت تے ورت ورتا دیکھ کے دل وچ ڈاہڈی سڑن لگ پئی اوہ اپنے گھر دا پہلا بچہ سی جیہڑا کالج آیا اوہ نالدیاں کڑیاں نوں ویکھ کے کہندی :۔

''ہوں۔۔۔۔۔ شیخاں تے اڈیاں مار دی اے پر ملن جہڑا آوندا سو۔۔۔۔ بھیڑی جہئی سائیکل والا۔ کدی کدی لے آوندا سونان کباب۔۔۔۔۔ تے ایہہ جیہڑی اے روزی ای ملک شیک پین اوہ جاندی اے ایس سکوٹر والے نال پر اوہ روز نویں شرٹ پا کے آوندا اے ایہہ فیروزی گڈی کوئی اڈی چنگی نہیں بہتار رعب نہیں پیندا۔ اوہدے نال فیر ایہہ منڈاوی تے شکلوں یتیم ای اے

Marfat.com

۔۔۔۔۔۔ مزے تے کالی کاروالی دے نیں۔۔۔۔۔۔ کار کڈی وڈی اے میراجی کردا اے میں کدی ایس کار تے بہہ کے سارے شہر دا چکر لاواں۔۔۔۔۔۔۔۔ ایہہ جنہاں نوں کاراں لین آؤندیاں نیں۔۔۔۔۔ کوئی میرے توں بہتیاں سوہنیاں نیں ؟۔۔۔۔۔۔۔

فیر مریاں نے رفی دا ساتھ چھڈ دتا تے ثریا دے کمرے وچ چلی گئی۔ اوہدے نال فلماں ویکھن چلی جاندی کجھ دناں بعد اک کاروالا مریاں دا کزن بن گیا تے فلم توں بعد چھڈن آوندا ہندا سی۔

اک دن عارف نال اوہ انارکلی وچ "رفی" نوں اچ جاپی جویں اوہ رن خصم ہون مریاں نے حیا والا دوپٹہ لاہ سٹیا سی۔ فیر عارف نالوں دوستی ٹٹ گئی تے منظور نال "پیار" پے گیا فیر اک دن مریاں کولوں ہوسٹل دا کمرہ خالی کرالیا گیا کیوں جے اوہ نصیر نال آوارہ ہوئی پھردی سی مریاں نوں اوہدی "پنڈ سہیلی" نے اکواری جدوں سمجھان دی کوشش کیتی سی تے اوہنے کہیا سی۔

"تے میری گل وی چیتے رکھ لے۔ اج توں مینوں کوئی نصیحت نہ کریں تیرا کنویں جی کردا اے ہن مینوں مریاں آکھن تے۔"

کالج تے ہوسٹل توں چھٹی ہون توں بعد مریاں نے کدھرے ہور تھے داخلہ لے لیا تے رہائش دا بندوبست وی ہو گیا۔

اک توں بعد دوجے نال پیار دیاں پینگھاں اتے ہلارے لیندی رہئی تے سمجھان دے باوجود نہ سمجھی اوڑک اوہنوں حمل ہو گیا۔ اوہنے خودکشی دا ارادہ کرن توں پہلاں رفی نوں لکھیا۔

"میں تاش دی اوہ گڈی بن گئی آں جہدے تے چنگے بندے بازی نہیں لاندے ہتھ میلے ہو جان داڈر رہندا اے میری ماں نے مینوں نویں ڈبی وچ پا کے اک شوکیس وچ سجانا چاہیا سی پر عارف کیڈا کمینہ نکلیا۔"

مریاں نے شکائت کیتی کہ میں حرص تے لالچ بھری دنیا دی اکھ دا شکار ہو کے سبھ کجھ لٹا بیٹھی آں اوہنے عارف نوں سنہیا گھلایا کہ اوہ "میریاں اوہ "کرسٹن کیلر" جہیاں تصویراں ہن میری قبر اتے آ کے سجادیوے جیہڑیاں میرے ماں پیو نوں دکھاد کھا کے ساری عمر پیسے لیندے رہن واسطے مینوں ساری عمر واسطے بے نکاحی بہا چھڈن صدقہ سانبھ سانبھ کے رکھیاں سن۔ اوہنوں آکھ دئیں اوہناں سیاریاں تصویراں دا مل چکا دتا ای۔" تے اج اوہنے گل وچ دوپٹہ پا کے پھاہ لے لیا تے پار ہو گئی۔

نبصرہ تے ویروا رفعت نے ایس کہانی وچ نو عمر کڑیاں دا دھیان "عصمت دی رکھوالی" ول دوایا اے۔ عورت نوں قرآن وچ "حرث" یعنی کھیتی آکھیا اے تے کھیتی خصماں سیتی۔

عورت نوں رب نے کھیتی جو آکھیا اے تے اوہدے وچ وی بڑیاں حکمتاں نیں جنہاں دے ویروے دا ایتھے موقع نہیں صرف ایناں آکھ دینا کافی اے کہ قدرت دی ایس "کھیتی" دی سانبھ چنگی طرح کرنی چاہیدی اے تے۔ آوارہ لوکاں نوں اکا اوہدے نیڑے نہیں لگن دینا چاہیدا ایہہ کھیتی چونکہ کسے حد تائیں اپنی حفاظت آپ وی کر سکدی اے ایس کر کے اوہنوں گمراہ نہیں ہو جانا چاہیدا تے رب دی ذات نے قرآن وچ ایہہ جو فرمایا کہ اے مسلمان ہیبو ! جدوں تسیں گھراں توں باہر جاؤ تے اپنے دوالے چادر اچ ولیھٹو کہ تہاڈا مونہہ متھا تے سارا جسم کجیا ہووے۔ پر اج کل ساڈیاں مسلمان ہیبیاں ننگے مونہہ بازاراں وچ پھرن تے ایس کر کے وی مجبور نیں کہ اوہناں دے چاہن والے مرد وی اوہناں نوں "ماڈرن تے مہذب" روپ وچ ای پسند کر دے نیں۔

Marfat.com

سوال ☆ نمک حرام وچ کیہ سبق لکیا ہویا اے ۔ چانن پاؤ تے دسو کہ معاشرے دے وگاڑ دا سبب کیہ اے ؟ تے کیہ اپا کرنا چاہیدا اے ؟

نمک حرام

کرم دین اک سمگلر سی۔ اوہدی تیویں رسولاں تے اک دھی عائشہ سی۔ اک اوہدی ماں ایہہ نکا جہیا ٹبر پاک بھارت سرحد اتے واقع اک پنڈ سورج پور وچ رہندا سی کرم دین لون دا سمگلر سی جہدے بدلے اوہ بھارتی کمبل ' زنانہ کشمیری شالاں ' ریشم تے چھوٹیاں الائچیاں لیندا سی۔ سمگلنگ دا کم جموں دے مہاشے گردیال تے اوہدے ساتھیاں نال گٹھ جوڑ کر کے چلدا پیا سی جس دن امن نال ٹپ جاندا اے اودن کرم دین تے اوہدے ساتھی سینما ضرور ویکھدے۔ ایہہ رات کدی جموں وچ آوندی تے کدی مہاشے گردیال تے اوہدے ساتھی نوں سیال کوٹ وچ جیہڑی کھڑ کدے نوٹاں توں شروع ہو کے حلوہ پوڑی ' تکے کباب ' ریشمی کپڑیاں کولے پنڈیاں تے فلماں توں ہندی ہوئی دیسی ٹھرے دے نشے وچ ڈب جاندی۔

کرم دین دی ماں نے کئی واری ٹھاکیا پئی کرم دینا! لون نہ ویچیا کر اپنے گھر دالون نہیں ویچی دا پر کرم دین نے ماں دی گل تے کدی کن نہ دھریا۔ اوہ ہمیشہ ایہو آہندا اماں تینوں میرے کماں نال کیہہ ' توں چپ کر کے اللہ اللہ کردی رہیا کر تے ماں وچاری چپ کر جاندی کرم دین نے سمگلنگ دے دوران بھارتی فوجیاں نوں سرحداں اتے مورچے کڈھ دیاں کئی واری دیکھیا تے عقل دے ایس انھے نے اپنے ساتھیاں دھنی بٹوال تے جمے عیسائی دی ڈیوٹی لادتی کہ اوہ بھارتی سور میاں نوں روٹی ٹکر تے لسی پچایا کرن ۔۔۔ ایہہ دونویں پنڈ دے لوکاں نوں آہندے ۔۔۔۔۔۔ "فوجی تے حکم دے بندے نیں ۔۔۔۔۔۔ لڑن گے تے ساڈے فوجیاں نال ای ۔۔۔۔۔ سانوں کیہ ۔۔۔۔۔ ؟ تے کرم دین بڑا خوش سی کہ اوہدا کاروبار چل رہیا اے۔

فیر اک دن ہندو فوجی کرم دین دے پنڈ آن وڑے۔ اوہدی تیویں رسولاں دیاں سونے دیاں ڈنڈیاں اوہدے سامنے اوہدی جوان دھی عائشہ نوں کرم دین دے بیلی گردیال نے اک ہندو فوجی دے وس پایا کر مدین دی ماں شہید کر دتی گئی کرم دین لون دے ڈھیر اوہلے بیٹھا ایہہ سب کچھ ویکھ رہیا سی۔ تے دیسی شراب دے نشے نے اوہدے حواس گم کیتے ہوئے سن۔ اوہنے کجھ وی نہ کیتا تے اوہدا اک بیلی اوہنوں کھچ دھرو کے اپنے نال لے ٹریا تے ایہہ دونوں روندے ڈسکدے امدادی کیمپ وچ آ گئے۔ اوہنوں اپنی ماں دی اوہ گل چیتے آئی کہ "اپنے گھر دالون وی کوئی ویچدا اے ؟" تے اوہدی حقیقت ہن کھلی۔ اج اوہ روندے ڈسکدے مہاجر کیمپ وچ اپنی مصیبت بھری کہانی سنا کے لوکاں دے دل پگھر انداپیا سی تے اوہدا اک ساتھی اوہنوں لعنتاں پاندا سی کہ ایہہ جو کچھ ہویا اے ایہہ سب اوہدی اپنی کرتوت دا نتیجہ اے جہنے سمگلنگ کر کے ملک نوں نقصان پونچایا تے مہاشے گردیال دے کہن تے بھارتی فوجیاں نوں مورچے کڈھ دیاں ویکھ کے وی کوئی خطرہ محسوس نہ کیتا۔ سگوں اپنے پنڈوں روٹی ٹکر تے لسی اوہناں فوجیاں واسطے گھلا ندا رہیا۔ اوڑک اوہی گردیال تے اوہی فوجی اوہدی ماں نوں مار کے سٹ گئے زنانی وی سر دل تے موئی پئی سی دھی نوں چک کے لے گئے سن کرم دین ہن اپنی کیتی تے پاء پاء دے ہنجو کیرن تے مجبور سی۔

Marfat.com

ویروا ایس کہانی وچ دیس پیار دا سبق اے ' ویکھن نوں ایہہ کہانی اک کرم دین 'اوہدی تیویں رسولاں 'اوہدی نیک پاک 'ماں تے اوہدی الہڑ دھی عائشہ دی کہانی اے۔ پر جیوں جیوں گوہ کریئے۔ پتہ لگے گا کہ جیہڑا ملک نال غداری کردا اے اوہدا بھلا نہیں۔ ملک نوں نقصان پچان والے اکلے سمگلرای نہیں سگوں ملک دے اندر کجھ تاجر سرمایہ دار تے کاروباری لوک وی ایس کم وچ برابر دے حصے دار نیں اوہ ملاوٹ کردے نیں ' ذخیرہ اندوزی کر کے مہنگائی ودھاندے نیں غریباں تے مزدوراں دی محنت کوڈیاں دے مل کھوہندے نیں تے اوہناں نوں معاوضہ ایناں گھٹ دیندے نیں کہ غریباں داروٹی ٹکروی نہیں چلدا۔ ملک نوں نقصان پچان والیاں وچ اہلکار وی برابر دے حصے دار نیں جیہڑے لوکاں دا جائز کم کرن لئی رشوتاں لیندے نیں۔ جیہڑا نہیں دیندا اوہنوں ونو ون طریقیاں نال ایناں تنگ کردے نیں کہ اوہ مجبوراً رشوت دین لئی تیار ہو جاندا اے۔ یا فیر اوہ کئی واری اپنے جائز حقوق توں ہتھ دھو بہندا اے۔

سوال ☆ انسانی جذبیاں دے ٹاکرے وچ "اک تیری میری کہانی" دا جائزہ لیوتے بحث کرو؟

اک تیری میری کہانی

خلاصہ

ایہہ حوا تے آدم دی کہانی اے یا قابیل 'ہابیل دی لڑائی تے ایس لڑائی دے اوس مڈھ دی کہانی جس پاروں ایہہ لڑائی وڈی گئی تے اوڑک ہابیل دے قتل اتے مکی۔ ایس لڑائی دا مڈھ وی اک زنانی سی۔ جیہڑی دوہاں وچوں اک دی خیر منگدی سی۔ بھانویں اوہ ہابیل ہووے تے بھاویں قابیل۔ ایہہ کہانی مرد تے عورت دی کہانی ایں۔ جیہڑے اک دوجے توں بغیر نامکمل نیں۔ زنانی مرد توں بغیر کسے کم دی نہیں تے مرد زنانی توں بنا اک بیکار شے وے۔ دونوں اکدوجے لئی لازم تے ملزوم نیں۔

ویروا ایہہ کہانی بس آفاقیت دا اک سوہنا شہکار اے جس وچ مرد تے عورت دی اہمیت 'اوہناں دی جدائی تے اکلاپے والا ساڑ اوہناں دیاں سدھراں 'اوہناں دا ورت ورتارا۔ اک دوجے نوں ظالم ثابت کرن دی کوشش 'اوہناں دا ملاپ تے ہجر تے روحاں دی پیاس 'حیاتی دا مقصد تے انت وچ مرد تے عورت دے ناں تے لکھیاں 'پڑھیاں تے سنایاں جان والیاں کہانیاں دا نام تے اوہناں نوں عزیز ترین مال و متاع کہہ کے 'انساناں دے نفسیاتی تے معاشرتی چہریاں اتے روشنی سٹن دا جتن کیتا گیا اے۔ ایہہ کہانی دے حساب موجب کوئی کہانی نہیں بس انسانی زندگی دا اک ازلی ابدی خاکہ جہیا اے جس وچ مختلف شیڈ (shades) دے کے رنگ بھرن دی کوشش کیتی گئی اے۔ ایس کہانی وچ مرد تے عورت دیاں سدھراں دا نکھیڑا وی ملدا اے مثلاً مرد عیش دی خاطر زنانی نوں جوئے وچ ہار دیندا اے اہنوں بازاری جنس سمجھ کے اوہدا مل پا دیندا اے تے عورت ہابیل تے قابیل دی لڑائی وچ دونہاں دی بجائے کسے وی اک دی خیر منگدی اے یعنی اوہنوں ساتھی دی لوڑ اے بھانویں اوہ ہابیل ہووے تے بھانویں قابیل جنگے ماڑے دا سوال ایس لئی پیدا نہ ہویا کہ زندہ صرف قاتل نے ای رہنا سی جے قابیل دی تھاں ہابیل جت جاندا تے اوہ وی قاتل ای ہونا سی۔ جد کہ قابیل وی

Marfat.com

قاتل ای سی۔ رہ گئی فطری نیکی والی گل زنانی عام طور تے ایس گل دی پرواہ نہیں کردی یا اوہ پرواہ نہ کرن واسطے مجبور ہندی اے۔

ایہہ کہانی نہیں سگوں اک خاکہ اے جس وچوں کئی کہانیاں اگھڑ دیاں نیں زندگی دے کئی قصے ابھر دے نیں تے ذرا جنی جھکانی دے کے اگے ودھ جاندے نیں۔ فیر اک نویں کہانی جمدی اے تے جھلکارا دے کے مک وی جاندی اے تے اوہدی کجھ وچوں نال ای اک ہور نقشہ ابھر کھلوندا اے جس وچ اکلاپے دے ساڑ، روحاں دے تڑفاٹ تے اماں حوادے دور توں لے کے اجدی نویں نکور حیاتی تک دیاں گلاں نیں جس وچ حیاتی دیاں ابدی سچائیاں دا اعتراف وی اے تے قناعت دا سبق وی۔

سوال ☆ کون دلاں دیا جانے دا نفسیاتی تجزیہ کروتے اپنے خیالاں دی روشنی وچ ایس افسانے دے اثرات بیان کرو؟

خلاصہ عتی عرف عتیقہ عارف علی دی شادی عارف علی نال چھ ست ورہے پہلاں ہوئی سی ہن اوہ دوبالاں دی ماں وی سی۔ تے ڈاہڈی سوہنی زندگی گزار رہی سی۔ کسے شے دا توڑا یا بھکھ نہیں سی خاوند دا پیار وی حاصل سی۔ جہدے نال اوہ پنج ورہے تک باہر دے ملکاں وچ وی گزار آئی سی اوہنوں کوئی پتہ نہیں سی کہ اوہدی جندی تکمیل اجے تیکر نہیں ہو سکی۔

اک دن بیگم منان دے گھر دعوت سی۔ اوتھے عارف دا دوست احمد حیات اوہنوں چھپی پا کے ملیا۔ احمد حیات سوہنا، پاٹدار آواز والا گھبرو تے انجھک جوان سی عارف نے اوہدے نال اپنی ''ووہٹی'' دا تعارف کرایا تے احمد حیات نوں چیتے کرایا کہ توں میرے ویاہ تے وی آیا نہیں اوہنے اگوں عتیقہ دے حسن تے سبھادی ڈاہڈی تعریف کیتی تے آکھیا کہ بھانویں اپنہ دوبالاں دی مان بن گئی ہوئی اے پر اہدا اجے وی جواب نہیں۔

عتیقہ نے بھانویں احمد حیات نوں صرف دو چار واری ای دیکھیا سی پر اوہ اوہدیاں اکھیاں دا مطلب سمجھ گئی سی پر اوہنے اپنے دوالے عارف علی دی کندھ نوں ڈھیکن توں بچان دا ڈاہڈا جتن کیتا۔ اوہنے دل وچ ای احمد حیات نوں بہتیرا آکھیا کہ میں اک ویاہی وری زنانی آں میرا پچھا چھڈ پر اوہ تے جویں ضدی بچہ بن کے اکھیاں راہیں اک فرمائش کر رہیا سی جنہوں ٹالنا کوشش دے باوجود عتیقہ نوں ڈاہڈا وکھا دس رہیا سی۔ احمد حیات نے اپنی ''بڑی ای چپ تے سادہ جہئی زنانی راشدہ'' راہیں عتیقہ نوں گھر آون دی دعوت دتی۔ جنہوں اوہ ات بے وسی ہون پاروں پلکاں جھکا کے من لین تے مجبور ہو گئی کیوں جے اوہنے سمجھ لیا کہ جے میں ایہہ دعوت نہ منی تاں احمد حیات دا دل ٹٹ جائیگا اوہ مر جائیگا کول ای عارف وی کھڑا سی عتیقہ نے دوہاں دا موازنہ کیتا اپنی سوچ نوں پھٹکار پائی پر احمد حیات دیاں اکھیاں اگے اوہ ہار گئی کیوں جے اوہدے اندر لی اک ''حس'' اجے کسے دی لوڑ محسوس کر رہی سی۔ اوہدی اپنی ہک وچ اگ جہئی لگ پئی تے اوہنے احمد حیات دی اکلی اتے ادھی (نامکمل) حیاتی دی تڑفدی جندا تے اپنی رسدی وسدی جندڑی دیاں کولیاں کولیاں ٹھنڈیاں پلکاں جھکا دتیاں پر زنانیاں تاں دکھ جر کے ای تسلی کر دیاں۔ عتیقہ نوں

Marfat.com

ڈونگھی سوچ وچ دیکھ کے احمد حیات نے اوہنوں اپنے ول تکھن لئی آکھیا۔ پر اوہنوں خطرہ پے گیا پئی ایہہ تکنی خورے کیہہ چند چڑھاوے اپنے وچ احمد حیات نے آکھیا کہ میں تیری وسدی رسدی حیاتی نوں برباد نہیں کرنا چاہندا میری ادھی حیاتی نوں تیری لوڑ ہمیش بے چین رکھے گی۔۔۔۔ "بہتا نہیں منگدا میں تاں ایہہ گل آکھدا آں کہ میری ادھ پوری حیاتی دے خاکے وچ تیری روح اک رنگ بھر دوے۔۔۔۔ عتیقہ نے پرت کے احمد حیات ول ویکھیا۔ "پکی عمر دا ایہہ ضدی بچہ۔۔۔۔ اوہدیاں ڈونگھیاں ڈونگھیاں نظراں ول تکیا۔ اوہدی ٹھاٹھاں ماردی ڈونگھی ندی وچوں اک چویاوگ ٹریا سی۔۔۔۔۔ ایہہ تبکا پانی دا ان ملا چویا نہیں بنے گا۔ اوہنوں تاں موتی بنا پوے گا۔۔۔۔۔۔ "عتیقہ دے ارادے دی کندھ پکی سی تے اوہدی ماڑی پہلاں توں وی اچی تے اٹٹ سی۔۔۔۔ "پر دل جیہڑا سمندراں وانگ ڈونگھا اے' تے جدوں اوہدے سپ وچ جند دا اوہو تبکا آپوے جیہڑا اکھاں دی تھا ناپ کے آیا ہووے۔۔۔ میں (عتیقہ نے) اپنے پلے وچ اوہو اتھرو سانبھ کے بنھ لیا۔"

تبصرہ تے ویروا سولاں 16 صفحیاں تے کھلری ایہہ کہانی اک جوان تے جی دار بندے لئی بڑی سوادی اے ایس توں پچھلی کہانی وچ جیہڑے تڑفاٹ تے بے چینی دی دس پائی گئی سی اوہدی آفاقیت ایتھے ذرا مقامی رنگ وچ سمٹ آئی اے ایس کہانی وچ اوہی ادھ پوری حیاتی دے کرلاٹ نیں تے روحاں دیاں سکاں دے ساڑ!

کہانی ہولی ہولی پیر پٹدی اگانہہ توں اگانہہ ودھدی چلی جاندی اے کہانی وچ دراصل اک آئیڈیل نوں لکھن بارے گل بات کیتی گئی اے۔ عتیقہ نوں بھانویں عارف علی جہیا خاوند مل گیا سی تے اوہ دونویں بڑی چنگی حیاتی گزار دے پئے سن پر جدوں اوہدا اک زبردست تے زور آور مقناطیسی کھچ والیاں ڈونگھیاں نظراں والے نال واہ پیا تاں اوہنوں اج محسوس ہویا جویں اوہدی ویاہی وری کندھ نوں کوئی جناں ڈھا کے اوہدے اندر وڑنا چاہندا اے۔ تے ایہہ کھچ دو طرفہ اے۔ پہلاں عتیقہ نوں کدی ایس لوڑیا کھچ دا ذرا وی احساس نہیں ہویا سی پر جدوں اوہنے احمد حیات نوں ویکھیا تے اوہدیاں اکھیاں دا "مطالبہ "محسوس کیتا تاں عارف نال ہمدردی ہندیاں وی اوہ احمد حیات ول الر پئی۔ پر نال ای اپنے ارادے دیاں کندھاں نوں ہور پکا کر دی گئی۔۔۔۔ احمد حیات دی شادی عارف موجب "گنی کڑی "راشدہ نال ہوئی سی پر عارف دی پرکھ غلط سی اکویں جے اوہنے تے عتیقہ نال چھ ست ورہے گزارن دے باوجود کدی اوہدی نامکمل جند دا اندازہ وی نہیں سی لایا۔۔۔۔ جد کہ عتیقہ موجب احمد حیات دی "راشدہ "اک بڑی چپ چپیتی تے سادہ زنانی سی۔ تے احمد حیات اوہدے نال حیاتی دیاں اینیاں موجاں مان کے وی اپنے آپ نوں نامکمل محسوس کر دا سی۔۔۔۔ کیوں جے اوہنوں اوہدی آئیڈیل نہیں سی ملی۔ اوہدی آئیڈیل دا نک نقشہ عتیقہ نال ملدا سی ایسے کر کے اوہنے عتیقے نوں آکھیا کہ اوہدی ادھ پوری حیاتی دے خاکے وچ اوہدی (عتیقہ دی) روح اک رنگ بھر دیوے (تے فیر بے شک اوہ اپنے خاوند دے گھر ای وسدی رسدی رہوے۔ تے عتیقہ نے اپنے دل ہتھوں مجبور ہو کے' تے احمد حیات دیاں نظراں دے ہڑھ وچ بڑی بے وسی نال رڑھ جان تے ہار منن پاروں اوہدی ایہہ فرمائش۔ اک پکی عمر دے ضدی بال دی فرمائش۔۔۔۔ پوری کر دتی تے احمد حیات

Marfat.com

دیاں نظراں دی ٹھاٹھاں ماردی ڈونگھی ندی وچوں جیہڑا تکاوگ ٹریا سی اوہنوں "موتی" ہتھان لئی اوہنے اپنے "پلے" وچ سانبھ کے بنھ لیا۔ کیوں جے عتیقہ دے "آئیڈیل" دا مہاندرا احمد حیات نال ہو بہو ملدا سی اجہی سوچ نری گمراہی اے تے اہدے اثرات ڈاہڈے تباہ کرن والے نیں جس نال انسانیت دا اخلاق داغدار ہو جاندا اے۔

سوال ☆ "گھمن گھیری" وچ جیہڑے زنانہ مسئلے بارے گل کیتی گئی اے؟ اجہے مسئلے دا منصفانہ حل تہاڈی چاچے کیہہ ہو سکدا اے۔ بحث کرو

گھمن گھیری

کوثری دا ویاہ اک ایسے جوان نال ہویا جیہڑا دولت کمان لئی ولائت گیا ہویا سی۔ اوہ صرف چار مہینے واسطے ویاہ کران لئی اپنے دیس آیا تے کوثری نوں تن سال تک ولائت بلا لین دا وعدہ کر کے ست سال واسطے فیر ولائت چلا گیا۔ ایہہ جوان شکیل سی جہدے جان مگروں کوثری نوں ایک بالڑی ہوئی۔ تے فیر دو سال بعد اوہدی سس مر گئی۔ ہن گھر دا سارا بھار کوثری اتے آپیا کیوں جے اوہ ای وڈی نونہہ سی اوہ ہن ہور پنج سالاں تائیں ولائت نہیں جا سکدی سی کیوں جے اوہدے مگروں گھر بار سانبھن والا کوئی نہیں سی۔ تے نالے اک چھوٹی نناں اجے ویاہن والی سی۔

کوثری نوں کھان پین تے پہنن دی ذرا وی بھکھ نہیں سی جو کوئی اوہدے ٹھاٹھ باٹھ ویکھدا اوہدی قسمت تے رشک کردا۔ کوثری واسطے خاوند دی جدائی پاروں اک اک گھڑی پہاڑ نالوں بھاری ہو گئی سی اوہ ہر راتی اپنی ننھی منھی دھی نال گھٹ کے چھپی پا کے اپنے خاوند دے سفنے ویکھنے شروع کر دی تے سویر تیکر پتہ نیں اوہدے دل تے کیہ کیہ بیت جاندی اوہنے اپنے خاوند نوں ولائت جان لگیاں آکھنا چاہیا سی:۔

"میریاں ماپیاں کول روٹی دا توڑا تے نہیں سی۔ جے اوہناں مینوں سٹ دتا اے ذرا ایہہ گل سوچ! میریاں ساریاں لوڑاں میرے پچھے وچ پوریاں پیاں ہندیاں سن فیر اوہناں میری کیڑی لوڑ دی کی اپنے کول سمجھی جے مینوں اتھے گھل دتا تے ہن میری لوڑ دا احساس کروا کے تے سواد پا کے مینوں ترہایاں چھڈ چلیا ایں کجھ تے خیال کرتے ایس توں ایہہ اوی گل چنگی سی۔ جے میں اجے ہور پنج ورہے کواری تہہ کے تیرا انتظار کر لیندی۔۔۔۔۔"

شکیل دے خط آوندے جنہاں وچ کوثری نوں گھر دیاں ذمہ داریاں ذرا ہور دھیان نال سنبھالن واسطے آکھیا گیا ہندا۔ اوہ چونہہ ورہیاں وچ وہٹی والا گھنڈ لاہ کے سس دی گدی اتے بیٹھن تے مجبور ہو گئی۔ پر اجے لاڑے دا چاء اوہدے کوار جھاکیاں وچ پہلے دناں وانگ موجود سی اوہ خط نوں سرہانے رکھ کے چپ چاپ شکیل دیاں یاداں دے سفنے ویکھن لگ پیندی پر ہن دو تن مہینیاں توں نالدے گھر وچ اک گھبرو آ وسیا سی۔ اوہ ویلے کویلے باری وچ کھلو کے گون لگ پیندا یا کسے گیت دی دھن "مونہہ سیٹی" راہیں وجان لگ پیندا۔ جہدی واج سن کے کوثری دے جسے وچ اگ جہئی لگ لگ جاندی۔ اوہ شکیل دی تصویر دے سامنے کھلو کے اوہنوں آپنیاں شکائتاں سناندی۔ پر کوئی جواب نہ

Marfat.com

ملدا۔ سگوں نالدے کمریاں وچوں دیورتے دیورانی دے ہاسے ٹھٹھے تے چہلاں دی واج اوہدے بلدے جذبیاں اتے تیل چھڑکدی ہن چھوٹی نناں داویاہ سی۔اوہ سس والی ڈیوٹی نبھار ہی سی اوہدیاں ویاہیاں وریاں نناناں تے دیورانی دی سج پھب تے اپنے خاوند نال گلاں باتاں کرن دا عمل اوہدے اندر اگ لادیندا۔۔۔۔۔۔۔ویاہ داد ھند النگھ گیا پر ہن کوثری دی ''بھکھ ''اوہدے لوں لوں توں جھاتیاں مارن لگ پئی سی۔ اپنے ای شہر وچ نویں ویاہی نناں دے سوہرے گھر سارے ٹبر دی دعوت سی سارے گھر والے ٹر گئے سن تے اوہدی منی نوں وی نال لے گئے سن۔اج اوہ گھر دی راکھی لئی اکلی سی اوہنے بڈھے نوکر نوں ڈیوڑھی وچ سلاد تا۔تے آپ کمرے دے ہنیرے وچ ڈب گئی اج منی وی کول نہیں سی جنہوں اوہ ممتا دے سیک وچ چھپی پا کے اپنے ''مچا'' دی تسلی کر سکے عین اوسے ویلے نالدے گھر دی خاص باری وچوں اوسے گھبرو دی سیٹی وجان دی آواز آؤن لگ پئی تے کوثری نے جذبات دے ہڑھ وچ خاوند نوں یاد کیتا اوہدی تصویر ول ویکھیا تے فیر بے وس ہو کے سیٹی دی واج نوں لمے لمے ساہواں راہیں اپنے اندر سمونا شروع کر دتا ہن اکواری فیر اوہنے تصویر ول ویکھیا جہدے شیشے اتے تیز روشنی پین پاروں ہن تصویر لک گئی سی تے صرف شیشہ لشک رہیا سی !اوہ آپے توں باہر ہو گئی تے شکیل نوں کجھ چر لئی دلوں بھلا کے اپنی حویلی وچوں نکل ٹری تے نالدے گھر دی ہنیری ڈیوڑھی دے شوہ وچ چھال مار کے بے وس تے مست کر دے ہنریاں وچ رچ مچ گئی۔

ویروا گھمن گھیری وچ دولت دی ہوس نے خاوند نوں بیوی توں دور رہن لئی مجبور کیتا ہویا اے اوہ شریکے برادری وچ سر اچا کر کے رہن دا جتن کرن لئی باہر لے ملکاں وچ کمائی کرن گیا ہویا اے اوہ کوثری نال ویاہ رچان لئی صرف چار مہینے واسطے آؤندا اے تے تن سال بعد کوثری نوں اپنے نال کھڑن داوعدہ کر کے چلا جاندا اے پر اوہدی ماں مرن پاروں کوثری نوں اپنی سس دی گدی سانبھنی پیندی اے ایس عرصے وچ اوہدی منی چونہہ ورہیاں دی ہو جاندی اے اوہدی سب توں چھوٹی نناں دی شادی وی ہو جاندی اے۔دیور داویاہ وی ہو جاندا اے پر ایہہ وچاری نری ''وڈی وڈیری'' بن کے رہن تے مجبور اے تے اوڑک اپنے فطری جذبیاں ہتھوں مجبور ہو کے گواہنڈھ وچ نویں نویں آئے اک گھبرو دی سیٹی اتے مست ہو کے اک دن اوہدے قدماں وچ جا ڈگدی اے ایس کہانی وچ اوہناں عقل دے انھیاں واسطے ڈاہڈا چنگا سبق اے جیہڑے ویاہ کران توں بعد مال کمان لئی ولائت وغیرہ چلے جاندے نیں تے اپنے ٹبر نوں ''صبر شکر'' دا سبق دے کے اوہدے تے اک طرح ظلم کر دے نیں۔

بھکھ بھاویں روٹی ٹکر دے ہووے 'یا اولاد دی 'جسمانی ہووے یا روحانی جنسی ہووے یا کوئی ہور اوہ انسان نوں بے چین تے بے قرار رکھدی اے تے جس طرح درد دی انتہا نال غشی دے دورے پین لگ پیندے نیں ایسے طرح جدوں کوئی ''بھکھ ''اپنی انتہا نوں پہنچدی اے تاں بندہ مجبور اکدھرے دا کدھرے جا نکلدا اے۔اسلام وچ وی شادی ویاہ بارے ڈاہڈی کھلی ڈھلی گل بات ملدی اے تے ایس موضوع اتے شرعی تے فقہی مسئلے چنگی طرح کھول کے بیان کیتے گئے لبھدے نیں۔کیوں جے

Marfat.com

ایس انسانی مسئلے دا تعلق پورے معاشرے نال اے جے کسے معاشرے وچ انسانی بقا دا ضامن "بندھن" صاف ستھریاں تے پکیاں بنیاداں اتے قائم ہووے گا تاں اوس وچ وسن رسن والے لوک اخلاقی، روحانی تے جسمانی لحاظ نال صحت مند ہون گے نہیں تے روگی!

"(کوثری) شکیل دے ہر اون والے ہر ے ہر ے لفافے نوں ہتھاں وچ پھڑ کے شرما جاندی جیویں پہلی وار کوئی تحفہ پھڑ دی اے۔ بھانویں خطاں وچ ہن ایس نویں نویلے ویاہ توں بعد وچھوڑے دے درد تے پیار دیاں گلاں نہیں سن ہندیاں بس گھر انے دی ذمہ داریاں دے رونے۔۔۔۔۔ بالکل ای کاروباری جہئے خط ہندے نیں۔"

کوثری نوں شکیل نے "تاہنگ" دے سر تے اک طراں اپنے گھر دی چوکیدارنی بنایا ہویا سی۔

ایس کہانی دا تقاضا اے کہ زنانی تے جنے نوں اکدوجے دے حقوق دا خیال رکھنا چاہیدا اے جدوں اک جی دوجے نال ودھیکی کردا اے تے دوجا وی جوابی کارروائی لئی نہ چاہندیاں وی مجبور ہو ندا اے۔

سوال ☆ جھلی دا کردار۔۔۔۔ رفعت دی سوچ دا اک پہلو اجاگر کردا اے کیہ ایس مسئلے دا کوئی حل وی موجود اے؟ بحث کرو

جھلی

خلاصہ سردار بیگم ست سال دی عمر وچ ماں مہتر ہو گئی۔ گھر وچ دو مجھاں سن اک سنڈھاتے دو کھوتے اوہدا ابھرا حاکم وی چار پنج سال دا سی۔ گھر وی سانبھ کارن اوہناں دی پھپھی سوہریوں آگئی۔ دادی بڈھی تے مریڑی جہئی سی گھر دا دھندا چلان لئی "داری" دی ماں دے مرن توں وی بہہ 20 دن مگروں اوہدے پیونوں نواں ویاہ کرانا پیا۔

ساون دا مہینہ سی اوہدی ماں نے نویں مجھ دا پہلا مکھن میت دے مولوی نوں داری ہتھ بھجوایا۔ پیشی دی نماز ہو رہی سی۔ داری حجرے وچ بہہ کے مولوی صاحب نوں اڈیکن لگ پئی۔ اینے وچ کنیاں پین لگ پیاں مولوی ہوری آئے "ہن مینہ پھجیں کھاریں ورھن لگ پیا سی۔۔۔۔ تے مولوی نے کچی کلی نوں اپنی ہوس دا نشانہ بنا کڈھیا۔۔۔۔ داری گھر آئی تے اوہدی ماں نے حالت دا گویڑ لا کے گاہلاں دی چھوٹ ورہائی داری جھلیاں وانگوں خالی پیالہ پلنگ اتے سٹ کے باہر نس گئی۔۔۔ مولوی دی پڑچول ہوئی تے اوہ کدھرے نس گیا سی داری دی عمر اوس سمے نوور ہیاں توں وی گھٹ سی اوہ ظلم دا شکار ہوئی اے ایہہ احساس اوہنوں ہر ویلے چیتے رہندا۔۔۔۔۔ سولاں سال دی عمر وچ متر ائی ماں نے اپنے بھرا چراغ نال اوہدا ویاہ کر دتا۔۔۔۔۔ پر قسمت نکھٹ جائے تاں کوئی کیہہ کر سکدا اے۔

داری اجے ست ورہے دی نہیں ہوئی سی کہ اوہدی سکی ماں نے اوہنوں قرآن شریف پڑھا دتا سی۔ تے نالے نماز روزے دی پابندی ول وی پورا دھیان دتا سی۔ حالات بدلدے رہے ایتھوں تک کہ چراغ نال اوہدا ویاہ ہو گیا اوہدا اک چاچا سوہرا سی وہ شہر رہندا سی۔ اوہدا ڈاہڈا او جھکرا سی تے واہوا چلدا پھردا ہون کر کے لوکاں دے مقدمیاں دے فیصلے کروا دیندا۔ جھگڑے مکا دیندا ہر کوئی اوہدی

Marfat.com

عزت تے ٹہل سیوا کر داتے ہر کوئی اوہتوں ڈر دا چراغ نے داری نوں کئی واری سمجھایا سی کہ اوہ کوٹھڑیوں باہر نہ نکلیا کرے اک دن داری حقہ پھڑان ویہڑے وچ گئی اوہدا سوہرا کسے نال گلاں کر رہیا سی موقع لبھدیاں چاچے سوہرے نے نیوں کے داری دے گھنڈ وچ جھاتی ماری تے "چن" نوں "بدلی" بیٹھ لگان توں منع کیتا۔ داری اوہدی مسکان تے آواز دا جادو جھل نہ سکی تے جھٹ پٹ کوٹھڑی وچ آگئی۔ ایہہ بندہ۔۔۔۔ وجہر ے والا بندہ۔۔۔۔ داری دا چاچا سوہرا نواب دین سی۔

دو مہینے سوہریاں دے رہ کے داری پیکے گھر آگئی دس دن بعد اوہی چاچا سوہرا آیا تے اوہدی سس دی بیمار ی دا پچ پا کے دونہاں ماواں دھیاں نوں نال لے کے ٹر پیا۔ ادھواٹے اپڑ کے اوہناں ساہ لیا تے ایتھے ای سر داراں نوں اوہدے چاچے سوہرے نے اغوا کیتا اوہدی متر ئی ماں (تے ننان) چیکاں مار دی رہ گئی۔ داری نے وی رولا پایا پر اوہ گھوڑے تے چڑھا کے داری نوں کدھرے دور لے گیا۔ ایہہ چاچا سوہرا اچھ بالاں دا پیو ہن داری دا خاوند وی نہیں سی تے گھٹ وی نہیں سی کر دا۔ پنج چھ مہینے کسے جگہ تھاں رہ کے نواب دین داری نوں اپنے پنڈ لے آیا' تے نواب دی ووہٹی نے داری نوں اپنی سوکن ہون دے مہنے دے دے کے زچ کر دتا۔ حالانکہ اوہ سوکن نہیں سی سگوں اوہ تے نواب دین دا کاروبار سی۔ کیوں جے نواب دین مقدمیاں تے جھگڑیاں دے فیصلے کران لئی نقد رشوت دی تھاں داری نوں پیش کر دیندا انج اوہ اپنی چودھر دا بھرم رکھن دا جتن کر دا داری وی نواب دین دے اشاریاں تے چلدی رہئی جس دے وگھ وچ اوہ داری نوں دنیا جہان دیاں نعامتاں کھواندا تے پیش کراندا۔ جدوں داری دی جوانی ہرن وانگوں چھالاں مار کے اگا نہہ ودھی تے اگوں ممتا دے پیار دی منزل نے اوہدا سواگت کیتا۔ تاں اوہنوں احساس ہویا کہ اوہدی جھولی خالی اے اوہدی گود ہری نہیں ہوئی اوہ ممتا والا پیار نہ ملن پاروں جھر دی پئی سی۔

داری نے اپنی حیاتی اتے اک جھاتی پائی سارے گناہ اوہنے کیتے پر اپنی مرضی نال نہیں سگوں مجبوری نال اوہ جے کسے دے بال نوں چک کے پیار کر دی تے نواب دین دی "سہریاں دی ویاہنڈر" اوہنوں شریف زادی بن دے طعنے دیندی اوڑک داری نے اک دن نواب دین دے آکھے لگ کے کسے افسر کول رشوت بن کے جان توں انکار کر دتا۔ تے اک بچے دی سدھر دا اظہار کیتا تے نواب نے اوہنوں گاہلاں کڈھیاں تے نالے کٹاپا چاڑھیا تے آکھے لگن لئی زور دتا۔ پر داری نے اڑی نہ چھڈی ۔اوہ کر لان لگ پئی "مینوں اک بچے دی لوڑ اے جنہوں میں بکل وچ لکا کے دودھ پلاواں۔۔۔۔۔ جہدے نال میں پیار کراں"۔۔۔۔۔ محلے والے لوکاں دا خیال سی کہ داری پاگل ہو گئی اے حالانکہ اوہ پاگل نہیں سی ہوئی سگوں اوہدا "خاوند تے بچے" والا احساس جاگ پیا سی۔ اوہنوں پتہ لگ گیا سی کہ سارے مرد اوہدے جسم دے بھکھے نیں اوہدے نال کسے نوں ہمدردی نہیں۔۔۔۔۔ اوہنے دل چھڈ دتا تے اپنے کپڑیاں نوں اگ لا کے مرن دا چارا کیتا پر اوہنوں موت نہ آئی۔۔۔۔۔ زخمی ضرور ہو گئی علاج ہویا تے آرام وی آگیا۔ ہن اوہ سارا دن نماز تے قرآن مجید پڑھدی تے لوکاں کولوں پچھدی "کیہ میرے گناہ معاف ہو گئے نیں۔"

ایہہ گلاں لوکاں بھانے اوہدے پاگل پن دا ثبوت سن تے لوک اوہنوں جھلی کہندے سن شاید ایس

Marfat.com

واسطے وی کہ اک دن اوہنے اپنے پنڈ والے جھلے مولوی نوں گندیاں گاہلاں کڈھیاں سن تے نواب دے مونہہ تے تھک دتا سی تے نالے اوہناں افسران دے ناں اچی اچی دس چھڈے سن جنہاں کول اوہ رشوت بن کے جاندی رہی سی۔۔۔ حالانکہ اوہ جھلی نہیں سی اوہ ایک سچی کہانی سی اجہی کہانی "نوں جھلی کہندیاں بندے نوں شرم آونی چاہیدی اے"

ویروا ایہہ افسانہ اک عورت دیاں مجبوریاں دی دس پاندا اے تے نال بد معاش لوکاں دے زور دھگانے دی کہانی سناندا اے ایس کہانی دا مرکزی خیال ایہہ وے کہ عورت ہور کجھ چاہوے یا نہ چاہوے اوہنوں اولاد دی سدھر ضروری ہندی اے فطری کمزوری وجہوں عورت ذات نوں اک مرد دے سہارے دی ڈاہڈی لوڑ اے خاص کر کے جدوں جوان ہو جائے اودوں اوہنوں خاوند دا ساتھ تے سہارا چاہیدا ہندا اے پر کدی کدی بچپن وچ ای کسے بچی دی عزت گھٹے وچ مل جاندی اے جویں داری جعلی مولوی نوں مکھن دین گئی تے اوہدی ہوس دا نشانہ بن گئی۔

ایس کہانی وچ دو جا احساس "زناکاری" دا ملدا اے ایہہ اوہ بیماری اے جیہڑی سارے معاشرے نوں روگی کر چھڈ دی اے تے ایہو وجہ اے پئی قرآن پاک وچ شادی شدہ زانی نوں سر عام سنگسار کرن دا حکم آیا اے لیکن ساڈے بعض ادیب ادب نوں مختلف ازماں (isms) دے پرچار واسطے ورتنا تاں جائز سمجھدے نیں پر اسلامی تعلیمات دے مطابق حق سچ دی دہائی دین توں شرماندے نیں تے ایسے موقع تے ایہہ کہندے نیں کہ ادب دا کم تبلیغ یا پرچار نہیں حالانکہ سارے ادبی حلقیاں وچ کھلم کھلا ایس قول دی مٹی پلیت ہندی اے۔

سوال ☆ مامی فضلاں نال زنانیاں دے جیہڑے مسئلے دا تعلق اے اوہ انسان دے اک اخلاقی روگ دی دس پاؤندا اے کیہ بھلا ہر برا ور تارا اخلاقی روگ نہیں ہندا؟ بحث کرو

مامی فضلاں

مامی فضلاں جگت مامی سی۔ اوہنے جوانی وارے حمے نال عشق کیتا تے فیر ویاہ کر لیا اوہدے گھر اک پتر وی ہویا جیہڑا جوانی وارے وڈھیا ٹکیا گیا۔ حکماں اوہدے نال بڑا پیار کر دا سی گھر وچ ہر سمے پنجاہ پنجاہ مجھاں دیہندیاں سن حمے دا ویاہ مامی فضلاں نال مہراں نے کرایا سی تے ایس وگھ وچ مہراں دا ویاہ مامی فضلاں نے بڑے چاء نال تے وج گج کے کیتا تے شیدے نوں گھر جوائی بنا لیا مامی فضلاں نوں کسے شے دی تھوڑ نہیں سی اوہ سونے چاندی نال ہر ویلے لدی رہندی ہر کوئی اوہدی قسمت اتے رشک کر دا پر حاکم دین نوں لڑائی جھگڑے وچ مویاں تیراں ورہے ہو گئے سن تے مامی فضلاں دا شریکے وچوں ہر کوئی جھالو بن لئی تیار سی کیوں جے اوہدے کول مال چوکھا سی۔

قافلے نال چلدیاں چلدیاں بہتیاں مجھاں نکھڑ گیاں سن تے صرف دس باراں ای اتھے اپڑ سکیاں سن پر سب توں ودھ بوری مجھ نال مامی فضلاں نوں پیار سی جہدا شجرہ وی اوہنوں چیتے سی ایہہ بوری مجھ ای فضلاں دا سہارا سی اوہ مہراں دے نیانیاں نال رجھی رہ کے تے مجھاں دی ٹہل سیوا کر کے وقت

Marfat.com

لنگھاندی سی چھے مہنیاں توں اوہدی صحت لسی پیندی جارہئی سی کھنگ تاپ دا زور اتوں مروڑ لگ گئے لوکاں سمجھیا مامی فضلاں مر جائے گی پر "یاسین" سن کے مرن دی تھاں اوہنوں ہوش آگئی تے سارے لوک نموں جھانے تے نراسے ہو گئے پئی ایہہ مائی تاں نہیں مرن لگی۔

سارے پنڈ وچ مامی فضلاں دی حیاتی تے موت بارے گلاں ہندیاں رہندیاں سن زنانیاں اوہدی موت بارے ٹیولے لادیاں پر جدوں اوہ پورے نہ ہندے تاں آہندیاں ایہہ بڈھی خبرے کہنوں کہنوں لے کے مرے گی؟

اج مامی فضلاں نے مہران نوں خاص کر کے آکھیا پئی مولیاں پالک داتڑ کے والا ساگ پکادے اوہنے ایس ساگ نال تندوری روٹی رج کے کھاہدی تے فیر اٹھ کھلوتی مہران نوں اوہدی دولت نال پیار سی ایس کر کے اوہ وچاری مامی فضلاں دی ٹہل سیوا (لوکاں نوں وکھان لئی) ضرور کر دی سی۔ اکدن بوری مجھ چھپڑوں نکلی تے مامی فضلاں نے اوہنوں روز وانگوں آٹے دا پیڑا کھوانا چاہیا پر اوہ تریہہ کے نس گئی لوکاں ویکھ کے آکھیا ہن تے مجھ وی مامی فضلاں توں تریہندی اے ایہہ اجے وی نہیں مردی ہن تے اوہنوں شرم آؤنی چاہیدی اے (مر جانا چاہیدا اے) پر مامی فضلاں لمی بیماری توں وی اٹھ کھلوتی سی تے لوکاں دیاں (شریکاں دیاں' جہناں نوں جائیداد دی آس سی خاص کر کے مہراں دیاں امیداں اتے پانی پھر گیا تے اوہ اوہدی موت توں ناامید ہو گئے۔

اک دن دی گل اے سورج لہہ گیا سی۔ کجھ نیانے نسے آئے تے لوکاں نوں دسیا کہ مامی فضلاں وی بوری مجھ شام ویلے ریل کار تھلے آکے مر گئی اے گاماں' رکھو' مہراں' بر کتے ساریاں مامی فضلاں نوں سناونی دین ٹریاں۔۔۔۔ تے جا کے دسیا کہ "مامی فضلاں! بوری مر گئی اے" مہراں دے وین سن کے مامی فضلاں منجیوں تھلے ڈھے پئی جھاٹا اوہنے ہتھ وچ پھڑیا ہویا سی تے متھے اتے مٹی دے فرش دی دھوڑ لگی ہوئی سی گوڈے اندر نوں کھسک کے ڈھڈ نال جا لگے سن گاماں نے اوہنوں ہلا جلا کے ویکھیا تے اج لگا جویں کوئی ریل کار بوری دے ڈکرے کرن توں پہلاں ای مامی فضلاں دی حیاتی دے اپروں لنگھ گئی سی۔

ویروا مامی فضلاں دا کردار ساڈے پنڈاں دے جیوندے جاگدے کرداراں وچوں اک اے ایہہ ضروری نہیں کہ اجیہا ہر کردار عشق وچ مبتلا وی رہیا ہووے بہر حال مامی فضلاں قسمت دی نیک سی جہنے نے کیس کٹوا کے فضلاں نال ویاہ رچالیا تے اپنے کنبے تے برداری دا خیال چھڈیا۔ تے ایس یاری نوں توڑ نبھایا پاکستان بن تے راہ وچ آوندیاں ہویاں جتھے فضلاں دا گھبرو پتر ("رب نے اوہنوں پتر دا بھاگ وی لایا) وڈھیا ٹکیا گیا اوتھے حکماں وی ساتھ چھڈ کے اللہ کول چلا گیا' مہراں نے ست پنڈ پھر کے حاکم دین لئی وو ہٹی لبھی سی۔ تے اوس وی مہراں نوں چاندی دی تھاں سونے نال پیلی کر دتا سی۔

ایس کہانی دے ڈانڈے ایس کتاب دی پہلی کہانی نال ملدے نیں اوتھے اک مرد سی جہنے ویاہ نہیں سی کرایا سگوں اپنی حیاتی رکھ بوٹے لا کے تے سانبھ پال کے اوہناں نوں ای اپنے دھی پتر سمجھیا سی تے جدوں اخیری رکھ وڈھ گھتیا تاں اوسے دن توں اوہدی موت نیڑے آگئی تے جس دن نویں وارڈ

Marfat.com

دیاں نئیاں رکھیاں جار ہیاں سن اودن بابے کالو داد سواں سی۔
ایس کہانی وچ مامی فضلاں پت تے خصم نوں روپٹ بیٹھی سی ہن اوہدے کول دل پرچان لئی مجھاں سن جنہاں وچوں بوری نال اوہنوں چوکھا پیار سی۔ مامی فضلاں کئی واری بیمار ہوئی پر خورے اپنی بوری دے سہارے اوہ فیر تگڑی ہو جاندی رہئی' تے جس دم اوہنے بوری دے مرن دی خبر سنی اوس توں پہلے اوہدی جان وی نکل گئی۔

سوال ☆ رفعت دے سارے افسانے انج تاں انسانی جذبیاں دے مسئلے نیں ؟اک اوپری کڑی" دے حوالے نال ثابت کرو کہ ایہہ افسانہ بنیادی حیثیت رکھدا اے

اک اوپری کڑی

باہر بوہے تے کھٹ کھٹ دی واج سی اوہنے بوہا کھولیا چٹے ددھ کپڑیاں وچ اک مٹیار متھے تے پسینہ تھکی ماندی جہئی کھلوتی سی اوہنے میٹیار نوں اندر بلا لیا مٹیار۔
اوہ چاہندی سی پئی لمی پے کے اپنی حیاتی بارے سوچدی رہوے تے جدا چن چیت اوہدی حیاتی دیاں گھڑیاں بن پھب کے اوہدے سامنے آن کھلون تاں اوہ اوہناں نوں آکھے "نی! میری حیاتی دی گھڑیو !۔۔۔۔۔۔ایتھے کیہ لین آیاں او ؟
میں تہانوں "جی آیانوں" نہیں آکھناہاں کدھرے ایہہ نہ ہو جائے جے میں تہانوں ہوروی کھلیار دیاں تسیں چنگا کروتے ایتھوں ٹرای جاؤ چپ چپیتے ہولی ہولی جویں ماں اپنے ستے بال دا پنگھوڑا ہلاندی اے جہدے وچوں کوئی آواز نیں نکلدی۔۔۔۔ پھر جد کدی میں اپنے آپ دیاں سوچاں توں سکھنی ہو کے لمی پواں تے میری اکھ دی سپ وچ کوئی ہنجو دا موتی نہ آن ٹھہرے میری ہک اہناں ہاواں توں سکھنی ہوئے۔۔۔۔۔ آخو میری حیاتی۔۔۔۔۔"
باہر بوہے تے کھٹ کھٹ دی واج سی اوہنے بوہا کھولیا چٹے ددھ کپڑیاں وچ اک مٹیار متھے تے پسینہ تھکی ماندی جہئی کھلوتی سی اوہنے میٹیار نوں اندر بلا لیا مٹیار۔
نے پچھیا توں مینوں سنجھانیا نہیں ؟
اوہنے گویڑلا کے آکھیا۔۔۔ تسیں شمیم گیلانی او۔۔۔۔۔۔ ؟ تہاڈا نوکر آیا سی تے تہاڈے ملن دا کہندا سی۔ مٹیار نے ہس کے آکھیا۔۔۔۔۔ "نہیں" اوبولی۔۔۔۔ "اچھاتے ثریا اشفاق علی او ؟۔" ۔۔۔۔۔۔ "نہیں" ۔۔۔۔ اوہنے بڑا پچھان کے آکھیا۔۔۔۔۔۔ "آفتاب۔ قاسم علی تے نہیں ؟" جواب ملیا ۔۔۔۔۔۔۔ "نہیں۔۔۔۔۔ مینوں سنجھان میں کون آں۔۔۔۔" (اوہدی ایس گل وچ بڑی اپنائت سی)
تے اوہنے 'بھیناں بھرا' ماں پیو 'انگ ساک دوست' سجن 'سکھیاں' سہلیاں' سجناں دے ناں لے کے اوہناں نال اپنی محبت دا اظہار کیتا تے اوپری کڑی نے اوہنوں سکہ بند محبت قرار دے کے پچھیا۔ "کسے نال کدی پیار وی کیتا ای"
تے اوہنے 'اگوں آلے بھولے بالاں نال اپنے پیار دا اظہار کیتا۔ فیر دسیا کہ مینوں بے کس تے بے وس

Marfat.com

محتاجاں نال ڈاہڈا پیار اے۔ نالے اوہناں سفید پوشاں نال جیہڑے دھی نوں داج نہ دے سکن پاروں اوہدی جوانی لنگھا بہندے نیں نالے بے علاجے روگیاں نال پیار اے تے نالے اوہناں بڈھے ماپیاں نال جیہڑے اولاد والے ہو کے وی رلدے پھرن۔ تے نکے بالاں نال وی جیہڑے روزی کمان تے مجبور ہون وغیرہ۔

اوہناں گلاں توں میزبان کڑی ڈاہڈی متاثر ہوئی اینے وچ اوہنے فیر پچھیا ؟؟ اڑیئے دس تے چھڈ توں نفرت دے قابل ایس دنیا وچ کہوں جانیا اے ؟" ایس جہان وچ نفرت تے محبت دی اک منزل اے تے ایہہ سارے بکھیڑے اک ہوتی دے نیں۔ جیکر اوہ نہ ہندی تے کج وی نہیں سی ۔۔۔۔ توں مینوں اکھیا سی جے تینوں اپنا کوئی خیال نہیں تے ایہہ گل ہے۔ وی ٹھیک۔ کیوں جے اک ذات دے سارے لازمے نیں اوہ عشق تے پیار ہوے یا نفرت یا بے پروائی دی گل سوچی وی تاں اوس ذات بارے وچ جیہڑی اپنی حیاتی اے" میزبان کڑی دیاں ایہہ گلاں سن کے اوپری کڑی دے بلھ کنبے تے چٹے ددھ ورگے کپڑے اوس کمرے وچوں نکل کے اسمان ول جاندے دسے تے اوہدی غم نال بھجی ایس آواز نے میزبان مٹیار نوں بوندلا چھڈیا :۔

" میں جان دی ساں۔۔۔۔۔۔ میں تد ای ڈر دی ساں جے تینوں میتھوں نفرت اے آخو۔!
۔۔۔۔۔۔۔ میرے کولوں"

تبصرہ بلھے شاہ نے اکھیا سی۔

بلھیا کیہ جاناں میں کون !

انسان دی فطرت وچ ایہہ گل شامل اے کہ سب لوکاں دا سامہنا کرے گا لیکن اپنی ذات دا سامہنا کرن توں کنی کترائے گا ہر بندہ دو جیاں نوں پچھانن وچ مہارت حاصل کرے گا لیکن اپنی ذات دی شناخت کرن لگا دھوکھا کھا جائے گا۔ اوہ رب نوں لبھن تر پوے گا لیکن اپنے آپ نوں لبھن دی کدی کوشش نہیں کرے گا حالانکہ جہنے، آپ اپنے نوں لبھ لیا اوہنے گویا رب نوں لبھ لتا۔

(حفیظ احمد ایم اے (سوچ وچار صفحہ 111) لکھدے نیں)

"اک اوپری کڑی ہنیری رات وچ اک اجنبی لشکارے نوں اگھیڑ دی اے جہدے جھٹ دے جھٹ چانن وچ پرچھاویں اک دوجے نال لڑ دے بھڑ دے دکھائی دیندے نیں ایہہ پرچھانویں وی سوانیاں دیاں سدھراں نیں جیہڑیاں دن دے چانن وچ پوریاں ہو جاون تاں اوہناں دا مان بن جاندیاں نیں تے جے ادھورانیاں ہون تاں دل دی ہنیری رات وچ پرچھاویں بن کے ڈسکدیاں تے ہو کے بھر دیاں رہندیاں نیں"

اک اوپری کڑی رفعت دے افسانوی کرداراں یا خود افسانہ نگار دی ہمزاد وی ہو سکدی اے جہدا کم شاید ایہہ سی کہ اوہ شخصیتاں یا ذات نوں اپنی پچھان کرن لئی آکھے۔ تے جیہڑا انسان ساری دنیا گھم گھما کے وی اطمینان دی پوڑی نہیں چڑھ سکیا شاید اوہ اپنی پچھان کر کے اپنی ذات دی تکمیل لئی ہتھ پیر مارے۔

Marfat.com

ویسے تاں سارے افسانے ونوون جذباتی میلے لگدے نیں لیکن "اک اوپری کڑی" وچ داخلی کھچم کھچی داجیہڑا میلہ لگا ہوایا وہ وی بڑا اچیچا اے۔ جس وچوں انسانی ذات دا شعور اگھڑ کے سامنے آوندا اے تے اپنی جھلکی دکھا کے انسانی پیدائش دی مقصدیت دی بھال پڑتال دا سبق دیندا اے۔

☆...☆...☆

ڈوہنگیاں شاماں

از نواز

پنڈ دا باؤ

خلاصہ نوری پنڈ دی اک کڑی جہدے ماں پیو فوت ہو گئے سن عمر بائی 22 ورہے تے اوہدا نواں 9 سالاں دا اک بھرا سی دونویں بھین بھرا اکٹھے رہندے سن نوری اٹھ جماعتاں پاس تے نوویں وچ داخل ہونا سی کہ ماپے مر گئے فیر اوہ اپنے پنڈے دے سکول وچ استانی لگ گئی اوہ بالاں نوں پڑھاندی ہندی سی۔ بال اوہنوں ادب نال "باؤ" کہہ کے بلاندے سن تے فیر ایہہ گل ہوئی کہ ہر کوئی نوری نوں باؤ کہہ کے بلان لگ پیا۔

نوری پنڈ دی مڈل پاس، سگھڑ تے نکھڑویں کڑی سی۔ اوہدی اچیچ تے خوبصورتی پاروں اوہدی دکھ وکھری سی۔ اوہ سارے پنڈ دیاں کڑیاں وچوں ہر لحاظ نال وادھو سی۔ اوہ جوان سی بائی ورہیاں دی عمر وچ اک کڑی دیاں سوچاں اپنی اچ اڈاری پاروں ندھریاں ہندیاں نیں نوری جذبات دی روڑھ وچ رڑھ جاندی تے اپنے ویاہ بارے سوچ دی پر ایہہ سوچ نری سوچ سی اک دن اوہ جذبات وچ ایناں رڑھی کہ اوہنے فیصلہ کیتا کہ اج جہیڑا منڈا وی اوہنوں "باؤ" کہہ کے بلاوے گا اوہ اوہدی بانہہ پھڑ لے گی تے اوہنوں نال لے کے زندگی دی لیہ اتے ودھے گی۔۔۔۔ ایسے جذباتی ہڑھ وچ انھی ہو کے اوہ ٹری جا رہی سی اینے وچ کسے نے اوہنوں بابو کہہ کے بلایا۔ اوہنے جھٹ پٹ اوہدی (بلان والے دی) بانہہ پھڑ لئی۔۔۔۔ پر ایہہ منڈا اوہدا (نواں) کو ورہیاں دا بھرا سی ہوش آئی تے نوری اپنے بھرا دی بانہہ پھڑ کے سکول ول ٹرپئی پر اوہدا بھرا کجھ وی نہ سمجھ سکیا۔

ویروا ایس کہانی وچ ہیٹھ لکھیاں گلاں گوہ گوچریاں نیں :۔

1۔ پنڈ دا باؤ۔۔۔۔۔۔ اوہدا ناں نوری اے۔

2۔ اوس کڑی دے ماپے مر گئے نیں۔۔۔۔۔۔۔ اوہدا ناں نوری اے

Marfat.com

3۔ اوہ مڈل پاس کر کے جدوں ماپیاں توں ہمیش لئی وچھڑی تے اوہنوں پنڈ دے سکول وچ استانی دا پیشہ اختیار کرنا پیا۔

4۔ اوہدا اک بھرا اے ۔۔۔۔۔ کوئی نوواں ورھیاں دا۔۔۔۔۔ ایہہ دونیں بھین بھرا اپنے ٹبر وچوں ایس دنیا تے جیوندے نیں۔

5۔ کڑی جوان اے۔ اپنے گھر وچ اکلی رہندی اے۔ جدا کلاپے دے قابو چڑھ جائے تے اخلاق دے سیانیاں موجب شیطانی سوچاں دی لہر بن کے اٹھ دی اے۔

6۔ پر فطرت دے سیانے اکلاپے و نھی جوانی دیاں سوچاں نوں فطری آہندے نیں تے اوہدا پکھ کر دے نیں۔

نواز سوچاں دا کہانی کار اے جو کجھ اوہ آپو سوچدا اے اوہنوں اوہ اپنیاں کرداراں دے مونہوں اکھواندا اے کدی کوئی کردار اوہدے وچ حلول کر جاندا اے تے کدی اوہ آپو کرداراں وچ حلول کر کے گل بات دا روپ دھار لیندا اے اسیں اوہدی گل بات سن کے اوہدے کرداراں دے ہمدرد بن جانے آں پنڈ دا باؤ وی اک اجہیا کردار اے جہدے بارے نواز نے ظاہر اطور تے کوئی وکالت نہیں کیتی پر اندر گتی اوہ اجہیاں جوانیاں دا کیس (case) بڑے فنکارانہ ڈھنگ نال پلیڈ (PLEAD) کر گیا اے۔ ایہو فنکاری اوہدی اچیائی دی دلیل اے۔

ایہہ رومانی کہانی سانوں حقیقی سچائیاں توڑی اپڑاندی اے ایہہ اوہ کہانی اے جہیاں کہانیاں بارے احمد ندیم قاسمی ہوراں آکھدے نیں:

"نواز حیاتی دے اوہناں پہلو آں توں چنگی طرحاں آگاہ اے جہیڑے اوس نوں اوہدیاں کہانیاں دے موضوع سجھاوندے نیں ایہوای وجہ اے پئی نواز دا رومانی انداز نظر بھانویں سانوں صداقتاں توں براہ راست شناسا نہیں ہون دیندا پر آخر کار آگاہ ضرور کرا دیندا اے تے ایہہ آگاہی بہتیاں مثالاں وچ زیادہ موثر تے نتیجہ خیز ثابت ہوئی اے اوس دی کہانی ختم کر دیاں ای رومان دی دھند وچوں صداقتاں چٹاک پٹاک پٹھن لگ پیندیاں نیں تے انسان دے شعور تے ضمیر وچ بھونچال آجاندا اے۔"

(دیباچے وچوں)

☆.....☆.....☆

سوال ☆ "پیار دی کھیڈ وچوں ساڈی حیاتی دلکھیڑا انگ اگھڑ دا اے۔ نواز دی ایس کہانی ول گوڑھی نظر مار دے تے اپنے خیالاں دے گھوڑے نوں دڑکی لوا کے دسو؟

خلاصہ ایہہ کہانی ظاہر اطور تو یوسف تے چھیمو دی کہانی اے اوہناں دی پہلی ملاقات اک بس سٹاپ تے ہوئی سی چھیمو اوتھے اکلی سی لوکاں دیاں تیکھیاں نظراں توں بچن لئی اوہ اک کندھ اوہلے کھلو گئی اینے وچ بس آگئی یوسف نے ایس بس تے نہیں سی چڑھنا باقی سارے لوک بس تے چڑھ گئے چھیمو دی کندھی اوہلیوں نکل کے مڑ کے بس سٹاپ تے آگئی سی ہن یوسف تے چھیمو اک دوجے

Marfat.com

نوں کولوں ہو کے ویکھ سکدے سن چھیمو دیاں اکھاں وچ شرم سی یوسف نوں انج لگا جویں اوہنے ایس کڑی نال پہلاں وی گلاں کیتیاں ہون اوہ سوچیں ڈب گیا تے خیالاں وچ ای اوہنوں تکدا رہیا فیر اوہنوں گھر لے گیا جدوں اوہنے نظراں چک کے چھیمو ول ویکھیا تے اوہ اوتھے کوئی نہیں سی ایس گل نوں اج کئی ورھے ہو گئے نیں اللہ جانے اوس کڑی داناں کیہہ سی جنہوں اک منڈے نے ایہہ کہنا چاہیا سی۔۔۔۔۔۔

مینوں ایہہ شام کدی نہیں بھلے گی جدوں اک سورج ڈبیا سی تے دو جا چڑھ پیا سی۔۔۔۔ ایہ کہانی سردیاں دی اک اداس شام توں شروع ہوئی سی تے ایہہ کہانی کسی وی موسم وچ ختم نہیں ہووے گی۔

تے اصل وچ ایہہ کہانی اک جوان منڈے دیاں سوچاں دی کہانی ایں جہدی ماں مر گئی سی جس دن اوہدی ماں مری سی غالباً اوسے دن اوہنوں ایہہ خیال آیا سی کہ اوہدے گھر وچ اک زنانی ہووے اوہنے اک خیالی کڑی چھیمو نوں اپنے دل وچ وسالیا شام پیندی تے اوہ گھر وچ دیوا بال کے اوہدی لوئے اوہنوں پیار کردا۔ اوہدیاں زلفاں نوں انگلیاں نال کنگھی کردا رہندا۔۔۔۔ تے ایہہ اوہدا روزدا ورتارا" سی۔۔۔ اک دن اوہنے شام ویلے بس سٹاپ تے اک کڑی نوں ویکھیا جہدیاں اکھاں وچ شرم تے حیا دے ڈورے سن اوس منڈے نوں ایہہ کڑی چھیمو ای لگی تے اپر جہیڑی گل بات چھیمو بارے بیان ہوئی اے اوہ دراصل ایس کڑی نال واپری سی۔۔۔۔ تے جدوں ایہہ منڈا سوچاں دے کھوہوں باہر آیا تے "چھیمو" اوتھے کھلوتی ای نہیں سی۔۔۔۔ اوس دن اوہ منڈا بس تے چڑھن دی تھاں گھر نوں پیدل گیا۔۔۔۔۔ اوہ شام اوہنوں اج وی یاد اے جس وچ اوہنوں اپنی آئیڈیل نظر آئی سی تے فیر چھپن ہو گئی سی ایہہ کہانی سردیاں دی اک اداس شام نوں شروع ہوئی سی۔۔۔۔ اداس شام اوہی جدوں اوہ اپنی ماں دے غم وچ اداس بیٹھا سی۔ تے اوہنے اک "آئیڈیل کڑی" دی سدھر کیتی سی جہیڑی اوس نوں اک بس سٹاپ تے جھلکارا دے کے ٹر گئی سی۔۔۔۔۔ تے ایہہ کہانی کسے وی موسم وچ ختم نہیں ہووے گی۔

کہانی دیاں ایہہ گلاں گوہ چریاں تے ویروالوڑ دیاں نیں :۔

1۔ ایہہ کہانی سردیاں دی اک اداس شام نوں شروع ہوئی سی جدوں اک منڈے نے اک کڑی نوں آکھیا سی۔۔۔۔ مینوں ایہہ شام کدی نہیں بھلے گی۔۔۔ جدوں اک سورج ڈبیا سی تے دو جا چڑھ پیا سی۔

2۔ ایس گل نوں اج ورہے ہو چلے نیں۔ اوس کڑی نوں ویکھیاں اج کئی شاماں لنگھ گئیاں نیں جہداناں خورے کیہہ سی۔

3۔ اوہ شام کدی نہیں بھلے گی جدوں اک سورج ڈبیا سی تے دو جا چڑھ پیا سی۔

4- منڈے داناں یوسف تے کڑی نوں لوک چھیمو آکھدے سن۔

5۔ چھیمو پہلی واری شہر دے اک بس سٹاپ تے یوسف نوں ملی سی

Marfat.com

6۔ اوس کڑی نے منہ اگوں رومال ہٹایا تے یوسف نوں انج لگا جویں او ہنے ایس کڑی نوں پہلے وی کتے ویکھیا ہویا اے۔ ویکھیا ای نہیں ہویا ایہدے نال گلاں وی کیتیاں ہوئیاں نیں۔ اوہ گلاں جہناں نوں سن کے چھیمو بس چپ ای ہو گئی سی۔

سوال ☆ نواز دیاں کہانیاں "جوانیاں" دوالے گھمدیاں نیں "دل دے پرچھاویں" نوں مکھ رکھ کے بھرواں نکھیڑا کرو؟

دل دا پرچھانواں

خلاصہ رضیہ جوان ہو گئی سی۔ اک دن اوہ کوٹھے دی باری وچوں نالدے مکان والیاں دی کڑی نال گلاں کر رہی سی۔ او ہنے اک منڈے نوں گلی وچوں لنگھدیاں ویکھیا۔ اوس دن اوہ چپ کر کے لنگھ گیا سی۔ پر ہن رضیہ روز ای اوس ویلے اپنے بوہے موہرے آ کھڑی ہندی۔ تے اوس منڈے دا انتظار کردی رہندی۔ اوہ ایس بارے اپنی ماں دے خیالاں تے گوہ کردی تے ایہہ گویڑ لگدا پئی اوہ رضیہ دے خیالاں نال متفق نہیں ہیگی۔ ایس لئی اوہ ماں کولوں ہمیش شرماندی تے ڈردی رہی اج رضیہ اپنے باہر لے بوہے دی دہلیز تے چق اوہلے کھڑی سی جدوں اوہ منڈا روز وانگوں اج وی لنگھیا تے رضیہ نے جذبات وچ آ کے بوہیوں پیر باہر کڈھیا تے اگانہ ودھ کے اوس منڈے دی بانہہ پھڑ لئی اینے وچ اوہدی ماں نے ڈیوڑھی وچوں آواز دتی رضیہ گھبر گئی اوہ سنگڑ کے دو نہاں دے وچکار کھلوتی سی اوہدی ماں نے بڑے پیار نال اک ہتھ رضیہ دی بانہہ تے رکھیا۔ دو جان منڈے دے سر تے رکھ کے منڈے نوں آکھن لگی "پتر توں جا کے سہرے دا بندوبست کر۔ میں رضیہ نوں تیار کرنی آں۔" تے فیر رضیہ دی بانہہ پھڑ کے او ہنوں اندر لے گئی رضیہ بڑی خوش سی دونویں مانواں دھیاں کناں ای چر اوس منڈے نوں جاندیاں ہویاں ویکھدیاں رہیاں اج پہلا ویلا سی جدوں رضیہ نوں اپنی ماں ۔۔۔۔۔ اپنی دھی لگ رہئی سی۔

تبصرہ تے ویروا ایہہ افسانہ نواز دے عام افسانیاں وانگر اک جوان کڑی دیاں سوچاں دا لشکارا اے۔ اوہ کڑی "ہیر" اے پر اوہنوں "سیدے کھیڑے" نال ویاہن دی تھاں رانجھے نال ویاہ دتا جاندا اے۔ تے کڑی خوش ہو جاندی اے نواز نے ایس افسانے وچ "روایت" توں بغاوت دا سبق دتا اے۔ اوہ روایت جہدی بنیاد اوہ ظلم تے ودھیکی اے جہیڑی ہیر نال ہوئی سی تے اوہنوں سیدے نال جانا پیا سی جہدے وین سن کے وارث شاہؒ نے ہیر دی کتاب لکھ ماری سی جہدیاں چیکاں نے وارث شاہ دے مونہہ کیدونوں شیطان اکھوایا سی نواز دی ایہہ ہیر اک "المیہ" نہیں سگوں طربیہ اے حالانکہ روایت موجب اجہیاں کہانیاں المیہ ہندیاں نیں پر نواز نے اینوں شروع وچ المیہ دا رنگ

Marfat.com

دے کے اخیر طریہ وچ بدل دتا اے پہلاں اوہ اجہی آپ ہدری کڑی نوں خیالاں وچ ای زہر و
کھواندا اے اوہدا گل وٹ گھٹ دا اے پر جدوں سوچاں دی جنج ول جھاتی مار کے رضیہ اپنے لاڑ
نوں ویکھدی اے تے اوہدی چیک نکل جاندی اے اوہدی ماں ابھڑواہے اٹھ کھلوندی اے تے او
"بھیڑا سفنا" بھلان دی خاطر رضیہ نوں دلاسادے کے سلادیندی اے پر جدوں رضیہ بوہیوں با
پیر پا کے اپنی پسند دے منڈے دی بانہہ پھڑلیندی اے تے ستی ماں دیاں جاگدیاں تے کھلیاں اکھاں
دھی دا پچھا کر دیاں ہویاں اوہنوں موقعے تے پھڑلیندیان نیں تاں بڈھی ماں دیاں اکھاں جوان دھی
دیاں سدھراں اگے نیوں جاندیاں نیں تے ماں اوہدا فیصلہ من لیندی اے۔

سوال 1 ☆ جوڑیاں جگدی ایس کہانی دا بھروا ں جائزہ لیوتے اوہدے وکھو وکھ پہلو نکھیڑو

خلاصہ ایہہ اک اجہئے نمانے حاجی دی کہانی اے جہدا ناں ای حاجی پے گیا سی اوہ ان پڑھ سی تے امرتسر دا وسنیک سی ماپیاں دا اکلا تے لاڈلا پتر ہون کر کے کدی کوئی کم نہیں سی کردا۔ کدی اوہ اپنی ماں دا اکلا بھن کے پیسے کڈھ کے لے جاندا تے کدی کسے ہور ڈھنگ نال گوا ہنڈیاں توں یا اپنے پیو توں مانٹھ لیندا۔ اوہ ایسے طرح وقت کڈھ رہیا سی کہ اوہدے ماپیاں نے اک دولت مند دی دھی نال اوہدا ویاہ کر دتا۔ اوہ کڑی حاجی دی وہٹی ضرور سی پر دونہاں وچکار ہیر تے سیدے کھیڑے والا رشتہ سی۔ اوہنوں حاجی نال ذرا وی پیار نہیں سی۔ پر حاجی نوں اوہدا دل جتن دا ہر ویلے خیال ہندا سی۔ اوہنے بیکاری چھڈ کے اک دکان پالئی تے اپنے ماپیاں تے نالے ہوراں لوکاں نوں وی حیران کر دتا جدوں ہر روز شام نوں اوہ دکان بند کر کے گھر نوں جاندا تے اپنی "ہیر" لئی کجھ نہ کجھ لے کے جاندا ۔۔۔۔ تے اپنے ماں پیو توں لکا کے اوہدے حوالے کر دیندا تے اوہ اللہ دی بندی اپنے "سیدے" دا لیایا ہویا تحفہ اڈول اکھ بچا کے نکرے لا دیندی تے حاجی ایہو سمجھدا کہ اوہنوں اوہ چیز آپے کھالئی ہووے گی حاجی ایس اڈیک وچ سی کہ چنگا ویلا اوڑک ضرور آوے گا پر اوہ نہ آیا تے اک دن سویرے نوں ایہ گل اڈ گئی پئی حاجی دی وہٹی نس گئی اے۔

جدوں پاکستان بنیا تے حاجی لاہور آگیا اوہ لاہور وچ کنے ای ورہے رہیا پر اپنے شہر دے لوکاں نے اوہدے نال گلاں کر کے ایہہ پچھانیا کہ اوہ ہن اک ان پڑھ عالم بن گیا اے اوہ سارا دن لوکاں نوں علم دیاں گلاں سناندا تے اپنے بارے گھٹ بولن دے باوجود اوہناں نوں ہساندا وی رہندا سی۔

ایہہ کاروبار چھڈ کے پہلاں اوہنے ککڑیاں دا تے فیر اک چوک وچ دال چول لاؤن دا کاروبار کیتا ۔۔۔۔۔ اوہدا او تیرا سی پئی اوہ اک روپیہ منافع کما کے دکان توں اٹھ کھلوندا تے فیر لوکاں نوں عام اجازت ہندی پئی اوہ اپنی مرضی نال سودا لین بھانویں پیسے اوتھے رکھ جان یا نہ۔

فیر اک دن چھوٹی جہئی کڑی اوہدے کولوں دوائی دی دال لے کے گئی تھوڑے چر مگروں اوہدی ماں الاہمہ دین آئی تے آکھن لگی :۔

"وے بھائی نکی جہی کڑی نوں ویکھ کے تے لٹ ای لیا ای! ایہہ دو آنیاں دی دال اے؟ دوائی دی دال۔ جے بندہ گھر پکائے تے سارے ٹبر نوں رجا سکدا اے۔"

Marfat.com

ایہہ زنانی اصل ۔ حاجی دی نسی ہوئی وہٹی سی جنہوں ویکھ کے حاجی دی ہوش بھل گئی اوہنے فٹافٹ کڑی نوں اپنہ ڈکاڈک بھر دتا تے آپ کسے لمے ویہناں وچ جا کھبا لوک آہندے نیں کہ حاجی نوں کڑی دا تمہ سی پر اوہنے کدی اوہدا اظہار نہیں سی کیتا۔

تبصرہ تے ویروا ایہہ افسانہ جذبات نگاری تے جدت دی اک سوہنی تے سچی مثال اے نواز دا بیان کرن دا ڈھنگ بڑا انوکھا اے اوہ ہر گل نوں بڑے من کھچویں تے سوادی طریقے نال انج بیان کردا اے پئی قاری ذہنی طور تے چسکو لاہو کے اجے مونہہ ای سنوار دا ہندا اے کہ نواز اپنا کم کر جاندا اے اوہ اپنی گل عام افسانہ نویساں وانگ نہیں کردا سگوں اوہ کئی تھاں بھلاوے دیندا تے بھلیکھے کڈھ دا اگے ودھدا جاندا اے کجھ لوک تنقید دا غلط مطلب لیندے نیں تے تنقیص نوں تنقید سمجھ دے نیں حالانکہ تنقید دا مقصد ایہہ ہندا اے کہ حق سچ دی دہائی دتی جاوے تے غلط گلاں لوکاں نوں نکھیڑ کے دسیاں جان تاں جے اوہ کراہے نہ پے جان اک چنگی چیز وچ کیڑے کڈھنا تنقیص تے ہو سکدی اے تنقید نہیں۔ چنانچہ میں وی تنقید دی آڑ وچ تنقیص دا قائل نہیں اختلاف رائے وکھری گل اے۔

حاجی اک اجہیا بندہ اے جہیڑا پہلاں تے آپ ہدریاں کردا رہیا تے ماں پیو دا اکلا پتر ہون کر کے لڈ کا بنیا رہیا۔ جدوں اوہدے ماپیاں نے اوہدا ویاہ کردتا تے اینتھے وڈی غلطی ایہہ ہو گئی پئی کڑی دے پیکیاں نے کڑی دی مرضی پچھوں بغیر ای اوہدا رشتہ حاجی نوں دینا منظور کر لیا حاجی تے بیشک اوس کڑی نوں دلوں جانوں چاہندا سی پر اوہ کڑی اوہنوں بالکل پسند نہیں سی رکھدی تے اوہدیاں لیاندیاں ہویاں چیزاں وی نہیں سی کھاندی ہندی سگوں کدھرے ایدھر اودھر سٹ دیندی سی۔ اوہ حاجی نال کدی وی اک مک نہ ہوئی۔ اوہنے حاجی نوں سہاگ راتے صرف بانہہ پھڑائی تے اوہ وی انج جویں اوہنے اپنی عزت دنیا والیاں دی جھولی پا دتی ہووے۔ فیر حاجی نوں اوہنے نیڑے نہ آؤن دتا اوہ ماپیاں تے سوہریاں دی لج پالن لئی۔

کجھ چر حاجی دی عزت بن کے رہی پر انج جویں اوہدا ویاہ حاجی نال نہیں سی ہویا۔۔۔ تے فیر اک دن اوہ موقعہ پا کے نس گئی۔ حاجی دے پیو نے سوچیا پئی شاید کڑی نال حاجی نے کوئی ودھیکی کیتی اے ۔۔۔۔۔۔ پر حاجی جے اوہنوں کجھ آکھ سکیا ہندا تاں اوہ نس کے کیوں جاندی۔

ایس توں ایہہ گل نکھڑ دی اے پئی حاجی نرا پراسید اکھیڑ اسی جنہوں اوہدی ہیر نے لاگے نہ لگن دتا پر کڑی چنگی سی ایس لئی حاجی اوہنوں دلوں جانوں چاہندا سی پر اوہنوں حاجی ذرا نہیں سی سکھاندا ایس توں حاجی نے ایہہ سمجھیا پئی شاید میں ویہلا تے نکماں بہہ رہناں واں ایس لئی اوہ میتوں نفرت کردی اے چنانچہ اوہنے اپنے آپ نوں سدھارن ول پیر پٹیا۔ پر سیانے آہندے نیں :۔

لگیاں دے پنت نیارے

تے اک دن حاجی دیاں آساں دے محل ڈھا کے اوہ کڑی گھروں نس گئی۔ تے اوہنوں محلے وچ اکھاں چک کے ٹرن جوگا نہ رہن دتا۔

حاجی دی عمر چالی ورھے سی جدوں اوہنے "دال چاول" ویچنے شروع کیتے اودوں اوہ لاہور وچ سی اوتھے

Marfat.com

اک نکی جنی کڑی دال لین تے فیر اوہدی ماں الاہمہ دین آئی۔ اوہدی آواز اوسے کڑی دی آواز سی جہیڑی کسے زمانے حاجی دی "ووہٹی" رہی سی اوہ ہیتے سمے دے سمندر وچ جاڈگا اوہنے نکی جہی کڑی نوں دال دا پیالہ بھر دتا تے فیر اوہ اٹھ کے کسے پاسے چلدا ہویا۔

سوال ☆ ڈوہنگیاں شاماں دے مصنف دی حیاتی بارے روشنی پاؤ تے نواز دے افسانیاں دا مجموعی تاثر بیان کرو؟

مصنف نواز ہوری جناب نور محمد ہوراں دے گھر 3 ستمبر 1935ء نوں امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں 1949ء وچ اسلامیہ ہائی سکول خزانہ گیٹ لاہور توں دسویں جماعت پاس کیتی تے فیر ایف اے وچ داخل ہو گئے۔ پر ایف اے وچ فیل ہون توں بعد پڑھائی دا خیال چھڈ دتا۔ فیر اوہناں اردو وچ لکھنا شروع کیتا تے نال نال پنجابی ول وی دھیان دتا اوہ فلمی دنیا دے وی منے پرمنے کہانی کار نیں اوہناں اک فلم "سکھ کا سپنا" وی لکھی اے اوہناں دیاں پنجابی کہانیاں دا مجموعہ "ڈوہنگیاں شاماں" چھپ چکیا اے جنہوں مکھ رکھ کے اینتھے گل بات کیتی جا رہی اے۔

نواز ہوراں دیاں کہانیاں وچوں جہیڑی گل اگھڑ دی اے اوہ "اکلاپا" اے تے اوہناں دی ہر کہانی وچ "اکلاپا" اک مسئلہ اے دوجے لفظاں وچ ڈوہنگیاں شاماں "اکلاپے" دیاں کہانیاں نیں اکلاپا اوہناں دے کرداراں نوں ڈنگدا رہندا اے جس دی چیس اسیں وی محسوس کر دے آں۔

نواز ہوری تجریدی مصور وانگ لکیراں جہنیاں کھچدے جاندے نیں تے جدوں اوہناں دی کہانی مکدی! اے تے اک مجموعی تاثر اک سگویں نقش دی شکل وچ ساڈے سامنے آکھلوندا اے نواز دی فنکاری ایس ڈھنگ وی ورتوں نال ودھیری اگھڑ کے ساڈے جذبیاں نوں ٹنبدی اے تے اثر ایکتا دے مزے چکھاندی ہوئی اپنا لوہا منوالیندی اے۔

نواز دے افسانے جناب احمد ندیم قاسمی "ڈوہنگیاں شاماں" دے دیباچے وچ لکھدے نیں:۔

"نواز اک رومانی کہانی کار اے ایس زمانے وچ جدوں کہ عشق اوباشی دے معنیاں وچ تے رومان "فلرٹیشن" دے مفہوم وچ ورتیا جان لگ پیا اے رومانی ادب دے مطلب تے ویروے دی لوڑ سی تے میں شروع دیاں سطراں وچ اوسے ای پاسے کجھ اشارے کیتے نیں۔ میں جدوں نواز نوں رومانی کہانی کار کہناں تے اوسدا مطلب ایہہ نہیں کہ پئی اوہ خالی عشق عاشقی نوں اپنا موضوع بنا چکیا اے میرا مطلب ایہہ وے پئی پہلوں توں اوہ زندگی نوں اوس شکل وچ ویکھدا اے جس طرحاں کہ اوہ ہے پر ایہہ صورت اوہدے خیالاں دی تریہہ نہیں بجھا سکدی۔ جے حیاتی دے بارے نواز دا نقطہ نظر رومانی نہ ہندا تے اوہ اینتھے پہنچ کے کلیت دا شکار ہو جاندا قبراں بھوتاں چڑیلاں تے ہنیرے جنگلاں وچ جھانکدیاں انگیاریاں ہار اکھاں دیاں گلاں کر دا تے اوہنوں سارے انسان سر پھرے نظر آوندے۔ پر اوس نوں سفنے ویکھن دی ہمت اے۔ ایس لئی اوہ حیاتی دے اجاڑ بیابان وچ اپنے سفنیاں دے پھل کیر دا اے اوہ روندا یا پٹدا اے تے ایس لئی نہیں پئی اوہدے سامنے نظراں دی آخری جوہ تک اک ویرانہ کیوں وچھیا ہویا اے بلکہ ایس لئی پئی اوتھے پھل کیوں نہیں کھڑ دے۔ اردو دے وچ کرشن چندر، قرۃ العین حیدر، اے حمید، تے پنجابی وچ نواز، رومان دیاں جوان قدراں دے

Marfat.com

علمبر دار نیں ایہہ گل وکھ اے پئی اوہناں دے اپنے اپنے اسلوب نیں تے اپنی انفرادیت ظاہر کرن لئی اپنی اپنی کسوٹی اے۔

خولباں دا سلسلہ منطقی نہیں ہندا ایسے لئی اوہ عام طور تے بے معنی ہندے نیں پر جدوں اک رومانی فنکار خواب ویکھدا اے تے اوہ خالی ہوائی قلعے نہیں بناؤندا۔۔۔۔۔ قلعے ضرور بناؤندا اے پر ہوائی نہیں ہندے اوہناں دیاں نیہاں دھرتی وچ ہندیاں نیں اوہ اپنے آلے دوالے دی حقیقت نوں پوری طرحاں نہ سمجھے تے اوہدے اندر بغاوت دا اوہ جذبہ کیویں جاگے جہیڑا اوہنوں زیادہ چنگی' زیادہ سوہنی حیاتی دے سفنے ویکھن تے اکسا سکے۔ اونویں اوہ جدوں خواب ویکھدا اے تے دراصل ایہہ خواب اوسدے ماحول دیاں سچائیاں دے جم پل ہندے نیں ایس طرحاں اوہدے خولباں وچ منطق پیدا ہو جاندی اے' تے جدوں اوہ اک متوازن سماج دیاں گلاں کردا اے تے دراصل اوہ اپنے غیر متوازن تے انصاف توں خالی سماج دے خلاف واویلا کردا اے شاید ایہو ای وجہ ہے پئی گزرے زمانے دے وڈے وڈے فنکار ای وڈے وڈے صحت مند انقلاباں دے راج سن ایہہ رومانی فنکار اوہناں فنکاراں توں وکھرے ہندے نیں جہیڑے رومان نوں زندگی توں نسن دا اک بہانہ بنالیندے نیں۔۔۔۔۔ ایہہ فنکار رومان نوں افیم دی گولی تے چرس دا سوٹا سمجھ کے ورتدے نیں پر جہیڑا رومان حیاتی دی سندر تا تے توانائی دا آرزو مند ہندا اے اوس وچ خواب دراصل امکانات دے معنیاں وچ ورتے جاندے نیں ایہ خواب (نواز دیاں ایہہ پنجابی کہانیاں جنہاں دیاں واضح مثالاں نیں) پڑھن والیاں اتے ایہہ بھیت ظاہر کردے نیں پئی انسان طریقے نال سوچے تے سلیقے نال عمل کرے تے اج وی ہو سکدا اے ایس طرحاں لوکاں وچ ہون والیاں گلاں دا شعور پیدا ہندا اے تے ایہہ اوہی شعور اے جہدے پچھے لگ کے انسان نے درختاں توں اتر کے تے غاراں وچوں نکل کے جیٹ ہوائی جہازاں تے مصنوعی سیاریاں تک دا پینڈا طے کیتا اے۔ ایہناں صحت مند خواباں دی اک مثال چن دا سفر اے۔۔۔۔ ایس طرحاں رومانی ادب دے فائدیاں توں منکر ہونا حقیقت پسندی نہیں بلکہ تنگ نظری اے کیوں جے میرے اپنی رائے وچ تے حقیقت دے فنی اظہار وچ نویں چنگی تے سوہنی صداقت دی امنگ نہ ہووے اوہ حقیت پسندی اک ملاں تے اک اخبار نویس دی حقیقت پسندی تے ہو سکدی اے پر اک فنکار تے مفکر دی حقیقت پسندی بالکل نہیں ہو سکدی۔

۔۔۔۔۔۔۔ میں نواز دیاں کہانیاں دا مجموعی تاثر ایہ کردیاں ہویاں ادب دے فن وچ جہیڑے رومان دی اہمیت تے فائدے تے زور دتا اے اوہ بیزاری تے بے حسی دا نقیب نہیں ہندا بلکہ ہون ہاریاں گلاں نال' تعلق دی وجہ نال حرکت دا نقیب ہندا اے تے نواز دیاں بوہتیاں کہانیاں زندگی دے ایس صحت مند رومانی نقطہ نظر دیاں کامیاب مثالاں نیں :۔

نواز دا فن ☆ نواز فن دا بادشاہ اے۔ اوہ سوچدا اے تاں سوچاں دے سمندر وچ لمی ٹھمی مار کے کدھرے نکل جاندا اے تے جدوں اوہدا ساہ مکدا اے' اوہ سر باہر کڈھدا اے تے اوتھے ای اپڑیا ہندا اے جتھے اوہنے ٹھمی ماری سی اوتھوں اوہ ذرا کو اگے پچھے ہو کے سوچاں دے شوہ وچ فیر ٹھمی لا جاندا

Marfat.com

اے تے سانوں اپنے خیالاں دی دنیاوچ نال نال لئی پھردا رہندا اے پر جدوں اوہدا ساہ مکدا اے اوہ فیر پانی وچوں سر باہر کڈھدا اے تے پرانی تھاں اپڑیا ہندا اے نواز سوچاں دے دیوے جگاندا' اوہناں دی لوئے اپنے قاری دی رہنمائی کردا اگانہہ ودھدا رہندا اے پر جدوں اوہ اپنی سوچدے دیوے نوں پھوک مار دا اے تے اسیں اوتھے ای کھلوتے ہندے آں جتھوں ٹرے ساں اوہ آپنیاں سوچاں دے گھنٹہ گھر دے آلے دوالے سانوں گھماندا پھراندا اے تے نال ای اوہ اپنی کہانی نوں اگے ودھاندا رہندا اے اج اوہ سانوں رکھدا وی اوتھے ای اے جتھے اسیں ہندے آں تے ساری کہانی وی سنا دیندا اے اوہ کئی فقرے تھوڑے تھوڑے وقفے پچھوں دوہرا اندا اے تے عام طور پر تے ساری کہانی وچ دوہرا ندا تریا جاندا اے۔

کہانی کہن دا انداز ہندا اے کوئی کسے طرحاں گل نوں چھوہندا اے کوئی کسی طرحاں ۔۔۔۔۔ نواز دا اپنا وکھرا انداز اے اوہ سانوں خیالاں دی اوس دنیاوچ لئی پھردا رہندا اے جیہڑی ساڈی دنیا توں کوئی وکھری نہیں اوہ امکانی واقعات نوں مکھ رکھ کے گل کردا اے اوہ ارسطو دے (law of Pro-babability) دا قائل ہے جس توں کم لے کے اوہ اصلاح دی کوشش کردا اے اوہدی کہانی چڑی چڑے یا کاں دی کہانی نہیں پر ذرا گوہ کریئے تے اوہدے ڈانڈے سانوں ایس کہانی نال جڑے ہوئے نظر آوَن گے۔

نواز دیاں کہانیاں وچ پنجاب دی رہت بہت تے پچھوکڑ دے جھلکارے ملدے نیں۔ اوہ رومان دے شہر وچدی لنگھدا لنگھدا سانوں بڑا کجھ وکھا دیندا اے تے فیر جدا وہ ایس شہروں باہر نکلدا اے تے اسیں رومان دے جنگل وچ اوہدے نال نال جارہے ہندے آں پر "شہر" والے مزے سانوں نہیں بھلدے ایس لئی کہ نواز دیاں کہانیاں رومانی کہانیاں نیں پر اوہ رومان وچ کھب کے آساپاسا تے آل دوالا اصلوں نہیں بھل جاندا' سگوں اوہ رومان دا چسکا لا کے سانوں رومانی جنگلاں دی وی سیر کراندا اے تے مزے دی گل ایہہ وے پئی جدوں اسیں اجیہے جنگلاں وچوں باہر آوَندے آں تے اوہناں دیاں یاداں ساڈے دل تے دماغ اتے بڑا چر چھاں کیتی رکھدیاں نیں جہدی ٹھنڈ وچ نمھاں نمھاں ساڑ وی ہندا اے تے اسیں سوچیں پے جاندے آں۔ کناں چر سوچیں پئے رہندے آں پر جدوں مڑ کے نواز دی کہانی ول دھیان مار دے آں تے سانوں اک چھان جہئی نظر آوَندی اے اسیں بھیر اوہدے پچھے نسدے آں پر اوہ ساڈے قابو نہیں آوَندی اسیں بڑا سوچنے آں پئی نواز دی کہانی دا چیتا کریئے کئی تھاں کجھ جھولے پیندے نیں کجھ شکلاں ساڈے سامنے آوَندیاں نیں پر اینہوں نواز دی چلاکی ای کہواں گے کہ اوہ شکلاں دکھا کہ اوہناں نوں فیر چھپا لیندا اے تے اوناں چر اسیں اوہناں نوں مڑ کے ویکھن وچ کامیاب نہیں ہوسکدے جد تائیں اوس کہانی نوں دوبارہ نہ پڑھیئے تے ایہہ سلسلہ شاید ادووں تیک چالو رہندا اے جد تک اسیں نواز دی کہانی دے کھیت نوں سوچ تے گوہ دے نویں تے پرانے ہل نال کئی سیئیاں لا کے پولاء نہیں کرلیندے۔

نواز دے افسانے وی اجو کے افسانے نیں احمد ندیم قاسمی ہوراں موجب نواز اردو افسانے دی ترقی توں وی چنگی طرحاں واقف اے تے اپنے پنجابی افسانیاں دی نہہ او ہنے اوسے ترقی والے نقطے نوں

Marfat.com

سامنے رکھ کے اساری اے نواز دے افسانیاں وچ اک قسم دا سسپنس (Suspence) وی ملدا اے اوہ قاری نوں اکدم ایہہ پتہ نہیں لگن دیندا کہ اوہدی منزل کیہڑی اے قاری اوہدے نال نال ٹریا جاندا اے اوہنوں نواز تے پورا تجھا (بھروسہ) کر کے اوہدے مگر مگر چلنا پیندا اے تے جدوں افسانہ مکن لگدا اے یا مک دا اے تاں فیر قاری منزل دا گوٹیر لاندا اے تے کئی واری اوہنوں چھیکڑلے فقرے کئی کئی واری پڑھنے پیندے نیں۔ جنہاں وچ نواز نے اصل کہانی کیتی ہندی اے۔

اوہدیاں مثالاں کئی تھاں ملدیاں نیں مثلاً :۔

"دل دا پر چھاواں" دا چھیکڑلا فقرہ انج مکدا اے :۔

"رضیہ دی زندگی وچ ایہہ پہلا ویلا سی جدوں اوہنوں اپنی ماں اپنی دھی لگ رہی سی۔"

ایہو جہیا چس ای اجو کے افسانے دی جند جان ایں نواز ایس مقصد وچ بڑا گے وے 'اوہدی زبان وی عام لوکاں دی سمجھ دے نیڑے وے۔ اوہ شہراں تے پنڈاں دی رلویں زبان ور تدا اے اوہدے وچ ٹھیٹھ جٹکی بولی دا مناسب انگ سلاہن جوگ اے۔ اوہدے مقابلے وچ آغا اشرف دی زبان بڑی ٹھیٹھ اے تے پنڈاں دی ٹکسالی زبان ور تنا اوہدی عادت اے جد کہ نواز زبان دی ڈھکویں ور توں دے نال نال افسانے دی جدت داوی قائل اے تے اوہنے پنجابی افسانے نوں اسارن وچ جو کجھ ہن تیک کیتا اے اوہ پنجابی ادب وچ اک وڈ ملاوا دھا اے۔ امید اے پئی نواز افسانے راہیں پنجابی ادب دی اچی سچی سیوا کردار ہوے گا :۔

(بحوالہ پنجابی افسانہ تے ڈرامہ از قدر آفاقی طبع 1973ء)

سوال ☆ نواز دے افسانے "سدا سہاگن" دا مرکزی خیال تے خلاصہ پیش کرو؟

2۔ سدا سہاگن دی کہانی ایس طرحاں بیان کرو کہ اوہدیاں خوبیاں نکھڑ کے سامنے آجاون؟

مرکزی خیال اک آئیڈیل نوں لبھن وچ ناکام رہن دا غم بری بلا ہندا اے 'جہیڑا بندے دی جان وی لے سکدا اے جدوں کوئی بندہ اجہیے وہم دے قابو چڑھ جائے تے فیر اوہنوں موت دے ہتھوں کوئی نہیں بچا سکدا۔ سیانے کہندے نیں کہ غم اک اجہیا پکھیرو اے جہدے پرتے پیر نہیں ہندے۔ نہ اوہ ماں دے ڈھڈوں ایں 'نہ اوہدا کوئی پیو اے نہ اوہ زمین تے وے تے نہ اوہ اسمان اتے۔۔۔۔ تے اوہ جنور۔۔۔۔ انساناں دا گوشت کھاندا اے۔ ایس افسانے دا مرکزی خیال وہم تے غم اے جہنے اوڑک اک جوان تے گھبرو منڈے دی جان لے لئی۔

کہانی دا خلاصہ شیرا پنڈ دا گھبرو جوان سی اوہنے اک آئیڈیل زنانی دی مورت اپنے دل وچ لٹکا لئی۔ جدوں اوہ اکلا ہندا 'اوہدے نال گلاں کر کے دل پرچاندا' پر اوہ اوہنوں پچھان نہ سکدا نہ اوہ آئیڈیل زنانی ایس دھرتی اتے اوہنوں چلدی پھری نظری آوندی تے اوڑک اوہ اک ہارے جواری وانگ ایہہ بول گاوَن لگ پیندا :۔

Marfat.com

نی ماپے تینوں گھٹ رون گے
بہتا رون کے دلاں دے جانی

شیر اجدوں کدی دارے، وچ بہندا تے کوئی ہندہ بڑے سوز نال ہیر پڑھدا ہندا تے ہولی ہولی اوہدی واج سنن والیاں دیاں اکھاں نوں بھیون لگ پیندی۔ پر شیر اکھ نہ جھپکدا۔ نہ اوہدیاں اکھاں چوں اتھرو کردے۔ جدوں گاؤن والا ایہہ بول پڑھدا :۔

ساڈے چم دیاں جتیاں کرے کوئی جھیڑا جیو دا روگ گواؤندا اے
بھلا دس کھاں چریں وچھنیاں نوں کدوں رب سچا کھریں لیاؤندا اے

تے شیر اسوچیں پے جاندا کہ ایہہ جیو دا روگ کیہ بلا ہندی اے تے فیر۔۔۔۔۔۔ اوہ مجمع وچوں اٹھ کے ٹر جاندا تے جاندے ہویاں اوہدے کنیں ایہہ واج پیندی :۔

ہیر آکھیا جوگیا جھوٹھ آکھیں کون رٹھڑے یار منا ؤندا ای

ایہہ سن کے شیر اہیر بارے سوچن لگ پیندا۔ کسے توں پچھن نوں جی کردا پر فیر اللہ جانے کی سوچ کے چپ کر جاندا۔ تے اپنے گھر نوں ٹر پیندا۔ گھر آکے اوہ اداسیا جہیا تے بڑا بے قرار ہو کے ایہہ گاؤن کڈھدا اے :۔

جے توں ملیں تے سبھ دکھ دساں
چناں وے جو بیتیاں ساڈے نال

ایہہ بول سن سن کے اوڑک شیرے دی ماں نے اوہدا ویاہ کر دتا۔ شریفاں اوہدی وو ہٹی داناں سی اوہ بڑی سوہنی سی پہلی راتے شیر اوہنوں پچھدا اے "تیرا ناں ہیر اے ؟" تے شریفاں ہیر بارے دسدی اے کہ اوہنوں مویاں تے جگ بیت گئے نیں۔ ہیر دی موت دی خبر شیرے تے بجلی بن کے پئی پر اوہ سنبھل گیا تے شریفاں وی چپ وٹ گئی ہولی ہولی اوہ اک بال دی ماں وی بن گئی۔۔۔۔ شیرا اجے وی سوچاں وچ گم رہندا اپنے نکے جہے ءبال نوں کھیڈان لئی اوہ کھیتاں وچوں گھر آجاندا تے من پرچاندا رہندا اے شریفاں اوہدیاں ایہناں حرکتاں تے ہسدی تے اوہ پیاری لگن واسطہ دے کے اک واری ہور ہسن دی فرمائش کر دا تے اوہ اگوں "چل جھوٹھا" آکھدی۔۔۔۔۔ شیر اسوچن لگ پیندا پئی ایہہ ٹھیک کہندی اے کیوں جے "شریفاں مینوں بھانویں کنی وی چنگی لگدی اے پر اینی نہیں کہ جے ایہہ مر جاوے تے میں ایہنوں ایہدے ماپیاں توں ودھ رواں "۔۔۔۔۔۔۔ اوہ ایہہ سوچدا سوچدا گھروں پیلیاں ول ٹر جاندا اے پئی جے شریفاں اج مر جاوے تے خورے میریاں اکھیاں وچ اتھرو ای نہ آؤن۔

ایسے غم وچ شیر ایمار پے گیا شریفاں نے اوہدی بڑی ٹہل سیوا کیتی پر شیرے دیاں سوچاں ای شیرے نوں لے بیٹھاں۔۔۔۔۔۔ اوہ شریفاں ول سے تکدا اجہڑی او ہنوں کالی مورت جاپدی جیہڑی سدھیاں پٹھیاں گلاں کر دی پر شیر اوہناں گلاں نوں سمجھن توں وانجیار ہندا تے ایس حالت وچ بار بار اکھاں جھمکدا۔ شریفاں اوہدے لئی پانی لین ٹر جاندی اے مڑ کے آکے ویکھیا تے پتہ لگا کہ شیرے نے دم دے دتا اے مرن توں پہلاں شیر اپنی آئیڈیل زنانی بارے جہدے وچھوڑے وچ اوہنوں

Marfat.com

رونا آسکے کہہ رہیاسی :۔

"چنگاای ہویااوہ مینوں نہیں ملی۔ میر کہہ اے میں تے
خورے ہنے ای مر جاواں گا۔۔۔۔۔۔ پر۔۔۔۔۔ پر اوہ تے سدا سہاگن رہے گی ناں!"

تبصرہ تے ویروا سدا سہاگن وچ نواز اوہناں وڈ ملیاں دائمی قدراں اتے چانن پاندا اے جنہاں نوں اپنا کے کسے نوں ہمیش دی زندگی ملدی اے اوہ قدراں نگھ پیار تے حق سچ دیاں قدراں نیں جنہاں نوں ہیر نے اپنایا تے اوہ اوہنوں آب حیات وانگوں لگیاں۔ جے منصور نے اپنایا تے سولی چڑھ کے سدائی جیوندا ہو گیا۔ تے کوئی ہور اپناوے تے اوہدا وی ایہو حال ہندا اے پر اوہ قدراں اپنانیاں سوکھیاں نہیں۔ سگوں کئی واری جان دی قربانی تیک وی دینی پیندی اے۔

نواز دی گل کتھ دا انداز کجھ ندھر اجہیا اے اوہ شیرے نوں ساڈے سامنے اک اجہیے بندے دے روپ وچ پیش کردا اے جنہوں اجہیاں قدراں دے راکھے نال انتاں دا پیار اے اوہ راکھا بھانویں ہیر ہووے 'بھانویں رانجھا۔۔۔۔ تے بھانویں کوئی ہور۔۔۔۔ پر شیرے بھانے "ہیر" ای اک ایسا آئیڈیل (Ideal) اے جہیڑا ہمیشگی دیاں قدراں دی راکھی دا کردار نبھا سکدا اے ایہو وجہ اے کہ اوہ ہیر نال اودوں وی گلاں کردا اے جدوں کدھرے اکلارا ہے ٹریا جاندا ہووے یا کسے صدیاں پرانے رکھ بیٹھاں لوکاں وچ بیٹھا ہووے پر جدوں اوہ آئیڈیل اوہنوں ایس دھرتی اتے کدھرے نظری نہیں آؤندا اتے اوہ گھبرا جاندا اے اوہدا ویاہ ہویا تے لہہنے پہلی رات شریفاں نوں پچھیا کہ تیرا ناں ہیر اے ؟ اوہ اگوں اپنے آپ نوں کسے اوپری تھاں سمجھن لگ پئی تے شیرا اوہدا گھر والا ہندیاں وی اوہنوں اک اوپرا تے غیر مرد جاپیا۔

انج کیوں ہویا؟ ایس لئی کہ شیرا جس منزل تے اپڑ چکیا سی 'شریفاں نے اجے اوہدے بارے گوہ وی نہیں سی کیتا پر اینی گل ضرور نکھڑ دی اے کہ شریفاں شیرے دی گل رکھن کارن اوہنوں ایہہ کہہ دیندی اے :۔

"تسیں ہناں شک مینوں ہیر کہہ کے ای بلایا کرو۔"
تے ایہہ گل سن کے شیرے دا ایہہ کہنا۔"
"تیرا ناں ہیر نہیں ؟"
اوہدی سوچ دے درجے دا گویڑ لان وچ مدد دیندا اے اوہدی سوچ اڈاری نے فیر اک سوال کیتا۔۔۔
یعنی شریفاں نوں پچھیا :۔

"توں اوس ہیر نوں جانئی ایں جہنے جوگی نوں کہیا سی کہ توں جھوٹھ آکھدا ایں رنھڑے یار کوئی نہیں ملاسکدا۔"
شریفاں آکھن لگی"
"اوس ہیر نوں مریاں تے جگ بیت گئے نیں۔"
تے شیرے دا دل رون نوں کر آیا۔ پر اوہدیاں اکھاں وچوں اتھرو نہ نکل سکے۔ اوہنے شریفاں کولوں فیر پچھیا :۔

Marfat.com

"جے اوہ ہیر سچی مچی مر گئی اے تے لوک اوہنوں ایس طرحاں کیوں یاد کردے نیں جویں اوہ حالی وی جیوندی اے۔"

جہدا جواب نہ شریفاں نوں آؤندا سی نہ اوہنے دتا۔ تے فیر چپ چپیتیاں وقت لنگھدا رہیا۔ اوہدے گھر اک بال وی ہو پیا۔ پر شیرے دے دل وچ "ہیر" نے گھر بنالیا سی۔ اوہ شریفاں نال ہر ور تار اور تدا رہیا پر بدھا ردھا۔۔۔۔۔ ایس گل دا نکھیڑا او تھے ہوندا اے جدوں اوہ اپنے نکے جہے بال نوں ہنسان لئی تے اپنا من پرچان لئی گھر آؤندا اے اوہ ونگا منہ کر کے شریفاں نوں وی ہسن دی تحریک کردا اے اوہ ہسدی اے تے شیر اک واری ہور ہسن دی فرمائش کردا اے کیوں جے انج اوہ شیرے نوں بڑی سوہنی لگ دی سی تے شریفاں "چل جھوٹھا کہندی اے تے اوہ سوچن لگ پیندا اے :۔

"گل ایہنے ٹھیک ای آکھی اے میں جھوٹھ ای کہیا اے ایہہ مینوں چنگی تے ضروری لگدی اے پر اینی کو چنگی نہیں، جے ایہہ مر جاوے تے میں ایہدے ماپیاں کولوں وی ودھ روواں۔"

سوال ☆ "اک سی تے اک سی بادشاہ" دا خلاصہ لکھو؟
اک سی تے اک سی بادشاہ دا مرکزی خیال

خلاصہ سلیم تہیاں (30) ور ہیاں دا جوان سی اوہدا اک پتر سی جہیڑا اوہنوں "باؤ" کہہ کے بلاندا ہندا سی۔ سلیم ہر روز رات نوں اپنے پتر نوں اک کہانی سناندا تے پتر کہانی سن دا سن دا سوں جاندا۔ اج وی اوہنے اک کہانی شروع کیتی پر اوہدا پتر سون دی تھاں جاگدا رہیا تے پوری کہانی سن کے آکھن لگا :۔

"مینوں ایہہ کہانی سن کے نیندر نہیں آئی۔ ہن تہانوں میں کہانی سناؤناں واں"

سلیم نے ایہہ کہانی سنائی سی :۔

اک سی بادشاہ پر اوہ بڑا غریب سی اک دن رات نوں کوٹھے تے بیٹھے سوچیں ڈبے نوں اوہدی ماں نے آکھیا پئی ویہلے بیٹھ کے گھر اں دے خرچے نہیں چلدے ہندے کدھرے نوکری لبھن دا چارا کر۔ اوہ سویرنوں اٹھ کے نوکری لبھن ٹر جاندا تے شام نوں ناکام مڑ آؤندا تے اوڑک اک دن اوہنوں نوکری مل گئی پہلاں اودی ماں "بادشاہ" نوں نرا "لال" کہہ کے بلاندی ہندی سی ہن اوہنے "لال بادشاہ" آکھنا شروع کر دتا لال بادشاہ دیاں سوچاں نوکری توں نسل ہو کے ویاہ دے شگناں وچ ڈب گئیاں۔۔۔۔۔ اک دن اوہنے اک کھلی سڑک تے ٹری جاندی اک کلم کلی شہزادی نوں ویکھیا تے اوہدے طور طریقیاں توں متاثر ہو کے فیر اک دن اوہنے شہزادی اگے اپنے گھر دی رانی بن دا سوال پا دتا شہزادی ایہہ سوال سن کے سوچیں پے گئی پئی کدھرے ایہہ نواں بادشاہ وی اوس شہزادے وانگوں دھوکھا نہ دے جائے جہنے مینوں ملکہ بنا کے اک پتر دی ماں وی بنا چھڈیا سی تے فیر وی کدھرے نس گیا سی۔۔۔۔۔ شہزادی دے بھیلیکھے کڈھ کے لال بادشاہ نے اوہدی بانہہ پھڑی تے اوہنوں گھر لے آیا شہزادی نال اوہدا ڈیڑھ کو سال دا بال وی سی۔۔۔۔۔ بادشاہ دیاں اکھاں اگے ہن تن شکلاں رہن لگ پیاں۔ بڈھی ماں، نکا جہیا بال تے جوان شہزادی۔۔۔۔۔ انج سمجھ لئو کہ اک

Marfat.com

ڈوری نال تن پتنگاں بجھ گئیاں سن پر رب دا کرنا کیہہ ہویا کہ شہزادی اک راتی ایہناں نوں ستیاں چھڈ کے کسے ہور گھر ٹر گئی۔۔۔فیر کجھ چر پچھوں اوہدی ماں وی وچھڑ گئی تے بال اکلا ای اوہدے کول رہ گیا ۔۔۔۔۔۔تے بادشاہ نوں انج لگا جویں اوہدے ہتھ خالی ڈورا ای ڈور رہ گئی اے تے رشتے سارے ای مک گئے نیں۔۔۔۔۔بال نے ایہہ کہانی سنی تے آکھن لگا۔۔۔۔"باؤ جی! مینوں ایہہ کہانی سن کے تے نیندر نہیں آئی ہن تہانوں میں کہانی سناؤناں واں اک سی تے اک سی بادشاہ تے اوہدے گھر اولاد کوئی نہیں سی۔۔۔۔۔"

تبصرہ تے ویروا

1۔ ایہہ کہانی سلیم دی اپنی کہانی ایں 'اوہدا پتر اصل وچ اوہی بال سی جنہوں شہزادی پچھوں اپنے نال لیائی سی جیوں جیوں اوس بال نے ایہہ کہانی سنی۔اوہدی نیندر اڈ دی گئی تے جدوں کہانی مکی تے اوہنے پیئو دے سرہانے بہہ کے جہیڑی کہانی شروع کیتی اوہدے پہلے فقرے توں ای ایس گل دی تصدیق ہو جاندی اے ایہ سلیم دی اپنی کہانی ایں۔۔بال نے آکھیا سی :۔

"اک سی تے اک سی بادشاہ 'تے اوہدے گھر اولاد نہیں سی"

سلیم نے اپنی کہانی سنان دے دوران اک سوچ انج وی سوچی سی تے بادشاہ نوں انج لگا جویں اوہدے ہتھ خالی ڈورا ای رہ گئی اے تے رشتے سارے ای مک گئے نیں"

ایس فقرے نوں پڑھ کے چانن ہو جاندا اے پئی واقعی بادشاہ کول اوس ویلے کجھ وی نہیں سی رہ گیا کیوں جے اوہ بال اوہدا اپنا نہیں سی سگوں اوہدی زنانی دا پچھلگ سی جد زنانی ای نہ رہی تے بال نال کہیا رشتہ ؟بال اوہدے کول انج ای سی جویں گڈی لٹی جاوے تے ڈور نری ہتھ وچ رہ جائے۔۔۔۔جے ایہ کہانی سلیم دی اپنی کہانی نہ ہندی تے ایہہ کہانی مکاندیاں سار اوہدا ساہ نہ رک جاندا تے فیر نہ اوہنوں انج لگدا پئی جے اوہ اوسے ویلے مر جائے تے اوہدیاں اکھیاں مر کے وی کسے دی اڈیک وچ کھلیاں ای رہن گیاں تے نہ ای اوہنوں کندھاں اپنے اتے ڈگدیاں محسوس ہندیاں 'بہر حال ایہہ کہانی سلیم دی اپنی کہانی سی۔

جہیڑی اوہنے اپنے پتر نوں سلان لئی شروع کیتی سی پر ہن پتر وی کجھ سیانا ہو گیا سی ایس کر کے اوہنے پوری کہانی سنی تے گو ٹیر لا کے سلیم نوں سمجھایا کہ میں ایہہ کہانی سمجھ گیاں واں یعنی اک بادشاہ دی کہانی توں سنائی اے ہن میں سناؤناں آں اوس بادشاہ دی کہانی جہدی کوئی اولاد نہیں سی۔"

2۔ ایس کہانی وچ دو جی گل ایہہ وے کہ بھلا شہزادی لال بادشاہ دے گھر آوون توں بعد مر گئی سی یا کدھرے ادھل گئی سی کہانی نوں پڑھ کے ایس گل دا فیصلہ کرن ویلے کئی بھلیکے پیندے نیں۔ مثلاً

ا۔ اوہ مر گئی سی

اہدے ثبوت وچ سانوں کجھ نہیں لبھدا سوائے ایس توں کہ :۔

"اک کالی سیاہ رات نوں اوہ شہزادی اوہناں نو ستیاں چھڈ کے کسے ہور گھر ٹر گئی۔۔۔۔۔اک رشتے نے مونہہ موڑیا۔۔۔۔۔"

Marfat.com

"اک شہزادہ اوہنوں (شہزادی نوں) پہلے وی ملیا سی۔ تے اوہنے اوہدی بانہہ پھڑ کے ایہہ وی کہیا سی کہ جے سر دا تاج ڈھے پوے تے بندہ دنیاوالیاں دیاں نظراں وچ ذلیل ہو جاندا اے۔ پر جے دل دا تاج گواچ جاوے تے فیر اوہ اپنے آپ کولوں وی نظراں چرا کے لنگھدا اے۔۔۔۔ تے شہزادی نے اوہدی بانہہ پھڑ لئی تے جدوں اوہ اک بال دی ماں بنی اودوں اوس شہزادے نے اپنے دل دے ایس تاج نوں چھڈ کے سر دے تاج نوں سنبھال لیا جوان کڑی نوں ماں بنا کے تے اوہ بادشاہ اوہنوں بھل گیا۔"

پہلے اقتباس وچ صرف "کسے ہور گھر ٹر گئی" دا مطلب ایہہ وی لتا جاسکدا اے اوہ اگلے گھر ٹر گئی ۔۔۔۔۔ یعنی مر گئی۔۔۔۔۔ پر سیاق و سباق اوہدی گواہی نہیں دیندے کیوں جے "کالی راتی ستیاں پیاں نوں چھڈ کے جان" دا مطلب مرنا کدی وی نہیں ہو سکدا۔

پر جے کر دوجے اقتباس نوں ویکھئے تے ایہہ ظاہر ہندا اے کہ اوہ ٹھوکر کھا چکی سی تے ٹھوکر کھان توں بعد اوہدا ادھلنا عقل نہیں من دی کیوں جے جہیڑا سلوک پہلے شہزادے نے اوہدے نال کیتا سی اوہ شہزادی دیاں نظراں وچ بڑا ای بھیڑا سی تے اوہیوای جہیا سلوک اوہ کسے نال کیویں کر سکدی سی۔ صرف ایہہ اک خیال کسی حد تائیں شہزادی دے "نہ ادھلن" دے حق وچ جاندا اے۔

سوال ☆ ڈوہنگیاں شاماں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ بیان کرو؟

ڈوہنگیاں شاماں

مرکزی خیال سویر دا بھلا ہویا شاماں نوں گھر پرت آوے تے اوہنوں بھلا نہیں کہندے ۔۔۔۔۔۔۔یا۔۔۔۔۔۔۔ پیار خوشی تے غم دا مجموعہ ہوندا اے۔

خلاصہ اک جوان جہان منڈے نوں پہلی واری اک کڑی نال واہ پیا۔ اوہ کڑی گوری چٹی تے سوہنی سی اوہدیاں اکھاں ہرویلے ہسوں ہسوں کردیاں رہندیاں سن گھبرو منڈا بھیلکھے وچ پے گیا۔ اوہدی سدھر سی پئی ہرویلے ہسدی رہن والی ایہہ کڑی کدی روندی پوے کیوں جے نراہاسا تے اوس اجاڑ دھرتی وانگر اے جس اتے کدی مینہہ نہیں ورھیا۔

منڈے نے ہر حیلے اوس کڑی نوں روان دی کوشش کیتی پر اوہ رون دی تھاں ہر واری کھڑ کھڑ ہسدی رہندی۔ منڈے دی رونی صورت ویکھ کے اوہنوں سگوں ودھیرا ہاسا آوندا تے منڈے نے سچ مچ رونا شروع کر دتا۔ اوہ پچھن لگی۔۔۔۔۔۔ روندا کیوں ایں۔۔۔؟ منڈے نے دسیا کہ سچے پیار دی پچھان ای ایہہ ہے۔ تے جھوٹا پیار لجن والے بدل وانگ ورھدا نہیں ہندا۔ اوہ کہن لگی لوک تے وچھڑن ویلے روندے نیں پر میں تے تیرے کول آں۔۔۔۔ تے منڈا آکھن لگا۔۔ :۔

"داناں دے پینڈے پل وچ گھٹ دے تے پل وچ ودھدے جاندے نیں۔ تے مینوں وی ہن

اپنے وچ کڑی نے اوہدی گل وڈی کردیاں آکھیا :۔

"وے اڑیا! تیریاں ایہہ گلاں مینوں نہیں چنگیاں لگدیاں"

Marfat.com

تے فیر ہسن لگ پئی۔ منڈے نے اوہنوں روان لئی ایہہ تیر چھڈیا کہ اج توں بعد میں تینوں نہیں ملیا کراں گا۔۔۔۔ اوہ آکھن لگی "میں تیرے پیار نوں ریشم دی گنڈھ دے دواں گی ۔۔۔۔۔۔ منڈا بولیا۔۔۔۔۔۔۔۔ "ایہ سب پرانیاں گلاں نیں" تے کڑی نے آکھیا:۔

"تے میں وی کوئی نواں پیار تے نہیں کیتا!"

تے فیر ہولی جہئی اٹھ کے کول آئی تے منڈے نوں آکھن لگی۔۔۔۔ سچی گل ایہہ وے پئی پنج ورھے پہلاں میرا ویاہ ہویا سی تے اجکل میں دوبالاں دی ماں وی آں۔۔۔۔۔

ایہ کہہ کے اوہ دور نس گئی تے فیر ہسدی ہسدی ٹر گئی۔۔۔۔ منڈے نوں چانن ہو گیا۔ بھلیکے دور ہو گئے تے ہلکی شام دا گھسیا پاندھی ڈوہنگی شام نوں گھر پرت آیا۔

تبصرہ تے ویروا جیکن پچھے دسیا گیا اے کہ ایہہ افسانہ نواز دی حیاتی نال گوڑھا تعلق رکھدا اے تے ایس افسانے دے ناں تے اوہنے پوری کتاب داناں رکھیا اے جس نال اوہدی اچیج ہور وی ودھ جاندی اے۔ جے ایہہ گل نہ وی ہووے تاں وی ایہہ افسانہ بڑا پیارا تے ترکھا اے ایہدی تمہید وچ بڑا کجھ اے ایہدے وچ جہیڑیاں تشبیاں تے استعارے تے مثالاں ورتیاں گئیاں نیں اوہناں نوں سامنے رکھئے تاں ہر اک وچوں کئی سومے پھٹ دے نیں کئی کئی گلاں نکھڑ دیاں نیں تے جے ہر اک دی تشریح کریئے کئی بھلیکھے پے جاندے نیں۔ تے اسیں ایہہ سوچدے ای رہ جانے آں پئی فلاں تشبیہ یا تمثیل دا ایس افسانے نال کیہہ تعلق ہو سکدا اے تے اسیں ایہہ سمجھن تے مجبور ہو جانے آں کہ نواز نے ایہہ تشبیاں وغیرہ بہتا کر کے اپنی کہانی نوں شنگارن لئی ورتیاں نیں کیوں جے آج دے شنگار سمے وچ ذرا جنی معمولی شے وی کئی کئی لفافیاں وچ ولہیٹ کے تے سوہنی پیکنگ کر کے پیش کیتی جاندی اے تے زیوراں والا ڈبہ وی مخمل دیاں رنگ برنگیاں ٹاکیاں نال سجایا ہندا اے۔ ایہہ سب چیزاں لازمے دی حیثیت رکھدیاں نیں تے نواز اج دے سمے دیاں لوڑاں تھوڑاں توں چنگی طرحاں واقف اے اوہ کجھ تے "زیوراں" نال ڈھکویاں پھبویاں تے کجھ اوہدے "ڈبے" نال میل کھاندیاں تے تعلق رکھدیاں چیزاں بڑے سلیقے تے سگھڑاپے نال ساڈے سامنے بنا شنگار کے پیش کردا اے تے ایسے لازمے نوں اوہ اپنے دل دا غبار کڈھن دا اک ذریعہ وی خیال کردا اے جس طرحاں ویاہ تے صرف منڈے کڑی دا ہونا ہندا اے جہدا سدھا جہیا مقصد انسانی نسل نوں قائم رکھنا ہندا اے پر جنج، میل واجا، وری تے ہور رنگ برنگیاں ریتاں رسماں صرف ایس ویاہ نوں شنگارن لئی ہندیاں نیں ایسے طرحاں نواز دے افسانیاں وچ بعض گلاں باتاں سانوں "بے تعلق" جہیاں لگدیاں نیں ایہہ کوئی بڑی گل نہیں۔ صرف اشارہ ای کافی اے کہ کوئی اپنی لوڑ تے اپنے گوہ دی ڈوہنگیائی موجب نواز دیاں اجہیاں تشبیہاں وغیرہ توں سواد لے سکدا اے۔ اصل کہانی تسیں پڑھ بیٹھے او۔ بھلیکھیاں توں وکھ نواز نے معاشرے دے اک اجہے روگ ول اشارہ کیتا اے جس وچ ساڈے منڈے تے کڑیاں دنوں دن مبتلا ہندے جا رہے نیں۔ اوہ اپنی مرضی نال اپنا ساتھی کھن دے چاء وچ کئی واری دو مہینہ بالاں دی ماں نوں وی کچی کواری سمجھ کے پھس

Marfat.com

جاندے نیں ایہدی وجہ کیہہ اے ؟ تجربے دی کمی نواز جتھے ایہہ کہندا اے کہ اوہ کڑی شکر دوپہر سورج جاپدی سی اوتھے اوہ اوہنوں پچھانن وچ ناکام رہن دا اعتراف وی کردا اے۔ تے ساری گل بہتی لو" دے سر لادیندا اے حالانکہ اوہدے اپنے جذبات وی شکر دوپہر دے سورج وانگو اوہنوں انھا کرن وچ برابر دے حصے دار نیں۔۔۔۔ ایہہ تے اوہدی فطری نیکی اوہدے کم آ جنہوں اسیں "تخم تاثیر" یا "نیک ویلے دی پیدائش" دا اثر کہہ سکنے آں کہ اوہ نراہمدیاں رہن وا کڑی نوں روا کے وی ویکھنا چاہندا سی۔ کیوں جے اوہدا ایہہ خیال سی کہ پیار نرا خوشیاں دا ای نال نہیں سگوں ایہدے لئی غم دا انگ وی ضروری اے تے غم بندے دے دلدی میل ہنجوں آں نال دھو چھڈدا اے جے دلاں وچ میل ہووے۔۔۔۔۔۔۔ بھانویں اوہ خوشیاں تے ہاسیاں دی ہووے کوئی ہور۔۔۔۔۔۔۔ تے پیار وچ کھوٹ رل جاندا اے تے انج اوہ پیار سچا تے سچا نہیں رہندا۔۔۔ نوا رستہ بھلن نوں مکھ رکھ کے اپنے معاشرے دی اصلاح ول سدھراں لے کے انج پیر پٹ دا اے :۔

"اوہ دن کدوں آوے گا جدوں چانن دا اک سرا دھرتی دے سورج دے ہتھ وچ تے دوجا اسمان تے چمکن والے سورج دے ہتھ وچ ہووے گا۔

تے فیر جدوں کسے اک دا ہتھ وی ڈھلا پوے گا اودوں دنیا تے ہنیر نہیں ہویا کرے گا بلکہ ایس جہان تے چانن کھلر جایا کرے گا۔ تے فیر گھر دیاں کچیاں کندھاں تے مٹی دے دیوے نہیں بلن گے لوکاں دے بوہیاں تے اک تارا چمکے گا تے جدوں اوہناں تاریاں دا نمھاں نمھاں چانن چار چوفیرے کھلر جایا کرے گا اودوں کوئی مسافر رستہ نہیں بھلے گا"۔

ایتھے دو بالاں دی اوس ماں دا کردار وی گوہ گوچرا اے جہیڑی اپنے غم نوں چھڈ کے نت نواں یار سہیڑ دی ون سونے سواد چھڈدی تے تھاں تھاں بلھیکے پاؤندی پھردی اے اوہدے بچے وی اللہ جانے حلال دے نیں یا نہیں کیوں جے پنجاں ورھیاں توں اوہ نویں توں نواں پیار رچاندی رچاندی بڑی تجربہ کار ہو گئی اے تے جے ایہہ منڈا وی اوہدے ہاسیاں وچ ای گواچ کے رستہ بھل جاندا تے خورے اک بال ہور وی ہو پیندا۔ تے کجھ چر بعد اوہنے کوئی ہور ٹکانہ جاملنا سی تے ایہنے سوچدے ای رہ جانا سی کہ ایہہ میرے نال کیہہ ورت گئی اے۔

جدوں منڈے نوں حق سچ دا چانن ہو گیا اودوں ہنجو آں دی قدر دا پتہ لگا تے اوہ آکھن لگا :۔

"کجھ دیر پہلے اسمان دا رنگ نیلا سی تے ہن بالکل کالا ہو گیا اے۔ ایہہ بدل خورے کیہڑے پاسیوں آئے نیں پر ایہناں نے ڈب دے سورج دی لاج رکھ لئی اے ؛"

ایہہ ڈب دا سورج منڈے دے جذبات دی ناکامی دا سورج سی جہیڑا ڈبدا ڈبدا بچ گیا نہیں تے منڈے نے داغی ہو جانا سی۔۔۔۔۔۔ یا۔۔۔۔۔۔ ؟

Marfat.com

سورج مکھی

از سجاد حیدر

سوال ☆ سجاد حیدر دے حالات زندگی بارے چانن پاؤ تے اوسدے فن بارے تنقیدی تبصرہ کرو؟

سورج مکھی دے مصنف دے حالات سجاد حیدر 1919ء وچ ضلع گجرات وچ چناب دے کنڈھے اک پنڈ موہلہ دے وسنیک پیرزادہ نور حسین آذری ایم اے دے گھر جمے۔ جیہڑے صوبہ سرحد دے تعلیم دے محکمے وچ ملازمت کردے سن۔ سجاد نے گورنمنٹ کالج لاہور توں ایم اے پرشین کیتا تے فیر 1944ء وچ آل انڈیا ریڈیو نال منسلک ہو گئے تے لاہور وچ اوہناں نوں دیہاتی پروگرام دا سپروائزر مقرر کیتا گیا 1947ء وچ پاکستان جیاتاں محکمہ اطلاعات وچ انفارمیشن آفیسر بن کے کم کیتا 1954ء وچ ریڈیو پاکستان وچ اسسٹنٹ ڈائریکٹر بنے حتیٰ کہ ریجنل ڈائریکٹر دے عہدے اپر قوم دی سیوا والا کم نبھا کے ریٹائرمنٹ لئی۔ پنجابی ادبی بورڈ نے انہاں دی چھترِ چھاویں کئی وڈ ملیاں تے سوہنیاں کتاباں شائع کیتیاں۔ سجاد حیدر بڑی نکھی تے مٹھی طبعیت دے مالک سن حیاتی نوں اک کہانی سمجھدے سن خود پسندی دے نیڑے نہیں جاندے۔ درویش صفت بندے حیاتی دے مختلف رنگاں اتے گہری نظر رکھدے سن ہمدردی تے انسانی سیوا دے پرچارک محبت نوں حیاتی دا مرکز نقطہ من کے ڈرامے تے کہانیاں لکھدے سن اوہناں دی سوچ وچ لچرپن نہیں ہیگا بڑی ستھری تے نتری ہوئی سوچ دے مالک سن ڈرامیاں وچ وی لت گت تے بے حیائی دا جھولا نہ ہون دے برابر اے اوہناں دے سارے ڈرامے گھر وچ سارے جی اکٹھے بیٹھ کے سن سکدے نیں ڈرامیاں دے تن مجموعے چھپ چکے نیں۔ یعنی 1955ء وچ ہوا کے ہو کے چھپیا تے 1970ء وچ سورج مکھی' جد کہ تیجا مجموعہ 1978ء وچ "بول مٹی دیا باویا" دے ناں ہیٹھ چھپیا۔

پروفیسر عبدالمجید سالک مرحوم نے سجاد حیدر دے ڈرامیاں بارے آکھیا سی :۔

"جنہاں لوکاں دا خیال اے کہ پنجابی شعر تاں پچھے لکھے جاندے نیں پر ایہو بولی افسانیاں ڈرامیاں تے فلمی مضموناں لئی ٹھیک نہیں اوہناں نوں سجاد حیدر دے افسانے ڈرامے تے نثری ڈرامے

Marfat.com

پڑھنے چاہیدے نیں۔۔۔۔۔۔ سجاد حیدر دا فن پنجابیاں واسطے فخر دا مقام اے مینوں یقین اے ۔۔۔۔۔۔ کہ سجاد حیدر دا ناں ہمیشہ پنجابی بولی دے بڑے ادیباں نال لیا جاوے گا۔" (12 اپریل 1957ء عبدالمجید سالک لاہور)

ریڈیو دے ڈرامے سورج مکھی دے حوالے نال سجاد حیدر دے ریڈیائی ڈرامیاں بارے گل بات کرن توں پہلاں ایہہ دسن دی لوڑ اے کہ پنجابی وچ پہلا ریڈیائی ڈرامہ رفیع پیرزادہ نے "اکھیاں" لکھیا پروگرام چونکہ پہلے ریکارڈ کرن دی سہولت نہیں سی ایس کارن سارے پروگرام لائیو (live) ہندے سن چنانچہ کردار تھوڑے تے ڈرامے دا دورانیہ وی گھٹ رکھنا پیندا سی تاں جے کوئی کردار۔ پیراں توں اکھڑ کے اپنا موجونہ لوا بیٹھے ایسے طراں صوتی اثرات لئی پورا پورا بندوبست رکھنا پیندا سی نقلاں، کھیڑیاں وی ڈرامے دے خلاف ریڈیو دے ڈرامے ذرا وکھری ٹائپ دے ہندے نیں کیوں جے اوہناں وچ سارے تاثرات تے ساری گل بات سنن والے دے کناں راہیں اوہنوں سمجھانی پیندی اے رفیق پیرزادہ بعد سلطان کھوسٹ، شیخ اقبال، صوفی نثار احمد آئی سی نندہ تے سجاد حیدر دا نام آوندا اے، فیر اشفاق احمد، بانو قدسیہ، آغا اشرف، نواز، رحمان مذنب، تے ہور بہت سارے لکھاری اگے ودھے تے اج کل بہتا رواج ٹی وی دا اے ایس لئی لکھاریاں دا زیادہ دھیان ٹی وی ڈرامے لکھن ول مڑ گیا اے کتابی ڈرامے پڑھن دی چیز ہندے نیں اجہے ڈرامے لکھن والیاں وچ عبدالحق ایڈووکیٹ، میجر اسحاق، حسن اعرافی، نجم حسین سید، سرمد صہبائی، منصور قیصر، سلیم خان گمی، افتخار دامق ایم شریف تے ہور بہت سارے نام ملدے نیں۔

سوال ☆ سورج مکھی دے حوالے نال سجاد حیدر دی ڈرامہ نگاری دا فنی تجزیہ پیش کرو؟ (1989)

فنی لحاظ نال سجاد حیدر دے ڈرامے سجاد دے ڈرامے عموماً المیہ رنگ دی بھے مار دے نیں۔ اوہ گلاں ذرا المیاں چھوہندا اے اوہدے ڈرامیاں وچ ہاسا مخول برائے نام ای ہندا اے اوہدے ڈرامے ذرا گہرے ہوندے نیں اوہناں دے پچھے کئی کئی لشکاں تے کئی کئی رنگ ہندے نیں جیہڑے ڈرامے دے ظاہری مکھڑے دی خوبصورتی وچ وادھا کر دیندے نیں سجاد حیدر حقیقتاں دے سمندر وچ ڈونگھی چبھی مار کے لکھن دا عادی اے اوہدے ڈرامے اوپرے جہے نہیں ہندے تے نہ اوہناں وچ عامیانہ پن ہندا اے۔

اوہ عام جہیا ڈرامہ وی بڑی گہرائی وچ کھب کے لکھدا اے اوہدے پلاٹ زندگی دے عام مسائل توں لئے گئے نیں۔ سورج مکھی وچ پہلا ڈرامہ 'سورج مکھی" اے (2) داکھاں ترپ ترپ روندیاں نیں (3) سکھنے سویرے (4) اپنے پرائے (5) پتلیاں (6) ایانے سیانے (7) مورتی (8) جیو آیاں نوں (9) سلکوشی۔

سورج مکھی ایس ڈرامے وچ ظہیر دی حیاتی دا دکھڑا رویا گیا اے جیہڑا ساری عمر اداکاری کردا رہیا تے لوکاں کولوں ہر روپ وچ داد تے پیسہ دھیلا وصول کر کے خوش ہندا اے پر جدوں اداکاری

Marfat.com

دی دنیا توں باہر قدم رکھیا تاں او ہنوں سہیانن والا کوئی نہیں سی۔ حتیٰ کہ اوہ آپ دی اپنے آپ نوں چنگی طراں سہیانن وچ مشکلات محسوس کر دا اے بطور اداکار اوہدا نام ظہیر سی جد کہ اصل نام صادق سی شاید صادق اوہدا اصلی ناں نہ ہوے بلکہ سجاد نے ڈرامائی انداز نوں نبھان لئی تے اوہدا سچا چہرہ ظاہر کرن لئی او ہنوں صادق دا نام دتا ہووے کجھ وی ہووے ظہیر عرف صادق دی گل بات پچھے اک کہانی تے اوہدا پس منظر اے۔ ذرا جھلکارا ویکھو۔

ظہیر (لکڑی دے اسٹیج اتے):۔

رب راکھا مہربان! اج ماسٹر ظہیر تہاڈے کولوں اذن لین آیا اے۔۔۔۔ نمانیاں وانگ معافی منگن آیا اے۔۔۔۔۔ ایہہ اپنا لمکدا اڈھڈا اپیٹی تھلے کس کے تے اپنا گنجا سر نقلی والاں دی گھنگریالی ٹوپی تھلے لکا کے مٹیاراں نال پیار دی راس رچا ندار ہیا اے تے تسیں او ہنوں ایہل جوانی دی رتے ہانیاں دی پریت سمجھ کہ ہولے ہولے ہو کے بھر دے رہے او اج ایہہ بہروپیا اپنا نقلی چہرہ لا کے تہاڈے سامنے آکھلوتا اے (تاں) جے تسیں رج کے فریب دا لنگ لہندا ویکھ لو تسیں یقین نہیں کرو گے کدی ایسے ماسٹر ظہیر داناں صادق ہندا سی۔ سچ دے لنگار لاہن والے داناں صادق: (ہسدا اے) صادق؟ تے اینا جھوٹھا؟" صادق: (دھیما بولدا اے) صادق جھوٹھا نہیں جھوٹا اوہ اے جہنے پہلاں ایہہ ناں وٹایا تے فیر نت نویں روپ وٹائے صادق تے نرول سچ دی انگلی پھڑ کے حیاتی دا بھریا میلہ ویکھن گھروں نکلیا سی فیر خورے کس ویلے ایس بہروپئے (نے) اوہدی سچ نالوں جند چھڈا کے او ہنوں اپنے چور گھرے لیا سٹیا۔ صادق اپنے سادمردے آلے دوالے توں وچھڑ گیا ہن اوہدے اتے جھوٹھ دا اچھاڑ چڑھیا ہویا اے تے اوہ اج ہتھ پیر مار دا اے جویں رتی لگن توں مست الست روح جسم دے اچھاڑ توں باہر نکلن نوں بے چین رہندی اے۔

ایس ڈرامے وچ ظہیر تے صادق دا جھیڑا اے ظہیر اپنے جھوٹھے سرپوش لاہ کے جد اندر لے صادق نال ملاقات کر دا اے تاں بڑا حیران ہندا اے اداکاری تے فنکاری والی دنیا او ہنوں ہنیر لگن ڈیہہ پیندی اے اوہ حیران اے کہ اوہدے نالدے فنکار اج کدھر چلے گئے نیں اج اوہ اپنے آپ نوں اکلا محسوس کر دا اے۔

جانی مسخرا اوہدی ایہہ حالت دیکھ کے او ہنوں پچکراں کر دا اے پر ظہیر دا اندر ہل گیا اے اوہدے دل نوں بے چینی نے گھیر لیا اے اوہ بوندل اے گیا خالی کرسیاں والے سٹیج شو نوں اوہ خطاب کر کے اپنے جھوٹھے کردار توں باہر نکلن دا اعلان کر دا اے اوہ ظہیر توں صادق بن دا اعلان کر دا اے پر جانی دا کردار او ہنوں ولاویں پاؤندا اے تے چکر دیکے جھوٹھ ول پریدا اے جد کہ صادق او ہنوں کہندا اے۔

"صرف سچائی دا راہ نیکی دی منزل ول جاندا اے ہور سبھ کوڑ کہانی اے اپنی روح دی آواز تے کن دھر، جھوٹھ فریب دے ہنیرے وچوں نکل سچ دے چانن ول آ۔"

داکھاں ترپ ترپ روندیاں نیں ایس ڈرامے وچ اک اللہ نال انتاں دی محبت رکھن والے مست الست دی کہانی اے جیہڑا دریا دے لاگے جھگی پا کے وو ہٹی بن کے بیٹھا رہندا اے تے آس کر دا

Marfat.com

اے کہ کسے دن اوہدا حقیقی محبوب اوہنوں ضرور اپنے کول سد لوے گا۔

سردار احمد عرف دارا تے اوہدی بیوی ملاح اپنے نال روزی کماندے سن ہڑھ آیا تاں اوہناں دا
کجھ روڑھ کے لے گیا اوہ بڑی مشکل نال سیلاب دا پانی لنگھ کے کلم کلے "ووہٹی" رنگے درویش
جھگی وچ بلدے دیوے دی لو دوروں دیکھ کے پہنچے تاں اوہناں دیکھیا کہ جھگی اتے چھاں کیتی کھلو
کھاں (انگوراں) دا اک بوٹا اے درویش نے مسافراں نوں پناہ دے کے اپنے کول ای رکھ لیا۔ د
کشتی چلاندا چلاندا دو شرابی کبابی گاہکاں دے ڈھائے چڑھ کے شراب دا شوقین ہو جاندا اے
اوہنے اک دن ویکھیا کہ ووہٹی رنگے درویش نے اپنے ہتھاں نوں مہندی لائی ہوئی اے۔ تے نا
دارے دی ووہٹی نوری نے وی مہندی لائی ہوئی اے اوہ شراب دے نشے وچ کسے غلط فہمی دا شکا
ہو کے بڈھے درویش دی پگی نپ کے اوہنوں قتل کر دیندا اے تے اوہدی لاش دریا وچ سٹ دیندا
اے ایس وچ احسان فراموشی دی بڑی بھیڑی مثال اے ووہٹی رنگا درویش روز سوہے کپڑے پا
اپنے ماہی دے سدے دی اڈیک وچ رہندا سی پر کدی اوہنوں بلاوا نہ آیا ہن اوہنوں روحانی طور اے
اپنے قتل ہون دا یقین ہو گیا سی چنانچہ اوہنے اپنے ہتھاں نوں ووہٹیاں ہار مہندی لائی قتل توں بعد
نوری نے دارے نوں دسیا کہ :۔

نوری اج اوہدی اپنے ماہی نوں ملن دی رات سی اج اوہ بڑا ای خوش سی۔ تے مینوں اپنی اگھڑ
ہوئی مہندی پیا دکھاندا سی۔۔۔۔۔ اج اوہ وی اپنے مالک کول اپڑ گیا اے"۔

سکھنے سویرے ایہہ ڈرامہ محبت دی داستان دا ہلکا جہیا جھلکارا دیکے مک جاندا اے شجاعت اک
مصور اے اوہدیاں تصویراں نوں کوئی نہیں خریددا اک دن اک گاہک نے اوہنوں چوکھے سارے
روپئے دتے تے چلا گیا۔ فیر اک دن اوہ آیا۔ تاں اوہدے نال بندے سی اوہ سارے شجاعت نوں کا
وچ بٹھا کے اپنے نال جنگل وچ لے گئے او تھے اوہناں نے جعلی نوٹ چھاپن دا کم شروع کیتا ہویا سی
مصور نوں نال رلا کے تے ایس کاروبار وچ اوہدی پتی رکھ کے اوہناں نے چوکھے سارے جعلی نوٹ
بنائے تے موجاں اڈایاں اک دن پولیس نے چھاپا مار یا شجاعت دے ساتھی نس گئے پر شجاعت دا ہتھ
گولی لگ کے زخمی ہو گیا۔

شجاعت مصوری سمے امینہ نال محبت کر دا سی۔ اوس نے جدوں امینہ دے پیو اگے سوال پایا تاں اوہنے
اوہدی پت پان لاہ کے رکھ دتی۔ تے آکھیا کہ جیکر امینہ نال ویاہ کرانا ایں تاں پیسے دھیلے دا چوکھا سار
بندوبست کر۔ چنانچہ پیسے دھیلے دی خاطر شجاعت چکر وچ پھس گیا زخمی ہو کے جد اوہنے تے
اوہدے ساتھی نے نس دی کوشش کیتی تاں پستول نال راہ ڈکی کھلوتے سپاہی نوں قتل کر کے نس
وچ کامیاب ہو گئے تے فیر کدھرے دور جا کے اک جھنگی (درختوں کا گھنا جھنڈ) وچ جا لکے۔
او تھوں شجاعت امینہ دے شہر "خرم شہر" چلا گیا جیہڑا پیدل پنج دن دا راہ سی اج او تھے اوہ امینہ نوں
ست سال بعد جا کے ملیا تاں اوہ بڑی خوش ہوئی پر اوہنے دسیا کہ میں تینوں اڈیک اڈیک کے آخر دو
سال ہوئے نیں کہ اک پولیس افسر نال منگنی کرا لئی اے شجاعت نوں افسوس ہندا اے فیر اوہ اپنی
ساری کہانی امینہ نوں سنا ندا اے امینہ حرام دی کمائی بارے سن کے دکھی ہندی اے شجاعت اگلے دن

Marfat.com

رات نوں گیارہ بجے آون داوعدہ کر کے چلا جاندا اے۔
امینہ دا پیو ایہہ سارا پروگرام نالدے کمرے وچ بیٹھ کے سن لیندا اے تے جدوں اگلی رات شجاعت آیا تاں امینہ دا منگیتر پولیس افسر وی اس وجیا تے اوہنے شجاعت نوں گرفتار کر لیا شجاعت دا خیال سی کہ امینہ نے مخبری کر کے اوہنوں پھڑوایا اے جد کہ امینہ کہندی سی کہ میں تاں خوشیاں بھری سویر نوں اڈیکدی ساں پر ست سال بعد جدوں سویرے دا مونہہ ویکھیا تاں اوہ سکھنا (خالی) سویرا سی۔
اپنے پرائے ایہہ سمی تے گل دے پیار دی کہانی اے جہدا انجام وصل دی تھاں ہجر و چھوڑے دی شکل وچ ظاہر ہویا سمی تے گل نکے ہندیاں توں اکٹھے کھیل دے رہے تے پیار کر دے رہے پر قسمت نال سمی دی شادی شہباز نال ہو گئی شہباز سمی نوں اپنی بیوی سمجھدا ایس توں اگے اوہنے کدی جھاتی نہ ماری تے ایہہ نہ دیکھیا کہ سمی دے دل اندر کسے ہور دے پیار دیوا جگ رہیا اے دوجے پاسے سمی نے وی قسمت دا لکھیا قبول کیتا اوہ شہباز نوں اپنا خاوند سمجھن دی تھاں اپنا مالک سمجھدی سی۔ مالک تے خاوند وچ فرق اے۔ جہدا ویرواگل تے سمی دیاں گلاں توں ہویا جد سمی دی شادی ہون لگی تاں گھر دے پچھواڑے باغ وچ اوہدی گل نال ملاقات ہوئی اوہ آکھن لگی۔
ایس کہانی وچ بڑے طریقے نال گل بات نوں اگے ودھایا گیا اے جناں چر قاری ڈرامے وچ چنگی طراں کھب کے سوچ وچار نہ کرے اوہدے ہتھ پلے کجھ نہیں پیندا' سجاد حیدر نے شاید ایس کہانی راہیں اپنا کوئی دکھ رویا اے یا کسے سمی دا دکھ محسوس کر کے اوہنوں ڈرامے دی شکل وچ الیک کے سدا بہار بنان دی کوشش کیتی ہووے کجھ دی ہووے شہباز سمی دا خاوند ہو کے وی اوہنوں اپنا نہیں سی لگدا تے گل غیر ہندیاں وی سمی لئی پرایا نہیں سی تے نہ اوہ گل واسطے پرائی سی جد سمی ایس جہانوں اگلے پار چلی گئی تاں گل وی اوہدا ساتھ نبھاندا اوس کول پہنچ گیا ایس ڈرامے وچ خود کشی والا انجام اسلام دی سوچ دے خلاف اے کاش ایس نوں کوئی ہور موڑ دے دتا جاندا۔
پتلیاں ایس ڈرامے وچ بھول ممتاز مفتی " پتلیاں والے تے پتلیاں دے مجھے تعلق دے تار چھیڑے گئے نیں مختار تے مجبور دے ازلی سوال دا جواب سجاد حیدر نے ایہناں اشاریاں نال لبھیا اے ایس سربند رازدی سوہ مٹی دے پتلے اپنی اپنی خوبو دے مطابق لے سکدے نیں"
ایس ڈرامے وچ پتلیاں والا پہلاں تاں آپنیاں پتلیاں نوں تابعداری سکھاندا اے فیر ہولی ہولی پتلیاں دے مونہہ وچ زبان آجاندی اے تے اوہ اوہدے اگے آکڑنا شروع کر دیندیاں نیں کامل اوہناں دا نمائندہ بن کے پتلیاں دے مطالبات پیش کر دا اے پتلیاں والے نوں موقع پا کے پتلیاں نے جوڑ پا دتا اے اوہ ہل وی نہیں سکدا۔ ایتھے گویا انسان دی خود مختاری دا بھید بھنا مقصود اے تے رب ولوں جہیڑی ڈھل ہر انسان نوں ملی ہوئی اے تے جیہڑیاں اوہ آپ ہدریاں کر دا اے اوہ کردار جتلانا مقصود اے۔
تے فیر پتلیاں والا لباسی لے کے جاگ پیندا اے تے آکھدا اے کہ اج ایہہ عجیب سفنا کیا اے ایس کہانی وچ جمہوری حقوق بارے وی کجھ جھلکارے پیندے نیں مالک تے مزدور دے تعلقات تے اک دوجے دیاں لوڑاں تھوڑاں بارے وی چانن پیندا اے ایس ڈرامے وچ ہر طراں دے

Marfat.com

جھلکارے ملدے نیں جیہڑے گھڑی بھر لئی دنیادی حیاتی نوں اک کھیل کھڈا ثابت کر کے اگاں ودھ جاندے نیں دنیادی حیاتی اک خواب 'اک سفنا' اک خیال 'اک وہم 'اک گمان ای تاں ہے ایس توں زیادہ ایہدی کیہہ اہمیت اے۔۔۔

جواب ☆ ایہہ گل واقعی ٹھیک اے کہ سجاد حیدر دے ناٹکاں وچ جذبے تے احساس دا میلہ لگا ہویا اے اوہدا ہر ڈرامہ ایس تاثر دا بھر واں روپ پیش کردا اے مثلاً سورج مکھی وچ صادق فنکار دے روپ وچ ظہیر بن کے ساری عمر اپنے اپر اداکاری دا خول چڑھا کے لنگھا دیندا اے تے جدبڈھیپا اوہنوں اپنی اصلیت دا چیتا کراندا اے تاں اوس ویلے اوہ "صادق" (اپنے اصلی ناں) نوں یاد کر کے محسوس کردا اے کہ صادق تے ظہیر وچ لکھاں کوہاں دا فرق اے تے اخیر صادق جد اوہنوں چیتا کراندا کہ اوہ اداکاری وچ پے کے حقیقت توں بہت دور ریڈا جاڈگا اے تاں ظہیر اپنے دل نوں تسلی دین لئی کہندا اے کہ خوبصورتی نر اسچ اے دلاں دا سچ 'انسانی انگاں دا سچ اے' خوشبوواں ورگے پیار دا سچ تے ایہہ سچ انساناں دے دلاں اندر ہنریاں وچ چانن کردا اے تے اوڑک ظہیر اپنے آپ نوں بڑے جذباتی تے احساساتی انداز وچ سورج مکھی قرار دے کے خوش ہو جاندا اے تے صادق نمھا جہیا ہس کے اوتھوں چلا جاندا اے اصلیت اتے اداکاری غالب آجاندی اے تے جان ظہیر نوں کہندا اے :واہے میرے یار اج تے توں سچ مچ مک مکا کر آیا ایں۔ تے ایس صورت حال اتے ہس کے خالی ہال وچ تھر تھلی پا دیندا اے ایسے طراں "داکھاں ترپ ترپ روندیاں نیں" وچ وی دارا تے نوری اک دجے دی محبت وچ گٹ نیں تے جد اک دن اک اللہ لوک نوں دارا اپنی بیوی نوری نال ہس ہس کے گلاں کردیاں ویکھ لیندا اے تاں اوہ انھی غیرت (جنہوں قرآن مجید۔ جمیۃ الجاہلیہ کہندا اے) وچ آکے اوس اللہ لوک نوں قتل کر کے دریا وچ سٹ دیندا اے تے فیر نوری کولوں اوس بارے گلاں سن کے دارے نوں احساس ہندا اے کہ اوہنے بڑی غلطی کیتی اے۔

"سکھنے سویرے" وچ شجاعت تے امینہ دی محبت دا احساس تے اوہناں دے جذبیاں دا ساڑ دور تک محسوس ہندا اے حتیٰ کہ امینہ نوں منگنی کرا کے وی جد پتہ لگدا اے کہ شجاعت زندہ اے تاں اوہ منگنی توڑن لئی تیار ہو جاندی اے پر گلاں گلاں وچ امینہ دا پیو اوہناں دے ملاقات دے کمرے دے نال لگدے کمرے وچ لک کے اوہناں دیاں گلاں سن لیندا اے تے اوہنوں پتہ لگدا اے کہ شجاعت اک قاتل تے مفرور ملزم اے چنانچہ اوہ امینہ دے منگیتر پولیس آفیسر نوں سد کے اگلی راتے امینہ نال خفیہ ملاقات کرن ویلے شجاعت نوں گرفتار کروا دیندا اے اتھے وی جذبے تے احساس دے میلے دا روپ نکھڑ کے سامنے آؤندا اے تے شجاعت اک بے وس لڑکی نوں اپنی گرفتاری دا ذمہ دار سمجھدا اے سمی تے شہباز دی شادی تاں ہو گئی پر سمی اپنے بچپن دے سنگی نوں بھل نہ سکی اوہ گل ڈی وو ہٹی تاں نہ بن سکی پر اوہدی محبوبہ ضرور بنی رہی ء دوجے پاسے شہباز سمی دا خاوند ضرور سی پر اوہ سمی دا محبوب نہیں سی ایس ناٹک وچ جذبے تے احساس دا جیہڑا میلہ لگا ہویا اے اوس وچوں لکھاری دے اپنے کسے ایہو جئے واقعے بارے جھولا پیندا اے البتہ ایس دی کہانی وچ تھوڑا بہتا فرق ضرور پایا ہویا جاپدا اے ایہہ ناٹک سجاد حیدر دے حق وچ روندی سی یاراں نوں لے لے ناں بھر انواں وا" والے احساس تے جذبے دی دس پاندا اے ایا نے سیانے" وچ وی جذباتی تے احساساتی صورت حال ذرا مختلف انداز وچ سامنے آؤندی اے تے مداری تے جمورا ساڈے جذیاں نال کھیڈ دے کھیڈ دے ساڈے جذبیاں دی ترجمانی وی کر جاندے نیں " پتلیاں والا " تماشا وی ساڈے جذبات تے

Marfat.com

احساسات دے میلے دا نظارہ پیش کردا اے جس راہیں اج دے دور دیاں جمہوری قدراں نوں تقویت ملدی جاپدی اے پر نال ای ایہہ اقدار اج دے معاشرے دے زوال دی علامت وی نیں کیوں جے جمہوریت نے جتھے ہاری ساری دے مونہہ وچ زبان رکھدی اے اوتھے معاشرے دیاں جڑھاں وی ہلا کے رکھ دتیاں نیں تے وڈے چھوٹے دی تمیز ختم ہو کے رہ گئی اے گل کاہدی جی! سجاد حیدر دے ڈرامے جذبات تے احساس دے کچھواں واقعی کرداراں تے ماحول دے حوالے نال اک بڑا سگواں میلہ لائی بیٹھے نیں تے ممتاز مفتی نے سورج مکھی دے دیاچے وچ ایہہ گل کجھ سوچ سمجھ کے ای لکھی سی کہ :۔ سجاد حیدر نے اوہناں ناٹکاں وچ جذبے تے احساس دا میلہ لایا ہویا اے جتھے سنگاں دے سنگ کردار لگے آؤندے نیں ایتھے کوئی روک ٹوک نہیں تسیں دی ایس رونق رپے وچ آن رلو خورے کوئی تہاڈا اہانی وی کسے سنگ وچ رل آیا ہووے۔۔۔۔۔"

سوال ☆ ڈرامہ نگاری وچ سورج مکھی دے حوالے نال سجاد حیدر دا مقام متھو تے فنی تجزیہ کرو؟ (1986-1989)

زبان سجاد حیدر کوئی نواں لکھاری نہیں اوہ اک منجھیا ہویا تے پرانا لکھاری اے اوہ ضلع گجرات دے اک پنڈ دا وسنیک ہے چنانچہ اسیں دیکھنے آں کہ اوہدے ڈرامیاں دی زبان گجرات دے بہت نیڑھے ہے اوس وچ گوجرانوالہ دے نال لگدی زبان دا لشکارا وی ملدا اے لاہوری تے دوجے نال لگدے علاقیاں دی زبان یعنی مرکزی پنجابی وی پورے شباب وچ ساڈے سامنے آؤندی اے اوہ زبان دے لحاظ نال گجرات دی بولی دا چوکھا اثر اپنے اندر رکھدی اے تے گجرات دا لہجہ بڑا ای مٹھاڑن والا لہجہ اے پیر فضل گجراتی پنجابی غزل دے بادشاہ سن اوہناں دی زبان دے معاملے وچ ایہو جہیا لہجہ ای ورتیا سی بہر حال زبان دے پکھوں لکھاری بڑا کامیاب اے اپنے ورثے دی چھاپ اوہدیاں لکھتاں اتے چنگی بھلی نظر آؤندی اے۔

علاقائی اثرات زبان توں علاوہ لکھاری دیاں لکھتاں وچ اک ہور شے وی جھلکارے ماردی اے، سجاد حیدر دریائے چناپ دے کنڈھے اتے واقع اک پنڈ دا اصل وسنیک اے چنانچہ "پانیاں دا راکھا" توں لے کے "دا کھاں ترپ ترپ روندیاں نیں" تیکر دا سفر ایسے اثر دی بھے مار دا اے لکھاری دریائی علاقے دے وسیب اتے ڈونگی نظر رکھدا اے پانی وچ چپو چلن دی آواز پانی دی روڑھ پانی وچ چھپکل چھپکل چلن دی آواز تے ہور متعلقہ معاملات بارے لکھاری دا مشاہدہ بڑا تیز اے تے فیر چونکہ اوہ شہری وسنیک وی ہو گیا ایس لئی اوہدیاں لکھتاں وچ ہر طراں دے ماحول دی من کچھویں تے سگویں عکاسی کیتی گئی ملدی اے جس توں تہ لگدا اے کہ لکھاری دا مشاہدہ ہر میدان وچ بڑا گہرا اے تے اوہ علاقائی مشاہدات توں وکھ جغرافیائی مشاہدات اتے وی چوکھا عبور رکھدا اے۔

کردار نگاری سجاد حیدر جیہڑے کردار تخلیق کردا اے اوہ ساڈی زندگی توں وکھ نہیں لگدے کوئی وی سانوں اوپرا نہیں جاپدا اوہدے نفسیاتی ڈرامے ہون یا میانی انداز دے ڈرامے جذباتی نکھار والے ہون یا غم دی سنگھوٹ والے سجاد حیدر ہر طراں دے ماحول نوں نبھان ویلے اوہدا پورا پورا حق ادا کر دا اے۔

Marfat.com

فنی تجربہ ریڈیائی تے نشری ڈرامیاں دا جتھوں تک تعلق اے اوس پکھوں وی سجاد دے ڈرامے بڑے اچے نیں اوہ گل نوں ہولی ہولی شروع کردا اے تے فیر اوہدیاں تہیاں پھائی جاندا اے حتیٰ کہ ڈرامہ ٹیسی تے پہنچ جاندا اے تے فیر ہولی ہولی ساری تہیاں کھلدیاں جاندیاں نیں تے ساری گل نکھڑ کے سامنے آجاندی اے سجاد دے ڈرامے اثری ایکتاوی پیدا کردے نیں کدی کدی اوہ اکو گل اتے زور دیون لئی پورا ڈرامہ ایک گھتدا اے مثلاً دا کھاں ترپ ترپ روندیاں نیں" وچ اوہ اک انسان دی رب نال گوڑھی یاری نوں اکھیڑدا اے جہدی محبت دا اپنا اک نویکلا رنگ ڈھنگ اے تے ایہہ کہانی کئی چکر کڈھ کے اوڑک اوہدے دوالے گھمدی گھمدی مک جاندی اے۔

سجاد حیدر اپنے ڈرامیاں وچ اک ایسا ماحول پیدا کردا اے جس وچ قاری یا سننن والا کھب جاندا اے تے اوہ اوس ڈرامے دی مقصدیت نوں قبول کرن لئی اوس ماحول وچ ذہنی طور تے تیار ہو جاندا اے ایہ وکھری گل اے کہ جدا وہ اوس ماحول وچوں باہر نکلدا اے تاں اوہنوں لکھاری دے خیالات نال پورا اتفاق نہ ہووے۔

مثلاً سورج مکھی وچ صادق تے ظہیر دا کردار اے جسدا نتیجہ لکھاری نے ایہہ کڈھیا اے کہ اداکار دی اپنے اندر بڑی خوبصورتی رکھدی اے ایس ڈرامے دے ماحول وچ تاں اسیں واقعی اک اداکار دی حیاتی نوں صلاحنے آں تے صادق سانوں جھوٹھا لگدا اے پر جدوں اسیں ایس ماحول توں باہر پیر پانے آں تے فیر اک اداکار دی اصل حیاتی تے اداکاری اتے حقیقت تے بہروپ دے وکھرے چوغے پہنا کے تکنے آں تاں سانوں حقیقی زندگی اداکاری نالوں لکھ درجے بہتر جاپدی اے مثلاً اک اداکار اک ڈرامے وچ اپنے دوجے ساتھی دا جیون ساتھی ہندا اے پر اگلے ڈرامے وچ اوہ دونوں بھین بھرا ہندے نیں جے عمراں دا فرق ذرا نکھڑواں ہوے تاں کسے ہور ڈرامے وچ اوہ دونوں ماں پتراں پیو دھی دی ہو سکدے نیں کسیں ذرا سوچو کہ اک اداکار صرف اداکاری دی خاطر حقیقی زندگی توں کناں دور جاڈگدا اے اوہدی نماز بطور اداکار نماز نال اک مذاق ہندا اے بطور اداکار اوہدا نکاح نکاح نال اک مذاق دی حیثیت رکھدا اے پر سجاد حیدر دا ظہیر صادق دیاں سچیاں گلاں سن کے فیر وی ایہواڑی نبھ چھڈدا اے کہ مینوں خوبصورتی نال پہلاں وی پیار سی تے اج وی خوبصورتی نال مینوں پیار اے میں حقیقی تے اداکارانہ حیاتی وچ ہمیشہ خوبصورتی ول مکھ پرتائی رکھناواں۔ جویں سورج مکھی دا پودا اپنا مکھ سورج ول رکھدا اے بظاہر ایہہ گل بڑی چنگی لگدی اے پر کیہہ حقیقی زندگی ایہو جہے لت کت کرن دی اجازت دیندی اے؟ بہر حال سجاد حیدر دے پیدا کیتے ماحول دا ایہہ کمال اے کہ اسیں اوہدی مقصدیت توں اوس ویلے ضرور متاثر ہو جانے آں بھانویں اوس توں باہر آ کے اسیں مکرا ای جایئے!

اچے ڈرامے سجاد حیدر دے ایہہ نشریاتی ڈرامے بڑے اچے نیں۔ ڈرامے نوں ڈرامائی انداز دا چولا پوانا سوکھا نہیں ہندا۔ اوہدے لئی لکھاری نوں مٹی نال مٹی ہونا پیندا اے تاں جا کے کدھرے ڈرامے وچ جان پیندی اے ھول اقبالؒ

عم معجزہ فن کی ہے خون جگر سے نمود

Marfat.com

یعنی فن کوئی ہووے جد تک اوس وچ خون جگر دی رنگت بھے نہ مارے گی اوہدا رنگ کچا ہوویگا جد کچے گھڑے سوہنیاں نوں جھناں دے وچکار ڈوب چھڈ دے ہندے نیں سجاد دے ڈرامے سدا ایہا ڈرامے نیں اوہناں وچ کلاسکیت موجود اے ایہہ جس سے وچ وی پڑھے یا سنے جاون اوہناں دی اثری چھاپ گوڑھی ہندی رہندی اے اوہناں ڈرامیاں نوں جے کوئی اک دو' تن یا چار واری پڑھے تاں ہر واری اک نواں سواد آؤندا اے کیوں جے ماحول دی گہرائی وچ قاری یا سامع ہر واری پہلے توں ودھ کھب کھب جاندا اے ایہہ کہنا کہ ہور وی بڑے ڈرامہ نگار نیں جیہڑے سجاد حیدر نالوں گھٹ نیں ؟ ایس بارے بس ایہنا آکھنا کافی اے کہ روٹیاں تاں ہر زنانی پکالیندی اے پر ستھریاں روٹیاں پکانا ہاری ساری دا کم نہیں۔ آٹا تاں ساریاں گھٹ لیندیاں نیں پر گھن گھن وچ وی بڑا فرق ہندا اے سجاد حیدر دے ڈرامیاں دی صفت ایہہ ہے کہ اوہنے آٹا وی سوہنا گھنیا اے تے روٹیاں وی چنگیاں پکایاں نیں جہناں نوں ویکھ کے ہر کوئی واہ بئی واہ آکھیوں بغیر نہیں رہندا تے نالے بقول کسے :۔

ہر گلے را رنگ و بوئے دیگر است

ٹاہلی دے تھلے

اشفاق احمد

اشفاق احمد بارے تسیں کیہہ جاندے او' آپ دے حالات زندگی تے ادبی خدمتاں بارے روشنی پاؤ ؟

مصنف دے حالات ☆ ڈرامیاں دا ایہہ مجموعہ اشفاق احمد ہوراں دا لکھیا اے۔ اوہ 22 اگست 1925ء نوں مکتسر ضلع فیروزپور وچ پیدا ہوئے۔ 1950ء وچ گورنمنٹ کالج لاہور توں ایم اے (اردو) کیتا تے دیال سنگھ کالج وچ لیکچرار لگ گئے فیر اٹلی دی روم یونیورسٹی وچ دو سال تیک ایہو سیوا کردے رہے۔

فیر وطن نوں مڑ آئے۔ ایتھے آ کے ایک رسالہ "داستان گو" چالو کیتا۔ فیر ستوارہ' لیل و نہار جیہڑا پروگریسو پیپرز لمیٹڈ ولوں چالو ہویا سی' دے مدیر رہے تے ڈیڑھ سال تیکن ایہہ کم سوہنے تے سچے ڈھنگ نال نبھایا۔

Marfat.com

اشفاق احمد ہوری افسانہ 'ڈرامہ تے فیچر وغیرہ لکھن وچ بڑے ماہر نیں۔ ریڈیو لئی سلسلہ وار ڈرامے لکھنا اوہناں تے ختم ایں مختلف موضوع سامنے رکھ کے اوہ کئی سو ڈرامے پیش کر چکے نیں ریڈیو وچ اوہ ڈرامہ نگار ایکٹر تے ڈائریکٹر دے طور تے ڈرامے پیش کردے نیں ٹیلی ویژن توں وی اوہناں کئی سلسلہ وار پروگرام پیش کیتے نیں ریڈیو تے ٹیلی ویژن تے پیش کیتے جان والے مختلف پروگراماں دے نام انج نیں :۔

"ٹاہلی دے تھلے 'اچے برج لاہور دے 'کارواں سرائے 'شہر آرزو 'حیرت کدہ 'قلعہ کہانی تے تلقین شاہ وغیرہ۔"

ایہہ پروگرام اپنے وقت وچ بڑے پسند کیتے گئے۔ "تلقین شاہ" دا پہلا نام "حسرت تعمیر" سی تے بعد وچ بدلدا بدلدا تلقین شاہ ہو گیا تے اوڑک مستقل طور تے ایہدا ناں تلقین شاہ رکھ دتا گیا۔

اشفاق احمد نے اک فلم وی بنائی سی جہدا ناں "دھوپ اور سائے" رکھیا سی اوہ فلم اپنی قسم دا اک نواں تے ندھرا تجربہ سی جیہڑا لوکاں دی بے حسی پاروں بھانویں ناکام رہیا۔ پر اشفاق ہوراں اپنے ولوں گھٹ نیں سی کیتی۔ تے اوہدے وچ کوئی کسر نہیں سی رہن دتی۔ لوکاں نوں شاید اوہ طنزیہ فلم پسند نہ آئی کیوں جے اوہدے وچ بے حیائی تے جھوٹی عزت ۔۔۔۔۔ تے دو جیاں اخلاقی برائیاں وی کھل کے نندیا کیتی گئی سی۔

لکھتاں اشفاق ہوراں ہن تائیں کئی کتاباں چھپوا سٹیاں نیں یعنی :۔

افسانے :۔ ایک محبت سو افسانے 'اجلے پھول

ناولٹ :۔ مہمان بہار'

ترجمے :۔ وداع جنگ (مصنف ارنسٹ ہیمنگوے) 'لطائف'

گرما گرم شہکار 'ڈرامے' :۔ ٹاہلی دے تھلے (پنجابی) وغیرہ یعنی ہور بہت کجھ

اشفاق احمد کسے جان پچھان دا محتاج نہیں۔ ایہہ اوہ ای اشفاق احمد اے 'جہہوں سارا زمانہ تلقین شاہ دے ناں نال جان دا اے۔ پینڈو ہوئے یا شہری تلقین شاہ دیاں مٹھیاں مٹھیاں تے ترکھیاں گلاں سب نوں اکو جہیاں پسند نیں۔

اشفاق احمد ہلکے پھلکے تے من موہنے ڈرامے من کچھویں ڈھنگ نال لکھ کے معاشرے اتے سوہنیاں تے ڈھکویں چوٹاں کردا اے اوہ ہسا ندا وی اے پر اوہدے ہاسے پچھے اک درد 'اک ٹیس تے اک دکھ بھریا ہوکا وی ہندا اے اوہ منفی ڈھنگ نال گلاں کر کے مثبت نتیجے کڈھن دی کوشش کردا اے۔

کرداراں دی تخلیق

اردو وچ رتن ناتھ سرشار نے جیہڑے کردار تخلیق کیتے 'اشفاق دے کردار اوہناں نالوں کسے طرح وی گھٹ نہیں۔ اشفاق دے کردار ساڈے وچوں ای ہندے نیں اوہ جیوندے جاگدے کردار ہندے نیں جنہاں نال سانوں نت واہ پیندا اے جنہاں نوں اسیں روز ملدے آں جنہاں نال اسیں روز گلاں کردے آں کدے کدی اوہناں کرداراں دا جھولا سانوں اپنے وجود وچ پیندا نظر آوندا اے

Marfat.com

اسیں اک دم چوکنے ہو کے سوچیں پے جاندے۔آں! اسیں اپنے آپ توں نسن دی کوشش کردے آں پر اشفاق سانوں نسن نہیں دیندا۔ اوہ موڑ گھیڑ کے سانوں ساڈے اصلی ٹکانے تے لے آوندا اے کدی اسیں پچی (شرمندہ) ہو کے رہ جاندے آں کدی اسیں اپنی اڑی دے پکے رہنے آں بھانویں ایہدی سانوں کنی دوی قیمت تارنی پوے تے کدی کدی اسیں اپنی اصلاح وی کرلیندے آں۔ ایہو اشفاق دا مقصد ہندا اے پر اسیں عام طور تے اشفاق دے مگر لگ کے اپنے موقف توں (بھانویں او جھوٹھا ای ہووے) پچھے ہٹنا اکا پسند نہیں کردے جدوں تک اسیں اپنیاں جھوٹھیاں اڑیاں تے ہٹھ دے پکے رہواں گے اودوں تیک اشفاق لکھدار ہوے گا اوہ سانوں چونبھڑاں لاندا رہوے گا اوہ ساڈے ضمیر نوں ٹنبدار ہوے گا تے کدی کدی جھوڑن دا جتن وی کرے گا۔ پر ایہہ تے ہڈی ہڈی دی گل اے کوئی بہتی ڈھیٹھ ہندی اے تے کوئی تھوڑی ۔۔۔۔!! اشفاق وچارا کلا کیہ کرے۔۔۔۔۔ ؟!!

اشفاق دے کرداراں وچوں (پروگرام تلقین شاہ نوں سامنے رکھئے تے) ہدایت اللہ تے سلیمان دو اجہئے کردار نیں جنہاں دا جواب نہیں ہدایت اللہ دی "ہیں جی!؟ تے سلیمان دی "قبلہ کعبہ حضور' یس سر' ویری گڈ سر' وچ بڑا کجھ لکیا ہندا اے۔ بہر حال ایتھے صرف 'ٹاہلی دے تھلے "نوں سامنے رکھ کے گل کیتی جائے گی۔

(بحوالہ پنجابی افسانہ تے ڈرامہ از قدر آفاقی)

سوال ☆ اشفاق احمد دی لکھت "ٹاہلی دے تھلے" بارے مختصر تبصرہ کرو

جواب ☆ ایس کتاب وچ اشفاق احمد دے صرف چھ ڈرامے نیں۔ ایہہ سلسلہ وار ڈرامے اشفاق نے ریڈیو لئی شروع کیتے سن جنہاں دی کل گنتی 22 20 دسی جاندی اے پر بد قسمتی نال صرف چھ ڈرامے ای ہتھے لگے تے "ٹاہلی دے تھلے" دے سر نانویں ہیٹھ چھاپ دتے گئے نیں ایس بارے اشفاق احمد نے "پہلی گل" وچ لکھیا اے :۔

"جدوں پاکستان وچ ٹیلی ویژن پہلی پہلی واری آیا تے سنن والیاں نے ویکھن والیاں دا روپ دھاریا تے فیر فرمائش ہوئی کہ میں ایہہ ڈرامے ٹیلی ویژن تے وی پیش کراں جوانی دا زمانہ تے لحن دا چاء سی ہتھ وی رواں سی تے شہرت نال وی پیار سی دل جگالی کرن تے ناں (نہ) منیا ٹی وی نویں میڈیم لئی میں نویں سریوں ہور ڈرامے لکھے پر ناں (نام) اوس سیریز دا وی ایہو رکھیا ایہہ پاکستان ٹیلی ویژن تے سب توں پہلی سیریز سی لوکاں نوں بڑی پسند آئی میتھوں ودھ کے ایکڑاں نوں داد ملی تے میتھوں جریانہ گیا میں سیریز ای بند کر دتی۔"

اشفاق احمد اپنے ڈرامیاں بارے ایہہ وی لکھدا اے :۔

"ایہہ ڈرامے پلاٹ دے ڈرامے نیں۔ چھوٹیاں چھوٹیاں کریکٹر سٹڈیاں (CARACTER STUDIES) نیں' ڈرامے نہیں ڈرامیاں نیں اک مقام تے اک تھاں تے رنگ رنگ دے لوک تے آپو اپنی سوچ دے بندے مل بہندے نیں یا اتفاقاً مل جاندے نیں

Marfat.com

اوہناں دیاں جذبیاں سوچاں 'محبتاں' نفرتاں' تے خوفاں دے ٹاکرے ہندے نیں تے فیر اوہ آپو آپ دی راہ تے ٹر جاندے نیں ایہہ لوک نہ پیغمبر نیں نہ اولیاء نہ بادشاہ زادے 'نہ صدر 'نہ سفیر 'نہ پڑھاکو' نہ ہلاکو' بس سدھے سادے لوک نیں تے چھوٹیاں چھوٹیاں گلاں نوں جھولیاں وچ پائی پھردے نیں (جہدی مثال چھیویں ڈرامے وچوں وی مل دی اے) جھٹ کو ایہناں وچ اپنی اپنی جھولیاں دی وڈیائی بارے تکرار ہندی اے تے فیر ٹاہلی وچوں ویلے دی آواز کہندی اے "کیں کیں سارے تگڑے جسے کیں سارے بھارے جے' کیں اچے جے بھائی! کیوں جو کیں ہندے جو ہوئے ہن جاؤ شاواشے دیر پئی ہندی اے۔"

اشفاق احمد ڈرامے دا مطلب چنگی طراں سمجھدا اے اوہدے ڈرامے اک پاسے تفریح دا سامان مہیا کردے نیں تے دوجے پاسے اصلاح دا کم۔ اشفاق احمد دے ڈرامیاں وچ ہمیشہ چنگے مقصد نوں سامنے رکھیا جاندا اے اوہدا مقصد مبہم قسم دا نہیں ہندا جہدا کھوج لان لئی سوہے (سراغرساں) جاسوس یا سراغرسان محکمے دی خدمت حاصل کرنی پوے اوہدے مقصدے دا مہاندرا بڑ کھلاڈلھاتے عام لوکاں دیاں سدھراں دے نیڑے ہندا اے ایہو وجہ اے کہ عام لوک اشفاق احمد دے ڈرامیاں وچ اپنیاں سدھراں دے جھلکارے ویکھ کے خوش ہندے نیں تے نالے اوہ انج سمجھدے نیں کہ جو کجھ اوہ آکھنا چاہندے سی اشفاق اپنیاں ڈرامیاں وچ اوہی کجھ کہندا اے دوجے لفظاں وچ اشفاق عام لوکاں دے جذبیاں دی ترجمانی کردا اے اوہ ڈرامے لکھدا اے اوہدے ڈرامے سٹیج وی کیتے جاسکدے نیں۔ پر سٹیج توں زیادہ اوہدے سامنے ریڈیو ٹی وی اتے پیش کرن دا مقصد بہتا ہندا اے۔

اشفاق تے ایمائیت

ہر چنگے ادیب تے شاعر وانگوں اشفاق کدی کھل کے گل کردا اے تے کدی رمزان نال سمجھاندا اے پر اوہدیاں رمزاں لوکاں دی سوچ دے نیڑے ہندیاں نیں ایس لئی ہمیشہ اک مقبول فن کار دی حیثیت نال اوہدا سواگت کیتا جاندا اے اوہ حالات حاضرہ نوں سامنے رکھ کے معاشرے تے چوٹاں کردا اے اوہ لوکاں دے رکھے اخلاق تے سکی تہذیب دا بھانڈا چوراہے وچ بھن دا اے اوہ غلط لوکاں نوں جگتاں وی کردا اے۔ چونبھڑاں وی لاندا اے اوہناں دے ضمیر نوں ٹہوکا وی اے تے کدی کدی کک مار کے جگان دا جتن وی کردا اے پر ایہہ کار اوہ صرف اوہناں نال کردا اے جیہڑے بار بار جگان دے باوجود گھوک ستے رہندے نیں تے لگاتار شرم دلایاں وی بے شرمی دا پوہ نہیں چھڈ دے۔

ٹاہلی دے تھلے مہراں تے کریمو اپنیاں پنڈاں سٹ کے ساہلین لئی بہہ جاندیاں نیں تے جیہڑی گل اوہ کردیاں نیں اوہ اصل وچ اک افواہ اے ہر اک نے ایہہ رولا (افواہ) اڈایا ہویا اے پئی نوری تے طفیل آپو وچ عشق کردے نیں۔ حالانکہ اوہناں دو ہناں نے اک دوجے نوں ویکھیا وی نہیں ہندا۔ ایہو جہیاں من گھڑت افواہواں اوڑک سچ دا روپ دھار لیندیاں نیں کیوں جے متاثر ہون والے دل وچ ایہہ دھار لیندے نیں پئی جیہڑی بدنامی ہونی سی اوہ ہو گئی تے اے 'ہن کیہڑی گلوں شرماندے رہئے ایس تو علاوہ پنڈاں وچ من گھڑت گلاں پھیلان دا طریقہ وی معلوم ہویا اے کہ ہر کوئی اک

Marfat.com

گل نوں پھڑ کے اوسے نوں موضوع بنا کے کیویں گل دی گرین تے بالے دی لیٹن (بڑی شہتیری) بنانداے ایس سلسلے وچ باگودا کردار گوہ گوچراے اد ہنوں کسے گل دا پتہ وی نہیں پراوہ کریموں تے مہراں اگے عینی گواہ بن کے اپنی اہمیت ودھانداے تے جدوں شکندر تے صوبا آؤندے نیں اوہ طفیل تے نوری بارے پکی شہادت ریکارڈ کروان دا جتن کردا اے ۔۔۔۔۔۔۔ شکندر اک اجہیا چودھری اے جنہوں پرکھ پڑچول نال کوئی پیار نہیں اوہ کناں دا کچا اے جو کجھ سن دا اے 'اوہدے تے یقین کرلیندا اے۔ تے ڈٹ کے پہرہ دیندا اے بھانویں اوہدا سٹہ کجھ ای ہووے۔ ایہہ سارے لوک کناں دے کچے نیں جیہڑے من گھڑت دنیا دے وسنیک نیں اوہناں نوں تے بس گل گھبی چاہیدی اے جس نال اوہ من پرچا سکن جنہوں اوہ دھما سکن تے اجہیاں گلاں کر کے دل دی ہواڑ کڈھ سکن اشفاق نے پنڈاں دے اجہیے لوکاں نوں نندیا اے تاں جے اوہ اپنی اصلاح کر سکن ایس دے خلاف چوتھے ڈرامے وچ اوہ پنڈاں دے لوکاں نوں سلاہندا اے تے شہراں دے "مہذب" لوکاں دی نندیا کردا اے ناہید تے رضیہ شہر ناں کڑیاں نیں جمیل شہری زندگی دا نمائندہ اے ایہہ لوک پیسے نوں ای سب کجھ سمجدے نیں ایہہ انسانی جذبات دا مل وی پیسے نال پانا چاہندے نیں تے جیہڑا ایہہ مل پاندے نیں اوہ اتنا تھوڑا ہندا اے کہ وکن والا اوہتوں بہتا مل 'بھاء' پچھن دے وگھ وچ خریدار نوں دے چھیا ہندا اے شہر دے لوک اخلاقی قدراں نوں اچیان دا دعوے ضرور کردے نیں پر اصل وچ اوہناں دا ایہہ کردار اخلاق دا بھٹھ بٹھان دی اک کوشش ہندی اے اشفاق پینڈواں دے خلوص بے غرضی 'نگھ پیار 'محبت تے سانجھ سلوک نوں سلاہندا اے تے اوہناں والے اچے سچے 'پیار نوں دنیا وچ پھیلان دا چاہوان ایں اوہ اللہ دتے دی محبت خلوص تے بھولپن نوں وکدا ویکھ کے افسوس کردا اے تے مل پان والیاں دی ذہنیت وچ جیہڑا غرور بھریا اے اوہنوں وی نندا اے۔ اشفاق دے سامنے ہمیشہ اصلاح دا مقصد رہندا اے جے اوہنوں شہراں دے وسینکاں وچ کوئی وگاڑ نظر نہیں آؤندا اے تے اوہ جھٹ پٹ اوہناں نوں چوٹاں کر کے اصلاح دی کوشش کردا اے تے جے اوہنوں پنڈاں دے وسنیک پٹھے رستے تے جاندے جاپدے نیں اوہ اوہناں نوں وی معاف نہیں کردا۔ دوجے ڈرامے وچ دو نشئی اک موٹر سائیکل والے نوں گھیر کھلوندے نیں تے گلیں لاکے دلی دیاں لٹھتے تے کلکتے دیاں ملتان" ماردے نیں حالانکہ ایہ ساری سوچ اڈاری "بوٹی" دی کرامات اے کمال تے فیروز دیاں زنانیاں وی کمال نیں 'اوہ گل دی تہہ تک اپڑن دی تھاں اک اوپرے بندے نوں بوٹی سپلائی کرن والا سمجھ لیندیاں نیں تے اوہدی مٹی پلیت کر کے اوہنوں اوتھوں نسا دیندیاں نیں۔

تیجے ڈرامے وچ اللہ دتے دا کردار اوس کہاوت دا جھلکارا مار دا جاپدا اے جس موجب کہیا جاندا اے کہ "دولت تیرے تین نام 'پرسو پرسا 'پرس رام" اللہ دتہ کوئی دولت مند نہیں۔ اوہدے کول دولت آئی وی نہیں۔ اوہ پیو دے مرن توں بعد وی کنگال اے۔ تے اوہنے ذیلداراں دا سٹھ روپے دا قرضہ اجے لاہنا ایں جیہڑا اوہنوں پیو ولوں ورثے وچ ملیا اے پر پنڈ وچ رولا (افواہ) اڈ جاندا اے پئی اوہدا پیو ہزار روپیہ چھڈ کے مویا اے۔

Marfat.com

دتے دی قسمت جاگ پیندی اے تے اوہتوں ہر ویلے نفرت کھان والیاں دو کڑیاں شادو تے رحمتے عاشق بن کے آجاندیاں نیں تے اوہدی منگ (منگیتر) صوباں نوں چنگا مندا بول کے اوہدے منوں لاہن دا جتن کردیاں نیں۔ شادو اینی چالاک بن دی اے پئی رحمتے جدوں پیلی وچوں بابے دی گاں کڈھن چلی جاندی اے تے اکلاپے توں لابھ لیندی ہوئی دتے نوں رحمتے دے وی خلاف بھڑکاندی اے جدوں دتہ شادو نوں اپنا اوہ واقعہ یاد کرانداے جدوں اوہنے بھٹھی کول جاندی نوں بلایا سی تے اوہنے اگوں پولا (جوتا) لاہ لیا سی تے شادو شرمندی ہو کے جتی وچ روڑا پے جان دا بچپا کے گل نوں آلے ٹالے پاندی اے۔۔۔۔۔۔۔ تے فیر اوہ سین وی بڑا چرج اے جدوں صوباں تے دتے دیاں گلاں توں ایہہ ثابت ہو جاندا اے پئی دتے دا پیو کجھ نہیں چھڈ گیا۔ سکوں سٹھ روپے دا قرضہ دینا ایں تے اوہو ای شادو جہیڑی دتے نوں پٹو پاندی ای نہیں سی کھلوندی گاہلاں وی اوہنوں ودھ ودھ کے کڈھ رئی اے تے رحمتے وی گھٹ نہیں کردی۔۔۔۔۔ اصل وچ دتے نوں پہلاں ای اپنی تھالی وچ کجھ نہیں سی دسدا۔ ایسے توں اوہ شادو 'رحمتے' تے صوباں بلکہ ہر کسے نوں "نراج" نہیں سی کرنا چاہندا۔ اخیر اوہو گل ہوئی جس دا دھڑکا سی تے دتہ "فیر شیت 'شیت" کردا اوتھے ای آکھلوندا اے جتھوں ٹریا سی۔ دولت دی ایہہ کہانی سانوں تھاں تھاں نظر آوندی اے کوٹھی وچ دانے ہون تے کملے وی سیانے بن جاندے نیں کھرلی وچ پٹھے ہون تے کئی گائیاں مجھاں کھان لئی آکھلوندیاں نیں۔ خالی کھرلی کول مجھاں صرف کھہن لئی آوندیاں نیں تے اوہنوں الٹا کے چلدیاں ہندیاں نیں اک دتہ نہیں سگوں ایتھے کئی دتے رب دی قدرت دا تماشہ ویکھ رہے نیں۔ ایہہ دنیا اجہیے تماشیاں نال بھری ہوئی اے اشفاق دی اکھ نے اک دتے نوں پچھان کے اوہنوں ساڈے سامنے پیش کردتا تے تد سانوں پتہ لگا پئی دتے نال انج ورت گئی۔۔۔۔۔ سچی گل اے۔

آنکھ والا تیرے جوبن کا تماشہ دیکھے
کور کو کیا آئے نظر کیا دیکھے

پنجویں ڈرامے وچ سمیلا 'نوراں' تے مولودے کردار نیں نوراں وچاری کرماں ماری مولودے وس پئی ہوئی اے جہیڑا اک وہمی بندہ اے اوہنوں ہر ویلے ایہو وہم رہندا اے پئی گھر وچ میری کوئی عزت نہیں میرے پتر میرے خلاف نیں تیویں نال اوہناں گٹھ جوڑ کیتا ہویا اے وغیرہ اک پاسے پیو وہمی اے تے دوجے پاسے پتر بے ادب نیں' جدوں نوراں سمیلے نوں کہندی اے کہ توں اپنے پیو نال کل کیوں کھیڑ دا سیں تے اوہ جواب دیندا اے پئی بے بے میں نوں فلانی گل بھلا کہنی چاہیدی سی؟۔۔۔۔۔۔ تے جدوں اوہتوں گل ذرا ٹلدی اے تے اوہ جھٹ پٹ حیدری نوں پیو دا بے ادب ٹھہرانداے تے ماں وچاری حیدری دی وکالت کر کے گل نبیڑ دی اے۔

مولو نوں ایہہ وی وہم اے کہ اوہدی زنانی تے اولاد اوہدے قبضے وچ نہیں ہیگے 'ایس واسطے جد اوہ ٹاہلی تھلے بیٹھا بیٹھا شہر جان دا منصوبہ بنا رہیا اے تے اوہدی پلینگ (Planing) وچ ایہہ گل وی شامل اے کہ شہر جا کے ہور ویاہ کراواں گا۔ نویں زنانی دی اولاد نوں دا بے بیٹھاں رکھاں گا۔ زنانی

Marfat.com

نوں وی کسکن نہیں دیاں گا۔۔۔۔۔ پر مولو دا گھر توں ہناں گذارا کدھرے وی نہیں حالانکہ پیراں نے وی اوہنوں بلایا سی تے حوالداراں دے وی اوہنوں ڈھوئی مل سکدی سی۔۔۔۔ پر ایہہ سب گلاں ای سن 'نوراں جدوں رس کے گھر نوں مڑی تے جنوراں تے الووں نے بھانت بھانت دیاں آوازاں کڈھیاں تے مولونوں پالا ہور لگن ڈیہہ پیاتے سچی مچی دا سیال دا پالا تے دو جا جنوراں 'الووا ں تے گدڑاں دیاں بولیاں دا بھو (ڈر) پالا بن کے چمبڑ گیا۔۔۔۔ ایہہ روسا (ناراضگی) مولووی عادت بن چکیا اے نوراں اپنے توں کہندی اے :۔

نوراں :۔ خبرے کدھر چلا گیا اے میں تے ایس بندے دے روج (روز) دھاڑے دے رولیاں توں عاجت آگئی آں۔۔۔۔۔۔"

تے مولو اوہنوں ویکھ کے کہندا اے :۔

مولو :۔ آگئی اے پھفا کٹنی۔ ہتھیں لاندی اے 'پیریں بجھاندی اے 'میں سب جان دا آں میتھوں کش نہیں بھلیا۔۔۔۔۔۔"

پنڈاں دے وسیبے وچ تیویں آدمی دا سبھاوی چوکھا کھلا ڈلھا ہندا اے اوہ تکلف دی دنیا وچ نہیں رہندے انج سمجھ لبو پئی شہراں دے پڑھے لکھے تیویں آدمی جدوں کدی آپو وچ جھگڑدے نیں تے بڑی تہذیب تے بچ دا مظاہرہ کردے نیں اک دوجے نوں کجھ منداوی بولنا ہووے یا ساڑن لئی کوئی گل کہنی ہووے تے بڑی تہذیب نال کہن گے۔ پنڈاں تے شہراں دا ایہہ اپنا اپنا سبھا اے پنڈاں وچ جے کوئی نوراں بے تکلفی نال اپنے مولا بخش نوں "ہے فیر او ہو گل کش پھٹیس وی "یا" وے کش عقل کر 'انیویں چڑ چڑ کرن ڈھیا ایں۔' جھٹ کہہ دیندی اے تے ایہہ شہر دے وسنیکاں بھانے بھانویں کوئی بد تہذیبی دی گل ہووے ورنہ پینڈوآں دی رہت بہت سبھاتے تہذیب دے کوئی زیادہ خلاف نہیں کیوں جے او تھے مولا بخش وی گھٹ نہیں ہندے نالے ایہہ تیویں آدمی وی آپو وچ وی گل اے کسے تیجے نوں دخل دین دی لوڑ نہیں تے نہ نوراں نوں ایہہ پسند اے ایسے واسطے مولونوں لبھن اوہ آپ ٹر دی اے تے کہندی اے :۔

نوراں :۔ (ماں)۔۔۔۔۔۔۔"اتوں رات پے گئی اے خبرے کتھے ٹھیڈے کھاندا پھردا ہووے گا۔ اوہنوں تے دنیں وی نہیں دسدا آپے ای جانواں 'لبھاں کدھرے ایہناں منڈیاں تے کش نہیں کرنا۔۔۔۔۔۔۔"

ایہناں گلاں توں تیویں آدمی وچ پیار تے وفا دی مضبوط رسی دا نھیا ہویا نھ صاف پیا دسدا اے تے ایہہ کھیڑا کھیڑی صرف مولو دے وہم دی پیداوار سی۔ نہیں تے گاموں دی کولی وچ پہلاں ساگ پاؤن نال بھلا مولو دی شان وچ کیویں فرق پے سکدا سی۔

چھیواں تے چھیکڑ لا ڈرامہ جتھے تفریح تے ہاسے دا سامان مہیا کردا اے او تھے جذبات نگاری دا وی اک اچا سچا نمونہ اے ضابطے خان دی محبت گلو دا ٹاہلی نال پیار 'تے دتے دا ٹاہلی نوں بھین تے فیر ماں آکھنا اپنے پنڈ دیاں چیزاں نال پیار دی اک سوہنی مثال اے جس قوم نوں اپنے پنڈاں دیاں ٹاہلیاں

Marfat.com

نال اینا پیار ہووے 'اوہنوں اپنے ملک تے اپنی قوم نال کناں کو پیار ہووے گا۔۔۔۔۔۔ پر قوم تے ملک نال پیار دی ریت نبھان لئی کجھ عقل تے سمجھ دی وی لوڑ اے ٹاہلی نال پیار پاروں تنے جوان بیلدار اراں نال کھیڑ دے ہندے نیں پر قوم تے وطن نال سچا پیار صرف چودھری نوں ایں جہنے جذبات وچ آون دے باوجود ٹاہلی نوں کھڑی رکھنا پسند نہیں کیتا۔ ایہو اک قوم دا شیوا ہونا چاہیدا اے پئی اوہ جوش وچ ہووے تے ہوش دا پلانہ چھڈے۔ تے اپنیاں سدھراں توں زیادہ پوری قوم دیاں سدھراں تے نفعے نقصان دا خیال رکھے۔ جس ویلے جسم دا کوئی انگ اینا خراب ہو جائے کہ اوہدے پاروں پورے جسم نوں خرابی پجن دا خطرہ ہووے تے ڈاکٹر اوس انگ نوں وڈھ دیندے نیں۔

یا انج سمجھ لو پئی جس ویلے کوئی بندہ (بھانویں اوہ کناں وی پیارا ہووے) مردا اے تے اوہنوں کدی وی کسے نے پیار محبت پاروں گھر نہیں رکھیا بلکہ ہمیشہ ایہو کوشش ہندی اے پئی چھیتی توں چھیتی اوہنوں قبرستان وچ دفناد تا جاوے ایہو قصہ اصل وچ ٹاہلی نال سی جہنوں گلوتے دتہ وغیرہ وڈھن نہیں سن دیندے پر چودھری سمجھدا سی پئی ایہہ ٹاہلی اج ہے نہیں تے بھلکے وی ہے نہیں ایس کر کے سل جے جرنا ایں تے کیوں نہ اس ویلے جر لتا جاوے جد کہ اوہنوں جرنا اجے وس وچ ہووے ایہہ کیہ ہویا پئی گل وسوں باہر ہو گئی تے فیر اعلان کیتا پئی سانوں ایہہ سل منظور اے ایسے کارن چودھری دتے نوں کہندا اے :۔

چودھری :۔ دیتا! میں سمجھاں گا تہاڈی چاچی اودوں نہیں 'اج مری اے' پتر! اگے پچھے سل سہنا ای پیندا اے لئو بئی کرو بسم اللہ۔

تے دتہ عرضاں ای کردارہ جاندا اے اوہدیاں عرضاں اوس جذباتی جی دیاں عرضاں توں زیادہ کوئی اچیج نہیں رکھدیاں جیہڑا کسے پیارے دے جنازے نوں ڈک کھلووے کہ میں ایہنوں قبرستان وچ نہیں لے جان دیناتے گھر دے سیانے جی اوہدی "بے نقوفی" دا خیال کیتے ہناں اپنا کم کری جاندے نیں۔ حالانکہ ایہہ کم بڑے حوصلے دا کم ہندا اے جہدی توفیق چودھری وی رب کولوں منگدا اے تے ٹاہلی وڈھن ڈیہہ پیندا اے۔

مکدی ایہہ پئی اشفاق احمد داناں پنجابی ڈرامے وچ ہمیش جیوندار ہوے گا تے پنجابی ڈرامے دا کوئی نقاد یا مورخ اشفاق نوں ولا کے نہیں لنگھ سکے گا۔

سوال ☆ ٹاہلی دے تھلے دا چوتھا ڈرامہ شہری تے دیہاتی تہذیب دے تضاد نوں واضح کردا اے بحث کرو؟

چوتھے ڈرامے دے کردار

(1) رضیہ دو کڑیاں کار چ سفر کر رہیاں نیں۔ اپنے بھرا جمیل نال
(2) تے ناہید اوہ دونویں جمیل نوں بھاء جی کہہ کے بلاندیاں نیں)
(3) جمیل کاروالا'

Marfat.com

(4) دتہ پنڈ دا اک وسنیک سدھا جہیا تے کملا ر ملا' جہدا ذکر ڈرامہ نمبر 3 وچ وی آیا اے۔

(5) کھیرا پنڈ دا لمبڑ دار' خیر دین

(6) مقام ٹاہلی دے تھلے

ایس ڈرامے دا مرکزی خیال پنڈاں تے شہراں دیاں تہذیباں تے اخلاقی قدراں (اقدار) دا مقابلہ اے پنڈاں دے لوک خلوص تے محبت دا سمبل (symbol) ہندے نیں۔ اوہ بغیر کسے لالچ توں ہر انسان دی قدر کردے نیں ہر اک دی دھی بھین نوں اپنی دھی بھین سمجھ کے ہمت موجب اوہدی عزت تے سیوا کردے نیں۔ اوہدے مقابلے وچ شہراں دے وسنیک ہر گل نوں نفع تے نقصان دی گھسوٹی اتے پرکھ کے پیر پٹ دے نیں۔ اوہ لوکاں دی قدر نہیں کردے ۔ صرف اوہناں دا مل تے نالے اوہنوں بیوقوف بنا کے اپنا دل خوش کرن دا سامان وی کردے نیں اوہ اپنی ضد دے پکے رہ کے اپنے "سخی" ہون دا ثبوت ضرور دین گے اشفاق ایہناں گلاں دی نندیا کر رہیا اے تے بڑی کامیابی نال'

تنقیدی بحث تے تبصرہ ایس ڈرامے وچ پنڈ تے شہر دیاں قدراں نالے نویاں تے پرانیاں قدراں دا ٹاکرا کیتا گیا اے۔ رضیہ تے ناہید شہر وچ پلیاں نیں تے اج رب سببی ڈاک بنگلے نوں جاندیاں ہویاں اوہناں نوں اک پنڈ دے کول گھڑی بھر کھلونا پے گیا اے۔ اوہ ٹاہلی دا درخت دیکھ کے اوہدا ناں جمیل کولوں پچھدیاں نیں تے اک خچر نوں گاں سمجھ کے اوہدی چنگی صحت دی بڑی تعریف کردیاں نیں تے اوہدی وجہ آکسیجن نوں قرار دیندیاں نیں اوہ پنڈاں دے لوکاں بارے کئی گلاں کردیاں نیں مثلاً اوہناں لوکاں دی (Cathy Living) ہندی اے تے اوہ گھسڑ کے رہن دے عادی ہندے نیں کھیتاں بارے اوہناں دا خیال اے پئی اوہ صرف تصویراں وچ ای سوہنے لگدے نیں۔ پنڈ وچ سرکس' تھیٹر یا سینما نہ ہون بارے جان کے دونویں حیران ہندیاں نیں پئی پنڈ دے لوک شام کیویں لنگھاندے ہون گے۔ ایس توں ایہہ ثابت ہویا پئی اوہناں ریڈیو تے کدی جمہور دا پروگرام وی سنن دی کوشش نہیں کیتی جے انج ہندا تے اوہ جگنی تے چمٹے داناں سن کے حیران نہ ہندیاں ناہید کہندی اے پئی اوہناں غریباں نئی تے حالی اوہی پتھر اور دھات دا زمانہ اے تے رضیہ جب جے اسیں ایہناں کجھ نہ کیتا تے ایہہ پوری صدی توڑی ایسے طراں غیر مہذب رہن گے حالانکہ پینڈواں دا غیر مہذب ہونا کسے طراں وی ثابت نہیں۔ دتہ خلوص نال پہئے وچ ہوا بھر رہیا اے تے اوہنوں چوانی دا کوئی لالچ نہیں۔ پر ایہہ مہذب لڑکیاں ایہہ سمجھدیاں نیں پئی اوہ چوانی دی موہ پاروں ہوا بھر رہیا اے دتہ اپنی "شادی" بارے گل کردا اے تے اپنی منگ داناں بڑی معصومیت نال دس چھڈدا اے تے نالے ایہہ وی دسدا اے پئی اوہ گوندی وی ہندی اے۔ ناہید ہوری دتے دیاں بھولیاں گلاں دا سواد لیندیاں تے ہسدیاں ہسدیاں دوہریاں ہو جاندیاں نیں۔ اوہناں دی اپنی تہذیب دا ایہہ حال اے پئی ہوا بھر چکن توں بعد ناہید اپنے پرس وچ چوانی ویکھن لگ دی اے تے جمیل کہندا اے کہ اجے رہن دے شاید موٹر نوں دھکاوی لوانا پوے۔ یعنی چوانی وچ ہوا وی

Marfat.com

بھر الئی اے تے نالے موٹرنوں دھکالوان دی وی سدھرا ے۔
جدوں پنڈ دالمبڑ دار بابا کھیرا آوَندا اے تے اوہدی تہذیب دیکھو پئی دتے نوں پنڈوں موڑھے پھڑ لیان لئی کہندا اے تے جمیل ہوری بڑے تکلف نال "کوئی ضرورت نہیں" کہندے نیں فیر اوہ ناہید تے رضیہ واسطے بھنخے (زمین تے) "اپنی پگ وچھادیندا اے' تے اوہناں نوں اپنیاں دھیاں سمجھ کے دتے ہتھ پنڈوں دوروپے تے اک اک دوپٹہ منگا کے تحفہ پیش کردا اے پگ بارے اوہ کہندیاں نیں پئی بڑی میلی اے تے نالے "بابا ایہوں چک لے نہیں تے ایہہ ہور پاٹ جائے گی۔" تے فیر پنڈ دے لوکاں دی وکھری سوچ بارے گلاں چھڑدیاں نیں۔ رضیہ کہندی اے کہ جے ایہناں لوکاں نال حدوچ رہ کے دوستی کیتی جاوے تے ایہہ بڑے مفید ثابت ہو سکدے نیں۔ ناہید ایہناں نوں اکھڑ کہندی اے تے رضیہ "ڈونگھے لوک" کہہ کے بابے توں اوہدی عمر پچھن لگدی اے تے باہٹھ 62 ورھے سن کے حیران رہ جاندی اے کیوں جے بابا اجے جوان ای نظر آرہیا سی۔
مہذب لوکاں دی تہذیب دا نظارا اودوں ویکھن والا اے جد بابا کھیر ابغیر کسے لالچ دے دو دوروپے تے اک اک لیڑا (دوپٹہ) دیندا اے تے اوہ انکار کر کے اللہ دتے نوں اوہدی "مزدوری" اک چوانی دیندیاں نیں حالانکہ اللہ دتہ ہوا صرف خلوص نال بھر رہیا سی۔ ایہو وجہ اے کہ جدوں اوہنوں چوانی ملن لگدی ای تے اوہ سمجھدا اے پئی شاید ایہہ چوانی پنڈ جا کے روپے تے دوپٹے لیان دی اے چنانچہ اوہ کہندا اے پئی میں تے بابے کھیرے دے کہن نال پنڈ گیا ساں تے جمیل اوہنوں "ہوا بھرن" دا چیتا کراندا اے تے اوہ معصومیت نال اگوں کہندا اے۔ "چھاجی ہور بھر دیناں جی" دتے دا خلوص ویکھن والا اے بابے کھیرے دی محبت تے تہذیب نظارے لائق اے تے دوجے پاسے تہذیب دے ٹھیکیداراں دی جھوٹھی موٹھی' اتوں لشکویں تے وچوں کالی دھوں ورگی تہذیب وی ویکھو جنہوں پنڈاں دے لوک پتہ نہیں کیہ کیہ نام دیندے نیں۔ اوڑک کھیرا' رضیہ والی چوانی' دتے نوں چکن نہیں دیندا' بلکہ اوہنوں اوتھے ای زمین وچ دبن لگ پیندا اے کیوں جے اوہنوں دھڑکھوا ے پئی جے ایہہ چوانی ساڈے پنڈ وچ چلی گئی تے ساری بستی وچ نفسا نفسی پے جائے گی۔ سارا پنڈ دکھوکھ ہو جائے گا۔ تے اج اشفاق شہراں دی تہذیب نوں پنڈاں دی تہذیب توں گھٹیا ثابت کر کے شہریاں نوں خلوص تے محبت دا رستہ دسدا اے جیہڑے پینڈواں نوں ووٹاں لین سمے دھر ماندے نیں تے اگوں پچھوں بالکل بھل جاندے نیں۔

سوال ☆ "ٹاہلی دے تھلے" دا پنجواں ڈرامہ وہم تے گمان دے دوالے گھمدا اے اوہدے پچھوکڑ وچ جیہڑا اصلاحی مقصد پوشیدہ اے اوسدی وضاحت کر کے تنقیدی جھات پاؤ؟

کردار

سمیلا :۔ نوراں دا پتر

Marfat.com

نوراں :۔ سمیلے دی ماں
مولو :۔ سمیلے دا پیو
گاموں :۔ سمیلے دے
تے حیدری :۔ بھرا
مقام :۔ ٹاہلی دے تھلے

مرکزی خیال تے خلاصہ کجھ بندے اجیہے ہندے نیں پئی اوہناں نوں ہر ویلے ایہوو ہم لگا رہند اے پئی زندگی وچ ساڈے نال دھروہو گیا اے۔ ساڈی بے عزتی ہو گئی اے ایس دنیا وچ ساڈی کوئی ، آدر بھاء نیہں ساڈی کوئی پچھ پرتیت نہیں۔ ساڈی کوئی زندگی نہیں کسے نوں ساڈی کوئی پرواہ نہیں۔ فلانے دی بڑی عزت اے۔ لوکاں نے رل کے گھ جوڑ کیتا ہویا اے۔ ساڈے خلاف متا پکایا ہویا اے۔ ساڈا رہنا ہن ٹھیک نہیں وغیرہ۔

نوراں دے گھر والا مولا بخش عرف مولووی ایہو سمجھدا اے پئی گھر وچ اوہدی کوئی قدر نہیں۔ اوہدے پتراں نے ماں (مولودی تیویں) نال گھ جوڑ کیتا ہویا اے تے اوہ سارے رل کے مولودی بے عزتی کر دے نیں۔ ------ جدوں نوراں کجھ دور چلی جاندی اے تے مولونوں ہوش جہنئی آوندی اے اوہ نوراں نوں واج مار کے کول سد لیندا اے تے فیر اوہی اپنی عزت دے جھیڑے شروع کر دیندا اے نوراں کاہلی پیندی اے تے کہندا اے کہ اج توں جہیڑی میرے نال کیتی سی۔ اوس پاروں تینوں شرم نہ آئی۔ نوراں حیران اے پئی میں اج مولودی شان وچ کوئی گل بات یا گستاخی نہیں کیتی۔ اوڑک گل ایہہ کھلدی اے پئی نوراں نے گستاخی اوودوں کیتی سی جدوں گاموں تے مولو روٹی کھان لگے سن۔ تے دوہناں نے اپنیاں اپنیاں پیالیاں (کولیاں) سالن لئی اگا نہہ ودھائیاں سن تے نوراں نے مولودی کولی (سلورو غیرہ دا بھانڈا) وچ سالن مگروں تے گاموں دی کولی وچ پہلاں پایا سی جس نال مولودی بے عزتی ہو گئی۔ نوراں اگے توں اجہئی گستاخی نہ کرن دا وعدہ کر کے مولونوں گھر لے آوندی اے۔

تنقید تے تشریحی جہات ایس ڈرامے بارے کوئی لمی چوڑی گل بات دی لوڑ نہیں۔ وہم دا ماریا اک بڈھا جدوں بھلیکھیاں دا شکار ہندا اے تے اوہنوں اپنے پتر تے زنانی' سارے ویری بن کے نظر آوندے نیں۔ زنانی بڑی وفادار اے اوہنوں اپنے گھر والے نال بڑا پیار اے حالانکہ اوہ ہر ویلے غصے رہندا اے، ایویں گاہلاں کڈھدا اے تے مندا بولدا رہندا اے اک طرح اوہدا دماغ ہل گیا اے۔ تے اوہ صرف کولی وچ ساگ پہلاں نہ پون کارن زنانی نال غصے ہو کے گھروں ٹر جاندا اے سمیلا (پتر) گھر آ کے پیو بارے پچھدا اے پر پیو اڑھب (ضدی) اے ایس لئی اوہدی ماں کہندی اے پئی توں اوہنوں کجھ نہ آکھیں تے کجھن نہ جائیں متے کوئی ہور چند چڑھ جائے اوڑک اوہ وچاری ٹھنڈے ساہ بھر دی ہوئی اپنے آپ نال مولو بارے انج گلاں کر دی اے۔

"خبرے کدھر چلا گیا اے میں تے ایس بندے دے روج دہاڑے دے رولیاں توں عاجت (عاجز) آ گئی آں۔ اتوں رات پے گئی اے خبرے کھتے ٹھیڈے کھاندا پھردا ہووے گا۔ اوہنوں تے دنے وی

Marfat.com

نہیں دسدا۔ آپے ای جانوں لبھاں کدھرے ایہناں منڈیاں تے کش نہیں کرنا۔ بس لڑائیاں کرنیاں ای جان دے نیں۔"

ایہناں گلاں توں نوراں دی وفا تے پیار ڈلھ ڈلھ پیندا اے پر مولو دی بھیڑی عادت دا او ہنوں سل وی اے ایس توں وکھ نوراں دی اک کے مولونوں او سے لہجے وچ جواب دیندی اے جس لہجے وچ مولو گلاں کردا اے یا طعنے دیندا اے ایہہ اک قدرتی گل اے جس نوں اشفاق نے خوب نبھایا اے فیر عورت دی فطرت ہندی اے پئی اوہ اپنے خاوند نوں یا اوہدے نگدیاں تے ساکاں نوں جو مرضی کہہ لوے۔ پر جدوں اوہدے کسے انگ ساک بارے کوئی زبان کھولے اوہ پٹ سیاپا کرن ڈیہہ پیندی اے مثلاً مولو کہندا اے پئی میں تیرے نال ویاہ توں بعد اپنی ماں دی کوئی خدمت نہیں کر سکیا۔ تے نوراں جھٹ اوہدی ماں (اپنی سس) بارے کہندی اے :۔

نوراں :۔ تیری ماں تے سی ای نیت دی بھکھی

مولو :۔ آہ تے توں بڑی پھولاں بادشاہ جادی دی دھی ایں

نوراں :۔ میری ماں دا نال لیا تے میں ایتھے ای سیاپا کرن لگ جاں گی۔

یعنی نوراں نے اپنے گھر والے دی ماں نوں "نیت دی بھکھی" کہہ دتا تے جدوں مولو نے اوہدی ماں بارے صرف "پھولاں بادشاہ زادی" دے لفظ ورتے تے اوہنے پٹ سیاپا پان دی دھمکی دتی۔

بہر حال ایہہ ڈرامہ نفسیاتی قسم دا اے تے بڑا سوہنا رہیا اے جس وچ پنڈاں دی رہت بہت تے اوتھے دے بعض لوکاں دیاں عادتاں وہماں تے ورتارے دا نکھیڑا کیتا گیا اے۔

سوال ☆ ٹاہلی دے تھلے دا چھیواں ڈرامہ "ورلڈ آف ویلیو" دے آلے دوالے گھمدا ہویا ہسدے ہساندے معاشرے وچ خوشیاں ونڈ دا' اوڑک جذبات تے حقیقت پسندی دا نکھیڑا کردیندا اے بھروا ں بصرہ تے وضاحت کرو؟

کردار

صوبیدار ضابطے خاں :۔ اک فوجی جیہڑا چھٹی آیا ہویا اے

ہیلدار :۔ اک سرکاری ملازم

سردار :۔ ہیلدار دے نالدا

گلو :۔ پنڈ دا اک وسینک

اللہ دتہ :۔ پنڈ دا اک ہور وسینک جہدا کردار پچھلے دو ڈرامیاں وچ وی آیا اے

چودھری :۔ پنڈ دا چودھری

مقام :۔ ٹاہلی دے تھلے

مرکزی خیال جیہڑا بوٹا کسے محبوب دے ہتھاں دا لایا ہووے' اوہدے نال محبوب وانگوں پیار کیتا

Marfat.com

جاندا اے۔ لیلیٰ دی گلی دا کتا مجنوں کول آوے تے مجنوں اوہدے پیر چمن لگ پیندا اے موئے پتر دی نشانی مٹی دا اک گھگھو گھوڑا ماں سانبھ سانبھ کے رکھ دی اے تے جے کوئی وپاری اوہدا مل پاوے تے ظاہر اے کہ ٹیڈی پیسہ یا دو پیسے پاوے گا پر ماں اوس نشانی نوں دس روپے وچ وی ہیچ کے راضی نہیں۔ ایہہ ساریاں گلاں عالم اقدار (world of value) نال تعلق رکھدیاں نیں جتھے جذبیاں دا مل جذبے پاؤندے نیں کیوں جے جذبے وکن والی شے نہیں پر جدوں قوم تے ملک دا مفاد سامنے آکھلووے اودوں عالم اقدار قربانی دی منگ کردا اے جیہڑا کوئی قربانی نہیں دیندا اوہ قوم نال دھرو کردا اے تے جیہڑا قربانی دے چھڈدا اے اوہدا ناں ہور اگھڑ پیندا اے اوہدا "طرلا" ہور اچا ہو جاندا اے اوہدی شان ہور ودھیری ہو جاندی اے اوہدی عزت لوکاں وچ ہور ودھ جاندی اے۔

خلاصہ ایس ڈرامے وچ اوس ٹاہلی دا ذکر اے جس داناں لے کے پچھلے سارے ڈرامے پیش کیتے گئے نیں ہن ایہہ ٹلی روگی ہو گئی اے اینوں ٹیسو کیڑا لگ گیا اے جس پاروں دوجے درختاں تے نال دیاں فصلاں نوں نقصان دا خطرہ پیدا ہو گیا اے حکومت ولوں ہیلداراں نوں حکم ملیا اے کہ ایس ٹاہلی نوں وڈھ سٹو۔ پر پنڈ دے لوکاں نوں ایس ٹاہلی نال بڑا پیار اے کیوں جے کئی سالاں توں ایہہ ٹاہلی کئی سیون دیکھ چکی اے۔ کئی لوکاں دیاں سدھراں ایس ٹاہلی دے تھلے پروان چڑھیاں ہندیاں نیں ایس واسطے پنڈ دا فوجی و سنیک ضابطے خاں تے اوہدے ساتھی ہیلداراں اگے کندھ بن کے کھلو جاندے نیں تے ٹاہلی نوں وڈھن دین تے راضی نہیں ہندے۔ ایہہ کھڑکھپ بڑا چر چالو رہندی اے اینے وچ پنڈ دا چودھری آجاندا اے۔ اوہ ٹاہلی نوں وڈھن بارے گل بات سن کے چپ وٹ کے سوچیں پے جاندا اے ضابطے خاں ہوراں نوں اج جاپدا اے جیویں چودھری نوں ٹاہلی نال کوئی پیار نہیں۔ اوہ چودھری نوں ایہہ طعنہ دیندے نیں تے ہن چودھری ہولی ہولی اوہ کہانی سناندا اے جس پاروں ایہہ ٹاہلی وجود وچ آئی اصل وچ چودھری شہر وچ اک پلے دار سی تے اوہدی وو ہٹی کپڑے سی کے گزارہ کرن والی اک غریب کڑی جہدی ماں بڈھڑی سی جدوں ایہہ تیویں آدمی پنڈ آئے تے رب نے بڑی فصل کیتی چودھری دی وو ہٹی نوں کڑی جمی، بالڑی تے بچی رہئی پر اوہدی ماں مر گئی چودھری سوچیں ڈب کے دس دا اے پئی ایہہ ٹاہلی میری مرن والی وو ہٹی دے ہتھاں دی لائی ہوئی اے ایس کر کے جناں مینوں ایس ٹاہلی نال پیار اے اوہنا ہور کسے نوں نہیں ہو سکدا ایس ٹاہلی دی عمر میری (چوہدری دی) دھی دی عمر دے برابر اے ایہہ ٹاہلی میری وو ہٹی دی یادگار اے ہیلدار تے اوہدے ساتھی ایہہ گل سن کے کہندے نیں پئی ایہہ ٹاہلی اکا نہیں وڈھی جا سکدی بھانویں سانوں نوکریوں جواب ہو جائے پر چودھری نہیں من دا اوہ کہندا اے کہ جے ایہہ ٹاہلی لوکاں دیاں فصلاں تے رکھاں نوں نقصان پچائے تے اسیں ایس یادگار نوں قربان کر سکدے آں اسیں اج سمجھ لاں گے پئی اینہوں لان والی اج موئی اے ایہہ گل کہہ کے چودھری آپو کوہاڑا پھڑ کے ٹاہلی نوں وڈھن ڈیہہ پیندا اے نالے اللہ کولوں حوصلہ تے اوہدا آسرا منگدا اے تے نالے ٹاہلی وڈھی جا رہیا اے۔

Marfat.com

تنقید بصرہ تے وضاحت بھریا ویروا

انج جاپدا اے کہ ایہہ ڈرامہ "ٹاہلی دے تھلے" دی سیریز دا چھیکڑلا ڈرامہ سی۔ اشفاق دا ایہہ اصول اے کہ جدوں اوہ کسے سلسلہ وار پروگرام نوں ختم کردا اے تے اوہدے چھیکڑلے پروگرام وچ مکدی مکا چھڈدا اے تے ایہہ وی دس دیندا اے کہ ایہہ پروگرام ایس توں بعد ختم کیتا جا رہیا اے مثلاً تلقین شاہ' دا سلسلہ جد کدی ٹٹیا اشفاق اپنے باہر جان دا اعلان کردا رہیا کدی اوہ چین گیا تے کدی ولائت وچ "عزت دی نوکری" کر کے اپنا ٹہکا جماندا رہیا جدوں مڑ کے آیا تے نویں سریوں گل شروع کر کے اپنے سفر دیاں حکائیتاں سنان لگ پیا دسمبر 71ء دی جنگ وچ ڈھاکہ ہتھوں نکلن توں بعد "تلقین شاہ" نے اپنا پروگرام اک دم ختم کر دتا تے کافی عرصہ غائب رہیا جدوں ایہہ پروگرام مڑ کے شروع کیتا تے ایہہ ظاہر کیتا پئی اوہ مشرقی پاکستان وچ گھر گیا سی تے بڑی اوکڑ نال بچ بچا کے آیا اے۔

ایسے طراں "ٹاہلی دے تھلے" دا ایہہ آخری ڈرامہ اے جس وچ ضابطے خاں نے رونق لائی تے اپنے فوجی کاشناں راہیں پڑھن سنن والیاں دے ڈھڈیں پیڑاں پا دتیاں دوجے پاسے اللہ دتے دیاں بھولیاں گلاں اوہدے بھولپنے دا سچا نقشہ کھچدیاں نیں تے چودھری دی کہانی ہاسیاں نوں ہوکیاں وچ بدل دیندی اے تے جوش وچ ہوش دا پلا نہیں چھڈن دیندی۔

ہٹھ

از ڈاکٹر محمد باقر

مصنف دا تعارف ہٹھ دے مصنف ڈاکٹر محمد باقر فیصل آباد دے نیڑے اک پنڈ وچ ملک حکیم دین دے گھر 4 اپریل 1910ء نوں پیدا ہوئے اوہناں نے گورنمنٹ ہائی سکول گوجرانوالہ توں 1925ء وچ میٹرک' انٹر کالج' گجرات توں ایف اے' ایس ای کالج بہاولپور توں بی اے تے پنجاب یونیورسٹی توں 1933ء وچ ایم اے کیتا ایس توں پہلاں اوہ 1930ء وچ اردو فاضل' 1931ء وچ منشی فاضل کیتا تے فیر 1933ء وچ ایم اے فارسی کر کے ایم او ایل (ماسٹر آف اورنیٹل لٹریچر) بن گئے اوہ کئی کالجاں وچ پڑھاندے رہے حتی کہ اورنیٹل کالج لاہور توں پرنسپل دے عہدے توں ریٹائر ہوئے۔ 1957ء توں پنجابی ادبی اکیڈیمی دے چیئرمین سن جہدی چھتر چھاویں اوہناں نے ڈاکٹر فقیر محمد فقیر مرحوم تے ہور سنگیاں نال مل کے پنجابی دیاں نویاں پرانیاں

Marfat.com

تے انمول کتاباں چھاپیاں تے پنجابی زبان تے ادب دی سیوا لئی بہت سارے مذاکرے کروائے مقالے لکھے لکھوائے تے پنجاب دی ثقافت توں لوکاں نوں روشناس کرایا اوہ ماڈل ٹاؤن لاہور وچ رہندے سن 25 اپریل 1993ء نوں وفات پا گئے انا للہ وانا الیہ راجعون۔

ناول ہٹھ دا جائزہ ڈاکٹر محمد باقر دا لکھیا ایہہ چھوٹا جہیا ناول فنی اعتبار نال واقعاتی ناول اے اس وچ سب توں زیادہ زور واقعات اتے دتا گیا اے تے کہانی اک ترتیب نال اگانہہ ودھ دی چلی جاندی اے تے فیر ٹیسی اتے پہنچ کے ہولی ہولی اپنے انجام ول ڈھلدی جاندی اے جتھوں تک ناول تے انجام دا تعلق اے اوہ کوئی بہتا چنگا اثر نہیں چھڈدا بلکہ اک طراں دی مایوسی تے قنوطیت دے جھلکارے پاندا اے ایس دا مرکزی کردار احمد مجید "احما" بڑا جگرے والا بندہ اے اوہ ہر طراں دے حالات دا مقابلہ ڈٹ کے کردا اے پر زندگی دے ہر موڑ اتے اوہنوں ناکامیاں نال واہ پیندا اے اوہ تعلیمی میدان وچ بڑا کامیاب اے پر تعلیمی محنت دے پھل کھاون دے لحاظ نال تے تعلیم توں صحیح معنیاں وچ فائدہ اٹھان دے لحاظ نال اوہ پچھے رہ جاندا اے تے اوڑک در ہدے مینہ وچ اپنے کلاس فیلو رفیع دی کوٹھی وچوں نکل کے کسے پاسے نوں مونہہ کر جاندا اے۔

کرداراں دی سیرت اساری وی کجھ بہتی چنگی نہیں۔ معلوم ہندا اے کہ ایہہ ناول جلدی وچ لکھیا گیا اے تے پاتر اساری ول بہتا دھیان نہیں دتا جا سکیا اوہدے وچ کردار ایس طراں آؤندے نیں جویں کوئی مسافر گڈی یا بس یا کسے ہوائی یا بحری جہاز وچ سفر کر رہیا اے اتے مختلف موقعیاں تے مقامات اتے اوہنوں مختلف لوکاں نال چلاواں جہیا واہ پیندا اے تے ظاہر اے کہ اک مسافر نوں آخر کنے کو کرداراں نال واہ پے سکدا اے چنانچہ ایس دے پلاٹ وچ کردار نگاری کوئی زیادہ اہمیت نہیں رکھدی حتی کہ جتھے جتھے احما کئی کئی سال تک پڑھدا رہیا اوتھے وی اوہدے نال ملن گلن والے کرداراں بارے محدود جہیا ویروا ملدا اے اک کردار جیہڑے ٹیشن تے ملیا اوہ ٹیشن لنگھیا تاں مڑ کے اوسدا ناں تقریباً سارے پلاٹ وچ بالکل نہیں آیا۔

احمے دے سفر دی کہانی ایہہ ناول احمے دے سفر دی کہانی ایں اوہدی زندگی دی کہانی نہیں کیوں کہ جے کر ایہہ اوہدی زندگی دی کہانی ہندی تاں زندگی دے سارے سنگی ساتھی تے رشتے دار اپنی اپنی تے اوہدی حیاتی تک اوس نال وسدے رسدے رہندے اوس نال تعلقات رکھدے اوہنوں چٹھیاں لکھدے اوہدی خیر سکھ پچھدے اپنی دسدے حتی کہ حیاتی وچ اوہ کدھرے حیاتی دا احساس کردا پر احما تاں جیوں چلدا اے سفر وچ ای رہندا اے پنڈوں شہر آیا تاں رحمت خان تے رحمت علی تے اچھی نال وقت لنگھایا حضور سنگھ نال ملا پڑاودھایا تے فیر میٹرک کر کے لاہور آگیا ایتھے اوڑک ایم اے کر کے کوئی نوکری نہ لبھ سکیا تے کسے انجمن کولوں قرضہ لے کے انگلینڈ پڑھائی کرن چلا گیا۔ اوتھے انگریزاں دی دوغلی پالیسی نال واہ پیا تاں غصے وچ آ کے اپنا محنت نال تیار کیتا ہویا مقالے دا بہترین مواد ساڑ گھتیا اوہدا نہ کوئی بیلی سی نہ یار نہ اوہنوں کدی گھروں پیو نے چٹھی پائی۔ نہ اوہدی ماں نے اوہنوں کدی چٹھی لکھوائی نہ سارے خاندان وچوں کسے نوں اوہدی اچی تعلیم دا چاء چڑھیا نہ کسے شریک نوں حسد ہویا نہ کسے دردی نوں رشک پیدا ہویا اوہ حیاتی دا سارا سفر اکلا ای طے

Marfat.com

کردار ہیا اوہدے نال کوئی نہیں سی اوہدا کسے نے وی ساتھ نہ دتا اوہدی سوچ وی اک فقرے توں اگے نہ ودھ سکی جیہڑا اوہنوں اوہدے ہندو ماسٹر منشی پرتاپ رائے نے سنایا سی کہ :۔

"حیاتی گزارن لئی وڈا جگرا چاہی دا اے۔ سبھاوچ حوصلہ تے صبر نہ ہووے تے گل نہیں بن دی۔"

ایہہ فقرہ اوہنوں لے کے بہہ گیا۔ اوہنے ہمیشہ واسطے اپنا ایہہ موقف بنالیا کہ مار کھاؤ تے صبر کرو اوہ حالات وی ایسے پیدا کر لیندا رہیا جس نال اوہنوں مار ای پیندی سی تے اوڑک اوہ حیاتی دے سفر وچ مار کھا گیا پلاٹ دی اساری وچ اک جلد بازی چھپی ہوئی اے کوئی کردار مکمل طور تے اسر کے ساڈے سامنے نہیں آؤندا اچھی کول احماچھ سال رہیا پر ایہہ ساری گل بات انج بیان کیتی گئی جویں کوئی دفتری رپورٹ ہووے بلکہ احمے دی ساری حیاتی نوں اک "رپورٹ" وانگوں بیانیا گیا اے جس وچ اوس نوں ملن والے کردار جھٹ دی جھٹ اوس نال ملدے نیں تے بڑے اختصارانہ انداز نال گل بات کر کے اگانہ ودھ جاندے نیں تے فیر اوہدے ول کدی پھیرا نہیں پاندے۔

ناول نگار نوں افسانہ نگار دے مقابلے وچ ایہہ سہولت حاصل ہندی اے کہ اوہ ضرورت دے مطابق حیاتی دے جزئیات نوں سوہنے تے من کھچویں ڈھنگ نال الیک سکدا اے۔ اوس اتے اختصار دی پابندی نہیں ہندی۔ اوہ اپنا مقصد حاصل کرن تیکر پلاٹ نوں چالو رکھ سکدا اے پر ایس ناول وچ ماحول دا کھلار بہت گھٹ اے قاری احمے دے نال سفر کردا ہویا اک گھٹن محسوس کردا اے اوہ پچھیاں وٹدا اے کہ فلاں جگہ فلاں کردار نے فلاں گل کیوں نہ آکھی فلاں جگہ اوہنے فلاں کردار کیوں نہ نبھایا جے نہیں نبھایا تاں اوہدی وجہ کیہ سی نرا ایہہ کہہ دینا کہ غلامی دا زمانہ سی ایس لئی مجبوریاں بہت سن کوئی مناسب گل نہیں مجبوریاں سبھناں واسطے اکو جہیاں سن پر جے کردار دے اندر ہمت ہووے سوجھ تے عقل تے فکر دا مادہ ہووے تاں اوہ ہٹھ اتے قائم رہ کے دوجیاں کولوں اپنا موقف منوا سکدا اے نہیں تاں شہادت پا سکدا اے پر احما غریب تاں کسے وی میدان دا تارو نہ نکلیا حتی کہ پر ملانوں ترنا سکھان دا قصہ ناول نگار نے شکریے دی مٹھیائی نال ای مکا دتا۔

ایس کہانی دا مرکزی کردار احماوی کسے چج دا نہیں باقی کردار وی اک مسافر نوں اچانک مل پین تے وچھڑ جان والے چلنت جہیے کردار نیں کسے ناول وچ اجہیے کرداراں نوں بھرتی دے کردار وی آکھیا جا سکدا اے البتہ مکالمہ نگاری کسے حد تک معیاری اے۔

سوال ☆ ڈاکٹر باقر دا ناول ہٹھ اپنے عہد دے سماج دا عکاس تے مصور اے بحث کرو؟ ۱۹۸۸ء۔۱۹۸۹ء)

ہٹھ ڈاکٹر باقر ہوراں دا ناول اے۔ جس وچ اوہناں نے اپنے وارے پہرے دے سماج تے ورت ورتا دا نقشہ کھچیا اے۔ ایہہ کہانی اک پنڈوں شروع ہندی اے جیہڑا اوزیر آباد توں دس میل دور اے اوتھے پرائمری سکول وچ احمد مجید عرف احما پڑھدا اسی۔

علیا (پنڈ دے فقیر دا پتر) اوہدا کلاس فیلو سی۔ احمے دی ماں نال سس ننان تے دوجے گھر والیاں دا وتارا چنگا نہیں سی۔ اوہدی ماں نوں مار پیندی سی۔ اک دن احمے نے ماں نوں بچان دی کوشش کیتی تاں اوہنوں وی بڑی مار پئی۔ اوہ ہمیشہ مصیبت ویلے قبرستان وچ پیر حیدر شاہ دی قبر دے سرہانے آ

Marfat.com

کے بہہ جاندا سی۔ پنڈاں دا ماحول ای اینہو جہیا ہندا سی۔ سساں تے نناناں نونہہ تے بھر جائی نال ظلم کرنا اپنا حق سمجھدیاں سن۔ احما پہلے دن ای مار کھا کے تے بے وس ہو کے چپ کر جاندا اے۔ علیا اوہنوں حقے دے کشش لواندا اے۔ اوہدا دکھ ونڈان دی کوشش کردا اے۔ احمے نوں منشی پرتاب نے کراہے پایا سی۔ جہنے اوہنوں صرف مار کھان دا ول ای سکھایا۔ مارن دا نہیں۔ چنانچہ احما ساری عمر مار کھا کے چپ کر جاندار ہیا۔ دڑوٹ جاندار ہیا۔ اوہ ہر غم نوں کوڑا گھٹ کر کے پی جاندار ہیا۔ جے اوہنوں نرا صبر کرنا نہ سکھایا جاندا بلکہ اوہنوں حالات نال دودو ہتھ کرن دا سبق وی کدھروں مل جاندا تاں اوہ کامیاب زندگی گزار سکدا سی۔ پر احما اک جہیا کردار اے جیہڑا ماڑ کو جہیا سی۔ اوس زمانے وچ لوکاں نوں ایہو سکھایا پڑھایا جاندا سی کہ مار کھالو تے دڑوٹ کے گزارا کرو۔ غلامی دا زمانہ سی۔ وڈے چھوٹے سارے اکوای سبق دیندے سن۔ بظاہر منشی پرتاب داد تا ہویا سبق بڑا چنگا لگدا اے۔ پر اصل وچ ایہو سبق سی جہنے احمے دی زندگی دا بیڑا غرق کر کے رکھ دتا۔ اوہ اک اجہیا پہلوان سی۔ جنہوں استاد نے صرف مار کھا کے اوہنوں جرن دا سبق دتا سی۔ تے اک چنگے گھلاٹیے وانگ پہل کرن یا حملہ آور ہون دا کدی وی سبق نہ پڑھایا۔ ایہہ ہندوَدی چال سی۔ جہدے نال اوہ مسلماناں نوں کراہے پاندے سن۔ پرائمری کلاس دے بچے نوں سمجھایا جارہیا اے۔

(۱) پرتاب نے دسیا سی کہ میں سوہرے پنڈ گیا۔ راہ وچ جنگل پیندا سی۔ اک شیر مینوں گھیر کھلوتا۔ میں اکھیا ہندے دا پتر بن پر اوہ نہ منیا۔ فیر میں اوہنوں سوئے نال کٹ کٹ کے لمیاں پاد تاتے آپو سوہرے پنڈ ول ٹرن لگ پیا۔

(۲) دوجی گل پرتاب نے ایہہ سنائی کہ اگے گیا تاں مینوں چار ڈاکو مل پئے۔ میں اوہناں نوں کٹیا تے اوہناں نے مینوں۔ دونوں دھڑے بے ہوش ہو گئے۔ ہوش آیا تاں اوہ اپنے گھر چلے گئے سن میں سوہریاں دے پنڈ جاوڑیا۔

(۳) تیجی گل اوہنے ایہہ آکھی سی۔ 'بچو حیاتی گزارن لئی وڈا جگرا چاہیدا اے سبھاوچ صبر تے حوصلہ نہ ہووے تاں گل نہیں بن دی۔'

تے ایہو تیجی گل ہمیشہ واسطے احمے نے پلے بنھ لئی۔ تے اتلیاں دونوں گلاں ہاسے وچ اڈا دیتاں کیوں جے اوہ واقعی انہونیاں گلاں سن۔

ایتھے قبرستان وچ علیا' احمے نوں حقہ دھر کے سوٹے لواندا اے۔ پنڈ دا ماحول گھر وچ وی سانوں نظر آوَندا اے۔

سچ پچھوتے پینڈو وسیبے وچ ایہہ جھگڑا سارے فساداں دی جڑ ہندا اے۔

احمے دی ماں کٹ کھا کے وی احمے دا بہت خیال رکھدی سی۔ اوہ پرائمری پاس کر گیا۔ تاں گھر دے جی اوہنوں کسے کم تے لاوَ سن۔ پر اوہدی ماں نے بڑے زور نال احمے نوں شہر دے سکول وچ داخل کروادتا۔ ماں ولوں سبق ایہہ ملیا سی کہ مصیبت ویلے کلمہ شریف پڑھن نال مصیبت کٹی جاندی اے۔ وزیر آباد وچ اوہ دسویں تک پڑھیا۔ اوس زمانے وچ وزیر آباد جیسے شہر وچ ہائی سکول ہندا سی۔ اوتھے مشن سکول وچ اوہ داخل ہو گیا۔ جتھے سب توں پہلاں سویرے سویرے عیسائیت دی تعلیم

Marfat.com

تی جاندی سی۔ تے ایہہ مسئلہ سارے ملک وچ پیش آوندا سی۔ ایسے کارن درد مند لوکاں نے سلماناں واسطے اسلامیہ سکول تے سکھاں نے خالصہ کالج تے سکول کھولے سن۔ سر سید ہوراں ایسے مصیبت توں پچھا چھڈان لئی علی گڑھ یونیورسٹی بنائی سی۔

ہر وچ رہ کے پڑھنا بڑا اوکھا سی۔ احما (عرف احمد مجید) شہر وچ سکھوں مسلمان ہوئے۔ رحمت خاں دے گھر رہن لگ پیا جہدے گھر والی اک چوہڑی سی تے اوہنے وی مسلمان ہو کے رحمت خاں نال پیار دی شادی رچائی سی۔ عصمت عرف اچھی اوہناں دیدھی سی۔ اوس سمے ہائی سکول دا طالب علم جماتے اچھی دونون اکو لیف وچ اکو منجی اتے سوندے سن کیوں جے اوہ سماں واقعی بھولے لوکاں دا سماں سی۔ پنڈاں وچ جوان جہان کڑیاں منڈے راتاں نوں ادھی ادھی رات تائیں چن دی چانی وچ کھیڈدے ہندے سن۔ تے کسی نوں جنسی معاملات بارے چت چیتا نہیں سی ہندا۔ ہٹھ وچ ایہہ جھلکارا اوس سمے دی نیک پاک تے سدھی پدھری سوچ دی دس پاندا اے۔

فیر احما اک دن اپنے سکھ کلاس فیلو حضور سنگھ دے گھر گیا۔ اوتھے اوہدی ماں رانی نے احمے نوں بڑا پیار دتا تے اوہدیاں دو جوان بھیناں نے الوداع کہن ویلے احمے نال گھٹ کے چھمی پائی تے فیر وداع کیتا۔ ایس منظر وچ وی اوہو سادگی سچائی تے پاکیزگی لشکاں مار رہئی اے جیہڑی اوس سمے اندر پنجاب دے پنڈاں وچ عام سی پر سکھاں یا مسلماناں دیاں کڑیاں غیراں نال چھمی بارے اینیاں آزاد نہیں سن۔

گھر دیر نال آؤنا بڑی مندی گل سی۔ احما اک دن حضور سنگھ ولوں چر کا گھر پہنچا۔ تے رحمت خاں دی بیوی رحمت بی بی نے اوہنوں بڑا کٹیا۔ تے اوہ اوڑک منشی پرتاب سنگھ دے سبق اتے عمل کردا ہویا صبر دے گھٹ کر گیا۔

عربی دے مولوی صاحب سکول وچ عربی توجہ نال نہیں سن پڑھاندے۔ جد احمے نے عربی چھڈ کے سائنس رکھی تاں مولوی نے اوہنوں بڑا کٹیا تے فیر بد دعا دتی۔

لعنتیا! توں عربی چھڈ دتی اے' جا دفع ہو جا' تیرا کدی بھلا نہیں ہووے گا۔' تے احما منشی پرتاب دے۔ 'جگر سے والے' فقرے اتے عمل کردا ہویا ایہہ ماروی جر گیا۔ کیوں جے اوس سمے 'مرتا کیا نہ کرتا' والا معاملہ ہر اک دے سر تے سوار ہندا سی۔

مولوی حضرات دی کوشش سی کہ مسلمان طالب علم عربی پڑھن پڑھان تے دینی جھنڈے نوں اچیان۔ پر انگریز تے اوہدے گماشتیاں نے مسلماناں نوں اقتصادی طور تے پیہ کے رکھدا سی۔ ایسی لئی اوہ غلامی دی زندگی بسر کرن تے مجبور سن۔ تے اوہناں دا حال ایس لئی وی زیادہ بھیڑا سی کہ انگریزنوں پتہ سی کہ میں مسلماناں کولوں حکومت کھوہئی اے۔ ایہہ تگڑے ہو گئے تاں کدھرے مینوں ایتھوں کڈھ بس نہ کرن۔ ایس لئی اوہ مسلماناں نوں خاص طور تے تے دوجے ہندوستانی و سینکاں نوں عام طور تے ہینا دیکھنا چاہندا سی۔

مثلاً ولائت وچ ہر طراں دی آزادی سی۔ ہر کوئی اوتھے اپنی مرضی موجب عمل کر سکدا سی۔ پر جدوں احمے نے انڈیا آفس لائبریری وچ ہندوستان وچوں لیجائیاں گیاں کتاباں بارے پرکھ پڑچول کر کے مضمون لکھیا تاں انگریز پروفیسر دی دشمنی والی رگ پھڑک پئی تے اوہنے اوہدی ساری

Marfat.com

کارکردگی نکھد قرار دیدتی تے اوڑک احمے نے اوہ سارے کاغذ ضائع کر دتے۔ جے اوہ منشی پرتاب رائے دے اڑ کے نہ چڑھدا بلکہ 'جارحیت' وی سکھ لیندا تاں اوہدی زندگی وچ کنڈیاں دے نال نال پھل وی کھڑ پیندے۔ گھٹ توں گھٹ اوہ اپنے کھوج بھرے کاغذات۔ نوں ساڑن دی بجائے اک لفافے وچ پا کے ہندوستان وچ اپنے کسے سجن بیلی یا کسے ادارے نوں بھیج سکدا سی۔ یا اپنے نال واپسی تے آپو لیا سکدا سی۔ پر اوہ تاں پڑھیا لکھیا بد ھوسی جہنے سچائی دے نال نال حکمت عملی کدی وی اختیار نہ کیتی۔ تے ایہو غلامانہ سوچ اوس دوردی دین سی جس وچ نکے توں لے کے وڈے تک 'ا ماشاء اللہ سارے پھسے پئے سن۔

احما اک اخبار وچ ویہہ روپے ماہوار تے نوکر ہو گیا۔ پر اوہنوں مہینے پچھوں کوئی تنخوانہ نہ لبھی۔ سگوں اوہنوں آزمائشی عرصہ قرار دے کے اوہدا حق ماریا گیا۔ ایہہ اک مسلمان لیڈر دا اخبار سی۔ اوہدا پتر عیشی پٹھا سی۔ اوہناں نے مزدوراں نوں کدی وی تنخواہ نہیں سی دتی۔ بس روندے ای رہندے تے آپو عیش کر دے سن۔ ایہہ گل احمے نال ای نہیں پڑھے لکھے لوکاں نال اکثر واپر دی سی۔

احمے وچ جہیڑی شے دا گھاٹا سی۔ اوہ زندہ دلی سی۔ زندہ دلی دا سبق اوہنوں کدھریوں وی نہیں ملدا۔ ولائت وچ اوہدے دوست حمید نے گلیڈس ناں دی بانکی نار نال اوہدی ملاقات کرائی تاں اپنے تجربیاں دی بنیاد اتے اوہنوں اپنے لیڈراں دیاں کرتوتاں دا کچا چٹھا سنان لگ پیندا اے جیہڑے غریب لوکاں نوں اگے لگ کے مروا دیندے سن۔ تے آپو جیل جا کے وی موجاں کر دے سن۔ اپنے تجربے پاروں ہندوستان دے جاگیرداراں 'نولباں' راجیاں بارے گلیڈس نال کھلی گل بات کر اے تے دسدا اے کہ اوہ ہندوستان دی آزادی توں بعد غریباں نوں لٹن گے۔ پاکستان دی خاطر ا ولائت وچ اک دن بادشاہ دے ہندوستانی مسلمان ایڈی کانگ کولوں چندہ منگن گئے۔ اوس۔ اوہناں نوں چندہ تاں سو پونڈ دتا تے ہوروی دیون دا وعدہ کیتا نالے خاطر تواضع وی بہت کیتی پر شر ایہہ رکھی کہ ایس چندے بارے بادشاہ نوں پتہ نہ لگے۔ ایہہ منافقانہ رویہ احمے تے اوہد۔ ساتھیاں نوں مندا لگا تاں اوہناں نے اوہدے سامنے چندے والا چیک پاڑ کے سٹ دتا۔ کہ جنا تسیں انگریزاں تے ہندوآں نوں خوش رکھو۔ ایتھے اک ملازم دی مصلحت بھری سوچ نال تعاون کرنا جہالت سی۔ معاشرتی جھاکیاں دیکھن لئی ارملا تے پر ملاول نظر مارنی پوے گی۔ دیسی کرسچین پرنسپل دی دھی ارملا کالی کلوٹی کسے نہ کم دی پر اوہدے اندر آکر چوہڑے نالوں بہتی سی۔ ا اپنے آپ نوں کیہ پتہ کیہ سمجھدی سی۔ حالانکہ اوہدا حال ایہہ سی کہ مونہہ نہ متھا جن پہاڑوں لتھا ایہہ دراصل اوس دوردے دیسی عیسائی گھرانیاں دا جھلکارا اے جیہڑے انگریزدی نقل کر دے دے الٹی سیدھی اردو انگریزی بول کے اپنی بے وقوفی دا بھانڈا بھن دے سن۔ پر اوہ اپنی جاچ بڑ شے سن۔ ایسے طراں پر ملا حساب دے پروفیسر رائے صاحب دی دھی سی۔ احما پروفیسر نور الجبرا لکھن وچ مدد دیندا ہندا سی۔ اوہدی جوان دھی نے احمے کولوں ست دناں وچ تالاب وچ تر سکھیا۔ اوہ بڑی خوبصورت کڑی سی۔ پر احمے دے جذبات ایتھے وی ٹھنڈے ای رہے۔ حتیٰ کہ پر نے اکواری اوہنوں ڈرپوک ہون دا طعنہ وی دتا۔ پر احما وچا منشی پرتاب رائے دی ولگن وچوں با

Marfat.com

اُون لئی کدی وی رضامند نہ ہویا بلکہ حیاتی وچ مار کھا کھا کے اپنے آپ نوں پکا کردار ہیا۔ ایہو اوہدی ٹھ سی۔

حمے نے بی اے ایم اے تاں لاہور وچ ای کر لیا سی۔ ولائت جا کے پی ایچ ڈی کیتی۔ تے ہندوستان آ کے دلی وچ نوکر ہو گیا۔ فیر اوہدی ماں نے اوہدا ویاہ کر دتا۔ وو ہٹی چنگی سی۔ اللہ نے دو بچے وی دتے۔ پاکستان بن دے آثار کھل کے سامنے آ رہے سن۔ احما پاکستان آونا چاہندا سی۔ پر احمے دے بیوی بچے ہندوآں نے دن ویلے دلی وچ مار دتے۔ ہر جلے پے گئے سن۔ لال قلعے وچ مہاجر کیمپ لگا۔ اوتھے راشن ملدا سی۔ اوڑک اک دن اوہ مہاجر حضرات ریلگڈی تے بہہ کے پاکستان ول چل پئے۔ امرتسر آئے تاں مہاجراں دا اوڈھا نگے نال واہ پیا۔ ہزاراں بندے مارے گئے تے باقی زخمی ہوئے۔ لہو نال بھری ریل گڈی لاہور پچی۔ ایتھے برا حال ہونکے دیہاڑے۔ ایتھے اچانک رفیع خاں احمے دا اک کلاس فیلو مل پیا اوہ کوئی افسر لگا ہویا سی۔ اوہنے احمے نوں اک کوٹھی الاٹ کرا دتی تے تھوڑے دناں پچھوں اوہی کوٹھی اپنی بھرجائی دے نال لوا کے احمے نوں اوتھوں کڈھ دتا۔ ایہہ منظر واقعی بڑا دردناک اے۔ بعض مہاجراں نال واقعی ایسے طراں دے واقعات پیش آئے سن۔ ہر کوئی لوبھ وچ پھس کے دین ایمان ہر شے بھل گیا سی۔ دردی بن کے لوک سپ وانگ ڈنگ مار دے سن۔ ایہو حال احمے دا ہویا۔ اوہدا سارا ماحول تے اگا پچھا سچ پچھوتاں ڈاکٹر باقر ہوراں دے اوس سمے دا جھلکا راتے لشکارا اے جس دے حوالے نال زمان تے مکان دی قید نال ایہہ ناول لکھیا گیا اے۔ رفیع خاں پہلاں اردو مار دا اے تے فیر پنجابی وچ گلاں کر دا اے۔ نویں افسراں دا اوس سمے ایہو حال سی۔ اوہ کدی انگریزی نوں مونہہ مار دے سن' کدی اردو نوں تے اوڑک جتھے دی کھوتی اوتھے آن کھلوتی والا معاملہ ہندا سی۔

ایس ناول نوں جتھوں وی ماحول تے زمان مکان دے حوالے نال پڑھن لگئے تاں اوہ اپنے سمے دے سماج دی تصویر کشی تے عکاسی کر دا اے۔ اوہ پنڈاں دا ماحول ہووے یا شہراں دا' دیسی ہووے یا ولائتی دلی دا ہووے یا امرتسر یا لاہور یا وزیر آباد دا ہر جگہ اوہدی اپنی اک وکھری شان اے تے سارے کردار اپنی تھاں شرافت' سادگی' محبت یا منافقت تے دھوکے بازی' یا مطلب پرستی وغیرہ دے چلدے پھردے کردار نیں۔ جنہاں نال نت سانوں واہ پیندا سی۔ تے اج وی پیندا اے۔

سوال ☆ معاشرتی اصلاح دے حوالے نال واقعات تے کرداراں دی لو وچ ہٹھ دا جائزہ لو؟

ڈاکٹر باقر نے جیہڑا معاشرہ ساڈے سامنے پیش کیتا اے۔ اوہ اوہدے اپنے دور دا معاشرہ اے۔ جس وچ تعلیم عام نہیں سی چنگے بھلے پڑھن دے قابل منڈے کڑیاں صرف پڑھائی لکھائی دا بندوبست نہ ہون کر کے پڑھن توں محروم رہندے سن ورنہ جے بالی وی سکولے پے جاندی تاں اوہ اک سگھڑی کڑی بن سکدی سی۔ ایسے طراں عصمت عرف اچھی وی شہر وچ رہن دے باوجود ان پڑھ رکھی گئی۔ اوہنوں رحمت خاں تے رحمت بی بی پڑھانا چاہندے تاں پڑھا سکدے سی۔ کیوں جے وزیر آباد وچ جے منڈیاں لئی ہائی سکول سی تاں کڑیاں لئی۔ مڈل تک ضرور ہی پڑھائی دا بندوبست ہو

Marfat.com

وے گا۔ پر ایس پاسے مصنف نے اشارہ نہیں کیتا۔ منڈیاں نوں پڑھان دا رواج وی کوئی نہیں سی۔ علیا پڑھن والا منڈا ای۔ پر اوہ فقیر دا پتر پرائمری توں اگے نہ ودھ سکیا۔ ار ملا وچ گن تھوڑے تے آکڑ بہتی سی۔ اوہ کمپلیکس دا شکار سی۔ اوہنوں عیسائی ہون تے مان سی تے اوہ اپنے آپ نوں انگریزاں دی وارث سمجھدا سی۔ اوہدی زبان وی عام لوکاں دی زبان توں وکھری سی۔ اوہ گلابی جہئی اردو بولدی سی۔ اردو نوں اڑدو بولدی سی۔ حیرت دی گل اے۔ مصنف نے اوہدے مونہوں 'ماپھق' وغیر لفظ کڈھائے نیں۔ حالانکہ 'ماپھک' دا لفظ زیادہ مناسب سی۔ دوجے پاسے مصنف اوس دے مونہوں بعض تعلیقی لفظ کڈھاندا اے۔ حالانکہ ایہہ سج دے پھبدے نہیں۔ مصنف زباندے معاملہ وچ ار ملا نال انصاف نہیں کر سکیا۔ البتہ ایس معاملہ وچ اشفاق احمد بڑے سوہنے ڈھنگ نال اپنے کردار نوں نبھاندا اے۔ جہدیاں مثالاں ٹاہلی دے تھلے وچ ملدیاں نیں۔ ار ملا دی پڑھائی لکھائی اک جاہلانہ انداز دی پڑھائی لکھائی اے جس وچ کوئی قابل تقلید چیز نہیں آوندی۔ اوہدے مقابلے وچ پر ملا دی پڑھائی لکھائی 'اوہدا پر کشش وجود 'اوہدے نویکلے انداز 'اوہدا ترنا سکھن واسطے گھر دیاں نوں باہر گھل دیناتے مگروں احمے نوں تراہ کے اس کولوں کوٹھی دے تالاب وچ تاریاں لانا بڑا سگواں کردار جاپدا اے۔ ایس توں نکھڑدا اے۔ کہ مسلماناں دے مقابلہ وچ ہندو آپیناں لڑکیاں نوں پڑھان دے بہتے شوقین سن۔ رائے صاحب دا جے کوئی لڑکا ہندا تاں اوہنوں وی ضرور پڑھایا جاندا سی۔ دوجے پاسے پورے ناول وچ کوئی مسلمان لڑکی پڑھائی دے معاملے وچ اگانہہ قدم ودھاندی نظر نہیں آوندی۔ ایس توں نکھیڑا ہندا اے کہ اوس سمے عام لوک لڑکیاں نوں پڑھان دے حق وچ نہیں سن حتی کہ منڈیاں نوں پڑھائی کراناوی گھٹ ودھ ای سی۔ ایہہ تاں سر سید احمد خان تے انجمن حمائت اسلام تے دوجے مسلمان رہبراں دا بھلا ہووے جنہاں نے بڑی مشکلاں نال مسلماناں نوں پڑھائی لکھائی ول پریا۔

احمے دی ماں کٹاں ماراں کھا کے احمے نوں اعلی تعلیم واسطے شہر بھیجن وچ کامیاب ہو گئی ایہہ شاید اوہدی ماں دی دعا سی کہ احما حالات دے ناساز گار ہندیاں وی بی اے ایم اے تک پڑھ گیا۔ پر حالات نے اوہدا ساتھ نہ دتا اوہ غریب نوکری نوں ترسدا سی۔ اوڑک اوہ قرضہ لے کے ولائت گیا تاں جے اوتھوں ڈگری حاصل کے کے واپس اپنے ملک وچ آوے تے اوتھے کامیابی نال نوکری کرے۔

اخبار دے مالک مسلمان لیڈر تے اوہدے پتر دا کردار وی بڑا مایوس کرن والا کر دا اے۔ اوہ اک زنانی نوں اپنی ہوس کارن لیاوندا اے شراب نوشی لئی ادھی بوتل وی لیاوندا اے پر اوڑک اوس زنانی نوں واپسی لئی اک چوانی ٹانگے دا کرایہ نہیں دیندا۔ ایہہ کمینگی والی حد اے پئی جے توں حرام پوہ کر دا ایں تے چوانی واسطے کیوں ذلیل ہو رہیا ایں۔ اوہ زنانی وی بڑی ڈھیٹھ اے اوہ اک چوانی دی خاطر سیڑھیاں۔ مل کے کھلوتی ہوئی اے تے جاون داناں نہیں لیندی۔ چپڑاسی نوں اوہدے نت دے ور تارے دا پتہ اے۔ اوہ احمے نوں ساری حقیقت دسدا اے۔ تے اوڑک احما اوس زنانی نوں چوانی اپنے کولوں دے کے رخصت کر دا اے ایس توں احمے دی شرافت تے سادگی تے دوجیاں دا دل رکھن دی حس ظاہری ہندی اے۔ جد کہ اخبار دے مالک دا منتظم تے کرتا دھرتا پتر مہینہ بھر احمے

Marfat.com

کولوں کم کروا کے اوہنوں تنخواہ نہیں دیندا۔ بلکہ اوہنوں 'پروبیشنری' بنیاد اتے متھ کے اجے ہور چار دن اوہتوں مفت کم لیندا اے۔ تے اوڑک احمے نے ایہہ نوکری چھڈ دتی ملک دے لیڈران بارے وی احمے نے جیہڑے تجربے کیتے اوہ کوئی چنگے نہیں سن اوہنے دیکھیا کہ لیڈر حضرات آپو الٹیاں سدھیاں تقریراں کر کے تے اخباراں وچ انگریزدے خلاف بیان بازی کر کے انگریزاں توں لابھ کھٹ دے نیں۔

جلسے جلوس وچ غریب غربے شامل ہندے۔ لیڈر پھڑے جاندے تاں جیل وچ اے یا ملی کلاس ملدی تے اوہ اوتھے موجاں کر دے سن۔ تے فیر بڑی چھیتی ضمانت وی ہو جاندی سی۔ پر دوجے پاسے ملک دی آزادی لئی قربانیاں دیون والے بھکھے ننگے غریب لوک جے جیل جاندے تاں اوہناں نوں پوری مشقت وی کرنی پیندی تے اوہ جیل وچ سزاوی پوری کٹ کے باہر آوندے سن۔ اوہناں دا کوئی دردی نہیں سی ہندا۔ لیڈر حضرات آپیناں تقریراں تے موجاں وچ رہندے سن ایس دے مقابلے وچ قائداعظم دا کردار قابل تعریف کہ آپ کدی وی اوہ قدم نہ چکیا۔ جس پاروں اوہ جیل جاندے۔ تے نہ اوہناں نے کدی اپنے کارکناں نوں ایسی لیہہ تے لایا جس دے نتیجے وچ قانون دی خلاف ورزی کر کے اوہ جیل دی کال کوٹھڑی وچ جا کے رہندے جیہڑے مسلمان عوام نوں جیل جانا پیا اوہ کانگریسی یا احراری لیڈراں دی وجہ توں جانا پیندا سی۔ سول نافرمانی دی تحریک وچ مار کھان نوں 'مہاتما میم' ورگے نازک بدن منڈے وی سن۔ تے موجاں کرنوں اخباراں دے مسلمان مالک 'سیاسی لیڈر' جھوٹے پیر صاحباں تے کئی ہور لوک سن۔

احمے نے پیر پیر تے ٹھیڈے کھادے۔ اوہنے صرف ہٹھ توں کم لیا۔ کسے حکمت عملی توں کم نہیں لیا۔ اوہدے سامنے اکو مقصد سی کہ جس طراح وی ہووے دکھ تکلیف جری جاؤ۔ پر اوہدے سامنے ایہہ مقصدیت کدی نہ آئی۔ کہ دکھ پچان والی قوت نوں سٹاں لا کے تھلے سٹ لبو۔ جے اوہ ایہہ دا وی سکھ لیندا یا اوہنوں اوہدا کوئی استاد ایہہ داوی سکھا دیندا تاں اوہ ساری عمر ٹھیڈے کدی نہ کھاندا۔ میری جاچے اوہدے استاد منشی پرتاب نے اوہنوں صرف تصویر دا اکو رخ دکھایا سی کہ مار کھاؤ تے جر جاؤ۔ دوجا رخ اوس غریب نے احمے نوں کیہ سکھانا سی۔ کیوں جے دوجی طراں دی ہر گل جیہڑی منشی پرتاب نے اوہنوں سنائی اوس اتے احمے نوں کدی یقین نہ آیا۔ کیوں جے اوہ گل یقین دے قابل ای نہیں کہ منشی پرتاب اک شیر نوں ڈانگ نال مار مار کے ادھ مواکر چھڈے یا چار ڈاکواں نوں اکلا بھانج دیکے سوہریاں دے پنڈ جاوڑے۔ گویا جے مار جھلنا بہادری اے تے مار مار ناوی بہادری اے۔ پر افسوس کہ احمے نوں کسے وی استاد نے مار مارن داول نہ سکھایا صرف کٹ کھا کے سی نہ کرن دا ای ہمیشہ سبق دتا۔

سس نونہہ دا جھگڑا معاشرتی اصلاح دے حوالے نال کجھ واقعات ناول وچ بیان کیتے نیں۔ پہلاں تے اوہی سس نونہہ دا جھگڑا ساڈے معاشرے دا اک روگ اے۔ جیہڑا اج وی پوری شان نال جاری اے۔ جے کسے سس نے کسے نونہہ نوں کدی دھی سمجھیا تاں ایہہ بھنڈی مک گئی۔ جے کسی نونہہ نے سس نوں ماں سمجھ کے خدمت کیتی تاں بھنڈی مک گئی۔ پر اوہدے لئی دو طرفہ لگن دی لوڑ اے۔ اک دھر جے ایہہ بھنڈی مکانا چاہوے تے نرمی اختیار کرے تاں دوجی دھر اپنا آپ

Marfat.com

دکھائے بناں نہیں رہندی تے نتیجہ اوہی کہ چم چمیاراں دے متھے۔ یا کدی چلھے نالوں اگ لگ کے نونہہ سڑ گئی یا اوہنے پکھے نال لٹک کے خودکشی کر لئی۔ تے ایہہ مصیبتاں مکن داناں نہین لیندیاں احمے دی ماں نے اوکڑاں جر کے اپنے پتر نوں اعلیٰ تعلیم دلائی۔ پر احما اپنی ماں دی خدمت گھٹ ای کر سکیا۔

؎ غلامی میں نہ کام آتی ہیں تدبیریں نہ شمشیریں
جو ہو ذوق یقین پیدا تو کٹ جاتی ہیں زنجیریں

یقین دی دولت اصل وچ 'ذوق یقین' بڑی وڈی دولت اے۔ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم نے ان پڑھ صحابہ کرام نوں یقین دی دولت نال مالا مال کر دتا سی۔ تے فیر اوہی غریبڑے لوک ساری دنیا اپر چھا گئے۔ قیصر و کسریٰ دیاں بادشاہیاں مار مکایاں تے چار چوفیرے اللہ رسول دے جھنڈے لا دتے۔ ایہہ سارا کجھ یقین دی دولت دا نتیجہ سی۔ ایس ناول وچ یقین دی دولت نال رجے پجے کرداراں دی بڑی کمی اے۔ احمے دے اپنے کردار وچ ارتقاء ہون دے باوجود اوہدا کھلارا کولا اے۔ اوہ مایوس ہون وچ کاہلا پیندا اے۔ اوہ انگریزی پروفیسر دے متھے تے وٹ دیکھ کے تے انگریز دے مسلمان مشیر نال مشورہ کر کے وی مار ای کھاندا اے۔ اوہ اپنی کارکردگی نوں اپنے ہتھیں اگ لا کے ساڑ دیندا اے۔ احمے دا ایہہ کردار کسے طراں وی صلاحندے قابل نہیں ہے گا۔ جذباتی لحاظ نال تے رومانی پکھوں وی اوہدے اندر کوئی تحریک' تے کوئی ادم موجود نہیں۔ رومان پسندی اپنی جگہ الگ چیز اے تے حرامکاری دوجی شے وے۔ مطلب ایہہ نہیں کہ رومان وچ حرامکاری ای ہووے۔ رومان حسن دے نظارے لین توں کدی نہیں روکدا۔ حسن درختاں وچ ہندا اے تے کوئل وی کوک وچ وی' بلبل دے نغمیاں وچ وی' گھاہ دے فرش وچ وی۔ ہنیری رات وچ جگمگ کر دے تاریاں وچ وی۔ لونگ دے لشکارے وچ وی تے چھجو دے چوبارے وچ وی حسن تاں تھاں تھاں کھلریا پیا اے حسن رب دا جمال اے

اللہ آپو سوہنا اے تے سوہنیاں نوں پسند کر دا اے۔ حسن سورج تے ذرات وچ تے شبنم دے قطریاں وچ' مرد تے عورت وچ' ہر ہر تھاں موجود اے۔

بچہ گدھی دا وی بڑا پیارا ہندا اے پر کھوتی کدی کسے نوں پیار ی نہیں لگدی۔ دل وچ اپنا ٹبر ٹیر کہان وچ وی احمے دا قصور اے۔ جدا وہ وقتدا ٹھیک ویروانہ کر سکیا۔ تے اوہنے غلط فہمی نوں یقین دا درجہ دے لیا۔ حضور سنگھ تے اوہدی ماں تے اوہدیاں دو بھیناں دا احمے نال چنگا سلوک مسلم سکھ حضرات دے سوہنے مل ورتن دی ستھری مثال اے۔ احما اوہناں دے گھوڑے نوں دڑکیاں لواندا اے اوہ اک بہترین گھوڑ سوار اے۔ پر اوہ جدوں چرکا گھر آؤندا اے۔ تاں رحمت بی بی اوہدے لنگ جھاڑدی تے ڈاہڈی کٹ چاہڑ دی اے۔ تے اوڑک اوہنوں 'اچھی' دے لیف وچ سوں کے سکون لبھدا اے۔

Marfat.com

مکدی ایہہ پئی ایس ناول دے واقعات تے کردار اپنے سمے دے حالات اتے لشکار اسدے اگے ودھے جاندے نیں۔ ایہہ کہانی احمے دی کہانی اے۔ اک ناکام انسان دی کہانی جنہے ادم کر کے وی مار کھاہدی تے مار کھا کے وہی حوصلہ نہ ہاریا۔ پر اوہدا ایہہ حوصلہ نہ ہارنا اوہدے کسے کم نہ آیا۔ نہ اوہدے پڑھے لکھے ہون دا اوہدی ماں نوں کوئی فائدہ پہنچیا۔ نہ اوہدی قوم نوں لابھ حاصل ہویا۔ تے آخر وچ قنوطیت دا شہکار ایہہ ہیرو پاکستان وچ اسلامی نظام نافذ نہ ہون اتے افسوس کردا اے۔ کجھ کردار خواہ مخواہ وچ آگئے ہیں۔ مثلاً چوہڑی دا کردار جہدے خصم نوں آسیب تنگ کردا سی تے فیر اوہ حلوہ پکا کے کھواندی سی تاں اوہنوں آرام آجاندا سی۔ پتہ نہیں مصنف ایس کردار رایہں کیہ کہنا چاہندا اے حالانکہ حیاتی وچ ہر شے پکھنڈ ای نہیں ہندی۔ جنات تے شیطان دا وجود قران دے حوالے نال منی پر منی گل اے۔ اوہناں دا کسی نوں چمبڑ نا تے تکلیف پچانا وی کوئی انہونی گل نہیں۔ ایس قصے وچ احمے نے دیکھیا کہ کسے دفتر دا ملازم جھگلا پا کے تے پگڑ بنھ کے نوجوان چوہڑے وچوں جن کڈھ رہیا اے ایس وچ حیرت والی کیہڑی گل اے جن کڈھن والا کسے وی پیشے نال تعلق رکھ سکدا اے۔ تے دوجی ایہہ گل منن وچ نہیں آوندی کہ چند مسلماناں اکٹھے ہو کے اک چوہڑی دی لیاندی ہوئی مٹھائی وغیرہ کھاون۔ کیوں جے اوس سمے جیہڑی شے نوں چوہڑا چوہڑی ہتھ لادیندے سن ہندو آن تے مسلماناں دے حساب وچ اوہ شے بھٹی جاندی سی۔ البتہ سکا آٹا وغیرہ ایس زمرے وچ شامل نہیں سی ہندا۔ ایس کر کے ایہہ واقعہ کجھ جچدا نہیں۔ جے نرا روحانی علاج دے خلاف پروپیگنڈا کرنا مقصود اے تاں وکھری گل اے ویسے کھوٹے سکے نال واہ پے جاوے تاں "کھرے سکے" دی ضرورت توں انکار نہیں کیتا جاسکدا۔ ملاوٹی مرچاں داناں سنکے مرچاں دی ضرورت توں انکاری ہو بہنا عقل مندی نہیں۔ جعلی مجسٹریٹ کولوں لٹ لٹا کے اصلی مجسٹریٹ دے وجود نوں بے فائدہ قرار دینا کتھوں دی عقل مندی اے۔ ایسے طراں صوفیائے کرام تے اولیاء اللہ تے مرشد حضرات دا وجود لوکاں واسطے فائدہ مند ثابت ہونا اک منی پر منی گل اے۔ پر جیکر کوئی ایہہ آکھے کہ میں کسی پکھنڈی قسم دے 'پیر' کولوں مار کھا بیٹھا واں ایسی لئی اصل پیراں تے مرشداں نوں وی کوئی مقام نہ دتا جاوے تاں ایہہ اک بے وقوفی دی گل اے۔ دنیا جہان وچ اجمیری خواجہؒ دا ایہہ شعر اج وی پتھر تے لیک اے حالانکہ ہجویریؒ بابے نوں پر دکیتیاں صدیاں بیت گیاں نیں:

گنج بخش فیض عالم مظہر نور خدا
ناقصاں را پیر کامل کاملاں را رہنما

سچی گل ایہہ وے کہ جناں چر صوفیائے کرام دے ہتھ وس اسلام دی تبلیغ رہئی اوناں چر مسلمان فرقہ بندی دا شکار نہ ہو سکے۔ تے جد توں اسیں ایس حقیقی طبقے توں مونہہ موڑیا اے۔ اسیں

Marfat.com

کھیروں کھیروں ہو گئے آں۔ اصل گل پھنڈ دی نندیا اے نہ کہ اصل کردار دی ضرورت توں بے نیازی۔ تے انج، ہٹھ عزم بالجزم دی تھان جاہلانہ اڑی بازی دی علامت بن گیا اے۔ اللہ اوہدے لکھاری نوں بخشے، آمین۔

☆...☆...☆

چونبھڑاں تے میرا دیس

ارشد میر

نمبر شمار	سوال
۱۔	ارشد میر تے چونبھڑاں دا مختصر تعارف کراؤ؟
۲۔	ظہیر نیازبیگی تے میرا دیس بارے واقفی کروا ندیاں اپنے وچار بیان کرو؟
۳۔	زبان تے بیان دے حوالے نال دیہاچے تے جنت دا تفصیلی جائزہ پیش کرو؟
۴۔	تقریر دا فن تے نیت دا بھاگ ہر دو لکھتاں نوں اپنے لفظاں وچ لکھو؟
۵۔	پگ تے نیکی دا پھل، ہر دو لکھتاں نوں اپنے لفظاں وچ لکھو تے اوہناں دی فکری تے فنی اہمیت دسو؟
۶۔	بس دا سفر تے نیت دا بھاگ ہر دو لکھتاں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ ایس طراں پیش کرو کہ لکھاری دے اسلوب اتے چانن پے سکے؟
۷۔	کرنی دی بھرنی، تے، پروہنے ہر دو لکھتاں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ ایس طراں پیش کرو پئی لکھاری دے اسلوب اتے چانن پے سکے؟

سوال ☆ ارشد میر تے چونبھڑاں دا مختصر تعارف کراؤ

مصنف ارشد میر ۱۳ جون ۱۹۳۱ء نوں لاہور وچ پیدا ہوئے۔ بی اے کرن توں بعد ایل ایل بی ۱۹۵۲ء وچ لاہوروں کیتا تے گوجرانوالہ وچ وکالت کردے سن۔ بڑے ہس مکھ، مخلص تے علمی ادبی مجلساں دا شنگار سن۔ اردو تے پنجابی نظم نثر بہت سوہنی لکھدے رہے نیں۔ مزاحیہ انشائیے تے

Marfat.com

مقالے بڑے من کھچویں انداز وچ لکھدے سن۔ پنجابی بھارتاں دی پہلی مکمل کتاب اوہناں نے 'مجھ میرا بھکا' دے ناں' ہیٹھ چھپوائی سی۔ مزاحیہ پنجابی مضامین یا انشائیے دی سوہنے لکھے نیں چونبھڑاں توں علاوہ 'چونڈھیاں' نامی کتاب وی چھپ گئی اے جس وچ بڑے ڈھکویں انداز وچ کسے موضوع بارے گل کتھ ملدی اے۔ اردو وچ سگ بیتی' نامی کتاب ڈھیر چر پہلاں چھپی سی پاکستان رائٹرز گلڈ لاہور زون دے جنرل سیکرٹری سن۔ تے ادبی محفلاں دی۔ جند جان سن۔ ۶ اکتوبر ۱۹۹۱ء نوں گوجرانوالہ وچ وفات پا گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون۔

بعض علمی تے ادبی سیانیاں نے ارشد میر مرحوم دے مزاحیہ مضامین نوں انشائیے وانا ں دتا اے۔ اوہ واقعی انشائیے لگدے نیں۔ مزاحیہ مضامین دے طور تے اوہناں دی شان اپنی تھاں بڑی اچیچی اے۔

پنجابی انشائیہ انشائیہ انگریزی توں اردو وچ تے فیر پنجابی وچ آیا۔ اردو دے اثر ہیٹھ پنجابی انشائیے پہلے پہل نظامی توکلی۔ قیوم' مولانا عبدالمجید سالک ہوراں لکھے تے فیر ارشد میر دا نام آوندا اے۔ جنہاں ایس بارے دو کتاباں پنجابی ادب نوں دان کیتیاں نیں۔ جنہاں دا ذکر اپر آیا اے یعنی چونبھڑاں تے چونڈھیاں ارشد میر توں بعد نویں لکھاری وی سامنے آئے نیں مثلاً میاں ظفر مقبول اقبال ناصر' شہناز بانو عائشہ اسلم وغیرہ۔

بعض نقاداں موجب انشائیہ اک طران دی نثری غزل اے۔ جس وچ کسے عنوان بارے ہر طراں دے خیالات بھانویں اوہ شاعری نال متعلق ہون یا نثر نال' یا کسے ہور شعبے نال اک تھاں بڑے سچجے ڈھنگ نال اکیکے جاندے نیں انداز بڑا ہلکا پھلکا ہندا اے۔ جس وچ غزل وانگوں پھٹکل مضامین نوں بیان کرن دی گنجائش ہندی اے۔

ارشد میر دے مضامین یا انشائیے ارشد میر دے مضمون نہ تاں پوری طراں انشائیے نیں تے نہ پوری طراں مضامین اکھوا سکدے نیں۔ کدی اوہ مضمون ہندے نین تے کدی انشائیے دا روپ دھار کے سامنے آوندے نیں۔ اوہناں وچ مزاح کٹ کٹ کے بھریا ہندا اے۔ کدی کسے موضوع بارے لمی ساری تفصیل ہندی اے۔ تے اج مضمون نویسی دا انگ سامنے آجاندا اے۔ کدی اوہ طنز دے نشتر ان توں کم لیندے نیں۔ تے قاری دا گھر پورا کیتے ہناں اوہدی جان نہیں چھڈ دے۔ کئی واری حیرانی ہندی اے کہ ارشد میر اک معمولی جیہے موضوع بارے ہلکے پھلکے انداز وچ صفحیاں دے صفحے لکھدا جاندا اے۔ حالانکہ جے کوئی عام لکھاری کوشش کرے تاں اک ادھ صفحے توں زیادہ نہ لکھ سکے۔

زبان ارشد میر زبان دے معاملے وچ بادشاہ ای نہیں شہنشاہ نیں۔ مرکزی علاقے دی پنجابی اتے بھروا ں عبور رکھدے نیں لفظاں دی چون تے اوہناں دی ورتوں دے لحاظ نال اوہ بہت سیانے لکھاری نیں۔ اوہ سنجیدگی تے مزاحیہ دونہاں طرزاں اتے بھرویں گرفت رکھ کے لکھدے نیں۔

اکبر لاہوری مرحوم ارشد میر مرحوم دے مضموناں بارے لکھدے نیں:۔

ارشد میر دی گل نویکلی اے جہدی موج نے باغ کھڑا دتے
بوٹے فہم شعور دے لادتے بھار غماں والا دتا لاہ میرا

Marfat.com

لتے لئے منافقاں شہدیاں دے وڈے چاتراں دِی مت مار دِتی
مگر جھوٹھ دے پھکڑی انج لائی ہا سا نکل گیا ٹھاہ ٹھاہ میرا
چارے کوٹ میدان دے مل کے تے سارے ہرن مکمون دے گھیر لتے
تازی اٹکیا نہ کسے تھاں اوہدا جدوں سیر چڑھیا بادشاہ میرا
نال چونبھڑاں گل سمجھا دتی عقل والیاں دے کنیں پا دتی
ہناں جان پچھان دے کون سمجھے بولے بولیاں جو وارث شاہ میرا

گویا اکبر لاہوری مرحوم نے ارشد میر نوں طنز و مزاح دے میدان دا وارث شاہ آکھیا اے۔ ریڈیو سٹیشن دے معروف کردار چوہدری نظام دین (مرزا سلطان بیگ مرحوم) لکھدے نیں۔

'میں خوش جیوڑیاں پنجابیاں نوں ارشد میر ہوراں دی ایس کتاب دا تحفہ پیش کردا ہویا ودھائی دیناں کہ اوہناں دی ایس کتاب نال زبان دا اک ہور لوڑی دا (جس کی ضرورت تھی) گھاٹا پورا ہو کے اوہناں کول اپڑ پیا اے۔ جہدی پھولا پھولی کیتیاں اوہ آپے ای آکھن گے کہ ایہہ کتاب ڈاہڈے وچا ویں تے ہسدے گناں دی گھتلی اے۔'

حقیقت ایہہ ہے کہ ارشد میر اپنے مضمون وچ جگتان کردا کدی کدی سنجیدہ ہو جاندا اے تے 'عقل' دیاں گلاں کرن لگ پیندا اے تے کدی پٹڑیوں لہہ کے نویکلا ٹرن لگ پیندا اے۔ کدی اوہ ہاسے ہاسے کسے دی پھکڑی لار ہیا ہندا اے تے کدی ہنجو کیر رہیا ہندا اے۔ اوہدے ہنجو بھانویں پھکڑی بیٹھ لکے ہندے نیں۔ پر قاری جے سمجھدار ہووے تاں اوہناں نوں ویکھن وچ کامیاب ہو جاندا اے۔ اوہ قومی تہذیب تے ثقافت بارے وی ڈھکویاں گلاں کردا اے تے ایس ورثے دی حفاظت لئی وی زور دیندا اے۔ پر زمانہ ایناں اگے ودھ گیا اے کہ کسی کول پچھانہہ جھاک کے ویکھن دا ویہل ای نہیں ہیگا۔ ہر کوئی وقت دے گھوڑے دا سوار اے تے وگا تک وڑکی لائی جا رہیا اے۔ دنیا وچ سکون دی کمی آ رہئی اے۔ اللہ ول دھیان نہ ہون وجہوں دل گھبرے ہوئے نیں 'اللہ دے ذکر نال اطمینان بھن ول کسے دا دھیان نہیں جاندا۔ جے دھیان جاندا وی اے تاں دل وچ اللہ دا ذکر مکدا نہیں۔ کیوں جے دل کعبہ تے اللہ دا گھر اے۔ جہدی پرورش رزق حلال نال ہونی چاہیدی اے۔ پر افسوس کہ جنہاں دلاں دی پرورش حرام دی روزی کھا کے ہوئی اے اوتھے اللہ دا ذکر کیویں مقام کر سکدا اے۔

ایہو وجہ اے کہ اکثر لوک بے چینی وی کھوتی دے اسوار بن کے پتہ نہیں کیہڑے پاسے لگے جا رہے نیں۔ اوہناں کول علم و ادب واسطے کوئی وقت نہیں ہیگا۔ ایہہ تاں بھلا ہووے ارشد میر دا کہ اوہنے کجھ لوکاں نوں کھلہار کے آپنیاں خوشیاں بھریاں گلاں سنائیاں نیں۔ تے ہولی ہولی اوہناں دے اندر دے لانبو مٹھے کرن دی کوشش کیتی اے۔ تے نتیجہ ایہہ کہ ہو سکدا اے کہ کسی ویلے نوں لوک ارشد میر دے اندر لے پیغام دا کھرا پن وچ کامیاب ہو جان تے اوڑک اوہ اپنی تہذیب 'اپنی ثقافت اپنی زبان 'اپنے دین 'اپنے ایمان 'تے رب رسول ول پرت آون۔ (قدر آفاقی)

Marfat.com

سوال ☆ ظہیر نیازبیگی تے میرا ولیس بارے واقفی کروا ندیاں اپنے وچار بیان کرو؟

مصنف ایس کتابدے لکھاری تحریک پاکستان دے اچے سچے مجاہد ظہیر نیازبیگی نیں آپ ۱۹۱۰ء وچ موضع نیازبیگ ضلع لاہور وچ پیدا ہوئے۔ میٹرک کر کے طبیہ کالج وچ داخلہ لیا۔ اجے داخلہ لئے نوں تیجا سال سی کہ ملک وچ تحریک خلافت شروع ہو گئی۔ آپ پڑھائی چھڈ کے تحریک دے جلسے جلوساں وچ رجھ گئے تے ایتھوں وی چھٹی ہو گئی۔ تحریک خلافت ختم ہوئی تاں آل انڈیا کانگریس وچ شامل ہو گئے۔ تے سول نافرمانی تے دو جیاں احتجاجی تحریکاں وچ وچ جج کے حصہ لیا۔ ۱۹۳۱ء وچ کشمیر ایجی ٹیشن وچ نیوندرا پایا تے قید وی ہوئے۔ مسجد شہید گنج دے سلسلے وچ جیہڑی تحریک چلی سی۔ اوس وچ وی شامل رہے تے اپنی شاعری نال لوکاں دے دل گرماندے رہے۔ فیر مجلس احرار وچ وی شمولیت کیتی رکھی اوڑک ۱۹۴۰ء وچ قرارداد پاکستان منظور ہوئی تاں آپ مسلم لیگ وچ آگئے تے پاکستان بارے جلسیاں وچ نظماں پڑھن تے جوش پیدا کرن دا کم نبھایا۔

شاعر پاکستان اکواری جڑانوالہ وچ مسلم لیگ دا جلسہ سی۔ آپ نے اوتھے بڑی جوشیلی نظم پڑھی۔ جلسے وچ راجہ غضنفر علی تے نواب ممدوٹ وی موجود سن۔ اوہناں نے اوس نظم توں متاثر ہو کے ظہیر نیازبیگی نوں شاعر پاکستان دا خطاب دتا۔ چنانچہ آپ آل انڈیا مسلم لیگ دی جنرل کونسل دے ممبر وی رہے۔ پاکستان بنیا تاں آپ نے دوجے لوکاں نال مل کے مہاجراں دی آباد کاری لئی رات دن کم کیتا۔ آپ دی سدھر سی کہ پاکستان اک اسلامی نظام دے نفاذ والا ملک بن کے ساری دنیا اتے حق سچ دا چانن کرے کیوں جے اوہدیاں بنیاداں وچ لکھاں مسلماناں دا خون اے۔ تے بے شمار مسلمان زنا یناں دیاں عصمتاں تے عزتاں دفن نیں اوہ پاکستان دی سربلندی تے ایس وچ اسلامی نظام دے نفاذ نوں لازم تے ملزوم سمجھدے سن۔ اوہ ایس توں تھلے کس گل اتے سمجھوتہ کرن لئی تیار نہیں سن۔ اللہ تعالیٰ نیک دل مسلماناں دی اچی سچی آس مراد پوری کرے آمین۔ شرق پور شریف وچ ظہیر نیازبیگی دسمبر 1998ء دے پہلے ہفتے وچ وقافات پا گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون۔

کہانیاں بارے گل بات ظہیر نیازبیگی دیاں کہانیاں اصلاحی تے مقصدی رنگ دیاں کہانیاں نیں۔ اوہناں دی زبان سادہ، من کھچویں تے معیاری اے محاورے تے روزمرہ دی ورتوں بڑے سلیقے نال ہوئی اے۔ جس وچ ادبی سواد تے تاثیر دے جھلکارے وی ملدے نیں۔ سمجھان دا طریقہ سدھا پدھرا اے۔ میرا ولیس دیاں پنج کہانیاں ایم اے پنجابی دے نصاب وچ شامل نیں۔

(۱) نیکی دا پھل (۲) ہڑھ (۳) نیت دا بھاگ (۴) کرنی دی بھرنی (۵) جنت

مصنف نے اوہناں کہانیاں راہیں پاکستانی معاشرے نوں مثالی معاشرہ بنان دی پریرنا کیتی اے۔ تے سدھرا ایہہ کیتی اے کہ کاش پاکستان دا معاشرہ اسلامی بنیاداں اتے اسر کے ٹیسی تک جا پہنچے۔ ایتھے ہر پاسے امن تے سلامتی دی لہر بہر ہووے، مساوات تے حق وانصاف دا دور دورہ ہووے تے ایتھوں دوجے ملک رہنمائی حاصل کرن۔ جسطراں کوئی چودہ سو سال پہلاں عرب دی سرزمین

Marfat.com

وچوں اسلام دا سورج چڑھیا سی تے فیر دیکھدیاں ای دیکھدیاں اوہدی لو نال چار چو فیر اجگ مگ کرن لگ پیا سی۔ اوسے طراں دا اسلامی معاشرہ پاکستان وچ وی قائم ہو سکدا اے بشرطیکہ سارے لوک دلوں جانوں حق سچ تے دیانتداری نوں اپنا لین۔ عوام دی سچی خدمت نوں اپنا وطیرہ بنا لین۔

سوال ☆ نیان تے بیان دے حوالے نال دیباچے تے جنت (ظہیر نیاز بیگ دی کہانی) دا تفصیلی جائزہ پیش کرو؟

دیباچے ارشد میر مرحوم دیباچے بارے لکھدے نیں کہ:۔

"دیباچے لکھن دا رواج کدوں ہویا۔ کتھے ہویا۔ کینویں ہویا۔ ایسی بارے کوئی اتہ پتہ نہیں چلدا۔ جے شک دا فائدہ لیا جائے تے انج جاپدا اے کہ شروع شروع وچ جد ادیباں دی چھوئی (پان پت) گھروں باہروں لہندی سی تے اوہناں گھبر کے اپنی وگار لین لئی 'اناڑی تے ماچے قسم دے ڈنگ پڑنگے۔ لفظ الیکن والیاں نوں اڈے لا کے دیباچے لکھن ول جو (بیل وغیرہ جونایا جوتنا) دتا۔ ایس لئی جے اگوں گھویاں کرن والا (مخول اڑان والا) تے پچھوں چموٹا مارن والا ای کھٹ کر جائے تے فیر بھانویں بکیاں ہندیاں گھنڈی تے تھک لا کے 'کنی کوڈی کوڈی کر دیاں جایئے ادھ وچکارای ساہ ٹٹن دا خطرہ رہندا سی۔"

دیباچہ نگاری تے ۔ چجاواں دیباچہ

(۱) ودھیا دیباچے دی خوبیاں قائم رکھنا ہاری ساری دا کم نہیں ایس لئی لکھاری موجب چنگے دیباچہ نگار بہت گھٹ نیں۔ تے اوہناں نے کئی ٹکراں مار کے تے پاپڑ ویل کے اپنا ایہہ مقام بنایا۔ لکھاری موجب بعض دیباچہ نگار تاں ایسے نیں جیہڑے ڈرائی کلین کرن والیاں دیاں شرطاں وانگر گھنٹے دو گھنٹے توں لے کے دیہاڑی دو نہہ وچ کئی دیباچے گھسیٹ کے وگاہ مار دے نین۔ جیویں سہرے 'مرثیے نظماں غزلاں تے قصیدے آرڈر موجب تے ہنگامی حالت وچ سپلائی کیتے جاندے نیں۔ بس کھیسا گرم کرن دی لوڑ ہندی اے۔

حتی کہ کئی لکھاری تاں کتاب لکھن توں پہلاں ای دیباچہ لکھوا کے ڈب پلے بنھ لیندے نیں۔ پر اجہیے طنزیہ نشتر وی ساڈے روگاں دا علاج نہیں کر سکدے کیوں جے اینتھے آوے دا آوا ای وگڑیا ہویا اے۔ یعنی 'اک ہووے کملاں تاں سمجھاوے ویڑا' ویڑا ہووے کملا تاں سمجھاوے کیہڑا'

(۲) لکھاری نے کامیاب دیباچہ نگار دی صفت ایہہ دسی اے کہ اوہدا دیباچہ بھنمبل بھوسے وچ پان والا ہندا اے تے جدوں قاری دے پڑ پلے کجھ نہیں پیندا تاں اوہ کتاب نالوں ودھ دیباچے دیاں صفتاں کردا اے تاں جے کدھرے اوہدی بے علمی دا بھانڈا نہ بھج جاوے۔ مثلاً ارشد میر لکھدا اے۔

کدی تے دیباچے لکھن والے ٹانویں ٹانویں ملدے سن۔ پر ہن تاں اٹ پیٹان سوتوں گھٹ نہیں نکلدے۔ رب کیتا تاں ایہوی وکیلاں' سیاسی لیڈراں تے شاعراں وانگوں وادھے پئے رہے تے اوہ دن دور نہیں جد ایہہ کناں وچ قلماں ٹنگ کے تے پیپے کھڑکا کے پنڈو پنڈ 'دیباچہ لکھالو' دیاں ٹاہراں مار دے پھرن گے

Marfat.com

(۳) ارشد میر نے اک ایسے دیباچے دی دس پائی اے جنہوں کتاب دا لکھاری آپی لکھ کے کسی وڈے سارے دیباچے نگار یا افسر دے ناں نال منسوب کر کے اوہتوں دستخط کرالیندا اے۔ سینہ گزٹ دی اطلاع مطابق انعام ویلے کتاب دے موضوع نالوں ودھ دھرتے یارانہ پالن لئی اندرو اندری چیچو چیچ گنیریاں دو تیریاں دو میریاں۔ کر کے اپنے بنائے ہوئے یار ادیباں دے گلاں وچ ای ہار پین لگ پیندے نیں تے اج ناحقیاں لئی وی حق حق دے نعرے وجن لگ پیندے نیں۔

(۴) دیباچہ نگاراں دے نخریاں بارے لکھاری دا خیال اے کہ اوہ مسودہ لے جاندے تے مصنف نوں کئی کئی پھیرے پواندے نیں۔ تے کدی کدی مسودہ گواچ جاندا اے۔ تے اگوں دیباچہ نگار پولے جہئے مونہ نال کہندا اے کہ تہاڈے پہلے مسودے نوں میری نظر لگ گئی اے۔ ڈھیری نہ ڈھاؤ مسودہ لکھ لیاؤ۔ میں دیباچہ ضرور لکھدیاں گا۔ انج وی نقش ثانی نقش اول نالوں بہتر ہندا اے۔

(۵) ارشد میر مرحوم نے ایس موضوع اتے تیراں صفحے دا انشائیہ نما مضمون لکھیا اے۔ جس وچ ہاسا وی اے۔ چونبھڑاں وی نیں چونڈھیاں وی۔ سوچ تے عقل سرت لئی ٹکوراں وی طنز دے نشتر وی۔ اپنی ثقافت نوں سمھالن ادرس وی۔ غیراں دی نقالی توں بچن دا جتن وی۔ دیباچے راہین چھیڑ چھاڑ توں لے کے جھوٹھے لوکاں دی پت پان لاہن تیکر تے ہاسے توں لا۔ سنجیدگی تیکر بڑیاں پیاریاں گلاں نال دل موہن دی کوشش کیتی اے۔ فیر زبان ایسی من کھچویں کہ عام لوکاں دی زبان ایں۔ مجال اے جے کوئی عربی فارسی' ہندی یا سنسکرت دا بھارا لفظ آجاوے جیہڑا اوپرا اوپرا الگدا ہووے ساڈے بعض سجن عربی فارسی ول الر پیندے نیں تے بھے ہندی تے سنسکرت دی شبدالی توں لابھ کھٹنا اپنے علمی رعب لئی ضروری سمجھدے نیں۔ پر ارشد میر دی زبان اصل پنجابی اے۔ جہدی جنی وی صفت کریئے۔ گھٹ اے۔

ظہیر بیگ دی جنت ایس کہانی دا مرکزی خیال ایہہ ہے کہ جے گھر وچ سارے جی اکدوجے نال محبت کرن' اکدوجے نال تعاون کرن' اکدوجے تے جان چھڑکن تان گھر وچ بھانویں بھکھ ننگ وی ہووے تان وی اوہ جنت توں گھٹ نہیں۔ لیکن جے گھر دے جی اکدوجے نال ہر ویلے کھڑبا کھڑبی لائی رکھن تے لڑدے بھڑدے رہن تان اوہی گھر دوزخ دا نمونہ بن جاندا اے بھانویں اندر باہر ڈلھ ڈلھ پیندا ہووے۔

مہر دین پنڈ دا چوہدری تے چوکھی بھوئیں دا مالک سی۔ رب نے اٹھ دس پتر وی دتے سن۔ جنہاں نوں اوہنے چنگے طریقے نال پال پوس کے سگھڑ بنایا سی۔ مہر دین فوت ہو گیا تاں اوہدے پتر پوتے زمین دی ونڈ پاروں اکدوجے نال وٹر بیٹھے تے لڑائی بھڑائی توں بعد گل مقدمے بازی تک اپڑی۔ تے سارے اکدوجے نوں سبق سکھان دا جتن کرنگ پئے۔ اوہناں دیاں زنانیاں وی اک دو جی دیاں دشمناں بن گئیاں تے چے وی آپو وچ نفرت دا شکار ہو گئے تے اکدوجے نوں نوان لئی سرکاری اہلکاراں' پٹواری' تحصیل دار تے تھانیدار حضرات دے گھر بھرنے شروع کر دتے۔ اوہناں وچوں اک لڑکا اعلیٰ تعلیم واسطے باہر گیا ہویا سی۔ جد اوہ گھر واپس آیا تاں اوہنے آوے دا آوا وگڑیا دیکھیا۔ اوہنوں ایس گل دا بڑا افسوس ہویا۔ اوہنے سمجھان دی کوشش کیتی پر کوئی دھر مجھن لئی تیار

Marfat.com

نہیں سی۔ تے الٹا اوہنوں برا بھلا سننا پیندا سی۔ پر اوہنے ہمت نہ ہاری۔ اوہ اپنی کوشش وچ جٹیار ہیا۔ تے اوڑک کامیاب ہو گیا۔ اوہنے سارے کوڑمے وچ صلح کرا دتی۔ ایس طراں چوہدری مہر دین دا جنت ورگا گھر جیہڑا آپو وچ دے کھیڑے پاروں دوزخ بن گیا سی۔ مڑ کے پرانے تل تے آ کے جنت دا نمونہ بن گیا۔ اوہناں کہانیاں وچ اک سبق' اک اصلاح' اک مقصدیت ملدی اے۔ گل بات دا انداز سدھا پدھرا اے۔ کوئی ول چھل نیں۔ ظہیر نیاز بیگی نیک دل تے سدھے سبھاوالے بزرگ سن۔ جس طراں اوہ آپ صاف ستھرے دل تے کردار دے مالک نیں اوسے طراں اوہناں دیاں کہانیاں وی صاف تے سدھیاں پدھریں نیں اوہناں وچ وعظ یا لیکچر نہیں ملدے سگوں اندر گتی کہانی وچوں اک ترغیب پھٹدی اے جیہڑی نیکی دا سدا دیندی اے۔

سوال ☆ تقریر دا فن نیت دا بھاگ ہر دو لکھتاں نوں اپنے لفظاں وچ لکھو (۱۹۸۶)؟

تقریر دا فن ارشد میر مرحوم نے ایس ہلکے پھلکے مضمون وچ تقریر تے مقرر بارے بڑیاں ڈھکویاں گلاں کیتیاں نیں۔ تقریر کرنا آسان نہیں۔ بلکہ کدی کدی تاں تجربہ کار مقرر وی ہوٹ ہو جاندا اے۔ تے پت لہا کے سٹیج توں تھلے آ جاندا اے۔ تے کامیاب مقرر اوہ اے جیہڑا گندے انڈے' تے پلپلے ٹماٹر کھا کے وی ہار نہ منے تے تقریر نوں جٹیار ہوے۔ تے اوڑک اوہدی گڈی چڑھ جاندی اے۔ تقریر لئی ضروری اے کہ بندہ ڈھیٹھ ہووے تے ڈنڈیں پیٹیں تگڑاوی ہووے۔ تے نالے تقریر کرن ویلے اوہ بولد الگا جاوے۔ رکے بالکل نہ' نہ اوہ شرماوے۔ نہ اوہ کسے دی روک ٹوک دی پرواہ کرے۔

مقرر حضرات دیاں قسماں

(۱) مجمع باز اوہ مقرر نین جینہاں نال ریل گڈیاں تے بساں وچ سانوں واہ پیندا اے۔ ایہہ لوگ گلاں باتاں تے چرب زبانی نال لوکاں کول کھیہ سواہ وچ کے اگانہ ہندے نیں۔

(۲) منگتے مقرر اوہ نیں جڑی فقیر تے منگتے دا روپ وٹا کے ہیکاں لالا کے پتھر دل لوکاں نوں موم کر کے اوہنا دیاں جیباں ڈھلیاں کرا لیندے نیں۔ جے کوئی سخی اوہناں نوں وڈھن پے جائے تاں اوہ وی اگوں گھٹ نہیں کر دے۔ مثلاً اک فقیر نے سوال کیتا۔ گھر والے نے اوکھا جواب دتا۔ اوہنے فیر سوال کیتا۔ اگوں جواب ملیا۔ ساڈھے گھر کجھ نہیں۔ فقیر نے کہا۔ کوئی پاٹا پرانا کپڑا ای دے چھڈو۔ جواب ملیا۔ کجھ نہیں ہیگا تاں اوڑک فقیر نے پولے جہئے مونہہ نال آکھیا۔

"جے ایتھے وی ساڈے جہئی ڈھبری ٹیٹ اے۔ تاں فیر آجا دونوں رلکے منگن چڑھنے آں۔ اک اکلا تے دو یاراں ہندے نیں تے نالے یاراں نال بہاراں وی۔"

(۳) مذہبی قسم دے مقرر حضرات اپنے خطبیاں راہیں (الا ماشاء اللہ) لوکاں نوں کھیروں کھیروں کر چھڈ دے نیں۔ تے سیانیاں دا خیال اے کہ عالمی جنگاں مک سکدیاں نیں پر مذہبی مقرراں دے پائے ہوئے پواڑے قیامت تک نہیں مکن لگے۔

(۴) سیاسی مقرراں بارے لکھاری دا خیال اے کہ ایہہ لوک جد تک سچ نال جھوٹھ رلا کے

Marfat.com

تقریر نہ کرن تان گل نہیں بن دی۔ ایہہ حضرات اپنے مخالفاں دی پت پان لاہن وچ تیز ہندے نیں۔ جیہڑا سیاست دان تقریر دے فن دا جانو نہیں اوہ سیاست دان نہیں بن سکدا۔

(۵) اول درجیدا مقرر اوہ گنیا جاندا اے۔ جیہڑا اپنے مخالفاں دی چوکھی پت پان لاہ سکے۔ ستے پئی لوکاں نوں جگا کے بٹھالوے۔ تے گھراں نوں جان والے پیران تے کھلو کے تقریر دا سواد لین۔ ایہہ مقرر حضرات بڑے کامیاب نیں۔

(۶) درمیانے درجے دے مقرر حضرات دی تقریر سنن والے لوک پڑوچ بیٹھے بٹھائے مالشئے کولوں مالش کرا سکدے نیں۔ گنیریاں چوپدے چوپدے نیند لاہ سکدے نیں تے جے فیر وی ایہہ مقرر جان نہ چھڈے تاں اوتھے ای لمبی تانکے سوں جاندے نیں۔

(۷) ایہہ مقرر رولا خوب پاندے نیں۔ گلھوں آواز دی بلندی دے زور نال وزنی ثابت کرن دی کوشش کردے نیں۔ تے مجمع کولوں داد دے طالب ہندے نیں۔ جے لوک ہنگورانہ بھرن تاں ایہہ کپڑے لاہ کے 'بانہواں کنج کے سٹیج اتے تقریر جھاڑن دا زوردار مظاہرہ کردے نیں۔ حتی کہ لوکی شرمو کشرمی ہنگورے بھرن ڈیہہ پینڈے نیں۔ ایہہ وڈا میل مقرر نیں۔

(۸) تھن ترٹ مقرر پیندی سٹے جمے ہوئے مجمع نوں بھی اکھاڑ کڈھ دے نیں۔ اجہیئے اک مقرر نے تقریر جاری رکھی۔ حتی کہ اکو بندہ رہ گیا۔ اوہ تقریر کردا رہیا۔ اخیر اوہنوں پچھن لگا کہ تینوں میری تقریر بڑی پسند آئی جاپدی اے۔ اوہ بندہ اگوں بولیا۔ جناب تقریر چھپتی مکا لئو میں لاؤڈ سپیکر دکان تے پچا کے 'گھر جانا ایں۔

(۹) مثالی مقرر اوہ ہندا اے جیہڑا برے وقت نوں سمھال جائے مثلاً اک مقرر نے شروع وچ ای صدر صاحب تے عوام نوں خطاب کر دیاں اکدم آکھ دتا۔ 'تہاڈا ڈاہیڑا غرق ہووے 'لوک حیران سن کہ ایہہ کیہ آکھیو نیں بعد وچ پتہ لگا کہ لاؤڈ سپیکر وچ کرنٹ آگیا سی۔ جنہوں مقرر صاحب دا ہتھ لگا تاں اوہنے آپ مہارا ہو کے تہاڈا شکریہ 'ادا کرن دی تھاں اچانک تہاڈا ایڑہ غرق ہووے کہہ دتا تے فیر طریقے نال لوکاں دا گھر پورا کر کے سٹیج توں اتریا۔

(۱۰) سٹیج اتے جد کدی مقررنوں مجمع موضوع دے خلاف کجھ آکھن دی اڑی نبھ لوے۔ تاں بڑی مشکل پیش آوندی اے۔ مثلاً اک لیڈر دی تقریر توں پہلاں سٹیج اتوں اعلان ہویا کہ ہن فلانے اچے سچے لیڈر اپنا کلام پیش کرن گے۔ چنانچہ مجمع بھوتر پیا۔ تے اوہنے شعراں دی فرمائش شروع کر دتی۔ آخر مقرر صاحب تقریر کیتے بغیر سٹیجوں تھلے لہہ آئے۔

(۱۱) گھوٹے والے مقرر وی ہندے نیں۔ جہڑے رٹی ہوئی تقریر کر کے لوکاں دا دل موہندے نیں۔ پر کدی کدی اوہ تقریر دے پیراگراف بھل جاندے نیں۔ تے فیر بونگیاں مارن تے آجاندے نیں تے جنہوں بونگیاں وی نہ آوندیاں ہون اور نمو جھان ہو کے سٹیج توں تھلے لہہ جانداے۔

ظہیر نیاز بیگ دی نیت دا بھاگ ایہہ کہانی وی نیک نیتی دے آلے دوالے گھمدی اے۔ حدیث شریف "عملاں دا دارومدار نیت اپر اے "توں ایہو سبق لبھدا اے۔

Marfat.com

حنیف زمیندار ماپیاں دا پتر اے۔ اوہ دسویں پاس کر دا اے تاں اوہدا باپ فوت ہو جاندا اے۔ اوہدے رشتے دار اوہنوں صلاح دیندے نیں کہ اوہناں نال رل کے واہی بیجی دا کم کرے۔ پر حنیف اپنی پڑھائی جاری رکھنا چاہندا اے۔ اوہدی ماں وی اوہنوں اگے پڑھانا چاہندی اے۔ اوہ ماں پتر اعلیٰ تعلیم دے چاہوان نین۔ پر اک یتیم بچے دے رشتہ دار چاہے تائے تے ہور سکے سودرے اوس دی اعلیٰ تعلیم دے حق وچ نہیں۔ ایس لئی اوہ مان پتر دے فیصلے اتوں ناراض ہو جاندے نیں حتی کہ حنیف دے چاچے اوہدا حصہ دین توں وی انکاری ہو جاندے نیں۔ حنیف ایس گل دی پرواہ نہیں کر دا۔ بلکہ رب دے بھروسے اوکھا سوکھا اپنی تعلیم جاری رکھدا اے ملی اے کرن توں بعد اوہ اک فرم وچ نوکری کر لیندا اے۔ اک دن اوہ فرم دے عملے دی تنخواہ لین جاندا تے خزانچی غلطی نال اوہنوں دس ہزار ودھ دے دیندا اے۔ اوہ ساری رقم لے کے آگیا۔ تے جدوں اوہنے رقم دی گنتی کیتی تاں پتہ چلیا کہ رقم واقعی ودھ آ گئی اے۔ تاں اوہنے اوس رقم نوں وکھرا کر کے رکھ تا۔ اگلے دن چھٹی سی۔ چنانچہ اوستوں اگلے دن ودھ آئی ہوئی رقم واپس کرن جاندا اے۔ متعلقہ کیشیئر بیمار سی ایس لئی اوس چھٹی کیتی سی حنیف کیشئر دے گھر جاندا اے اوہدی حالت بڑی قابل رحم اے کیوں جے دس ہزار دی رقم دا تھڑ جانا کوئی معمولی گل نہیں سی۔ حنیف اوہنوں تسلی دیندا اے۔ چنانچہ اوہدی فرم ولوں اوہنوں ایمانداری ورتن پاروں انعام ملدا اے تے نالے ترقی وی ہو جاندی اے۔ اوہ گھر آیا تاں اوہدی ماں اوہنوں بڑی خوش خوش نظر آئی۔ اوہنے خوشی دا سبب پچھیا۔ تے ماں نے دسیا کہ تیرے چاچے پیلی بنے دا پچھلا حصہ وی دے گئے نیں تے نالے تیرے رشتے واسطے ہاں کر گئے نیں۔ حنیف نوں خوش دیکھ کے اوہدی ماں سمجھی کہ اوہنوں شاید ایس گل دا پتہ لگ گیا اے لیکن جدوں حنیف نے اپنی ترقی تے انعام واکرام بارے دسیا تاں دونہان ماں پتراں نے گویڑ لایا کہ ایہہ ساری کرامات تے برکت نیک نیتی دی اے تے انج تقریر دا فن تے نیت دا بھاگ اپنا اپنا چانن کھلار ہیا اے۔

سوال ☆ پگ تے ٹینکی دا پھل ہر دو لکھتاں نوں اپنے لفظاں وچ لکھو تے اوہناں دی فکری تے فنی اہمیت دسو؟ (۱۹۸۷ء)

ارشد میر مرحوم پگ بارے دسدے نیں کہ اک زمانہ سی کہ لوک پگ نوں عزت دا سمبل سمجھدے سن۔ تے اکھیا جاندا سی۔ جے پگ نہیں تے پت نہیں۔ پگڑ وڈے تے اچے لوک بنھدے سن۔ جناں وڈا پگڑ ہندا' اوس توں بندے دے وجھکرے تے ٹوہر دی شان گویڑیجاندی سی۔ پر ماڑے جھیڑے لوک وی سروں ننگے نہیں سن رہندے۔ ایسی لئی اوہنان دی پگ 'پگڑی' بن گئی۔ ویاہ کڑمائیوچ چار پگ بنھد جانجی نہ دسے تاں 'ہوئے ہوئے' ہو جاندی سی۔ لاڑے دے سر تے پگ اچیچی بھی جاندی سی۔ تے بعض لوک اج کل وی لاڑے نوں 'بنھی نبھائی' پگڑی ضرور پہنا ندے نیں۔ تے بعض سر ہالے نوں وی۔ لاڑا سوہرے گھروں پگ اتے پگ بنھ کے ڈولی نال تر جاندا سی۔ گھروں کوئی وی ننگے سر نہیں سی نکلدا ایہہ ساڈے معاشرے' ثقافت تے تہذیب دی

Marfat.com

پچھان گئی جاندی سی۔ پر جدوں نواں زمانہ آیا تاں لوکاں نے پگاں لاہ کے بودے رکھنے شروع کیتے۔ پر کجھ لوکاں نے پگاں لاہیاں تے ترکی ٹوپی لینی شروع کیتی۔ فیر جناح کیپ دا رواج ہویا۔ تے اوڑک نکے وڈے سارے (الا ماشاء اللہ) سروں ننگے ہو گئے۔ لکھاری نے ایسی مضمون وچ پگ دی اہمیت' اوسدی ثقافتی سماجی تے طبّی ضرورت اتے چانن پایا اے۔ اوہ دسدے نیں۔ کہ اج کل لوک پگ دی تھاں جتی لاہ کے سر تے دھر لیندے نیں۔ تے جنہوں اجہیا موقع نہیں ملدا اوہدی بھاگو ان چھتر پولا کر کے اوہدا گھر پورا کر دیندی اے۔ ننگے سر چھترول کیتیاں سر گنجا ہو سکدا اے۔ پرانے زمانے وچ پگ ہندی سی تاں لتر اڑدا وی ڈر نہیں سی ہندا۔ جے کدی ہوویجاندا تاں بندہ پگ جھاڑ کے دوبارہ بنھ لیندا سی تے سر گنجا ہون توں بچ جاندا سی۔

پگ دی شان لکھاری موجب کدی زمانہ سی کہ پگ نوں مایا دیکے اتوں ابرق داد ھوڑا دتا جاندا سی تے فیر رنگ وچ ڈوبا دیکے ٹس کڈھی جاندی سی۔ کجھ شوقین گوٹے والے کیسری چیرے بنھ کے اتے کلغی لاندے سن۔ بھلوان وی پگڑ تے مندیل (رومال' ٹپکا) بنھ کے جلوس کڈھ دے تے بڑھکاں مار دے تے بکرے بلاندے سن۔ صدیاں پہلے پنجابی مسلمان زنانیاں وی پگ بنھدیاں سن۔ پگ راجے مہاراجیاں' تے نولاں جاگیرداراں دی شان سی۔ پیو دی وفات مگروں وڈے یا جانشین پتر نوں سارے کوڑمے وچ پگ بنھائی جاندی سی۔ اج کل وی ایہہ طریقہ چالو اے۔ پر پگ دی تھاں کدی کدی ٹپکا یا ہور کوئی شے ہندی اے۔ استاد دیطرفوں شاگردنوں تعلیم مکمل کرن اتے پگ بنھائی جاندی اے۔ میلے ٹھیلے وچ پگ سر توں پیراں تائیں لمکدی جاندی سی۔ تے چھنجاں (پہلوانی دے عوامی مقابلے) وچ جتن والے دی پگ نوں وانس اتے رکھ کے اچیایا تے پھرایا جاندا سی تے چوفیرے کھلوتے تماشائیاں کولوں انعام اکرام وصولیا جاندا سی۔

ملکی ونڈ توں پہلاں پگ بھنا ہر پلیے واسطے ضروری سی۔ اوہ لال پیچاں تے نیلی پٹی والی پگ ہندی سی۔ اک لال پگڑی والا سپاہی پنڈ جاوڑدا تاں سفید پوش' ذیلدار تے' بٹر دار توں لے کے چوکیدار تک بھنان نوں وخت دیندا سی۔ پر اج کل پلس دے سپاہی نوں پگ دی تھاں بے رعبی جہئی' چنا جور گرم' ویچن والیاں نال رلدی ملدی ٹوپی پوادتی اے۔ تے انہوں پا کے چنگا بھلا جوان وی' تین دا سپاہی تے لگے (دو پیسے دا اک پرانا سکہ جیہڑا ۱۹۶۰ء تک چالو سی۔ ٹکہ) والا کاغذی باوا دسدا اے۔ ایسٹوپی نال سپاہی دی تھاں کئی واری نقلی چوکیدار دا جھولا پیندا اے۔ لال پگڑی والے پلیے توں وڈے وڈے بدمعاش وی سہکدے سن۔ پر اج نیلی ٹوپی والے پلیے نوں کوئی نہیں من دا۔ پلس چوکی دے سامنے ہلے گلے ہندے نین تے پلس موقعے تے پہنچن دی تھاں نیر کاں وچ جاوڑدی اے۔

لوک گیتاں وچ وی پگ دا ذکر آوندا اے۔ مثلاً

کلی کلیر دی' پگ میرے ویر دی
شیشہ میرے بھائی دا ٹٹے مونہ جوائی دا
(۲) سوہے وے چیرتے والیا میں کہنی آں
توں کر چھتری دی میں چھاویں بہنی آں

Marfat.com

لکھاری موجب اج کل پگ ہنھن دا رواج گھٹ گیا اے۔ پر پگڑی دا رواج کاروباری حلقیاں وچ بڑا ودھ رہیا اے، یعنی دکان یا مکان لین ویلے اوہدی پگڑی دینی پیندی اے۔

تحریک پاکستان دے کارکن تے شاعر جناب ظہیر نیاز بیگی دی نیکی دا پھل ایس کہانی وچ نیکی دی وڈیائی دسی گئی اے کہ جے بندہ نیک نیت نال کوئی کم کرے جیہڑا اللہ رسول دے حکم دے مطابق ہووے تاں اللہ تعالیٰ کسے دی کمائی ضائع نہیں ہون دیندا۔ بلکہ اوہدا اجر اوہنوں ضرور ملدا اے۔

راجے خاں اک وڈا زمیندار سی۔ بڑا آکڑباز تے ہنکاریا ہویا۔ اکواری ڈاکو واں ہتھوں ڈاہڈی مار کھاہدی تے اوہ اپنے ولوں اوہنوں مار کے راہ وچ سٹ کے نکل گئے اوہدی دیکھ بھال لئی رب نے اوہدے گوانڈھی امانت نوں بھیج دتا۔ اوہنے راجے خاں دی بڑی ٹہل سیوا کیتی۔ تے صرف نیت ایہہ سی کہ اک انسان نال پیار تے اوہدی سیوا کرن نال اللہ راضی ہوندا اے بھانویں اوہ کوئی راجے خاں ہووے یا چوہڑا چمیار۔ خدمت دا بدلہ بندے کولوں نہ منگو بلکہ اللہ ول دھیان کرو اوہ آپ دیوے گا۔ چنانچہ جدوں راجے خاں ول ہو گیا تاں اوہدے دل وچ امانت دی قدر ودھ گئی۔ نہ صرف قدر ودھی بلکہ اوہنے اوہدے پتر بشیر نوں اپنی دھی دا رشتہ وی دے دتا تے نالے اپنی جائیداد دا وارث بنا دتا۔ تے اج اللہ تعالیٰ نے نیکی دا اوہنوں سوہنا اجر دنیا وچ وی دتا تے آخرت وچ وی دیوے گا۔ کیوں جے اللہ تعالیٰ نیکی کرن والیاں نوں دنیا تے آخرت وچ کامیاب فرماندا اے۔ بشرطیکہ نیکی کمان والے نے نیکی صرف رب رسول دا حکم منکے کیتی ہووے۔ اوہدے پیچھے کسے کولوں لوبھ تے لالچ دی سدھر نہ ہووے۔ بلکہ خالص اللہ دی خاطر نیکی کیتی جائے۔ جویں علامہ اقبال فرماندے نیں۔

؎ جس کا عمل ہو بے غرض اس کی جزا کچھ اور ہے
حور و خیام سے گزر بادہ و جام سے گزر

سوال ☆ بس دا سفر تے نیت دا بھاگ ہر دو لکھتاں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ ایس طراں پیش کرو کہ لکھاریاں دے اسلوب اتے چانن پے سکے۔

"بس دا سفر" دے لکھاری ارشد میر مرحوم موجب ساڈے وڈکیاں نے سفر نوں بہت مبارک خیال کردیاں ایہہ سمجھیا ہویا سی کہ 'سفر وسیلہ ظفر' ہندا اے پر اج کل بس دا سفر کرن والا اپنے گناہ بخشوا کے تے بولیا چلیا معاف کر کروا کے گھروں نکلدا اے کیوں جے پتہ نہیں کیہڑے ویلے بس نال خدانخواستہ کوئی حادثہ پیش آجاوے یا کسی ہور بس یا کار یا ویگن نال اوہ متھا لا بیٹھے تے اوڑک سواریاں دا گھان پچہ ہو جائے۔

لکھاری دا خیال اے کہ بساں نوں انجان ڈرائیور چلاندے نیں تے اوہ وی بڑی تیز رفتاری نال۔ جہدا نتیجہ ظاہر اے کہ روز اخباراں وچ حادثات دیاں خبراں چوکھیاں ہندیاں نیں۔ لکھاری دا کہن اے کہ جیہڑے مسافر بس دا سفر کر کے خیری سلا گھر و گھری پہنچ جاندے نیں اوہناں دے پچھے اوہناں دے ماپیاں، بھیناں بھراواں تے دوجے نگدیاں دیاں دعاواں ہندیاں نیں یا کوئی نیکی اوہناں

Marfat.com

آجاندی اے یااوہنان دا کسے ویلے دا ہتھیں دتا کم آجاندا اے۔
لکھاری موجب بس دے سفر وچ جان بچ جائے تاں بوجھا کٹیا جاندا اے۔ تے سفر دے دوران تیز رفتاری دے خوف نال کنب کنب کے بھیڑا حال وکھرا ہندا اے۔ باہر دی دھوڑ وکھری پھکنی پیندی اے جس نال چنگا بھلا بندہ 'منہ نہ متھا جن پہاڑوں لتھا' دی تصویر بن جاندا اے۔ لکھاری کہندا اے کہ بس دے سفر دے دوران بڑے بڑے کافر دل حضرات وی کلمہ پڑھدے تے آیۃ الکرسی دا ورد کردے رہندے نیں کہ پتہ نہیں کیہڑے ویلے کی ہو جانا اے۔ جہدے نتیجے وچ سوانیاں دا سہاگ تے بال بچیاں دے سر دا سایہ اگے پچھے ہو سکدا اے تے لکھاں روپے دا زر مبادلہ کھوہ کھاتے پے جاندا اے۔ چنانچہ اڑدی اڑدی خبر سنی اے کہ ہن بیمہ کمپنیاں بس دے سفر دا رسک لین توں مکرن لئی بیمہ کرن ویلے آپنیاں شرطاں وچ ردوبدل کرن بارے سوچ رہیاں نیں۔ تے لکھاری موجب بیمہ کمپنیاں دا اجہیا فیصلہ کرنا ٹھیک ای جاپدا اے کیوں جے انجان ڈرائیور ستر میل فی گھنٹہ دی رفتار توں ارھان کھلوندے ای نہیں۔ تے فیر جے کر دو ڈرائیور اکوپا سے نوں سفر کردے کردے بھوتر پین تاں فیر بر داں لا کے چھوٹ وٹدے نیں۔ تے کدی کدی دونوں ڈرائیور اپنا اپنا جھگا چوڑ کرن توں علاوہ سواریاں تے مسافراں نوں وی نہیں بخشدے۔
دوجے ملکاں وچ بساں تے 'کاراں دیاں دوڑاں' ہندیاں نیں پر اوتھے بہترین سڑکاں نیں تے نالے بہتر حالت دیاں گڈیاں ایس کم لئی استعمال کیتیاں جاندیاں نیں۔ پر ساڈے ملک وچ سڑکاں تے بساں دو نہاں دا حال بڑا بھیڑا اے تے۔ رہئی کھیئی کسر انجان ڈرائیور پوری کر دیندے نیں۔ تے بس دے متھے اتے شاید خدا حافظ ایسے کارن لکھایا جاندا اے
ڈرائیور بارے لکھاری دا تجربہ اے کہ اوہ تیزی رفتاری بارے شکایت کرن والی سواری نوں بس توں اتار دیندے نیں۔ جیکر کوئی عزت والی سواری شکایت کرے تاں آکھن گے۔
کلینر صاحب! باؤ ہوراں نوں بقایاد یکے آرام نال تھلے لاہ دیو۔
تے جیکر کوئی ہماتڑ شکایت کرے تاں فرماندے نیں۔ 'اوئے ایس بج (بجو واسم تصغیر) نوں چھیتی دھکا دے نالے ایس بڈاوے نوں بہایا ای کیوں سی؟'
لکھاری اک واری راہ وچ بس دے ڈرائیور نوں شکایت کر بیٹھا۔ تاں اوہ اگوں بولیا۔ 'باؤ جی! ٹانگے تے چڑھیا کرو۔ جے کدی گڈی تے چڑھن دا شوق کدے تاں نرنے کلیجے گاجر یا اولے دا مربہ کھانا نہ بھلیا کرو..... امریکہ چن توڑی اپڑ گیا اے کسیں سانوں لہوری نہیں پہنچن دیندے۔ غصہ نہ کرنا۔ شکلوں تاں خیرے نہیں سو جاپدے۔ ڈرائیور دا لیکچر سن کے سواریاں ٹھاہ ٹھاہ ہسن ڈیہہ پیاں تے لکھاری شرمندہ ہو کے تے چپ کر کے بہہ گیا۔ تے باقی دا سفر کن لپیٹ کے کیتا تاں جے رہندی کھوہندی عزت پت نوں وٹا نہ لگے۔
کلینر صاحب بس دے اندر سواریاں انجی تنی جاندے نیں جیوں واڑے وچ بکریاں بھیڑاں ڈکیاں ہون تے نفسا نفسی دا ایسا عالم طاری ہندا اے کہ گویا حشر دا میدان اے۔ جتھے مانواں' پتراں نوں بھل جاندیاں نیں۔ پروارے جایئے کلینراں دے کہ اوہ آکھن گے ستر ٹکٹ تے اکہتر

Marfat.com

سواریاں نیں۔اک سواری بے ٹکٹ اے۔اپنی عزت اپنے ہتھ۔چنانچہ بے ٹکٹ سواری وی ؟شرمو کشرمی ٹکٹ کٹالیندی اے۔

بساں دے مالک شام نوں آمدن گھٹ لیان دا شکوہ کر کے ڈرائیور تے کلینر دی جھورلا ہندے نیں۔ ایس لئی دو نہاں دی کوشش ہندی اے کہ سواریاں ودھ توں ودھ بٹھاؤ۔تے مالکاں نوں خوش رکھو تے نالے آپو کمیشن کماؤ۔کلینر حضرات دی عادت بارے لکھاری دسدا اے کہ اوہ سواری دا بقایا ماں دا ددھ سمجھ کے پی جاندے نیں تے جے اوھروں دانہ لگے تاں مالکاں نوں دا لا جاندے نیں تے فیر استاد شاگرد ففٹی ففٹی کر لیندے نیں۔پر دو جے پاسے جدن آمدنی گھٹ جائے تاں مالک فرماندا اے۔

ساڈا تہاڈا گزارہ مشکل لگدا اے۔اینٹی دور وچ لاری نوں گڈے وانگ نہ چلاؤ۔مرنا برحق اے۔ جیہڑی رات قبر وچ آؤنی ایں اوہ باہر نہیں آسکدی۔اوہنوں کھوتی ریڑھی وانگ چلا کے لاری دی پت یان نہ لاہو۔

لکھاری موجب کجھ سواریاں وی ڈرائیور نوں تیز رفتاری لئی مجبور کر دیاں نیں۔ایک ڈرائیور چالی میل فی گھنٹہ نال جا رہیا سی کہ سواریاں نے رولا پایا۔پر ڈرائیور دے کن تے جوں وی نہ اڑکی۔آخر اک مسافر اٹھیا تے فرمان لگا۔

بیلیو !ڈرائیور ہوراں نوں بہتا نہ مجبور کرو۔اوہ پہلاں ای پتہ نہیں کس طراں ایس رفتار نال جا رہیا اے۔بھائی ہوراں کو چوانی چھڈ کے نویں نویں ڈرائیوری سکھی اے۔(مفہوم) ایہہ ٹانچ سن کر کہڑ اڈرائیور اے جہڑا ستھ ستر داگیر نہ لاوے گا۔

بساں دیاں قسماں

(۱) دھکا اسٹارٹ۔اجہئی بس نوں سٹارٹ کرن لئی سواریاں کولوں دھکا لوانا ضروری اے۔جیہڑے مسافر دھکا نہ لوان تے اڑی کر کے بیٹھے رہن۔اوہناں دی منزل دور ہو جاندی اے۔

(۲) **نان اسٹاپ:** ایہہ بساں راہو چ گھٹ ای کھلوندیاں نیں پر کدی جی کرے تاں کھڈیا نہر وچ چھال مار کڈھدیاں نیں۔کیوں جے ایہہ اکثر بغیر بریکوں ہندیاں نیں۔تے کئی واری فٹ پاتھ تے چلن والے لوکاں نوں رگڑ چھڈدیاں نیں۔ڈرائیوراں نوں بے قصور بندے مارن دا اک طراں شوق ہندا اے کیوں جے مقدمے وچوں عموماً بری ہو جاندے نیں۔لکھاری نے تاں صرف ایہہ قسماں دس کے ای بس چا کیتی حالانکہ سپیشل بساں' کھڑ کھڑ کردیاں بساں۔جھولدیاں بساں' کھوتی بساں' گھوڑی بساں تے ہور کئی طرں دیاں بساں ملدیاں نیں تے کمیشن والیاں بساں دی اپنی وکھری شان ہندی اے۔

شعر نگاری لکھاری موجب بساں وچ اوٹ پٹانگ شعر لکھنا ساڈی تہذیب دا انگ اے۔بھانویں ایہہ انگ کناں وی غیر معیاری ہے۔مثلاً اک پینٹر نے اک بس دے اندر ایہہ فقرہ لکھیا! کتا چہ ڈرائیور کول اے۔'جنہوں دیکھ تن جماعتاں پڑھے بلونگڑ یئے اڑی بنھ لئی تے بے بے نوں آکھیا! بے

Marfat.com

بے !ڈرائیو کولوں کتا چہ لے دے' تے تعلیم بالغاں دا اک پڑھا کووی اوہدے نال رل گیا تے چنگا بھلا شغل میلہ بنیار ہیا۔

عوام یا سواریاں دا حسن سلوک

(۱) اج تاں ڈرائیور کلینر ای ہمیشہ کامیاب ہندے نیں پر کدی کدی لوک وی اوہناں نال ہتھ کر جاندے نیں۔ مثلاً سرگودھے ول جاندیاں لکھاری نے اکواری کیا کہ اک پینڈو جوان اپنے بال نوں بکھرا چکی کھلوتا سی۔ اوہنے دوروں ہتھ ہلا ہلا کے بس کھلہاری۔ لاری کھلو گئی تاں پینڈو نے بال دا مونہہ باری وچوں لاری دے اندر کیتا تے آکھن لگا۔ ڈرائیور صاحب! کاکے نے لاری کدی نہیں ڈٹھی۔ اج اوہنوں رج کے لاری دیکھ لیں دیؤ تے چھوہر نوں آکھیا۔ سوہری دیا! ڈرائیور کوئی اونترا نکھترا نہیں سگوں۔ جیا جنت والا جاپدا اے۔ لاری نوں رج کے دیکھ گھن۔ تے فیر اوہ اپنے راہے پیا۔

(سواریاں نے ایہہ منظر دیکھیا تاں ہس ہس پھاویاں ہو گیاں)

(۲) اکواری لکھاری گوجرانوالے توں لاہور آ رہیا سی۔ 'ساد ھو کے' کول اک بھائیے نے چٹی چادر ہلا ہلا کے لاری کھلہاری۔ لاری کھلو گئی تاں اوہ بندہ لاری وچ مونہہ پا کے پچھن لگا۔ جناب کیسے کول روپے دا بھان ہووے گا۔ تے فیر پرتاویں اڈی پرت کے نسیا۔ ڈرائیور نوں بڑا غصہ آیا۔ اورہ اوہدے مگر بھجا۔ پر اوہ نہر وچ چھال مار کے تر دا تر دا ور نکل گیا۔

(۳) اک ڈرائیور نے سٹیئرنگ تے بیٹھیاں چل دی لاری وچ ہتھ چھڈ کے حلوہ پوری کھاہدا تے فیر کناں ای چر مچھاں نوں تاء دیندا رہیا۔ مسافر گھابر گئے۔ اوڑک اک گھبرو اٹھیا تے آکھن لگا۔ ڈرائیور صاحب کیں سٹیئرنگ سنبھالو۔ مچھاں نوں تاء میں دئی جاناں۔ ایہہ فقرہ سنیاں تاں ڈرائیور بڑا اچی ہویا۔

(۴) اک بڈھری مائی نے گوجرانوالہ توں چڑھدیاں سار کلینر نوں پکی کیتی پئی کامونکی آوے تاں مینوں وسیں۔ اتفاق دی گل کہ 'کامونکی' لنگھ کے لاری مرید کے پہنچ گئی۔ مائی نے پچھیا کامونکی آگیا اے؟ کلینر نوں اپنی غلطی دا افسوس ہویا تے اوڑک اوہنے ڈرائیور دی منت کیتی تے اوہ لاری موڑ کے کامونکی لے گیا۔ تے آکھیا 'مائی جی! کامونکی آگیا اے۔'

مائی نے سنیا تاں آکھن لگی۔ جوانیاں مانیں' میں ایتھے اترنا نہیں سو' مینوں میری کڑی نے کہیا سی دوائی دی دو جی خوراک کامونکی اپڑ کے پیویں۔'

مکدی ایہہ کہ بس دا سفر بڑا خطرناک سفر اے۔ پر اج کل تاں ہر سفر خطرناک اے۔ گھر وچ رہنا خطرناک ہو گیا اے۔ خطرہ ہر جگہ موجود اے۔ ایس لئی بلھے شاہ دے مصرعے وچ فرق پا کے ایہہ آکھن دی لوڑ نہیں کہ

بسوں بس کریں اوئے یار
پیدل ٹور میرے درکار

Marfat.com

فنی لحاظ نال ایہہ مضمون انشائیے دی بھے مار دا اے۔ ایس وچ مضمون گھٹ تے انشائیہہ بہتا اے۔ میری جاچے ارشد میری دیاں ایہہ لکھتاں کو مل لیکھ دی صف اول وچ آوَندیاں نیں (قدر آفاقی)

ارشد میر مرکزی پنجاب دی زبان دا بہترین جانوا ے۔ اوہ بیان ڈھنگ اتے وی پوری گرفت رکھدا اے۔ اوہ جیہڑی وی گل کردا اے اوس لئی لفظاں دا انتخاب وی بہت سوچ سمجھ کے کردا اے تے فیر اوہناں نوں ترتیب دین ویلے وی ادیبانہ صلاحیت دا ثبوت دیندا اے حتی کہ اوہ اپنے لفظاں توں جہڑا تاثر پیدا کرنا چاہندا اے اوہ تاثر پیدا کر کے دکھا دیندا اے مثلاً اوہ 'بس دے سفر' دی نندیا بھری اہمیت اجاگر کرن لئی گل ایسی طراں شروع کردا اے۔

'وڈے وڈیریاں کوئی چٹو نہیں سی ریڑھیا۔ نہ ای پہلوں چٹور یڑھن تے ٹرپلاں مارن دا بہتا رواج ای سی۔ ایس لئی جدوں اوہناں سوچ وچار کے 'سفر وسیلہ ظفر' ہون دا نعرہ لایا۔ اوہناں وچاریاں دے خواب خیال وچ وی نہیں سی جے ویہویں صدی وچ لوکاں نوں بس جہہئی نامراد سواری نالوا ہپوے گا۔ جہیڑی ماڑیاں سواریاں دی رہندی کھوہندی رت سکان تے تگڑیاں ہڈاں پیراں دے کھلے سواراں نوں وی بے بس 'کوڈی کوڈی تھکان تے کئی واری 'قبر دا وسیلہ 'بنان دا سر بندھ کرے گا' بس دے سفر بارے اوہ اک جگہ کہندا اے :- خود کشی لئی اوہدا سفر بڑا کسیرا اے جہدے لئی نہ نیند دیاں گولیاں کھان دی لوڑ اے تے نہ ای رسالبھ کے گھر دی چھت نال لمکن دا سیاپا کرنا پیندا اے بس سدھے پدھرے لاری وچ لمکن دی کروتاں پہلے 'دوجے' حد ترتیجے پھیرے ڈرائیور ہوری تہاڈا اگلیاں نال ملاپ کرا دیں گے۔ تے تسیں دنیا دے سڑی سیاپیاں توں بچ جاؤ گے۔'

ایس زبانوں تسیں پڑھدے جاؤ۔ ایس بیان توں لوری لیندے جاؤ۔ اول توں آخر تک اکو جہیا مظاہرہ نظر آویگا۔ زبان گوجرانوالہ 'لاہور' شیخوپورہ 'گجرات' سیالکوٹ تے قصور دے وچکار لے سنھ دی رلویں جہہئی اے۔ جس وچ بڑا عوامی پن تے چس اے۔ تے بیانن دا ڈھنگ وی بڑا نویکلا اے تے جے قاری ذرا کو سیانا دی وہووے تاں ارشد میر ادا نویکلا ڈھنگ آسانی نال پچھان سکدا اے۔

نوٹ نیت دا بھاگ بارے ویروا پچھلے مضمون تقریر دا فن بیٹھ دیکھو۔

سوال ☆ کرنی دی بھرنی تے پروہنے ہر دو لکھتاں دا خلاصہ تے تنقیدی جائزہ اس طراں پیش کرو کہ لکھاریاں دے اسلوب اتے چانن پے جائے؟

ارشد میر دے 'پروہنے' دا خلاصہ موت تے گاہک بارے تاں مشہور اے کہ اوہدے آون دا کوئی وقت مقرر نہیں۔ حالانکہ موت دا وقت مقرر اے تے اوہ اگے پچھے نہیں ہو سکدا۔ پر ایس گل دا مطلب ایہہ ہے کہ ارشد میر مرحوم نے پروہنے دے آوَن دا وقت وی موت نال شامل کر دتا اے کہ اوہدا وی پتہ نہیں کیہڑے ویلے آن کنڈی کھڑکاوے۔

جدوں پروہنے نوں رحمت سمجھیا جاندا سی۔ اودوں لوک پروہنے دا انتظار کر دے سن۔ حضرت ابراہیم علیہ السلام روزانہ کوئی نہ کوئی پروہنا گھر لیا کے۔ اوس نال رل کے کھانا کھاندے سن۔ روہنے بارے خیال سی کہ اوہ اپنی قسمت نال لے کے آوَندا اے۔ پروہنے وی اوس زمانے وچ بڑے

Marfat.com

اکھی سن۔ چھیتی کیتے کسے دے گھروں روٹی ٹکر نہیں سن کھاندے۔ کیوں جے کسے دالون کھا کے اوہنوں حرام کرنا بڑی الاہمے والی گل سی۔ جدوں کسی دے گھر پروہنا آوَندا تاں ہر ہر جی نوں چاء چڑھ جاندا سی۔ کدی کدی بادشاہوی بھیس بدل کے کسی مسافر نوں محل وچ لیا کے اوس دے نال بیٹھ کے کھانا کھاندے سن۔ چاچا غالب اکواری بہادر شاہ ظفر دا مہمان سی۔ دونون انہاں دے باغ وچ جاوڑے۔ سندھوری امب شاخاں تے لٹکدے پئے سن۔ بادشاہ نے امباں دی بڑی تعریف کیتی۔ غالب دی امباں ول اج وہندا پیاسی جویں طوطی دیکھ دی' اے۔ اوہدیاں اکھاں تاڑے لگیاں چاپدیاں سن تے اوہ امباں نوں بٹر بٹر تکی جا رہیا سی۔ بادشاہ نے فرمایا 'استاد جی خیر اے ؟' غالب آکھن لگا۔ میں اصل وچ کسی امب اتے اپنی مہر دیکھ رہیاں کہ شاید بھل بھلیکھے ای لگ گئی ہووے ؟ بادشاہ نے ایہہ گل سنی تاں ہسیا تے غالب دے گھر پہنچن توں پہلاں پہلاں اوہنوں امباں دا ٹوکرا گھلاد تا سی۔ لکھاری موجب بعض پروہنے مٹھائی تے فروٹ دی ٹوکری نال لے کے آوَندے نیں تے فیر کئی کئی دن ہلن نہ ناں نہیں لیندے۔ مشہور مثال اے (تے ایہہ مثال ارشد میر نے نہیں لکھی) کہ اک مرید دے گھر پیر ہوری پروہنے آ گئے۔ تے جان داناں ای نہ لیں اکدن مرید نے عرض کیتی' حضور اج کوچ کرو گے۔ کہ مقام ؟ پیر' ہوراں فرمایا' مقام۔ تے اگلے دن میزباں نے آپو کوچ کر کے جان چھڈائی۔ ارشد میر مرحوم اوہناں پروہنیاں دی صفت کر دا اے جیہڑے میزبان دی عزت دے بھائیوال بن دے سن تے جو مسالونا لبھا' کھا کے سوں رہندے سن۔ پر اج کل دے پروہنے وی بڑے کھوچری نیں۔ گھر بھانویں ان تڑکی دال وی نہ جڑدی ہووے پر جدوں کسے دے گھر پروہنے بن کے جاون گے تاں اپنا مینو' اج نوٹ کراوَں گے۔

میں سادہ مرادی غذا کھاناواں۔ سویرے نور پیرو ویلے بیڈ ٹی تاں خیر تسیں پیندے ای ہوو گے فیر حکمت دے اصول نال ناشتہ ٹکاواں جہیا تسیں وی کر دے ہو گئے جدھے وچ آنڈے مکھن' توش حلوہ پوری' چاہ' تے لسی ضرور ہونی چاہیدی اے بھتے ویلے نکا جہیا روسٹ کیتا چوچا' بھجیا گوشت' اک ادھ سبزی' تھوڑی جنے چول تے مگروں سویٹ ڈش۔

لوڈھے ویلے چاء تے نال بسکٹ یا کیک پیسٹری دا اک ادھا دانہ۔ باقی رہ گیا رات دا کھانا۔ تاں 'ڈنر' دی وکھری شان اے۔ ایس وچ پلاؤ' یخنی' روغنی نان' کوفتے آنڈے تے سون توں پہلاں ارک جڈا دودھ دا گلاس تے نال چھٹاکی کو ملائی ضرور ہوئے کیوں جے میں دوائی کھانی ہندی اے۔'

ارشد میر نے پروہنیاں دیاں قسماں انج گنوایاں نیں۔

۱۔ **جوائی بھائی** ہدی خاطر داری کرنا ہر کسی دی ضرورت اے۔ بھانویں میزبان وک جائے پر اوہ جوائی بھائی دی ٹہل سیوا وچ ڈھل کدی نہیں کر دا کیوں جے ایہہ سال شماہی پچھوں ای آوَندے نیں۔

۲۔ اک جوائی بھائی ایسے ہندے نیں کہ اوہ سوہریاں نوں لینجھ بن کے چمبڑ جاندے نیں۔ بھانویں کنی طوئے لعنت کرو۔ ہلن داناں ای نہیں لیندے۔

Marfat.com

۳۔ گھر جوائی اوہ پروہنا ایں جہدا حال بڑا بھیڑا ہندا اے۔ کہیا جاندا اے کہ بھین گھر بھائی کتا۔ سوہرے گھر جوائی کتا۔ پر جس غریب نے گھر جوائی بن کے رہنا ہووے۔ اوہدی عزت تے پت دا اللہ ہی راکھا اے۔ اوہدی بھاگوان اوس نال انج ڈیل کردی اے جویں گھر جوائی صاحب وو ہٹی ہون تے اوہدی زنانی 'اوہدا شوہر ہووے۔ توبہ کرن دا مقام اے۔ اللہ کسے نوں اجہے 'امتحان وچ نہ پاوے اپنے گھر روٹی ٹکر اینا دیوے کہ گھر جوائی بن دی سدھر ای دل وچ نہ پنگرے۔ کیوں جے دور دے ڈھول ای سوہنے لگدے نیں۔ ایہہ جوائی بھانویں اپنی جان وچ کے سوہریاں نوں کھوا چھڈے پر ہر کوئی ایہو سمجھے گا کہ جوائی ہوری کمائی کر رہے نیں تے سوہریاں دے سر تے موجان کردے نیں۔

۴۔ کڑماں چاری دے پروہنے دی ٹہل سیواوی کرنی پیندی اے پر کسے زمانے کڑماں دا میل ملاپ کران والے وچولے عموماً نائی یا مراثی 'ہندے سن۔ لکھاری نے مراثیاں دیاں مثالاں بیان کر کے اوہناں دی چالاکی تے حسن طلب دے انگ نوں اگھیڑیا اے مثلاً

(۱) اکواری اک 'دادا' اپنے ججمان دے کڑماں ول کویلے اپڑیا۔ گھر دے جی روٹی شوٹی کھا رہے سن۔ بھناں دیاں تھالیاں وچ تن چار چار بیڑے سن۔ پر دادے دی پلیٹ وچ اکو بیڑا سی۔ اوہ پگ دے پلے نال 'بھر ر بھر ر' کرن ڈیہہ پیا۔ کسے نے پچھیا۔ دادا جی ایہہ کیہ کر دے او۔ آکھن لگا۔ اپنے کلم کلے بیڑے نوں اڈا کے ڈار نال رلان دا جتن کر رہیاں۔

(۲) دو مراثی پروہنے بن کے کدھرے گئے۔ گھر دیاں نے 'گھڑا کو پایا پانی دا مٹھ کو پائی دال' والا سالن پیش کیتا۔ دونوین آپو وچ ہتھو پائی ہو پئے۔ پچھیا دادا لڑدے کیوں جے ؟ اک آکھن لگا "مسئلے" دا معاملہ اے۔ میں آکھناں ایس شورے نال وضو جائز اے پر ایہہ من دا نہیں۔ تسیں اوہنوں سمجھاؤ۔

(۳) اک 'دادا' (مراثی نوں پیار نال ججمان لوک دادا آکھدے نیں) نارووال دے کسے پنڈ ویاہ پچھوں کڑماں ول گیا۔ اوہناں دو روٹیاں تے مسراں دی دال دا دورہ اگے چار رکھیا۔ دادا روٹیاں ہتھ پھڑ کے سارے جنیاں ول بٹر بٹر تکن لگ پیا پچھیا۔ دادا جی کہہ دیکھدے او ؟ آکھن لگا۔ مینوں ہنے مسراں نال برکی لاندیاں سارد سنوں ہٹ جانا ایں۔ ایس لئی میں تہانوں سبھناں نوں رج رج دیکھ رہیا واں۔

ایسے طراں لکھاری نے پروہنیاں دے حوالے نال بڑیاں مزاحیہ گلاں کر کے ہسان دی کوشش کیتی اے 'تے دسیا اے کہ۔

'اک دن پروہنا' دو دن پروہنا' تیجے دن دادے داڑھی ہگونا۔'

کیوں جے تیجے دن مچھی وی بدبو چھڈ جاندی اے۔ پر کجھ پروہنے تیجے دن توں پہلاں ای چلے جاندے نیں تے چوتھے دن فیر آن کنڈی کھڑکاندے نیں۔

دناں بدھی بیمار پرسی کرن والے پروہنے وی بری بلا ہندے نیں میزبان نوں بیماری دی سرت بھل

Marfat.com

جاندی اے تے اوہ وچارا پروہنیاں دی خاطر داری وچ لگ جاندا اے۔ اک سیوا گیری دا خرچہ۔ اتوں ڈاکٹر دا بل۔ تے انج میزبان غریب ماریا جاندا اے۔ لکھاری دی سدھر اے کہ پروہنے عقل کریا کرن تے میزبان نوں زچ کرن دی بجائے سدھا چالا پھڑن۔

لکھاری موجب اصلی پروہنے صرف ستھن دے ساک گنے جاندے نیں۔ جے کر کوئی شوہر دے نگدیاں وچوں آجائے تاں کرماں والی نوں وخت پے جاندا اے۔ مکدی ایہہ کہ اج کل پروہنے وبال جان نیں۔ جسے اوہ دیہاڑی ڈنگ رہ کے چلے جان 'فیر تاں واہ بھلا نہیں تاں اوہناں کھنوں میزبان دا کیہ تھڑیا ہندا اے۔

ظہیر نیاز بیگ دی کہانی کرنی دی بھرنی ایس کہانی وچ 'برے عملاں دا برا نتیجہ' بارے ویروا ملدا اے کرم داد کھاندے پیندے ماپیاں دا پتر سی۔ اوہدا امیر پیو اوہنوں بڑا لاڈ پیار کردا ہندا اے۔ پیٹاوی پیو دا بڑا خدمت گار تے تابعدار اے۔ کرم داد دی ماں فوت ہو گئی ہندی اے۔ پر اوہدا پیو جوان ہندیاں وی اپنا دو جا ویاہ کراندی تھان کرم داد دا ویاہ کر کے نونہہ نوں گھر لیاوندا اے۔ اوہ بڑی نیک تے سگھڑ کڑی ہندی اے اوہ اپنے خاوند تے سوہرے دی سیوا کردی کردی اک دن بیمار ہو کے اللہ کول چلی جاندی اے۔ تے فیر کرم داد دا باپ وی فوت ہو جاندا اے۔ کرم داد ہن کلم کلا رہ جاندا اے۔ اوہ حوصلہ نہیں ہار دا۔ بلکہ جو کمائی کردا اے۔ اوہ لوکاں دی سیوا وچ خرچ کر دا رہندا اے۔ اک دن اوہ منڈی گیا تے جنس وبیچ کے بہتے سارے پیسے وٹ کے لیایا۔ کوئی اچکا اوہدے مگر لگ گیا۔ کرم داد اپنے گھر بہہ کے سارے روپے گن دا اے تے فیر الماری وچ رکھ کے سون جاندا اے۔ اچکا ڈیوڑھی وچ لک کے سبھ کارروائی ویکھ دا ہندا اے۔ اوہ ستے پئے کرم داد نوں قتل کر کے اوہدی رقم لے کے بٹھ جاندا اے سویرنوں قتل دا رولا پے جاندا اے۔ پر قاتل دی کوئی اگھ سگھ نہیں مل دی۔ پولیس وی بڑی کوشش کردی اے پر ناکام رہندی اے آخر تیجے دن پتہ لگدا اے کہ دریا دے کول کر کے اک بندہ دلدل وچ پھسیا مویا پیا اے۔ اوہدی لاش کڈھدے نیں۔ نال اوہدے کھیسے وچوں پنج سو روپیہ تے خون نال بھریا چاقو ملدا اے۔ اوہی کرم داد دا قاتل سی۔ چھیتی لنگھن دے شوق وچ اوہ دلدل وچ پھس کے مر گیا سی۔ تے قدرت نے اوہنوں اوہدے 'عملاں دی سزا' ہتھ تے سرسوں جما کے دے چھڈی سی پنڈ دے لوکاں نیک کرم داد دی جائیداد وچ کے پنڈ وچ بچیاں لئی ایک سکول بنوا دتا۔ تے انج اک نیک آدمی دا مال 'علم دی روشنی ہمیشہ واسطے پھیلان لگ پیا۔

سوال ☆ ظہیر نیاز بیگ دی کہانی ہڑھ دا خلاصہ بیان کرو؟

ہڑھ ایس کہانی وچ وی اوہی سبق اے کہ اپنا ڈھڈ ای اگے نہ رکھو بلکہ دوجیاں دا خیال کرو اللہ تعالیٰ آپ ای تہاڈا خیال کرے گا۔ حدیث شریف وچ آوندا اے کہ جیہڑا رحم کردا اے اللہ تعالیٰ اوس اتے رحم فرمائے گا۔

برکت اک غریب کسان سی۔ اوہنے ادھار چک کے اک مجھ خریدی۔ اوہ مجھ بیمار ہو گئی۔ برکت

Marfat.com

اوہدے اوڑھ پوڑھ بارے سوچ رہیا سی۔ اوہ تر پیا۔ اجے پنڈوں باہر نکلیا ای سی کہ اوہنوں پتہ لگا کہ ہڑھ (سیلاب) داپانی دریا تے نہر دا بنھ تروڑ کے اوہناں دے پنڈول ودھ رہیا اے۔ سارے لوک اپنے اپنے گھراں تے بال بچیاں نوں سنبھالن وچ رجھ گئے۔ ایک بیوہ عورت دے دوبال ڈنگر چارن باہر گئے سن۔ اوہ ترلے کردی سی کہ میرے بالاں نوں کسی طراں بچالیا جاوے۔ برکت نے اوہدی گل ول دھیان دتا تے رب دی خوشی لئی اپنا سب کجھ بھل بھلا کے اوہدے بالاں دی حفاظت کیتی تے اگلے دن سیلاب دا زور گھٹیا تاں اوہناں نوں اوہناں دی ماں کول پچا دتا۔ اللہ تعالی نوں اوہدی ایہہ نیکی پسند آئی تے حالانکہ برکت دے کوٹھے ڈھے گئے سن۔ پر اوہدی ماں تے بھین نوں رب نے اپنی قدرت نال سلامت رکھیا۔ فیر اوہدی بیمار مجھ ول ہو گئی۔ نالے سوپئی 'سچ کہندے نیں'

لوکاں نال کمائی نیکی　　قدر پچھانے رب تہاڈی

ظہیر نیاز بیگ اج کل شرق پور شریف ضلع شیخوپورہ وچ رہندے سن۔ اوہناں بیٹے توقیر گوندل تے شبیر گوندل نعت خوانی وچ بڑے نامی گرامی نیں۔ اجہیے بزرگان دا سایہ پاکستانیاں دے حق وچ ابدی رحمت اے کیوں جے آپ نے تحریک پاکستان دیاں اوکڑاں وچ ہر طراں دیاں اوکڑاں جر کے حصہ لیا سی۔ اوہ دسمبر 1998ء دے پہلے ہفتے وچ وفات پا گئے۔ اللہ اوہناں دا جنت واسا کرے آمین۔

(قدر آفاقی لاہور مورخہ 15 دسمبر 1998ء)

☆.....☆.....☆

Marfat.com

تیجا پرچہ دین تے تصوف

دین پہلی کتاب ترجمہ و تفسیر

سورۃ لقمان، سورۃ رحمٰن

تے

سورۃ الحجرات

داترجمہ / تشریح

ازحافظ خورشید احمد قادری

ایم اے اسلامیات۔ایم اے عربی

Marfat.com

سورۃ لقمان۔ ترجمہ تے تشریح

تعارف : سورۃ لقمان مکے وچ نازل ہوئی ایہدیاں "34" آیتاں تے "4" رکوع نیں۔

بہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ترجمہ اسم اللہ دے نال شروع ہے جو بخشش والا مہربان ہے

کامل مہر محبت والا پالے آخر تائیں

آیت نمبر الٓمّٓ 1 ترجمہ : الف۔لام۔ میم :

تشریح قران پاک دے بزرگ مفسراں نیں ایہناں حرفاں دی تشریح کردیاں ہویاں بہت ساریاں گلاں لکھیاں نیں جنہاں وچوں سبھ توں وڈی گل ایہہ اے پئی الم تے ایسراں دے دوجے حرف جیہڑے قرآن پاک دیاں کجھ سورتاں دے مڈھ وچ آئے نیں ایہناں نوں "حرف مقطعات" آکھیا جاندا اے تے ایہہ سِرٌّ بَیْنَ اللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ ہین یعنی ایہہ حرف اللہ تے اوہدے رسولؐ دے وچکار راز نیں۔ تفسیر روح المعانی دے مصنف لکھدے نیں پئی ایہناں حرفاں دا صحیح معنا نبی پاکؐ جاندے نیں تے اللہ دے کامل ولی۔ جنہاں نوں ایہہ علم نبی کولوں عطا ہوندا اے۔ تے کدی کدی ایہہ حرف آپ بول پیندے نیں تے اپنے معنے ولیاں نوں دس دیندے نیں جویں ایہہ حرف اوس پاک ذات نال ہم کلام ہوندے سن جدھی مٹھ وچ بکیاں بکیاں وٹیاں نیں رب سوہنے دی تسبیح بیان کیتی سی۔

آیت نمبر ۲،۳ تِلْکَ اٰیٰتُ الْکِتٰبِ الْحَکِیْمِ ۙ ہُدًی وَّ رَحْمَۃً لِّلْمُحْسِنِیْنَ

ترجمہ ایہہ حکمت نال بھری کتاب دیاں ایتاں نیں (2) سراپا ہدایت تے رحمت اے نیکی کرن والیاں لئی (3)

تشریح ایس ایت وچ رب سوہنے نے قران پاک دی صفت حکیم بیان کیتی اے۔ علامہ ابن منظور افریقی ایہدی وضاحت کردیاں ہویاں لکھدے نیں پئی جدوں حکیم دا لفظ قران پاک دی صفت بن کے آوے تے اودوں ایدھا معنا ایہہ ہووے گا کہ قرآن اک حکم دیون والی قوت اے جدا فیصلہ دو ٹوک تے بے لاگ ہوندا اے۔ جے تسیں سدھے راہ اتے ٹردے پئے اوتے فیر ایہدا فیصلہ تہاڈے حق وچ ہووے گا۔ تے جدوں تسیں سدھی راہ توں بھٹکن لگو گے تے ایہہ تہانوں تہاڈی غلطی بارے دسے گا تے تہانوں ایس غلطی دے بھیڑیاں نتیجیاں توں خبردار کرے گا۔

قرآن پاک نوں حکیم کہن دی اک ایہہ وجہ وی بیان کیتی گئی اے پئی ایہہ کتاب دانائی تے دانش دا خزانہ اے۔ ایہدا اک معنا محکم وی کیتا گیا اے یعنی ایہدے وچ کسے قسم دا خلل تے نقص نہیں اے۔

تیجی ایت وچ رب سوہنا فرماندا اے پئی ایہہ کتاب نری ہدایت تے نری رحمت اے۔ ایتھے ہدایت تے رحمت دا اکٹھ بڑا سوہنا اے یعنی اسلامی شریعت نے جہیڑیاں کماں دا حکم دتا اے، جہیڑیاں گلاں توں روکیا اے، ایہدا بدنی عبادت دا نظام، ایہدا مالی عبادت دا نظام تے ایہدے مقرر کیتے ہوئے حقوق تے فرائض ساری لوکائی لئی ہدایت نیں کیوں جے ایہہ رب سوہنے دی رحمت پاروں نیں۔

Marfat.com

اجہیا نظام جہیڑا ہدایت وی ہووے تو رحمت وی اوہدے حکماں تے عمل نہ کرنا کوئی سمجھداری نہیں۔ ایس آیت دے اخیر وچ رب سوہنے نے دس دتا پئی انج تے قرآن دی لو توں انسان دی زندگی داہر پکھ فیض لے رہیا اے تے اوہدی رحمت دا بدل ہر تھاں ورہدا پیا اے پر ایہدے توں سچا فائدہ صرف محسن لیندے نیں۔

آیت نمبر ۴،۵ اَلَّذِیْنَ یُقِیْمُوْنَ الصَّلٰوۃَ وَیُؤْتُوْنَ الزَّکٰوۃَ وَھُمْ بِالْاٰخِرَۃِ ھُمْ یُوْقِنُوْنَ اُولٰٓئِکَ عَلٰی ھُدًی مِّنْ رَّبِّھِمْ وَاُولٰٓئِکَ ھُمُ الْمُفْلِحُوْنَ .

ترجمہ : اوہ جیہڑے نمازنوں ٹھیک ٹھیک ادا کردے نیں تے زکوٰۃ دیندے نیں۔ تے ایہہ لوکی ای آخرت تے پکا یقین رکھدے نیں (4) ایہی لوک اپنے رب دی توفیق نال ہدایت تے نیں تے ایہی لوک دونواں جہاناں وچ کامیاب نیں (5)

تشریح پچھلی آیت وچ محسناں دا ذکر ہویا سی۔ ایہناں ایتاں وچ رب سوہنا دسدا پیا اے پئی محسن کون لوک ہوندے نیں؟ جنہاں لئی قرآن رحمت تے ہدایت اے۔ اوہ لوک جہیڑے نماز قائم کردے نیں۔ پورا قرآن پڑھ جائے تے کدرے ایہہ حکم نہیں لبھدا پئی نماز پڑھیا کرو سگوں جدوی فرمایا تے ایہہ کہ نماز قائم کرو۔ امام راغب لکھدے نیں پئی نماز قائم کرن دا مطلب ایہہ اے پئی نمازنوں پورے ظاہری تے باطنی ادب نال ادا کیتا جاوے۔ نماز دا ظاہری ادب تے ایہہ اے کہ نبی پاک دی سنت دے مطابق ساری نماز پڑھی جاوے تے باطنی ادب ایہہ اے کہ اسیں خضوع تے خشوع وچ ڈبے ہوئے۔ نالے ساڈے تے احسان دی کیفیت طاری ہوئی ہووے یعنی اسیں محسوس کرئے کہ اسیں اپنے رب نوں ویکھدے پئے آں۔ نہیں تے گھٹو گھٹ ایہناں تے ضرور کہ اوہ ساہنوں ویکھدا پیا اے۔ ایسراں ادا کیتی ہوئی نماز ای اوہ نماز اے جنہوں دین دا ستون تے مومن دی معراج آکھیا گیا اے۔

نہیں تے۔ ع : میرا قیام بھی حجاب میرا سجود بھی حجاب

رب سوہنے دا حق ادا کرن مگروں ایہہ لوک بندیاں دا حق انج ادا کرن پئی اپنے مال وچوں زکوٰۃ ادا کرن۔ تے فیر ای قیامت دے آون تے ایہناں دا یقین پختہ ہوندا اے۔ تے جدوں آخرت اتے ایہناں دا یقین پختہ ہو جاندا اے تے فیر قرآن ایہناں لئی ہدایت دی کتاب بن جاندی اے۔

قرآن بھانویں ہے تے ساری لوکائی لئی ہدایت پر ایدھی ہدایت توں سچا فائدہ اوہی لوک لیندے نیں جہیڑے اتے ذکر کیتیاں صفتاں اپنے اندر پیدا کردے نیں۔ یعنی اوہ تقویٰ اختیار کردے نیں۔ عربی زبان وچ تقویٰ دا معنا ایہہ اے پئی نفس نوں ہر اجیہی شے توں بچانا جتھوں نقصان دا اندیشہ ہووے۔ ہر گناہ توں اپنے آپ نوں بچان دے وکھووکھ درجے نیں۔ پر زیادہ تر سوجھواناں دی رائے دے مطابق بہتی صحیح گل ایہہ اے پئی اَلتَّقْوٰی اَنْ لَا یَرَاکَ اللّٰہُ حَیْثُ نَھَاکَ وَ لَا یَفْقِدَکَ حَیْثُ اَمَرَکَ

یعنی : تیرا رب تینوں اوتھے نہ ویکھے جتھے جان توں اوہنے تینوں روکیا اے۔ تے اوس تھاں توں تینوں غیر حاضر نہ ویکھے جتھے حاضر ہوون دا اوہنے تینوں حکم دتا اے۔

ایہناں دونواں آیتاں وچ اوہناں متقیاں دیاں نشانیاں دسیاں گئیاں نیں جہیڑے قران دے حکم تے

Marfat.com

چلدے نیں۔ ایہناں دی پہلی نشانی ایہہ اے پئی اوہ غیب (ان ڈٹھی شے) اتے ایمان لیاندے نیں۔ ایمان دامعنا اے پکا یقین اے تے غیب ہر اوس شے نوں کہندے نیں جیہڑی ساڈیاں پنجاں حساں تو اچی تے عقل دی سمجھ توں پرے ہووے جویں وحی 'فرشتے' قیامت' جنت' دوزخ' تے رب سوہنے دی ذات ایہہ ساریاں اجہیاں شیواں نیں جیہڑیاں نہ اکھاں نال ویکھیا جاسکدیاں نیں تے نہ ای عقل نال سمجھیاں جاسکدیاں نیں ایہناں نوں جاننں دا صرف اک ای ذریعہ اے تے اوہ نبی کریمؐ دی پاک ذات اے۔ اوہناں دی سچی تے سوہنی زبان وچوں جو کجھ نکلے۔ اوہدے اتے انسان پکا یقین رکھے۔ ایسے لئی غیب اتے ایمان نوں تقویٰ دی پہلی شرط آکھیا گیا اے۔ ایہناں شیواں توں اڈا اسلامی شریعت دے اوہ حکم جنہاں دیاں حکمتاں نوں شروع وچ انسان دی عقل نہیں سمجھ سکدی یا اوہ حکم جیہڑے بندے دے ذاتی فائدے یا خاندان تے قبلیے دے خلاف ہوندے نیں۔ اجیہاں حکماں نوں منناں وی غیب (ان ڈٹھیاں شیواں) اتے ایمان اے یعنی نبی پاکؐ دی دسی ہوئی ہر گل نوں سچا جانے تے نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم دے ارشاد دے فائدے مند ہوون اتے ایناں یقین ہووے پئی اوہ ساریاں روکاں تے روکاوٹاں نوں ٹھڈا مار کے صرف اوہناں اتے عمل کرے۔ اعتماد تے اطاعت دا ایہہ مقام جد تیک کسے نوں نہ ملے اوہ قرآن دی ہدایت توں کوئی فائدہ نہیں لے سکدا۔ سگوں بے یقینی دی ایہہ حالت اوہدے ساریاں چنگیاں عملاں نوں وی برباد کر دیندی اے۔ کسے نے کنی سوہنی گل آکھی اے۔ پئی ؎

سن اے تہذیب حاضر کے گرفتار
غلامی سے ابتر ہے بے یقینی

ساری گل دا سٹا ایہہ نکلیا پئی متقی یعنی اللہ کولوں ڈرن والے دی پہلی نشانی ایہہ اے پئی اوہ بندہ نبی پاکؐ دی دسی ہوئی ہر گل اتے پکا یقین رکھدا ہووے

آیت نمبر 6 الف : وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ الْحَدِيْثِ

ترجمہ : تے کئی اجیہے لوک وی نیں جیہڑے بیہودہ گل کردے نیں (زندگی دے مقصد توں) غافل کردیون والیاں گلاں دا (6) (الف)

تشریح قرآن پاک نے انسان دی زندگی دا جیہڑا تصور پیش کیتا اے اوہدے توں پتہ لگدا اے پئی زندگی بڑی قیمتی شے اے۔ ایہدا اک اک پل چوکھا قیمتی اے۔ حیاتی دی ایہہ مہلت صرف اک واری ملی اے۔ انسان جدوں متھیا ہویا اپنا ایہہ ویلا لنگھا لی یہدا اے تے فیر ساری دنیا دے خزانے دے کے وی ایہدے وچ اک گھڑی دا اضافہ نہیں کیتا جاسکدا چنگے یا ماڑے جیہڑے عمل اوہ کردا اے۔ اوہناں دے چنگے یا ماڑے نتیجے وی ضرور آوندے نیں۔ تے اوہ اپنے سارے عملاں تے فعلاں لئی اپنے رب سامہنے جواب دہ اے۔ ایسے متھے ہوئے ویلے وچ اوہنے اپنی آخرت وی سنوارنی اے تے اپنی دنیاوی زندگی نوں وی بامقصد تے باوقار بنانا اے۔ ایہناں توں اڈا اپنے ذہن تے فکر نوں وی ترقی دینی اے۔

جیہڑا دین حیاتی نوں ایناں اہم سمجھدا اے اوہ اپنے منن والیاں نوں کھیڈن ملن دی کھلی چھٹی کویں

Marfat.com

دے سکدا اے۔ تے اوہناں نوں بے مقصد زندگی گزارن دی اجازات کویں دے سکدا اے۔ ایسے لئی قرآن پاک تے نبی پاکؐ دیاں حدیثاں وچ اجیہاں ساریاں کماں توں بچن لئی آکھیا گیا اے جیہڑے فضول تے بے معنی ہوون۔ ایس پاک آیت وچ وی ایہو گل دسی گئی اے۔

علامہ آلوسیؒ نے حضرت حسن بصریؒ کولوں "لھوالحدیث" دی ایہہ تفسیر نقل کیتی اے پئی ہر اوہ گل "لَهْوَ الْحَدِيْثِ" اے جیہڑی تینوں رب سوہنے دی عبادت تے اوہدے ذکر توں غافل کردیوے۔ رات دیر تیکر قصے سنناتے سنانا، لطیفے، ماڑیاں گلاں تے ناچ گانا وی ایدھے وچ ای آوندا اے۔

بہت سارے صحابیاں تے تابعین جویں کہ ابن عباسؓ، ابن مسعودؓ، حسنؒ، عکرمہؒ تے سعید بن جبیرؒ نے "لَهْوَ الْحَدِيْثِ" توں مراد گانا وجانا ای لیا اے۔ کیوں جے رب سوہنے دی یاد توں غافل کرن دی ایہہ وڈی وجہ اے۔ ایہدی اہمیت پاروں ایہدا ذکر خاص طور تے کیتا گیا اے پر ایس آیت وچ گانے دا لفظ کیوں جے نہیں آیا ایس لئی "لہوالحدیث" دا معنا صرف "گانا" لینا ٹھیک نہیں۔

علامہ آلوسیؒ نے اسباب النزول للواحدی دے حوالے نال تے دو جیاں مفسراں نیں ایس آیت دی شان نزول بیان کردیا ہویاں لکھیا اے پئی جدوں مکے دے کافراں تے مشرکاں دی ڈھاڈی مخالفت مگروں وی اسلام دا نور کھنڈدا ای رہیا تے، اسلام دا اثر ختم کرن لئی نضر بن حارث نے اک چال کھیڈی۔ ایہہ کاروباری بندا سی تے ایس واسطے ایران، عراق تے شام دیاں ملکاں ول جاندا رہندا سی۔ اوتھوں اوہ رستم تے اسفندیار دے قصے تے بادشاہواں دیاں جنگاں دے قصے مل لے آیا۔ تے جدوں نبی پاک صلی اللہ علی وآلہ وسلم لوکاں نوں رب سوہنے دا کلام سنان لگدے تے اوہ بدبخت آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے سامہنے اپنی محفل لالیندا تے لوکاں نوں مسالے لالا کے الٹیاں سدھیاں کہانیاں سنادا۔ جیہڑیاں عام لوکاں نوں بڑی چنگیاں لگدیاں۔ ایسراں بہتیرے لوک پاک قرآن دی تلاوت سنن دی تھاں اوس بدبخت دی محفل وچ بیٹھ جاندے۔ اوس ظالم نے سوہنیاں شکلاں تے گجھے ہوئے جثے والیاں سوانیاں (لونڈیاں) وی مل لیئیاں ہویاں سن۔ جیہڑیاں نچن تے گاون وچ بڑیاں ماہر سن۔ جدوں اوہنوں پتا لگدا پئی فلاں بندے اتے اسلام دا اثر ہوندا پیا اے تے اوہ ایہناں مل لیاں پریاں نوں اوس بندے دے مگر لادیندا۔ جیہڑیاں نچ کے گا کے یا کسے وی ماڑے طریقے نال اوہنوں اسلام دا سبق بھلادیندیاں اوس ویلے ایہہ آیت نازل ہوئی تے نالے "لهم عذاب مهين" فرما کے رب سوہنے نے ایہناں لوکاں دے ماڑے انجام توں وی پردہ چک دتا اے۔

علم والیاں دی اک جماعت ہر تراں دا گانا سنن نوں حرام آکھدی اے۔ پر محققاں نیں ایس گل دا نتارا اج کیتا اے پئی اوہ گانا حرام اے جیہڑا بندے نوں اپنے آپ وچ نار ہن دیوے۔ جدھے وچ سوانیاں دے جثے دے حسن دے بیان والے گانے، تے شراب دی تعریف والے گانے شامل نیں۔ پر اوہ گانا جیہڑا ایہناں پلیتیاں توں پاک ہووے اوہدا تھوڑی دیر لئی خوشی دے موقع تے سننا جائز اے۔ جویں شادی تے عید دے موقع اتے۔

ساری گل دا نشا ایہہ نکلیا پئی اوہ گانا جیہڑا ماڑیاں کماں ول لے جاوے اوہ ناجائز اے تے جیہڑا گانا رب

Marfat.com

سوہنے دی یاد ول لے جاوے اوہ جائز اے۔ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ
آیت نمبر 6۔ ب وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۔

ترجمہ تاں جے بھٹکاندے رہن رب سوہنے دی راہ توں (ایدھے بھیڑے نتیجیاں توں) بے خبر ہو کے۔ تے اہدا مزاخ اڈاندے رہن۔ ایہہ لوک نیں جنہاں لئی ذلیل کرن والا عذاب اے (6) (ب)

تشریح: نضر بن حارث نے ایدہے ورگے لوک عوام دیاں سادیاں ذہناں نوں پٹھے پاسے لاون دا جیہڑا کاروبار کردے پئی نیں۔ اوہناں دا مقصد ایہہ اے پئی اوہ لوکائی نوں رب سوہنے دی اوس راہ توں ہٹا دیون کہ جدہے اتے چل کے اوہ اپنی حیاتی دی منزل تے اپڑ سکدے نیں جس راہ تے ٹر کے اوہناں نوں اپنی ذات دا عرفان تے رب سوہنے دی ذات دی جانکاری دی نعمت لبھ سکدی اے۔

ہو کے۔ تے ایہدا مزاخ اڈاندے رہن۔ ایہہ لوک نیں جنہاں لئی ذلیل کرن والا عذاب اے (6) (ب)

تشریح: نضر بن حارث نے ایہدہے ورگے لوک عوام دیاں سادیاں ذہناں نوں پٹھے پاسے لاون دا جیہڑا کاروبار کردے پئے نیں۔ اوہناں دا مقصد ایہہ اے پئی اوہ لوکائی نوں رب سوہنے دی اوس راہ توں ہٹا دیون کہ جدہے اتے چل کے اوہ اپنی حیاتی دی منزل تے اپڑ سکدے نیں جس راہ تے ٹر کے اوہناں نوں اپنی ذات دا عرفان تے رب سوہنے دی ذات دی جانکاری دی نعمت لبھ سکدی اے۔

بغیر علم دا لفظ فرما کے رب تعالیٰ ایس پاسے دھیان دوار ہے نیں پئی اوہناں لوکاں نوں پتا ای نہیں کہ جیہڑا کاروبار اوہناں نے شروع کیتا ہویا اے اوہدے نتیجے کنے بھیڑے نیں دو چار گھڑیاں دے موج میلے لئی اپنی دولت، صحت تے نیک نامی نوں برباد کردے پئے نیں تے رب سوہنے نوں ناراض وی کردے پئے نیں۔

وَّيَتَّخِذَهَا "وچ" "ھا" توں مراد رب سوہنے دی راہ اے۔ مطلب ایہہ کہ اوہ رب سوہنے دی راہ اتے چلن والیاں نوں گلاں کردے نیں، اوہناں دا مزاخ اڈاندے نیں بے سمجھ تے اوہ آپ نیں کے دن دی لو وچ سدھی تے صاف راہ چھڈ کے کنڈیاں وچ رلدے پھردے نیں پر بے سمجھ اوہناں سچیاں لوکاں نوں پئے آکھدے نیں جنہاں نیں حق نوں قبول کیتا اے۔ تے ہر قیمت تے اوہدا ساتھ دیون دا پکا ارادہ کیتا اے۔

ایس پاک ایت دے اخیری حصے وچ رب سوہنا پیا فرماندا اے پئی جیہڑے لوک اپنی قوم نوں کراہے پاندے نیں۔ گھبرو آں نوں جنس والے پاسے لا کے اپنیاں جیباں بھر دے نیں، حیاتی دیاں کوڑیاں حقیقتاں تے وڈیاں ذمے داریاں توں دھیان ہٹا کے موج میلے ول لاندے نیں اوہ چنگی تراں سمجھ لین تے کن کھول کے سن لین پئی ایہہ سودا اوہناں نوں مہنگا پوے گا۔ اوہ ایس دنیا وچ رلن گے۔ تے اوس دنیا وچ وی رلن گے۔

اج ساڈے معاشرے وچ بے حیائی تے بے لحاظی دا اک ہڑھ آیا ہویا اے جدہے سا ہمنے دین،

Marfat.com

شرافت تے چنگے ورتارے دے قلعے کنب دے پئے نیں۔ ساڈیاں سوہنیاں' پیاریاں تے مان جوگ قدراں دا بیج مکایا جارہیا اے۔ ساڈی زندگی کھیڈ تماشا بندی جارہی اے۔ بھلے مالکی تے پجاور تارا مکدا جارہیا اے جھوٹی عزت' وقتی لذت تے سونے چاندی دی لالچ پچھے اپنی عزت تے قوم دا مفاد قربان کردینا ساڈے لئی مشکل نہیں رہیا' عام کر کے ساڈے قلمکار' ساڈیاں فلماں' لوک ناچ دیاں محفلاں تے مینا بازار قیامت ای ڈھاندے پئے نیں۔ ایہہ سارا کجھ بغیر روک ٹوک دے ساڈے اسلامی ملک دے مسلمان حاکماں دیاں اکھاں دے سامنے ہوندا پیا اے۔ کوئی پچھن والا نہیں سگوں حکومت ایہناں بھیڑیاں کماں دی سرپرستی کردی اے۔

ایہہ سوچ کے دل کنب جاندا اے پئی کدرے اسیں اپنے آپ نوں "عذاب مہین" لئی تے تیار نہیں کردے پئے؟ رب سوہنا اپنی پناہ وچ رکھے۔ آمین۔

آیت نمبر ۷ وَاِذَا تُتْلٰی عَلَیْهِ اٰیٰتُنَا وَلّٰی مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ یَسْمَعْهَا كَاَنَّ فِیْۤ اُذُنَیْهِ وَقْرًا ، فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِیْمٍ

ترجمہ : تے جدوں اوہنوں ساڈیاں آیتاں پڑھ کے سنائیاں جاندیاں نیں تے اوہ گھمنڈ پاروں منہ پھیر لیندا اے۔ جیویں اوہنے ایہناں نوں سنیا ای نہیں۔ ایس لئی تسیں اوہنوں دردناک عذاب دی خوشخبری سنادیو(7)

تشریح ایس آیت وچ رب سوہنا نافرمان بندیاں دے بارے دسدا پیا اے پئی ایہناں دے ضمیر مردہ ہو چکے نیں۔ شرافت تے نیکی دا جذبہ آخیری ساہ لے چکیا اے۔ جدوں ایہناں نوں رب سوہنے دے پاک کلام دیاں ایتاں پڑھ کے سنائیاں جاندیاں نیں تے نصیحت کیتی جاندی اے پئی واسطے خدا دے اپنی نویں پیڑھی اتے رحم کرو' اپنی قوم اتے ترس کھاؤ' معاشرے دے امن تے سکون نوں برباد نہ کرو' دولت دی محبت وچ اینے پاگل نہ ہو جاؤ کہ تہانوں اپنے انجام دا وی ہوش نہ رہوے۔ تے ایہناں تے کوئی اثر نہیں ہوندا۔ سگوں غصے تے غرور نال منہ پھیر لیندے نیں تے آکڑ کے لنگھ جاندے نیں۔ انج جاپدا اے جویں اوہناں نیں کوئی گل سنی ای نہیں۔ کہیہ اوہناں دے کن بولے نیں اوہناں نوں کجھ سنداای نیں۔ اے محبوب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم! ایہناں بدبختاں نوں دردناک عذاب دی خوشخبری سنادیو۔

آیت نمبر ۸' ۹ اِنَّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ جَنّٰتُ النَّعِیْمِ ۙ

خٰلِدِیْنَ فِیْهَا ؕ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ؕ وَهُوَ الْعَزِیْزُ الْحَكِیْمُ ۚ

ترجمہ : بے شک جیہڑے لوک ایمان لیائے تے نیک عمل کردے رہے اوہناں لئی نعمتاں دے باغ نیں ۸ اوہ ایہناں وچ ہمیش رہن گے۔ اللہ دا ایہہ سچا وعدہ اے۔ تے اوہ ای سبھ توں زبردست' بڑا دانائی والا اے ۹

تشریح : رب سوہنا فرماندا اے پئی میریاں جنتاں وچ تے بس اوہ ای جاوے گا جدے دل وچ ایمان دا دیوا بلدا ہووے گا۔ تے ایس دیوے دی پاک لو نال اوہناں دی حیاتی دا ہر کم سوہنا تے ہر عمل سلاحن جوگ ہووے گا۔ میرے اجیہے بندے وگاڑ دے نیں سنوار دے نیں۔ ایہناں دا ہنر' فن' علم

Marfat.com

تے دولت دنیا دے حسن وچ وادھا کردے نیں۔ ایہو لوک نیں جنہاں نوں جنت دیاں بہاراں اڈیکدیاں پئیاں نیں۔ تے جنت دیاں حوراں سوہنے تے رنگدار پھلاں دے ہار پروندیاں پئیاں نیں۔

نوویں "9" ایت دے اخیری حصے وچ رب سوہنے نے اپنیاں صفتاں "عزیز" تے "حکیم" دا ذکر کیتا اے تے ایسے ایت دے مڈھلے حصے وچ اپنے عزیز تے حکیم ہوون دی دلیل دتی اے۔

آیت نمبر ۱۰ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِي الْاَرْضِ رَوَاسِيَ اَنْ تَمِيْدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيْهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ ۚ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيْمٍ

ترجمہ : اوہنے پیدا فرمایا اسماناں نوں ایہو جہے تھماں توں بغیر جنہاں نوں تسیں ویکھ سکو۔ تے کھڑے کر دتے نیں زمین وچ اچے اچے پہاڑ تاں جے زمین تہاڈے نال ڈولدی نہ رہوے۔ تے پھیلا دتے نیں ایدھے وچ ہر قسم دے جانور' تے اتاریا اسیں اسمان توں پانی فیر اگائے اسیں زمین وچ ہر قسم دے سوہنے جوڑے (۱۰)

تشریح : تَرَوْنَهَا توں مراد اسمان وی ہو سکدا اے تے تھم وی جے ایس توں مراد اسمان لئی اے تے معنا بنے گا کہ اوہندی پاک ذات نیں اسماناں نوں تھماں تو بغیر بنایا اے۔ تے تسیں ویکھدے پئے او کہ اسمان تھماں توں بغیر قائم اے جے تھم مراد لئی اے تے معنا بنے گا کہ اسیں اسمان لئی اجہے تھم نہیں بنائے جیہڑے تہانوں نظر آون۔ ہو سکدا اے او تھے نہ نظر آون والے ستون ہوون۔ امام فخر الدین رازیؒ ایہہ دونویں گلاں لکھن توں مگروں فرماندے نیں پئی فَهِيَ قُدْرَةُ اللّٰهِ وَاِرَادَتِه یعنی اوہ رب سوہنے دی قدرت تے ارادہ اے جدہے آسرے' اتے ایہہ ست آسمان اپنے ان گنے روشن تاریاں دے نال قائم تے دائم نیں۔ سائنس دی زبان وچ ایہوں ای جذب تے کشش دا قانون آکھدے نیں۔ ایس نظام را ہیں رب سوہنے نیں وڈیاں وڈیاں پہاڑاں نوں دھرتی وچ انج گڈ دتا اے پئی نہ ایہہ ہلدے نیں تے نہ ای دھرتی ڈولدی اے۔ فیر دھرتی نوں انج آباد کیتا پئی اسمان توں پانی وراھیا تے رب سوہنے دی قدرت نال زمین ہریالی نال بھر گئی تے ایتھے ون سونے پھل بوٹے ویلاں تے رکھ جم پئے فیر اوس پاک ذات نیں چوہے توں لے کے بیر شیر تیک تے بکری توں لے کے ہاتھی ورگے جانوراں دے جوڑے پیدا کر دتے جنہاں نال دھرتی اتے لہراں بہراں ہو گئیاں۔

آیت نمبر ۱۱ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُوْنِيْ مَاذَا خَلَقَ الَّذِيْنَ مِنْ دُوْنِهٖ ۚ بَلِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ

ترجمہ : ایہہ تے ہے اللہ دی تخلیق (اے مشرکو!) ہن ذرا مینوں وکھاؤ کیہہ بنایا اے ہوراں نیں اوس توں اڈ ؟ (کجھ وی نہیں) پر ایہہ ظالم کھلی گمراہی وچ نیں۔ (11)

تشریح : رب تعالیٰ فرماندا اے پئی اسمان دا ایہہ بہت اچا تے چوکھا وڈا تنبو جدھے تھلے کوئی تھم تے کوئی سہارا نظر نہیں آوندا۔ ایہہ کھلی زمین تے ایدھے وچ گڈے ہوئے اچے اچے پہاڑ' ایہہ قسماں قسماں دے جانور' ویلے سر مینہ داور ہنا' رنگ برنگیاں فصلاں' سبزیاں تے رکھاں دا اگنا' ایہناں دا پھلنا' پھیلنا تے ودھنا تے ایس توں اڈ جو کجھ تہانوں نظر آ رہیا اے۔ ایہنوں تے رب سوہنے نے اپنی کامل قدرت نال تخلیق فرمایا اے تے تسیں وی ایس گل دا انکار نہیں کر سکدے۔ ہن نہ منن

Marfat.com

والیو! نسیں دسو پئی جنہاں جھوٹیاں خداواں دی پوجا پاٹ وچ تسیں لگے ہوئے او۔ ایہناں نیں آخر اپنی قدرت نال کیہڑا کمال وکھایا اے۔ شرک دے جھوٹ نوں ثابت کرن لئی ایہہ دلیل بڑی چھیتی سمجھ وچ آون والی اے۔

آیت نمبر ۱۲ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ ؕ وَمَنْ يَّشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ

ترجمہ: تے اسیں لقمان نوں حکمت (تے دانائی) عطا فرمائی تے نالے فرمایا اللہ دا شکر کرو۔ تے جہیڑا ناشکری کرے گا' اللہ بے نیاز اے تے خوبیاں والا اے (۱۲)

تشریح: ایہہ حضرت لقمان کون سن تاریخ لکھن والیاں تے تفسیر لکھن والیاں نیں ایہناں دے بارے وکھ وکھ گلاں لکھیاں نیں۔ کسے نیں ایہناں نوں "نوبہ" دا وسنیک دسیا اے تے کسے نیں ایہناں توں عاد دی قوم وچوں آکھیا اے۔ کسے نے آکھیا پئی اوہ غلام سن جنہاں نوں آزاد کر دتا گیا۔ کسے نے دسیا پئی اوہ حضرت ایوب پیغمبر دے بھانجے یا مسیر (ماسی دے پتر) سن۔ کجھاں دا آکھنا اے پئی اوہ نبی سن۔ پر سو جھواناں تے مفسراں دا اک وڈا اکٹھ اوہناں نوں صرف اک دانا تے حکیم منیا اے قرآن پاک نے ایہناں وچوں کوئی گل وی نہیں دسی پر اوہناں دیاں سیانپ نال بھریا گلاں ضرور دسیاں نیں۔ علامہ قرطبیؒ نے حضرت ابن عمرؓ کولوں اک روایت نقل کیتی اے پئی اوہناں نیں رسول پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں ایہہ فرماندیاں ہویاں سنیا کہ لقمان نبی نہیں سن سگوں اوہ رب سوہنے دی ذات اتے یقین رکھن والے' گوہ تے فکر کرن والے بندے سن۔ اوہناں نوں رب سوہنے نال محبت سی' رب سوہنا وی اوہناں نال محبت کردا سی تے اوہناں نوں دانائی دی نعمت عطا فرمائی تے نالے فرمایا جے تسیں پسند کرو تے تہانوں خلیفہ بنا دتا جاوے تاں جے تسیں عدل تے انصاف قائم کرو۔ اوہناں نیں عرض کیتی اے میرے پالنہار! جے تسیں مینوں اختیار دیندے او تے میں اسانی نوں قبول کراں گا تے ایس آزمائش توں بچاں گا۔ تے جے خلافت سنبھالن لئی تسیں حکم دیندے او تے میں دل تے جان نال حاضر آں کیوں جے مینوں تہاڈے کرم اتے بھروسا اے کہ تسیں مینوں غلطی کولوں بچالوو گے۔

حضرت ابن عباس نے حکمت دی تشریح عقل، فہم تے دانائی کیتی اے۔ علامہ راغب کہندے نیں پئی حکمت توں مراد ساریاں شیواں دا صحیح علم تے چنگے کم کرنا اے۔ امام رازی فرماندے نیں "علم دے مطابق عمل کرن دی توفیق حکمت اے"

ایس ایت مبارک دا اک مطلب ایہہ وی کیتا جاندا اے "اسیں اوہنوں دانائی عطا فرمائی یعنی اسیں اوہنوں شکر کرن دی توفیق بخشی ایتھے حکمت دا مطلب شکر لیا گیا اے نعمت ظاہر کرن نوں آکھدے نیں۔ ایدہے مقابلے وچ کفران اے یعنی رب سوہنے دیاں نعمتاں نوں لکانا تے رب دے کرم نوں نہ منناں۔ نعمت نوں ظاہر کرن تے رب سوہنے دیاں نعمتاں نوں منن دے تن طریقے نیں۔

(1) دل وچ ایہہ خیال لیانا کہ میرے مولا نے میرے اتے ایہہ کرم فرمایا اے۔

(2) زبان نال رب سوہنے دیاں نعمتاں نوں منناں۔

Marfat.com

(3) ہڈاں پیراں نال رب سوہنے دی بندگی کرکے۔

شکر ادا کرن دا حکم دیون مگروں ایس غلط خیال نوں وی دور کردتا پئی رب سوہنے دا شکر کرن نال اوہدی وڈیائی وچ وادھا نیں ہوندا تے کسے بندے دی ناشکری نال اوہدی شان گھٹ نہیں ہوندی۔ جے کوئی شکر کرے گا تے اوہدا اپنا بھلا ہووے گا۔ ناشکری کرے گا تے گھاٹا وی اوہنوں ای پوے گا۔ رب سوہنا ہر شے توں بے پروا اے۔ سارا جہان اوہدا محتاج اے اوہ کسے دا محتاج نہیں۔ اوہ "حمید" اے جے کسے اک بد نصیب دی زبان اوہدی حمد تے ثنا نہیں کردی تے کیہہ ہویا؟ کائنات دا ذرہ ذرہ اوہدی حمد کردا پیا اے۔

آیت نمبر ۱۳ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهٗ يٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ؕ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيْمٌ

ترجمہ : تے یاد کرو جدوں لقمان نے اپنے پتر نوں نصیحت کردیاں ہویاں کہیا۔ اے مرے بچے! کیسے نوں رب سوہنے دا سانجھی (شریک) نہ بنائیں بے شک (رب سوہنے نال) سانجھ بڑا وڈا ظلم اے (۱۳)

تشریح : حضرت لقمان دی دنائی دے سمندر دے کجھ سچے موتی پاک قرآن نے انج پیش کیتے نیں۔

اپنے پتر نوں سبھ توں پہلی نصیحت آپ نے ایہہ کیتی پئی شرک (رب سوہنے نال سانجھ) توں وڈا کوئی ظلم نہیں۔ اوہنوں چاہیدا اے پئی ہر حال وچ اپنے آپ نوں شرک دے گند توں پاک رکھے۔ حضرت لقمان دنا سن۔ اوہناں نیں اپنیاں دنائی نال بھریاں گلاں صرف اپنے پتر نوں ای نہیں دسیاں ہوون گیاں سگوں لوکائی نوں وی نصیحتاں کیتاں ہوون گیا پر پاک قرآن نے صرف آپ دیاں دنائی نال بھریاں اوہ گلاں دسیاں نیں جیہڑیاں آپ نے اپنے پتر نوں فرمایاں نیں۔ مقصد ایہہ اے پئی دوجیاں لوکاں نال تے بندا ریاکاری، دکھاوا تے فریب وی کر سکدا اے پر جدوں اک پیو اپنے پتر نوں نصیحت کردا اے تے اوہدے وچ سچ تے اخلاص ای ہوندا اے۔ اوتھے غلط بیانی تے مکاری ماسا وی نہیں ہو سکدی۔ عرب دے لوک جیہڑے گردن توڑیں شرک وچ پھسے ہوئے سن اوہناں نوں دسیا جا رہیا اے پئی حضرت لقمان نوں تے تسی وی حکیم تے دانا من دے او اوہناں دیاں گلاں نوں اپنیاں شعراں تے تقریراں وچ ورتدے او۔ ذرا اوہناں دی دتی ہوئی مت نوں ای گوہ نال ویکھو۔ اوہدیاں اوہناں گلاں نوں ہوش دیاں کناں نال سنو جیہڑیاں اوہناں نیں اپنے پتر نال کیتیاں۔ ہن تے تسیں شرک توں باز آجاؤ۔

پچھلی آیت وچ شرک دے خلاف عقلی دلیل دتی سی۔ ایس آیت وچ نقلی دلیل پیش کیتی جا رہی اے یعنی جدوں عقل تے نقل دونویں شرک دے خلاف متفق نیں۔ ایس لئی ہن ایس ماڑے عقیدے نوں چھڈ دیو تے رب سوہنے اتے ایمان لے آؤ۔

آیت نمبر (۱۴) وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهٗ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَّفِصٰلُهٗ فِيْ عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِيْ وَلِوَالِدَيْكَ ؕ اِلَيَّ الْمَصِيْرُ

Marfat.com

ترجمہ : تے اسیں انسان نوں تاکید کیتی تے حکم دتا کہ اپنے ماپیاں دے نال چنگاور تارا کرے۔ ڈھڈ وچ چکی رکھیا اے اوہنوں اوہدی ماں نے تکلیف تے تکلیف سہہ کے۔ تے اوہدا دودھ چھٹن وچ دو۔ ورھے لگے (ایس لئی کہ اسیں حکم دتا سی) کہ شکر کرو میرا تے اپنے ماپیاں دا (اخیر) میرے ول ای (تہانوں) پرتنا اے (۱۴)

تشریح : ایہہ ایت تے ایس توں اگلی ایت حضرت لقمان دے وعظ دے وچکار وضاحت لئی آگئیاں نیں۔ ایہناں دا اک مقصد تے ایہہ اے پئی حضرت لقمان دیاں گلاں دا پک ہو جاوے تے دوجا مقصد ایہہ اے پئی جتھے حضرت لقمان نے بڑی محبت نال اپنے پتر نوں سانجھ (شرک) توں باز رہن دی تلقین کیتی تے ایہوں ظلم عظیم آکھ کے نفرت دوائی اوتھے رب سوہنے نیں ماپیاں دی ایس محبت دے بدلے وچ اولاد نوں اوہناں دی فرمانبرداری تے خدمت گزاری دا حکم دتا تے اوہ حد وی دس دتی جتھوں تیک ماپیاں دا حکم منیا جاسکدا اے۔

بے شک ماں تے پیو دونواں دا اپنی اولاد اتے بڑا حق اے پر دونواں وچوں ماں دا حق بہت زیادہ اے۔ نو مہینے تیک اوہ بچے نوں اپنے ڈھڈ وچ چکی پھردی اے۔ انج اومر دنالوں پہلے ہی ماڑی ہوندی اے تے فیر بچے دا بھار اوہنوں ہور کمزور کر دیندا اے نو مہینے دی ایس لمی مدت وچ اوہنوں تراں تراں دیاں مشکلاں پیش آوندیاں نیں۔ فیر بچے نوں جمن دا کم ڈھاڈا اوکھا ہوندا اے۔ جے ماں دی جند ایہناں اوکڑاں وچوں بچ جاوے تے فیر اوہ دوورھے تیک اوہنوں اپنے جگر دا لہو پیاندی رہندی اے۔ ایس تواڑ رات دیہاڑ ماں اپنیاں اکھاں دی ایس لودی خدمت کردی رہندی اے۔ ایہ ساریاں خدمتاں کسے لالچ پاروں نہیں۔ کدے احسان جتان دے خیال نال نہیں۔ سگوں صرف محبت تے پیار پاروں کیتیاں جاندیاں نیں ایسے لئی نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے کئی وار ماں دی خدمت کرن دی تلقین فرمائی اے۔

اک دفعہ اک بندے نے نبی پاک دی خدمت وچ حاضر ہو کے پچھیا اے اللہ دے رسولؐ میں کدھے نال احسان کراں مَنْ اَبَرّ ؟

فرمایا اُمُّكَ اپنی ماں نال' اوہنے دوجی واری پچھیا ثُمَّ مَنْ فیر کدھے نال فرمایا اُمَّكَ اپنی ماں نال اوہنے تیجی واری پچھیا ثُمَّ مَنْ فیر کدھے نال فرمایا اُمُّكَ اپنی ماں نال چوتھی واری جدوں اوہنے پچھیا پچھیا ثُمَّ مَنْ فیر کدھ نال فرمایا اَبُوْكَ اپنے پیو نال۔

ایتھے اپنا شکر کرن دے نال رب سوہنے نے ماپیاں دا شکر ادا کرن دا حکم وی نال ملا دتا ایسراں بندا نوازی دی حد کردتی تے ماپیاں نوں اسلامی رہتل بہتل وچ جیہڑا اچا مرتبہ حاصل اے اوہدی وضاحت کردتی۔ ایس توں مگروں وی جے مسلماناں دی نویں پیڑی اپنیاں ماپیاں دی خدمت وچ کوتاہی کرے تے اوہناں نال چنگا سلوک کر کے اوہناں دیاں دعاواں نہ لوے تے ایہہ بڑی بد قسمتی دی گل اے۔

Marfat.com

آیت نمبر (۱۵) وَاِنْ جَاهَدٰكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِىْ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوْفًا ۖ وَّاتَّبِعْ سَبِيْلَ مَنْ اَنَابَ اِلَىَّ ۚ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ۝

ترجمہ : جے اوہ دونویں تینوں مجبور کرن پئی توں میرا (شریک) سانجھی بناؤ ہنوں جدھا تینوں پتا نہیں تے توں اوہناں دی گل نہ من تے دنیاوچ اوہناں نال چنگاور تارا کریں تے توں اوس بندے دے راہ اتے چلیں جنھے میرے ول دھیان کیتا فیر تسیں ساریاں نیں پرت کے میرے ول ای آونا اے۔ تے میں تہانوں دسدیاں گا جو تسیں کردے ہوندے سی۔

تشریح : ماپیاں دی فرمانبرداری دا حکم قرآن پاک وچ کئی واری دتا گیا اے ایس توں ایہہ غلط فہمی پیدا ہو سکدی سی پئی ماپیاں دا ہر حکم منناں تے اوہناں دی ہر خواہش نوں پورا کرنا ضروری ہے جویں کہ شرک کرن دا حکم یاں رب دی نافرمانی دا حکم ایس ایت وچ ایس غلط فہمی نوں دور کر دتا تے دس دتا پئی بے شک ماپیاں دا بڑا حق اے تے اوہناں دی خوشی حاصل کرنا بڑی وڈی سعادت اے۔ پر اوہناں دا حق رب سوہنے دے حق نالوں گھٹ اے جے اوہ رب سوہنے نال شرک کرن بارے آکھن یا اوہدے کسے ہور حکم دے خلاف کجھ کرن بارے آکھن تے اوس ویلے اوہناں دی گل نہ منناای ضروری اے کیوں جے ہن اوہ اپنی حد توں ودھدے پئے نیں۔ نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا فرمان اے "لَا طَاعَةَ لِلْمَخْلُوْقِ فِىْ مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ" کسے مخلوق دی اجہی اطاعت نہ کرو جدھے نال رب سوہنے دی نافرمانی ہوندی ہووے۔

ہوونا تے انج چاہیدا سی پئی جدوں ماپے اپنے مالک دے سرکش ہوون تے شرک کرن اوہناں نال تعلق توڑ لیا جاوے تے محبت پیار دا کوئی معاملہ اوہناں نال نہ کیتا جاوے۔ پر قربان جایئے رب سوہنے دے پاک دین دی سوہنی تعلیم اتے۔ فرمایا ماپیاں دی ایہہ گل نہ منو پر اوہناں نال چنگا سلوک کردے رہوو۔ اوہ بیمار ہوون تے ایہناں دی خدمت کرو غریب ہوون تے اوہناں دے اخراجات پورے کرو۔ ہر حال وچ اونہاں دا احترام کرو جے اوہ زیادتی وی کرن تے تہاڈے ولوں کوئی سخت گل یا بے لحاظی نہ ہووے۔

حضرت سعد بن ابی وقاصؓ فرماندے نیں پئی ایہہ ایت میرے حق وچ نازل ہوئی اے میں اپنی ماں دا بڑا فرمانبردار تے خدمت گزار ساں۔ اوہناں دی خدمت وچ کوئی کسر نہیں چھڈدا ساں جدوں رب سوہنے نے مینوں ایمان دی نعمت دتی تے میری ماں بڑی رنج ہوئی۔ کہن لگی۔ اوئے سعد توں ایہہ کیہہ حرکت کیتی اے ؟ جے توں ایس نویں دین نوں نہ چھڈیا تے میں کھانا پینا بند کر دیواں گی۔ تے ایسراں ای مر جاواں گی تے لوکائی تینوں ماں دا قاتل آکھے گی تے توں سارے ملک وچ ذلیل ہو جاویں گا میں آکھیا ماں جی ایسراں نہ کروں میں کسے قیمت تے وی اپنا دین نیں چھڈاں گا پر میری ماں نے ضد پھڑ لئی سارا دن نہ کجھ کھادا نہ پیتا' رات وی انج ای لنگھ گئی' جدھے پاروں اوہ ڈھاڈی کمزور ہو گئی۔ دو جا دن تے رات وی اوہنے انج ای لنگھا دتا۔ ہن تے اوہ چوکھی ماڑی ہو گئی سی۔ جدوں میں اوہدی ایہہ ضد ویکھی تے آکھیا۔

Marfat.com

ماں جی! تسیں ایہہ گل سمجھ لوو پئی جے تہاڈیاں سوجاناں ہوندیاں تے ساریاں اک اک کر کے نکل جاندیاں تے رب سوہنے دی سونہہ میں اپنے دین نوں فیر وی نہ چھڈدا ہن تہاڈی مرضی اے کھاؤ پہانویں نہ کھاؤ میں اپنا دین کسے قیمت تے نہیں چھڈاں گا میری گل سن کے ماں نے بھک ہڑتال ختم کر دتی۔

رب سوہنا ساہنوں وی سچے دین اتے انج ای پکا رکھے

سچی گل ایہہ اے پئی کسے نال چنگا ور تارا کرنا تے دید لحاظ کرنا ہور گل اے تے کسے دی تابعداری کرنا ہور گل اے تابعداری صرف اوہدی کرنی چاہیدی اے جیہڑا ساریاں پاسیوں منہ پھیر کے صرف رب سوہنے دا ہو جاوے محبت تے پیار دے سارے رشتے توڑ کے اک اللہ دی محبت اپنے دل وچ وسائے۔ تے جس کسے نال اوہ محبت کرے تے صرف ایس لئی کہ اوہ اوہدے محبوب دا محبوب تے پیارا اے۔

تفسیر دیاں عالماں نے لکھیا اے پئی "مَنْ اَنَابَ" جنھے میرے ول دھیان کیتا" تو مراد حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ' نیں۔ آپ دی اَنَابَتْ اِلَی اللّٰہِ رب ول دھیان دی شان ویکھنی ہووے تے آپ دی حیاتی نوں ویکھو۔ تہانوں پتا لگے گا پئی رب سوہنے دے بندے کیہو جہے ہوندے نیں۔ جدوں آپ نے اسلام قبول کیتا تے حضرت سعد بن ابی وقاص' حضرت عبدالرحمٰن بن عوف' عثمان طلحہ' زبیر' اور سعید رضی اللہ عنھم جیہڑے اپنی سمجھ' فہم تے کاروبار پاروں عرب دے گنے چنے لوکاں وچوں سن۔ حضرت ابو بکر کول آئے تے پچھیا۔

اے ابو بکر ایہہ تسیں محمدؐ نوں سچا من لیا اے؟ تے اوہناں تے ایمان لے آئے او!

ہاں میں تے ایمان لے آیاواں تے سچے دل نال اوہناں دی رسالتؐ نوں من لیا اے ایناں ای جواب سن کے ایہہ سارے نبی پاکؐ دی بارگاہ وچ حاضر ہوئے تے کلمہ شہادت پڑھ کے اسلام دے کنبے وچ آ گئے۔ مکے دے ایہناں وڈیاں لوکاں لئی اسلام دے سچا ہوون دی سبھ توں وڈی دلیل ایہہ سی پئی ابو بکر جیہا دناتے ہوشوند بندا اسلام نوں قبول کر چکیا اے۔

اے سوہنیا ربا! ساہنوں وی اوہناں لوکاں دی پیروی نصیب کر جیہڑے تیری یاد' تیرے ذکر' تے

Marfat.com

تیری محبت وچ مگن رہندے نیں۔

آیت نمبر ۱۶۔۱۷ یٰبُنَیَّ اِنَّهَآ اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِیْ صَخْرَةٍ اَوْ فِی السَّمٰوٰتِ اَوْ فِی الْاَرْضِ یَاْتِ بِهَا اللّٰهُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَطِیْفٌ خَبِیْرٌ ... یٰبُنَیَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰی مَآ اَصَابَكَ ؕ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ ۝

ترجمہ : (لقمان نے کیہا) اے میرے پتر! کوئی شے رائی دے دانے وانگوں ہووے تے اوہ کسے چٹان وچ یا اسماناں یا زمین وچ (لکی) ہووے تے رب سوہنا اوس نوں حاضر کر دیوے گا۔ بے شک رب سوہنا باریاں بریک شیواں نوں ویکھن والا تے باخبر اے (۱۶) اے میرے پتر! نماز ٹھیک ٹھیک ادا کریا کرو۔ نیکی دا حکم دیا کرو تے برائی توں روکدے رہوو تے صبر کریا کرو ہر (اوس) اوکڑاتے جہیڑی تہانوں آئے۔ بے شک ایہہ بڑی ہمت دے کم نیں۔

تشریح : دو آیتاں مگروں فیر حضرت لقمان دے وعظ نوں بیان کیتا جا رہیا اے سبھ توں پہلاں آپ نے اپنے پتر نوں شرک (رب سوہنے نال سانجھ) توں باز رہن دی تلقین کیتی۔ ہن آپ اوہنوں رب سوہنے دے علم تے قدرت بارے دس رہے نیں رائی دے دانے دی کہیہ حقیقت اے سا ہمنے پیا ہووے تے دن دے چانن وی کول کر کے ای ویکھنا پیندا اے۔ پر اینی بریک شے جے پتھر دی کسے چٹان وچ لکی ہووے یا کوئی نکا جیہا ذرہ اپنے وڈے زمین تے اسمان وچ گم ہو جاوے تے کیہڑا اجیہا بندا اے جیہڑا ایہنوں لبھ سکے۔ ظاہر اے بندے لئی تے ایہہ گل ڈھاڈی اوکھی اے پر اینی نکی شے کدرے وی ہووے رب سوہنے کولوں لکی ہوئی نہیں۔

رب سوہنے دا کلام پڑھن نال پتہ لگدا اے پئی مومن دیاں دو ذمہ داریاں نیں۔ اپنی ذات دی تکمیل تے دوجیاں دیاں صلاحیتاں نوں ودھانا اپنی ذات دی تکمیل لئی رب سوہنے نے نمازنوں قائم کرن دا حکم دتا تے دوجیاں دی تربیت تے تکمیل لئی امر بالمعروف۔ نیکی دا حکم دینا۔ تے نہی عن المنکر۔ برائی توں روکن دا حکم دتا۔ علامہ آلوسی فرماندے نیں۔

اَقِمِ الصَّلٰوةَ تَكْمِیْلًا لِنَفْسِكَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوْفِ تَكْمِیْلًا لِغَیْرِكَ

یعنی نماز دا قائم کرنا اپنی ذات دی تکمیل لئی اے تے نیکی دا حکم دینا دوجیاں دی ذات دی تکمیل لئی اے۔

سچی گل تے ایہہ اے پئی اپنے آپ نوں صحیح کرنا کوئی سوکھا کم نہیں شام سویرے اپنیاں خوہشاں نال لڑدیاں رہناں نفس دی سرکشی تے غفلت اتے اوہنوں ہر ویلے جھڑکدیاں رہناں بڑے دل گردے دا کم اے ایدھے لئی بڑے صبر تے حوصلے دی لوڑ اے۔ ایسراں ای اوہناں لوکاں نوں جیہڑے نیکی توں میلاں دور نیں اوہناں دے دلاں وچ نیکی دی محبت پیدا کرنا۔ اوہناں نوں سرکشی تے گناہ دی زندگی توں باز رہن دی تلقین کرنا ہر ایرے غیرے دے وس دا روگ نہیں۔ طعنے مینے سننے پیندے نیں مالی نقصان تے جسمانی تکلیفاں برداشت کرنیاں پیندیاں نیں تے کدے کدے تے جان دی بازی وی لاونی پیندی اے ایہہ کم وی صبر توں بغیر نہیں ہو سکدا۔ ایسے لئی۔ حضرت لقمان اپنے لاڈلے پتر نوں صبر دی تلقین کردے پئے نیں۔ علامہ راغب اصفہانی نے عزم دی تشریح کردیاں ہویاں لکھیا اے کہ ؎

Marfat.com

اَلعَزْمُ وَ الْعَزِيْمَةُ عَقْدُ الْقَلْبِ عَلٰى اِمْضَاءِ الْاَمْرِ

یعنی کسے کم نوں کرن دا پکا ارادہ کر لینا۔

آیت نمبر (۱۸) وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۔ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُوْرٍ ۔

ترجمہ : تے (گھمنڈ کردیاں ہویاں) لوکاں توں منہ نہ پھیر تے زمین اتے اکڑ کے نہ ٹریا کر۔ بے شک رب سوہنا کسے اکڑن والے تے گھمنڈ کرن والے نوں پسند نہیں کردا۔

تشریح : ایس آیت دی تشریح نوں سمجھن لئی ایدھیاں لفظاں نوں سمجھنا ضروری اے۔

تُصَعِّرْ : علامہ ابن منظور افریقی لکھدے نیں پئی صعر اونٹھاں دی اک بیماری دا ناں اے جدوں ایہہ بیماری لگدی اے تے اونٹھ دی گردن وینگی ہو جاندی اے۔ ایسراں ای جدوں کوئی بندا فخر تے غرور پاروں اپنا منہ لوکاں ولوں موڑ لیندا اے تے اودوں عرب دے لوک کہندے نیں پئی ایدھی گردن وینگی ہو گئی اے۔

مُخْتَال : اوس تکبر کرن والے نوں کہندے نیں جدھے وچ تکبر توں اڈ خود پسندی دا عیب وی پایا جاوے۔

علامہ ابن منظور افریقی نے ایس لفظ دی تشریح کردیاں ابو اسحاق دا ایہہ قول وی لکھیا اے پئی مختال بے کار گلاں کرن والے اوس بے وقوف نوں آکھدے نیں جیہڑا اپنے غریب رشتہ داراں نال نفرت کردا اے۔ تے غریب گوانڈیاں نوں گھٹیا سمجھدا اے تے اوہناں نال چنگا سلوک نہیں کردا۔

فَخُوْرٌ : مبالغے دا صیغہ اے، مطلب بہت فخر کرن والا خاص کر اوہ بندا جیہڑا اجہیاں گلاں اتے فخر کرے جنہاں دی کوئی حیثیت نہیں ہوندی جویں کہ مال تے منصب وغیرہ۔

ایس آیت دی تشریح کردیاں ہویاں مفسراں نے لکھیا اے پئی ایت دا مقصد تے تکبر تے غرور توں بچن دی تاکید کرنا اے پر غرور دی کوئی اک شکل تے نہیں ناں اے۔ ایدھے جنے لکے تے سامہنے روپ ہو سکدے نیں اک ای جملے وچ ساریاں بارے دس دتا تے ایہناں توں دور رہن دا حکم وی دے دتا ایسے اعجاز تے ایجاز پاروں عرب دے وڈے وڈے شاعراں تے زبان دیاں ماہراں نوں دندل پے گئی سی ایس کلام نوں سن کے وڈیاں وڈیاں شاعراں نیں شاعری چھڈ دتی سی اسلام دے دشمن قرآن دے اس سوہنے نوں ویکھ کے اسلام دے پروانے بن گئے سن۔

علامہ آلوسی نے لاتُصَعِّرْ دا اک معنی ایہہ لکھیا اے پئی اپنے آپ نوں کسے دے سامہنے خواہ مخواہ ذلیل نہ کرے تے کمتری دے خیال نال کیسے دے سامہنے گردن نہ جھکائے رکھے۔ علامہ لکھدے نیں پئی بے شک فخر تے غرور وی بری شے اے پر نری عاجزی تے اپنے آپ نوں ہر ویلے حقیر بنائی رکھنا ایس توں وی ماڑی گل اے۔ قرآن نے ایہناں دونواں شیواں توں اپنے منن والیاں نوں باز رہن دا حکم دتا اے۔

آیت نمبر (۱۹) وَاقْصِدْ فِيْ مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۔ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيْرِ ۔

ترجمہ : تے اپنی ٹور وچ وچلی راہ پھڑ (نہ آکڑے تے نہ بہتانیواں پے کے) تے اپنی واج نوں

Marfat.com

نیواں رکھ' بے شک سبھ توں بھیڑی واج کھوتے دی واج اے۔

تشریح ایس ایت وچ حضرت لقمان اپنے پتر نوں گل کرن تے ٹرن دا ادب سکھاندے پئے نیں۔ اے میرے پتر ٹروتے وقار تے متانت دے نال' گل کروتے لوڑ مطابق واج نوں اچا تے نیواں کرو۔ اجیہی واج نال نہ بولو جیہڑی سنن والے نوں ماڑی لگے۔ جیویں کھوتا ہینگدا اے تے ہر سنن والا آوازار ہو جاندا اے بندے نوں اجیہی آواز نال نہیں بولنا چاہی دا۔

آیت نمبر (۲۰) اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّ بَاطِنَةً ۭ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۝

ترجمہ: کیہہ تسیں نہیں ویکھیا کہ رب سوہنے نے ہر اوس شے نوں جیہڑی اسماناں تے زمین وچ اے تہاڈے حکم تے لا دتا اے تے پوریاں کر دتیاں نیں تہاڈے اتے ساریاں نعمتاں ظاہری وی تے باطنی وی۔ تے کجھ ایہو جے (بے عقل) لوک وی نیں جیہڑے جھگڑدے نیں (رسول پاک نال) رب سوہنے دے بارے' نہ اوہناں کول علم اے نہ ہدایت تے نہ کوئی روشن کتاب (۲۰)

تشریح حضرت لقمان دا بیان ختم ہوون مگروں رب سوہنا توحید دا انکار کرن والیاں نوں توحید دیاں دلیلاں پیش کر دا پیا اے تے اوہناں نوں ایہناں دلیلاں اتے غور کرن دی دعوت دیندا پیا اے۔

کسے شے نوں زور زبردستی کسے کم اتے لا دین نوں تسخیر کہندے نیں۔ رب سوہنا فرماندا اے پئی ذرا پہاڑاں دیاں اچائیاں تے سمندراں دیاں ڈونگھیائیاں ول اک جھات پاؤ۔ اسمان' ستارے' چن سورج' زمین پانی کھلے میدان' ایہناں وچ پیلاں پاوندیاں فصلاں' اچے اچے پہاڑ' ہریاں بھریاں وادیاں' تے پھوہر شے تہاڈی خدمت وچ لگی ہوئی اے کجھاں نوں تسیں کم اتے لا لیندے او تے کجھ تہاڈی پہنچ توں باہر نیں پر رب سوہنے نیں ہر شے نوں تہاڈے لئی مسخر کر دتا اے۔

ایس توں اڈ رب سوہنے نیں اپنیاں ظاہری تے باطنی نعمتاں دی تہاڈے اتے انتہا کر چھڈی اے جے تسیں ایہناں نوں گننن لگو تے گن نہیں سگو گے ساری عمر سجدے وچ پے کے اوہدا شکر ادا کر دے رہو و تے شکر دا حق ادا نہیں کر سکو گے۔ اینیاں کرم نوازیاں تے عنایتاں مگروں وی بندا اپنے رب نوں نہ پہچانے تے فیر ظلم دی انتا اے۔

ایتھے ظاہری نعمتاں توں مراد سوہنی شکل' صحیح تے سوہنا جثا' رزق تے دنیادیاں دو جیاں نعمتاں نیں۔ اینہاں توں اڈ ایمان' قرآن اپنے محبوب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی غلامی دا شرف' نبی پاک دی پیروی دی توفیق اسلام دی فتح تے کفر دی ہار وی رب سوہنے دیاں ظاہری نعمتاں نیں۔ باطنی نعمتاں دی تفسیر کر دیاں ہویاں علامہ ثناء اللہ پانی پتی لکھدے نیں دل' عقل' فہم' سوہنا ور تارا' الہام' گناہواں اتے پردا' پاؤنا تے سزا دین وچ چھیتی نہ کرنا' سبھ باطنی نعمتاں نیں۔

آخیر وچ فرماندے نیں پئی نعمتاں وچوں سبھ توں وڈی نعمت رب سوہنے دی معرفت دا نور' رب سوہنے دے رسول دی محبت تے رسول پاک دی شفاعت اے۔

ایس ایت دے اخیری حصے توں ایہہ وی پتہ لگدا اے پئی جیڑا بندا علم تے ہدایت توں پیدل ہووے

Marfat.com

تے اوہدے کول کوئی اجہی کتاب وی نہ ہووے جہیڑی اپنی لونال جہالت دے ہنیرے نوں مکاسکدی ہووے۔ اجہیے بندے نوں چاہی دا اے پئی اوہ اوس ہستی نال نہ الجھے جدھے سینے وچ علم لَدُنّیؔ دا سمندر ہووے۔ جس پاک ذات توں دنیا ہدایت لیندی ہووے۔ جدھے کول قرآن پاک جہی روشن تے روشن کردیون والی کتاب ہووے اوہ اپنے آپ دے بڑے وڈے دشمن نیں۔ جیہڑے میرے مصطفیٰ علیہ السلام نال الجھدے نیں۔

آیت نمبر (۲۱ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمُ اتَّبِعُوْا مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ۭ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطٰنُ يَدْعُوْهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ

ترجمہ : تے جدوں اوہناں نوں کہیا جاندا اے کہ تسیں پیروی کرو اوس شے دی جیہڑی اللہ نے نازل کیتی اے تے اوہ کہندے نیں کہ نہیں اسیں اوس شے دی پیروی کراں گے جدھے اتے اسیں اپنے پیو دادے نوں ویکھیا اے کیہہ ؟ جے شیطان اوہناں نوں اگ دے عذاب ول بلا ندا پیا ہووے فیر وی ؟(۲۱)

تشریح ایس ایت وچ رب سوہنا فرماندا اے پئی جدوں ایہناں نوں قرآن پاک دی پیروی بارے آکھیا جاندا اے تے عقل دے دشمن ایس گل نوں ٹھکرا دیندے نیں تے کہندے نیں پئی اسیں تے عقل دی گل نہیں سن نی۔ اسیں تے اپنے پیو دادے دے راہ اتے ای ٹراں گے۔ رب سوہنا فرماندا اے پئی اوہناں دیاں ایہہ بے عقلیاں گلاں شیطان دے وسوسیاں پاروں نیں ایس لعنتی دی کوشش تے ایہہ اے پئی اوہ ساریاں نوں جہنم دی اگ وچ سٹ دیوے۔

آیت نمبر (۲۲) وَمَنْ يُّسْلِمْ وَجْهَهٗٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۭ وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُوْرِ

ترجمہ : تے جیہڑا بندا اپنے آپ نوں رب سوہنے دے سپرد کر دیندا اے، یعنی اوہ نیک عمل کرن والا وی ہووے۔ تے بے شک اوہنے مضبوط (پکی) رسی پھڑ لئی اللہ ولوں ای اے ساری کماں دی اخیر (۲۲)

تشریح علامہ آلوسی لکھدے نیں پئی تسلیم وانگوں ایتھے اسلام دا معناوی اپنے ساریاں کماں نوں رب سوہنے دے حوالے کر دینا اے۔ اپنے جثّے تے روح نوں، اپنے قالب تے قلب نوں اوہدے حکماں دے سامنے جھکا دینا اے پر ایدھے لئی نرا زبانی آکھ دینا کافی نہیں۔ پرہیچے تے جھوٹے دی پہچان کویں ہووے گی۔ ایسے لئی نال ای ۔۔۔۔۔ فرماد تا کہ زبان نال وی آکھے کہ میرے سارے کم اللہ دے سپرد نیں تے اپنے عمل نال اپنی ایس گل نوں سچیاں وی ثابت کرے۔ جے اوہنے ایہہ دونویں کم کر لئے تے فیر اوہنے اجہی پکی رسی نوں پھڑ لیا جیہڑی کدے ٹٹے گی نہیں۔ تے ایس رسی نوں پھڑ کے اوہنوں ڈگن دا کوئی ڈر نہیں ہووے گا۔

مُحْسِنٌ دا لفظ احسان توں اے۔ احسان دے لفظ دی تشریح حدیث جبریل وچ انج آئی اے پئی حضرت جبریل نے نبی پاک کولوں سوال پچھیا، اے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم! احسان دا کیہہ مطلب اے ؟ تے نبی پاک نے فرمایا۔ اَلاِحْسَانُ اَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَاَنَّكَ تَرَاهُ فَاِنْ لَّمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَاِنَّهٗ يَرَاكَ یعنی احسان ایس حالت نوں کہندے نیں کہ تسیں رب سوہنے دی انج عبادت کرو جویں

Marfat.com

تسیں او ہنوں ویکھدے پئے او۔ جے کر تسیں او ہنوں نہیں ویکھ سکدے تے ایس گل دا پکا یقین کر لو کہ اوہ ذات تہانوں ویکھدی پئی اے۔

آیت دے اخیری حصے وچ دسیا گیا کہ پئی جدوں ہر کم اوہدی قدرت نال ای ہوندا اے تے فیر اوس سوہنی ذات توں منہ پھیر کے اوہدے نال شریک بناؤنا کتھوں دی سمجھداری اے۔

آیت نمبر ۲۳۔ ۲۴۔ ۲۵۔ ۲۶ وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهٗ ۚ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوْا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ .. نُمَتِّعُهُمْ قَلِيْلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلِيْظٍ وَلَىِٕنْ سَاَلْتَهُمْ مَّنْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُوْلُنَّ اللّٰهُ ۭ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ .. لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيْدُ ۝

ترجمہ : تے جنھے کفر کیتا۔ تے تہانوں اوس نہ کرے اوہدا کفر۔ ساڈے ول ای اوہناں پرتنا اے تے اسیں دساں گے اوہناں نوں جو اوہناں نے کیتا سی بے شک رب سوہنا جاندا اے جو کجھ سینیاں وچ (لکیا) اے (23) اسیں موج میلا کرن دیاں گے اوہناں نوں تھوڑا چر فیر اسیں اوہناں نوں گھیر کے لے جاواں گے۔ سخت عذاب ول (24) تے جے اوہناں کولوں پچھیے کہ کنھے پیدا کیتا اے اسماناں تے زمین نوں تے ضرور کہن گے کہ اللہ نے۔ کہہ دیو کہ سبھے صفتاں اللہ دیاں نیں پر ایہناں وچوں بوہتے لوک نہیں جاندے (25) رب سوہنے دا ای اے جو کجھ اسماناں تے زمین وچ اے۔ بے شک اللہ ای بے نیاز اے صفتاں والا اے (۲۶)

تشریح : آیت 23 وچ رب سوہنا اپنے محبوب علیہ الصلواۃ والسلام نوں تسلی دے رہیا اے کہ اے محبوب صلی اللہ علیہ وسلم جے ایہہ لوک رب سوہنے اتے ایمان نہیں لیاوندے تے ایہناں دا ایمان نہ لیاونا تہانوں اداس نہ کرے۔ کیوں جے رب سوہنے نوں پتا اے کہ ایہناں دیاں دلاں وچ کیہہ اے۔

آیت 24 وچ مسلماناں نوں دسیا جا رہیا اے کہ تسیں کافراں دے مال، دولت تے اوہناں دی ظاہری شان دے رعب وچ نہ آؤ کیوں جے ایہہ تے بس چار دن دی چاندنی اے فیر تے انھیری رات اے۔

آیت 25 وچ رب سوہنا فرما رہیا اے پئی کفر تے شرک وچ پئے ہوئے ایہہ لوک خرمستیاں پئے کردے نیں۔ ایہناں بے عقلاں کولوں پچھو کہ اسماناں دا خالق کون اے ؟ زمین نوں کنھے پیدا کیتا اے ؟ کیہہ تہاڈے ایہناں بتاں نیں ؟ جنہاں نوں تسیں اپنیاں ہتھاں نال گھڑیا تے فیر ایہناں نوں سجدہ کرن لگ پئے جے تسیں ایہناں عقل دیاں دشمناں نوں پچھو پئی زمین تے اسمان دا خالق کون اے ؟ تے ایہناں کول ایس توں اڈ کوئی چارہ نہیں ہووے گا کہ اوہ آکھن زمین تے اسمان دا پیدا کرن والا اللہ اے۔ ایتھے رب سوہنا فرماندا اے کہ ایمان والیو ! اپنے خالق مالک تے پالن والے دا شکر ادا کرو کہ سچی گل نتر کے سامنے آگئی اے کہ کافراں نوں وی ایہہ منناای پیا کہ زمین تے اسمان دا بناؤن والا اللہ ای اے۔

آیت 26 وچ دسیا جا رہیا اے کہ اسماناں تے زمین دا خالق وی اوہ ای اے تے ایہناں وچ جو کجھ ہے اوہدا مالک وی اوہ ای اے۔ ہر شے۔ حیوانات، نباتات، تے جمادات، اوس پاک ذات دی حمد تے ثنا

Marfat.com

کردی پئی اے رب سوہنا ہر شے توں بے پروا اے اوہنوں کسے دی حاجت نہیں پر ہر کوئی اوہدا محتاج اے۔

آیت نمبر ۲۷ وَلَوْ اَنَّ مَا فِی الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ یَمُدُّهٗ مِنْۢ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَزِیْزٌ حَكِیْمٌ ۔

ترجمہ : تے جے زمین وچ جنے رکھ نیں (اوہ) قلماں بن جاون تے سمندر سیاہی بن جان تے اوس توں اڈ ست سمندر اینہوں (ہور) سیاہی دین تے فیر وی رب سوہنے دیاں باتاں ختم نہیں ہوون گیاں۔ بے شک رب سوہنا زبردست اے 'دانا اے (27)

تشریح ایس آیت وچ دسیا جا رہیا اے پئی جے دھرتی دے سارے رکھاں دیاں قلماں بنالئیاں جاون تے سمندر سیاہی بن جاوے تے جدوں ایس سمندر دی سیاہی مکن لگے تے ست ہور سمندراں دا پانی سیاہی بن جاوے 'قلماں گھس جاون گیاں ستاں سمندراں دا پانی مک جاوے گا' پر (رب سوہنے دے علم دا نکا جہیا حصہ وی لکھیا نہیں جا سکے گا۔ حضرت سعدی شیرازی نے کنی سوہنی گل آکھی اے۔

"کاغذ مک گیا' حیاتی اخیر تے اپڑ گئی۔ اسیں ساری حیاتی لکھدے رہے 'تیریاں ساریاں صفتاں نوں لکھنا تے دور دی گل اے ہالے توڑیں تیری پہلی صفت دا بیان وی پورا نہیں ہویا"

ایس آیت وچ کلمات اللہ توں مراد رب سوہنے دا علم اے کیوں جے اوہدی کوئی حد نہیں۔

آیت نمبر ۲۸۔۲۹۔۳۰۔۳۱ مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِیْعٌۢ بَصِیْرٌ ۔ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ یُوْلِجُ الَّیْلَ فِی النَّهَارِ وَیُوْلِجُ النَّهَارَ فِی الَّیْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۙ كُلٌّ یَّجْرِیْۤ اِلٰۤی اَجَلٍ مُّسَمًّی وَّاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِیْرٌ ۔ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ ، هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا یَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهِ الْبَاطِلُ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِیُّ الْكَبِیْرُ ۔ اَلَمْ تَرَ اَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِیْ فِی الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِیُرِیَكُمْ مِّنْ اٰیٰتِهٖ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۔ تہانوں ساریاں نوں پیدا کرنا تے مارن مگروں زندہ کرنا انج ای اے جیویں اک بندے نوں (پیدا کرنا تے مارن مگروں زندہ کرنا) بے شک رب سوہنا سبھ کجھ سنن والا تے ویکھن والا اے (28) کیہہ تسیں ویکھیا نہیں کہ رب سوہنا رات نوں نوچ داخل کردا اے۔ تے دن نوں رات وچ داخل کردا اے تے اوہنے سورج تے چن نوں کے لایا ہویا اے ہر کوئی چل دا پیا اے (اپنے مدار وچ) اک مقرر وقت تیک بے شک رب سوہنا اوہدا چنگا جانوا اے۔ جو کجھ تسیں کردے او (29) ایہہ نیں اوہدی قدرت دے کرشمے۔ تاں جے اوہ جان لون کہ اللہ ای حق اے۔ تے بے شک اوس (اللہ) توں اڈ جنہاں نوں اوہ بلاندے نیں اوہ سبھ باطل نیں تے بے شک اللہ ای بڑی شان والا بزرگ اے (30) کیہہ تسیں ویکھدے نہیں پئی کشتی چل دی اے سمندر وچ صرف اوہدی مہربانی نال تاں جے اوہ وکھائے تہانوں اپنی (قدرت دیاں) نشانیاں بے شک اوہدے وچ بہت ساریاں نشانیاں نیں۔ ہر صبر کرن والے 'شکر کرن والے لئی (31)

Marfat.com

تشریح ☆ کافر لوک قیامت نوں نہیں من دے سن۔ اوہناں نوں ایہہ گل سمجھ نہیں سی آوندی کہ سیکڑیاں سگوں ہزاراں ورھیاں مگروں مردیاں نوں کیویں زندہ کیتا جاوے گا۔ اوہناں دی ایس غلط فہمی نوں دور کرن لئی فرمایا پئی تہانوں دوبارہ زندہ کرن والا کوئی ایویں شیویں ہستی نہیں کہ جدھا علم وی ناقص تے قدرت وی محدود سگوں مردیاں نوں دوبارہ زندگی بخشن والا رب سوہنا اے۔ ہر نکی وڈی شے اوہدے علم وچ اے۔ جدھی قدرت دے سامنے کوئی شے محال نہیں اوہدے لئی اک بندے نوں پیدا کرنا تے اوہنوں مار کے فیر زندہ کرنا اونای سوکھا اے جنا ساری مخلوق نوں پیدا کرنا فیر اوہنوں مار کے دوبارہ زندہ کرنا۔

آیت 28 وچ دسیا گیا پئی اک بندے نوں پیدا کرنا' مارنا' تے فیر زندہ کرنا تے کروڑاں کھرباں بندیاں نوں پیدا کرنا' مارنا تے فیر زندہ کرنا رب سوہنے لئی اکو جیہا اے آیت 29 وچ رب دی قدرت نال ہوون والے کجھ کماں ول اشارا کیتا گیا اے۔ کہ ایہہ رب سوہنے دی عظیم ذات اے جیہڑی رات دے انھیرے وچوں چانن والا سویرا پیدا کردی اے۔ فیر چوکھی روشنی دیون والے سورج نوں لکا کے ٹھنڈی تے سکون دیون والی رات پیدا کردی اے۔ فیر چن تے سورج نوں رب سوہنے نے انج کے لایا اے پئی اوہ اک پل دا اگا پچھا نہیں کردے تے نہ ای اک دوجے نال ٹکراندے نیں سگوں اپنیاں اپنیاں راہواں اتے چلدے رہندے نیں۔

ایہہ ساریاں گلاں دس دیاں نیں کہ کوئی وڈی ہستی ہیگی اے۔ جدھی قدرت سچی اے اوہدی وڈیائی تے عظمت وی سچی اے۔ صرف اوہ ای سچا پروردگار اے۔ اوس توں اڈاوہ جنھوں رب سمجھ کے بلاندے نیں یا جدھی اوہ بندگی کردے نیں۔ اوہ باطل اے باطل دا مفہوم علامہ آلوسی انج لکھدے نیں۔ اَلْمَعْدُوْمُ فِیْ حَدِّ ذَاتِہٖ وَھُوَ الْمُمْکِنُ الَّذِیْ لَا یُوْجَدُ اِلَّا بِغَیْرِہٖ

یعنی جیہڑی شے اپنی ذات دے حوالے نال معدوم ہووے تے خالق دے ارادے دے بغیر اوہ نیست توں ہست نہ ہو سکدی ہووے۔

علامہ قرطبی نے مِنْ دُوْنِہٖ دا مطلب شیطان لکھیا اے۔ اک ہور تھاں لکھدے نیں مَا اَشْرَکُوْا بِہٖ اللّٰہِ تَعَالٰی مِنَ الْاَصْنَامِ وَالْاَوْثَانِ یعنی اوہ بت جنہاں نوں اوہ اللہ تعالیٰ دا شریک بناندے سن۔ اوہ باطل سن۔ مولانا اشرف علی تھانوی نے ایس جملے نوں انج لکھیا اے۔

"تے جنہاں شیواں دی ایہہ رب سوہنے توں اڈ عبادت کردے پئے نیں اوہ اکالچر نیں"

آیت (31) وچ رب سوہنے دی قدرت دیاں ہور دلیلاں دتیاں جارہیاں نیں۔ سمندر دا گھیرا' اوہدی ڈونگھیائی' ایدھے وچ پہاڑاں وانگ سر چکن والیاں موجاں' پیر پیر اتے پانی دیاں گھمن گھیریاں تے اوہدے وچ اک کشتی اپنی کنڈاتے سکڑیاں بندیاں تے اوہناں دا سمان چک کے سپ وانگوں شوکدیاں موجاں نال کھیڈ دی' پانی دیاں گھمن گھیریاں توبچدی بچاندی اپنی منزل ول ٹری جارہی اے۔ کیہہ ایہہ رب سوہنے دی قدرت دا معجزا نہیں؟ سمندر وچ وی رب سوہنے دیاں نشانیاں دا مینا بازار سجیا ہویا اے تے ایدھے اک اک قطرے وچ کئی کئی جہان وسدے پئے نیں' کئی خزانے لکے ہوئے نیں۔ پر قدرت دے ایہہ جلوے صرف اوہناں ہمت والیاں لوکاں لئی اپنے مکھ توں گھنڈ چکدے نیں۔ جنہاں وچ صبر دی صفت ہوندی اے' جیہڑے رب سوہنے دیاں نشانیاں

Marfat.com

اتے سوچ و چار کردے نیں۔ ناکامیاں اوہناں دا دل نہیں توڑ دیاں ' سگوں اوہناں دی ہمت ودھاندیاں نیں۔ اجیہے ہمت والیاں لوکاں اتے ای رب سوہنے دیاں نعمتاں دا مینہ ورھدا اے صَبَّارٌ شَکُوْرٌ دے لفظ کیہہ ساڈیاں گھبرو آں نوں غفلت دی نیندر توں جگان لئی کافی نہیں۔ کاش اسیں دنائی نال بھری ایس کتاب ول اوہ دھیان کردے۔ جدھی ایہہ کتاب حقدار اے۔ تے فیر اج اسیں اپنے پچھڑ جان اتے ٹھنڈیاں ہاواں نہ بھر دے ہوندے تے غیراں دی تیزی اتے حیران نہ کھلوتے ہوندے۔

ساڈے وڈکیاں نیں پاک قرآن نوں انج پڑھیا جویں اینہوں پڑھن دا حق سی ' اوہناں نیں قرآن اتے سوچ وچار انج کیتی پئی جویں سوچ وچار کرن دا حکم دتا گیا سی۔ اوہناں نیں قرآن دیاں حکماں اتے عمل کرن نوں اپنی خوش بختی جانیا ایہہ عمل کرن والے لوک جتھوں جتھوں لنگھ گئے اوتھے اوتھے علم تے دنائی دے پھل کھڑ گئے ' جنہاں وران تھاواں اتے اوہ ٹر گئے تے اوتھے شھر وس گئے جس کنڈی توں اوہناں پاک روحاں نیں ہتھ لادتا اوہ پھل دی کلی نالوں سوہنا ہو گیا اوہناں نیں پرانے مردہ سمجھے جان والے نوں نویں حیاتی دتی تے نویں علماں نوں رواج دتا۔ پر کوڑا سچ ایہہ اے پئی اپنے وڈکیاں دے عملی ' تحقیقی تے تخلیقی کار نامیاں توں فائدہ چکن دا ویلا آیا تے اسیں غفلت دی چادر تان کے سوں گئے شاعر مشرق نے ایہہ حالت ویکھی تے فرمایا کہ علم تے دنائی دا بیج صحرا وچ رہن والیاں نیں بجیا سی ' پر جدوں فصل پک گئی تے ایہناں دیاں آون والیاں نسلاں سوگئیاں تے فرنگی اوس فصل نوں وڈ کے لے گئے۔

صَبَّارٌ شَکُوْرٌ دونویں مبالغے دے صیغے نیں یعنی بہت صبر کرن والے ' لمبے عرصے تیک کوشش کرن والے ' بہت شکر کرن والے ' رب سوہنے دیاں دتیاں ہویاں نعمتاں نوں اوہدی مخلوق دی بہتری لئی خرچ کر کے شکر ادا کرن دا حق نبھان والے۔ پتا لگا کہ اتھے تھوڑے جیہے صبر نال کم نہیں چلے گا تے زبانی شکر کافی نہیں ہووے گا۔ سگوں ایدھے لئی صَبَّارٌ شَکُوْرٌ دے معیار اتے پورا آونا ہووے گا۔

آیت نمبر ۳۲۔ ۳۳ وَاِذَا غَشِیَهُمْ مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ ۚ فَلَمَّا نَجّٰىهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ ۚ وَمَا یَجْحَدُ بِاٰیٰتِنَاۤ اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُوْرٍ ۝ یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا یَوْمًا لَّا یَجْزِیْ وَالِدٌ عَنْ وَّلَدِهٖ ۫ وَلَا مَوْلُوْدٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَّالِدِهٖ شَیْـًٔا ؕ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَیٰوةُ الدُّنْیَا ۪ وَلَا یَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُوْرُ ۝

ترجمہ : تے جدوں کج لیندیاں نیں پہاڑاں ورگیاں لہراں اونہاں نوں۔ اوس ویلے سدے نیں اللہ تعالیٰ نوں اوہدے لئی اپنے عقیدے نوں خالص کردیاں ہویاں فیر جدوں (اوہ) بچالیندا اے اونہاں نوں خشکی توڑیں تے اوہناں وچوں (تھوڑے ای) بچی گل تے رہندے نیں۔ تے انکار نہیں کردا ساڈیاں ایتاں دا پر اوہ بندہ جیہڑا اوعدے دا جھوٹا (تے) ناشکرا اے (32) اے لوکو! ڈردے رہیا کرو اپنے رب کولوں تے ڈرو اوس دن توں جدوں بدلہ نہیں دے سکے گا کوئی پیو اپنے پتر ولوں۔ تے نہ ای پتر بدلہ دے سکے گا اپنے پیو ولوں۔ کجھ وی بے شک اللہ دا وعدا سچا اے۔ تے دھوکہ نہ دیودے تہانوں دنیادی زندگی۔ تے دھوکہ باز تہانوں اللہ دے بارے دھوکے وچ نہ پادیوے (33)

Marfat.com

تشریح آیت 32 وچ رب سوہنا کافراں تے مشرکاں دی احسان فراموشی داذکر کردا پیا اے جدوں سمندر دے سفر وچ کوئی طوفان اوہناں نوں گھیر لیندا اے تے اودوں ایہہ لات' منات' نوں منن والے بڑی عاجزی نال سچے تے سچے رب کولوں مدد منگدے نیں۔ پر جدوں رب سوہنا مصیبت وچوں بچا کے اوہناں نوں کنڈھے تیک لے جاندا اے تے فیر اوہناں وچوں بہتے فیر بتاں ول پرت جاندے نیں تے ناشکرے کہواندے نیں۔

آیت 32 وچ توحید دے سوہنے بیان مگروں سبھ لوکاں نوں اللہ تعالیٰ کولوں ڈرن دا حکم دتا جارہیا اے تے محشر دے دیہاڑے دی رسوائی توں بچن دی ہدایت کیتی جارہی اے۔ اسلام نے بندے دی اصلاح لئی تعزیرات تے سزاواں اتے بہتا اعتبار نہیں کیتا۔ جناں بندے دے دل دی دنیا تے اوہدے نظریئے نوں بدلن اتے زور دتا اے بندا اپنیاں سبھ غلط فہمیاں پاروں گناہ کردا رہندا اے ایس لئی ایس مبارک سورت دے اخیری حصے وچ اوہناں غلط فہمیاں نوں دور کردتا کدے ایہہ غلط فہمی بندے نوں گناہ ول لے جاندی اے کہ ایدھا بھار کوئی ہور چک لوے گا۔ اوہدے گناہ دا بھار کسے ہور دی گردن اتے لدد تا جاوے گا تے اوہ آپ بچ جاوے گا۔ رب سوہنے نے دس دتا پئی دنیا وچ پیو پتر دی محبت نوں کون نہیں جاندا۔ ماپے اپنی اولاد دے آرام لئی وڈی توں وڈی قربانی دین توں نہیں مڑدے۔ اولاد دی ماپیاں دی پریشانی تے تکلیف کسے قیمت تے برداشت نہیں کردی۔ پر قیامت دے دیہاڑے نہ کوئی پیو اپنے پتر نوں اللہ دے عذاب وچ ویکھ کے ایہہ کہے گا پئی میرے کولوں اپنے پتر دی ہاہاکار نہیں سنی جاندی۔ میرے مولا ایہنوں بخش دیو تے ایدھی تھاں مینوں جہنم وچ سٹ دیو۔ ایسراں ای کوئی پتر وی اپنے پیو دے گناہواں دے بھار نوں چکن لئی تیار نہیں ہووے گا۔ ہر کسے نوں اپنا بھار آپ چکنا پوے گا۔ ہر کسے نوں اپنے کیتے دی سزا آپ بھگتنی پوے گی۔

دوجی غلط فہمی جنھوں ایتھے دور کیتا گیا اے اوہ ایہہ اے پئی دنیا دے لشکارے من نوں بڑے بھاندے نیں۔ وڈے وڈے عالم تے بڑی سمجھ والے لوک لشکارے والی ایس دنیا دے قدماں وچ سر رکھ دیندے نیں۔ رب سوہنے نیں فرمایا کہ ایدھے دھوکے وچ نہ آؤنا۔ ایس دنیا نے اج تیک کسے نال وفا نہیں کیتی۔ تسیں ایدھے کولوں وفا دی امید کیوں رکھدے او۔ ہوش کرو۔ ایس طوطا چشم دے پچھے لگ کے اپنے رب سوہنے نال تعلق نہ توڑو۔ نہیں تے فیر پچھتاؤ گے اوس ویلے تسیں اپنیاں بلاں نوں دندیاں نال وڈو گے پر اوس ویلے کوئی فائدہ نہیں ہووے گا۔

تیجی غلط فہمی جنھوں ایتھے دور کیتا گیا اے۔ اوہ اے ہے کہ رب سوہنے دے حلم نوں ویکھ کے بہتے بے لگام نہ ہو جاؤ۔ جے تہاڈیاں نالائقیاں مگروں وی' اوہنے تہانوں عذاب دے شکنجے وچ نہیں کسیا تے ایہہ نہ سمجھو پئی ہمیشا اینج ای ہوندا رہوے گا۔ ایہہ تے تہاڈے نفس دا فریب تے شیطان دا دھوکہ اے۔ اوس مہربان رب نے مہلت دیاں جیہڑیاں گھڑیاں تہانوں عطا فرمائیاں نیں اوہناں نوں غنیمت سمجھو تے توبہ کرلوو۔ اینج نہ ہووے پئی تہانوں کسے عذاب وچ سٹ دتا جاوے تے اوتھوں نکلن دا کوئی راہ نہ لبھے۔ حضرت سعید ابن جبیر رضی اللہ عنہ غرور دا معنا بیان کردیاں ہویاں فرماندے نیں کہ "بندہ گناہ وی کردا رہوے تے مغفرت دی تمنا وی رکھدا ہووے"

علامہ زبیدی لفظ غرور دی وضاحت کردیاں ہویاں لکھدے نیں۔

Marfat.com

"جیہڑی شے تینوں دھوکہ دیوے اوہنوں غرور کہدے نیں۔ اوہ بھانویں انسان ہووے۔ شیطان یا کوئی ہور۔ مصنف نے ایہہ وی لکھیا اے کہ مال' جاہ' شہوت' تے شیطان سبھ نوں غرور کیہا جاندا اے۔ یاں ایس لفظ توں مراد صرف شیطان اے۔ کیوں جے اوہ جھوٹے وعدیاں نال سنہری خواب وکھا کے انسان نوں دھوکہ دیندا اے۔ بہتیاں مفسراں نیں الغرور توں مراد شیطان ای لیا اے۔

آیت نمبر ۳۴ إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ ۭ وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا ۭ وَمَا تَدْرِيْ نَفْسٌۢ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوْتُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ۝

ترجمہ : بے شک اللہ دے کول ای اے قیامت دا علم تے اوہ ای ورا ہندا اے مینہہ تے جاندا اے جو کجھ (مانواں دے) ڈھڈاں وچ اے۔ تے کوئی نہیں جاندا پئی کل اوہ کیہہ کمائے گا۔ تے کوئی نہیں جاندا پئی کس دھرتی وچ مرے گا۔ بے شک رب سوہنا جاننوالا (تے) باخبر اے (34)

تشریح علامہ قرطبیؒ ایس آیت دی تفسیر بیان کردیاں ہویاں لکھدے نیں حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دا آکھنا اے کہ پنج شیواں اوہ نیں جنہاں نوں رب سوہنے دے علاوہ کوئی نہیں جاندا ایتھوں تیک کہ کوئی فرشتہ تے نبی وی ایہناں نوں اپنے آپ نہیں جان سکدا۔ جیہڑا بندا ایہہ دعویٰ کردا اے کہ اوہ ایہناں شیواں وچوں کسے شے نوں اپنے آپ جاندا اے۔ اوہنے پاک قرآن دا انکار کیتا۔ کیوں جے اوہنے پاک قرآن دی مخالفت کیتی۔ نبی ایہناں غیبی گلاں وچوں بہت کجھ جاندے نیں۔ اوہناں دا ایہہ علم رب سوہنے دے سکھان نال اے۔ ایس آیت پاروں نبیاں دے علم دی نفی نہیں ہوندی سگوں ٹیوے لاون والیاں' نجومیاں تے اوہناں لوکاں دی نفی ہوندی اے جیہڑے مینہہ دے ورھن نوں کیسے ستارے دے چمکن یا ڈب جان نال متھ دے نیں۔

علامہ قرطبیؒ ایدھے بعد لکھدے نیں کہ کدے کدے لمبے تجربے پاروں حمل دے منڈایا کڑی ہوون دا پتہ لگ جاندا اے پر ایہہ یقینی گل نہیں ہوندی وڈے وڈے پھنے خاناں دے اندازے غلط ہو جاندے نیں۔ سچی گل تے رب سوہنے دی ای ہوندی اے۔

علامہ ثناء اللہ پانی پتی' تفسیر مظہری وچ لکھدے نیں پئی ایس آیت وچ علم دی نسبت رب سوہنے ول کیتی گئی اے تے بندے لئی "درایت" دا لفظ ورتیا گیا اے۔ کیوں جے درایت اوس جانکاری نوں آکھدے نیں جیہڑی بندا اپنی کوشش تے سوچ سمجھ نال حاصل کردا اے۔ ایدھے نال دونواں جانکاریاں (علم تے درایت) دا فرق پتا لگ جاندا اے۔ لغت دی کتاب قاموس المحیط وچ لکھیا اے پئی درایت دا معنا جانکاری' حیلہ تے سوچ وچار دے نال کسے شے نوں سمجھنا اے۔ ایس پاک ایت وچ ایسے گل ول اشارہ کیتا گیا پئی بندا بھانویں کناوی حیلہ کرے تے سارا ظاہری تے باطنی ٹل لا دیوے اوہ اپنی گل وی نہیں جان سکدا پئی اوہ کل کیہہ کمائے گا تے اوہدا انجام کیہہ ہووے گا تے فیر اوہ دو جیاں شیواں نوں کویں جان سکدا اے۔ ایہناں گلاں دی جانکاری دا اکو طریقہ اے پئی رب سوہنا اپنے نبیاں تے رسولاں راہیں اوہدا علم دے دیوے۔

علامہ ابن کثیرؒ نے اکو فقرے وچ گل مکا دتی پئی۔ ایہہ پنج گلاں غیب دیاں کنجیاں نیں۔ جنہاں نوں صرف رب سوہنا ای جاندا اے۔ ایسے لئی ایہناں نوں کوئی نہیں جان سکدا سوائے ایس دے کہ رب

Marfat.com

سوہنا آپ سکھادیوے علامہ آلوسی روح المعانی وچ علامہ قرطبیؒ دے حوالے نال لکھدے نیں پئ "
جے کوئی بندہ ایہناں پنجاں گلاں وچوں کسے اک گل دی جانکاری دا دعوا کرے پر ایہہ نہ آکھے پئ
ایہہ علم مینوں نبی پاکؐ دے وسیلے نال ملیا اے تے اجہیا بندا جھوٹا ہووے گا۔
اتلیاں ساریاں وضاحتاں توں اے گل نتر کے سامہنے آگئی اے پئ کوئی بھانویں کناوی وڈا بندا
ہووے غیب دیاں ایہناں پنج کنجیاں وچوں کیسے اک بارے وی جانکاری نہیں رکھدا۔
ایس آیت دی تفسیر وچ مولانا نعیم الدین مراد آبادی لکھدے نیں پئ مکدی گل ایہہ ہے کہ غیب دا
علم صرف رب سوہنے کول اے۔ نبیاں دے معجزے تے ولیاں دیاں کرامتاں رب سوہنے دی عطا
ہوندی اے مینہ ورہن داویلا' حمل وچ کیہہ اے۔ کل کون کیہہ کرے گا' کون کتھے مرے گا' ایہناں
گلاں بارے چوکھیاں خبراں نبیاں تے ولیاں نیں دتیاں نیں' قرآن تے حدیث وچ وی آوندا اے کہ
حضرت ابراہیم علیہ السلام نوں فرشتیاں نیں حضرت اسحاق علیہ السلام دی پیدائش دی خبر'
حضرت زکریا علیہ السلام نوں حضرت یحییٰ علیہ السلام دے پیدا ہون دی خبر' حضرت مریم علیہ
السلام نوں حضرت عیسیٰ علیہ السلام دے دنیا اتے آؤن دی خبر دتی تے اوہناں فرشیاں نوں پہلے ای
پتا سی پئ ایہناں حملاں دے وچ کیہہ اے تے اوہناں ہستیاں نوں وی خبر ہو جاندی سی جنہاں نوں اوہ
فرشتے دس آوندے سن' ایسراں ایس پاک آیت دے معنے ایہہ بنے کہ ساریاں پاک ہستیاں دا علم
رب سوہنے دی مہربانی نال ای سی پر ایس آیت دے ایہہ معنے لینا کہ رب سوہنے دی عنایت مگروں
وی کوئی جانکاری نہیں رکھدا۔ قرآن تے حدیث دے خلاف اے۔

اتلیاں ساریاں وضاحتاں توں اے گل نتر کے سامہنے آگئی اے پئ کوئی بھانویں کناوی وڈا بندا
ہووے غیب دیاں ایہناں پنج کنجیاں وچوں کیسے اک بارے وی جانکاری نہیں رکھدا۔
ایس آیت دی تفسیر وچ مولانا نعیم الدین مراد آبادی لکھدے نیں پئ مکدی گل ایہہ ہے کہ غیب دا
علم صرف رب سوہنے کول اے۔ نبیاں دے معجزے تے ولیاں دیاں کرامتاں رب سوہنے دی عطا
ہوندی اے مینہ ورہن داویلا' حمل وچ کیہہ اے۔ کل کون کیہہ کرے گا' کون کتھے مرے گا' ایہناں
گلاں بارے چوکھیاں خبراں نبیاں تے ولیاں نیں دتیاں نیں' قرآن تے حدیث وچ وی آوندا اے کہ
حضرت ابراہیم علیہ السلام نوں فرشتیاں نیں حضرت اسحاق علیہ السلام دی پیدائش دی خبر'
حضرت زکریا علیہ السلام نوں حضرت یحییٰ علیہ السلام دے پیدا ہون دی خبر' حضرت مریم علیہ
السلام نوں حضرت عیسیٰ علیہ السلام دے دنیا اتے آؤن دی خبر دتی تے اوہناں فرشیاں نوں پہلے ای
پتا سی پئ ایہناں حملاں دے وچ کیہہ اے تے اوہناں ہستیاں نوں وی خبر ہو جاندی سی جنہاں نوں اوہ
فرشتے دس آوندے سن' ایسراں ایس پاک آیت دے معنے ایہہ بنے کہ ساریاں پاک ہستیاں دا علم
رب سوہنے دی مہربانی نال ای سی پر ایس آیت دے ایہہ معنے لینا کہ رب سوہنے دی عنایت مگروں
وی کوئی جانکاری نہیں رکھدا۔ قرآن تے حدیث دے خلاف اے۔

Marfat.com

سوال ☆ سورت لقمان دا ویروا کر کے دسو پئی ایہدے وچ کیہڑے مضموناں اتے گل کیتی گئی اے ؟ یاں

سوال ☆ سورت لقمان دے مرکزی عنواناں تے بحث کرو؟

جواب ☆ تعارف : سورت لقمان نبوت دے مکی زمانے دے آدھ وچکار نازل ہوئی۔ ایس سورت وچ "چار4" رکوع' چونتی (34) آیتاں' پنج سو اڑتالی 548 کلمے تے دو ہزار اک سو دس 2110 حرف نیں۔

ویروا : پاک قرآن دیاں دنائی نال بھریاں گلاں بندے دی حیاتی نوں جنہاں رحمتاں تے برکتاں نال بھر دیندیاں نیں۔ تے اپنے منن والیاں دے عقیدے' عمل تے سیرت وچ چیہڑی سوہنی تبدیلی لیاندیاں نیں اجہی اک سوہنی گل نال ای ایہہ سورت شروع ہوندی پئی اے۔ ایس توں مگروں ایس سورت وچ دسیا گیا کہ چیہڑے لوکی قرآن دی سچی دعوت نوں قبول نہیں کردے اوہناں دی حیاتی بے معنی تے بے مقصد ہوندی اے۔ اجہیاں گلاں دے سامہنے اپنے جنسی جذبیاں دی تسکین تے دولت اکٹھی کرن توں اڈ کوئی منزل ای نہیں ہوندی۔ ایدھے لئی اوہ ہر تراں دیاں ماڑیاں تے واہیات شیواں دا کاروبار کرن توں وی نہیں مڑدے۔ اونہاں نوں ایس گل دا ذرا خیال نہیں آوندا کہ اوہناں دیاں ایہناں حرکتاں نال اوہناں دی قوم دا اخلاق رل جاوے گا تے اوہ حیاتی دی ایس دوڑ وچ پچھے رہ جائے گی ایہناں بدبختاں دے دلاں وچ سچ نوں قبول کرن دی ہمت وی آخیری ساہواں لے چکی اے -اوہ انھیرے وچ رہن دے عادی ہو گئے نیں۔ اوہ روشنی دی نکی جہی لاٹ نوں وی برداشت نہیں کر سکدے جس پاسیوں حق تے سچ دی سوہنی واج آوندی پئی ہووے۔ اوس پاسے کنڈ کر لیندے نیں تے دمچی ڈھڈ نال لا کے نس پیندے نیں۔ تاں جے اوہ اپنی دور چلے جاون کہ حق دی واج اوہناں تیک نہ اپڑے۔

ایس پاک سورت یعنی سورت لقمان دی خاص گل ایہہ اے پئی اسلامی تعلیم دا اعلان اللہ دے اک نیک تے دنا بندے لقمان دی زبان توں کروایا جا رہیا اے۔ جہیڑے اک پچھڑے ہوئے تے گم نام علاقے نوں دے وسنیک سن تے جنہاں دا رنگ حبشیاں وانگوں کالا سی۔ پر رب سوہنے نیں ایس سورت دا ناں اوہناں دے ناں اتے ہی رکھ دتا۔ حضرت لقمان بڑے پیارے انداز تے دنائی نال اپنے جگر دے ٹوٹے نوں نصیحت کردے پئے نیں۔ پیو دی پتر نوں ایس نصیحت دا مطلب اے پئی ایس حقیقت نوں کھول دتا جاوے پئی چنگیائی جدھے وچ وی ہووے گی اوساری انسانیت لئی محترم ہو جاندا اے ساریاں قوماں اوہدا ذکر بڑی عزت نال کردیاں نیں تے اوہناں دیاں دنائی نال بھریاں گلاں نوں اپنے دلاں وچ وساندیاں نیں۔ صحیح عقیدے دا نور' نیک عملاں دا حسن تے سیرت دی دلکشی کالے حبشی نوں وی ساریاں دا محبوب بنا دیندی اے۔ ایتھوں ثابت ہویا پئی جثے دے حسن نالوں سیرت دا سوہن زیادہ دلکش اے۔ سیرت دی برکت نال چہرے دے ماڑے نقش تے کالی رنگت اتے وی اک اجہیا روپ آجاندا اے پئی وڈے وڈے سوہنے وی سر جھکا لیندے نیں۔ بندے نوں کامل بندا بناون لئی چیہڑی تعلیم دی لوڑ سی اوہ بڑے موہنے انداز وچ حضرت لقمان دی زبان

Marfat.com

توں بیان کروادتی تے اینہوں مِنْ عَزْمِ الْاُمُوْرِ فرما کے ایدھی اہمیت نوں وی ظاہر کردتا۔
اتلیاں گلاں توں اڈ رب سوہنے نے ایس سورت وچ اوہناں ظاہری تے باطنی نعمتاں داذکر وی فرمایا
اے چیہڑے اوہدی پاک ذات نیں انسان نوں عطا فرمائے نیں پر فیر وی عقل دے کجھ اتھے ناشکری
توں باز نہیں آوندے۔ کجھ جہالت تے ضد پاروں حق دے پجاریاں نال جھگڑدے رہندے نیں۔
یعنی اوہ ایس گل تے پکے نیں کہ اوہ کسے قیمت تے وی شیطان دا ساتھ نہیں چھڈن گے۔ بھانویں
ایہہ ساتھ اوہناں نوں دوزخ دے ڈونگھے ٹوئے وچ سٹ دیوے۔ پر سارے بندے اکو جہے نہیں
ہوندے ایہناں وچ چنگی فطرت والے رب دے بندے وی ہوندے نیں۔ جنہاں نیں سچے دل
نال رب سوہنے دے پیارے رسولؐ دی دعوت نوں قبول کرلیا اے ایہناں نیں اپنے سارے گمان
نوں تے اپنے آپ نوں رب سوہنے دے سپرد کردتا اے رب سوہنا پیار دا اے پئی ایہو لوک نیں
جنھاں نیں اک اجہے حلقے نوں پھڑ لیا اے جیہڑا اٹھن والا نہیں۔
ایس سورت وچ بہت ساریاں دلیلاں دے کے رب سوہنے دی وحدانیت 'قدرت' حکمت تے علم
نوں ثابت کیتا گیا اے سورت دے اخیر وچ دسیا گیا اے پئی رب دا علم ایہو جیہا اے پئی ہزار پردیاں
دے پچھے لکی ہوئی شے وی اوہدے علم توں باہر نہیں اوہ گلاں جنھاں نوں جانن توں انسان دیاں
ظاہری تے باطنی قوتاں تے سائنس دا علم وی عاجز اے بہت سارے اجہے رازوی نیں جنہاں تیک
انسان دی عقل اپڑای نہیں سکدی۔ اوہ گلاں جیہڑیاں ہالے تیک ہویاں ای نہیں سگوں غیب دے
پردے وچ لکیاں ہویاں نیں۔ رب سوہنا اوہناں نوں وی جاندا اے۔

ترجمہ تے تشریح :

(۵۵) سُوْرَةُ الرَّحْمٰنِ مَدَنِيَّةٌ (۹۷)

آیت نمبر 1 اَلرَّحْمٰنُ ۙ﴿۱﴾

ترجمہ : "رحمان نے"

تشریح : ایس مبارک سورت وچ اوہناں ساریاں روحانی 'جسمانی' دینوی' تے اخروی نعمتاں داذکر
ہوندا پیا اے جیہڑیاں رب سوہنے نے جناں تے انساناں نوں عطا فرمائیاں' عطا فرماندا پیا اے یا
قیامت دے دیہاڑے عطا فرمائے گا۔ ایسے لئی سورت دا ٹڈھ "الرحمٰن' دے لفظ نال بنھیا گیا اے۔
جدھا معنا حدوں ودھ رحم کرن والا تے چوکھا مہربان اے۔ اوہیڈا مہربان اے پئی مومن ہووے یا
کافر' اوہدی ذات نوں منن والا ہووے یا نہ منن والا' اپنا ہووے بھانویں بگانا ہر کوئی کسے نہ کسے ڈھنگ
نل اوہدی رحمت توں فائدہ چک دا پیا اے۔
امام غزالی لفظ "اَلرَّحْمٰنُ" دی تشریح کردیاں ہویاں لکھدے نیں پئی اَلرَّحْمٰنُ اپنے بندیاں اتے
حدوں ودھ عنایتاں کرن والا اے اوہدا پہلا احسان تے ایہہ اے کہ اوہنے سانوں پیدا فرمایا۔ دوجی
مہربانی ایہہ فرمائی کہ پیدا کرن مگروں گمراہی وچ آوارہ پھرن لئی نہیں چھڈ دتا سگوں حق ول
رہنمائی فرمائی تے اپنی پچھان عطا فرمائی تیجا انعام اوہ اوس ویلے فرمائے گا جدوں ہر کسے نوں اپنی پئی
ہووے گی تے اوہ قیامت دے دیہاڑے ساڈی مغفرت فرمائے گا۔ حدوں ودھ رحمت دا پتہ اودوں
لگے گا جدوں اوہ ترہیائیاں اکھاں نوں دیدار دا شرف بخشے گا۔ ایس لفظ الرحمٰنُ وچ اک سوال دا

Marfat.com

جواب وی اے۔ کافراں نے جدوں رب سوہنے دے پاک نانواں وچ اَلرَّحْمٰنُ سنیا تے کہن لگے کہ اَلرَّحْمٰنُ کون ایے؟ اسیں تے اوہنوں نہیں جاندے۔ نبی پاک نے دسیا کہ الرحمٰنُ اوہ اے جدھی اجی شان اسیں ایس مبارک سورت وچ سنو گے۔

آیت نمبر 2 عَلَّمَ الْقُرْاٰنَ ۝

ترجمہ : (اپنے حبیب نوں سکھایا قرآن)

تشریح ☆ رب سوہنے نے اپنی ان گنت نعمتاں وچوں سبھ توں پہلاں قرآن دی تعلیم داذکر کیتا کیوں جے ایہو اوہ لودیون والا دیوا اے جدھے کولوں بھٹکے ہوئے بندے ہدایت دی روشنی لیندے نیں۔

آیت نمبر 3`4 خَلَقَ الْاِنْسَانَ ۝ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝

ترجمہ : پیدا فرمایا انسان (کامل) نوں (۴) عَلَّمَهُ الْبَيَانُ (نالے) اونہوں قرآن دا بیان سکھایا۔

تشریح : ایتھے انسان توں مراد کیہہ اے ایس بارے تفسیر کرن والیاں دی رائے اک دوجے نالوں وکھری اے۔ اک قول اے پئی انسان توں مراد آدم دی ساری اولاد اے۔ عالماں دی اک جماعت دا کہنا اے پئی ایس توں مراد حضرت آدم علیہ السلام نیں۔ حضرت ابن عباس دا کہنا اے پئی الاِنْسَانَ توں مراد نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نیں تفسیر مظہری وچ مولانا ثناء اللہ پانی پتی لکھدے نیں "ایہہ ٹھیک اے پئی ایتھے انسان توں مراد حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ والہ وسلم ہوون تے علمہ البیان توں مراد قرآن ہووو جدھے وچ جو کجھ ہو چکیا اے 'جو کجھ ہوندا پیا اے تے ابد تیک جو کجھ ہووو گا سبھ کجھ دا بیان اے۔

صاحب تفسیر مظہری فرماندے نیں جدوں الاِنْسَانَ توں نبی پاک دی ذات مراد ہووو تے عَلَّمَهُ الْبَيَانُ توں مراد وی حضور نوں بیان سکھانا ہووو تے ایہہ دونویں آیتاں پہلی آیت دی تفصیل ہوون گیا۔ یعنی جس نوں قرآن دا علم دتا اے اوسے انسان دی پیدائش تے اوسے نوں بیان سکھان داذکر ہوندا پیا اے۔

خَلَقَ الاِنْسَانَ وچ الاِنْسَانَ توں مراد جے آدم دی اولاد ہووو تے عَلَّمَهُ الْبَيَانُ وچ وی اوسے نوں بیان سکھان داذکر ہووو تے بنا شک ایہہ وی اَلرَّحْمٰنُ دی اچی شان دا ثبوت اے۔

اینہاں آیتاں وچ ایہہ وی دس دتا گیا پئی رب سوہنے نے آپ اپنے پیارے رسولؐ تے لاڈلے بندے نوں قرآن سکھایا تے آپ ای ایہوں قران دے بیان دی تعلیم دتی یعنی نہ تے قرآن اوہنے آپ گھڑیا اے تے نہ ای اوہدا بیان اوہنے آپ بنایا اے۔ قران وی رب سوہنے نے نازل کیتا اے تے اوہدا بیان وی اوہنے آپ ای سکھایا اے۔

آیت نمبر 5 اَلشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝

ترجمہ : سورج تے چن اک حساب دے پابند نیں

تشریح : پیغمبراں تے رسولاں دے چن سورج دے ذکر مگروں جنہاں پاروں ایس دنیا وچ علم تے ہدایت دی لوو کھری ہوئی اے۔ ہن اوس سورج تے چن داذکر کیتا جا رہیا اے جنھاں نال ساڈی

Marfat.com

ایہہ دھرتی روشن اے' رب سوہنے نے فرمایا کہ ایہہ سورج تے چن متھے ہوئے حساب مطابق ٹر دے پئے نیں۔ جیہڑیاں منزلاں تے برج ایہناں لئی متھے ہوئے نیں ایہہ ایہناں توں نہ چپا اگے ودھدے نیں تے نہ ای پچھے رہندے نیں تے اک پل دا اگا پچھاوی ایہناں نوں نہیں ہوندا۔ ایسے نظام دی پابندی پاروں ویلے سر موسم بدلدے نیں' ویلے تے دن نکلدا اے تے ویلے سر رات آوندی اے۔ روز دیہاڑی متھے وقت مطابق سورج نکلدا تے ڈبدا اے ایسے لئی اسیں مہینیاں تے ورھیاں دا حساب کرنے آں۔ جے ایس نظام وچ ماسا جہیاوی فرق آجاوے تے ساری کائنات اک پل وچ زیر زبر ہو جاوے۔ نظام سمسی وچ کسے خرابی دا نہ آوناوی "الرحمٰن" دی رحمت نہیں تے ہور کیہہ اے؟

آیت نمبر 6 وَالنَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ۝

ترجمہ: (اسمان دے) تارے تے (زمین دے) رکھ اوہنوں ای سجدہ کردے نیں

تشریح: شجر اوس رکھ نوں آکھدے نیں جدھا تنا ہووے تے نجم اوہناں بوٹیاں نوں کہندے نیں جنھاں دا تنا نہ ہووے جیوں ترکاریاں تے ویلاں' سجدے دا معنا ایہہ ہے پئی رب سوہنے دے حکم دے ساہمنے سر نیواں کر دینا۔ جوین سورج چن ستارے تے سیارے اک متھے ہوئے قانون دے مطابق اپنی اپنیاں راہواں تے ٹردے پئے نیں ایسراں ای ساڈی دھرتی دے وڈے وڈے رکھ تے نکیاں نکیاں بوٹیاں وی رب سوہنے دے قانون دیاں پابند نیں۔

آیت نمبر 7'8 وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيْزَانَ ۝ اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيْزَانِ ۝

ترجمہ: تے اسمان اوہنے ای اچا کیتا اے تکڑی (انصاف دی) بنائی تاں جے تسیں تولن وچ زیادتی نہ کرو۔

تشریح: نیلی چھت نوں رب سوہنے نے ای تنبو وانگوں تان دتا اے۔ نہ ایہہ کسے دھما کے نال آپو آپ بن گئی اے تے نہ ای کسے دیوی یا دیوتا نے ایہنوں بنایا اے۔ ایس نیلی چھت دا انج تنا ہونا وی رب سوہنے دی رحمت باہجوں اے علامہ آلوسی ایس آیت دی تفسیر کردیاں ہویاں لکھدے نیں کہ رب سوہنے نے عدل دا قانون بنایا تے ایدھے اتے عمل کرن دا حکم دتا۔ ایسے عدل باہجوں ای کائنات دا انظام ایڈے سوہنے طریقے نال قائم اے۔ پیارے پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا ارشاد اے "زمین تے اسمان عدل تے قائم نیں۔ ایتھے عدل دا معنا ایہہ ہے پئی رب سوہنے نے زمین تے اسمان تے اوبدے وچ وسن والی ہر شے نوں ایسراں پیدا کیتا اے کہ اوہناں دی لوڑ دی ہر شے اوہناں دی کول اپڑائی۔ کجھ سوجھواناں نے ایتھے "میزان" دا معنا تکڑی لیا اے یعنی جنھے اسمان دی چھتری نوں تانیا اوہنے ای تکڑی نوں وی بنایا تاں جے لین دین وچ انصاف ہووے۔

آیت نمبر 9 وَاَقِيْمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيْزَانَ ۝

ترجمہ: تے وزن نوں ٹھیک رکھو انصاف دے نال تے تول نوں گھٹ نہ کرو۔

تشریح: اے آدم دی اولاد تہاڈی اکھاں دے ساہمنے اے پئی اوہ جہان جدھے وچ تسی وسدے او اوہدی ہر شے عدل دے اصول دے مطابق اپنے اپنے کم تے لگی ہوئی اے جدوں ہر وڈی

Marfat.com

تے نکی شے قانون دی پابند اے تے فیر تہاڈے لئی وی ضروری اے کہ تسیں وی اپنے کہن تے کرن وچ عدل دا خیال رکھو۔ علامہ راغب اصفہانی تے دوجیاں سوجھواناں نے ایس آیت دا ایہہ معنا دسیا اے پئی بھار تولوتے انصاف نال نہ دین لگیاں گھٹ تولوتے نہ لین ویلے بہتا تولو۔ رب سوہنے نے کاروبار وچ سانوں دیانت دا سبق دتا اے۔ ایں سبق اتے سختی نال عمل کرن دا حکم دتا اے۔ گوہ کرئے تے پتا لگدا اے پئی ایہہ حکم وی رب سوہنے دی رحمت باہجوں ای اے۔ کیوں جے جس لوکائی وچ لین دین دی دیانت ختم ہو جاندی اے۔ بد دیانتی تے لٹ مار دا رواج ہو جاندا اے۔ اوہ لوکائی بہتی ترقی نہیں کر دی۔ اوہ ایہو جہے اخلاقی تے معاشی مسئلیاں وچ پھس جاندی اے۔ جنہاں وچوں نکلنا اوہدے وس وچ نہیں رہندا۔ ایہہ رب سوہنے دا کرم تے رحمت ای اے کہ اوہنے سانوں اوس راہ تے پیر پٹن توں روک دتا۔ جیہڑی بربادی دی راہ اے۔

آیت نمبر 10 وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاَنَامِ ۝

ترجمہ : تے اوہنے زمین پیدا کیتی اے مخلوق لئی۔

تشریح : علامہ راغب اصفہانی ایں آیت دی تشریح کر دیاں ہویاں لکھدے نیں پئی رب سوہنے نے زمین نوں ایسراں بنایا اے کہ ایدھے وچ ہر جیون والی شے ارام تے سکون نال اپنی حیاتی لنگاوے۔ ہوا' لو' پانی' اگ' کھاون پیون والیاں تے ارام دیوان والیاں دوجیاں شیواں دے چھڈیاں نیں تاں جے ہر جیون والا اپنی حیاتی دیاں لوڑاں پوریاں کر سکے۔ حضرت ابن عباس دا فرمان اے کہ انام ہر جیون والی شے نوں آکھیا جاندا اے کجھ لوک اشتراکیت دی عینک نال رب دی کتاب نوں پڑہدے نیں تے بے سمجھی پاروں ایدہیاں ایتاں توں اشتراکیت نوں ثابت کر دے نیں حقی تے سچی گل ایہہ اے پئی ایتھے اونہاں نوں ٹھوکر لگی اے۔ عربی زبان دے لفظ انام نوں سمجھن وچ اوہناں کولوں غلطی ہوئی اے انام دا مطلب اوہناں نے انسان سمجھیا تے آکھیا کہ ایس ایت توں ثابت ہوندا اے کہ دھرتی سب بندیاں دی سانجھی ملک اے۔ تے کیوں جے ہر ملک دی حکومت اوتھوں دے وسنیکاں دی نمائندہ ہوندی اے ایس لئی زمین دی مالکی دا حق صرف حکومت دا ای اے حقیقت وچ انام توں مراد انسان' جانور' زمین' تے چرن والیاں تے ہوا وچ اڈن والیاں ساریاں جیون والیاں شیواں نیں۔

آیت نمبر 11 فِيْهَا فَاكِهَةٌ وَّالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ ۝

ترجمہ : ایدھے وچ قسماں قسماں دے پھل نیں تے غلاف والیاں کھجوراں نیں۔

تشریح : لفظ اکمام کِمّ دی جمع اے۔ ایدھا مطلب اوہ چھلڑ اے جیہڑا ربوں ای پھلاں اتے چڑھیا ہوندا اے۔ تاں جے اوہدا رس تے پولا پولا گودا ضائع نہ ہو جاوے۔ موسم دے بدل جان نال اوہ خراب نہ ہو جاون۔ مکھیاں تے مچھر اوہنوں گندا نہ کر دیون۔ جیہڑے مہربان مولا نے تہاڈی قدرتی خوراک نوں اپنے سوہنے ڈھنگ نال "پیک" کیتا اے تے اوہنوں ہر تراں دے ماڑے اثر توں بچا کے رکھیا اے تاں جے جدوں کھجور دا دانہ یا امب دی پھاڑی بندے دے منہ وچ اپڑے تے اوہ بالکل پاک' صاف تے تازہ ہووے۔ کیہہ ایہو جہے رب دی رحمت دا کوئی منکر ہو سکدا اے)

Marfat.com

آیت نمبر 12 وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَ الرَّيْحَانُ ۚ

ترجمہ : تے توڑی والا غلہ (کنک) وی اے تے خشبو والے پھل وی۔

تشریح : ایس ایت وچ "الْحَبُّ" دا معنا کنک دے دانے اے 'الْعَصْفِ' کنک تے جو دے پتیاں نوں آکھدے نیں 'جنہاں نوں رلا کے ڈنگراں تے بکریاں دا کھاجا بنایا جاندا اے تے الرَّيْحَانُ تراں تراں دے خشبو والے پھلاں نوں آکھدے نیں۔ اس ایت وچ رب سوہنا فرماندا اے پئی اسیں جیہڑا اناج پیدا کیتا اے ایدہا کجھ حصہ تہاڈے کھان دے کم آندا اے تے کجھ حصہ تہاڈے ڈھور ڈنگراں دی خوراک بندا اے۔ تے دوجے پاسے رنگاں رنگاں دے پھل کھڑے نیں جیہڑے تہاڈی پریشان طبیعت نوں خوش کر دیندے نیں۔ مکدی گل ایہہ اے پئی بندا جیہڑے پاسے وی ویکھے۔ جیہڑی شے وی ویکھے رب سوہنے دی رحمت اوہدے وچ نظر آوندی اے۔

آیت نمبر 13 فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۚ

ترجمہ : تے (اے انسانوں تے جنوں) تسیں اپنے پالن والے دی کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہوو گے۔

تشریح : ایس سورت دے مڈھ توں لے کے ایتھے توڑیں رب سوہنے نے ایہناں وڈیاں وڈیاں تے عالی شان نعمتاں نوں گنیا اے۔ ایہناں وچ اجہیاں نعمتاں وی نیں جنہاں اتے ساڈی روحانی تے آون والی زندگی دا انحصار اے۔ کجھ نعمتاں اوہ نیں جنہاں نال ساڈی ایہہ عارضی حیاتی تراں تراں دیاں راحتاں تے آسائشاں نال بھری ہوئی اے فیر عدل تے انصاف بارے اجہیے حکم وی نہیں جنہاں نال سانوں امن تے سکون لبھ سکدا اے ایہناں ساریاں نعمتاں دا ذکر کرن مگروں رب سوہنا جناں تے انساناں نوں کہندا اے تسیں ساڈیاں ان گنیاں نعمتاں وچوں کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہوو گے۔

حضرت جابر بن عبداللہ رضی اللہ عنہ فرماندے نیں کہ اک دفعہ پاک پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے ساڈے سامہنے پوری سورت "اَلرَّحْمٰنُ" تلاوت کیتی تے فیر فرمایا۔ کیہہ وجہ اے پئی تسیں بالکل چپ چاپ بیٹھے رہے او۔ تہاڈے نالوں تے جناں نیں چنگا جواب دتا سی جدوں میں فبای لاء ربکما تکذبان پڑھدا تے اوہ جواب وچ آکھدے سانوں پالن والے! اسیں تیری کسے نعمت دے منکر نہیں۔ تے ساریاں تعریفاں تیرے لئی نیں۔

آیت نمبر 14 خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ۚ

ترجمہ : پیدا فرمایا انسان نوں ٹھیکری وانگوں کھنکن والی مٹی نال۔

تشریح : ایس آیت وچ انسان توں مراد بابا آدم علیہ السلام نیں۔ کیوں جے مٹی نال تے صرف آپ دا وجود ای بنایا گیا سی۔ آدم علیہ السلام دی پیدائش دا ذکر قرآن پاک وچ ودھیریاں تھانواں تے کیتا گیا اے۔

سبھ توں پہلاں مٹی (تراب) لئی گئی فیر ایدھے وچ پانی رلا کے گارا تیار کیتا گیا جنہوں "طین" آکھیا۔ فیر اوہ گارا کجھ چر انج ای پیا رہیا تے اوہدے وچ لیس آ گئی ایہنوں طِيْنٌ لَازِبٌ آکھیا گیا۔ ایسے تراں کجھ

Marfat.com

چر اوہ گارا فیر پیار ہیا تے اوہدے وچ ہو آگئی تے اوہدا رنگ کالا جہیا ہو گیا ایہوں حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ کہیا گیا۔ فیر اولیس والا تے ہووالا گارا خشک ہو گیا تے پکے ٹھیکرے وانگوں وجن لگ پیا ایدھے مگروں ایہوں بندے دی شکل دتی گئی فیر ایدھے وچ رب سوہنے نے اپنی روح پھوکی تے اوہ جیوندا جاگدا آدم بن گیا جدھی وڈیائی تے شان دے سامنے فرشتے سجدے وچ ڈہے پئے۔ ایہناں ساریاں درجیاں تو لنگھ کے جدوں آدم علیہ السلام جیوندے جاگدے انسان بن گئے تے فیر اوہناں توں انسان دی نسل پانی دے ہیکے نال ٹری جیہڑا اماں دے ڈھڈ وچ ودھیریاں حالتاں وچوں لنگھ کے انسان دی شکل وچ پیدا ہوندا اے۔

آیت نمبر 15 وَخَلَقَ الْجَآنَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ ۔

ترجمہ : تے پیدا کیتا جناں نوں اگ دی خالص لاٹ نال۔

تشریح : "جآن" جناں دے پہلے پیو داناں اے۔ جسراں حضرت آدم علیہ السلام نوں مٹی توں پیدا کیتا گیا ایسراں ای جآن دی تخلیق خاص اگ توں ہوئی۔ فیر رب سوہنے نے جناں دی نسل چلاون لئی نر مادہ دا اوہ ای نظام بنایا جیہڑا انساناں وچ اے۔ مارج اجہی خاص اگ نوں آکھدے نیں جدھے وچ دھوئیں داناں وی نہیں ہوندا۔ قران پاک دیاں ایہناں دو ایتاں وچ بکھیڑ کے ایہہ گل دس دتی گئی اے کہ انسان تے جن دو وکھریاں وکھریاں نسلاں نیں اک دی اصل مٹی اے تے دوجے دی اصل اگ اے۔

ایہناں ایتاں وچوں ایہہ وی پتا لگدا اے پئی جسراں انسان شعور والا تے اختیار والا ہوون پاروں شروع دے حکماں دا پابند اے ایسراں ای جن وی شعور والے تے مرضی والے نیں تے شرع دے حکماں دی پابندی ایہناں لئی وی ضروری اے۔ ایہناں ایتاں وچوں ایہہ وی پتا لگدا اے پئی جویں نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم انسانی نسل ول نبی بن کے تشریف لیائے ایسراں ای آپ صلی اللہ علیہ وسلم جناں لئی وی نبی نیں۔ نالے فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ وچ جیہڑیاں دو نواں نوں ایہہ گل دسی گئی اے اوہ جن تے انسان نیں تے نالے ایہہ وی کہ جن نوری تے خاکی نہیں سگوں ناری مخلوق اے۔

آیت نمبر 16 فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۔

ترجمہ : تے (اے انسانوں تے جنوں) تسیں اپنے پالن والے دی کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہوو وے گے۔

تشریح : اے بندیا! تیری اصل مٹی اے۔ ویکھ تیرے پالن والے نے مٹی دی ایس مٹھ نوں کنا سوہنا جثا دتا اے تے ایدھے وچ کینیاں طاقتاں پیدا کر چھڈیاں نیں۔ اکھ ویکھدی اے کن سندے نیں، منہ وچ لال بوٹی بولدی اے، دل سارے جثے نوں لہو پہنچاندا اے۔ تیرے کھوپڑ وچ آپو آپ کم کرن والا نرالا نظام اے۔ تیرے ڈھڈ وچ روٹی پانی نوں ہضم کرن والا کنا پیڈا نظام اے۔ انج ای جناں نوں وی خاص حساں تے طاقتاں دتیاں گنیاں نیں۔ اے جنوں تے انسانوں! تسیں دسو پئی تسیں اپنے سوہنے رب دی بخشی ہوئی کیہڑی کیہڑی نعمت دی ناشکری کرو گے۔

آیت نمبر 17 رَبُّ الْمَشْرِقَیْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَیْنِ ۔

Marfat.com

آیت نمبر18 فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ

ترجمہ : اوہ ای دونواں مشرقاں دا رب اے تے دونواں مغرباں دا رب اے (17) تے (اے انسانوں تے جنوں) تسیں اپنے پالن والے دی کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہوووے گے۔

تشریح : جے گوہ کرئے تے پتا لگدا اے پئی گرمیاں وچ سورج ہور تھاں توں نکلدا اے تے سردیاں وچ ہور تھاں توں نکلدا اے 'ایسراں مشرق وی دو "2" تے مغرب وی دو "2" ہو گئے۔ جے ہور غور کرئے تے پتا لگدا اے پئی ہر دن دا مشرق تے مغرب وکھرا وکھرا اے۔ ایسراں ایہہ گل نتر کے سامہنے آوندی اے پئی اوہ صرف دو مشرقاں تے دو مغرباں دا ای رب نہیں سگوں بہت سارے مشرقاں تے مغرباں دا رب اے جے بندے کولوں پچھیا جاوے کہ مشرقاں تے مغرباں وچ کدہی خدائی دا جھنڈا پھر پھر پیا کردا اے تے کدہے حکم دے سامہنے ہر چیز سر نیوا کے کھلوتی ہوئی اے ؟ تے بندا ضرور رب سوہنے داناں ای لوے گا۔ ذرا گوہ کریئے تے پتا لگدا اے پئی جے سارا سال اک ای مشرق تے اک ای مغرب ہوندا تے نہ موسم بدل دے تے نہ ای ہر موسم وچ وکھرے وکھرے پھل، پھل تے اناج پیدا ہوندے۔ ساڈی زراعت، ساڈی باغبانی، ساڈی کاریگری، تے ساڈے کارخانے اکاں ای ترقی نہ کردے ساڈیاں راتاں بے رونق ہو جاندیاں تے ساڈے دن اینے کو بھارے ہو جاندے پئی شاید حیاتی دا بھار زیادہ دیر تک نہ چک سکدے۔ دسو تسیں اپنے پالن والے دی کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہوووگے۔

آیت نمبر19`20`21 مَرَجَ الْبَحْرَیْنِ یَلْتَقِیٰنِ ۙ بَیْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا یَبْغِیٰنِ ۚ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ

ترجمہ : اوہنے چلایا اے دونواں دریاواں نوں جیہڑے اک دوجے نال مل دے پئے نیں (19) اوہناں دونواں دے وچکار پردا اے۔ جدھے توں اوہ اگے نہیں ودھدے (20) تے (اے انسانوں تے جنوں) تسیں اپنے پالن والے دی کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہوووگے (21)

تشریح : ایس آیت دا معنا ایہہ ہے کہ رب سوہنے نے مٹھے تے کھارے پانی نوں کھلا چھڈ دتا اے۔ ایہہ دونویں نال نال وگدے رہندے نیں پر اک دوجے وچ رل دے نہیں۔ قدرت نے ایہناں دونواں دے وچکار اک اجہی رکاوٹ بنا دتی اے جیہڑی دسدی تے نہیں پر پیڈی اینی اے پئی دونواں پانیاں نوں آپو وچ رلن نہیں دیندی۔ مٹھا پانی وکھراتے کوڑا پانی وکھرا میلو میل اک دوجے نال وگدا رہندا اے تے اے انسانوں تے جنوں تسیں کتھے توڑیں اپنے رب سوہنے دیاں نعمتاں دا انکار کردے رہووگے تے اوہدی کیہڑی کیہڑی بخشش دی ناشکری کروگے۔

آیت نمبر22`23 یَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ۚ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ

ترجمہ : نکل دے نیں ایہناں دونواں وچوں موتی تے مرجان تے (انسانوں تے جنوں) تسیں اپنے پالن والے دی کیہڑی کیہڑی نعمت دے منکر ہووگے (22)(23)

Marfat.com

تشریح : مٹھاتے کھارا پانی جتھے رل دے نیں۔ او تھوں موتی تے گھونگھے نکلدے نیں جنہاں نال کسیں اپنی سجاوٹ وچ وادھا کردے او تے کجھ موتیاں نوں دوائیاں وچ وی ورتدے او لوووڈے موتی نوں تے مرجان چھوٹے موتی نوں آکھدے نیں۔

آیت نمبر (24)(25) وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَئٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ۚ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۚ

ترجمہ : تے اوہدے ای حکم پاروں ٹردے نیں او جہاز جیہڑے سمندر وچ پہاڑاں وانگوں اچے نظر آوندے نیں (24)

تشریح : جو اروڈی بیڑی نوں آکھدے نیں جدھے بادبان اچے کردتے جاندے نیں اعلام دامعنا پہاڑ اے یعنی سمندراں وچ پہاڑاں وانگوں وڈیاں وڈیاں کشتیاں تے جہاز تہانوں تیر دے ہوئے نظر آوندے نیں۔ ویکھو کڈی شان نال ایہہ پانی دے اتے اپنی منزل ول ودھے جارہے نیں۔ ایہہ سب اوس رب سوہنے دے فرمان دے تابع نیں۔ اوسے نے پانی وچ ایہہ وصف پیدا کیتا اے پئی اوہ کروڑاں من بھار چکی رکھدا اے اوسے نے اجہیاں شیواں پیدا فرمائیاں نیں جنہاں توں کشتیاں تے جہاز بن دے نیں جیہڑے چوکھا بھار ہوون مگروں وی ڈبدے نیں سگوں تیر دے رہندے نیں۔ تے اوسے نے بندے نوں اینی سمجھ دتی کہ او ہنے چوکھے وڈے وڈے جہاز وی بنالئے۔ رب سوہنا جے اجہیاں شیواں پیدا نہ فرماندا جیہڑیاں پانی تے تیر سکدیاں نیں یا پانی وچ ایہہ صفت نہ ہوندی کہ اوہ جہازاں دا بھار چک سکے۔ سگوں دلدل وانگ ہر شے ایدھے وچ کھبدی جاندی تے کیہہ دور دراڈے سمندروں پار ملکاں وچوں بندے اک دوجے دے دیس آجاسکدے ؟ یا اوہناں ملکاں دیاں جنساں تے میوے اوہناں ملکاں وچ آسکدے سن ؟ جے نہیں تے اے انسانوں تے جنوں ! ہوش دی اکھ کھولو۔ اپنے خالق' مالک تے رازق نوں پچھانو' اوہدیاں نعمتاں دا شکر ادا کرو' انکار تے ناشکری دی راہ تے کدوں تیک ٹردے رہوو گے۔

آیت نمبر 26`27`28 كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۚ وَّيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ ۚ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۚ

ترجمہ : جو کجھ زمین اتے اے فنا ہوون والا اے (26) تے باقی رہوے گی تہاڈے رب دی ذات جیہڑی بڑی وڈیائی تے عزت والی اے (28) (27)

تشریح : جے کسے نوں عزت مل جائے یا کسے نوں دولت لبھ جائے یا کسے کول ملک دی حکومت ہووے تے اوہنوں آکڑنا نہیں چاہیدا۔ اپنے سوہنے رب نوں بھلا کے شیطان نال یاری نہیں گنڈھ لینی چاہیدی۔ اوہنوں ایہہ گل دماغ وچ بٹھا لینی چاہیدی اے کہ اوہ آپ تے اوہدی شان تے' عزت' سگوں ایس دھرتی تے جو کجھ نظر آوندا اے سب فانی اے' مٹ جان والا اے ہمیشار ہن والی ذات صرف رب سوہنے دی اے "وجہ" رب سوہنے دی ذات نوں آکھیا جاندا اے' حضرت انس دی روایت اے پئی نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا دعا منگن ویلے "یاذو جلال والاکرام" ضرور

Marfat.com

آکھیا کرو۔

جے حیاتی نعمت اے تے مک جانا تے مر جانا وی نعمت اے ۔ اوہناں کولوں پچھو جنہاں نوں کوئی موزی بیماری لگی ہووے ۔ رات نوں آرام آوندا اے تے نہ دیہاڑ چین نال لنگھدی اے ۔ ہر ویلے پیڑ تڑ فاندی رہندی اے ۔ اوہناں بڈھیاں کولوں پچھو جنہاں دی لمی عمر اوہناں لئی روگ بن گئی ۔ نہ اکھاں ویکھدیاں نیں تے نہ زبان بولدی اے ۔ نہ ہتھ ہلدے نیں تے نہ لتاں وچ جان اے ' معدہ کمزور ' جگر بے کار تے دل بیمار اے ۔ دماغ نے کم کرنا چھڈ دتا اے ۔ بندا اپنی گھر دی تے اولاد لئی وی اک بھار بن گیا اے ۔ کیہہ اجہے بندے لئی موت سکون دین والی شے نہیں ؟ نالے موت تے اوہ راہ اے جدھے اتے چل کے بندا مصیبتاں نال بھری ایس دنیا توں دور آخرت دیاں ہمیشار ہن والیاں نعمتاں وچ اپڑ جاندا اے ۔ محبت والے تے انج وی آکھدے نیں پئی "موت اک پل اے جیہڑا یار نوں یار نال ملا دیندا اے "

آیت نمبر 29`30`31`32

يَسْئَلُهٗ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ؕ
كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِيْ شَاْنٍ ۝ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ
سَنَفْرُغُ لَكُمْ اَيُّهَ الثَّقَلٰنِ ۝ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : منگ دے پئے نیں اوہدے کولوں (اپنیاں لوڑاں) سبھ اسمان والے تے زمین والے ۔ روز دیہاڑے اوہدی اک نویں شان ہوندی اے (29)(30) اسیں چھیتی ای دھیان دیاں گے تہاڈے ول اے جنوں تے انسانوں (31)(32)

تشریح : دھرتی یا فلک وچ جیہڑی شے وی اے ' اوہ نوری ہووے یا خاکی ' آبی ہووے یا ناری ' وڈی ہووے یا نکی ' گھٹیا ہووے یا ودھیا ' ہر شے اوہدے دردی سوالی اے تے اوہدیاں مہربانیاں تے ای آس لا کے بیٹھی ہوئی اے ' بیمار صحت ' مگند اے ' بھکا رزق منگدا پیا اے علم والو بھی علم لئی جھولی کھول کے بیٹھا اے تے دولت والو بھی روپیہ پیسا پیا مگند اے ' تے سچے لوکی اوہدی رضا پئے منگدے نیں ۔ کون اے جیہڑا اوس دردا منگتا نہیں کیہڑا اے جیہڑا اوس دردا سوالی نہیں ۔

مخلوق منگدی پئی اے تے خالق اوہناں دیاں التجاواں نوں سن دا پیا اے ' اوہناں دیاں دعاواں نوں قبول کر دا پیا اے ۔ کسے نوں بادشاہی دا تاج بخش دا پیا اے تے کسے نوں علم دی نعمت عطا کیتی جارہی اے ' کسے دے سینے وچ معرفت دا دیوا بالیا جارہیا اے کسے نوں من دی پیڑورگی نعمت بخشی جارہی اے ' کوئی جمدا پیا تے کوئی مردا پیا اے ' کوئی بندا پیا اے تے کوئی وگڑدا پیا اے ' کدھرے قحط پیا ہویا اے کدھرے رحمت دا مینہ وسدا پیا اے ' کسے نوں نعمتاں دتیاں جارہیاں نیں تے کسے کولوں اوہدی ناشکری پاروں نعمتاں کھوئیاں جارہیا نیں ۔ ہر ویلے ' ہر تھاں ہر دیہاڑے اوہدی شان نظر آوندی مخلوق منگدی پئی اے تے خالق اوہناں دیاں التجاواں نوں سن دا پیا اے ' اوہناں دیاں دعاواں نوں قبول کر دا پیا اے ۔ کسے نوں بادشاہی دا تاج بخش دا پیا اے تے کسے نوں علم دی نعمت عطا کیتی جارہی

Marfat.com

اے 'کسے دے سینے وچ معرفت دا دیوا بالیا جارہیا اے کسے نوں من دی پیڑورگی نعمت بخشی جارہی اے 'کوئی جمدا پیا تے کوئی مردا پیا اے 'کوئی ہندا پیا اے تے کوئی وگڑدا پیا اے 'کدھرے قحط پیا ہویا اے کدھرے رحمت دا مینہ وسدا پیا اے 'کسے نوں نعمتاں دتیاں جارہیاں نیں تے کسے کولوں اوہدی ناشکری پاروں نعمتاں کھوئیاں جارہیا نیں۔ ہر ویلے 'ہر تھاں ہر دیہاڑے اوہدی شان نظر آوندی اے 'علامہ قرطبیؒ لکھدے نیں پئی کسے بادشاہ نے اپنے وزیر کولوں ایس ایت دا مطلب پچھیا۔ اوہ نہ دس سکیا تے اوہنے اگلے دن تک دی مہلت منگ لئی۔ اوہ وزیر ایسے پریشانی وچ گھر آیا تے اوہدے حبشی غلام نے پچھیا اے میرے مالک تسیں پریشان کیوں جے ؟ وزیر نے پریشانی دی وجہ دسی تے غلام آکھن لگا تسیں مینوں بادشاہ کول لے چلو 'میں ایس آیت دا مطلب اوہنوں دساں گا۔

جدوں اوس غلام نوں بادشاہ دے سامہنے پیش کیتا گیا تے اوہنے آکھیا۔ اے بادشاہ رب سوہنے دی شان ایہہ اے کہ اوہ رات نوں دن وچ تے دن نوں رات وچ داخل کردا اے اوہ جیوندے نوں مردے وچوں تے مردے نوں جیوندے وچوں کڈھدا اے 'اوہ بیمار نوں صحت مند تے صحت مند نوں بیمار کردا اے 'سکون نال رہن والے نوں اوکڑاں وچ پادیندا اے تے اوکڑاں وچ پھسے ہوئے نوں آرام تے سکون عطا فرماندا اے 'اوہ ذلیل تے کمینے نوں عزت بخشدا اے تے عزت والے نوں ذلیل کردیندا اے 'اوہ امیر نوں غریب تے غریب نوں امیر بنادیندا اے بادشاہ نے حبشی غلام دیاں ایہہ گلاں سن کے اوہنوں اپنا وزیر بنالیا اودوں غلام آکھن لگا 'اے میرے آقا ایہہ وی رب سوہنے دی ای شان اے کہ اک حبشی غلام نوں اوہ ملک دا وزیر بنادیوے۔

عبداللہ ابن طاہر نے حسین ابن فضل نوں بلا کے پچھیا کہ قیامت تیک جو کچھ ہوون والا اے لکھیا جاچکیا اے تے قلم ہن خشک ہوچکیا اے یعنی ہون ہور کجھ نہیں لکھیا جائے گا تے فیر ایس آیت دا کیہہ مطلب اے "کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِیْ شَأْن" حسین نے فوراً جواب دتا کہ "شأن" دا مطلب لکھے ہوئے فیصلیاں تے عمل اے نویں فیصلے کرنا نہیں۔

پر ایدھا ایہہ مطلب وی نہیں پئی رب سوہنا ایس ویلے بہت رجھیا ہویا اے 'بڑے اوکھے اوکھے معاملیاں دا فیصلا اوہنے کرنا اے۔ ایس لئی ساڈے واسطے اوہدے کول وقت نہیں ہیگا حقی تے سچی گل ایہہ اے کہ رب سوہنے دی ذات ایس گل توں بہت اچی اے کہ اوہ کسے کم وچ ایناں کو رجھ جاوے کہ دوجیاں کماں ول دھیان نہ دے سکے۔

حضرت امام جعفر صادقؒ فرماندے نیں پئی ثقلین توں مراد انسان تے جن نیں۔ گناہواں دے بھار دے پاروں ایہناں نوں ثقلین آکھیا گیا اے۔

آیت دا مطلب اے ہے کہ رب سوہنا فرماندا اے ہالے تے اسیں تہانوں سوچن سمجھن گوہ کرن تے اپنے آپ نوں ڈھیک کرن دی مہلت دتی ہوئی اے 'تسیں گناہ کردے او 'نافرمانی کردے او اسیں درگزر کردیندے آں۔ پر جدوں مہلت دیاں گھڑیاں ختم ہو جاون گیاں اودوں اسیں تہاڈے ول دھیان کراں گے فیر ویکھاں گے کیہڑا پھنے خان سر چکن دی جرأت کردا اے۔

Marfat.com

آیت 33`34 يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنِ اسْتَطَعْتُمْ اَنْ تَنْفُذُوْا مِنْ اَقْطَارِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ فَانْفُذُوْا لَا تَنْفُذُوْنَ اِلَّا بِسُلْطٰنٍ ﴿۳۳﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۴﴾

ترجمہ : اے جناں تے انساناں دی جمات! جے تہاڈے وس وچ اے تسیں اسماناں تے زمین دیاں حداں توں نکل کے نس جاؤ تے نس جاؤ نکل کے (سنو!) تسیں نہیں نکل سکدے بغیر اختیار دے (جہیڑا تہاڈے کول نہیں ہیگا)(33)(34)

تشریح : جناں نوں اپنی طاقت دا بڑا گھمنڈ ہو ندا اے ایسے لئی اوہناں دا ذکر زیادہ وضاحت نال تے انساناں نالوں پہلے کیتا گیا اے۔ یعنی جناں نوں آکھیا گیا اے پئی جے تسیں ایس غلط فہمی وچ او کہ تہانوں کوئی نہیں پھڑ سکدا یا جے تہانوں پھڑن لئی کوئی فرشتہ آیا تے تسیں کنی کترا کے دوجے پاسے نکل جاؤ گے تے ساڈی پہنچ وچوں باہر چلے جاؤ گے تے فیر ایس غلط خیال نوں دل وچوں کڈھ دیو۔ تسیں زمین تے اسمان دیاں حداں توں نکل کے کدھرے نہیں جاسکدے۔ جدوں حشر دے میدان وچ تہانوں لیا کے کھلار یا جاوے گا تے ستاں اسماناں دے فرشتے تہاڈے آل دوالے گھیرا پا لین گے۔ کیہہ تسیں اینھاں ستاں گھیریاں نوں توڑ کے نکل سکو گے نال ای فرما دتا کہ ایس گھیرے نوں توڑن لئی سلطان یعنی طاقت چاہیدی اے۔ تہاڈے ورگے کمزور تے ماڑے کویں ایہہ گھیرا توڑ سکدے نیں۔

مولانا ثناء اللہ پانی پتی فرماندے نیں "بسلطان" توں مراد "بسلطانی" میری قوت اے یعنی انج تے زمین تے اسمان دیاں حداں توں کوئی نکل نہیں سکدا۔ ہاں جے کسے نوں میری قوت مل جاوے تے او ہ ایہناں حداں توں باہر نکل سکدا اے جویں نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم معراج دی رات اپنے پاک جسم دے نال ستاں اسماناں توں پار تشریف لے گئے

آیت نمبر 35`36 يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ ۙ وَّنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرٰنِ ﴿۳۵﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۶﴾

ترجمہ : بھیجی جاوے گی تہاڈے اتے اگ دی لاٹ تے دھواں فیر تسیں اپنا آپ وی نہ بچا سکو گے(35)(36)

تشریح : جے اوس دیہاڑے تسیں بھجن دی کوشش کیتی تے تہاڈے اتے اگ دا اک بھانبڑ تے کالا دھواں چھڈیا جاوے گا۔ اوہ اوسے پیر تے تہانوں بھن کے رکھ دوے گا" شواظ "اگ دے اوس بھانبڑ نوں آکھدے نیں جدھے وچ دھویں داناں نشان نہ ہووے۔

"نحاس" اوس دھویں نوں آکھدے نیں جدھے وچ اگ نہ ہووے۔ فیر تسیں اپنی مدد وی نہ کر سکو گے یا تسیں اک دوجے دی مدد نہ کر سکو گے۔ نہ جن انسان دی نہ انسان جناں دی ایہہ وی رب سوہنے دا کرم اے کہ اوہنے بدکاراں نوں ویلے توں پہلاں اوہناں دے بھیڑے انجام دا پتا دے چھڈیا تاں جے کر اوہ بچنا چاہن تے ویلے سر توبہ کر لین۔

آیت نمبر 37`38`39`40 فَاِذَا انْشَقَّتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿۳۷﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۳۸﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَنْ ذَنْۢبِهٖٓ اِنْسٌ وَّلَا جَآنٌّ

Marfat.com

فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : فیر جدوں اسمان پھٹ جائے گا تے سوے چمڑے وانگوں لال سوا ہو جائے گا (37) (38) تے اوس دیہاڑے کسے انسان تے جن کولوں اوہدے گناہ دے بارے نہیں پچھیا جاوے گا (39) (40)

تشریح : قیامت دے دیہاڑے اسمان دی حالت بیان کیتی جا رہی اے "وَرْدَةً" سوے گلاب دے پھل نوں آکھدے نیں "الدِّهَان" رنگے ہوئے سوے چمڑے نوں آکھدے نیں۔ ایس ایت دا معنا اے ہے کہ جیہڑے بندے نے گناہ کیتا اے پچھ گچھ دی اوسے کولوں ہووے گی کسے جن یا انسان کولوں دوجیاں دے گناہ اوں بارے نہیں پچھیا جاوے گا ایس ایت دا ایہہ معناوی بیان کیتا جاندا اے کہ رب سوہنے نوں ایہہ لوڑ نہیں پووے گی کہ اوہ مجرم کولوں پچھے کہ کیہہ اوہنے ایہہ جرم کیتا اے ؟ کیوں جے اوہ تے پہلے ای جاندا اے۔ سگوں مجرم کولوں تے ایہہ پچھیا جاوے گا کہ توں ایہہ جرم کیوں کیتا؟

آیت نمبر 41`42`43 يُعْرَفُ الْمُجْرِمُوْنَ بِسِيْمٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِيْ وَالْاَقْدَامِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۝ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِيْ يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُوْنَ ۝

ترجمہ : مجرم پچھان لئے جان گے ایہناں علامتاں پاروں فیر پھڑ لیا جاوے گا اوہناں نوں متھے دے والاں توں تے پیراں توں (41`42) ایہہ ای او جہنم اے جنہوں جھوٹا کہندے ہوندے سی مجرم (43)

تشریح : فرشتے دوروں ویکھ کے ای مجرم نوں پچھان لیں گے۔ اوہناں دیاں شکلاں کالیاں تے اوہناں دیاں اکھاں خوف پاروں نیلیاں ہوون گیا' اوہناں نوں متھے دے والاں تے پیراں توں پھڑ کے جہنم وچ سٹ دتا جاوے گا اوس ویلے اوہناں نوں کہیا جاوے گا ایہہ جے اوہ جہنم جدھا تہاڈے نال وعدہ کیتا گیا سی تے جدھا تسیں انکار کردے ہوندے سی۔

آیت نمبر 44`45 يَطُوْفُوْنَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيْمٍ اٰنٍ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : اوہ چکر لاندے رہن گے جہنم تے گرم ابلدے ہوئے پانی دے وچکار' جیہڑا چوکھا گرم ہووے گا (44`45)

تشریح : جہنمیاں دے بارے دسیا جا رہیا اے کہ اوہ جحیم تے حمیم دے وچکار پاگلاں وانگوں پھردے رہن گے۔ جہنم دے تخدے ہوئے کولیاں تے بہانبڑ وانگوں بلدی اگ توں اوہ تنگ آجان گے تے تریہہ توں مجبور ہو کے جدوں پانی پانی آکھن گے تے اوہناں نوں ابلدا ہویا گرم پانی دتا جاوے گا سخت تریہہ پاروں جدوں اوس پانی نوں اوہ بلاں دے کول لے کے جان گے تے پانی اوہناں دے بلاں نوں ساڑ کے رکھ دوے گا "آن" چوکھے گرم پانی نوں آکھدے نیں۔

آیت نمبر 46`47 وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ جَنَّتٰنِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۝

Marfat.com

ترجمہ : جیہڑا رب دے سامہنے کھلون توں ڈردا اے اوہنوں دو باغ ملن گے (46`47)

تشریح : ایس آیت وچ لفظ مقام دے مفسراں نیں دو معنے دسے نیں۔ اک تے ایہہ کہ جیہڑے لوک ہر ویلے ایس گل توں خوف کھاندے رہندے نیں کہ اوہناں دا رب اوہناں دی نگرانی کر رہیا اے اوہنوں بندیاں دے ہر فعل تے ہر گل دی خبر اے۔ اوہ ڈردے نیں کہ کوئی اجہی بھل نہ ہو جاوے جدھے پاروں اوہناں دا رب اوہناں توں ناراض ہو جاوے۔ دو جا معنا ایہہ اے کہ اوہ لوک جیہڑے اپنے رب دی جناب وچ کھلون توں ہر ویلے ڈردے رہندے نیں۔

حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ دے بارے دسیا جاندا اے پئی اک دن اوہ قیامت دے بارے سوچدے پئے سن۔ تکڑی 'جنت 'دوزخ تے عذاب تے گوہ کردیاں کردیاں آپ کنب گئے تے فرمان لگے اے کاش میں گھاء ہوندا تے کوئی ڈنگر مینوں چر لیندا یا میں جمیا ای نہ ہوندا۔ عذاب دیاں گلاں تے رب سوہنے دے جلال بارے سوچ کے آپ ڈردے رہے۔ اوس ویلے ایہہ آیتاں نازل ہوئیاں ''جیہڑے اپنے رب کولوں ڈردے نیں رب سوہنا اوہناں نوں اک نہیں کئی کئی جنتاں دیوے گا۔

جنت دا معنا باغ اے ایس آیت وچ دسیا گیا اے پئی جیہڑے لوک رب سوہنے کولوں ڈردے ڈردے حیاتی نگھادے نیں اوہناں نوں عدن دے باغاں وچوں دو دو باغ دتے جان گے۔ اک اوہ جدھے وچ اوہناں دے رہن دا محل ہووے گا۔ جتھے اوہ اپنے گھر والیاں دے نال رہن گے۔ تے دوجا محل اوہ ہووے گا جتھے اوہ یاراں بیلیاں نال رل کے خوشیاں منایا کرن گے۔

علامہ بغوی نے اک بڑی پیاری حدیث لکھی اے۔ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ کہندے نیں پئی رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا!

''جس مسافر نوں ٹیریاں دا ڈر ہوندا اے اوہ سوندا نہیں 'ساری رات ٹردا رہندا اے۔ اوہ اپنی منزل تیک اپڑ جاندا اے۔ خبردار! رب سوہنے دا سامان چوکھی قیمت والا اے 'سن لوو! رب سوہنے دا سامان جنت اے''

آیت نمبر 48`49`50`51`52`53

ذَوَاتَآ اَفْنَانٍ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۝
فِیْهِمَا عَیْنٰنِ تَجْرِیٰنِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا
تُکَذِّبٰنِ ۝ فِیْهِمَا مِنْ کُلِّ فَاکِهَةٍ زَوْجٰنِ ۝
فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : دونویں باغ پھلدار ٹہنیاں والے ہوون گے (48`49) دونواں باغاں وچ دو چشمے وگدے ہوون گے (50`51) ایہناں دونواں باغاں وچ ہر تراں دے میویاں دیاں دو قسماں ہوون گیا (52`53)

تشریح : ایس آیت توں اوہناں دواں باغاں دی صفت شروع ہو جاندی اے۔ ایہناں باغاں

Marfat.com

دے رکھاں دیاں ٹہنیاں بڑیاں گھنیاں ہوون گیاں' ایہناں ٹہنیاں اتے ہرے ہرے پتے تے اوہناں وچ سوہنے سوہنے پھل تے مزیدار پھل وی ہوون گے اَفْنَانٌ جمع اے ایدھا واحد فَنَنٌ اے جدھا معنا ٹہنی اے ایس ایت وچ جنت دی تعریف ایہہ دسی گئی اے پئی اوتھے رنگ رنگ دے پھل تے قسم قسم دے رکھ ہوون گے ہر باغ وچ چشمے وگدے پئے ہوون گے ہر پھل دیاں دو قسماں ہوون گیاں اک اوہ جنھوں تسیں جاندے او۔ اوہنوں تسیں ویکھیا وی ہووے گا تے چکھیا وی ہووے گا۔ پر ایسے پھل دی اک قسم جیہڑی جنت وچ ہووے گی۔ تہاڈے لئی اکا ای نویں ہووے گی۔

آیت نمبر 54`55

مُتَّكِـِٕيْنَ عَلٰى فُرُشٍۭ بَطَآىِٕنُهَا مِنْ اِسْتَبْرَقٍ ؕ وَجَنَا الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ۝

فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : اوہ تیکہ لا کے ایہو جہے وشونیاں تے بیٹھے ہوون گے جنہاں دے استر موٹے ریشم دے ہوون گے تے دونواں باغاں دا پھل لمکیا ہووے گا (54`55)

اوہ لوک جنہاں نے ڈردیاں ڈردیاں ساری حیاتی لنگھا دتی۔ ایتھے بڑے مطمئن تے پر سکون ہوون گے بستر ے وچھے ہوون گے جنہاں دا استر ریشم دا ہووے گا جیہڑا چمک والا تے نرم ہووے گا۔ ایہہ لوک اجہیاں بستریاں تے تکیے لا کے بیٹھے ہوون گے جتھے اونہاں نوں کوئی فکر نہیں ہووے گی۔ جنا اوس پھل نوں آکھدے نیں جیہڑا چنیا جاندا اے' رب سوہنے دے فرمان دا مطلب ایہہ اے پئی اوتھے رکھاں دے نال پھل انج لگے ہوون گے کہ اوہناں نوں توڑنا اکا ای سوکھا ہووے گا۔ کھلوتیاں ہویاں' بیٹھیاں ہویاں' یا لمے پیاں ہویاں جس حالت وچ تسیں اوہناں نوں کھانا چاہو اوہ تہاڈے منہ دے کول آجاون گے۔

آیت نمبر 56`57`58`59 فِيْهِنَّ قٰصِرٰتُ

الطَّرْفِ ۙ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ۝

فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝ كَاَنَّهُنَّ الْيَاقُوْتُ

وَالْمَرْجَانُ ۝ فَبِاَىِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : اوہناں وچ جھکیاں نظراں والیاں (حوراں) ہوون گیا جنہاں نوں اوہناں لوکاں توں پہلاں نہ کسے انسان نے ہتھ لایا ہووے گا تے نہ ای کسے جن نے (56`57) اوہ تے انج ہوون گیا جویں (سچے موتی) یاقوت تے مرجان (58`59)

تشریح : ایہناں باغاں وچ جیہڑے محل تے مکان جنتیاں لئی بنائے گے نیں اوہناں وچ اجہیاں مٹیاراں ہوون گیاں۔ جنہاں وچ شرم تے حیا اینی ہووے گی کہ اوہ نگاہواں جھکائی رکھن گیاں' اوہ اپنے مالکاں توں اڈ کسے ول اکھ چک کے ویکھنا وی پسند نہیں کرن گیاں۔ شرم والیاں تے حیا والیاں ہوون دے نال نال اوہ اینیاں پاکدامن تے عزت والیاں ہوون گیاں کہ کسے جن یا انسان نے اوہناں نوں ہتھ تک نہیں لایا ہووے گا۔ اوہناں دے مکھڑے یاقوت وانگوں سوے ہوون گے تے اوہناں دے جثے مرجان وانگوں چٹے تے نکور ہوون گے۔

Marfat.com

ایتھے گوہ کرن والی گل ایہہ اے کہ ظاہری حسن دے ذکر توں پہلے قرآن پاک نے اوہناں دی پاکدامنی، عزت تے حیا دا ذکر کیتا اے۔ سچی گل ایہہ اے کہ سوانیاں دا حقیقی حسن تے سچیاں من کھچونیاں ادا واں اوہناں دی پاکدامنی تے اکھاں دی شرم وچ ہوندا اے۔ عورت ذات وچ ایہہ دونویں گلاں نہ ہوون تے اوہ کوڑے دے ڈھیر اتے اگے ہوئے گھاہ وانگوں ہوندی اے جنہوں کھوتے تے منہ مار سکدے نیں تے اپنا روح راضی کر کے ڈھینچوں ڈھینچوں کر سکدے نیں پر اک شریف تے بھلے مانس بندے نوں تے ایتھوں بدبو آوے گی تے اوتھوں اٹھن والیاں تڑوساں نال اوہدا دماغ پاٹن لگ پئے گا۔

ایہہ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ کون ہوون گیاں؟ اوہ نیک بی بیاں جیہڑیاں دنیا وچ اللہ دے نیک بندیاں دے نکاح وچ رہیاں۔ ایہو جنت وچ اوہناں دے محلاں دا حسن بن گیاں ایہناں توں اڈ جنتی لوکاں نوں حوراں وی دتیاں جان گیاں۔ نالے اوہ مسلمان سوانیاں جیہڑیاں کسے دے نکاح وچ نہیں رہیاں یا جنہاں دے خاوند نوں ماڑے عملاں پاروں جہنم وچ سٹ دتا جاوے گا۔ اوہناں نوں وی جنتی مرداں نال ویاہ دتا جاوے گا۔ ایہراں ای مومن جناں تے ایمان والیاں جنتیاں نوں نعمتاں دتیاں جان گیاں۔

حضرت بی بی ام سلمہ رضی اللہ عنہا فرماندیاں نیں میں عرض کیتی اے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دنیا دیاں بیبیاں افضل ہوون گیاں یا جنت دیاں حوراں؟ نبی پاکؐ نے فرمایا دنیا دیاں بیبیاں جنتی حوراں نالوں افضل ہوون گیاں۔ جویں گدے دا اتلا اچھاڑو چلے استر نالوں سوہنا ہوندا اے۔ میں عرض کیتی اے اللہ دے رسولؐ ایہہ کویں؟ حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا اپنیاں نمازاں، اپنے روزیاں تے اپنیاں عبادتاں پاروں اوہ افضل ہوون گیاں۔ فیر فرمایا رب سوہنا اوہناں دیاں مکھڑیاں نوں نورانی بنا دیوے گا۔ اوہناں دے جثے ریشم نالوں نرم اوہناں دے مکھڑے چٹے، اوہناں دے کپڑے ساوے تے اوہناں دے زیور سونے دے زیور وانگوں لشکارے مارن گے، اوہناں دیاں چھاپاں موتیاں دیاں تے اوہناں دیاں کنگھیاں سونے دیاں ہوون گیاں۔ اوہ رب سوہنے دیاں ظاہری تے باطنی نعمتاں توں خوش ہو کے آکھن گیاں: "کن کھول کے سن لوو! اسیں ہمیشہ رہن والیاں آں، سانوں موت نہیں آوے گی۔

سن لو! اسیں کومل پنڈے والیاں تے سوہنیاں آں۔ خوش قسمت اے اوہ جدھے حصے وچ اسیں آواں گیاں تے اوہ ساڈے حصے وچ آوے گا۔

آیت نمبر 60`61

هَلْ جَزَآءُ الْاِحْسَانِ اِلَّا الْاِحْسَانُ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ

ترجمہ: کیہہ بھلیائی دا بدلہ بھلیائی توں اڈ وی کجھ ہوندا اے (60`61)

تشریح: ایس آیت وچ ایہہ دسیا جا رہیا اے کہ جے بندے نے اپنی بندگی دے حقوق ٹھیک ڈھنگ نال ادا کیتے تے کیہہ رب سوہنا اپنی بندا نوازی دی شان وچ کوئی کمی رہن دیوے گا؟ یقینی گل اے کہ رب سوہنا کسے دی نیکی نوں ضائع نہیں کرے گا۔ تے کسے دے اجر تے بدلے نوں گھٹ وی نہیں کرے گا۔ اک دفعہ رسول پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے ایہہ ایت صحابہ کرام رضوان اللہ

Marfat.com

علیھم دے سامہنے تلاوت فرمائی تے پچھیا۔ تسیں جاندے او تہاڈے رب نے کیہہ فرمایا اے ؟ صحابہ نے عرض کیتی اللہ تے اوہدے رسولؐ ای بہتر جاندے نیں۔ نبی پاک صلی اللہ علیہ آلہ وسلم نے فرمایا کہ رب سوہنا فرماندا اے پئی جنہوں میں توحید دی نعمت دتی کیہہ جنت توں اڈوی اوہدا کوئی بدلہ ہو سکدا اے۔

آیت نمبر 62`63`64`65`66`67`68`69

وَمِنْ دُوْنِهِمَا

جَنَّتٰنِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝
مُدْهَآمَّتٰنِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝
فِیْهِمَا عَیْنٰنِ نَضَّاخَتٰنِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ۝ فِیْهِمَا فَاكِهَةٌ وَّنَخْلٌ وَّرُمَّانٌ ۝
فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : تے ایہناں دونواں (باغاں) توں اڈ دو ہور باغ وی ہیگے نیں (62`63) دونویں چوکھے ہر بھرے (64`65) ایہناں وچ دو چشمے جوش نال لبلدے پئے ہون گے (66`67) ایہناں وچ میوے ہوون گے تے کھجوراں تے انار ہوون گے (68`69)

تشریح : جیہڑیاں دو باغاں دا ذکر پہلے ہویا اے اعلیٰ درجے دے باغ سابقین تے مقربین نوں ملن گے۔ ایہناں توں گھٹ درجے دے وی دو باغ ہوون گے جیہڑے "اہل الیمین" نوں دتے جان گے۔ ایہہ دو باغ وی بڑے ہرے تے من کھچویں ہوون گے ' مدھآم اوس ہرے نوں کہندے نیں جیہڑا گاڑھا ساوا ہووے۔ ایہناں باغاں وچ وی چشمے ہوون گے۔ جنہاں توں پانی پھٹ پھٹ کے وگ دا پیا ہووے گا۔

آیت نمبر 70`71`72`73`74`75

فِیْهِنَّ خَیْرٰتٌ
حِسَانٌ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝ حُوْرٌ
مَّقْصُوْرٰتٌ فِی الْخِیَامِ ۝ فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبٰنِ ۝ لَمْ یَطْمِثْهُنَّ اِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَآنٌّ ۝
فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ۝

ترجمہ : ایہناں وچ چنگے سبھاوالیاں (تے) چنگی شکل والیاں ہون گی (70-71) ایہہ حوراں پردے والے خیمیاں وچ (72`73) ایہناں نوں وی (اوس ویلے تیک) نہ کیسے انسان نے ہتھ لایا ہووے گا نے کسے جن نے (74`75)

تشریح : ایہناں باغاں وچ وی اجہیاں مٹیاراں ہوون گیاں جنہاں دے حسن بارے نہ کسے نے

Marfat.com

پہلے سنیا ہووے گا نہ کسے نے اوہناں نوں پہلے ویکھیا ہووے گا۔ تے اوہناں دی ورتوں وی بے مثال ہووے گی۔ خیرات دا مطلب اے جنہاں دی ورتوں سبھ توں چنگی تے مکھڑے سوہنے ہوون گے۔ ''حور'' دا مطلب اے اجہی جدھی اکھ دا کالا حصہ بہت کالا ہووے تے چٹا حصہ بہت زیادہ چٹا ہووے۔ مقصورات فی الخیام فرما کے اوہناں دے بارے دس دتا کہ اوہ حیاوالیاں تے شرم والیاں ہوون گیاں اوہ آوارہ پھرن والیاں نہیں سگوں اپنے اپنے خیمیاں وچ بیٹھیاں رہن والیاں ہوون گیا اوہناں دے ظاہری تے باطنی حسن پاروں اوہناں دے خیمیاں دا چپہ چپہ تے کونہ کونہ خشبووالا تے روشن ہووے گا نالے اوہناں دے گھر وچ خوشیاں پیلاں پاوندیاں ہوون گیاں۔

آیت نمبر 76`77

مُتَّكِـِٔيْنَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَّعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿۷۶﴾ فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿۷۷﴾

ترجمہ : اوہ تکیہ لا کے بیٹھے ہوون گے ہری گدی اتے جہیڑی بے حد نازک تے چوکھی سوہنی ہووے گی (76`77) مُتَّكِئِيْنَ عَلٰى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَّ عَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ

فَبِاَيِّ اٰلَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

تشریح : رفرف دے کئی معنے بیان کیتے گئے نیں۔ ایدہا اک معنا ساوے رنگ دی رشمی چادر اے جہیڑی بستر اتے وچھائی جاندی اے۔ دوجا معنا اوہ تکیہ اے جدہے نال ڈھولائی جاندی اے علامہ قرطبیؒ لکھدے نیں پئی رفرف اک ایسی شے نوں آکھدے نیں کہ جدھے اتے انسان بیٹھدا اے تے کدے اوہ اتے جاندی اے تے کدی بیٹھاں ہوندی اے کدے سجے مڑدی اے تے کدے کھبے مڑدی اے تے جنتی اپنیاں سوانیاں تے حوراں دے نال بیٹھے اوتھے موج میلا کردے ہوون گے۔ عبقری' پھلدار نقش والے قالین نوں آکھدے نیں۔ اجہا قالین انج ای بڑا سوہنا ہوندا اے۔ پر ایدھی خوبصورتی دا اندازہ ایس گل نال لایا جاسکدا اے پئی رب سوہناوی اینہوں ''حسان'' یعنی بہت سوہنا فرمارہیا اے۔

علامہ جوہری ایس لفظ دی تشریح کردیا ہویاں لکھدے نیں پئی عبقر اک پنڈ دا ناں اے جدھے بارے عرب دے لوکاں دا خیال اے کہ اوتھے جن رہندے نیں۔ ایسے لئی ہر اوہ شے جدہی طاقت' تیزی تے حسن توں اوہ متاثر ہوندے اوہنوں ''عبقر'' نال نسبت دے کے عبقری کہہ دیندے۔

آیت نمبر 78 تَبٰرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِى الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ ﴿۷۸﴾

ترجمہ : (اے حبیب) بڑا برکت والا اے تہاڈے رب دا ناں' وڈیائی والا تے احسان فرمان والا (78)

تشریح : ایس مبارک سورت دا شروع کنا سوہنا تے من موہنا سی کہ ایدھے وچ اوس پاک ذات نے اپنیاں رحمتاں دا ذکر بڑے من کھچویں انداز تے من پرچاون والے لفظاں نال کیتا ہن ایس سورت دے اخیر وچ رب سوہنا اپنے ناں دی پاکی دا ذکر کردیاں ہویاں فرمارہیا اے پئی اے میرے محبوب! تیرے رب دا ناں کنا برکت والا اے۔ تیرے اوس پالن والے دا ناں جیہڑا بڑی عظمت والا تے احسان فرمان والا اے۔

Marfat.com

سوال ☆ سورت رحمٰن دے ناں زمانہ نزول تے شان نزول دے بارے تسیں کہیہ جاندے او۔ تفصیل نال لکھو۔

جواب ☆ **ناں** :۔ ایس مبارک سورت دا پہلا لفظ "الرحمٰن" اے تے ایہو ای ایدھا ناں اے۔ نالے ایس سورت وچ رب سوہنے دی رحمت دی شان نوں چوکھے طریقیاں نال بیان کیتا گیا اے۔ ایس لئی ایدھا ناں "الرحمان" رکھیا گیا اے۔

رحمت دی شان زیادہ نمایاں اے ایس لئی وی ایس سورت دا ناں "الرحمان" اے حضرت سیدنا علی کرم اللہ وجہ نے ایس سورت دا ناں "عروس القرآن" وی دسیا اے۔

تعارف : سورت رحمان وچ تن "3" رکوع، اٹھہتر آیتاں "78" تن سو اکونجہ 351 کلمے تے اک ہزار چھ سو چھتی 1636 حرف نیں۔

نزول : کجھ عالماں دی رائے اے پئی الرحمان مدنی سورت اے پر بہتے عالماں تے سوجھواناں دا آکھنا اے پئی ایہہ سورت مکے پاک وچ نازل ہوئی۔ ایس سورت دے مضموناں توں وی ایہو پتہ لگدا اے پئی ایہہ مکی سورت اے۔

ایہناں توں اڈ رب دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم دے صحابیاں دیاں صحیح روایتاں وی ایہو دسدیاں نیں پئی ایہہ پاک سورت مکے پاک وچ نازل ہوئی۔

علامہ قرطبیؒ ایس سورت دے بارے لکھدے نیں۔

"حضرت عروہ ابن زبیر دی روایت اے پئی اک دیہاڑے رب سوہنے دے رسول پاک دے صحابی کہن لگے پئی قریش نیں اج تیک قران نوں سنیا نہیں۔ اوہ سینوں بغیر ای ایس پاک کلام دی مخالفت کردے رہندے نیں جے ساڈے وچوں کوئی سنگی ہمت کر کے اچی واج نال ایہناں نوں پاک قرآن سنائے تے کنا چنگا ہووے۔ حضرت ابن مسعود آکھن لگے پئی ایہہ نیک کم میں کراں گا۔ رب سوہنے دے رسولؐ دے دوجیاں صحابیاں نیں کہیا پئی تہاڈا سنانا مناسب نہیں۔ انج نہ ہووے پئی اوہ تہانوں کمزور تے ماڑا جان کے مارن لگ پین۔ کسے اجیہے بندے نوں ایہہ فرض ادا کرنا چاہی دا اے۔ جدہا قبیلہ زور آور ہووے۔ تاں جے اودھے قبیلے دے خوف نال کوئی کافر اوہناں اتے ہتھ نہ چک سکے پر حضرت ابن مسعود نے اوہناں دی گل نہ منی۔ آپ اپنی تھاں توں اٹھے۔ تے مقام ابراہیم دے کول جا کے کھلو گئے۔ تے بڑے سر نال اچی واج نال سورت الرحمٰن دی تلاوت شروع کر دتی۔ قریش دے قبیلے اپنیاں اپنیاں مجلساں لا کے بیٹھے ہوئے سن پہلے تے اوہناں نیں کوئی دھیان نہ دتا۔ پر جدوں اوہناں نوں پتا لگا پئی ایہہ تے پاک قرآن دی تلاوت پئے کر دے نیں تے اوہ اٹھ کھلوتے تے اوہناں نیں حضرت ابن مسعود نوں مارنا شروع کر دتا۔ اوہناں نیں بڑی بے دردی نال آپ نوں ماریا۔ ایتھوں تیک کہ حضرت ابن مسعود دا چہرہ مبارک زخمی ہو گیا"

ایس واقعے توں ایہہ گل نتر کے سامہنے آجاندی اے پئی سورت رحمٰن مکے وچ ایس واقعے توں پہلے نازل ہو چکی سی۔

سورت رحمٰن دے مکی ہون دی اک ہور دلیل انج بیان کیتی جاندی اے پئی ہجرت تو پہلے اک دفعہ

Marfat.com

نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم فجر دی نماز وچ سورت رحمٰن دی تلاوت فرماندے پئے سن کہ جناں دی اک ٹولی اوتھوں لنگھی تے اوہناں نیں سورت رحمٰن نوں سنیا تے اوہناں نوں ایہہ تلاوت بڑی چنگی لگی۔

ایہناں صحیح روایتاں توں ایہہ گل نتر کے سامہنے آجاندی اے پئی سورت رحمٰن مکی سورت اے۔

سوال نمبر 2 ☆ سورت رحمٰن وچ بیان ہوئے مضموناں اتے اک بھرواں مضمون لکھو۔

جواب : ☆ رب سوہنے دے پاک ناناں وچوں "الرحمٰن" دے نال ایہہ سورت شروع ہوندی پئی اے۔ لفظ الرحمٰن دا معنا اینی مہربانی تے رحمت اے پئی جدہے بارے اسیں سوچ وی نہیں سکدے۔ رب سوہنے نے بندے نوں پیدا فرمایا تے اوہدے وچ اجہیاں چنگیائیاں تے صلاحیتاں رکھ چھڈیاں نیں پئی اوہناں وچوں کجھ دا تعلق مادی حیاتی نال اے تے کجھ دا تعلق روحانی ترقی نال اے۔

سورت رحمٰن وچ سبھ توں پہلاں اوس نعمت نوں بیان کیتا جدھا تعلق دل تے روح نال اے یعنی پاک قرآن دا علم تے اوہدے بیان کرن دی قوت۔ ایدھے مگروں اسمان تے دھرتی دیاں اوہناں نعمتاں دا ذکر کیتا جیہڑیاں بندے دے جثے دی صحت لئی ضروری نیں۔ ایدھے نال ای رب سوہنے نے کجھ حکم ارشاد فرمائے تے نال نال اوس ذات نے اپنی وڈیائی دا تذکرہ کیتا۔

ایس پاک سورت وچ رب سوہنے نے آدمؑ دی اولاد دے نال نال خاص کر کے اپنی اک ہور مخلوق دا ذکر کیتا جنھوں "جن" آکھیا جاندا اے۔ بندیاں تے جناں دی بنتر (مادہ تخلیق) وچ جیہڑا فرق اے اوہ وی ایس پاک سورت وچ دسیا گیا اے فَبِاَیِّ اٰلَآءِ رَبِّکُمَا تُکَذِّبٰنِ دا تکرار ساہنوں ایس حقیقت دی خبر دیندا اے پئی پاک قرآن دی ہدایت صرف بندیاں لئی نہیں سگوں ایہہ جناں لئی وی ہدایت دا سمندر اے جدوں قرآن دے حکم جناں لئی وی اوسے تراں نیں جویں بندیاں لئی نیں تے ایتھوں ایہہ گل ثابت ہو جاندی پئی جن وی رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم دے امتی نیں یعنی نبی صلی اللہ علیہ وسلم جناں تے بندیاں دونواں دے نبی نیں۔

سورت رحمٰن دے دوسرے رکوع وچ سرکش بندیاں تے سرکش جناں دے انجام بارے کھول کے دس دتا تے آخیری رکوع وچ بڑے سوہنے تے من موہنے انداز وچ اوہناں نعمتاں تے احساناں بارے دسیا جیہڑے مولا کریم نے جناں تے انساناں وچوں اپنے نیک تے فرمانبردار بندیاں اتے فرمائے نیں۔

رب سوہنا ساناں اپنی نافرمانی توں بچائے تے اپنی رحمت دی چھاویں رکھے' اپنے عذاب توں پناہ دیوے' اپنے پیارے حبیب علیہ الصلواۃ والسلام دی سچی غلامی دی توفیق عنایت فرمائے تے پیار محبت نال جھولی بھر دیوے تے اپنے اوہناں خوش قسمت بندیاں وچ شامل کرے جنھاں کولوں اوہ راضی اے۔

Marfat.com

سورت حجرات دا ترجمہ تے تشریح

تعارف : سورت حجرات مدینے وچ نازل ہوئی ایہدھیاں اٹھاراں ایتاں تے دو رکوع نیں۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

ترجمہ : اسم اللہ دے نال شروع ہے جو بخشش والا ئیں
کامل مہر محبت والا پالے آخر تائیں

تشریح : اسلامی رہتل بہتل وچ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم نوں بڑا اہم مقام حاصل اے ساڈے ہادی تے مرشد صلی اللہ علیہ وسلم نے ایہہ سبق دتا اے کہ ہر کم بسم اللہ نال شروع کرو سگوں۔ ایتھوں تیک فرمایا ئی بوہا بند کرو تے اللہ داناں لیا کرو' دیوا بجھاؤ تے اللہ داناں لیا کرو' مقصد ایہہ اے پئی ہر کم کرن ویلے۔ کم نکا ہووے یا وڈا بندے نوں اپنے مالک داناں لینا چاہی دا اے۔ تاں جے اوہدی برکت نال اوکڑاں مک جاون تے اوس ذات دی مدد اتے بندے دا یقین پکا ہو جاوے۔ نالے جدوں بندے نوں ہر کم شروع کرن ویلے اللہ داناں لین دی عادت ہو جاوے گی تے اوہ ہر اجہیا کم کرن توں رک جاوے گا جدھے وچ اودہا پالن والا راضی نہ ہووے۔

امام قرطبی نے سند نال ایہہ حدیث نقل کیتی اے کہ عثمانؓ بن ابی العاص نے شکیت کیتی کہ اے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم جدوں توں میں مسلمان ہویا واں جسم وچ درد جہار ہندا اے۔ نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا جتھے جتھے درد ہووے اوتھے اوتھے ہتھ رکھ کے تن "3" وار بسم اللہ والی ایت پڑھ تیری درد ختم ہو جاوے گی۔

"اللہ" رب سوہنے دا ذاتی ناں اے تے اوہنوں بڑا پسند اے۔ ایسے لئی ایہہ ناں اوہدی ذات پاک توں اڈ کسے ہستی لئی نہیں ورتیاں جاسکدا۔

اَلرَّحۡمٰنُ تے الرَّحِیۡمِ دونویں "رحمت" دے لفظ توں بنے نیں۔ تے رب سوہنے دی رحمت توں مراد اوہدے اوہ انعام تے عنایتاں نیں جیہڑیاں اوہ اپنی مخلوق نوں دیندا رہندا اے جویں ساڈا وجود' حیاتی' علم' دنائی' طاقت' عزت' تے نیک عمل دی شِینْتْ (توفیق) سبھ اوہدی رحمت پاروں نیں۔ ایہہ اوہدی بے حساب رحمت ای تے ہے کہ اوہنے کسے حق توں بغیر انسان دے جسم تے روح دی خوراک دے سارے سامان انسان نوں دتے ہوئے نیں۔ ایہہ وی اوہدی بے حساب رحمت ای تے ہے کہ ساڈیاں لگاتار ناشکریاں تے نافرمانیاں وی اوہدی رحمت دے بوہے نوں بند نہیں کر سکدیاں ایہہ گل بڑی گوہ کرن جوگ اے پئی قرآن رب سوہنے دی جیہڑی صفت سب توں پہلے ذکر کردا اے اوہ قَہَّارِیَّتْ تے جَبَّارِیَّتْ نہیں سگوں رَحْمَانِیَّتْ تے رَحِیْمِیَّتْ اے ایہہ ایس لئی کہ بندے دا جیہڑا تعلق رب سوہنے دے نال اے اوہدی بنیاد خوف تے رعب اتے نہ ہووے سگوں رحمت تے محبت اتے ہووے۔ کیوں جے پیار ای اوہ شے اے جدھے نال انسان دے اندر والیاں چنگائیاں باہر آوندیاں نیں تے اپنیاں لکیاں ہویاں طاقتاں دا بندے نوں پتا لگدا اے تے بندے لئی بڑی کامیابی اے کہ اوہ اپنے آپ نوں جان لوے تے پچھاں لوے سچ تے حق نوں نہ سمجھن والے کجھ لوک کہندے نیں پئی اسلام دا خدا خونی اے تے اوہ اپنے منن والیاں نوں خون خاری سکھاندا اے

Marfat.com

ساڈا کہنا ایہہ اے کہ جے اوہ اسلام دی ایس پاک کتاب دے پہلے ورقے دی پہلی سطر ای پڑھ لیندے تے اوہناں نوں پتا لگ جانداکہ اسلام داخدا خون خار نہیں' الرحمٰن اے اوہدی رحمت دا پلہ ایناں وڈا اے کہ کائنات دا چپہ چپہ ایدھے وچ آجاندا اے تے اسلام داخدا ظالم نہیں سگوں الرحیم اے اوہدی رحمت دا بدل ہر ویلے ورہدا ای رہندا اے۔

قرآن دیاں مفسراں تے سوجھواناں لکھیا اے پئی الرَّحْمٰنَ تے الرَّحِیْم دا معنا صرف رحمت کرن والا نہیں سگوں چوکھا تے ہر ویلے رحمت کرن والا اے پر الرحمٰن دے معنے الرحیم نالوں وی وڈے نیں یعنی بہت ای رحم فرمان والا۔ اینی رحمت فرمان والا کہ جس توں بہتی رحمت بارے اسیں سوچ وی نیں سکدے۔ تفسیر بیضاوی وچ لکھیا اے پئی الرَّحْمٰنَ دا لفظ وی رب سوہنے توں اڈ کسے ہستی لئی نہیں ورتیا جاسکدا۔

بسم اللہ والی آیت رب سوہنے دا کلام اے۔ دو سورتاں نوں وکھ وکھ کرن لئی ایہہ نازل ہوئی۔ ایہہ نہ سورت فاتحہ دی آیت اے تے نہ کسے ہور سورت دا حصا اے ہاں سورت النحل دی اک آیت وچ ایہہ شامل اے۔

آیت نمبر 1 یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تُقَدِّمُوْا بَیْنَ یَدَیِ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ

ترجمہ : اے ایمان والیو! اگے نہ ودھیا کرو اللہ تے اودھے رسولؐ توں۔ تے ڈردے رہیا کرو رب سوہنے توں۔ بے شک رب سوہنا سبھ کجھ سنن والا تے جانن والا اے۔

تشریح : امام فخر الدین رازی رحمتہ اللہ علیہ لکھدے نیں کہ سورت فتح وچ رب سوہنے نے اپنے محبوب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا اعلیٰ مقام تے اچی شان بیان فرمائی کہ ایہہ اوہ رسولؐ نیں جنہاں دی رسالت دے اسیں گواہ آں' جنہاں دا دین ساریاں دیناں اتے چھا جائے گا۔ اوہناں دے غلام ایڈی اچی شان والے نیں کہ اوہناں دا ذکر اسمانی کتاباں وچ وی آیا اے۔ ایس سورت وچ اوس اچی شان والے رسول دی عزت کرن دا حکم دتا جا رہیا اے' ادب تے احترام دے طریقے سکھائے جا رہے نیں کیوں جے ادب ہووے گا تے دل وچ تعظیم ہووے گی۔ تعظیم ہووے گی تے اوہدے ہر حکم اتے سر جھکے گا۔ جدوں سر جھک جاوے گا تے فیر محبت دی نعمت عطا ہووے گی۔ تے جدوں رب سوہنے دے محبوب دے عشق دا دیوا بل پیا تے فیر رب سوہنے دے دربار ول جان دا راہ وی روشن ہو جاوے گا۔

رب سوہنے نے ادب تے احترام دا سبق لا تُقَدِّمُوْا توں شروع کیتا اے۔ علامہ ابن جریر لکھدے نیں پئی جدوں کوئی بندا اپنے پیشوا یا امام دے حکم دے بغیر آپ ای امر تے نہی دے فصیلیاں وچ جلدی کرے تے عرب کہندے نیں اوہ بندا اپنے امام دے اگے اگے ٹردا اے علامہ ابن کثیر نے حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ کولوں ایس جملے دی تفسیر انج کیتی اے کہ قرآن تے سنت دے بر خلاف پیر نہ پٹو۔

سچی گل تے ایہہ اے کہ رب سوہنے تے اوہدے پیارے نبیؐ اتے ایمان لیاون توں مگروں کسے دا ایہہ حق نہیں کہ اوہ اللہ پاک تے اوہدے رسول پاک دے حکم توں وکھ کوئی گل کرے یا کوئی کم

Marfat.com

کرے۔ جدوں بندا اپنے مسلمان ہوون دا اعلان کر دا اے تے اوہ ایس گل دا وی اعلان کر رہیا ہوندا اے کہ اج توں پچھے اوہدی تمنا' اوہدی مرضی' تے اوہدا فائدہ اللہ تے اوہدے رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم دے حکم اتے قربان ہو جاوے گا۔

ایتھوں ایس گل دا پتا لگا پئی کسے بندے دا ایہہ حق نہیں کہ اوہ اجہیا قانون بنائے جہیڑا قرآن تے سنت دے بر خلاف ہووے تے نہ کسے عدالت دا ایہہ حق اے کہ اوہ اللہ دے قانون توں وکھ کوئی فیصلہ کرے۔

آیت نمبر 2 يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَرْفَعُوْٓا اَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوْا لَهٗ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ اَنْ تَحْبَطَ اَعْمَالُكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تَشْعُرُوْنَ ۝

ترجمہ: اے ایمان والیو! نہ اچیاں کریا کرو اپنیاں آوازاں نبی (کریمؐ) دی آواز توں۔ تے نہ زور نال نبی کریمؐ نال گل کریا کرو جویں تسیں زور نال اک دوجے نال گل کر دے او (ایس بے ادبی پاروں) کدھرے تہاڈے اعمال ضائع نہ ہو جاون۔ تے تہانوں خبر وی نہ ہووے۔

تشریح: ایس پاک آیت وچ وی پیارے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے دربار دا ادب سکھایا جا رہیا اے پچھلی ایت وچ دسیا گیا کہ قول تے عمل وچ نبی پاک توں اگے نہ ودھیا کرو۔ ہن گل کرن دا ڈھنگ دسیا جا رہیا اے پئی جے نبی پاک دی خدمت وچ جاؤ تے آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نال گل کرو تے ایس گل دا خیال رکھنا کہ تہاڈی آواز میرے محبوب دی آواز تو اچی نہ ہووے۔ جدوں حاضری دیو تے ادب تے احترام دی مورت بن جاؤ جے تسیں ماسا جنی وی بے پروائی کیتی تے سارے چنگے عمل جویں کے ہجرت' جہاد تے عبادتاں سبھے ضائع ہو جاون گے۔

مفسر تے سوجھوان لکھدے نیں پئی جدوں ایہہ ایت نازل ہوئی تے حضرت عمر فاروق اعظم رضی اللہ عنہ نے ہولی ہولی گل کرن نوں اپنی عادت بنالیا۔ حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ نے عرض کیتی اے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مینوں اوس ذات دی قسم جنہے تہاڈے اتے قرآن نازل کیتا اے میں اخیر دم توڑیں آپ صلی اللہ علیہ وسلم نال ہولی آواز نال گل کریا کراں گا۔ جدوں کوئی جماعت یا وفد رسول پاکؐ نال ملن ملئی مدینے آوندا تے حضرت صدیق اکبر اوہناں ول اک خاص بندا بھیجدے جیہڑا اوہناں نوں حاضری دے ادب بارے دسدا۔

نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم دے صحابی جیہڑے پہلے ای ادب تے احترام دی مورت سن ایس ایت دے نازل ہوون مگروں ہور احتیاط کرن لگ پئے۔ حضرت ثابت ابن قیس رضی اللہ عنہ قدرتی ای جنہاں دی آواز بڑی اچی سی۔ ایس ایت دے نازل ہوون مگروں اونہاں تے جویں قیامت ٹٹ پئی گھر بیٹھ گئے' بوہے نوں تالا لا دتا تے رات دیہاڑ رونا شروع کر دتا۔ نبی پاک صلی اللہ علیہ وسلم نے جدوں اک دو دیہاڑے ثابت نوں نہ ویکھیا تے اوہناں دے بارے پچھیا عرض کیتا گیا پئی اوہ تے رات دیہاڑے روندے رہندے نیں۔ پیارے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے بلایا تے رون دی وجہ پچھی حضرت ثابت نے عرض کیتی اے اللہ دے رسول صلی اللہ علیہ وسلم میری آواز بڑی اچی اے۔ میں ڈرنا آں کہ ایہہ ایت میرے لئی نازل ہوئی اے میری تے ساری عمر دی کمائی رڑھ گئی۔ ایہہ سن کے آقا علیہ السلام نے بڑی محبت نال فرمایا۔ کیہہ توں ایس گل تے راضی نہیں کہ تیری حیاتی

Marfat.com

سلاہن جوگ ہووے تے تینوں شہادت دی موت نصیب ہووے تے توں جنت وچ ٹر جاویں۔ عرض کیتی اے میرے مہربان آقا۔ میں رب سوہنے دی ایس عنایت تے راضی آں۔

روح المعانی وچ علامہ ابن قیم ایہہ حدیث لکھن توں مگروں فرماندے نیں کہ جدوں مسیلمہ کذاب نال یمامہ دی جنگ وچ مسلماناں دے پیر اکھڑن لگ پئے تے حضرت ثابتؓ تے حضرت سالمؓ اک اک ٹویا پٹ کے اوہناں وچ جم کے کھلو گئے تے دشمن اتے تیراں دا مینہ ورسا دتا ایسے حالت وچ دونواں نوں شہادت نصیب ہوئی اوس دیہاڑے حضرت ثابت نے اک قیمتی زرہ پائی ہوئی سی کسے بد قسمت نے آپ دے بے جان جسم توں اوہ زرہ لھا کے لکا دتی۔ اوسے رات حضرت ثابتؓ نے سفنے وچ اک بندے نوں اپنی زرہ دا پتا دسیا تے نالے آکھیا کہ زرہ اوہدے کولوں لے کے حضرت صدیق اکبرؓ کول لے جانا تے آکھنا میرا قرضہ ادا کر دیو تے میرے غلاماں نوں آزاد کر دیو۔ جدوں اوہ بندہ ایہہ گل لے کے حضرت صدیق اکبرؓ کول اپڑیا تے آپ نے حضرت ثابتؓ دی وصیت دے مطابق عمل کیتا ایتھوں پتہ لگدا اے پئی جیہڑیاں خوش نصیباں دے دلاں وچ اللہ دے حبیب صلی اللہ علیہ وسلم دا ادب ہوندا اے اوہناں دی شان کیڈی اچی ہوندی اے۔

ایس آیت دے اخیری حصے وچ بے ادب تے گستاخ لوکاں دی بد نصیبی دا بیان اے جے ایت دا ایہہ حصا سن کے وی علم تے نیکی دا نشہ نہ لتھے' وڈیائی تے پارسائی دا جادو نہ ٹٹے تے فیر چوکھی بد قسمتی دی گل اے۔ رب سوہنا پیا آکھدا اے پئی تہاڈے سارے عمل ضائع ہو جاون گے' ساریاں نیکیاں تباہ ہو جاون گیاں تے تہانوں پتاوی نہیں لگنا اوہ ایس غلط فہمی وچ ہوون گے کہ اسیں بڑے نمازی تے غازی آں' ہمیشہ روزہ رکھن والے تے ساری ساری رات کھلو کے عبادت کرن والے آں' مفسر آں محدث آں تے سوہنا وعظ کرن والے آں جنت تے ساڈی اڈیک وچ بیٹھی اے۔ تے جدوں اوہ اوتھے اپڑن گے تے اوہناں نوں پتا لگے گا کہ عملاں دا جیہڑا باغ اوہناں نے لایا ہویا سی اوہنوں تے بے ادبی تے گستاخی دی گرم ہوا نے سوا بنا چھڈیا اے۔ اوس ویلے اوہ افسوس نال ہتھ ملن گے سر پٹن گے پر کوئی فائدہ نہیں ہونا۔

ایسے آیت دی روشنی وچ سوجھواناں نے دسیا اے کہ بندہ جدوں ساوے روضے دی حاضری دیوے تے اوتھے وی آواز اچی نہ کرے۔ جتھے پیارے رسول صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیاں پاک گلاں دا درس ہو رہیا ہووے تے اوتھے وی آواز نوں اچا نہ کرے۔ دین دے عالماں دی خدمت وچ وی چیک چیک کے گلاں نہ کرے تے اپنے مرشد تے استاد دے سامہنے وی آواز نوں نیواں رکھے۔

رسول پاک دے دربار وچ ایسراں اچا بولنا کہ آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں پسند نہ آوے۔ اوہ تے منع اے پر ضرورت دے ویلے اچی آواز نال بولنا منع نہیں۔ حضرت بلالؓ حضورؐ دے سامہنے اچی آواز نال اذان دیندے سن' جنگاں وچ آپؐ دے سامہنے اچی آواز نال نعرے لائے جاندے سن' حنین دی جنگ وچ حضورؐ نے حضرت عباسؓ نوں حکم دتا کہ اچی آواز نال صحابیاں نوں بلاؤ' حضرت حسانؓ آپؐ دے سامہنے ممبر تے بہہ کے آپ دیاں نعتاں سناندے ہوندے سی۔ مطلب ایہہ بچیا پئی اصل چیز نیت اے۔ ایسراں ای رل کے اچی آواز نال درود شریف پڑھنا یا نعت پڑھنا وی ٹھیک اے۔

Marfat.com

آیت نمبر 3 اِنَّ الَّذِیْنَ یَغُضُّوْنَ اَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ اُولٰٓئِكَ الَّذِیْنَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ لِلتَّقْوٰى ؕ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِیْمٌ ۝

ترجمہ : بے شک جیہڑے لوک اپنیاں اوازاں نوں نیواں رکھدے نیں اللہ دے رسولؐ دے ساہمنے ایہو اوہ لوک نیں جنہاں دے دلاں نوں پرکھ لیا اے رب سوہنے نے تقوے واسطے۔ ایہناں لئی ای معافی اے تے بہت وڈا بدلہ اے۔

تشریح : ایس ایت وچ رب سوہنا اوہناں لوکاں تے اپنیاں عنایتاں دا ذکر فرما رہیا اے جہیڑے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے ادب وچ ہولی آواز نال گل بات کردے نیں۔

علامہ ابی عبداللہ قرطبیؒ لکھدے نیں پئی امتحان دا لفظی معنا چمڑے نوں کھلا کرنا اے ایس ایت دا مطلب بنے گا کہ اسیں اوہناں دے دلاں نوں تقوے تے پرہیزگاری لئی کھلا کردتا اے اوہ تقوے دی راہ تے چلدے ہوئے کوئی تنگی محسوس نہیں کردے۔ علامہ زمخشری ایس لفظ دی تحقیق وچ لکھدے نیں پئی جدوں کوئی بندا ریاضت تے مشق نال کسے شے دا عادی بن جاندا اے تے اوس ویلے اوہ اوس پہاڑ نوں آسانی نال چک لیندا اے۔

رب سوہنا ایس ایت وچ فرماندا اے پئی جیہڑے لوک میرے محبوب دا ادب کردے نیں اسیں اوہناں دے تن "3" مہربانیاں کرنیں آں۔ پہلی مہربانی تے ایہہ کہ اسیں اوہناں دے دلاں نوں تقوے دا عادی بنا دیندے آں ایس بھار نوں چکن لگیاں اوہناں نوں کوئی مشکل نہیں ہوندی دوسری مہربانی ایہہ کہ جے ایہناں کولوں کوئی غلطی ہو جاندی اے تے اسیں بخش دیندے آں۔ تیسری مہربانی ایہہ کہ اسیں ایہناں نوں بہت وڈا اجر دیواں گے۔

آیت نمبر 4 اِنَّ الَّذِیْنَ یُنَادُوْنَكَ مِنْ وَّرَآءِ الْحُجُرٰتِ اَكْثَرُهُمْ لَا یَعْقِلُوْنَ ۝

ترجمہ : بے شک جیہڑے لوک تہانوں حجریاں دے پچھوں (پچھواڑے توں) بلاندے نیں۔ اوہناں وچوں بہتے بے سمجھ نیں۔ (4)

تشریح : اسلام توں پہلاں عرب وچ نری جہالت سی، رہتل بہتل، دے ادب توں ایہہ لوک بالکل کورے سن، صحراء وچ رہن والے بدو آں دا حال ہور وی ماڑا سی۔ ایس پاک ایت وچ وی پیارے نبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے دربار دا ادب سکھایا جا رہیا اے۔

اک واری قبیلہ بنی تمیم دے ستر اسی بندے مدینہ پاک آئے۔ دوپہر دا ویلا سی نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اپنے حجرے وچ قیلولہ (دوپہر دی روٹی توں مگروں تھوڑی دیر سونا) فرما رہے سن۔ اوہناں لوکاں نے آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے اٹھن دا انتظار نہ کیتا تے باہر کھلو کے آلے مارن لگ پئے "اے محمدؐ باہر نکلو، ساڈے کول آؤ۔ پیارے نبی صلی اللہ علیہ وسلم باہر تشریف لے آئے تے اوہ شوخیاں مارن لگ پئے پئی اسیں جدہی صفت کرنے آں اوہنوں سجا دینے آں، جدہی بد تعریفی کرنے آں اوہنوں بھیڑا بنا دینے آں۔ اسیں سارے عرباں وچوں چنگے آں۔ سچے نبی صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا اے بنی تمیم! تسیں غلط بیانی کولوں کم لیا اے اصل گل ایہہ اے پئی رب سوہنے دی تعریف سجاندی اے تے اوہدے ول ماڑی گل لانا گھٹیا حرکت اے تے تہاڈے کولوں سوہنے تے چنگے حضرت یوسفؑ نیں۔ فیر اوہناں نے کہیا پئی اسیں اپنے قبیلے دی شان بیان کرن آئے آں۔ سبھ

Marfat.com

توں پہلے اوہناں دا خطیب عطارد ابن حاجب کھلوتا تے اپنے قبیلے دی تعریف وچ زمین اسمان نوں اک کر چھڈیا۔

آقا علیہ السلام نے ثابت ابن قیس نوں ایدہا جواب دین دا حکم دتا۔ نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ایس غلام نے جدوں لب کھولے تے اوہناں نوں نسن دی راہ وی نہ لبھی تے اوہ سہم کے بیٹھ گئے فیر اوہناں دا شاعر زبرقان بن بدر کھلوتا تے اپنی قوم دی تعریف وچ اک قصیدہ پڑھیا حضور علیہ السلام نے حضرت حسانؓ نوں اشارہ فرمایا۔ حضرت حسان نے اوس ویلے اوہناں دے فخر نوں پھیتی پھیتی کردتا تے اسلام دی سچائی تے رسول پاکؐ دی وڈیائی نوں اجہیے انداز نال بیان کیتا کہ اوہناں دا غرور مٹی وچ رل گیا۔ اوہناں دے سردار افرع نوں منناں پیا کہ نہ ساڈا خطیب آپ علیہ السلام دے خطیب ورگا اے تے نہ ای ساڈے شاعر دی آپ صلی اللہ علیہ وسلم دے شاعر دے سامہنے کوئی حیثیت اے۔

رب سوہنے نے اس قبیلے تے اپنا کرم فرمایا تے اوہناں دے دلاں نوں اسلام لئی کھول دتا۔ ساریاں نیں لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ پڑھ لیا تے آقا علیہ اسلام دے غلاماں وچ شامل ہو گئے۔ پیار کرن والے آقاء نے سبھ نوں انعام نال لد دتا۔

آیت نمبر 5 وَلَوْ اَنَّهُمْ صَبَرُوْا حَتّٰى تَخْرُجَ اِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ

ترجمہ : تے جے اوہ صبر کردے ایتھوں تک کہ تسیں آپ اونہاں کول آجاندے، تے ایہہ اوہناں لئی چنگا ہوندا۔ تے اللہ بخشن والا مہربان اے (5)

تشریح : لوکاں نوں اوہناں دی بے ادبی بارے دس کے ایس ایت وچ دسیا جا رہیا اے کہ اوہناں لئی چنگا ایہہ سی کہ اوہ نبی پاکؐ نوں اڈیک لیندے تے آپ قلیولے توں مگروں باہر تشریف لے آندے۔ علامہ آلوسی لکھدے نیں کہ ایہناں ایتاں وچ جویں نبی صلی اللہ علیہ وسلم دے ادب سکھائے گئے نیں۔ عالماں تے سوجھواناں نے ایہناں توں بہت کجھ سکھیا اے۔ حضرت ابو عبید جیہڑے بہت وڈے عالم سن۔ فرماندے ہوندے سن، میں کدے کسے استاد دے بوہے نوں نہیں کھڑکایا۔ سگوں میں اڈیک وچ رہندا۔ جدوں اوہ باہر تشریف لیاندے تے میں اوہناں کولوں پڑھ لیندا۔

حضرت ابن عباسؓ قرآن دا علم حاصل کرن لئی حضرت ابیؓ دے گھر جاندے تے اوہناں دا بوہا نہ کھڑکاندے سگوں اڈیک دے رہندے ایتھوں توڑیں کہ آپ آپوں ای باہر تشریف لے آوندے حضرت ابی نوں ایہہ گل چنگی نہ لگی تے آپ نے حضرت ابن عباس نوں کہیا کہ تسیں بوہا کیوں نیں کھڑکایا تاں جے میں فوراً باہر آجاندا تے تہانوں اڈیکناں ناں پیندا۔ حضرت ابن عباسؓ نے جواب دتا کہ "عالم اپنی قوم وچ انج ہوندا اے جویں نبی اپنی امت وچ ہوندا اے۔ تے نبیاں دے احترام دا حکم رب سوہنے نے قرآن وچ ارشاد فرمایا اے۔

علامہ آلوسی فرماندے نیں پئی ایہہ واقعہ میں بچیاں ہوندیاں پڑھیا سی تے ساری حیاتی میں ایدھے سبق تے عمل کردا رہیاں۔

مغرب دی رہتل بہتل دیاں خرابیاں وچوں اک ایہہ وی اے کہ شاگرداں دے دلاں وچوں استاد

Marfat.com

دا احترام مک گیا اے اوہناں نال بے ادبی نال گل کیتی جاندی اے 'اوہناں نال اوئے توئے کیتی جاندی اے ' اوہناں دیاں نقلاں لائیاں جاندیاں نیں تے فیر ایدہے اتے کوئی شرمنداوی نہیں ہوندا۔ ایسراں ای بزرگاں دا احترام تے ماں پیاں دا ادب وی ختم ہوندا پیا اے۔ سچی گل تے ایہہ ای پئی اج کل دے وڈے وڈے شہر رہتل بہتل دیاں تھانواں نہیں سگوں انساناں دے جنگل بن گئے نیں۔

رسولؐ پاک دا فرمانا اے کہ ''جیہڑا چھوٹیاں اتے رحم نہیں کردا تے وڈیاں دا ادب نہیں کردا اوہ ساڈے وچوں نہیں''

آیت نمبر 6

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَاٍ فَتَبَيَّنُوْٓا اَنْ تُصِيْبُوْا قَوْمًۢا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوْا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نٰدِمِيْنَ ۝

ترجمہ : اے ایمان والیو! جے کوئی فاسق تہاڈے کول کوئی خبر لیاوے تے اونہوں ویکھ چاکھ لیا کرو' کدرے انجانہ ہووے پئی تسیں کسے جمات دا نقصان نہ کر دیوو۔ فیر تہانوں اپنے کیتے تے پچھتانا پوے (6)

تشریح : ایس ایت دے شان نزول وچ مفسراں نے ایہہ روایت لکھی اے پئی بنو مصطلق دے سردار حارث ابن ابی الضرار نے رسول پاکؐ کول حاضر ہو کے اسلام قبول کر لیا تے حضورؐ نے زکوٰۃ ادا کرنا دا حکم وتا تے اوہنے ایہہ گل وی من لئی تے عرض کیتا کہ میں اپنے قبیلے وچ جا کے اوہناں نوں اسلام دی دعوت دیواں گا جیہڑے لوک ایس دعوت نوں قبول کر لین گے اوہناں کولوں زکوٰت وی لے لواں گا آپ کجھ چیر مگروں اپنا بندا بھیج دینا تے میں اوہ زکات اوہدے حوالے کر دیواں گا۔

حضور صلی اللہ علیہ وسلم نے کجھ چر مگروں ولید ابن عقبہ نوں بنی مصطلق ول بھیجیا کہ اوہ زکوٰت وصول کر لیاوے قبیلہ بنی مصطلق دا جاہلیت دے زمانے دا اک قتل ولید دے ذمے سی۔ اوہ ڈریا کہ کدھرے اوہ مینوں قتل نہ کر دیون۔ اوہ راہ وچوں ای پرت آیا تے نبی پاکؐ نوں دسیا کہ قبیلہ بنی مصطلق نے زکوٰت دین توں انکار کر دتا اے۔ اوہ مینوں مار وسن میں بڑی مشکل نال جان بچا کے ایتھے اپڑیاں واں حضور علیہ الصلوٰۃ والسلام نے جدوں اوہدی ایہہ گل سنی تے حضرت خالدؓ نوں اک دستہ دے کے اوہناں ول گھلیا تے نالے فرمایا کہ پہلے حقیقت دا پتا کر لینا فیر کوئی کارروائی کرنا تے جلد بازی نہ کرنا۔

حکم دے مطابق حضرت خالد اوتھے اپڑے تے اپنے دستے نال وستی توں دور ٹھہر گئے اپنے جسوس اگے بھیجے تاں جے اوہ حالات دی پرچول کر کے خبر دین جسوساں نیں آ کے دسیا پئی اوہ تے پکے مسلمان نیں۔ اسیں اذاناں سنیا نیں اونہاں نوں باجماعت نماز پڑھدیاں ویکھیا اے۔ حضرت خالد سویرے قبیلے والیاں کول گئے تے ویکھیا کہ اوہ پکے مسلمان نیں۔ حضرت خالد پرت کے حقیقت دا حال رسول پاکؐ دی خدمت وچ عرض کیتا مفسر لکھدے نیں پئی اوس ویلے ایہہ ایت نازل ہوئی رسول کریم اکثر فرماندے ہوندے سن ''سوچ سمجھ کے کم کرنا رب سوہنے دی توفیق باہجوں اے تے چھیتی (جلد بازی) کرنا شیطان دی گل منناے''

ہر معاشرے وچ اجیہے ماڑے لوگ ہوندے نیں جنہاں دا کم ای افواواں گھڑنا تے پھیلانا ہوندا اے

Marfat.com

اجیہاں افواواں خانداناں 'قبیلیاں تے کدے کدے قوماں نوں تباہ کر چھڈ دیاں نیں ایسے لئی رب سوہنا بڑی سختی نال مسلماناں نوں ہدایت کردا پیا اے کہ خبر دار! جے کوئی گناہ گار تے جھوٹا بندا تہاڈے کول کوئی اہم خبر لیاوے تے اوہنوں فوراً قبول نہ کر لیا کرو۔ ہو سکدا اے اوہ جھوٹ ای بک رہیا ہووے۔ تسیں اوہدی جھوٹی خبر تے غصے وچ آ کے۔ کوئی اجہی کارروائی کر بیٹھو کہ جدہے اتے تہانوں ساری حیاتی افسوس کرنا پوے۔ ایس لئی جدوں وی کوئی خبر تہاڈے کناں تیک اپڑے تے پہلے اوہدی پرچول کر لوو تے فیر کوئی مناسب کارروائی کرو۔

ایس مبارک آیت وچ لفظ "النبأ" ورتیا گیا اے عربی زبان وچ "النبأ" ایویں جہی خبر نوں نہیں آکھدے سگوں اجہی خبر نوں آکھدے نیں جدھے ڈونگھے نتیجے نکل سکدے ہوون۔

علامہ راغب اصفہانی لکھدے نیں پئی فاسق بندے دی لیائی ہووی خبر دی پرچول کرنا واجب اے جد تیک حقیقت دا پتا نہ لگ جاوے کوئی کارروائی نہیں کرنی چاہیدی۔

علامہ زمخشری لکھدے نیں کہ ندامت اجہے غم نوں کہندے نیں کہ جدہے بارے تہاڈا خیال ہووے کہ کاش میں انج نہ کیتا ہوندا۔

آیت نمبر 7 وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ فِيْكُمْ رَسُوْلَ اللّٰهِ ۭ لَوْ يُطِيْعُكُمْ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنَ الْاَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ اِلَيْكُمُ الْاِيْمَانَ وَزَيَّنَهٗ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَكَرَّهَ اِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوْقَ وَالْعِصْيَانَ ۭ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الرّٰشِدُوْنَ ۙ

ترجمہ : تے چنگی تراں سمجھ لوو تہاڈے وچ اللہ دے رسول (بیٹھے ہوئے) نیں۔ جے بہت ساریاں معاملیاں وچ اوہ تہاڈی گل من لین تے تسیں بڑی مشکل وچ پے جاؤ۔ پر رب سوہنے نے تہانوں ایمان دی محبت دتی تے ایہنوں تہاڈے دل دی پسند بنا دتا۔ تے نفرت یوگ بنا دتا تہاڈے لئی کفر، فسق تے نافرمانی نوں۔ ایہو لوک حق دی راہ اتے ثابت قدم نیں (7)

تشریح : جدوں ابن عقبہ نے بنو مصطلق دے بارے من گھڑت کہانی سنائی تے سنن والیاں وچوں کجھ لوکاں نوں غصہ آگیا تے اوہناں نے جوش نال آکھیا پئی بنی مطعلق دے خلاف فوجی کارروائی ہونی چاہیدی اے حضور علیہ السلام نے اک دستے دے نال حضرت خالد نوں ٹورتے چھڈیا پر نال ای فرما دتا پئی جلدبازی توں کم نہ لینا سگوں پرکھ پرچول مگروں ای کوئی کارروائی کرنا۔ رب سوہنے نے ایہہ ایت مسلماناں دی تربیت لئی نازل کیتی تے اوہناں نوں ایہہ حقیقت دس دتی پئی جدوں رب سوہنے دے پیارے رسولؐ تہاڈے وچ بیٹھے نیں تے اوہ اپنے نبوت دے نور نال ہر گنجل نوں کھول سکدے نیں۔ تہاڈیاں عقلاں تے سمجھاں نالوں بہتر فیصلے کر سکدے نیں۔ تہانوں چاہیدا اے کہ تسیں آپ علیہ السلام دے ہر حکم تے سر جھکا دیو۔ جے تسیں نبی پاک کولوں اپنی گل منوان لئی زور دیو گے تے تسیں آپوں ای مصیبت وچ پھس جاؤ گے۔ ہو سکدا اے کہ چھیتی وچ کیتا ہویا کم تہانوں کسے ڈوہنگے ٹوئے وچ سٹ دیوے۔

ایتھے مفسراں نے ایہہ گل وی لکھی اے پئی بنی مصطلق دے خلاف صحابیاں دا غصہ اپنی ذات یا اپنے فائدے لئی نہیں سی سگوں ایدہی وجہ تے صرف ایمان دی غیرت تے اسلام دی محبت سی ہنو مصطلق دے خلاف صحابی ایس لئی غصے وچ آگئے سن پئی اوس قبیلے دے لوکاں نیں نبی صلی اللہ علیہ

Marfat.com

وآلہ وسلم دے بھیجے ہوئے بندے نال چنگاور تارا نہیں کیتا سی۔ ایس لئی ایت دے ایس حصے وچ رب سوہنا بڑا ستار کے فرماندا اے کہ اپنے پیارے رسول دے غلاماں دے دلاں وچ ایمان دی محبت اسیں آپ پیدا کیتی اے۔ ایہناں لوکاں نوں ایمان تے جان وارن دا جذبہ اسی وتا اے 'کفر' نافرمانی تے سرکشی توں اوہناں دے دلاں نوں اسیں پھیریا اے۔ ایس لئی شیطان دا کوئی وسوسہ اوہناں نوں حق دی راہ توں نہیں ہٹا سکدا۔

آیت نمبر 8 فَضْلًا مِّنَ اللّٰهِ وَ نِعْمَةً ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ۝

ترجمہ : (ایہہ سب کجھ) صرف رب سوہنے دا فضل تے انعام اے۔ تے رب سوہنا ہر شے دا جانوا اے 'بڑا دتا اے (8)

تشریح : ایس ایت وچ رب سوہنا فرماندا اے پئی اوہنے اپنے محبوب دے صحابیاں دے دلاں وچ ایمان نوں محبوب بنا دتا اے ایمان نوں اونہاں دیاں نگاہواں وچ سوہنا تے من موہنا بنا دتا اے۔ تے اوہناں دے دلاں وچ کفر تے نافرمانی لئی نفرت پیدا کر چھڈی اے۔ ایدہی وجہ اے ہے پئی رب سوہنے نے اوہناں اتے اپنا فضل فرمایا اے تے اوہناں اتے اپنی نعمت تے احسان دی انتا کر چھڈی اے۔

رب سوہنے دا ایہہ فضل تے نعمت اوہناں اتے خاہ مخاہ نہیں ہویا سگوں اوہ ایہناں دے دلاں دے خلوص تے سچائی نوں چنگی تراں جاندا اے۔ ایسراں ایہناں دا حق بن جاندا اے پئی رب سوہنا ایہناں اتے کرم کرے نالے اوہدی پاک ذات حکیم وی اے۔ اوہدی حکمت چاہندی اے پئی پاک لوکاں دی اک اجہی جماعت تیار ہو جاوے۔ جیہڑی نیکی نال محبت کرے تے بدی نال نفرت کرے۔ تاں جے پاکاں دی ایس جماعت کولوں اسلام دی تبلیغ دا اہم کم لیا جاوے۔ تے دنیا دے جیہڑے کونے وچ وی ایہہ اسلام دی دعوت لے کے اپڑن۔ اوتھے ایہناں دی دعوت دے سچا ہوون دی سبھ توں وڈی دلیل ایہناں دی اپنی سیرت تے کردار ہووے۔

آیت نمبر 9 وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا ۚ فَاِنْۢ بَغَتْ اِحْدٰىهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِيْ تَبْغِيْ حَتّٰى تَفِيْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ ۝

ترجمہ : تے جے مسلماناں دیاں دو جماتاں آپو وچ لڑ پون تے اوہناں وچکار صلح کرا دیو۔ فیر جے زیادتی کرے اک جماعت دوجی اتے' تے فیر سارے (رل) کے لڑو اوہدے نال جیہڑا زیادتی کردا اے۔ ایتھوں تک کہ اوہ اللہ دے حکم ول پرت آوے۔ فیر جے اوہ پرت آوے تے اوہناں دے وچکار عدل نال صلح کرا دیو تے انصاف کرو۔ بے شک رب سوہنا انصاف کرن والیاں نال محبت کردا اے۔

تشریح : جدوں نبی صلی اللہ علیہ وسلم نے اپنی نبوت دا اعلان کیتا اوس ویلے عرب دا جزیرہ فتنیاں تے لڑائیاں نال بھریا پیا سی۔ ہر قبیلہ دوجے قبیلہ نال لڑدا سی' ہر گوانڈی دوجے گوانڈی دا دشمن سی۔ کسی دی جان' مال تے عزت محفوظ نہیں سی۔ حرام مہینیاں توں اڈ سفر ڈھاڈا مشکل تے خطرناک سی۔ رحمت عالم صلی اللہ علیہ وسلم تشریف لیائے تے نقشہ ای بدل گیا۔ دشمنی تے

Marfat.com

مخالفت دی تھاں محبت قربانی تے خلوص نے لے لئی۔ قرآن کریم دیاں چوکھیاں ایتاں نیں حضور علیہ السلام دیاں ان گنت حدیثاں نیں جنہاں وچ مسلماناں نوں اک مٹھ رہن 'اک دوجے نال محبت پیار کرن 'اک دوجے دا احترام کرن تے اک دوجے دے حقوق دا پاس کرن دی تلقین کیتی گئی اے تے اجہیاں گلاں نوں اسلام تے ایمان دی ضد آکھیا گیا اے جنہاں پاروں آپو وچ نفرت تے دشمنی پیدا ہوندی اے اک حدیث وچ رسول پاکؐ دا ارشاد اے کہ :

مسلماناں دی مثال اک دوجے نال محبت کرن وچ 'اک دوجے اتے رحم کرن وچ تے اک دوجے دا خیال رکھن وچ انج اے جویں اک جسم ہووے جدوں ایدھا کوئی انج' پیر بیمار ہو جاندا اے تے سارے جثے نوں بخار ہو جاندا اے۔ تے سارا جثا جاگدار ہندا اے۔

ایس آیت وچ رب سوہنا ارشاد فرماندا اے پئی۔ مسلماناں وچ جنگ نہیں ہونی چائیدی پر جے کدے انج ہو جاوے تے دوجے مسلماناں نوں لامبے کھلو کے تماشا نہیں ویکھنا چائیدا سگوں پوری کوشش کرکے صلح کرا دینی چائیدی اے۔

جے تے مسلماناں دیاں دونواں جماتاں وچ صلح ہو جائے تے ٹھیک 'نہیں تے ایہہ ویکھنا چاہی دا اے پئی قصوروار کون اے زیادتی وچ پہل کنھے کیتی اے۔ جدہے تے ظلم ہویا ہووے اودہی امداد کروتے ظالم نوں ظلم توں باز رکھن لئی پورا زور لا دیو ایتھوں تیک کہ ظالم ڈھے پوے تے حقدار نوں اوہدا حق مل جاوے۔ تہاڈا اک پاسے کھلو کے مظلوم نوں مار کھاندیاں ویکھدے رہنا کسے تراں وی جائز نہیں۔ جے تسیں اک پاسے کھلوتے رہوو گے تے ایدہا مطلب ایہہ ہووے گا کہ تسیں ظلم نوں ودہن دا موقعہ دے رہے او' تسیں اپنے پتھر دل تے بے رحم او کہ مظلوم دیاں چیکاں دا تہاڈے اتے کوئی اثر نہیں ہوندا۔ اسلام ایسراں دی بھلے مانسی نوں ٹھیک نہیں سمجھدا سگوں ایہنوں بزدلی داناں دیندا اے۔ ایہو جہے ویلے قرآن پاک دا دوٹوک حکم اے پئی جیہڑا فساد پیا کردا ہووے اوہدی راہ وچ پہاڑ بن کے کھلو جاؤ۔ ایدہی اک دو جی صورت ایہہ اے پئی کوئی جمات حکومت نال ٹکر لوے۔ جے تے اوہناں دا مقصد صرف لٹ مار اے تے فیر اوہناں نوں باغی نہیں آکھیا جاسکدا سگوں اوہناں نال عام مجرماں والا سلوک کیتا جاوے گا تے اوہناں دے جرماں دے مطابق اوہناں نوں سزا دتی جاوے گی۔ تے جے اوہ جماعت حکومت دا تختہ الٹنا چاہندی اے تے اوہناں دے نال اپنے کو' لوک ہیگے نیں پئی اوہ ایہہ کم کر سکدے نیں تے فیر مسلماناں دا فرض اے کہ حکومت دے نال رل کے باغیاں دے نال جنگ کرن تے اوہناں نوں مار مکاون پر لڑائی شروع کرن توں پہلاں اوہناں نوں سمجھاون دی کوشش ضرور کیتی جاوے جے کسے غلط فہمی پاروں اوہناں نیں بغاوت کیتی اے تے اوہناں دی غلط فہمی دور کرن تے اوہناں دے سوالاں دا جواب دین دی بھرویں کوشش کیتی جاوے۔ جسر اں خارجیاں نال جنگ کرن توں پہلاں امیر المومنین حضرت علیؓ نے حضرت ابن عباسؓ نوں اوہناں کول بھیجیا سی۔ آپؓ دی کوشاں نال بہت سارے خارجی اسلام ول پرت آئے سن تے حضرت علی دی فوج وچ شامل ہو گئے سن۔ جے صلح صفائی دیاں کوشاں کامیاب نہ ہوون تے فیر باغیاں دے ہتھیار سٹن تیک اوہناں نال جنگ کیتی جاوے گی۔

Marfat.com

ایس ایت دے اخیری حصے وچ دسیا گیا اے صلح کران لگیاں عدل تے انصاف دیاں اصولاں دا خیال رکھیا جاوے گا۔ بے انصافی دی بنیاد تے کرائی جان والی صلح پائیدار نہیں ہووے گی مظلوم دا دل صاف نہیں ہووے گا تے اوہ اپنے حق لئی موقع دی اڈیک وچ رہووے گا تے جدوں اوہنوں موقع ملے گا اوہ فیر اٹھ کھلووے گا ایسے لئی رب سوہنے نے اعلان کر دتا کہ بے شک اوہ انصاف کرن والیاں نال محبت کر دا اے۔ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ

آیت نمبر 10 فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝

ترجمہ : بے شک ایمان والے بھائی بھائی نیں۔ تے اپنے بھرا نواں دے وچکار صلح کرا دیو' تے اللہ کولوں ڈردے رہیا کرو تاں جے تہاڈے اتے رحم کیتا جاوے (10)

تشریح : ایس ایت راہیں رب سوہنا مسلماناں دے آپسی پیار محبت تے قربانیاں دیاں جذبیاں نوں جگان لئی فرما رہیا اے پئی ایمان والے تے آپو وچ سکے بھرا نیں۔ اوہناں دا نفع تے نقصان' اوہناں دی خشی تے غمی' اوہناں دی جت تے ہار سبھ اک نیں' جے کدے مسلماناں وچ رنجش پیدا ہو جاوے تے دوجے مسلمان بھرا واں دا فرض اے کہ اوہ اپنے ناراض بھرا واں دے وچکار صلح کرا دیون تاں جے اوفیر پہلے وانگوں اک مک ہو جاون۔

اَخَوَيْكُمْ دا معنا ایہہ اے پئی آپو وچ لڑن والے اک دوجے دے بھرا نیں تے تہاڈے وی بھرا نیں ایس لئی کسے لامبے بیٹھ کے تماشا نہ ویکھو تے اپنے بھرا نواں دے وچکار صلح کرا دیو۔

حضرت ابو درداؓ کولوں روایت اے کہ اللہ دے پیارے رسول صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا میں تہانوں اجہیا عمل دساں جد ہا درجہ روزے' نماز' تے صدقے نالوں وی افضل اے صحابیاںؓ نیں عرض کیتا۔ حضورؐ ضرور مہربانی فرماؤ۔ آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا دو بندیاں وچکار صلح کر دینا۔ نال ای آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا پئی دو بندیاں دے وچکار فساد کرانا ایمان نوں من کے رکھ دیندا اے۔

آیت نمبر 11 (الف) يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ

ترجمہ : اے ایمان والیو! نہ مرد دوجیاں مرداں دا مذاق اڑان' ہو سکدا اے کہ اوہ اوہناں توں چنگے ہوون' تے نہ زنانیاں دوجیاں زنانیاں دا مذاق اڑان' ہو سکدا اے کہ اوہ اوہناں توں چنگیاں ہوون۔

تشریح : ایت دے ایس پہلے حصے وچ رب سوہنا مسلماناں نوں اوہناں ساریاں گلاں توں پا روکدا اے جنہاں پاروں اسلامی معاشرے دا امن تے سکون برباد ہو ندا اے' محبت تے پیار دے رشتے ٹٹ جاندے نیں تے نوبت خون خرابے تیک جا پڑدی اے۔ ایدے لئی پہلا حکم ایہہ دتا پئی اے ایمان والیو! اک دوجے دا مذاق نہ اڑایا کرو۔ مذاق تے اوہدا اڑایا جاندا اے جدہی عزت تے احترام دل وچ نہ ہووے۔ جدوں کسے دا مذاق اڈاندے او تے کسے ایس گل دا اعلان کر دے او کہ ایس بندے دی میرے دل وچ کوئی عزت نہیں۔ جدوں اودہی عزت نہیں کرو گے تے او کویں تہاڈا احترام کر سکے گا۔ جدوں دلاں وچوں اک دوجے لئی عزت تے احترام دا جذبہ ختم ہو جاندا اے تے انسان دشمنی تے نفرت دے ڈونگھے ٹوئے ول ڈگنا شروع ہو جاندا اے کوئی اجہی روک نہیں

Marfat.com

رہندی جیہڑی اینوں ایس ٹوئے دی ڈوہنگائی تیک اپڑن توں روک سکے۔
مذاق اڑان دا کوئی وی طریقہ ہووے بھاویں زبان نال مذاق کرنا یا نقلاں لانا' منہ چڑانا کسے دے کپڑیاں تے ہنسنا یا کسے دی ٹور وچ نقص کڈھنا ہووے سبھ منع اے۔
ایتھے ایہہ گل وی گوہ کرن جوگ اے پئی انج تے شریعت دے سارے حکم مرداں تے زنانیاں ساریاں لئی ہوندے نیں۔ پر لفظ مرداں والے ورتے جاندے نیں پر جیہڑی خرابی زنانیاں وچ بہتی ہوندی اے اہنوں روکن لئی زنانیاں داناں وکھرا لیا جاندا اے ایتھے وی' کیوں جے زنانیاں دوجیاں دا مذاق اڑان تے لالا کے گلاں کرن وچ چوکھیاں تیز ہوندیاں نیں ایس لئی ایتھے ایس ماڑی گل توں باز رہن لئی وکھرا حکم دتا تے اوہدی وجہ وی دس دتی پئی جنہاں نوں تسیں نکا سمجھدے اوتے اوہناں دا مذاق اڑاندے او' ہوسکدا اے رب سوہنے دی بارگاہ وچ اوہدی شان تہاڈے توں چوکھی اچی ہووے۔

آیت نمبر 11' ب وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ؕ

ترجمہ : تے اک دوجے نوں طعنہ دیو دتے نہ اک دوجے نوں بھڑیاں نانواں نال بلاؤ (ب)

تشریح : علامہ ابن منظور افریقی لکھدے نیں پئی کسے دے منہ اتے اوہدے عیب کڈھن نوں ''اللمز'' سمجھیا جاندا اے۔ اصل وچ جدوں اکھ' سر دے اشارے یا بلیاں وچ ہولی ہولی کسے دے عیب کڈھے جان تے اودوں عرب دیے لوک کہندے نیں ''لاتَلْمَزُوْا'' فرما کے دس دتا پئی کسے تراں وی تہانوں ایہہ اجازت نہیں کہ تسیں اپنے بھرا دے عیب کڈھو تے اوہدیاں خامیاں تے کمزوریاں نوں اچھالدے پھرو علامہ راغب لکھدے نیں پئی ''اللمز'' دا مطلب کسے دی کمزوریاں تے عیباں دی ٹوہ وچ لگے رہنا اے' سچی گل ایہہ اے پئی ہر بندے وچ کوئی نہ کوئی عیب ہوندا اے۔ اوہ نہیں چاہندا پئی اوہدا عیب ظاہر ہووے۔ جے کوئی بندا اوہدیاں خامیاں لوکاں نوں دسدا پھردا اے نالے اوہدے عیباں دی ٹوہ وچ لگا رہندا اے۔ تے اجہیے بندے نال غصے ہونا بڑا اے' قران پاک ایس گل دی اجازت نہیں دیندا قرآن ایہہ کہندا اے پئی تسیں اک دوجے دے عیب نہ کڈھیا کرو سگوں فرمایا کہ لا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ یعنی تسیں اپنے عیب نہ کڈھیا کرو۔ مقصد ایہہ اے پئی جد ہیاں برائیاں کردیاں تسیں تکھدے نہیں۔ اوہ کوئی غیر تے نہیں تہاڈا اپنا بھرا اے۔ اوہدی بدنامی تہاڈی بدنامی اے جے اوہدی بے عزتی ہوئی تے شرمسار تسیں ہووو گے۔ ایتھوں ایہہ مطلب لیا جاسکدا اے پئی جدوں تسیں کسے دے عیباں اتے پئے پردے نوں چکو گے تے اوہ تہاڈے عیباں تے نقصان نوں کھول دیوے گا۔ تسیں اوہدے عیباں دی ٹوہ وچ نہ پیندے تے اوہ تہاڈے عیباں نوں کجیاں رہن دیندا۔ ہن تہانوں جیہڑی شرمساری ہوندی پئی اے۔ ایہہ تہاڈے اپنے کرتوتاں دا پھل اے۔ ساری گل دا سٹا ایہہ نکلیا پئی جے تسیں اپنی عزت نوں بچا کے رکھنا چاہندا اوتے فیر تہانوں چاہیدا اے پئی تسیں کسے دی عزت تے وی ہتھ نہ پاؤ۔

تیجا حکم ایت دے ایس حصے وچ ایہہ دتا پئی لا تنابزوا بالالقابِ کسے نوں بہیڑے ناں نال نہ بلاؤ ۔ علامہ ابن منظور افریقی لِسَانُ الْعَرَبْ وچ لکھدے نیں پئی کسے نوں کوئی ماڑا چنگا ناں دینا ''نبز''

Marfat.com

کھواندا اے۔ پر عام کر کے ایدہی ورتوں اوس ناں لئی ہوندی اے جیہڑا ماڑا ہووے تے جہوں اوہ بندا پسند نہ کرے۔ ایسراں ای کسے انھے نوں انھاتے کانے نوں کانا کہناوی جائز نہیں۔ ہمیشا اجہیے نانواں نال اک دوجے نوں بلانا چاہیدا اے جنہوں سن کے دوجا خوش ہووے۔

آیت نمبر 11 بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِیْمَانِ ، وَ مَنْ لَّمْ یَتُبْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۔

ترجمہ : کنا بہیڑا ناں اے مومن ہو کے فاسق اکھوانا۔ تے جیہڑے لوکی باز نہیں آوَن گے (ایس طریقے توں) تے اوہای بے انصاف نیں۔

تشریح : ایت دے ایس حصے وچ بڑے سوہنے تے من موہنے انداز وچ رب سوہنا اپنے بندیاں نوں فرماندا پیا اے پئی تسیں ہن میرے ہو چکے او تہانوں ہن کوئی وی اجہیا کم نہیں کرنا چاہیدا کہ جدے پاروں تہانوں بدکار تے فاسق آکھیا جاوے۔ جے تسیں اسلام قبول نہ کردے' میرے محبوب رسول اتے ایمان نہ لیاندے تے اپنیاں من مانیاں کردے رہندے تے تہاڈے کولوں کسے نوں کوئی شکوہ نہ ہوندا ہن تسیں اسلام قبول کر چکے او لوکی سچے نیں جیہڑے تہاڈے کولوں ایہہ امید لاندے نیں پئی تسیں بھلیائی دے کم کرو گے۔ نیکی تے پاکی تہاڈا طریقہ ہووے گا پیارے محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے غلام کہوا کے جے تسیں گناہ تے بدکاری توں اپنا پلہ نہیں بچاندے تے فیر بڑی بے حیائی تے افسوس دی گل اے۔ حضرت علامہ اقبالؒ نے کنی سوہنی گل آکھی اے۔

گر نہ داری از محمد رنگ و بو
از زبان خود میالا نام او

یعنی جے تہاڈی سیرت تے کردار اپنے محبوب (محمدؐ) دے رنگ تے خشبو نال نہیں سجیا ہویا تے فیر تہانوں ایہہ گل نہیں سجدی کہ تسیں اپنی پلیت زبان نال اوہناں دا پاک نام لوو۔ ایس ایت دے اخیری حصے وچ رب سوہنا فرماندا اے پئی جیہڑا بندے بہیڑیاں عادتاں توں توبہ نہیں کردا اوہ ظالم اے۔ ایت دے ایس فقرے توں فقہہ دے ماہراں نیں بتک عزت دا اسلامی قانون کڈھیا اے۔ کوئی بندا کسے اتے زنا دی تہمت لائے تے قرآن دے حکم پاروں اوہدے اتے قذف دی حد لائی جائے گی۔ پر ایس تو اڈے جے کوئی بندا کسے دوجے بندے لئی بہیڑے لفظ ورتدا اے تے اوہدے خلاف وی اسلامی عدالت وچ بتک عزت داد عوا کیتا جا سکدا اے تے قاضی اوہنوں اوہدے جرم دے مطابق سزا دے سکدا اے روح البیان وچ اوہ لفظ لکھے ہوئے نیں جنہاں پاروں تعزیر لگ سکدی اے۔ ایہناں وچ حیث 'مخنث' تے پلید دے لفظ وی نیں۔ جنہاں نوں ساڈے ایتھے بڑی بے پروائی نال ورتیا جاندا اے۔

آیت نمبر 12 (الف) یٰٓاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِیْرًا مِّنَ الظَّنِّ ،

ترجمہ : اے ایمان والیو! بہتیاں گماناں کولوں بچو' (12 الف)

تشریح : ایت دے ایس حصے وچ وی پچھلی ایت والا مضمون ای بیان ہوندا پیا اے۔ رب سوہنا فرماندا پیا اے پئی اے میرے محبوب دے اتیو تسیں بہتیاں گماناں کولوں بچیا کرو کیوں جے کجھ گمان اجیہے ہوندے نیں جیہڑے گناہ ہوندے نیں۔ اصل گل ایہہ اے پئی جے کوئی بندا گماناں نتے

Marfat.com

خیالاں دا شدائی بن جاوے تے ہوسکدا اے اوہ اجہے گمان وی کرن لگ پوے جیہڑے نیرے گناہ ہوندا نیں۔ ایس ایت دے پڑھن نال پتہ لگدا اے پئی نرا پورا گمان توں نہیں روکیا تے نہ ای ہر تراں دے گمان نوں گناہ آکھیا گیا اے۔ ایتھوں پتہ لگدا اے پئی کئی گمان جائز وی نیں۔ ایسے لئی عالماں تے سوجھواناں تے گمان دیاں قسماں دسیاں نیں جویں واجب، مستحب، مباح تے ممنوع۔

رب سوہنے بارے چنگا گمان رکھنا واجب اے۔ حضرت جابرؓ دی روایت اے پئی اللہ دے رسولؐ نے دنیا توں پردا فرماوں توں تن دیہاڑے پہلے فرمایا، تہاڈے وچوں کوئی وی ایس حالت وچ نہ مرے کہ اوہ رب سوہنے بارے چنگا گمان نہ رکھدا ہووے اک ہور تھاں ارشاد ہوندا اے پئی رب سوہنا فرماندا اے پئی میں اپنے بندے نال اوہ ای معاملہ کرناواں جدہا اوہ میرے کولوں گمان رکھدا اے ہن ایہہ اوہدی مرضی اے پئی اوہ جہیو جہیا چاہوے میرے بارے گمان رکھے۔

مستحب دی مثال :۔ مومن بندے نال، جدہا ظاہر چنگا ہووے حسن ظن یعنی چنگا گمان کرنا مستحب اے، اجہیا بندا جدہا حال مشکوک ہووے اوہدے بارے سوئے ظن یعنی ماڑا گمان کرنا جائز اے۔ پر جدوں تیک یقینی دلیلاں نہ ہوون اوس ویلے تیک صرف گمان کر کے اوہدے خلاف کارروائی کرنا جائز نہیں۔ ایسے بارے نبی پاکؐ دی حدیث اے اِذَا ظَنَنْتُمْ فَلَا تَحَقَّقُوْا یعنی کسے بارے جے شبہ ہو جاوے تے اوہدی پرچول وچ نہ پے جایا کرو۔

علامہ قرطبی لکھدے نیں پئی ایت وچ "ظن" توں مراد تہمت اے ایس دی دلیل اوہناں نیں ایہہ دتی کہ ایدھے مگروں رب سوہنے نے "فلا تجسو" فرمایا اے کیوں جے جدوں کسے اتے تہمت لگدی اے تے طبیعت چاہندی اے پئی اوہدے بارے پتہ لایا جاوے۔

آیت نمبر 12(ب) اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا یَغْتَبْ بَّعْضُکُمْ بَعْضًا

ترجمہ : کیوں جے کجھ گمان گناہ ہوندے نیں تے پرچول وچ نہ پویا کرو۔ تے تہاڈے وچوں کوئی کسے دی کنڈ پچھے اوہدی برائی نہ کرے 12(ب)

تشریح : ایس ایت وچ رب سوہنا مسلماناں نوں ایہہ دسدا پیا اے پئی کسے مومن دے عیباں دی پرچول کرناتے اوہدے راز لبھناں ماڑا کم اے سگوں ساہنوں تے اوہدیاں عیباں تے رازاں اتے پردا پانا چاہیدا اے۔ نبی پاکؐ دا فرمان اے۔ جیہڑا ایس دنیا وچ کسے مسلمان دا پردا ڈھکے گا دیہاڑے قیامت دے رب سوہنا اوہدا پردا رکھے گا۔ حضرت ابو برزہ الاسلمیؓ فرماندے نیں پئی نبی پاک صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا ارشاد اے کہ ایہہ اوہ جمات اے جیہڑی زبان نال تے ایمان لیائی اے پر ایمان اوہدے دل وچ ہالے داخل نہیں ہویا! مسلماناں دی غیبت نہ کریا کرو، اوہدیاں دیاں لکیاں گلاں دی پرچول وچ نہ پیا کرو۔ جیہڑا مسلماناں دیا لکیاں گلاں دے پچھے بجھدا اے رب سوہنا اوہنوں لکیاں گلاں دے پچھے رہندا اے۔ تے جدہیاں لکیاں گلاں پچھے رب ہووے اوہ اوہنوں اوہدے گھر وچ ذلیل کر دیندا اے۔

ایسراں ای حکومت دے افسراں نوں وی خامخاہ لوکائی دیاں ماڑیاں گلاں پچھے نہیں پیا رہناں چاہیدا اے حضرت امیر معاویہ رضی اللہ علنہ دی روایت اے پئی رسول پاک صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا۔

Marfat.com

جے تسیں لوکاں دیاں لکیاں گلاں دی پرچول وچ لگ گئے تاں تسیں اوہناں نوں خراب کر کے چھڈو گے۔ انسان دی ذاتی زندگی دا اسلام وچ کناں احترام اے ایدہا اندازہ اوس مشہور تاریخی واقعے توں ہوندا اے جیہڑا عالماں تے سوجھواناں نے اپنیاں کتاباں وچ لکھیا اے۔

اک رات حضرت فاروق اعظمؓ مدینہ پاک دیاں گلیاں وچ گشت کر رہے سن اک گھر وچوں آپ نوں اک بندے دے گاون دی آواز آئی۔ دیوار ٹپ کے آپ گھر وچ وڑ گئے۔ کیہہ ویکھدے نیں پئی ایک گھبرواے تے اوہدے کول ایک مٹیار بیٹھی اے کول ای شراب پیتی ہوئی اے۔ حضرت عمرؓ نے غصے وچ فرمایا۔ اے اللہ دے دشمن! کیہہ تینوں ایہہ گمان سی پئی توں اجہی نافرمانی وی کریں گا تے اللہ تیرا پردا وی رکھے گا۔ اوس گھبرو نے آکھیا پئی اے امیر المومنین! چھیتی نہ کرو۔ جے میں رب دی اک نافرمانی کیتی اے تے تسیں تن "3" نافرمانیاں کیتیاں نیں۔ رب سوہنے نے فرمایا اے لا تَجَسَّسُوْا کسے دی جسوسی نہ کریا کرو۔ تسیں میری جسوسی کیتی اے۔ رب سوہنے دا فرمان اے وَاْتُوا الْبُيُوْتَ مِنْ اَبْوَابِهَا گھراں وچ بوہے راہیں وڑیا کرو۔ تسیں کندھ ٹپ کے اندر آئے او، رب سوہنے دا فرمان اے لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا گھراں وچ وڑن توں پہلے گھر والیاں کولوں اجازت لیا کرو، تسیں میری اجازت توں بغیر اندر وڑ آئے او۔ ایہہ گلاں سن کے حضرت عمرؓ نے فرمایا کہ جے میں تینوں ایس وار معاف کر دیواں تے کیہہ توں اگوں لئی توبہ کرناں اے۔ اوہنے حامی بھر ی تے آکھیا جے کسے دے کم ملک تے قوم دے خلاف ہوون یا اوہ دشمن نال گٹ مٹ کر دا پیا ہووے یا کسے نوں قتل کرن دے مشورے کر دا پیا ہووے تے اجہیے بندے دی پرچول کرنا جائز اے لَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا اک دیہاڑے نبی پاکؐ نے اپنے پیاریاں صحابیاں کولوں پچھیا۔ کیہہ تسیں جاندے او غیبت کیہہ ہوندی اے؟ صحابیاںؓ نے عرض کیتی اَللّٰهُ وَرَسُوْلُه اَعْلَمْ یعنی رب سوہنا تے اوہدے پیارے نبی بہتر جاندے نیں۔ نبی پاکؐ نے فرمایا ذِكْرُكَ اَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ اپنے بھرا دا اجہیا ذکر جنہوں اوہ پسند نہ کرے عرض کیتی گئی جے اوہ گل اوہدے وچ ہووے تے فیر وی او غیبت ہووے گی؟ آپ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نے فرمایا جے اوہ گل اوہدے وچ ہووے تے تسیں اوہدا ذکر کرو ایہہ غیبت اے تے جے اجہیی گل دا تسیں ذکر کیتا جیہڑی اوہدے وچ ہے ای نیں تے فیر تسیں تہمت لائی۔

آیت نمبر 12 ج اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ ۝

ترجمہ: کیہہ تہاڈے وچوں کوئی ایس نوں پسند کر دا اے کہ اوہ اپنے مرے ہوئے بھرا دا گوشت کھاوے۔ تسیں ایہنوں تے مکروہ (بھیڑا) سمجھدے او۔ تے ڈردے رہیا کرو اللہ کولوں۔ بے شک رب سوہنا بہت توبہ قبول کرن والا، بیشمار رحم کرن والا اے (12 (ج))

تشریح: قرآن پاک نے لوکاں نوں غیبت دا بھیڑ دسن لئی اک اجیہی تشبیہ دتی اے جنہوں سن کے کوئی وی بندا غیبت ول نہیں جا سکدا۔ فرمایا کیہہ کوئی بندا انسان دا گوشت کھانا پسند کرے گا؟ تے انسان وی اوہ جیہڑا مویا پیا ہووے تے اوہدا بھرا ہووے ایسے گل نوں نبی پاکؐ نے اک واری ایسراں

Marfat.com

بیان فرمایا۔

جدوں ماعز نے آکے منیا پئی میں زنا کیتا اے تے حضورؐ نے اوہنوں "رجم" (وٹے مار مار کے جانوں مار دین دا) کرن دا حکم دتا تے نبی پاکؐ نے سنیا کہ دو بندے آپو وچ گلاں کردے پئے نیں کہ ایس بندے ول ویکھو جدھا گنارب سوہنے نے ڈھک دتا سی پر اوہنے آپوں دس دتا۔ فیر اوہنوں ایسراں وٹے مار مار کے مار دتا گیا جویں کتے نوں ماری دا اے۔ نبی پاکؐ نے ایہہ گل سنی تے چپ رہے ٹر دیاں ٹر دیاں اک موئے ہوئے کھوتے کولوں لنگھے تے آپؐ نے ناں لے کے پچھیا پئی فلاناں فلاناں بندا کتھے اے۔ اوہناں دوہاں نے آکے عرض کیتی کہ اللہ دے رسولؐ اسیں حاضر آں آپؐ نے فرمایا۔ اپنیاں سواریاں توں اتر وتے ایس موئے ہوئے کھوتے دا گوشت کھاؤ۔ اوہ کہین لگے اے اللہ دے نبیؐ ایس مردار دا گوشت کون کھا سکدا اے؟ حضورؐ نے فرمایا تسیں مرایا ہوویا کھوتا کھان توں تے نفرت کردے او۔ پر اپنے بھرا دی عزت تے تسیں جیہڑا حملہ کیتا اے اوہ مردار کھان توں وی بہتا بھیڑا اے فیر فرمایا اوس ذات دی قسم جدے قبضے وچ میری جان اے ماعز تے ایس ویلے جنت دیاں نہراں وچ نہاندا پیا اے۔ تے ایدھے وچ کوئی شک نہیں پئی غیبت وڈیاں گناہواں وچوں اے جے کوئی بندا غیبت کر بہوے تے اوہ توبہ کرلوے۔ جے ہو سکے تے جدہی غیبت اوہنے کیتی اے اوہدے کولوں بخشوالوے۔

حضرت حسن بصریؒ کولوں مروی اے پئی غیبت دا کفارا ایہہ اے کہ جدہی غیبت تسیں کیتی اے اوہدے لئی مغفرت دی چوکھی دعا کریا کرو۔

مفسراں نے بیان کیتا اے پئی کجھ صورتاں اجہیاں نیں جنہاں وچ غیبت جائز ہو جاندی اے۔ جویں۔ اوہ غلط کار جیہڑا کھلم کھلا غلط کاریاں کردا اے اوہدے عیباں دی گل کرنا غیبت نہیں حدیث شریف وچ اے "جیہڑا بندا حیاء دی چادر لہا کے سٹ دیوے اوہدی گل کرنا کوئی غیبت نہیں۔ دوجی تھاں ارشاد اے غلط کار دیاں خرابیاں بیان کردے رہیا کرو تاں جے لوکائی اوہدے کولوں 'بچدی رہوے' ایہناں دونواں حکماں توں پتا لگا پئی اوس بندے دی غیبت نہیں کرنی چاہیدی جیہڑا اپنے عیباں نوں لکاندا اے ایسراں ای بد عقیدہ عالم تے ظالم بادشاہ دے عیب بیان کرنا وی غیبت نہیں۔ جے کوئی بندا عدالت وچ اپنے مخالف دے عیب بیان کردا اے تے ایہہ وی جائز اے۔ ہندہ نے حضورؐ دی خدمت وچ عرض کیتا پئی ابو سفیان کنجوس بندا اے مینوں ایناں نہیں دیندا جدے نال میرا تے میریاں بچیاں دا گزارا ہو سکے۔ کیہہ میں اوہدے مال وچوں اوہدی اجازت توں بغیر کجھ لے سکدی آں؟ حضور نے فرمایا ہاں لے سکدی ایں۔

اک ہور حدیث شریف وچ اے لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالٌ جدہا حق ہووے اوہنوں گل کرن دی اجازت اے۔ ایسراں ای رشتے لین دین دے بارے کوئی صلاح کرے تے اوہنوں سچی گل دس دینی چاہیدی اے۔ جیویں فاطمہ بنت قیس نوں جدوں اوہدے مالک نے طلاق دے دتی تے معاویہؓ تے ابو جہمؓ نے سدا کھلیا۔ اوہ صلاح کرن لئی حضورؐ دی خدمت وچ حاضر ہوئی تے حضورؐ نے فرمایا" معاویہ غریب اے تے ابو جہم اپنے موڈھے توں سوٹے نوں پرے نہیں کردا۔ ایہہ ایس لئی سی کہ

Marfat.com

فاطمہ بنت قیس نوں دھوکہ نہ ہووے۔

آیت نمبر 13الف يَاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَّ اُنْثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّ قَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوْا۔

ترجمہ : اے لوکو! اساں تہانوں اک مرد تے اک عورت توں پیدا کیتا تے تہانوں قوماں تے خاندانا ں وچ ونڈ دتا تاں جے تسیں اک دوجے نوں پچھان سکو 13(الف)

تشریح : نبی پاکؐ دے نور بھرے زمانے توں پہلے عرب دے لوکاں نوں ہور ناں مرضاں دے نال نال فخر تے گھمنڈ دی بیماری وی لگی ہوئی سی۔ اوہ اپنے آپ نوں سبھ توں اعلیٰ اشرف تے برتر سمجھدے سن۔ ایہناں ساریاں وچوں قریش دی وڈیائی دی شان ای وکھری سی جدوں مکہ فتح ہویا تے اوتھے اسلام دا جھنڈا لگ گیا تے نبی پاک نے حضرت بلال حبشیؓ نوں حکم دتا پئی کعبے دی چھت تے چڑھ جاؤ تے اذان دیو۔ حضرت بلالؓ کعبے دی چھت اتے چڑھ کے اذان دینی شروع کیتی تے قریش دے وڈکیاں اتے غم دا پہاڑ ڈھے پیا۔ اوہناں دے ملال دا اندازہ اوہناں دی ایس گل بات توں ہوندا اے۔

عتاب ابن اسید بولیا اللہ دا شکر اے میرا پیو ایہہ سبھ کچھ ویکھن توں پہلے ای مر گیا' حارث ابن ہشام کہن لگا۔ ایس کالے کاں (نعوذ باللہ) توں اڈ محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نو کوئی ہور اذان دین والا نہیں لبھیا سی۔ سہیل ابن عمرو نے کہیا جویں اللہ دی مرضی' ابو سفیان نے کہیا میں تے کجھ نہیں کہندا۔ انج نہ ہووے پئی ساڈی گل بات بارے اللہ تعالیٰ نبی پاکؐ نوں دس دیوے اوسے ویلے ایہہ آیت نازل ہوئی جنہے اوہناں دی وڈیائی دے بت نوں ٹوٹے ٹوٹے کر کے رکھ چھڈیا۔

اپنے آپ نوں وڈا سمجھنا تے ایس آپ بدری وڈیائی اتے فخر کرن دی بیماری صرف عرب دے ان پڑھ تے جاہل لوکاں وچ ای نیں سی سگوں دنیا دیاں وڈیاں وڈیاں تے پڑھیاں لکھیاں قوماں نوں وی ایہ مرض کسے نہ کسے شکل وچ لگیا ہویا سی کدرے اوہ اپنی نسل تے قوم اتے فخر کردے تے کدرے اوہناں دی دھرتی اوہناں دی وڈیائی دا کارن سی۔ کدرے زبان تے رنگ پاروں اوہ وڈے سن۔ ایس غلط خیال نے بہت ساریاں قوماں نوں اک دوجے دا دشمن بنا دتا سی۔ ہر قوم اپنی نسلی شرافت تے اپنی دھرتی دی عظمت پاروں اپنا ایہہ حق سمجھدی سی کہ اوہ دوجیاں ملکاں تے حملے کرے' اوہناں دی دولت نوں لٹے اوتھوں دے وسنکاں نوں اپنا غلام بنائے تے اوہناں کولوں چاکری کرائے۔ ایس بہیڑی سوچ پاروں جنگاں تے لڑائیاں ہوندیاں رہیاں تے پڑھے لکھے' خاندانی تے شریف کہوان والے لوک ای انسانیت دے کپڑے پھاڑ دے رہے۔ پر افسوس دی گل ایہہ اے پئی ایہہ کالے کرتوت صرف اوس زمانے وچ ای نہیں سن جنہوں جہالت دا زمانہ آکھیا جاندا اے سگوں اج وی انسان دے کالے کرتوتاں بارے پڑھ کے تے سن کے متھے تے مڑکاتے اکھاں اگے انھیرا آجاندا اے۔ دور کیوں جایئے ساڈا گوانڈی ملک بھارت جیہڑا اپنے آپ نوں دنیا دا سبھ نالوں وڈا جمہوری ملک وی اکھواندا اے اوتھے اج وی براہمن' ویش' کھتری' تے شودر انظام قائم اے۔ دنیا اکی ویں صدی وچ داخل ہوندی پئی اے پر بھارت وچ دو ہزار سال پہلے وانگوں اج وی اچھوت نہ اعلیٰ ذات

Marfat.com

دے ہندو آں دے مندراں وچ جا کے پوجا پاٹ کر سکدا اے تے نہ ای اونہاں دے کھوو آں توں پانی بھر سکدے نیں امریکہ وچ اج وی اجہیے بے شمار ہوٹل ہیں جنہاں دیاں بوہیاں اتے بڑے موٹے لفظاں وچ لکھیا ہوندا اے "ریڈ انڈین" (امریکہ دے اصل وسنیک) تے کتے اندر نیں وڑ سکدے" اوتھے چٹی چمڑی والے وسینکاں دے سکول تے کالج وی وکھرے نیں جتھے کالی چمڑی والے وسینک نہیں پڑھ سکدے ایہہ اپنی قومی وڈیائی دا غرور ای سی جنہے جرمن قوم وچ ہٹلر داروپ بھریا تے کروڑاں لوکاں نوں موت دے کھوہ وچ سٹ چھڈیا۔

وطن، قوم، رنگ، نسل تے زبان دے بتاں دی پوجا اج وی ہو رہی اے ایس ایت پاک نے اوہ ساریاں کندھاں ڈھاد تیاں نیں جنہاں اتے بہت ساریاں قوماں نیں اپنی اپنی وڈیائی دیاں چھتاں پائیاں ہوئیاں سن۔

فرمایا اے لوکو! تسیں اک پیو تے اک ای ماں دی اولاد او تہاڈی نسل دی اصل اکو اے تہاڈا بناون والا وی اک اے تے اوہنے جیہڑی شے نال تہانوں بنایا اے اوہ وی اک ای اے۔ تہاڈے ایس دنیا وچ آون دا طریقہ اک ای اے۔ ایہناں گلاں مگروں وی تہاڈا اپنے آپ نوں دوجیاں توں وڈا آکھنا فہم تے عقل دی گھاٹ اے آدم دی اولاد او کھرے وکھرے قبیلیاں تے خاندانا ں وچ ونڈیا جانا ایس لئی نہیں کہ اک قبیلہ دوجے قبیلے نوں گھٹیا سمجھے تے اپنے آپ نوں اعلیٰ تے اشرف آکھے، سگوں ایس لئی اے کہ تسیں اک دوجے نوں پچھان سکو۔

لفظ "شعوب" جمع اے ایدہی واحد شَعْبٌ اے ایہہ اجہی اصل نوں آکھدے نیں جتھوں کئی قبیلے نکلدے ہوون۔ ایہناں دی ترتیب ایہہ اے۔

شعب، قبیلہ، فصیلہ، عمارہ، بطن، فخذ۔

آیت نمبر 13 (ب) اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿۱۳﴾

ترجمہ: بے شک تہاڈے وچوں زیادہ معزز اللہ دی بارگاہ وچ اوہ اے جیہڑا تہاڈے وچوں زیادہ پرہیزگار اے۔ بے شک رب سوہنا ہر شے دا جانو (تے) خبر رکھن والا اے۔

تشریح: کسے خاندان وچ پیدا ہونا، کسے دھرتی دا او سنیک ہونا، شکل چنگی ہوون یا رنگ صاف ہوون وچ انسان دی کوئی کوشش شامل نہیں ہوندی سگوں ایہہ رب سوہنے دی دین ہوندی اے ایسے لئی قرآن پاک نے ایہناں شیواں اتے فخر کرن نوں غلط آکھیا اے پر اک شے اے جدہے نال انسان دا مرتبہ دوجیاں لوکاں نالوں اچا ہوندا اے۔ تے ایدھے وچ انسان دی اپنی کوشش وی شامل ہوندی اے تے اوہ اے تقویٰ۔

تقوے پاروں جیہڑا معزز تے محترم ہووے گا اوہ فخر تے غرور توں بالکل پاک ہووے گا تے اجہیے بندے دا وجود صرف اپنے ملک تے قوم لئی ای خیر تے برکت والا نہیں ہووے گا سگوں آدم دی ساری پیڑی اوہدے کولوں فیض لیندی رہویگی۔ حضور پاکؐ نے ایس گل توں بہت ساریاں تھانواں تے بیان فرمایا اے۔

فتح مکہ دے دیہاڑے نبی پاکؐ نے اپنی اونٹنی قصویٰ اتے بیہہ کے طواف کیتا۔ حرم لوکاں نال ایناں

Marfat.com

بھر یا ہویا سی پئی اوٹھنی دے بیٹھن لئی وی تھاں نہیں سی' رسول پاک لوکاں دیاں بانہواں دا سہارا لے کے اوٹھنی توں اترے تے فرمایا۔

"ساریاں صفتاں اوس اللہ دے واسطے نیں جنے تہاڈے وچوں جاہلیت دے زمانے دیاں خامیاں دور کر دتیاں تے تہانوں تکبر توں پاک کر دتا۔ اے لوکو! انسان دیاں بس دو ای جماتاں نیں اک تقویٰ کرن والے نیک لوک جنہاں نوں رب سوہنا محترم جاندا اے تے دوجے بد کار تے بد بخت لوک نیں جنہاں نوں رب سوہنا گھٹیا جاندا اے۔ انج سارے انسان آدم دی اولاد نیں تے رب سوہنے نے آدم نوں مٹی توں پیدا فرمایا۔ حجتہ الوداع دے موقعے تے حضورؐ نے فرمایا۔

"اے لوکو! تہاڈا رب اک اے کسے عربی نوں کسے عجمی اتے تے کسے عجمی نوں کسے عربی اتے کوئی وڈیائی نہیں۔ تقوے توں اڈ نہ کسے کالے نوں گورے اتے تے نہ کسے گورے نوں کالے اتے وڈیائی اے۔ اللہ اوہنوں بہتی عزت والا جاندا اے جیہڑا بہتا متقی اے۔ لوکو! ایہہ میں اللہ دا حکم پہنچاؤنا اے۔ سبھ نے اک زبان ہو کے آکھیا اے اللہ دے رسولؐ! بے شک تسیں پہنچاد تا اے۔ آپ نے فرمایا جیہڑے ایتھے نیں اوہ ایہہ حکم اوہناں لوکاں تیک پہنچاد یون جیہڑے ایتھے نہیں ہیگے۔

تسیں سارے آدم دی اولاد او تے آدم نوں مٹی توں پیدا کیتا گیا سی۔ لوک اپنے پیو دادے اتے فخر کرن توں باز آجان نہیں تے رب سوہنا اوہناں نوں گوہے دے کالے کیڑے نالوں وی گھٹیا جانے گا۔

رب سوہنا قیامت دے دیہاڑے تہاڈے کولوں تہاڈے خاندان بارے نہیں پچھے گا۔ رب سوہنا اوہنوں بہتا محترم جانے گا جیہڑا بہتا تقویٰ کرن والا ہووے گا۔

رب سوہنا تہاڈیاں شکلاں تے دولتروی نہیں ویکھدا سگوں اوہ تہاڈے عملاں ول ویکھدا اے۔

قرآن پاک دی روشنی تے نبی پاک دے ایہناں ارشادات دے پاروں ای اک اجیہی امت بن گئی۔ جیہڑی رب سوہنے کولوں ڈرن والے نوں ات وڈا جاندی اے۔

آیت نمبر 14 قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ؕ قُلْ لَّمْ تُؤْمِنُوْا وَلٰكِنْ قُوْلُوْٓا اَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمَانُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ ؕ وَاِنْ تُطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ۝

ترجمہ: اعراب (عرب دے پینڈو) کہندے نیں اسیں ایمان لے آئے۔ آپ فرمادیو پئی تسیں ایمان نہیں لیائے۔ ہاں ایہہ کہو پئی اسیں اسلام قبول کیتا۔ تے ہالے تیک ایمان تہاڈے دلاں وچ داخل نہیں ہویا۔ تے جے تسیں (سچے دل نال) اللہ تے اوہدے رسولؐ دی گل منو گے تے اوہ تہاڈے عملاں وچوں کجھ گھٹ نہیں کرے گا۔ بے شک رب سوہنا بخشن والا' رحم کرن والا اے۔

تشریح: ایس آیت دی تشریح وچ مفسر لکھدے نیں پئی بنو اسد دے قبیلے دے لوکاں نوں اک سال قحط پے گیا۔ نبی پاکؐ کول آکے اوہناں نیں زبانی اسلام قبول کر لیا پر اونہاں دے دل ایمان دے نور توں خالی ای رہے۔ اوہناں نے مدینے دیاں گلیاں نوں گند نال بھر دتا۔ اوہ نبی پاکؐ کول آکے کہندے پئی اسیں اپنے بال بچے لے کے تہاڈے کول آگئے آں۔ دوجیاں قبیلیاں وانگ اسیں تہاڈے نال جنگ نہیں کیتی ایس لئی تسیں ساہنوں ساڈی لوڑ مطابق ہر شے دیو ایسر اں اوہ حضور پاکؐ تے اپنا احسان جتاندے۔ ایہناں توں اڈ' مزینہ' جزنیہ تے اسلم قبیلے دے لوک وی احسان

Marfat.com

جتان لئی اجیہاں گلاں کردے سن۔ رب سوہنے نے اپنے محبوب صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں حکم دتا پئی ایہناں نوں آکھو پئی تہاڈیاں دلاں نیں ایمان نوں قبول نہیں کیتا۔ تسیں تے بس دنیا دے فائدے لین لئی تے قتل تے قید توں بچن لئی مسلمان ہوئے او جے تسیں رب سوہنے تے اوہدے رسولؐ دی گل دلوں ہو کے منو گے تے تہانوں تہاڈے عملاں دا پورا پورا بدلہ دتا جاوے گا۔

آیت نمبر 15 اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا وَجٰهَدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الصّٰدِقُوْنَ ۝

ترجمہ : (کامل) ایماندار تے اوہ ای نیں جیہڑے ایمان لے آئے اللہ تے اوہدے رسولؐ تے فیر (ایدے وچ) کدے شک نہیں کیتا۔ تے اللہ دی راہ وچ اپنیاں جاناں تے اپنیاں مالاں نال جہاد کردے رہے۔ ایہو لوک سچے نیں (15)

تشریح : بنی اسد دے لوک مسلمان سن۔ ایس ایت وچ سچے مسلمان بارے دسیا گیا اے۔ مفسرین لکھدے نیں پئی ہر اوہ بندا جیہڑا اپنے آپ نوں مسلماناں دی جمات وچ شامل کر لوے اوہ مومن کہوان دا حقدار اے۔ سگوں ایدے لئی ضروری اے پئی اوہدا دل ہر شک تے شبہے توں پاک ہووے جدوں اسلام دا جھنڈا اچا کرن لئی مال تے جان قربان کرن دی لوڑ ہووے تے اوہ ہر شے خوشی نال قربان کر دیوے۔

ایس ایت توں کجھ لوکاں نوں ایہہ غلط فہمی ہو جاندی اے پئی قرآن وچ ایمان تے اسلام دے معنے وکھرے وکھرے نیں۔ مومن اوہ ہوندا اے جدہا دل ایمان دی لو نال روشن ہووے تے مسلمان اوہنوں کہندے نیں جیہڑا تابعداری تے کرے پر اوہدا ں دل ایمان دی روشنی توں خالی ہووے۔ سچی تے حقی گل ایہہ اے پئی انج سمجھنا بہت وڈی غلطی اے کیوں جے قرآن کریم دیاں بہت ساریاں ایتاں ساہنوں ایہو سدیاں نیں رب سوہنا فرماندا اے اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ یعنی بے شک رب سوہنے دے نزدیک مقبول دین صرف اسلام اے۔

حضرت ابراہیم علیہ السلام بارے مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا یعنی حضرت ابراہیمؑ نہ یہودی سن تے نہ عیسائی سن سگوں صرف اللہ دول دھیان کرن والے مسلمان سن۔

نبی پاک بارے رب سوہنے دا ارشاد اے۔

قُلْ اِنِّىْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ

یعنی آپ فرماؤ مینوں حکم دتا گیا اے پئی میں سبھ توں پہلاں اسلام لے آواں۔

آیت نمبر 16`17 قُلْ اَتُعَلِّمُوْنَ اللّٰهَ بِدِيْنِكُمْ ۭ

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ۝ يَمُنُّوْنَ عَلَيْكَ اَنْ اَسْلَمُوْا ۭ قُلْ لَّا تَمُنُّوْا عَلَيَّ اِسْلَامَكُمْ ۚ

بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰىكُمْ لِلْاِيْمَانِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝

ترجمہ : آپ فرماؤ کیہہ تسیں اللہ نوں اپنا دین دسدے پئے او۔ حالانکہ اللہ جاندا اے ہر اوس شے نوں جیہڑی اسماناں وچ اے تے جیہڑی زمین وچ اے تے رب سوہنا ہر شے دا چنگا جانوا اے۔

Marfat.com

(16) ایہہ لوک تہاڈے اتے احسان جتاندے نیں کہ اوہناں نے اسلام قبول کیتا۔ تسیں فرماؤ پئی تسیں میرے اتے اپنے اسلام دا احسان نہ جتاؤ۔ سگوں اللہ نے تہاڈے اتے احسان فرمایا اے کہ تہانوں ایمان دی ہدایت دتی۔ جے تسیں اپنے ایمان دے دعوے وچ) سچے او(17)

تشریح: عرب دے کجھ صحرا وچ رہن والے قبیلے اسلام قبول کر دے تے فیر آکے احسان جتاندے پئی دیکھوا سیں اپنے پیو دادے دا دین چھڈ دتا اے تے تہاڈا دین قبول کر لیا اے۔ اسیں تہاڈی خاطر غیر مسلم قبیلیاں نال اپنا تعلق توڑ لیا اے ساہنوں کنک دی لوڑ اے' ساہنوں اوہ دیو۔ ساہنوں سواری لئی جانور دی لوڑ اے۔ اوہ دیو ایس آیت راہیں رب سوہنے نے ایس غلط فہمی نوں دور کر دتا فرمایا ایہہ تہاڈا احسان نہیں کہ تسیں اسلام قبول کیتا اے سگوں رب سوہنے نے تہاڈے اتے احسان کیتا اے جیہڑا تہانوں اسلام قبول کرن دی توفیق بخشی۔ جے اوہ تہانوں حق نوں قبول کرن دی توفیق نہ دیندا تے تسیں ایس وڈی نعمت توں بغیر ای رہندے۔ کافر ای مردے تے جہنم وچ تہاڈا ٹھکانہ بن دا' ایس لئی تسیں احسان نہ جتلاؤ سگوں اپنے رب دے ایس فضل تے کرم اتے شکر دا سجدہ کرو پئی اج تسیں وی مصطفیٰ علیہ السلام دے غلاماں وچ گنے جاندے او۔

حضرت شیخ سعدی شیرازیؒ نے ایس ایت دی بڑی سوہنی تفسیر کیتی اے فرماندے نیں۔

رب سوہنے دا شکر ادا کر کہ اوہنے تینوں نیکی دی توفیق دتی اے تے اوہنے تینوں اپنے انعام تے احسان توں محروم نہیں رکھیا۔ ایہہ احسان نہ جتا کہ توں بادشاہ دی خدمت کر رہیا ایں۔ سگوں اوہدا احسان سمجھ کہ اوہنے تینوں اپنی خدمت دا موقع دتا اے۔

آیت نمبر 18 اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝

ترجمہ: بے شک رب سوہنا اسماناں تے زمین دیاں لکیاں گلاں دا چنگا جانوا اے۔ تے رب سوہنا ویکھدا پیا اے جو تسیں کر دے پئے او(18)

تشریح: اے بندے! تیرا معاملہ اوس رب نال اے جنھوں کائنات دے ذرے ذرے دا علم اے۔ اسماناں تے زمیناں وچ کوئی شے اجہیی نہیں جہیڑی اوہدے توں لکی ہووے۔ عرش دی اچیائی توں لے کے سمندر دی ڈوہنگیائی تیک ہر شے اوہدے سامہنے اے تے فیر دل دی نکی جہی دنیا دا کوئی کونہ اوہدے توں کویں لکیارہ سکدا اے اجہیے علیم تے بصیر دے نال معاملے دی بنیاد جہیڑا مکر تے منافقت تے رکھدا اے اوہ پرلے درجے دا بے وقوف اے۔ دنا تے چنگے بخت والا اوہ اے جدہا ظاہر باطن اکو جہیا اے۔ جدہی زبان وی اوہدا ذکر کر دی رہندی اے تے دل وی اوہدی یاد وچ دھڑکدا رہندا اے جدہا جثا وی اوہدا فرمانبردار تے جدھی روح وی اوسے دی بندگی کر دی اے۔

سوال ☆ سورت الحجرات دے ناں تے زمانہ نزول دے بارے تسیں کیہہ جاندا او؟ مختصر لکھو:

جواب ☆ ناں: ایس مبارک سورت دا ناں الحجرات اے ایہہ لفظ ایس پاک سورت دی چوتھی آیت وچ آیا اے ایدھے وچ دو "2" رکوع' اٹھارہ "18" ایتاں' تن سو پینتی کلمے "335" تے اک ہزار چار سو چھتر "1476" حرف نیں۔

Marfat.com

زمانہ نزول : حضرت حسن بصری ' قتادہ ' عکرمہ ' تے دوجے عالماں دا آکھنا اے پئی ایہ ساری سورت مدینہ پاک وچ نازل ہوئی حضرت ابن عباس دا آکھنا اے پئی ایس سورت دی صرف ایت نمبر 13 مکے پاک وچ نازل ہوئی بقایا ساریاں ایتاں مدنی نیں پر بعد وچ آون والیاں محققاں دا آکھنا اے پئی پہلی گل ای بہتی صحیح اے۔

ایس پاک سورت دی چوتھی ایت اوس ویلے نازل ہوئی جدوں قبیلہ بنی تمیم دا اک اکٹھ رسول پاک نال ملن لئی مدینے پاک آیا سی۔ دوپہر دا ویلا سی نبی پاک کجھ دیر آرام کرن لئی گھر چلے گئے سن۔ قبیلہ بنی تمیم دے اوس اکٹھ نے نبی پاک دی اڈیک نہ کیتی تے حجرے پاک دے باہر کھلو کے واجاں دین لگ پئے۔ اے اللہ دے رسول باہر آؤ' اے اللہ دے رسول باہر آؤ۔ اوس قبیلے دے لوکاں نوں نبی پاک دا ادب سکھان لئی ایہ آیت نازل ہوئی۔ سیرت دیاں عالماں نیں اپنیاں کتاباں وچ لکھیا اے پئی قبیلہ بنی تمیم دا اکٹھ 9ھ وچ مدینے پاک آیا سی۔ ایس واقعے توں پتہ لگدا اے پئی ایہہ پاک سورت رسول پاک دی مدینے وچ گزرن والی حیاتی دے اخیری ویلے وچ نازل ہوئی سی۔ نالے چھویں آیت وچ جہیڑا واقعہ ولید بن عقبہ بن ابی معیط دا دسیا گیا اے اوہ واقعہ وی مکہ پاک دے فتح ہوون توں مگروں ہویا سی۔

سوال نمبر 2 ☆ سورت الحجرات دے مضموناں دا ویروا کرو ؟ یاں سورت حجرات وچ موٹیاں موٹیاں کیہڑیاں گلاں دسیاں گئیاں نیں اوہناں دا ویروا کرو ؟

جواب ☆ سورت الحجرات دے موٹے موٹے مضمون۔ سورت حجرات دیاں آیتاں تے انج اٹھاراں ای نیں پر ایس پاک سورت وچ بڑے اہم تے سمجھن جوگ مضمون بیان ہوئے نیں جنہاں اتے ' عقیدے ' اخلاق ' سیرت ' تے کردار دا محل بنایا جاسکدا اے تے جنہاں دی برکت نال معاشرے وچ انس ' محبت ' تے ایثار نوں عام کیتا جاسکدا اے۔

ایس مبارک سورت وچ سبھ توں پہلے نبی پاک دی محفل دے ادب تے احترام بارے صاف صاف دس دتا پئی کن کھول کے سن لوو پئی جے کسے نے گستاخی نال میرے پیارے حبیب صلی اللہ علیہ وسلم دی پاک بارگاہ وچ اپنی واج وی اچی کیتی تے ساری حیاتی دے نیک عمل برباد ہو جاون گے۔ میرا پیارا رسول آرام کردا پیا ہووے تے باہر کھلو کے واجاں نہ دیا کرو سگوں چپ بیٹھ کے اڈیکو جس ویلے نبی پاک آپوں باہر تشریف لے آون اوس ویلے اپنی گل عرض کرو وکھو وکھ طریقیاں نال رب سوہنے نے نبی پاک دی محفل دے ادب تے احترام نوں مسلماناں دے دلاں وچ بٹھایا اے تاں جے بھل نال وی کسے مومن کولوں ایہہ گستاخی نہ ہو جاوے۔

ایدھے مگروں مسلماناں نوں دسیا کہ اینھے سادے وی نہ بن جایا کرو پئی کسے نے کوئی گل کر دتی تے اوہنوں پلے بنھ لیا تے اودھے جواب وچ کوئی گل کر چھڈی جدوں وی کوئی بے اعتبار بندا کوئی گل آکے دسے تے پہلے پن چھان کر لیا کرو فیر کوئی پیر پٹیا کرو۔ نہیں تے بہت شرمندا ہوونا پووے گا۔

نبی پاک دیاں صحابیاں دے بارے کھول کے دس دتا پئی رب سوہنے نے ایمان نوں اوہناں دا محبوب بنا دتا اے تے ایمان دے نور نوں اوہناں دیاں اکھاں وچ انج وسا دتا اے پئی اوہ ایہنوں چھڈ کے کسے

Marfat.com

ہور ول اکھ چک کے ویکھناوی پسند نہیں کردے۔ ایدھے نال نال کفر تے نافرمانی دی نفرت اوہناں دے دلاں وچ انج جم گئی اے پئی اوہ ایدھے ول دھیان کرن بارے سوچ وی نہیں سکدے۔ جہیڑیاں لوکاں دی پاکی بارے رب سوہنے دے کلام وچ اپنے من موہنے انداز وچ دسیا گیا ہووے۔ اجہیے لوکاں دے ایمان بارے شک کرناتے اوہناں دے عمل بارے گلاں بناؤنا بدبختی نہیں تے ہور کیہہ اے۔

جتھے بندے رل مل کے رہون اوتھے تھوڑی بہت غصہ ناراضگی ہو جانا کوئی وڈی گل نیں۔ جے کدے انج ہو جاوے تے مومناں دیاں دو جماتاں آپو وچ لڑ پون تے دوجیاں مسلماناں نوں تماشا نہیں ویکھنا چاہیدا سگوں۔ اونہاں نوں حکم دتا جارہیا اے کہ اوہ اگے ودھ کے صلح کرادیون۔ تے ایس گل لئی اپنا پورا اثل لادیون۔ فیر وی جے اک جمات صلح ول نہ آوے تے فیر مسلماناں نوں چاہیدا اے پئی اوہ اوس جمات دی مدد کرن جیہڑی جمات سچی اے۔

دسویں ایت پاک وچ ایس گل نوں کھول کے دس دتا پئی مومن دھرتی دے کسے کنڈھے اتے وسدا ہووے' اوہدی نسل کجھ وی ہووے' جدوں اوہ ایس دین نوں قبول کرلیندا اے تے اوہ اسلامی بھائی چارے دی لڑی وچ پرویا جاندا اے کوئی اک دوجے لئی اوپرا' تے بیگانا نہیں رہندا۔

رب سوہنا اسلامی رہتل بہتل نوں خوش حال تے ترقی کردا ویکھنا چاہندا اے ایسے لئی اوہدی پاک ذات نیں اوہناں ساریاں گلاں توں سختی نال روک دتا جیہڑیاں دلاں وچ نفرت' حقارت' حسد تے دشمنی دا بیج لاندیاں نیں اک دوجے دا مزاخ اڑانا' اک دوجے دے عیب کڈھنا' نکتہ چینی کرنا' چغلیاں کھانا' اک دوجے نوں ماڑیاں نانواں نال بلانا' ایہہ سبھ اوہ گلاں نیں جنہاں پاروں دل اک دوجے نال نفرت کرن لگ پیندے نیں ایسے لئی ایمان والیاں نوں حکم دتا گیا اے پئی اوہ ایہناں گلاں توں دور رہن۔

تیرھویں آیت پاک وچ اوہ سارے فرق ختم کردتے جیہڑے معاشرے نوں رنگ نسل زبان تے دولت دی بنیاد تے مخالف جماتاں وچ ونڈ دیندے نیں۔ بندیاں نوں دس دتا پئی تسیں سارے آدمؑ تے حوا دی اولاد اوتے تہاڈی وڈیائی مال دولت تے حکومت پاروں نہیں سگوں وڈیائی ہے تے تقویٰ پاروں جیہڑا رب سوہنے کولوں جناں ڈرے گا رب سوہنے دی جناب وچ اوہدا رتبہ اوناں ای اچا ہووے گا۔

مفسراں نیں ایس پاک آیت نوں اسلامی رہتل بہتل دی پہلی اٹ آکھیا اے جیہڑے فرق اج وی وڈیاں وڈیاں تے ترقی یافتہ قوماں نوں آپو وچ لڑا دیندا نیں۔ اسلام نے اپنے ایس حکم نال اوہنوں ختم کر چھڈیا اے۔

ایس سورت پاک دے اخیر وچ رب سوہنے نے دس دتا پئی ایمان والے اللہ سوہنے دی راہ وچ اپنے مالاں تے جاناں نال جہاد کردے نیں۔ تے جیہڑے اسلام نوں قبول کردے نیں۔ اوہ اسلام تے کوئی احسان نہیں کردے۔ سگوں رب سوہنے دا اوہناں اتے احسان اے کہ اوہنے سچے دین نوں قبول کرن دی اوہناں نوں توفیق بخشی۔

Marfat.com

نجات المومنین

از

مولوی عبدالکریم جھنگوی

سوال نمبر ☆ مولوی عبدالکریم جھنگوی دی حیاتی فکر تے فن تے چانن پاؤ؟

نجات المومنین دے مصنف مولوی عبدالکریم جھنگوی دے حیاتی دے حالات وی زمانے دی گردش پاروں محفوظ نہ رہ سکے ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی مولوی صاحب دا کلام ہر پکھوں سراہیا گیا۔ ایس دا ثبوت ایہہ وی اے پئی اوہناں دا کلام اج تو پنجی (۲۵) ورہے پہلوں تیکر تمام مدرسیاں مکتباں دے نصاب وچ شامل سی۔ بڑے دکھ دی گل اے کہ۔ ڈاہڈے پرکھ نال آکھنا پیندا اے پئی مولوی عبدالکریم جہئے عظیم شاعر دے حالات زندگی بارے پنجابی ادب دی تاریخ چپ اے۔ کئی مورخاں محققاں تے سوجھواناں مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دی زندگی بارے کجھ لکھیا اے جیویں۔

عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب 'پنجابی ادب دی کہانی' وچ نجات المومنین دے منصف بارے لکھدے نیں۔

مولانا عبدالکریم جھنگوی

"مولوی عبدالکریم جھنگوی' جھنگ دے وسنیک سن۔ ایہناں نیں ۱۰۸۶ھ مطابق ۱۶۷۵ء وچ اک فقہی رسالہ "مثنوی نجات المومنین" لکھیا۔ ایہہ رسالہ اوس ویلے توں لے کے اج تیک دینی کتاباں وچوں سر کڈھواے تے اسلامی مدرسیاں وچ پڑھایا جارہیا اے" (ص ۲۴۱)

اک ہور لکھاری 'صحافی نے سوجھوان بلال زبیری ہوراں نجات المومنین دے مصنف بارے اپنی کتاب 'تاریخ جھنگ وچ' لکھیا اے

Marfat.com

حافظ عبدالکریم نقشبندی

۱۱۷۵ھ میں وفات پائی۔ مزار حٹیانہ جھنگ صدر میں موجود ہے۔ پنجابی کے شاعر اور عالم فاضل بزرگ تھے۔ شرعی مسائل کو عام فہم میں نظم کیا ان کی یہ کتاب 'نجات المومنین' اب بھی قدیم گھروں میں سبقاً پڑھائی جاتی ہے۔

نجات المومنین مولوی عبدالکریم ہوراں دی اجیہی کتاب اے جس وچ اسلام دے مڈھلے تے نکے نکے مسئلیاں بارے ضروری جانکاری دتی گئی اے۔ ایہہ کتاب پنجابی تے خاص کر کے اسلامی ادب وچ بڑا اچا مقام تے مرتبہ رکھدی اے۔ پر افسوس دی گل اے پئی ایڈے وڈے شاعر بارے کسے ہور لکھاری محقق یاں مورخ کجھ نہیں لکھیا' مولوی عبدالکریم جھنگوی اپنے بارے 'نجات المومنین' وچ لکھدے نیں:-

ے دیہہ جھنگ مگھیانہ کول بندے دی گذاران
رکھی رب دو ہویں جہانیں ثابت نال ایمان

اپر لے شعر توں پتہ چلدا اے پئی مولوی عبدالکریم ہوراں مگھیانہ دے نیڑے کسے پنڈیاں وستی وچ رہندے سن۔ اوس سمے اک مشہور قصبہ ہووے گا۔ اج کل جھنگ ضلع اے تے مگھیانہ 'جھنگ صدر نوں آکھدے نیں۔ بلال زبیری ہوراں ایہہ وی دسیا اے پئی اوہناں دا مزار حٹیانہ قبرستان وچ اے۔ ایہہ قبرستان 'ٹوبہ روڈ' تے جھنگ صدر (مگھیانہ) دے تھانہ صدر دے نیڑے اے۔

تعلیم تے لسانیات' دے ماہر ڈاکٹر اختر جعفری ہوراں ایہہ گویڑ لایا اے پئی مولوی صاحب دا مزار جھنگ مگھیانہ (جھنگ صدر) وے حٹیانہ قبرستان وچ اے۔ پر اوہناں دے جم پل بارے کوئی پکا پیڈا پتہ نہیں لگ رہا اے۔

جد کہ بلال زبیری ہوری حالانکہ پشتاں توں جھنگ دے واسی رہے پر اوہ وی ایس گتھی نوں سلجھا نہ سکے۔ اوہناں وی مولوی صاحب دے ۱۱ویں صدی دے بزرگ ہون دا کوئی پکا ثبوت نہ دتا۔

مولوی صاحب ہوراں نجات المومنین دی' تصنیف دا ورھا ۱۰۸۶ء لکھیا اے اوس کتاب دے آخیر وچ 'خاتمہ کتاب' دے سرنانوس بیٹھاں ایہہ شعر ملدے نیں

ہجرت یک ہزار بھی اپر چھیاسی جان
ایہہ رسالہ فقہ دا کیتا رب آسان
نام نجات المومنین' ایس رسالے جان
پڑھ کے کرسی عمل جو رہسی وچ ایمان
فرض مسائل دین دے ہندوی کر تعلیم
کارن مرداں امیاں جوڑے عبد کریم

مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں نوں عربی' فارسی وچ مہارت حاصل سی۔ اوہ قرآن مجید' حدیث' فقہ' منطق تے تفسیر دے چنگے جانو سن۔ ایس توں علاوہ مولوی صاحب اپنے سمے دے مشہور عالم تے فاضل سن۔ اوہناں دیاں کتاباں توں اوہناں دے علمیت تے فاضلیت دا پتہ چلدا اے اک عظیم

Marfat.com

بزرگ عالم دین تے شاعر ہون پاروں اوہناں دے دل وچ ہر ویلے سدھر رہندی سی پئی مسلماناں نوں دین اسلام دے مڈھلیاں مسئلیاں بارے ودھ توں ودھ جانکاری دتی جاوے۔ ایس سدھر نوں پورا کرن لئی مولوی عبدالکریم ہوراں نجات المومنین تے دو جیاں کتاباں تخلیق کیتیاں تاں جے لوکائی اسلام دے اصولاں دے مطابق اپنی حیاتی گزار کے آخرت سنوار لیں۔

نجات المومنین دی تصنیف داور ھا ۱۰۸۶ھ متھیا جاندا اے۔ ایس توں پتہ چل وا اے پئی برصغیر ہندوستان وچ اوس ویلے اورنگ زیب عالمگیر دا سماں سی۔ اورنگ زیب دی حکومت توں پہلوں شہنشاہ اکبر تے اپنیاں ہندو بیویاں نوں خش کرن لئی نویں دین یعنی 'دینی الٰہی' دی نہیہ رکھی۔ شہنشاہ اکبر نے ایس نویں مذہب دی ضرورت دی وجہ ایہہ دسی پئی ہزار سال توں بعد مذہب تبدیل کر دینا چاہئیدا اے۔ اسلام نوں ہزار سال توں ودھ عرصہ ہو چکیا اے ایس لئی اس مذہب نوں بدلن دی لوڑ اے۔ حالانکہ اصل وجہ صرف اپنی ہندو بیویاں نوں خش کرنا چاہیدا سی۔ ایہہ مذہب دین اسلام دے بالکل الٹ سی ایس دین وچ تمام غیر شرعی کم کرن یعنی شراب پینا' حرام کھانا' اک دوجے دا حق مارنا داڑھی منڈ ہوان دی کھلم کھلا اجازت سی۔ شہنشاہ اکبر توں بعد اوس دے پتر جہانگیر نے حکومت سنبھالی۔ اوہ دینی معاملات وچ بالکل کورا سی۔ ایس عرصے وچ مسلماناں تے ہندو آں دیاں رسماں تے ریتاں دا بڑا اثر ہون لگ پیا۔ ایس لئی مسلمان بزرگاں تے عالماں نے اسلام دی تبلیغ ول خاص توجہ دتی تے اجہیاں کتاباں تخلیق کیتیاں جہناں وچ اسلام دے مڈھلے تے نکے نکے مسئلیاں نوں حل کرن دی ضرورت تے زور دتا۔ اورنگ زیب عالمگیر ہوراں اپنی سلطنت دے عالماں نوں ہدایت کیتی پئی اوہ 'اسلامی فقہ' مرتب کرن۔ اورنگ زیب عالمگیر 'اسلامی فقہ' دی کتاب دے دو ورقے روزانہ سن دا ہوندا سی۔

اورنگ زیب عالمگیر نے اسلامی فقہ دی کتاب 'فتاوی عالمگیر مرتب کروائی پر ایہہ کتاب فارسی تے اردو لپی وچ سی۔ ضرورت ایس گل دی سی پئی ہندوستان دے مسلماناں نوں اوہناں دی اپنی پنجابی زباں وچ دین دے مڈھلے مسئلیاں بارے جانکاری دلوائی جاوے۔ کیوں جے بندے نوں اپنی ماں بولی وچ گل دی زیادہ چھیتی سمجھ آوندی اے۔ کیوں جے اوہ بندہ اوس زبان توں شروع توں ای مانوس ہوندا اے ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی دنیا وچ اوہناں قوماں نے ای ترقی کیتی اے جنہاں اپنی ماں بولی وچ علم حاصل کیتا اے۔

کتاباں ☆ مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دیاں کتاباں دا ویروا انج اے۔

(۱) نجات المومنین (۲) نجات المسلمین (۳) ہدایت المتقین (شرح نجات المومنین) مولوی صاحب ہوراں ایہہ ساریاں کتاباں مسلماناں نوں دین دے مڈھلے مسئلیاں بارے جانکاری دلان لئی لکھیاں سن

کرامتاں ☆ مولوی عبدالکریم اک صاحب کمال تے صاحب کرامت بزرگ توں علاوہ اک عظیم شاعر وی سن اوہناں بارے اک روایت بڑی مشہور اے۔

(۱) جدوں مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دا وقت نزاع قریب آیا تے آپ دے نازک حالت ویکھ

Marfat.com

کے آپ دا مرید رون لگ پیا۔ اوہ لگاتار روندا رہیا مولوی صاحب ہوراں اپنے مرید دی حالت
یکھی 'اوہ اپنے مریدنوں آکھن لگے 'پترا! رونہ' میں مرن توں بعد وی تینوں پڑھاندا رواں گا۔ آکھیا
باندا اے پئی مولوی صاحب دی وفات توں بعد وی آپ دا مرید آپ دی قبر تے جاندا تے علم
ا صل کردا رہیا تے فیر مشہور عالم دین بن گیا۔

فات ☆ نجات المومنین دے خالق عبدالکریم جھنگوی دی وفات بارے وی مورخاں تے
حققاں نے کوئی پکی تاریخ دا تذکرہ نہیں کیتا اے۔

لام دیاں خوبیاں ☆ عبدالکریم جھنگوی دے کلام وچ دین دے نکے نکے تے مڈھلے
سئلیاں بارے دسیا گیا اے۔ ایس توں علاوہ ارکان اسلام دی تفصیل بیان کیتی اے۔ وضو دے
رکان 'نماز دے ارکان' غسل دے ارکان تے کلمے دی اہمیت بارے دسیا اے ایس توں علاوہ مولوی
صاحب ہوراں فرشتیاں' الہامی کتاباں تے نبیاں اتے ایمان لیاون بارے وی دسیا اے۔ قربانی
صدقہ تے فطرانہ دین دی تفصیل وی بیان کیتی اے۔ مولوی صاحب نے دین دے سارے
چھوٹے چھوٹے مسئلیاں دی بڑی تفصیل بیان کیتی اے مولوی صاحب دے کلام دی زبان بڑی
سادہ' عام فہم تے نرول اے مولوی صاحب دا انداز بیان بڑا من کھچواں تے من کھبواں اے مولوی
صاحب دے کلام وچ عربی فارسی دے الفاظ بڑی تعداد وچ ورتے گئے نیں۔ مولوی صاحب
ہوراں تھوڑے توں تھوڑے لفظاں وچ وسیع مضمون نوں بیان کرن وچ مہارت رکھدے سن۔

کلام وچوں ونگی

ایمان بارے فرماندے نیں

پچھے عقل بلوغ دے ایمان فرض پچھان
واجب ہون اطاعتاں سبھی بعد ایمان
منوں چارے یار بھی دل سچے تصدیق
اوہناں وچ بہشت تھاں جو ہو ون اہناں رفیق
ایمان اندر فرض ترے اول منن ذات
دوجا وحدت رب دی' تریجا ہن صفات
ایمان آنن ہکواری ایہا فرض پچھان
سنت ایہی وت بھی جان بہاوے تان

ارکان اسلام بارے

پنج بناء اسلامؑ دے کلمہ پنج صلوٰۃ
روزہ حج زکوٰۃ بھی کرتاں لہیں نجات

حمدیہ کلام

سبھ ثناء خدائے نوں جیندا کل جہان
بہت درود رسولؐ نوں لتھا جئیں فرقان
کہاں درود بھی آل تے جس تے اہ خوشنود
ہووے سارے مومناں لکھ ہزار درود

Marfat.com

پھیر اصحابؓ رسول دے جنہاں شرف عیاں
وت دوست مجھ رسول دے جملہ مسلمان

مکدی گل اے وے پئی مولوی عبدالکریم جھنگوی واقعی اچ پدھر دے شاعر تے عظیم بزرگ نیں، اوہ اپنے اعلیٰ اخلاق، بے داغ کردار تے علمی ادبی تے دینی خدمات پاروں ہمیشاز ندہ رہن گے انشاء اللہ

سوال نمبر 2 ☆ نجات المومنین نوں مکھ رکھدیاں مولوی عبدالکریم جھنگوی دے اسلوب دا ویروا کرو؟

اسلوب توں مراد، انداز، طرز، طریقہ، رنگ، ڈھنگ اے۔ اسلوب نوں انگریزی وچ سٹائل (STYLE) آکھدے نیں۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی جیویں تمام لوکائی دی فکر، سوچ، خیال، وچار، معاشی تے معاشرتی حالات وکھرے وکھرے ہوندے نیں۔ ایسے طراں بندیاں دی پسند ناپسند، انداز، اسلوب، طرز گفتگو، طرز بیان فکر خیال تے سوچ وچاروی وکھرے وکھرے ہوندے نیں۔ بلکہ ادب دی تاریخ تے غور نال جھات پائیے تے پتہ چلدا اے پئی ہر ادب تے زبان دیاں ترکیباں، تشبیہاں، روائیتاں تے ادبی مزاج تے ادبی فضا وکھری وکھری ہوندی اے۔ جیویں انگریزی ادب وچ سکیس SEX نوں جناں وی کھل ڈھل کے بیان کیتا جاوے، کسے نوں کوئی اعتراض نہیں ہوندا پر ایہہ گل پنجابی ادب تے زبان وچ قابل اعتراض اے۔

مولوی عبداللہ عبدی لہوری ہوراں توں فقہی ادب وچ عبدالکریم جھنگوی ہوراں دا ناں بڑا نمایاں وکھالی دیندا اے اوہناں فقہی ادب وچ نجات ایمان، معیار ایمان تے نجات المومنین ورگے معیاری رسالے تخلیق کیتے۔ ایناں وچوں صرف نجات المومنین ای لبھدا اے۔

مولوی ہوراں دی علمیت تے قابلیت پاروں فارسی زبان دے الفاظ نوں اوپرے ظاہر نہیں ہون دتا

فرض وضو دا اک جے لیاوے ناں بجا
عاصی ہوندا رب دا نہ وضو روا
منہ نک پانی پانا، دھوہر لنگ سہہ بار
ریش انگشت خلال کر کہنی مسہ بیار

ایناں شعراں وچ عاصی، روا، ریش، انگشت، خلال تے سہ بار دے الفاظ فارسی دے نہیں جدکہ فرض، وضو تے رب دے الفاظ عربی نیں۔

لسانیات دے ماہر ڈاکٹر اختر جعفری ہوراں "نجات المومنین" دے لہجے بارے لکھدے نیں۔

"مولوی عبدالکریم جھنگوی، جھنگ دے وسنیک سن، ایس لئی اوہناں نے نجات المومنین پنجابی دے علاقائی لہجہ "شاہ پوری" وچ لکھی اے کیوں جے پر گودہا جھنگ تے میانوالی دی زبان شاہ پوری اکھواندی اے گریرسن نے ایس علاقے دی بولی نوں تھلی یاں تھلوچاری آکھیا اے ایس بولی وچ کے ہائیہ مصمتے، بھ، جھ، دھ، ڈھ، گھ وغیرہ دا تلفظ مونہہ بھر کے اداکیتا جاندا اے۔ الف دی تھاں ھ دی

Marfat.com

ور توں کیتی جاندی اے ایسے طراں اک نوں ہک تے اکونوں ہکو آکھیا جاندا اے۔ ایس توں اڈ آہاتے باور گے لفظاں دی بو ہتی ور توں کیتی جاندی اے۔ (ص ۱۰۱)

بعض شاعراں وانگ مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں مبالغہ آرائی توں کم نہیں لتاتے نہ ای کسے مضمون یاں مفہوم وچ بلاوجہ گھاٹا وادھا کیتا اے۔ مکدی گل ایہہ وی پئی ایہہ کتاب اپنی فقہی ادب وچ بہت اچا مقام رکھدی اے۔ تانہیوں ایہہ کتاب اسلامی مدرسیاں تے مکتباں وچ نصاب دا اہم حصہ بنی رہی اے۔

ایس کتاب دی شرح 'ہدایت المتلقین' دے ناں نال مولوی مخدوم ہوراں لکھی۔ ایس شرح وچ مولوی ہوراں نجات المومنین دے سارے مڈھلے مسئلیاں نوں قرآن تے سنت دی روشنی وچ ثابت کیتا اے۔ ایہہ شرح زبان دی سادگی، مضمون دی پختگی تے فنی تے لسانی خوبیاں پاروں ادب وچ بڑا اچا مقام تے مرتبہ رکھدی اے۔ نجات المومنین مثنوی دی مشہور ہیت وچ لکھی گئی اے ایس کتاب وچ ۲۱۸ شعر نیں۔ ایس کتاب وچ عبدالکریم جھنگوی ہوراں عشق حقیقی، محبت الٰہی، قلب دی صفائی، اسلام دی سچائی، نیک عملاں دی پریرنا، خدادی عبادت تے مخلوق خدادی خدمت دے مضموناں نوں بڑے سادہ تے سچجے انداز وچ پیش کیتا اے۔ مولوی صاحب ہوراں دین دے مڈھلے مسئلیاں نوں بڑے ٹھوس، تے اختصار نال پیش کیتا اے۔ جیویں کہ آپ آکھدے نیں:-

لفظ تھوڑے تے معنی بہتے رکھن یاد آسان
جے کوئی پڑھ کے عمل کریسی چھٹسی اوس جہان

اسلام دے ارکان باہر آکھدے نیں۔

پنج بنا اسلام دے کلمہ پنج صلوۃ
روزہ حج زکواۃ وی کرنا تاہیں نجات

عبدالکریم جھنگوی ہوراں دی کتاب وچ عربی تے فارسی تے اردو دے الفاظ بڑی کثرت نال ورتے گئے نیں۔ ایس دی وڈی وجہ ایہہ وے پئی فارسی زبان اوس عہد دی سرکاری زبان سی۔ اوس عہد وچ زیادہ کتاباں فارسی وچ لکھیاں جاندیاں سن۔

سوال نمبر 3 ☆ فقہی ادب دی تعریف تے تاریخ تے چانن پاؤ یاں

☆ فقہی ادب دی ابتداء تے ارتقاء بارے کسی کیہ جاندے او؟ یاں
☆ فقہی ادب دا ڈھنگ کدوں تے کیویں بجھا؟ یاں
☆ پنجابی زبان وچ فقہی ادب دا مقام تعین کرو؟ یاں
☆ فقہی ادب وچ نجات المومنین دا کیہ مقام اے؟ یاں
☆ نجات المومنین دا ورواکرو؟ یاں
☆ نجات المومنین دی تعلمی ادبی خوبیاں تے چانن پاؤ یاں
☆ نجات المومنین دیاں خوبیاں تے خامیاں تے بحث کرو

Marfat.com

جواب:- ☆ تاریخ عالم تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی مذہب تے شاعری دا آپس وچ بڑا پرانا تے گوہڑا تعلق اے۔ ہر ادب 'ہر زبان' ہر ملک' ہر قوم تے ہر خطے دے ادب وچ مذہب نوں خاص اہمیت حاصل رہی اے۔ عالمی پدھر دے ایس کلیئے دی روشنی وچ پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی پنجابی زبان دے مڈھلے شعری تے نثری ادب وچ مذہبی پکھ نمایاں وکھالی دیندا اے۔ باوا فرید گنج شکرؒ شاہ شمس سبزواری' ابراہیم فرید ثانی' بابا گورو نانک' مادھول لال حسینؒ' حضرت بلھے شاہؒ' سلطان باہوؒ' خواجہ غلام فریدؒ' میاں محمد بخشؒ ہوراں دا کلام تصوف' معرفت' شریعت محمدیؐ' عشق تے محبت' ہجر تے وچھوڑے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ مسلمان عالماں' درویشاں' ولیاں تے صوفیاں کرام دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں اسلام دی شمع دی روشنی دنیا دے چپے چپے تے کھلر گئی۔

بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے خواجہ غلام فرید بھناں صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں لوکائی نوں خدا دی عبادت تے ریاضت تے مخلوق خدا دی سیوا لئی پریریا۔ اوہناں شاعری وچ تصوف' معرفت صوفیانہ تے عارفانہ مضموماں نوں بڑے سادہ انداز نال پیش کیتا اے۔ اوہناں دا کلام دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری نوں ظاہر کردا اے اوہناں دی شاعری آخرت دی فکر نوں مکھ رکھ کے چنگے نیک عمل کرن دی پریرنا کردی اے۔

پنجابی ادب دا غور نال مطالعہ کریئے نے ایہہ وی پتہ چلدا اے پئی نیک' فقہی' ولیاں صوفیاں تے بزرگاں دی اک وڈی جماعت نے دین دے مڈھلے مسئلیاں بارے جانکاری دی ضرورت تے زور دتا۔ اجیہے صوفیاں' ولیاں' عالماں تے بزرگاں نے اپنے کلام راہیں دین دے مڈھلے مسئلیاں بارے بھرویں جانکاری دتی۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے۔ بندے نوں ایس فانی' ناپائیدار' مختصر تے محدود حیاتی نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لافانی بناؤن دی عملی کوشش کرنی چاہیدی اے۔ ایہہ تدای ممکن ہو سکدا اے جدوں اسیں رب تے رسول دیاں دسیاں ہویاں رستیاں تے عمل کریئے۔ ایناں عالماں' ولیاں' صوفیاں تے بزرگاں نے لوکائی نوں پیار محبت' مہر مروت' ہجر فراق' سوز گزار' اخلاق رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دتا۔

فقہی دا لفظ فقہ توں نکلیا اے جس دے معنے جانن یاں سمجھن دے نیں۔ کیوں جے جانن نال بندے وچ شعور تے آگہی پیدا ہوندی اے۔ بندہ سستی' غفلت' بھیڑے کماں' گناہواں' برائیاں تے بدیاں توں بچ جاندا اے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی فقہ دینی علم نوں آکھدے نیں تے فقہا اوس بندے نوں آکھدے نیں جیہڑا دین دے مسئلیاں بارے جانکاری فراہم کرے۔

مشہور حدیث نبویؐ اے۔

"رب جیدے نال بھلائی دا ارادہ کردا اے' اوس نوں دین دی سمجھ دے دیندا اے۔"

علم فقہ دی ضرورت تے اہمیت ☆ علم فقہ اوہناں اصولاں ضابطیاں تے قانوناں داناں ایں' جنہاں دی پالنا کر کے بندہ صراط مستقیم تے چل کے سادہ صحیح تے باوقار حیاتی گزارن دے قابل ہو جاندا اے۔ ایہہ قانون' ضابطے تے اصول ہندے دی حیاتی نوں باوقار طریقے نال گزاران لئی بنائے جاندے نیں۔ اللہ سوہنے نے بندے نوں گمراہی توں بچاؤن تے اوس نوں سدھے راہ تے

Marfat.com

پاوَن واسطے راہنمائی کرن لئی پیغمبر' نبی نے رسول بھیجے نیں۔
فقہی ادب دا اپا قاعدہ مڈھ شہنشاہ اکبر دے دور توں بجھا۔ شہنشاہ اکبر اک ان پڑھ تے کناں دا کچا بادشاہ سی۔ اوس نے اپنی ہندو بیویاں نوں خش کرن تے شیخ مبارک دے مشورے نال اسلام دے خلاف' اک نواں تے سیاسی مذہب 'دین الہٰی قائم کیتا۔ بر صغیر ہندوستان دے بے شمار مسلمان لوک ایس سیاسی مذہب دے خلاف سن۔ اوہناں نے ایس سیاسی مذہب دے خلاف تحریک چلائی۔ مفاد پرست' مطلب پرست' خوشامدی درباریاں نے بادشاہ اکبر نوں اجہی پٹی پڑھائی پئی اوس نے مسیتاں وچ اپنا خطبہ جاری کروایا۔ بادشاہ آپوں مندر وچ پوجا پاٹ لئی جان لگ پیا۔ متھے تلک وی لان لگ پیا۔ بادشاہ اکبر نے شراب پین تے شراب دا کاروبار کرن دی کھلی اجازت دے دتی۔
'دین الہٰی' وچ اوہ سبھے عمل کرن دی کھلی اجازت سی جس نوں دین اسلام وچ منع فرمایا گیا اے۔ دین الہٰی موجب داڑھی منڈوان' مغرب ول پیر کر کے سون' شراب پین پلدون دی کھلی چھٹی سی شہنشاہ اکبر نے لوکاں نوں اسلام علیکم تے وعلیکم کہن توں روکیا بلکہ ایس دی بجائے اللہ اکبر ورگے ذو معنی لفظ ورتن دا حکم دتا۔ ایس توں علاوہ بندیاں نوں سونے دے زیور تے ریشمی کپڑے پان دا حکم دتا۔ دین الہٰی مذہب وچ ہندو مت جین مت' دے عقیدے شامل سن۔ بادشاہ اکبر تے اوس دے حواری سورج دی پوجا کردے سن تے رعایا نوں وی سورج دی پوجا کرن دا حکم سی۔ بادشاہ دے حواری بادشاہ نوں سجدے کردے سن۔ مکدی گل ایہہ وے پئی دین الہٰی وچ غیر اسلامی' غیر اخلاقی نے غیر شرعی عقیدے شامل سن۔ ایسے حالات وچ بر صغیر دے مسلماناں نے خاص طور تے مسلمان عالماں' بزرگاں' درویشاں' ولیاں تے صوفیاں شہنشاہ اکبر دے ایس غیر اسلامی تے سیاسی مذہب 'دین الہٰی' دے خلاف زوردار تے بھرویں تحریک چلائی۔ مخدوم الملک شیخ عبدالغنی تے ملاں عبد اللہ سلطان پوری ہوراں بادشاہ اکبر دے خلاف کفر دے فتوے دتے آخر بادشاہ اکبر نوں اوس دے پتر نور الدین جہانگیر ہوراں نظر بند کر دتا۔ ایہناں حالات وچ بر صغیر ہندوستان دے مسلمان عالماں تے بزرگان دین دی فقہی جماعت نے تبلیغ اسلام دے کم نوں ہور تیز کر دتا۔ انج صوفیا کرام لوکاں نوں اسلام دے نڈھلے اصولاں بارے جانکاری دین لئی بھرویں عملی کوشش کیتی۔ ایناں صوفیاء کرام وچ بابا فرید گنج شکرؒ' شاہ حسینؒ' بلھے شاہؒ' نوشہ گنج بخشؒ' سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ تے خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایناں صوفیا کرام نے لوکائی نوں دین الہٰی دے اثرات توں بچاوَن لئی تے محفوظ کرن لئی تبلیغ اسلام دی تحریک نوں ہور تیز کر دتا۔
لسانیات دے ماہراں تے پنجابی زبان تے ادب دے محققاں تے مورخاں عبدی کودھن نوں فقہی ادب دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔ عبدی کودھن دے والد داناں محمد تے اوہ موضع باتو دے رہن والے سن۔ تے اوہناں دی ذات کودھن سی۔ ایس بارے عبدی کودھن خود لکھدے نیں:-

؎ عبدی کارن مومناں' کیتا ایہہ ایمان
نام محمد باپ دا جانس کل جہان

Marfat.com

کو دھن ذات پچھان توں' ایہو سو مسکین
موضع باتو اوس دا مولا بجھ یقین

دین اسلام دے مڈھلے مسئلیاں بارے عبدی کو دھن ہوراں ۸۰ ابیتاں دا 'مہندی رسالہ' ۹۹۷ھ بمطابق ۱۵۸۸ء بچ لکھیا۔ ایس دی تصدیق وی عبدی ہوراں انج کیتی اے:۔

نو سو ورہے ستانویں جاں گزرے وچ شمار
پچھے ہجرت مصطفےٰؐ تدن تھیا تیار

ایس رسالے نوں منشی گلاب سنگھ اینڈ سنز لہور نے ۱۹۱۱ء وچ 'فرائض بابو' دے ناں نال چھاپیا جد کہ ایس رسالے دا اصل ناں مہندی سی۔ ایس سلسلے وچ عبدی ہوراں انج تصدیق کیتی اے ؎

بجھ رسالہ مہندی رکھیم اس دا نانو
لبھے تس وچ بیت نی ہک سو اسی تھانو

ایہہ رسالہ حمد تے نعت توں شروع ہوندا اے۔ ایس توں بعد ایمان' اسلام تے شریعت محمدیؐ دے بیاناں توں بعد امر نہی' نماز' وضو' غسل' تیمم دے مضموناں بارے تفصیل بیان کیتی گئی اے۔ جیویں وضو بارے لکھدے نیں:۔

؎ فرض وضو دے چار نے ہتھے بجھ بھرا
دھوون ون منہ دو ہتھ بھی ہے جو امر خدا
کرنا چوتھے بھائیو! سر تے مسح جان
دھوون دوویں پیروی امر کیتار حمان.

دین دے بجھ مسئلے رسالہ مہندی وچ بیان کرنے رہ گئے سن ایس لئی عبدی کو دھن ہوراں رسالے دے آخیر وچ باقی دینی مسئلے وی بیان کر دتے جنہاں دا تعلق نماز عید' نماز جنازہ' فطرانہ تے صدقہ' نال سی۔ ایس توں علاوہ اوہناں اسلام دی فضیلت' تے امام مہندی بارے بھرویں جانکاری دتی اے۔

عبدی کو دھن توں اٹھائی ورہے بعد مولوی عبداللہ عبدی لہوری داناں فقہی ادب وچ نمایاں طور تے وکھالی دیندا اے۔ مولوی ہوراں دا تعلق ضلع پاک پتن دے اک تاریخی پنڈ ملکہ ہانس نال سی۔ اوہ بھیڈاں چراندے ہوندے سن۔

بھیڈاں آپوں چردیاں رہندیاں تے اوہ اللہ دی یاد وچ ہر ویلے ڈبے رہندے سن۔ مولوی صاحب ہوراں دی علمی ادبی' دینی خدمات نے شاعرانہ قادالکلامی بارے پنجابی دے صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخشؒ ہوراں پنجاہ شعر لکھے نیں۔ مشہور روایت موجب مولوی عبداللہ عبدی لہوری ہوراں نوں رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم ہوراں دی زیارت ہوئی تے آپؐ نے مولوی صاحب نوں لہور جان دا حکم فرمایا مولوی صاحب لہور آگئے تے اتھے اک درویش حسن محمد تیلی عرف بابا حسو تیلی دے ہتھ تے بعیت کیتی۔ مولوی عبداللہ ہوراں باراں (۱۲) فقہی رسالے لکھ کے فقہی ادب وچ اہم وادھا کیتا۔ اینا ں رسالیاں داناں۔ باراں انواع رکھیا جنہاں دا ویرا انج اے۔

Marfat.com

(۱) تحفتہ الفقہ۔ ۱۰۲۵ھ (۲) نص فرایض۔ ۱۰۳۰ھ (۳) خلاصہ معاملات ۱۰۳۴ھ (۴) انواع العلام۔ ۱۰۴۴ھ (۵) معرفت الٰہی۔ ۱۰۴۵ھ (۶) خبیر العاشقین۔ ۱۰۵۴ھ (۷) فرایض شرح سراجی۔ ۱۰۵۸ھ (۸) خبیر المومنین۔ ۱۰۶۵ھ (۹) حصار الاایمان (۱۰) صقیل اول (۱۱) صقیل دوم (۱۲) خلاصہ حمد و ثنایاں تحفہ جدید۔

مکدی گل ایہہ وے پئی مولوی عبداللہ عبدی لہوری ہوراں پنجابی نظم وچ فقہ' حدیث تے دین دے ڈھلے مسئلیاں نوں بڑے سوہنے سادہ انداز وچ بیان کیتے نیں۔ ایس توں بعد جس عظیم فقہی شاعر داناں سامنے آوندا اے اوہ نیں مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوری۔

مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دی حیاتی دے حالات بارے تحقیقی تے تاریخی کتاباں مکمل طور تے خاموش نیں۔ مولوی ہوراں فقہی ادب وچ تن رسالے لکھے جنہاں دا ویروا انج اے۔

(۱) نجات المومنین (۲) نجات الاایمان (۳) معیار الا ایمان ایناں تناں رسالیاں وچوں نجات المومنین پاروں اوہناں دی شہرت تے مقبولیت وچ زیادہ اضافہ ہویا۔ ایس کتاب وچ ۲۱۸ شعر نیں اسلام دے احکام 'کلمہ' وضو' تیمم 'نماز' روزہ 'زکوٰۃ' حج 'کھان پین بارے' حلال حرام' بارے تے گناہ کبیرا دے مسلیاں بارے بیان ایں۔ ایہہ رسالہ ۱۰۸۶ھ بمطابق ۱۶۷۵ء وچ لکھیا گیا تے ایس دے وچ ۲۱۸ شعر نیں۔

مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دی ایس شہرہ آفاق کتاب اتے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی اوہ اک عظیم تے قادر الکلام شاعر نیں۔ اوہناں دے کلام وچ تھوڑے توں تھوڑے لفظاں وچ وسیع مضمون نوں سمون دی کامیاب کوشش کیتی اے۔ ایہو خوبی مولوی صاحب دی شاعرانہ عظمت دا مونہہ بولدا ثبوت اے۔ ایہہ کتاب مثنوی دی صنف وچ اے۔ زبان دی سادگی' روانی تے نرول پن کلام نوں من کھچواں تے من کھبواں بنان وچ اہم کردار ادا کردا اے۔

مولوی صاحب ہوراں مبالغے توں کم نہیں لیتا۔ اوہناں دی ہر گل تے ہر بات حقیقت تے مبنی ایں جس دا ثبوت ایہہ وے پئی مولوی مخدوم ہوراں نجات المومنین دے ساریاں مسئلیاں نوں قران تے حدیث دی روشنی وچ ثابت کیتا اے۔ اوہناں آکھیا پئی جیکر بندے نوں پانی حاصل کرن وچ جان دا خطرہ محسوس ہووے تے اجیہے موقع تے بندے نوں وضو دی بجائے تیمم کر لینا چاہیدا اے آکھدے نیں۔

ڈرے جے زحمت دشمنوں شیریا ہور بلا
پانی ہووے کوہ تے روا تیمم آ
خوف ہووس مرن دا پانی ہووس کول
روا تیمم آکھ توں ' ویکھ کتاباں کھول
وچ تیمم فرض ترے نیت دست دوبار
مارن مٹی پاک تے مل مونہہ ہتھ ہنجار

Marfat.com

مولوی عبدالکریم جھنگوی توں بعد مشہور قصہ گو شاعر حافظ بر خوردار داناں سامنے آوندا اے۔ ایناں دا تعلق ضلع سرگودہا تحصیل بھلوال دے پنڈ تخت ہزارے نال اے ایناں وی فقہی ادب وچ (۱۹) رسالے لکھ کے اہم وادھا کیتا اے۔ ایہناں وچوں ۱۵ رسالے نثری تے چار رسالے شعری نیں۔ لسانیات تے تعلیم دے مشہور ماہر تے سوجھوان ڈاکٹر احمد حسین قلعداری ہوراں حافظ بر خوردار ہوراں دے اک رسالے 'بوہل نماز' نوں ایڈٹ کر کے چھپوایا۔ ایہہ رسالہ ۱۱۷۶ھ دے نیڑے لکھیا گیا سی۔ حافظ ہوراں دی زبان سادہ 'نرول تے ٹکسالی اے۔ ایس بارے ڈاکٹر سید اختر جعفری ہوری نجات المومنین وچ لکھدے نیں۔

'شاعر نے ٹکسالی زبان ورتی اتے تحریر وچ ادبی سہپن ایس لئی گھٹ اے پئی اوس نے گھٹ توں گھٹ لفظاں وچ زیادہ توں معلومات اکٹھیاں کرن دی کوشش کیتی اے۔ (ص۔ ۷۸)

پنجابی زبان تے ادب دے مشہور سکالر تے اورینٹل کالج' پنجابی یونیورسٹی دے سابقہ چیئرمین جناب ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں حافظ بر خوردار ہوراں دے اسلوب بارے 'پکی روٹی' وچ آکھیا اے گنتی سمجھاون دے ایس ڈھنگ نوں تے ایدوں پہلوں پنجابی ادب وچ کسے اپنایا اے نہ ای ایدوں بعد ایس نوں کوئی اگے ٹور سکیا اے۔ ایس حساب نال ایہہ ڈھنگ حافظ بر خوردار را انجھا دا نویکلا تے انفرادی ڈھنگ اے (ص۔ ۲۷)

'پکی روٹی خورد دے جیہڑے قلمی نسخے ملدے نیں۔ اوہناں دی قدامت گویڑ نال لائی جا سکدی اے ایس نوں بہر حال ڈیڑھ دو سو سال پرانی لکھت تسلیم کیتی جاندی اے مطلب ایہہ وے کہ اٹھارہویں صدی دے آخیر یا انہویں صدی دے شروع دی لکھت اے (ص۔ ۴۰)

حافظ بر خوردار توں بعد حبیب اللہ فقیر داناں مغلاں تے آخری دور وچ سامنے آوندا اے جس دا تعلق ضلع گجرات دے اک پنڈ چودھوال نال اے۔ اوہناں فقہ بارے دو رسالے لکھے یعنی فقہ اصغر تے اخبار الاخرت فقہ اصغر وچ ۹۹۰ شعر نیں جد کہ اخبار الاخرت دے بیتاں دی تعداد ۱۵۰۰ دے قریب اے۔ نماز دی اہمیت بارے اوہناں دا کلام ویکھو۔

کرن ترک نماز تھیں ہور جماعت تھیں
اوس نوں سہل جو جان سن کافر ہون یقین
ہور علامت بجھ توں حاکم قاضی چور
کر سن ہور عداوتاں وڈھی لیسن زور

حبیب اللہ فقیر توں بعد ۱۷۰۴ء گجرات دے اک ہور شاعر خواجہ فرد فقیر داناں نمایاں وکھالی دیندا اے۔ اوہناں فقہی دے ادب حوالے نال کئی کتاباں تخلیق کیتیاں نے جس نال لوکائی نوں دین دے مڈھلے 'مسئلیاں بارے کافی جانکاری ہوئی اے اوہناں دیاں کتاباں وچوں رسالہ روشن تے رسالہ ترتیب الصلواۃ بہت مشہور نیں۔ خواجہ صاحب ہوراں دے ادبی قد کاٹھ تے اوہناں دی قادر الکلام بارے پنجابی دے مشہور صوفی شاعر میاں محمد بخش ہوراں بھرواں تعارف کروایا اے۔

خواجہ فرد فقر توں بعد ۱۱۱۲ھ وچ مولوی کمال دین ہوراں داناں سامنے آوندا اے۔ ایناں دی فقہی

Marfat.com

سئلیاں بارے کتاب لکھی جیہڑی اپنی علمی 'ادبی 'فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکی اے۔

خواجہ فرد فقیر توں بعد ۱۱۱۴ھ وچ عبد الرحمان منہاس ہوراں فقہی مسئلیاں بارے 'بحر المسائل' کتاب تخلیق کیتی۔ ایس کتاب دے ۳۰۱ شعر نیں۔ جو عبدالرحمان منہاس ہوراں دین دے بڈھلیاں مسئلیاں بارے سے بڑی سادگی تے تفصیل نال کلام پیش کیتا اے۔ ایمان بارے لکھدے نیں:-

من خدا نوں نال اقرار زبان
دل تھیں کر کے سچ من ایہہ دو رکن ایمان
کلمہ کافر جے پڑھے ناقص حال انجان
قتل بند نہ اوس نوں نہ کر برا گمان
من خدا دے فرشتے' کتب رسول دیہہ حشر
نیکی بدی مار اٹھالن جو کچھ خلقت بشر
جنت دوزخ کرسی' عرش لوح قلم
ایہہ سے چیزاں نہ ہون خالی رہن ایہہ مسلم

اورنگ زیب عالمگیری دی وفات مگروں ملک دی سیاسی حالت خراب ہو گئی۔ ایس سمے دے مشہور شاعراں وچ بلھے شاہ' وارث شاہ' علی حیدر ملتانی' نجابت' چراغ اعوان' صدیق لالی مقبل تے حامد شاہ' عباسی ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

عبداللہ لہوری عرف حافظ بر خوردار ہوراں ۱۱۳۹ھ وچ 'ذبح نامہ' لکھیا۔ ایس توں بعد حاجی نور محمد شیر گڑھی ہوراں ۱۱۴۰ھ وچ 'میت نامہ' رسالہ لکھیا ایس رسالے وچ میت دے غسل کفن دفن تے نماز جنازہ دا بیان درج اے۔ ایس توں بعد علاول خان ولد درویش محمد ہوراں فقہی رسالہ 'مقدمہ الانوار' لکھیا' جس وچ حرام حلال نکاح تے حق مہر دے بیان درج نیں۔ علاول خان توں بعد مولوی محمد عابد وزیر آبادی ہوراں داناں سامنے آؤندا اے۔ ایناں وی اپنے فقہی رسالیاں نال فقہی ادب وچ اہم وادھا کیتا اے۔ ایناں دیاں کتاباں وچوں نجات المساکین تے رسالہ حقیہ بہت مشہور نیں کتاب 'جامع الوجوہاں' تخلیق کیتی۔ ایناں شاعراں توں بعد ۱۱۴۹ھ وچ حامد شاہ' عباسی ہوراں داناں سامنے آؤندا اے اوہناں اخبار حامد تے احکام الصلوۃ نال فقہی ادب وچ اہم وادھا کیتا اے۔ ایس توں بعد فقہی ادب وچ حافظ محمد رمضان' فقیر محمد ولد پیر محمد' مولوی نور محمد' حافظ محمد خاں' حافظ محمد بارک اللہ' حافظ محمد' مولوی محبوب عالم' مولوی غلام رسول قلعے والے' مولوی قادر بخش' سید محمد حسین ہزاروی' حاجی محمد دین قادری' مولوی محمد مخدوم تے پروفیسر بہاؤالحق ہوراں اپنیاں لکھتاں راہیں فقہی ادب دے بھنڈار نوں مالا مال کیتا۔

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی پنجابی زبان وچ فقہی ادب دا بھرواں ذخیرہ موجود اے۔

Marfat.com

عبدی کودھن توں لے کے پروفیسر بہاؤالدین تیکر سبھناں شاعراں اپنیاں لکھتاں راہیں فقہی ادب وچ بھروا اضافہ کیتا اے پر مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دی کتاب نجات المومنین فقہی ادب تے پنجابی ادب وچ خاص مقام رکھدی اے۔ کیوں جے

(۱) 'نجات المومنین' ذاشمار فقہی ادب دیاں مڈھلیاں کتاباں وچ ہوندا اے۔

(۲) مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دا کلام روانی' سادگی' نزول پن پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے

(۳) مولوی ہوراں جنہاں مڈھلے مسئلیاں دا بیان اپنی کتاب نجات المومنین وچ کیتا اے او حقیقت تے مبنی ایں۔ ایناں مسئلیاں وچ کوئی اختلاف نہیں۔

(۴) مولوی محمد مخدوم ہوراں نجات المومنین دے ساریاں مسئلیاں نوں قرآن تے حدیث نبویؐ دی روشنی وچ ثابت کیتا اے تے درست قرار دتا اے۔

(۵) نجات المومنین دے دینی مسئلیاں دی اہمیت تے افادیت دے پیش نظر ایہہ کتاب کافی عرصے توں اسلامی مدرسیاں تے مکتباں وچ شامل نصاب چل آرہی اے۔

(۶) مولوی محمد مخدوم ہوراں نجات المومنین دی تشریح 'ہدی للمتقین' دے ناں نال پیش کیتی۔ ایس شرح پاروں وی ایس کتاب دی اہمیت تے افادیت وچ اہم وادھا ہویا اے۔

(۷) 'نجات المومنین' دے بے شمار ایڈیشن چھپ کے مارکیٹ وچ آئے۔ ایس توں وی ایس کتاب دی اہمیت تے افادیت دا پتہ چلدا اے۔

(۸) 'نجات المومنین' دی شہرت دی مقبولیت دی اک وڈی وجہ ایہہ وے اے پئی مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دینی مسائل دے بیان وچ اختصار توں کم لتا اے۔

تاں جے کہ قاری نوں پڑھن' لکھن نے یاد کرن وچ آسانی روئے۔ اختصار بارے مولوی صاحب آپوں آکھدے نیں ؎

لفظ تھوڑے تے معنی بہتے رکھن یاد آسان
جے کوئی پڑھ کے عمل کریسی چھٹسی اوس جہان

(۹) 'نجات المومنین' دے کلام وچ عربی فارسی اردو تے پنجابی الفاظ دا خوبصورت امتزاج وی ایس کتاب دی مقبولیت دی وڈی وجہ اے۔ اوہناں دا ایہہ رنگ ویکھو:۔

؎ فرض وضو دا اک جے لیاوے نال بجا
عاصی ہوندا رب دا نہ ہی وضو روا
مونہہ تک پانی پانا' دھوکر لنگ سہ بار
ریش انگشت خلال' کر کہنی مسہ بیار

ایناں شعراں وچ بجا' عاصی' روا' سہ بار' انگشت' خلال تے بیار فارسی دے لفظ نیں جد کہ فرض' وضو' رب عربی دے نیں۔ ایناں لفظاں دے خوبصورت امتزاج پاروں ایناں دا اوپرا پن محسوس نہیں ہوندا۔

Marfat.com

(۱۰) مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دین دے مڈھلے مسئلیاں نوں بیان کرن وچ مبالغہ آرائی توں کم نہیں لتا۔ بلکہ ایمانداری تے دیانتداری نال سچیاں تے کھریاں کھریاں گلاں بیان کیتاں نیں۔

ایس بحث توں ایہہ ثابت ہوندا اے پئی

(۱) فقہی ادب دی تاریخ بڑی پرانی ایں۔

(۲) پنجابی زبان وچ فقہی ادب نوں خاص اہمیت حاصل اے۔

(۳) فقہی ادب وچ نجات المومنین نوں بڑا اچا مقام تے مرتبہ حاصل اے۔

(۴) مولوی عبدالکریم جھنگوی اپنی علمی، ادبی، دینی، فنی تے لسانی خوبیاں پاروں پنجابی ادب تے خاص طور تے فقہی ادب وچ بڑا اچا مقام تے مرتبہ رکھدے نیں۔

سوال نمبر 4 ☆ نجات المومنین وچ کیہڑے کیہڑے مسلے بیان کیتے گئے نیں۔ اوہناں دا ویرا کرو؟

نجات المومنین اک دینی تے مذہبی کتاب اے مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں ایس کتاب وچ فقہ دے نکے نکے تے مڈھلے مسئلیاں نوں بڑے سوہنے، سادہ تے نویکلے انداز نال پیش کیتا اے۔ مولوی ہوراں اک عظیم بزرگ ہوندیاں ہویاں مسلماناں نوں دین اسلام دے مڈھلے تے نکے نکے مسئلیاں توں جانکاری دین دی بھرپور کوشش کیتی اے۔

مولوی عبدالکریم جھنگوی حنفی مسلک دے بزرگ سن ایس لئی اوہناں ایس کتاب نوں ترتیب دیندیاں اپنے مسلک نوں سامنے رکھیا اے۔ ایس سمے دے شاعراں نجات المومنین دا مڈھ حمد توں بنھیا۔ حمد توں بعد نعت تے منقبت دے شعر پیش کیتے جیویں۔

سبھ ثناء خدائے نوں جیندا کل جہان
بہت درود رسول نوں لتھا جیئن فرقان
کہاں درود بھی آل تے جس تے اہ خوشنود
ہووے سارے مومناں لکھ ہزار درود
پھیر اصحابؓ رسول دے جنہاں شرف عیاں
وت دوست بجھ رسول دے جملہ مسلمان

ارکان اسلام بارے

پنج بنا اسلام دے کلمہ پنج صلوٰۃ
روزہ حج زکوٰۃ بھی کرتاں لہیں نجات

مولوی ہوراں حمد، نعت نے منقبت توں بعد ایس گل دا ویرا کیتا اے پئی اوہناں نے ایس فقہ دی کتاب وچ اجہے لفظ ورتے نیں جنہاں دے زیادہ توں زیادہ معنے نکلن۔ اوہناں نے وڈے توں وڈے

Marfat.com

مضمون تے مفہوم نوں گھٹ توں گھٹ لفظاں وچ بیان کیتا۔ مولوی ہوراں ایس کتاب وچ اردو تے فارسی دے ڈھیر لفظ ورتے نیں کیوں جے اوس سمے وچ فارسی زبان سرکاری زبان سی تے اوس ویلے فارسی زبان وچ زیادہ کتاباں لکھیاں جاندیاں سن۔ مولوی صاحب ہوراں 'نجات المومنین' فارسی لفظاں تے فارسی ترکیباں نوں بڑے سوہنے سادہ تے نویکلے انداز وچ پیش کیتا اے۔

'نجات المومنین' ورگی فقہ دی کتاب وچ تشبیاں 'استعاریاں تے علامتاں توں کم نہیں لتا کیوں جے اوہ لوکائی نوں صرف تے صرف فقہ دے مڈھلے مسئلیاں بارے بھرنویں جانکاری دینا چاہندے سن۔ اوہناں محدود گھیرے وچ رہ کے اپنے مضمون تے مفہوم نوں سادے تے عام مفہم لفظاں وچ اپنا پیغام پچاون دی بھرپور تے کامیاب کوشش کیتی اے 'نجات المومنین' دے مطالعے توں پتہ چلدا اے پئی مولوی عبدالکریم ہوراں محدود گھیرے وچ رہ کے شعراں راہیں پیش کیتا۔

مولوی عبدالکریم ہوراں کتاب نوں چالی فصلاں وچ ونڈیا پہلی فعل وچ ایمان بارے مکمل جانکاری دتی اے۔ آخری فعل وچ فقہ دی فضیلت تے گناہ کبیرہ داویرا پیش کیتا گیا اے۔ جس دی تفصیل انج اے۔

پہلا فعل نجات المومنین دی ایس فعل وچ رب رسول صحابہ کرام تے خلفائے راشدین تے ایمان لیاون دا سبق دتا گیا اے

دوجا فعل ایس فعل وچ دسیا گیا اے پئی غیب دا علم صرف تے صرف اللہ سوہنے نوں ای پتہ اے۔ ایس توں علاوہ ایمان دیاں مڈھلیاں شرطاں بیان کیتیاں نیں۔ مولوی ہوراں ایہہ وی دسیا اے پئی سانوں اللہ سوہنے توں ڈرنا چاہیدا اے تے رسول اکرم ﷺ دا دلوں بجانوں اطاعت کرن دا سبق دتا اے۔

تیجا فعل ایس فصل وچ شریعت دے حوالے نال دوجیاں دا حق ماران تے برے کماں توں منع کیتا گیا اے۔ کیوں جے دوجیاں دا حق مارن تے بھیڑے کم کرن والیاں دی عبادت ضائع ہو جاندی اے۔

چوتھا فعل ایس فعل وچ لکھاری نے ایمان دی اہمیت تے افادیت تے زور دتا اے۔ ایس توں علاوہ فرشتیاں 'الہامی کتاباں تے انبیاء کرام تے ایمان لیاون دی ہدایت کیتی اے۔

پنجواں فعل ایس فصل وچ ایمان مجمل دی تفصیل بیان کیتی گئی اے۔ ایس توں علاوہ اللہ سوہنے نوں اوہدیاں صفتاں تے خوبیاں سمیت تسلیم کرن دا ذکر کیتا گیا اے۔

چھیواں فعل ایس فصل وچ لکھاری نے ایمان دیاں مڈھلیاں تن شرطاں دی دس پائی اے یعنی (۱) ایمان لیاون دا ذکر (۲) ایمان جاون دا ڈر (۳) بندیاں تے ظلم کرن توں منع کیتا گیا ایس توں علاوہ ارکان اسلام دی دس پائی اے۔

ستواں فعل ایس فعل وچ کلمے دے اہمیت دی دس پائی گئی اے ایس توں علاوہ کلمے دے چار فرضیاں کلمے دے معنے بارے دسیا گیا اے۔ کلمے تے ساری حیاتی قائم رہن دی ہدایت کیتی گئی اے۔

اٹھواں فعل ایس فعل وچ لکھاری نے اسلام دے واجبات دی تفصیل بیان کیتی اے۔ ایس توں علاوہ رشتہ داراں دی امداد کرن' قربانی دین' صدقہ دین' فطرانہ دین' والدین تے خاوند دی

Marfat.com

خدمت کرن دی ہدایت کیتی گئی اے۔ لکھاری نے ایس فعل وچ عمرہ کرن تک بغل بلھ تے دھنی توں تھلے تیکر دے وال صاف کرن دی ہدایت وی کیتی اے۔ ایس توں اڈ ختنے کراون تے نونہہ کٹن بارے وی دسیا اے۔

نواں فعل ایس فصل وچ نماز دی اہمیت بارے دسیا گیا اے۔ پئی نماز ہر حال وچ ادا کرنی چاہیندی اے۔ جے اک نماز چھٹ جاوے تے بندے نوں اوس نماز چھڈن پاروں اسی (۸۰) مہینے دوزخ وچ رہنا پوے گا۔ ایس دی وضاحت کر دیاں' لکھاری نے شیطان دی مثال دتی اے پئی اوس دے اک سجدے توں انکار کرن تے اوس دیاں ساریاں عبادتاں ضائع ہو گیاں۔ بے نماز آدمی دے کم وچ برکت نہیں ہوندی۔

دسواں فعل ایس فعل وچ شریعت دے احکام دی روشنی وچ فرض' سنت تے واجب دا فرق واضع کیتا گیا اے۔

یارہواں فعل ایس فعل وچ لکھاری نے پاک تے ناپاک پانی بارے دسیا اے۔ لکھاری موجب وگدا پانی پاک ہوندا اے۔ جد کہ کھلوتا تے بدبو دار پانی ناپاک یاں پلیت ہوندا اے۔ جس کھوہ وچ چڑی' ککڑی' بطخ' بکری' کبوتر' بلی' چوہا' یاں کوئی ہور جانور ڈگ جاوے اوس کھوہ دا پانی ناپاک ہو جاوے گا۔ اوس نوں پاک کرن لئی کھوہ وچوں پانی کڈھنا پوے گا۔ کھوہ وچوں کنے بو کے پانی کڈھنا پوے گا۔ ایس بارے مولوی صاحب ہوراں جانوراں لے لے کے بو کیاں دی تعداد دسی اے۔

بارہواں فعل ایس فعل وچ وضو' دے فرضاں' سنتاں تے مستحب دا ویروا کر کے دسیا گیا اے۔

تیرہواں فعل ایس فعل وچ لکھاری نے وضو ٹٹن دی تفصیل بیان کیتی اے۔ اوہناں دسیا پئی وضو کناں صورتاں وچ ٹٹ دا اے۔ بے وضو نماز دی کوئی اہمیت نہیں ہوندی۔

چودھواں فعل ایس فعل وچ غسل کرن دے فرض تے سنتاں دی تفصیل دسی گئی اے۔ ایس توں علاوہ ایہہ وی دسیا گیا اے پئی غسل کناں حالتاں وچ ضروری ہوندا اے مولوی صاحب ہوراں غسل دے حوالے نال ایہہ دی دسیا اے پئی حیض' استحاضہ' نفاس' تے منی نکلن پاروں غسل لازم ہو جاندا اے۔ غیر مسلم دے دائرہ اسلام وچ داخل ہون مگروں وی غسل لازم ایں۔ ایس توں علاوہ میت تے جنابت مگروں وی غسل لازمی ایں۔ جمعے دیہاڑے احرام بنھن اتے غسل سنت اے۔

پندرواں فعل ایس فعل وچ دسیا گیا اے پئی جے وضو لئی پانی حاصل کرن وچ کوئی جانی خطرہ ہووے یعنی جنگلی جانوریاں دشمن دے حملے دا ڈر ہووے تے ایسے موقعے تے تیمم کر کے نماز ادا کیتی جاسکدی اے ایس فعل وچ تیمم دے فرض وی دسے گئے نیں۔

سولھواں فصل ایس فصل وچ موزے اتے مسح کرن دا طریقہ دسیا گیا اے۔ ایس توں علاوہ لکھاری نے پاٹے موزے اتے مسح دیاں شرطاں بیان کیتاں نیں۔ مولوی صاحب ہوراں مسح دی مدت دی دسی اے۔

ستارہواں فعل ایس فعل وچ دسیا گیا اے پئی مائی حوا نے جنت وچ کنک کھاہدی ایس پاروں سب توں پہلوں حیض اوہناں نوں شروع ہویا۔ ایس توں علاوہ مولوی صاحب ہوراں ایہہ وی دسیا

Marfat.com

اے پئی حیض تے استحاضہ وچ کیہ فرق ہوندا اے۔ اوہناں حیض' استحاضہ' جماع' لواطت تے نفاس وچ نماز' روزے توں منع کیتا اے۔ حیض تے نفاس دی مدت وی دسی گئی اے۔

اٹھارہواں فعل ایس فعل وچ حیض دے حوالے نال گل کیتی گئی اے۔ مولوی صاحب ہوراں دسیا اے پئی حیض دی گھٹ توں گھٹ معیاد تن (۳) دن تے ودھ توں ودھ دس (۱۰) دن ہوندی اے۔ ایناں دناں وچ عورت نوں کم کرن توں منع کیتا گیا اے۔

انہواں فعل ایس فعل وچ نماز دی اہمیت بیان کردیاں دسیا گیا اے پئی مریض تے حاملہ عورت تے وی نماز ادا کرنا لازم اے۔

ویہواں فعل ایس فعل وچ مسافر دیاں رعایتاں بارے تفصیل بیان کیتی گئی اے۔

اکیسواں فعل ایس فعل وچ نماز دی اہمیت دے پیش نظر نماز دی فرضاں' سنتاں تے واجباں دی ادائیگی دی تفصیل بیان کیتی گئی اے۔ ایس توں علاوہ نماز کناں حالتاں وچ ٹٹ جاندی اے۔ ایس بارے وی دسیا گیا اے۔

بائیواں فعل ایس فعل وچ نماز جنازہ تے فرض کفایہ بارے دس پائی گئی اے۔ ایہہ وی دسیا گیا اے پئی نماز جنازہ وچ چار تکبیراں ہوندیاں نیں۔ مولوی صاحب ہوراں ایہہ وی دسیا اے پئی الحمد للہ آکھن تے سلام دا جواب دینا فرض کفایہ اے۔

تیئسواں فعل ایس فعل وچ روزے بارے دسیا گیا اے پئی روزہ کنج' کدوں تے کس طراں رکھیا جاندا اے ایس دے رکھن تے کھولن دی نیت کیہہ اے۔ روزے دے فرض کیہ نین یعنی مولوی صاحب ہوراں روزے بارے مکمل تفصیل بیان کیتی اے۔

چوہیواں فعل ایس فعل وچ حج دے فرائض داویروا کر کے دسیا اے۔ احرام بنھنا' طواف کرنا تے عرفات وچ ٹھہرنا۔ حج دے فرض نیں۔

پنجیواں فعل ایس فعل وچ زکوٰۃ بارے دسیا گیا اے پئی زکوۃ حق دار نوں ادا کرنی چاہیدی اے۔ زکوٰۃ دی نیت کرنا' تے مستحق بندے نوں زکوۃ دینا' زکوۃ دے فرض نیں۔

چھبیواں فعل مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں ایس فعل وچ دسیا اے پئی رزق حلال کماونا' کاروبار وچ ایمانداری کرنا' نکاح قصاص وچ اللہ تعالیٰ دیاں قائم کیتاں حداں دی پالنا کرنا' سود دے کاروبار توں بچنا معشیت دے فرض نیں۔

ستائیواں فعل ایس فعل وچ دسیا گیا اے پئی بندے نوں رزق حلال دی کمائی کرنی چاہیدی اے۔ پاک صاف کھانا کھانا چاہیدا اے۔ جسمانی طاقت نوں رب دی بندگی وچ خرچ کرنا چاہیدا اے۔ شرک' کفر' گناہ تے بداخلاقی دے کماں توں بچنا چاہیدا اے۔

اٹھائیواں فعل ایس فعل وچ بیگانی عورت نوں ویکھن توں منع کیتا گیا اے۔ ایس توں علاوہ زنا کاری' چغل خوری' غیبت' رشوت خوری' چوری چکاری' الزام تراشی تے گلاں کڈھن توں منع کیتا گیا اے۔ مولوی صاحب ہوراں رشوت خوراں' چغل خوراں تے منافع خوراں دے بھیڑے انجام بارے وی دس پائی اے۔

انتہواں فعل ایس فعل وچ مولوی صاحب دسدے نیں پئی گانا سننا یاں گانے توں لطف اٹھانا

Marfat.com

حرام ایں۔

تہسیواں فعل مسلمان دے مسلمان نوں گالی دین نال اوس تے جنت حرام ہو جاندی اے۔

اکتیہواں فعل ایس فعل وچ زنا بارے دسیا گیا اے پئی زانی بندے دی ستر سالہ عبادت ضائع ہو جاندی اے۔ زانی دا ٹھکانا دوزخ اے۔ زانی عورت داوی مندڑا حال ہووے گا۔ اوس دا ادھا جسم باہر ہووے گا۔

بتسواں فعل بے انصاف تے رشوت خور قاضی دے انجام بارے دسیا گے اے پئی حشر دیہاڑے لوکاں رشوت خور قاضی نوں پھڑیا ہووے گا۔ اوس دے گل وچ اگ دا طوق ہووے گا تے لوکی اوس نوں چابک مار دے ہون گے۔

تیتیواں فعل ایس فعل وچ بھنگ' پوست تے شراب پین والے لوکاں دے بھیڑے انجام بارے دسیا گیا اے۔ مولوی صاحب آکھدے نیں۔ پئی کھے نشیبی دوزخ وچ جان گے۔ شرابی دے ہتھ وچ اگ دی پیالی تے سر تے اگ دا چابک ہووے گا اوس دا مونہہ کالا تے اکھیاں بلیاں (ککیساں) ہون گیاں۔ بھنگ تے پوست وی حرام ایں۔

چوتیسواں فعل ایس فعل وچ جھوٹھے' زنا تے غیبت کرن والیاں دے اخیر بارے دسیا گیا اے۔ پئی ایمان تے جوٹھ کدی اکٹھے نہیں ہوندے جھوٹھا کافر نالوں وی بدتر اے۔ اوس دی کوئی دعا قبول نہیں ہوندی حشر دیہاڑے جھوٹھے دے جسم تے گوشت نہیں ہووے گا۔ اوس دا حشر کافر نالوں وی بھیڑا ہووے گا۔ جس بندے کولوں اوس دے گوانڈھی خوش نہیں ہون گے حشر دیہاڑے اوس دے ہتھ پیر کٹ لتے جان گے۔

پنیتواں فعل ایس فعل وچ نماز دی اہمیت بیان کیتی گئی اے آکھیا گیا اے پئی اک نماز چھڈن والے نوں چھ ہزار چار سو سال دوزخ وچ سڑنا پوے گا۔ جیہڑے لوکی باجماعت نیں پڑھدے اونیاں نوں دوزخ وچ الٹا ٹنگ دتا جاوے گا۔

چھتیسواں فعل ایس فعل وچ روزے دی اہمیت دسی گئی اے اک روزہ چھڈن والے نوں نو لکھ سال تیک دوزخ وچ سڑنا پوے گا۔ دوستی نہ نبھاون والے نوں وی حشر دیہاڑے عذاب بھگتنا پوے گا۔

سینتیسواں فعل نماز ادا کرن دا طریقہ دسدیاں آکھدے نیں پئی نماز ویلے لباس کٹیاں توں اچا ہونا چاہیدا اے۔

اٹھتیسواں فعل ایس فعل وچ دسیا گیا پئی لمیاں مچھاں والے بڑے بھیڑے نیں۔ اوہ شیطان تے سور نیں۔ حشر دیہاڑے اوہناں دیاں مچھاں بندراں بن جان گیاں تے اوہ لوکی سجدہ نہیں کر سکن گے۔ اوہ لوکی اللہ سوہنے توں شرمندہ ہون گے۔

انتالیسواں فعل ایس فعل وچ رزق حرام کھان تے کماون والے لوکی بھیڑے اخیر بارے دس پائی گئی اے پئی حرام دا مال کھان تے حرام دی کمائی دا لباس پان والے دا ٹھکانہ دوزخ وچ ہووے گا۔

چالہواں فعل ایس فعل وچ گناہ کبیرا دی تفصیل بیان کیتی گئی اے۔ مولوی صاحب آکھدے نیں پئی نماز ترک کرنا' رب توں نہ ڈرنا' چوری چکاری کرنا' شرک کرنا' ماپیاں دی نافرمانی کرنا' زنا

Marfat.com

کرنا' گالی دینا' سود داکاروبار کرناں 'جھوٹھی شہادت دینا' جھوٹھی قسم کھانا' حرام کماونا تے کھانا' جھوٹھ بولناتے بیگانی عورتاں نوں ویکھناں کبیر اگناہ نیں۔

آخیر وچ نجات المومنین دے مصنف مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دسیا اے پئی حدیث نبویؐ دے مطابق 'ایہہ دنیا آخرت دی کھیتی اے' سانوں ایس دنیاوچ چنگے کم تے نیک عمل کرنے چائیدے نیں کیوں جے بندے فیر ایس دنیاوچ پرت کے نہیں آونا ایس دنیاوچ جو کراں گے اگلی دنیا وچ اوس دی جزایاں سزا ملے گی۔ بقول وارث شاہ:۔

جہیا وتیجئے وارثا وڈھ لئے' حکم وچ حدیث دے آیا ای

مکدی گل ایہہ وے پئی نجات المومنین پنجابی ادب (فقہی ادب) وچ اک خوبصورت اضافہ اے ایہہ اپنی علمی 'ادبی' دینی 'فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کررہی اے۔ ایہہ کتاب پنجابی ادب وچ بڑا اچا مقام تے مرتبہ رکھدی اے۔

ابیات باہو

از

سلطان العارفین سلطان باہوؒ

سوال نمبر ۔ ☆ سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دی حیاتی فکر تے فن تے چانن پاؤ؟

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دا شمار اوہناں عظیم بزرگاں تے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے جنہاں دی عملی کوشش تے کاوش پاروں اسلام دی روشنی دنیا دے چپے چپے تے کھلری اے۔ دوجے مسلمان بزرگاں 'عالماں 'صوفیا کرام' تے اولیاء کرام وانگوں' حضرت سلطان باہوؒ دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں بے شمار غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے۔

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ۱۶۲۹ء بمطابق ۱۰۳۹ھ نوں ضلع جھنگ، تحصیل شورکوٹ دے مشہور قصبے قہر گان (پنڈ اعوان شریف) وچ حافظ بازید محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ داناں آپ دی والدہ ماجدہ بی بی راستی ہوراں رکھیا جیہڑی اپنے سمے دی مشہور عابدہ 'زاہدہ تے عارفہ سن۔

Marfat.com

ناں بارے آکھدے نیں۔

؎ نام باہو مادر باہو نہاد
زآنکہ باہو دائمی باہو نہاد

سلطان باہوؒ اپنی کتاب 'عین الفقر' وچ اپنے ناں بارے فرماندے نیں؎

ذاتے نال جاں ذاتی رلیا۔ باہو نام سدا ہیں ہو

حضرت سلطان باہو دے والد حافظ بازیہ محمد اپنے سمے دے عظیم بزرگ، متقی تے پرہیز گار انسان سن۔ اوہ مغل بادشاہ شاہجہان دے عہدہ دار سن۔ جدوں ملتان تے راجا امروٹ کوٹ دی لڑائی ہوئی۔ آپ نے بھرے دربار وچ تلوار نال راجہ امروٹ کوٹ دا سر لاد تا۔ مغل بادشاہ شاہجہان بڑا خوش ہویا۔ اوس نے تحصیل شور کوٹ دا پورا پنڈ قہر گان (پنڈ اعوان شریف) تے پنجاہ ہزار بیگھے زمین بطور جاگیر دے دتی۔ انج حافظ بازید محمد قہر گان (پنڈ اعوان شریف) وچ آباد ہوئے۔ ایتھے ای سلطان باہوؒ پیدا ہوئے۔ ڈاکٹر لاجونتی رام کرشن موجب 'اعوان وچ پیدا ہون کارن اوہ اعوان ای مشہور سن'۔ جد کہ ڈاکٹر فقر محمد فقیر ہوراں اپنی کتاب مہکدے پھل وچ آکھدے نیں پئی سلطان باہو قوم دے اعوان زمیندار سن۔

مشہور سوجھوان، ماہر لسانیات تے ماہر تعلیم جناب ڈاکٹر احمد حسن قلعداری تے ڈاکٹر نذیر احمد ہوری سلطان باہوؒ دے والد داناں حافظ بازید محمد نہیں منندے۔ حالانکہ آپ دے والد داناں حافظ بازید محمد ای اے، جس دی تصدیق ڈاکٹر لاجونتی رام کرشن ہوراں وی اپنی کتاب 'پنجابی دے صوفی شاعر' عبدالغفور اظہر دی کتاب 'ابیات حضرت سلطان باہو' ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دی کتاب 'مہکدے پھل'' مولا بخش کشتہ ہوراں دی کتاب 'پنجابی شاعراں دا تذکرے' تے عبدالغفور قریشی ہوراں دی کتاب 'پنجابی ادب دی کہانی' وچ کیتی گی اے

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دے حسب نسب دے سلسلے وچ وی لسانیات دے ماہراں، مورخاں تے محققاں دا آپس وچ ایکا نہیں اے۔ جیویں کہ

ڈاکٹر لاجونتی رام کرشن مناقب سلطانی موجب آکھدے نیں پئی سلطان باہو دے بزرگ حضرت حسنؓ تے حضرت حسینؓ دی شہادت توں بعد عرب توں ہندوستان آئے۔ اوہناں نے پنڈ داد نخان تے احمد آباد دے اردگرد پنڈاں شہراں دے ہندو آں نوں شکست دین مگروں اوہناں دے سرداروں نوں اسلام قبول کرن اتے مجبور کر دتا

(پنجابی دے صوفی شاعر۔ ص ٦٦)

بشیر حسین ناظم موجب حضرت سلطان باہوؒ قوم دے اعوان سن تے حضرت علیؓ دی غیر فاطمی اولاد اے (کلاسیکی ادب۔ ص ٢٨٣)

ایس سلسلے وچ عبدالغفور اظہر دے وچاروی سنو 'آپ دے وڈے وڈیرے عباسیہ راج دے آخیر وچ پنجاب تے خراسان دے سرحدی علاقے وچ اٹک دریا دے کنڈھے کالا باغ پہنچے۔ اوتھے اٹک تے جنجوہا قوم دے ہندو راجیاں نال مقابلہ کر کے اوہ علاقہ فتح کر لیا۔ فیر وکھرے وکھرے پنڈ تے شہر وسا

Marfat.com

لئے۔ مناقب سلطانی دے حوالے نال 'پنجابی صوفی پویٹ' دے مصنف لکھدے نیں پئی سلطان باہوؒ ہوراں دے بزرگ امام حسینؓ دی شہادت توں مگروں ایتھے آئے نیں۔ (ص۔ ۴)

ایس گل دی تصدیق پروفیسر حیات محمد سیال ہوراں اپنے مضمون 'باہو تے اونیاں دی شاعری' مطبوعہ لعلاں دی پنڈ وچ انج کیتا اے۔

حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دی والدہ ملی راستی صرف ناں دی راستی نیں سن بلکہ اپنے سمے دی عظیم عابدہ، زاہدہ تے عارفہ سن۔ اوہناں اپنے بیٹے دی تربیت ول خاص توجہ دتی پئی اوہناں اپنی حیاتی وچ مزید تعلیم تے تربیت لئی لوڑیاں تھوڑ محسوس نہ ہوئی۔

رحمت و غفران بود بر راستی
راستی از راستی آراستی

روائیتاں سلطان العارفین حضرت سلطان باہو اک عظیم صاحب کمال تے صاحب کرامت بزرگ تے صوفی شاعر نے اوہ پیدائشی ولی اللہ سن۔ اوہناں دی شخصیت تے فن بارے مختلف روائیتاں مشہور نیں جنہاں دا ویروا انج اے۔

☆ سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دی بزرگی دے آثار بچپن توں ای وکھالی دیندے سن۔ غیر مسلم بزرگاں نوں سلطان باہوؒ دے عظیم بزرگ ہون دا پتہ لگا۔ اوہناں سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دے والد نوں آکھیا۔ سلطان باہو وڈا ہو کے اسلام دا بہت وڈا بزرگ بنے گا۔ ایس دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں بے شمار غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہون گے۔ جیکر ایس گل دا دو جیاں غیر مسلم بزرگاں نوں پتہ لگ گیا۔ ہو سکدا اے اوہ اینا ں نوں نقصان پچان۔ سلطان باہوؒ دے والد حافظ بازید محمد ہوراں جواب دیندیاں آکھیا۔ اسیں سارے اللہ سوہنے دی مخلوق ہاں۔ اوہ ساڈا خالق، مالک تے رازق اے۔ ساڈی حیاتی تے موت اوسے دے ہتھ وچ اے سلطان باہو وی اللہ سوہنے دی دین اے۔ ایس دا اللہ ای حامی تے ناصر اے۔ اوسے نے دتا اے تے او ہو ایس دی حفاظت کرے گا انشا اللہ۔ بہر حال حافظ بازید محمد ہوراں سلطان باہوؒ دے گھروں باہر نکلن دا ویلا مقرر کر دتا۔

☆ سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ پیدائشی ولی اللہ تے عظیم بزرگ تے صوفی شاعر نیں۔ اوہ کھیتی باڑی کر دے سن۔ سارا سال سخت محنت تے لگن نال فصلاں دی کاشت کاری ول دھیان دیندے سن۔ جدوں پیداوار حاصل ہو ندی تے گھر وچ استعمال لئی پورے سال دی کنک رکھ لیندے تے باقی پیداوار لوکاں وچ ونڈ دیندے۔

☆ حضرت سلطان العارفین ۱۱۰۲ھ بمطابق ۲ مارچ ۱۶۹۱ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے اونیاں نوں اپنے آبائی پنڈی قہر گان (پنڈ اعوان شریف) دے اک قلعے وچ دفنا دتا گیا۔ اوہ ایس قلعے وچ ۷۷ سال تیک مدفون رہے ایس قلعے تے ۱۷۶۷ء وچ سکھاں نے قبضہ کر لتا تے نال ای ہڑھ آ گیا۔ فیر سلطان العارفین حضرت سلطان باہو دا تابوت ایتھوں کڈھ کے پیپل کھوہ وچ دفنا دتا گیا۔ ایتھے آپ ۱۵۷ سال تیک مدفون رہے ۱۹۱۸ء وچ ایتھے وی اک وڈا ہڑھ آ گیا۔ جس پاروں سلطان

Marfat.com

العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دے تابوت نوں ہجی بار گڑھ مہاراجہ موڑ دے نیڑے دفنانا پیا اجکل ایناں دا مزار گڑھ مہاراجہ موڑ دے قریب اے جتھے ہر سال محرم دے پہلے عشرے وچ عرس مبارک بڑی عقیدت' محبت تے چاہت نال منایا جاندا اے۔

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دنیا دی اوہ عظیم بزرگ ہستی نیں جنہاں کسے کولوں باقاعدہ تعلیم حاصل نہیں کیتی۔ آپ دی والدہ ماجدہ بی بی راستی ہوراں آپ دی تربیت ایڈی سوہنی' چنگی تے بھرویں کر دتی پئی حیاتی وچ اوہناں نوں ہور تعلیم تے تربیت حاصل کرن دی لوڑ تھوڑ محسوس نہ ہوئی۔ البتہ روحانی فیض لئی آپ اکثر بے چین رہندے سن۔ پہلوں آپ نے اپنی والدہ ماجدہ نوں عرض کیتی پئی اوہ آپ نوں اپنا مرید بنالوے۔ پر آپ دی والدہ ماجدہ نے آکھیا پئی مرید بندے دا ای بننا چاہیدا اے آخر کار اوہ حبیب اللہ قادری ہوراں کول جہیڑے راوی دے کنڈھے بغداداں دے پنڈ وچ رہندے سن جہیڑا ہیڈ سدھنائی توں تقریباً اک میل دے فاصلے تے اے ایس سلسلے وچ مشہور محقق تے سوجھوان جناب تنویر بخاری ہوراں اپنی کتاب "پنجاب رس" وچ لکھیا اے پئی جدوں سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ حبیب اللہ قادری ہوراں دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے اوہناں نوں بعیت کرن لئی عرض کیتی۔ اوہناں آپ نوں حافظ عبدالرحمان دہلوی کول جان دی ہدایت فرمائی۔ آپ حافظ عبدالرحمان دہلوی کول چلے گئے تے اوہناں دے مرید بن گئے۔

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں نوں عربی' فارسی تے پنجابی تے عبور حاصل سی۔ اوہناں دے کلام وچ عشق' محبت' ہجر فراق' سوز گداز' اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں اپنی شاعری وچ تصوف' معرفت' عارفانہ تے صوفیانہ' مضموماں نوں بڑے سوہنے سادہ تے سچجے انداز وچ پیش کیتا اے۔ اوہناں دے کلام وچ دنیاوی ناپائیدار تے بے ثباتی دے مضمون وی پیش کیتے نیں۔ حضرت سلطان باہوؒ ہوراں عشق حقیقی لئی مرشد پاک دی لوڑ تے تھوڑ تے زور دتا اے۔ مرشد توں بناں عشق حقیقی دی منزل تے اپڑنا نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن ایں۔ اوہناں دی شاعری دی زبان' سادہ' عام فہم' تے نرول اے۔ سلطان باہوؒ ہوراں دا پنجابی کلام سی حرفی رنگ وچ اے۔ سی حرفی شاعری دی بڑی مشہور تے پرانی صنف اے جہڑی فارسی شاعری راہیں پنجابی وچ داخل ہوئی اے۔ سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ پنجابی سی حرفی دے موہڈھی شاعر نیں۔

نویاں ترکیباں' استعاریاں' علامتاں' محاوریاں تے تشبیہیاں نے آپ دے کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔ حضرت سلطان العارفین سلطان باہوؒ ہوراں عربی فارسی تے پنجابی وچ ۱۴۰ کتاباں تخلیق کیتیاں نیں۔ انہاں کتاباں وچوں پنجابی وچ اکو سی حرفی دی کتاب اے۔

کتاباں سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دیاں مشہور کتاباں دے ناں ایہہ نیں۔

(۱) عین الفقر کبیر (۲) عین الفقر صغیر (۳) عقل بیدار کبیر (۴) عقل بیدار صغیر (۵) کلید التوحید کبیر (۶) کلید التوحید صغیر (۷) مجالستہ النبی (۸) حجتہ الاسرار (۹) محبت الاسرار (۱۰) گنج الاسرار (۱۱) اسرار قادری (۱۲) توفیق الہدایت (۱۳) تیغ برہنہ (۱۴) مجموعہ الفضل (۱۵) محک الفقر الکبیر

Marfat.com

(۱۶) محک الفقر الصغیر (۱۷) فضل القادر (۱۸) شمس العارفین (۱۹) رسالہ روحی اورنگ شاہی (۲۰) امیر الکونین (۲۱) مفتاح العاشقین (۲۲) قرب دیدار (۲۳) نور الہدیٰ (۲۴) دیوان اردو (۲۵) دیوان فارسی (۲۶) مفتاح العارفین (۲۷) ابیات باہو (۲۸) کشف الاسرار (۲۹) فضل اللقا حضرت سلطان باہوؒ ہوراں چار شادیاں کیتیاں تے آپ دے اٹھ پتر سن جناں دے ناں ایہہ نہیں (۱) سلطان نور محمد (۲) سلطان ولی محمد (۳) سلطان لطیف محمد (۴) سلطان صالح محمد (۵) سلطان اسحاق محمد (۶) سلطان فتح محمد (۷) سلطان شریف محمد (۸) سلطان حیات محمد

کلام دچوں ونگی سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دی شاعری 'علمی' ادبی' فنی تے لسانی خوبیاں نال مالا مال اے' تاہیوں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہی اے۔

عشق بارے

الف۔ اللہ چلبے دی بوٹی' میرے من وچ مرشد لائی ہو
نفی اثبات دا پانی ملیا ہر رگے ہر جائی ہو
اندد ربوٹی مشک مچایا' جاں پھلن پر آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو جیں ایہہ بوٹی لائی ہو
الف۔ ایمان سلامت ہر کوئی منگے عشق سلامت کوئی ہو
منگن ایمان شرماون عشقوں دل نوں غیرت ہوئی ہو
جس منزل نوں عشق پوچاوے' ایمان نوں خبر نہ کوئی ہو
میرا عشق سلامت رکھیں باہو' ایمانوں دیاں دھروئی ہو

مرشد بارے صوفی شاعراں حیاتی دی کامیابی تے عشق حقیقی دی کامرانی لئی مرشد دی لوڑ تے تھوڑ تے بڑا زور دتا اے۔ حضرت سلطان باہوؒ فرماندے نیں۔

الف۔ ایہہ تن میرا چشماں ہووے میں مرشد ویکھ نہ رجاں ہو
لوں لوں دے مڈھ لکھ لکھ چشماں ہک کھولاں ہک کجاں ہو
اتنیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہور کتے ول بجھاں ہو

مرشد دا دیدار ہے باہو مینوں لکھ کروڑاں مجاں ہو

نعتیہ رنگ نعت شاعری دی مشہور تے پرانی صنف اے ایس صنف نوں عام طور تے بھناں شاعراں تے خاص طور تے مسلمان شاعراں اپنایا اے حضرت سلطان العارفین دی شاعری وچ وی نعتیہ رنگ نمایاں وکھالی دیندا اے۔

ب۔ بسم اللہ اسم اللہ دا ایہہ بھی گہنا بھارا ہو
نال شفاعت سرور عالمؐ چھٹسی عالم سارا ہو
حدوں بے حد درود نبیؐ نوں جس دا ایڈ پسارا ہو
میں قربان تنہاں توں باہو جنہاں ملیاں نبیؐ سہارا ہو

Marfat.com

ح۔ حافظ پڑھ پڑھ کرن تکبر' ملاں کرن وڈیائی ہو
ساون ماہ دے بدلاں وانگوں پھرن کتاباں چائی ہو
جتھے ویکھن چنگا چوکھا' پڑھن کلام سوائی ہو
دوہیں جہانیں مٹھے باہو' جنہاں کھادی وچ کمائی ہو
پ۔ پڑھ پڑھ علم ہزار کتاباں عالم ہوئے بھارے ہو
حرف اک عشق دا پڑھ نہ جانن بھلے پھرن و چارے ہو
اک نگاہ جے عاشق ویکھے لکھ ہزاراں تارے ہو
لکھ نگاہ جے عالم ویکھے کے نہ کدھی چاہڑے ہو

کلمے دی اہمیت بارے

ک۔ کلمے نال میں نہاتی دھوتی کلمے نال ویاہی ہو
کلمے میرا پڑھیا جنازہ کلمے گور سمائی ہو
کلمے نال بہشتیں جانا' کلمہ کرے صفائی ہو
مڑن محال تنہاں نوں باہو جنہاں صاحب بلائی ہو

وفات سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ یکم جمادی الثانی ۱۱۰۲ھ بمطابق ۱۶۹۱ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں نوں پہلوں اوہناں دے آبائی پنڈ متہر گان (پنڈ اعوان شریف) دے محل وچ دفنایا گیا۔ ۷۷ سال بعد قلعے تے سکھاں نے قبضہ کر لیا تے سیلاب وی آگیا سلطان باہوؒ ہوراں دا تابوت کڈھ کے پیپل کھوہ دی محفوظ جگہ تے دفنا دتا گیا۔ ۱۹۱۸ء وچ ایتھے وی وڈا سیلاب آگیا۔ سیلاب توں پہلوں ای آپ دا تابوت کڈھ کے گڑھ مہاراجہ موڑ دے قریب دفنا دتا گیا۔ جتھے اج کل اوہناں دا مزار اے ہر سال محرم دے پہلے عشرے دے دوران سالانہ عرس منایا جاندا اے۔ لکھاں عقیدت مند عرس مبارک دی تقریبات وچ شرکت کر دے نیں۔ مزار شریف تے حاضری دیندے نیں تے اپنیاں جھولیاں مراداں نال بھر کے واپس پرتدے نیں۔

مکدی گل ایہہ وے پئی سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ واقعی اچ پدھر دے بزرگ تے مشہور صوفی شاعر نے۔ جنہاں دی مقبولیت اجے وی اونی ای اے جنی اوہناں دے دور وچ سی۔

پنجابی دے صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخشؒ ہوراں سلطان باہوؒ بارے سچ ای آکھیا اے ؎

پھر سلطان باہو ہک ہویا' خاصا مرد حقانی
دوہڑے پاک زبان اوہدی دے روشن دوہیں جہانی

Marfat.com

سوال نمبر ☆ کلام باہوو چ کلمے دی اہمیت تے فضلیت بیان کرو؟ یاں حضرت سلطان باہوؒ دی شاعری دے توحیدی رنگ دا ویروا کرو۔

جواب ☆ پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں بے ایس زبان نوں اولیاء کرام' صوفیا کرام تے بزرگان دین نے اپنے خیالاں تے وچاراں دے اظہار لئی ور تیا اے۔ پنجابی دے موہڈھی صوفی شاعر توں لے کے حضرت میاں محمد بخشؒ تیک سبھناں شاعراں' اپنے کلام راہیں تبلیغ اسلام دا پرچار کیتا۔ اوہناں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں بے شمار غیر مسلم دائرہ اسلام وچ آئے۔

ایہہ گل وی پکی تی پیڈی اے پئی سبھناں صوفیاں شاعراں وچ سا بجھی گل اللہ سوہنے دی وحدانیت دا درس اے تے اللہ دی وحدانیت دی بنیاد 'کلمہ توحید' اے۔ ارکان اسلام وچ کلمہ توحید نوں خاص اچیچ حاصل اے۔ پنجابی زبان دے سبھناں صوفی شاعراں کلمہ توحید دی اہمیت تے افادیت تے بڑا زور دتا اے۔

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ اک عظیم بزرگ' پیدائشی ولی اللہ تے اچ پدھر دے صوفی شاعر نیں۔ اوہناں دے کلام دے مڈھ وچ عشق نوں چنبے دی بوٹی نال تشبیہہ دتی اے جد کہ ایس بوٹی دی ودھن پھلن وچ کلمے دے ورد نوں ضروری قرار دتا اے۔

سلطان باہوؒ فرماندے نیں۔

الف۔ اللہ چنبے دی بوٹی میرے من وچ مرشد لائی ہو
نفی اثبات دا پانی ملیا' ہر رگے ہر جائی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا' جاں پھلن پر آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو جیں اہ بوٹی لائی ہو

حدیث نبوی اے 'جنہے سچے دل نال کلمہ پڑھ لیا اوہ بخشیا جاوے گا' سلطان العارفین حضرت سلطان باہو موجب دلاں دے روگاں دا کامیاب علاج 'کلمہ طیبہ' دا ورد ضروری اے۔ دنیا تے آخرت وچ 'کلمہ طیبہ' اک املی دولت اے۔ حضرت سلطان باہو فرماندے نیں۔

○ ہور دوانہ دل دی کاری کلمہ دل دی کاری ہو
کلمہ دور زنگار کریندا کلمے میل اتاری ہو
کلمہ ہیرے لعل جواہر کلمہ ہٹ پنساری ہو
ایتھے اوتھے دوہیں جہانیں باہو کلمہ دولت ساری ہو

مسلمان دے تکمیل دین لئی کلمہ طیبہ ضروری اے۔ کلمے دا پہلا حصہ اللہ دی وحدانیت دا اقرار اے جد کہ دوجا حصہ اللہ دے حبیب حضرت محمد ﷺ دی رسالت دی شہادت اے۔ کلمہ توحید دی ہر مسلمان نوں پیر پیر تے لوڑ پیندی اے۔

حضرت سلطان باہوؒ فرماندے ہیں۔

Marfat.com

ک۔ کلمے نال میں نہاتی دھوتی کلمے نال ویا ہی ہو
کلمے میرا پڑھیا جنازہ کلمے گور سہائی ہو
کلمے نال بہشتیں جاناں' کلمہ کرے صفائی ہو
مڑن محال تنہاں توں باہو جنہاں آپ بلائی ہو

اک ہور تھانویں کلمے دی اہمیت تے فضلیت بارے آکھدے نیں۔

ک۔ کلمے لکھ کروڑاں تارے' ولی کیتے سے راہیں ہو
کلمے نال بجھائے دوزخ' جتھے اگ بلے ازگاہیں ہو
کلمے نال بہشتیں جاناں جتھے نعمت سنج صباحیں ہو
کلمے جہی نہ نعمت کوئی باہو اندر دو ہیں سرائیں ہو

حضرت سلطان باہوؒ فرماندے نیں پئی صحیح کلمہ مرشد پاک ای پڑھاتے سکھاسکدا اے۔ صحیح کلمے شریف پاروں کافراں دا خاتمہ کیتا جاسکدا اے۔ جیویں کہ حضرت علیؓ نے کافراں دا صفایا کر چھڈیا سی۔ صحیح کلمے دی بدولت ای دل دی آلائش تے آلودگی ختم ہوندی اے۔ حضرت سلطان باہو فرماندے نیں۔

ک۔ کلمے دی گل تداں پیاسی جد مرشد کلمہ دسیا اے
ساری عمر کفر وچ جالی بن مرشد دے وسیا اے
شاہ شہی بہادر و انگوں کلمے وڈھ کفر نوں چھڈیا ہو
دل مانی تے ہووے باہو جاں کلمہ لوں لوں وسیا ہو

اک ہور تھانویں فرماندے نیں۔

میں قربان تنہاں توں باہو جنہاں کلمہ صحیح کر پڑھیا ہو

جیویں روائیتی تے دکھاوے دی نماز دا ثواب کڈھ ملدا اے ایسے طراں زبانی کلمے پڑھن دا وی کوئی خاص فائدہ نہیں۔ بندے نوں دلوں بجانوں ہو کے کلمہ شریف پڑھنا چاہیدا اے۔ ایس نوں غور نال سمجھنا چاہیدا اے تے فیر ایس تے عمل وی کرناں چاہیدا اے۔ ایس بارے حضرت سلطان باہوؒ فرماندے نیں۔

زبانی کلمہ ہر کوئی پڑھدا دل دا پڑھدا کوئی ہو
جتھے کلمہ دل دا پڑھیے اوتھے جھبدے ملدی ڈھوئی ہو
دلدا کلمہ عاشق پڑھدے کیہ جانن یار گلوئی ہو
کلمہ یار پڑھایا باہو' میں سدا سہاگن ہوئی ہو

مکدی گل ایہہ پئی حضرت سلطان باہوؒ دی شاعری وچ 'کلمے شریف' دی وڈیائی تے فضلیت بڑے سوہنے انداز نال پیش کیتی گئی اے۔

Marfat.com

سوال نمبر ☆ حضرت سلطان باہوؒ دے نظریہ عشق تے روشنی پاؤ؟ یا عشق بارے سلطان باہوؒ دے وچاراں دا ویروا کرو؟

[پنجاب یونیورسٹی 1987 -1989- 1992- 1993]

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دا شمار اوہناں عظیم بزرگاں تے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے جنہاں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں انیکاں غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے۔ پنجابی زبان نوں ایہہ فخر حاصل اے پئی ایس زبان نوں صوفیا کرام 'اولیاء کرام تے بزرگان دین نے اپنے خیالاں تے وچاراں لئی ورتیا اے۔ حضرت سلطان باہوؒ نوں عربی 'فارسی تے پنجابی وچ مہارت حاصل سی ۱۴۰ کتاباں تخلیق کیتیاں پر اوہناں نوں سب توں زیادہ شہرت اوہناں دی شہرہ آفاق پنجابی کتاب 'ابیات باہو' توں ای حاصل ہوئی اے۔

عشق اک لازوال جذبہ اے۔ ایہہ اوہ سچا تے سچا جذبہ اے جہیڑا بندے دے اندر صحیح انسانیت پیدا کردا اے جس انسان وچ ایہہ سچا تے سچا جذبہ نہ ہووے تے اوس دا دل ہمدردی 'پیار محبت 'مہر مروت 'رواداری تے بھائی چارے دے جذبات توں اکا خالی ہووے گا۔ عشق بناں انسان انسانیت دی معراج تے نہیں اپڑ سکدا بلکہ عشق توں بناں انسان انسان نیں رہندا بلکہ حیوان ہوندا اے جس انسان وچ عشق دا جذبہ نہیں ہوندا 'اوس دا دل بے حس تے پتھر ہوندا اے۔ اوس وچ ہمدردی تے احساس اکا نہیں ہوندا۔

تمام شاعراں تے خاص طور تے صوفی شاعراں دا کلام فلسفہ عشق نال بھریا ہویا اے۔ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی اللہ سوہنے نے ایہہ کائنات جذبہ عشق پاروں تخلیق کیتی اے۔ اللہ تعالیٰ نے عشق پاروں ای اپنے سوہنے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نوں پیدا فرمایا۔ بقول میاں محمد بخشؒ ؎

جس دل اندر عشق نہ رچیا' کتے اوس تھیں چنگے
مالک دے گھر راکھی کر دے صابر بھکھے ننگے
جنہاں عشق قبول نہ کیتا ایوس آن بگے
عشقے باہجھ محمد بخشا کیا آدم کیا کتے

پنجابی زبان دے شیکسپیئر وارث شاہ عشق دی اہمیت بارے آکھدے نیں۔

؎ اول حمد خدا دا ورد کیجئے' عشق کیتا سو جگ دا مول میاں
پہلے آپ ای رب نے عشق کیتا' معشوق ہے نبیؐ رسول میاں

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے میاں محمد بخشؒ تیکر سبھناں صوفی شاعراں عشق حقیقی دی اہمیت نوں بڑے سوہنے سادہ تے سچجے انداز وچ پیش کیتا اے۔ حضرت سلطان باہو رحمت اللہ علیہ ہوراں عشق دی کامیابی تے کامرانی لئی مرشد دی لوڑ تے تھوڑ تے زور دتا اے۔

Marfat.com

باقی صوفی شاعراں وانگوں سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دا پسندیدہ موضوع عشق اے۔ سلطان باہوؒ ہوراں دے فلسفہ عشق بارے مترجم اقبالیات تے معروف شاعر تے سوجھوان جناب عبدالغفور اظہر ہوری آکھدے نیں۔ "آکھن نوں تاں ایمان اک لفظ اے۔ پر ایہہ کنے ای جزاں دا مرکب اے۔ عام لوکی ایمان دا مطلب صرف ایہوای سمجھدے نہیں کہ اللہ دی ذات دا اقرار کرناں ای ایمان ایں پر حضرت سلطان باہو ایس توں اگلی منزل تے کھڑا ہو کے کوکدا اے پئی ایمان دا وجود عشق توں بناں مکمل نہیں ہو سکدا۔ صرف اللہ دے وجود نوں من لیناں کوئی گل نہیں۔ جدوں تیکر انسان عشق دے نور نال اپنے آپ نوں لشکانہ لوے۔ ایہو گل اے پئی عام لوکی ایہود عا کردے نیں پئی اوہناں دا ایمان سلامت رہوے پر باہو دا خیال اے پئی ذات الٰہی نوں وی تسلیم کرو نال ای نال عشق دا جذبہ وی ہووے۔ عشق اوہ جذبہ اے۔ جیدے نال انسان انسانیت توں اگانہہ ودھ کے کم کر جاندا اے جہیڑا رہندی دنیا تیکر بھلائیاں نہیں بھلدا اے۔ (لعلاں دی پنڈی ص ۳۸۸)

مکدی گل ایہہ وے پئی عشق اوہ روشنی ایں جیہڑی ہنریاں راتاں نوں منور کردیندی اے تے محبت دی پختگی پاروں دل وچ کسے قسم دا خوف باقی نہیں رہیندا۔

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دی شاعری وچ فلسفہ عشق ملاحظہ فرماؤ۔

ع۔ عشق جنہاں دے ہڈیں رچیا پھر دے حبّ چھپاتے ہو
لوں لوں دے وچ سوز باناں اہ کر دے گنگلی باتے ہو
اوہ کر دے وضو اسم اعظم دا' جہیڑے دریا وحدت وچ نہاتے ہو
تد تھیں قبول نمازاں باہو جد یاراں یار نہ پچھاتے ہو
ع۔ عشق چلدیا طرف اسماناں' فرشون عرش وکھایا ہو
واہ نی دنیا ٹھگ نہ سانوں' ساڈا اگے جی گھبرایا ہو
اسیں پردیسی ساڈا وطن دورا ڈا' ایویں کوڑا لالچ لایا ہو
مرن تھیں پہلاں جو مر گئے باہو تنہاں ہی رب نوں پایا ہو

عشق حقیقی لئی مرشد پاک دی لوڑ تے تھوڑ بارے سلطان باہوؒ آکھدے نیں۔

الف۔ اللہ چنبے دی بوٹی میرے من وچ مرشد لائی ہو
نفی اثبات دا پانی ملیا ہر رگے ہر جائی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا' جان پھلن پر آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو' جہیں ایہہ بوٹی لائی ہو

ایس بند وچ چنبے دے بوٹی نوں عشق الٰہی نال تشبیہ دتی اے۔

مترجم اقبالیات تے مشہور شاعر عبدالغفور اظہر اپنی کتاب 'لہیات حضرت سلطان باہوؒ' وچ سلطان باہوؒ دے عشق بارے فرماندے نیں۔

"اہ اک منی پر منی گل اے پئی حضرت سلطان باہوؒ بڑے اچے درجے دے صوفی درویش بڑے

Marfat.com

وڈے بزرگ تے ولی اللہ سا ہن۔ ہن اساں ایہہ ویکھناں ایں پئی شاعر دی حیثت نال اوہناں دا در ج
کیڈا کو اچا سی۔ اک صوفی شاعر لئی ضروری اے پئی اوہدے کلام وچ سچے تے سچے پیار' تڑفن
سڑکن' دنیا توں نفرت' آخرت دے ڈر توحید تے ایمان' مرشد دے ادب' تے خدا نال محبت دی
جھلک پوے۔

سب توں پہلی گل تے ایہہ وے پئی اوہناں دے ہر مصرعے دا اختتام اکو لفظ 'ہو' تے ہوندا اے
جیدا مطلب اللہ اے۔ ایہہ اوہناں دی اپنی کاڈھ اے اوہناں دے عشق وچ رتی بھر شک نہیں رہ
جاندا۔ ایہہ اوسے بندے دا کم ایں جیدے لوں لوں وچ اللہ دا عشق رچیا ہووے۔ جنہوں اللہ دی
ذات توں ہناں ہور کوئی چیز نظر نہ آوندی ہووے۔ یاں جنہوں ہر تھاں تے اللہ دا جلوہ وسدا ہو
وے۔ سلطان باہوؒ ہر تھاں تے اوہدا جلوہ ای نہیں ویکھدے بلکہ اوہناں نوں انج لگدا اے جیویں
دونویں اک دوجے وچ رچ مچ کے بالکل اک مک ہو جاندے نیں۔

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ اک تھانویں فرماندے نیں۔

الف۔ اندر ہوتے باہر ہو وت باہو کتھ لبھیندا ہو
ہو دا داغ محبت والا دم دم نال سڑیندا ہو
جتھے ہو کرے روشنائی' اوتھوں چھوڑ ہنیرا ویہندا ہو
دوہیں جہان غلام اوس باہو' جہیڑا ہونوں صحیح کریندا ہو

حضرت سلطان باہوؒ اللہ دی ذات نوں کسے ویلے وی اپنے آپ توں وکھریاں نہیں ہون دیندے
اک تھانویں فرماندے نیں

الف- اہ تن رب سچے دا حجرہ وچ پا فقیرا جھاتی ہو
نہ کر منت خواج خضرؑ دی تیرے اندر آب حیاتی ہو
شوق دا دیوا بال ہنیرے' متاں لبھے دوست کھڑاتی ہو
مرن تھیں مر رہے اگے باہو جنہاں حق دی رمز پچھاتی ہو

عاشق صادق عشق دی آخری منزل تے اپڑ کے اپنی انفرادی حیثیت نوں اپنے خالق حقیقی دی ذات
وچ گم کر دیندا اے۔ ایس کیفیت نوں سلطان العارفین سلطان باہوؒ فرماندے نیں۔

ع- عاشق عشق ماہی دی کولوں نت پھرن ہمیشہ کھیوے ہو
جنہاں جندیاں جان ماہی نوں دتی اوہ دونویں جہانی جیوے ہو
شمع چراغ جنہاں دل روشن' اوہ کیوں بالن ڈیوے ہو
عقل فکر دی پہنچ نہ کائی' باہو اوتھے فانی فہم کچیوے ہو

عشق حقیقی دی اپج بارے اک ہور تھاویں انج فرماندے نیں

ع۔ ایمان سلامت ہر کوئی منگے عشق سلامت کوئی ہو
منگن ایمان شر ماون عشقوں' دل نوں غیرت ہوئی ہو
جس منزل نوں عشق پوچاوے' ایمان نوں خبر نہ کوئی ہو
میرا عشق سلامت رکھیں باہو' ایمانوں دیاں دھروئی ہو

Marfat.com

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی عشق دے اگے عقل دا چراغ نہیں جلدا۔ بلکہ عشق دی حد اوتھوں شروع ہوندی اے جتھوں عقل دی حد ختم ہوندی اے۔ عقل نفع نقصان دے چکر وچ رہندی اے جد کہ عشق ایناں چکراں توں اکا بے نیاز ہوندا اے۔

عشق نوں اسمانی لگے جہاز نال تشبیہ دیندیاں آکھدے نیں

ع۔ عشق سمندر چڑھ گیا فلک تے کت ول جہاز کچیوے ہو
عقل فکر دی ڈونڈی نوں چاپہلے پور بوڑ یوے ہو
کڑکن کپر اٹھن لہریں جداں وحدت وچ ڈوبو یئے ہو
جس مرنے تھیں خلقت ڈر دی باہو سوئی عاشق مرے تاں جیوے ہو

مکدی گل ایہہ وے پئی ایہہ کائنات عشق پاروں ای تخلیق ہوئی اے تے کائنات دا سارا نظام عشق تے قائم این۔ عشق دا مقصد صرف تے صرف اللہ سوہنے دی معرفت نوں حاصل کرنا ایں۔

سوال نمبر ☆ سلطان باہو دے مرشد بارے وچاراں تے چانن پاؤ یاں سلطان باہو دی فکر وچ مرشد نوں مڈھلی حیثیت حاصل اے۔ بحث کرو۔
[پنجاب یونیورسٹی 1991 -1995]

جواب ☆ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی بندے نوں حیاتی وچ کامیابی تے کامرانی حاصل کرن لئی دو جیاں توں رہنمائی حاصل کرنی پیندی اے۔ پڑھیار' استاداں توں رہنمائی حاصل کردے نیں۔ مزدور مستری توں رہنمائی حاصل کردا اے۔ کاریگر لوک اپنے استاداں کولوں رہنمائی حاصل کردے نیں۔ تاریخ ادب تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی استاد مستری تے رہنمادی لوڑ ہر عہد تے ہر سمے وچ محسوس کیتی گئی۔ فارسی زبان دے مشہور شاعر حافظ شیرازی ہوراں اپنے فارسی دیوان وا ڈھ مرشد' دی اہمیت توں انج کیتا اے ؎

بہ مے سجادہ رنگین کن گرت پیر مغاں گوید
کہ سالک بے خبر نہ بود زر سم و راہ منزلہا

حافظ شیرازی ایس شعر وچ آکھدے نیں پئی مرشد معلیٰ شراب وچ رنگن دا حکم دے دیوے تے مریدنوں اپنے مرشد دا ایہہ حکم وی من لینا چاہیدا اے کیوں جے مرشد
یاں راہ دسن والدرستے دیاں سبھناں مشکلاں تے اوکڑاں توں چنگی طراں واقف ہوندا اے۔ صوفیا کرام' اولیاء کرام تے بزرگان دین نے مرشد دی اہمیت تے بڑا زور دتا اے۔

مترجم اقبالیات تے معروف شاعر عبدالغفور اظہر ہوراں مرشد بارے اپنی کتاب ابیات حضرت سلطان باہوؒ وچ لکھیا اے پئی 'پر عاشق بنا کوئی او کھاوی نہیں جے کوئی کامل مرشد لبھ جاوے حضرت سلطان باہو نے اپنے بیتاں وچ مرشد دا بڑا جس گایا اے۔ اوہناں دا خیال اے پئی کامل مرشد باجھوں شرع دا سیدھا راہ وی نہیں لبھدا۔ بندہ اپنے نفس نوں نہیں مار سکدا۔ جدوں تائیں نفس نوں نہ مارے دنیا دا لوبھ نہیں جاندا۔ جتھے دنیا ہووے اوتھے دین نہیں ہوندا ایہہ سارے راہ مرشد دے دسیاں ای لبھدے نیں۔ راہے پون والے توں بناں بندہ انھیاں وانگوں ڈنگوری کھڑکاوندا پھر دا رہندا

Marfat.com

اے۔ اوہنوں اپنے آپ کوئی راہ نہیں لبھدا سگوں اوجھڑ پے جاندا ایس لئی مرشد پھڑنا ضروری اے۔ (ص۔ ۴۲)

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دے کلام تے جھاتی پائیے۔ تے پتہ چلدا اے پئی اوہناں دی عشق حقیقی دی کامیابی تے کامرانی لئی کامل انسان یاں باعمل مرشد دی لوڑ تے تھوڑے بڑا زور دتا اے۔ 'ابیات باہو' دے پہلے دو ہڑے وچ مرشد پاک بارے آکھدے نیں۔

الف۔ اللہ چبے دی بوٹی میرے من وچ مرشد لائی ہوئی
نفی اثبات دا پانی ملیا ہر رگے ہر جائے ہو
اندر بوٹی مشک مچایا جاں پھلن پر آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو جنیں ایہہ بوٹی لائی ہو

مرشد دی اچیج بارے پنجابی زبان دے شیکسپیئر سہہ وارث شاہ ہوراں اج آکھیا اے ؎

بناں مرشداں راہ نہ ہتھ آون۔ دوھ بانجھ نہ رجھدی کھیر سائیں۔

حکیم الدامت شاعر مشرق حضرت علامہ اقبالؒ جلال الدین رومی نوں اپنا روحانی پیشوا منیا اے اوہ مولانا رومی بارے آکھدے نیں ؎

پیر رومی خاک را اکسیر کرد۔ از غبارم جولہا تعمیر کرد

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ دے نزدیک مرشد ای بندے نوں اللہ دی پچھان کرانداے، اوہناں موجب معرفت دے اوکھے راہ تے چلن تے محبوب حقیقی دے وصال لئی انسان کامل، ہادی یاں مرشد دا ہونا ات ضروری اے۔ اوہناں دے کلام وچ مرشد دی لوڑ تے تھوڑ داذکر پیر پیر تے مل دا اے مرشد دے دیدار بارے آکھدے نیں۔

الف- ایہہ تن میرا چشمہ ہووے، میں مرشد ویکھ نہ رجاں ہو
لوں لوں دے مڈھ لکھ لکھ چشماں ہک کھولاں ہک کجاں ہو
اتنیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہور کتے ول بجھاں ہو
مرشد دا دیدار ہے باہو مینوں لکھ کروڑاں حجاں ہو

سلطان باہوؒ صوفی شاعر تے عظیم بزرگ ہون پاروں راہوں بھلیاں نوں بڑے پیار تے محبت نال سدھے راہ تے ٹورن دی پریرنا کردے نیں ؎

ج۔ جو دم غافل سو دم کافر۔ سانوں مرشد ایہہ پڑھایا ہو
سنیا سخن گئیاں کھل اکھیں اساں چت مولا ول لایا ہو
کیتی جان حوالے رب دے اساں ایسا عشق کمایا ہو
مرن تھیں اگے مر گئے باہو۔ تاں ایہہ مطلب پایا ہو

مرشد پاک دی وڈیائی بیان کردیاں آکھدے نیں۔

ج۔ جددا مرشد کاسہ دتا۔ تدی بے پرواہی ہو
کیہہ ہویا جے راتیں جاگیں جے مرشد جاگ نہ لائی ہو

Marfat.com

راتیں جاگیں تے کریں عبادت نندیا کریں پرائی ہو
کوڑا تخت دنیا دا باہو تے فقر سچی بادشاہی ہو
ج۔ جیکر چاہیں وحدت رب دی مل مرشد دیاں تلیاں ہو
مرشد لطفوں کرے نظارہ گل تھیون سبھ کلیاں ہو
ایناں کلیاں وچوں اک لالہ ہو سی گل نازک کل پھلیاں ہو
دو ہیں جہانیں مٹھے باہو جنہاں سنگ کیتا دو ڈلیاں ہو

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ جعلی پیراں دی نندیاں کردے نیں تے اک سچے تے کامل پیر دا معیار اج مقرر کردے نیں۔

پ۔ پیر ملیاں جے پیڑ نہ جاوے۔ اسنوں پیر کیہ دھرنا ہو
مرشد ملیاں ارشاد نہ من نوں' اوہ مرشد کیہ دھرنا ہو
جے ہادی کنوں ہدایت ناہیں اوہ ہادی کیہ پھڑنا ہو
جے سر دتیاں حق حاصل ہووے باہو موتوں کیہ فیر ڈرنا ہو

حضرت سلطان باہوؒ ہوراں مولوی تے مرشد وچ فرق بیان کیتا اے پئی مولوی جنت دیاں حوراں دا لارا لاندا اے جد مرشد پاک اپنے مریداں دیاں مسئلیاں نوں حل کر دیندا اے۔ اوہ صرف اللہ دی راہ ای نہیں دسدا بلکہ دنیا وچ کامیاب حیاتی گزارن دا ول وی دسدا اے۔ جیہڑا مرشد آخرت لئی کجھ نہیں کردا اوس نوں ندی وچ روڑھ دینا چاہئیدا اے۔ حضرت سلطان باہوؒ فرماندے نیں۔

م۔ مرشد کامل اوہ سہیریئے جیہڑا دو جگ خوشی دکھاوے ہو
اول غم ٹکڑے دا میٹے' وت رب دا راہ سمجھاوے ہو
اس کلر والی کندھی نوں چاء چاندی خاص بناوے
جس مرشد ایتھے کجھ نہ کیتا' اس نوں ندی بڑھائے ہو

حضرت سلطان باہوؒ دے موجب مرشد دی رہنمائی توں بناں تصوف دیاں راہوں نوں طے کرنا نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن اے۔ اوہ اک کامل انسان یاں کامل مرشد دیاں نشانیاں دسدیاں آکھدے نیں۔

ک۔ کامل مرشد ایسا ہووے جیہڑا دھوبی وانگن چھٹے ہو
'نال نگاہ دے پاک کریند اوچ سچی صابون نہ گھتے ہو
میلیساں تھیں کر دیندا چٹا' وچ ذرا میل نہ رکھے ہو
ایسا مرشد ہووے باہو جیہڑا لوں لوں وچ وسے ہو

سلطان باہوؒ فرماندے نیں پئی کامل انسان یاں کامل مرشد دے ملن نال مریداں نوں دین تے دنیا توں چھٹکارا مل جاندا اے۔ اوس نوں ذہنی تے قلبی سکون حاصل ہو جاندا اے۔ تصوف دیاں منزلاں آپوں طے ہون لگ پیندیاں نیں۔ ایس سلسلے وچ فرماندے نیں

ے جد دا مرشد کامل پھڑیا۔ چھٹے سب عذابے ہو

Marfat.com

سلطان باہوؒ فقر دی راہ دیاں اوکڑاں بیان کر دیاں دسدے نیں پئی ایہہ راہ ہنیری تے پر خار ہوندی اے۔ مرشد دی رہنمائی پاروں ایہہ راہ روشن ہو جاندی اے۔ مرشد توں بناں فقر دی راہ دا روشن ہونا ں نہ صرف مشکل بلکہ نا ممکن اے۔ ایس سلسلے وچ آکھدے نیں۔

م۔ مرشد باجھوں فقر کماوے' وچ کفر دے بڈے ہو
شیخ مشیخ ہو بیٹھے حجرے' غوث قطب بن اڈے ہو
تسبیاں نپ کے بہن میستی' چوں موش بہے وڈ کھڈے ہو
رات اندھاری مشکل پینڈا سے سے آون ٹھڈے ہو
سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ قادریہ خانوادے دے بعیت سن۔ ایس سلسلہ قادریہ دے بانی حضرت غوث الاعظم سید عبدالقادر جیلانی بغدادی سن۔ حضرت غوث الاعظمؒ نال اپنی بے انت چاہت تے عقیدت دا اظہار انج فرماندے نیں۔

ب۔ بغداد شہر دی کیہہ اے نشانی۔ اچیاں لمیاں چیراں ہو
تن من میرا پرزے پرزے جیوں درزی دیاں لیراں ہو
ایہناں لیراں دی گل کفنی پا کے' رلساں سنگ فقیراں ہو
بغداد شہر دے ٹکڑے منگساں' باہو کرساں میراں میراں ہو

ایس بحث توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی حضرت سلطان باہوؒ دی شاعری وچ مرشد دی لوڑ تے اہمیت تے زور دتا گیا اے۔ اوہناں مرشد پاک نال محبت' عقیدت' چاہت دا اظہار اپنے کلام وچ تھاں تھاں تے کیتا اے۔ کیوں جے اوہناں نوں پکا یقین ایں پئی مرشد پاک توں بناں فقر دیاں منزلاں طے نہیں ہو سکدیاں تے نہ ای عشق حقیقی وچ کامیابی تے محبوب ازلی دا حصول ممکن ایں۔

سوال نمبر 7 ☆ دنیا تے دنیاداری بارے حضرت سلطان باہوؒ دے وچاراں تے چانن پاؤ۔

[پنجاب یونیورسٹی 1990]

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دا شمار اوہناں عظیم بزرگاں تے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے جنہاں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں بے شمار غیر مسلم دائرہ اسلام وچ آئے۔ اولیاء کرام' صوفیا کرام تے بزرگان دین نوں مڈھ قدیم توں ای دنیا تے دنیاداری توں نفرت رہی اے۔ صوفیا کرام تے دنیادار بندیاں دے ذہناں' سوچاں تے ورتاریاں وچ زمین اسمان دا فرق ہوندا اے۔ صوفیا کرام اولیاء کرام تے بزرگان دین اپنی حیاتی نوں اللہ تے اللہ دے رسول دی تعلیمات دے عین مطابق گزار دے نیں۔ اوہناں دی حیاتی وچ دین نوں خاص اہمیت حاصل ہوندی اے۔ جد کہ دنیادار بندے دنیاوی خواہشاں تے سدھراں نوں اہمیت دیندے نیں۔ دنیادار لوکی ہر ویلے دنیا تے دولت پچھے نسدے رہندے نیں۔ مخلوق خدا دی دل آزاری کر دے نیں۔ اک دوجے دا حق مار

Marfat.com

دے نیں۔ ذاتی مفاد تے مطلب لئی دوجیاں تے ظلم کر دے نیں۔ ایہہ دنیادار لوک اللہ تے اللہ دے رسول دا دسیا ہویا سدھا رستہ بھل کے دولت کماؤن دے چکر وچ پئے رہندے نیں۔ دنیادار لوک اپنے مطلب تے مفاد نوں حاصل کرن لئی چنگے برے کم وچ کوئی تمیز نہیں کر دے۔ اوہناں دے نزدیک حلال حرام وچ کوئی فرق نہیں ہوندا۔

لالچ تے حرص دے مارے ہوئے دنیادار لوکاں توں تمام اولیاء کرام 'صوفیا کرام تے بزرگاں دین نوں نفرت رہی۔ سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ وی اک عظیم بزرگ' صوفی شاعر تے پیدائشی ولی اللہ سن۔ اوہناں نے دنیا تے دنیاداراں نوں بڑے غور تے گوہ نال ویکھیا۔ ایہناں دیاں کر توتاں نوں ویکھن توں بعد اوہناں وچ دنیا تے دنیاداراں لئی نفرت پیدا ہو گئی۔

دوجیاں صوفی شاعراں وانگوں حضرت سلطان باہوؒ دے کلام وچ دنیا تے داراں توں نفرت دا اظہار پیر پیر تے وکھالی دیندا اے۔ حدیث شریف وچ آیا اے 'ایہہ دنیا مردار تے ایہدے چاہن والے کتے نیں' ایس حدیث شریف دے مضمون تے مفہوم نوں حضرت سلطان باہوؒ اپنے کلام وچ انج فرماندے نیں:۔

دنیا ڈھونڈن والے کتے' در در پھرن حیرانی ہو
ہڈی اتے ہوڑ تنہاں دی تڑفدیاں عمر وہانی ہو
عقل دے کوتاہ سمجھ نہ جانن پیون لوڑن پانی ہو
باجھوں ذکر اللہ دے باہو کوڑی رام کہانی ہو

حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دنیا تے دنیاداراں توں ہمیشاں نفرت کیتی۔ ایس بارے پنجابی دے مشہور شاعر تے سوجھوان ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں پھل کلیاں کتاب وچ "سلطان باہوؒ تے پنجابی دے سر نانویں ہٹھیاں لکھیا اے۔

'آہندے نیں جد اوہ اپنے پنڈ شور کوٹ ضلع جھنگ سن اپنے باپ بازید صاحب کولوں اجازت لے کے علم تے معرفت دے کھوج وچ نکلے تے اوہناں دی برادری دے کجھ اعوان چوہدری اوہناں نوں ملن آئے تے اوہناں پچھیا۔

'تسی کتھے چلے او؟'

آپ نے کہیا 'حق دی بھال کرن' اوہناں آکھیا 'رب تے تہانوں سب کجھ دتا ہویا اے۔ تہاڈی دنیا داسکھ وسیبا سارے پنڈ وچوں گنیاں چنیاں ایں۔ تہانوں رب نے سارے حق دے کے ساریاں توں اچا تے سچا کیتا ہویا اے۔ تسی ایہناں چھڈ کے کیہڑے حق مگر پنڈوں مڑ چلے او' آپ دی طبیعت جماندرو فقیری ول لگدی سی تے اوسے دی ایہہ اڑی سی جیڑی آپ نوں حق پرست مرد دے چرناں ول کھچی لے جاندی سی۔ آپ نے جد اپنے ساکاں انگاں نوں جان توں روکن دا سنیاں تے فی البدیہہ اوسے ویلے جواب وچ ایہہ شعر پڑھیا۔

الف۔ ایہہ دنیا زن حیض پلیتی کئی مل مل دھوندے ہو
دنیا کارن عالم فاضل گوشے بہہ بہہ روندے ہو

Marfat.com

دنیا کاران لوگ وچارے ہک پل سکھ نہ سوندے ہو
جنہاں چھڈی دنیا باہو اوہ کندھیں پڑھ کھلوندے ہو

اوہناں دا ایہہ جواب سن کے سارے سجن چپ ہو گئے۔

حقی تے سچی گل تے ایہہ وے پئی دنیاوی مال تے دولت ڈھلد اپر چھانوں اے۔ ایہہ آونی جانی شے وے اج آندی اے کل چلی جاندی اے۔ ایس لئی ایس آون جان والی دولت تے بھروسہ نہیں کرناں چائیدا۔ لوکاں وچ دولت دی حرص ودھدی جاندی اے۔ ایہہ دنیا تے دولت گندگی اے۔ تانہیوں سلطان العارفین سلطان باہوؒ نے دولت نوں زن حیض پلیتی آکھیا اے۔ فرماندے نیں:۔

الف۔ ایہہ دنیا زن حیض پلیتی ہرگز پاک نہ تھیوے ہو
جیں فقر گھر دنیا ہووے لعنت ایس دے جیوے ہو
حب دنیا دی رب تھیں موڑے ویلے فکر کچیوے ہو
سہ طلاق دنیا نوں دیئے۔ باہو سچ پچھیوے ہو

ایس بند وچ سلطان العارفین سلطان باہوؒ دنیانوں تن واری طلاق دین دا مشورہ دیندے نیں۔ ایس دا ایہہ مطلب نہیں پئی بندہ 'تاریک الدنیا' ہو جائے بلکہ طلاق توں مراد اے پئی بندے نوں اپنی دنیاوی تے نفسانی خواہشاں نوں ترک کر دینا چائیدا اے۔ حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دی حیاتی ساڈے سامنے ایں اوہناں ایسے دنیا وچ حیاتی گزاری' چار شادیاں کیتیاں طلاق توں مراد دنیاداری دے جھمیلیاں نوں نبھاؤن دے نال نال لالچ 'طمع 'حرص تے لوبھ نوں چھڈناں ایں۔

دوجے صوفی شاعراں تے باعمل بزرگاں وانگوں سلطان العارفین سلطان باہوؒ ہوراں عاجزی انکساری دا درس دتا تے غرور تکبر دی نندیا کیتی اے۔ اللہ سوہنے نوں غرور تکبر کرن والا پسند نہیں۔ اللہ تعالیٰ نوں وی عاجزی تے انکساری بہت پسند اے۔ نیک 'عاجز تے مسکین بندیاں دی عبادت تے ریاضت نال اللہ تے اللہ دے رسول نوں پیار ہوندا اے۔ جدکہ دنیادار 'منافق 'حاسد تے کافر دنیانوں پسند کردے نیں۔ حضرت سلطان باہوؒ فرماندے نیں۔

دنیا رہ گھر منافق یا گھر کفر سوہندی ہو
نقش نگار کرے بتھیرے زن خوباں سبھ موہندی ہو
بجلی وانگوں کرے لشکارے سر دے اتوں بھوندی ہو
عیسیٰ دی سل وانگوں باہو راہے ولھندیاں کوہندی ہو

اسلام مکمل ضابطہ حیات اے۔ جس بندے نوں دین دی سمجھ آجاوے۔ اوہ دین نوں اپنی حیاتی وچ داخل کر لیندا اے۔ دین دی تعلیمات دے مطابق اپنی حیاتی گزارداا ے دنیاوی تے نفسانی خواہشات توں نفرت کرن لگ پیندا اے۔ سلطان باہوؒ نے دین تے دنیا نوں سکیاں بھیناں آکھیا اے۔ جیویں دونویں اکو ویلے اکو مرد دے نکاح وچ نہیں رہ سکدیاں ایسی طراں دین تے دنیا اکو ویلے اکو تھاں کٹھے نہیں ہو سکدے۔

Marfat.com

د۔ دین تے دنیا دونویں بہناں تینوں عقل نہیں سمجھیدا ہو
دونوں وچ نکاح ہکی دے شرع نہیں فرمیندا ہو
جیوں اگ تے پانی تھاں اکی وچ واسا نہیں کریندا ہو
دو ہیں جہانیں مٹھے باہو جنہاں دعویٰ کیتا نیندا ہو

ایس مختصر ویروے توں سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں دے دنیا تے دنیاداروں بارے وچاراں دے اظہار دا پتہ چلدا اے پئی اوہ بندے نوں لالچ، حرص، طمع تے لوبھ توں دور رہن دی ہدایت کردے نیں۔ دنیاوی تے نفسانی خواہشاں نوں ترک کرن دی پریا کردے نیں۔

کافیاں شاہ حسینؒ

سوال نمبر ☆ شاہ حسینؒ دی حیاتی، فکر تے فن تے چانن پاؤ

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی پنجابی ادب دی مہینہ تبلیغ اسلام تصوف تے معرفت تے رکھی گئی اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں لے کے حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں تیک سبھناں صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں اللہ تے اللہ دے رسولؐ دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ اپڑایا اے اوہناں اپنی شاعری راہیں تصوف، معرفت تے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نوں خاص انداز وچ پیش کیتا۔ کسے نے شلوک دے رنگ وچ تبلیغ اسلام دا فرض ادا کیتا تے کسے نے کافیاں دے روپ وچ۔

شاہ حسینؒ ہوراں دا شمار پنجابی دے اچ پدھر دے صوفی شاعراں تے عظیم بزرگاں تے درویشاں وچ ہوندا اے جنہاں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں اینکاں غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں پنجابی دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے جنہاں شلوکاں راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دا آفاقی پیغام لوکائی تیک اپڑایا تے پنجابی ادب وچ صوفیانہ ریت دی مہینہ رکھی۔ بابا فرید گنج شکر توں تقریباً پونے تن سو سال بعد شاہ حسینؒ ہوراں ایس صوفیانہ ریت نوں اگے ٹوریا تے لوکائی نوں اللہ تے اللہ دے رسول دا آفاقی پیغام اپڑایا۔

شاہ حسینؒ 945ھ بمطابق 1539ء وچ شیخ عثمان دے گھر لہور دے اندرونی علاقے ٹکسالی وچ پیدا ہوئے۔ شاہ حسینؒ ہوراں نوں مادھو لال حسینؒ یاں شاہ حسینؒ لہوری تے لال حسینؒ وی آکھیا

Marfat.com

جانداے۔ بعض سوجھواناں دا خیال اے پئی شاہ حسین ہوراں نوں لال (رتایاں سرخ) رنگ بڑا پسند سی تے اوہ سرخ لباس پاندے سن۔ ایس لئی اوہناں نوں لال حسین آکھدے نیں۔ جد کہ ایس گل دی کسے ہور محقق یاں مورخ نے کوئی تصدیق نہیں کیتی اے۔ شاہ حسین ہوراں دے دادا دا ناں کلجس رائے سی جیہڑا ہندوؤں مسلمان ہویا سی پر کسے مورخ یاں محقق نے ایس گل دا نتارا نہیں کیتا پئی اوہناں دے وڈے وڈیرے کدوں تے کیویں مسلمان ہوئے سن۔ شاہ حسینؒ ہوراں دا تعلق ڈھڈھی راجپوت ذات نال سی پر اوہناں دے وڈ کے جولاہیاں دا کم کردے سن پنجابی لسانیات دے ماہراں، محققاں تے مورخاں شاہ حسینؒ ہوراں دی پیدائش بارے انج لکھیا اے۔

(i) ڈاکٹر نذیر احمد ہوراں شاہ حسینؒ ہوراں دا جنم ورھا 1538ء دسیا اے

(ii) چوہدری محمد افضل موجب شاہ حسینؒ ہوراں دا جنم ورھا 1528ء اے

(iii) ڈاکٹر احمد حسین قلعداری ہوراں شاہ حسینؒ ہوراں دا جنم ورھا 954ھ لکھیا اے۔

(iv) جد کہ "حقیقت الفقرا" دے لکھاری پیر محمد تے پنجابی ادب دی کہانی دے لکھاری عبدالغفور قریشی تے دوجے کئی اچ پدھرّ دے مورخاں تے محققاں شاہ حسینؒ ہوراں دا جنم ورھا 945ھ بمطابق 1539ء لکھیا اے۔ بہتے لکھاری ایس گل تے متفق نیں۔ ایس توں علاوہ "حقیقت الفقرا" قدیم ترین کتاب اے جیہڑی شاہ حسینؒ ہوراں دی وفات توں 63 ورھے بعد لکھی گئی اے بقول محمد آصف خان ایہہ کتاب شاہ حسین بارے لکھی جان والی پہلی کتاب اے۔

شاہ حسین ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے گھر توں حاصل کیتی تے فیر باقاعدہ تعلیم دا آغاز مولوی ابوبکر دی مسیت توں کیتا۔ شاہ حسینؒ بچپن توں ای بڑے ذہین تے فہیم سن۔ اوہناں نے ست سالاں دی عمر وچ ست سپارے حفظ کر لتے تے باراں سالاں دی عمر وچ قرآن پاک حفظ کر لتا۔ مولوی ابوبکر دے گوہڑے سجن حضرت بہلول دریائی جنہاں دا تعلق چنیوٹ نال سی۔ اوہ اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے درویش سن۔ اوہ اکثر مولوی ابوبکر ہوراں نوں ملن لہور آندے سن۔ حضرت بہلول دریائی ہوراں شاہ حسینؒ ہوراں دی پیشانی پڑھی تے اوہناں وچ بزرگی دیاں علامتاں نظر آئیاں۔ مولوی صاحب ہوراں نوں شاہ حسینؒ ہوراں دی تعلیم تے تربیت ول خصوصی توجہ دین لئی آکھیا۔ اللہ سوہنے دے فضل تے کرم تے حضرت بہاؤل دریائی ہوراں دی دعا برکت نال شاہ حسین ہوراں دا ذہن کھل گیا تے اوہناں باراں ورھیاں دی عمر وچ قرآن مجید حفظ کر لیا۔ شاہ حسین ہوری حضرت بہلول دریائی ہوراں دے مرید وی ہو گئے۔ مرشد پاک دے حکم مطابق شاہ ہوری فجر دی نماز داتا دربار دے لاگے دی مسیت وچ پڑھدے سن۔ نماز توں بعد دربار شریف تے حاضری دیندے، ظہر تے عصر وچکار تفسیر دا علم سمے دے عظیم عالم تے مفسر شیخ سعد اللہ ہوراں کولوں حاصل کردے۔ مغرب توں عشاء تیک نفل پڑھدے تے رات نوں دریائے راوی دے کنڈے تے تلاوت کردے۔

شاہ حسینؒ ہوراں دا ایہہ معمول باراں 12 سال تیک انج ای جاری رہیا۔ ایس عرصے وچ شاہ ہوراں قرآن، حدیث، فقہ تے تفسیر تے عبور حاصل کر لیا سی۔ ایس توں علاوہ اوہناں عربی، فارسی

Marfat.com

تے دو جیاں زباناں وچ وی مہارت حاصل کر کیتی سی۔

شاہ حسینؒ اپنے استاد محترم شیخ سعد اللہ ہوراں کولوں تفسیر پڑھ رہے سن۔ جدوں اوہ ایس ایت تے اپڑے و ما الحیو النیارہ لھو و لعب (دنیادی حیاتی کھیڈ تماشا اے) شاہ حسینؒ ہوراں تے مجذوبیت دی کیفیت طاری ہو گئی۔ ایس کیفیت دا جدوں اوہناں دے مرشد پاک حضرت بہلول دریائی ہوراں نوں علم ہویا تے اوہ لہور آئے شاہ حسینؒ ہوراں نوں سمجھایا تے اچی آواز وچ قرآن پاک دی تلاوت کرن دا حکم دتا۔ شاہ حسینؒ ہوراں مرشد پاک دے حکم دی کئی ورھے تعمیل کیتی۔ اک دیہاڑے شاہ ہوری آپے استاد محترم کولوں تفسیر پڑھ رہے سن۔ جدوں ایس آیت تے اپڑے۔

"الم نشرح لک صدرک یعنی کیہہ اساں نہیں کھول دتا تیرا سینہ" شاہ ہوراں ایس آیت نوں پڑھدیاں ای اپنے کپڑے پھاڑ دتے اچی اچی ہسن لگ پئے تے مسیتوں باہر نس گئے تے فیر کدی مسیت وچ نہ آئے۔ اوس ویلے شاہ حسینؒ ہوراں دی عمر 36 ورھے سی۔ حضرت بہلول دریائی ہوراں نوں شاہ حسین دی مجذوبی کیفیت دا علم ہویا تے اوہ لہور آئے حضرت بہلول دریائی ہوراں شاہ ہوراں دی مجذوبی حالت نوں ویکھیا تے سمجھ گئے پئی شاہ ہوراں نوں اللہ دا نور لبھ گیا اے۔ شاہ ہوراں دی ایہہ مجذوبی کیفیت ستائی 27 ورھے رہی۔

مادھو لال دی پہلی ملاقات : مادھو لال ہندواں دا سوہنا، سنکھا، گھبرو جوان سی جہیڑا اپنے ماپیاں نال شاہدرے پنڈ وچ رہندا سی اوس دی پہلی ملاقات شاہ حسینؒ ہوراں نال اوس ویلے ہوئی جدوں اوس دی اپنی عمر اٹھارہ 18 ورھے دی سی جد کہ شاہ ہوری چھوانجا (56) ورھے دے سن۔ اللہ سوہنے دے فضل تے کرم تے شاہ ہوراں دی نظر خاص پاروں مادھو لال نوں شاہ حسینؒ ہوراں نال بے انت پیار ہو گیا۔ شاہ حسینؒ ہوراں دے اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں اینکاں غیر مسلم دائرہ اسلام وچ آئے۔ مادھو لال ہوری پہلوں شاہ حسینؒ ہوراں دے دوست، فیر مسلمان مرید تے گدی نشین بنے۔ شاہ حسینؒ ہوراں دی حیاتی وچوں مختلف روایتاں تے کرامتاں دا ویروا انج اے۔

روائیتاں / کرامتاں شاہ حسینؒ ہوری مولوی ابوبکر دی مسیت وچ تعلیم حاصل کر رہے سن۔ مولوی صاحب دے گوہڑے دوست تے عظیم بزرگ حضرت بہلول دریائی ہوری مسیت وچ آئے۔ اوہناں شاہ حسینؒ ہوراں نوں دریائے راوی توں وضو لئی پانی لیاؤن لئی آکھیا واپسی تے شاہ حسینؒ ہوراں دی ملاقات اک ہور بزرگ نال ہو گئی۔ اوہناں وی پانی منگیا، شاہ حسینؒ ہوراں پانی پیش کر دتا۔ اوہناں بزرگاں کجھ پانی پیتا تے باقی شاہ ہوراں دے مونہہ تے سٹ دتا۔ اوہناں بزرگاں ایہہ وی آکھیا پئی بہلول دریائی ہوراں نوں دس دینا پئی اوہناں دے پیر تے مرشد ملے سن شاہ حسینؒ ہوراں پانی لے کے حضرت بہلول دریائی دی خدمت وچ حاضر ہوئے تے سارا قصہ بیان کیتا اوہ بزرگ حضرت خواجہ خضر علیہ السلام سن۔

2۔ اک روایت موجب شاہ حسینؒ ہوراں تفسیر مدراک نوں کھوہ وچ سٹ دتا۔ لوکاں شاہ

Marfat.com

حسینؒ ہوراں نوں برا بھلا آکھیا شاہ ہوراں حکم دتا تے تفسیر کھوہ وچوں باہر آگئی تے کمال دی گل ایہہ پئی تفسیر اکا سکم سکی سی۔

3۔ ڈاکٹر لاجونتی رام کرشن ہوراں نے شاہ حسینؒ تے مادھولال دے بے انت پیار نوں جسمانی تعلق قرار دتا اے ڈاکٹر صاحبہ "پنجابی دے صوفی شاعر" دے صفحا نمبر 50 تے تحقیقات چشتی دے حوالے نال لکھدیاں نیں۔

"مادھولال دے رشتے داراں حسینؒ تے مادھونوں اکو بستر وچ ستیاں ویکھیا۔ اوہ دوہاں نوں قتل کرن لئی آئے پر اللہ سوہنے دے فضل دی طاقت نے اوہناں نوں انھیاں کر چھڈیا۔ اوہناں نوں بوہا ای نہ لبھا اوہ واپس مڑ گئے۔

4۔ جدوں شاہ حسینؒ ہوراں تے مجذولی کیفیت طاری ہوئی تے اوہناں تفسیر مدراک نوں کھوہ وچ سٹ دتا۔ لوکاں شاہ حسینؒ ہوراں دی ایس حرکت دا برا منایا۔ شاہ حسینؒ ہوراں لمی باھ کر کے تفسیرِ مدارک کھوہ چوں کڈھ لئی حیرانی دی گل ایہہ وے پئی ایہہ تفسیر اکا سکم سکی سی۔

فن تے فکر ☆ شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری وچ عشق محبت 'ہجر فراق' دنیاوی ناپائیداری' تے بے ثباتی توں علاوہ اخلاقی رواداری تے بھائی چارے دے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔ پنجابی زبان دے موہڈھی شاعر حضرت بابا فرید گنج شکرؒ توں تقریباً پونے تن سو سال مگروں حضرت شاہ حسین ہوراں پنجابی دی صوفیانہ ریت نوں اگے ٹوریا اے شاہ حسینؒ ہوراں دا کلام دوجے صوفی شاعراں دے مقابلے وچ وکھرا تے نویکلا اے۔ ویروا نج اے۔

(i) بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں اللہ تے اللہ تے رسول دے آفاقی پیغام نوں "شلوکاں" راہیں لوکائی تیک اپڑایا اے۔ تے اوہناں نے چنگے کم تے نیک عمل کرن دی پریرنا کیتی اے۔ جدکہ شاہ حسین ہوراں پنجابی دی صوفیانہ ریت نوں "کافی" دے انگ وچ پیش کیتا اے۔

(ii) حضرت بلھے شاہ تے دوجے صوفی شاعراں وچ بے باکی تے نڈرپن ایں جدکہ شاہ حسینؒ ہوراں دا کلام عاجزی 'انکساری تے حلیمی وچ ڈبیا ہوا اے۔

(iii) بابا فرید گنج شکرؒ تے دوجیاں صوفیاں شاعراں دا کلام محاوریاں 'تشبیہاں تے استعاریاں نال بھریا ہویا اے جدکہ شاہ حسین ہوراں دے کلام وچ پنڈاں دے لوکاں دی تہذیب تے کلچر نوں علامت دے طور تے ورت کے تصوفت تے معرفت دے نازک مضمون بڑے سوہنے 'سادہ تے سچجے انداز وچ پیش کیتے گئے نیں۔ ایس توں علاوہ لوک داستان "ہیر رانجھے" دے اہم کرداراں نوں وی علامت دے طور تے استعمال کر کے 'کلام نوں من کچھواں تے من کھبواں بنایا اے۔ شاہ حسینؒ ہوراں نوں پنجابی دا پہلا علامتی شاعر متھیا جاندا اے۔

(iv) بعض صوفی شاعر وحدت الوجود تے وحدت الشہود دے قائل نیں۔ جدکہ شاہ حسین وحدت الوجود (ہمہ اوست) دے زبردست قائل نیں۔

(v) شاہ حسینؒ ہوراں عورت نوں عاجزی 'انکساری وفا تے عاشق دے طور تے علامت دے روپ وچ پیش کیتا اے ہندی زبان وچ وی عورت نوں عاشق دے طور تے پیش کیتا گیا اے۔

Marfat.com

(vi) دوجے صوفی شاعراں دے مقابلے وچ حضرت شاہ حسینؒ ہوراں ملامتی ٹولے وچ شرکت کر کے عاجزانہ 'درویشانہ 'صوفیانہ تے عارفانہ رنگ وچ تصوف تے معرفت دے باریک تے نازک مضموناں نوں بڑے سوہنے 'سادہ تے سچجے انداز وچ پیش کیتا اے۔

شاہ حسینؒ تے دوجے صوفی شاعراں دے علمی ادبی فنی تے لسانی تقابلی جائزے توں بعد شاہ حسینؒ دے کلام تے جھاتی پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی اوہناں دا کلام تصوف تے معرفت دے مضموناں نال بھریا ہویا اے 'اوہناں دی شاعری عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق' سوز گداز 'داغ درد 'عاجزی انکساری 'اخلاقی رواداری' تے بھائی چارے دا درس دیندی اے۔ اوہناں دا کلام دسدا اے پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے انسانی حیاتی محدود تے مختصر اے۔ انسان نوں چنگے کم تے نیک عمل کرنے چاہیدے نیں تاں جے ایس محدود تے مختصر حیاتی نوں لافانی تے لاثانی بنایا جا سکے۔ شاہ حسین ہوراں نوں ایہہ وی مان ایں پئی اوہ پنجابی کافی تے پنجابی علامتی شاعری دے موہڈھی شاعر نیں۔

کلام وچوں ونگی ☆ سبھناں صوفی شاعراں دا اہم ترین موضوع عشق اے۔ شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ وی ایہہ رنگ بڑا نمایاں و کھالی دیندا اے۔

رانجھن رانجھن کوکدی میں آپے رانجھن ہوئی
رانجھن رانجھن مینوں سبھ کوئی آکھو ہیر نہ آکھو کوئی
جس شوہ نوں میں ڈھونڈدی لدھا شوہ سوئی
کہے حسین سادھاں دے ملیاں نکل بھل گیوئی

یاں

اہ نس دس دی دل میرے صورت یار پیار دی اے
باغ تیرا باغیچہ تیرا میں بلبل تمہارے دی
اپنے شوہ نوں آپ بجھاواں حاجت نہیں پسارے دی
کہے حسین فقیر نماناں تھیواں خاک دوارے دی

توحیدی رنگ

ربا میرے اوگن چت نہ دھریں
اوگن ہاری نوں گن ناہیں لوں لوں عیب بھری
جیوں بھاوے تیوں رکھ پیارے تیرے دروازے پڑی
کہے حسین فقیر نماناں عدلوں فضل کریں

تصوف دا درس

اک دن تینوں سپنا تھیسن گلیاں بابل والیاں دو
اڈ گئے بھور پھلاں دے کولوں سن پتراں سن ڈالیاں دو
جت تن لگے سوئی تن جانے ہور گلاں کرن سکھالیاں دو
رہ وے قاضی دل نہیوں راضی گلاں ہویاں تاں ہوون والیاں دو

Marfat.com

سوئی راتیں لیکھے پوسن جو نال صاحب دے جالیاں دو
ناوں حسین تے ذات جلاہیا گالیاں دیندیاں تانیاں والیاں دو

یاں

مائے نی میں کہنوں آکھاں درد وچھوڑے دا حال
دھواں دھکھے میرے مرشد والا جاں پھولاں تے لال
سولاں مار دیوانی کیتا ' برہوں پیا ساڈے خیال
دکھاں دی روٹی سولاں دا سالن ' آہیں دا بالن بال
جنگل بیلے پھراں ڈھونڈیندی اجے نہ پائیو لال
کہے حسین فقیر نماناں شوہ ملے تے تھیواں لال

عمل دادرس

گل دو کیتی ساڈے خیال پئی گل پئی ونباہی لوڑیئے
شمع دے پروانے وانگوں جلدیاں رنگ نہ موڑیئے
ہاتھ عشق مہاوت رانجھا انکس دے دے ہوڑ یئے
کہے حسین فقیر سائیں دا لگڑی پریت نہ توڑیئے

یاں

کیا کرسی باب نمانی دا
نہ اساں کتیا نہ اساں تنبیا کہیا حجرہ تانی دا
جمدیاں تل روون لگے یاد پیو دی گھانی دا
گور نمانی وچ پوندیاں کہیاں ہو ہوائیں تیریاں ایتھے رہیاں
داس آیا وچ دانی دا
کہے حسین فقیر مولا دا' آکھے سخن حقانی دا

علامتی رنگ ☆ شاہ حسینؒ ہوراں نوں پنجابی زبان دی کافی تے علامتی شاعری دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے۔ اوہناں نے پنڈاں دے لوکاں دی تہذیب تے کلچر دے لفظاں نوں علامت دے طور تے ورتیا اے۔ ایس توں علاوہ اوہناں نے "ہیر رانجھے" دی لوک داستان دے اہم کرداراں نوں وی علامت دے طور تے استعمال کیتا اے جس پاروں اوہناں دی شاعری من کھویں تے من کھویں وکھالی دیندی اے۔ جیویں

رانجھا جوگی میں جو گیانی کملی کرکر سڑی آں
ماس جھرے جھر پنجر ہویا کڑکن لگیاں ہڈیاں
میں ایانی نیو کیہہ جانا برہوں نتاواں گڈیاں
کہے حسین فقیر سائیں دا من تیرے میں لگیاں

Marfat.com

یاں

گھم چر کھڑیا گھم، تیری کتن والی جیوے
کتن والی جیوے تلیاں ونڑن والی جیوے
بڈھا ہوئیوں شاہ حسینا وندیں جھیراں پیاں

یاں

چرخا میرا رنگڑا رنگ لال

جے وڈ چر خاتے وڈمئے برس ہن باراں پئے
جے وڈ چر خاوڈ گھمائیں سے آئیاں سیس گنڈائین
جے وڈ چر خاتے وڈ پچھی ماپیاں میرے سر تے رکھی

ملامتی رنگ ☆ شاہ حسینؒ ہوراں اپنی حقیقت تے اصلیت توں لوکائی توں لکاون لئی علامتی ٹولے وچ شرکت کیتی۔ تاں جے لوکائی اوس نوں بھیڑا جان کے اوس توں دور رہوے تے اوہ کدھرے کلے بہ کے اپنے سائیں دی یاد وچ رجھے رہن ایہہ مقام تے مرتبہ ہر حاری ساری نوں نہیں مل سکدا اسگوں ایہہ مقام تے خاصاں نوں ای ملدا اے۔ اللہ سوہنے دا فرمان ایں۔
"اللہ دے بچے بلی ملامت کرن والیاں دی ملامت توں نہیں ڈردے تے ایہہ اللہ دا فضل اے جنہوں چاہوے ایہہ خوبی عطا کردیوے تے اللہ سوہنا بہت زیادہ علم والا اے" شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ ملامتی رنگ ویکھو۔

بریاں بریاں وے اسیں بریاں وے لوکا
بریاں کول نہ بہووے لوکا
دنیا دی بے ثباتی تے ناپائیداری بارے

ہر صوفی شاعر نے دنیا دی بے ثباتی تے ناپائیداری دا ذکر کیتا اے۔ شاہ حسینؒ ہوراں وی بڑے خوبصورت تے نویکلے انداز وچ دنیا دی بے ثباتی تے ناپائیداری دا نقشہ کھچیا اے۔ جیویں

کیا بھروسہ دم دا
اڈیا بھور تھیا پردیسی اگے راہ گم دا
کوڑی دنیا کوڑ پسارا جیوں موتی شبنم دا
کہے حسین فقیر سائیں دا چھوڑ سریر بھسم دا

یاں

اساں وت نہ دنیا آوَنا
سدا نہ پھلے تو ر یا تے سدا نہ لگدے ساوناں
سوئی کم وچار کے کیجئے جاں انت نہیں پچھاوَنا
پیو کڑے ہن چار دیہاڑے الست سوہرے خاوناں
ایہہ جوبن دو چار دہین دا کاہے کو جھوٹ کماوَناں
کہے حسین سنائے کے اساں خاک دے نال سماوَنا

Marfat.com

معاشرتی رنگ ☆ہر شاعر دا کلام اپنے سمے دی سماجی' سیاسی' معاشی تے معاشرتی تصویر پیش کردا اے شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ اپنے سمے دی سیاسی سماجی تے معاشرتی حالت دا جھلکارا ملدا اے شہنشاہ اکبر دے دور وچ ہندو' سکھ' مسلمان' تے دوجیاں قوماں رل مل کے رہندیاں سن' ایس بارے شاہ حسینؒ آکھدے نیں:-

؎ پوتھی کھول وکھا بھائی باہمنا
پیارا کدوں ملیسی ساہنما

یاں

چور کرن نت چوریاں
عملی نوں عملاں دیاں گھوڑیاں ۔ کامی نوں چنتا کم دی
باتشاں نوں باتشاہیاں ' شاہاں نوں اگراہیاں
مہر نوں پنڈ گراؤں دی

چور کرن نت چوریاں۔ عملی نوں عملاں دیاں گھوڑیاں
کامی نوں چنتا کام دی۔ اساں طلب سائیں دے نام دی
باتشاہاں نوں نت شاہیاں۔ شاہاں نوں اگراہیاں
مہر نوں پنڈ گراؤں دی۔ اساں طلب سائیں دے نام دی
اک شاہ حسین فقیر اے۔ تسی آکھو نہ کوئی پیر اے
اساں کوڑی گل نہ بھاوندی۔ اساں طلب سائیں تے نام دی

غرور تکبر دی نندیایاں عاجزی انکساری دا درس ☆اللہ سوہنے نوں غرور تکبر' طمع' لالچ' حرص' اکا پسند نہیں بلکہ اللہ تعالیٰ عاجزی' انکساری' نوں بے انت پسند فرماندے نیں۔ صوفیاء کرام اولیاء کرام' بزرگان دین تے درویشاں وی غرور تکبر دی نندیا کیتی اے۔ تے عاجزی انکساری نوں پسند فرمایا اے۔ دوجے صوفی شاعراں وانگ حضرت شاہ حسینؒ ہوراں وی غرور تکبر لالچ حرص دی نندیا کیتی اے تے عاجزی انکساری دا درس دتا اے۔

؎ چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی کیہ ویڑو ای خود گمانوں
کہے حسین فقیر سائیں دا صحیح سلامت چلے جہانوں

یاں

میرے صاحبا! میں تیری ہو مکی آں
منوں نہ وساریں مینوں میں ہر گلوں چکی آں
اوگنہار کوگن ناہیں بخش کریں تے چھٹی آں
جیویں بھاوے تیویں رکھ پیارا' دامن تیرے لکی آں
جے توں نظر مہر دی بھالیں چڑھ چوبارے ستی آں
کہے حسین فقیر سائیں دا' در تیرے دی کتی آں

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی حضرت شاہ حسینؒ واقعی عظیم بزرگ

Marfat.com

تے اچ پدھرے دے صوفی شاعر نیں تانہیوں اوہناں دا کلام چار سو سال توں بعد وی اوناں ای شہور تے مقبول اے جنہاں اوس سمے وچ سی۔ اوہ اپنے کلام دی علمی 'ادبی' فنی تے لسانی خوبیاں روں ہمیشہ زندہ رہن گے۔ (انشاء اللہ)

ول مختار جاوید انور۔

علم ادب دی خدمت کر کے اچا کر دے نانواں
ایہو جہے سلکھنے پتر ور لے جمندیاں مانواں

سوال نمبر ☆ .شاہ حسینؒ تے تصور عشق دا ویروا کرو

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی شاعری تے مذہب دا بڑا پرانا تے گوہڑا رشتہ اے۔ ہر زبان تے 'ہر ملک دا اڈھلا ادب مذہب دی تبلیغ لئی ورتیا گیا اے۔

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی پنجابی ادب دی بنیاد وی مذہبی پرچار تے رکھی گئی اے پنجابی دا اڈھلا نثری تے شعری ادب ایس دعوے دا مونہہ بولدا ثبوت اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے خواجہ غلام فریدؒ ہوراں تیک سبھناں صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں تبلیغ اسلام دا عملی کم کیتا۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں شلوک راہیں لوکائی نوں خدا دی عبادت تے ریاضت تے مخلوق خدا دی خدمت دا درس دتا۔ ایسے طراں دوجے صوفی شاعراں کافیاں تے سی حرفیاں راہیں اللہ تے اللہ دے رسولؐ دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑایا تے اوہناں نوں پیار محبت امن 'آشتی' اخلاقی رواداری' تے اسلامی بھائی چارے دی فضا نوں قائم کرن دی ضرورت تے زور دتا۔

پنجابی ادب دی تاریخ دا غور نال مطالعہ کریئے تے ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی سبھناں صوفی شاعراں وچ عشق حقیقی تے محبوب ازلی دے وصال دی سک سانجھی اے صوفی شاعراں عشق حقیقی دے خاردار راہواں تے سفر کیتا اے۔ عشق دیاں دو قسماں نیں۔ (1) عشق مجازی (2) عشق حقیقی فانی دنیا تے فانی دنیا دیاں شیواں نال پیار محبت کرنا عشق مجازی اکھوانداے ویکھیا گیا اے پئی معرفت تے تصوف دیاں منزلاں دے سالک عام طور تے پہلوں عشق مجازی دی پوہڑی تے چڑھدے نیں۔

(2) عشق حقیقی توں مراد اے محبوب حقیقی یاں محبوب ازلی نال پیار محبت کرنا' لسانیات دے ماہراں موجب پنجابی زبان دے سبھناں شاعراں دی فطری تے فکری سانجھ وی عشق حقیقی اے بعض ماہراں موجب تصوف دیاں منزلاں دے سالک عام طور تے پہلوں عشق مجازی دی پوہڑی تے چڑھدے نیں۔ ایس گل دی تصدیق پنجابی زبان دے شکسپیر انج کر دے نیں۔

؎ وارث عشق حقیقی دے لین لذت۔ پہلوں چکھ کے لون مجازیاں دا

عشق اک لازوال جذبہ اے بلکہ عشق اک اوہ جذبہ اے جہیڑا انسان تے حیوان وچ تمیز کروانداے جس انسان دے دل وچ عشق دا جذبہ نہیں اوہ انسان' انسان نہیں بلکہ حیوان ڈنگریاں پشو اے اوہ انسان ہمدردی' قربانی' ایثار' پیار' محبت' مہر مروت' اخلاقی رواداری تے بھائی چارے دے سچے تے سچے جذبیاں توں اکا محروم ہووے گا۔

Marfat.com

جیویں کہ پہلوں عرض کیتا گیا اے پئی بعض لسانیات دے ماہراں تے عظیم سوجھواناں موجب عشق حقیقی یاں تصوف دیاں منزلاں دے سالک عام طور تے پہلوں عشق دی پوہڑی چڑھدے نیں جس ول وارث شاہ ہوراں وی ارشاد کیتا۔ جدوں اسیں کافیاں دے موہڈھی صوفی شاعر حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دی حیاتی تے شاعری تے جھات پانے آں تے سانوں اوہناں وچ کوئی عشق مجازی والی گل نظر نہیں آوندی۔ ایس سلسلے وچ لسانیات تے ماہر تے عظیم سوجھوان ڈاکٹر لاجونتی رام کرشن ہوراں تحقیقات چشتی دے حوالے نال آکھیا اے "مادھو دے رشتے داراں حسین تے مادھونوں اکو بستر وچ ستیاں ویکھیا۔ اوہ دوہاں نوں قتل کرن لئی آئے پر اللہ سوہنے دے فضل تے حسین دی طاقت نے اوہناں نوں انھیاں کر چھڈیا۔ اوہناں نوں بوہای نہ لبھاتے اوہ واپس مڑ گئے۔

شاہ حسینؒ اک عظیم صوفی شاعر تے بزرگ نیں۔ ایس لئی اوہناں دے کلام وچ عشق، محبت ہجر فراق عارفانہ تے صوفیانہ مضمون بڑے سوہنے انداز نال ملدے نیں شاہ حسینؒ ہوراں دے فلسفہ عشق بارے کلام وچوں ونگی پیش خدمت اے مشہور کافی ملاحظہ فرماؤ۔

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ای، باہر توں ای، روم روم وچ توں
توں ہیں تانا توں ہیں بانا سبھ کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر سائیں دا میں ناہیں سبھ توں

اک ہور تھانویں آکھدے نیں۔

رانجھن رانجھن کوکدی نی میں آپے رانجھن ہوئی
رانجھن رانجھن مینوں سبھ کوئی آکھو، ہیر نہ آکھو کوئی
جس شوہ نوں میں ڈھونڈیندی دی لدھا شوہ سوئی
کہے حسین سادھاں دے ملیاں نکل بھل گیوئی

یاں

سائیں باہجوں سبھ جھوٹی بازی
کوڑی دنیا پھرے غمازی
آپے اک انیک کہاوے صاحب بنے لہوں رنگی
کہے حسین سہاگن سوئی جو شوہ دے رنگ رنگی

اک عاشق صادق دے وچ رب سوہناوس جاندا اے تے اوس دے روم روم اللہ سوہنا محسوس ہون لگ پیندا اے عاشق دی اپنی انفرادی حیثیت مک جاندی اے تے اوہ اپنے محبوب ازلی تے محبوب حقیقی وچ گم ہو جاندا اے ایس مقام تے اپڑ کے شاہ حسینؒ ہوراں دی کیفیت انج ہو جاندی اے۔

میرے صاحبا! میں تیری ہو مکی آں
منوں نہ وساریں مینوں میں ہر گلوں چکی آں

Marfat.com

اوگنہاری کوگن ناہیں بخش کرے تاں چھٹی آں
جیویں بھاوے تیویں راکھ پیاریا۔ دامن تیرے لکی آں
جے توں نظر مہردی بھالیں ' چڑھ چوبارے ستی آں
کہے حسین فقیر سائیں دا' در تیرے دی کتی آں

شاہ حسینؒ ہوراں دنیانالوں ناطہ توڑ کے رب نال جوڑیاتے سدااوسے دابن کے رہ گیا۔اوہناں دی کافی وچ اک نواں عشقیہ رنگ ویکھو:۔

تنہاں نوں غم کیا' سائیں جنہاں دے دل
سوہنی صورت دلبر والی رہی اکھیں وچ گل
اک پل سجن جدا نہ تھیوے بیٹھا اندر مل
کہیے حسین فقیر سائیں دا چلنا اج کے کل

یاں

چور کرن نت چوریاں ' عمل نوں عملاں دیاں گھوڑیاں
کافی نوں چنتا کم دی' اساں طلب سائیں دے نام دی
بادتشاہاں نوں نت شاہیاں شاہاں نوں اگراہیاں
مہر نوں پنڈ گراؤں دی اساں طلب سائیں دے نام دی
اک شاہ حسین فقیر اے تسی آکھو نہ کوئی پیر اے
اساں کوڑی گل نہ بھاوندی ' اساں طلب سائیں دے نام دی

ایس بحث توایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی شاہ حسینؒ ہوراں داکلام واقعی عشق حقیقی تے محبوب ازلی دے مضموناں نال بھریا ہویااے۔اوہناں داکلام عشق تے محبت مہر تے مروت 'ہجر تے فراق 'سوز تے گداز 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دادرس دیندااے۔

سوال نمبر4 ☆ شاہ حسینؒ دے کلام تے جھات پاؤ (یاں)

O------ شاہ حسینؒ دی شاعرانہ عظمت دا تحل کناں بنیاداں تے اسریا ہویااے بحث کرو
(پنجاب یونیورسٹی 1989ء) (یاں)

O------ شاہ حسینؒ نے شاعری دے کئی نویں امکان سامنے لیاندے نیں بحث کرو۔
(پنجاب یونیورسٹی 1991) (یاں)

O------ شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری کیہ درس دیندی اے (یاں)
شاہ حسینؒ دی شاعری وچ توحیدی وچار ملدے نیں ثابت کرو
پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں جے ایس زبان وچ صوفیاء کرام 'اولیا کرام' درویشاں تے بزرگان دین نے اپنے خیالاں تے وچاراں دا اظہار کیتا پنجابی زبان دی بنیاد تصوف تے

Marfat.com

معرفت تے رکھی گئی اے پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے خواجہ غلام فریدؒ تیکر سبھناں صوفی شاعراں تصوف تے معرفت دے مضموناں نوں بڑے سوہنے 'سادہ تے نویکلے انداز نال پیش کیتا۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں شلوکاں راہیں لوکائی نوں خدادی عبادت ریاضت تے مخلوق خدادی خدمت لئی پریریا۔ اوہناں دسیا پئی دنیا فانی تے ناپائیدار اے بندے دی حیاتی محدود تے مختصر اے بندے نوں چائیدا اے پئی نیک عملاں تے چنگے کماں نال ایس مختصر تے محدود حیاتی نوں لاثانی تے لافانی بنایا جاوے اوہناں اپنی شاعری راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دا آفاقی پیغام دتا۔ اوہناں غرور تکبر، دکھاوے دی عبادت 'عیاری' مکاری' طمع حرص لالچ' غیر اخلاقی غیر شریعی تے غیر اسلامی کم کرن دی نندیا کیتی اے۔ اوہناں پیار محبت' تے مہر مروت' نال اک دوجے دے کم آون تے اک دوجے دا دکھ درد ونڈاون دا درس دتا۔ اوہناں دے کلام وچ تصوف' معرفت' تے شریعت محمدیؐ توں علاوہ عارفانہ تے صوفیانہ مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے نیں۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں بعد ایس صوفیانہ ریت نوں بڑے خوبصورت انداز وچ اگے ٹوریا اوہناں "کافیاں" راہیں لوکائی نوں معرفت تے تصوف دی سکھیا دتی۔ اوہناں دا نویکلا رنگ ویکھو :۔

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں نہیں باہر توں ہیں' روم روم وچ توں
توں ای تانا توں ای بانا' سبھ کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر نمانا' میں ناہیں سبھ توں

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی ادب تے مذہب دا آپس وچ بڑا گوڑھا تے پرانا تعلق اے تاہیوں ہر ملک تے ہر زبان دے ادب وچ مذہب نوں خاص اہمیت حاصل اے۔ شاہ حسین دی ایس کافی وچ وی رب سوہنے دے عشق دے نال نال معاشرے دا اجھلکارا وکھالی دیندا اے۔ ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی بلھے شاہ وانگ اوہناں دے کلام وچ بے باکی تے جرات نہیں بلکہ عاجزی تے انکساری اے کیوں جے اللہ سوہنے نوں غرور تکبر دی بجائے عاجزی' انکساری تے حلیمی بڑی پسند اے۔

چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی کیہہ ویڑھ ای خودی گمانوں
کہے حسین فقیر سائیں دا صحیح سلامت چلے جہانوں

شاہ حسینؒ ہوراں پنجابی دی صوفیانہ شاعری نوں بڑے سوہنے انداز وچ اگے ٹوریا اے۔ اوہناں تصوف تے معرفت دے مضموناں نوں کافی دے رنگ وچ پیش کیتا اے۔ چنگے شعریاں چنگی شاعری دی خوبی بارے لسانیات تے تعلیم دے ماہر تے سوجھوان پروفیسر عارف عبدالمتین ہوراں دے وچار ایہہ نیں۔ (1) شعر وچ عوامی حیاتی دا اجھلکارا ہونا چائیدا اے (2) شعر وچ عوامی دے دلی جذبات تے احساسات دی ترجمانی ہونی چائیدی اے (3) شعر دی زبان عوامی ہونی چائیدی اے۔ ایس توں علاوہ شعری زبان وچ سادگی' روانی تے نرول پن ہونا چائیدا اے۔ (4) ایہہ گل وی ضروری اے پئی شاعری قاری دے دل تے دماغ نوں متاثر کرے۔ پروفیسر صاحب ہوراں دے

Marfat.com

متھے ہوئے اصولاں نوں مکھ رکھدیاں شاہ حسینؒ دیاں کافیاں دا جائزہ لیئے۔

شاہ حسینؒ ہوراں دی حقیقت پسندی دا اک انگ ویکھو۔

ناؤں حسین تے ذات جولاہا گالھیاں دیندیاں تانیاں والیاں وو

لسانیات دے ماہراں موجب عشق دی دو قسماں نیں۔

(1) عشق حقیقی (2) عشق مجازی

خالق حقیقی، محبوب حقیقی، تے محبوب ازلی نال پیار کرن نوں عشق حقیقی آکھیا جاندا اے جد کہ فانی دنیا تے فانی دنیادیاں شیواں نال پیار کرن نوں عشق مجازی آکھیا جاندا اے تاریخ گواہ اے پئی بھناں صوفی شاعراں عشق حقیقی نوں اپنی حیاتی دا مقصد تے مسلک قرار دتا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے خواجہ غلام فریدؒ تیک بھناں صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں تصوف تے معرفت دے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نوں پیش کیتا اے۔

عشق دیاں تن منزلاں ہوندیاں نیں۔ (1) فنافی الشیخ، (2) فنافی الرسول (3) فنافی اللہ۔

شاہ حسینؒ ہوراں دیاں کافیاں وچ فنافی الشیخ دا رنگ ویکھو۔

مائے نی میں کہینوں آکھاں درد وچھوڑ دا حال
دھواں دھکھے میرے مرشد والا جاں پھولاں تاں لال
سولاں مار دیوانی کیتا برہوں بپا ساڈے خیال
دکھاں دی روٹی سولاں دا سالن آہیں دا بالن بال
جنگل بیلے پھراں ڈھونڈیندی اجے نہ پائیو لال
کہے حسین فقیر نمانا شوہ ملے تاں تھیواں نہال

شاہ حسینؒ ہوراں دیاں کافیاں وچ فنافی الرسول بارے وی کجھ کلام ملدا اے پر فنافی اللہ جیہڑی عشق دی اہم نے چھیکڑلی منزل ہوندی اے 'ایس بارے ڈھیر سارا کلام موجود اے ایہہ کافی ویکھو۔

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ہیں باہر توں ہیں روم روم وچ توں
توں ای تانا توں ای بانا سبھ کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر سائیں دا میں ناہیں سبھ توں

اک ہور تھانویں لکھدے نیں

ربا میرے اوگن چت نہ دھریں
اوگن ہاری نوں کوگن ناہیں لوں لوں عیب بھری
میرے صاحبا' میں تیری ہوکی آں

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی شاہ حسینؒ اک عظیم شاعر تے معروف بزرگ سن۔ اوہ شریعت محمدیؐ نے طریقت دونواں دے پابند سن۔ اوہناں اپنے کلام راہیں توحید دا آفاقی پیغام بڑے سوہنے تے سادہ انداز نال لوکائی تیک اپڑایا اے اوہناں دیاں کافیاں وچ اوہناں دا توحیدی رنگ اج وی اوناں

Marfat.com

ای من کھچواں تے من کھبواں ایں جنہاں شہنشاہ اکبر دے عہد وچ سی۔ شاہ حسینؒ ہوراں جدوں توحیدی سبق پڑھیاتے اوہناں نوں ہر پاسے خدا ای خدا نظر آؤندا اے۔

شاہ حسینؒ ہوراں دی ہر کافی وچ توحیدی رنگ نمایاں وکھالی دیندا اے۔ شاہ ہوری ہر ویلے توحیدی گیت گاندے رہندے سن، جس توں ثابت ہوندا اے پئی اوہ اول آخر اک باعمل بزرگ تے عظیم صوفی سن۔ اوہناں اپنے کلام راہیں تبلیغ اسلام دا پرچار کیتا تے لوکائی تیک اللہ تے اللہ دے رسول دا آفاقی پیغام بڑے موثر انداز نال اپڑایا اے آکھدے نیں۔

عاشق ہوویں تاں عشق کماویں
راہ عشق دا سوئی دا نکا دھاگہ ہوویں تاں جاویں
باہر پاک اندر آلودہ کیا تو شیخ کماویں
کہے حسین جے فارغ تھیویں تاں خاص مراتبہ پاویں

شاہ حسینؒ ہوراں پنجابی شاعری دے موہڈھی علامتی شاعر نیں اوہناں اپنیاں کافیاں وچ پنڈاں دی تہذیب تے کلچر دے الفاظ نوں علامت دے طور تے ورتیا اے اینہاں علامتاں وچ چرخے نوں خاص اہمیت حاصل اے۔ چرخے نوں انسانی جسم دے حوالے نال پیش کیتا اے۔ چرخے دے حصیاں نوں انسانی جسم دے حصیاں دے طور تے ورتیا گیا اے اینہاں علامتاں راہیں نیک عمل تے چنگے کم کرن دی پریرنا کیتی گئی اے۔

دوجے صوفی شاعراں وانگ حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری دا ذکر پیر پیر تے وکھالی دیندا اے اوہناں دسیا اے پئی بندے دی حیاتی بڑی مختصر تے محدود اے، ایس مختصر تے محدود حیاتی نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لاثانی تے لافانی بنایا جاسکدا اے شاہ حسینؒ ہوراں دا کلام ویکھو۔

توں آہو کت وللّی نی توں آہو کت وللّی
ساری عمر گوائی آیویں پائی نہ پچھی چھلی
گلیاں وچ پھیریں لٹیندی ایہہ گل نہوں بھلی
کہے حسین فقیر سائیں دا داج وہونی چلی

دنیاوی ناپائیداری بے ثباتی بارے

پیارے لال کیا بھروسہ دم دا
اڈیا بھور تھیا پردیسی اگے راہ اگم دا
کوڑی دنیا کوڑا پسارا جیوں موتی شبنم دا
جنہاں میرا شوہ رجھایا تنہاں دا بھوجھم دا
کہے حسین فقیر سائیں دا چھوڑ سریر بھسم دا
اک دن تینوں سپنا تھیسن گلیاں بابل والیاں وو

Marfat.com

اڈ گئے بھور پھلاں دے کولوں سن پتراں سن ڈالیاں وو
جت تن لاگے سوتن جانے ' ہور گلاں کرن سکھالیاں وو
رہ وے قاضی دل نہیں راضی' گلاں ہویاں ہوون والیاں وو
سو ہی راتاں لیکھے پوسن ' جونال صاحب دے جالیاں وو

شاہ حسینؒ ہوراں دیاں کافیاں بارے لسانیات دے ماہر تے معروف سوجھوان ڈاکٹر اسلم رانا ہوری اپنی کتاب رمز روایت وچ آکھدے نیں۔

شاہ حسین اپنے رانجھن نوں ملن لئی کس قدر بیقرار تے بے چین نیں اک کافی وچ ویکھو :۔

میں وی جھوک رانجھن دی جانا' نال میرے کوئی چلے
پیریں پوندی' منتاں کردی جانا تے پیار اکلے
نیں وی ڈوہنگی تلا پرانا' شہیاں پتن ملے
جے کوئی خبر متراں دی لیاوے ' ہتھ دے دینی آں چھلے
راتیں درد وہیں درماندے گھاؤ متراں دے اٹھے
رانجھن یار طبیب سنی دا میں تن درد اولے
کہے حسین فقیر نمانا سائیں سنہوڑے گھلے
یاں لکھی لوح قلم دی قادر نیں جے سکنی ایں موڑ
ڈولی پائے لے چلے کھیڑے نہ میتھوں عذر نہ زور
رانجھن مینوں کنڈیاں پائیاں دل وچ لگیا شور
مچھی وانگوں میں پئی تڑفاں قادر دے ہتھ ڈور
کہے حسی فقیر نمانا کھیڑیاں دا کوڑا زور

صوفی لوکاں غیر اللہ توں ہمیشہ نفرت کیتی اے۔ ایہہ رنگ شاہ حسینؒ دے کلام وچ ویکھو :۔

نی مائے مینوں کھیڑیاں دی گل نہ آکھ
رانجھن میرا میں رانجھن دی کھیڑیاں نوں کوڑی جھاک
لوک جانے ہیر کملی ہوئی ہیر دا در چاک
کہے حسین فقیر سائیں دا جان دا مولا آپ

اللہ سوہنے نوں غرور تکبر اکا پسند نہیں بلکہ عاجزی انکساری بے حد پسند اے اللہ دے صوفی لوک وی عاجزی انکساری نوں بڑی اچیج دیندے نیں شاہ حسینؒ ہوراں اپنے آپ نوں عاجزی انکساری دا پیکر ثابت کرن لئی عورت دا روپ دھاریا اے اک رنگ ویکھو :۔

میرے صاحبا میں تیری ہو مکی آں
منوں نہ وساریں مینوں میں ہر گلوں چکی آں
اوگنہاری کوگن ناہیں بخش کرے تاں چھٹی آں
جیویں بھاوے تیوں راکھ پیاریا دا من تیرے لکی آں

Marfat.com

جے توں نظر مہر دی بھالیں چڑھ چوبارے ستی آں
کہے حسن فقیر سائیں دا در تیرے دی کتی آں

دوجے صوفیاء کرام وانگوں شاہ حسینؒ ہوراں لوکائی نوں نہ صرف خدادی عبادت تے مخلوق خدادی خدمت دادرس دتا بلکہ اوہناں نوں سدھے رستے لئے ٹرن دی ہدایت کیتی تے اوہناں لئی دعا کیتی اے شاہ حسینؒ ہوراں دا ایہہ رنگ ویکھو:۔

نی تینوں رب نہ بھلی دعا فقیراں دی ایہا
رب نہ بھلی ہور سبھ کجھ بھلی رب نہ بھلن جہیا
سوہنا روپا سبھ چھل ویسی عشق نہ لگدا لہیا
ہورناں نال ہسدی کھیڈ دی شوہ نال گھونگھٹ کہیا
چارے نین گڈا وڈ ہوئے' وچ وچولا کہیا
عشق چوبارے پائی جھاتی ہن تینوں غم کہیا
مائے دی سونہہ' بابل دی سونہہ گل چینگیڑی الہیا
کہے حسین فقیر نمانا مرنا تے ماناں کہیا

سیانے آکھدے نیں پئی شاعر دا کلام اپنے سمے دی سیاسی' سماجی' معاشرتی تے معاشی تصویر نوں پیش کردا اے۔ شاہ حسین دے کلام وچ ایہہ رنگ ویکھو:۔

چور کرن نت چوریاں — عمل نوں عملاں دیاں گھوڑیاں
کامی نوں چنتا کم دی — اساں طلب سائیں دے نام دی
باتشاہاں نوں نت شاہیاں — شاہاں نوں اگراہیاں
مہر نوں پنڈ گراؤں دی — اساں طلب سائیں دے نام دی
اک شاہ حسین فقیر اے — تسی آکھو نہ کوئی پیر اے
اساں کوڑی گل نہ بھاوندی — اساں طلب سائیں دے نام دی

شہنشاہ اکبر دے دور وچ برصغیر ہندو وچ سکھ مسلمان ہندو' عیسائی تے دوجیاں قوماں اکھیاں رہندیاں سن شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ شہنشاہ اکبر دے سانجھے معاشرے دا جھلکارا ویکھو۔

پوتھی کھول وکھا بھائی باہمنا۔ پیارا کدوں ملسی ساہمنا

ایس بحث توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی۔

1۔ شاہ حسینؒ واقعی اچ پدھر دے صاحب حال شاعر سن۔
2۔ شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری عشق محبت' مہر مروت' چنگے تے نیک کم کرن توں علاوہ دنیادی بے ثباتی تے ناپائیداری دا درس دیندی اے۔
3۔ شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ توحیدی رنگ بڑا اگڑواں وکھالی دیندا اے۔
4۔ شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری نے واقعی نویں امکان پیش کیتے نیں۔

Marfat.com

5۔ شاہ حسینؒ ہوراں علامتاں راہیں بندے نوں چنگے کم تے نیک عمل کرن دی پریرنا کیتی اے۔

سوال نمبر 5☆شاہ حسینؒ بطور علامتی شاعر یاں شاہ حسینؒ دے علامتی نظام تے بھرواں مضمون لکھو۔

(پنجاب یونیورسٹی 1998`1996`1993`1992)

شاہ حسینؒ ہوراں دا شمار پنجابی دے عظیم صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہناں نوں ایہہ وی اعزاز حاصل اے' پئی اوہ پنجابی دے کافیاں دے پہلے شاعر نیں۔ اوہناں نوں پنجابی شاعری وچ علامتاں دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے اوہناں اپنی شاعری وچ پنڈاں دی تہذیب تے کلچر نوں علامتاں راہیں پیش کیتا اے ایناں علامتاں پاروں اوہناں دی شاعری بڑی من کچھویں تے من کبھویں ایں۔ ایہہ گل بڑی اچرج اے پئی بعض شاعر اپنے آپ نوں علامتی شاعری دا موہڈھی تے بانی شاعر قرار دیندے نیں۔ حالانکہ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی شاہ حسینؒ پنجابی شاعری دے موہڈھی علامتی شاعر نیں۔ ایس سلسلے وچ پنجابی دے مشہور ماہر لسانیات جناب حسین شاہد ہوراں دے وچار ویکھو :۔

"علامت دے بہانے اڑونی پان دی رسم ضرور نویں نویں ٹری اے "انسان پہلاں دی گل سمجھان لئی علامتاں دا سہارا لیندا اسی تے اج وی۔ علامت کل دی گل وچ جان پاندی سی۔ اج وی علامت دی ورتوں نال گل دا اثر دگنا ہو جاندا اے۔ پر علامت لئی ضروری اے پئی اوہ ساڈے معاشرے وچوں لی گئی ہووے۔ جنہوں اسی ویندیاں سار سمجھ نہ لئے' اوہ علامت نہیں اڑونی ہوندی اے علامت ساڈے معاشرے دی چاٹی وچ رڑ کے نال تر کے اتے آجاندی اے فنکار اوہدی پنی کر کے سانوں کھواوندا اے۔ اوہ علامت نوں بوجھے چوں کڈھ کے چاٹی چ نہیں سٹ دا۔

(پورنے۔ ص 41)

حسین شاہد ہوراں دی گل نوں تنویر بخاری ہوراں انج نکھیڑا کر کے دسیا اے۔

"ایہہ علامتاں جدید دور دیاں سینتراں (امیجری) وانگوں نریاں گونگے دیاں سنتراں ای نہیں جہیڑیاں ای اوس دی ماں ای ماں سکدی اے۔ اوہناں دیاں علامتاں عام فہم نیں تے اوہناں وچ کدھرے وی ابہام پیدا نہیں ہوندا علامتاں ورتن لئی اوہناں دا مقصد گل نوں چنگی طرحاں کھول کے سمجھاؤنا ایں۔ اوہ گل جہیڑی لمے چوڑے لفظاں وچ بیان کرن مگروں وی بندے دی سمجھ وچ نہ آوے اوہنوں اک نکی جیہی علامت وچ بیان کر دتا جاندا اے۔ کیوں جو لوکی اوس دا مفہوم تے پس منظر پہلاں توں جاندے ہوندے نیں تے اوس علامت نال تعلق رکھن والے اکثر تجربیاں وچوں گزرے ہوندے نیں۔ ایس لئی اوہدا مطلب جھٹ سمجھ لیندے نیں (پنجاب رس۔ ص۔ 35)

ایہہ گل حقی تے سچی اے پئی شاہ حسینؒ ہوراں اپنیاں کافیاں وچ جہیڑے الفاظ نوں علامت دتے طور تے ورتیا اے اوہ بڑے سادہ تے عام فہم نیں۔ ایسے طراں اوہناں اپنے کلام وچ نویاں تے عام فہم تشبیہاں، تشبیہیاں تے استعارے ورتے نیں جس پاروں اوہناں دا کلام چار سو سال دا عرصہ گزرن

Marfat.com

دے باوجود لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔ جہیڑے عوامی الفاظ نوں اپنی شاعری وچ ورتیا اوہناں داویروا انج اے۔

چرخہ، سوتر، باڑ، پونی، منے، گوہڑا، ترکلا، پروٹہ، پیاہ، کپھی، روں، چھکڑیاں، چھلی، سوت، کھدر، ان کورا، پٹ، سوئی دھاگہ، جلاہا، کتنا تنبنا، تانا، بانا، اٹی، تانی، چونسی، مال، پنسی، رینار، رچھ، بابل، کراہی، رتیھا، پیکڑا، اٹیا، ڈولڑی، بھولی، پالین، جنج، سیمج، مکلاوا، سنج سویرا، کھاری، جوبن، داج، سالو، سہاگن، چنڑی، پاری، صاحب، ریت، پریت، تندور، بیراگن، حکیم، طبیب، وید، طمع، کوٹھڑی، مسان، کوکر، کاکر، دامن، جوگی، جوگن، چھٹ، چھلہ، جگیانی، سیانا، کنڈیاری، ہاتھی، کاگ، شام، ببول، دانے، ہیکاری، منداماڑی، فقیر، مچھی، کملی، لوئی، سندر، کنڈے، کنک، اوگنہاری، جھجے، جتی، رانا، مرغیاں، پھوری، عالم، قاضی سولاں، جوں، کملی، مندری، طنبور، بادتشاہ، ملال، کھوہ، چبنا، ایالی، چبارا، تارا، سیاں، کھوہی، کھوہڑی، چوہڑی، گولی، ڈول، سکھیاں، ہرٹ، جھجلی، بردی، باندی، کوٹھے، جم، سہلیاں، پانی، گھڑے، سادہ، وانس، محل، عزائیل، ننان، کنڑی، سائیں، مسافر، سراں، لیکھا، درویش، پن، گولڑا، روٹی، کھڈی، کاہی، پاندھی، سالن، گڑ، بیلا، ملنگ، ددھ، دیوا۔

شاہ حسینؒ ہوراں دی علامتی شاعری بارے پنجابی دے مشہور سوجھوان نور کشمیری ہوراں "شاہ حسینؒ" دی علامتی شاعری دے عنوان ہیٹھاں انج لکھیا اے :۔

"شاہ حسین دیاں اکثر کافیاں چرخے، سوتر، تانا، بانا، گوہڑا، اٹی، چھلی تے پونی دے اردگرد گھمدیاں نیں۔ اوہناں اپناں علامتاں نال اوہ جادو جگائے نیں جے دنیا دا کوئی شاعر اوہدی بلندی نوں نہیں پہنچ سکیا۔ شاہ حسین دے تصوف تے اینا ں کجھ لکھیا جاچکیا اے کہ ایہدا شمار وی مشکل نظر آوندا اے جس کر کے میں ایس ول صرف اشارہ ای کراں گا، میرا اصل موضوع تے اوہناں دی دوامی علامتی شاعری اے جیدے وچ اوہ منفرد تے کلم کلے نظر آوندے نیں شاہ حسینؒ دا زمانہ ساڈا اوہ دور سی جدوں شریف گھرانیاں دیاں بیبیاں بھیناں نوں سگھڑ سیانیاں سمجھیا جاندا سی ایہو وچ سی جے اوہناں اپنی صوفیانہ شاعری لئی اینا ں علامتاں نوں اختیار کیتا۔"

شاہ حسینؒ ہوراں دیاں کافیاں وچ ورتیاں جان والیاں علامتاں دا نکھیڑا انج اے۔

کنت	رب	بھور	روح
		ہنھیر کوٹھڑی	قبر
سراں	دنیا	وچھا	نفس امارہ۔
شوہ	رب		یا شیطان
لیکھا	حساب کتاب	مکلاوا	موت
کتنا	نیک عمل	سوہرا	اگلا جہان (آخرت)
ڈولی	جنازہ		
داج	عمل	پیکا	دنیا۔
دوجنے	کرایا کا تبین	پنج ندیاں	پنج حواس
ترنجن	دنیا	سکھیاں	سہلیاں

Marfat.com

نودروازے	سریر دے نو سوراخ		بدن۔ سریر
کاگ	شیطان (برے عمل)	چرخہ	جسم
دسواں دروازہ	دل	ہیر	انسانی روح
سس ننان	منکر نکیر	سالو	نفسانی خواہش
مکناہا تھی	شیطان	رانجھا	خدا (محبوب)
پنج پونیاں	پنج نمازاں۔ پنج حواس	منے	اعضا فرائض
وجد	حال	بابل	خدا
ست پونیاں	ست نمازاں تہجد تے اشراق سنے تاناں		طاقتور
		بابل دا گھر	دنیا
اودھا پونجی	منگویں حیاتی	باناں	عزت۔ آبرو
			پت
کالا ہرن	نفس امارہ	موری۔ کھڈی	قبر
امڑی	شریعت۔ ماں		
گوہڑا	عمل	پچھی	عملاں دی ٹوکری

شاہ حسینؒ ہوراں دی علامتی شاعری بارے پنجابی دے مشہور سوجھوان نور کشمیری ہوری شاہ حسین دی علامتی شاعری دے عنوان ہیٹھاں لکھدے نیں :۔

شاہ حسینؒ گھٹ ودھ سوا دو سو لفظاں توں علاوہ کجھ خاص اصطلاحات' تے محاورے دی ورتے نیں جیویں مکناہا تھی' کالی مہسی' کالا ہرن' جم دا بجرا' میلی ٹوپی' بہا ٹکر' سولاں دا سالن' سیالاں دیاں کڑیاں' تخت ہزارے دے سائیں۔ دی ورتے نیں"

چرخہ شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری دی مقبول ترین علامت اے ایس بارے انسانیات دے ماہر حسین شاہد ہوراں دے وچارے انج نیں "علامتی ہڑھ وچ حسین دا سبھ توں وڈا کارنامہ' چرخہ دی علامت سمجھیا جاسکدا اے۔ اوس دیاں سب کافیاں وچ ایہا علامت حسین فکر دے دھرے دی طراں نظر آوندی اے۔ حسین نے چرخے دی ہتھی اتے سارا فلسفہ گھماوتا اے۔ حسین دے تصوف دی ساری عمارت چرخے دیاں منیاں تے کھلوتی ہوئی اے۔ اوس چرخے دی ہیڑ وچ سارے راگ بھر دتے نیں۔ شاہ حسین نے چرخے نوں جہیڑی علامتی طاقت دتی اے اوہ ایس دعوے دی ضمانت اے پئی علامتی چرخہ مشینی تکلے تے پاورلوم کولوں کدی وی ہار نہیں سکدا۔"

شاہ حسینؒ ہوراں چرخے نوں اپنی شاعری وچ علامت دے طور تے انج ورتیا اے۔

گھم چرخڑیا گھم' تیری کتن والی جیوے
نلیاں وٹن والی جیوے
چرخہ بولے سائیں سائیں ہیڑ بولے توں

Marfat.com

کہے حسین فقیر سائیں دا میں ناہیں سبھ توں

یاں

چرخہ میرا رنگڑا لال
جے وڈ چرخہ تے وڈ منے کہہ گیا باراں پنے
سائیں کارن لوسیں
چرخا میرا رنگڑالال رنے درئے ونجایا حال
جے وڈ چرخہ تے وڈ گھمائین سبھے آئیاں سیس گندائین
کافی نہ آیا حال ونڈائیں ہن کائی نہ چلدی چال

شاہ حسینؒ ہوراں اپنی شاعری وچ عورت نوں وی علامت دے طور تے ورتیا اے۔ چرخے توں بعد سبھ توں زیادہ شاعری وچ آون والی علامت عورت دی اے شاہ حسین ہوراں اپنے کلام وچ جنہاں انگاں ساکاں دا ذکر کیتا اے اوہناں وچ سب توں زیادہ اچیج عورت (سوانی) نوں دتی اے۔ کیوں جے معاشرے وچ عورت دا بڑا حصہ اے ایس دے کئی روپ نیں یعنی ماں' دھی' بھین' بھرجائی' سس' ننناں' وغیرہ ایہہ اپنے گھر نوں آبادیاں برباد کر سکدی اے۔ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی ماں' دھی دا روپ وکھرا اے' جدوں دھی ماں دے گھر وچ ہوندی اے' اوس نوں اپنے چنگے کماں پاروں' سوہرے گھر جا کے عزت ملدی اے۔ نیک عملاں دی پریرنا کردیاں شاہ حسین آکھدے نیں۔

ہناں عملاں دے آدمی ویندے کجھ لڑے
پیر پیغمبر اوسے درگا جاوڑے
لدا بالی درگاہ صاحب دی کہیں نہ چلدا مانا
آپو آپ جناب پچھی کہے حسین فقیر نمانا

اک ہور تھانویں عورت دے روپ وچ آکھدے نیں۔

لکھی لوح قلم دی قادر مائے موڑ سکنی ایں موڑ
ڈولی پائے لے چلے کھیڑے نہ میتھوں عذر نہ زور
رانجھن سانوں کنڈیاں پائیاں دل وچ لگیاں زور
مچھی وانگوں میں پئی تڑفاں قادر دے ہتھ ڈور

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے۔ پئی شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری وچ عوامی علامتاں دا جھلکارا اوہناں دی مقبولیت تے شہرت دا مونہہ بولدا ثبوت اے۔

سوال نمبر ☆ شاہ حسینؒ تے فلسفہ وحدت الوجود تے بحث کرو

تاریخ عالم تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی' ہر زبان تے ہر ادب وچ مذہب دی تبلیغ نوں خاص اچیج حاصل اے ہر زبان دا مڈھلا ادب دین دی تبلیغ لئی بھروا کردار ادا

Marfat.com

کرداو کھالی دیندا اے۔
ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی پنجابی زبان داڈھلی نثری تے شعری ادب وی تبلیغ اسلام لئی ورتیا گیا سی۔ پنجابی دے مڈھلے ادب نے دین اسلام دے پرچاروچ اہم کردار ادا کیتا اے۔ ایہہ گل حقی تے سچی اے پئی حضرت بابا فرید گنج شکرؒ پنجابی دے پہلے موہڈھی صوفی شاعر سن۔ پنجابی شاعری دی ایہہ تصوف تے معرفت تے رکھی گئی اے۔ پنجابی زبان دے ہر صوفی شاعر نے اپنے کلام راہیں معرفت، تصوف تے شریعت محمدیؐ تے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نوں اپنے مخصوص انداز وچ پیش کیتا اے۔ پنجابی زبان دے موہڈھی شاعر حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں تصوف معرفت تے عارفانہ کلام نوں شلوک راہیں لوکائی تیک اپڑایا تے اوہنائی دی رہنمائی کیتی۔ ایس توں بعد شاہ حسینؒ ہوراں کافی راہیں اسلام دی تبلیغ دا کم کیتا۔ اوہناں دے معرفت تے تصوف بھرے کلام، اعلیٰ اخلاق تے بے داغ کردار پاروں انیکاں غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے لسانیات دے ماہراں تصوف نوں دو حصیاں وچ ونڈیا اے۔

(1) صوفیاں دا اک ٹولا فلسفہ وحدت الوجود یعنی ہمہ اوست (سب کجھ اللہ اے) دا قائل اے۔

(2) صوفیاں دی دوجی جماعت فلسفہ وحدت الشہود یعنی ہمہ از اوست (سب کجھ اوسے توں اے)۔

لسانیات دے ماہراں، محققاں تے مورخاں موجب محی الدین ابن عربی فلسفہ وحدت الوجود دے بانی تے حامی نیں۔ ایس عقیدے نوں انگریزی وچ "PANTHEISM" آکھیا جاندا اے۔ جس دا مطلب اے "پئی خدا تے کائنات اکو نیں۔ کائنات دا سبھ کجھ اللہ دی تجلی اے تے تجلی دا کوئی وجود نہیں ہوندا"

حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی اوہ وی فلسفہ وحدت الوجود دے قائل سن۔ وحدت الوجود بارے لسانیات دے ماہراں تے سوجھواناں دے وچار انج نیں۔

(i) عذرا وقار موجب "ان کے فلسفے کی رو سے تمام اشیاء اسی حقیقت کا سایہ ہیں اور وہ خود ان کے پیچھے مخفی ہے یعنی ہر شے کا جوہر وہی ہے۔ لیکن انسانی عقل کے محدود ہونے کا باعث کائنات اور خالق کی یہ اکائی ہمیں دکھائی نہیں دیتی۔ اس قسم کے اتحاد کے ادراک کا واحد وسیلہ صوفیانہ وجدان یا ذوق ہے۔ چنانچہ حقیقت ایک طرف تو زمان و مکان کی تمام حدود سے ماورا ہے (ص۔ 80 تصوف کی پنجابی روایت)

(ii) اک ہور مشہور سوجھوان علی عباس جلالپوری ہوراں شہزادہ دارا شکوہ دے حوالے نال فلسفہ وحدت الوجود بارے اپنے وچاراں دا انج اظہار کیتا اے۔

"عارف تے معروف، شاہد تے مشہود، محب تے محبوب، طالب تے مطلوب، اکو ای ذات ہن۔ ایس

Marfat.com

توں وکھ جو کجھ وی اے نیستی اے"

(وحدت الوجود تے پنجابی شاعری ص 191)

(iii) مشہور ماہر تعلیم پروفیسر محمد اسماعیل بھٹی فلسفہ وحدت الوجود بارے اپنے مضمون "ابن العربی تے پنجابی صوفی شاعری" وچ لکھدے نیں :۔

"وحدت الوجود یا ہمہ اوست ابن العربی دا مرکزی عقیدہ اے سادہ لفظاں وچ ایہہ تعریف انج کر سکدے آں جے خدا ای سبھ کجھ اے تے کائنات اوہدیاں صفتاں دی ظاہری تے ٹھوس شکل اے۔ فتوحات المکیہ "وچ لکھیا اے پئی جے بزرگ تے برتر اے اوہ ذات جس ساریاں چیزاں نوں پیدا کیتا تے جہیڑی خود اینا ں دا جوہر اصلی اے۔"

(لعلاں دی پنڈ۔ ص 244)

پنجابی زبان دے سبھناں صوفی شاعراں دے کلام تے جھاتی پائیے آں تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی سبھناں صوفی شاعراں دا من پسند موضوع تصوف اے ' پنجابی زبان دے پہلے مصروف شاعر حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دی فلسفہ "وحدت الوجود" یاں "ہمہ اوست" دے زبردست قائل سن۔ اک انگ ویکھو :۔

فریدا خالق خلق مانہہ خلق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھیے جاں تس بن کوئی نانہہ

حضرت بابا بلھے شاہؒ فرماندے نیں :۔

آپ آہو آپے چیتا آپے مارن دھایا
آپے صاحب ' آپے بردا آپے مل وکایا

ایسے طراں حضرت خواجہ فریدؒ ہوراں دی شاعری وچ فلسفہ "وحدت الوجود" دا رنگ ویکھو :۔

یار فرید عین بیانے ' نچن اقرب وچ فرقانے
ایہہ عقیدہ دین ایمانے ' توڑے پکڑ چڑھاون دار

باقی دوجے صوفی شاعراں وانگ حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دے کلام وچ دی فلسفہ وحدت الوجود دا رنگ بڑا نمایاں وکھالی دیندا اے۔ ایس سلسلے وچ تعلیم تے لسانیات دے ماہر ڈاکٹر اسلم رانا ہوری اپنی کتاب رمز روایت وچ آکھدے نیں۔

"بندے تے بندے دے خدا وچکار اک فرق فیر وی قائم رہندا اے جیہڑا عام صوفی شاعراں نہیں سگوں وحدت الوجود دے فن والے صوفی وی قائم رکھن اتے زور نہیں دیندے 'اوہناں دی منزل سدھی انا الحق تیکر جاندی اے۔ ایہہ نکتہ شاہ حسین نوں وحدت الوجودی شاعراں تے دوجے صوفیاں کولوں وکھرا کر دیندا اے۔ اوہ اپنی انتہایاں کمال ذات وچ گم ہو جاون وچ نہیں سمجھدے سگوں ایس گل اتے اصرار کردے نیں کہ توحید دا در اصل معیار ایہہ وے پئی بندہ 'بندے دے مقام اتے رہ کے عبدیت دا حق ادا کرے۔ (رمز روایت۔ ص۔42)

ایہہ گل وی پکی تے پیڈی اے پئی حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دا کلام عاجزی انکساری دے لہجے وچ

Marfat.com

پیش کیتا گیا اے "وحدت الوجود" دا رنگ ملاحظہ فرماؤ۔

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ہیں ' باہر توں ہیں روم روم وچ توں
توں ہیں تانا ' توں ہیں بانا ' سبھ کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر سائیں دا میں ناہیں سبھ توں

یاں

رانجھن رانجھن کوکدی میں آپے رانجھن ہوئی
جس شوہ نوں میں ڈھونڈدی لدھا شوہ سوئی
کہے حسین سادھاں دے ملیاں نکل بھل گیوئی

اک ہور تھانویں فلسفہ وحدت الوجود دا ایہہ رنگ ویکھو :۔

تنہاں نوں غم کیہاں سائیں جنہاں دے دل
سوہنی صورت دلبر والی رہی اکھاں وچ گل
اک پل سجن دا جدا نہ تھیوے بیٹھا اندر مل
کہے حسین فقیر سائیں دا اج چلنا کہ کل

یاں

نی مائے مینوں کھیڑیاں دی گل نہ آکھ
رانجھن میرا ' میں رانجھن دی ' کھیڑیاں نوں کوڑی جھاک
لوک جانے ہیر کملی ہوئی ' ہیرے دا ورچاک
کہے حسین فقیر سائیں دا ' جان دا مولا آپ

ایس بحث توں بعد ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی حضرت شاہ حسینؒ ہوراں دیاں کافیاں وچ فلسفہ وحدت الوجود بڑا نمایاں وکھالی دیندا اے۔

شاہ ہوراں دا لہجہ دوجے صوفی شاعراں دے مقابلے وچ زیادہ سنبھلیا تے محتاط جاپدا اے۔ جس پاروں ایہدا دل اپنے ربی نور نوں ملن دی سک وچ تڑفدا تے پھڑکدا وکھالی دیندا اے۔ اوہ اپنے کل دی اہمیت دا وی جانو ایں تے اپنی انفرادی حیثیت نوں وی برقرار رکھدا اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی سانوں لسانیات تے تعلیم دے ماہر ڈاکٹر اسلم رانا ہوراں دے وچاراں نال اتفاق کرنا پوے گا جہیڑے شاہ حسینؒ ہوراں دے فلسفہ وحدت الوجود بارے انج آکھدے نیں :۔

"شعر وچ صوفی خدا نال شوخیاں کردے آئے نیں۔ اوہ اوہنوں کدھرے ' محبوب داناں دیندے نیں تے فیر اوہدے نال عاشقانہ گستاخیاں پیش کردے نیں تے کدھرے اوہدے نال عاشقانہ نیاز مندی نال پیش آوندے نیں۔ شاہ حسین دے ہاں اوہناں دے مقابلے تے خدا طریقیت دا خدا نظریں نہیں آوندا۔ اوہ شریعت دا خدا ای رہندا اے۔ خدا جہیڑا جزا تے سزا دا مالک اے۔ وحدت

Marfat.com

الوجود یاں توحید دا اثر اوہناں کول صرف اینا کوای نظریں آوندا اے یعنی "میرے روم روم وچ توں" ایس توں شاہ حسینؒ دے کول تصوف یا وحدت الوجود دا نظریہ شاعری دی حد تیکر سرشاری دی کیفیت پیدا نہیں کردا۔ اوہ بندے دے مقام تے رہ کے خدا نال اپنا تعلق قائم رکھن دی کوشش کردے نیں۔

(رمز روایت۔ ص۔ 43)

سوال نمبر ☆ شاہ حسینؒ صاحب حال شاعر نیں تہاڈا کیہہ خیال اے؟
(پنجاب یونیورسٹی 1985ء)

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی پنجابی زبان تے ادب دی نینہ تصوف تے معرفت تے رکھی گئی اے۔ پنجابی زبان دے پہلے صوفی شاعر حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں متھیا جاندا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں اپنی شاعری راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیکر اپڑایا۔ اوہناں اپنے شلوکاں راہیں تبلیغ اسلام دے پرچار توں تصوف تے معرفت دے مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے۔ انسانی حیاتی بڑی مختصر تے محدود اے چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں ایس محدود تے مختصر حیاتی نوں لافانی تے لاثانی بنایا جاسکدا اے۔ بابا جی ہوراں ایہہ وی دسیا پئی حیاتی دی کامیابی تے کامرانی لئی حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی ات ضروری اے۔ اوہناں ایہہ وی دسیا پئی ایہہ دنیا آخرت دی کھیتی اے اگلے جہان دی دائمی حیاتی دی کامیابی تے ناکامی دا دارومدار ایس دنیا دے چنگے مندے کماں تے اے۔ بندے دے ایس جہان وچ کیتے ہوئے عملاں دے مطابق اگلے جہان وچ جزا یا سزا ملے گی۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں تن پونے تن سو سال بعد شاہ حسینؒ ہوراں پنجابی دی صوفیانہ ریت نوں اگے ٹوریا اوہناں وی اللہ تے اللہ دے رسول دے آفاقی پیغام نوں کافیاں راہیاں لوکائی تیکر اپڑایا۔ اوہناں وی اپنی شاعری راہیں تبلیغ اسلام دے پرچار توں علاوہ تصوف تے معرفت دے نازک مضموناں نوں لوکائی تیک اپڑایا اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے۔ انسانی حیاتی بڑی مختصر تے محدود اے۔ ایس محدود تے مختصر حیاتی نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لافانی تے لاثانی بنایا جاسکدا اے اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا آخرت دی کھیتی اے۔ اگلے جہان دی دائمی حیاتی دی کامیابی تے ناکامی دا دارومدار ایس جہان دے چنگے مندے عملاں تے اے۔ انسان نوں ایس جہان دے عملاں مطابق جزایاں سزا ملے گی۔

شاہ حسینؒ ہوراں اپنے صوفیانہ تے عارفانہ مضموناں نوں کافیاں راہیں پیش کیتا اے کافی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے کافی دی تعریف تے تاریخ بارے لسانیات دے ماہراں تے سوجھواناں وچ قدر آفاقی ہوراں "کافی تے کافیاں شاہ حسین" دے مضمون وچ انج لکھیا اے "کافی دا لفظ عربی دی زبان کھی نال تعلق رکھدا اے جیدے معنے کافی ہونا، بھتیر اہونا، پورا ہونا، پوری پانا، یاں کفایت کرنا ایں۔ قرآن وچ آوندا اے "رب دی گواہی کافی اے" ایس لحاظ نال کافی نظمایا تو قطعہ اے جس ہوندیاں اوس خاص تے اک سکون جہیا محسوس کرے جیویں اوہدی کوئی اندر دی بھکھ

Marfat.com

لے گئی ہووے۔ کیوں جے کافی وچ دل دیاں پیڑاں دا درد لبھدا اے۔ جیویں میاں محمد بخشؒ ہوری بلھے شاہ دیاں کافیاں بارے فرماندے نیں :۔

؎ بلھے شاہ دی کافی سن کے ٹٹ دا کفر اندر دا
وحدت دے دریادے اندر اوہ وی پیا تردا

اک ہور سوجھوان اندر راج مخلص دی کھوج موجب "کافی" راگنی نوں کہندے نیں۔ جہیڑی کہ راگ دی اک شاخ اے۔ راگ یاں موسیقی نوں فنون لطیفہ وچ شاعر توں ودھرے اثر والی منیا گیا اے۔ کیوں جے ایس دی زبان ساری انسانیت دی سانجھی زبان ہوندی اے جد کہ ہر ملک دے شاعراں دی زبان وکھری وکھری ہوندی اے۔

اجے توڑی جنے سجناں کافی بارے گل کت کیتی اے۔ اوہ لفظ کافی نوں مکھ رکھ کے کیتی اے تے شاید ایہووجہ اے کہ ایہہ لفظ اج وی تشریح دا تریہایا اے۔ ایس سلسلے وچ مینوں اک ہور خیال سجھیا اے جس موجب ایہہ لفظ کافی نہیں بلکہ "کہفی" اے عربی وچ 'کہف یعنی غاریاں کھوہ نوں آندے نیں۔ قرآن پاک وچ 'اصحاب کہف" دا قصہ آندا اے جس وچ اک بہت وڈا معجزہ لبھدا اے ایس گل بات دا مطلب ایہہ وے پئی کہف دا لفظ گوشہ نشین ہو کے رب نال یاری گنڈھی رکھن نال گوہڑا تعلق رکھدا اے کیوں جے سچی گوشہ نشینی رب نال پیار پالن لئی اختیار کیتی جاندی اے"

اک ہور محقق 'مورخ تے سوجھوان عبدالغفور قریشی ہوراں "اپنی کتاب" پنجابی ادب دی تاریخ کہانی" وچ کافی نوں "قوافی" دا وگڑیاں ناں دسیا اے۔"

ایس بحث توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی کافی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے جس نوں صوفی شاعراں اپنے خیالاں تے وچاراں دے اظہار لئی خاص طور تے عارفانہ تے صوفیانہ کلام لئی ورتیا اے شاہ حسینؒ پنجابی کافی تے علامتی شاعری دے موہڈھی شاعر متھے جاندے نیں۔ شاہ ہوراں دے کلام تے جھاتی پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی اوہناں دے کلام وچ تصوف تے معرفت دے نازک مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادے انداز وچ پیش کیتا اے اوہناں دا کلام عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق 'سوز و گداز 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندا اے اوہناں دی شاعری دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری دا سبق دیندی اے۔ اوہناں دسیا پئی انسانی حیاتی محدود تے مختصر اے۔ ایس مختصر تے محدود حیاتی نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لافانی تے لاثانی بنایا جاسکدا اے۔ شاہ حسین ہوراں دی حیاتی تے جھات پایئے تے ایہہ پتہ چلدا اے پئی جدوں اوہ اپنے استاد محترم توں تفسیر مدارک پڑھ رہے سن تے اوہناں تے مجذوبی کیفیت طاری ہو گئی۔ اوہناں نوں انج محسوس ہویا جیویں اوہناں نوں رب دا نور لبھ گیا اے۔ ایہہ خیال آوندیاں ای اوہناں قرآن پاک نوں کھوہ وچ سٹ دتا۔ لوکاں اوہناں نوں برا بھلا آکھیا۔ شاہ حسینؒ ہوراں نوں اپنی ایس حرکت تے ڈاڈی پشیمانی ہوئی۔ شاہ ہوراں قرآن پاک نوں کھوہ چوں باہر کڈیا۔ ویکھیا تے ایہہ سارا سکم سکا سی۔

ایہہ گل وی پکی تے پنڈی اے پئی شاہ حسینؒ ہوری مجذوبیت دی حالت وچ شعر آکھدے سن۔

Marfat.com

ایس توں علاوہ قرآن پاک دیاں آیتاں دیاں تفسیراں وی بیان کردے رہندے سن۔ شاہ حسین دے کلام دا غور نال مطالعہ کرائیے تے پتہ چلدا اے پئی اوہناں دا کلام عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، توں علاوہ تصوف تے معرفت دے نازک مضموناں نال بھریا ہویا اے۔

شاہ حسینؒ ہوراں دی شاعری نوں راگاں دے سراں نال گایا جاسکدا اے اوہناں دی شاعری کے اک خطے ملک یاں قوم لئی نہیں بلکہ اوہناں دی شاعری پوری انسانیت دی شاعری اے۔ اوہناں دے کلام وچ حضرت بلھے شاہؒ ہوراں وانگوں آفاقی رنگ نمایاں وکھالی دیندا اے جیویں شاہ ہوری فرماندے نیں ؎

من اور ہے تن اور ہے — من کا وسیلہ پون ہے
ہندہ بنایا جاپ کوں — توں کیا لبھانا پاپ کوں
تیئں سہی کیہہ آپ کیا کوں
اک بشاہ حسین فقیر ہے — تسیں نہ آکھو کوئی پیر ہے
جگ چلتا ویکھ دبیر ہے

ایس خیال نوں بابا بلھے شاہؒ ہوراں انج آکھیا اے

ہندو ناں نہ میں مسلمان
بہہ ترنجن تج ابھساں
سنی ناں نہیں ہم شیعا
صلح کل کا مارک لیا

شاہ حسینؒ ہوراں اک دو جی کافی وچ آکھدے نیں

نی مائے مینوں کھیڑیاں دی گل نہ آکھ
رانجھن میرا میں رانجھن دی کھیڑیاں نوں کوڑی جھاک
لوک کہن ہیر کملی ہوئی ہیر دا ورچاک
کہے حسین فقیر سائیں دا جان دا مولا پاک

سیاں

جے تیں اپنا آپ پچھاتا — سائیں دا ملن آسان
سوئنے دے کورٹ روپہرے — چھجے ہر من جاں ہسان

شاہ حسینؒ ہوراں اپنے آپ نوں پچھانن تے بڑا زور دتا اے کیوں جے جیہڑا اپنے آپ نوں پچھان لیندا اے تے اوہ اپنے خالق، مالک تے رازق نوں وی پچھان لیندا اے کیوں جو اپنے آپ دی پچھان توں ہناں اللہ سوہنے دی پچھان نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن اے ؎

مکدی گل ایہہ وے پئی شاہ حسینؒ ہوراں دے عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق تے سوز و گداز بھرے کلام نوں پڑھ کے دل کنب جاندا اے۔ ایس واسطے ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدی اے پئی اوہ صاحب حال شاعر سن ؎

Marfat.com

سوال نمبر ☆شاہ حسینؒ بطور ملامتی شاعر یاں
شاہ حسینؒ دی شاعری وچ ملامتی رنگ یاں
شاہ حسینؒ دی ملامتی شاعری
شاہ حسین دیاں کافیاں نوں مکھ رکھ کے بحث کرو
(پنجاب یونیورسٹی 97-1996)

ملامت دے لغوی معنے بھیڑا آکھنا' برا آکھنا' یاں گالھاں کڈھناں ایں۔ رسول اکرم صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم دی مبارک حیاتی تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی اوہناں نوں وی کئی بد بخت لوک گالھاں کڈھدے سن' اوہناں نوں مندا آکھدا اے۔ ایس توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی ملامت عاماں دی بجائے خاصاں نوں ملدی اے حقی تے سچی گل تے ایہہ وے پئی ملامتی فرقے دے لوکی لوکاں تو دور رہن لئی ایہہ فرقہ اختیار کردے نیں تاں لوکی اہناں دیاں بھیڑیاں تے بریاں کر توتاں توں اللہ تے اللہ دے رسول دی کلم کلے بہ کے اللہ تے اللہ دے رسول دی یاد وچ رجھے نیں نفرت کھان تے دور رہن تے ایہہ علامتی لوک اک پاسے کلم کلے بہہ کے رب دی یار وچ رجھے رہن۔

قرآن پاک وچ ملامتیاں بارے انج ارشاد ہویا اے "یعنی اللہ دے سچے دوست ملامت کرن والیاں دی ملامت توں نہیں ڈردے تے ایہہ اللہ سوہنے دا فضل اے جنہوں چاہیے ایہہ خوبی (گن) عطا کردے تے اللہ سوہنا بہت زیادہ علم والا اے"

ایس آیت توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی ملامت بھاگاں والیاں تے بخشاں والیاں نوں ملدی اے تے جیہڑے لوکاں دی نظر وچ بھیڑے ہوندے نیں اوہ رب سوہنے دی نظر وچ چنگے ہوندے نیں۔ دوجے لفظاں وچ ملامتی لوک 'لوکائی دی نظراں وچ گر کے وی اللہ سوہنے دی نظر وچ اچا مقام تے مرتبہ حاصل کرلیندے نیں تانہیوں اللہ سوہنا ایہو جہیئے بندیاں نوں اپنا بیلی آکھدا اے۔

لسانیات دے ماہر تے مشہور سوجھوان ڈاکٹر اختر جعفری ہوراں حضرت داتا گنج بخش دی کتاب کشف المحجوب وچوں ملامت دے حوالے نال لکھیا اے طریقت دے میدان وچ ملامت نوں فروغ دین والے اپنے زمانے دے شیخ ابو حمدون قصاریہؒ سن ملامت دی حقیقت بارے اوہناں دے بہت سارے لطیفے نیں۔ اوہناں دا قول اے پئی ملامت سلامتی نوں ترک کرن داناں اے "جدوں کوئی سلامتی نوں وکھ ہو جاندا اے اپنیاں محبوب چیزاں تے تعلقات چھڈن اتے تیار ہو جاندا اے ایہہ امید رکھدا اے پئی خداوند اجلال دا انکشاف ہووے۔ اوہ جناں چروی دنیاں توں دور رہوے گا اوناں ای رب دے نیڑے ہو کے فائدہ لوے گا ایس لئی ملامتی دنیاوالیاں دی محبوب چیز یعنی سلامتی توں منہ پھیر لیندے نیں۔ اوہناں دی ہمت عام آدمی دی ہمت توں مختلف ہوندی اے"

(نویں زاویئے۔ ص۔ 37)

شاہ حسینؒ ہوراں دی حیاتی تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی اوہناں غیر شرعی کم وی کیتے لوکائی توں طعنے منے وی سنے 'شراب وی پیتی یاں لوکائی نوں جھاکا دین لئی شراب پین دی گل کیتی۔ شراب

Marfat.com

دے حوالے ناک اک مشہور روایت اے پئی جدوں شہنشاہ اکبر نوں پتہ چلیا پئی شاہ حسین سر بام شراب پیندا اے شاہ ہوراں نوں شہنشاہ اکبر نے دربار وچ بلوایا شاہ ہوراں شہنشاہ اکبر نوں اپنے مٹکے (صراحی) وچوں شراب پیش کیتی اوس دا ذائقہ کدی پانی ورگا' کدی شربت ورگا' تے کدی دودھ ورگا ہوندا سی۔ شراب دا کوئی ناں نشان نہیں سی۔ ایس سلسلے وچ لسانیات دے ماہر اورنیٹل کالج پنجاب یونیورسٹی شعبہ پنجابی دے چیئرمین ہوراں دے وچار ویکھو :۔

"شاہ حسینؒ نے ملامتیہ رنگ اوس ویلے اختیار کیتا جدوں اوہناں تے ایہہ حقیقت آشکار ہوئی کہ (ایہہ دنیا کھیل تماشے توں اڈکھ وی نہیں) ایس موقعے تے ظاہر ہوون والی اک کرامت پاروں شاہ حسین دی بزرگی دا چرچا جاری ہونا شروع ہو گیا۔ شاہ حسین نے جیہڑے شروع توں ای الگ تھلگ جیہی زندگی گذارن دے عادی سن نے ایس گل نوں پسند کیتا کہ لوک اوہناں نوں پیر من کے اوہناں دے آل دوالے کھٹے ہون۔ چنانچہ اوہناں نے ملامتیہ رنگ ایس لئی اپنایا کہ لوک اوہناں توں دور رہن تے اوہ اپنی مرضی دے مطابق تنہائی وچ رہ کے ربی عبادت وچ ڈبے رہن۔

(ادب پریت۔ ص۔13)

اک ہور سوجھوان عذر اوقار ہوری ملامت نوں چور دروازے آکھدے نیں۔ ایس سلسلے وچ لسانیات دے ماہر تنویر بخاری ہوری آکھدے نیں "اگر ایسا وی ہویا اے پئی کسے درویش نے لوکاں دے سامنے کوئی غیر شرعی فعل انجام دتا تے لوکی اوہدے توں متنفر ہو گئے۔ پر اوس درویش نے لوکاں سامنے کیتے جان والے ایس غیر شرعی فعل ولوں تنہائی وچ توبہ کیتی تے اوہدا کفارہ وی ادا کیتا۔"

(پنجاب رس۔ ص۔32)

تنویر بخاری ہوری اپنی کتاب دے صفحہ نمبر 33 تے شاہ حسین ہوراں دے ملامتی ہون بارے لکھدے نیں پئی اک پاسے تے لکھاری شاہ حسینؒ نوں مجذوب وکھاندے نیں تے دوجے پاسے اوہنوں ملامتی آکھدے نیں مجذوب اتے تاں انج وی شرعی قانون لاگوں نہیں ہوندا ملامت باہوش بندہ اختیار کر سکدا اے انج سانوں دو نہہ گلاں وچوں اک گل منی پوے گی یعنی یا تے اوہ مجذوب نہیں یا ملامتی نہیں"

شاہ حسینؒ ہوراں بارے اکثر لکھاریاں اوہناں نوں مجذوب وی لکھیا اے تے ملامتی وی شاہ ہوراں مادھو دی لاش دے نیڑے گئے تے اوس نوں مخاطب کر کے آکھن لگے اٹھ ایہہ سون داویلا نہیں۔ ویکھ مینوں تیری اڈیک اے "ایہہ آکھنا سی تے مادھو اپنے پیراں تے اٹھ کھلوتا تے شاہ حسین دے مگر مگر گھروں نکل آیا۔

6۔ مادھو لال دے ماپیاں گنگا یاترا لئی جان دا پروگرام بنایا مادھو نے شاہ حسینؒ ہوراں نال ایس پروگرام دی گل کیتی۔ اوہناں وچ اینا پیار ہو چکیا سی پئی اوہناں دا اک دوجے توں دور رہنا ناممکن سی۔ شاہ حسینؒ ہوراں مادھو نوں آکھیا پئی اوہ اوس نوں اللہ دے فضل تے کرم نال اپنے بیٹھیاں ای گنگا یاترا کروادین گے۔ مادھو نے اپنے ماپیاں نوں یقین دلایا تے اوہ کلم کلے گنگا یاترا لئی ہردوار چلے گئے۔

جدوں گنگا یاترا دا ویلا آیا تے مادھو لال ہوراں شاہ حسینؒ ہوراں نوں دس دتا۔ مادھو شاہ حسین دے

Marfat.com

قدماں تے اکھیاں میٹ کے کھلو گیا۔ گنگایاترا دیاں ساریاں تقریباں وچ بھر پور شرکت کیتی۔ گنگایاترا دیاں تقریباں توں فارغ ہو کے اکھاں کھول لیاں۔ کئی دناں بعد مادھو دے ماپے وی گنگایاترا توں فارغ ہو کے لہور پرتے۔ اوہناں ایس گل دی تصدیق کر دتی پئی مادھو نے واقعی اوہناں دے نال نال رہ کے گنگایاترا دیاں ساریاں تقریباں وچ بھر پور حصہ لتا اے۔ مادھو لال ہوراں اسلام قبول کیتا تے شاہ حسین ہوراں دا مرید بن گیا۔

کتاباں ☆ شاہ حسینؒ ہوراں دا کلام اوہناں دی وفات توں 200 سال بعد ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ہوراں سندھ دے درویش توں حاصل کیتا تے پہلاں گورمکھی اکھراں وچ تے فیر فارسی رسم الخط وچ چھاپ کے لوکاں تائیں اپڑایا۔ ایہناں کافیاں دی تعداد 138 سی۔ لسانیات تے تعلیم دے ماہر تے عظیم سوجھوان ڈاکٹر نذیر احمد ہوراں کجھ ہور کافیاں اکھیاں کیتیاں۔ اج کافیاں دی تعداد 163 ہو گئی۔ لسانیات دے اج پدھر دے سیوک جناب محمد آصف خان ہوراں دے آہر نال شاہ حسینؒ ہوراں دیاں کافیاں پنجابی ادبی بورڈ لوں چھاپے چڑھیاں ایہہ کافیاں دی کتاب 'اشاعت تے طباعت دے حوالے نال بڑی معیاری تے مثالی اے۔

وفات ☆ آخر ایہہ عظیم بزرگ 'درویش تے صوفی شاعر 1008ء بمطابق 1599ء نوں 63 سال دی عمر وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے ان للہ وانا الیہ راجعون۔

بعض مورخاں 'محققاں تے سوجھواناں شاہ حسینؒ بارے لکھیا اے پئی اوہ 53 سال دی عمر وچ فوت ہوئی نیں۔ ایہہ گل غلط اے زیادہ مورخ تے محقق ایس گل تے متفق نیں پئی شاہ حسین 63 سال دی عمر وچ فوت ہوئے نیں۔ شاہ ہوراں دی وصیت مطابق اوہناں نوں شاہدرے دے قبرستان وچ امانت دے طور دے دفنا دتا گیا۔ کجھ عرصے مگروں ایتھے ہڑھ آ گیا۔ شاہ ہوراں دی لاش نوں کڈھ کے باغبانپورہ (موجودہ باغبانپورہ) وچ دفنا دتا گیا۔ مادھو لال شاہ حسینؒ ہوراں دا گدی نشین بنیا۔ مادھو دی وفات مگروں اوس نوں وی شاہ حسین دے مزار وچ دفنایا گیا۔

شاہ حسینؒ ہوراں دے مزار تے ہر سال مارچ دے آخری ہفتے وچکار سالانہ عرس بڑی محبت 'عقیدت تے چاہت نال منایا جاندا اے۔ ایس عرس مبارک نوں "میلہ چراغاں" یاں "میلہ شالامار" وی آکھیا جاندا اے لکھاں ہزاراں عقیدت مند شاہ حسینؒ ہوراں دے سالانہ عرس مبارک وچ شامل ہوندے نیں۔

داکلام اوہناں نوں درویش 'عاجز 'مسکین تے نماناں ظاہر کردا اے 'جدکہ حیاتی دیاں "مافوق الفطرت حرکتاں اوہناں نوں مجذوب ظاہر کردیاں نیں۔ ایہناں مافوق الفطرت حرکتاں دی تصدیق اوہناں دے کلام وچوں نہیں ملدی اے۔

شاہ حسین ہوراں دا ملامتی رنگ

عاشق ہوویں تاں عشق کماویں
راہ عشق سوئی دا نکا ' دھاگا' ہوویں تاں ہی جاویں
باہر پاک اندر آلودہ ' کیا توں شیخ کہاویں
کہے حسین جے فارغ تھیویں خاص مراتبہ پاویں

Marfat.com

یاں

؎ بریاں بریاں وسے اسیں بریاں وے لوکا
بریاں کول نہ بہہ وے لوکا

یاں

؎ سجناں وے اسیں موریوں لنگھ پیاسے
؎ بھلا ہویا گڑ مکھیاں کھاہدا اسیں بھن بھناتوں چھٹیاسے
ڈھنڈ پرائی کتیاں لکسی اسیں سرورماہنیں دھوتیاسے
کہے حسین فقیر سائیں دا اسیں ٹپن ٹپ نکلیاسے
سوایہوراتیں لیکھے پوسن جونال صاحب دے جالیاں وو
ناؤں حسین تے ذات جلاہا گالھاں دیندیاں تالی والیاں

ایس ویروے توں شاہ حسینؒ ہوراں دا ملامتی رنگ نمایاں نظر آوندا اے اسیں یقین نال آکھ سکنے آں پئی شاہ حسینؒ واقعی ملامتی صوفی شاعر سن' اوہ اپنے کلام دیاں عملی ادبی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں سدا زندہ رہن گے۔ انشاءاللہ۔

کافیاں

"بلھے شاہ"

سوال نمبر. ☆ بابا بلھے شاہؒ دی حیاتی فکر تے چانن پاؤ

حضرت بلھے شاہؒ ہوراں دا شمار اوہناں عظیم بزرگاں تے صوفیاء کرام وچ ہوندا اے جنہاں دی علمی ادبی تے دینی کوشش تے کاوش پاروں اینکاں غیر مسلم دائرہ اسلام وچ داخل ہوئے نیں۔ پنجابی ادب ایہناں عظیم بزرگاں تے اچ پدھر دے صوفی شاعراں تے سدا مان کرے گا۔

بلھے شاہؒ دا اصل ناں محمد عبداللہ اے۔ اوہ ضلع قصور دے پنڈ پانڈو کے وچ 1680ء نوں سخی محمد درویش دے گھر پیدا ہوئے سخی محمد درویش اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے باعمل درویش سن کجھ لکھاریاں اوہناں دا جنم ورھا 1691ء لکھیا اے پر زیادہ لکھاریاں اوہناں دی پیدائش 1680ء ای لکھی اے۔ بابا بلھے شاہؒ دے والد ملک وال پنڈ توں ہجرت کر کے پنڈ پانڈو وچ آن آباد ہوئے۔ ایس پنڈ

Marfat.com

دے چوہدری نیں اک چھوٹی جیہی خوبصورت مسیت بنائی تے اوس دی امامت لئی سخی محمد درویش ہوراں نوں عرض کیتی۔ سخی محمد درویش ہوراں چوہدری ہوراں دی عرض قبول کر لتی۔ ایتھے ای اورنگ زیب عالمگیر دے دور وچ بابا بلھے شاہؒ پیدا ہوئے۔ بلھے شاہؒ ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے والد سخی محمد درویش ہوراں کولوں حاصل کیتی۔ باقاعدہ تعلیم حاصل کرن لئی اپنے عہد دے عظیم عالم مولوی غلام مرتضیٰ قصوری کولوں حاصل کیتی مولوی صاحب ہوراں نوں عربی، فارسی، ہندی تے پنجابی تے بڑا عبور حاصل سی۔ اوہناں نوں قرآن حدیث، فقہ تے تفسیر وچ وی مہارت حاصل سی۔ ظاہری علوم حاصل کرن مگروں بابا بلھے شاہؒ ہوری روحانی فیض حاصل کرن لئی لہور تشریف لے آئے۔ ایتھے شاہ عنایت قادری شطاری ہوراں دا بڑا چرچا سی سلسلہ شطاریہ دے بانی خواجہ شطار بن حسام الدین سن جہیڑے حضرت شہاب الدین سہروردی دی اولاد چوں سن۔ شاہ عنایت قادری ہوری تصوف دے بڑے چنگے جانوں سن اوہناں قرآن پاک دی تفسیر وی لکھی ایس توں علاوہ فارسی وچ وی کجھ کتاباں لکھیاں نیں جنہاں دا ویرواں اے۔

(1) اصلاح العمل (2) لطائف عالیہ (3) ارشاد الطالبین (4) جواہر خمسہ دی تشریح تے تفسیر۔

ایس توں علاوہ وی کئی ہور کتاباں لکھیاں سن جہیڑیاں بعد وچ ضائع ہو گیاں حضرت شاہ عنایت قادری شطاری اوس سمے شالامار باغ وچ مالی سن۔ بابا بلھےؒ پچھدے پچھاندے شالامار باغ چلے گئے تے اوتھے اوہناں نوں مرید بناؤن لئی عرض کیتی تے اوہناں دے مرید ہو گئے۔

حضرت بابا بلھے شاہؒ خاندان سادات توں تعلق رکھدے سن تے ایہناں دا شجرا نصب حضرت تقی علیہ السلام نال رلدا اے جہیڑے حضرت امام حسینؓ دی اولاد وچوں سن حضرت بلھے شاہ جماندرو ولی اللہ سن۔ اوہناں دیاں بزرگی دیاں علامتاں بچپن توں ای وکھالی دیندیاں سن حضرت بلھے شاہ ہوری جدوں بچپن وچ ڈنگر چاردے سن اوہدوں اوہناں دیاں کرامتاں ظاہر ہون لگ پیاں سن۔

روائیتاں / کرامتاں

1۔ مشہور روایت اے پئی بابا بلھے شاہؒ بچپن وچ مال ڈنگر چراندے ہوندے سن۔ مال ڈنگر آپوں چردے رہندے تے آپ رب دی یاد وچ رجھے رہندے اک دیہاڑے مال ڈنگر کسے کسان دے کھیت وچ گئے تے کھیت دی تباہی کر دتی۔ کسان روندا کرلاندا بابا جی دے والد سخی محمد درویش کول آیا تے شکایت کیتی گھر اپڑے تے والد صاحب نے کسان دے کھیتاں دی تباہی دی گل کیتی بابا جی نے فرمایا پئی ایہہ شکایت غلط اے سخی محمد درویش نوں ایس گل تے یقین نہ آیا تے دونویں پیو پتر کسان دے کھیتاں ول ٹر پئے۔ کھیتاں نوں ویکھیا تے ایتھے ہریا سے ہریالی ای ہریالی سی۔ انج کسان دی شکایت بالکل غلط ثابت ہوئی۔ اللہ سوہنے دے فضل تے کرم تے حضرت بابا بلھے شاہؒ دی دعا برکت نال کھیتاں دیاں فصلاں ہریاں بھریاں ہو گیاں۔

2۔ حضرت بابا بلھے شاہؒ ہوراں ظاہری علوم حاصل کرن مگروں باطنی تعلیم دی بھال وچ لہور آئے۔ اوہناں دناں وچ لہور وچ حضرت شاہ عنایت قادری شطاری دا بڑا چرچہ سی اوہ اپنے سمے دے عظیم عالم دین سن تے شالامار باغ دے مالی سن حضرت بابا بلھے شاہ شالامار باغ وچ چلے گئے۔ گرمیاں

Marfat.com

دے دن سن۔ باغ وچ امباں دے پھلدار بوٹے بڑے سوہنے وکھالی دیندے سن۔ درختاں تے پکے امب لگے ہوے سن بابا جی ہوراں دا دل امب کھان نوں کردا سی۔ پر اوہ مالی دی اجازت توں بناں امب توڑنا یاں کھانا نہیں چاہندے سن۔ کجھ چر اڈیک کیتی مالی نہ آیا۔ آخر بابا جی نے فرمایا "اللہ غنی" امب درخت توں بھوئیں تے آن ڈگا۔ بابا جی "اللہ غنی" آکھدے رہے تے امب درخت توں ڈگدے رہے۔ انج امباں دا ڈھیر لگ گیا اینے نوں باغ دا مالی شاہ عنایت قادری آگیا تے اوس نے بابا جی تے چوری دا الزام لگا دتا۔ بابا جی نے شاہ عنایت نوں سدھا سادہ تے عام بندہ سمجھ کے اپنی کرامت دا ذکر کر دتا تے آکھیا پئی ایہہ امب توڑے نہیں بلکہ آپوں ٹٹ کے گرے نیں بابا جی ہوراں فیر آکھیا "اللہ غنی" امب درختوں ٹٹ کے اوہناں دے ہتھ وچ آن ڈگا۔ شاہ عنایت ہوراں ایہہ ویکھیا تے حیران ہو گئے۔ شاہ عنایت ہوراں آکھیا "اللہ غنی" درخت دے سارے امب بھوئیں تے آن ڈگے شاہ عنایت ہوراں کجھ چیر بعد فیر آکھیا "اللہ غنی"؟ زمین دے سارے امب درختاں نال جا لگے۔ ایہہ ویکھ کے حضرت بلھے شاہ بہت زیادہ حیران ہوئیے۔ بابا جی ہوراں شاہ عنایت ہوراں دا مرید بن لئی عرض کیتی۔ اوہناں بلھے شاہ ہوراں نوں اپنا مرید بنا لیا۔

حضرت بلھے شاہؒ ہوراں دی شاعری دیاں کئی صنفاں وچ طبع آزمائی کیتی اے پر زیادہ شہرت کافی دی صنف وچ حاصل ہوئی۔ اوہناں دیاں کافیاں دی علمی ادبی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں پنجابی دے عظیم صوفی شاعر تے اچ پدھر دے نقاد حضرت میاں محمد بخش ہوراں انج فرمایا اے۔

بلھے شاہ دی کافی سن کے ٹٹ دا کفر اندر دا
وحدت دے دریا دے اندر اوہ وی وتیا تردا

وفات آخر پنجابی ادب دا ایہہ عظیم بزرگ تے صوفی شاعر 1758ء نوں اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ ان للہ وانا الیہ راجعون۔

حضرت بلھے شاہؒ دے کلام وچوں ونگی پیش خدمت اے

توحیدی رنگ

الف اللہ نال رتا دل میرا مینوں ب دی خبر نہ کائی
ب پڑھدیاں مینوں سمجھ نہ آوے۔ لذت الف دی آئی
ع تے غ نوں سمجھ نہ جاناں۔ گل الف سمجھائی
بلھیا قول الف دے پورے جیہڑے دل دی کرن صفائی

فلسفہ وحدت الوجود

آپے آہو آپے چیتا آپے مارن وھایا
آپے صاحب آپے بردا آپے مل وکایا
ڈھولا آدمی بن آیا

یاں

بلھا شوہ ہے دوہیں جہانیں
نہ کوئی دسدا غیر

Marfat.com

مرشد پاک نال محبت

پہلی پوڑی پریم دی پل صراطے ڈیرا
حاجی مکے حج کرن میں مکھ ویکھاں تیرا
آئیں عنایت قادری ہتھ توں پکڑیں میرا
میں اڈیکاں کر رہی کدی آ کر ڈیرا

صوفیانہ اعارفانہ کلام

تیرے عشق نے ڈیرا میرے اندر کیتا
بھر کے زہر پیالہ میں تے آپے پیتا
جھبدے بوہڑیں وے طبیبا نہیں تے میں مرگئی آں
تیرے عشق نچایا کرکے تھیا تھیا
چھپ گیا وے سورج ' باہر رہ گئی لالی
وے میں صدقے ہوواں ' دیویں مڑ جے وکھالی
پیرا میں بھل گئیاں تیرے نال نہ گئیاں
تیرے عشق نچایا کرکے تھیا تھیا
ایس عشقے دی جھنگی وچ مور بولیندا
سانوں قبلہ تے کعبہ سوہنا یار دسیندا
سانوں گھائل کرکے پھیر خبر نہ لیا
تیرے عشق نچایا کرکے تھیا تھیا

عشقیہ رنگ

رانجھا رانجھا کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی
سدونی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی
رانجھا میں وچ میں رانجھے وچ ہور خیال نہ کوئی
میں ناہیں اوہ آپ ہے اپنی آپ کرے دلجوئی

علامتی شاعری

کت کڑے نہ وت کڑے
چھلی لدہ بھڑولے گھت کڑے
جے پونی پونی کتیں گی تاں ننگی مول نہ وتیں گی
سے ورہیاں وی جے کتیں گی تاں کانگ مارے گا جھٹ کڑے
کت کڑے نہ وت کڑے
تیرے نالدیاں دا ج رنگاے نی اوہناں سوہے سالو پائے نی
توں پیر الٹے کیوں چائے نی جا اوتھے لگسی تت کڑے
کت کڑے نہ وت کڑے

Marfat.com

موت تے قبر دے عذاب بارے

اک روز جہانوں جانا ایں جا قبراں وچ سمانا ایں
تیرا گوشت کیڑیاں کھانا ایں کر چلنا مینوں وسارنا ہیں
اٹھ جاگ گھراڑے مار ناہیں

توں ایس جہانوں جایں گا پھیر قدم نہ ایتھے پائیں گا
ایہہ جوبن روپ ونجاہیں گا تیئں رہنا وچ سنسار ناہیں
اٹھ جاگ، گھراڑے مار ناہیں

نیک عملاں بارے

راج پیکا دن چار کڑے
نہ کھیڈو کھیڈ گزار کڑے
نہ ہو ویہلی کر کار کڑے
گھر بار نہ کر ویران کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے
توں سدا نہ پیکے رہناں ایں
نہ پاس امنڑی دتے بہناں ایں
بھا انت وچھوڑا سہنا ایں
وس پیں گی سس نناں کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے
وس پیں گی سس نناں کڑے

سمے دے سماجی حالات بارے

بلھیا قاضی راضی رشو تے تے ملاں راضی موت
عاشق راضی راگ تے نہ پریت گھٹ ہوت
بلھیا وارے جایئے اوہناں توں جیڑے مارن گپ شڑپ
کوڈی کبھی دین چا تے بغچہ گھاؤ گھپ

یاں

علموں بس کریں اویار علموں بس کریں ایار
پڑھ پڑھ علم لگاویں ڈھیر قرآن کتاباں چار چوفیر
گردے چانن وچ ہنیر باجھوں راہبر خبر نہ سار
علموں بس کریں او یار علموں بس کریں او یار
پڑھ پڑھ شیخ مشائخ کہاویں الٹے مسئلے گھروں بناویں
بے عقلاں نوں لٹ لٹ کھاویں الٹے سدھے کریں قرار

Marfat.com

علموں بس کریں او یار علموں بس کریں او یار
پڑھ پڑھ نفل نماز گزاریں اچیاں بانگاں چانگاں ماریں
ممبر تے چڑھ وعظ پکاریں کیتا تینوں حرص خوار
علموں بس کریں او یار علموں بس کریں اویار
پڑھ پڑھ مسئلے روز سناویں کھانا شک شبے دا کھاویں
دسیں ہور تے ہور کماویں اندر کھوٹ باہر سچیار
علموں بس کریں او یار عملوں بس کریں او یار

سمے دے ملکی حالات بارے

در کھلا حشر عذاب دا برا حال ہویا پنجاب دا
سانوں ہاویئے دوزخ ساڑیا کدی آمل یار پیاریا
جدوں اپنی اپنی پے گئی دھی ماں نوں لٹ کے لے گئی
منہ بار ہویں صدی پسیاریا سانوں آمل ساجن پیاریا

یاں

مغلاں زہر پیالے پیتے بھوریاں دانے راجے کیتے
سب اشراف پھرن چپ کیتے بھلا ایہناں نوں جھاڑیا ای
رہ رہ وے عشقا ماریا ای کہہ کس نوں پار اتاریا ای

یاں

ظالم ظالموں ناہیں ڈردے آپے عملیں آپے مردے
مونہوں توبہ دلوں نہ کردے اتھے اوتھے ہون خوار
نت پڑھنا ایں استغفار کیسی توبہ ہے ایہہ یار

سمے دیاں رسماں ریتاں بارے

کڑیاں ہتھیں چھاپاں چھلے آپو آپے نام سولے
سبھا ہکا چاندی آکھو کنگن چوڑا بائیں دا
سبھ اکو رنگ کپاہیاں دا

یاں

پانی بھر بھر گیاں سبھے آپوں اپنی واری
اک بھر آئیاں اک بھر چلیاں اک کھلیاں باہ پسار
ہار نیلیاں پیلیاں گل وچ بانہیں چھنکے چوڑا
کنیں ہک ہک مچھریا لے سب اڈنبر کوڑا
یانی بھر بھر گیاں سبھے آپوں اپنی واری

Marfat.com

ملامتی رنگ

بلھیا عاشق ہویوں رب دا ہوئی ملامت لاکھ
تینوں کافر کافر آکھدے توں آہو آہو آکھ

یاں

بلھیا پی شراب تے کھا کباب بیٹھ باں ہڈاں دی اگ
چوری کر تے بھن گھر رب دا اوس ٹھگاں دے ٹھگ نوں ٹھگ
بٹھ نمازاں تے چکڑ روزے کلمے پھری سیاہی
بلھے شاہ شوہ اندروں ملیا بھی پھرے لوکائی
بلھیا کھا حرام تے پڑھ شکرانہ کر توبہ ترک ثوابوں
چھوڑ مسیت تے پکڑ کنارہ تیری چھٹسی جان عذابوں

غرور تے تکبر دی نندیا

کر مان نہ حسن جوانی دا پردیس نہ رہن سیلانی دا
اس جھوٹھی دنیا فانی دا نہ رہیسی نام نشان کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے

ایس بحث توں حضرت بلھے شاہؒ ہوراں دی شاعری دی عظمت دا پتہ چلدا اے اوہ اپنے سدا بہار صوفیانہ تے عارفانہ کلام دی علمی ادبی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں سدا زندہ رہوے گا۔ (انشاءاللہ)

سوال نمبر ☆بابا بلھے شاہ دی آفاقیت بارے تفصیلی مضمون لکھو؟
(پنجاب یونیورسٹی 1995)

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے پتہ چلدا اے پئی ایس دی نہینہ تصوف تے معرفت تے رکھی گئی اے۔ حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں پنجابی زبان دا پہلا صوفی شاعر متھیا جاندا اے اوہناں اپنے شلوکاں راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دا آفاقی پیغام لوکائی تیک اپڑایا۔ اوہناں اپنے کلام راہیں اللہ سوہنے دی وحدانیت تے زور دتا۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں تصوف دے معرفت دے باریک تے نازک مضمون لوکائی تیک اپڑائے۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے۔ انسانی حیاتی بڑی محدود تے مختصر اے۔ ایس محدود تے مختصر حیاتی نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لافانی تے لاثانی بنایا جاسکدا اے اوہناں دسیا پئی بندے نوں اپنی حیاتی وچ حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی کرنی چاہیدی اے مکدی گل ایہہ وے پئی بابا فرید گنج شکرؒ نہ صرف پنجابی زبان دے موہڈھی شاعر متھے جاندے نیں بلکہ اوہ پنجابی دی صوفیانہ شاعری دے وی موہڈی شاعر نیں۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں لوکائی دے اخلاق تے کردار نوں سدھارن وچ اہم کردار ادا کیتا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ توں پونے تن سو سال بعد پنجابی دی صوفیانہ ریت نوں حضرت شاہ حسینؒ ہوراں کافیاں راہیں اگے ٹوریا تے لوکائی دے اخلاق تے کردار نوں سدھارن وچ اہم کردار ادا کیتا اوہناں

Marfat.com

اپنے کلام راہیں عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق 'سوز گداز 'تصوف 'معرفت 'اخلاقی رواداری تے بھائی چارے دا درس دتا۔ اوہناں دنیادی ناپائیداری تے بے ثباتی دی دس پائی۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا آخرت دی کھیتی اے۔ موت توں بعد دائمی حیاتی دا دارومدار چنگے کماں تے نیک عملاں تے اے۔ جے ایس دنیا وچ چنگے کم تے نیک عمل کراں گے تے اگلے جہاں اللہ سوہنا ایس دی جزا دیوے گا جے ایتھے برے تے بھیڑے کم کراں گے تے اگلے جہان ایس دی سزا ملے گی بندے نوں چنگے کماں تے نیک عملاں نال ایس فانی دنیانوں لافانی تے مثالی بناونا چاہئیدا اے شاہ حسینؒ ہوراں وی پہلے صوفی شاعر وانگوں چنگے کم تے نیک عمل کرن تے زور دتا۔ اوہناں اپنے کلام راہیں پنڈاں دے لوکاں دی تہذیب تے کلچر نوں علامت دے طور تے ورت کے لوکائی نوں اچھے عمل کرن دی پریرنا کیتی اے "ہیر رانجھے" دی لوک داستان دے اہم کرداراں نوں علامت دے طور تے ورت کے لوکائی دے اخلاق تے کردار نوں سدھارن وچ اہم کردار ادا کیتا اوہناں دے کلام وچ "چرخے" دی علامت نوں اہم حیثیت حاصل اے۔ عورت نوں عاجزی انکساری تے وفادی علامت دے طور تے پیش کیتا۔

بابا بلھے شاہ پنجابی زبان دے تیجے صوفی شاعر نیں۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑان دی بھرنویں کوشش کیتی اوہناں دی کوشش بڑی موثر ثابت ہوئی تے آون والیاں نسلاں لئی مثال ثابت ہوئی۔ حضرت بابا بلھےؒ ہوراں وی دوجے صوفی شاعراں وانگ عشق نوں خاص اہمیت دتی اے عشق حقیقی نوں سمجھاون لئی عشق مجازی دا سہارا لیتا۔

پردہ کس توں راکھی دا
کیوں اویلے بہہ بہہ جھاکی دا

جیویں اک معشوق اپنے عاشق دا امتحان لیندا اے تے اوس نوں ہجر فراق دا غم دے کے اوس دی دلی بے چینی تے بیقراری وچ وادھا کردا اے محبوب دی طلب دا اپنا وکھرا انداز ہوندا اے جدوں عاشق صادق اپنے محبوب ازلی نوں حاصل کرن توں بعد اظہار کرن دا ڈھنگ وی نرالا ای ہوندا اے۔ بلبا بلھے شاہ ہوراں دا انوکھا طریقہ ویکھو :۔

رانجھا رانجھا کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی
سدونی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی

دوجے صوفی شاعراں وانگ حضرت بلھےؒ شاہ ہوراں دا کلام عشق محبت 'ہجر فراق' تے سوز گداز' تے معرفت دے مضموناں نال بھریا ہویا اے عشق دیاں منزلاں طے کرناں ہر حاری سارے بندے دے وس دی گل نہیں۔ بابا بلھے شاہ اک بانسری بجاون والا' یاں تھیا تھیا کرن والا ملنگ ای نہیں سی بلکہ اوہ اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے اچ پدھر دے صوفی شاعر سن جنہاں نوں شریعت دا پورا پورا علم سی۔ شریعت دے اصولاں دی پابندی نوں خاص اہمیت دیندے سن۔

ہن کس تھیں آپ چھپائی دا
کتے ماں ہو بلیندے ہو

Marfat.com

کتے سنت فرغ وسیندے ہو
کتے رام دھائی دیندے ہو
کتے متھے تلک لگائی دا
ہن کس تھیں آپ چھپائی دا

اک ہور کافی وچ آکھدے نیں

جاں میں سبق عشق دا پڑھیا مسجد کولوں جیوڑا ڈریا
ڈیرے جا ٹھاکر دے وڑیا گھر وچ پایا محرم یار
ہیر رانجھے دے ہوگئے میلے بھلی ہیر ڈھونڈنیندی بیلے
رانجھن یار بغل وچ کھیلے سدھ نہ رہیا سرت سنبھال
وید قرآن پڑھ پڑھ تھکے سجدے کرکر گھس گئے متھے
نہ رب تیرتھ نہ رب مکے جس پایا تس نور جمال

بلھے شاہ دے سمے 'بر صغیر ہندوستان بدامنی تے نفسا نفسی افرا تفری وچ مبتلا سی۔ اورنگ زیب عالمگیر دی وفات مگروں تخت دے حصول دی لڑائی پاروں ملک وچ قتل وغارت خود غرضی' نفسا نفسی' بدامنی' تے افرا تفری دی حالت سی' کدھرے مسلمان تے سکھ آپس وچ لڑ رہے سن تے کدھرے تخت دے حصول لئی لڑائی جاری سی' ایس افرا تفری تے بدامنی دا ذکر وی بابا بلھے شاہ ہوراں بڑے سادہ تے سوہنے انداز وچ ایں کیتا اے ۔

اساں بھیت سجن دے پائے
الٹے ہور زمانے آئے
اپنیاں وچ الفت ناہیں کیا چاچے کیا تائے
پیو پتراں اتفاق نہ کائی دھیاں نال نہ مائے
اگلے جا ہنگالے بیٹھے پچھلیاں فرش بچھائے
اساں بھت سجن دے پائے
الٹے ہور زمانے آئے

مغل شہزادے تخت دے حصول لئی اک دوجے نوں قتل کر رہے سن بابا بلھے شاہ ہوراں مغلاں دے زوال تے سکھاں دے عروج نوں بیان کیتا اے۔

مغلاں زہر پیالے پیتے بھوریاں والے راج کیتے
سب اشراف پھرن چپ کیتے بھلاں ایہناں نوں جھاڑیا ای
رہ رہ وے عشقا ماریا ای کہہ کس نوں پار اتاریا ای

بابا بلھے شاہ ہوراں ظلم تے ناانصافی دا نقشہ انج وی ایکیا اے۔

ظالم ظلموں ناہیں ڈردے آپے عملیں آپے مردے

Marfat.com

مونہوں توبہ دلوں نہ کردے ایتھے اوتھے ہون خوار
نت پڑھنا ایں استغفار کیسی توبہ ہے ایہہ یار

حضرت شاہ حسینؒ ہوراں وانگ بلھے شاہؒ دی شاعری وچ ملامتی رنگ ویکھو :۔

پھوک مصلے بھن سٹ لوٹا نہ پھڑ تسبیح عاصا سوٹا
ترک حلالوں کھا مردار عشق دی نویوں نویں بہار
یاں

بلھیا عاشق ہویوں رب دا ہوئی ملامت لاکھ
تینوں کافر کافر آکھدے توں آہو آہو آکھ

حضرت بلھے شاہؒ ہوری اللہ سوہنے دی وڈیائی انج کردے نیں :۔

یارب خلقت پیدا کیتی دنیا خواب خیال اویار
پاک محمد وارد ہویا چودھاں طبقاں دا والی او یار
جو رنگ رنگیا گوہڑا رنگیا' مرشد والی لالی اویار
الست بربکم نازک ہویا قالو بلیٰ سکھالی اویار

بلھے شاہ موجب کائنات دی تخلیق وچ فلسفہ ہمہ اوست نظر آؤندا اے۔ اوہناں دے نزدیک اللہ سوہنے نے اپنی رحیمی دی شان ظاہر کرن لئی ایہہ کائنات پیدا کیتی اے۔

کن فیکونوں کن کہائیو نام نبی دا وچوں بنائیو
خاطر کہندی جگت کرائیو سر تے چھتر لولاکی دا

لسانیات دے ماہر تے سوجھوان رانا محمد افضل الرحمٰن ہوری بابا بلھے شاہ بارے لکھدے نیں "بلھے شاہ دی آفاقی حیثیت دا اصل بھیت اوہناں دے جگ پیار توں اڈوی اے پئی اوہ لوکاں دا شاعر اے۔ اوہدی زبان سادہ تے سٹائل ہر اک دی سمجھ وچ آون والا اے۔ فیر اوہ اک بے باک تے دودھاری تلوار اے جہیڑی اپنے تے غیر وچ کوئی فرق نہیں رکھدی۔ اوہدا نہ تے کوئی فرقہ اے تے نہ کوئی ذات برداری رب تے رب دے بندیاں نال پیار اوہدا ایمان ایں۔ اوہ پچھلے ویلے دا شاعر اج کل دا مصلح تے کل دا سنہیاں دین والا اے۔ اوہ ویلے تے تھاں دیاں حداں پھلانگ دا ہر اک زمانے دا ساتھ دیندا نظر آوندا اے ہر اک زمانے دی علمی سطح دے ساہیواں آن کھلوندا اے تے اوہدے آفاقی ہون دی دلیل اے۔

(لعلاں دی پنڈ۔ صفحہ نمبر 422 تے 423)

حضرت شاہ حسینؒ ہوراں نوں پنجابی کافی تے پنجابی علامتی شاعری دا موہڈھی شاعر آکھیا جاندا اے ۔بابا بلھے شاہؒ ہوراں وی اپنے آلے دوآلے دے لوکاں دی تہذیب تے کلچر نوں علامت دے طور تے ورتیا اے لوکائی دے سادہ لفظاں نوں علامتی رنگ وچ استعمال کر کے کلام نوں سادہ عام فہم تے نرول بنایا اے۔ ہیر رانجھے' سسی پنوں' مرزا صاحباں' دیاں لوک داستاناں دے اہم کرداراں نوں علامتی رنگ وچ پیش کر کے تصوف تے معرفت دے نازک مضموناں نوں بڑے سادے انداز نال

Marfat.com

پیش کیتا اے۔

بابا بلھے شاہؒ ہیر رانجھے نوں عشق حقیقی دا پرچھانواں خیال کردے نیں۔ اوہناں دے نزدیک ہیر رانجھا محبوب دی ذات وچ فنا ہون دی اک علامت اے۔

رانجھا رانجھا کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی
سدونی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی
رانجھا میں وچ میں رانجھے وچ ہور خیال نہ کوئی
میں ناہیں اوہ آپے ہے اپنی کرے ل جوئی
ہتھ کھنڈی میرے اگے منگو موہڈھے بھورا لوئی
بلھیا ہیر سلیٹی ویکھو کتھے جا کھلوئی

اک ہور تھانویں آکھدے نیں

حاجی لوک مکے نوں جاندے اساں جانا تخت ہزارے
جتوں یار اتے ول کعبہ بھاویں ویکھ کتاباں چارے

تصوف دیاں تن منزلاں نیں فنافی الشیخ، فنافی الرسول، تے فنافی اللہ۔ بھناں صوفی شاعراں ایہہ منزلاں طے کیتیاں تاں اپنے عشق وچ کامیاب ہوئے ایناں منزلاں نوں طے کرنا ہاری ساری بندے دا کم نہیں عشق حقیقی دی کامیابی تے کامرانی وچ مرشد پاک دا اہم کردار ہوندا اے بقول اختر جعفری، مرشد دا کم مریدنوں صراط مستقیم دسنا تے سلوک دیاں منزلاں پار کرانا ایں تے اوہدی اجیہی روحانی تربیت کرنا ایں پئی اللہ تبارک و تعالیٰ دے حسن دے جلوے اس دے من اندر لشکاں مارن لگ پین تے کشف دے بوہے اوہدے من دیاں اکھاں اگے کھل جان۔ کائنات دے سارے بھیت شیشے وانگ وکھائی دین لگے پین۔

(ویروے۔ سید اختر جعفری)

مرشد پاک دی وڈیائی بارے:-

میں کمین کچھجی بے گن کون وچاری
بلھے شاہ دے لائق ناہیں شاہ عنایت تاری

یاں

بلھے شاہ عنایت دے بہ بوہے
جس پہنائے سانوں ساوے تے سوہے
جاں میں ماری اڈاری مل پیاوہیا
تیرے عشق نچایا کر کے تھیا تھیا

بلھے شاہ ہوراں اک ہور کافی وچ اپنے مرشد شاہ عنایتؒ دی انج وڈیائی کیتی اے

شاہ عنایت سائیں میرے ماپے چھوڑ گئی لڑ تیرے
لائیاں دی لج جان وے ویڑے آوڑ میرے

Marfat.com

میں تیرے قربان وے ویڑے آوڑ میرے

پہلی پوڑی پریم دی پل صراطے ڈیرا
حاجی مکے حج کرن میں مکھ ویکھاں تیرا
آئیں عنایت قادری ہتھ توں پکڑیں میرا
میں اڈیکاں کررہی کدی آکر ڈیرا

یاں

ویکھو نی شاہ عنایت سائیں میرے نال کردا کنج ادائیں
کدی آوے کدی آوے ناہیں تیوں تیوں مینوں بھڑکن بھائیں
نام اللہ پیغام سنائیں مکھ ویکھن نوں نہ ترسائیں
ویکھو نی شاہ عنایت ساہیں

جد میں سبق عشق دا پڑھیا دریا ویکھ وحدت وڑیا
گھمن گھیراں دے وچ اڑیا شاہ عنایت لایا پار
علموں بس کریں اویار علموں بس کریں اویار

عشق دی دوجی منزل فنافی الرسول تے اپڑ کے بابا بلھے شاہ آکھدے نیں۔

فضل تیرا اسانوں ہر ویلے ہر حیلے
پاک رسول محمدؐ صاحب میرے خاص وسیلے

یاں

پیارا پہن پوشاکاں آیا آدم اپنا نام دھرایا
احد اتے بن احمد آیا نبیاں دا سردار
ہن میں لکھیا سوہنا یار جس دے حسن دا گرم بازار

تصوف دی تیجی منزل تے اپڑ کے بلھے شاہ ہوراں نوں ہر شے وچ رب دی ذات وکھالی دیندی اے ہر پاسے اوہ آپ ای آپ نظر آوندا اے جیویں۔

رانجھا رانجھا کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی
سدونی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی
رانجھا میں وچ میں رانجھے وچ ہور خیال نہ کوئی
میں ناہیں اوہ آپ ہے اپنی آپ کرے دلجوئی

بلھے شاہؒ دی شاعری دے آفاقی پکھاں دے ویروے توں ثابت ہوندا اے پئی بابا بلھے شاہؒ واقعی آفاقی صوفی شاعر تے عظیم بزرگ نیں۔ اوہ اپنے سدا بہار کلام پاروں ہمیشہ زندہ رہن گے۔ انشاء اللہ

سوال نمبر ☆ بابا بلھے شاہؒ ہوراں دے توحیدی وچاراں دا ویرواکرو
(پنجاب یونیورسٹی 1986)

Marfat.com

پنجابی ادب دی تاریخ دا مطالعہ کریئے پتہ چلدا اے کہ پنجابی ادب دی بنیاد تصوف تے معرفت تے رکھی گئی۔ پنجابی دے پہلے صوفی شاعر حضرت بابا فرید گنج شکرؒ نوں متھیا جاندا اے اوہناں نے اپنے کلام راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑایا۔

بابا جی ہوراں تصوف تے معرفت دے اہم مضموناں نوں بڑی سادگی تے خوبصورتی نال پیش کیتا اے حضرت بابا فرید گنج شکرؒ توں پونے تن سو سال بعد حضرت شاہ حسینؒ ہوراں پنجابی دی صوفیانہ ریت نوں کافیاں راہیں اگے ٹوریا ایسے طراں بابے بلھے شاہ ہوراں ایس پنجابی صوفیانہ ریت نوں اگے ٹورن وچ اہم کردار ادا کیتا اے۔

بابا بلھے شاہ اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے اچ پدھر دے صوفی شاعر سن دوجے صوفیاء کرام وانگوں حضرت بلھے شاہ ہوراں دا من پسند موضوع تصوف اے۔ ارکان اسلام دا پہلا تے بنیادی رکن توحید اے اسلام دا پہلا رکن ہون دے نال نال تصوف دا پہلا اساس وی اے عقیدہ توحید 'ایمان دا بنیادی عنصر اے۔ دوجے لفظاں وچ ایمان دی عمارت 'وچ عقیدہ توحید بنیادی اٹ دی حیثیت رکھدا اے جیکر ایہہ اٹ ڈنگی یاں ونگی ہووے گی تے ایمان دی عمارت وی ڈنگی یا ونگی ہووے گی انج مسلمان دا ایمان درست نہیں ہووے گا۔

عقیدہ توحید دی اہمیت تے افادیت دے حوالے نال رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دا فرمان اے "جس توحید دا اقرار کرلتا ئی اللہ دے سوا کوئی عبادت دے لائق نہیں 'اوہ جنت وچ داخل ہووے گا" عقیدہ توحید بارے قرآن پاک وچ وی بار بار ارشاد فرمایا گیا اے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی قرآن پاک تے احادیث نبویؐ وچ عقیدہ توحید دی اہمیت تے افادیت تے زور دتا گیا اے عقیدہ توحید دی وضاحت سورۃ اخلاص وچ کیتی گئی اے۔ آکھیا گیا اے "اوہ بے نیاز اے 'نہ اوس نے کسے نوں جمیا اے نہ ای اوس نوں کسے نے جمیا اے تے اللہ دا ہم پایا دوجا کوئی نہیں"

حضرت بلھے شاہ دیاں کافیاں دا تجزیہ کردیاں لسانیات تے تعلیم دے ماہر تے سوجھوان پروفیسر عارف عبدالمتین ہوراں اپنی کتاب "پرکھ پڑچول" وچ آکھدے نیں۔

"اوہ توحید الہٰی نوں بڑی جذباتی شدت نال پیش کردے نیں۔ اوہناں دے کلام وچ سانوں توحید دا محض نظریاتی فکری تے جامد قسم دا اظہار نہیں ملدا اسگوں ایہدے الٹ محسوس تے جذباتی سطح اتے بڑا متحرک قسم دا ابلاغ لبھدا اے ایہو سبب اے پئی سانوں اوہناں دے شعر پڑھدیاں ہوئیاں انج لگدا اے جیویں ساڈے دماغ نوں نہیں دل نوں ہتھ پے رہیا ہووے تے اسیں اپنے وجود نوں پگھلدا کھلردا تے کائنات تے اوہدے خالق دے وجود نال اک مک ہوندا ہویا محسوس کردے ہاں ایس سمے روح دوئی دے ہر روپ توں آشنا ہو جاندی اے بے وحدت اک ہمہ گیر تصور اتے پوری طراں چھا جاندی اے۔

بلھے شاہؒ ہوراں تعلیم دا آغاز اپنے والد سخی درویش محمد ہوراں کولوں کیتا جہیڑے اپنے سمے دے عظیم بزرگ سن۔ ایس توں بعد اوہناں باقاعدہ تعلیم اوس سمے دے اچ پدھر دے بزرگ مولوی غلام مرتضیٰ قصوری کولوں حاصل کیتی۔ روحانی تعلیم لئی لہور آئے تے اتھے شاہ عنایت کولوں روحانی

Marfat.com

فیض حاصل کیتا تے اوس دے ہتھ تے بعیت کر لئی اللہ سوہنے دے فضل کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال روحانیت دے راز کھلے تے پتہ لگیا پئی دنیاوی تے ظاہری علوم بے کار نیں۔ اصل علم تے باطنی علم اے جہیڑا بندے دی دنیا تے آخرت نوں سنوار دیندا اے حضرت بلھے شاہ ہوراں اکو الف پڑھن تے زور دتا اے کیوں جے جہیڑا الف صحیح طور تے ادا کر لیندا اے اوس نوں "ب" پڑھن دی لوڑ نہیں رہندی۔ بابا جی آکھدے نیں :۔

علموں بس کریں او یار علم نہ آوے وچ شمار
اکو الف تیرے درکار جاندی عمر دا نہیں اعتبار
علموں بس کریں او یار
اللہ سوہنے دی وحدانیت بارے بلبا جی آکھدے نیں
الف اللہ نال رتا دل میرا مینوں ب دی خبر نہ کائی
ب پڑھدیاں مینوں سمجھ نہ آوے ' لذت الف دی آئی
ع تے غ نوں سمجھ نہ جانا گل الف سمجھائی
بلھیا قول الف دے پورے جہیڑے دل دی کرن صفائی

عشق دی آخری منزل تے اپڑ کے عاشق صادق محبوب حقیقی تے محبوب ازلی دی ذات وچ گم ہو جاندے نیں ایس منزل بارے بلھے شاہؒ فرماندے نیں:۔

رانجھا رانجھا کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی
سدونی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی
رانجھا میں وچ میں رانجھے وچ ہور خیال نہ کوئی
میں ناہیں اوہ آپ ہے اپنی آپ کرے دلجوئی

بابا بلھے شاہ ہوراں دا توحیدی رنگ اک ہور کافی وچ ویکھو :

جد احد اکلا سی نہ ظاہر کوئی تجلی سی
نہ رب رسول نہ اللہ سی نہ جبار تے نہ قہار
ہن میں لکھیا سوہنا یار
جس دے حسن دا گرم بازار

یاں

عیسیٰ نوں بن باپ جمایا
نوح پر طوفان منگایا
نال پیو دے پتر لڑایا
ڈوب اوہناں نوں ماریائی
رہ رہ وے عشقا مار پائی
کہو کس نوں پار اتاریا ای

Marfat.com

نمرود نے بھی خدا سدایا
اس نے رب تے تیر چلایا
مچھر توں نمرود مروایا
قارون زمین نگھار یائی
رہ رہ اوے عشقا مار یائی
کہہ کس نوں پار اتار یائی
فرعون نے جدوں خدا کہایا
نیل ندی دے وچ آیا
اوسے نال اشٹنڈ جگایا
خود ئیوں کر تد ماریائی
رہ رہ اوے عشقا مار یائی
کہہ کس نوں پار کے اتار یائی

ایس بحث توں ایہہ ثابت ہوندا اے پئی بابا بلھے شاہ ہوراں اپنے کلام وچ تبلیغ اسلام دے پرچار توں علاوہ اللہ سوہنے دی وحدانیت تے فلسفہ توحید تے مضموناں نوں بڑے سوہنے' سادہ تے نمایاں انداز وچ پیش کیتا اے ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدا اے پئی بابا جی ہوراں دا شاعری وچ توحیدی رنگ بڑا نمایاں و کھالی دیندا اے۔

سوال نمبر ۔ ☆ بابا بلھے شاہؒ دے عصری' سماجی شعور بارے اوہناں دے شعراں دے حوالے نال اظہار خیال کرو
(پنجاب یونیورسٹی 19985`1995)

یاں
بابا بلھے شاہ دی شاعری اپنے زمانے دی عکاسی کردی اے
(پنجاب یونیورسٹی 1989)

یاں
بابا بلھے شاہ دی سماج تے ڈوہنگی نظر اے
(پنجاب یونیورسٹی 1991)

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پنجابی زبان دے نہینہ صوفیانہ ادب تے رکھی گئی اے۔ حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں پنجابی شاعری دا پہلا صوفی شاعر ہون دا اعزاز حاصل اے۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں اللہ تے اللہ دے رسول دا آفاقی پیغام لوکائی تیک اپڑایا۔ اوہناں اپنے شلوکاں راہیں تصوف تے معرفت دے مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں لوکائی نوں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے انسانی حیاتی مختصر تے محدود اے۔ بندے نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں اپنی مختصر تے محدود حیاتی نوں لافانی تے لاثانی بنا سکدے نیں۔ اوہناں اپنی شاعری راہیں حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی کرن تے زور دتا۔ اوہناں دسیا پئی اگلی دنیا دی جزا یاں سزا دا دارومدار ایس دنیا دے چنگے مندے کماں تے اے۔ اوہناں دا کلام عشق محبت' مہر مروت'

Marfat.com

ہجر فراق 'سوز گداز 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندا اے۔
بابا فرید گنج شکرؒ توں پونے تن سو سال بعد حضرت شاہ حسینؒ ہوراں پنجابی ادب وچ صوفیانہ ریت نوں کافیاں راہیں اگے ٹوریا۔ اوہناں وی اپنی شاعری راہیں عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق 'سوز گداز 'دنیاوی ناپائیداری 'چنگے کماں تے نیک عملاں 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دتا۔
بابا بلھے شاہؒ پنجابی ادب دی صوفیانہ شاعری دے تیجے شاعر نیں اوہ اپنے کلام دیاں علمی 'ادبی 'فنی تے لسانی خوبیاں پاروں ادب دے ہمیشہ چمکن والے آفتاب نیں۔ بابا بلھے شاہ اک عظیم بزرگ تے اچ پدھر دے صوفی شاعر متھے جاندے نیں دوجے صوفی شاعراں وانگ بابا بلھے شاہ دے کلام وچ سادگی 'روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے بابا بلھے شاہ دی حقیقت پسندی تے بے باکی پاروں اوس سمے دے کم علم تے بے عمل بزرگ تے عالم وی ہل جاندے سن۔ اللہ تعالیٰ دے فضل تے کرم نال بلھے شاہ اک سچے تے خدا ترس صوفی سن اوہناں دے دل وچ خدا دی عبادت تے مخلوق خدا دی سیوا دا جذبہ ہر ویلے موجود رہندا سی۔ اوہ معاشرے وچوں بے انصافی 'ظلم تشدد 'جنگ 'ذات 'پات 'بد عنوانی 'رشوت ستانی تے دوجیاں معاشرتی برائیاں ختم کرناں چاہندے سن اوہ پیار محبت 'مہر مروت تے امن شانتی دے چائیوان سن۔
اوہناں اپنے علم 'عمل 'اخلاق تے اخلاص نال معاشرے وچوں اونچ نیچ تے ذات پات نوں ختم کر کے مساوات محمدیؐ دا پرچار کیتا۔ اوہناں شاہ حسینؒ ہوراں دی صوفیانہ ریت نوں اگے ٹور کے صوفیانہ شاعری دی عظمت وچ وادھا کیتا۔ ایس سلسلے وچ لسانیات دے ماہر تے سوجھوان امجد علی شاکر ہوراں انج آکھیا اے۔
اوہ چٹ کپڑیا 'دھرت توں دراڈے جاپدا اے اوس دا عمل 'اوس نوں انسان دشمن بنا دیندا اے 'بلھے شاہ ہوریں ایس انسان دشمن طبقے دے مقابلے وچ ننگ پیریاں تے مٹی بھریاں دا سا بجھی ساتھی اے۔ جنہاں کولوں پسینے دی بو آوندی اے تے مٹی دی باس وی"
ہر ادیب شاعر تے سوجھوان اپنے سمے دا ترجمان ہوندا اے۔ بابا بلھے شاہ دے کلام وچ اوس دی سماجی 'سیاسی 'معاشی 'معاشرتی تے اقتصادی حالت دی تصویر وکھالی دیندی اے بابا بلھے شاہ 1680ء وچ پیدا ہوئے تے 1758ء وچ فوت ہوئے ایہہ اوہ دور سی جدوں برصغیر ہندوستان وچ اورنگ زیب عالمگیر دی وفات مگروں انتشار تے بدامنی زوراں تے سی اک پاسے انگریزی تاجر سیاسی استحکام لئی جوڑ توڑ وچ مصروف سن دوجے پاسے سکھاں تے مسلماناں وچکار لڑائیاں شروع سن۔ ایس دے نال نال مغل شہزادے تخت دے حصول لئی آپس وچ لڑ مر رہے سن۔
صوفی شاعراں دے کلام وچ برصغیر دی بدامنی 'سماجی رشتیاں دی ٹٹ بھج اخلاقی قدراں دی پامالی تے انتشار دے جھلکارے وکھالی دیندے نیں۔ اوس سمے دے سرکڈھویں شاعراں وچوں وارث شاہ 'بلھے شاہ 'فرد فقیرے تے سچل سرمت ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ اوہناں اپنے کلام وچ سماجی بد حالی 'قدراں دی ٹٹ بھج 'بندے دا بندے نال بھیڑ تے سلوک 'مکر فریب 'چوری چکاری '

Marfat.com

لالچ حرص ‘جھوٹ’بد عنوانیاں تے ناانصافیاں نوں حوالہ بنا کے انسان دوستی’ پیار’محبت’مہر مروت اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دتا گل ایہہ وے پئی ایہناں شاعراں اپنے کلام راہیں اپنے سمے دی علمی ادبی’ سیاسی’ سماجی’ معاشی’ تے معاشرتی تاریخ مرتب کیتی اے’ایہناں شاعراں دیاں علمی ادبی خدمتاں نوں آون والیاں نسلاں ہمیشاں یاد رکھن گیاں (انشاء اللہ) فرد فقیر اپنے سمے دے ظالم حاکماں بارے لکھدے نیں :۔

ح۔حاکم ہوکے بہیں بغیچے بہتا ظلم کماندے
محنتاں نوں کمیں آکھن خون اوہناں دے کھاندے
پھڑ وگاریں لے کے جاون خوف خدا دا ناہیں
فرد فقیر درد منداں دیاں اک دن پوسن آ ہیں

پنجابی زبان دے شکسپیئر سید وارث شاہ ہوراں اپنے سمے دا نقشہ انج الیکیا اے :۔

پیا ملک دے وچ سی بڑا رولا ہر کسے دے ہتھ تلوار ہوئی
اشراف خراب’ کمین تازہ زمیندار نوں وڈی بہار ہوئی

تدوں دیس دے جٹ سردار آہیں گھر وگھریں جان نویں سرکار ہوئی

بابا بلھے شاہ ہوراں وی اپنے سمے دے دکھاں’ درداں’ سیاسی’ سماجی’ معاشی’ معاشرتی’ مذہبی تے اخلاقی قدراں دی تاریخ انج مرتب کیتی اے’بارہویں صدی دی سیاسی تے سماجی حالت بارے لکھدے نیں :۔

جدوں آپو اپنی پے گئی دھی ماں نوں لٹ کے لے گئی
مونہہ بارہویں صدی پسپاریا سانوں آمل یار پیاریا

”آمل یار پیاریا“ دی تانگھ اندر دے دکھاں درداں تے پیڑاں نوں ظاہر کردی اے۔

بابا بلھے شاہ ہوراں اک ہور کافی وچ اپنے سمے دی بدحالی’ بے چینی’ تے انتشار بارے انج آکھدے نیں۔

مغلاں زہر پیالے پیتے
بھوریاں والے راجے کیتے
سبھ اشراف پھرن چپ کیتے

بابا بلھے شاہؒ ہوراں اپر لے شعراں وچ سکھاں نوں بھوریاں والے آکھیا اے۔ سکھاں نے پنجاب واسیاں دا جیونا اوکھا کردتا سی۔ اک ہور کافی وچ پنجاب تے پنجاب واسیاں تے ہون والے ظلم تے ستم دی تصویر انج الیکی اے۔

الٹے ہور زمانے آئے
کاں لگڑاں نور مارن لگے
چڑیاں جرے کھائے

Marfat.com

الٹے ہور زمانے آئے
عراقیاں نوں پئی چابک پوندی
گدوں خود پوائے
الٹے ہور زمانے آئے

بر صغیر ہندوستان دی سیاسی، سماجی، معاشی تے معاشرتی بدحالی ہاروں پنجاب دے واسی بدامنی تے انتشار دا شکار سن اوہناں وچ پیار محبت دی بجائے منافقت تے دشمنی دی زہر سی اوہ اک دوجے دے دشمن بن چکے سن اوہ لٹ کھسٹ مکر، فریب، دھوکہ، جھوٹ، بدعنوانی، تے رشوت ستانی ورگیاں معاشرتی برائیاں وچ بری طراں نال پھسے ہوئے سن۔

اپنیاں دے وچ الفت ناہیں
کیا چاچے کیا تائے
پیو پتراں اتفاق نہ کائی
دھیاں نال نہ مائے
سچیاں نوں پئے دھکے ملدے
جھوٹے کول بہائے
راجیاں بھیکھ منگائے
الٹے ہور زمانے آئے

سکھاں دیاں سازشاں، اپنیاں دیاں غداریاں تے ایرایناں تے افغانیاں دے ظلم ستم تے لٹ مار بارے لکھدے نیں :۔

ظالم ظلموں ناہیں ڈردے
اپنے عملیں آپے مردے
مونہوں توبہ دلوں نہ کردے
ایتھے اوتھے ہوون خوار

بابا بلھے شاہ اپنے سمے دے لوکاں دی عیاری تے، مکاری بارے آکھدے نیں :۔

تکسبا چک چک منڈی جاویں
دھیلا لے کے چھری لیاویں
کھانا شک شبے دا کھاویں
دسیں ہور تے ہور کماویں
علموں بس کریں او یار

اک ہور تھاویں آکھدے نیں :۔

بلھیا قاضی راضی رشوتے تے ملاں راضی موت
عاشق راضی راگ تے نہ پرست گھٹ ہوت

کم علم، تے بے عمل عالماں بارے لکھدے نیں :۔

Marfat.com

پڑھ پڑھ شیخ مشائخ کہاویں
اللے مسئلے گھروں بناویں
بے عقلاں نوں لٹ لٹ کھاویں
علموں بس کریں او یار
جتھے نہ جانا اوتھے جائیں
مال پرایا منہ دھر کھائیں
کوڑ کتاباں سر تے چائیں
ایہہ تیرا اعتبار

دکھاوے تے ظاہری عبادت گزاراں دی نندیا کردیاں ہویاں آکھدے نیں :۔

پھوک مصلے بھن سٹ لوٹا نہ پھڑ تسبیح عاصا سوٹا
ترک حلالوں کھا مردار عشق دی نویوں نویں بہار
نت پڑھائیں استغفار کیسی توبہ ہے ایہہ یار

بابا بلھے شاہ ہوراں غفلت وچ ستی قوم نوں اپنے آپ نوں پچھانن تے اپنے پیراں تے کھلوون تے چنگے کماں تے نیک عملاں دی پریرنا کیتی اے :۔

اٹھ جاگ گھراڑے مارنا ہیں
ایہہ سون تیرے درکار ناہیں
کرکتن ول دھیان کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے
نت متیں دیندی ماں ھیا
کیوں پھرنی ایں ایویں آدھیا
نی شرم حیا نہ گوا دھیا
توں کدی تے سمجھ نادان کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے
توں سدا نہ پیکے رہناں ایں
نہ پاس انبڑی دے بہناں ایں
بھا انت وچھوڑا سہناں ایں
وس پیں گی سس نناں کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے

ایس ویروے توں ایہہ ثابت ہوندا اے پئی بابا بلھے شاہ اک مست ملنگ ای نہیں سی بلکہ اوہ سماج تے ڈوہنگی نظر رکھدا اے۔ اوہ لوکائی دے دکھاں درداں' پیڑاں غماں خوشیاں تے سدھراں تے چاواں دا ترجمان سی اوس دی شاعری وچ معرفت تے تصوف دے نازک مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے گئے نیں۔ ایس توں علاوہ اوس دے کلام وچ اوس عہد دی سیاسی' سماجی' معاشی

Marfat.com

تے معاشرتی تاریخ دا جھلکارا وی لبھدا اے۔

سوال نمبر ☆ بابا بلھے شاہؒ مست الست ہو کے وی عقل تے بیداری دا درس دیندے رہے مثالاں نال نتارا کرو

(پنجاب یونیورسٹی 88`1990)

تاریخ عالم تے جھات پایئے تے ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی ادب تے مذہب دا بڑا پرانا تے گوہڑا سانگ اے ہر ملک دے ادب وچ مذہبی رنگ نمایاں وکھالی دیندا اے۔ پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی پنجابی ادب دی بنیاد تصوف تے معرفت تے رکھی گئی اے۔ حضرت بابا فرید گنج شکرؒ پنجابی دے پہلے صوفی شاعر متھے جاندے نیں جنہاں اللہ تے اللہ دے رسولؐ دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑایا۔ اوہناں دی شاعری عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق' سوز گداز 'اخلاقی رواداری حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندی اے اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے۔ انسانی حیاتی محدود تے مختصر اے۔ انسانی حیاتی نوں چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لافانی تے لاثانی بنایا جاسکدا اے۔

بابا جی ہوراں دے شلوک بندے نوں نیکی دی ہدایت دیندے نیں تے اک دوجے نال پیار محبت کرن دی پریرنا کردے نیں۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں تقریباً پونے تن سو سال بعد شاہ حسینؒ ہوراں وی اللہ تے اللہ دے رسول دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑایا۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا فانی تے ناپائیدار اے ایہہ دنیا آخرت دی کھیتی اے انسانی حیاتی بڑی مختصر تے محدود اے بندہ ایس مختصر تے محدود حیاتی نوں اپنے چنگے کماں تے نیک عملاں راہیں لافانی تے لاثانی بنایا جاسکدا اے اوہناں ایہہ پیغام عاجزی تے انکساری نال پیش کیتا۔ شاہ حسینؒ ہوراں نوں پنجابی کافی تے پنجابی علامتی شاعری دا موہڈی شاعر آکھیا جاندا اے۔

حضرت شاہ حسینؒ دی وفات توں تقریباً 80 سال مگروں بابا بلھے شاہؒ ہوراں پنجابی دی صوفیانہ ریت نوں اگانہ ودھاون وچ اہم کردار ادا کیتا۔ حضرت بلھے شاہ اک مست الست ملنگ یا درویش ای نہیں سن بلکہ اپنے سمے دے صاحب کمال تے صاحب کرامت بزرگ تے عظیم صوفی شاعر سن اوہناں دی بزرگی دے آثار بچپن توں ای ظاہر ہون لگ پئے سن۔

حضرت بلھے شاہؒ 1680ء وچ سخی درویش محمد دے گھر پانڈو کے ضلع قصور وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں دے والد علاقے دے منے پرمنے بزرگ تے پنڈ دی مسیت دے عالم فاضل امام مسجد سن۔ بلھے شاہ ہوراں تعلیم دا آغاز اپنے والد صاحب توں کیتا تے فیر باقاعدہ تعلیم اپنے سمے دے عظیم بزرگ مولوی غلام مرتضیٰ قصوری توں حاصل کیتی بلھے شاہ ہوراں عربی ' فارسی' توں علاوہ قرآن ' حدیث' تفسیر تے فقہ دے علوم وچ مہارت حاصل کر لئی مولوی صاحب کولوں تعلیم مکمل کرن مگروں روحانی تعلیم لئی لہور چلے گئے اتھے اوہناں دی ملاقات مشہور عالم دین شاہ عنایت قادری ہوراں نال ہوئی بلا جی ہوراں نے اوہناں توں روحانی تعلیم حاصل کیتی تے اوہناں دے ہتھ دے

Marfat.com

بیعت کیتی۔ شاہ عنایت دی نظر عنایت پاروں بابا جی ہوراں تے روحانیت دے راز کھلن لگ پئے۔ اوہناں محسوس کیتا پئی ظاہری علم بیکار اے۔ اصل تے کار آمد علم تے باطنی علم اے باطنی علم پاروں بندے دی ایہہ دنیا تے اگلی دنیا سنور جاندی اے۔ بابا جی ہوراں دی تعلیم تے تربیت دا جھلکارا اوہناں دی شاعری وچ نمایاں نظر آوندا اے۔ اہل علم موجب صوفی دیاں ایہہ نشانیاں ہوندیاں نیں۔

(1) صوفی ہر ویلے یاد الٰہی وچ ڈبیار ہندا اے (2) صوفی مرشد پاک نال بے انت پیار کردا اے (3) صوفی نوں اللہ دے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نال بے انت محبت ہوندی اے (4) صوفی ہر ویلے موت نوں یاد کردار ہندا اے۔ فکر آخرت پاروں نیک عمل تے چنگے کماں وچ رجھیا رہندا اے۔ (5) صوفی دا دل نفسیاتی خواہشاں توں پاک ہوندا اے اوہ حرص، طمع، تے لالچ نوں اپنے دل وچ جگہ نہیں دیندا (6) صوفی دی اپنے سماج تے ڈوہنگی نظر ہوندی اے۔

حضرت بلھے شاہ دی حیاتی تے شاعری تے جھاتی پایئے تے پتہ چلدا اے پئی اوہناں وچ ایہہ ساریاں خوبیاں حدوں ودھ موجود سن۔ بلھے شاہ دے ادھے کلام دی وڈی خوبی ایہہ اے پئی اوہناں دا ہر شعر تصوف تے معرفت دا سبق دیندا اے۔ خدا دی یاد، خدا دے محبوب نال پیار اپنے مرشد دی محبت تے موت دی چنتا پیر پیر تے موجود اے مرشد پاک نال بے انت پیار دا جھلکارا ویکھو :۔

بلھے شاہ دی سنو حکایت
ہادی پھڑیا ہوئی ہدایت
میرا سائیں شاہ عنایت
اوہو لنگھاوے پیار
نت پڑھنا ایں استغفار
کیسی توبہ ہے ایہہ یار
یاں

میں کمین کچھجی بے گن کون وچاری
بلھے شاہ دے لائق ناہیں شاہ عنایت تاری

بلھے شاہ ہوراں دی! ایہہ مشہور کافی ویکھو :۔

بلھیا کیہ جاناں میں کون
نہ میں مومن وچ مسیتاں
نہ میں وچ کفر دیاں ریتاں
نہ میں پاکاں وچ پلیتاں
نہ میں موسیٰ نہ فرعون
بلھیا کیہ جاناں میں کون
نہ میں وچ شادی نہ غمناکی
نہ میں وچ پلیتی پاکی

Marfat.com

نہ میں آبی نہ میں خاکی
نہ میں آتش نہ میں پون
بلھیا کیہہ جاناں میں کون

ایس کافی نوں پڑھ کے بندے نوں حیرانی ہو جاندی پئی آخر بلھے شاہ کیہہ سن ایس کافی دے آخیر وچ آکھدے نیں۔

نہ میں بھیت مذہب دا پایا
نہ میں آدم حوا جایا
نہ میں اپنا نام دھرایا
نہ وچ بیٹھن نہ وچ سون
بلھیا کیہ جاناں میں کون

ایس کافی وچ حضرت بابا بلھے شاہ ہوراں فلسفہ وحدت الوجود دا سہارا لے کے اپنے آپ نوں اپنے محبوب حقیقی تے محبوب ازلی دی ذات وچ گم کر دتا اے۔

بلھیا پی شراب تے کھا کباب ہیٹھ بال ہڈاں دی اگ
چوری کر تے بھن گھر رب دا اوس ٹھگاں دے ٹھگ نوں ٹھگ

کافی دے ایس شعر وچ مست الست ہون دا پورا ثبوت ملدا اے۔ غور نال پڑھیاں پتہ چلدا اے بابا جی ہوری عاشقاں نوں ہدایت کر دے نیں پئی جیویں شراب دے خمار نال بندہ سدھ بدھ کھو بہندا اے ایسے طراں جدوں سالک یاں عاشق' صادق' عشق وچ اگا نہہ' ودھ جاندا اے تے اوس نوں پچھلا سب کجھ بھل جاندا اے۔ کافی دے ایس شعر وچ شراب توں مراد اے "شوق دا جام"
بابا جی آکھدے نیں پئی شوق دا جام پی تے عشق دے کباب کھا کے ویکھ۔ ایہہ کباب بناون لئی اپنے جسم دیاں ہڈیاں نوں بالنا پیندا اے۔ فیر آکھدے نیں پئی چوری کرتے رب دے گھر نوں سنھ لا یعنی رب دے گھر توں مراد اے دل جتھے رب سوہنے دا ٹھکانہ اے۔ بابا جی آکھدے نیں پئی دل وچ جھاتی مار جو کجھ لبھدا اے تے حاصل کر لئے جے نہیں لبھدا تے رب کولوں لے۔
بابا جی دے ایہناں خیالاں نوں سی حرفی دے موہڈھی شاعر سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں اج فرمایا اے۔

عشق دی بھاء ہڈاں دا بالن عاشق بہ سکیندے ہو
گھت کے جان جگر وچ آرہ ویکھ کباب تلیندے ہو
سر گرداں پھرن ہر ویلے خون جگردا پیندے ہو
ہوے ہزاراں عاشق باہو ہر عشق نصیب کہیندے ہو

بابا بلھے شاہ دی حیاتی تے جھات پایئے تے اوہ بظاہر اک سادھو' ملنگ' درویش جاپدے نیں پر جدوں اوہناں دے کلام دی ڈوہنگیائی تے گہرائی ول جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی اوہ صرف اک صوفی ای نہیں سن بلکہ سماج تے وی اوہناں دی ڈوہنگی نظر سی۔ اوہناں دی ایہہ مشہور کافی سنو :۔

جدوں اپنی اپنی پے گئی

Marfat.com

دھی ماں نوں لٹ کے لے گئی
منہ بارہویں صدی پسار یا
سانوں آمل یار پیار یا
در کھلا حشر عذاب وا
برا حال ہویا پنجاب دا
ڈر ہاویئے دوزخ ماریا
سانوں آمل یار پیار یا

بابا جی ہوراں پنڈاں دے لوکاں دی تہذیب تے کلچر نوں علامت دے طور تے ورت کے لوکائی نوں نیک عمل تے چنگے کم کرن دی پریرنا کیتی اے۔ آکھدے نیں :۔

اج گھر نویں کپاہ کڑے
توں جھب جھب ویلنا ڈاہ کڑے
روں ویل پنجاون جا کڑے
مڑ کل نہ تیرا جان کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے
توں سدا نہ پیکے رہناں ایں
نہ پاس انبڑی دے بہنا ایں
بھا انت وچھوڑا سہنا ایں
وس پیں گی سس ننان کڑے
کرکتن ول دھیان کڑے

لوکائی نوں خواب غفلت توں بیدار کردیاں آکھدے نیں :۔

اٹھ جاگ گھراڑے مارنا ہیں ایہہ سون تیرے درکار ناہیں
اک روز جہانوں جانا ایں
جا قبر وچ سمانا ایں
تیرا گوشت کیڑیاں کھانا ایں
کرچنتا مرگ وسار ناہیں
اٹھ جاگ گھراڑے مارنا ہیں ایہہ سون تیرے درکار ناہیں
جو کجھ کرسیں۔ سو کجھ پاسیں
نہیں تے اوڑک نوں پچھوتا سیں
سنجی کونج وانگوں کرلاسیں
کھنباں باجھ اڈار نانیں
اٹھ جاگ گھراڑے مار ناہیں ایہہ سون تیرے درکار ناہیں

بلھے شاہؒ دی حیاتی تے شاعری دے ویروے توں ایہہ گل ثابت ہوندا اے پئی بابا جی بھانویں بظاہر

Marfat.com

مست الست ای سن پر اوہ عقل شعور تے فہم فراست توں عاری نہیں سن اوہ شریعت تے طریقت دے اصولاں دی پالنا کردے سن جیویں اوہناں دا فرمان ایں :۔

شریعت ساڈی مائی اے
طریقت ساڈی دائی اے

مکدی گل ایہہ وے پئی حضرت بلھے شاہؒ مست الست صوفی ہون دے باوجود عقل تے بیداری دا درس دیندے رہے۔

کافیاں

خواجہ غلام فریدؒ

سوال نمبر ☆ خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی شخصیت تے فن تے روشنی پاؤ

پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں جنوں عظیم بزرگاں، مبلغاں، صوفیاں تے ولیاں اپنے خیالاں تے وچاراں لئی ورتیا اے پنجابی زبان تے ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی صوفیا کرام، اولیا کرام بزرگاں تے درویشاں اپنے سچے تے سچے بولاں نال پنجابی ادب دے بھنڈارنوں بھریا اے۔

خواجہ غلام فرید ہوراں دا شمار اوہناں بزرگاں، صوفیاں، ولیاں تے درویشاں وچ ہندا اے۔ جنہاں نے لوکائی ہمیشہ مان کردی رہوے گی۔ خواجہ غلام فرید اچ پدھر دے بزرگ، درویش تے ہفت زبان صوفی شاعر نیں۔ شاہ حسینؒ پنجابی کافی دے موہڈھی شاعر متھے جاندے نیں۔ جد کہ خواجہ غلام فریدؒ ہوراں نوں پنجابی کافی دا امام تسلیم کیتا جاندا اے اوہناں پنجابی کافی دی صنف نوں ٹیسی تے اپڑاد تا اے۔

خواجہ غلام فریدؒ دا شجرہ حضرت عمر فاروقؓ نال جاملدا اے۔ خواجہ صاحب دے بزرگ عرب توں اسلامی لشکر نال پہلوں سندھ آئے۔ حضرت بہاؤالدین زکریاؒ دی روحانی کشش پاروں اوہ ملتان دے نیڑے مٹھن کوٹ وچ آن آباد ہوے۔ کجھ چر پچھوں ضلع رحیم یار خان دے قصبے چاچڑاں وچ جا آباد ہوئے۔ خواجہ صاحب ہوراں دا قبیلہ نیکی، پارسائی تے پرہیز گاری پاروں علاقے وچ بڑا مشہور سی تے عزت دی نگاہ نال ویکھیا جاندا سی۔ ہندوستان دے بادشاہ شاہ جہان تے خواجہ صاحب دے بزرگاں نوں پنج ہزار بیگھے زمین بطور انعام عطا کیتی سی۔ مغلیہ خاندان دے حکمران خواجہ صاحب

Marfat.com

دے بزرگاں تے خاص طور تے اوہناں دے دادا حضور تے والد بزرگوار جناب مولانا خواجہ بخش ہوراں دی بہت عزت کردے سن۔ ایہہ گل وی ذکر جوگ اے پئی بہادر شاہ ظفر دے پوترے مرزا امجد اختر ہوراں خواجہ فرید دے ہتھ تے بیعت کیتی سی۔ اک روایت موجب ریاست بہاولپور دے نواب محمد صادق ہوری خواجہ صاحب دے والد نوں مٹھن کوٹ توں چاچڑاں لے آئے سن۔

خواجہ غلام فرید 1841ء وچ ضلع رحیم یار خان دے پنڈ چاچڑاں وچ مولانا خدا بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں لعلاں دی پنڈ وچ اپنے مضمون صوفیاں دی شاعری وچ خواجہ فرید دا حصہ دے عنوان ہیٹھاں خواجہ صاحب دی پیدائش دا سن 1845ء لکھیا اے۔ (ص 531) ارشد اقبال ارشد ہوراں وی 1841ء نوں ای خواجہ صاحب دی پیدائش دا سن دسیا اے جد کہ عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ خواجہ صاحب دی پیدائش دا سن 1841ء بمطابق 1261ھ لکھیا اے۔ (ص-386) خواجہ صاحب دا ابتدائی تے تاریخی ناں خورشید عالم سی پر علمی ادبی دنیا وچ خواجہ غلام فرید دے ناں نال مشہور ہوئے۔ جدوں خواجہ صاحب دی عمر چار سال ہوئی تے اوہناں دے والد مولانا خدا بخش اللہ نوں پیار ہو گئے۔ فیر اوہناں دی پرورش اوہناں دے وڈے بھرا خواجہ غلام فخر الدین ہوراں نوں کرنی پئی۔ خواجہ صاحب دے وڈے بھائی دی اپنے سمے دے عظیم بزرگ متقی خدا ترس تے انسان دوست درویش سن۔

خواجہ فرید ہوراں نوں اپنے وڈے بھرا نال بے انت پیار سی۔ اوہناں چھوٹی عمر وچ ای اپنے وڈے بھرا دے ہتھ تے بیعت کر لتی سی۔ فخر الدین ہوراں خواجہ صاحب دی تربیت ول خاص توجہ دتی۔ اٹھ سال دی عمر وچ خواجہ غلام فریدؒ ہوراں قرآن پاک حفظ کر لتا سی۔ سولاں سالاں وی عمر وچ ظاہرہ علوم توں فارغ ہو کے باطنی علوم دے حصول وچ رجھ گئے۔ خواجہ صاحب ہوراں نوں عربی، فارسی، اردو، ہندی، مارواڑی، سندھی، تے پنجابی (سرائیکی) زباناں تے مکمل عبور سی۔ خواجہ صاحب ہوراں بڑے تھوڑے عرصے ای وچ درس نظامی دی تعلیم مکمل کر لتی تے حدیث تفسیر فقہ، علم جعفر، علم نجوم، علم رمل تے علم الانصاب وچ مہارت حاصل کر لتی۔ اللہ سوہنے دے فضل تے کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال خواجہ صاحب ظاہری تے باطنی علماں وچ طاق ہو گئے خواجہ صاحب دنیاوی علوم توں علاوہ تاریخ جغرافیہ، حدیث، فقہ، تصوف، علم النصاب، منطق تے تفسیر دے بڑے جانوں سن۔ خواجہ صاحب دے ظاہری تے باطنی علماں بارے تعلیم دے ماہر تے مشہور سو جھوان اپنی کتاب مٹھل فرید وچ انج لکھدے نیں۔

خواجہ فرید ظاہری تے باطنی علماں دے ماہر سن۔ اوہناں دے علمی مقام دا اندازہ ایتھوں لایا جا سکدا اے کہ اوہ چھبی چھبی گھنٹیاں وچ اکو موضوع تے بولدے رہندے سن نہ کدھرے اکدے تے کدھرے تھکدے سن۔ جیہڑے موضوع تے گل بات شروع کر دے اوہدے سارے پہلو کھول کھول کے سنن والیاں دے اگے ایس طراں رکھ دیندے کہ ہور کوئی گل کرن دی گنجائش نہ رہندی۔ خواجہ فرید ہوراں دی طبیعت وچ تحقیق دا مادہ بے انتہاء سی۔ اوس ویلے تک اوہناں دی طبیعت نوں چین نہیں ملدی سی جدوں تیک کہ اوہ کسے جستجو بارے اپنی تحقیق پوری نہیں سن کر

Marfat.com

لیندے ' غور تے گہرائی تے ڈوہنگیائی دیاں ہزاراں مثالاں موجود نیں۔ جے ارشادات فریدی نوں ویکھیا جاوے تے فکر تے نظر دیاں گہرائیاں سامنے آجاندیاں نیں (ص-23)

اک ہور تھانویں اوہ لکھدے نیں۔

27 سال دی عمر وچ خواجہ صاحب دے وڈے بھرا تے پیر و مرشد جناب فخر جہاں اللہ نوں پیارے ہو گئے 30 سال دی عمر وچ خواجہ صاحب اپنے 100 سنگیاں ساتھیاں (مریداں) نال لہور ' دلی ' تے بمبئی دے راستے حج کرن لئی پیدل گئے۔ رستے وچ تے اوتھے جا کے خواجہ صاحب ہوراں بڑی دولت سخاوت کیتی۔ خواجہ صاحب ہوراں نے سادہ تے سادہ مرادی حیاتی گزاری۔ خواجہ صاحب شروع توں ای تنہائی پسند سن۔ اوہ اک غار وچ کئی کئی دن عبادت کرن لئی چلے جاندے۔

شاعری ☆ خواجہ غلام فریدؒ ہوراں نوں عربی ' فارسی ' اردو ' مارواڑی ' ہندی ' سندھی تے پنجابی (سرائیکی) زباناں تے بڑا عبور حاصل سی۔ خواجہ صاحب ہفت زبان شاعر ہون پاروں اوہناں دی شاعری وچ مختلف زباناں دے الفاظ ' استعارے ' محاورے ' علامتاں تے ترکیباں ملدیاں نیں۔ خواجہ صاحب دیاں نویاں ترکیباں ' علامتاں تشبیہاں تے استعاریاں پاروں اوہناں دا کلام بڑا من کھچواں تے من کھبواں ایں۔ عظیم بزرگ تے صوفی شاعر ہون پاروں اوہناں دا کلام عشق محبت ' سوز گداز ' ہجر فراق ' تصوف ' معرفت ' اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے عارفانہ تے صوفیانہ مضامین نال بھریا ہویا اے۔

خواجہ صاحب دے زبان سادہ عام فہم تے نرول اے۔ اوہناں دے کلام وچ مقامی رنگ بڑا گھڑواں وکھالی دیندا اے۔ خواجہ صاحب ہوراں شاعری دی ہر صنف تے طبع آزمائی کیتی اے پر شہرت تے صرف سے صرف پنجابی کافیاں پاروں حاصل ہوئی اے۔ اوہناں کافی دی صنف نوں ٹیسی تے اپڑایا اے۔ خواجہ صاحب ہوراں کافی دی صنف وچ کئی اہم وادھے وی کیتے نیں۔ انج اوہناں پنجابی کافی دی صنف نوں ٹیسی تے اپڑایا اے ' تانہیوں اوہناں نوں پنجابی کافی دا امام آکھیا جاندا اے۔

کلام دیاں خوبیاں ☆ خواجہ غلام فرید اپنے عارفانہ تے صوفیانہ کلام پاروں لوکائی نوں شہرت دی سند حاصل کر رہے نیں۔ اوہناں دی شاعری عشق محبت ' ہجر فراق تصوف تے ربی عشق دے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔ اوہناں اپنے کلام راہیں عشق ' محبت ' پیار ' مروت ' سوز تے گداز ' درد تے فراق ' عاجزی تے انکساری ' اسلامی بھائی چارے تے اخلاقی قدراں دا درس دیندی اے۔ اوہناں دسیا پئی ایہہ دنیا آخرت دی کھیتی اے۔ ایہہ دنیا عارضی تے ناپائیدار اے۔ ایتھے جو کجھ بیجاں گے اگلے جہان اوہو کجھ کٹاں گے۔

چنگے کم تے نیک عمل ای لوکائی نوں دونواں جہاناں وچ سرخرو کر سکدے نیں۔ خواجہ صاحب ہوراں حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی تے بڑا زور دتا اے۔ خواجہ غلام فریدؒ منظر نگاری ' جذبات نگاری ' جزیات نگاری سراپا نگاری تے مضمون نگاری دے فن وچ اپنا ثانی نہیں رکھدے۔ اوہناں اپنے کلام وچ درد ' وچھوڑے ' عشق محبت ' تصوف تے معرفت دے مضموناں نوں بڑے سادہ تے نویکلے انداز وچ پیش کیتا اے۔ اوہناں دی شاعری فنی تے لسانی خوبیاں نال مالا مال اے۔

Marfat.com

تانہیوں اوہناں دا کلام ایناں عرصہ گزر جان دے باوجود وی اوہناں ای مشہور تے مقبول اے جناں اوہناں دے سمے وچ سی۔

کلام وچوں ونگی

عشق حقیقی دا رنگ ؎

عشق ہے دکھڑے دل دی شادی
عشق ہے رہبر مرشدی ہادی
عشق اساڈا پیر۔ جس کل راز سمجھایا

یاں

عشق لگا گھر وسریا۔ زر وسری در وسریا
ہر ویلے ہر یاد اسانوں۔ ہور اساں ہر وسریا

عشق مجازی دا رنگ ؎

وچ روہی دے رہندیاں
نازک نازو جٹیاں
راتی کرن شکار دلاں دا
دیہاں ولوڑن مٹیاں

روہی رنگ ؎

آچنوں رل یار
پیلوں پکیاں نی وے
کئی بگڑیاں، کئی ساویاں، پیلیاں، کئی بھوریاں کئی پھکڑیاں نیلیاں
کئی اودیاں گل نار۔ کٹویاں رتیاں نی وے
آچنوں ول یار
پیلوں پکیاں نی وے

یاں

فلسفہ وحدت الوجود دا رنگ ویکھو

مینڈا عشق وی توں مینڈا یار وی توں
مینڈا دین وی توں، ایمان وی توں
مینڈا جسم وی توں مینڈا روح وی توں
مینڈا قلب جگر جند جان وی توں
مینڈا کعبہ قبلہ مسجد مندر مصحف تے قرآن وی توں
مینڈا دکھ سکھ رووں کھان وی توں
مینڈا درد وی توں درمان دی توں

Marfat.com

یاں

واہ واہ سوہنے دا ورتارا۔ ہر صورت وچ کرے اوتارا
ہک جا چارے عشق اجارا۔ بئی چاڈیوے حسن اودھار
اوہ مالک ہے ادنیٰ سنگدا۔ ہر صورت وچ مٹھٹھرا لگدا
میں کیا موہ لیلتس من جگدا۔ مالیلتس ہر جاناز نقارا
واہ واہ سوہنے دا ورتارا

یاں

ہر صورت وچ آوے یار۔ کر کے ناز ادا لکھ وار
ہک جارنگ سنگار دکھاوے۔ ہک جا عاشق بن کے آوے
ہر مظہر وچ آپ سماوے۔ اپنا آپ کرے دیدار

کلام وچ مقامی رنگ

ہر وحست سنجڑی روہی۔ اے دل دیوانی موہی
تھی راہی برڈوں جلساں۔ دل راہوں مول نہ ولساں
ونج ساتھ پریندے رلساں۔ وچ روہی کرسوں پوہی

یاں

اوتھ درد مندے دے ڈریرے۔ جتھ کرڑ کنڈا بوئی ڈھیرے
دل ہر ویلے پیا ٹانگھے۔ ونج ویکھاں مال دے لانگھے
گئیں بکریاں بھیڈاں چانگھے۔ لنگھ پوندم قدم اگھیرے

کلام وچ مرشد دا تصور

خاص فرید غلام فخر دا۔ باندا بردا اس دے در دا
بھٹھ پیا آسرا علم وہنر دا۔ تکیہ دوست دے دم دا

منظر نگاری بارے

آے مست دیہاڑے ساون دے۔ وہ ساون دے من بھاون دے
بدلے پورب ماڑ ڈکھن دے۔ کجلے بھورے سوسو دن دے
چارے طرفوں زور پون دے۔ سارے جوڑ وساون دے
چکوریاں چکورے انجن پپیہے۔ کوئل مور چھپونے چپیہے

یاں

توں بن سانوں یار ہر دم پھراں حیران
ماہی باجھوں سول گھنیرے جیون ہے بیکار
حاتم دلی دا جانی
دلبر جہیا ہور نہ کوئی۔ خوبی دا سردار

Marfat.com

صورت وچ لاثانی
پینل چھڈ کے کیچ سدھایا۔ کیتیں زار ونزار
رورو تھیم دیوانی
عشق رولڑا پیش پیوے۔ دل نوں دار مدار
تن من سو سو کانی
درد فرید ہے چیز مہانگی۔ ٹھیڈے ونج وپار
جندڑی کر قربان

مکدی گل ایہہ وے پئی حضرت خواجہ غلام فرید واقعی اج پدھر دا ہفت زبان صوفی شاعر اے جیہڑے اپنے کلام تے کلام دیاں خوبیاں پاروں ہمیشہ زندہ رہن گے۔ انشاءاللہ

وفات ☆ ادب دا ایہہ عظیم صوفی شاعر 24 جولائی 1901ء نوں اللہ نوں پیارا ہو گیا ان للہ وانا الیہ راجعون۔ اوہناں دا مزار مٹھن کوٹ وچ جتھے جولائی دے آخری ہفتے وچ عرس مبارک ہوندا اے ایس عرس مبارک دے موقعے تے لکھاں تے کروڑاں عقیدت مند مزار شریف تے حاضری دیندے نیں تے مراداں پاندے نیں۔

سوال نمبر۔ ☆ پنجابی دے صوفی شاعراں دی فکری سانجھ تے چانن پاؤ؟

جواب ☆ لسانیات دے ماہراں دی متفقہ رائے موجب دنیا دے تقریباً ہر ادب تے ہر زبان دی بنیاد تصوف 'معرفت تے تبلیغ دین تے رکھ گئی اے پنجاب ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی مڈھلا پنجابی ادب تصوف 'معرفت' تے عارفانہ تے صوفیانہ خیالاں نال بھریا ہویا اے۔ پنجابی دے سبھناں صوفی شاعراں اپنے اپنے خیالاں راہیں تبلیغ اسلام دا پرچار کیتا تے ایس توں علاوہ معرفت تے تصوف دے سچے سچے تے لافانی پیغام نوں بڑے سوہنے سادہ تے نویکلے انداز نال پیش کیتا۔

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں پنجابی زبان تے ادب دا موہڈھی صوفی شاعر متھیا جاندا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں شلوکاں راہیں دین اسلام دے آفاقی تے لافانی پیغام نوں لوکائی تیکر اپڑایا۔ اوہناں اپنے کلام راہیں اللہ سوہنے دی وحدانیت' عشق محبت' اخلاقی قدراں تے اخوت دا درس دتا۔ بابا جی ہوراں لوکائی نوں حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی کرن دی ہدایت کیتی۔ اوہناں دا کلام پیار محبت' مہر مروت' ہجر فراق' سوز گداز' اخلاقی رواداری' اسلامی بھائی چارے دا درس دیندا اے اوہناں اپنے شلوکاں راہیں عارفانہ تے صوفیانہ مضموناں نوں بڑے سوہنے' سادہ' تے من کھچویں تے من کھبویں انداز وچ پیش کیتا اے۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی پنجابی زبان تے ادب دے سبھناں صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں مسئلہ توحید' فلسفہ تصوف' تصور مرشد' فلسفہ عشق مسئلہ وحدت الوجود تے معرفت دے آفاقی رنگ نوں اپنے اپنے منفرد انداز وچ پیش کیتا اے۔ سبھناں صوفی شاعراں دی فکری سانجھ اوہناں دی فکری ایکتا دا موہنہ بولدا ثبوت اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے میاں محمد بخشؒ تیکر سبھناں

Marfat.com

شاعراں ایس فکری سانجھ تے فکری ایکتانوں برقرار رکھیا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں شلوکاں راہیں شاہ حسینؒ، بلھے شاہ تے خواجہ غلام فرید ہوراں کافیاں راہیں تے حضرت سلطان باہوؒ ہوراں سی حرفی راہیں اسلام دے آفاقی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑایا۔

تصوف دی تعریف تے تفصیل بارے مشہور عالماں تے بزرگاں آکھیا اے

☆ حضرت امام غزالی موجب تصوف اوہ علم ایں جیہڑا نفس دی غلط خواہشات نوں ختم کر دیوے۔

☆ مولانا روم موجب اپنے نفس نوں اللہ دے حکم نال راضی رکھنا تصوف اے

☆ حضرت ابو سلیمان درانی موجب تصوف ایس چیز داناں کہ ساریاں تکلیفاں نوں اللہ تعالیٰ دی طرفوں خیال کیتا جاوے تے صبر کیتا جاوے اللہ توں سوا سب نوں چھڈ دتا جاوے۔

☆ حضرت بو علی احمد بن محمد رودباری موجب ایناں دا لباس پانا، نفس تے جفا کرنا دنیا نوں ترک کر دینا تے سنت نبویؐ دی پیروری کرنا تصوف اے۔

☆ حضرت ابو بکر شبلی ہوراں موجب اللہ تعالیٰ دے دربار وچ غماں توں بناں زندگی گزارن داناں تصوف اے

☆ حضرت ابو محمد لعشی ہوراں موجب چنگے اخلاق داناں تصوف اے

☆ حضرت بشر حافی دے مطابق جیہڑا آدمی اللہ تعالیٰ دے نال دل صاف رکھے، اوہ صوفی ہوندا اے

☆ فارسی دے مشہور شاعر موجب

صاف شود با حق نہان و آشکار
صوفیان صاف را ایں است کار

☆ حضرت سید الطائفہ جنید بغدادیؒ موجب

تصوف دا لفظ اصطفاء مشتق اے۔ یعنی جیہڑا چونواں ہو گیا۔ اوہ صوفی ہو گیا۔ فرماندے نیں۔ صوفی اوہ وے جیہڑا خلت (دوستی) حضرت ابراہیم علیہ السلام کولوں تسلیم حضرت اسماعیل علیہ السلام ہوراں کولوں غم تے اندوہ حضرت داؤد علیہ السلام کولوں صبر حضرت ایوب علیہ السلام کولوں، شوق حضرت موسیٰ علیہ السلام کولوں تے اخلاص حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کولوں حاصل کرے۔

☆ بزرگاں دی اک جماعت موجب

اسم صوفی لفظ صفا توں مشتق اے تے صوفی اہل صفا وچوں ہوندے نیں۔

☆ مجدد الف ثانی موجب

تصوف کوئی اجیہی چیز نہیں جیہڑی شریعت کولوں دور کر دیوے بلکہ شریعت نال تصوف دا اوہ ای تعلق اے جیہڑا جسم دا روح نال اے۔ طریقت، شریعت تے تصوف اک دوجے دے بالکل مطابق نیں تے ایہناں وچ بال برابر فرق نہیں۔ شریعت دی راہ تے ٹر کے بندے نوں اللہ دے نیڑے

Marfat.com

ہون دا طریقہ ملدا اے۔ ایسے نوں طریقت یاں تصوف آکھدے نیں۔
حدیث نبویؐ اے تسی نماز پڑھو جیویں مینوں نماز پڑھدیاں ویکھدے جے۔
مکدی گل ایہہ وے پئی تصوف اوہ ہدایت دی راہ اے جیدے تے چل کے بندہ اللہ تے اللہ دے رسول دی تعلیمات تے عمل کر سکے۔ تصوف دے پاندھی دا عمل اللہ تے اللہ دے رسول دی تعلیمات دے عین مطابق ہوندا اے۔
پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی سبھناں صوفی شاعراں دا کلام توحیدی رنگ، فلسفہ تصوف، فلسفہ عشق، تصور مرشد، فلسفہ وحدت الوجود تے فلسفہ معرفت دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ صوفی شاعراں دی فکری ایکتا تے فکری سانجھ اوہناں دے کلام دی روشنی وچ ملاحظہ فرماؤ۔

رنگ تصوف

؎ فریدا جے توں عقل لطیف ہیں کالے لکھ نہ لیکھ
آپنے گریوان میں سر نیواں کر کے ویکھ
؎ اٹھ فریدا وضو ساج صبح نماز گذار
جو سر سائیں نہ نیویں سو سر کپ اتار
؎ فریدا بے نمازا کتیا ایہہ نہ بھلی ریت
کدی چل نہ آیا پنجے وقت مسیت
(بابا فرید گنج شکرؒ)

اللہ چھبے دی بوٹی مرشد من میرے وچ لائی ہو
نفی اثبات دا پانی ملیا ہر رگے ہر جائی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا، جد پھلن پر آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو جنیں ایہہ بوٹی لائی ہو
جے توں چاہیں قرب حقیقی۔ ورثہ علوی تے صدیقی
ریت جندی رسم شفیقی ۔ بھٹ ہستی بھٹ ستی
(خواجہ غلام فریدؒ)

فریدا خالق خلق میں۔ خالق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھیے۔ جاتس بن کوئی نانہہ

فلسفہ وحدت الوجود ☆ وحدت الوجود توں مراد اے پئی کائنات دی ہر شے وچ کائنات دے خالق مالک دا جھلکارا وکھالی دیندا اے۔ ایس نظریئے دے بانی ابن العربی نیں۔ سبھناں شاعراں ایس نظریئے نوں اپنایا اے جس دا ویرواپیش خدمت اے۔

فریدا جنگل جنگل کیا بھوئیں دن کنڈا موڑینہہ
وسے رب ہیالئے جنگل کیا ڈھونڈ یہینہ
(بابا فرید گنج شکرؒ)

Marfat.com

مرشد فخر جہان نے کیتم ایہہ ارشاد
عارف ابن العربی ساڈا ہے استاد
ٹھپ فقہ اصول عقائد نوں
رکھ ملت ابن العربی دی
ملوانے دے وعظ نہ بھانے
بے شک ساڈا دین ایمانے
ابن العربی دا دستور
سکھ خلت ست غیر دی علامت
ابن العربی دی رکھ ملت
آکھیوم سوہنے فخر جہان

یاں

ہر صوت وچ یار ڈٹھم۔ کل یار اغیار کوں یار ڈٹھم
کتھ پھل گل باغ بہار ڈٹھم۔ کتھ بلبل زار نزار ڈٹھم
کتھ خس خاشاک تے مار ڈٹھم۔ ہک نوردے سبھ اطوار ڈٹھم
(خواجہ غلام فریدؒ)

فلسفہ عشق ☆ تصوف دادو جاناں عشق اے۔ پنجابی شاعری دی بنیاد تصوف یاں عشق تے اے۔ سبھناں مسلمان شاعراں تے خاص طور تے صوفی شاعراں فلسفہ عشق نوں بڑے سوہنے سادہ تے نویکلے انداز وچ پیش کیتا اے۔ جیویں:-

فریدا خالق خلق میں۔ خلق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھیے۔ جانس بن کوئی نانہہ
(بابا فرید گنج شکرؒ)

توحید رنگ ☆ کلمہ توحید' ارکان اسلام دا پہلا تے اہم رکن ایں۔ اسلام دی عمارت کلمہ طیبہ تے اے۔ اللہ دی وحدانیت نوں دلوں بجانوں تسلیم کرن والا بندہ صحیح معنیاں وچ مسلمان اے۔ سبھناں مسلمان شاعراں تے خاص طور تے صوفی شاعراں دے کلام وچ اللہ تعالیٰ دی وحدانیت دا رنگ اگھڑواں و کھالی دیندا اے۔

فریدا خالق خلق میں۔ حلق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھیے۔ جانس بن کوئی نانہہ
(بابا فرید گنج شکرؒ)

ہک ہے ہک ہے ہک ہے
ہک دی دم دم سک ہے

Marfat.com

ہک ہے ظاہر ہک ہے باطن
بیاسبھ ہالک ہے
جیہڑا ہک کو ڈونہہ کر جانے
اوہ کافر مشرک ہے
(خواجہ غلام فریدؒ)

یاں

فخر جہان قبول کیتو سے
واقف کل اسرار تھیوسے
رمز حقیقی بھات اساڈی
فخر جہاں ایسا ریت سکھائم
(خواجہ غلام فریدؒ)

پہلی پوڑی پریم دی پل صراطے ڈیرا
حاجی مکے حج کرن میں مکھ ویکھاں تیرا
آئیں عنایت قادری ہتھ توں پکڑیں میرا
میں اڈیکاں کر رہی کدی آ کر ڈیرا

مرشد دی اہمیت بارے ☆ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی کسے نہ کسے کم نوں سکھن لئی کسے نہ کسے استاد، رہبر، رہنمایاں بزرگ دی لوڑ ہوندی اے۔ تصوف دے پینڈے نوں طے کرن تے روحانی حیاتی دیاں منزلاں نوں طے کرن لئی وی کسے روحانی بزرگ، رہنما، رہبر، پیریاں مرشد دی لوڑ ہوندی اے۔ مرشد، پیر، رہنما، رہبر تے ہادی دی رہنمائی توں بغیر عشق حقیقی دی کامیابی تے کامرانی نہ صرف مشکل اے بلکہ ناممکن اے۔ پنجابی زبان تے ادب دے شاعراں تے خاص طور تے صوفی شاعراں مرشد دی لوڑ تے تھوڑ تے بڑا زور دتا اے۔

حضرت بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے حضرت میاں محمد بخشؒ ہوراں تیک سبھناں صوفی شاعراں وکھرے وکھرے انداز نال مرشد پاک دی لوڑ تے تھوڑ بارے بھرنویں انداز نال بیان کیتا اے۔

پنوں ہوت نہ کھڑ موکلدیا
چھڈ کلڑی کیچ سدھایا
سوہنے جان پچھان رلایا
کوڑا عذر نبائم کھل دا

یاں

کن لیلیٰ دھانہہ پکارے
تیڈا مجنوں زار نزارے

Marfat.com

سوہنا یار تو نے ہک وارے
کڈھیں چا پردہ محمل دا
(حضرت خواجہ غلام فریدؒ)

دنیادی بے ثباتی بارے ☆ سبھناں شاعراں تے خاص طور تے صوفی شاعراں دنیادی ناپائیداری تے بے ثباتی دا ذکر کیتا اے جیویں:-

فریدا نہ خاک نہ نندیئے خاکو جیڈ نہ کو
جیوندیاں پیراں تلے مویاں اپر ہو

یاں

فریدا کوٹھے منڈپ ماڑیاں۔ ایت نہ لائیے چت
مٹی پئی اتولویں کوئی نہ ہوسی مت
(بابا فرید گنج شکرؒ)

عارفانہ کلام ☆ سبھناں صوفی شاعراں اپنے عارفانہ کلام راہیں لوکائی نوں عشق محبت، ہجر فراق، مہر مروت، اخلاقی قدراں تے اسلامی بھائی چارے دا درس دتا۔ اوہناں لوکائی نوں حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی کرن دی پریرنا کیتی۔ صوفی شاعراں تصوف، معرفت تے صوفیانہ تے عارفانہ کلام بڑے من کھچویں تے من کھبویں انداز وچ پیش کیتا۔

رکھی سکھی کھائے کے ٹھنڈا پانی پی
فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی

یاں

فریدا کالے مینڈے کپڑے کالا مینڈا دیس
گناہیں بھریا میں پھراں لوک کہن درویش
(حضرت بابا فرید گنج شکرؒ)

پہلی پوڑی پریم دی پل صراطے ڈیرا
حاجی مکے حج کرن میں مکھ ویکھاں تیرا
آئیں عنایت قادری ہتھ توں پکڑیں میرا
میں اڈیکاں کر رہی کد آ کر ڈیرا

ہے عشق دا جلوہ ہر ہر جا۔ سبحان اللہ سبحان اللہ
خودی عاشق خود معشوق بنیا۔ سبحان اللہ سبحان اللہ
(حضرت خواجہ غلام فریدؒ)

ایس ویرے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی صوفی شاعری وچ تصوف دا رنگ بڑا گھڑا

Marfat.com

وکھالی دیندا اے۔ تے پنجابی شاعری صوفیانہ' عارفانہ تے تصوف دے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔

سوال نمبر ☆ خواجہ غلام فرید دے فکر تے فن دی کوئی نمائندہ کافی لکھو
[پنجاب یونیورسٹی 1986]

(1) کیا حال سناواں دل دا۔ کوئی محرم راز نہ ملدا
(2) منہ ڈھوڑ مٹی سر پائم۔ سارا ننگ نمود ونجائیم
کوئی پچھن نہ ویڑے آئیم۔ ہتھوں الٹا عالم کھلدا
(3) آیا بار برہوں سر باری۔ لگی ہو ہو شہر خواری
روندیں عمر گذاریم ساری۔ ناں پائیم ڈس منزل دا
(4) دل یار کیتے کرلاوے۔ تڑپھاوے تے غم کھاوے
دکھ پاوے سول نبھاوے۔ ایہو طور تیڈے بے دل دا
(5) گئی سہنس طبیب کماون۔ سے پڑیاں جھول پلاون
میڈے دل دا بھید نہ پاون۔ پوے فرق نہیں اک تل دا
(6) پنوں ہوت نہ کھڑ مکلایا۔ چھڈ کلہڑی کیچ سدھایا
سوہنے جان پچھان رولایا۔ کوڑا عذر نبھائم گھلدا
(7) سن لیلیٰ دھانہہ پکارے۔ تینڈا مجنوں زار نزارے
سوہنا یار تونٹے ہکواڑے۔ کڈیں چاپردہ محمل دا
(8) دل پریم نگرڈوں تانگھے۔ جتھاں پینڈے سخت اڑانگے
نا راہ فرید نہ لانگھے۔ ہے پندھ بہوں مشکل دا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
سناواں	دساں	محرم راز	رازدار
دھوڑ	مٹی گھٹا	ونجائیم	گنوانا۔ ضائع کرنا
ویڑے	صحن	کھلا	ہس دا
ہو ہود	بدنامی	شہر خواری	بری شہرت
کرلاندے	فریاد کرے	تڑفاوے	تڑپاوے۔ بے چین ہونا
پہنس	حکیم	کماون	کماناں
پڑیاں جھول پلاون	پڑیاں پلاون	پنوں	سسی دا معشوق
ہوت	پنوں دی ذات	مکلایا	مکلاوا
چھڈ کلہڑ	قلعہ چھڈ کے	گھل	اونگھ، سستی، غفلت
دھانہہ	فریاد۔ رونا پٹنا	توڑے	فیروی
کڈیں	کسے ویلے	پریم نگر	محبت دی نگری / بستی

Marfat.com

تانگھے　　اڈیک کرنا　　پینڈے　　سفر

لانگھے　　رستے

1- حضرت خواجہ فریدؒ پنجابی دے عظیم بزرگ تے اچ پدھر دے صوفی شاعر نیں۔ دوجے صوفی شاعراں وانگ اوہناں دا کلام عشق محبت' مہر مروت تے ہجر فراق دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ اوہ اپنے محبوب حقیقی یاں محبوب ازلی دے فراق تے وچھوڑے وچ ہر ویلے بے چین تے بے قرار رہندے نیں ایس بے چینی تے بے قراری پاروں اوہ پریشان رہندے نیں۔ اوہناں نوں کوئی وی رازداریاں ہم راز نیں ملدا جس نوں اوہ اپنے دل دا حال سناون اوہ اکھدے نیں کے ایس حقیقی عشق نے میرا اوہو حال کیتا اے جیہڑا کہ میں بیان نہیں کر سکدا۔ گلاں کہ سکدے نیں کہ ایہہ عام گلاں ہر کسے نوں دسیاں جان بلکہ ایہہ گلاں خاص نیں تے خاص بندے ای سمجھ سکدے نیں تے میری دکھاں تے تکلیفاں دا بھار ونڈا سکدے نیں۔

2- حضرت خواجہ غلام فریدؒ اپنے عشق حقیقی دی راہ وچ آون والیاں اوکڑاں تے مشکلاں دا ذکر کر دیاں اکھدے نیں پئی ایس عشق دے پینڈے بڑے اوکھے ہوندے نیں۔ عشق دیاں منزلاں مشکلاں تے مصیبتاں نال بھریاں ہوندیاں نیں۔ ایس عشق پاروں میرا تن من تباہ ہو چکیا اے۔ میرے دل نوں ہر ویلے بے چینی تے بے قراری پریشان کر دی اے مینوں اپنی سدھ بدھ نہیں رہی جس پاروں سر وچ مٹی گھٹا پے چکیا اے۔ میری عزت ناموس تے خاندانی تعظیم و تکریم وی مٹی وچ رل گئی اے۔ بڑے افسوس دی گل اے پئی ایس بربادی دے باوجود کوئی وی میری حالت زار تے ترس نہیں کھاندا تے نہ ای کوئی میرا درد ونڈان لئی میرے گھر آندا اے۔ لوکاں دی ایس بے حسی تے مینوں بڑا افسوس تے حیرانی محسوس ہوندی اے۔ درد ونڈان دی بجائے لوکی میری حالت زار نوں ویکھ تے میرا مذاق اڑاندے نیں۔

3- خواجہ غلام فریدؒ اپنے عشق حقیقی دے سلسلے وچ آون والیاں اوکڑاں دا ذکر کر دیاں اکھدے نیں پئی محبوب حقیقی دے درد تے فراق پاروں میرا دل ہر ویلے بے چین تے بے قرار رہندا اے۔ تے اپنے محبوب دی بھال وچ ہر ویلے مصروف رہنا آں۔ میری ایس جدوجہد نوں ویکھ کے لوکی میرا مذاق اڑاندے نیں۔ کوئی وی میرے دل دی لگی دا احساس نہیں کر دا تے نہ ای کوئی میرے نال ہمدردی کر دا اے۔ بلکہ میرے سنگی' ساتھی تے سجن متر میرے عشق تے ہسدے نیں۔ میرا محبوب وی میرے تے ترس نہیں کھاندا۔ میں اپنے محبوب دی بھال وچ اپنی ساری حیاتی دا تے لا دتی اے لیکن فیر وی مینوں عشق دی منزل وکھالی نہیں دیندی تے نہ ای محبوب دا دیدار نصیب ہوندا اے۔

4- خواجہ صاحب ایس بند وچ فرماندے نیں ہر عاشق صادق دی پہلی تے آخری خواہش "وصال محبوب" ہوندی اے۔ میں وی اپنے محبوب ازلی دے دیدار لئی ہر ویلے کوشش کر دا رہناں۔ پر مینوں حالی توڑی کامیابی حاصل نہیں ہوئی۔ بلکہ دکھاں تے مصیبتاں نے مینوں ہر پاسیوں گھیریا ہویا اے۔ خواجہ صاحب اپنے محبوب حقیقی نوں اپنے دل دی کیفیت بیان کر دیاں

Marfat.com

آکھدے نیں پئی اوس دا دل محبوب دے درد، فراق تے وچھوڑے پاروں ہر ویلے پریشان تے بے قرار رہندا اے۔ ایہہ بے قراری تے بے چینی محبوب دے دیدار توں بناں نہیں مک سکدی۔

5- خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی دنیادار طبیب میری ایس دل دی بے چینی تے بے قراری دا علاج کران دی کوشش کردے نیں۔ پر دنیادار حکیماں تے طبیباں کول میرے عشق حقیقی دے روگ دا علاج نہیں ہے۔ اوہ مینوں کئی قسم دیاں پڑیاں گھول گھول کے پلاندے نیں۔ اوہناں نوں تے میرے دل دے روگ دا علم ای نہیں اے۔ اوہ میرا علاج کیہہ کرن گے؟ ایہناں دنیادار حکیماں تے طبیباں کول میرے روگ دا کوئی علاج نہیں۔ ایس لئی اوہناں دے علاج دے باوجود میرے روگ وچ کوئی فرق نہیں آیا۔

6- خواجہ غلام فریدؒ ہوراں ایس بند وچ لوک داستاناں دے کرداراں نوں تلمیح دے طور تے استعمال کیتا اے۔ سسی نوں پنوں اپنے قلعے وچوں لے کے کیچ ول ٹر جاندا اے۔ اوس دے بھائی پنوں دا پچھا کردے نیں تے آخیر کیچ اپڑ جاندے نیں۔ پنوں اپنے بھائیاں دی خاطر تواضع کردا اے۔ رات ہو جاندی اے۔ بھائی پنوں نوں اپنے نال زبردستی لے جاندے نیں۔ سسی ستی رہندی اے۔ سویرو ویلے سسی دی جاگ کھلدی اے۔ پتہ لگدا اے پئی پنوں نوں اوس دے بھائی زبردستی لے گئے نیں۔ اوہ وی پنوں نوں لبھن لئی ٹر پیندی اے۔ تھلاں دی تپدی ریت وچ ٹردیاں ٹردیاں اپنی جان دے دیندی اے۔

خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی میں وی عشق حقیقی وچ اپنے محبوب دی بھال وچ ایسے طراں مصروف ہاں جس طراں سسی اپنے معشوق پنوں دی بھال وچ مصروف رہی۔ میرا دل اپنے محبوب حقیقی دی فراق وچ تڑپ رہیا اے۔ ایس بھال پاروں میری سدھ بدھ ختم ہو چکی اے تے مینوں اپنا آپ وی بھل گیا اے۔ جیویں سسی نوں پنوں دی تلاش وچ اپنا آپ بھل گیا سی۔ شاعر ایس بند وچ پنوں نوں اللہ تے سسی نوں اپنے آپ نال تشبیہہ دیندے نیں۔

8- خواجہ غلام فریدؒ ہوراں ایس بند وچ لیلیٰ تے مجنوں دی لوک داستان دے کرداراں نوں تلمیح دے طور تے استعمال کردیاں آکھیا اے پئی اے لیلیٰ (اے میرے محبوب) میرے دل دی بے چینی تے بے قرار دا خیال کر۔ میں تیرے ہجر فراق، درد تے وچھوڑے پاروں ہر ویلے بے چین تے بے قرار رہناواں تے توں اپنے حال دی مستی وچ مصروف ایں۔ میرے دل دی صرف اکو ای سدھر اے پئی مینوں اپنا دیدار کرادے۔ تیرے دیدار نال میرے دکھ ختم ہو جان گے۔ میرے دل دی بے چینی بے قراری مک جاوے گی۔ میری عید ہو جاوے گی۔ ایہو میری مجنوں وانگ تیرے اگے فریاد اے۔

9- خواجہ غلام فریدؒ عشق دیاں اوکڑاں مشکلاں تے مصیبتاں دا ذکر کردیاں آکھدے نیں پئی عشق دی پوڑی تے چڑھنا ہر ہاری ساری بندے دا کم نہیں۔ عشق دی بیڑی وچ ہر عام آدمی پیر نیں رکھ سکدا۔ ایس عشق نے بے شمار لوکاں نوں ایس دنیا وچ تباہ برباد تے ذلیل و خوار کیتا اے۔ عشق دیاں منزلاں ہر ہاری ساری بندہ طے نہیں کر سکدا۔ عشق وچ بھکھ ننگ، ذلالت تے خواری

Marfat.com

ہوندی اے۔ دل ہر ویلے محبوب دے وچھوڑے تے جدائی وچ پریشان تے بے چین رہندا اے۔ دل دی ایس بے چینی نوں کوئی نہ کوئی بندہ ای برداشت کر سکدا اے۔ عشق وچ زمانے دے طعنے مہنے وی برداشت کرنے پیندے تے اپنے تے غیر ویری دشمن بن جاندے نیں۔ شاعر آکھدا اے پئی عشق دی بستی وچ اپڑنا نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن ایں۔ عشق دی راہ وچ آون والیاں اوکڑاں عام آدمی دی برداشت توں باہر نیں۔

مکدی گل ایہہ وے پئی شاعر نے ایس کافی وچ عشق دی اہمیت تے زور دیندیاں ہویاں عشق دی راہ وچ آون والیاں اوکڑاں تے مشکلاں دی تفصیل پیش کیتی اے۔

سوال نمبر 5 ☆ (i) خواجہ غلام فرید دی منظر نگاری تے اظہار کرو۔
[پنجاب یونیورسٹی 1984]

(ii) خواجہ غلام فرید روہی رنگ رنگیلی دا مصور اے تے مضمون لکھو۔
[پنجاب یونیورسٹی 1985 '87 '92 '93 '1995]

(iii) خواجہ غلام فرید دی شاعری دا کیہڑا پہلو تہانوں بہتا متاثر کردا اے۔
[پنجاب یونیورسٹی 1989]

(iv) خواجہ غلام فرید نے سسی دی علامت راہیں اپنے باطن تے خارج دووا ں دی عکاسی کیتی۔ دلیلاں نال اتفاق یا اختلاف کرو۔
[پنجاب یونیورسٹی 1990]

(v) خواجہ غلام فرید ہوراں دی شاعری دا تہانوں کیہڑا پہلو زیادہ متاثر کردا اے

عربی زبان دی مشہور ضرب المثل اے پئی وطن دا پیار ایمان دا حصہ اے۔ وطن ہر کسے نوں پیارا ہوندا اے۔

جمن بھوئیں ۔ ہر بندے نوں پیاری لگدی اے۔ جدوں بندہ پیدا ہوندا اے۔ اوس دھرتی دی مٹی اوس دے سریر وچ شامل ہو جاندی اے اوس دھرتی دا خون خمیر اوس دے جثے دا حصہ بن جاندا اے۔ قدرتی طور تے جس در تے دیوار وچ بندہ حیاتی یاد اکھ حصہ گزار دیندا اے یاں جنہاں بازاراں گلیاں تے راہواں تے بندہ ٹردا پھردا رہندا اے۔ اوہناں گلیاں 'محلیاں' بازاراں تے ماحول دا بندے دے دل تے دماغ تے اجہیا اثر ہو جاندا اے پئی اوہ دنیا دے کسے وی خطے تے چلا جاوے پر اوس تے اپنا وطن 'اپنا ملک 'اپنا دیس 'اپنے دیس دی مٹی دی یاد ہر ویلے موجود رہندی تے اوس نوں اپنے وطن تے وطن دیاں سبھے شیواں دی یاد ستاندی رہندی اے۔ وطن تے وطن دیاں سبھناں شیواں نال پیار اک فطری تے قدرتی امر اے۔

شاعر ہووے یاں ادیب یاں سوجھوان اوس نوں اپنے وطن تے وطن دی مٹی نال بے انت پیار اوس نوں لکھتاں وچ بیان کرن تے مجبور کردا اے شاعر اپنے شعراں وچ اپنے وطن اپنے ماحول تے اپنے آلے دوالے نوں بڑے سوہنے سادہ تے خوبصورت انداز وچ پیش کردا اے۔ شاعر نوں اپنے دیس

Marfat.com

دیاں گلیاں' بازار' راہوں تے کھیت دنیادے خوبصورت ترین تے بارونق ترین لگدے نیں۔ ایسے طراں دیس دیاں دوجیاں شیواں وی دنیادیاں خوبصورت ترین شیواں لگدیاں نیں۔ انگریزی دی اک ضرب المثل وی وطن پرستی دی اچیج نوں انج ظاہری کردی اے۔

East or West home is the best

سیانیاں آکھیا اے پئی گھر' گھونسلے یاں آہلنے تے پنچھیاں تے پکھیرو آں نوں وی عزیز ہوندے نیں۔
حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں نوں اپنے دیس تے دیس دے اوس علاقے نال خاص پیار سی جتھے اوہناں دا جم پل ہویا سی۔ خواجہ صاحب ہوراں نوں روہی دا علاقہ بے حد پسند سی۔ روہی دے معنے پہاڑ دے نیں۔ ایس علاقے وچ چھوٹے چھوٹے پہاڑ نیں ایس لئی ایس علاقے نوں روہی دا علاقہ آکھیا جاندا اے۔ ایہہ علاقہ دریائے سندھ دے کنارے دے نال نال اوہ علاقہ اے جیہڑا جیسلمیر توں لے کے بیکانیر تیک کھلریا ہویا اے۔ ایس علاقے نوں چولستان دا علاقہ وی آکھیا جاندا اے۔
حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دے وڈے وڈیرے ریاست بہاولپور دے علاقے وچ رہندے رہے تے خواجہ غلام فریدؒ چاچڑاں دے علاقے وچ پیدا ہوئے۔
خواجہ صاحب ایسے علاقے وچ جمے پلے جوان ہوئے تانہیوں اوہناں نوں روہی نال بے انت پیار ہو گیا جس دا اظہار اوہناں دی شاعری وچ پیر پیرتے وکھالی دیندا اے۔
خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دا شمار اوہناں صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ جیہڑے نظریہ وحدت الوجود دے زبردست پیروکار نیں۔ اوہناں دے مطابق کائنات دی ہر چھوٹی وڈی شے وچ اللہ سوہنے دی ذات اقدس موجود اے۔ تانہیوں اوہناں اپنے دیس دی ہر شے تے خاص طور تے روہی دی ہر نکی وڈی شے وچ اللہ سوہنے دی ذات وکھالی دیندی اے۔ تانہیوں اوہناں دے کلام وچ روہی دی ہر شے نوں خوبصورت' انداز وچ پیش کیتا اے۔
روہی پہاڑی تے ریگستانی علاقہ اے جتھے نکیاں نکیاں پہاڑیاں تے ریت ای ریت اے۔ ایہہ علاقہ ریت دے چمکدار ذریاں نال سجیا ہویا اے۔
روہی یاں چولستان دا ریگستانی علاقہ ٹوئیاں' ٹبیاں' رکھاں' کھنڈراں' جھاڑیاں تے خودرو بوٹیاں نال بھریا ہویا اے۔ پانی دی قلت ہون پاروں' ایتھوں دے وسنیک پانی دی تلاش وچ ایدھر اودھر دے علاقیاں ول چلے جاندے نیں۔ جدوں برسات دا موسم شروع ہوندا اے' ایتھوں دے لوکی پانی دا ذخیرہ کرلیندے نیں تے ٹویاں وچ پانی بھر جاندا اے۔ ایدھر اودھر کھلرے ہوے لوکی فیر ایتھے آن کے آباد ہو جاندے نیں۔ زمین بارش نال اپنی تریہہ بجھالیندی تے باقی پانی جمع کر لتا جاندا اے۔ موسم برسات دی آمد پاروں روہی دے علاقے وچ رونق آجاندی اے۔ سکیاں جھاڑیاں تے رکھاں تے نویں پتر لگ جاندے نیں۔
روہی دے علاقے نال خواجہ صاحب دے پیار بارے ایہہ وی روایت مشہور اے پئی خواجہ صاحب ہوراں روہی تے مشہور قبیلے "لدڑ" دی خوبصورت الھڑ مٹیار نال عشق ہو گیا سی۔ خواجہ غلام فریدؒ ہوراں لدڑ قبیلے دا ذکر وی اپنے کلام وچ کیتا اے۔

Marfat.com

خواجہ غلام فرید ہوراں اپنے کلام وچ لدڑ قبیلے دے سردار لئی ٹوبھا تعمیر کران دی وی فرمائش کیتی اے۔ جیویں کہ آکھدے نیں۔

ٹوبہ ہوا ڈے پکا ترٹ تاڑتے۔ سندھڑوں دور اتاڑتے
صبح سحوریں کھوبکن ٹیاں۔ جو پھڑدے اگواڑ وے
روہی رات روہیں دھماں۔ ہوک پودے ونج ماڑتے
پھلوڑے تے منت لیسوں۔ تھوڑا چڑھیوں دینے لدڑتے

خواجہ غلام فرید دے پسندیدہ علاقے بارے تعلیم تے لسانیات دے مشہور ماہر تے معروف سوجھوان جناب مسعود حسن شہاب اپنی کتاب خواجہ غلام فرید وچ آکھدے نیں یہ ریگستانی علاقہ جو سابقہ ریاست بہاولپور کی حدود میں تقریباً تیرہ ہزار مربع میل رقبہ پر مشتمل ہے کسی زمانے میں تہذیب و تمدن کا گہوارہ تھا۔ یہاں عالی شان عمارتیں اور مضبوط قلعے تھے۔ لوگوں کو آرام و آسائش کی تمام سہولتیں حاصل تھیں کاروباری اعتبار سے اس جگہ کی اہمیت کا اندازہ اس بات سے لگایا جاتا ہے کہ یہاں دریائے سندھ سے مال و اسباب سے لدی ہوئی کشتیاں آتی تھیں اور یہاں سے خام مال لے کر عیرہ عرب کو روانہ ہوتی تھیں۔ کہتے ہیں کہ مغلوں کے ابتدائی دور میں یہ علاقہ مکمل طور پر آباد تھا۔ لیکن بعد میں سیلاب کی تباہ کاریوں نے اسے تہ وبالا کر دیا اور یہاں کی پر رونق اور گنجان بستیاں ویرانوں میں تبدیل ہو گئیں ایس تبدیلی بارے خواجہ غلام فرید ہوراں اپنے کلام وچ انج اشارہ کیتا اے:-

جتھ تھلڑا جتھ دابوں ہیں یار
اوتھ ہر ویلے لابوں ہے یار

خواجہ غلام فرید ہوراں روہی دی منظر کشی بڑے سوہنے تے سچجے انداز وچ کیتی اے۔ روہی دے رکھاں، بوٹیاں، ٹوبیاں پھلاں تے پھلاں دا ذکر ایسے علاقے نال بے انت پیار دا مونہہ بولدا ثبوت اے۔ صوفی شاعر ہون یاروں اوہناں نوں روہی دی ہر شے وچ اپنا محبوب وکھالی دیندا اے۔ خواجہ صاحب بے قرار روح وانگوں اپنے محبوب دی تلاش وچ بے چین وکھالی دیندے نیں۔ اوہناں دی بے چینی تے بے قراری دا اک رنگ ویکھو۔

توں بن سانوں یار۔ ہر دم پھراں حیران
ماہی بانجھوں سول گھنیرے۔ جیون ہے بے کار
حاتم دل دا جانی
دلبر جہا ہور نہ کوئی۔ خوبی دا سردار
صورت وچ لاثانی
پنل چھڈ کے کیچ سدھایا۔ کیتیں زار و نزار
رو رو تھیم دیوانی

Marfat.com

عشق اولڑا پیش پیوسے۔ دل نوں دار مدار
تن من سو سو کانی
درد فرید ہے چیز مہانگی۔ ٹھڈے ونج و پار
جندری کر قربان

جدوں روہی وچ بہار آندی اے۔ ہر شے تے نکھار آجاندی اے۔ روہی دے ہر منظر وچ خوبصورتی وکھالی دین لگ پیندے نیں۔ روہی وچ سبزہ ای سبزہ وکھالی دین لگ پیندا اے۔ رکھاں نوں پھل تے پھل لگ پیندے نیں۔ پھلدار جھاڑیاں نوں پھل لگ جاندا اے۔ ایس موسم وچ الھڑ مٹیاراں پھلاں تے پھلاں نوں چن دیاں نیں۔ ایس خوبصورت منظر نوں خواجہ صاحب بڑے خوبصورت انداز وچ پیش کر دے نیں۔

آ چنوں رل یار پیلوں پکیاں نی وے
کئی بگڑیاں کئی ساویاں پیلیاں
کئی بھوریاں کئی پھکڑیاں نیلیاں
کئی ادویاں گلنار کٹوریاں رتیاں نی وے
سار تھئی ہے رشک ادم دی
سک سڑ گئی جڑ دکھ تے غم دی
کئی لا بیٹھیاں پار بھر بھر پچھیاں نی وے
جال جلوئیں تھئی آبادی
پل پل خوشیاں ہر دم شادی
لوکی سنیس ہزار تلی نے پھکیاں نی وے
حوراں پریاں ٹولے ٹولے
حسن دیاں پیلیاں برہوں دے جھولے
راتیں ٹھنڈیاں ٹھار گویلیس تتیاں نی وے

خواجہ غلام فرید ہوراں موسم خزاں دا منظر اداسی دے رنگ وچ پیش کیتا اے تے اوتھے ای بہار دے خوشی دے موسم نوں بڑے سوہنے تے خوبصورت انداز وچ انج پیش کیتا اے۔
بہار یہ موسم دی منظر کشی دا اک رنگ ویکھو۔

روہی رنگ رنگیلی۔ چک کھپ ہار حملیاں پاوے
بوٹے بوٹے گھنڈ سہاگوں۔ گیت پرم دے گاوے
کیسر بھڑ ھی ہولی چنڑی۔ دل دل مینہ پوساوے
پورب مار ڈکھن دے بادل۔ کوئی آوے کوئی جاوے

Marfat.com

یاں

سانوں مینہ برسات دی واری۔ پھوگ پھلی کھپ پھلے
گاجاں گجکن بجلیاں لشکن۔ ذوقوں دلڑی. چلے
روہی وٹھڑی مینگھ ملہاراں۔ بوٹے بوٹے تھیاں گلزاراں
شالا موڑم دوست مہاراں۔ بھاگ سہاگ دے موسم آئیم

خواجہ غلام فرید ہوراں روہی دے مناظر قدرت تے مظاہر قدرت نوں جتھے خوبصورتی نال پیش کیتا اے اوتھے ایتھے دے وسنیکاں بارے بڑے سوہنے تے خوبصورت وچاراں دا اظہار کیتا اے۔ آکھدے نیں ؎

وچ روہی دے رہندیاں۔ نازک نازو جٹیاں
راتیں کرن شکار دیندے۔ ڈیہنہ ولوڑن ٹٹیاں
کر کر درد منداں کوں زخمی۔ ہے ہے بدھن نہ پٹیاں
کئی مسکین مسافر پھاتھے۔ چوڑ کتونے ترٹیاں
دھوئیں درد فقیر تھیوسے۔ فخر وڈائیاں سٹیاں

ساون دے موسم وچ روہی دی منظر کسی خواجہ صاحب انج کر دے نیں۔

روہی ڈٹھری مینگھ ملہاراں۔ بوٹے بوٹے تھیاں گلزاراں
شالا موڑم دوست مہاراں۔ بھاگ سہاگ دی موسم آئیم
آئے مست دیہاڑے ساون دے۔ واہ ساون دے من بھاون دے
بدلے پورب مار ڈکھن دے
کجلے بھورے سو سوون دے۔ چاروں طرفوں زور پون دے
سارے جوڑ و ساون دے۔ آئے مست دیہاڑے ساون دے
چکویاں چکوے الحن پیہے۔ شاغل گیت سناون دے
بدلے پورب مار ڈکھن دے

خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی شاعری تے زبان بارے تعلیم دے ماہر تے مشہور سوجھوان حمید اللہ ہاشمی ہوراں پیر فرید وچ لکھدے نیں۔

خواجہ فرید دی زبان عوام دی زبان اے۔ اوہناں دے عشق دی پہلی مثال زبان دے انتخاب تے فیر زمین دی جھلیکیاں نیں جیڑیاں خواجہ فرید نے ہر ہر مصرعے وچ وکھائیاں نیں تے اہیاں جھلکیاں نال اوہ پورا لینڈ سکیپ ساہمنے آجاندا اے جیہڑا جھناں توں لے کے مکران دے ساحل تائیں تے ادھر جیسلمیر دے تھلاں تائیں وچھیا ہویا اے۔ ایس لینڈ سکیپ وچ ٹوبھے وی نیں تے روہی وی تھل وی تے باغ بہاراں وی۔ خواجہ فرید دی روہی عشق داوڈا سمبل اے روہی نال مارو تھل وی آوندا اے جتھے کیدو تے کھیڑے آباد نیں تے ایتھے پنوں نوں سسی توں جدا کر کے لے جان

Marfat.com

والے ویری ایہو مارو تھل سوہنی تے مہنوال دے وچکار جھناں بن جاندا اے۔ جھناں دیاں لہراں تے تھل دے وادو رولے اک مک ہو جاندے نیں فرید نے فراق دے ایہہ مرحلے کسے عزیز مصریاں شریں تے فرہاد دے حوالے نال نیں بیان کیتے۔ اوہناں ایسے زمین دے عشق دیاں ریتاں عاشقی تے حسن دے سمبل یاں فراق توں وصال تک میلے کردے کردار ہیر رانجھا' سوہنی مہنوال تے سسی پنوں نیں جیہڑے ایس زمین دی پیداوار نیں تے ایتھے ای اوہناں دی آب و تاب لوکاں دے دلاں وچ دسی سی۔"

ایس بحث توں ثابت ہوندا اے پئی حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں اپنے کلام راہیں روہی دی گمنام تھاں نوں اپنے بے انت پیار پاروں زندہ جاوید بنا دتا اے۔ جیویں ہیر دی گل کریئے تے وارث شاہ داناں زبان تے آجاندا اے ایسے طراں روہی دا خیال آوے تے حضرت خواجہ غلام فرید ہوراں دا نام نامی ذہن وچ آجاندا اے جنہاں ایس ریگستانی علاقے نوں باغ بہار نے گلزار بنا کے ظاہر کیتا اے۔ پنجابی کافی دے امام حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی مقامی شاعری تے مختصر جھات پاؤن مگروں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی

1- حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی شاعری وچ مقامی رنگ بڑا اگھڑواں و کھالی دیندا اے۔

2- حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی شاعری دے مقامی رنگ نوں ویکھ تے اوہناں نوں روہی رنگ رنگیلی دا مصور آکھیا جاسکدا اے۔

3- حضرت غلام فریدؒ ہوراں سسی دی علامت راہیں باطن تے خارج دوواں دی عکاسی کیتی اے۔

سوال نمبر ☆ پنجابی صوفی شاعراں عشق بارے کیہہ وچار پیش کیتے نیں۔ نصاب وچ شامل صوفی شاعراں دئے کلام دے حوالیاں نال ویروا کرو
(پنجاب یونیورسٹی 1991ء)

تصوف دا دو جاناں عشق اے صوفی شاعراں دا پسندیدہ موضوع وی عشق اے۔ عشق دیاں دو قسماں نیں۔ عشق حقیقی تے عشق مجازی عشق اک لازوال جذبہ اے۔ سیانیاں دے کہن موجب جیہڑے لوکی عشق دے جذبے توں محروم نیں اوہناں دا دل جذبہ ایثار' جذبہ حب الوطنی' جذبہ محبت تے جذبہ احساس توں محروم ہوندا اے۔ جذبہ عشق پاروں بندے دا دل ایثار' قربانی' محبت' مروت' رواداری تے بھائی چارے دے سچے تے سچے جذبیاں توں لبریز ہوندا اے۔
عشق دی وڈیائی بیان کردیاں مشہور مترجم اقبالیات تے معروف شاعر عبدالغفور اظہر ہوراں اپنے مضمون وچ بیان فرمایا اے۔ "آکھن نوں تاں ایمان اک لفظ اے پر ایہہ کنے ای جزاں دا مرکب اے۔ عام لوکی ایمان دا مطلب صرف ایہوای سمجھدے نیں کہ اللہ دی ذات دا اقرار کرنا ای ایمان ایں۔ پر حضرت سلطان باہوؒ ایس توں اگلی منزل تے کھڑا ہو کے کوکدا اے پئی ایمان دا وجود عشق توں بنا مکمل نہیں ہو سکدا۔ صرف اللہ دے وجود نوں من لینا کوئی گل نہیں جدوں تیکر انسان عشق دے نور نال اپنے آپ نوں نہ لشکاوے۔ ایہو گل اے پئی عام لوکی صرف الہیو دعا کردے نیں پئی اوہناں دا ایمان سلامت روے پر باہو دا خیال اے کہ ذات الہی نوں وی تسلیم کرو نال ای نال

Marfat.com

عشق دا جذبہ وی ہووے۔ عشق اوہ جذبہ اے جیدے نال انسان انسانیت توں اگانہہ ودھ کے کم کر جاندا اے۔ جیہڑے رہندی دینا تیکر بھلائیاں نہیں بھلدے۔ (لعلاں دی پنڈ صفحہ 388)

جیویں کہ پہلوں عرض کیتا گیا اے۔ پئی عشق دیاں دو قسماں نیں یعنی عشق حقیقی تے عشق مجازی۔ بعض شاعراں عشق مجازی نوں عشق حقیقی دی پوہڑی قرار دتا اے۔ بقول سید وارث شاہ

وارث عشق حقیقی دی لین لذت
پہلوں چکھ کے لون مجازیاں دا

صوفیا اکرام دے موجب عشق مجازی عشق حقیقی دا پل اے۔ جدوں تیکر مخلوق خدا نال عشق نہ کیتا جاوے۔ اوہدے نال پیار دا اظہار نیں ہو سکدا۔ عشق بندے دے غرور تکبر نوں عاجزی انکساری وچ بدل دیندا اے۔ اللہ سوہنے نے پیار دی خاطر اپنے محبوب نوں پیدا کیتا تے فیر کائنات نوں تخلیق کیتا۔ حقی تے سچی گل تے ایہہ وے پئی جے رب سوہنے نوں اپنے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نال عشق نہ ہوندا تے ایہہ کائنات نہ ہوندی بقول وارث شاہ:-

اول حمد خدا دا ورد کیجئے عشق کیتا سو جگ دا مول میاں
پہلاں آپ ہے رب نے عشق کیتا۔ تے معشوق ہے نبی رسول میاں

پنجابی دے صوفی شاعراں فلسفہ عشق نوں اپنے اپنے وچاراں دا اظہار اپنے اپنے مخصوص انداز نال کیتا اے۔ بابا فرید گنج شکرؒ پنجابی دے پہلے صوفی شاعر متھے جاندے نیں جنہاں دا دور 1176ء نوں 1265ء دا سی۔ اوہناں دا کلام عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق' سوز گداز 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے جیویں:-

فریدا خالق خلق میں۔ خلق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھیے۔ جاتس بن کوئی نانہہ

حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں تقریباً پونے تن سو سال بعد پنجابی دے دوجے مشہور صوفی شاعر حضرت شاہ حسین ہوری (1539ء 1599ء) دے سمے وچ سامنے آوندے نیں۔ اوہناں کافی راہیں اسلام دے آفاقی تے لافانی پیغام نوں لوکائی تیک اپڑایا۔ اوہناں دی شاعری عشق محبت' مہر مروت 'ہجر فراق' سوز گداز اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندی اے شاہ حسین ہوراں نوں پنجابی کافی تے علامتی شاعری دا موہڈھی شاعر وی آکھیا جاندا اے۔

میرے صاحبا! میں تیری ہو مکی آں
منوں نہ وساریں مینوں میں ہر گلوں چکی آں
اوگنہاری کوگن ناہیں بخش کریں تے چھتی آں
جیویں بھاویں تیویں راکھ پیاریا۔ دامن تیرے لمکی آں
جے توں نظر مہر دی بھالیں' چڑھ چوبارے ستی آں
کہے حسین فقیر سائیں دا در تیرے دی کتی آں

1629ء توں لے کے 1691ء وچکار حضرت سلطان باہوؒ عظیم صوفی شاعر تے معروف بزرگ دی حیثیت نال سامنے آوندے نیں۔ اوہناں نوں پنجابی سی حرفی دا موہڈھی شاعر آکھیا جاندا اے۔

Marfat.com

اوہناں اپنیاں سی حرفیاں راہیں لوکائی نوں چنگے کم تے، نیک عمل کرن دی پریرنا کیتی اوہناں دا کلام تصوف، معرفت، عشق محبت، اخلاقی رواداری اسلامی بھائی چارتے دنیا دی ناپئیداری تے بے ثباتی دے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔

ع۔ عشق جنہاں دے ہڈیں رچیا۔ رہن اوہ چپ چپاتے ہو
لوں لوں دے مڈھ لکھ زباناں۔ کر دے گنگی باتے ہو
کر دے وضو اسم دا جیہڑے۔ دریا وحدت نہاتے ہو
تدوں قبول نمازاں باہو۔ جدیاراں یار پچھاتے ہو

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں توں بعد 1692-1758ء دے سمے وچکار حضرت بلھے شاہ عظیم بزرگ تے نڈر صوفی شاعری دی حیثیت نال سامنے آوندے نیں۔ اوہناں کافیاں راہیں۔ دنیاوی ناپائیداری تے بے ثباتی داذکر بڑے سوہنے انداز نال پیش کیتا۔ اوہناں عشق محبت، تصوف، معرفت، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نوں نویکلے انداز وچ پیش کیتا اے:۔

عشق دی نویوں نویں بہار
جاں میں سبق عشق دا پڑھیا۔ مسجد کولوں جیوڑا ڈریا
ڈیرے جا ٹھاکر دے وڑیا۔ جتھے وجدے ناد ہزار
عشق دی نویوں نویں بہار
عشق بھلایا سجدہ تیرا۔ ہن کیوں پاویں ایویں جھیڑا
بلھا ہندا چپ بیترا۔ عشق کریندا امارو مار
عشق دی نویوں نویں بہار

سید وارث شاہ ہوراں دا سماں 1722ء توں 1798ء تیک دا متھیا گیا اے۔ انج تے اوہناں بے شمار کتاباں لکھیاں پر اوہناں نوں شہرت صرف "ہیر رانجھے" دے منظوم قصے پاروں حاصل ہوئی اے۔ عشق بارے فرماندے نیں:۔

اول حمد خدا دا ورد کیجئے۔ عشق کیتا سو جگ دا مول میاں
پہلاں آپ ہے رب نے عشق کیتا۔ تے معشوق ہے رب رسول میاں

سچل سرمست نوں ہفت زبان شاعر متھیا جاندا اے۔ اوہناں دا تعلق (1740ء توں 1826ء) دے سمے دا اے۔ اوہناں دا کلام وی عشق محبت، مہر مروت، تصوف تے معرفت دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ فرماندے نیں:۔

لوک کنوں لج مول نہ آوے عشق گھمایاں گھیاں
طعنے تنکے تہاں دی زینت مول نہ تھیوں کھٹیاں
چھوڑ گھراں نوں گھمدیاں وتریاں دشت جبل تے پٹیاں
پیتاں جنہاں خبر انہاں کوں۔ ہور نہ جانن جٹیاں
پاند اڑا کے خلق لکھ کے، ہو کے ڈیوں ہٹیاں

Marfat.com

سچل اوہ کیا سکھ نبھے کن جیہڑیاں فراق دیاں پھٹیاں

سچل سرمست توں بعد پنجابی دے عظیم صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخش ہوراں دا سماں 1830ء توں 1904ء تیکر سامنے آوندا اے اوہناں دا کلام وی اعلیٰ اخلاق، معرفت، تصوف عشق تے محبت تے ہجر تے فراق دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔

میاں محمد بخش ہوراں دے کلام چوں ونگی پیش خدمت اے:-

جس دل اندر عشق نہ رچیا۔ کتے اوس تھیں چنگے
مالک دے گھر راکھی کر دے۔ صابر بھکھے ننگے
جنہاں عشق قبول نہ کیتا۔ آیوں آ بگے
عشقے باجھ محمد بخشا۔ کیا آدم کیا کتے

یاں

عاشق دا جو دارو دے۔ باجھ میلاپ سجن دے
اوہ سیاناں جان ایاناں۔ روگ نہ جانے من دے

خواجہ غلام فرید ہوراں دا شمار پنجابی دے عظیم صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہناں کافی دی صنف نوں ٹیسی تے اپڑان وچ بھر نواں کردار ادا کیتا اے۔ اوہناں دیاں علمی ادبی قومی تے دینی خدمات پاروں اوہناں نوں پنجابی کافی دا امام آکھیا جاندا اے۔ اوہناں دا سماں 1841ء توں 1901ء تیک متھیا جاندا اے۔ نویاں ترکیباں، علامتاں، تشبیہاں تے استعاریاں اوہناں دے کلام نوں من کھچواں تے من کھبواں بنا دتا اے۔ تانہیوں اوہناں دا کلام اج دی اوناں ای مقبول تے مشہور اے جنہاں اوہناں دے سمے وچ سی۔ اوہناں دے کلام عشق محبت، مہر مروت، تصوف، معرفت، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا مضموناں نال بھریا ہویا اے۔

خواجہ صاحب ہوراں دا رنگ ویکھو:-

میڈا عشق وی توں میرا یار وی توں
میڈا دین وی توں ایمان وی توں
میڈا جسم وی توں میڈا روح وی توں
میڈا قلب، جگر، جند، جان وی توں
میڈا اول آخر اندر باہر
ظاہر تے پنہاں وی توں
میڈا کعبہ قبلہ مسجد مندر
مصحف تے قرآن وی توں
میڈا ذکر وی توں میڈا فکر وی توں
میڈا ذوق وی توں وجدان وی توں

ایس ویرے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی پنجابی شاعری فلسفہ عشق دے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔

Marfat.com

خواجہ غلام فریدؒ

دیاں

چونویاں کافیاں دا

ترجمہ تے تشریح

Marfat.com

کافی

من دلبر شکل جہان آیا۔ ہر صورت عین عیاں آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
دلبر	محبوب	جہان	دنیا، عالم، جگ
ہر صورت	ہر شکل	عین عیاں	فخر جہاں (پیر و مرشد)

ترجمہ ☆ میرا محبوب مناظر قدرت تے مظاہر قدرت دی ہر شے وچ وکھالی دیندا اے۔

تشریح ☆ حضرت خواجہ غلامؒ فرید ہوری فلسفہ وحدت الوجود دے زبردست قائل نیں۔ ایس شعر وچ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی میرا محبوب حقیقی ہر جگہ تے ہر تھاں موجود اے۔ کائنات دی ہر شے وچ میرے محبوب ازلی دا جلوہ کارا وکھالی دیندا اے۔ قرآن پاک وچ ارشاد ربانی اے "ہر چہرہ اللہ دا اے" خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی محبوب کدی دلبر دی شکل وچ ظاہر ہوندا اے تے کدھرے میرے پیر و مرشد فخر جہان دی صورت وچ ظاہر ہوندا اے۔ کائنات دی ہر نکی وڈی شے وچ اللہ سوہنے دا نور ظہور ای وکھالی دیندا اے۔ کائنات دی کوئی ایسی تھاں نیں جتھے اللہ سوہنے دا وجود موجود نہیں اے۔

کتھے آدمؑ تے کتھے شیستؑ نبی۔ کتھے نوح کتھاں طوفان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
آدمؑ	حضرت آدم علیہ السلام	شیست نبی	حضرت آدم علیہ السلام
نوحؑ	حضرت نوح علیہ السلام	-	واپتر
کتھے	کتھے۔ کدھرے	کتھاں	کدھرے۔ کتھاں

ترجمہ ☆ میرا مالک حقیقی کدھرے حضرت ابراہیم علیہ السلام دی صورت وچ ظاہر ہویا۔ کدھرے حضرت یوسف علیہ السلام دے روپ وچ کنعان وچ ظاہر ہوے۔

تشریح ☆ خواجہ غلام فریدؒ فلسفہ وحدت الوجود تے مانی ہون پاروں آکھدے نیں پئی میرا محبوب ہر تھاں تے ہر شے وچ موجود اے۔ کائنات دی کوئی تھاں یاں جگہ نہیں جتھے اوہ موجود نہیں۔ ایس شعر وچ آکھدے نیں پئی میرا محبوب کدی حضرت آدم علیہ السلام دے روپ وچ ظاہر ہوئے تے کدی اوہناں دے پتر شیست نبی دا روپ دھار کے۔ ایس جگ وچ آئے۔ کدھرے حضرت نوح علیہ السلام دی صورت وچ ایس جہان وچ آئے۔ جنہاں لوکائی نوں اسلام دا آفاقی پیغام دتا پر زیادہ تر لوکاں اوہناں دی مخالفت کیتی۔ اللہ تعالیٰ اسلام دے مخالفاں لئی طوفان نوح دے روپ وچ ظاہر ہویا۔ حضرت نوح علیہ السلام دے اپنے پتر نے وی اسلام نہ قبولیا۔ حضرت نوح اسلام کشتی بنائی ایس کشتی وچ اللہ دے آفاقی پیغام نوں منن والے بہہ گے تے محفوظ رہے۔ مکدی گل اے وے پئی حضرت نوع علیہ السلام لئی کشتی دے روپ وچ اللہ سوہنا ظاہر ہویا، اسلام دے مخالفاں لئی وی طوفان نوح دی شکل وچ اللہ تعالیٰ ای ظاہر ہویا۔

کتھے ابراہیمؑ خلیل نبی۔ کتھے یوسفؑ وچ کنعان آیا

Marfat.com

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
ابراہیمؑ	حضرت ابراہیم علیہ السلام	خلیل	دوست
کتھے	کدھرے۔ کتھے	کنعان	مصر دا پرانا ناں

ترجمہ ☆ میرا محبوب (محبوب ازلی) کدھرے حضرت عیسی علیہ السلام دے روپ وچ ظاہر ہوئے۔ کدھرے حضرت الیاس علیہ السلام دی شکل وچ کدھرے اوہ لچھمن رام تے کدھرے کان (کہان) دی صورت وچ ظاہر ہوئے۔

تشریح حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوری ایس شعر وچ آکھدے نیں پئی میرا محبوب (محبوب ازلی) کائنات دی ہر نکی وڈی شے توں ظاہر ہوندا اے۔ کائنات دی کوئی شے وی اوس (خالق حقیقی) دے وجود توں بناں نہیں اے۔ خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی خالق حقیقی حضرت ابراہیم علیہ السلام دی شکل وچ دنیا وچ ظاہر ہوے نمرود بادشاہ تے اوہناں نوں اگ وچ سٹ دتا۔ پر اللہ سوہنے اپنے دوست نوں بچاون لئی اگ نوں گلزار بنا دتا۔ انج حضرت ابراہیم علیہ السلام اوس اگ توں بچ گئے۔ اوہناں نوں اگ توں بچاون والا وی اللہ سوہنا ای سی۔ ایسے طراں حضرت یوسف علیہ السلام دی شکل وچ محبوب ازلی ظاہر ہویا۔ حضرت یوسفؑ دے بھائیاں اوہناں نوں کھوہ وچ سٹ دتا۔ بعد وچ قافلے والیاں اوس نوں لے جا کے بازار حسن وچ وچ دتا۔ تے بعد وچ اوہو حضرت یوسف علیہ السلام مصر دے بادشاہ بنے۔ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی ایہہ سب اللہ سوہنے دے ون سونے روپ نیں

کتھے عیسیٰؑ تے الیاسؑ نبی۔ کتھے لچھمن رام تے کان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
عیسیٰؑ	حضرت عیسی علیہ السلام	الیاسؑ	حضرت الیاس علیہ السلام
لچھمن رام	ہندوؤں دے عقیدے موجب نیک بندہ	کان	ایہہ وی نیک بندے نوں آکھدے نیں

ترجمہ ☆ میرا محبوب (محبوب ازلی) کدھرے حضرت عیسی علیہ السلام دے روپ وچ ظاہر ہوندا اے تے کدھرے حضرت الیاس علیہ السلام دے صورت وچ کدھرے نیک انسان لچھمن رام یاں کان دی شکل وچ ظاہر ہوندا اے۔

تشریح فلسفہ وحدت الوجود دے منن والیاں موجب اللہ سوہنا کائنات دی ہر چھوٹی وڈی شے وچ موجود اے۔ دنیا دی ہر شے وچ اوس دا نور ظہور وکھالی دیندا اے۔ خواجہ صاحب فلسفہ وحدت الوجود دے زبردست قائل تے مانی نیں۔ ایس لئی اوہ ایس شعر وچ فرماندے نیں پئی اللہ سوہنا کدھرے حضرت عیسیٰ علیہ السلام دی شکل وچ ظاہر ہوئے تے کدی اوہناں حضرت الیاس علیہ السلام دا روپ دھاریا۔ ہندوؤں دے عقیدے موجب لچھمن رام تے کان وی نیک انسان سن۔ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی اوہناں دا محبوب حقیقی لچھمن رام تے کاہن (کان) دی شکل وچ دنیا وچ ظاہر ہوئے کیوں جے دنیا دی ہر شے وچ اللہ سوہنے دا روپ ہوندا اے تے دنیا دی کوئی شے ایسی نہیں جس وچ رب سوہنے دا جلوہ کار او کھالی نہ دیوے۔

کتھے زکریاؑ کتھے یحییٰؑ ہے۔ کتھے موسیٰ ابن عمران آیا

Marfat.com

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
زکریا	حضرت زکریا علیہ السلام	یحییٰ	حضرت یحیی علیہ السلام
موسیٰ	حضرت موسیٰ علیہ السلام	بن عمران	ابن عمران

ترجمہ میرا محبوب (محبوب حقیقی) کدھرے حضرت زکریا علیہ السلام تے کدھرے حضرت یحیی علیہ السلام دی شکل وچ تے کدھرے حضرت موسیٰ علیہ السلام بن عمران دی صورت وچ ظاہر ہوئے۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ فلسفہ وحدت الوجود دے زبردست قائل نیں۔ اوہناں موجب کائنات دی ہر شے تے ہر چیز وچ اللہ دا وجود ظاہر اے۔ دنیا دی کوئی تھاں تے کوئی چیز اجہی نہیں۔ جتھے اللہ سوہنا موجود نہ ہووے یعنی ہر تھاں اوس (اللہ تعالیٰ) دا نور ظہور اے۔ خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی اوس دا محبوب کدی حضرت زکریا علیہ السلام دی شکل وچ ظاہر ہوئے تے کدی حضرت یحیی علیہ السلام دی صورت وچ نمودار ہوئے۔ خواجہ غلام فریدؒ موجب اللہ سوہنا کدی حضرت موسیٰ علیہ السلام دی شکل وچ تے کدی عمران دے بیٹے دی صورت وچ ظاہر ہوئے۔ حضرت زکریا علیہ السلام مخلوق خدا نوں اللہ تعالیٰ دا آفاقی پیغام دتا۔ لوکی اوہناں دے خلاف ہو گئے اوہناں حضرت زکریا نوں ہلاک کرنا چاہیا۔ حضرت زکریا علیہ السلام جنگل ول نس گئے تے اک درخت وچ پناہ لئی۔ لوکاں نے اوس درخت نوں چیر دتا نال حضرت زکریا شہید ہو گئے۔ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی چیریا جان والا تے چیرن والا اللہ سوہنا آپ ای سی۔ ایسے طراں حضرت موسیٰ بن عمران وی اللہ دا ای روپ اے کیوں جے کائنات دی ہر شے وچ اللہ سوہنے دا نور ظہور وکھالی دیندا اے۔

ابوبکرؓ عثمانؓ کتھاں۔ کتھے اسد اللہ ذیشان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
ابوبکرؓ	حضرت ابوبکر صدیقؓ	عثمانؓ	حضرت عثمان غنیؓ
اسد اللہ	حضرت علیؓ	ذیشان	وڈی شان والا

ترجمہ ☆ میرا محبوب (محبوب ازلی) کدھرے حضرت ابوبکر صدیقؓ دے روپ وچ کدھرے حضرت عثمان غنیؓ دی شکل وچ ظاہر ہوئے تے کدھرے حضرت علیؓ دے روپ شاندار انداز نال نمودار ہوئے۔

تشریح فلسفہ وحدت الوجود دے مفن والیاں صوفی شاعراں وانگ حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دی واضع لفظاں وچ آکھیا اے۔ اوہناں (اللہ تعالیٰ) دے نور ظہور دا جھلکارا ہر نکی وڈی شے توں ظاہر ہوندا اے۔ ایس شعر وچ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی اللہ سوہنا مختلف روپ دھار کے ایس کائنات وچ ظاہر ہوندا اے۔ کدھرے مسلماناں دے پہلے خلیفہ تے رسول اکرمؐ دے یار غار دی حیثیت نال کدھرے حضرت عمر فاروقؓ دی شکل وچ تے کدھرے حضرت عثمان غنیؓ دی صورت وچ تے کدھرے حضرت علیؓ (شیر خدا) دے روپ وچ۔ مکدی گل ایہہ وے پئی اللہ سوہنا آپ ای ایناں صورتاں وچ اپنا بھیس وٹا کے ظاہر ہوندا رہیا اے۔

Marfat.com

کتھے حسنؓ، حسینؓ شہید بنے۔ کتھے مرشد فخر جہان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
حسنؓ	حضرت امام حسنؓ	حسینؓ	حضرت امام حسینؓ
فخر جہاں	خواجہ غلام فریدؒ		

دے پیر و مرشد تے وڈے بھرا

ترجمہ ☆ میرا محبوب (محبوب ازلی) کدی حضرت امام حسنؓ تے کدی حضرت امام حسینؓ دے شکل وچ ظاہر ہوئے۔ کدھرے پیر و مرشد حضرت فخر جہانؒ دے روپ وچ ظاہر ہوئے۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ ایس شعر وچ آکھدے نیں ئی اللہ تعالیٰ ایس کائنات وچ ون سونے روپ دھار کے آپوں ظاہر ہوندا اے۔ دنیا جہاں دی ہر نکی وڈی شے وچ اللہ سوہنے دا نور ظہور وکھالی دیندا اے۔ کدھرے اللہ سوہنا حضرت امام حسنؓ (نواسہ رسولؐ) دی شکل وچ ظاہر ہوئے تے کدھرے حضرت امام حسین (نواسہ رسولؐ) دی صورت وچ۔ حضرت امام حسینؓ اللہ سوہنے دے روپ وچ اپنے کنبے سمیت آپ ای شہید ہویا تے آپ ای خواجہ غلام فریدؒ دے وڈے بھائی تے پیر و مرشد دی شکل وچ آئے تے میری تعلیم تے تربیت وی آپوں ای کردے رہے۔

کتھے احمد شاہ رسولاں دا۔ محبوب کھے مقبولاں دا
استاد نفوس عقولاں دا۔ سلطاناں سر سلطان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
نفوس	جمع نفس دی	عقولاں	جمع عقل دی
سلطان	بادشاہ	کھے	سارے۔ تمام

ترجمہ میرا محبوب (اللہ سوہنا) کدھرے رسولاں دے شہنشاہ، ہر مقبول دے محبوب تے ارواح تے فرشتیاں دے استاد نبی آخر الزماں احمد (محمدؐ) صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے روپ وچ تشریف لیائے۔ جیہڑے سلطان دے سلطان تے بادشاہاں دے بادشاہ بنیں۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ اللہ سوہنے دے ون سونے روپاں دا ویروا کردیاں ہویاں آکھدے نیں ئی اللہ سوہنا اپنے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وسلم وآلہ وسلم دی شکل وچ ظاہر ہوئے تے اوہ مقام تے مرتبہ حاصل کیتا۔ جیہڑا اج تیک کسے ہور نوں نصیب نہیں ہویا اے تے نہ ای ہووے گا۔ اوہ سبھناں مقبول لوکاں توں ودھ مقبول سن۔ کائنات دے سبھے استاد اوہناں دے شاگرد ہون وچ فخر تے مان محسوس کردے سن۔ اوہ ان پڑھ ہون دے باوجود استاداں دے استاد تے عاقلاں توں زیادہ عاقل متھے جاندے نیں۔ اوہ سلطاناں دے سلطان تے بادشاہاں دے بادشاہ منے جاندے نیں۔ اوہناں ورگا اج توڑی نہ کوئی بشر آیا اے تے نہ ای آوے گا۔

تنزیل کتھاں جبریل کتھاں۔ توریت زبور انجیل کتھاں
آیات کتھاں ترسیل کتھاں۔ حق باطل دا فرقان آیا

Marfat.com

لفاظ	معنے	لفاظ	معنے
تنزیل	قرآن پاک دا نازل ہونا	آیات	جمع آیت دی
ترسیل	قرآن پاک نوں صحیح تے	باطل	جھوٹ

چنگی آواز نال پڑھنا

ترجمہ کدھرے وحی تے کدھرے حضرت جبریل علیہ السلام کدھرے توریت زبور تے انجیل کدھرے آیتاں نیں تے کدھرے خوش خوانی اے۔ کدھرے قرآن دے روپ وچ جیہڑا حق تے باطل وچ فرق کرن آیا اے۔

تشریح اللہ سوہنے دے ون سونے روپ دسدیاں ہویاں حضرت خواجہ غلام فریدؒ ہوری اکھدے نیں پئی اوہ آپ ای حضرت جبریلؑ دے روپ وچ قرآن پاک لیاندا اے تے آپ ای دوجیاں الہامی کتاباں یعنی توریت، زبور تے انجیل لے کے حاضر ہوندا رہیا اے قرآن پاک دیاں آیتاں وچ وی اللہ سوہنا آپ ای نازل ہوندا (اتردا) رہیا۔ ایس توں علاوہ قرآن آیات نوں ٹھہر ٹھہر کے تے سمجھ سمجھ کے پڑھن والی وی اللہ سوہنے دی ای ذات مبارک اے۔ جیہڑے لوکی قرآن پاک نوں آہستہ آہستہ تے پورے آداب نال پڑھدے نیں اوہناں دی زبان وچ تے اوہ (اللہ سوہنا) آپ ای بولدا ہوندا اے۔ قرآن پاک دی صورت وچ جھوٹ سچ دا نتارا کرن والی وی تے اللہ سوہنے دی اپنی ای ہستی ہوندی اے مکدی گل ایہہ وے پئی قرآن پاک اللہ تعالیٰ دی کلام ای نہیں بلکہ اوہدے وچ وی اوہ آپ ای موجود اے۔

کل وچ کل شی ظاہر ہے۔ سو نڑھا ظاہر عین مظاہر ہے
کتھے ناز نیاز دا ماہر ہے۔ کتھے درد کتھاں درمان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
مظاہر	مظہر دی جمع	درماں	علاج، دوا
سونڑھا	خوبصورت	نازونیاز	محبوب، معشوق

ترجمہ ہر شے وچ اوس (محبوب ازلی) دا جلوہ وکھالی دیندا اے بلکہ جلوہ فرمائی دی انتہاء اے وے پئی کائنات دی ہر شے وچ اوس دا نور ظہور نظر آوندا اے۔ کدی اوہ ناز تے ادا کرن والا معشوق بن کے آوندا اے تے کدی درد تے دوا دے روپ وچ سامنے آوندا اے۔

تشریح فلسفہ وحدت الوجود دے منن والیاں دا عقیدہ اے پئی اللہ سوہنا ہر شے تے ہر تھاں وچ موجود اے۔ کائنات دی کوئی شے اجہی نیں جتھے اللہ تعالیٰ دی ذات مبارکہ وکھالی نہیں دیندی۔ چن، سورج، بدل، اسمان چرند پرند، حیوان تے جاندار سبھے اللہ سوہنے دی تخلیق نیں تے ایناں سبھناں شیواں وچ اللہ سوہنے دا جھلکارا وکھالی دیندا اے اللہ سوہنا بندیاں نال ناز تے نیاز دا ماہر اے۔ اللہ تعالیٰ سبھناں شیواں تے چیزاں وچ موجود ہوندا اے پر عام لوکاں نوں وکھالی نہیں دیندا۔ اللہ دے نیک بندے تے صوفی لوک ہر ویلے محبوب حقی دے درد فراق وچ تڑفدے رہندے نیں تے اوس دی بھال وچ رجھے رہندے نیں۔ اللہ سوہنا اپنے عاشقاں نوں اپنے ای درد فراق دی اگ وچ سٹ دا اے۔ اوہناں نوں ہجر تے فراق تے دکھ دیندا اے۔ آپوں ای دید کرا کے اوہناں دے

Marfat.com

وکھیادلاں نوں سکون پہنچاداا ے دوجے لفظاں وچ اللہ سوہنا آپ ای بندے نوں روگ وچ مبتلا کردا اتے آپ ای شفا دیندا اے۔

کتھے ریت پریت داویس کرے۔ کتھے عاشق تھی پردیس پھرے
کھلے گلوچ مارو کیس دھرے۔ لٹ دھاری تھی مستان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
ریت	رسم	ویس	لباس۔پوشاک
پردیس	بدیس	گل وچ	گردن وچ
مارو	ظالم۔جابر	لٹ دھاری	بندوں داآں فرقہ

ترجمہ میرا محبوب (محبوب حقیقی) کدی رسم تے رواج تے کدی محبت دے بھیس وچ وکھالی دیندا اے۔ کدی عاشق دے روپ وچ دیس بدیس پھر داوکھالی دیندا اے۔ کدی گل وچ کھلے وال چھڈ کے لٹ دھاریاں دے روپ وچ وکھالی دیندا اے۔

تشریح حضرت خواجہ غلام فریدؒ ایس بند وچ آکھدے نیں پئی اللہ سوہناون سونے روپ دھار کے ایس کائنات وچ آوندا اے۔ فلسفہ وحدت الوجود دی گل نوں اگانہہ ودھاندیاں خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی قوماں وچ رسماں ایناں نوں قائم کرن والا اللہ تعالیٰ آپ ای اے تے ایناں رسماں تے زبردستی عمل کراؤن والی وی اللہ دی ذات ای اے۔ ایناں رسماں دی پابندیاں پاروں عاشق مجبور ہو کے جنگل بیلے دل مونہہ کر لیندے نیں تھلاں، صحراؤاں، ٹبیاں تے جنگل بیلیاں وچ دیس پردیس دھکے کھان والے عاشق دے روپ وچ اوہ آپوں ای ہوندا اے ایس توں علاوہ گل وچ زہری ناگن زلفاں کھلار کے عاشق نوں پٹھڑ کرن والا محبوب وی اللہ سوہنا ای ہوندا اے۔ ایس توں علاوہ لمیاں لمیاں والاں والا تھلاں بیلیاں وچ گھمن والا جوگی (لٹ دھاری) وی کوئی ہور نہیں ہوندا۔ اوہ وی اللہ سوہنا آپ ای ہوندا اے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی ایہہ سب روپ اللہ سوہنے دے ای نیں۔

کتھے پنڈت جوسی جوگی ہے۔ کتھے سامی تے کتھے بھوگی ہے
کتھے مصر براگی روگی ہے۔ کتھے بید بیاس گیان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
پنڈت	سنسکرت داعالم	جوسی	ستاریاں دے علم داماہر
جوگی	اوہ لوگ جہیڑے اپنے آپ نوں عبادت تے ریاضت لئی وقف کر دیندے نیں۔	سامی	سوامی دا مخفف یعنی بڑی عزت والا
بیراگی	صاحب درد	روگی	مریض
	بیدبیاس	بیاس دے عالم	

ترجمہ کدھرے میرا محبوب پنڈت، جوسی، جوگی، سامی، بھوگی، براگی، تے روگی وچ وکھالی دیندا اے تے کدھرے بیدبیاس تے گیانی (عالم) دے شکل وچ وکھالی دیندا اے۔

Marfat.com

تشریح خواجہ غلام فریدؒ فلسفہ وحدت الوجود دے زبردست قائل تے مانی سن اوہ آکھدے نیں پئی ایس کائنات دی ہر نکی وڈی شے وچ اللہ سوہنے دا نور ظہور اے۔ ہندووں عقیدے نال تعلق رکھن والے کرداراں بارے آکھدے نیں پئی پنڈت تے نجومی دے روپ وچ وی اوہ آپے ای آوندا اے۔ تے کدھرے ہندوؤں دے گردے روپ وچ عبادت کرن والا وی اوہ آپے ای اے۔ گرویاں سوامی' آپ بندے اللہ تعالیٰ باہمن دے روپ وچ وی آپے ای وکھالی دیندا اے تے تارک الدنیا ہو کے اکورب دی عبادت کرن والا وی اوہ آپے ای اے۔ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی ہندووں دی مقدس کتاب ویدوچ وی اوہ آپے موجود اے تے اوس کتاب دے لکھاری بیاس وچ وی اوہ آپے ظاہر ہوندا تے وکھالی دیندا اے گیان دین تے گیان لین والا وی اوہ آپے ای اے۔ مکدی گل اے وے پئی ایس جگ وچ اوسے دا نور ظہور اے۔ اوہ مختلف روپاں وچ آپ ای موجود اے۔

خاموش فرید اسرار کنوں۔ چپ بے ہودہ گفتار کنوں
پر غافل نہ تھی یار کنوں۔ ایہو لاریبی فرمان آیا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
خاموش	چپ	اسرار	بھید۔راز
کنوں	ولوں	گفتار	گل بات
غافل	ست۔لاپرواہ	لاریبی	اللہ ولوں' قرآن دا فرمان

ترجمہ ☆ خواجہ غلام فرید آکھدے نیں پئی اے فرید اللہ تعالیٰ دے مخصوص رازاں دا ذکر عام لوکاں اگے کرن توں پرہیز کرتے چپ رہ پر اپنے محبوب دے ذکر فکر توں ہرگز غافل نہ رہ ایہو رب سوہنے دا قرآن پاک وچ حکم اے۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ فلسفہ الوجود دے زبردست قائل تے مانی ہون پاروں آکھدے نیں پئی اللہ سوہنا کائنات ای ہر شے وچ موجود اے۔ دنیاوی کوئی وی چیز اجہی نہیں جیدے وچ اوس دا جھلکارا وکھالی نہیں دیندا۔ خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی تصوف تے معرفت دیاں منزلاں بڑیاں ڈوہنگیاں تے اوکھیاں ہوندیاں نیں۔ ایناں منزلاں نوں طے کرنا ہاری ساری بندے دا کم نہیں۔ عاشق صادق دے دل دی کیفیت نوں سمجھنا تے عشق دے بھیداں نوں جاننا ہر ہاری ساری بندے دا کم نہیں۔ لوکی جہالت تے کم علمی پاروں شاہ شمس تبریز ورگیاں دی کھل لاہ دیندے نیں تے منصور ورگیاں نوں سولی چڑھا چھڈ دے نیں۔ دنیادار مولوی عشق' تصوف تے معرفت دے معاملے نوں شریعت دے خلاف قرار دے دیندے نیں۔ تے کفر دے فتوے لا چھیڑ دے نیں کیوں جے اوہ عشق دیاں اصل رمزاں توں واقف نہیں ہوندے۔ خواجہ صاحب اپنے آپ نوں مخاطب کر کے آکھدے نیں پئی تینوں چپ ہو جانا چاہیدا اے پر اپنے محبوب دے ذکر فکر توں غافل نہیں رہنا چاہیدا ایہو اللہ سوہنے دا قرآن پاک وچ فرمان ایں۔

Marfat.com

کافی

کیا حال سنا واں دل دا۔ کوئی محرم راز نہ ملدا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
ملدا	ملدا	سناداں	دساں
محرم راز	رازدار		
	ہم راز		

ترجمہ میں دل دا کیہ حال سناواں۔ مینوں کوئی محرم راز (رازدار) نہیں ملدا۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ ہوراں دا شمار پنجابی دے اچ پدھر دے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ صوفی شاعراں اپنی شاعری وچ عشق حقیقی دی اہمیت تے افادیت تے زور دتا اے۔ تے اوہناں عشق دیاں منزلاں طے کرن وچ آون والیاں مشکلاں تے اوکڑاں دا ذکر وی کیتا اے۔ عشق دیاں منزلاں نوں ہر ہاری ساری بندہ طے نہیں کر سکدا۔

عشق وچ حالوں بے حال ہونا پیندا اے۔ گھر بار' عزت آبرو تے خاندانی وڈیائی ختم ہو جاندی اے۔ عاشق صادق ہر ویلے اپنے محبوب دی یاد وچ گم رہندا اے۔ اوس نوں ایس دنیادی سدھ بدھ نہیں رہندی۔

خواجہ غلام فرید ایس شعر وچ آکھدے نیں پئی عشق پاروں میں ہر ویلے بے چین تے بے قرار رہنا آں محبوب حقیقی دے فراق وچ میں اپنی سدھ بدھ گنوا بٹھا ہاں میں اپنے دل دی بے چینی تے بے قراری دی کتھا کہانی نوں کس اگے بیان کراں۔ کوئی میرا ہم راز تے محرم راز نہیں۔ ایں خیال نوں مولانا حالی انج آکھدے نیں۔

کوئی محرم نہیں ملتا جہاں میں
مجھے کہنا ہے کچھ اپنی زباں میں

منہ دھوڑ مٹی سر پائیم۔ سارا ننگ نمود و نجائیم
کوئی پچھن نہ ویڑے آئیم۔ ہتھوں الٹا عالم کھلدا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
دھوڑ مٹی	مٹی گھٹا	سرپائم	سر وچ پے گئی
ننگ نمود	عزت آبو	ونجائم	تباہ برباد کرنا
ہتھوں	سگوں	عالم	دنیا۔ جگ
کھلدا	ہس دا		

ترجمہ میرے سر وچ مٹی تے مونہہ وچ دھوڑ پئی ہوئی اے۔ میری عزت تے آبرو وی مٹی وچ رل چکی اے۔ میرا حال پچھن لئی میرے کوئی نہیں آیا اے بلکہ میری حالت زار نوں ویکھ کے لوکی مذاق کردے نیں۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ پنجابی شاعری دے مشہور صوفی شاعر متھے جاندے نیں۔ اوہناں دا کلام

Marfat.com

عشق محبت ،ہجر فراق ،سوز گراز تے اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا اے۔ خواجہ صاحب آکھدے نیں پئی محبوب دے ہجر فراق پاروں میں حالوں بے حال ہو چکیاں ہاں۔ اپنے محبوب دی بھال وچ تھلاں بیلیاں وچ گھمدا پھر رہیا ہاں۔ جس پاروں میں اپنی سدھ بدھ گنوا بیٹھا ہاں۔ اللہ سوہنے دے عشق پاروں مونہہ سر وچ مٹی گھٹا پے چکیا اے۔ تھاں تھاں پھرن نال عزت آبرو مٹی وچ مل چکی اے۔ لوک اظہار ہمدردی کرن دی بجائے مذاق کردے نیں۔ کوئی وی ہمدردی دے دو بول کہن دی ہمت نہیں کردا۔ ایس دل دی بے چینی تے حالت نوں کس اگے بیان کیتا جاوے۔ کوئی وی ایس بیقرار دل دی کیفیت نوں نہیں جاندا تے کوئی وی راز دار تے محرم راز وکھالی نہیں دیندا۔ ایس خیال نوں اردو دے مشہور شاعر میر تقی میر نے انج آکھیا اے۔

پھرتے ہیں میر خوار کوئی پوچھتا نہیں
اس عاشقی میں عزت سادات بھی گئی

آیا بار برہوں سر باری۔ لگی ہو ہو شہر خواری
روندیں عمر گزاریم ساری۔ ناں پائیم ڈس منزل دا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
برہوں	جدائی۔ وچھوڑا	ہو ہو	رسوئی۔ بدنامی
شہر خواری	بری شہرت۔ بدنامی	پائم	پایا۔ پائی
ڈس نشان۔	سراغ		

ترجمہ ☆ ہجر تے فراق پاروں بڑی مشکل تے اوکڑ دا سامنا کرنا پیا اے شہر وچ ذلیل و خوار ہو چکیا ساں۔ ایس بے چینی تے بیقراری وچ ساری عمر گزر چکی اے۔ مینوں حالی توڑی منزل دا پتہ نہیں چلیا۔

تشریح ☆ خواجہ غلام فریدؒ ہوراں آکھیا اے پئی ہجر فراق تے عشق پاروں دل دی بے چینی تے بے قراری وچ دن بدن وادھا ہوندا جا رہیا اے۔ ایس درد وچھوڑے نے شہر وچ ذلیل و خوار کر چھڈیا اے تے عاشق لئی ایہہ منزل ڈاہڈی اوکھی تے مشکل ہوندی اے۔ جدوں عاشق صادق وصال نصیب نہیں ہوندا اے منزل وی نہیں لبھدی۔ ہر پاسیوں طعنے مہنے ملن لگ پیندے نیں ایس صورت حال وچ عاشق صادق دیاں اکھاں خون دے اتھرو گاون لگ پیندیاں نیں۔ ایہہ وقت عاشق صادق دے صبر تحمل دی آزمائش دا وقت ہوندا اے۔ خواجہ صاحب ہوری ایسے صبر تحمل تے آزمائش دے ویلے دا ذکر کر دیاں آکھدے نیں۔ پئی ایس گردش وچ ساری حیاتی گذار چھڈی اے پر منزل دا پتہ نہیں لگا۔

دل یار کتے کر لاوے۔ تڑپھاوے تے غم کھاوے
ڈکھ پاوے سول نبھاوے۔ ایہو طور تیڈے ہیدل دا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
کر لاوے	دکھ تکلیف نال رونا پٹنا	تڑپھاوے	تڑپاوے
نبھاوے	نبھاوے	طور	طریقہ

Marfat.com

سول دکھ۔تکلیف ڈکھ دکھ

ترجمہ ☆ دل یار لئی ہر ویلے تڑمذار ہندا اے۔ غم کھاندا اے تے دکھ پاندا اے۔ تے مصیبتاں تے اوکڑاں جھلدے نیں اے دوستؒ تہاڈا ہیدل عاشق دا ہمیشہ ایہو حال اے۔

تشریح ☆ خواجہ غلام فریدؒ اپنے محبوب دے ہجر تے فراق پاروں ہر ویلے بے چین تے بیقرار رہندا اے۔ اوہ اپنی دلی کیفیت نوں بیان کر دیاں آکھدے نیں پئی محبوب (اللہ سوہنے) دے وصال دی تاہنگ لگی رہندی اے۔ ہجر فراق دے دکھ درد تے مشکلاں تے مصیبتاں پاروں دن رات بڑے اوکھے گزردے نیں۔ پر اوہناں نوں ایہہ دکھ درد محبوب دے وصال دی آپس پاروں زیادہ محسوس نہیں ہوندے۔ خواجہ صاحب اپنے محبوب نوں عشق وچ آون والیاں اوکڑاں تے مصیبتاں دا ذکر کر دے نیں تاں جے محبوب نوں اوس دی وفا تے سچائی دا اعتبار ہو سکے۔

کئی سہنس طبیب کماون۔ سے پڑیاں جھول پلاون
میڈے دل دا بھید نہ پاون۔ پووے فرق نہیں ہک تل دا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
سہنس	سو۔ سینکڑے	طبیب	وید۔ حکیم
			بے شمار
جھول پلاونا	گھول پلاؤنا	بھید	راز
ہک	اک	تل	ذرا بھر وی

ترجمہ ☆ تہاڈے روگ دے علاج لئی بے شمار معالج (طبیب حکیم) رجھے ہوئے نیں۔ سینکڑے دوائیاں دی پڑیاں گھول گھول پلاندے نیں۔ پر اوہناں دیاں پڑیاں نال مینوں کجھ فرق نہیں پیا۔ اوہ میرے دل دے راز نوں نہیں جاندے۔

تشریح ☆ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی دنیادار لوکی حکیم وید طبیب توں عشق دے روگی دا علاج دنیاداری طریقے نال کر دے نیں پر عشق دا روگ بڑا اولا ہوندا اے ایس دا علاج سوائے وصال دے ہور کوئی نہیں۔ عشق دا روگی صرف محبوب دے دیدار دا بھکھا ہوندا اے جدوں اوس نوں محبوب دا وصال ہو جاندا اے تے اوس دے سارے دکھ درد روگ مک جاندے نیں۔ دنیادار طبیب عشق دے روگی نوں سو قسم دیاں پڑیاں گھول کے پلاندے نیں۔ پر انیاں پڑیاں دا اوس تے کوئی اثر نہیں ہوندا۔ اوس نوں اکا ای فرق نہیں پیندا۔ دنیادار لوکاں نوں مریض عشق دے روگ دا کیہ پتہ لگ سکدا اے؟ کیوں جے اوہناں نوں عاشق صادق دے قلبی روگ دا علم نہیں ہو سکدا۔

پنوں ہوت نہ کھڑ مکلایا۔ چھڈ کلہڑی کیچ سدھایا
سوہنڑے جان پچھان رولایا۔ کوڑا عذر نبھائیم گھلدا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
ہوت	پنوں دی ذات	موکلایا	وداع کرنا
چھڈ کلہڑی	کلی چھڈ کے	گھل	غفلت۔ سستی

Marfat.com

ترجمہ ☆ ہوت پنل نے مینوں کھلو کے وداع وی نہ کیتا۔ اوہ مینوں کلیاں چھڈ کے کیچ ول ٹر پیا۔ میرے محبوب نے مینوں جان بجھ کے ذلیل تے خوار کیتا اے۔ تے جھوٹی موٹی نیندر دا بہانہ بنایا اے۔

تشریح ☆ ایس بند شعر خواجہ غلام فریدؒ ہوراں پنوں توں مراد اللہ سوہنے دی ذات مبارک تے خود نوں سسی آکھیا اے۔ سسی پنوں دے مجازی قصے نوں اپنے حقیقی عشق وچ علامت دے طور تے بیان کیتا اے۔ پنوں سسی نوں اپنے نال اپنے دیس توں دور لے گیا۔ پنوں دے بھر اواں اوہناں دا پچھا کیتا تے اوہناں نوں لبھ لیا۔ بھر اواں سسی تے پنوں نال وعدہ کیتا پئی اوہناں دا باقاعدہ ویاہ کیتا جاوے گا۔ راتی سسی نوں ستیاں چھڈ کے پنوں تے اوس دے بھر اواپس اپنے دیس اپڑ گئے۔ جدوں سویرو ویلے سسی نوں پتہ چلیا تے اوہ وی پنوں نوں لبھدیاں لبھدیاں تھلاں وچ اپنی جان توں ہتھ دھو بیٹھی۔ خواجہ صاحب فرماندے نیں پئی رب سوہنے نے ایس دنیا تے پیدا کرن ویلے وصال دا وعدہ کیتا اے تے ایس دنیا وچ وچھوڑا دتا اے۔ خواجہ صاحب شکوہ کر دے نیں اللہ سوہنا سانوں چھیتی وصال نہیں کراندا اوہناں دی حالت سسی وانگ ہو چکی اے۔

سن لیلیٰ دھاہنہ پکارے۔ تیڈا مجنوں زار نزارے
سوہنا یار توڑے ہکوارے۔ کڈیں چا پردہ محمل دا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
دھاہنہ	فریاد واویلا	زار نزارے	بوہتا رونا
توڑے	بھاویں۔ اگرچہ	کڈیں	کسے ویلے

ترجمہ ☆ اے لیلیٰ! فریاد سن کے تیرا محبوب بہت اداس تے پریشان ہو گیا اے۔ اے محبوب کدی اک واری محمل دا پردہ چک دے۔

تشریح ☆ ایس شعر وچ وی خواجہ غلام فریدؒ ہوری مجازی عشق نوں حقیقی عشق وچ علامت دے طور تے پیش کر دے نیں تے آکھدے نیں پئی میں محبوب دے وچھوڑے دی اگ وچ سڑ سڑ کے کمزور ہو گیا واں۔ جیکر اللہ سوہنا مجاز دے پردے چک کے اپنے وصال توں نواز دیوے تے میرے دل دی کلی کھڑ پوے گی تے میرے دکھی دل نوں سکون نصیب ہو جاوے گا۔

دل پریم نگر ڈوں تانگھے۔ جتھاں پینڈے سخت اڑانگے
نہ راہ فرید نہ لاہنگے۔ ہے پندھ بہوں مشکل دا

الفاظ	معنے	الفاظ	معنے
پریم نگر	پیار دی وستی	تانگھے	اڈیک کرے
پینڈے	سفر	اڑانگے	مشکل۔ تکلیف دہ
لاہنگے	راستے	پندھ	سفر

ترجمہ دل پریم نگر ول کھچیا جا رہیا اے۔ جتھے سفر بڑے سخت تے اوکھے نیں۔ اوس پیار دی وستی

Marfat.com

دیاں نہ راہواں نے تے نہ ای رستے۔ او تھے دا سفر بڑا مشکل تے اوکھا اے۔

تشریح خواجہ غلام فریدؒ ہوری عشق دی منزلاں وچ آون والیاں اوکڑاں تے مشکلاں دا ذکر کر دیاں آکھدے نیں پئی عشق دی گھاٹی کوئی کوئی چڑھ سکدا اے۔ عشق دیاں اوکڑاں تے مشکلاں بارے صوفی غلام مصطفیٰ تبسم آکھدے نیں۔

ایس	عشق	نمانے	دھاگے	دیاں
کجھ	ایڈ	اولیاں	گنجھلاں	سن
کجھ	پینڈیاں	پندیاں	کھل	گیاں
کجھ	کھلدیاں	کھلدیاں	ہور	پیاں

خواجہ غلام فرید ہوری آکھدے نیں۔ پئی عشق دی نگری وچ اپڑنا سوکھا تے سوکھالا کم نہیں۔ لکھاں عاشقاں ایس نگری وچ اپڑدے اپڑدے اللہ کول اپڑ گئے۔ بہت گھٹ عاشق صادق عشق دے پینڈے طے کرن وچ کامیاب ہوندے نیں۔ ایہہ حقی تے سچی گل اے پئی عشق دی نگری دیاں راہواں تے رستے بڑے مشکل کولے تے اوکھے ہوندے نیں۔ ہر ہاری ساری عاشق ایناں راہوں تے نہیں ٹر سکدا۔

Marfat.com

چوتھا پرچہ

(وارث شاہ دا خصوصی مطالعہ)

وارث شاہ سخن دا وارث

از ابو البقا قدر آفاقی ایم اے

(صدارتی ایوارڈ یافتہ)

Marfat.com

سوال نمبر ☆ وارث شاہ دی حیاتی بارے چانن پاؤ۔ نالے دسو کہ وارث شاہ توں علاوہ ہور ناں شاعراں کیہڑی کیہڑی زبان وچ ایہہ قصہ لکھیا اے۔ وارث شاہ دیاں لکھتاں بارے ویروے نال دسو؟

جواب ☆ وارث شاہ دی حیاتی وغیرہ دا تفصیلی جائزہ سید وارث شاہ دے بزرگاں دا تعلق بھکر نال دسیا جاندا اے۔ آپ امام نقی علیہ السلام دی اولاد وچوں سید علی اصغر دے بیٹے سید اسماعیل دی آٹھویں پشت وچوں سید سلطان محمد مکی دے بیٹے سید صدر الدین دی اولاد وچوں سن۔ 1260ء وچ سلطان محمد مکی ایران توں آ کے بھکر وچ آن وسے سن۔ (پنجاب رس صفحہ 90 از تنویر بخاری)

وارث شاہ جنڈیالہ شیر خاں (ضلع شیخوپورہ) وچ پیدا ہوئے آپ دی پیدائش بارے۔۔۔۔ پارکھاں نے ٹیوے انج لائے نیں :۔

1-1150ھ دے قریب ----- مقصود ناصر چوہدری مرحوم

2-1126ھ تا 1140ھ دے وچکار ------ باولبدھ سنگھ

3-1135ھ تا 1140ھ دے وچکار ------ مولا بخش کشتہ مرحوم پنجابی شاعراں دا تذکرہ

4-1130ھ تا 1140ھ دے وچکار ------ چودھری محمد افضل خاں مرحوم ایڈیٹر پنج دریا

5-1149ھ ------ (خوشونت سنگھ تے ایس ایس امول)

6-1148ھ ------ (ایس ایس کوہلی)

7-1730ء یا 1144ھ دے قریب (ڈاکٹر اختر جعفری)

8-1133ھ تا 1210ھ (1720ء تا 1797ء) ڈاکٹر جیت سنگھ ستیل۔

9-1134ھ تا 1215ھ (1722ء تا 1798ء) شریف صابر مرتب ہیر 1986ء (بحوالہ پنجاب رس صفحہ 91)

10-1122ھ ------ حفیظ تائب بحوالہ کھوج شمارہ 15-16۔

ایہہ سارے ٹیوے، گویٹر یا اندازے ہیر وارث شاہ دی لکھت تاریخ 1180ھ نوں سامنے رکھ کے لگائے گئے نیں۔ یعنی :

سن یاراں سو اسی آنبی ہجری
لمے دیس دے وچ تیار ہوئی

ایس دا مطلب ایہہ ہویا کہ وارث شاہ دی ٹھیک ٹھیک تاریخ یا سال پیدائش دا کسے نوں پتہ نیں۔ پروفیسر عصمت اللہ زاہد نے ماہنامہ لہراں لاہور وچ اک مضمون رایہں وارث شاہ دا جمن ورھا 1122ھ دے قریب ظاہر کیتا اے واللہ اعلم

ولدیت : ولدیت بارے ہیر وارث شاہ نوں سامنے رکھ کے کجھ ہیلیاں دا خیال اے کہ آپ دے والد صاحب دا نام قطب دین سی۔ بحوالہ شعر

Marfat.com

بناں عمل دے نہیں نجات تیری
ماریا جائیں گا قطب دیا بیٹیا اوئے

پر تنویر بخاری نے جدید تحقیق کیتی تووارث شاہ دے خاندان دے موجودہ وارثاں تے بزرگاں نال ملاقات کر کے ایہ نتیجہ کڈھیا اے کہ اوہناں دے شجرہ نسب موجب۔آپ دے والد بزرگوار دا نام "سید گل شیر شاہ" سی۔
میرا تعلق وی جنڈیالہ شیر خاں دے نال والے پنڈ کڑیال کلاں ضلع گوجرانوالہ نال اے تے میرا وی خیال ایہہ ہے کہ تنویر بخاری دی تحقیق درست تے قابل اعتماد اے کیوں جے "قطب دیا بیٹیا" والی شہادت یقینی نہیں ہیگی بلکہ ایہہ غوث قطب، ابدال تے اوتاد وغیرہ نال محاوراتی تعلق دی دس پاؤندی اے (قدر آفاقی) تنویر بخاری ہوراں وارث نمبر ماہ نامہ پنج دریا۔ لاہور بابت ماہ اکتوبر نومبر 1969ء وچ سید وارث شاہ دے جنڈیالہ شیر خاں وچ وسدے رسدے اک بزرگ سید خیرات شاہ ہوراں دی معرفت وارث شاہ دا شجرہ نسب انج بیان کیتا اے :۔

وڈے گزرگ ---- سید گل شیر شاہ

اہناں دے تن بیٹے سن :

1- سید وارث شاہ (روایت اے کہ وارث شاہ صرف اک بیٹی دے باپ سن)
(حوالہ یادگار وارث از ضیا محمد ضیا)
2- سید قاسم شاہ
3- سید بہادر شاہ

اہناں وچوں سید قاسم شاہ دے دو بیٹے سن :

1- سید بہادر شاہ
2- سید قادر شاہ

سید بہادر شاہ دے بیٹے حسن شاہ سن

سید حسن شاہ دے چار بیٹے سن

1- سید گلاب شاہ (سید گلاب شاہ تے ولایت شاہ دا ذکر میں اپنے پنڈ کڑیال کلاں دے بعض میراثی بزرگاں تو سنیا ہویا اے جدوں میں تیجی چوتھی دا طالب علم ساں) (قدر آفاقی)

1- سید ولایت شاہ
2- سید جیون شاہ
3- سید نادر شاہ

سید گلاب شاہ دے بیٹے سید عنایت شاہ سن

سید عنایت شاہ دے بیٹے سید خیرات شاہ نیں

جہڑے اوہناں دناں وچ 1969ء وچ گدی نشین سن

Marfat.com

وارث شاہ دا پنڈ جنڈیالہ شیر خاں (ضلع شیخوپورہ) : پرانے وقتاں وچ جنڈیالہ شیر خاں ضلع گوجرانوالہ وچ سی۔ ایس جگہ جنڈے دے درخت چوکھے سن۔ ایسے لئی جنڈاں والا (جنڈآلا) تے فیر جنڈیالہ مشہور ہو گیا۔

جنڈیالہ شیر خاں : ایس جگہ غزنی دے پٹھاناں وچوں شیر خاں نامی پٹھان نے ڈیرے لادتے تے 1556ء وچ جنڈیالہ شیر خاں دی بنیاد رکھی۔ شیر خاں مرحوم نے 1568ء وچ اپنے مرشد سخی احمد درویش دے حکم نال ایتھے اک باؤلی تعمیر کروائی سی جس اتے قطعہ تاریخ فارسی وچ لکھیا ہویا سی۔ ایس تاریخی پتھر دی تختی نوں قومی تاریخی اثاثہ سمجھ کر ضلع شیخوپورہ دے اس سمے دے ڈپٹی کمشنر دے حکم نال 1972ء وچ اکھاڑ کے لاہور دے میوزیم وچ محفوظ کروادتا سی۔ مذکورہ باؤلی جون 1568ء وچ تعمیر ہوئی سی۔

تختی دے شعر اج نیں :

بعہد شہنشاہ اکبر لقب ھمایوں نسب خسروے کامیاب
بفرمودہ سید غزنوی رفیع المکاں خان عالی جناب
بناکردے "وائے" زیمن کرم کہ شد رشک سر چشمہ آفتاب
زو کوش بود دلو گردوں خجل زچر خش بود چرغ در پیچ و تاب
مہ نخشب از شرم نیائد بروں اگر یکشب ایں "وائے" بیند بخواب
ز تاریخ او گفت ہاتف بمن "بہ از چاہ نخشب" بگو در جواب

بہ از چاہ نخشب توں اسلامی تاریخ 976ء بر آمد ہندی اے۔

تنویر بخاری موجب مقصود ناصر چوہدری دا دعوے سی کہ اوہناں نے پرانے ریکارڈ وچ وارث شاہ دے والد داناں قطب شاہ لکھیا دیکھیا اے۔۔ پر۔۔۔ تنویر نے وارث شاہ دے خاندان دے بیان توں معتبر جانیا اے۔۔۔۔۔۔ جس توں پہلاں ایہہ گل پیراں دتا تر گڑنے اک شجرے راہیں بیان کیتی اے۔ ایس شجرے وچ وی آپ دی ولدیت گلیشر شاہ دسی گئی اے۔

وارث شاہ ہوری سادات خاندان وچوں نیں ایس گل دی شاہدی اہناں آپ بھری اے۔ "دنیا چھڈ اداسیاں پہن لتیاں سید وارثوں ہن وارث شاہ ہویا"

وارث شاہ ہوراں نوں بھیاں نے "گیلانی" سید لکھیا اے تے تنویر بخاری موجب جیہڑا غلط اے کیوں جے گیلانی سید حضرت امام حسنؓ دی اولاد وچوں نیں۔ وارث شاہ ہوراں دے خاندان والے اپنا شجرہ نسب بھاکھری سیداں نال ملاؤندے نیں تے بھکھر والے سید، حضرت امام حسینؓ دی اولاد وچوں نیں۔

اک روایت موجب سید وارث شاہ بھکھر دے سید بدرالدین دی اولاد وچوں نیں۔ ایتھے یاد رہے کہ ایہی شجرہ ایس لیکھ دا لکھاری اپنے خاندان دے "شجرہ نسب" وچوں نقل کر رہیا اے۔ (تنویر بخاری)

(1) حضرت امام حسینؓ بن علیؓ بن ابو طالب (2) امام زین العابدینؒ (3) امام محمد باقرؒ۔ (4) امام جعفر

Marfat.com

صادقؑ(5)امام موسی کاظمؑ(6)امام موسی رضاؑ(7)امام محمد تقیؑ(8)امام محمد نقیؑ(9)سید جعفر ثانی قطب بخاری سیداں (10) سید علی اصغر (11) سید اسماعیل (12) سید عقیل۔ (13) سید عبدالوہاب (14) سید ہارون (15) سید زید (16) سید جعفر (17) سید ابو القاسم (18) سید محمد شجاع (19) سید سلطان محمود مکی (سید محمد مکی) (20) سید بدر الدین (سید بدر الدین بن محمد مکی بن سید شجاع بن سید ابراہیم بن سید امیر قاسم بن سید البر لمکارم بن سید حمزہ بن سید امیر ہارون بن سید عقیل ملک بن سید اسماعیل بن سید علی اصغر بن سید جعفر ثانی بن حضرت امام علی نقیؑ (اک فارسی قلمی نسخہ) "جہانیاں خاندان" ص ۲۶ مرتبہ وویسو ئل)

سید بدر الدین صاحب دے والد سید محمد مکی ۱۲۶۰ء وچ ایران توں ہجرت کر کے بھکر (بکھر) آئے سن۔ سندھ وچ اوہناں دی اولاد "رضوی سید" سدا ندی اے تے روہڑی نصر پوری، ٹنڈی الایار، ٹھٹا وغیرہ وچ آباد اے۔ پنجاب وچ اوہناں دی اولاد بھکاری (بھاکھری) آتے "بخاری" اکھواندی اے۔

(سید بدر الدن دے دوجے بھر اداداں سید صدر الدین سی)

بقول تنویر بخاری وارث شاہ ہوراں دا کوئی مستند شجرہ نسب اجے تائیں سامنے نہیں آیا۔ اوہ لکھدے نیں کہ جنہاں دناں میں تے جناب مقصود ناصر چوہدری رل کے وارث شاہ ہوراں بارے کم کر رہے ساں، اسیں بھیری کوشش کیتی پئی سانوں کوئی مستند شجرہ لبھ جائے۔ سید خیرات شاہ ہوراں نال وی رابطہ قائم کیتا، اوہ وی کوئی مواد پیش نہ کر سکے۔ کئی ملنگاں نے سانوں جیہڑے شجرے سنائے اوہ یقین دے قابل نہیں سن۔ اک دیاں دسیاں پیڑھیاں "دوجے دے بیان نال نہیں سن رلدیاں بہر حال اسیں اوہ شجرے کٹھے کر لئے۔ بد قسمتی نال کجھ چر مگروں ساڈا اوہ سانجھا مسودہ ای گم ہو گیا۔

میاں پیراں دتا ترگڑ نے وارث شاہ ہوراں دا شجرہ نسب انج بیان کیتا اے۔

(۱) وارث شاہ (۲) گلیشر شاہ (۳) گھٹے شاہ (۴) آہڈے شاہ (۵) احمد شاہ (۶) تاج محمد شاہ (۷) یعقوب شاہ (۸) رحمت شاہ (۹) حسن شاہ (۱۰) محسن شاہ (۱۱) نصیر الدین شاہ (۱۲) رجا الدین شاہ (۱۳) مرتضیٰ شاہ (۱۴) بدر الدین شاہ (۱۵) سلطان صدر الدین شاہ (۱۶) دیوان محمد خطیب (۱۷) سلطان محمود مکی (۱۸) محمد شجاع شاہ (۱۹) ابراہیم شاہ (۲۰) قائم دین شاہ (۲۱) حمزہ شاہ (۲۲) زین العابدین شاہ (۲۳) برہان الدین شاہ (۲۴) عاقل شاہ (۲۵) اسماعیل کرخی (۲۶) علی اصغر شاہ (۲۷) جعفر نواب شاہ (۲۸) امام علی تقی (۲۹) امام محمد نقی (۳۰) امام موسیٰ رضا (۳۱) امام موسیٰ کاظم (۳۲) امام جعفر صادق (۳۳) امام محمد باقر (۳۴) امام زین العابدین (۳۵) حضرت امام حسین علیہ السلام

بقول تنویر بخاری ایس شجرے وچ ان گنت غلطیاں نیں۔ سب توں ودی غلطی ایہہ کہ سید بدر الدین نوں سلطان صدر الدین دا بیٹا ظاہر کیتا گیا اے جدوں کہ ایہہ دونویں آپو وچ بھرا سن۔ (سید صدر الدین ہوراں نوں شعبان الملت اتے شیخ صحرائی وی آکھیا جاندا اے..... ایس شجرے وچ

Marfat.com

"بدرالدین" ہوراں دے وڈکیاں دے نانواں تے پیڑھیاں وچ وی گڑبڑ اے۔ یقین نال نہیں کہیا جا سکدا کہ سید وارث شاہ توں لیکے سید ربدرالدین (تیکر دیاں پیڑھیاں دے نام صحیح نیں۔)

حضرت وارث شاہ ہوراں دی اپنی کوئی اولاد نہیں سی۔ اوہناں دے بھرا قاسم شاہ دی اولاد موجود اے شجرہ انج اے۔

(ایہہ شجرہ غلام حسین شاہ ولد سید سرور شاہ' ساکن ٹھٹھا قادر شاہ ہوراں کولوں دستیاب ہویا اے جیہڑا شجرہ میں ماہنامہ پنجدریا لاہور دے "وارث نمبر" (ص ۲۶) وچ دتا سی اوہدے نالوں اہدے وچ دو پیڑھیاں ودھ نیں)۔ (تنویر بخاری)

(الف) سید گل شیر شاہ دے بیٹے

ا۔ سید وارث شاہ ۲۔ سید قاسم شاہ ۳۔ سید بہادر شاہ

(ب) قاسم شاہ دے بیٹے:-

سید باغ شاہ سید رحم شاہ سید ولی شاہ

(ج) سید باغ شاہ دے بیٹے سید مہر شاہ

(د) مہر شاہ دے بیٹے:-

(ا) سید قادر شاہ (۲) سید بہادر شاہ

سید حسن شاہ (سید بہادر شاہ دے بیٹے سن)

(ھ) سید حسن شاہ دے بیٹے:- سید گلاب شاہ سید ولایت شاہ سید جیون شاہ

تے سید نادر شاہ

(و) سید گلاب شاہ دے بیٹے:- سید عنایت شاہ

(ز) سید عنایت شاہ دے بیٹے:- سید خیرات شاہ

چوہدری محمد افضل خان ہوری کدھرے "مخدوم قصور" مولوی غلام محی الدین ہوراں نوں متھدے نیں تے کدھرے مولوی غلام مرتضیٰ ہوراں نوں۔ اوہنان ماہنامہ "پنجدریا" دے وچ "وارث شاہ قصور وچ" دے عنوان تھلے، خلیل آتش ہوراں دیاں مہیا کیتیاں' جیہڑیاں تن تصویراں لایاں نیں' اوہناں وچ اک اتے صاف لکھیا ہویا اے۔

مزار پرانوار حافظ (حضرت) مولانا غلام مرتضیٰ قصوری

ایتھوں جاپدا اے کہ چوہدری صاحب "حافظ مرتضیٰ" نوں مخدوم قصور منن دے حق وچ نیں۔ ایہہ تصویراں خلیل آتش (قصور) ہوراں چوہدری صاحب نوں ۱۹۶۹ء وچ دیتاں سن..... ایدوں پہلاں اوہناں دی مرتبہ کیتی ہیر چھپ چکی سی۔ ایدوں اڈاوہ کئی مضموناں وچ مولوی غلام محی الدین ہوراں نوں آپدا استاد متھ چکے سن۔ اوہناں دے والد مولا بخش کشتہ ہوراں دا مرتبہ کیتا شاعراں دا تذکرہ ڈھیر چر پہلاں چھپ چکا سی' جیہدے وچ حاجی غلام محی الدین تے حافظ غلام مرتضیٰ نوں "مخدوم قصور" دسیا گیا اے۔

Marfat.com

چوہدری محمد افضل خاں ہوراں دو نہہ مولویاں وچ "یا" دا لفظ ورت کے شک ظاہر کیتا اے یعنی وارث شاہ جی دے استاد داناں مولوی غلام محی الدین سی، نہیں تاں مولوی غلام مرتضٰی ہونا اے۔ ایہدے مقابلے وچ کشتہ ہوری دو نانواں وچکارتے دا لفظ ورت کے دو مخدوم بنا دیندے نیں۔ یعنی آپ دو استاداں (۱) مخدوم حاجی مولوی غلام محی الدین (۲) حافظ غلام مرتضٰی کولوں پڑھدے رہے۔ (حوالہ پور ادب دا مرتبہ میاں ظفر مقبول صفحہ 300-303 تلخیص)

ہلے شاہ تے وارث شاہ بھلا ہم استاد سن؟ ☆ سندھ یونیورسٹی دے پروفیسر احمد بشیر داد عویٰ اے کہ وارث شاہ نوں غلام مرتضے قصوری دی شاگردی دا شرف حاصل نہیں سی لیکن مشہور عوامی روایت ایہہ ہے کہ مخدوم قصور اوہی بزرگ سن جنہڑے ہلے شاہ دے وی استاد سن۔ ایس دی شہادت اوہ واقعہ دیندا اے کہ جدوں وارث شاہ نے ہیر لکھ کے استاد ہوراں دی خدمت وچ پیش کیتی تاں اوہناں آکھیا کہ ہلے شاہ نوں پڑھایا تاں اوہنے سارنگی پھڑ لئی تے توں ہیر رانجھے دا قصہ چھیڑ بیٹھا ایں (مفہوم) بہر حال جہڑی بیتی گزری گل دا کوئی ودھیرا پکا ثبوت نہ مل سکے اوس بارے مشہور روایت نوں ترجیح دینی چاہیدی (ابدی آوازاں صفحہ 12 از بشیر حسین ناظم) پروفیسر ضیاء محمد ضیاء نے یادگار وارث (چھپن ورہا۔ ۱۹۳۵ء) وچ لکھیا اے کہ ایہہ گل بڑی مشہور اے کہ ہلے شاہ دا تے وارث شاہ ہم درس سن۔ ایہہ علیحدہ گل اے کہ نہ وارث شاہ نے ہلے کدھرے ذکر کیتا ہے تے نہ ہلے شاہ نے وارث شاہ دا نمایا اے اوہ لکھدے نیں کہ ہلے شاہ دی وفات ۱۷۱۱ء وچ ہوئی جد کہ وارث شاہ نے ہیر ۱۱۸۰ء وچ لکھی۔ بہر حال ضیاء ہوراں وارث شاہ تے ہلے شاہ نوں ہم عصر تے ہم درس منیا اے۔ میرا خیال اے کہ جے اوہ ہم درس نہیں وی سن تاں ہم مدرسہ یعنی سکول فیلو ضرور سی۔ تعلیمی میدان وچ اگلیاں پچھلیاں جماعتاں وچ اگر بالفرض کئی سالاں دے فرق نال. اگڑ پچھڑ ہون تاں ایہہ وی امکان موجود اے تے ایس کیفیت نوں "استاد بھرا" ضرور آکھیا جا سکدا اے۔

تکمیل تعلیم ☆ وارث شاہ نے اسلامی تعلیم قصوروں مکمل کیتی تے روحانی منزلاں لئی بابا فرید گنج شکر دے اوس سے دے سجادہ نشین دی بیعت کیتی تے ایس توں بعد جد اوہ ملکہ ہانس (ضلع ساہیوال) پہنچے تاں اوتھے عشق دی آگ نے بھانبڑ مچائے ایسے قصے دے مجازی تے حقیقی کرداراں دی وضاحت واسطے ۸ آٹھ شعر وی لکھے تاں جے لوک کراہے نہ پئے رہن۔

وفات دا سال ☆ تاریخ وفات بارے چوہدری افضل حق ہوراں اپنی کتاب معشوقہ پنجاب وچ وارث شاہ دا وصالی سال ۱۲۳۳ء لکھیا اے۔ (جہدا کوئی حوالہ نہیں دتا)

تصنیفات ☆ (۱) ہیر رانجھا۔ اوہ قصہ اے جس پاروں وارث شاہ نوں ہمیش دی حیاتی نصیب ہو گئی تے نالے ہیر وارث شاہ نوں وی ہمیشہ دا جیون دان ہو گیا۔۔۔ حالانکہ وارث شاہ توں پہلاں ہور لوکاں نے وی ہیر رانجھے دا قصہ لکھیا سی معراجنامہ تے عبرت نامہ میاں ہدایت العدد دی ہیر دے آخر وچ شامل نہیں لیکن میاں پیراں دتہ تڑ گڑ دی مرتبہ کیتی ہیر وچ عبرت نامہ دی جگہ اشتر نامہ تے کچھ دوہڑے موجود نیں۔ لیکن ایہہ سارے نامے ہتھ لکھتی پہلیاں ہیراں' وچ اکا کہین ملدے۔ (ابدی آوازاں صفحہ ۸) اشتر نامہ وچ صوفی نوں اک اوٹھ فرض کر کے تصوف دے بھیت

Marfat.com

کھولے نیں۔ سی وارث شاہ بارے ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ نے ذکر کیتا اے۔ ایسے طراں نصحیت نامہ اے۔ نالے چوہڑیٹڑی نامہ وی وارث شاہ لکھیا سی۔

پنجابی نظم وچ ہیر دی داستان لکھن ☆والا دمودر داس دمودر پہلا شاعر اے۔ اوہ لکھدا اے کہ میں چھوٹا جیہا ساں کہ چوچک دے پنڈ آیا۔ چوچک تے اوہدی ووہٹی نے مینوں دلاسا دتا۔ تے مینوں اوتھے ہٹی کرا دتی تے نالے ہیر تے رانجھے دا عشق دے واقعہ میرے سامنے ہویا میں اہ سب کچھ اکھیں ڈٹھا۔

چنانچہ اوہ بار بار آکھدا اے:-

آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا جو سر سلیٹی دے آئی
آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا گگی ہون لڑائی

تے دمودر اخیر وچ لکھدا اے:

پندرہ سے انہتر آہا سمت و کرم رائے
ہیر تے رانجھا ہوئے اکٹھے جھیڑے رب چکائے
بادشاہی جو اکبر سندی دن دن تیج سوائے
آکھ دمودر کوٹ قبولے اسیں شہروں باہر آئے

ایس دا مطلب ایہہ ہویا کہ رانجھا جدوں ہیر نوں کھیڑیاں چوں کڈھ کے کوٹ قبولے پہنچیا۔ تے اوتھوں دے حاکم ابو الفتح نے اوس نوں مڑ کھیڑیاں کولوں ہیر کھوہ کے دتی۔ اودوں بکرمی سمت ۱۵۶۹ء مطابق ۱۴۷۶ء سی۔

بہلول لودھی ۱۴۵۰ء وچ گدی تے بیٹھا تے ۱۴۶۸ء وچ مر گیا اہدے مرن تے ابراہیم لودھی تخت تے بیٹھا' ایس طرح دمودر دے مطابق ہیر تے رانجھا دا ملاپ ۱۵۶۹ء بکرما مطابق ۱۴۷۶ء وچ ہویا۔ تے ایہو سال اہناں دی موت دا اے۔

سیالاں دی تاریخ کتاب احسن المقال وچ ہیر ادا مرن سال ۱۴۵۶ء لکھیا گیا ہے۔ ہوسکدا اے کہ ۷ دی تھاں ۵ لکھ ہو گیا ہووے تے اہ وی اصل وچ ۱۴۷۶ء ای ہووے (ہیر مرتبہ محمد افضل خاں)

ہیر دی موت مقبل تے وارث توں پہلاں دے شاعر ہیر یا رانجھے دی موت بارے خموش ہن یا دمودر وانگ اہناں دا مکے چلے جانا بیان کردے ہن۔ جویں سر رچرڈ ٹمپل اپنی کتاب "لیجنڈز آف دی پنجاب" دے دوجے حصے دے صفحہ نمبر ۷۷ اتے لکھدے ہن۔

بلوچی زبان وچ اک سید عبد اللہ شاہ بیان کردے ہن کہ "میں حج کرن گیا۔ رستے وچ میرا جہاز طوفان وچ پھس گیا۔ پر کنارے جا لگا۔ اوتھوں میں پینڈے پے گیا۔ رستے وچ اک جھگی نظر آئی۔ جتھے اک بڈھے جوڑے دے درشن ہوئے ایہہ ہیر تے رانجھا سن۔ دوہاں میری خاطر کیتی۔ تے ہیر آکھیا ساڈے پنڈ جا کے آکھیں 'اساں تہاڈا کیہہ لینا اے۔ جو سانوں اج بریار دے رہنے او (بریار نا' برے لفظاں وچ یاری دا طعنہ دینا) سر رچرڈ ٹمپل ایسے جلد وچ جھنگ دے اک مراثی دی دسی ہوئی کہانی وی بیان کیتی اے جو ایس نال ملدی جلدی اے۔

دمودر لکھدا اے ہیر تے رانجھا جد عدلی راجہ (ابو الفتح) دی کچہری وچوں نکلے تاں اوہ لہندے پاسے

Marfat.com

ول چلے گئے تے غائب ہو گئے۔

احمد کوی لکھدا اے لوکاں یا حاجیاں دیکھیاں ہیر او تھے چوری ونڈ دی سی تے رانجھا مجھیاں چاردا سی۔

پیر سید وارث شاہ لکھدے ہن۔ کہ اینہہ کوٹ قبولہ توں وداع ہو کے جھنگ آئے۔ اودھروں کھیڑیاں دا نائی وی آگیا۔ چوچک نے نائی نوں ٹکے جیہا کورا جواب دے کے موڑ گھلیا۔ تے رانجھے نوں کہیا گھر جا کے توں بھراواں نال جنج بنا کے آتے ہیر نوں سہریاں نال ویاہ کے لے جا۔ اوہ راضی خوشی گھر گیا۔ مگروں چوچک سیالاں یا شریکے برادری نال صلاح کر کے ہیر نوں زہر دے دتا۔ تے آپ پچھوں رانجھے ول لاگی ہتھ چٹھی گھل دتی۔ رانجھے جد ہیر دا مرنا سنیا۔ اوہ ہوکا بھر کے ٹھنڈا ہو گیا۔

ہیر دی قبر ☆ افضل خاں موجب ہیر دی قبر مگھیانہ (جھنگ) توں ڈیڑھ کوہ پرے چڑھدے پاسے اک کوٹھے وچ موجود اے۔ ایس نوں "ہیر ماہی دا مقبرہ" وی آکھدے ہن۔ تے اتھے ہر سال دو واری میلا لگدا اے۔ ایہہ کوٹھا تے قبر ہن تک کچے سن پر ہن ایس تے سیمنٹ دا پلستر کر دتا گیا اے۔ ایس توں ثابت ہندا اے کہ ہیر تے رانجھے دی عشق دی داستان سچی اے۔ قبر دیکھن دا مینوں (قدر آفاقی نوں) وی اتفاق ہویا اے۔ اوہدا قبر جتنا حصہ چھت دے بغیر اے باقی اسے پاسے چھت پئی ہوئی اے۔

دمودر دے بیان مطابق ایہہ واقعہ ابراہیم لودھی دے سمے واپریا۔ پر ایس نوں شہرت پنجاہ ورھے بعد اکبر بادشاہ دے سمے مل سکی دمودر لکھدا اے۔

بادشاہی جو اکبر سن دی دن دن تیج سوائے

چنانچہ اکبر بادشاہ دے راج سمے ایس قصے نوں چنگی چوکھی شہرمل چکی سی۔ اوس سمے ہوئے بھائی گور داس اپنی اک وار وچ لکھدے ہن:-

لیلیٰ مجنوں عاشقی چکی جاتی
رانجھا ہیر بھانی اے پرم پراتی

اوسے سمے ہوئے شاہ حسین اپنی کافیاں وچ لکھدے ہن

رانجھن رانجھن پھراں کو کیندی رانجھن میرے نال
رانجھن میرا میں رانجھن دی کھیڑیاں نوں کوری جھاک
ماہی ماہی کوک دی نیں میں آپے رانجھن ہوئی
رانجھن رانجھن مینوں سب کوئی آکھو ہیر نہ آکھو کوئی

تے اکبر بادشاہ دے سمے اکبر دے اک درباری شاعر گنگ بھٹ نے ایس نوں ہندی کبتاں وچ نظم کیتا۔ جس تے ہندی شاعری دے چاہوان عبدالرحیم خان خاناں نے اوس نوں چوکھا انعام دتا۔ گنگ بھٹ ہیر تے رانجھے دا مکالمہ انج لکھدا اے۔

قاضی جی اک دل میرا سو تو رانجھن دے ہتھ آیا
دوسرا نہ دل ہے جو تو کھیڑیاں کو دوا دیں گا
کریں گا بتاؤں کیا دیکھتی ہوں قاضی جی

Marfat.com

کیئے بن راضی کیسے خطبہ پڑھا ویں گا
یار سے وچھوڑ کے مخالف سوں جوڑ نائیں
اپنا کیا توں خدا ہی سوں پانویں گا
کہے کوئی گنگ جی توں دل ہی میں سمجھ دیکھ
ایسا انیا نوں کہیں شرع نہ فرما دیں گا

داستان دے لکھاری پنج دریادے ایڈیٹر محمد افضل خاں موجب عشق و محبت دے ایس رومان نوں مختلف زباناں وچ لکھیا گیا۔ مثلاً۔

۱-ہندی وچ ☆ کنگ بھٹ نے ۱۵۶۵ء وچ گوردو گوبند سنگھ نے (تریا چرتر) دے روپ وچ تے گورداس مل کھتری نے ۱۷۰۶ء وچ لکھیا۔

۲-فارسی وچ ☆ میتا پسر حکیم درویش چنابی نے ۱۱۱۰ھ وچ علی بیگ نے ۱۱۲۳ھ وچ فقیر اللہ آفریں نے ۱۱۲۳ھ وچ۔ نواب احمد یار خاں گورگانی نے ۱۱۴۲ھ وچ۔ لائق نے ۱۱۵۷ھ منشا خوشابی نے ۱۱۵۷ھ وچ۔ منشی سندر داس آرام نے ۱۱۷۴ھ وچ میر قمر الدین منت دہلوی ۱۱۹۶ھ وچ' غلام سرور نے ۱۲۳۹ھ وچ نظم وچ تے عبرتی عظیم آبادی نے ۱۲۵۴ھ وچ فارسی نثر وچ لکھیا۔

۳-انگریزی وچ ☆ ایہہ قصہ سر رچرڈ ٹمپل' مسٹر جی' سی آسبورن ڈپٹی کمشنر' صاحب جھنگ مسٹر سونرٹن تے مسٹر آفندی نے لکھیا۔

۴-عربی وچ ☆ ڈاکٹر موہن سنگھ جی' ایم' اے موجب "مس ڈملو آکھدی اے میں عربی وچ ہیر دا قلمی نسخہ ویکھیا۔

۵-اردو وچ ☆ رونق نے ڈرامہ لکھیا۔ دلگیر نے ڈرامہ لکھیا چوہدری افضل حق نے معشوق پنجاب' تے ایم ایم اسلم نے ناول ہیر رانجھا لکھیا۔

۶-پنجابی وچ ☆ دمودر نے (اکبر دے راج وچ) میاں چراغ نے ۱۱۲۰ھ وچ' احمد کوی نے ۱۱۳۰ھ وچ' مقبل نے ۱۱۴۰ھ وچ' وارث شاہ نے ۱۱۸۰ھ وچ' بہبل نے (بارہویں صدی ہجری وچ' حامد شاہ نے ۱۲۲۰ھ وچ' حامد باگا قادری' ہاشم شاہ' احمد یار' محمد شاہ' شاہ اشرف' سید فضل شاہ' حسین' علی حیدر' مولا بخش کشتہ' سائیں مولا شاہ' سوختہ امرتسری' کرن سنگھ' جوگ سنگھ' بھگوان سنگھ' لاہورا سنگھ' گوپال سنگھ' میراں شاہ' ایس' ایس امول' ہزارہ سنگھ' گوکل چند شرما' نرائن سنگھ تے ہوران گنت نے پنجابی شعراں وچ لکھیا لالہ امرناتھ منصف جالندھری تے فیروزدین شرف نے ناٹک پنجابی دے روپ وچ لکھیا۔

ہیر سید وارث شاہ ☆ بقول افضل خاں مرحوم سید وارث شاہ ہوراں عشق دی ایس داستان نوں چھڑا عشق عاشقی دا ای جھیڑا انہیں رہن دتا سگوں ایس وچ پنجاب دی سیاسی سماجی حالت تے زندگی دا ہو بہو نقشہ کھچ کے لوکاں دے سامنے رکھیا۔ تے ایسدے نال محاوریاں اکھیاں مثلاں' تلمیحاں تشبیہاں تے استعاریاں دی ایہہ مینا کاری تے جڑت کیتی اے' تے معلومات دا اہ بھریا بھنڈار

Marfat.com

نمول خزانہ پیش کیتا اے جیہڑا اپنی مثال آپ اے۔ تے جس نوں اپنے پرائے چھوٹے وڈھے سبھ ای صلاحدے تے دڈیاندے نیں۔ تے حقی گل ایہہ اے کہ ہور بے شمار لکھاریاں اہ قصہ لکھن دی کوشش تے کیتی اے پر کوئی بھی وارث شاہ دے مقام نوں نہیں پہنچ سکیا۔ ایس دی وڈی وجہ ایہہ اے کہ وارث نے ہر بات ضرورت تے موقعہ محل دے مطابق آکھی اے کوئی غیر ضروری گل نہیں کیتی تے کوئی ضروری بات کہن توں کھنجے نہیں۔ ایس توں سوا ہر بات کردار دے علم عمر تے ماحول دے مطابق آکھی اے۔ کسے تھاں وی بے ضرورت بولن یا لفظاں دی بھرتی توں کم نہیں لیا۔ (حوالہ ہیر وارث شاہ مرتبہ محمد افضل خاں صفحہ ۸۔۱۵)

ہیر توں علاوہ وارث شاہ دی تصنیفات (1) سی وارث شاہ ☆ موہن سنگھ دیوانہ نے اپنی مرتب کیتی ہیر وراث شاہ دے دیباچے وچ سی وارث شاہ دا ذکر کیتا اے جس نوں مدرسہ تعلیم القرآن انارکلی لاہور دے اک استاد حکیم عبدالقادر نے چھپوایا سی۔ حکیم صاحب نے ایس وچ لکھیا کہ سی وارث شاہ دا مسودہ اوہناں دے بزرگاں کول ۱۲۲۱ھ وچ آیا تے ساڈے جدی پشتی کتب خانے وچ محفوظ سی۔ چنانچہ اوہناں نے ایہ قصہ چھپوا دتا۔ جہڑا اردو ہڑیاں تے سی حرفیاں دی شکل وچ اے ایس قصے وچ احمد شاہ ابدالی تا شاہ نواز دے حملیاں دا ذکر اے۔

۲۔ معراج نامہ ☆ معراجنامہ چھوٹی بحر وچ اے جسدا پہلا بند انج اے۔

حمد الٰہی آکھ زبانوں ثابت ہو کے دلوں جانوں
تاں کجھ بخرہ (حصہ) ملے ایمانوں ثمرہ شکر گزاری دا
بعد درود سید ابراں آل اتے اصحاباں یاراں
رحمت اپر نیکو کاراں راہ ایہہ تابعداری دا

معراجنامے وچ حروف مقطعات تے قرآنی الفاظ دا استعمال وی کافی نظر آوندا اے۔

نصیحت نامہ ☆ ایہہ وی معراجنامہ وانگوں چھوٹی بحر وچ اے۔ تے نصیحتاں دا رنگ انج اگھڑا اے۔

اللہ باقی عالم فانی سرور عالم یار حقانی
چھوڑ گئے فرقان نشانی باغ رہیا گلزاری دا
بھانویں سے برساں کوئی جیوے اوڑک موت پیالہ پیوے
لکھ کروڑ ہزاراں تھیوے بے وارث کر ماری دا
وارث عمل نہ کیتے چنگے بے پرواہی کولوں سنگے
نت دعا فضل دی منگے رحم کریں میں تاری دا

3- چوہڑ لیٹڑی نامہ ☆ چوہڑی پنجاب دے پنڈاں شہراں وچ صفائی کرن والا پیشہ ور کردار اے۔ چنانچہ صوفیا کرام نے تکبر تے غرور توں بچن لئی تے نفس امارہ دیاں شرارتاں توں محفوظ رہن لئی اپنے آپ نوں اللہ تعالیٰ تے محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم دے درباری دی چوہڑی۔ صفائی کرن والی جھاڑو دین والی نکھدزنانی دے روپ وچ پیش کیتا ہے۔ وارث شاہ نے وی اپنی "میں" اللہ تعالیٰ دی عظمت تے رسول اکرم دی۔ اچی سچی شان دے مقابلے وچ نکھدے تے ہینا۔ ظاہر رکھن لئی

Marfat.com

چوہڑی۔ توں اسم تصغیر۔ چوہڑ لیٹڑی نامہ لکھیا۔ ایس وچ وی سب لوکاں واسطے غرور تکبر تے جھوٹھی شان دا مان تران کرن توں بچن دا سبق اے۔

لفظ چوہڑی۔ وچ جہڑی معاشرتی کراہت سی۔ ایس نوں "چوہڑ لیٹڑی" کرن نال اوہ کراہت ختم ہو گئی تے کراہت دی جگہ اک محبت دے جذبے نے لے لئی۔ تے چوہڑی دا کردار معاشرے وچ کراہتی کردار نہ رہیا۔ وارث شاہ نے ایہہ لفظ اختیار کر کے انسانی عظمت نوں اجاگر کیتا کیوں جے قرآن مجید وچ ارشاد اے۔ اسیں بنی آدم نوں عزت بخشی اے۔

چوہڑ لیٹڑی نامہ دا نمونہ ☆

اللہ پاک محمد ہاوی بخش ہار گناہاں
ابوبکرؓ عمرؓ عثمانؓ علیؓ خدمت گار چواہاں
میں میں کر دی کٹھی بکری الٹی کھل لہائی
عزازیل نوں خودیوں گل وچ لعنت طوق پہنائی

وارث مینا "میں نہ" آکھے شاہاں دست بٹھائی۔

4- **باراں ماہ** ☆ بعض نقاداں دا خیال اے کہ ایہہ باراں ماہ سید وارث شاہ جہڑا موضع لویرے ضلع گوجرانولہ دا وسنیک سی' اوہدے لکھے ہوئے نیں۔ لیکن بشیر حسین ناظم ہوراں دا خیال ایس توں مختلف اے کیوں جے ناظم موجب وارث شاہ جنڈیالوی دے باراں ماہ وچ' ساون ماہ دا ذکر ای نئیں آؤندا اے۔

ساون:

چڑھیا ساون ماہ عذاب والا بنھ ماپیاں نے ڈولی پائیاں میں
رو رو ہیتڑے شور کیتے قاضی کھیڑیاں ہتھ دوائیاں میں
میرا وس نہ چلدا اک رتی رانجھے یار تھیں جدا ہوئی آئی آں میں
وارث شاہ تقدیر ایہہ زبدی اے کونج کاں دے ہتھ سونپائی آں میں

(وارث نمبر ۶۹' صفحہ ۴۸۴)

5- **شرح قصیدہ بردہ شریف** ☆ امام ابو میری رحمۃ اللہ علیہ (متوفی ۶۹۴ھ) دا لکھیا ہویا عربی زبان وچ قصیدہ بردہ شریف بڑی بابرکت چیز اے۔ کیوں جے ایس قصیدے دی برکت نال فالج زدہ شاعر نوں حضور دی زیارت دا شرف وی ملیا۔ اک چادر مبارک وی خواب وچ حضور نے عطا کیتی جس دے اثر نال بیماری دور ہو گئی۔ قصیدے دے ترجمے فارسی اردو تے پنجابی تے انگریزی وغیرہ وچ ہوئے نیں۔ تے وارث شاہ دا ترجمہ وی بڑا من کھچواں تے نگھا اے۔ مسز ممتاز سلیم (پشاور یونیورسٹی) نے وارث شاہ نمبر ۶۹ء وچ (صفحہ ۴۷۷) لکھیا اے کہ اوہناں کول وارث شاہ دا قصیدہ بردہ شریف ۱۱۵۲ھ دا لکھیا ہویا اے جس وچ عربی متن دے ہیٹھ فارسی نظم وچ ترجمہ (۹۹۹ھ وچ) علامہ جمال الدین چنابی دا کیتا ہویا اے تے فارسی دے تھلے پنجابی شعراں وچ ترجمہ اے۔ تے آخر وچ پنجابی شعراں راہیں انج تعارف کروایا گیا اے۔

Marfat.com

یاراں سے (۱۱۵۲ھ) بونجہ ہجری ظاہری ہوئے
ایہہ ترجمہ راست کیتا میں اس شرح تھیں بھائی
نانون مصنف سید وارث وچ جنڈا لے وسے
ربا روز قیامت تیک و سائیں شہر جنڈالا

تاں ایہہ بیت جواہر موتی لڑی کتاب پروئے
حضرت میاں جمال چنابی جہڑی شرح بنائی
جہڑا شیر خان غازی بدھا بھو کو اوتھے وسے
کائی آفت پوے نہ اس تے وسے نت سوکھا لا

قصیدہ بردہ شریف دا پنجابی نمونہ ☆

سبھ خلقت تھیں نبی اساڈا ظاہر باطن کامل
ہور شریک نہ کوئی حضرت وچ خوبی زیبائی
حضرت بیت مقدس چلے سبھ نبیاں تھیں اگے
آساناں تھیں گزرے حضرت نالے مرسل سارے
زینت قدر قرب تھیں حضرت کسے نبی نہ چھڈی
سبھ نبیاں دے بہت ٹکانے قرب حضرت دا بھاری

نال محبت اپنی خالق کیتا اس نوں شامل
حسن ملاحت جو احمد اندر خالق آکھ سنائی
ہو مخدوم سدھارے حضرت پچھے مرسل لگے
صاحب نیزہ حضرت آہی ہور سبھی بے چارے
تاہیں جائی بلندی پہنچا ساس بزرگی وڈی
جاں آساناں اتے کھڑیا اوتھے سبھن سرداری

(اپر "ساس بزرگی وڈی" وچ لفظ "ساس"، ضلع گوجرانوالہ۔ شیخوپورہ خصوصاً جنڈیالہ شیر خاں دے علاقہ وچ فعل ناقص متعلقہ ماضی بعید یا قریب واسطے بولیا جاندا اے۔ مثلاً سا۔ سو' آکھیا سو۔ آیا سو یعنی سو بمعنی تھا۔ یعنی اتنی زیادہ بلندی پر حضور پہنچے تھے اسی لئے انہوں نے اتنی بڑی بزرگی والا رتبہ پایا)

6-ڈوہڑے ☆ (حوالہ پنج دریا وارث نمبر ۶۹، صفحہ ۴۷۶)

(الف) امبڑی بابل مول نہ بھاواں تے جھڑکن بھیناں بھائی
تایا ہے دل تائے (ساڑے) میرا تے تائی دیہی (جسم) تائی
چاچا مینوں "چا چا" مارے تے سبھناں مندی چائی
وارث ویراں ویرن کر کے میں وچ آتش پائی

(ب) میرا گھڑا گھڑولی والا حوض کوثر تھیں بھریا
کر کے سون سوپت (ہار سنگار) عرشاں تے ہوراں سی سر دھریا
جہڑے جوں پیغمبراں کھاہدے مینوں اوہ وٹنا انگ چڑھیا
وارث دے غسل ہیرے نوں پھر رانجھن ول کھڑیا

(ج) بانہوں پکڑ بہالی ساں میں سرور عالم کھارے
چارے یار کھلوتے پھڑکے سالو دے لڑ چارے
دہیں پھٹی سر حوراں پائی سو سو شگن و چارے
وارث شاہ وت عقد بدھو نیں میرا رانجھن نال پیارے

(د) روز الست دے دست اساڈے ملیا سی جاں ماہی
اوسے روز دیاہی آہی رانجھے دے نال آہی
شرع ایجاب دتا سی ملکاں (فرشتیاں) حضرت کول گواہی

Marfat.com

وارث شاہ اوہ کون جو مینوں آکھن باجھ نکاحی

(ہ)۔ دو نین تیرے خونریز، خنجر تھیں تیز، قیامت خیز، ظلم انگیز، بریز بریز شمس تبریز جیہے پکار دے اور مست سدا خمار، رہن بیمار، ہون دوچار، موہن ستسار ویکھن ہکوار پکڑ تلوار مویاں نوں مار دے۔

(و)۔ ایہہ کیہے ترے دو نین، ممولے ہین دابے چین جنگل نوں ویہن تے ڈاہڈ لین چھوڑ اپنا سین رلن وچ بار دے۔

(ز)۔ ٹک پردہ مونہہ تھیں لاہ، ایہہ وارث شاہ، درس دی چاہ، کھلوتے راہ تے کرین نگاہ بھکے دیدار دے۔

(پنج دریا وارث شاہ نمبر ۱۹۶۹ء صفحہ ۴۸۳، ۵۰۴)

7- عبرت نامہ دانمونہ ☆

اک روز جہاں تھیں جانا ہے وچ قبر اندھیاری پانا ہے
تیرا گوشت کیڑیاں کھانا ہے اے غافل تینوں سار نہیں
اے جاگ کڑے کیوں ستی ایں اس نیندر غفلت لٹی ایں
توں تاہین کھری وگتی ایں ایہہ سونا ترے درکار نہیں
توں ستیاں عمر ونجائی اے بہ چرخے تند نہ پائی اے
تری ساعت نیرے آئی اے کیہ کر سیں۔ داج تیار نہیں
اج ہے تیرا مکلاوا نی۔ کیوں ستی ایں کر دعوے نی
ان ڈھیاں نال ملاوانی لے جاگ۔ گھراڑے مار نہیں
وارث شاہ کجھ کر لے توشہ جان ہووے گا پوشہ پوشہ
وت نہ پائیں گا اک خوشہ نت تیتھے خروار نہیں

(بحوالہ پنج دریا وارث نمبر ۶۹ء صفحہ ۴۸۳/۴۸۱)

ایس توں انج لگدا اے کہ وارث شاہ نے بلھے شاہ دی اوس کافی نوں سامنے رکھ کے ایہہ عبرت نامہ لکھیا اے۔ جس دے بول انج نیں۔

اٹھ جاگ گھراڑے مار نئیں ایہہ سون ترے درکار نئیں
اک روز جہانوں جانا اے جا قبرے وچ سمانا اے
تیرا جثا کیڑیاں کھانا اے کر چیتا مرگ و سار نئیں
اٹھ جاگ گھراڑے مارنا نئیں
ایہہ سون ترے درکار نئیں

8-وارث شاہ سیاسی شاعری :(حوالہ پنج دریا وارث نمبر ۶۹ء صفحہ ۴۸۵)

الف۔ الہی توں اپنا فضل کر بادشاہ محمد شاہ ہووے
تب لگ چو غطیاں راج ہوے جب لگ تائیں مہر و ماہ ہووے
جو راضی نہ ہوے چو غطیاں تے پیر نیلے تے مکھ سیاہ ہو وے
وارث شاہ مبارک مبارک شاہ کہو شالا سلامت شاہ ہووے

Marfat.com

ب یا رب توں مہربان ہویوں تدوں پھیر چوغطے دا راج ہویا
توں ہی دتی شکست قندھاریاں نوں دلی والیاں دے سر تاج ہویا
ج۔ حاکم لاہور (وچ رہن) والے نجیں چھڈ کے گئے حویلیاں نوں
رب کرے چوغطے دی بادشاہی شیشہ قہر پٹھاناں دا چور ہووے

وارث شاہ دی سیاسی شاعری توں ایہہ بات بڑے زور نال نکھڑ دی اے کہ اوس سمے پنجاب دے لوک مغلاں دی حکومت دی سلامتی دلوں جانوں چاہندے سن۔ جے ایہہ گل نہ ہندی تاں وارث شاہ جیہا عظیم شاعر تے وقت دا ماہر نفسیات جہڑا عوام دی نبض اتے ہتھ رکھن داوی ماہر سی کدی وی عوامی سدھر دی انج ترجمانی نہ کر دا۔ ساڈے اوہ ہیلی جہڑے ہندتے پنجاب نوں اسلامی یکجہتی والی نظر دی جائے ہندتے پنجاب نوں دکھ وکھ نظراں نال دیکھ دے نیں اوہ ایس میدان وچ گھٹ توں گھٹ وارث شاہ نوں اپنا حمائتی نہیں پاون گے اہدی وجہ غالبہ ایہہ ہے کہ عالمگیر دے زمانے نوں بعد اسلامی تحریک نوں علمی تے اخلاقی پدھر تے ایسے صورت وچ تحفظ مل سکدا سی جے کر سکھاں یا مرہٹہ حکومت دے مقابلے وچ جو غطیاں دی حکومت قائم رہوے۔ ورنہ مسلماناں واسطے ہر آوَن والا دن کالک وناں سی۔ (قدر آفاقی)

9-سید وارث شاہ دا معراج نامہ (نمونہ)
(حوالہ پنج دریا وارث نمبر ۶۹ء صفحہ نمبر ۴۷۰ تا ۴۷۵)

حمد الہی آکھ زبانوں ثابت ہو کے دلوں مجانوں
تاں کجھ بخرہ ملے ایمانوں ثمرہ شکر گزاری دا
بعد درود سید ابراراں آل اتے اصحاب کباراں
رحمت اپر نیکو کاراں ایہہ راہ تابعداری دا
صفت تساڈی مولا کردا میں عاجز کیا گولا بردا
سخن کریندا ڈر دا ڈردا ول نہیں گفتاری دا
اول سیں تو احمد سرور پچھوں ہویوں دھرتی انبر
نور تیرے تھیں سبھ پیغمبر تینوں بخش ستاری دا
ناؤں تیرا جاں احمد آہا ہرگز آدم دا دم ناہا
تینوں ہے رب دتا راہا عالم دی سرداری دا
جاں توں آیوں نہ چن تارے سبھے تیرے نال پیارے
ہر دم تین لبیک پکارے خالق خلقت ساری دا
سبھ پیغمبر تیرے پرنے تد ھے پار اتارے کرنے
سبھناں سر تیں اگے دھرنے توں محتاج نہ یاری دا
تاں چن بدر منیر کہایا داغی ہو در تیرے آیا
تاں اوس پایا نور سوایا خلعت خدمت گاری دا

Marfat.com

خلعت پایا توں لولاکی ہور پیغمبر سن وچ خاکی
تیرے نال اوہناں نوں پاکی توں محبوب غفاری دا
توں جان مہر نبوت پائی آدم دا دم کجھ نہ سائی
ایہہ رونق تے پیشوائی شملہ برخورداری دا
لوح محفوظ قلم وی ناہی جان توں آیوں نور الہی
تیں خاطر ایہہ سبھ اوپاہی نہ آہا شور شراری دا
کرسی عرش نہ آہا مولے جھنڈے حکم تیرے دے جھولے
تاں اسلام ہو یا ات رولے بہناں کفر کفاری دا
تیرے سنگوں سنگ نہ باہر تاں اس اندر لعل جواہر
تیں وچ در یتیم ہے ظاہر توں دریا دینداری دا
طاہا تے یٰسین مزمل ایہہ سبھ تیرے ہین تجمل
کامل اکمل توں مکمل صدقہ شب بیداری دا
تیں وچ خلق، حیا، حلیمی فاقہ فقر سخا، کریمی
رحمت تیری صفت قدیمی کرم تینوں غفاری دا
جس دن تھیں توں ظاہر ہویا بے دیناں نے دست سنگویا
دفتر کفر شرک دا دھویا دینوں دین پکاری دا
جاں تیں حضرت جرم لیا سے زور وراں دا زور گیا سے
شہر نو شیرواں غل پیا سے تیرا نام چتاری دا
اوگن لکھ، نہیں گن کوئی کونت نہ دیندا سجھے ڈھوئی
جو سمجھدی سی سوئیو ہوئی رونا عمراں ساری دا
جس خاوند دی مرضی منی سوئی جانو چنگی ونی
نہیں تاں روئی سولاں سنی عذر نہ او گنہاری دا
پڑھنے والے مومن خاصے وچ بہشتاں ہوون واسے
فاتحہ آکھو نال دلاسے یاراں یار ونگاری
بھانویں سے برساں کوئی جیوے اوڑک موت پیالا پیوے
لکھ کروڑ ہزاری تھیوے بے وارث کر ماری دا
وارث عمل نہ کیتے چنگے بے پرواہی کولوں سنگے
نت دعا فضل دی منگے رحم کریں میں تاری دا

Marfat.com

وال ☆ ہیر وارث شاہ دیاں شعری خوبیاں تے فن بارے وضاحت نال
یانن پاؤ؟

واب ☆ **وارث شاہ دی شاعری:** وارث شاہ نے بڑی اچی تے بھرویں شاعری کیتی۔
تے اپنی شاعری اتے اوس نوں بڑا مان سی۔

پرکھ شعر دی آپ کر لین شاعر
گھوڑا پھیریا وچ نخاس دے میں

ارث شاہ دی شہرت دا کارن آپ دی کتاب "ہیر" بنی۔ ایہہ کتاب کیہ اے۔ اصل وچ عورتاں
ے حقوق دی حفاظت کارن ایہہ کتاب لکھی گئی جسدے پچھے ہر انسان دی زندگی دی کہانی لہراں
لے رہئی اے۔ تے ایس کتاب دے اندر اینیاں صفتاں سمو دیتاں گئیاں نیں کہ اوہناں دا احاطہ کرنا
ک چھوٹے جہئے لیکھ وچ بہت مشکل اے۔ ایس کتاب وچ اٹھارہویں صدی دا پنجاب جھلکارے
ار ہیا اے۔ گویا ایہہ اپنے لکھت سمے یعنی ۱۱۸۰ھ دے آلے دوالے دی سیاسی' مذہبی تے ثقافتی
دستاویز اے۔ بعض حضرات ہیر وارث شاہ نوں دیوان پنجاب آکھدے نیں۔ وارث شاہ آپو۔ ایس
نوں "ہیر روح تے چاک قلبوت" دے حوالے نال ویکھدا اے تے انج ایہ کہانی انسان دے عالم عدم
توں عالم وجود وچ آون تے فیر اگلے جہان دی حیاتی ول چلانا کرن بارے چانن پاؤندی اے۔
وارث شاہ دے بقول ایس کتاب دے شعر قرآنی مقاصد دے موتیاں دیاں لڑیاں نیں۔

ایہہ قرآن مجید دے معنی نیں
جہڑے شعر مگیں وارث شاہ دے نیں

بعض لوک ہیر رانجھے دے قصے نوں اک ڈرامہ کہندے نیں کیوں جے اہدے وچ ڈرامے والیاں
صفتاں موجود نیں۔ جے کر وارث شاہ دے فکری پہلو آں دا احاطہ کریئے تاں ایہہ تصوف وچ
وحدت الوجود دی ترجمان اے۔ دنیاداری تے سماجی لحاظ نال ایہ عورتاں دے حقوق غصب کرن
دے خلاف اک آواز اے۔ جہنے بے زبان عورتاں دے مونہہ وچ زبان پائی تے ویاہ بارے اپنی رائے
ظاہر کرن دی مقصدیت نوں اگھیڑیا۔ ایہ انسان دی رواجی تے سماجی زندگی وچ جھوٹھے رسم ورواج
تے جھوٹھی انا دے مقابلے وچ حق سچ دیاں قدراں تے وعدہ نبھان دی اہمیت نوں اجاگر کر دی
اے۔ (ادب پھوار صفحہ ۱۶۳)

منظر نگاری ☆

تخیل دی اک قسم منظر نگاری اے وارث دے کلام وچ اہ ڈھیر اے مثلاً صبح دا منظر:

چڑی چوہکدی نال جاں ترلے پاندھی پیاں ددھ دے وچ مدھانیاں نیں
ہوئی صبح صادق جدوں آن روشن تدوں لالیاں آن مچلانیاں نیں
اٹھ غسل دے واسطے جان دوڑے یجاں رات نوں جنہاں نے مانیاں نیں
اکناں اٹھ کے ریڑکا پا دتا اک ڈھونڈدیاں پھرن مدھانیاں نیں
اک اٹھ کے ہلیں تیار ہوئے اک ڈھونڈ دے پھرن پرانیاں نیں

Marfat.com

لیاں کڈھ ہر نالیاں ہالیاں نے سیئساں بھوئیں نوں جنہاں نے لانیاں نیں
پانی لان نوں کامیاں کھوہ جتے بیٹھے گاڈھی تے لین جھلانیاں نیں
وضو ساز دے زاہداں پھڑی تسبیح بانگاں مسجدیں کہیاں ملوانیاں نیں
شروع حافظاں دور قرآن کیتا جنہاں منزلاں ست مکانیاں نیں

2-جوگی ہون داسین ☆

بالناتھ نے ساہمنے سددھیدو جوگ دین نوں پاس بہا لیا سو
کن پاڑ کے جھاڑ کے حرص حسرت اک پلک وچ من دکھا لیا سو
جیہی پتراں تے باپ مہر کر دے جویں دودھ پیا کے پا لیا سو
سواہ اتک رما سر من کے تے گھت منداں نیر نہوا لیا سو
دھماں کل جہان وچ کھنڈ پیاں رانجھا جوگڑا ساز وکھا لیا سو
وارث شاہ میاں سنیار وانگوں جٹ پھیر مڑ پن کے گالیا سو

مثنوی دے شاعر لئی ایہہ وی ضروری اے کہ ایہہ اپنے قصے دے ہر پاتر (کردار) دی عمر' لیا تے ماحول دا پورا اندازہ کر کے اہدے مطابق گل کراوے تے کوئی بے موقع' بے ربط تے بے گل نہ کر جائے تے فالتو یا واد ھو گلاں وی نہ کرے۔ وارث شاہ ایس وچ بڑا کامیاب اے۔

3-ہیر دے حسن دی تعریف ☆

کیہی ہیر دی کرے تعریف شاعر متھے چمکدا حسن مہتاب دا جی
خونیں چونڈیاں رات جیوں چند دوالے سرخ رنگ جیوں رنگ شہاب دا جی
نین نرگسی مست ممولڑے دے گلھاں لہکیاں پھل گلاب دا جی
بھواں وانگ کمان لاہور دسن کوئی حسن نہ انت حساب دا جی
چہرے سوہنے تے خط و خال سوہندے خوش خط جیوں حرف کتاب دا جی

4- بانہاں ویلنے ویلیاں گنھ مکھن چھاتی سنگ مرمر گینگ دھار وچوں
سرخی ہونٹھاں دی لوہڑ دندا سڑے دا کھوجے کھتری قتل بازار وچوں

5-ہیر دا اپنے بارے خیال:-

جوانی نملی راج اے چو چکے دا اوسے کسے دی کیہہ پرواہ مینوں
اہدے جیہے ہزار غلام متھے اتے ایس دی نہیں جے چاہ مینوں

خواجہ فرید منھن کوئی وی روہی دا منظر انج پیش کر دے نیں

روہی لگڑی ہے سانونی' ترت ولا ہورت مہاراں
کھنیاں کھمن رنگیلڑیاں' رم جھم بارش باراں
ڈسدا یار پروہرا' بیٹھی کانگ اڈاراں
کوئل اغن پپیہڑے دردوں کڈھن پکاراں
تیڈے باجھ فرید نوں' ڈکھڑے تار و تاراں

Marfat.com

 قصہ گوئی دے لحاظ نال ایہہ اک قصہ
ے 'اک کہانی 'اک ڈرامہ اے 'اک داستان اے 'اک حقیقت اے 'اک افسانہ اے 'عشق دا بھانبڑ
ے 'ہوس دی اگ اے ' ظاہر دا شکار اے 'باطن دا شکار اے 'بدن دی ظلمت اے 'روح دی
وشنائی اے 'اکھیاں دا نور اے 'دلاں دا سرور اے 'حسن دے غرور دا توڑ اے 'عشق دی مجبوری دا
اپ بھریا جوڑ اے 'ظلم دے خلاف آواز اے 'عورتاں دے حق حقوق لئی تگ و تاز اے 'بیان دا
سن اے 'زبان دا چسکا اے 'صنعتاں دا بھنڈار اے شوخی دا تے مزاح دا سوہنا امتزاج اے 'سادگی
تے بے ساختہ پن دی صاف ستھری آواز اے 'حقیقت تے مقصدیت دی جان اے ' حقائق تے
عارف دا سر چشمہ اے 'فطرت شناسی تے سائیکالوجی دی جند جان اے ' تخیل دی بلندی 'اشارات '
نجاہل عارفانہ 'منظر نگاری 'کردار نویسی 'سراپا نگاری ہجو گوئی 'وعظ و نصیحت 'گل کیہ جی ایہہ کتاب
لیہ اے۔ انسان حیاتی دی مکمل داستان اے۔ جہڑی ایس حیاتی دے نال نال مرن توں بعد والی حیاتی
واسطے دی توشہ تیار کرن دا سبق دیندی اے۔ تے فیر بقول وارث شاہ ایہہ تمثیلی رنگ دی کہانی
اے۔ ہیر روح تے چاک قلبوت دے حوالے نال انسانی حیاتی دی مقصدیت نوں بہترین طریقے
نال اجاگر کرن والی کتاب اے۔ تے اہدے شعر اں بارے وارث شاہ دا دعوے اے۔

ع ایہہ قرآن مجید دے معنی نیں جہڑے شعر میں وارث شاہ دے نیں۔

مولانا روم دی مثنوی بارے مشہور شعر اے۔

مثنوی مولوی معنوی۔ ہست قرآں در زبان پہلوی۔

تے وارث شاہ دی ہیر دی قرآنی مقاصد دی حقیقی سچی تفسیر اے۔

حقیقت نگاری تے دانائی:

الف۔ عدل ہناں سردار ہے رکھ اچھل رن گدھی ہے جو وفادار ناہیں
ہناں آدمیت انسان ناہیں ہناں آب قاتل تلوار ناہیں
صبر ذکر عبادتاں ناجھ جوگی دماں باجھ جیون درکار ناہیں
ہمت باجھ جوان' بن حسن دلبر' لون باجھ طعام سنوار ناہیں

(ب)(۱) ہناں مرشداں راہ نہ ہتھ آوے ددھ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں
(۲) وارث رن فقیر' تلوار' گھوڑا چارے تھوک ایہہ کسے دے یار ناہیں
(۳) اک بیج دے کسے نہ لمب کھاہدے' فیر دانہ شہتوت نہ لایا ای
(۴) بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں اتے بھائیں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پینڈیاں بجھ بانہواں' ہناں بھائیاں بھرے پروار ناہیں
(۵) وارث شاہ اوہ سدا ای جیوندے نیں' جنہاں کیتیاں نیک کمائیاں جی
(۶) وارث شاہ محبوب نوں تدوں پایئے۔ جدوں اپنا آپ گوا لئیے
(۷) جٹ' سنڈھے' سنسار نوں بھکھ چنگی تنے رج کے گال دے ٹاہری وے

Marfat.com

عورتاں دی اہمیت ☆

مرد باجھ مہری کسے کم ناہیں ویر مہری دا جوگی کیوں چایا ای
رناں باجھ توں دس کھاں کیویں آیوں' ہور جگ جہان بنایا ای
کیتا اپنے تھیں نور پیدا اوہ باجھ نہ آیا ای
ہویا ختم ہے اولیا انبیاء دا اوہدے حق لولاکؐ فرمایا ای

حکمت و معرفت ☆

جھڑیاں لین اڈاریاں نال بازاں اوہ بلبلاں تھک مریندیاں نیں
اہناں ہرنیاں دی عمر ہو چکی' پانی شیر دی جوہ' جو پیندیاں نیں
من ضحک ضحک حکم ہو یا گل فقر دی نوں ناہیں ہیئے نی
صلح کیتیاں فتح جے ہتھ آوے کمر جنگ تے مول نہ کیئے نی

بالناتھ دے چیلے رانجھے نوں جوگی بن دا دیکھ کے بڑے غصہ وچ آگئے۔ رانجھا اینھے کہندا اے۔

اساں جوگ نوں گل نہ منھ بہناں تساں کاہنوں ایڈ بیزار ہندے
وارث شاہ میاں جیندا کوئی ناہیں بیڑے تنہاں دے انت نوں پار ہندے

اسلام دی تبلیغ تے تعلیمات دا ذکر:

(۱) وارث جنہاں نے آکھیا پاک کلمہ بیڑی تنہاں دی عاقبت پار ہوئی
(۲) روز حشر دے پیر دے طالباں نوں ہتھ بجڑے ملن گیاں چیریاں نی
(۳) جدوں صفاں ہوترن گے طرف جنت وارث شاہ دی واگ نہ موڑیو جے
(۴) اساں فقہ اصول نوں صحیح کیتا غیر شرع مردود نوں مارناں ای
اساں وسنے کم عبادتاں دے پل صراط تون پار اتارانا ای
فرض' سنتاں' واجباں' نفل و تراں' نال جائزاں سچ منارنا ای
وارث شاہ جماعت دے تارکاں نوں تازیانیاں' دریاں مارنا ای

ہوس کار ملوانیاں دی نندیاں بزبان رانجھاباس حلویاں دی' خبر مردیاں دی' نال دعائین دے جیوندے مار دے او پچھلی رات جاں بھکھ دا وقت ہندا حال حال ای پئے پکار دے او شرع چاسر پو بنایا جے' رواداروڈے گناہ گار دے او وارث شاہ مسافراں آیاں نوں چلو چل ای پئے پکار دے او بقو محمد افضل خاں مرحوم فن دے ماہر آکھدے نیں پئی اچھے شعر دی خوبی ایہہ اے کہ اوس د سادگی' صفائی جوش بیان تے حقیقت ہووے تے ایہہ سب خوبیاں وارث دے کلام وچ رجو روپ وچ موجود ہن۔

پرگوئی دے لحاظ نال ☆ وارث زندگی دے کسے نکے جہئے واقعہ نوں لے کے انج بیان کردا اے تے اوس وچ نصیحت تے حقیقت نوں انج سمو کے پیش کردا اے کہ پڑھن سنن والے دی حسر پوری ہو جاندی اے

قادر الکلامی پکھوں ☆ قدرت نے وارث نوں قلم تے ایہہ حاکمانہ قدرت بخشی اے کہ ا

Marfat.com

محاورے تے اصطلاحاں انج برجستہ موقعہ محل دے مطابق تے بے ساختہ بیان کردا چلا جاندا اے۔ کہ انج شاید ای کسے ہور شاعر نے ورتے ہون گے۔ بندش دی چستی تے محاوریاں دی جڑت نویاں ترکیباں نادر تشبیہاں تے استعارے سواد دے رہے ہن

حسن بیان ☆ ہر پاتر (کردار) دے منہ تھیں جو کجھ اکھوایا اے اوس پاتر دی عمر لیاقت تے ماحول دے مطابق اکھوایا پھیر عشق نوں عشق دے مقام توں اگے نہیں ودھن دتا۔ اوس نوں حرص یا ہوس یا نفسانی خواہش دا چولا نہیں پہنایا

قصہ گوئی ☆ وارث توں پہلوں دمودر، چراغ، احمد تے مقبل دے قصے ملدے ہن پر ایہہ مقابلتاً چھوٹے ہن۔ دمودر دی ہیر وڈی ضرور اے تے اہناں وچ دمودر دے سوا اوہ ربط اوہ تسلسل تے اوہ خوبی موجود نہیں جو قصہ گوئی دی بنیادی شرط اے وارث دی قصہ گوئی دا کمال ایہہ اے کہ اوہ جس واقعہ یا حالت دا نقشہ کھچدا اے اوس نوں ہو بہو انج بیان کر دیندا اے کہ سارا سین اکھاں سامنے پھرن لگ پیندا اے جویں رانجھے دا جوگی بن کے بھیکھ منگن رنگ پور آوَنا، پنڈ وچ آوَناں پنڈ دی چہل پہل دیکھنا سردار داناں پچھناں عورتاں دا ہم ھما کے آوَناں، اپنیاں حاجتاں لوڑاں بارے پچھناں سہتی دا جوگی بارے ہیر دے نال ذکر کرنا۔ ہیر دا کڑیاں نوں سد کے جوگی ول بھیجنا وغیرہ

تمثیلی رنگ ☆ وارث نے ایس عشق دی داستان بارے لکھیا اے کہ میں روح تے ہت دا قصہ تمثیل دے رنگ وچ پیش کیتا اے ؎

ایہہ روح قلبوت دا ذکر سارا نال عقل دے میل ملایا ای
وارث شاہ میاں لوکاں کملیاں نوں قصہ جوڑ ہشیار سنایا ای

صنعتاں دی ورتوں بارے محمد افضل خاں مرحوم لکھدے نیں کہ وارث نے دوجے شاعراں وانگ صنعتاں بھرتی بھرن لئی نہیں ورتیاں سگوں اہناں توں زندگی دے بعض مسلیاں دی تشریح تے وضاحت کیتی اے۔ تشبیہاں تے محاورے بڑے زوردار رنگ وچ ہن۔ چوچک رانجھے نوں کم توں ہٹا دیندا اے کیوں جے ابدا عشق بدنام ہو گیا اے تے ایہہ شریکے توں ڈر رہیا اے۔

رانجھا سٹ کھونڈی اتے لاہ بھورا چھڈ چلیا سبھ منگواڑ میاں
جویں چور نوں کھرے دا کھڑک پہنچے چھڈ ٹردا اے سنھ دا پاڑ میاں
کیدو ہیر دا پتہ لین لئی بیلے جاندا اے تے شہ لا کے بیٹھ جاندا اے ؎
وارث شاہ جیوں مرچے بیٹھ بلی ساہ گھٹ جاندی نہیں کسک دی اے

مقولہ شاعر دی ورتوں تے وارث شاہ

مقولہ شاعر ☆ بقول محمد افضل خان مقولہ شاعر قصے دے ڈرامائی روپ نوں پورا کرن لئی وارث شاہ دی من کھچویں کاہڈا اے۔ انج تے ہر شاعر لوڑ مطابق کجھ نہ کجھ جوڑ میل کرن لئی مونہوں آکھدا اے پر وارث شاہ نے ایس نوں مستقل روپ دے کے قصے دی گھاٹ نوں سوہنی طرح پورا کر لیا اے۔ جیہڑی گل ایہہ کسے کردار یا پاتر دے منہ توں کہلوانی مناسب نہیں سمجھدا ایہہ مقولہ شاعر دے روپ وچ بیان کر دیندا اے یا منظر کشی تے قصے دے جوڑ میل لئی ایس نوں ورت دا اے۔

Marfat.com

جویں ناتھ رانجھے دیاں باتاں تے تسبیح کے جداوس نوں جوگ دین لئی تیار ہو جاندا اے۔ تے ناتھ دے چیلے حسد کر دے ہن ۔

جوگی ہو لاچار جاں مہر کیتی تدوں چیلیاں بولیاں ماریاں نیں
جیہاں سان چڑھا کے گرد ہوئے جویں تیکھیاں تیز کٹاریاں نیں

جدوں رانجھا مجھیاں لے کے ہیلے ول جاندا اے۔ تاں ہیر بھتہ لے کے آؤندی اے۔ وارث ایس منظر نوں انج بیان کر دا اے ۔

ہیرا چا بھتہ دودھ کھنڈ مکھن میں رانجھے دے پاس لے دھاندی اے
ڈھونڈھ بھال کے جوہ سبھ جھل بیلا ترت پاس رنجھیٹے دے آؤندی اے
تیرے واسطے جوہ میں بھال تھکی رد رو کے حال سناوندی اے
ہتھیں اپنے رانجھے نوں ہیر جٹی چوری مہر دے نال کھو اوندی اے

ہیر رانجھے لئی پانی لین گئی۔ کیدو نے رانجھے کولوں خیر منگی۔ اوس لپ چوری دی دتی۔ ہیر آئی رانجھے دسیاتے ہیر چوری کھو ہن مگر گئی ۔

ملی راہ وچ دوڑ کے جانڈھی پہلے نال فریب دے چٹیا سو
نیڑے آن کی شیرنی وانگ گجی اکھیں روہ دا نیر پلٹیا سو

وارث شاہ دے قافیہ تے ردیف دی ماہرانہ پچی تے ڈھکویں ورتوں دیاں مثالاں تکو:۔

ردیف جے نی

جیندا چند پتر سواہ لا بیٹھا وتا رب دا ماں سہ گئی جے نی
جسدا باپ تے ماں نہ بھین بھائی کون کرے گا اوس دی سعی جے نی
مس بھنے دا ناں جو لیندیاں اوجند سندیاں ای رڑھ گئی جے نی
کویں دیکھئے اوس مستانڑے نوں جسدی دھم ترنجنیں پئی جے نی

ردیف (نی)

گھر آنان نے گل کیتی ہیرے اک جوگی نواں آیا نی
کنیں اوسدے درشنی مندراں نے گل ہیکلا عجب سہایا نی

ردیف (سو)

رب جھوٹھ نہ کرے تے ہوئے رانجھا میں تاں چوڑ ہوئی مینوں پٹیا سو
اگے اگ فراق دی ساڑ سٹیا سڑی بلی نوں فیر کیوں پھٹیا سو
نالے رن گئی نالے کن پاٹے آکھ عشق تھیں نفع کیہہ کھٹیا سو
بکل وچ چوری ہیر رو وے گھڑا نیر دا چا پلٹیا سو

ایسے طرح وارث نے قافیہ ہندی وچ کمال کر دکھایا اے۔ تے اجیہے سنگین قافیے ورتے نیں اتے قافیہ ہندی دے سنگلاخ میدان وچ قلم دے اوہ گھوڑے دوڑائے ہن کہ سواد آگیا اے۔

Marfat.com

قافیہ گنج

چاول نعمتاں کنک توں آپ کھائیں خیر دین تے کیتا ای کھنج رنے
کھڑ دیہہ چینا گھر خاونداں دے نہیں مار کے کرون گا منج رنے
سر پھاوڑی مار کے دند جھاڑاں ٹنگاں بھن کے کرواں گا لنج رنے
ہتھ چاء متھرلے کڑکیا اے تینوں آوَندا جگ سبھ سنج رنے

قافیہ ملاوڑا

جھاٹا پٹ کے مینڈھیاں کھوہ سٹاں گتوں پکڑ کے دیاں ولاوڑا نیں
تیرا اساں دے نال مدپڑا اے نہیں ہوواں سہج ملا وڑا نیں

قافیہ گٹھ بھٹھ

چکی ہانیاں وچ وچار پوندی اہدی دھم تندور تے بھٹھ ہے نی
کمذات کوپترا ڈھڈ کنجر ڈبی پورے دے نال دی چٹھ ہے نی
گدوں لدیا سنے اوہ چھٹ ہے نی بھانویں ویلنے دی ایہہ تاں لٹھ ہے نی
وارث شاہ نہ الیسدا رس مٹھا ایہہ تاں کاٹھے کماد دی گٹھ ہے نی

قافیہ۔ترک دی

راہ رسم قدیم اے جوگیاں دی اوہنوں مار دے نے جھیڑی ٹرک دی اے
خیر منگن آئے فقیر تائیں اگوں اکے دے وانگ گھرک دی اے
ایہہ خصم نوں کھان نوں کویں دیندی جھیڑے خیر دیندی پئی جھرک دی اے
اکے پیرنی اک پہلوانی اے اکے کنجری ایہہ کسے ترک دی اے
لنڈی ویہڑ نوں کھیتری ہتھ آئی پئی اپروں اپروں مرکدی اے
تیرے مور لوندے پھاٹ کھاونے نوں سوامنی مطھری پئی پھرکدی اے

شوخی مزاح' تے بے ساختہ پن احمد یار تے مودر نے اپنے قصہ دا انت المیہ روپ وچ پیش نہیں کیتا پر وارث نے ایس قصے دا انجام المیہ پیش کیتا اے سارا قصہ سوز تے درد دا بھریا ہویا اے پر ایس قصے وچ موقعہ بموقعہ بے ساختہ پن تے لطافت بھرن لئی اہناں مزاح بذلہ سنجی تے شوخی توں کم لین توں گریز نہیں کیتا وارث دے کلام وچ ایہہ شوخی' بے ساختہ پن تے مزاح عجیب تاثر تے سواد پیدا کر دے نیں۔

مثلاً رانجھا پار جان لئی لڈن دیاں منتاں کردا اے تے ایہہ اگوں آکھدا اے۔ پیسہ کھوہل کے ہتھ جے دیویں میرے گودی چاہڑ کے پار اتارناہاں اتے ڈھیکیا مفت جے کن کھائیں چابیڑیوں زمیں تے مارناہاں جوگی سہتی نوں کہندا اے۔

آکوا رہیئے لوہڑے ماریے نیں دھکا دے نہ ہک دے زور دانیں
اگوں سہتی کہندی اے۔
گدوں آن وڑیون وچ چھوہریاں دے کہیاں شامتاں آن پھائیوں وے

Marfat.com

چوہنڈی وکھیاں وچ اہ وڈھ لیندا پچھوں اپنی وار پھر چیک دا اے
اکے خیر ہتھا نہیں ایہہ راول اکے چیلڑا کسے پلیت دا اے
باپو نیں پورا تینوں کوئی ملیا اجے ٹوہناں ایں بکلاں مائیاں دیاں
چتڑ سواہ بھرے پھرے مگر لگا جویں کتیاں ہون قصائیاں دیاں

جوگی سہتی نوں کہندا اے:

کہیاں آن پنچائتاں جوڑیاں نیں اسیں رن نوں ریوڑی جاندے ہاں
پھڑیئے چتھ کے لئے لنگھا پل وچ تنبو ویر دے نت نہ تاندے ہاں

اگوں سہتی اوس نوں طنز و تمسخر کردی کہندی اے:

دارو نہ کتاب نہ ہتھ شیشی آکھ کا سدوید سدا ونا ایں
اٹ سٹ تے بھکھڑا کوار گندل ایہہ بوٹیاں کڈھ وکھانا ایں
چور چوہڑے وانگ اے ٹیڈھ تیری پئی جاپدی سری پھہاونا ایں

سادگی فن کاری دی دلیل اے۔ وارث دے شعراں وچ سادگی وی بہت اے۔ رانجھا ہیر نوں آکھدا اے۔

تساں جیہیاں پیاریاں ایہہ لازم آئے گئے مسافراں پا لئے نیں
ایڈا حسن دا نہ گمان کیجئے اہ ے پلنگ تے سنے نہا لئے نیں

ہیر اپنے پیو چوچک نوں رانجھے نوں کاماں رکھن لئی کہندی اے اگوں:

باپ ہس کے پچھدا کون ہندا ایہہ منڈڑا کت سرکار دا ای
ہتھ لایاں پنڈے تے داغ پیندا اہ تاں مہیں دے ناہیں کار دا ای

رانجھا جوگی ہو کے آوندا اے، سہتی نال جھگڑدا اے تے ہیر کہندی اے:

ہیر آکھیا جو گیا جوٹھ بولیں کون رٹھڑے یار مناوندا ای
ایسا کوئی نہ ملیا ڈھونڈھ تھکی جیہڑا گیاں نوں موڑ لیا وندا ای
ساڈے چم دیاں جتیاں کرے کوئی جہڑا جیو دا روگ گواوندی ای

بھلا دس کھاں چریں و چھنیاں نوں کدوں رب سچا گھر لیاندا ای

اصلیت محمد افضل خاں لکھدے نیں کہ عربی دا اک مقولہ اے جس دا مطلب اے کہ شعر وچ جتنا جھوٹھ تے مبالغہ ہووے ایہہ شعر اتنا ہی زیادہ سوہنا لگدا اے۔ بقول حالی۔ شعر دی اصلیت اتے مبنی ہون توں ایہہ مراد نہیں کہ شعر دا مضمون حقیقت نفس الامری تے مبنی ہووے۔ بلکہ ایس توں مراد اہ اے کہ اہ حقیقت وچ لوکاں دے خیالی، ذہنی یا عقیدہ مطابق صحیح پایا جائے۔

ایس اصلیت دے دو رنگ نیں، ایسی اصلیت جو حقیقت تے مبنی ہووے تے ایسی اصلیت جو فرضی ہووے پر بیان انج کیتی جائے کہ پڑھن سنن والے نوں ایہہ جھوٹھ نہ جاپے۔ وارث دے شعراں وچ دونوں رنگ موجود نیں۔

مثلاً رانجھا جھناں لنگھ کے بیڑی وچ پیئے ہیر دے پلنگ تے سوں جاندا اے۔ ہیر نوں خبر ہندی اے اہ

Marfat.com

سہیلیاں نال آوَندی اے تے کہندی اے

اٹھیں ستیا سیج اساڈری توں لماں سسری وانگ کیہہ پیائیں وے
کتے رات انیندڑا کٹیو ای ایڈی نیند والا رڑھ گیا ہیں وے
سنجی دیکھ نخصمڑی سیج میری کوئی آ ہلکی آن ڈھیہ پیا ہیں وے
اوے اٹھ کے دیہہ جواب مینوں کہیا نگھڑا بوڑ ہو گیا ہیں وے

اگوں۔

رانجھے اٹھ کے آکھیا واہ سجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی تے آکھن لگی۔

بھلا ہویا میں تینوں نہ مار بیٹھی کائی نئیں سی گل بے شان ہوئی

اکھاں چار ہویاں دونوں اک دوسرے نوں دل دے بیٹھے فیر ہیر نے کہیا:

منگو با بلے داتے توں چاک میرا اہ فند لگے جے توں لاونا ایں

اگوں رانجھے نے کہیا

تساں جیہئے معشوق جے تھیں راضی منگو نیناں دی دھار وچ چاریئے نیں
نینان تیریاں دے اسی چاک ہوئے جویں جیومنے تویں ساریئے نیں

تے اصلیت دا دوسرا رنگ فرضی رنگ اے۔ حقیقت کجھ نہیں پر شاعر نے گل نوں ایسا روپ دے دتا کہ اوہ حقیقت تے اصلیت ای جاپدی اے۔

ہیر تے سہتی دونوں عاشق نیں اک رانجھے دی دوسری مراد بلوچ دی دونویں آپس وچ سر میل دیاں نیں کہ ہیر نوں سپ لڑن دا بہانہ بنایا جائے رانجھے توں گھر لیایا جائے۔ وارث ایہہ واقعہ فرضی مندا اے۔ تے اہ راز دی بات دس کے اوس نون اصلیت دا ایہہ روپ دیندا اے کہ کسے نوں اہدے فرضی ہون دا شبہ نہیں ہوندا۔

توڑ ککروں سول دا ونڈا کنڈا پیر چوبھ کے خون پلٹیا نیں تے اہ کنڈا چھمن دے بعد ہیر
وندمیٹ گھسیٹ اہ ہڈ گوڈے رو رو کرے زاری برے حیلیاں جے
نک چاہڑ وند یکڑاں وٹ روئے کڈھ اکھیاں نیلیاں نیلیاں جے
تھر تھر کنبے آکھے موئی لوکا کوئی کرو جھاڑا برے حیلیاں جے
ہیر میٹ کے وند بے سرت پئی سہتی حال تے شور پکاریا جے
کالے ناگ نے پھن پھلا وڈا ڈنگ ووہٹی دے پیر تے ماریا جے

تے سب لوکاں عورتاں مرداں نوں سچ مچ یقین آگیا کہ واچی سپ لڑ گیا اے۔

کلام وارث وچ جوش بیان وی بے مثال اے۔ مثلاً

رب جھوٹ نہ کرے جے ہوئے رانجھا تاں میں چوڑ ہوئی مینوں پٹیا سو
اگے آگ فراق دی ساڑسٹی سڑی ملی نوں ہور کیوں پیٹا سو
نالے رن گئی نالے کن پاٹے آکھ عشق تھیں نفع کیہہ کھٹیا سو
ہویا خاک پنڈے ملی سواہ رانجھے لاہ ننگ ناموس نوں سٹیا سو

رانجھا بالناتھ کول جوگ لین آوَندا اے۔ اہ راضی ہو کے جوگ دے دیندا اے فیر نصیحت کردا

Marfat.com

اے۔ایس تے رانجھا کہندا اے۔

ثابت ہوئے لنگوڑی سنیں ناتھا کا ہے جھگڑا چا اجاڑ دا میں
جیہہ عشق توں رہندی چپ میری ایڈے پاڑنے کا سنوں پاڑ دا میں
جیو مار کے جے رہن ہوئے میتھوں ایڈے معاملے کا سنوں ہار دا میں
جے میں ہوئے کے مست اجاڑ بہندا مہین سیال دیاں کا سنوں چار دایں

حقائق و معارف وارث نے اپنے شعراں وچ حقیقت تے معرفت دیاں باتاں وی بیاں کیتیاں نیں:-

۱۔ بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں اتے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بجھ باہاں بناں بھائیاں بھرے پروار ناہیں
لکھ اوٹ ہے کول وسیندیاں دی بھائیان گیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
بھائی ڈھاوندے بھائی اسار دے نیں بھائیاں باجھ کوئی بیلی یار ناہیں

۲۔ عدل بناں سردار ہے رکھ اپھل رن گدھی ہے جو وفادار ناہیں
بناں آدمیت انسان ناہیں بناں آب قاتل تلوار ناہیں
صبر ذکر عبادتاں باجھ جوگی' دماں باجھ جیون درکار ناہیں
وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک ایہہ کسے دے یار ناہیں

۳۔ دوست سوئی جو پت وچ بھیڑ کٹے یار سوئی جو جان قربان ہووے
شاہ سوئی جو کال وچ دکھ کٹے ہر بات دا جو نگہبان ہووے
کنواری سوئی جو کرے حیا بوہتا نیویں نظر تے باجھ زبان ہووے
سید سوئی جو شوم نہ ہووے کاذب زانی سیاہ تے نہ قہر وان ہووے
جیٹھ مینہ تے سیال وچ وا مندی کتک ماہ وچ منع ہنیریاں نیں
رونا ویاہ وچ گاؤناں وچ سیاپے ستر مجلساں کرن مندیریاں نیں

حضورؐ دی حدیث اے خیر الناس من ینفع الناس نیک آدمی اوہ ہے جو دوجیاں دا بھلا کرے۔پر لیکنجو چک لوکاں دے طعنیاں تے کیدو دے غیرت دلان تے رانجھے نوں جواب دے دیندا اے۔پر رانجھے بغیر گائیاں مجھیاں قابو نہیں آوندیاں اوہ خراب کردیاں نیں چنانچہ چوچک افسوس کردا اے۔ وارث شاہ چوچک پچھوں تاوندا اے منگوناں چرے اسیں ہار رہے۔

اہ صورت حال دیکھ کے ہیر ماں نوں رب دے غضب توں ڈراندی اے:-

مائے چاک نوں تراہیا چابابل ایس گل اتے بہت خوشی ہے نیں
رب اوس نوں رزق ہے دین ہارا کوئی اوس دے رب نہ تسی ہے نیں
مجھیں ہون خراب وچ بیلیاں دے وچ کھوہیاں دے پھسو پھسی ہے نیں
وارث شاہ اولاد نہ مال رہ سی چیدا حق کھتھا ایہہ تاں دکھی ہے نیں

ایہہ سن کے تے ملکی چوچک نوں کہندی اے:-

Marfat.com

ملکی گل سناوندی چوچکے نوں چاک بہت دیندا بددعا میاں
باراں برس مہیں اس چاریاں نیں کیتی نہیں سی چوں چرا میاں
پیریں لگ کے جامنا اوس نوں آہ فقر دی بری پے جا میاں

چنانچہ چوچک ملکی نوں کہندا اے کہ جاتوں اوس نوں منا کے لے آ:-

ملکی آکھدی لڑیوں جینال چوچک کوئی سخن نہ جیو وچ لیا ونا ایں
کہیا ماپیاں پتراں لڑن ہندا تساں کھٹناں تے اساں کھاوناں ایں
چھڑ مال دے نال میں گھول گھتی مال سانبھ راتیں گھر لیا وناں ایں

کڑی کل دی تیرے توں رس بیٹھی تو ہیں اوس نوں آمناونا ایں سورانجھا آکھدا ہیر نوں مان تیری
سانوں پھیر مڑ راتی دی چھڑی اے تے ہیر نے کہیا:-

میاں من لے اوس دا آکھیا توں تیری ہیر پیاری دی امڑ اے
کیا جانئے اونٹھ کس کڑے بہسی اجے ویاہ دی بات تے لمڑی اے
رانجھا گھروں نکل کے جھنگ جان لئی دریا تے آیا تے اوس لڈن نوں آکھیا

رانجھے آکھیا پار لنگھالا مینوں چاہڑ لے رب دے واسطے تے پر لڈن نے دوٹوک جواب دتا:-

اسیں رب کیہہ جانئے ڈھیکیا او بیڑا ٹھہل دے لب دے واسطے تے
اساں رزق کماوناں نال حیلے بیڑا کھچ دے ڈب دے واسطے تے
پیسہ کھوہل کے ہتھ جے دھریں میر نے گودی چاہڑ کے پار اتارنا ہاں
اتے ڈھیکیا مفت جے کن کھائیں چار بیڑیوں زمین تے مارنا ہاں

پور نے دا مصنف ایس شعر دچ ترقی پسندی دے جھلکارے دیکھدا اے تے کہندا اے ؟

"کئی ویلے اجیہے وی آئے جدوں میں چتاریا پئی میرے اج دے عقیدے لئی وارث شاہ دے پلیوں کوئی امداد نہیں مل سکدی۔ مثلاً جدوں میں ایس نتیجے تے اپڑیا پئی کارل مارکس دا فلسفہ سارے فلسفیاں دا سردار اے تے کائنات اوہدے دسے ہوئے دھرے تے چل دی پئی اے تے اک واری میرے پیرای بھوئیں توں چکے گئے۔ نویں عقیدے نال نکاح ہووے تے بندہ ہو چھی کڑی وانگوں اپنے آپ وچ نہیں میوندا۔ میں وی ہر پرانی شے نوں صرف اوہدے پرانیاں ہوون ہتھوں سمجھن لگ پیا۔ میں سوچیا پئی وارث شاہ نوں اوہ "اقتصادی شعور" نہیں سی ہو سکدا جیہڑا اج دے میرے ورگے پڑھے لکھے نوں ہو سکدا اے۔ ایس لئی وارث شاہ "ترقی پسند" طاقتاں دا ساتھ نہیں نبھا سکدا۔ ایسے حال وچ اک دن میں شغلو شغلی "ہیر" کھول بیٹھا تاں جے اپنے "جہالت" والے زمانے دا سواد لے سکاں۔ پر "ہیر" دیاں صفحیاں میرے ڈھڈھ وچ جیہڑا سو اکھویا اوہ میریاں اندراں باہر لے آیا۔ شاہ ہوراں دی شبیہ ورقیاں تے ابھری تے آکھن لگے۔ تھاں تے گن گوچرے نہیں پر توں ونگی لئی اوہ تھاں ای ویکھ لئے جتھے رانجھا دریا پار کرن لئی لڈن کول اوندا اے۔ اوتھے میں لڈن دی زبانی دو مصرعیاں وچ تیرے کارل مارکس دی پوری "کیپٹیل" بند کر دتی

Marfat.com

اے رانجھا لڈن دا ترلا کر دا اے۔

رانجھے آکھیا پار لنگھا لبا میکوں چاہڑلے رب دے واسطے تے

ویکھو اک تاں رانجھے نے لوڑ ویلے کھوتے نوں پیو ہنان والی گل کیتی اے۔

تے دوجا اوس نے واسطیاں وچوں سب توں وڈا یعنی رب دا واسطہ دتا اے۔ پر لڈن جواب دیندا اے۔

اسیں رب کیہہ جان دے ڈھیکیا اوئے بیڑا ٹھہلدے لب دے واسطے تے

اساں رزق کماونا نال حیلے بیڑی کھچ دے ڈب دے واسطے تے

تک (ردیف قافیے) دی قید ہوندیاں ہویاں وی وارث شاہ نے جیہڑے دو اکھر لب تے ڈب ورتے نیں ہو نہیں سکدا ایئں مارکسی فلسفے دے رکھ دی کوئی پر انھل وی ایہناں دے ولگنوں باہر ہووے گی۔ خاص کر کے جدوں ایہہ دونویں اکھر رب دے مقابلے وچ آئے نیں۔ (حوالہ پورنے از حسین شاہد صفحہ ۹۸۔۹۹)

صنائع وبدائع افضل خاں مرحوم دا خیال اے کہ پنجابی وچ سید فضل شاہ ہوراں فیر استاد ہمدم نے لفظی تے معنوی صفتاں نوں سوہنا ورتیا اے اگرچہ سید فضل شاہ ہوراں دے شعر صفتاں دے چکر وچ پھنس کے عام لوکاں دی فہم سمجھ توں دور چلے گئے لیکن وارث شاہ ہوراں وی صفتاں، تشبیہاں استعاریاں توں کم لیا۔ اے تے اہناں ڈھکیاں پھبدیاں تے لوڑ مطابق صفتاں ورتیاں جویں ہانڈی وچ لون۔ صنائع بدائع تشبیہہ، استعارہ، تلمیح یا لفظی رعایت دا استعمال ہیٹھلے مصرعیاں دیکھو۔

۱۔ وارث شاہ جیوں مور چے بیٹھ بلی ساہ گھٹ جاندی نہیں کسک دی اے

۲۔ بنان مرشداں راہ نہ ہتھ آوَن دوہ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں

۳۔ اک بیج کے کسے نہ امب کھاہدے پھر واہنہ شہتوت نہ لایا ای

۴۔ جٹ سنڈھے سنسار نوں بھکھ چنگی تنے رج کے گال دے ٹابری دے

۵۔ وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک کسے دے یار ناہیں

۶۔ وارث شاہ اہ صدا ای جیو ندے نے جنہاں کیتیاں نیک کمایاں نیں

۷۔ سسی جام جلالی نے روہڑ دتی کئی ڈوم دھاڈی پیئے گاوَندے نیں

۸۔ جویں لوک نگاہے تے رتن کھمن ڈھولے گاوندیاں تے رنگ لاوَندیاں نیں

۹۔ جدوں مشرکاں آن سوال کیتا تدول چن دو کھن رسول کیتا

۱۰۔ یعقوب دیاں پتراں ظلم کیتا سنیا ہوسیاں یوسف دیاں بھائیاں نوں

۱۱۔ شداد بہشت تھیں رہیا باہر نمرود مچھر پریشان کیتا

صنعت مبالغہ دی مثالاں

۱۔ چہرے سوہنے تے خد خال سوہندے خوش خط جیوں حرف کتاب دا جی

چلو لیلۃ القدر دی کرو زیارت وارث شاہ ایہہ کم ثواب دا جی

Marfat.com

(ہیر دے حسن نوں لیلۃ القدر دی زیارت آکھنا سوہنا مبالغہ اے)

۲۔ چینا چوگ چمونیاں خیر پائیو من چلی ایں گولئے دا ہڑیاں نیں
جس تے نبی دا روا درود ناہیں اکھیں پھیر نہ مول اگھاڑیاں نیں

(چینے دا ہلکا پن کہئے سوہنے روپ وچ پیش کیتا اے)

۳۔ اتے کسے کتاب وچ نہیں پڑھیا جیہا خچریاں خچر پساریا ای
وارث آن شیطان سلام کیتا تساں جیتا تے اساں ہاریا ای

(سہتی دے ہیر دے پیر وچ کنڈا چوبھن تے سپ دا ڈنگ بنان ایتھے شیطان دا سلام کرنا سوہنا مبالغہ اے)

اشارہ لنایہ دی مثال

ا۔ توں چھتیاں نال ایہہ مس بھناں تدوں دوہاں دا جی رل گیا سی نیں
اوہ وچھلی نال توں نال لٹکاں جیو دوہاں دا دوہاں نے لیا سی نیں
ایہہ آس کر کے مجھیں چار دا سی تیرا ویاہ ہویا لٹھ گیا سی نیں
ہن کن پڑا فقیر ہویا نال جوگیاں دے رل گیا سی نیں
اج پنڈ تساڈڑے آن وڑیا اے لنگھ کے اگہاں نہ گیا سی نیں

۲۔ بھلے تنہاں دے نیک نصیب ہوون سجن آن بیٹھن کول یار دے نیں

تجارہل عارفانہ دی مثال

رانجھا جوگی بن کے رنگ پور آوندا اے۔ پنڈوے منڈے کڑیاں اوہدیاں گلاں اپنے گھراں وچ جا کے کردے نیں ہیر سمجھ لیندی اے پر بھلی بن کے کڑیاں نوں کہندی اے۔

گلیں لائے کے کویں لیاؤ اس نوں رل پچھیئے کیہڑی تھاؤن دا نیں
کھیہہ لا کے دیس وچ پھرے یاندا اتے بچھیا منگ کے کھاوندا نیں

تلمیحی اشعار وارث شاہ نے اپنے شعراں وچ تھاں تھاں اپنے ویلے دے سیاسی تے تاریخی حالات ول اشارہ کیتا اے۔ اوہناں وچوں کجھ واقعات اوہناں دی پیدائش توں تھوڑے ورہے پہلے' کجھ بچپن سمے تے کجھ عین جوانی وچ بیتے۔ بعض واقعات دے تاں اوہ عینی شاہد نیں۔ مثلاً۔

ا۔ جویں ساڑ قصور تے کھڈیاں نوں' اگاں خالصے پھوک وکھائیاں نیں۔
۲۔ فوجاں شاہ دیاں وار ثامار متھرا' ہن فیر لاہور نوں دھائیاں نیں
۳۔ پھرے چھنکدی چادے نال جٹی' چڑھیا غضب دا کٹک قندھار وچوں
۴۔ قزلباش جند دا سوار خونی' نکل دوڑیا اردو بازار وچوں
۵۔ سارے ملک خراب پنجاب وچوں مینوں بڑا افسوس قصور دا ای
۶۔ نواب حسین خاں نال لڑیا جویں ابو صمد وچ چونیاں دے
۷۔ وارث شاہ جیوں دلاں پنجاب لٹی تویں جوگی نوں لٹیا ڈاریاں نے

Marfat.com

۸۔ جدوں دیس تے جٹ سردار آہے 'گھر وگھری جاں نویں سرکار ہوئی
۹۔ نادر شاہ توں ہند پنجاب گھر کے 'میرے باب دا تدھ بھونچال کیتو
۱۰۔ فتح آباد چاد تیا کھیڑیاں نوں 'بھارا نجھنے دے ویرووال کیتو
۱۱۔ دینہ بیگ دے مگر جیوں پے خلجی 'ڈیرالٹ کے چاکنگال کیتو
۱۲۔ حکم ہوردا ہوراج ہو گیا اج ملی پنجاب قندھاریاں نوں
۱۳۔ احمد شاہ از غیب تھیں ان پوسی 'رب رکھ جنڈیالے یسیاوے
۱۴۔ وارث شاہ فرنگی دے باغ وڑ کے 'اوس کلادے کھوہ نوں گیڑیاسو

نوٹ ایس سمے مغل حکومت تباہی تے بربادی ول جارہی سی..... محمد فرخ سیر ۱۷۱۳ء توں ۱۷۱۹ء تک بادشاہ رہیا رفیع الدرجات تے رفیع الدولہ (۱۷۱۹ء) مگروں محمد شاہ ۱۷۲۰ء توں ۱۷۴۸ء تیکن حکومت کیتی۔ احمد شاہ بن محمد شاہ ۱۷۴۸ء توں ۱۷۵۴ء تک حکومت کیتی۔ عالمگیر ثانی ۱۷۵۴ء توں ۱۷۵۹ء تیکر رہیا۔ فیر شاہ عالم دوم حکمران رہیا۔ پر وارث شاہ نے جیہڑی سیاسی شاعری کیتی اے اوس توں پتہ لگدا اے کہ اوہ مغل حکومت دا حامی سی۔

ہیر رانجھا دے ہور لکھاری

۱۔ بقول محمد افضل خان دمودر دی ہیر چھوٹی بحر تے ہندی بولی وچ اے۔ ہندی لفظاں دا رلا ڈھیر اے۔ ایس لحاظ نال کہ دمودر ساہمنے کوئی ہیر دا قصہ نہیں سی تے پنجابی وچ اہدی لکھت پہلی اے۔ ایہہ قابل تعریف اے۔ شعر وی برے نہیں سوہنے ہن بعض تھاں بیان وچ بڑا زور اے۔
۲۔ احمد کوی دی ہیر وارث شاہ والے بحر وچ اے۔
۳۔ مقبل دی ہیر احمد یا وارث والے بحر وچ اے۔ چوکلیا ہند ہن قصہ بوتالما نہیں کیتا۔ زبان بیان وچ رس اے۔
۴۔ حامد شاہ عباسی دی ہیر بقول ڈاکٹر موہن سنگھ ایم اے جٹکی بولی دا سوہنا نمونہ اے۔ ہندی کدھرے کدھرے سوار دے گئی اے۔
۵۔ کاہن سنگھ دی ہیر وچ بڑا کھلار اے۔ میاں مولا بخش کشتہ دی ہیر بقول ڈاکٹر موہن سنگھ اپنی تھاں خوب اے۔ بڑا انجم (روانی) والا شخص اے۔
۶۔ سید فضل شاہ دی نوانکوٹی ہیر کافی چنگی اے خاص خوبی سینکڑے لفظاں دا لگدے ڈھکدے معنیاں وچ کھپیاں استعمال اے۔ لغت دے لکھاریاں لئی اک وڈا خزانہ اے
۷۔ لاہورا سنگھ دی ہیر تے مولا شاہ دی ہیر کافی چنگی اے۔

محمد افضل خان موجب:- دمودر ذات دا گلاٹی جھنگ وچ ہٹی کرداسی۔ ایس نے اکبر بادشاہ دے زمانے اہ قصہ لکھیا۔ اہدا قصہ وارث توں کجھ فرق والا اے۔ اہ آکھدا اے۔ رانجھے دے تن بھرا سن طاہر۔ ظاہر تے جیون۔ ہیر دی ماں دا نام کندی سی۔ نور خان چدھڑ دی ہیڑی رہڑ کے آگئی۔ ہیر نے پھڑ کے لڈن نوں دے دتی۔ نور خاں بندے لے کے آیا ہیر سہیلیاں نال مرداں وانگوں لڑی تے نور خاں بھانج کھا کے نھس گیا۔

Marfat.com

سہتی بیوہ سی تے اہدی دوستی راموں برہمن نال سی۔ رانجھا ہیر نوں ادھال کے لئے آیا۔ رستے وچ پھڑیا گیا۔ جد ہیر عدلی راجہ (ابوالفتح) نے دلادتی اہ لے کے مکے ول چلا گیا۔ اک حاجی گیا تے اوس نوں اوتھے اک کٹیا وچ ہیر تے رانجھا ملے۔

سوال نمبر ☆ ۱۔ وارث شاہ دی ہیر وچ اٹھارویں صدی دا پنجاب جھلکارے مار دا نظریں آؤندا اے۔ کسیں ایس بارے بحث کرو۔ ۱۹۸۵ء

۲۔ وارث شاہ دی ہیر اصل وچ وارث شاہ دے دور دی اک سیاسی مذہبی تے ثقافتی دستاویز اے کسیں ہیر وچوں مثالاں دے کے ایس حوالے نال بحث کرو ۱۹۸۷ء

۳۔ ہیر وارث شاہ نوں بعضیاں شاعراں نے دیوان پنجاب آکھیا اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے۔ ۱۹۸۷ء

۴۔ وارث شاہ دی ہیر وچ اوس عہد دا پنجاب پوری آن بان تے شان نال جیوندا جاگدا نظریں آؤندا اے مثالاں دے کے بحث کرو۔ ۱۹۸۸ء

۵۔ وارث شاہ دے عہد وچ پنجاب دی سیاسی تے سماجی صورت حال بارے جھلکارے ہیر وارث شاہ وچ مل جاندے نیں۔ ایس بارے بحث کرو (۱۹۸۴ء)

جواب:- ☆ وارث شاہ نے ہیر دا لکھت سماں ۱۱۸۰ھ دسیا اے تے (۱۸۳۳ بکرمی ۶۷۔۱۷۶۶ء، ۱۱۸۰ھ ۹ جون ۱۷۶۶ء توں ۲۹ مئی ۱۷۶۷ء تک)

سن یاراں سو اسی آنبی ہجری لے دیس دے وچ تیار ہوئی
اٹھاراں سے تے تیتی آسمتاں داراجے بکر ما جیت دی سار ہوئی
جدوں دیس تے جٹ سردار آہے گھر وگھری جاں نویں بہار ہوئی
اشراف خراب کمین تازہ زمیندار نوں وڈی بہار ہوئی
چور "چودھری" یارنی "پاک دامن" بھوت منڈلی اک تھیں چار ہوئی
وارث جنہاں نے آکھیا پاک کلمہ بیڑی تنہاں دی عاقبت پار ہوئی

سیاسی حالات اوس سمے شمالی ہندوستان افراتفری، نفا نفسی تے دھکے شاہی دا شکار سی۔ مغلاں دی حکومت دنوں دن ڈھلی پے رہئی سی۔ جس اتے قبضے واسطے اک پاسے ہندو مرہٹے تے دوجے پاسے سکھ حضرات پر پیئے تولدے سن ۱۷۶۱ء وچ پانی پت دی تیجی لڑائی ہوئی جس وچ ہندو مرہٹے شکست کھا گئے تے انج ہندواں دی حکومت دا خواب کھلر پلر گیا۔ پر پنجاب وچ سکھاں دی طاقت تگڑی ہو کے ابھری۔ ایہہ لوک پہلاں صرف لٹ مار کردے سن پر ہولی ہولی اک لڑاکا فوج دی شکل دھار گئے۔ ۱۷۴۹ء وچ خالصہ فوج جسا سنگھ دی اگوائی ہیٹھ اک پکی پیڈی فوجی تنظیم بن گئی۔ ۱۷۶۲ء وچ لدھیانے وچ سکھاں نے پٹھاناں ہتھوں مار کھا ہدی۔ جہدا ناں "گھلو گھارا" رکھیا۔ پر اگلے سال ۱۷۶۳ء وچ سکھاں نے پٹھاناں کولوں اپنی شکست دا بدلہ لے لیا۔ ایہہ جنگ سرہند

Marfat.com

شریف دے مقام تے ہوئی سی۔ ۱۷۶۴ء وچ پٹھاناں نے اک ہور ناکام حملہ کیتا تے اوڑک سکھ لاہور اتے قابض ہو گئے.... ساری سکھ فوج تقریباً ستر' اسی ہزار سی۔ پر ایہہ فوج وکھو وکھ سرداران دے ماتحت سی۔ ایس کر کے سکھ سردار آپو وچ وی لڑدے بھڑدے رہندے سن۔ پر جد کدی مشترکہ دشمن نال مقابلہ ہو جاندا تاں سارے اک مک ہو جاندے سن۔ ایس افراتفری تے تباہی نے عوام دا جیونا حرام کر دتا سی۔ کسے دی عزت محفوظ نہیں سی۔ جہدی لاٹھی اوہدی مجھ والا اصول سی۔ تے اپر دتے ہندو وچ وارث شاہ نے ایس سمے دا مختصر تے بھرواں نقشہ الیکیا اے پنجاب دا حال بہت مندا سی۔ قصور پٹھاناں دا شہر سی تے وارث شاہ دے استاد دا مسکن سی اوہدی تباہی وارث شاہ توں نہ جری گئی۔

سارے ملک خراب پنجاب وچوں مینوں بڑا افسوس قصور دا ای۔ ہری سنگھ بھنگی جہدی توپ بھنگیاں دی توپ دے ناں نال مشہور تے عجائب گھر لاہور دے باہر رکھی ہوئی اے۔) دے مرن پچھوں جھنڈا سنگھ جانشین ہویا۔ اوہنے ۱۷۷۰ء وچ جموں دا علاقہ فتح کر لیا۔ تے فیر قصور دے پٹھاناں نوں شکست دتی۔ پر ایس لڑائی وچ کدی معاملہ الٹ وی ہو جاندا سی۔ جس پاروں وارث شاہ بڑا خوش ہو جاندا سی۔ ایہو جہے اک موقعے اتے اوہ کہندا اے۔

ڈیرہ بخشی دا مار کے لٹ لتا پائی فتح پٹھان قصور دے نیں

ایسے طراں احمد شاہ ابدالی (درانی) نے وی پنجاب تے ہندوستان اتے کافی حملے کیتے تے لٹ ماروی کیتی۔ چنانچہ ۱۷۶۷ء وچ احمد شاہ ابدالی کابل جان توں پہلاں سرہند شریف دی فوجداری تے مہاراجے دا خطاب امر سنگھ نوں دے گیا۔ جہدا نتیجہ ایہہ ہویا کہ مسلمان دی حالت ہور پتلی ہو گئی تے برچھاگردی تے سکھا شاہی دا زور ہر پاسے ہو گیا۔

وارث شاہ جیوں دلاں پنجاب لٹی تیوں جوگی نوں لٹیا ڈاریاں' نیں

ایسے طراں اک ہور مصرع توں احمد شاہ ابدالی دی تعریف دا پہلو نکلدا اے جہدی ویلے سر مداخلت پاروں جنڈیالہ شیر خاں میدان جنگ بن توں محفوظ رہیا۔

احمد شاہ از غیب تھیں آن پوسی رب رکھ جنڈیالے نوں جاسیا نیں

۱۷۷۰ء وچ جھنڈا سنگھ نے جموں توں بعد قصور تے آسے پاسے جہڑی تباہی مچائی اوہدا اشکارا ذرا دیکھو:

جیوں ساڑ قصور تے کھڈیاں نوں اگاں خالصے پھوک دکھائیاں نیں

ہن احمد شاہ دیاں فوجاں دی فتح دا سین وی ذرا ویکھو:

فوجاں شاہ یاں وار ثامار متھر امڑ پھیر لاہور نوں آئیاں نیں

مذہبی حالات وارث شاہ دے زمانے وچ اسلامی تعلیم ول دھیان دتا جارہیا سی۔ جہدا آغاز اورنگ زیب دے سمے اندر ہویا سی۔ تے فیر مذہبی تعلیم واسطے معراجنامے۔ نورنامے' حلیہ شریف پکی روٹی وغیرہ قسم دیاں کتاباں دے نال نال اسلامی جنگ نامے وی پڑھے سنے جاندے سن۔ فارسی تے عربی پڑھن پڑھان دا عام رواج سی۔ مسجداں وچ مدرسے قائم سن جتھے طالب علم اچیاں اچیاں

Marfat.com

کتاباں پڑھدے ہندے سن۔ مسجداں وچ تعلیم دے معیار دا اک لشکارا ذرا ویکھو:

مسجد بیت العتیق مثال آ ہی خانے کعبیوں ڈول اتاری آنے
گویا اقصےٰ دے نال دی بھین دو جی شاید صندلی نور اساری آنے
پڑھن فاضل درس درویش مفتی خوب کڈھ الحان پرکاری آنے
تعلیل میزان تے صرف بہائی صرف میر بھی یاد پکاری آنے
قاضی قطب تے کنز' انواع باراں سو دیاں جلد سواری آنے
خانی نال مجموعہ سلطانیہ دے اتے حیرۃ الفقہ نر واری آنے
فتاوی برہنہ تے منظوم شاہ نامہ نال زبدیاں حفظ کراری آنے
معارج النبوۃ خلاصیاں تے روضہ نال اخلاق پساری آنے
گلستان بوستاں اتے بہار دانش طوطی نامہ تے رازق باری آنے
قلمدان جزدان دوات پھٹی' نانویں عاملی ویکھ دے لڑکیاں دے
لکھن نال مسودے سیاق خسرے سیاہی نال جے لکھدے ورقیاں تے
اک بھل کے عین دا غبن وا چن ملاں جن دکڈھے نال کڑکیاں دے
اک آوندے شوق جزدان لے کے وچ مکتباں دے نال تڑکیاں دے

لوک ملاں حضرات نوں کدی کدی مخول کرنوں وی نہیں سی مڑدے۔ ایہو گل رانجھا ملاں نوں کہندا اے۔

باس حلویاں دی خبر مردیاں دی نال دعائیں دے جیوندے ماردے او
پچھلی رات بھکھ دا وقت ہندا حال حال ای پئے پکار دے او
شرع چاسر پوش بنایا' جے' روا دار وڈے گنہگار دے او
وارث شاہ مسافراں آیاں نوں چلو چل ای پئے پکار دے او

نماز روزہ اسلام وچ بڑے اہم نیں۔ وارث شاہ اہناں دی اچیج انج بیان کردا اے

وارث شاہ نماز دا قرض وڈا سروں لاہ اوہ دلبرا واسطہ ای
وارث صوم صلوٰۃ دی چھری کپے اہناں دین ایمان دیاں پھاہیاں نوں

توحیدی کلمہ اسلام دا بنیاد رکن اے۔ اہدی اہمیت وارث شاہ انج اجاگر کردا اے۔

وارث جنہاں نے آکھیا پاک کلمہ بیڑی تنہاں دی عاقبت پار ہوئی

لہو ولعب تے غفلت انسان نوں لے بہندی اے۔ وارث شاہ اپنے زمانے دے لوکاں تے اپنے قارئین نوں غفلت توں بچن لئی بڑے طریقے نال کہندا اے۔

وارث قول بھلا کے کھیل ردھوں کیہا نواں مخول منایا ای

زندگی امانت اے ایس وچ کجھ کرن دا سبق وارث شاہ انج دیندا اے۔

وارث شاہ جوانی وچ مست رہیا وقت گئے تاں ہن پچھو تاوندا اے
وارث شاہ وساہ کیہ زندگی دا ساڈی عمر ہے نقش پتاسیاں تے

Marfat.com

ہیر وارث شاہ وچ قرآنی تعلیم داذکر وی سوہنے ڈھنگ نال کیتا گیا اے جس توں ظاہر ہندا اے کہ اوس سمے اندر تبلیغ دا کم اپنے جوبن تے سی حتیٰ کہ ہیر دی کتاب نوں قرانی تعلیم دی حامل قرار دتا گیا اے۔

۱۔ ایہہ قرآن مجید دے معنی نیں جہڑے شعر مگیں وارث شاہ دے نیں
۲۔ وارث شاہ کر بندگی رب دی توں جس واسطے رب بنایا ایں
۳۔ وارث بندگی واسطے گھلیا ایں آبیٹھا ایں پہننے کھاونے نوں
۴۔ وارث شاہ نکوئی تے بندگی کروت نئیں جہان تے آوناں اوئے
۵۔ عملاں باجھ درگاہ وچ پون پولے لوکاں وچ میاں وارث شاہ ہویا
۶۔ جد رب اعمال دی خبر پچھی ہتھ پیر گواہیاں دین گے اوئے
۷۔ وارث شاہ جو گئے سو نہیں مڑدے لوک اساں تھیں آوناں بھال دے نی
۸۔ کھلے تنہاں دے باغ قلوب اندر جہناں کیتا ہے عشق قبول میاں
۹۔ وارث شاہ نماز دا قرض وڈا سر ون لاہ اوئے دلبر واسطاًای
۱۰۔ وارث شاہ میاں بیڑے پار تیرے کلمہ پاک زبان تے آیا ای

سماجی تے معاشرتی حالات رشوت دا زور سی۔ رانجھے دا پیو مر گیا تاں بھرانواں نے زمین ونڈن لئی پنچائت سدی تے فیصلہ اپنے حق وچ کرالیا:

حضرت قاضی تے پنچ سدا سارے بھائیاں زمین نوں کچھ پوائی آہی
وڈھی دے کے بھوئیں دے بنے وارث بنجر زمین رنجھیٹے نوں آئی آہی
کچھاں مار (بغلاں بجا کے) شریک مذاق کر دے بھائیاں رانجھے دے باب بنائی آہی
گل بھائیاں دی ایہی بنا چھدی مگر جٹ دے پھکڑی لائی..... آہی

(۲) ہیر نوں سیدے نال دیاہن دی گل پکی ہو گئی تاں اوس ویلے قاضی ہیر نوں سمجھاندا اے: کھیڑا حق حلال قبول کر توں.....

پر ہیر قاضی نوں یاد دلاندی اے: جہڑے وڈھیاں کھا کے حق روڑھن.....

وارث شاہ نے پنجاب دے معاشرتی حالات دے نال نال سیاسی تے سماجی حالات وی اکیکے نیں:

پیا ملک دے وچ ہے بڑا رولا ہر کسے دے ہتھ تلوار ہوئی
تدوں دیس تے جٹ سردار آہے گھر وگھری جاں نویں بہار ہوئی

جھوٹھے تے فریبی فقیراں نے سدھے سادے لوکاں نوں اپنا اسیر بنایا ہویا سی اوہ بڑے رعب نال دعوے کردے سن کہ۔

ست جنم کے ہمیں فقیر جوگی نئیں نال جہان دے سیر میاں
اساں سہیلیاں کھپراں نال ورتن بھیکھ کھا کے ہوونا دھیر میاں
پرھاں جا جٹا سانوں چاک آکھیں، اسیں فقر ہاں ظاہرا پیر میاں
ناؤں مہریاں دے سانوں ڈرن آوے رانجھا کون تے کون ہے ہیر میاں
جٹا چاک بناؤنا ایں جوگیاں نوں، ایہا جیو آوے سٹاں چیر میاں

Marfat.com

ایسے طراں جعلی ویداں حکیماں نے وی اپنا چکر چلایا ہویا سی۔ اک نقشہ ذرا ویکھو:۔
رانجھا حکیم ہون داد عوے کر دیاں اکھدے اے۔

کھنگ کھرک تے ساہ تے اکھ آئے سول دند دی پیڑ گواوناں ہاں
قولنج تپ دق تے محرقہ تپ' اوہنوں کاڑھیاں نال مٹاوناں ہاں
سرسام سودا زکام نزلہ ایہہ شربتاں نال ہٹاوناں ہاں
جھولا مار جائے جہڑے روگیاں نوں سوئی تیل سہانجناں لاوناں ہاں

تے انج ہیر وارث شاہ اپنے اندر پنجاب دے وسیب تے معاشرتی حالات دے سگویں نظارے رکھدی اے۔ پنجاب وچ جاگیر دارانہ نظام دا صدقہ ہیر گویا اک شہزادی اے۔ اوہدے ذرا خیالات ویکھو کہ اوہنوں اپنے پیو دے راج بھاگ دا کنا مان اے۔

جوانی ملکی راج ہے چوچکے دا اوے کسے دی کیہ پرواہ مینوں
میں تاں دھرو کے پلنگ توں چاء سٹاں آیا کدھروں دا باشاہ مینوں

قبائلی نظام وچ بھائی نال بہاراں ہندے نیں پنجاب تے پینڈو وسیب اندر وچ خاص کر کے بھرانواں دا بڑا آسرا ہنیا جاندا اے۔

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سو ہندیاں نیں اتے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بج بانہاں ہناں بھائیاں بھرے پروار ناہیں
لکھ اوٹ ہے کول وسیندیاں دی بھائیاں گیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
بھائی ڈھاوندے بھائی اسار دے نیں بھائیاں باجھ ہیلی کوئی یار ناہیں

چوچک اک سردار اے جاگیر دار اے اہنوں مفت وچ رانجھے کی شکل وچ اک کاماں مل گیا۔ رانجھے دے بھرانواں نے خط لکھیا کہ رانجھے نوں واپس بھیج دیو۔ چوچک مطلبی جٹ بن کے جواب دیندا اے۔

(۱) چوچک سیال نے آکھیا رانجھیاں نوں نڈھی ہیر دے پاس اوہ ہنڈرا جے
سارا پنڈ ڈرے اوس ماہیڑے توں سر ماہیاں دے اوس دا کنڈڑ اجے
اساں جٹ ای جان کے چاک لایا دیئے تراہ جے جانئے گنڈڑا جے
ایڈا گھبرو گھروں کیوں گھلیا جے لنڈا نئیں' کم چور' نہ ٹنڈڑ اجے
وارث شاہ نہ کسے نوں جان دا جے' پاس ہیر دے رات دن ہنڈر اجے
(۲) گھر آئیاں دولت کون موڑے کسے بنھ پنڈوں نہیں ٹوریا ای
اسیں جیوندیاں نہیں جواب دینا ساڈا رب نے جوڑنا جوڑنا ای
کسے چٹھیاں' خط' سنیہاں تے' مال لٹیا ناہیوں موڑیا ای
جائے بھائیاں بھابیاں پاس جم جم کسے نہیں اس ہٹکیا ہوڑیا ای
وارث شاہ ہزارے دے باغ وچوں اساں پھل گلاب دا توڑیا ای

گویا اپنے مطلب وچ اک جاگیر دار سردار اعتراف کر دا اے کہ رانجھا صرف رات دن ہیر کول رہندا

Marfat.com

اے تے بڑے مان نال اہنوں گلاب دا پھل قرار دیندا اے تے اہنوں نوکر رکھنا چونکہ فائدہ مند اے ایس لئی رانجھے نوں واپس بھیجن توں صاف انکار کر دیندا اے تے دلیل ایہہ دیندا کہ بھلا خط پتر وصول کر کے کسے نے لٹیا ہویا۔ مال وی کدی واپس کیتا اے۔ گویا اوس سمے وچ رسہ گیری دی ہوند تے اوہدے اصولاں دی دس پائی گئی اے۔ کہ پرہیا پنجائت راہیں تاں لٹیا مال واپس ہو سکدا اے۔ خطاں راہیں لٹیا مال کون موڑدا اے۔

کھلا جٹ تے رب نوں لے گئے چور ایسے طراں جٹاں دے اک ہور وصف ول توجہ دلائی گئی اے۔ کھیڑے ہیر نوں ویاہن آئے۔ پر ہیر نے ریڑکا یاد تا۔ تے سارے پنڈ وچ گل مشہور ہو گئی پئی ہیر کھیڑیاں نال جاوَن لئی اکا تیار نہیں لیکن کھیڑے گھوئیں بن گئے تے چپ کر کے ہیر نوں دھکے نال لے کے رخصت ہو گئے۔ ایہہ ورتارا صرف ایک ہیر نال نہیں بلکہ ہزاراں ہیراں نال ورتیا جاندا اسی۔ جاگیر داری نظام وچ عورت دی کوئی اہمیت نہیں سی۔ ہندو معاشرے وچ عورت نوں پیر دی جتی منیا جاندا سی۔ اوہنوں نکاح بارے بولن دا کوئی حق نہیں سی۔ اوس معاشرے دی دیکھا دیکھی نویں مسلمان قبیلے وی اپنی پرانی ڈگر اتے چلدے آرہے سن۔ وارث شاہ نے مسلمان عورتاں دی نمائندگی کر دیاں اوہناں دے مونہہ وچ زبان پائی۔ تے ہیر دی زبان راہیں احتجاج کروایا۔ پر جاگیر دلرانہ نظام اندر مسلمان قاضی ہیر دا پاکھی ہون دی بجائے اوہندا مخالف ہو کے جہڑا پارٹ ادا کر دا اے اوہ اوہدی حق گوئی تے بے باکی نوں وٹا لاوَن والی گل اے۔ چنانچہ وارث شاہ نے ہیر دے دھکو زوری دے نکاح دا نقشہ انج کھچیا اے۔

قاضی آکھیا ایہہ جے روڑ پکا ہیر جھگڑیاں نال نہ ہار دی اے
لیاوَ پڑھو نکاح مونہہ بنھ اس دا' قصہ کوئی فساد گزار دی اے

چنانچہ ایس اتے عمل کیتا گیا لیکن ہیر دی کیفیت دی وارث شاہ نے ظاہر کیتی تے نال ای کھیڑیاں دی بے غیرتی ول وی اشارہ کیتا۔ ذرا غور کرو۔

قاضی بنھ نکاح تے گھت ڈولی نال کھیڑیاں دے دتی ٹور میاں
تیور ہیوراں نال جڑاوَ گہنا دم دولتان نعمتاں ہور میاں
ٹمک مہیں تے گھوڑیاں اوٹھ دتے گہنا کپڑا تے ڈنگر ڈھور میاں
ہیر کھیڑیاں نال نہ ٹرے مولے پیا پنڈ دے وچ ہے شور میاں
کھیڑے ہیر نوں گھن کے رواں ہوئے جویں مال نوں لے وگے چور میاں

ظاہر اے کہ ہیر نوں واج چوکھا ملیا سی۔ کھیڑے ہیر نوں چھڈ کے جاناں اپنی شکست سمجھدے سن۔ تے جنج دا خالی ہتھ واپس جانا۔ انج وی مہنا گنیا جاندا سی تے اج کل وی پنڈاں وچ تقریباً ایہو حال اے۔ ایس توں اوس سمے دی سماجی حالت اگھڑ کے سامنے آگئی اے۔ اوس سمے اندر جٹاں دی بے زبانی' بے وفائی' وعدہ خلافی عام شہرت رکھ دی سی مقولہ شاعر وچ وارث شاہ نے ایس کچجی ریت دا نکھیڑا انج کیتا اے۔

یارو جٹاں دا قول منظور ناہیں' گوز (پد) شتر دا قول روستائیاں (پینڈوَاں) دا
پتاں ہون اکی جس جٹ تائیں سوئی اصل بھرا ہے بھائیاں دا

Marfat.com

جدوں ہیہن اروڑی تے' عقل آوے' جیویں کتڑا ہووے قصائیاں دا
سروں لاہ کے چتڑاں ہیٹھ دیندے مزہ آوَندا تدوں صفائیاں دا
جٹی جٹ دے سانگ تے ہون راضی چالا دیکھ لئوا ہناں خفتائیاں دا
مونہوں آکھ کڑمائیاں کھوہ لیندے کالا مونہہ کراوندے نائیاں دا
وارث شاہ ایہہ ترے ہی جھوٹھ جانوں قول جٹ سنیار قصائیاں دا

کھیڑے ہیر نون لے کے رنگ پور اپڑ گئے۔ اوہناں نوں پکا پتہ لگ گیا سی کہ ہیر نال دھکا کیتا گیا اے۔ چنانچہ اوہ کھلے جٹ بن کے ہیر نوں نال لے آئے تے اتھے آ کے پنجاب دی ریت تے روائت دے خلاف صلاح ایہہ کیتی۔

مصلحت ہیر دیاں ساہوریاں ایہہ کیتی مڑ ایہہ نہ پیکڑے گھلنی جے
متاں چاک مڑ چمبڑے وچ سیالاں ایہہ گل کساک دی ہلنی جے
آخر رن دی ذات بے وفا ہندی جا پیڑے گھریں ایہہ ملنی جے
وارث شاہ دے نال نہ ملن دینی پھر ایہہ گل نہ کسے اتھلنی جے

اہناں مثالاں توں علاوہ وارث شاہ دی ہیر وچ پنجاب دی زرعی' سماجی' سیاسی تہذیبی ثقافتی حالت تے روزمرہ پیش آون والے واقعات دے لشکارے عام لبھدے نیں۔ دوجے لفظاں وچ ہیر وارث شاہ وچ اپنے عہد دا پنجاب پوری شان و شوکت نال جلوہ گر اے ہیر پنجاب دا دیوان اے۔ ہیر پنجاب دی سیاسی تے سماجی صورت حال دی دس پاوَندی اے۔ ایس وچ اوس سمے دا تے کافی حد تائیں' اجدا پنجاب وی جھلکارے مار دا سدا اے ہیر دی کتاب اپنے دور دی اک سیاسی' مذہبی تے ثقافتی دستاویز اے جس وچ اٹھارہویں صدی دا پنجاب جھلکارے مار دا اے تے ہر پہلو بارے ہور مثالاں دیون دی ایس تھاں گنجائش نہیں۔

سوال ☆ ہیر روح تے چاک قلبوت دے حوالے نال وارث شاہ نے ہیر دا قصہ انسانی زندگی دی مقصدیت اگھاڑن لئی لکھیا اے۔ بھر روں چانن پاؤ۔

سوال (12) ☆ ہیر وارث شاہ اک عارفانہ قصہ اے جس نوں سید وارث شاہ نے اپنی فنی کمال راہیں دنیاداری تے عارفانہ مقصدیت دا شہکار بنا کے پیش کیتا اے۔ قدر آفاقی دے شارحانہ خیالات دی روشنی وچ بھر اواں جائز لئو؟

جواب ☆ "وارث شاہ دا بولنا بھیت اندر" وچ قدر آفاقی ہوری لکھ دے نیں :۔

ایہہ قصہ حمدی باری تعالیٰ تے نعت رسول مقبول ﷺ توں شروع ہوندا اے خلفائے راشدینؓ۔ پیران پیر حضرت غوث اعظمؒ تے باوا فرید گنج شکر دی تعریف توں بعد' رانجھے دے پیو موجو چوہدری دی شان' رانجھے دے بھرانواں دی رانجھے نال کھندک تے فیر موجو دی وفات دا ذکر دا اے۔ جس

Marfat.com

توں بعد بھر انواں دی دشمنی اگھڑ کے سامنے آجاندی اے۔ تخت ہزارے دی تعریف توں ظاہر ہندا اے کہ اوہی بہشت یا" عدم" اے جتھے انساناں دیاں روحاں وجود وچ آون توں پہلاں موجاں مان دیاں نیں۔

ایس توں پہلاں جو تحریر اے ایہہ قصے دے مجازی رنگ دا انگ اے تے ایس توں بعد زمین دی ونڈ تے بھابیاں دے طعنے حقیقی تے مجازی رنگ دے دوہرے جھلکارے نیں۔

تخت ہزارہ تخت ہزارے، دا بیان عارفانہ گل بات دا اڈھلا انگ اے۔ تخت ہزارہ ملک عدم دی علامت اے جتھوں انسان آوندا تے مرن توں بعد جاندا اے سب مخلوقاں وچوں انسان اجیہی مخلوق اے جہڑی اشرف ترین گنی جاندی اے گویا ایہہ :۔

وارث شاہ ہزارے دے باغ وچوں اساں پھل گلاب دا توڑیا ای

والی سوغات اے ایہہ دنیا وہ منگواہ جھل تے بیلے انسان واسطے عالم اسباب تے آخرت دی کھیتی اے جتھے انسان اپنی روحانیت نے نورانیت نوں چمکا کے تے پاکیزہ ۸ زہ کر کے اوڑک" تخت ہزارے" نوں واپس چلا جائے گا۔ جیویں :۔

منگو چھڈ کے جھل وچ میاں وارثؒ آساں تخت ہزارے نوں جاؤناں ایں

انسان دنیا وچ تاں صرف عمل کر کے اپنی آخرت سوارن لئی آوندا اے تے اوڑک ایس نے" تخت ہزارے" جانا ہی جانا اے کیوں جے ایہہ دنیا تھوڑے دناں دا کھیل اے :۔

وارثؒ شاہ نہ سویں ادھال جٹی نہیں اپیاں دے گھر لنگھنی ایں

رانجھے دا بھابیاں نال لڑ کے گھروں نکل ترنا۔ گویا عدم توں وجود دل سفر اے بھابیاں شہوت دی علامت تے انسان ایس دنیا وچ شہوت دے نتیجے وچ ای جنم لیندا اے ایہہ سین وارث شاہؒ نے انج کھچیا اے :۔

بھابی تے رانجھا

کیہا بھیڑ مچائیو ای کچیا وے متھاڈا ہیو ای سونکناں وانگ کیہا
جا سجرا کم گو ناہیں ہو جا سیا جو بناں پھیر یہا
رانجھے کھا غصہ سر دھول ماری ویکھاں چمڑی ان نوں جیویں لیہا
تسیں دیس رکھو اسیں چھڈ چلے لاہ بھائے جھگڑا گل ایہا
ہتھ پگڑ کے جتیاں مار بکل رانجھا ہوڑ یا وارث شاہؒ جیہا

نوٹ = کچیا بارے قرآن کہندا اے کہ انسان اتے اک اجیہا ویلا وی آیا کہ اوہ کوئی قابل ذکر شے نہیں سی۔ (قرآن سورۃ دھر 1)

ایہہ سفر گویا عدم توں وجود دل اے" مقولہ شاعر" راہیں وارث شاہؒ ایس حالت نوں انج بیان کردا اے

روح چھڈ قلبوت جیوں وداع ہندا تویں ایہہ درویش سدھا ریا ای
ان پانی ہزارے "دا قسم کر کے قصد جھنگ سیال" دا دھاریا ای

Marfat.com

کیتا رزق نے آن اداس رانجھا چلو چل ہی جیو پکاریا ای
کجھ وجلی مار کے رواں ہویا وارث وطن تے دیس وساریا ای

بھائیاں نے رانجھے نوں دیس نہ چھڈن بارے عرض کیتی تاں اوس اگوں آکھیا :۔

رانجھے آکھیا اٹھیا "رزق" میرا میتھوں بھائیوں کسی کیہ منگدے او
ونڈ لیا جے باپ دا ملک سارا کسی ساک نہ سین نہ انگ دے او
وس لگے جے تاں منصورؒ وانگوں مینوں چاسولی اتے ٹنگ دے او
وچوں خوش ہو اساں دے نکلنے تے مونہوں آکھدے گل پر سنگدے او

بھابیاں نے رانجھے نوں روکن دی کوشش کیتی تاں وی "رزق" والا مسئلہ سامنے آیا۔

بھابی رزق اداس جاں ہو چلیا ہن کاسنوں گھیر کے ٹھگیاں ہو

تے اخیر رانجھا "ہزاریوں" نکل کے رات ویلے ایک "مسیتے" ڈیرا لاليندا اے ایہہ میت عام میت نہیں بلکہ وارث شاہؒ موجب ماں دی کجھ اے جس وچ انسان مڈھلی منزل پوری کردا اے۔

نوٹ (1) اپنی قسمت دا رزق ایس دنیا وچ ہر کسے نوں ضرور کھانا پیندا اے۔ ایس کر کے انسان عدم توں وجود وچ آون تے مجبور ہندا اے کوئی اپنی مرضی نال نہیں اوندا۔ رزق توں مراد نرا روٹی ٹکر ای نہیں بلکہ ساری ضروریات زندگی جہڑیاں کسے نوں اللہ تعالیٰ عطا کردا اے رزق دے زمرے وچ آوندیاں نیں۔ رزق دے معنے رب دیاں عطاواں" نیں جیویں دعا : ترجمہ۔ وچ رزق دے معنے عطا کر" ای نیں یعنی یا اللہ سانوں قیامت والے دن رسول اکرمؐ دی شفاعت عطا کریں :۔

(وَرَزَقْنَا شَفَاعَتَهُ)

نوٹ (2) وجھلی : بولن دی قوت۔ وسیع معنیاں وچ وجھلی توں مراد روح والا توشہ اے جہڑا اللہ تعالیٰ ولوں ہر انسان نوں دان کیتا جاندا اے تے نالے نفس ناطقہ مولانا رومؒ اہنوں "نے" نال تشبیہ دیندے نیں۔

بشنو از "نے" چوں حکائت می کند
وز جدائی ہا شکائت می کند

نوٹ (3) انسان دا (بابا آدمؑ دا) اصلی وطن دیس بہشت سی۔ جتھے ایہہ تے اماں حوا رہندے ہندے سن۔ جنہوں وارث شاہؒ "تخت ہزارے" دے تمثیلی رنگ وچ بیان کردا اے۔ روح اوتھوں ای ایس دنیا وچ آوندی اے تے عملاں دی پٹاری بھر کے اوتھے ای چلانا کر جاندی اے :

اوہ میت ہے ماں دا شکم ہندے رانجھا تخت ہزاریوں نکل کے راتیں اک مسجد وچ آوندا اے آدھی رات ہندی اے تے مرلی وجاندا اے پنڈ دے لوک میت دے دوالے اکٹھے ہو جاندے نیں پھر مولوی صاحب دی آوندے نیں۔ مکالمہ ہندا اے۔ اخیر مولوی صاحب رانجھے نوں رات گزار کے تڑکے سار نکلن لئی کہہ کر چلے جاندے نیں۔ وارث شاہؒ نے ایس میت نوں ماں دا شکم آکھ کے ہیر دے عارفانہ رنگ ول انج اشارہ کیتا ہے۔

Marfat.com

اوہ مسیت ہے ماں دا شئکم ہندے جس وچ شب روز لنگھایا ای
شہوت بھائی تے بھکھ راہیل باندی جنہاں جنتوں مارکڈھایا ای
جہڑا بولدا ناطقہ وبجھلی دا جس ہوش دا راگ سنایا ای

کچھ لوک آہندے نیں کہ ہیر نرا مجازی رنگ دا شاہکار ای سی۔ پر وارث شاہؒ نے چالاکی نال استاد صاحب دی ناراضگی توں ڈردیاں کتاب دے اخیر وچ کجھ شعر لکھ کے کتاب نوں تصوف دے کھاتے پا دتا سی جے اوہناں دی گل ہیر دی داخلی شہادت دی روشنی رچ پرکھیے تے غلط ثابت ہندی اے اتے صحیح گل اوہ ای بن دی اے جہڑی عارفانہ رنگ والی اے۔

بھابیاں بھائیاں توں تنگ آکے تے اک بھانبی (شہوت) دے "ستان" پاروں "رانجھا جدوں وبجھلی پکڑ کے ٹریا تاں راتیں" اک مسیتے آن وڑیا۔ وارث شاہ کہندا اے۔

بھکھ ننگ نوں جھاک کے پندھ کر کے راتیں وچ مسیت دے آیا ای
ہتھ وبجلی پکڑ کے رات ادھی رانجھے مزہ تاں خوب بنایا ای
رن مرد نہ پنڈ وچ رہیا کوئی سبھے گرد مسیت دے آیا ای
وارث شاہؒ میاں پنڈ جھگڑیاں دی پچھوں ملاں مسیت وا آیا ای

جے ایہہ اک عام مسیت سی تے سوال ایہہ وے کہ بکھے رانجھے نے آوندیاں سار بھکھ مٹان دی فکر کیوں نہ کیتی تے لوکاں وچوں کسے نوں (جے اوہ سوں گئے سن) جگایا کیوں نہیں کہ مینوں روٹی دیہو۔ اوہ زمانہ ایسا سی کہ لوگ مسیتاں تے سرانواں وچ رات گزار دے سن۔ ایہہ کوئی عیب والی گل نئیں سی فیر رانجھا چپ چپیتا کیوں مسیتے وڑ گیا۔ جے اوہ ڈردا سی تے فیر سوال ایہہ اٹھدا ادھی راتیں اوہنے وبجھلی وجا کے لوکاں نوں کیوں جگایا۔۔۔؟ شاید آکھو کہ رانجھا بیوقوف جٹ سی پر اوہدی بھکھ ننگ نوں کدھر سٹو گے؟ بھلا بھکھا ننگا تھکا ٹٹا راہی ادھی راتیں وبجھلی وجا کے لوکاں نوں مسیت دے دوالے اکٹھیاں کر سکدا اے؟ فیر ایہہ وی غور کرو کہ پنڈ دے سارے سیانے مرد تے عورتاں وبجلی دی واج سن کے مسیت دے دوالے اکٹھے ہو گئے سن سوال ایہہ وے کہ بچے کیوں نہ جاگ پئے؟ ہور گل ایہہ وے پئی اونہاں وچوں کوئی بندہ مسیت دے اندر کیوں نہ وڑیا۔ کیہہ رانجھے نے بوہے ڈھو کے اندروں کنڈی ماری ہوئی سی؟ چلو جے اج وی سی تے فیر ڈھپیاں بوہیاں تے اوہدی وبجلی دی واج ستے گھوک (ادھی رات دا سماں دھیان وچ رکھو) لوکاں نوں جگان وچ کیویں کامیاب ہو سکدی سی؟

فیر ایہہ سوچو کہ جدوں مولوی صاحب آئے اوہناں وی مسیتے پیر کیوں نہ پایا؟ اوہوی باہر کھلو کے ای سوال کیوں کرن لگ پئے؟ کیہ بھلا مولوی صاحب مسیت دے اندر جا کے رانجھے نال گل بات نئیں سن کر سکدے؟ ہو سکدا اے کہ اوہ وبجلی وجان والے نوں روکن گئے ہون پر جدوں اوہ پہنچے تے اوہناں "رانجھے" نوں وبجلی وجان توں اکا منع نہ کیتا۔ شاید ایس کارن کہ وبجلی دی سریلی واج نال اوہ مست ہو گئے سن؟ چلو چھڈو پرایہہ سوچو کہ جدوں مولوی صاحب تشریف لیائے تے اوہناں وی وبجلی وجان دی شکایت اکا نہیں کیتی۔ کیوں؟ بلکہ اوہناں ایہو پرکھن دی کوشش کیتی کہ آیا "رانجھے" دا مسیت وچ قیام شرعی لحاظ نال درست اے یا نئیں۔ اوہناں پیندی سٹے آکھیا:۔

Marfat.com

ملاں آکھیا چونڈیاں ویکھدیاں ای غیر شرع توں کون ہیں دور ہو اوئے
ایتھے لچیاں دی نہیں تھاں کائی پئے دور کر حق منظور ہو اوئے
انا الحق توں کہنا ایں کبر کر کے نگ مرینگا منصورؒ ہو اوئے
وارث شاہؒ نہ ہنگ دی باس چھپ دی بھانویں رکھیے وچ کافور ہ اوئے

مولوی صاحب نے مرلی وجان دی شکایت نہ کیتی سگوں دابا ماردیاں پچھیا توں شرع داد شمن کون ایں؟ چل ایتھوں دور ہو تے نالے آکھیا میت وچ لچیاں لئی کوئی تھاں نہیں۔ توں مغرور یا ہویا لگنا ایں۔؟ تے اخیر وارث شاہؒ نے گل مکادتی کہ ہنگ دی باس اوہنوں کافور وچ رکھیاں وی چھپ نہیں سکدی۔

جس طراں مولوی صاحب نے رانجھے نوں "غیر شرع" سمجھ کے دھتکاریا رانجھاوی اگوں مولوی صاحب نوں کوئی "نراملاں" سمجھ کے اجیے مولویاں دیاں بریائیاں گنوان لگ پیندا اے تے فیر آہندا اے مولوی جی "شرع گواہیاں نوں" اسیں جانئے آں البتہ سانوں :۔

اس پلیت تے پاک دا کروواقف اسیں جان دے شرع گواہیاں نوں
جہڑی تھاں پلیت وچ لے وڑیوں شکر ربدیاں بے پرواہیاں نوں

ہن ذرا سوچو کہ رانجھا مسجد نوں "پلیت تھاں" کیوں آہندا اے جے اوہ اک کچی مچی دی مسجد سی تے اوہنوں "پلیت تھاں" کیوں آکھنا بے قوفی دی گل اے۔ تے فیر رانجھے دا "پلیت جگہ وچ" رہ کے صبر شکر کرنا تے ربدی بے پروائی اگے نیوں جانا۔ وی غور طلب اے۔!

جواب وچ مولوی صاحب وچوں بڑی رمز نال (تے اتوں انج لگدا اے جویں مولوی صاحب نرے اجڈ نیں) رانجھے نوں ای نئیں سارے اکھٹے ہوئے لوکاں نوں سمجھاندے نے آکھ دے نیں :۔

گھر ربدے مسجداں ہندیاں نیں ایتھے غیر شرع ناہیں واڑیئے اوئے
کتا اتے فقیر پلیت ہوے نال دریاں ہنھ کے ماریئے اوئے
تارک ہو صلوۃ دا پئے رکھے لباں والیاں پکڑ پچھاڑیئے اوئے
جہڑا فقہ دے عمل دا نہیں واقف اوہنوں چا سولی اتے چاڑھیئے اوئے
وارث شاہؒ خدا دے دشمناں نوں دروں کتیاں وانگ دھکاریئے اوئے

گویا مولوی صاحب نے اعتراض نہیں کیتا کہ توں "مسیت" نوں پلیت کیوں آکھیا اے نہ اوہناں آپ "مسجد" نوں پاک آکھیا۔ بلکہ گل گول مول جہی آکھی۔ "گھر ربدے مسجداں ہندیاں نیں" جویں کوئی آکھے ؎

"دل کعبہ دل گھر ہے [illegible]" یا
؎از ہزاراں کعبہ یک دل بہتر است

گویا مولوی صاحب رانجھے نال متفق نیں کہ واقعی توں پلیت جگہ وچ ایں پر ایس جگہ دے آداب ضرور دسدے نیں۔ جہڑے آداب مولوی ہوراں دسے اوہ کسے عام مسیت بارے نہیں ہو سکدے مثلاً اوہ کہندے نیں :۔

1- مسیتے غیر شرع نوں آون دی اجازت نہیں کیوں جے ایہہ ربدا گھر اے۔

Marfat.com

2- کتاتے فقیر پلیت ہندے نیں جے اوہ مسیتے آوڑن تے اوہناں نوں "بنھ کے" دریاں نال سزا دتی جاندی اے۔

3- پٹے رکھنا بھانویں منع نہیں پر جے کوئی "بے نماز" پٹے رکھے تے اوہنوں پکڑ کے "مسیتوں" پرھاں پچھاڑ دتا جاندا اے۔

4- جہڑا (مسیت بارے) فقہ دے عمل دا واقف نہیں اوہنوں سولی تے ٹنگ دتا جاندا اے۔

5- تے مکدی ایہہ کہ جہڑے ربی قانون دے دشمن ہون۔ اوہناں نوں کتیاں وانگ دوروں دھتکار چھڈی دا اے تے مسیت دے نیڑے نہیں ڈھکن دئی دا۔

ہن ذرا سوچو کہ مولوی صاحب نے جہڑیاں سزاواں دا ذکر کیتا اے اک عام مسیت وچ وڑن والے لئی اوہ سزاواں شرعی لحاظ نال درست نیں؟ یعنی

1- جے کوئی شریعت دا عامل نہ ہووے تے اوہنوں بھلا مسیتے وڑن دی اجازت نہیں ہوندی؟

2- کتا مسیتے جاوڑے یا فقیر تے کیہہ بھلا بنھ کے اوہناں نو "درے" مارے جاندے نیں۔؟ نالے فقیر تے ایک مسلمان وی ہو سکدا اے۔ کیہہ اوہنوں مسیتوں دور رکھنا جائز اے۔؟

3- پٹے رکھنا اسلام وچ جائز اے۔ بر صغیر وچ ایک بزرگ خواجہ گیسو درازؒ ہوئے نیں اوہ اسم با مسمی سن ایسے کر کے اوہناں نوں "خواجہ گیسو دراز" لمیاں زلفاں والے خواجہ۔ آکھیا جاندا سی۔ پر مولوی صاحب فرماندے نیں کہ جہڑا "بے نماز" پٹے رکھے" یا جہڑا اچھاں ودھائے اوہنوں اسیں مسیت دے نیڑے نہیں لگن دیندے کوئی پٹیاں والا مہینے پچھوں مسیتے وڑے تے کیہ اوہنوں چھٹی کرا دیاں گے؟

4- جہڑا فقہ دے عمل دا جانو نہیں اوہنوں بھلا اسیں سولی چاڑھ دیئے آں؟

5- تے ربدے دشمناں نوں (ربی قانون نہ منن والیاں نوں) دوروں کتیاں وانگ دھتکار چھڈنے آں یعنی مسیت دے نیڑے بالکل نہیں لگن دیندے؟

ایہہ گلاں پڑھ کے یا تے بندہ ایہہ سمجھے کہ مولوی صاحب نعوذ باللہ بیوقوف سن تے یا فیر ایہہ منا پوے گا کہ رانجھاتے مولوی صاحب جہڑی مسیت دی گل پئے کردے نیں اوہ عام مسیت نئیں سی بلکہ اہی مسیت سی جہدا ذکر وارث شاہؒ نے "ماں دا شکم" کہہ کے کیتا اے ایتھے ذرا اہدی وضاحت ہو جائے تاں جے گل صاف ہو کے وارث شاہ دے سروں مہنا لہہ جائے"۔

وضاحت بھانبی (شہوت) دے "طعنیاں" مجبور کیتا۔ بھکھ (خواہش) تے شرم (ننگ) والے راہوں سفر کر دا یخرج من بین الصلب والترائب "سورۃ طارق پارہ 30" دیاں منزلاں طے کر کے "رانجھا" رات دے ہنیرے وچ جدوں "مسیتے" وڑ کے بہہ گیا تے کسے نوں کوئی خبر نہ ہوئی اک مہینہ لنگھیا تے "ماں" نوں پتہ لگا اوہنے گھر والے (تے دوجیاں گھر والیاں نوں) دسیا پر سب چپ رہے۔ کیوں جے ایہہ گل اجے ایڈی اہم نہیں سی" پر جدوں ایس حالت وچ ادھی "رات" لنگھ گئی۔ جنہوں وارث شاہؒ نے رمزیہ انداز وچ "ہتھ وچھلی پکڑ کے" رات ادھی آکھیا اے تے لو تھڑے وچ جان پے گئی۔ یعنی اوہنے ------- "دی منزل طے کر لئی تے ہن ہاری ساری نور

Marfat.com

پتہ لگن ڈیہہ پیا کہ کیہہ گل بات اے۔ وارث شاہؒ نے جہڑا لوکاں نوں "مسیت دے گرد" جمع ہندیاں دسیا اے ایس دا مطلب ایہہ ای اے کہ "مسیت" کوئی عام مسیت نہیں سی لوک گرد جمع کیوں ہوئے؟ ایس لئی کہ ہر کوئی جاننا چاہندا اسی کہ آیا "رانجھے" دا "مسیتے" وڑنا غیر شرعی ذریعہ دا نتیجہ تے نہیں؟

بچے کیوں نہ جاگ پئے؟ ایسی لئی کہ اوہ اوہناں گلاں "ونجلی دی سر" دے جانوای نہیں سن "رن مرد نہ پنڈ وچ رہیا کوئی" دی رمز دسدی اے کہ سیانے لوگ سارے ای جاننا چاہندے سن۔ لیکن پنڈ دے لوک "شرعی مسلیاں" دے بہتے جانو نئیں سن۔ ایس کر کے چپ سن تے مولوی صاحب دا انتظار سی "مولوی صاحب آئے تے اوہ وی لوکاں وانگ "مسیت" دے باہر کھلوتے" راہی نوں پچھدے دسدے رہے تے جہڑے مسئلے اوہناں "مسجد" بارے بیان کیتے۔ اوہناں دی وضاحت انج اے۔

"رانجھے" پچھیا پاکی پلیتی دا حکم سانوں دسو۔ ایہہ "ناپاک" تھاں تے ربدی شان۔۔ شکر اے اوہدی ذات دا۔

مولوی ہوراں آکھیا: "مسیتاں" ربدا گھر ہوندیاں نیں۔ ایتھے "غیر شرع" لوکاں نوں آن دی اجازت نئیں۔۔ کتا (زناکار۔ در در دا بھکاری یا فقیر (شہوت پرست) پلیت ہوندے نیں اجیئے لوک "مسیت" دے نیڑے دھارے پھڑے جان تے اوہناں دی سزا درے ہے زانی دی سزا شرع شریف وچ درے ای مقرر اے تارک الصلوۃ (نکاح دا تارک) جے "پٹے رکھے" حالانکہ پٹے رکھنے ناجائز نہیں یعنی نکاح توں بغیر "صحبت" دا مرتکب ہووے تے اوہنوں اجازت نئیں جہڑا شرعی احکام نہ جان دا ہووے تے اپنی "مرضی" کرے یعنی شادی شدہ شخص زنا دا مرتکب ہووے تے اوہدی سزا "سولی" (سنگسار کرنا) مقرر اے۔

رانجھا "تارک الصلواۃ" دا مطلب پچھدا اے.....

سانوں دس نماز ہے کاس دی جی؟ کچھ لوک سمجھدے نیں کہ ارکان اسلام دی توہین ہوگئی۔ اوہناں بھانے مولوی صاحب وی اجڈ تے معاذاللہ بیوقوف سن سے رانجھا وی۔ تے پنڈ دے سارے لوک وی۔ حالانکہ نہ تے مولوی صاحب "ملاں" سن بلکہ میرے نزدیک اوہ اک عالم باعمل تے عارف کامل سن۔ نہ "رانجھا" بے قوف سی تے نہ ای پنڈ دے لوک پاگل سن ایہ سارے اپنی اپنی تھاں بڑے سیانے تے سگھڑ سی۔

رسالہ بوہل نماز وارث شاہؒ دے نزدیک زمانے دی لکھت اے اوس وچ رکعتاں دی گنتی پائیاں ٹوپا پڑوپی وغیرہ دے ناں لے کے سمجھائی گئی اے رانجھے دی نماز دی وضاحت اوہدیاں رکعتاں تے اوس بارے دوجھے مسائل رمزیہ انداز وچ پچھے نیں۔ ایہہ وی پچھیا کہ ایہہ کیہناں دے متھے ماری جاندی اے وغیرہ وغیرہ شریعت دا مسئلہ اے کہ جہڑے لوک نماز چنگی طراں دھیان نال نہیں پڑھدے۔ اوہناں دی نماز اوہناں دے منہہ تے ماری جاوئے گی

اجہیاں رمز دار گلاں رانجھے پچھیاں تے بظاہر مولوی صاحب نے "عام نماز" دا مسئلہ وی دسیا۔ پر زیادہ تر اوہ مرادی نماز یعنی "عقدہ نکاح" نوں سامنے رکھ کے وضاحتاں کرن لگ پیندے نیں:۔

Marfat.com

اساں فقہ اصول نوں صحیح کیتا غیر شرع مردود نوں مارنا ای
اساں دسنے کم عبادتاں دے پل صراط توں پار اتارنا ای
فرض سنتاں واجباں نفل وتراں نال جائزاں نچ نتارنا ای
وارث شاہؒ جماعت دے سارکاں نوں تازیانیاں مارنا ای

مقطعے وچ ساری گل صاف کردتی گئی اے یعنی شادی خانہ آبادی دا عمل لوکاں دے سامنے وچ گج کے (نماز باجماعت واانگوں) ہووے۔ جے عام معنیاں وچ ایہہ گل پرکھیے تے جماعت دے تارکاں نوں "تازیانیاں" دی سزا انصاف توں دور اے۔ مطلب ایہہ پئی شادی توں بغیر (پٹے رکھنا) جہڑا کم حرام اے شادی توں بعد (پٹے رکھنا) حلال اے۔ جس ویلے مولوی صاحب نے یقین نال جان لیا کہ رانجھے دا "مسیت" وچ قیام جائزاے تے اوہ رانجھے کوں آکھدے نیں :۔

ملاں آکھیا او نامعقول جٹا فرض کج کے رات گزار جائیں
فجر ہندی توں اگوں ای اٹھ ایتھوں سر کج کے مسجدوں نکل جائیں

"رانجھا" مسیتے وڑیا تاں وی رات دے ہنیرے وچ نکلن دا حکم ہور ہیا اے تاں اوہ وی فجر ہون توں پہلاں پہلاں (تڑکے سار منہ ہنیرے) عام مسیت ہندی تے مولوی صاحب فجر دی نماز پڑھن توں بغیر اک مسافر نوں جان لئی کیویں کہہ سکدے سن ؟ اصل گل اوہ ای سی کہ وضع حمل دا کم دی ہنیرے وچ انجام پاندا اے ہنے مولوی صاحب "جماعت دے تارکاں" نوں دریاں نال مارن دا آکھدے پئے سن تے اوہ وی اک مسافر نوں۔۔ تے ہن اک دم اوسے مسافر نوں جماعت ترک کرن دی گل اک پاسے۔۔ نماز وی مسیتے نئیں پڑھن دے رہے۔ سگوں آہندے نیں کہ فجر توں پہلاں ہی چھپ چھپا کے نکل جائیں۔ جویں اوہ مسافر نہیں کوئی چور سی ؟ جے ایہہ گل بات عام مسیت بارے ہندی تے مولوی صاحب نال رانجھے نوں جھگڑدیاں ویکھ کے پنڈ دا کوئی جوان تے غیرت کھاندا کہ اک مسافر اوہناں دے امام مسجد دی "درگت" بنا رہیا اے جے ایہہ کہئے کہ لوک مولوی صاحب دیاں "بریائیاں" توں واقف سن ایس کرکے چپ رہے تاں سوال ایہہ وے کہ اک برے مولوی نوں اوہناں امام کیوں بنایا ہویا سی جے آکھیے کہ لوک وی کہڑا چنگے سن تے فیر سوال ایہہ وے کہ۔ بھلا ! بھیڑے لوکی کسے بدکار مولوی نوں اپنا امام بنالیندے نیں ؟ پنڈاں دے غیرت مند لوک کنے وی بھیڑے ہون۔۔ دین دے معاملے وچ اوہ کسے غلط بندے نوں اپنا امام نہیں بناندے۔۔ فیر مولوی صاحب تے رانجھے دے مکالمیاں دے دوران پنڈ دا اک بندہ وی نہیں بولیا۔۔ کیوں۔۔ ؟۔۔۔ ایس کرکے کہ ایتھے بولن دی جا کوئی نئیں سی کہ سارے اوسے راہوں لنگھ کے آئے ہوئے سن۔۔ مولوی صاحبو دی اپنا فرض ادا کر رہے سن۔ حلال حرام دی تمیز سکھانا اوہناں دا فرض سی جائز تے ناجائز دا نتارا کرنا سی۔۔ سو جدوں گل نتر گئی۔ مولوی صاحب لوکاں توں پچھیوں بغیر ای۔۔ (حالانکہ اوس سمے پنڈ دے مولوی صاحب دا درجہ عام طور تے اک "کمی" دا درجہ ہندا سی۔۔۔ کیوں جے سارے زمیندار مولوی صاحب نوں وی ہر فصل تے "سیپ" دے دانے دیندے ہوندے سن اج کل وی بعض پنڈاں وچ ایہو حال اے) رانجھے نوں نصیحت کرکے نکل

Marfat.com

جاندے نیں۔ ایس توں ثابت ہویا کہ مولوی صاحب ''سیپی'' نہیں سن اوہ اللہ والے مولوی سن۔ اوہ لوکاں توں بے پرواہ سن۔۔۔ سچی گل آکھی پن چھان کیتی تے سچ نتار کے اگانہہ ہوئے۔ جے کوئی آکھے کہ مولوی ہوراں پنڈ والیاں توں ڈر دیاں رانجھے نوں مونہہ ہنیرے کھسکن لئی آکھیا سی کہ سویر نوں بے عزتی نہ ہووے۔ ! تے ایہہ غلط اے۔۔ کیوں جے 'رن مرد دیکھے ''مسیت'' دے دوالے جمع ہو چکے سن اوہناں دے سامنے جہڑی ''بے عزتی'' ہونی سی اوہ ہو چکی سی سویر نوں ہور اپدوں ودھ کیہہ ہونا سی ؟۔۔۔ ایس توں ثابت ہویا کہ مولوی صاحب دے سچ نتارن نال لوکاں وی تسلی ہو گئی تے اوہ چپ کر کے گھراں نوں چلے گئے تے ''رانجھا'' فجر توں پہلاں ای ''سرکج کے'' نکل جاندا اے۔

بقول وارث شاہ :۔

''چڑی چوہکدی نال جاں ترے پاہندی پیاں دودھ دے وچ مدھانیاں نیں''۔

رانجھے دا مسیتوں کوچ جدوں صبح صادق ہوئی تاں رانجھے نے مسیتوں چھوٹ وٹی یعنی جدوں حمل دی مدت پگ گئی تاں رانجھے نوں ''مسیتوں'' نکلنا پیا۔

وارث شاہ موجب :۔

چڑی چوہکدی نال جاں ترے پاہندی پیاں ددھ دے وچ مدھانیاں نیں
ہوئی صبح صادق جدوں آن روشن مندوں لالیاں آن چچلانیاں نیں
رانجھے کوچ کیتا آیا ندی اتے ساتھ لدیا پار مہانیاں نیں
وارث شاہ میاں لڈن وڈا گبن کیا شہد دا لدیا بانیاں نیں

اہناں چونہ مصرعیاں وچوں پہلے دو مصرے سادے نقاداں لئی بڑی اہمیت رکھ دے نیں۔ جنہاں موجب وارث شاہ نے اہناں وچ صبح دا نظارہ کرادتا اے۔ واقع ایتھے صبح صادق دا سین چنگی طراں پیش کیتا اے تے نال ای لڈن تے ندی دا ذکر اے لفظ ''ک پن'' دے معنے نیں ''ثواب سمجھ کر کسے نیک کم نوں انجام نہ دین والا (بلکہ ہر نیک یا بد کم دی مزدوری کھٹن والا) یعنی بے مروت :۔

(پن : ثوابکپن۔ اہدی ضد جویں : اہ کراہ پتا کپتا کپن : ایتھے منفی معنیاں والا اسم فاعل ہے)

ندی ''جدوں'' صبح صادق ہو گئی'' مسافر نے کوچ لئی لک بنھیا۔ یعنی رانجھے دی پیدائش دا وقت آیا تاں اوس کیفیت نوں وارثؒ نے ندی دے تمثیلی انداز وچ بیان کیتا اے۔ یعنی ماں دے پیٹ توں باہر آون دا مرحلہ۔ ندی دا تمثیلی روپ دھار کے سامنے آیا اے۔

رانجھے دی پیدائش جمدے بچے کول کجھ نہیں ہندا نہ پیسہ دھیلا نہ کپڑا لتا نہ کوئی ہور شے پیدائش ویلے ایہہ ننگ دھڑنگ دوجیاں دا محتاج ہندا اے۔ ایہو حال رانجھے دا اے ایہہ پیدائش دی منزل طے کر کے دنیا وچ آنا چاہندا اے۔

رانجھے آکھیا لڈن ملاح نوں :۔

رانجھے آکھیا پار لنگھا لا مینوں چاہڑ لے رب دے واسطے تے

Marfat.com

لڈن آکھیا:

اسیں رب کہیہ جان دے ڈھیکیا اوئے بیڑا ٹھیہلدے ڈب دے واسطے تے

رانجھا بولیا:۔

ہتھ جوڑ کے منتاں کر کے رانجھا ترلے کراں میں جھپ دے واسطے تے
تسیں چاہڑ لکو مینوں وچ بیڑی چپو دھکساں رب دے واسطے تے
وارث شاہ رس آیا نال بھائیاں منت کراں "سبب" دے واسطے تے

یعنی رانجا کہندا اے کہ میں ایہہ "ندی" جلدی پار کرن خاطر ترلے منتاں پیا کرناواں۔ تسیں مینوں بیڑی تے چاہڑھ لکو میں چپو دھکاں گا۔ (در دزہ ول اشارہ اے) اخیر آکھیا کہ بھائیاں نال رس کے آیا ہاں تے میرا واہ ہن سبب (عالم اسباب) نال اے لیکن لڈن نئیں۔ من دا: بقول وارث شاہ آخر "رانجھا" دریا دے کنڈے تے اک پاسے جا کے بہہ گیا۔ تے اپنا دکھ اراگ چھوہ دتا:۔

گاوے سد فراق دے نال رو وے اتے وگھلی شبد سنا بیٹھا
جو کوئی آدمی تریمت مرد ہیسی پتن چھڈ کے اوس ول جا بیٹھا
رناں لڈن جھیل دیاں بھرن مٹھیں پیرو وہاں دے وچ ٹکا بیٹھا
غصہ کھا کے لئے جھبیل جھیاں اتے دوہاں نوں ہاک بلا بیٹھا
پنڈا باہوڑیں جٹ لیجاگ رناں کہیا شغل ہے آن جگا بیٹھا
وارث شاہ اس موہے نیں مرد رناں نہیں جان دے کون بلا بیٹھا

ایہہ وی اک کیفیت اے جدوں بچے نوں تک کے آس پاس دے لوک تے رشتے دار قدرتی طور تے ہمدرد بن کے آگا نہہ ودھدے نیں تے اپنی محبت دا اظہار کردے نیں حتیٰ کہ اہناں دی حالت اہ ہو جاندی اے:۔

(100) سیں و نجھیں جھناں دا انت ناہیں ڈب مریں کا ٹھل نہ سجناں او
چاہڑ موڈھیاں تے تینوں اسیں ٹھلاں کوئی پلک دی ڈھل نہ سجناں او
ساڈا عقل شعور تیں کھس لٹا رہیا کھوکھڑا بل نہ سجناں او
ساڈیاں اکھیاں دے وچ وانگ دھیری ڈیرہ گھت بوہ ہل نہ سجناں او
وارث شاہ میاں تیرے چوکھنے ہاں ساڈا کالجہ سل نہ سجناں او

رانجھا دنیا وچ آؤندا اے

بقول سید وارث شاہ:۔

دو نہاں باہاں توں پکڑ رنجھیڑے نوں مڑ آن بیڑی وچ چاڑھیا نیں
تقصیر معاف کر آدمی دی مڑ آن بہشت وچ واڑیا نیں
گویا خواب دے وچ عزازیل ڈٹھا اہنوں پھیر مڑ رش تے چاہڑیا نیں
وارث شاہ نوں ترت نہوا کے تے نڈھی ہیر دے پلنگ تے چاہڑیا نیں

یعنی رانجھا "ندی" والا مرحلہ طے کر کے ایس دنیا وچ آیا تاں گویا آدمی دی غلطی معاف کر کے اہنوں

Marfat.com

مڑ کے بہشت وچ رہن دا اجازت نامہ مل گیا۔

تقصیر معاف کر آدمی دی کہندے نیں کہ جدوں بابے آدمؑ تے مائی حوا نے عزازیل (شیطان) دے کہن نال غلطی کھا ہدی تاں رب نے اہناں نوں زمین تے سٹیا۔ آدم علیہ السلام لنکا دے پہاڑ تے ڈگے تے مائی حوا سعودی عرب وچ جدہ دے مقام تے تے فیر اپنی غلطی دی معافی منگدے تے ایک دوجے نوں لبھدے رہے تے تن سو سال تک روندے پھردے رہے۔ آخر جدوں ملاقات ہو گئی تے تقصیر وی معاف ہو گئی۔ تے فیر اللہ تعالیٰ نے دو نہاں نوں مڑ کے بہشت وچ کچھ عرصہ رکھیا تے بعد وچ زمین تے نائب بنا کے بھیجیا۔

جمدے بچے لئی بہشت جمن توں پہلاں نو مہینے تک بچے داماں دے پیٹ وچ رہناتے ہر طراں دیاں تکلیفاں جرنیاں تمثیلی رنگ وچ گویا اہ مدت اے جہڑی بابے آدمؑ تے اماں حوا نے بھلیکھا کھان مگروں وچھوڑے وچ گزاری سی تے جمن توں بعد ہوش سمبھالن تک دی مدت گویا ایہہ زمانہ اے جدا اہناں دی تقصیر معاف کر کے اہ مڑ کے بہشت وچ لے جائے گئے۔ بچے واسطے بہشت دا قائم مقام ایہہ معصومیت دا زمانہ ایں جس وچ بچہ نیک بد توں واقف نہیں ہندا۔ ایہہ نماز روزہ حج زکواۃ وغیرہ لئی مکلف نہیں ہندا ایہہ گناہاں توں پاکیزہ ہندا اے اس پاکیزگی تے معصومیت نوں وارث شاہ نے "ہیر دا پلنگ" کہہ کے گل اگانہہ توری اے۔

ہیر سلیٹی "رانجھا" جد دنیا وچ آیا تاں اہنوں نہواد ھوا کے ہیر سلیٹی دے پلنگ تے چاہڑ دتا۔ بقول وارث شاہ :۔

رانجھے پچھیا :۔

یارو پلنگ کیہا سنے سیج ایتھے ؟
لوکاں آکھیا "ہیر سلیٹڑی دا"

کون ہیر ؟ بقول سید وارث شاہ!

بادشاہ سیالاں دے ترنجناں دی مہر چوچک خان دی بیٹڑی دا
شاہ پری نت اے پناہ اس توں اہ تھاں اس مشک لپیٹڑی دا
اسیں سبھ جھبیل تے گھاٹ پتن سبھو حکم ہے اوس سلیٹڑی دا
یعنی ہر شے دی مالک اہ "ہیر" اے جہڑی چوچک خان دی لاڈلی اے۔

بیڑی : دنیا دا میلا جد اک بچہ دنیا وچ آوندا اے تاں اہدی معصومیت دے سامنے ایس دنیا دی کوئی وقعت نہیں ہندی پر اوہ وسدی رسدی دنیا از لاں توں چلدی آ رہی اے۔ دنیاوی وسوں دا نقشہ رانجھا (نومولود بچہ) دے حوالے نال وارث شاہ نے "بیڑی" دے تمثیلی روپ وچ انج کھچیا اے :۔

بیڑی نہیں ایہہ انجن دی بنی بیٹھک، جو کوئی آوے سو سدا بہاؤندا اے
بڈھا وڈا میر، فقیر بیٹھے کون پچھارا اے کہڑی تھاؤں دا اے
جویں شمع نے ڑگن پتنگ دھڑ دھڑ تویں نیں مہیٹن لنگھ آوندا اے
گویا خضرؑ دا بالکا آن لتھا اے حناں کھناں شیر پنیاں لیا وندا

1۔ ایتھے ہر طرح دے لوک وسدے نیں۔ کوئی کسے نوں اہمیت نہیں دیندا۔

Marfat.com

2۔ نیں : ندی مہیٹن : جھتہ، گروہ یعنی جویں شمع اتے پروانے مسلسل ڈگدے نیں انج ای ایس دنیا وچ نویاں روحاں ملک عدم وچوں دھڑا دھڑ آرہیان نیں۔

3۔ بچے دی پیدائش اتے خوشی پاروں ہر کوئی مونہہ مٹھا کرن کران واچاہوان ایں۔

ایتھے جنج دا لفظ بڑا اہم اے جویں اکو بندے دی نت نت جنج نہیں چڑھ دی۔ انج ای کوئی بندہ روز روز نہیں جمدا بلکہ اکو واری جمدا اے۔

ندی پار کر کے رانجا بیٹھا ای سی کہ :۔

لوکاں پچھیا میاں توں کون ہندا ایں ان کسے نہ آن کھوالیا ای
تیری صورت بہت ملوک دسے ایڈا جفر توں کاسنوں جالیا ای
انگ ساک توں چھڈ کے نس آیوں بڈھی ماں تے باپ نوں گالیا ای
اوہلے اکھیاں دے تینوں کیویں کیتا کہناں دوتیاں دا قول پالیا ای

یعنی اے انسان! توں بڑا سوہل ایں توں کسے دشمن دا قول پورا کرن تے ایس دنیا وچ نئیں آیا؟۔۔ رانجھے دسیا کہ :۔

گھر ماپیاں دے رہیا لاڈلا میں دیکھو سائیں نے کھیڈ وکھایا ای
وارث رب دے باجھ نہ تانگھ کوئی بانا فقر دا اساں وٹایا ای

یعنی میں اپنی مرضی نال ایس دنیا وچ نہیں آیا سگوں اللہ نے اپنی مرضی نال گھلیا اے تے مینوں صرف ربدا آسرا اے کہ عدم وچوں وجود وچ آ کے فقیر بننا پے گیا اے۔ ارشاد باری تعالیٰ اے وَ اللّٰہُ الْغَنِیُّ وَاَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ (قرآن) (اللہ غنی اے تسے سبھ محتاج او) یعنی انسان ایس دنیا وچ آ کے محتاج ہو جاندا اے۔ رانجھے نے فقر دا بانا وٹان واجو کہیا تاں اہدا مطلب ایہی اے ورنہ عام معنیاں وچ تاں اک مسافر فقیر نہیں ہندا البتہ دیس والیاں دا محتاج ضرور ہندا اے۔

بیڑی وچ ہیر دا پلنگ "رانجھا" اگے ودھیا تاں بیڑی وچ اک پلنگ اتے سیج وچھی ہوئی سی۔ اہ پلنگ ہیر سلیٹی دا سی۔ رانجھا بیڑی (نو مولود لئی نویں دنیا) والے (روحانی) پلنگ تے چڑھ کے وجلی وجان لگ پیا۔ جنہوں سن کے لوک خوش ہو گئے (بچے نوں روندیاں یا ہسدیاں دیکھ کے) اہ بچے دی معصومیت دا زمانہ اے۔ تے ہن روحانیت جہڑی کہ بچے دے نال نال رہندی اے اہدا سواگت ڈرامائی انداز وچ کر دی اے۔ جنہوں وارث شاہ "ہیر" دا تمثیلی روپ دتا اے اہ غصے نال رانجھے نوں چھمکاں مار کے جگاندی اے۔

رانجھے اٹھ کے آکھیا واہ سجن
ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

معصومیت (روحانیت) بچے دے نال نال ست سال تک گوڑھے انداز وچ رہندی اے، فیر گیارھویں سال تک ذرا مٹھی پے جاندی اے تے جدوں بچہ باراں سال دا ہندا اے تاں اہنوں نیکی بدی دی پچھان ہو جاندی اے۔ ہن جے کر روحانیت ول دھیان کرے تاں اہ اہدے نال رہوے گی۔ ورنہ وچھڑ جائے گی کیوں جے ایس عمر وچ انسان اتے نفسانی خواہشاں دی تکمیل دا

Marfat.com

ہ ودھ پھل کے جوان ہونا شروع ہو جاندا اے۔
ش شاہؒ دا کمال ایہہ وے کہ ہیر نوں بھانویں مجازی رنگ وچ پڑھیے تے بھانویں عارفانہ انداز وچ
دونوں لحاظ نال ٹھیک ٹھاک جاپدی اے پر دونہاں پرتاں موجب سلامی تعلیمات دے منافی
رادر کوئی گل نظر نہیں آوَندی جیئے کسے نوں آوَندی اے تے اوہدی اپنی سمجھ دا قصور اے۔

سخن شناس نہ ای دلبرا خطا ایں جاست

فانہ رنگ بارے ہور چانن پان توں پہلاں میں ہیر دے مجازی رنگ نوں سامنے رکھ کے گل کتھ
اں گا۔
ازی رنگ مجازی لحاظ نال ہیر اک اجہی جوان جہان کڑی دا قصہ اے جہدے ماپے عزت آور
لے تے خوش حال نیں۔ اوہ لڑکی دے ورہارے اوہدی مرضی دا خیال رکھن والے جاپدے نیں۔
نانچہ ہیر جدوں رانجھے نوں چاکری لئی راضی کر کے پیو کول لیا نوندی اے اوس ویلے رانجھے دا
ارف کراندیاں جس اہم بات ول اوہنے اشارہ کیتا اوہ اوہدی اپنی "پسند" دا اظہار وی اے

میری جان "بابل جیویں" ڈھول راجہ" ماہی مہیں واڑھونڈ لیا ئیاں میں

تے جدوں ماں نال رانجھے بارے گل کیتی اوتھے وی اجہی سینت مار گئی۔

مائے کرم جاگے ساڈے منگو آں دے ساو اصل جٹیڑا گھیریا میں

چوچک نے پن چھان کرن مگروں ہیر دی سفارش من لئی :۔
تیر اکھنا اساں منظور کیتا مجھیں ویہہ سمھال کے ساریاں نیں یعنی ہیر نے اپنی پسند دا ہون والا خاوند
چن کے ویاہ لئی راہ پدھری کرنی شروع کر دتی۔ کیوں جے رانجھا اوس ویلے نراکنگلا راہی سی۔ رانجھے
نے ہیر نوں ٹوہیا پئی متاں میرے نال دھروہو جاوے ہیر نے یقین دلاندیاں آکھیا۔

مینوں بابلے دی قسم رانجھیا وے مرے ماں جے تدھ تھیں مکھ موڑاں
تیرے باجھ طعام حرام مینوں تیرے باجھ نہ کسے نال انگ جوڑاں
خواجہ خضر تے بیٹھ کے قسم کھاہدی تھیواں سور جے پریت دی ریت توڑاں
کوہڑی ہو کے نین پر ان جاون تیرے باجھ جے کنت میں ہور لوڑاں

قرآن موجب موحیٰ بارے حضرت شعیبؑ دی ایک بیٹی نے پیونوں آکھیا سی :۔
"بابلا! اہنوں نوکر رکھ لے چنگا نوکر جہڑا رکھنا چاہی اے اوہی اے طاقت ورتے امانت دار (القصص
27)
چنانچہ جدوں حضرت موسیٰؑ نے مدت پوری کر دتی تاں آپؑ نوں اک لڑکی دا رشتہ مل گیا جس نوں
لے کے آپؑ مصر ول ترپئے۔
حضرت موسیٰؑ دا واہ ایک نبیؑ نال سی۔ ایس کر کے وعدہ خلافی نہ ہوئی پر رانجھا اک عام مسلمان سی
جہدا واہ اک جٹ مسلمان گھرانے نال سی۔ چنانچہ کیدو دیاں شرارتاں پاروں بارہ سال دی مقررہ
مدت پچھوں جدوں چوچک نے رانجھے نوں چھٹی کرا دتی۔ اوس ویلے ہیر دی ماں نے جہڑے لفظ
آکھے۔ اوہناں توں ایہہ گل ہور ٹکھڑ کے سامنے آوَندی اے کہ رانجھے نال ہیر دا ویاہ کرن دی گل
کوئی کچی پکی گل نہیں سی بلکہ بڑی پکی پیڈی گل سی۔

Marfat.com

ملکی گل سناؤندی چوچکے نوں چاک بہت ویندا بددعا میاں
باراں برس مہین اوس چاریاں نیں کیتی نہیں سوچوں چرامیاں
"حق" کھوہ کے چا جواب دتا "مہیں چھڈ کے گھراں نوں جامیاں"
پیریں لگ کے جامنا اس نوں آہ فقر دی بری پے جامیاں
وارث شاہؒ فقیر نے چپ کیتی اوہدی چپ ہی دیوگ رڑھا میاں

کیدو دیاں شرارتاں پاروں چوچک نے رانجھے نوں جواب چاد تا تے برادری نال صلاح کر کے اپنی مرضی نال اوہدا ویاہ سیدے کھیڑے نال کرن دا متا پکایا۔ ہیر نے پہلاں وی قاضی، چوچک، ویر سلطان تے ماں ملکی نال جھیڑے بنھدیاں آکھیا سی کہ رانجھا میری پسند اے ویاہ اوہدے نال ای کراؤاں گی پر ظالماں نے اوہدی پیش نہ جان دتی ہن نکاح سمے وی ہیر نے انکار کر دتا اللہ جانے اوہ لوک جھڑے ہیر نوں اک صندل کڑی کہہ کے اوہدی بکھیدی کر دے نیں تے باراں برس والے معاہدے نوں اوہ کیوں بھل جاندے نیں۔ تے نالے اوہ کھڑے منہ نال ایک جوان جہان کڑی نوں اوہدی پسند دا خاوند چھڈ کے "اپنی مرضی دا" خصم کران دے حق وچ نیں؟ حالانکہ چاکر رکھن ویلے ہیر نے "ڈھول راجہ" وغیرہ دے کھلے ڈھلے لفظاں نال اپنی پسند دا اظہار پیو دے سامنے کر دتا سی۔ پر اک لڑکی دا زور اک پاسے تے سارا پنڈ اک پاسے وکے ہوئے قاضی ہوری وی ہیر دے خلاف نیں۔ جدوں کوئی واہ پیش نہیں جاندی تے آکھیو نیں :۔

قاضی آکھیا ایہہ جے روڑ پکا ہیر جھگڑیاں نال نہ ہار دی اے
لیاؤ پڑھو نکاح مونہہ بنھ اس دا قصہ کوئی فساد گزار دی اے

ہیر نال "نکاح" دے ناں تے جھڑا ظلم کیتا گیا اوہدی دھم سارے پنڈ وچ پے گئی۔ کھیڑیاں نوں وی علم ہو گیا کہ ہیر ایس نکاح بارے رضامند نئیں پر جھوٹھی انا پاروں کھیڑے ہیر نوں لے کے نس ترے

ہیر کھیڑیاں نال نہ ترے مولے پیا پنڈ دے وچ ہے شور میاں
کھیڑے ہیر نوں گھن کے رواں ہوئے جویں مال نوں لے وگے چور میاں

جھڑا کم مولانا روم نے اپنی مثنوی توں لیا سی اوہی کم وارث شاہ نے ہیر رانجھے دے قصے توں لیا اے تے کتاب دے آخر وچ۔۔۔۔ وضاحت وی کر چھڈی اے

اسلامی تعلیمات دی روشنی وچ دیکھئے تاں ایہہ قصہ غیر اسلامی ہر گز نئیں۔ شرع شریف وچ نکاح واسطے لڑکی دی رضامندی اشد ضروری اے جدوں لڑکی رولا پا کے کسے نکاح توں انکاری ہو رہی ہوے۔ ایسی صورت وچ دھکو زوردی دے "نکاح" نوں ٹھیک من لینا کتھوں دا انصاف اے ہیر دا "ویاہ" شریعت دی رو نال ظلم تے وڈھیکی سی پر جتھے ظالماں نے ظلم اتے لک بنھیا ہووے اوتھے اک بے وس لڑکی دی جرات قابل داد اہون دے باوجود اوہدی شکست دا منظر ایناں دردناک اے کہ ایس قصے نوں پڑھن والا ہیر تے رانجھے دا ہمدرد بن جاندا اے۔ ہیر دے قصے راہیں وارث شاہؒ نے اسلامی تعلیم دا پرچار کیتا تے معاشرے وچ عورتاں دے حقوق دی جنگ لڑ دیاں اوہناں دی حفاظت تے سمجھال کیتی۔ وارث شاہؒ نے عورتاں دے حقوق دی پامالی نوں روکن لئی ایہہ قصہ لکھیا جہنے

Marfat.com

اوہناں دے حقوق دی بحالی وچ مثبت کردار ادا کیتا۔وارث شاہؒ نے رسم ورواج وچ کھبے مسلماناں نوں پیغام دتا کہ لڑکیاں دا نکاح اوہناں دی مرضی دے خلاف کرنا شرع دے خلاف اے تے ظلم دے خلاف آواز بلند کرنا عین اسلام اے ظلم دے خلاف چالاں چلنا اسلامی روح دے عین مطابق اے ظلم نوں روکن لئی تن من دھن دی بازی لا دینا رسم شبیریؓ اے۔ دشمن توں بچن لئی بھیس وٹانا اسلامی تعلیمات دے خلاف نہیں تے اپنے مقصد دا گوہر ہتھوں نہ گوانا اسلام دا اصل تقاضا اے وعدہ اسلام وچ بڑی اہمیت رکھدا اے جان جائے تے جائے پر وعدہ خلافی نہ ہو جائے۔ حضورؐ دی زندگی وچ وعدے دی اہمیت کسے توں چھپی ہوئے نہیں پر جھوٹی انانوں وقار دا مسئلہ بنان والے کوڑھے حق تے انصاف دا خون کر چھڈدے نیں ایس ریت نوں رکن لئی وارث شاہؒ نے ہیر لکھ کے حقیقت دا پرچار کیتا اے۔ جے علامہ اقبالؒ ورگیاں دے آرنلڈ جیئے استاد ہو سکدے نیں تے اوہ پی ایچ ڈی لئی جرمنی جا سکدے نیں تے فیر وی اوہ نہ صرف آپوں پکے مسلمان رہے بلکہ اوہناں دنیا دے مسلماناں نوں جگا کے اگانہہ ودھایا۔ تے میں سمجدا آں کہ جے رانجھا اپنے مقصد کارن کسے بالناتھ دے مکتب وچ جاوڑے تے اوتھوں "جوگ" دی ڈگری لے کے ظلم دے خلاف لک بنھ ترے تے ایہہ گل اوہدے اسلام دے قطعاً خلاف نہیں جاندی کیوں جے جدوں رانجھا ہیر نوں حاصل کرن وچ کامیاب ہو گیا تاں اودوں

"لاہ مندراں جٹاں مناسٹیاں سر سوہنی پگ بنھایو نیں"

والہ مرحلہ آگیا۔ گویا مجازی لحاظ نال وی ایہہ قصہ غیر اسلامی ہرگز نہیں۔

کشف المحجوب تے ہیر دا قصہ ہن ذرا ہیر دے عارفانہ رنگ ول جھاتی مارو، وارث شاہؒ نے لکھیا اے۔

ایہہ روح قلبوت دا ذکر سارا نال عقل دے میل ملایا ای

وارث شاہؒ موجب "ہیر": روح اے "رانجھا: قلبوت، یعنی جسم پنج پیر:۔ پنج حواس، کیدو لنگا: شیطان۔ سید اکھیڑا: عزرائیل۔ عیالی۔ منکر نکیر۔ بھابی شہوت، سہتی۔ موجوگ۔ عورت۔ مسیت ماں دا شکم۔ بالناتھ۔ پیر استاد۔ جھنگ۔ پیکے تے دنیا۔ ترنجن۔ بد اعمالیاں۔ وغیرہ

ہیری (قدر آفاقی) تحقیق موجب وارث شاہؒ نے اپنے تمثیلی قصے دے عارفانہ رنگ دی بنیاد کشف المحجوب (مصنفہ حضرت داتا گنج بخش ہجویریؒ) دے "کامل ترانسان" اتے رکھی اے ثبوت کارن کامل ترانسان دے متعلقہ اقتباس دا اردو ترجمہ من وعن دتا جا رہیا اے۔

کامل ترانسان "واضح رہنا چاہیے کہ محققین کے نزدیک بااعتبار ترکیب کامل ترانسان تین معنی سے ہے۔ ایک روح۔ دوسرے نفس اور تیسرے جسم۔۔ اور اس کے ہر ذات وجود کے لئے ایک صفت ہوتی ہے جو اس کے ساتھ قائم ہوتی ہے روح کے لئے عقل۔۔ نفس کے لئے خواہش اور جسم کے لئے احساس۔

"انسان سارے عالم کا نمونہ ہے اور عالم دونوں جہان کا نام ہے۔ انسان میں دونوں جہان کی علامت و "نشانی" ہے۔ اس جہان کی نشانی پانی مٹی ہوا اور آگ ہے۔ اسی سے بلغم خون، صفرا اور سودا کی ترکیب

Marfat.com

ہے۔ اور اس جہان کی نشانی جنت، دوزخ اور میدان قیامت ہے۔ انسان میں بہشت کی لطافت کی
مقام روح ہے۔ دوزخ کی آفت کا قائم مقام نفس ہے اور عرصات یعنی میدان قیامت کے قائم
جسم ہے ان دونوں معنی کا جمال قہر و محبت ہے لہٰذا جنت خدا کی رضا کی تاثیر اور دوزخ اس کی نارا
کا نتیجہ اسی طرح مومن کی روح معرفت کی راحت اور اس کا نفس حجاب و ضلالت سے ہے جب
مومن قیامت (فانی جسم) میں دوزخ (نفس) سے نجات حاصل کر کے، جنت (رضائے الٰہی)
نہ پہنچے۔ وہ دیدار الٰہی کی حقیقت سے بہرہ ور نہیں ہو سکتا اور مراد کی تحقیق میں نہیں پہنچ
اور حقیقت قربت و معرفت جو کہ روح کی اصل ہے حاصل نہیں کر سکتا۔ لہٰذا جو شخص دنیا میں ا
پہچانتا ہے اور دوسروں سے منہ موڑ کر راہ شریعت پر قائم رہتا ہے وہ قیامت میں دوزخ اور پل ص
کو نہ دیکھے گا۔

"خلاصہ یہ کہ مومن کی روح اسے جنت کی طرف بلانے والی ہوتی ہے کیونکہ دنیا میں وہ جنت
نمونہ ہے اور نفس دوزخ کی طرف لے جانے والا ہوتا ہے کیونکہ وہ دنیا میں دوزخ کا نمونہ ہے ا
مومن و عارف ربانی کے لئے عقل۔ مدبر کامل ہے اور جاہل و نادان کے لئے نفس کی خواہش
ناقص قائد ہے۔ عارف کی عقل کی تدبیر درست و صواب اور دوسرے (جاہل و نادان) کی (خواہ
کی تدبیر) خطا لہٰذا طالبان حق پر واجب ہے کہ ہمیشہ نفس کی مخالفت پر جمے رہیں تاکہ اسکی مخالف
پر عقل و روح مدد کرتی رہے کیونکہ وہ اسرار الٰہی کا مقام ہے و اللّٰہُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ) ترجمہ منق
از کشف المحجوب ص 269 نسخہ سمرقند مترجم علامہ مفتی غلام معین الدین نعیمی طبع اول 978
ناشر نوری بک ڈپو بازار داتا گنج بخش لاہور)

وارث شاہؒ دا عارفانہ رنگ داشاریہ۔ تے کشف المحجوب دی اپردتی عبارت وچ جہڑی مماثلت ملد
اے اوہ میری تحقیق دی تصدیق واسطے بنیادی مواد مہیا کردی اے۔ دوجے لفظاں وچ قصہ
وارث شاہؒ وچ انسان نوں کامل تر انسان بن لئی پریا گیا اے پر نال ای ایہہ وی دسیا گیا اے کہ ا
مادی دنیا وچ قدم قدم تے نفس دی خواہش انسان دا پچھا کردی اے۔ ایس کارن نفسانی حجاباں
اوہنوں قربت تے معرفت توں دور رکھدے نیں۔ اللہ پاک دا ارشاد اے وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ ر
وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى "تے جہڑے اپنے رب دے مقام توں ڈر
دے نیں تے نفسانی خواہشاں توں بچدے نیں۔ بے شک اہناں دا ٹھکانا جنت اے"
حضور علیہ السلام دا ارشاد اے "میری امت واسطے سب توں ودھ خوفناک چیز نفس دی پیروی۔
لمیاں امیداں نیں"

کشف المحجوب مذکور (ص 281) وچ داتا صاحبؒ فرماندے نیں :۔

اردو ترجمہ :۔ جسکی حرکات خواہش کی پیروی میں ہوں اور وہ اس سے راضی ہو وہ حق تعالیٰ سے
دور ہے اگرچہ تمہارے ساتھ مسجد میں ہو اور جس کی حرکات خواہش سے پاک ہوں اور وہ اس کی
(نفس کی) پیروی سے نفرت کرے وہ حق تعالیٰ کے نزدیک (قریب) ہے اگرچہ کلیسا میں ہو۔
ایس سلسلے وچ داتا صاحبؒ بیان کردے نیں۔ کہ ابراہیم خواص ایک راہب نوں ملن گئے جہڑا ست
سال توں زہد وچ مشغول سی۔ حالانکہ رہبانیت دی مدت چالی سال توں ودھ نہیں ہندی ابراہیم

Marfat.com

خواصؒ جدوں راہب دے گرجے کول اپڑے تے راہب نے اپنے آپ گرجے دی کھڑکی کھولی تے آکھیا "مینوں پتہ اے توں کہڑی گلے ایتھے آیا ایں ؟۔۔ میں ایتھے رہبانیت کارن ستر سال توں نہیں بیٹھا۔ بلکہ میرے نال اک کتا اے جہڑا خواہش دے لحاظ نال بڑا باغی تے زور آور اے میں اوہدی راکھی پیا کرناواں تاں جے لوک اہدی بریائی توں بچے رہن"۔

ابراہیم خواصؒ ہوراں راہب دیاں گلاں سنیاں تے اللہ پاک اگے عرض کیتی۔ "مولا توں بڑا قادر ایں کہ کھلی گمراہی وچ پئے ہوئے بندے نوں وی صحیح طریقے تے راہ راست نال نواز دا ایں"

(وارث شاہ دا بولنا بھیت اندر صفحہ ۷۴ تے ۷۴)

سوال 13 ☆ وارث شاہ دی ہیر وچ روح دا کیہ مقام اے۔ ہیر وارث شاہؒ دے حوالے نال بھر واں ویروا کرو ؟

جواب ☆ ۔وارث شاہؒ دے عارفانہ رنگ وچ ہیر۔ ؟روح' کیہ اے ایسدا ویروا جد تک نہ ہووے۔ گل اگانہہ نہیں چل سکدی۔

ہیر دے حسن وغیرہ دی تعریف کر دیاں وارث شاہ نے کجھ اشارے کیتے نیں۔

(1) جہڑے دیکھنے دے رہجھوان آہے وڈا وعدہ تنہاں دے باب دا جی

(2) چلو لیلتہ القدر دی کرو زیارت وارث شاہؒ ایہہ کم ثواب دا جی

(کسے کڑی دا حسن ممکنا ثواب دا کم نہیں ہو سکدا)

(3) ہونٹھ سرخ یاقوت جیوں لعل چمکن، ٹھوڑی سیب ولائتی سار وچوں

(4) شاہ پری دی تھمن پنج پھل رانی کبھی رہے نہ ہیر ہزار وچوں

(5) لنک باغ دی پری کہ اندر رانی حور نکلی چند دی دھار وچوں

(6) ایویں آوندی سر کدی قہر لٹی جویں کونج تر نکلدی ڈار وچوں

(7) کو کے مار دمار اوہ پگڑ چھمک پری آدمی تے قہر وان ہوئی

آ ابغل وچ بیٹھ کے کر گلاں جیویں وچ قرآن کمان ہوئی

"کشف المحجوب" موجب :۔

1۔ انسان میں بہشت کی لطافت کے قائم مقام روح ہے۔

2۔ لہٰذا جنت خدا کی رضا کی تاثیر اور دوزخ اس کی ناراضگی کا نتیجہ ہے۔

3۔ مومن کی روح معرفت کی راحت ہے۔

4۔ جب تک مومن قیامت (فانی جسم) میں دوزخ (نفس) سے نجات حاصل کر کے جنت (رضاء الٰہی) میں نہ پہنچے وہ دیدار الٰہی کی حقیقت سے بہرہ ور نہیں ہو سکتا اور مراد کے تحقیق میں نہیں پہنچ سکتا اور حقیت قربت و معرفت جو کہ روح کی اصل ہے۔ حاصل نہیں کر سکتا۔

5۔ لہٰذا جو شخص دنیا میں خدا کو پہچانتا ہے اور دوسروں سے منہ موڑ کر راہ شریعت پر قائم رہتا ہے وہ قیامت میں دوزخ اور پل صراط کو نہ دیکھے گا۔

6۔ خلاصہ یہ کہ مومن کی روح اسے جنت کی طرف بلانے والی ہوتی ہے کیونکہ دنیا میں وہ جنت کا نمونہ ہے۔

Marfat.com

7-اس مومن وعارف ربانی کے لئے عقل (جو کہ روح کی صفت ہے) مدبر کامل ہے اور جاہل کے لئے نفس ناقص قائد۔

8- طالبان حق پر واجب ہے کہ وہ نفس کی مخالفت پر جمے رہیں تاکہ اس کی مخالفت پر عقل وروح مدد کرتی رہے کیونکہ وہ (روح) اسرار الٰہی کا مقام ہے۔

ہن روح بارے وارث شاہؒ دے خیالاں تے اشاریاں دی وضاحت کیتی جاندی اے۔

مصرع (1) دیکھنے دے رمجھوان آہے۔ ایہہ گل داتا صاحبؒ نے "دیدار الٰہی کی حقیقت" داناں لے کے کیتی اے

مصرع (2) چلو لیلتہ القدر کی کروزیارت۔۔ ایس توں صاف لبھدا

اے کہ ایہہ ہیر کوئی زنانی نہیں بلکہ اوہ روح اے جس دا وارث شاہؒ نے دعوے کیتا اے (ہیر=روح) تے جس دا ذکر سورت قدر وچ انج آیا اے تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَ الرُّوْحُ فِيْهَا بِاِذْنِ رَبِّهِمْ تے داتا صاحبؒ نے روح دی حقیقت تے اصل جو دسیی اے اوہ "رضائے الٰہی۔ دیدار الٰہی" تے حقیقت قرب ومعرفت اے۔ (کشف المحجوب نمبر 4 اپر دیکھو)۔

مصرع (3) ولائتی سار وچوں۔۔ ہیر بارے ایہہ تن لفظ بڑے اہم نیں۔ اہناں وچوں ولائتی تے سار۔۔ دونوں لفظ زیادہ اہمیت رکھ دے نیں۔ ولائت: وساور۔۔ غیر ملکی۔۔۔ کوئی ہور مملکت۔۔ باہر دی دنیا۔۔۔ یا ملک عدم جتھوں کوئی شے (روح) عالم وجود (دنیا) وچ آوندی اے۔

سار = خبر۔ علم۔ پتہ۔ وغیرہ

ہیر وارث شاہؒ دے محقق "سار" دے لفظ نوں رنگ برنگے معنی پہنان تے زور دیندے نیں۔ تے لڑی ہیر دے حسن ٹھوڈی سیب "نال جوڑن دی کوشش کردے نیں۔ اہناں دا مطلب ایہہ ہندا اے کہ ولائتی سار دا تعلق سیب نال اے تے سیب تھوڈی واسطے بطور تشبیہ آیا اے یعنی ولائتی قسم دا کوئی سیب جس وچ (چاہ زنخدان) بہت سوہنابنیاں ہوندا اے۔ وارث شاہؒ اوس سیب نال تھوڈی نوں تشبیہ دتی اے لیکن گل انج نہیں بن دی۔

اصل گل انج اے کہ وارث شاہؒ جس ہیر دی تعریف کر رہیا اے بظاہر اوہ اک سیالاں دی سوہنی کڑی اے۔ پر اصل وچ (اوہدے دعوے موجب) اوہ روح اے روح ایس دنیاوی شے تے نہیں اوہ تے کسے ہور جہان دی شے ہے۔ وارث شاہؒ نے ہور جہان واسطے لفظ 'ولائتی" ورتیا اے بظاہر شے اوہ ہندی اے جہدا کوئی ظاہری وجود وی ہوے پر روح دا ظاہری وجود تے کوئی نہیں بلکہ اہدی صرف خبر ملی اے کہ روح وی کوئی شے ہندی اے۔ قرآن موجب:

وَيَسْئَلُوْنَكَ عَنِ الرُّوْحِ قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّىْ وَ مَا اُوْتِيْتُمْ مِنَ الْعِلْمِ الا قَلِيْلاً

اے نبیؐ۔ اوہ تہاڈے توں روح بارے سوال کردے نیں، فرمادیو۔ روح میرے رب دے امر وچوں (اک امر) اے تے تہانوں اوس بارے خبر نہیں دتی گئی پر تھوڑی جہئی۔

ہن "ولائتی سار وچوں دا مطلب سوچو۔ یعنی جس ہیر (روح) دی وارث شاہؒ گل پاکر دا اے اوہدے بارے دوجے جہان دیاں خبراں دین والے نبیاںؑ نے خبر دتی اے۔ یعنی اوس دا تعلق صرف

Marfat.com

خبر نال اے۔ اوہ کسے نے بھنس نفیس ڈٹھی تکی نہیں تے داتا صاحبؒ اوس نوں "دیدار الٰہی" جنت، رضائے الٰہی، ربدی قربت تے نیڑ، پیار وغیرہ دے ناں لے کے ظاہر کردے نیں۔

ہیر (روح) دے "ولائتی سار وچوں" ہون بارے وارث شاہؒ کئی تھاں اشارے کر دے جارہے نیں۔ کدی اوہ حور کہہ کے اوہدا منبع چند (نوں اَللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَ الاَرْضِ تی وَنَفَخْتُ فِیْہِ مِنْ رُّوْحِی) دی دھار قرار دیندے نیں۔ کدی اوہ "ڈار وچوں نکل دل غور کروتے مصرعے دا مطلب آپ لبھو۔

تری" کونج آکھ کے اوہدا تعارف کراندے نیں۔ یعنی عالم ارواح وچوں اوہ اکلی آکے رانجھے (جسم) وچ سما گئی اے۔ تے کدی اوہ "ہیر" "نوں" "پری" کہہ کے اودی اصلیت ول اشارہ کردے نیں۔ تے رانجھے نوں آدمی کہہ کے ایس دنیادی مخلوق ظاہر کردے نیں (پری آدمی تے قہروان ہوئی) تے آخر وچ اوہ رانجھے تے ہیر نوں اک مک ہندیاں دس کے بڑے بلیغ انداز وچ "قاب قوسین" "اَوْ" دا حوالہ دے کے مقصدیت دی حد مکا دیندے نیں۔

روح (ہیر) بارے گل بات بڑی لمی چوڑی بحث دا تقاضا کردی اے۔ تے مختصر ایہہ کہواں گے کہ ہیر یعنی روح کوئی حیوانی روح نہیں جہڑی ہر جاندار وچ ملدی اے بلکہ روح توں مراد اوہ انسانی روح اے جس بارے اللہ پاک قرآن وچ کہندا اے :۔

وَنَفَخْتُ فِیْہِ مِنْ رُّوْحِی (یعنی میں اپنی روح اوہدے اندر پھو ماری)۔ ایہہ روح اک امانت ہے جس بارے قرآن وچ آیا کہ اساں پہاڑاں نوں اپنی امانت پیش کیتی پر اہناں نہ چکی تے انسان نے ایہہ بھار چک لیا۔

غور طلب معاملہ اللہ پاک نے لکھاں قسم دی مخلوق پیدا فرمائی۔ جن، فرشتے، حوراں، ہر طرح دے جانور۔۔۔ پر کسے وی مخلوق بارے ایہہ نہیں فرمایا کہ وَنَفَخْتُ فِیْہِ مِنْ رُّوْحِی ایہہ شرف صرف انسان نوں عطا کیتا کہ اوس دی پیدائش ویلے (جدوں آدمؑ نوں بنایا تے فیر) اعلان کیتا کہ میں اوس وچ اپنی روح پھوکی تے وَنَفَخْتُ فِیْہِ مِنْ رُّوْحِی ایہہ شرف ہر انسان نوں عطا فرمایا کہ اوس وچ اللہ پاک دا امر (روح) پھو کیا گیا اے چاہے اوس دا تعلق کسے دی دین یا مذہب نال ہووے۔

سوال نمبر 14 ☆ ہیر وارث شاہؒ وچ کیدونوں شیطان آکھیا گیا اے کیوں ؟ وضاحت کرو کیدو اصل وچ ہیر دا عاشق سی تہاڈا کیہ خیال اے ؟

جواب ☆ کیدونوں وارث شاہؒ نے شیطان آکھیا اے۔ ایس بارے بھرویں گل بات ذرا اگے کدھرے آئے گی۔ ایتھے ابلیس تے انسان بارے کجھ چانن پاواں گا۔

قرآن موجب صرف دو مخلوقاں (جن تے انسان) نوں رب نے اپنی عبادت واسطے پیدا فرمایا جناں نوں پہلاں پیدا کیتا۔ اوہناں وچ عزازیل اک جن سی بڑا سیانا تے رمزی۔ اوہنے رب دی رمز پائی تے عبادت والی حد کر چھڈی تے اندر واندر اپنی عبادت دا غرور کردا رہیا۔ رب نے بناں آزمائیوں

Marfat.com

اوہنوں کجھ نہ آکھیا۔ سگوں اوہنوں فرشتیاں دا سردار بنا دتا۔ اصل وچ اوہدی ایہہ سدھر سی کہ امانت والا شرف مینوں ملے۔ فیر جدوں رب نے فرشتیاں نوں دسیا کہ میں زمین وچ اک خلیفہ بنا لگاواں تے فرشتیاں نے انسان بارے گوہ کر دیاں کجھ فکر مندی ظاہر کیتی۔ پر ابلیس اکا نہیں بولیا۔ جدوں رب نے آدمؑ دی عظمت نوں سجدہ کرن لئی آکھیا اودوں اوس رمزی نے رمز پچھانی کہ ایہ تے اوہی دولت اے جس دی امید میں صدیاں توں لائی بیٹھاں ساں آدمؑ نوں دان کیتی جا رہی اے اوس ویلے اوہنے رپھڑیا دتا تے اپنی برتری ظاہر کر دیاں آدمؑ دی عظمت نوں سلام نہ کیتا بلکہ ہمیشہ واسطے اوہدا ویری بن دی رب توں مہلت لے لتی۔ جس نوں قیامت تک ایہہ نبھائے گا ایس وچ اوہنے مردود بننا قبول کیتا۔

مطلب ایہہ پئی ابلیس تے آدم دا ویر اوس رلی دات "امانت" یا روح وغیرہ پاروں پیا ہویا اے جہ نال انسان "اشرف المخلوقات" دا رتبہ پا گیا۔ وارث شاہؒ نے ہیر داناں لے کے عارفانہ رنگ وچ جس عملی کوشش دا پیغام دتا اوہ ہر انسان واسطے بڑی فائدے والی گل اے۔

کیدو تے ہیر رانجھا جدوں ہیر نے رانجھے نوں چاک رکھا دتا۔ اوس ویلے کیدو کتھے سی؟ اوہ بالکل نہیں بولیا۔ ایس گل نوں جدوں گیاراں یاراں سال ہو گئے تاں کیدو نوں یاد آیا کہ ساڈے پنڈ دی "عزت دا جنازہ" نکل رہیا اے۔ ہوا وہنے بھنڈی پا دتی ایہہ گیاراں باراں سال چپ کر کے لنگھ گئے۔ جیویں ہیر رانجھے دیاں بھابیاں نوں جواب دیندی اے۔

چوچک سیال توں لکھ کے نال چوری ہیر سیال نے کہی تیت ہے نیں
ساڈھی خیر تساڈ خیر چاہاں جہڑی خط دے لکھن دی ریت ہے نیں
ہور رانجھے دی گل جو لکھیا جے ایہہ بات بڑی انانیت ہے نیں
رکھیا چا کے مصحف قرآن اس نوں قسم کھا کے وچ مسیت ہے نیں
تسیں مگر کیوں اسد ے اٹھ پیاں اہدی اساں دے نال پریت ہے نیں
اساں جا ترنجناں وچ لہناں سانوں گاونا ایس دا گیت ہے نیں

دنیں چھیڑ مجھیں وڑے جھل بیلے ایس منڈڑے دی ایہو ریت ہے نیں
راتیں آن اللہ توں یاد کروا وارث شاہؒ دے نال پریت ہے نیں

الا اللہ دیاں جلیاں پاوندا اے ذکر حَیٌّ لَایَمُوْتُ ہے نیں
نی میں گھول گھتی اہدے مکھڑے توں پاء دودھ چوری اہدی قوت ہے نیں
سونپ پیراں نوں جھل وچ چھیڑنی ہاں اہدی مدد نوں خضر تے لوطؑ ہے نیں
وارث شاہ پھراں اہدے مگر لگی اج تیک ایہہ رہیا انچھوت ہے نیں
نی میں جیوندیاں ایس بن رہاں کیکوں گھول گھتی ان رانجھے یار اتوں
جھلاں بیلیاں وچ ایہہ پھرے بھوندا سر وچدا میں گنہگار اتوں

Marfat.com

میرے واسطے کار کماوندا اے میری جند گھولی اسدی کار اتوں
تدوں بھابیاں ساک نہ بن دیاں سو جد سٹیا پگڑ پہاڑ اتوں
نڈھی آکھسن جھگڑ دی نال لوکاں ایس سوہنے بھنڑے یار اتوں
وارث شاہؒ سمجھا توں بھابیاں نوں ہن مڑے نہ لکھ ہزار اتوں

اپردتے چونویں شعراں توں ایہہ ثابت اے کہ رانجھا (بچہ۔ نو مولود تے معصوم) ایس دنیا وچ جد آیا تاں اوہنوں کوئی سمجھ نہیں سی۔ اوہیدے اپر نماز فرض سی نہ روزہ۔ اوہ روحانی دنیا (معصومیت) وچ گٹ سی۔ ہیر اوہنوں پہلے دل ضرور ٹور دیندی سی۔ پر ایس عرصیو چ اوہدے لئی چوری دا چھناں تے مکھن دا پیڑا کدی وی نہیں سی لے کے گئی کیوں جے اجے اوس نوں ہیر (روح) دے وچھوڑے دا خطرہ نہیں سی۔

شرعی مسئلہ حضورؐ دی حدیث اے کہ بچہ جدوں ست سال دا ہو جائے اوس نوں نماز دا حکم دیو تے جدوں گیارہ سال دا ہو جائے اودوں جے نماز نہ پڑھے تاں اوہنوں مار کے نماز پڑھاؤ۔۔ شرع دا مسئلہ اے کہ بچے لئی بارہ سال دی عمر وچ نماز پڑھنی واجب ہو جاندی اے۔ کیوں جے ایہہ بلوغت دے مڈھلے دور دی عمر اے تے ایس عمر وچ انسان نیک وبد دی پچھان کر سکدا اے۔ ایس عمر وچ اوہ غلط راہ تے وی چل سکدا اے تے نیک رستہ وی پھڑ سکدا اے **فَاَلْهَمَهَا فُجُوْرَهَا وَ تَقْوٰهَا** موجب انسان وچ نیکی تے بدی کرن دی طاقت رکھ دیتی گئی اے۔ تے جدوں اہناں کماں دی طاقت پاندا اے تاں اپنے رجحان موجب عمل کردا اے۔ سو رانجھا وی جدوں گیاراں باراں سال دا ہو گیا تاں نیکی والی جبلت اوہنوں نیکی دا پیغام دین جاندی اے۔ بقول وارث شاہؒ

ہیر چا بھتہ دودھ گھنڈ مکھن میں رانجھے دے پاس لے دھاوندی اے
ڈھونڈ بھال کے جوہ سبھ جھل بیلا ترت پاس رانجھیٹے دے آوندی اے
تیرے واسطے جوہ میں بھال تھکی رو رو کے حال سناوندی اے
ہتھ آپنیں رانجھے نوں ہیر جٹی چوری مہر دے نال کھواوندی اے

جدوں "ہیر" نے رانجھے نوں (نیکی دی) چوری کھوان دا جتن کیتا تے کیدو (شیطان) وی اپنے شکار ول کھوج کڈھ دا اپڑ گیا ایہہ "فجورھا" والی طاقت اہدا راہ ڈکدی اے :۔

کیدو ڈھونڈ دا کھوج نوں پھرے بھوندا پاس چوری دی ہیلیوں آوندی اے
وارث شاہؒ میاں دیکھو ننگ لنگی شیطان دی کلا جگاوندی اے

قرآن موجب شیطان انسان دا ازلی تے ظاہر دشمن اے۔ کیدو نے فریب نال رانجھے توں چوری لے لئی۔ ہیر نوں پتہ لگا تے آکھیا :۔

ہیر آکھیا رانجھیا برا کیتو ساڈا کم سی نال ویرائیاں دے
ساڈھے کھوج نوں تک کے کرے چغلی دن رات ہیوچ برائیاں دے

Marfat.com

ملے سراں نوں ایہہ وچھوڑ دیندا بھنگ گھتدا وچ کڑمائیاں دے
بابل انبڑی تے جاٹھٹھ کرسی جا آکھ سی وچ بھر جائیاں دے

چھیکڑ اوہی گل بنی جس داڈر سی۔ شیطان دازور چل گیا۔ نیکی والی جبلت اوس توں وچھوڑ دتی گئی۔ ہن صرف بدی والی جبلت رہ گئی "ہیر" نوں کھیڑے لئے گئے۔ انسان (رانجھا) اوہنوں حاصل کرن لئی بڑے پاپڑ ویلدا اے۔ پر اوہدی پیش نہیں جاندی۔ اخیر ہیر نے رانجھے نوں بھیس وٹا کے تے جوگی بن کے آوَن دی صلاح دتی۔

ابلیس تے کیدو جس طرح ابلیس رہی عبادت ایسے لئی کردار ہیا کہ کسے طرح مینوں "اشرفیت" دا تاج مل جائے۔ یعنی "رب دی رضا" حاصل ہو جائے۔ ایس طراں کیدووی اصل وچ "ہیر" دا عاشق سی اودھر جد تک آدمؑ تے حوا دی پیدائش نہیں سی ہوئی۔ ابلیس عزازیل بن کے بہشتاں وچ رہندا سی اوہنوں امید سی کہ اک دن "روحانیت" مینوں دان ہو کے رہوے گی پر جدوں آدم نوں اوہنے ویکھیا تے فیر سجدے والا واقعہ پیش آیا۔ تاں اوہنے تاڑ لیا کہ "رب دی رضا" والا توشہ تاں آدم لے گیا۔ اوہ اوس دن تو آدمؑ تے حوا دا دشمن ہو گیا۔ تے مکر نال اوہناں نوں بہشتوں کڈھا بس کیتی۔۔ ایدھر کیدو اوناں چر بڑا خوش سی۔ جد تک ہیر نے رانجھے نوں چاک نہیں سی رکھیا۔ جدوں چاک رکھیاں کئی سال بیت گئے۔ تے اوہنے پانی سروں چڑھ داویکھیا تاں فریب نال دونہاں وچ پھٹ پوا دتی آدمؑ تے حوا زمین اتے ڈگے تاں وکھرے ہو کے تے فیر مدتاں بعد ملاپ ہویا رانجھا تے ہیر ہن وچھڑے تے رب جانے کدوں ملاپ ہوسی۔

کیدو ہیر دا عاشق اپر لیاں سطراں وچ کیدو نوں ہیر دا عاشق دسیا اے تے ایہہ گل بڑی ندھری اے اج تک کسے نے ایہہ جسارت نئیں کیتی۔ ہر کوئی کیدو نوں ہیر دا چاچا ای سمجھدا اے۔ ہیر دی اہنوں چاچا ای کہندی اے جیویں

ہیر ڈھاہ کے آکھیا میاں چاچا چوری دیہہ جے جیونا لوڑنا ایں

پر وارث شاہؒ نے ایس بارے جہڑے اشارے کیتے نیں۔ اوہ صاف دسدے نہیں کہ "کیدو" ہیر دا عاشق سی بھانویں اوہنوں ایہہ جرأت نہیں سی ہوئی کہ اوہ زبانی کلامی اپنے عشق دا اظہار کرے۔ پر اندر واندری اوہنوں چواتی لگی ہوئی سی۔

آگ بجھی بجھی نہ جان آگ دبی دبی سمجھ

پر چاچا اکھوان پاروں اظہار نہیں سی کر سکدا۔ ایہہ عشق اوہدی بے وقوفی سی۔ اجیہے عشق نوں وارث شاہؒ احمقانہ عشق آکھدا اے تے نالے سینتاں مار دا جار ہیا اے۔

کیدو آیئے آکھدا سوہریو اوئے! میتھوں کون چنگی مت دیسیا او؟ ایتھے "سوہریو اوئے" دے دو مطلب نیں۔ اک تاں محاورے موجب جس دا مطلب ایہہ کہ تکیہ کلام سمجھ کے معاف کیتا جا سکدا اے۔ پر کیدو نے محاورے وچ اپنی سدھر چھپا کے دل خوش کیتا اے۔

(2) سیالاں اوہدی گل ٹال چھڈی تاں اوہ چیتا کرا ندا ہویا آکھدا اے

Marfat.com

جدوں چاک اوھال لے جاگ نڈھی تدوں جھور سو بازیاں ہاریاں نوں
وارث شاہؒ میاں جنہاں لائیاں نیں سوئی جانڈے گوہڑیاں یاریاں نوں

ایتھے کیدو ہیر دا انجام وی دسدا اے کہ چاک اہنوں ادھال کے لے جائے گا۔ تے وارث شاہؒ گل صاف کر دیندا اے کہ جنہاں لائیاں ہون اوہناں نوں ای گوڑھیاں یاریاں بارے علم ہو سکدا اے۔ دوجا کوئی کیہ جانے۔۔؟ ایس توں ایہہ ثابت ہویا کہ کیدو "یاری لان" دی ریت توں واقف سی اوہنے کدوں یاری والی ریت سکھی؟ ہیر وچ کدھرے وی کوئی شہادت نہیں ملدی۔ اوہ جس ویلے ساڈے سامنے آؤندا اے تاں ہیر دا چاچا نن کے آؤندا اے۔ ایس توں پہلاں وی اہدی حیاتی بارے عشق یا یاری والا کدھرے ذکر نہیں ملدا۔ ظاہر اے کہ ایہہ عشق ہیر دے حسن پاروں اندر گتی صرف ہیر نال متعلق سی۔ پر مجبوری پاروں اظہار نہیں سی کر سکدا۔ جیویں "عزازیل اوس شرف" دا چاہوان سی۔ جہڑا اوڑک آدم دے حصے آیا۔

(3) جدوں کیدو ہیر نو بھنڈ دا پھر رہیا سی۔ اہدیاں۔ سہیلیاں نے ہیر نوں صلاح دتی کہ کیدو دی مرمت کرئے۔ ہیر نے سہیلیاں نال رل کے کیدو دی چنگی بھلی مرمت کیتی۔ وارث شاہؒ آکھدا اے۔

(ا) چور ماریدا دیکھنے چلو سادھو! وارث شاہؒ ایہہ ضبط سرکار دی اے
(ب) پاڑ ستھناں کڑتیاں چنیاں نوں چک وڈھ کے چیکدا چور وانگوں
کڑیاں پھرن پر وار جیوں چند دوالے گرد پائیلاں پاندیاں مور وانگوں
ساہوکار دا مال جیوں وچ کوٹاں دوالے چوکیاں پھرن لاہور وانگوں
وارث شاہؒ انگیاریاں بھجدیاں نیں اہدی پریت اے چند چکور وانگوں

ایر (ا) وچ "چور ماریدا" تے (ب) وچ "پاڑ ستھناں کڑتیاں چنیاں نوں چک وڈھ کے چیکدا چور وانگوں" تے

(ب) دے آخری مصرے وچ ہیر تے کڑیاں دے حسن نوں "انگیاریاں بھجدیاں نیں" کہہ کے تے اگے چل کے کیدو دے ناکام عشق دا بھانڈا انج بھنیا نیں"۔ اہدی پریت اے چند چکور وانگوں" یعنی کیدو دا عشق چوراں والا عشق اے نالے جیویں چند تے چکور دا عشق ہندا اے کہ اوہ کدی وی وصل دی دولت نہیں پا سکدے۔

(4) کیدو ڈاھڈی مار کھا کے جد پنچایت وچ آ کے فریاد کردا اے۔ ایتھے دو مصرعے گوہ گوچرے نیں۔

ا۔ میں تاں بولنوں ماریا سچ پچھے شیریں ماریا جیویں فرہاد میاں
ب۔ وارثؒ احمقاں نوں ہناں پھاٹ کھادے نہیں آؤندا عشق سواد میاں

ایتھے "ا" وچ شیریں تے فرہاد دا ناں لے کے کیدو اپنے گجھے عشق دی کہانی ول اشارہ کر گیا کہ جس طرح شیریں خسرو دے قابو جا چڑھی تے اوہدا سچا عاشق فرہاد مار کھا گیا۔ اوسے طرح ہیر رانجھے دے ڈھارے چڑھ گئی تے مار مینوں کھانی پئی۔ (ایہہ وکھری گل اے کہ خسرو نے شیریں پاروں فرہاد نال ودھیکی کیتی سی تے ایتھے ہیر نے رانجھے یاروں گجھے عاشق کیدو نال دھکا کیتا۔

Marfat.com

تے "ب" وچ وارث شاہؒ نے گل بالکل صاف کر دتی کہ بے وقوف عاشق ڈاہڈی مار کھاہدے ہناں مزہ نہیں پاندے یعنی بھلیکھے وچوں نہیں نکل دے۔ ایتھے وارث شاہؒ جس بے وقوف عاشق ول اشارہ کر دااے اوہ صاف کیدواے ہو سکدا اے۔ کیوں جے مار اوسے نوں پئی اے۔

(5) پنج کڑیاں نوں بلاندے نیں کہ کہڑی وجہوں تسیں کیدونوں کٹیا نیں

وارث شاہؒ ایتھے وی کیدو دے عشق ول اشارہ کر جاندا اے۔

وارث شاہؒ میاں پچھو چھوہریاں نوں اگ لا فقیر کیوں ساڑیا جے

گل ایتھے وی اوہی اے یعنی "وارث شاہ" انگیاریاں بھخدیاں نیں۔ یعنی کڑیاں دبے حسن نے کیدو دے انگ انگ اندر اگ بالی ہوئی اے جس نال اوہ سڑ کے سواہ ہو یا پیا اے۔ تے ظاہری رمز جھگی ساڑن ول اے۔

(6) کڑیاں نے پینچاں ں نوں جہڑا جواب دتا اوہ وی ایس بات دا ثبوت اے کہ کیدو ہیر دے عشق وچ بے شرمی دی حد تائیں انھا ہو گیا سی۔

منہ انگلاں گھت کے کہن بھے کار ے کرن توں ایہہ نہ سنگدا اے۔

تے اخیر جدوں کیدو نے ویکھیا کہ ہیر مینوں تاں مل نہیں سکدی اوہ رانجھے نوں وی کیوں ملے۔ ایس رقابتی جذبے نے اہنوں مجبور کیتا کہ دو نہاں نوں وچھوڑ گھتے۔

وارث شاہؒ پرائیاں جھگیاں نوں اگ لنگے ہوری سیکدے نیں

جدوں آدمؑ نوں ایہہ وڈیائی مل گئی جس دی جھاک لا کے ابلیس بیٹھا ہویا سی تاں ابلیس رب نال اکڑ پیا اتے قیامت تک لئی بنی آدم نوں گمراہ کرن دی مہلت منگی۔ اوس نوں مہلت مل گئی پر نال ہی اللہ پاک نیفر مایا کہ میرے مخلص بندیاں اپر تیرا داء نہیں پھرے گا۔ (وارث شاہ دا بولنا بھیت اندر صفحہ ۹۱ مابعد)

سوال 15 ☆ رانجھا قلبوت توں کیہہ مراد اے؟ پنج پیر = پنج حواس دے حوالے نال پنج پیراں دا کردار زیر بحث لیاؤ کہ اوہ ہیر جٹی نوں ادھالن دا مشورہ کیوں دیندے نیں۔

جواب ☆ ہیر تاں اوہ روح اے جنہوں انسانی روح کہنا چاہیدا۔ جس دا ذکر کشف المحجوب دے حوالے نال تسیں پچھے پڑھ آئے او۔ ایتھے دسنا صرف ایہہ ہے۔ رانجھا یا قلبوت انسانی بدن اے جس وچ حیوانی روح موجود اے حیوانی روح ہر جاندار وچ ہندی اے اوہ نکل جائیتاں اوہ جسمانی طور تے مر جاندا اے۔ ایہہ وضاحت ایس لئی ضروری سی کہ متاں کوئی ایہہ کہوے کہ جد ہیر نوں کھیڑے لے گئے تاں رانجھا کیویں زندہ رہیا؟ مطلب ایہ ہ پئی ہیر (روحانیت) نوں کھیڑے لے گئے سی جنہوں حاصل کرن لئی رانجھا (حیوانی روح نال) زندہ سی۔ چنانچہ اوہ جوگی دا روپ دھار کے اگے آیا تاں جے گواچی ہوئی روحانیت (ہیر) نوں حاصل کر سکے۔

پنج پیر۔ پنج حواس کشف المحجوب دے حوالے نال پچھے تسیں پڑھ بیٹھے او کہ روح دی صفت عقل اے۔ عقل دا تعلق علم نال اے۔ علم پنج طریقیاں نال حاصل ہندا اے۔ اوہ پنج طریقے یا ذریعے

Marfat.com

واس خمسہ "اکھواندے نیں۔ داتا صاحبؒ فرماندے نیں :۔
سو من و عارف ربانی کے لئے عقل مدبر کامل ہے اور جاہل و نادان کے لئے نفس کی خواہش ناقص
ئد ہے۔ عارف (جس دا تعلق روحانیت نال ہووے جہڑا روح دی حقیقت نوں پچھان لوے یعنی
ب نوں پالوے) کی عقل کی تدبیر درست و صواب اور دوسرے (جاہل) کی (خواہش پر مبنی تدبیر)
طا ہوتی ہے۔ لہذا طالبان حق پر واجب ہے کہ ہمیشہ نفس کی مخالفت پر جمے رہیں تاکہ اس کی
الفت پر عقل و روح ان کی مدد کرتی رہے کیونکہ وہ اسرار الٰہی کا مقام ہے
ر آن وچ عقل استعمال نہ کرن والیاں بارے سوالیہ انداز وچ آوندا **اَفَلَا یَعْقِلُوْنَ**؟ مطلب ایہہ پئی
سان نوں عقل سلیم توں کم لینا چاہیدا ایتاں جے کرا ہے نہ پئے سکے۔ پنج پیر پنج حواس انسان دی
قل نوں "عقل سلیم" بنائی رکھن دا کردار ادا کردے نیں۔ یعنی جے اک دو حواس غلطی کھا جان
ان باقیاں دی مدد نال پن چھان کر کے سلامتی دا راہ اختیار کیتا جائے۔
وارث شاہؒ نہ سویں ادھال جٹی" دا مطلب پنج پیر رانجھے نوں ہیر دے ملاپ دی خوشخبری
ے کے اک نصیحت کردے نیں

وارث شاہؒ نہ سویں ادھال جٹی
نہیں ماپیاں دے گھر لنگھنی ایں

ایس مصرعے وچ انسان نوں غفلت توں بچ کے ہر ویلے عبادت تے نیکی وچ جٹے رہن دا سبق
اے۔ بظاہر انج لگدا اے کہ پیراں نے رانجھے نوں ایہہ کہیا کہ ہیر نوں ادھال کے لئے جا۔۔۔ پر
ایس مصرعے وچ گوہ گوچرے لفظ دو نیں۔ اک "ادھال"" تے دوجا" جٹی۔۔۔ یعنی ایس دنیا
(جھنگ پے) وچ نیکی تے عبادت راہیں رب دا قرب ہر ویلے حاصل کرن وچ لگا رہ۔ یعنی روحانیت
(ہیر جٹی) دے چشمے توں ہر ویلے سیراب ہندا رہ۔ کیوں جے ایہہ دنیا چار دناں دا کھیل اے۔ ایتھے
ہمیشہ نہیں بہہ رہنا۔ ایس کر کے غفلت دا شکار نہ ہونا تے۔ رب دے قرب والی راہ طے کر دے
جانا۔
"ادھال" وچ مدامی امر پایا جاندا اے۔ پروارے وارے جایئے شاہؒ جی دے کہ مجازی رنگ وچ وی
ایہہ لفظ اپنے پھبویں معنے دیندا اے پر ذرا سوچو کہ پیراں دا اپنے اک مرید نوں کسے کڑی نوں
ادھالن بارے حکم دینا شرعی تے اخلاقی حساب نال بڑا بھیڑا اے۔ تے اوہ پیر ای کیہہ ہوئے جہڑے
مریداں نوں کراہے پان۔۔۔ تے پیروی بقول وارث شاہؒ بابا فرید شکر گنج خواجہ خضرؑ لال شہبازؒ سید
جلال بخاریؒ تے بہاؤالدین زکریاؒ ملتانی جیہے اچ اچیہرے بزرگ نیں۔ ظاہر اے کہ اجیہا حکم اجیے
بزرگاں جود تا تاں ایس وچ کوئی رمز اے۔ اوہ رمز وارث شاہؒ موجب ہیر یعنی روح نو حاصل کر دیاں
رہ کے اپنے آپ نوں اپنے اندر نوں اپنے دل نوں انج لشکانا اوس وچ رلی نور جھلکارے مارن لگ
پوے۔ تاں جے انسان دنیا دی بھٹھی وچوں جدوں نکلے تاں اوہ نجات دیدار تے قرب الٰہی دی
دولت نال رچ کے ہمیش دی حیاتی وچ موجاں مانے۔
جسم تے روح ایس توں پہلاں میں روح حیوانی تے روح انسانی دا ویروا کر آیاں ایتھے صرف ایہہ

Marfat.com

دسنا ضروری اے کہ روح حیوانی ہر جاندار روچ موجود اے ایس روح دا تعلق عالم بالا نال اکا نہیں ہیگا۔ عالم بالا دی شے صرف روح انسانی اے۔ جنہوں وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِیْ وی قرآنی سند وی حاصل اے۔ ایہہ روح فرشتیاں جناں تے ہور کسے وی مخلوق وچ موجود نہیں۔ ایہووجہ اے کہ ایس روح توں وانجی ہوئی کوئی مخلوق ترقی نہیں کر سکدی۔ فرشتے جتھے جتھے تے جس حالت وچ وی نیں اوس وچ اوہ اپنی کوشش نال کوئی وادھا نہیں کر سکدے۔

انسان اگ جناں نوں وی عبادت کارن پیدا کیتا اے۔۔ اوہ عبادت راہیں عزازیل وانگوں اک حد تائیں ترقی کر سکدے نیں۔ پر اگے جا کے اہناں دی عقل وی جواب دے جاندی اے۔ اوہ شئیاں دی حقیقت نوں نہیں اپڑ سکدے۔ ایہووجہ اے کہ ابلیس نے آدم نوں مریڑاتے ہیٹا سمجھیا۔ مٹی نوں اگ نالوں گھٹیا جانیا۔ ایہو فرشتیاں دا حال ہویا جدوں اوہناں انسان بارے آکھیا کہ ایہہ دھرتی وچ خون خرابہ تے فساد کھنڈائے گا۔ وغیرہ یعنی اہناں دا علم وی جواب دے گیا رہ گئی عقل۔! تاں ہاروت تے ماروت دے قصے توں اوہناں دی عقل تے سیانف ظاہر ہندی اے۔۔ یعنی ایتھے وی اور مار کھا گئے

(نوٹ : ایہناں دو فرشتیاں نوں انسانی وصفاں نال متصف کر کے دنیا تے بھیجیا گیا سی۔)

ایسے طراں دو جی ہر مخلوق وی ترقی نہیں کر سکدی (ویسے ہر شے اللہ دی تسبیح ضرور کردا اے بھانویں کوئی سمجھے یا نہ سمجھے 1 ۔) ڈارون دی ایہہ تھیوری ردن جوگ اے کہ انسان باندر توں ترقی کر کے بنے نیں۔ کیوں جے کسے باندر نوں لکھ ورہیاں توڑی وی جے قرآنی تعلیم (جس دا تعلق "عالم بالا" نال اے۔) دتی جاوے تاں وی اہدے پلے کجھ نہ پوے گا۔ کیوں جے اوس وچ "عالم بالا" نال تعلق رکھن والی روح موجود نہیں۔ جہڑی انسانی بدن وچ "نفخ" فرمادتی جاندی اے۔

اک ہور وضاحت قرآن موجب **كُوْنُوْا قِرَدَةً خَاسِئِيْنَ** لیخی یعنی ات گمراہ انساناں توں باندر بنے نیں۔ ات گمراہ انساناں دی روحانیت جدوں بالکل مر جاندی سی۔ تاں اہناں اپر اللہ دا عذاب آجاندا سی۔ چنانچہ ایہہ باندر بن جانا وی اک رلی عذاب سی جہڑا کافراں دی قوم اتے شکلاں وگڑن دا روپ دھار کے نازل ہویا اج کل ات گمراہ انساناں اتے اجیہا عذاب صرف حضرت محمد ﷺ رحمتہ اللعالمین دا صدقہ نہیں آوندا جس بارے حضورؐ نے دعا منگی سی تے رب نے قبول کر لئی سی کوئی اعتراض کر سکدا اے کہ جد باندری دی اور یجن (origin) انسان اے تاں فیر باندر اپنی اصلیت ول (کہ ہر شے اپنے اصلے ول لوہندی اے) کیوں نہیں لوٹ سکدا؟ ایہدا جواب ایہہ ہے کہ چونکہ باندر وی انسانی روح مر چکی سی۔ صرف حیوانی روح زندہ رہ گئی سی ایس کر کے ای اوہ باندر (حیوان) بن گیا سی تے حیوان ترقی نہیں کر سکدے ایس کر کے باندر دوبارہ انسان نہیں بن سکدے۔

بشری بدن دی پیدائش دا مقصد قرآن موجب انساناں نوں چیکنی مٹی توں بنایا (وَالصّٰفّٰتِ ع 1) تے اپنے دست قدرت نال بنایا۔ اجہئی مٹی توں تخلیقی کرن دا مقصد ایہہ سی کہ انسان ہر طراں دیاں خبراں۔ آوازں۔ بولیاں۔ علم تے نکتے دیاں باریک گلاں سمجھن

Marfat.com

سمجھان دے قابل ہو سکے۔ انسان بطور "حیوان ناطق" وی اک سب توں اچا جانور اے۔ جس توں سب حیوان کانپ کھاندے نیں۔۔ روحانی معاملہ وکھرا اے۔۔ قرآن وچ آؤندا اے۔

"تے جدوں تیرے رب نے فرشتیاں نوں آکھیا کہ میں بشر نوں بنان والا ہاں وجدی مٹی تے سڑے ہوئے گارے توں۔۔ سو جدوں میں اہنوں ٹھیک بنالواں تے اوہدے اندر اپنی روح پھوک دیاں۔۔ تاں تسیں اوہنوں سجدا کر دینا۔ (الحجر۔ع3)

اسلامی کتاباں وچ لکھیا اے کہ جدوں بندے دا پتلا بنان دا اللہ پاک نے ارادہ فرمایا۔ تاں مٹی نوں پانی وچ بھیوں کے خمیر اٹھایا۔ ایتھوں تک کہ اوہ سڑیا گارا بن گئی تے وچوں بدبو آؤن لگ گئی۔ ایس گارے توں انسانی پتلا بنایا۔ جدوں پتلا سک گیا تاں اوہدے وچ ہوا جان پاروں واج پیدا ہو گئی۔ فیر اوہ سورج دی تپش نال پکا پیڈا ہو گیا۔ فیر اوہدے وچ حیوانی روح پیدا کیتی جس نال اوہ زندہ ہو گیا۔ (نَسَوَّیْتُہٗ سویت "ٹھیک بنالواں توں یہی مراد اے) فیر اوس وچ اللہ پاک نے اپنی روح پھوکی تے فرشتیاں نو سجدے دا حکم اوس روحانی عظمت نوں سلام کارن ہویا سی۔ ورنہ سجدہ خدا توں سوا کسے نوں جائز نہیں ایس گل نوں وارث شاہؒ انج بیان کر دا اے۔

اک وجلی پنج ست چھیک اس نوں پھوک ماریاں بولدا پیا سی نی
خاکی جسم نرا اک خول اے جہڑا عالم بالا توں نازل ہون والے نورانی تے روحانی وجوداں واسطے قالب دا کم دیندا اے ایس توں ودھ اہدی کوئی قدر و قیمت یا اہمیت نہیں۔ سوا یہہ عنصری جسم ہر اوس آسمانی تے نورانی وجود (روح) واسطے غلام جیا ہندا اے۔ جہڑا اپرلی دنیا توں اوس وچ اتارا کر دا اے۔

علامہ اقبالؒ ایس بارے فرماندے نیں:

یہ عالم یہ ہنگامہ رنگ و صوت — یہ عالم کہ ہے زیر فرمان موت
یہ عالم یہ بت خانہ چشم و گوش — جہاں زندگی ہے فقط خوردو نوش
خودی کی ہے یہ منزل اولیں — مسافر! یہ تیرا نشیمن نہیں
تری آگ اس خاکداں سے نہیں — جہاں تجھ سے ہے تو جہاں سے نہیں

ایس دنیا وچ انساناں نال گل بات کرن یا اوہناں نوں کجھ دسن یا سمجھان واسطے فرشتے وی جدوں آؤندے نیں تے اوہناں نوں انسانی وجود وچ آؤنا پیندا اے۔ مثلاً حضرت عیسےٰ علیہ السلام دی پیدائش دی خبر دین حضرت مریمؑ کول جہڑا فرشتہ آیا سی اوہ قرآن موجب انسانی شکل وچ سی (سورۃ مریم) جنہوں تنہائی وچ ویکھ کے حضرت مریمؑ نے خدا دا واسطہ دے کہ اوہنوں کسے برے ارادے توں باز رہن لئی آکھیا سی۔۔ ایسے طرحاں لوط علیہ السلام دے گھر آپ دی نافرمان امت دی تباہی کارن آؤن والے فرشتے دوی انسانی قالب وچ آئے سن (سورۃ ھود رکوع 7) حضور علیہ السلام کول شق صدر اول توں آخری وحی تک جبرئیل امین عموماً انسانی شکل وچ آؤندا سی۔ مطلب ایہہ وے پئی مادی دنیا وچ رہن والیاں نال ملن ورتن لئی مادی قالب دا ہونا ضروری اے تے ہر آؤنوالے دی حیثیت ایتھے مسافرانہ ہندی اے۔ تے ایہو گل پنج پیراں آکھی سی۔۔ رانجھے نوں۔۔

Marfat.com

وارث شاہؒ نہ سویں ادھال جٹی نہیں ماپیاں دے گھر لنگھنی ایں۔

3۔ مولانا احمد رضا خاں فرماندے نیں :۔

سونا پاس ہے سونا بن ہے سونا زہر ہے اٹھ پیارے
تو کہتا ہے میٹھی نیند ہے تیری مت ہی نرالی ہے

کیوں۔۔۔ ؟۔۔ ایس واسطے کہ اصل ذات انسان دا بشری بدن نہیں ہندا بلکہ آسمانی تے نورانی وجود یعنی روح اے۔ جہڑا بندہ ایس دنیاوی بدن نوں ای ساری اہمیت دے چھڈدا اے۔ اوہدا اندر لاوجود انھا ہو جاندا اے۔ قرآن وچ اجہے دل دے اندھیاں بارے آؤندا اے کہ اوہ آخرت وچ انھے ہو کے اٹھن گے تے آکھن گے۔۔ یا اللہ ! دنیا وچ تاں اسیں سجا کھے ساں۔ ہن کیوں انھے ہو گئے آں۔۔ ؟

ایہہ وی چیتا رہوے کہ نرے بشری بدن اتے شریعت دے حکماں دی پابندی ضروری نہیں کیوں پئی جے ایہہ گل ہندی تاں منافقاں دیاں نمازاں ردیاں نہہ جاندیاں۔ حضورؐ دا ارشاد اے کہ عملاں دی بنیاد نیت اتے ہے۔ جہڑا بر ایا غلط کم بھل بھلیکھے ہو جائے اوہدی معافی اے جویں روزے وچ بھل کے کھان پین نال روزہ نہیں ٹٹدا۔ پر بد نیتی نال کیتا کوئی کم بظاہر نیک نتیجہ وی دیوے تاں اوہدا کوئی فائدہ یا ثواب نہیں۔ سگوں بد نیتی دی سزا ملے گی۔ خاکی وجود تاں نورانی تے آسمانی وجود (روح) دا غلام ہندا اے۔ جو کجھ روح ولوں اوہنوں حکم ملدا اے اوہ اوس تے عمل کردا اے۔ رانجھا ایویں تے نہیں آکھدا :۔

تساں جہئے معشوق جے تھیں راضی منگو نیناں دی دھار وچ چار یئے نی!
نیناں تیریاں دے اسیں چاک ہوئے جویں جیومنے تویں سار یئے نی!

جے انسانی روح ربی نور توں روشنی لینی چھڈ دیوے تے اوہ نفس شیطانی دے ٹیٹے چڑھ جائے تاں اوہ گمراہ ہو کے انسانی بدن نوں غلط حکم دین لگ پیندی اے۔ اصل سزا تے جزا وی روح نوں ملے گی۔ مادی بدن تاں ایس دنیا دی چیز اے۔ جہڑا ایتھے ای رہ جاندا اے۔۔ اوتھے جہڑا بدن سانوں ملے گا اوس دی خبر خدا یا اوس دا رسولؐ بہتر جان دے نیں

(ا) بخاری تے مسلم وچ ابو ہریرہؓ توں مروی اے کہ جنت وچ ہر بندہ بابے آدمؑ دی صورت اتے ہووے گا تے اوہا قد ستھ گز ہووے گا (مشکوۃ 5377/8) حضور علیہ السلام کولوں اک مائی بڈھی پچھیا سی "یا رسول اللہ ! بڈھیاں وی جنت وچ جان گئیاں ؟ آپؐ ہوراں مذاق نال فرمایا "کوئی بڈھی مائی جنت وچ نہیں ہووے گی" ایہہ سن کے اوہ مائی رونلگ پئی۔۔ آپؐ مسکراء پئے تے فرمایا "اوتھے جنتی بڈھی۔ جوان بن کے جائے گی"۔

وارث شاہؒ کہندا اے۔

"رانجھے پیراں نوں بہت خوشحال کیتا دعا دتیا نیں جا" ہیر تیری!"
تیرے سب مقصود ہو رہیے حاصل مدد ہوگئے پنج پیر (1) تیری!
جاگونج توں وچ منگواڑ میٹھا بخشی رب نے سب تقصیر تیری (2)
وارث شاہؒ میاں پیراں کا ملاں نیکر چھڈی اے نیک تدبیر تیری"

Marfat.com

(1) پنج پیر یعنی پنج حواس انسانیر ہنمائی واسطے ہر ویلے تیار رہندے نیں۔ پر قسمت والے صرف اوہ لوک نیں جہڑے سچی م چی اوہناں دی اگوائی نون من کے عمل کر دے نیں۔ نہیں تے بہتے لوک ضد تے اڑی پار ہں رلی رحمت تے نور توں وانجے رہ جاندے نیں۔

(2) ایتھے اشارہ بابے آدمؑ ول اے۔ جدوں دھرتی اتے سٹے جان پچھوں ایہناں دی توبہ قبول ہوئی۔ جہڑی کہ انسان دی پہلی توبہ سی۔ اوس توں بعد ہر انسان دی سچی توبہ قبول ہندی آئی اے۔ ہن انسان دی اوس عمر داوارا پہرہ اے۔ جدا ہنوں ہوش آجاندی اے چنگے مندے دی پچھان ہو جاندی اے۔ تے اوہ کوشش کر دا اے کہ ودھ توں ودھ نیکی کھٹے تے اپنے اندر لے وجود نوں رلی نور تے روحانیت نال لشکارے پر ایہ گل انسان دے ازلی دشمن (ابلیس) نوں پسند نہیں ایتھے ابلیس، کیدو" دی شکل وچ موجود اے۔ اوہ روح دا اصل چاہوان ایں پر محرومی پاروں انسان داودیری ہو گیا اے۔ تے اوہدی کوشش ایہہ وے کہ جے روح"" مینوں نہیں کھی تاں انسان وی ایہنوں کیوں لے جائے۔ ایہو ساڑ اوہنوں انسان داد شمن بنا گیا۔

فیر ہیر تے رانجھا (روح تے قلبوت) مٹھی نائن دے گھر "موجاں" کر دے نیں

مٹھی سیج وچھائے کے پھل پورے اپر آؤندا قدم خدائیاں دا

دونویں ہیر رانجھا تے کرن موجاں کھڑیاں کھان مجھی سر سائیاں دا گھڑی رات رہندی ہیر گھر جاوے رانجھا چھیڑ چھیڑے مجھی گائیاں دا

آپو اپنی کار وچ رجھ جاندے بوہا پھیر نہ ویکھ دے نائیاں دا

فیر دو پہر توں بعد ہیر تے رانجھا اکٹھے ہندے نیں۔ نال سہیلیاں نیں تے "موجاں" مان دے نیں۔ ہن ابلیس "روح انسانی" نوں انھی دنیاول دھکن لئی زور مار دا اے۔

کیدو آکھدا ملکے بھیڑیئے نی تیری دھی وڈا چنجر چائیا ای

جاکے نین تے چاک دے نال گھلدی ایس ملک 2 ۔ دا ارتھ گوائیا ای

جدوں بندہ نرا "مولوی" ہو جائے تاں اوہدے ماں پیو بھیناں بھرا انگ ساک سبھے فکر مند ہو جاندے نیں۔ ایہو حال ملکی (ہیر دی ماں) دا اے۔ اوہ کمیاں داناں لے کے ہیر دی بھال کارن جان لئی رولا پاندی اے اوہ سب ہیر نوں جاملدے نیں تے سمجھاندے نیں تے گھریں لیاؤندے نیں۔ ملکی اوہنوں برا بھلا کہہ کے سمجھاندی اے پر ہیر "سوہتھ رسہ تے سرے تے گنڈھ" موجب اکو گل کر کے اپنا فیصلہ سنا دیندی اے۔

وارث شاہؒ نہ مڑاں رنجھیڑے توں بھاویں باپ دے باپ دا باپ آوے

ہن چوچک صلاح کر دا اے کہ ہیر دا ویاہ رانجھے نال ای کر دیاں تاں جے نت دا جھگڑا مکے۔ پر اوہدے بھائیاں "نانہہ" کر دتی تے کھیڑیاں ول نائی گھل کے رشتے دی پیش کش کیتی۔ ہیر نوں پتہ لگا۔ اوہ ڈٹ گئی۔ تے ایس رشتے نوں نامنظور کیتا۔ پر اوہدی کون سن داسی۔ آخر ہیر نے اوہی صلاح رانجھے نوں دتی۔ جہڑی پنج پیراں نے دتی سی :

Marfat.com

سوال نمبر 16 ☆ ہیر نے رانجھے نوں آکھیا سی "مینوں اودھال کے لے چل۔ کیہ بھلا ہیر بد کردار سی بحث کرو؟

جواب ☆ دراصل ہیر نے رانجھے نوں ہجرت کر جان دا مشورہ دتا سی۔ تے آکھیا سی :۔

ہیر آکھیا رانجھیا قہر ہویا ایتھوں اٹھ کے چل جے چلناں ایں
دونوں اٹھ کے لبڑے راہ پیئے کوئی اساں ایہ دیس نہ ملنا ایں
جدوں جھگڑے وڑی میں کھیڑیاں دے کسے موڑ نہ اساں نوں گھلنا ایں
ماں باپ نے جدوں ویاہ دتی کوئی اساں دا زور نہ چلنا ایں
اسیں عشق دے آن میدان رجھے برا سورمے نوں رنوں ہلناں ایں
وارث شاہؒ جے عشق فراق دوڑے ایہہ کٹک پھر آکھ کس جھلناں ایں

روحانیت وچ ایہہ اوہ مقام اے جدوں سچائی دی خاطر گھر بار تے وطن چھڈنا پیندا اے۔ جے بندہ روح دی گل من کے ہجرت کر جائے تاں اوہدے واسطے بڑی کھل ڈھل اے نے جے نہ منے تاں ساری عمر دے ٹھیڈے ہنڈنے نیں یا موت۔ رانجھا ایتھے "اڑچھ" راہ دیندا اے۔

ہیر عشق نہ مول سواد دیندا نال چوریاں اتے ادھالیاں 1 دے

سورۃ النساء (دی آیت (۱۰۰) وچ آیا اے :۔ جہڑا وطن چھڈے اللہ دے رستے وچ اوہ دھرتی وچ کھلی جگہ پاوے تے نالے کھل ڈھل۔ تے جہڑا گھر چھڈ جائے اللہ تے رسول دا مہاجرین کے تاں اوہنوں موت آجاوے تاں اوہدا اجر اللہ دیوے گا تے اللہ بخشنہار اے مہربان۔

ہیر دا ویاہ ہیر نوں ویاہن دی تیاری مکمل ہو گئی۔ تاں ہیر دی سہیلیاں رانجھے نوں مل کے کہندیاں نیں۔

تیری گل کیکوں ہن رانجھیاوے توں تاں رات دن مہیں چرائیاں نیں
تینوں ویاہ دے ہار سنگار ہوئے اتے کھیڑیاں گھریں ودھائیاں نیں 2

تے رانجھا آکھدا اے :۔

میرے صبر دی داد جے رب دتی کھیڑیں ہیر سیال نہ جیونا ایں
یَوْمَ تَشَقَّقُ السَّمَاءُ بِالْغَمَامِ۔ سارے دیس دے وچ ایہہ تھیونا ایں
یَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَیْرَ الْاَرْضِ۔ انبر پاڑے نوں کس سیوناں ایں
صبر دلاں دے مار جہان پٹن اچا کاس نوں اساں بلیوناں ایں
تسیں کملیاں عشق تھیں نہیں واقف نیو نہہ لاوناں تم دا پیوناں ایں 3
وارث شاہؒ چپ کیتیاں کم پایئے اچی بولیاں نہیں ودھیوناں ایں

1 ۔ یعنی اپنے ایمان تے سچائی نوں چھپانا مزے دی گل نیں۔ ایہہ بزدلاں دا کم اے کہ اوہ اپنا ایمان چھپا کے رکھدے نیں :

2 ۔ یعنی اوہ روحانیت جہڑی تینوں دان ہوئی سی۔ اج ابلیس دے کاریاں پاروں نتیوں وکھ کیتی جا رہئی اے ہن تیرا کیہہ پروگرام اے ؟

Marfat.com

3۔ ایتھے امانت رلی دا ابھار چکن ول اشارہ اے۔ کہ ہر مخلوق نے انکار چھڈیا تے انسان نے حامی بھر لئی۔ ایہہ کم کوئی سوکھا نہیں۔ بقول شخصے۔

بگویم چوں مسلمانم بلرزم کہ دانم مشکلات لاالہ را

یعنی میں اپنے آپ نوں مسلمان کہن ویلے کنب جاناں کیوں جے مینوں پتہ اے کہ "سورۃ زمر (آیت 10) وچ آیا اے۔ اے نبیؐ فرمادے اے میرے غلامو! جنہاں ایمان لیانداا ے! تسیں اپنے رب تون ڈردے رہ کے حیاتی نبھاؤ جنہاں نیکاں نے ایس دنیا وچ نیکی کمائی اوہ نیکی کھٹ گئے تے اللہ دی دھرتی بڑی کھلی ڈھلی اے اتے جھڑے (سچ دے رستے وچ وچ جھوٹھ دے خلاف) ڈٹ گئے ہوں 'اوہناں واسطے بے حساب اجر اے۔" دے اقرار دکیہہ مطلب اے؟)

اوس ویلے تے رانجھے کول وی صرف صبر دا گھوڑا رہ جانداا ے تے آس دی ڈوری تے واگ جنہوں پکڑ کے اوہ اندر وا ندری ودھدا لگا جانداا ے۔ وارث شاہ موجب ایہہ جوانی دا عالم ہندا اے مرد ہو وے یا عورت' جوانی وارے صرف رب دی خاص رحمت راہیں کوئی بندا سدھا ٹر سکدا اے نہیں تاں دنیا دے جنجال اوہنوں اک مدت لئی ضرور کھیڑ کے اپنے ول کھچ لیندے نیں۔ مشہور اکھان ایں۔ نکے ہندے کوڈ کبڈی۔۔ وڈے ہو کے ہل واہیا بڈھے ہو کے تسبیح پھڑ کے۔۔ رب دا الاھمہہ لاہیا۔

انسان نوں یقین اے کہ اوہدی روح دا شیطان تے اوہدے ساتھیاں نال گذارہ کدی نہیں ہو سکدا اوہ تاں دشمنی پاروں روح نال جھوٹھی محبت جتاندے پئے نیں۔ جویں یوسفؑ نوں پیو کولوں کھیڑیا سی۔ تے فیر انھے کھوہ وچ تے جا سٹیا سی۔۔ قرآن وچ اے اِنَّ اللّٰہَ مَعَ الصّابرِیْنَ) یعنی رب صبر کرن والیاں دے نال اے۔۔ نالے اللہ فرماندا اے وَمَنْ یَّتَوَکَّلَ عَلَی اللّٰہِ فَھُوَ حَسْبُہٗ اِنَّ اللّٰہَ بَالِغُ اَمْرِہٖ قَدْ جَعَلَ اللّٰہُ لِکُلِّ شَیْءٍ قَدْرًا. یعنی جہڑا اللہ اتے بھروسہ کردا اے اوہنوں اللہ کافی اے بے شک اللہ اپنے امر اتے پہنچن والا اے تے اوہنے ہر شے دا اک اندازہ متھیا ہویا اے۔
(سورۃ طلاق آیت۔3)

انسانی ضمیر جد بندہ اللہ دا رستہ بھلانداا ے تاں اوہدی اندر لی سچائی اوہنوں ٹنبدی اے۔ پر کدی اوہ خدا دا گلہ کردا اے۔ کدی قسمت دا تے کدی زمانے دا۔۔ کڑیاں رانجھے کولوں ہو کے ہیر کول جاندیاں نیں تے رانجھے دے رونے روندیاں نیں۔ ہیر کہندی اے کہ اوہنوں کڑی بنا کے میرے کول لیاؤ۔۔۔ رانجھا آیا تاں۔۔۔ ع

ہیر آکھیا شکر ہے بسم اللہ اج دولتاں میں گھر آئیاں نیں پر رانجھا ایس گل بات نوں فراڈ سمجھدا اے تے کھریاں کھریاں سنا کے ساری گل بات رب دے سپرد کر کے رخصت ہو جانداا ے۔ کھیڑیاں دی جنج آوندی اے نکاح ویلے قاضی آوندا اے۔ ہیر ویاہ لئی راضی نہیں ہندی قاضی دھکے نال ہیر نوں کھیڑیاں نال ٹورن دا حکم سنا ندا اے۔ وارث شاہؒ موجب قاضی = حق اے تے کھیڑا = عزرائیل۔ یعنی موت دا فرشتہ۔

قاضی بارے گل بات ظاہری لحاظ نال قاضی اک اجیہا مولوی اے جہڑا شرعی حکماں دی غلط

Marfat.com

Application کردا اے۔ اوہ گل بات وچ حوالے درست دیندا اے۔ پر "درست قانون" نوں غلط جگہ لاگو کرن لئی ضد کردا اے مثلاً اوہ کہندا اے۔

نبیؐ حکم نکاح فرما دتا رب فانکحوا من لئے جٹئے نی
کدے دین ایمان دے راہ ٹریئے جڑھ کفردی دل توں پٹنے نی
جہڑے چھڈ حلال ،حرام تکن وچ ہاویئے دوزخ سٹئے نی
اکھیں میٹ کے وقت لنگھا مویئے ایہہ جوبناں بدلاں چھاں ہیرے
جہڑے خودی تکبر تے کرن آکڑ وانگ بکرے عید دے ڈھاہنیں گے
وارث شاہؒ پھر آسرا ربدا اے جدوں وڑے باپ نے ماں ہیرے

پر ظاہری لحاظ نوں سامنیر کھیئے تاں ایہہ حوالے دے کے جہڑی گل اوہ ہیر توں منوانداا ے اوہ غلط اے یعنی۔۔ کھیڑا حق حلال قبول کر توں ....."

اوہدے مقابلے وچ ہیر جوبیان کردی اے۔ یا حوالے دیندی اے اوہ سب درست نیں۔ تے نالے اہدی "Application of law" والی مدوی بالکل ٹھیک اے جویں اوہ آکھدی اے۔

قلوب المومنین عرش اللہ تعالی قاضی! عرش اللہ دا ڈھانا ہیں
کس جیو نے کارن ایمان وچیں ایہا کون جو انت فناہ ناہیں
وارث شاہؒ میاں قاضی شرع دے نوں نال اہل طریق دے راہ ناہیں
جہڑے رب دے نام تے محو ہوئے منظور خدا دے راہ دے نیں
جنہاں صدق یقین تحقیق کیتا مقبول درگاہ اللہ دے نیں
جنہاں اک دا راہ درست کیتا اوہناں فکر اندیشڑے کاہ دے نیں
جہڑے وڈھیاں کھا کے حق روہڑن وہ چور اچکڑے راہ دے نیں

تے جدوں قاضی نہیں مڑ اداتاں آکھیا نیں :۔

دھی اپنی پادے وچ ڈولے جے کر ترس تیرے من آیا ای

تے ایہہ گل بالکل ٹھیک اے۔ شرع موجب لڑکی دی مرضی تے "ہاں" توں ہناں نکاح نہیں ہوسکدا۔

قاضی بارے عارفانہ گل وارث شاہؒ موجب قاضی حق اے تے کھیڑا عزرائیل اے جدوں موت دا وقت آوندا اے بندے دا مرن نوں جی نہیں کردا۔ اتھے ہیر مرن توں بچنا چاہندی اے۔ پر قاضی اوہنوں حق دا رستہ سمجھاندا اے کہ مرنا برحق اے۔ تے ایہو گل ایس مصرعے وچ مل دی اے۔

کھیڑا حق حلال قبول کر توں وارث شاہؒ بن پئے ڈیئے نی

قرآن موجب کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ یا کُلُّ مَنْ عَلَیْهَا فَان یعنی ہر جاندار لئی موت اے یا ہر کوئی فانی ایں۔ پر انسان موت لئی ۔۔ سامان تیار نہ کیتا ہون وجہوں گھبراندا اے۔ گنہگاراں دی موت بارے قرآن وچ آوندا یوَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا قسم اے گھسیٹ لیان والیان (فرشیاں) دی کھب کے (ڈب کے بدن اندر) (قرآن 1:79)

Marfat.com

جان کڈھن دی ایہہ حالت گنہگار تے کافر واسطے ہے۔ جد کہ مومن دی جان نکلن دا بیان ایسے سورت دی دو جی آیت وچ اے۔

وَ النّٰشِطٰتِ نَشْطًا تے (قسم اے) نبھ کھولن والیاں دی آزادی کارن۔ یعنی نیک تے مقبول بندے دی روح بڑی خوشی نال اپنے رب ول نس دی اے جویں کسے قیدی دیاں بیڑیاں کھول دتیاں جان۔ (2:79)

نوٹ :۔ بدن نوں تکلیف ہونا (مرن ویلے) ایہ سب لئی تقریباً اکو جہئی ہندی اے بھانویں انسان ہووے یا حیوان، مومن ہووے یا کافر الا ماشاء اللہ۔

اک نکھیڑا وارث شاہؒ نے عارفانہ حساب نال ایتھے ہیر نوں اک عام انسان متھ کے گل کیتی اے کہ انسان موت توں کناں ڈردا اے تے قاضی اک واعظ اے۔ جہڑا انسان نوں سمجھاندا اے کہ مرنا برحق اے ایس توں کوئی نہیں بچ سکدا تے سارے انگ ساک عاجز آ کے مرن والے نوں رخصت کر دیندے نیں جویں ہیر نال ہوئی۔

ہیر دا عارفانہ پرت ہن آؤ ہیر دے روحانی تے نورانی کردار ول جھاتی ماریئے جدا وہ انسان توں وچھوڑ دتی جاندی اے۔ تے اوہدی ایہہ خواہش ہندی اے۔ کہ کسے طراں انسان دے بدن وچ رہن لئی ملی ہوئی مدت دے اندر اندر انسان اپنی انسانیت نوں چمکا کے رمی قرب نے دیدار دی دولت پا جاوے۔ چنانچہ اوہ بندے نوں جہڑا کہ دنیا وچ پھسیا ہندا اے اپنے ول پرپردی اے۔ پر بندہ دنیا دے سواداں وچ رجھن نوں زیادہ بہتر سمجھدا اے۔ کیوں جے اوہدی فطرت داوی ایہہ تقاضہ ہندا اے۔ آخر روح اوس نوں ایس فطری ضرورت توں روکن دی بجائے آکھدی اے کہ توں فطرت دے اصولاں تے چلدا چلدا میرے ول ڈھکدا آ۔

سوال ☆ بال ناتھ نوں اک مسلمان دا پیر کہہ کے وارث شاہؒ نے اسلام دے پکھوں بھلا جرم نہیں کیتا؟ نکھیڑا کرو۔

جواب ☆ وارث شاہؒ نے بال ناتھ نوں "پیر و مرشد" آکھیا اے۔ اعتراض ایس بارے ایہہ ہے کہ اک مسلمان دا مرشد غیر مسلم کیویں ہو سکدا اے؟ پہلی نظر وچ ایہہ اعتراض بڑا وزنی لگدا اے پر جیوں جیوں گوہ کریئے۔ تاں پڑتنے پاٹ دے جاندے نیں۔ انھیر اک جاندا اے تے روشنی ساڈا ساتھ دین کارن سامنے آکھلوندی اے۔

یاد رکھو! پیر خدا نہیں ہندا۔ اوہ خدا دا رستہ دسن والا ہندا اے رستہ پچھنا گناہ نہیں۔ جے کوئی مسلمان پیر رستہ دسن والا موجود نہ ہوئے تاں ابدا مطلب ایہہ نہیں کہ بندہ کڑ وچ آکے کراہے ای یا رہوے۔۔ پر سوال ایہہ وے کہ جہڑا آپ گمراہ ہوے اوہ کسے نوں کیہ رستہ دسے گا۔۔؟

ایہہ بڑا نازک مسئلہ اے۔ ایناں نازک جویں تلوار دی دھار۔۔۔

ایتھے بولن دی نہیں جا اڑیا

پر ایس مسئلے نوں سمجھن لئی پہلاں دنیاداری دے لحاظ نال گل کیتی جارہی اے۔

دنیاوی علم حاصل کرن لئی مسلم تے غیر مسلم دی کوئی قید نہیں حضور علیہ السلام دا

Marfat.com

ارشاد اے ''دانائی یا حکمت مومن دی گواچی ہوئی دولت اے۔ اوہ جتھوں ملے حاصل کرلو''۔ علم بارے حضورؐ دا حکم اے کہ علم حاصل کرو بھانویں ایس کارن تہانوں چین جانا پوے۔ جنگ بدر وچ بہت سارے کافر قید ہوئے سن جنھاں کول جرمانے واسطے رقم نہیں سی حضورؑ علیہ السلام نے اوہناں وچوں پڑھے لکھے قیدیاں نوں آکھیا کہ جے تسیں مسلماناں نوں پڑھنا لکھنا سکھا دیو۔ تاں تہاڈا جرمانہ معاف کر دیاں گے۔ چنانچہ اوہناں انج ای کیتا تے آزادی کھٹی۔

اسلامی وراثت بارے پنڈت آنند نرائن ملا دی اک کتاب برصغیر وچ مستند تے چالور ہئی اے تے ہندوستانی عدالتاں ایس کتاب وچ بیان کیتے مسئلیاں موجب فیصلے کر دیاں سن تے پاکستان وچ وی غالباً اجے تیکر اہدی پذیرائی اے کیہ بھلا ایس نال وراثت دا مسئلہ بھٹیا جاندا اے؟ بالکل نہیں بات صرف اینی اے کہ دیانت داری پہلی شرط اے ساڈھے مسلماناں نوں یاد ہوئے گا کہ اسلامی کتاباں مکتبہ ''نول کشور'' توں بڑی دھوم دھام نال چھپ دیاں ہندیاں سن جہڑا کہ غیر مسلم ادارہ سی ایسے طراں ملکی ونڈ توں پہلا کئی ہندو تے سکھ پبلشر قرآن پاک چھاپدے سن تے لوک اوہناں کولوں خرید کے پڑھ دے ہندے سن۔ امید اے کہ قاری حضرات میرا مطلب سمجھ گئے ہون گے

ہن دینی لحاظ نال ایس بارے گل کتھ کیتی جاندی اے

(1) حضور علیہ السلام کول بعض یہودی مسئلے پچھن آوندے ہندے سن۔ آپؐ اوہناں دے مسئلے اوہناں دی کتاب موجب حل تے فیصلہ فرماندے سن بعض مسئلیاں بارے تورات وچ تحریف ہون پاروں قرآن گواہی دیندا اے کہ اصل بات کیہ سی۔ یہودی حضور علیہ السلام نوں دیانت دار سمجھ کے ای مسئلے پچھدے سن حالانکہ اوہ آپؐ دے دشمن وی سن۔ ایس توں ثابت ہویا کہ غیر مذہب دا عالم جے دیانتدار ہووے تاں اوہدے کولوں رہنمائی حاصل کرنا گناہ نہیں تے جے اپنے مذہب دا عالم بد دیانت ہووے تاں اوس توں رہنمائی گھنا گمراہی اے۔

(2) کوئی مسلمان شاستری یا گیانی دی ڈگری حاصل کرن توں بعد جے کسے ہندو یا سکھ دی دینی رہنمائی (دیانتداری نال) کر دیوے تاں ایہہ کوئی بری گل نہیں۔

(3) کشف المحجوب (اردو ترجمہ ص 281) وچ حضرت داتا گنج بخشؒ فرماندے نیں

''جس کے حرکات خواہش کی پیروی میں ہوں اور وہ اس سے راضی ہو تو وہ حق تعالیٰ سے دور رہے گا۔ اگرچہ مسجد میں ہو۔ اور جس کی حرکات خواہش سے پاک ہوں اور وہ نفس کی پیروی سے نفرت کرے وہ حق تعالیٰ کے نزدیک ہے اگرچہ کلیسیا میں ہو۔

(4) حضرت داتا صاحبؒ دے مزاراتے تقسیم توں پہلاں فیض حاصل کرن ہندو تے دوجے غیر مسلم وی آوندے ہندے سن۔ ایس طراں ہندوستان وچ خواجہ غریب نواز معینؒ الدین چشتی دے مزارتے بلا تفریق مذہب لوک فیض پاند جاندے نیں۔ کیوں جے تصوف وچ اک ٹولا ''ہمہ اوست'' والیاں دا اے جہڑے وحدۃ الوجود دے قائل نیں۔

(5) خزینہ معرفت وچ لکھیا اے کہ کئی واری ہندو تے سکھ حضرات میاں شیر محمد صاحب شرق پوری رحمتہ اللہ علیہ دی خدمت وچ حاضر ہندے تے اوہناں نوں انج جاپدا جویں آپؒ اوہناں دے گورو (وغیرہ) ہون میاں صاحب وی اوہناں دی بڑی عزت نے خاطر کر دے (کیوں جے آپؒ سنت

Marfat.com

رسولؐ دے بڑے عاشق سن تے حضور علیہ السلام دی یہودیاں تے نصرانیاں نال بڑا چنگا ورتاؤ ورتدے ہندے سن) غیر مسلم حضرات میاں صاحبؒ توں فیض پا کے جدوں رج جاندے تاں شرق پوروں رخصت ہندے۔ حالانکہ میاں صاحب مرحوم نقش بندی سلسلے دے بزرگ سن۔ جہڑے وحدۃ الشہود دے قائل تے سنت دے وڈے پیروکار نیں۔

ایس طرحاں دیاں ہزاراں مثالاں دتیاں جاسکدیاں نیں۔ سوال ایہہ وے کہ رانجھا بال ناتھ کول کیوں گیا بھلا کوئی مسلمان بزرگ اوہدی رہبری کرن والا موجود نہیں سی۔

ظاہری رنگ موجب جد مسلمان قاضی نے زیادتی کر کے ہیر نوں دھکے نال کھیڑیاں دے پلے بنھ دتا تے ہوروی چار چوفیرے ایہنا دوہاں دا کوئی حمیتی یا ہمدرد نہیں سی ہیر وچاری کھیڑیاں دی قیدی ہوگئی رانجھا دکھاں دردا ں دا ماریا۔ جاوے تے کدھر جاوے۔ اپنیاں ظلم دی حد کر چھڈی۔ پرایاں نوں اپنان لئی کجھ نہ کجھ ضرور کرنا چاہیدا سی۔ ہیر نے مشورہ دتا تے رانجھے نے جوگی دا روپ دھار کے اپنے مقصد نوں حاصل کرن دا بیڑا اٹھایا۔

دینی انگ نوں سامنے رکھیے تاں وی کسے اچھے مقصد کارن کسے غیر مسلم توں جہڑا اوس فن دا واقف ہوئے رہنمائی حاصل کرنا کوئی بری گل نہیں جویں ایس دیاں مثالاں پچھے دے آیا واں۔ سید غوث علی شاہ قادری قلندر پانی پتیؒ بارے تذکرہ غوثیہ (مولفہ شاہ گل حسن قادری) وچ لکھیا اے، کہ اوہناں دے والد آپ نوں مختلف مسلمان بزرگاں تے ہندو مسیاناں کول لے جاندے تے بیعت کرا دیندے چنانچہ آپ نے انی بزرگاں دے ہتھ تے بیعت کیتی سی جنھاں وچ گیارہ مسلمان تے اٹھ ہندو سن۔

وارث شاہؒ نے جوگ دے سلسلے وچ جہڑے شعر لکھے نیں اوہ تصوف دی رو نال جوگی تے فقیر دوہاں واسطے اکو جہے معنے دیندے نیں۔ رانجھے دا یقین ایہہ سی۔

ربپاک تے پیر دی مہر باجھوں کٹے کون مصیبتاں ساریاں اوئے

یعنی اوہنوں پیر دی مدد دی ضرورت سی گل صرف راہ پچھن دی سی۔ اپنا دین تے مذہب تبدیل نہیں سی کرنا۔ راہ کاہدے لئی پچھنا سی۔؟

1- رانجھے آکھیا لٹ دی ہیر دولت جنم گالئے تے اوتھے جالئیے

2- اوہ رب دے نور دا خوان یغما شہدے ہو کے جنم وٹا لیتے

3- اک ہونا رہیا فقیر میتھے ذرا ایتناں وی وس لالئیے

یعنی رانجھا فقیر ہو کے رلی نور دے "خوان یغمے" نوں حاصل کرنا چاہندا سی۔۔ ایس کر کے اوہنے جوگی کول جانداارادہ کیتا۔

کسے جوگی توں سکھئے سحر کوئی چیلیہو کے کن پڑا لیئے

2- کسے ایسے گور دیو دی ٹہل کریئے سحر سیکھئے رن کسکاونے دا

رانجھا بال ناتھ نال جدوں گل بات کردا اے تاں اوہ اسلامی تصوف تے تھیوری موجب اسلامی اصطلاح حواں ورتدا اے مثلاً :۔

Marfat.com

(1) سانوں اپنا کرو فقیر سائیں۔ (2) اسیں چیلڑے تے تسیں پیر سائیں
(3) بادشاہ سچا رب عالماں دا فقر اوس دے ہین وزیر سائیں
(4) فقر کل جہان دا سر اا ے تابع فقر دے پیر تے میر سائیں
(5) ہناں مرشدوں راہ نہ ہتھ آوے دودھ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں
(6) تینوں چھڈ کے جایئے ہور کس تے وارثؒ دسنا ایں ظاہرا پیر سائیں
(7) چھاں بدلاں دی عمر بندیاں دی عزرائیل نے پاڑنہ سیونا ایں
(8) جوگی چھڈ جہان فقیر ہوئے
(9) وارث شاہؒ جو رب دے رنگ رتے
گوہڑ آب ہے رب دے رنگیاں دا

تے جدوں رانجھے دے مقصد دی گل ہتھوں نکل دی نظر آئی۔ اوہ فوراً بال ناتھ نال کھپڑن لگ پیا۔

رانجھے آکھیا مگر نہ پوو میرے ذرا قہر دی نظر ہٹایئے جی
اکوار جو دسنا دس چھڈ وگھڑی گھڑی نہ گوروا کایئے جی
کر توت جے ایہو سی سبھ تیری چھوہر ٹھگ کے لیک نہ لایئے جی

یعنی بال ناتھ اوہنوں جوگ بارے تعلیم دیندا اے۔ پر رانجھے نوں جوگ نال کیہ لگے۔ اوہدے سامہنے تاں اک مقصد سی۔۔

ہور کم ناہیں فقر ہوونے دا وارثؒ رکھنا ہاں غم یار دائیں

ایہہ گل سن کے بال ناتھ جوگ دے سارے چکر بھل گیا۔ اوہ سمجھ گیا کہ ایہہ کس مقصد کارن اے پراجے گل نہیں کھول دا۔ ہن اسلامی انداز دیاں نصیحتاں کردا اے۔

(1) کھا رزق حلال تے سچ بولیں
(2) چھڈ چوریاں یاریاں دغا جٹا بہت اوکھیاں ایہہ فقیریاں نیں

تے اخیر جدوں رانجھا ہیر داناں لے کے اپنا مقصد بیان کردا اے۔ تاں بال ناتھ اوہدے واسطے دعا کردا اے۔ جہڑی قبول ہو جاندی اے تے رانجھا اک جوگی کولوں فیض یاب ہو کے اپنے راہ پیندا اے۔

وارث شاہؒ جان ناتھ نے حکم کیتا لہندا ٹلیوں پترا ہویا ای

قرآن مجید وچ ارشاد اے۔ قُوْلُوْا لِلنَّاسِ حُسْنًا یعنی لوکاں نال سوہنے ڈھنگ نال گل بات کیتا کرو" ناس دے وچ مسلمان تے غیر مسلم سارے آجاندے نیں۔ جویں ارشاد باری اے یٰاَیُّهَا النَّاسُ اُعْبُدُوْا رَبَّكُمُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ وَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ (بقرہ 21)
اے سارے زمانے دے لوکو! اپنے رب دی عبادت کرو جہنے تہانوں تے تہا تھوں پہلے لوکاں نوں پیدا کیتا۔ تاں جے تسیں متقی بن جاؤ۔
سارے لوکاں نوں مخاطب کرن دی وجہ کیہ سی؟ قرآن موجب وجہ ایہہ سی کہ: اَلَّذِیْنَ یَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِیْثَاقِهٖ وَ یَقْطَعُوْنَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖ اَنْ یُّوْصَلَ وَیُفْسِدُوْنَ فِی الْاَرْضِ

Marfat.com

اُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُوْنَ جہڑے لوک اللہ نال پکا وعدہ کر کے اوہنوں توڑ دے نیں۔ تے جہڑی شے نوں رب نے جوڑن دا حکم دتا سی اوہنوں وکھ کر دے نیں کٹ کے تے زمین وچ فساد کھلار دے نیں۔ اوہ گھٹا پاون والے لوک نیں۔ (بقرہ : 27)

ایس آیت وچ جس عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ وعدے ول اشارہ اے مفسراں موجب اوہ روز الست والا عہد سی جس وچ اللہ پاک نے سب انساناں دیاں روحاں نوں جمع کر کے پچھیا سی "کہہ میں تہاڈا رب نہیں ؟" تاں سبھناں "ہاں" کہہ کے اقرار کیتا سی۔ پر جدوں اوہی روحاں مادی دنیا وچ آیاں تاں مادی حجابات پاروں اوس عہد نوں بھل گئیاں۔ حضرت ابی بن کعبؓ موجب ایس آیت وچ عہد اللہ توں اوہی "وعدہ" مراد اے۔

جدوں ایہہ عہد ہو گیا تاں اللہ پاک نے فرمایا۔ میں ایس وعدے بارے زمین تے آسمان نوں گواہ کرناواں تے ایس اقرار دا چیتا کران لئی میں تہاڈے ول نبیؑ تے رسولؑ بھیج دار ہواں گا۔

چنانچہ اللہ پاک ہر زمانے وچ مختلف نبیؑ تے رسولؑ مختلف قوماں ول بھیج دار ہیا۔ تے اوہ لوک ایہناں نبیاںؑ دی تعلیم موجب عمل کر دے رہے پر افسوس کہ بعد وچ آون والے لوکاں لئی اوہ تعلیم اصلی تے نرول نہ رہئی سگوں اوہدی شکل وگاڑ دتی گئی۔ تے انج گمراہی پھیلا دتی گئی۔

فیر جدوں حضور علیہ السلام نے ساری دنیا دے لوکاں نوں ایمان تے اسلام دا رلی حکم پڑھ کے سنایا تاں بہت سارے لوک اپنا عہد بھل کے آپؐ دے دشمن ہو گئے رب دا مقصد سچائی بیان کرنا سی۔ زور ازوری کسے نوں سچائی منن تے مجبور کرنا نئیں سی۔ سو فرمایا لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّيْنِ "یعنی دین وچ دھکا کوئی نہیں۔۔ جد کہ کھل گئی سچی بات تے جھوٹھ۔۔ "کیوں جے ھکا کیتیاں دھرتی اتے فساد پھیل دا اے۔ تے اللہ پاک نوں فساد پسند نئیں۔ سو اوہنے اپنے آخری نبیؐ راہیں عام اعلان کرا دتا : قُلْ يَا اَيُّهَا الْكَافِرُوْنَ ☆لَآ اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُوْنَ ☆وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ☆ وَلَآ اَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُّمْ☆وَلَآ اَنْتُمْ عٰبِدُوْنَ مَآ اَعْبُدُ☆ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِىَ دِيْنِ اے نبیؐ آکھ دے اے منکرو : میں نہیں پوجدا اوہنوں جنہوں تسیں پوجدے او۔ نہ تسیں پوجو (اوہنوں) جنہوں میں پوجناں نہ میں پوجاں اوہنوں جنہوں تسیں پوجیا نہ تسیں پوجو جنہوں میں پوجاں۔ تسیں اپنے راہ چلدے جاؤ میں اپنے راہ چلدا جاواں۔ (سورۃ کافرون پارہ۔30)

غیر مسلم حضرات نال جے وسیبار کھنا پوے تاں رب کولوں مسلماناں دی تسلی واسطے فساد نوں مٹا واسطے ایہہ امن لکھت اے۔ جہڑی رب نے اپنے پیارے رسولؐ راہیں مسلماناں نوں تعلیم کیتی۔ مطلب ایہہ پئی جے کوئی غیر مسلم قوم امن نال رہن لئی تیار ہووے تاں اوہنوں اوہدے حال تے چھڈ دیو ایہہ کہہ کے کہ لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِىَ دِيْنِ ☆ یعنی تہانوں تہاڈا دین مبارک مینوں (سانوں) ساڈا دین مبارک" رہو ورل مل کے امن چین نال جویں حضورؐ نے یہودیاں نال امن دا معاہدہ کیتا سی۔

ہیر لکھن دا سماں وارث شاہؒ نے جس زمانے وچ ہیر لکھی۔ اوہ سیاسی افراتفری دا زمانہ سی۔ سکھا شاہی دا دور دورہ سی۔ مسلماناں دی حکومت نوں زوال نے گھیر لیا سی۔ مسلماناں دی سیاسی حالت

Marfat.com

بڑی پتلی سی۔ ملک وچ انہی پئی ہوئی سی۔ بقول وارث شاہؒ۔۔ حالات اوس ویلے انج دے سن :۔

سن یاراں سواسیا نبی ہجری لمے دیس دے وچ تیار ہوئی
جدوں دیس تے جٹ سردار آہے گھر وگھری جان نویں بہار ہوئی
اشراف خراب کمیتازہ زمیندار نوں وڈی بہار ہوئی
چور چودھری یارنی پاکدامن بھوت منڈلی اک، دو چار ہوئی
وارثؒ جنھاں نے آکھیا پاک کلمہ بڑی تنہا ندی عاقب پار ہوئی

اجہے حالات جدوں وی پیش آئے قرآن نے امن قائم رکھن لئی نال لگ دے وسنیکاں نوں "امن سینہا" دتا۔ جویں ارشاد اے :

"اے نبیؐ! آکھ دے اے اہل کتاب! آؤاک اجہی گل اتے ایکا کریئے جہڑی ساڈے تے تہاڈے وچکارا کوجہی اے یعنی اسیں اللہ دے سوا کسے دی بندگی نہ کریئے۔ اوہدے نال کسے نوں شریک نہ بنایئے۔ تے ساڈے وچوں کوئی وی اللہ توں سوا کسے نوں اپنا رب نہ بناؤے" (قرآن 3:64) عام لوکاں نوں دعوت سورہ کافرون وچ اے۔ ایتھے اہل کتاب نوں مخاطب کیتا اے۔ مطلب ایہہ لئی اسلام امن دے مقابلے وچ فساد نہیں چاہندا۔ بھانویں مسلماناں دا کسے وی قوم نال واہ ہووے۔

وارث شاہؒ نے سیاسی افراتفری تے مسلماناں دی پتلی حالت دیکھدیاں جس انداز نال پیار تے محبت دا پرچار کیتا اوہدی مثال سر سیدؒ دیاں کوششاں وچ مل سکدی اے کیوں جے سر سید احمد خاںؒ نوں دنیا اجے بھلی نہیں جنھے 1857ء دی جنگ آزادی وچ مسلمانان دی شکست کھان توں بعد انگریز دے دل وچوں مسلماناں دے خلاف نفرت دا جذبہ مکان لئی تن من دھن دی بازی لا دتی سی۔ وارث شاہؒ نے مسلمانان دے خلاف سکھاں تے ہندواں دی نفرت ختم کرن لئی "ہیر تے رانجھے" دا قصہ منظوم کیتا۔ جس وچ دوہری کاٹ رکھی۔ اک پاسے ایہہ قصہ اسلامی لحاظ نال انسان دی آپ بیتی اے جس راہیں نیکی دا جذبہ جاگدا اے تے بد عملیاں دے باوجود انسان دے اندر نیکی دی سک پیدا کردا اے دوسری قوماں دے سرداراں دی عزت آدر کرنا۔ ساڈے رسولؐ دے ارشاد دے عین مطابق اے پر اہدا مطلب ایہہ کدی نہیں ہویا کہ اہ عزت کرنا اپنا دین چھڈن دے برابر اے۔ دین بارے اوہی فارمولا اے لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ تہاڈا دین تہانوں مبارک ساڈا سانوں مبارک"

ہیر وارث شاہؒ وچ اللہ پاک دی خاص مہربانی نال ایہہ کمال کیتا گیا ملدا اے کہ ایہنوں ہندو پڑھدا اے تاں او سمجھدا اے کہ میری گل کتھ اے۔ مسلمان پڑھدا اے تاں اوہ اوہنوں اپنی کتھا سمجھدا اے۔ تے جے کوئی ہور پڑھدا اے تاں اوہ اپنی کتھا کہانی سمجھ کے ایہوں سینے نال لالیندا اے۔ پر وارث شاہؒ اپنے رب دا پکا پجاری اے تے دین اسلام اچیان وچ واہ لگدی نوں ڈھل نہیں کردا :۔

(1) وارث جنہاں نے آکھیا پاک کلمہ بیڑی تنہا ندی عاقبت پار ہوئی۔
(2) سانوں دھرم تے شرع دا خوف رہندا جویں موسیٰ نوں خوف کوہ طور دا ای
(3) وارث شاہؒ تے جملہ مومناں نوں حصہ بخشنا اپنے نور دا ای
(4) وارث شاہؒ تمامیاں مومناں نوں دئیں دین ایمان لقمانیاں

Marfat.com

چنانچہ وارث شاہؒ دی ہیر پڑھ کے علاقے دے لوک اک مک ہونا شروع ہو گئے۔ فیر سیاسی حالات نے پلٹا کھاداتے نادر شاہ تے احمد شاہ ابدالی دے حملیاں توں بعد۔۔ انگریزاں دے پیر ہور مضبوط ہونے شروع ہو گئے ایدھر رنجیت سنگھ احمد شاہ دی "رضا مندی" نال حاکم بن بیٹھا۔ تے اوہنے انگریزاں نال ویر سہیڑن دی تھاں پیار دی پالیسی اپنائی۔ پر اوہدے اکھیاں میٹن توں بعد بڑی چالاکی نال انگریزاں نے پنجاب اتے قبضہ کر کے سکھاں کولوں حکومت کھوہ لئی۔ تے امن دا دورہ شروع ہویا ہن ہر پاسے انگریز بہادر دی حکومت سی لوک امن نال رہندے سن۔ قتل تے غارت گری نہ ہون دے برابر سی۔ اجہے حالات وچ ہیر داچر چاہر مذہب تے ملت دے لوکاں لئی کھچ دا سبب بنیا۔ دائریاں تے سکیاں وچ جٹ دے جٹ بہہ کے ہیر سن دے۔ تے وارث شاہؒ دے گن گاؤندے۔ ہر اک دے دل وچ وارث شاہؒ دیاں گلاں دی عظمت نکھر دی جاندی سی۔ اوڑک سبھناں آکھیا۔ وارث شاہؒ صرف مسلماناں دا ای نہیں ساڈا وی اے کیوں نہ کہندے۔ وارث شاہؒ نے پیغام ای اجیہا دتا سی۔ جہڑا قرآنی تے صوفیانہ تعلیم دے بالکل مطابق سی۔ جس وچ 'یَاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا' اہل ایمان" دے نال نال یَاَیُّھَا النَّاسُ' غیر مسلم حضرات نوں وی مخاطب کیتا گیا سی۔ کیوں جے ہیر رانجھے دی عارفانہ کہانی کسے یہودی، عیسائی، مسلمان، ہندو یا سکھ دی کہانی نہیں سی۔ سگوں ایہہ تاں بابے آدمؑ توں لے کے قیامت تک ہر انسان دی کہانی اے جس توں آون والے ہر دور دا ہر بندہ چانناں لے بکدا اے۔ (وارث شاہ دا بولنا بھیت اندر قدر آفاقی صفحہ ۱۲۶ تا ۱۳۷)

سوال نمبر 19 ☆ وارث شاہ عیالی نوں منکر نکیر کہہ کے رانجھے دا قصہ اگے ٹور دا اے کیہ بھلا عیالی دا کردار منکر نکیر دی ترجمانی کر دا اے؟ بحث کرو۔

جواب ☆ وارث شاہؒ عیالی نوں "منکر نکیر" قرار دیندا اے۔ ایہہ اوس دی نویکلی اٹکل اے جویں ہیر (روح) نوں۔ کھیڑا (عزرائیل) لے گیا سی۔ اوتھے روح (اکلی روح) دا معاملہ سی ایتھے ہن رانجھا (قلبوت + بدن) وی آجاندا اے مقصد وارث شاہؒ دا صرف ایہہ ہے کہ اوہ قبر دے عذاب دا چیتا کراوے۔ تاں جے انسان رب نوں بھلا کے کھیڈ تماشے وچ ای نہ رجھا رہیا کرے کیوں جے دنیا وچ انسان کہندا اے ایہہ جگ مٹھا اگلا کس نے ڈٹھا؟

کدی اوہ کہندا اے کہ رب میرے کولوں حساب کتاب پچھے گا۔ تاں میں انج کہواں گا۔ انج کہواں گا وغیرہ۔ پیر وارث شاہؒ دسدا اے کہ اوتھے جھوٹھ بولن دی جرات ای نہیں پینی۔

یوں کہتے کہ یوں کہتے گر سامنے آجاتا　　سب کہنے کی باتیں ہیں کچھ بھی نہ کہا جاتا

رانجھا کہندا اے

ہمیں لنک باشی چلے کلھ میلے ہمیں پنچھی سمندروں پار دے جی
باراں برس پھر دے باراں برس بہندے ملن والیاں دی کل تار دے جی
وارث شاہؒ میاں چارے جگ بھوندے اسیں قدر تاں کو دید مار دے جی

عیالی اوہدی کھچر وَندی دا بھانڈا اج بھن دا اے:

توں تاں چاک سیالاں دا ناں دھیدو چھڈ کھچر پوہ گل نہجار دے جی
مہیں چوچک دیاں جدوں چادہ اسیں نڈھی مان دا سیں وچ بار دے جی

Marfat.com

تیرا مہنا ہیر سیال تائیں خبر عام سی وچ سنسار دے جی
نھس جا ایتھوں مار سٹن نیں گے کھیڑے ات چڑھے بڑے بھار دے جی
اگے وارث شاہؒ قبر دے عذاب ول کھلھاڑ لھا اشارہ کر جاندا اے۔

مار چور کر سٹن ایں ہڈ گوڈے ملک گور عذاب قہار دے جی
وارث شاہؒ جیوں گور وچ ہڈ کڑکن گرزاں نال عاصی گنہگار دے جی

وارثؒ شاہ اتے الزام بعض نادان نقاد یا ہیر دے پڑھا کو وارث شاہؒ اتے الزام لاندے نیں کہ اوہنے ہندو متھالو جی دا پرچار کیتا۔ ہندو متھالو جی دا ذکر تاں وارث شاہؒ نے ضرور کیتا اے۔ پرچار کوئی نہیں کیتا۔ ذکر ہور گل اے تے پرچار کرنا ہور گل اے۔ قرآن وچ فرعون بارے آوندا اے "فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الاَعلیٰ" فرعون نے آکھیا میں آں تہاڈا سب توں وڈا پالن ہار۔۔۔ "ایہہ آیت قرآن وچ موجود اے پر اج تائیں کسے نے کدی وی ایہہ نہیں کہیا کہ معاذ اللہ قرآن وچ فرعونیت دا پرچار کیتا گیا اے۔ اوتھے امن نال رہن لئی "لَكُمْ دِيْنُكُمْ وَلِيَ دِيْنِ" والی آیت وی موجود اے پر کسے نوں معاذ اللہ اعتراض دی جرات نہیں ہوئی۔ اوتھے مجبوری پاروں جَاهِدُ وْ بالْكُفَّارِ دا آڈر وی ملدا اے تے قاتلوا ھم دا حکم وی تے وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ دا امر وی پر ایہہ سب کجھ اودوں تک ای جائز اے جد تک فساد دفع نہ ہو جائے جدوں فساد دور ہو جائے اودوں جنگ دی منا ہی اے کیوں جے فساد "قتل توں وی بھیڑا ہندا اے رسول اللہؐ نوں حکم ملدا اے کہ اے نبیؐ! جے کافر تہانوں صلح لئی آکھن تاں من جایا جے وغیرہ صلح دی پیش کش عموماً اوہ ہی کردا اے جہڑا ڈگا ہووے تے اٹھن لئی اوہنوں مہلت دی لوڑ ہووے۔ کیوں جے قرآنی قائدے موجب تِلْكَ الاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ یعنی دناں دا ہیر پھیر ہندا ای رہندا اے۔

وارث شاہؒ نے پوری ہیر وچ کتے وی اسلام دی نندیا نہیں کیتی تے نہ کفر دی وڈیائی کیتی۔ جتھے وی اہنوں موقع لگدا اے اوہ اسلامی پرچار توں اکدا نہیں۔ پر کدھرے کدھرے اوہ ریاکار تے جھوٹھے تے فریبی مسلماناں دی نندیا ضرور کردا اے۔ تاں جے اوہناں دی اصلاح ہو جائے۔ مثلاً جھوٹے فقیراں تے منگتیاں بارے کہندا اے۔

رانجھا:۔

ہوکا پھرے دنیدا پنڈ وچ سارے آؤ کسے فقیر بے ہو ونا جے
منگ کھاونا کم نہ کاج کرنا نہ کجھ چارناں تے نہ کجھ چوونا جے
نہ دیہاڑی نہ کسب روز گار کرنا ناڈھو شاہ پھر مفت دا ہوونا جے
خوشی اپنی اٹھنا میاں وارثؒ اتے اپنی نیند رے سوونا جے

وارثؒ شاہ دا پیغام جدوں وارثؒ شاہ دے پیغام دا ویرا کرنے آں تاں اوس وچ سانوں اسلامی متھالو جی اسلامی کلچر اسلامی معاشرہ حتیٰ کہ اسلامی حکومت دا دور دورہ نظر آوندا اے جس وچ غیر مسلم دی آباد نیں جنہاں نوں مذہبی آزادی حاصل اے تے ملک دے سارے وسنیک اک دوجے دے مذہب تے دھرم دا احترام کردے نیں۔ تے ایہہ گل اللہ پاک نے وی مسلماناں نوں تعلیم

Marfat.com

کیتی اے کہ تسیں بت پرستاں دے بتاں نوں برا نہ آکھو۔ متاں اوہ غصے وچ تہاڈے اللہ نوں برا کہن لگ پین ۱؎ بر صغیر دے مشترکہ وسنیکاں دے مذہبی حالات نوں سامنے رکھدیاں وارثؒ نے وی کسے دی دل آزاری نہیں کیتی۔ صرف اپنی گل کیتی اے تے اوہی سدھی پدھری۔ اللہ رسولؐ دے دین دی گل جویں آکھیا تیں

(1) وارثؒ شاہ نماز دا فرض وڈاسروں لاہ اوہ دلبر اواسطہ ای (نماز دی تعلیم)
(2) اک صرف اللہ دا رکھ تقویٰ ہور ڈھا بیٹھی بھے ڈھیریاں میں۔ (توحید تے توکل)
(3) سنے تسمیہ پڑھ اخلاص سورت جڑھاں ویر دیاں پٹ دکھاونے آں
(بسم اللہ تے سورۃ اخلاص دا ذکر)
(4) تیرے باجو طعام حرام مینوں تھیواں سورجے پریت دی ریت توڑاں (سور توں نفرت)
(5) بھوجگ فانی اکو رب باقی حکم آیا ہے وچ قرآن میاں۔ (توحید)
(6) وارثؒ شاہ اوہ سدا ای جیوندے نیں جنھاں کیتیاں نیک کمانیاں نیں۔ (ابدی حیاتی دا پیغام)

ایس شعر وچ اک حدیث ول اشارہ اے

اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰہِ لا یَمُوْتُوْنَ بَلْ یَنْتَقِلُوْنَ مِنْ دَار اِلٰی دَارٍ۔ یعنی اولیا اللہ دی موت تاں بس انج ہندی اے جیویں اوہ (موت دی پالکی وچ بیٹھ کے) اک گھروں دوجے گھر ول چلے جان ایس گل نوں سلطان باہوؒ اج بیان کردے نیں۔

نام فقیر تنہاں دا باہوؒ قبر جنھاں دی جیوے ہو

ایس موضوع بارے ویروے نال تے کھل کے اگے جا کے کدھرے چانن پاواں گا۔ ایتھے ایناں ای کافی اے آؤ ہن مڑ کے عیالی تے رانجھے بارے گل بات کریئے۔

رانجھا۔ عیالی دیاں کھریاں گلاں سن کے مکران دی کوشش کردا اے تے آہندا اے۔

اجڑ چار ناکم پیغمبراں دا کیہا عمل شیطان دا تولیا ای
بھیڈاں چار کے تہمتاں جوڑنائیں کیہا غضب فقیر تے بولیا ای

تے عیالی اگوں آہندا اے کہ مکریاں گزارہ نہیں ہوناں پر رانجھا فیر وی چکر دین دی کوشش کردا اے۔ قبر دا سین ایتھے ختم ہو جاندا اے اگوں جہڑی گل بات ہندی اے اوہ دو انسانان وچ ہون والی گل بات اے۔

پرھاں جاجٹا سانوں چاک آکھیں اسیں فقرہاں ظاہرا پیر میاں
نام مہریاں دے سانوں ڈرن آوے رانجھا کون تے کون ہے ہیر میاں
جٹا چاک بناوناں ایں جوگیاں نوں ایہا ہیو آوے سٹاں چیر میاں
تھر تھر کنبے غصے نال جوگی اکھیں روہ دا پلٹیا نیر میاں

تے اگوں عیالی (مذاق نال) آہندا اے :۔

ہتھ جوڑ عیالی نے پیر پکڑے بھل گیا چیلا بخشو پیر میاں!
تسیں پار سمندروں رہن والے ساڈی بخش لکو ایہہ تقصیر میاں

Marfat.com

وارث شاہ دی عرض جناب اندر سن ہوونا نہیں دلگیر میاں

تے فیر رانجھے نوں ہیر دے پینگھاں جھوٹن توں لے کے اوہدے "ویاہ" تک ساریاں گلاں بڑے وقار تے آدر نال دسدا دے۔

پرھاں جا جٹاماں سٹنیں گے نہیں چھپدے یار کواریاں دے

(عشق تے مشک چھپے نہیں رہندے) ہن رانجھا مٹھا پے جاندا اے تاں جے ایس جھگڑے پاروں کدھرے اوہدا راز فاش نہ ہو جائے تے منت کردا اے کہ ؎

وارثؒ شاہ نہ بھیت صندوق کھلے بھانویں جاندا جندر اٹ جائے تے فیر عیالی ترس کھا کے آہندا اے۔

اساں ہس کے رانجھنا گل کیتی جالاء لے واہ جے لگدا ای
لاٹ رہے نہ جیووے وچ لکی ایہہ عشق النبڑا اگ دا ای
جاہ دیکھ معشوق دے نین خونی تینوں نت الاہمڑا جگ دا ای
لے کے نڈھڑی نوں کھسک جا چاکا سیدا چاک نہ ساڈڑا لگدا ای
وارثؒ کن پاٹے مجھیں چار مویوں اجے تیک الاہمڑا اجگ دا ای

رنگپور کھیڑا آخر دو نہاں وچ (compromise) ہو جاندا اے۔ رانجھا (بدن) اپنی ہیر (روحانیت) نوں حاصل کرن لئی اگانہہ ودھدا اے جسے کن اک انسان دنیاوچ رہندیاں ازلی محبوب نوں راضی کرن لئی ہتھ پیر ماردا اے۔ رانجھاوی انج ای کردا رنگ پور اپڑ جاندا اے۔ رنگ پور وچ کھوہ تے کڑیاں پانی بھر رہیاں سن۔ رانجھے نوں ویکھ کے کجھ رمز والیاں وچے وچ سمجھ گئیاں پئی۔ ؎

یار ہیر دا بھانویں تے ایہہ جوگی کسے لبھیا تے نہیں دسیا ای

فیر اوہنے پن چھان کیتی کہ واقعی (اوہ ہیر دے پنڈ آگیا اے۔ جدوں تصدیق ہو گئی تاں بڑا خوش ہویا پہلاں جوان منڈے تے فیر کڑیاں اوہدے دوالے اکٹھے ہو کے بہہ گئے تے رانجھا گل ہلان کارن منفی انداز وچ (تے مثبت نتیجے لئی) کہندا اے:-

ماہی منڈیو گھریں نہ جاکہنا اک مست کملا جوگی آوڑیا
کنیں اوسدے درشنی منداں نیں دا ہڑھی' پٹے' سر بھواں منا وڑیا
کڑیاں گھر آکے جوگی بارے گلاں کردیاں نیں۔
کڑیاں ویکھ کے جوگی دی طرح ساری گھریں ہسدیاں ہسدیاں آیاں نیں
مائے اک جوگی ساڈے نگر آیا کنیں اوس نے منداں پائیاں نیں
پریم متیاں اکھیاں رنگ بھریاں سدا گوہڑیاں لال سوائیاں نیں
خونین بانکیاں نشے دے نال بھریاں نیناں کھیویاں سان چڑھائیاں نیں
اٹھے پہر اللہ نوں یاد کردا خیر اوس نوں پاؤندیاں مائیاں نیں
نہ کوئی ماریا نہ کسے نال لڑیا نیناں اوس دے چھہبراں لایاں نیں
تے سہتی وی اپنی "بھر جائی" ہیر نال گل کردی اے:-

Marfat.com

گھر آنان نے گل کیتی ہیرے اک جوگی نواں آیا نیں
کنیں اوسدی درشنی مندران نیں گل ہیکلا عجب سوہایا نیں
نالے گاوَندا تے نالے روندا اے وڈا اوس نے رنگ مچایا نیں
ہیرے کس رجو دا اوہ پتر روپ تدھ توں دون سوایا نیں
تے اپنے وچ کڑیاں وی ہیر کول پہنچ کے رانجھے بارے دسن لگدیاں نیں۔
پھرے ڈھونڈ دا وچ حویلیاں دے کوئی اوس نے لعل گوایا نیں
کائی آکھدی پریم دی چاٹ لگی تاہیوں اوس نے سیس منایا نیں
کائی آکھدی کسے دے عشق پچھے بندے لاہ کے کن پڑویا نیں
وارث شاہؒ فقیر تاں نئیں خانی کسے کار نے دے اتے آیا نیں

ہیر پہلاں ای اہدی اڈیکوان سی سہتی تے کڑیاں توں "جوگی" بارے سن کے اہدے دل نوں کھچ پے گئی۔

تساں ایہہ جدوکنی گل کیتی کھلی تلی ہی میں لڑھ گئی جے نی
گئے ٹٹ تران تے عقل ڈلی میرے دھو کلیجڑے پئی جے نی
کیویں کن پڑا کے جیوندا اے گلاں سن دیاں ای جند گئی جے نی
اوہدا دکھڑا روواں جدوں سنیاں مٹھ میٹ کے میں بہہ گئی جے نی
جس دے سوہنے یار دے کن پاٹے اوہ تاں نڈھڑی چوڑ ہو گئی جے نی
وارثؒ شاہ پھرے دکھاں نال بھریا خلقت اوسدے مگر کیوں پئی جے نی

ہیر..... نوں رانجھے تے ترس آوَندا اے کیوں جے اوہنے صرف ایہدی خاطر انے دکھ جھلے نیں۔۔رانجھا کون اے۔۔؟آدمی۔انسان"۔تے ہیر۔۔؟روح۔۔روحانیت۔رب دی رضا۔رب دی محبت۔رب دا قرب۔۔تے اخیر رب دا دیدار جہدے اگے کائنات دی ہر شے نکھدا اے۔ محبوب نوں حاصل کرن لئی اپنی جان دی قربانی دینی پوے تاں معمولی گل اے۔

وارثؒ شاہ محبوب نوں تدوں پائیے جدوں اپنا آپ گوا لئے

انجیل برناباس دا اقتباس نمبر امڑ کے پڑھو جس وچ اک کھیت خریدن داذکر اے جس وچ خزانہ دفن اے جے بندہ اپنے "کرتے" دے عوض اوہ کھیت خرید لوے۔ تاں اہنوں مہنگا نہیں سمجھنا چاہیدا کرتہ کیہہ اے۔؟ایہہ فانی بدن جنھے اوڑک فنا ہونا اے۔ موت شہادت راہیں وی آوَندی اے۔تے منجی اتے اڈیاں رگڑدیاں وی۔ پر شہادت دی موت بارے رب فرماندا اے وَلَاتَقُوْلُوْا لِمَنْ یُقْتَلُ فِیْ سَبِیْلِ اللّٰہِ اَمْوَاتٌ بَلْ اَحْیَاءٌ وَّلٰکِنْ یَّشْعُرُوْنَ جہڑے رب دے رستے وچ لڑدیاں جان ہار بہن اوہناں نوں کسے مردے نہ آکھو۔ سگوں اوہ جیوندے نیں پر اوہناں دی زندگی تہاڈی سمجھ توں باہر اے۔

ایہہ زندگی تلوار نال جہاد کرن والیاں نوں مل دی اے جدھی سند قرآن توں مل دی اے۔ حضور علیہ السلام فرماندے کہ جہاد دو طرح دا اے۔اک جہاد اصغر دوجا جہاد اکبر۔

Marfat.com

جہاد اصغر تلوار نال اللہ تے رسولؐ دے منکراں دے خلاف جنگ کرن نوں آہندے نیں۔ تے اپنے نفس امارہ نال لڑ کے اوہنوں زیر کرنا تے اللہ تے اوہدے رسولؐ دے حکماں مطابق زندگی گزارنا تے متقی تے پرہیز گار بن کے جیونا تے مرنا جہاد اکبر اکھواندا اے۔ ہن غور کرو جے جہاد اصغر والے رب دے حساب وچ بَلْ اَحْیَاءٌ یعنی جیوندے نیں تاں۔ جہاد اکبر والے گروہ جنھاں وچ اولیاء کرام صوفیا تے صالح لوک شامل نیں کیویں "موئے" گنے جاسکدے نیں ظاہر اے کہ اللہ دے دربار وچ اوہ وی حیات نیں۔ جے جہاد اصغر والیاں نوں (قرآن موجب) رزق ملدا اے تاں ایہہ وی ضرور رزق دتے جاندے نیں۔

بقول وارث شاہ۔

وارث شاہ سدا ای جیوندے نیں جنھاں کیتیاں نیک کمائیاں نیں

(نوٹ) چیتار ہوے کہ جہاد اصغر دے "شہیداں" دیاں بیوگاں نوں عدت نوں بعد شریعت وچ (جے اوہ چاہن نکاح) شادی دی اجازت اے۔ ابدا مطلب ایہہ ہویا کہ شہید دی موت عام موت دا حکم وی رکھدی اے بھانویں شہادت ہمیش دی حیاتی دا سبب وی بن دی اے

سوال 20 ☆ وارث شاہ نے سہتی نوں موت آکھ کے قصہ ہیر رانجھے نوں اک نواں موڑ دتا اے۔ سہتی دے کردار بارے بھرواں چانن پاؤ

جواب ☆ ہیر دی عارفانہ شرع موجب رانجھا چاہندا اے کہ میں ہیر نوں حاصل کر کے ہمیش دی حیاتی تے نجات پا جاواں ہیر وی چاہندی اے کہ ایہہ (انسان) میرے نال جڑیارہ کے نجات تے رضی دیدار دی دولت نال مالا مال ہو جائے۔ پر دنیا وچ دو ہستیاں نیں جہڑیاں ایس نوں ہر ویلے چکر وچ رکھدیاں نیں۔ اک ابلیس۔ جہدا کردار کیدو نے ادا کیتا۔ تے دوجا کردار۔ موت اے جنہوں ہیر دی ننان سہتی ادا کر رہئی اے۔ موت توں بندہ ہر ویلے ڈردار ہندا اے کیوں جے زندگی تے موت دے وچکار فاصلہ بالکل تھوڑا جہیا اے یعنی زندگی تے موت احد ہناں آپو وچ ملیا ہویا اے۔ جے بندہ عقل توں کم نہ لوے۔ یا کسے ویلے ذرا وی گھیسلا ہو جائے تاں اچانک موت ابدا مقدر ہو جاندی اے جدھا نقصان ایہہ ہندا ہندا اے کہ اوہ جس مقصد کارن ایس دنیا وچ آیا اے اوس توں وانجیارہ کے دنیا چھڈ جاندا اے ایس کر کے حکم ایہہ ہے کہ انسانی جان دی "رکھیا" ہر حالت وچ فرض اے۔ سوائے جہاد دے کہ ایس وچ کنڈ دکھانی مرن توں وی بھیڑی گل اے۔ ایس کر کے حضرت علیؓ فرماندے نیں کہ بندے (مومن) دی سب توں وڈی محافظ موت اے۔ یعنی جہاد تے نیکی دے پرچار وچ موت توں نہیں ڈرنا چاہیدا۔ کیوں جے نہ ڈرنا وی زندگی اے۔ شیراں والی زندگی تے ایس وچ مرن توں پہلاں ہمیش دی حیاتی (شہید نوں) مل جاندی اے ایس کر کے گھبران دی لوڑ نہیں۔

اودھر رانجھے دی اکھیاں چھہبراں لاندیاں نیں تے ایدھر
بکل وچ چوری چوری ہیر رووے گھڑا نیر دا جا پلٹیا سو

دونویں اک دوجے نوں حاصل کرنا چاہندے نیں پر دنیا دیاں آلائشاں راہ وچ رکاوٹ بن جاندیاں

Marfat.com

ں۔۔رنگ پور دیاں کڑیاں رانجھے نوں ٹھٹھ کرنا چاہندیاں نیں۔اوہ کہندیاں نیں کہ اہدے بھان
یں اہنوں پچھانیاں نہیں۔۔حالانکہ ایہی اہدی بھل اے۔

ایہہ جان دا کسے نہ چاک لدھا دیو سد کے ایس نوں جھاڑیئے نی
ہیر کھیڑیاں نال پیار ڈاہڈا ایہنوں لا کے اگ ایہہ ساڑئے نی

راوہ ہیر دے گھر لے جان دی کوشش کردیاں نیں۔

اجو کھیڑے دے ویڑے نوں کرو پھیرا ذرا ہیر دی طرف دھیان کیجے
ویڑا مہر دا چلوؤ کھا لیایئے سہتی سوہنی تے نظراں آن کیجے

رانجھا انجان بن کے دھپے بیٹھا رہندا اے فیر اوہ کڑیاں تے اک ٹولا۔ ہور اہدے دوالے دھپ وچ
اکھلوندیاں نیں تے اوس واحد و داربعہ بچھدیاں نیں۔رانجھا کہندا اے۔

جوگی آکھیا خیال نہ پوو میرے سپ شینہ ' فقیر دا دیس کیہا
جہڑا وطن تے ذات دا دھیان رکھے دنیا دار ہے اوہ درویش کیہا

وہ اہناں دے آکھے تاں نہ لگا پر اپنی مرضی نال منگن دے بہانے ہیر نوں ڈھونڈن تر پیا۔ کڑیاں وی
پچھانہ چھڈیا۔ کڑیاں کون ؟(انسان دا گھر بار۔دنیاداری)اوہ رانجھے نوں اپنے ول پر پردیاں نیں۔

کائی مکھ رنجھیئے دے نال جوڑے' تیری طبع کیہ جوگیا چاہوندی اے ؟

ے وچ سہتی نے رانجھے دیاں "سہلیاں" لاہ دتیاں۔رانجھے پچھیا۔ایہہ کون ایں ؟۔۔جواب ملیا۔
جودی دھی۔رانجھا غصے نال بولیا۔۔اجو پچھو بھجو بھجوتے گجو کون ہندا اے "؟تاں گل ایہی کھلی کہ ایہہ
ڈھڑی ہیر دی ننان سہتی اے۔ جنھوں وارث شاہؒ "موت "کہندا اے۔اوہ وی رانجھے دیاں غصے
بھریاں گلاں دے جواب وچ بڑے تاء نال کہندی اے :۔

ہتھ لگیں تاں پکڑ "پچھاڑ سٹاں تیرے نال کرساں سو توں جان سیں وے
دکھو دکھ کرساں بھن لنگ تیرے تدوں رب توں اک پچھان سیں وے

تے ایہہ گل سچی اے کہ دنیا وچ بندہ پتہ نہیں کنے کو خداواں نوں پوجدا اے پر اوس اک اللہ دی
تصدیق تاں اودوں ای ہندی اے جدوں موت دا پیالہ چکھ کے اگلے پار ڈیرا لانا پیندا اے سورۃ تکاثر
وچ آؤندا اے۔ "تہانوں کثرت دی طلب ڈاہڈی غفلت وچ رکھیا حتیٰ کہ موت آگئی"
تے کَلَّا لَوْ تَعْلَمُوْنَ عِلْمَ الْیَقِیْن دوجے مصرعے دا ایہو مطلب اے۔

فطرت تے انسان گل ایہہ چل رہئی سی کہ انسان ہوش سمھال کے شادی وغیرہ کروان توں
بعد جدوں صحیح معنیاں وچ سگھڑ تے سمجھدار ہو جاندا اے تاں اوہ اپنے اصلے (روحانیت) ول پلٹ دا
اے۔ پر دنیادیاں کشمکشاں اہدا پچھا نہیں چھڈدیاں تے سبھ توں وڈی مصیبت ایہہ کہ قدم قدم تے
موت اہدا سواگت کردی اے موت اہدے نال متھا لاندی اے۔اوہ اوہدا پچھا چھڈن لئی تیار نئیں۔
تے انساندی کوشش ایہہ ہندی اے کہ اوہ کسے طرحاں گوہر مقصود یعنی رب دی رضا والا شرف
حاصل کر کے ای ایس دنیا توں جاوئے۔ "کھیڑے پنڈ" دیاں کڑیاں دنیاوی آلائشاں دی مثال
نیں۔ ہیر (روح) روحانیت دی تمثیل اے روح تاں اک ای اے یعنی اپنی (origin) دے لحاظ

Marfat.com

نال البتہ بدن مختلف علاقیاں نال متعلق ہو سکدے نیں۔ ایہو گل ہیر کڑیاں راہیں اج کہندی اے۔

گلیں لائیکے کویں لیاؤ اوس نوں رل پچھے کھڑی تھاؤں دا نی؟
دیکھاں کھڑے دیس دا چوہدری اے اتے ذات دا کون سداؤندا نی
دیکھاں' ماجھیوں روہیوں بیٹ وں راوی بیاس دا اتے جھناؤندانی
پھرے ترنجناں وچ خوار ہندا کوئی اوس دا بھیت نہ پاؤندا نی
وارث شاہؒ کھو جی ایہہ کاسدا اے کوئی انت نہ ایس دا آؤندا نی

یعنی انسان کسے شے دا متلاشی اے تے اہدی شان دا انت کوئی نہیں ڈھیری ڈھا بہوے تاں گلا گو ادم کرے تاں فولادی لوہا۔ تے اوہ کسے چیز دی تلاش وچ ایس سنسار اندر خوار ہندا پھر رہیا اے۔ اوہ کیہ شے اے ؟ ایس دنیادی ہر شے بے جان تے بے زبان ہندیاں وی اوس توں واقف اے۔ تے "کڑیاں" وی جان دیاں نیں کہ "رانجھے نوں شاید بھلیکھا اے کہ اساں اوہنوں پچھانیا نیں۔ حالانکہ اسیں اوہدی کنہہ توں وی واقف آں ایہہ جان دا چاک نہ کسے نہ لدھا اڑیو سد کے ایس نوں جھاڑے نی کڑیاں دنیاوی موہ پیار دا سمبل دنیاداری تے مادہ پرستی دی علامت اوہ فقیر رانجھے نوں ان ستاندیاں نیں۔

یہ ہکاں کھول کے بکلاں ماریو نیں چک دھوڑا تیت تے ڈاریا نیں (اتیت = فقیر)
تے فیر اوہنوں بھر ماندیاں ہوئیاں کہندیاں نیں۔

رسم جگ دی کرو اتیت سائیں ساڈی صورتاں ول دھیان کیجے
اجو کھیڑے دے ویڑے نوں کرو پھیرا ذرا ہیر دی طرف دھیان کیجئے

یعنی دنیاوی ہر شے انسان دی حقیقت توں واقف اے پر اوہ ازبان نہیں رکھدی۔ صرف زبان حال نال پکار دی اے بیوقوف نوں اوہ اپنے ول کھچ دی اے تے سمجھدار انسان نوں رب دی قدرت دا نظارہ تکاندی ہوئی خالق کائنات دی وس پاندی اے فطرت دا حسن من کھچواں وی اے تے رب دی یاد تازہ کران والا وی۔ دل دیاں اکھیاں ہر شے وچ رمی ذات دے لشکارے تکدیاں نیں۔ تے دل دے مناکھے اکھیاں دی لو نال رجے پچے ہندیاں وی دھر دے انھے گنے جاندے نیں۔ چنانچہ فطرت (کڑیاں کی شکل وچ) انسان (رانجھے) نوں کہندی اے کہ اجو دے ویڑے جا کے ذرا ہیر دا نظارا کرو۔ نالے اوتھے سوہنی سہتی اے ہیر (روح) تے سہتی (موت 1 ؎) آپو وچ اک مک نیں۔
سورۃ ملک وچ اے کہ اللہ تعالیٰ نے موت تے زندگی نوں پیدا فرمایا۔ تاں جے ویکھے کہ تہاڈے وچ سبھ نوں اچھا عمل کون کردا اے (سورۃ ملک) اہ اچھا عمل "ہیر" اے جس راہیں رانجھے نوں حیاتی ملی تے ہن موت (سہتی) اوھدا مقابلہ کر دی اے۔ جے ہیر حاصل کرن دا شوق اے تاں سہتی دی پرواہ نہ کرجے اوس توں ڈر دار ہویں گا تاں ہیر والا گوہر مقصود ہتھوں نکل جاسی تے "رانجھا کڑیاں نال لڑ دا بھڑ دا اپنے آپ پنڈ دا دورہ کرن نکل جاندا اے کیوں جے اہنوں حکم ای ایہہ اے کہ سِیرُوْا فِی الاَرْضِ (قران) زمین دی سیر کرو فطرت رمی ذات دی راز دار اے اہدا بھیت پچھنا ایں تاں مظاہر فطرت توں پچھ جیوں جیوں اوہناں نال واہ پوے گا رمی بھیت آپو کھل کھل جاوے گا رانجھا کھپری پکڑ گدا چڑھیا سنگی دوارہ دوارو جاؤندا ای

Marfat.com

کوئی دیہہ سیرا کوئی دیہہ مکر، کوئی تھالیاں پروس لیاؤندا ای
کوئی جوڑ کے ہتھ تے کرے منتاں سانوں آسرا فقر دے ناؤندا ای
وارث شاہؒ رنجھڑا چند چڑھیا گھر وگھری مبارکاں لیاؤندا ای

وارث شاہؒ نے صرف اک رانجھے دے روپ وچ ای۔ ہر قسم دے انسان دیاں سدھراں نیاں نیں۔ اک انسان دی خواہش اے کہ اوہ دنیاداری دے لحاظ نال عیش کرے۔ اجہیا انسان کہندا اے

آوڑے ہاں اجڑے پنڈ اندر کوئی کڑی نہ ترنجنیں گاؤندی اے
نہیں کلی پاؤندی نہیں سمی پیبی پا نہ دھرت کمبا وندی اے
نہیں چوڑے دا گیت گاؤندی اے گدھا راہ وچ کوئی نہ پاؤندی اے
وارث شاہؒ چھڈ چلیئے ایہہ نگری ایہہ طبع فقیر دی آوندی اے

تے مظاہر فطرت وچوں (جہدا بہترین اظہار "کڑیاں" نیں) آواز آوندی اے۔

چل جوگیا اسیں دکھایا لیایئے جتھے ووہٹیاں چھوپ رل پاؤندیاں نیں

کہندے نیں کہ مجازی عشق حقیقی عشق دی پہلی پوڑی اے انسانی بدن دا عمل روح لئی ترقی یا تنزل دا باعث بن دا اے۔ بقول اقبالؒ

عمل سے زندگی بنتی ہے جنت بھی جہنم بھی
یہ خاکی اپنی فطرت میں نہ نوری ہے نہ ناری ہے

قرآن وچ آوندا اے :۔

وَ نَفْسٍ وَّمَا سَوّٰهَا ☆ فَاَلْهَمَا فُجُوْرَهَا وَ تَقْوٰهَا☆

تے جان دی قسم کہ اساں اوہنوں سواہر انسان نوں بنایا۔۔ تے فیر اہدے اندر الہام کیتی فسق و فجور تے پرہیز گاری دی صلاحیت۔ (شمس پ30)

انسان کولوں حساب کتاب صرف ایس گر کے لتا جانا ایں کہ اہنوں نیکی تے بدی دی صلاحیت تے اختیار دے کے دنیا وچ گھلیا گیا اے اہدے اندر اک نور (روح جہدا تعلق اللہ تعالیٰ نال اے یعنی رب نال، تے رب کیہہ اے "نور" جیویں اللہ دا ارشاد اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ یعنی اللہ زمین تے آسماناں دا نور اے) رکھیا گیا اے جس راہیں اوہ نیکی تے بدی دی پچھان کر سکدا اے۔ اگے اوہدی مرضی اے کہ بھانویں سدھا راہ اپنائے یا پٹھا چالا پھڑے اللہ دا حکم اج ای اے کہ: لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۔ (پارہ 3۔ رکوع 1) ذین دے معاملے وچ زبردستی نہیں جدوں نتر جاوے سچ تے جھوٹھ۔

تے فیر انسان جدھر مرضی رخ کر لوے۔ اپنے کیتے دی سزا یا جزا ضرور پائے گا جَزَآءً بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ کدی اج ہندا اے کہ دنیاوی حویلی وچ بھلا فیر ذرا انسان فطرت وچ رلی جھلکارے ویکھ کے سدھے رستے آن پیندا اے۔

پھرے ڈھونڈدا وچ حویلیاں دے کوئی اوس نے لعل گنوایا نیں
چنانچہ کڑیاں رانجھے نوں اوس تھاں دی دس پاندیاں نیں:۔

Marfat.com

جتھے ترنجناں دے گھمگار پیندی اتن بیٹھیاں لکھ مریٹیاں نیں
کھتریٹیاں اتے برہمنیٹیاں نیں ترکھٹیاں اتے جٹیٹیاں نیں
سندر کواریاں روپ سنگاریاں نیں اتے ووہٹیاں مشک لپیٹیاں نیں
منہاریاں تے پکھیواریاں نیں سندر تیلناں نال مچھریٹیاں نیں
سید زادیاں تے شیخ زادیاں نیں ترکاناں نال کلریٹیاں نیں
بانکیاں گجریاں نہ چھیل ٹیار کڑیاں راج ونسان راجیاں دیاں بیٹیاں نیں

ایس ہند وچ وارث شاہؒ نے تقریباً چراسی (84) قسم دیاں عورتاں گنوادتیاں نیں تے انسان پیشے یا مذاق نال تعلق رکھدا ہووے اوہ "اپنا ساتھی" ڈھونڈن وچ اوکڑ محسوس نہیں کرے گا۔ لمبی چوڑی "عورت نگری وچ گوہر مقصود (ہیر) وی اے جنہوں لبھنا ہر رانجھے دی سدھراے د اے اوہ جہڑا لبھن وچ کامیاب ہو جاندا اے۔۔ کدی غازی بن کے تے کدی شہادت پا کے۔۔

یہ شہادت گہہ الفت میں قدم رکھنا ہے۔ لوگ آسان سمجھتے ہیں مسلمان ہونا

وارثؒ شاہ دا کمال وارث شاہؒ اک اک تیر نال کئی کئی شکار کردا اے جے رانجھا قلبوت اے اک انسان وی اے اوہ کوار اوی اے اوہ ویاہیاوی اے۔ اوہ نیک پاک وی اے اوہ بر اوی اے بے اوی اے۔ تے علی ہذا القیاس

سہتی موت وی اے تے نال نال اک عورت وی اے جہڑی مرداں دے مقابلے وچ عورتاں د حقوق دی محافظ بن کے ساڈے سامنے آؤندی اے۔

سہتی بطور عورت نویں روشنی دے جھلکاریاں دے مارے اج عورت دی جس آزادی دی بات کردے نہیں تھک دے اوس توں بہتر آزادی تے عورتاں دے حقوق دی منگ وارثؒ نے ہیر تے سہتی دے روپ وچ کوئی سوا دو سو سال پہلاں کر کے کھادتی سی عارفانہ رنگ دی رو رانجھا جدوں گوہر مقصود نوں حاصل کرن لئی سر دھڑ دی بازی لاندا اے تاں موت اپدے سا کھلوتی اپدے نال دوگلاں کرن لئی ہر ویلے تیار نظر آؤندی اے۔۔ اوہ اے۔ سہتی۔۔ لیکن نال نال وارثؒ شاہ نے قصے نوں من کھچواں تے ہمہ گیر بنان لئی رانجھے نوں مرداں دا نمائندہ تے نوں زنانیاں دی نمائندہ بنا کے عورتاں تے مرداں دا جہڑا "ٹاکرہ" پیش کیتا اے۔ اوہ صرف پنج ادب وچ ہیر وارثؒ شاہ دا ای حصہ اے۔

سوال نمبر 21 ☆ وارث شاہ نے پنجابی کہانی ہیر رانجھا رہیں عورتاں دے حقوق واسطے آواز بلند کیتی اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے۔

جواب ☆ 1180ھ دا سماں سامنے رکھدیاں جے کسے ہور زبان دے ادب ول جھاتی مار۔ تاں عورتاں دے حقوق واسطے لڑی جان والی اہ جنگ جہڑی ہیر وارث شاہؒ وچ مل دی اے کسے ہ ادب وچ ایس سج دھج نال تاں اک پاسے 'مڈھوں اوہدا وجود ہی نظر نہیں آوے گا۔ وارث شاہؒ پہلاں ہیر دے روپ وچ عورتاں دی نمائندگی کراندیاں کڑیاں نوں ویاہ بارے اپنی پسند دے ا دا بھر واں موقع دیتا تے فیر اہنوں المیہ دا رنگ دے کے معاملے دی سنگینی نوں ہور اگھیڑ دتا۔ بعد ج سہتی توں عورتاں دی نمائندگی کرائی تے مرد عورت دا ٹاکرا کر کے دسیا۔

Marfat.com

ایس موضوع نوں وارث شاہؒ نے اپنی اہمیت کیوں دتی۔ ؟ایس لئی کہ ایہہ دو ہستیاں خالق فطرت داشہاہکار نیں۔ اہناں نال ای ایہہ دنیاتے کائنات پھبی اے۔ بقول اقبالؒ ؎

اسی کوکب کی تابانی سے ہے تیرا جہان روشن
زوال آدم خاکی۔ زیاں تیرا ہے یا میرا

ہیر داکردار صرف شادی ویاہ بارے عورتاں دی نمائندگی کردا اے۔ لیکن سہتی داکردار عورتاں دے ہر قسم دے حق حقوق دا محافظ تے پاکھی (حامی) اے جدکہ جوگی یعنی رانجھا مرداں دے عام تے خاص حقوق لئی نمائندہ بن کے مقابلہ کردا اے۔ وارث شاہؒ نے وی کوشش کیتی اے کہ دو نہاں دھراں دے وصف تے حقوق زیادہ تر اوہ ہی دسے جان جہڑے اسلامی شریعت تے قرآن حدیث دی رونال ڈھکویں تے جائز نیں۔ مرداں تے عورتاں بارے ایہہ بحث جے صرف سہتی تے جوگی والے حصے نوں سامنے رکھیئے تاں قریباً ستر اسی (80) صفحیاں اتے پھیلی ہوئی اے۔ جس وچ قرآن حدیث تفسیر، فقہ، فلسفہ، تاریخ اسلام عالمی تاریخ تے نالے برصغیر دی تاریخ دے حوالے نال کھلی گل بات مل دی اے۔

مرد تے عورت دا ٹاکرا نمونے دے طور تے میں مرداں تے زنانیاں بارے دو طرفہ وچاراں دی دس پار ہیاں ذرا دھیان کرو :۔

سہتی :۔

عدل بناں سردار ہے رکھ اپھل رن گدھی ہے جو وفادار ناہیں
نازبناں ہے کنجنی بانبھ جہی گدھا مرد جو عقل دا یار ناہیں
بناں آدمیت نہ انسان جاپے بناں آب قاتل تلوار ناہیں
شرم بانجھ مچھاں بناں عمل داڑھی طلب (تنخواہ) بانجھ فوجاں بھرم بھار ناہیں
وارث رن، فقیر، تلوار، گھوڑا چارے تھوک کسے دے یار ناہیں

جوگی (رانجھا)

مرد کرم دے نقد ہن سہتے نی رناں دشمناں نیک کمائیاں دیاں
تسیں ایس جہان وچ ہور ہیاں پنج سیریاں گھٹ دھڑوایاں دیاں

(گھٹ دھڑوایاں۔ کم تولنے والے)

مرد ہین جہاز جو نیکیاں دے رناں بیڑیاں ہین بریائیاں دیاں
ماں باپ دا نام ناموس ڈوبن پتاں لاہ سٹن بھلیاں بھائیاں دیاں
ہڈ ماس حرام حلال کپن اہ کہاڑیاں ہتھین قصائیاں دیاں
لباں لیندیاں صاف کردیہن داڑھی جویں قینچیاں احمقاں نائیاں دیاں

سہتی :۔

بے شرم دی مچھ جویں پوچھ پدی جویں منجراں بیٹ دیاں دھائیاں دیاں
جہڑیاں سون اجاڑ وچ وانگ خچر قدراں اوہ کیہ جاندیاں دائیاں دیاں
اہ عشق کیہ جان دے چاک چوبر خبراں جان دے روٹیاں ڈھائیاں دیاں

Marfat.com

وارثؒ شاہ نہ ہیٹیاں جنھاں جنیاں قدراں جان دے نہیں جوائیاں دیاں

جوگی (رانجھا)

کہیاں آن پنچائتاں جوڑیاں نیں اسیں رن نوں ریوڑی جان دے ہاں
لوک جاگدے مہریاں نال پرچن اسیں خواب اندر موجاں مان دے ہاں
رناں کرن ودھا یا جوج والا اسیں پلک وچ صاف کر جان دے ہاں

سہتی :۔

مرد باجھ مہری کسے کم ناہی ویر مہری جوگی کیوں چایا ای؟
رناں باجھ توں دس کھاں کویں آیوں ہورجگ جہان بنایا ای؟
کیتا اپنے نور تھیں نور پیدا ایہہ وی تریمتاں باجھ نہ آیا ای؟
ہویا ختمؐ ہے اولیاء انبیاء دا اہدے حق لولاکؐ فرمایا ای؟

جوگی

خصم ناں برابری کرے عورت بھلے مرد نوں ایہہ بے غیریاں نیں
وارث شاہؒ اساں نال جادو وَاں دے کئی رانیاں کیتیاں چیریاں نیں

سہتی :۔

اساں جادوڑے گھول کے سب پیتے کراں باورے جادوَاں والیاں نوں
راجے بھوج جیہے کیتے چاگھوڑے نہیں جان دا ساں دے چالیاں نوں

جوگی :۔

کنجر سوئی جو غیر توں باجھ ہووے جویں بھار بڑا ہناں اشنان ہووے
چاکر عورتاں سدا بے عذر ہوون اتے آدمی بے نقصان ہووے

سہتی :۔ کار ساز ہے رب، تے پیر، دولت سب محنتاں پیٹ دے کار نے نیں
نیک مرد تے نیک ہی ہوئے عورت ایہناں دوہاں دے کم سنوارنے نیں
پیٹ واسطے فقر تسلیم توڑن سمجھ لے ایہہ رنے گوارنے نیں
ایس زمین نوں واہندا ملک مکا اتے ہوچکے وڈے کارنے نیں
گاہون ہورتے راہک ہوراہدے، خاوند ہور، دم ہورناں مارنے نیں
گویا (میں حبیب ہوں کسی اور کا مجھے تانگتا کوئی اور ہے)

سہتی :۔

چھیڑ گھنڈراں بھیڑ میاوناں ایں سیکاں لنگ تیرے نال سوٹیاں دے
اسیں جٹیاں مشک پلٹیاں ہاں نک پارسٹے جنھاں جھوٹیاں دے
اسیں بھوتاں دی عقل گوا دیئے سانوں لا بھبوت ڈراونا ایں
اساں بلعم باعور دا دین کھوہیا وارثؒ شاہ توں کون سدا ونا ایں
جھڑیاں لین اڈاریاں نال بازاں اہ بلبلاں تھک مریندیاں نیں

Marfat.com

اہناں ہرنیاں دی عمر ہوچکی پانی شیر دی جوہ جو پیندیاں نیں
تھوڑیاں کرن سہاگ دیاں اوہ آساں جہڑیاں دھاڑویاں نال منگیندیاں
دل مال دیجے لکھ کنجدی نوں پر دلوں محبوب نہ تھیندیاں نیں
اک دن پکڑیاں جان گئیاں حاکماں تے پرائی بیج جو نت چڑھنیدیاں نیں
سہتی گج کے اکھدی چھڈ جٹا سبھ کھوہ نوالیاں سٹیاں نیں
ہور سبھ ذاتاں ٹھگ کھاہدیاں نیں پر ایس ویہڑے وچ جٹیاں نیں

جوگی :۔

اساں اتنی گل معلوم کیتی ایہہ جٹیاں ملک دیاں ڈٹیاں نیں
ڈوماں راولاں کتیاں جٹیاں دیاں جیہاں دھروں شیطان نے چٹیاں نیں
پولے ڈھڈ تے عقل دی مار بوہتی چھاہ پین تریہیاں کھٹیاں نیں
جنھاں ڈہیاں پائیے سریں چایاں رناں تنہاں دیاں مول نہ سکیاں نیں
نالے ڈھڈ کھرکن نالے ددھ رڑکن اتے چاٹیاں کتیاں لکیاں نیں
ایہہ مثل مشہور جہان اندر جٹی چارے ای تھوک سوار دی اے
ان تنبدی چھاتی تے بال لیہڑے، چڑیاں ہاکرے، لیلڑے چار دی اے
نبھ جھیڑے فقیراں دے نال لڑدی گھر سانبھ دی لوکاں نوں مار دی اے

سہتی :۔

گورو ایس دے نوں نہیں پہنچ اوتھے جتھے عقلاں اساڈیاں دوڑیاں نیں
جن بھوت تے دیو دی عقل جاوے جدوں مار کے اٹھے چھوڑیاں نیں
بھائی ایس جاں گدھے دی اڑی بدھی اسیں رناں وی چنچل ہاریاں ہاں
ایہہ ماریا ایس جہان تازہ اسیں روز میثاق دیاں ماریاں ہاں
جے ایہہ ضد دی چھیڑنی چھوہ رہیا اسیں رناں وی چنچل ہاریاں ہاں
جے ایہہ گنڈیاں وچ ہے پیر دھروا اسیں بانکیاں خچریاں ڈاریاں ہاں
مرد رنگ محل نیں عشرتاں دے اسیں ذوق تے مزے دیاں ماڑیاں ہاں
ایس چاک دی کیا مجال ہے نیں راجے بھوج تھیں اسیں نہ ہاریاں ہاں
وارث شاہؒ وچ حق سفید پوشاں اسیں ہولی دیاں رنگ پچکاریاں ہاں

جوگی :۔(مرداں دی فضیلت)

جدوں خلق پیدا کیتی رب سچے ' بندیاں واسطے کیتے نیں سب پسارے
رناں چھوکرے جن شیطان راول کتا ککڑی بکری اونٹھ سارے
ایہا مول فساد دا ہوئے پیدا جنھاں سبھ ہی جگت دے مول مارنے
آدم کڈھ بہشت تھیں خوار کیتا اہ ڈائناں دھروں ہی کرن کارے

Marfat.com

ایہہ کرن فقیر چارا جیاں نوں ایہناں رانے تے راجے نیں سبھ مارے
وارث شاہؒ جو ہنر سبھ وچ مرداں اتے مہریاں وچ نیں عیب بھارے

سہتی :۔

سہتی آکھیا پیٹ نے خوار کیتا کنک کھا کے بہشت تھیں کڈھیا ای
آئی میل تاں جنتوں توں ملے دھکے رہا آس امید دا وڈھیا ای
آکھ رہے فرشتے کنک دانہ نہیں کھاؤناں حکم کر چھڈیا ای
اوہ ویکھ شیطان مردود ہویا نام رنان دا برا کر چھڈیا ای
مرد جھوٹھے تے ٹھگ جواریئے نیں ساتھ بریاں دا بریاں منے لدیا ای
وارثؒ ایہہ ترینتاں خوان رحمت پیدا جنھاں جہان کر چھڈیا ای

جوگی :۔

رناں دھنر ے نال کیہ گھاو کیتا راجے بھوج نوں دیہن لگا میاں نیں
سر کپ تے نال سلوا ہنے دے ویکھ رناں نے کیتیاں خامیاں نیں

سہتی :۔

جس مرد نوں شرم نہ ہوئے غیرت اوس مرد توں چنگیاں تیویاں نیں
گھر وسدے عورتاں نال سوہندے شرم وندتے ستردیاں بیویاں نیں
اک حال وچ مست گھر بار اندر اک ہار سنگھار وچ کھیویاں نیں
وارثؒ شاہ حیا دے نال اکناں اکھیں نال زمین دے سیپویاں نیں

جوگی :۔

وفادار نہ رن جہان اتے لادی شیر دے نک وچ نتھ ناہیں
گدھا نہیں کولد، مکھٹ خوجہ، آتے خسریاں دی کائی کتھ ناہیں
یاری سوہندی نہیں سوہاگناں نوں رنڈی رن توں سوہندی نتھ ناہیں

سہتی :۔

میاں ترینتاں نال ویاہ سوہن اتے مرن دے سوہندے وین میاں
گھر بار دی زیب تے ہین زینت نال ترینتاں ساک تے سین میاں
ایہہ ترینتاں بیج دیاں وارثی ہن اتے دلاں دیاں دین تے لین میاں
وارثؒ شاہ ایہہ جوڑناں جوڑیاں نین اتے مہریاں مہردیاں چین میاں

ہیر :۔

شیطان دیاں اسیں استاد رناں کوئی آخان مکر پھیلایئے نیں
باغ جاندیاں اساں نہ سوہندیاں ہاں کویں یارنوں گھریں لیایئے نیں

Marfat.com

سوال نمبر 22 ☆ قصہ ہیر رانجھاوچ "مرد" نوں کائنات دامرکزی کردار ثابت کیتا اے تے باقی ہر شے اوسدی مدد گار یا مخالف اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے۔ بھرویں گل بات کرو۔

جواب ☆ اپرلے صفحیاں وچ مرداں تے عورتاں بارے وارثؒ شاہ دی گل بات بڑے ای اختصار نال پیش کیتی گئی اے تفصیل دے رجھواں ہیر دا مطالعہ کر سکدے نیں۔ خوشبودے خواہش منداں نوں اتنے پھل کلیاں ای کافی نیں۔ اک گل وارث شاہؒ نے بڑی نویکلی تے اچیچی آکھی اے جس ول ساڈا دھیان عام کر کے نہیں جاندا اوہ گل اے انسانی پیدائش دی۔ جس وچ انسان (مرد) نوں مرکزی کردار دسیا اے تے باقی سب کردار اطرافی کردار نیں۔ جویں رانجھا ہندا اے :۔

جدوں خلق کیتی پیدا رب سچے ہندیاں واسطے کیتے نیں سب پسارے
رناں چھوکرے جن شیطان راول کتا کگڑی بکری اونٹھ سارے

گویا وارث شاہ نے مردنوں کائنات دا مرکزی کردار تسلیم کر کے عورتاں دے حقوق واسطے آواز بلند کیتی اے

کتاباں وچ آؤندا اے کہ آدم علیہ السلام جدوں سوں کے اٹھے تاں اوہناں مائی حوانوں اپنے کول کھلوتیاں ویکھیا تے بڑے خوش ہوئے یعنی رب نے اپنے ہتھ نال جہڑے انسان نوں پیدا فرمایا اوہ آدم۔ (سورۃ ص۔ ۷۵) مرد سی تے اوس توں پہلاں یا بعد وچ اپنی قدرت دے تقاضیاں نوں سامنے رکھ کے مرد دی ضرورت تے خوشی کارن اللہ پاک نے دوجیاں چیزاں پیدا فرمائیاں جنھاں وچ مائی حوا (تے حوا جائیاں) تے دنیا دی ہر شے شامل اے۔ ایہہ کائنات' ایہہ چند سورج' ایہہ ستارے' ایہہ زمین اسمان ایہہ ہوا اگ پانی وغیرہ غرض ہر مخلوق جاندار تے بے جان سمجھدار تے سمجھ صرف تے صرف انسان واسطے بنائی اے یعنی مرد واسطے لیکن چونکہ مرد تے عورت دا چولی دامن دا ساتھ اے۔ ایس لئی مرداں نال عورتاں نوں وی نال لگدے شرف تے وڈیائی توں مشرف فرمایا۔

قرآن موجب اَلرِّجَالُ قَوَّامُوْنَ عَلَى النِّسَاءِ مرد عورتاں دے حاکم نیں پر ایہہ مسئلہ صرف میاں بیوی دی حد تک اے جتھے عورت ماں اے اوتھے اوہدا درجہ باپ توں ودھ اے۔ حدیث شریف موجب ماں دے پیراں ہیٹھ جنت اے یعنی مرتبے موجب جہڑی کسر بطور بیوی عورت نوں لگدی سی اوہ بطور "والدہ" پوری ہو جاندی اے۔ ایس دے باوجود حدیث شریف وچ آیا اے کہ رسولؐ اللہ نے فرمایا کہ میں معراج دی رات عورتاں نوں زیادہ گنتی وچ دوزخ وچ ویکھیا۔ عورت فطری طور تے کمزور اے نالے حَرْثٌ لَّكُمْ یعنی قرآن موجب عورت مرداں دی کھیتی اے تے کھیتی قابل قبضہ ہندی اے جہڑا کھیتی اپر قابض ہو جائے۔ اوہ اوہنوں واہ کڈھدا اے۔ جائز یا ناجائز والی گل دا فیصلہ بعد دا معاملہ اے تے شریعت دے فیصلے توں کون انکار کر سکدا اے؟ دعا اے کہ اللہ تعالیٰ ہر اک دا لنگ پردہ رکھے۔ آمین

تاریخ تے دینی کتاباں توں ایہہ ثابت اے کہ کوئی عورت پیغمبر نئیں بنائی گئی۔ ایہہ کم صرف مرداں نوں ای سونپیا گیا۔ تے اوہناں اللہ دی مہربانی نال سوہنا کر کے نبھایا۔ اہدی وجہ وی شاید ایہو

Marfat.com

اے کہ عورت کسے مرد دے زیر سایہ تے زیر کفالت ہندی اے۔ دوجے لفظاں وچ ایہہ تحفظ دی محتاج ہندی اے۔ ایس کر کے اللہ پاک نے اجہی ہستی جہڑی فطرتاً دوجیاں دی محتاج ہووے۔ اہنوں پیغامبری واسطے مکلف نہیں ٹھہرایا ایک ہور وڈی کمزوری عورت دی لوہ اے جس ول وارث شاہؒ نے کھلے لفظاں وچ اشارہ کیتا اے یعنی وارث شاہؒ جان رن مہربان ہووے۔"

ایس مصرے نوں فحاشی دا ترجمان کہہ کے نندنا اپنی تھاں اچیجی گل اے۔ غیر مسلم حضرات اہنوں "اشلیلتا" وچ گن دے نیں پر شرع وچ کاہدی شرم؟ حقیقت ایہہ وے کہ عورت کول ہندای کجھ نہیں کہ ایہہ کسے نوں عطا کر سکے کیوں جے ایہہ دوجیاں دے زیر کفالت ہندی اے تے شادی توں بعد وی اہدی کفالت داذمہ شریعت نے مرداتے رکھیا اے۔ دوجی گل ایہہ پئی حَرثٌ لَّکُمْ ہون وجہوں ایہہ اپنا بدن کسے دے حوالے کر سکدی اے۔ بظاہر ایہہ اہدی مہربانی تے عطا دا ثبوت اے۔ پر (وارثؒ شاہ موجب) حقیقت وچ ایہہ کجھ لیندی اے۔ دیندی نہیں کیوں جے ٹھوٹھے وچ پہلاں کجھ نہیں ہندا تے فیر "ابر نیساں" دا صدقہ اک گوہر پیدا ہندا اے۔۔ وڈمل گوہر۔ گویا عورت دے کجھ نہیں سکدی۔ البتہ کسے شے دے حصول دا وسیلہ ضرور بن سکدی اے۔ گویا عورت دی مہربانی وی اک طراں دا احتیاج اے جس ول وارث شاہ نے اشارہ کیتا اے سو عورت نوں شریعت نے جو حق حقوق دتے نیں اہناں دے اندر رہندیاں عورتاں نال ورتو رتارا کرنا چاہیدا اے۔

حضور علیہ السلام دا رسی عورت بارے ارشاد اے کہ اہنوں پیار نال ای سمجھاؤ۔ جے مارکٹ کے سدھا کرن دی کوشش کرو گے تاں ہو سکدا اے کہ اہ ٹٹ جائے۔ کیوں جے اہ فطرتاً ونگی ہندی اے تے اہدی پیدائش پسلی توں ہوئی اے صحابہؓ نے "ٹن" دا مطلب پچھیا۔ تاں آپؐ ہوراں فرمایا "طلاق" یعنی سختی کرو گے تاں عورت تہانوں چھڈ جائے گی۔ موقعے دی مناسبت نال عورت تے مرد بارے راقم اپنی اک اردو نظم دے رہیا اے۔ شاید ایہہ وی مسئلہ حل کرن وچ کجھ مددگار ثابت ہووے۔

وارثؒ شاہ نے جوگی تے سہتی دے مکالمیاں راہیں پوری انسانی زندگی نوں (discuss) کر کے رکھ دتا اے۔ عارفانہ رنگ موجب سہتی موت اے تے موت انسان نوں اپنی ہوند دا چیتا کراندی رہندی اے مثلاً ایہہ کہندی اے

1- میرے ہتھ لوندے تیرا لویں ٹوٹن کوئی مارے گا نال مہلیاں دے
اسیں گھڑاں گے وانگ قلبوت موچی کریں چاوڑاں نال توں رہلیاں دے
مار اک چپیڑ تے دند بھنوں سوار آوسی چھلیاں بھلیاں دے
وارثؒ ہڈ تیرے کھاٹ وانگ گھڑی ایں نال تتکیاں موہلیاں کھہلیاں دے

2- مار مہلیاں تے ٹنگاں بھن سٹاں پھرے ڈھونڈا دا کاٹھ کٹھوریاں نیں
پر رانجھا موت توں نہیں ڈردا۔ کیوں جے اہنوں "ہیر" دی تلاش اے تاں جے ایہہ "ایمان" دی دولت کھٹ کے مرے یا اہدے حصول دی کوشش وچ مر کے شہید دا مرتبہ پایا جائے محبوب ولوں منہ موڑ کے مرنا ڈرا کلاں ہارتے بھگل ہو کے مرن برابر اے تے رانجھا اینا سب کجھ گوا سکدا اے پر محبوب نوں گنہ ان اہدے لئی ناممکن اے۔ لبو وارث شاہ مرحوم دی ہشیاری ویکھو کہ اوہ کیویں اسلام

Marfat.com

مطلب میں ایہہ کڈھیا کہ "انشاءاللہ میں ہیر دی عارفانہ شرح لکھن دا شرف پاواں گا۔"
ایس تمہید دا مطلب ایہہ دسنا سی کہ جنڈیالہ شیر خاں جہڑا وارثؒ شاہ دا پنڈ اے میرا سکول پنڈ سی۔ اوس سمے میں کجھ پرانے تے وڈیرے بزرگاں وچوں اک کولوں اپردتے مصرعے دی تشریح اپنے کنیں سنی سی۔ اوہ بزرگ فرماندے سن کہ وارثؒ شاہ دے سمے اندر اک واری ہندو مسلم یا سکھ مسلم فساد دا خطرہ پیدا ہو گیا جہدا گڑھ جنڈیالہ شیر خاں بن لگا سی۔ کئی دن تک اک پاسے غیر مسلم حضرات تے دوجے پاسے مسلم حضرات جتھیاں دی شکل وچ اکٹھے ہندے رہے تے اوس وقت دے اڈیکوان سن جہڑا فیصلہ کن جنگ واسطے مقرر کیتا گیا سی۔ دونوں دھراں پوری تیاری وچ سن۔ جے تلوار کھڑک پیندی تاں جنڈیالے دی اٹ نال اٹ وج جانی سی۔ یعنی میدان جنگ ہون پاروں جنڈیالے دی تباہی لازمی سی۔ پر رب دی قدرت کہ احمد شاہ ابدالی نوں ایس فتنے بارے پتہ لگ گیا۔ جہدی فوج غالباً ایدھروں لنگھ رہی سی۔ چنانچہ اوہ جنڈیالے ول اچانک ودھیا تے غیر مسلم فوجاں نوں پتہ لگا تاں اوہ جنگ چھڑن توں پہلاں ای تتر بتر ہو گئیاں۔ تے اج جنڈیالہ شیر خاں تباہ ہندا ہندا رہ گیا جس دا ذکر وارثؒ شاہ نے ایس مصرعے وچ کیتا اے۔

تاریخی لحاظ نال میں ایس واقعے دی پڑتال کیتی تاں پتہ لگا کہ احمد شاہ درانی یا احمد شاہ ابدالی دا سماں 1724ء تا 1773ء مطابق 1184ھ تک اے (1۔ حوالے لئی ویکھو اردو دائرہ معارف اسلامیہ لاہور جلد نمبر 2 ص 131135) 1160ھ 1727ء وچ نادر شاہ درانی قتل ہویا تے احمد شاہ دراں والقب اختیار کر کے قندھار وچ اپنی بادشاہت اختیار کر لئی تے احمد شاہ درانی یا ابدالی مشہور ہویا۔ احمد شاہ درانی نے 1747ء تا/1769ء 1180ھ دے دوران ہندوستان اتے نو حملے کیتے۔ اہدی وفات 1773ء 1184ھ وچ ہوئی۔ وارثؒ شاہ نے ہیر دا لکھت سن 1180ھ دسیا اے تے احمد شاہ نے 1180ھ وچ نواں تے آخری حملہ کیتا۔ وارث شاہؒ نے جنڈیالہ شیر خاں بارے جہڑا مصرعہ لکھیا اے معلوم ہندا اے کہ ایہہ مصرعہ ایویں نہیں لکھیا۔ بلکہ اہدا واقعی کوئی پچھوکڑ سی تے جہڑا واقعہ میں اپر بیان کیتا اے۔ یقیناً اوہ واقعہ 1180ء دے لاگے لا گے یا 1180ھ وچ واپریا سی۔ جہدے چشم دید گواہ خود وارثؒ شاہ سن۔ ہو سکدا اے کہ ایہہ واقعہ 1180ھ توں پہلاں واپریا ہووے تے وارث شاہؒ نے اہدا تذکرہ کر دتا ہووے۔ پر گل سنان والے بزرگ نے واقعہ اج بیانایا سی۔ جویں وارثؒ شاہ نے ایہہ واقعہ ہون توں پہلاں ای ایہوں کشف دے طور تے ہیر وچ لکھ تاتے اصل واقعہ کجھ عرصہ (چند ہفتے یا مہینے) بعد (بطور پیشین گوئی) واپریا۔ جس توں وارث شاہؒ دی بزرگی ظاہر کرنا مقصود سی۔

ویسے مصرعے ول گوہ کریئے ناں پتہ لگدا اے کہ ایہہ واقعہ وارث شاہؒ نے کشف دے طور تے ای لکھیا سی۔ کیوں جے "آن پوسی" فعل مستقبل دی نشان دہی کردا اے تے "جاسی آنی" وچ وی مستقبل دا جھلکارا پکی پیڈی گل اے تے ایس پورے بند وچ ہیر سہتی نوں فقیر نال جھیڑا کرن توں روکدی اے تاں جے کدھرے کوئی مصیبت نہ بن جاوے ایہہ وی مستقبل نال متعلق اے۔ لہٰذا کشف والی گل زیادہ دل نوں لگدی اے تے بزرگاں نوں کشف ہو جانا کوئی وڈی گل نہیں نالے وارثؒ شاہ موجب ہیر ملکہ ہانس وچ لکھی گئی۔ ملکہ ہانس وچ بیٹھیاں جنڈیالے دی بربادی بارے شاہؒ

Marfat.com

صاحب نوں کشف ہو گیا ہووے گا۔ تے نال ای احمد شاہ دا نچ پینا جس وجہوں اوڑک نچ نچا ہون دی خوش خبری کھی تے وارث شاہؒ نے مصرعہ سدھ کر دتا۔ وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

2- اک ہور مصرعے دی وضاحت جدوں سہتی تے ہیر اکو مکو ہو جاندیاں نیں۔ تے سہتی اپنی ماں آگے ہیر نوں باہر جان لئی اجازت دین بارے سفارش کر دی اے اوتھے وارثؒ شاہ نے بطور شاعر اک ہندا نچ آکھیا اے۔

(1) دیکھو ماں نوں دھی ولاوندی اے کیہہیاں پھوکیاں رمیاں لاؤندی اے

(2) تلی بیٹھ انگار ٹکاؤندی اے اتوں بہت پیار کر آؤندی اے (رمیاں دا مطلب ایہہ مولانا رومؒ دی مثنوی دے جھوٹھے حوالے دے کے چکر چلانا)۔

(3) شیخ سعدیؒ دے فلک نوں خبر ناہیں جیکوں رو کے فند چلاؤندی اے"۔

آخری مصرعے وچ وارثؒ شاہ نے اک واقعے ول اشارہ کیتا اے جہڑا شیخ سعدیؒ نال وا پریا سی۔ گل انج ہوئی کہ شیخ سعدیؒ کدھرے جا رہے سن۔ اک پنڈ مقام کیتا۔ اوتھے دی اک زنانی نے پچھیا۔ شیخ صاحب! بغل وچ کیہہ اے؟ شیخ ہوراں بڑے مان نال آکھیا۔ ایہہ زنانیاں دے مکراں بارے کتاب اے اوہنے کیہا پڑھ کے سناؤ شیخ ہوراں نانہہ کیتی۔ زنانی نوں عورت ذات بارے کتاب لکھن دا بڑا غصہ آیا۔ اوہنے دل وچ دھار لئی کہ میں اج اہنوں ضرور سزا دیاں گی۔ تے نالے کتاب لکھن توں منع کراں گی۔ چنانچہ اوہنے شیخ ہوراں دی روٹی ور جی بڑا اہتمام کیتا۔ سج دھج دے نال نال زنانی نے آپو وی سوہنے کپڑے پائے تے سنگار کیتا۔ جدوں شیخ دعوت کھان آئے تے کلی نے آپ دا استقبال کیتا۔ پنڈ تھاں سی۔ رات دا وقت سی اگے ودھ کے شیخ ہوراں نوں جھپی پائی تے نالے چیخ چہاڑا پان لگ پئی جویں کسے زنانی نال خدانخواستہ کوئی بندہ زبردستی چھیڑ خانی کر دا ہووے۔ شیخ ہوراں شور سنیا تاں گھبرائے تے آکھن لگے ایہہ کیہ؟۔۔ کہن لگی توں زنانیاں دے مکراں بارے جو لکھ رہیا ایں۔ میری وی ایک "مکرولی" اہدے وچ لکھ لئیں پر لوکاں تے ہنے مینوں تڑفا کڈھنا ایں تے ہوسکدا اے کہ مار ای چھڈن۔۔" شیخ سعدی نے آکھیا۔ "آکھن لگی" اک طرح گل مک سکدی اے" پچھیا کیویں؟" آکھیا" جے توں زنانیاں بارے ایہہ کتاب ساڑ چھڈیں تاں میں تینوں واہر توں بچا سکنی آں"۔ شیخ ہوراں دیکھیا کہ عورت دا شور سن کے لوگ ڈانگاں تے بلماں چکی نسے آرہے نیں۔ خطرہ محسوس کر دیاں شیخ صاحب نے وعدہ کیتا۔ کہ جے توں مینوں اج دی مصیبت توں بچا چھڈیں تاں میں ایہہ کتاب پاڑ سٹاں گا" زنانی نے آکھیا" جے ایہہ گل اے تاں ہنے دیکھ تماشا"۔

اینے وچ لوک نیڑے ڈھک آئے سن زنانی نے ہن شور پان دی تھاں گل لگ کے زور نال رونا شروع کر دتا جویں اوہ چریں وچھنے بھرا نال مل کے روندی ہووے تے اہ آکھ رہی سی" ویرا توں اینال دسماں کتھے رہیوں میرا چیتا ای بھلا چھڈیا..... وغیرہ وغیرہ "لوکاں کول آکے نقشہ بدلیا ویکھیا تاں ٹھٹھمبر گئے پچی ہون دی تھاں زنانی لوکاں دے گل پے گئی کہ تسیں کیوں ڈانگاں چک کے آئے او اہناں شور دا چیتا کرایا۔ تاں کہن لگی" میرا بھرا کئی سالاں پچھوں مینوں ملیا سی۔ میں اہدے گل لگ کے گلے شکوے پئی کر دی ساں چلو دفعہ ہو جاؤ آگئے وڈے حمائتی میرے دادے داڑھی ہگونے:۔" ایہہ مکرولی (نکا جہیا مکر) سی جس نال شیخ سعدیؒ نوں واہ پیا تے وارثؒ شاہ نے جھداذ کر

Marfat.com

ری سمجھیا کہ ؎

سعدیؒ دے فلک نوں خبر ناہیں جیکوں روکے فند چلاؤندی اے

اعتراض واجواب جد کوئی عالمی سطح دا سیانا بندہ گل کردا اے تاں اوہ اپنی گل نوں اچی سچی ت کرن لئی عالمی سطح دے واقعات دے حوالے دیندا اے۔ تاں جے ہر قوم اہدی گل نوں سچی ، سچی تسلیم کرے۔ وارث شاہ بھانویں جنڈیالے دا وسنیک اے۔ پر عالمی پدھر دا اچا سچا انسان ن پاروں اہ اپنی گل بات دی سپورٹ وچ جتھے عرب شام مصر، ایران تے افغانستان وغیرہ دے ب فلسفہ تے مذہب وغیرہ دے حوالے نال گل کردا اے اوتھے چین داذکر وی کردا اے پیکھنے کینگ) داذکر وی سوہنے انداز نال کردا اے۔ دیوار قہقہہ یعنی دیوار چین وغیرہ داوی۔ مطلب بھیہ کہ وارثؒ شاہ نے عالمی سطح دی گل کیتی۔ جس وجہوں کوئی اہنوں پنجاب دا فیکسپئر تے کوئی کجھ ور سمجھن لگ پیا۔ پر اک گل بارے سبھ دی سوچ سا سجھی اے۔ یعنی ہر کوئی کہندا اے کہ وارث میرا ارث اے۔ پر کجھ تنگ نظر وارثؒ شاہ نوں الزام دیندے نیں کہ اوہ ہندوانہ یا مشرکانہ خیالات دا پرچارک سی انہیں کر کے اہدی کوئی اہمیت نہیں"۔ پر چن ول تھکیاں اہدی شان نہیں گھٹ سکدی۔ البتہ انج اہناں دے اپنے دلی روگ دا پتہ ضرور چل جاندا اے۔

البیرونی نے وی سنسکرت تے ہندی علوم سکھے سن پر اہنوں تاں نہیں کسے آکھیا کہ اوہ ہندو متھالوجی دا پرچارک سی۔ وارث شاہ نمانا خہرے کیوں اوہناں دیاں اکھیاں وچ کنڈے ہار چبھدا اے۔ حالانکہ اوہنے کجھ وی تاں نہیں آکھیا جے آکھیا بس ایناں کہ سہتی نے پچھیا۔

جوگ دس ہے کدھروں ہویا پیدا کتھوں ہویا سنیاس بیراگ ہے وے
راہ جوگ دے دس کھاں ہین کنے کتھوں نکلیا جوگ دا ساگ ہے وے
ایہہ کھپری سہلیاں نادکتھوں کس بدھی آجٹاں دی پاگ ہے وے
وارثؒ شاہ بھبھوت کس کڈھیا ای کتھوں نکلی پوجنی آگ ہے وے

تے وارث شاہ نے جوگی راہیں جواب دتا۔

مہادیو توں جوگ دا پنتھ بنیا دیودت ہے گورو سنیاسیاں دا
راما نندتوں سبھ بیراگ ہویا پریم جوت ہے گورو اداسیاں دا
ستھرا ستھریاں دا نانک داسیاں دا شاہمگھن منڈا بھاسیاں دا
برہما براہمناں دا رام ہندواں دا اتے بشن مہیش سبھ راسیاں دا
وشٹ بیراگ بیراگیاں دا سری کرشن بھگوان ابھاسیاں دا
وارثؒ شاہ جیوں رام ہے ہنداں دا تے رحمان ہے مومناں خاصیاں دا
نام دیوجو گورو ہے چھینبیاں دا لقمان لوہار ترکھا سیاں دا
راجہ نل ہے گورو جواریاں دا شاہ شمس نیاریاں تاسیاں دا

ایہہ کل ساڈھے چھے مصرعے نیں جہناں وچ ہندوستان دی مذہبی تاریخ دی جھلک مل دی اے۔ پر وارث شاہؒ نے اپنے اسلامی پیار دا ثبوت دیندیاں پوری اسلامی تاریخ دا پچھوا کڑا ایس بند وچ وہکے نال سمو دتا اے مثلاً

Marfat.com

دستگیر دا قادری سلسلہ ہے تے فریدؒ ہے چشت عباسیاں دا
خواجہ خضرؑ ہے پیر مہانیاں دا نقشبندؒ مغلاں چغتاں سیاں دا
حضرت سید جلالؒ جلالیاں دا تے اویسؒ قرنی کھگے کھاسیاں دا

تے انج وارثؒ شاہ نے باراں چوداں مصرعے اسلامی حقائق بارے وی لکھ مارے حالانکہ اصولی طور تے اوہنوں صرف اونی گل دا جواب ای دینا چاہیدا سی جنی پچھی گئی سی۔ ایہہ وادھو گل والا جواب شاید اوہنے قرآن وچوں حضرت موسیٰؑ دے واقعے توں اخذ کیتا ہووے۔ کہ رب نے موسےٰ توں (طور پہاڑ اتے) پچھیا۔ تیرے ہتھ وچ کیہ اے ؟" تے موسیٰ علیہ السلام نے آکھیا کہ ایہہ ڈانگ اے۔ میں اپدے نال بکریاں وغیرہ لئی پتر جھاڑن دا تے کئی دوجے کم لیندا ں۔ چنانچہ جس طرح مولوی غلام رسول عالمپوری واہ لگدی نوں اسلامی تبلیغ توں ویلا نہیں ہندا انج ای وارثؒ شاہ وی گنڈھ دا پکا اے الزام دھرن والیاں نوں آپو کجھ خیال کرنا چاہیدا اے۔ انصاف بڑی چیز اے ولا تُخْسِرُ الْمِیْزَانَ ایس توں اندازہ ہوسکدا اے کہ وارث شاہ نے ہیر دے اندر پنجاب دی تہذیب، ثقافت تے بعض تاریخی واقعات سمون دی سگویں کوشش کیتی اے

سوال 25 ☆ وارث شاہ اک صوفی شاعر سی پا دنیادار تے ڈھکسلے باز تک بندی کرن والا لیکھک سی۔ ہیر دے حوالے نال چانن پاؤ۔

وارث شاہؒ تے تصوف صوفی بزرگاں ہار وارثؒ شاہ دا عقیدہ سی کہ تصوف انسان نوں عملی طور تے نجات تے قرب الٰہی دا رستہ دکھلاندا اے علم غلط وی ہوسکدا اے کیوں جے جد تیک کوئی علم تجربے دی رو نال صحیح ثابت نہ ہو جائے اوہ صحیح علم نہیں اکھوا سکدا انج (غلط) علم اکھوائے تاں پیا اکھوائے۔ زبانی جمع خرچ نال کیمیا گری کرنا ہور گل اے تے تجرباتی حساب نال دوسری گل تجربہ کیہ اے عمل۔ تے نرا عمل اساں اجہے بجلی تے مشنری وغیرہ دے کاریگر دیکھے نیں۔ جہڑے ان پڑھ نیں پر بڑے بڑے پڑھے لکھیاں توں تجرباتی تے عملی لحاظ نال ودھیرے سیانے تے کم دے جانو ہندے نیں۔ اکواری دی گل اے کہ ایک ٹیوب ویل دا بور بیٹھ گیا۔ بڑے پیسے لا کے ایہہ کم کرایا گیا سی کوشش ایہہ سی کہ کسے طرحاں ایہو بور کم دے جائے۔ بڑے بڑے ڈگری یافتہ حضرات نوں تکلیف دتی۔ پر سبھ ایہو کہیا کہ دو جی وار بور کرنا ات ضروری اے۔ آخر اک چٹے ان پڑھ کاری گر نوں پتہ لگا۔ اوہنے آکے پچوایشن تکی تے فیر نویں بودی دلاگت دا چوتھا حصہ "مزدوری" دے طور تے منگیا۔ اجازت توں بعد اوہنے دو چار گھنٹے دی محنت نال ٹیوب ویل چالو کر دتا۔ ڈگری ہولڈر منہ تکدے رہ گئے تے اوہ اپنی مزدوری لے کے پترا ہویا۔ سنیا اے کہ اوہ ٹیوب ویل کئی سالاں توں ہن تائیں کم دے رہیا اے۔

سجنو! علم بڑی چیز اے۔ پر عمل توں ہناں علم وی کوئی وقعت نہیں۔ وارثؒ شاہ وی ہیر دے مخالفاں وچ سب توں اگے اگے اوہ ٹولا اے۔ جہڑا عام طور تے تصوف نوں غیر اسلامی متھ کے صرف قرآن حدیث دے ظاہری علم اتے زور دیندا اے۔ پر عملی لحاظ نال ایہہ سب توں پچھے رہ جاندا

تصوف دی بنیاد تصوف کیہہ اے ؟ ایس بارے بڑے بڑے مقالے تے کتاباں لکھیاں گئیاں نیں۔

Marfat.com

صوفیاں دے وڈیرے حضرت جنیدؒ بغدادی تصوف بارے جہڑا نظریہ رکھدے نیں۔ اہدی تائید کردیاں حضرت داتا گنج بخشؒ فرماندے نیں کہ۔ تصوف دی بنیاد اٹھ خصلتاں اپر اے جنہاں راہیں اٹھ پیغمبراں علیہم السلام دی پیروی ہندی اے جہدا ویروا انج اے۔

1- تصوف وچ سخاوت حضرت ابراہیم علیہ السلام دی ہووے۔
2- رضا حضرت اسماعیل علیہ السلام دی۔
3- صبر حضرت ایوب علیہ السلام دا۔
4- اشارت حضرت زکریا علیہ السلام دی۔
5- غربت (مسافری) حضرت یحییٰ علیہ السلام دی۔
6- سیاحت حضرت عیسے علیہ السلام دی۔
7- لباس حضرت موسے علیہ السلام۔۔۔تے
8- فقر حضرت محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم دا ہووے۔

سید المرسلین صلی اللہ علیہ والہ وسلم نے اٹھ الوالعزم پیغمبراں دی پیروی داناں تصوف اے۔ ہر مسلمان لئی ضروری اے کہ ایہہ کل پیغمبراں اتے بغیر کسے بحث یا علم دے ایمان لیاوے تے ہر پیغمبر دا دین اسلام سی جس دی تکمیل حضرت محمد صلی اللہ علیہ والہ وسلم ہوراں دے ہتھوں اللہ پاک نے فرمائی۔ قرآن کریم وچ پیغمبراں علیہم السلام دے حالات ایسے کر کے دتے گئے نیں کہ مسلمان اہناں توں سبق سکھن تے موقعے دی مناسبت نال اوہنا اتے عمل کرن۔ بعض پیغمبراں دیاں قرآنی دعاواں ہر مسلمان (ضرورت موجب) پڑھ کے اللہ کولوں اہدی رحمت تے فضل منگنا باعث قبولیت سمجھدا اے۔

مطلب ایہہ کہ صوفی دراصل بابا آدم علیہ السلام توں لا کے حضرت محمد مصطفےٰؐ تک اپنے علم موجب ہر نبی دی (حضورؐ دا امتی ہون دی حیثیت نال) اوس حد تک پیروی کردا اے جتھوں تک شریعت اسلامی اجازت دیندی اے۔ یعنی کوئی مسلمان ایہہ نماز پڑھن دا مکلف نہیں جہڑی حضرت ابراہیمؑ اسماعیلؑ اسحاقؑ موسیٰؑ یا عیسےٰ علیہ السلام نے پڑھی سی۔ البتہ ضرورت موجب ابراہیمؑ ہار ہجرت کرسکدا اے۔ یا جویں سورۃ طٰہٰ وچ موسیٰ علیہ السلام نوں رب حکم دیندا اے اَقِمِ الصَّلٰوۃَ لِذِکْرِیْ یعنی ایس توں پتہ لگدا اے کہ نماز دا مقصد رب دی یاد اے ایہہ مثالاں قرآن موجب ایس کارن نیں کہ لوک غور کرن تِلْکَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُوْھَا لِلنَّاسِ لَعَلَّھُمْ یَتَفَکَّرُوْنَ

وارث شاہؒ چونکہ اک صوفی شاعر سی جنھے "ہیر" راہیں اپنی گل لوکاں تک اپڑان لئی تصوی دا سہارا لیا اے ایس کر کے ضروری جاپدا اے کہ تصوف بارے ذرا کھل کے گل کتھ کیتی جائے۔

صوفی اللہ دا ارشاد اِلٰی عِبَادُ الرَّحْمٰنِ الَّذِیْنَ یَمْشُوْنَ عَلَی الْاَرْضِ ھَوْنًا وَ اِذَا خَاطَبَھُمُ الْجَاھِلُوْنَ قَالُوْا سَلَامًا یعنی رحمٰن دے بندے اوہ نیں جہڑے زمین اتے اوھیگی نال چل دے نیں۔ تے جدوں جاہل اوہناں نوں بلان تاں آکھن سلام جی سلام۔

رسول اکرمؐ فرماندے نیں: مَنْ سَمِعَ صَوْتَ اَھْلِ التَّصَوُّفِ یُؤْمِنَ عَلٰی دُعَائِھِمْ کُتِبَ عِنْدَ اللّٰہِ مِنَ الْغَافِلِیْنَ یعنی جہڑا صوفیاں دی پکار سن کے نہ منے 'رب دی درگاہے اوہدا نام غافلاں وچ

Marfat.com

لکھ گھتا۔ (کشف المحجوب ص69 مطبوعہ نوری بک ڈپو لاہور۔ اردو ترجمہ طبع1978ء)

صوفی :۔ صوف (پشمینہ) پہنن والا۔ صوفیٔ صف اول وچ کھلون والا صوفی=اصحاب صفہ دا جانشین صوفی= صفاوالا وغیرہ لفظ صوفی بارے اہ مختلف نظریئے نیں۔ کجھ وی ہووے۔ صوفی دا مطلب ظاہر تے باطن دی صفائی اختیار کرن والا متھیا گیا اے۔ کیوں جے صفادی ضد کذر (کدورت اسمی) اے حضور اکرم صلی اللہ علیہ والہ وسلم دا ارشاد اے ذَهَبَ صُفُو الدُّنْيَا وَ كِدْرُهَا ۔ یعنی دنیاوی پاکیزگی جاندی رہی تے اوہدی کدورت یا کثافت یا گندگی باقی رہ گئی۔ صوفی حضرات اپنے اخلاق تے معاملات نوں پاکیزہ تے ستھرا بنالیندے نیں۔ ایس کرر کے اوہناں نوں اصطلاحی نام نال پکاریا جاندا اے۔

پہلے صوفی صدیق اکبرؓ سب توں پہلے صوفی حضرت ابوبکر صدیقؓ یعنی صدیق اکبر گنے جاندے نیں۔

اِنَّ الصَّفَا صِفَتِ الصِّدِّيْقِ اِنَّ اَرَدْتَّ صُوْفِيًا عَلَى لِتَّحقِيْقِ یعنی حق سچ دی راہ وچ جے توں صوفی ہونا چاہیں (تاں ہو جا۔ کیوں جے) بیشک صوفی ہونا حضرت صدیقؓ دی صفت اے کیوں جے صفا باطن دی اصل تے شاخ اے اصل دا مطلب دل نوں غیر اں توں وکھ کرنا تے فرع دا مطلب مکراں فریباں ہتھی دنیا توں دل نوں خالی کرنا سو صدیق اکبرؓ وچ اوہ دونوں صفتاں جمع سن جدوں وفات رسولؐ اللہ توں فوراً بعد حضرت عمر خطابؓ تلوار لے کے کھلو گئے تے آکھیا۔ جہڑا رسول اللہ نوں "وفات پاگئے" آکھے گا میں اوہدا سر لاہ دیاں گا۔ اوس ویلے صدیق اکبرؓ ہوراں فرمایا "خبردار ہو جاؤ جہڑا محمدؐ دی عبادت کردا سی اوہ جان لوے کہ محمدؐ فوت ہو گئے نیں۔ تے جہڑا محمدؐ دے رب دی عبادت کردا اے تاں اوہ بے شک زندہ اے ہمیشہ جیون ہارا" مَنْ نَظَرَ الْخَلْقَ هَلَكَ وَمَنْ رَجَعَ اِلَى الْحَقِّ مَلَكَ یعنی جہنے مخلوق ول دیکھیا مار یا گیا۔ تے جہنے حق (خدا) ول پلٹا کھا ہدا اوہ مالک ہو گیا۔ تے دوجی گل اوہ اے جدوں صدیق اکبرؓ گھر دا سارا اثاثہ بارگاہ نبوتؐ وچ پیش کرکے، کمبل اوڑھ کے سامنے آئے۔ رسولؐ خدا نے پچھیا گھر واسطے کیہ کجھ چھڈ آیا ایں؟ عرض کیتی اَللّٰهُ وَ رَسُوْلُهٗ بھول اقبالؒ۔

پروانے کو چراغ ہے بلبل کو پھول بس
صدیق کے لئے ہے خدا کا رسولؐ بس

داتا گنج بخش علی ہجویریؒ ثم لاہوری فرماندے نیں۔ "جدوں بندے دا دل دنیاوی صفتاں توں آزاد ہو جاندا اے تاں اللہ پاک اہدے دل نوں دنیادیاں کدورتاں توں پاک فرمادیندا اے۔ ایہہ سب اک سچے صوفی دیاں صفتاں نیں۔ اہناں صفتاں دا انکار اک طراں حق تعالیٰ دا انکار تے اوس نال متھا لان والی گل اے۔۔ ہن میں آکھناں کہ "صفا" "کدورت" دی ضد اے تے کدورت بشری صفات وچوں ہے۔ تے اصل وچ صوفی ایہہ، اے جہڑا بشری کدورتاں توں پار لنگھ جائے۔ جویں مصری زنانیاں کہ جدا اہناں یوسف علیہ السلام نوں ویکھیا تاں آپ دے جمال دے لطائف وچ غرق ہو گئیاں تے اوہناں اپر بشریت دا غلبہ ہو گیا۔ پھر جدا اوس غلبے دا عکس پلٹیا تے اہدے والی حد ہو گئی تاں اوس ویلے اہناں دی نظر اپنی فنا اپر پئی تاں آکھیا مَاهٰذَا بَشَرًا ایہہ بشر تاں نہیں ہیگا!" حالانکہ اوہ

Marfat.com

(یوسفؑ) بشر ای سی۔ پر ایہہ سب کجھ تاں دراصل زنانیاں دی اپنی حالت واسطہ سی۔ چنانچہ راہ طریقت دے بزرگ فرماندے نیں۔

لَیْسَ الصَّفَا مِنْ صِفَاتِ الْبَشَرِ لِاَنَّ الْبَشَرَ مَدَرٌ وَ الْمَدَرَ لَا یَخْلُوْ مِنَ الْکَدَرِ یعنی حالت صفا بشری صفتاں وچوں نہیں۔ کیوں جے بشر تاں مٹی دا اک دھوڑا اے۔ تے مٹی دے دھوڑے وچ کدورت ہندی اے تے انج گویا بشری حالت وچ رہندیاں کدورت توں خلاصی نہیں ہو سکدی۔ سو صفادی مثال فعلاں نال نہ ہو سی۔ تے نرے مجاہدے تے ریاضت نال بشریت نہیں مٹ سکدی کیوں جے صفادی صفت افعال تے احوال نال منسوب نہیں ہیگی تے نہ اہدا نام تے لقب نال کوئی تعلق اے۔ ایس لئی کہ اَلصَّفَا صِفَۃُ الْاَحْبَابِ وَھُمْ شَمُوْسٌ بلا سُحَابِ یعنی "صفا" تاں محبوباں دی صفت اے۔ ایہہ سورج اے جس اتے کوئی بدل نہیں گو "صفا" دوستاں دی صفت اے ایہہ دوست اہ نیں جہڑے اپنی صفت فنا کر کے "دوست" یعنی اللہ تعالیٰ دی صفت نال "باقی" ہو گئے نیں..... جویں حضرت رسول اکرمؐ توں صحابہؓ نے حضرت حارثہؓ بارے پچھیا۔ آپؐ ہوراں فرمایا عَبْدٌ نُوْرٌ اللّٰہِ قَلْبَہٗ بالاِیْمَان یعنی ایسا بندہ جہدا دل رب نے ایمان دیکے نور و نور کر دتا ہویا اے۔ ایتھوں تک کہ اہدا چہرہ ایمان دے نور دی تاثیر تے رلی نور دے لشکاریاں نال نور و نور دسدا پیا اے" (کشف المحجوب اردو ترجمہ مذکورہ ص 71-73)

چنانچہ جدوں حضرت حارثہ بارگاہ نبویؐ وچ حاضر ہوئے تاں آپؐ ہوراں پچھیا۔ "حارثہ! توں سویر کنج کیتی؟" عرض کیتی "یارسولؐ اللہ! میں رب دی حقانیت اتے ایمان رکھدیاں سویر کیتی" آپؐ ہوراں آکھیا "حارث! پتہ ای کیہ پیا آہنا ایں؟ کیوں جے ہر شے واسطے اک حقیقت ہندی اے۔ تاں تیرے ایمان دی حقیقت تے دلیل کیہ اے؟" عرض کیتی یارسولؐ اللہ! میں دنیا وچوں اپنی جان الگ کر کے رب نوں پچھانیا۔ اس دی نشانی ایہہ کہ پتھر، سونا چاندی تے مٹی میرے بھانے اکو جہیے نیں کیوں پئی میں دنیا توں اک کے عاقبت نال پیار پالیا اے۔ ہن راتاں نوں جاگدا رہناں تے دن نوں ترہایا۔ ایتھوں تک کہ ہن میری ایہہ حالت ہو گئی اے کہ اپنے رب دے عرش نوں بغیر شک وشبے دے دیکھ رہیا ہناں تے نالے دوزخیاں نوں اگ دے اندر اکدوجے نال کشتی لڑدے تے (اک روائت موجب) شر مسار ہندیاں تک رہیا ہناں" (الحدیث کشف المحجوب مذکور صفحہ 74)

ایہہ سن کے حضور علیہ الصلوۃ والسلام نے فرمایا۔ "حارث! توں پچھان لیا اے ایس اتے قائم رہنا (ایہہ لفظ تن وار فرمائے) داتا گنج بخشؒ فرماندے نیں:۔ "کاملین اولیا اور محققین عرفا کا نام صوفی ہے یہ گروہ باصفا اسی نام سے پکارا جاتا ہے ایک بزرگ نے فرمایا مَنْ صَفَا الْحُبَّ، فَھُوَ صَافٍ وَمَنْ صَفَا الْحَبِیْبَ فَھُوَ صُوْفِیْ۔ یعنی جس کی محبت مصفہ ہو گی وہ صافی ہے اور جو دوست میں مستغرق ہو گیا اور دوست کے غیر سے بری ہوا وہ صوفی ہے" مولانا روم فرماندے نیں۔

زندگی دید است باقی پوست است
دید آں باشد کہ دید دوست است

یعنی زندگی دیدار اے تے باقی کھلڑی اے۔ دیدار دا مطلب ایہہ کہ دوست (حق تعالیٰ) دا دیدار ہو جائے اَلصَّفَا وَلَایَۃٌ وَلَھَا اٰیَۃٌ وَرِوَایَۃٌ وَ لِتَصَوُّفِ حِکَایَۃٌ لِلصَّفَا بِلَا شَکَایَۃٌ یعنی صفا ولایت دی

Marfat.com

منزل اے جہدے لئی نشانیاں تے روائتاں نیں۔ جد کہ تصوف صفادی اجہی حکایت تے تعبیر اے جس وچ شکوہ شکایت نہ ہووے..... (کشف المحجوب ص75)

اہل صفادی تن قسماں :۔

(1) صوفی۔(2) متصوف۔(3) مستصوف۔

(1) صوفی ایہہ اے جہڑا خودنوں فناکر کے حق تعالیٰ نال باقی ہو جائے تے نفسانی خواہش توں الگ ہو کے حقیقت نال جڑ جائے۔

(2) متصوف ایہہ اے جہڑا مجاہدے تے ریاضت راہیں ایس مقام نوں ڈھونڈے تے اپنی طلب وچ سچا ہووے۔

(3) مستصوف ایہہ اے جہڑا عزت شان گمان تے دنیاوی مال و دولت کارن ایہناں داروپ دھار لوے۔ تے اوہنوں اہناں دونہاں مقاماں دی کوئی سار نہ ہووے۔ اجہے نقلی صوفیاں بارے عارفاں دا کھان ایں اَلْمُسْتَصْوِفُ عِنْدَ الصُّوْفِيَّةُ كَا الذَّبَابُ وَ عِنْدَهُمْ غَيْرَ كَا لذِّيَابِ یعنی صوفیاں دے نزدیک اوہ نقلی صوفی (المتصوف) مکھیاں ہار حقیر تے کمینہ اے کیوں جے اہدا ہر فعل نفسانی خاہشاں پاروں اے تے دوجے لوکاں دے نزدیک اوہ ایک بگھیاڑے جہڑا اپنی ہر طاقت مردار نوں حاصل کرن لئی خرچ کردا اے۔ (کشف المحجوب ص75-76)۔

تصوف بارے مشہور صوفیاں دے اقوال الصُّوْفِيْ اِذَا نَطَقَ بِان ننطقه عن الحقائق وَاِنْ سَكَتَ نطقت عنهُ الجوارح بقطع العلائق یعنی صوفی ایہہ اے جہڑا بولے تاں اہدا لہان اپنے حال دی حقیقت دسن والا ہووے تے جے چپ رہوے تاں وی اہدا حال آپے ظاہر ہووے تے تعلقات توں الگ ہونا اہدے حال دا اظہار اے۔ (ذوالنون مصری رحمتہ اللہ علیہ) اَلتَّصَوُّفُ تَرَكُ كُلِّ حَظٍّ لِلنَّفْسِ یعنی تصوف سب لذتاں توں دست برداری دا نام اے۔ (ابوالحسنؒ نوری)

(3) صوفیاں دا ٹولہ ایہہ ٹولہ اے جنہاں دیاں جاناں بشری کدورتاں توں آزاد تے نفسانی آفتاں توں پاک صاف ہو کے تمنا دی خواہش توں بے نیاز ہوگئیاں نیں۔ حتیٰ کہ رب دے حضور اپنے درجے اتے تے پہلی صف وچ آرام کردیاں پیاں نیں۔ تے ماسوا توں مکمل طور تے وکھ ہو چکیاں نیں۔ (ایضاً)

4- الصُّوْفِيْ لا يَمْلِكُ وَ لا يَمْلَكُ یعنی صوفی ایہہ اے جس دے قبضے وچ کجھ نہ ہووے تے ناں نہ ایہہ خود کسے دے قبضے وچ ہووے (ابوالحسنؒ نوری) ایس قول بارے داتا گنج بخشؒ فرماندے نیں "یہ عبارت عین فنا کی ہے کہ فانی الصفت نہ مالک ہوتا ہے نہ مملوک" (کشف المحجوب ص78)

(5) اَلتَّصَوُّفُ خُلُقٌ فَمَنْ ذَا وَ غَلِيْكَ فِى الْخُلُقِ زَادَ عَلَيْكَ فِي التَّصَوُّفِ یعنی تصوف پاکیزہ خلاق دا نام اے سو جہدا اخلاق ودھیر اپاکیزہ ہووے اوہ اوناں وڈا صوفی اے (حضرت محمد بن علی بن امام حسینؓ بن علیؓ ابن ابی طالب رضی اللہ عنہم)

(6) اَلتَّصَوُّفُ اَسْقَاطًا لِرَوِيَّةِ لِلْحَقِّ ظَاهِرًا وَّ بَاطِنًا یعن تصوف ایہہ ہے کہ صوفی اپنے ظاہر تے باطن نوں نہ دیکھے بلکہ سراسر حق نوں دیکھے (حضرت علی بن پندار میرؒ فی نیشاپوری)۔

(7) اَلتَّصَوُّفُ اسْتَقَامَةُ الاَحْوَالِ مَعَ الْحَقِّ احوال اتے حق نال قائم رہن دا نام تصوف اے۔

Marfat.com

(محمد بن احمد الفرغیؒ)۔

(8) التصوف سراسر ادب اے یعنی ہر ویلے ہر تھاں تے ہر حال واسطے ادب اے جہنے آداب نوں اہدے اوقات تے تھاں موجب لازم پھڑیا اور مردان خدا ادرجہ پا گیا۔ جہنے آداب نوں ضائع کیتا ایہہ قرب دے خیال توں دور ہویا تے قبول حق دے گمان توں باہر ہو کے رویا گیا۔ (حضرت ابو حفص حداد نیشاپوری)

(9) التصوف حسن الخلق۔ تصوف نیک خصلتاں دا نام اے۔ (حضرت مرتعشؒ) یعنی رب دے حکماں نوں سچے دل نال (منن) من کے عمل کرنا۔

(10) لوکاں نال مل ور تار ار کھدیاں وڈیاں دی عزت تے چھوٹیاں سنگ محبت نال پیش آنا۔

(11) اپنی ذات بارے شیطان تے نفس دی پیروی نہ کرنا۔

تصوف شریعت اے حضرت مرتعشؒ فرماندے نیں۔ ایہہ تصوف دا نکھریا ہویا رستہ اے۔ ایس وچ فضولیات نہ ملاؤ۔ یعنی نقلی صوفیاں توں دور رہو۔ حضرت داتا گنج بخشؒ فرماندے نیں کہ "تصوف" دے منکر جے صرف نام دا انکار کردے نیں تاں کوئی ہرج نہیں کیوں جے اہ نام دی حقیقت تے اوہدے معنیاں توں واقف نہیں پر جے ایہہ خاص کر کے تصوف دا معنوی لحاظ نال انکار کرن تاں ایہہ انکار شریعت اسلامیہ تے حضور علیہ الصلوۃ والسلام دے اخلاق و خصائل تے آپؐ دے اسوہ حسنہ دا انکار اے... میں ایس کتاب (کشف المحجوب) راہیں وصیت کرناں کہ سچے صوفیاں بارے حق سچ انصاف تے رعائت توں کم لینا ایتھوں تک کہ دعوای گھٹ کرنا تے اہناں اللہ والیاں نال حسن اعتقاد زیادہ رکھنا۔ وباللہ التوفیق (کشف المحجوب)

اپر لیاں سطراں توں تصوف بارے نکھیڑا ہندا اے تے داتا گنج بخشؒ دا اخیری ارشاد تصوف بارے ایہہ ہے کہ تصوف اصل وچ شریعت اسلامیہ تے حضورؐ دے اسوہ حسنہ دا (بلحاظ معنی) نام ہے جھوٹھا (جعلی) پیر ہووے یا صوفی سپاہی ہووے یا مجسٹریٹ سبھ نندن جوگ نیں۔

اک وضاحت ایس توں پہیلیاں لکھتاں وچ میں دسیا سی کہ سید وارث شاہؒ نے "ہیر" دے عارفانہ رنگ دی بنیاد کشف المحجوب دے "مرد کامل تر" اتے رکھی اے تے "کامل تر انسان" وارثؒ شاہ دا صحیح نظر اے۔ چنانچہ تصوف بارے وی صرف کشف المحجوب نوں ای ماخذ من کے گل بات کرر ہیاں کیوں جے ایہہ اک ایسی کتاب اے جس دا مصنف اک سچا صوفی سی تے جنھوں ساری دنیا (سوائے جاہلاں دے) صوفی من دی اے۔ حضرت داتا گنج بخشؒ ایہہ ہستی اے جس بارے علامہ اقبالؒ جہے نویں دور دے مفکر تے محقق نے بڑی عقیدت دا اظہار کیتا اے فرماندے نیں :۔

1- سید ہجویر مخدوم امم
مرقد او پیر سنجرؒ را حرم

2- ہند ہائے کوہسار آساں گسیخت
ور زمین ہند تخم سجدہ ریخت

3- عہد فاروقؓ از جمالش تازہ شد
حق ز حرف او بلند آوازہ شد

4- پاسبان عزت ام الکتاب
از نگاہش خانہ باطل خراب

5- خاک پنجاب از دم او زندہ گشت
صبح ما از مہر او تابندہ گشت

6- عاشق و ہم قاصد و طیار عشق
از جبینش آشکار اسرار عشق

Marfat.com

ترجمہ

1۔ سید علی ہجویری امتاں دا مخدوم جہدا مزار معین الدین چشتی اجمیری دیاں۔ نظراں وچ اینا معزز سی جویں حرم شریف۔

2۔ اوہنے پہاڑاں جہیاں گنڈھاں سوکھائی نال کھول گھتیاں تے پاک وہندی دھرتی وچ اللہ وحدہ دی عبادت (سجدہ) دا بیج بویا +

3- اہدے جمال راہیں فاروق اعظمؓ دی یاد تازہ ہوگئی اہدے حرفاں دی تائید نال حق سچ دا نام اچا ہوگیا۔

4- ایہہ قرآن دی عزت دار کھولا اے۔ اہدی نظر نال باطل دا گھر اجڑ پجڑ جاندا اے۔

5- پنجاب دی سرزمین اوہدے وجود نال زندہ ہوگئی اے۔ ساڈی سویر (اوہدے وجود دے) سورج نال روشن تر اے۔

6- ایہہ آپوہی عاشق سی نالے عشق اڈاری دا پیغمبر۔ اہدے متھے توں عشق دے بھیت ظاہر تھیندے پئے نیں۔

وارثؒ شاہ نے وی "ہیر" لکھن توں پہلاں (یقین اے) کشف المحجوب تے تصوف دیاں دو جیاں کتاباں ضرور پڑھیاں سن۔ تے سب توں زیادہ اوہ ایسے کتاب توں متاثر سن علامہ اقبالؒ وی عشق دے بڑے مداح سن تے وارثؒ شاہ وی عشق نوں عملی زندگی دا "ست" تسلیم کردے نیں ہیر دا مطلع ای عشق نال ابھر دا اے۔

اول حمد خدا دا ورد کیجئے عشق کیتا سوجگ دا مول میاں
پہلاں آپ ہے رب نے عشق کیتا تے معشوق ہے نبی رسولؐ میاں
عشق پیر فقیر دا مرتبہ ای مرد عشق دا بھلا رنجول میاں
کھلے تنہاں دے باغ قلوب اندر جنہاں کیتا ہے عشق قبول میاں

حافظؒ شیرازی کہندے نیں :۔

در ازل پرتو حسنت تجلی دم زد
عشق پیدا شد و آتش بہمہ عالم زد
جلوہ کرو رخش دید ملک عشق نہ داشت
عین آتش شد ازیں غیرت بر آدم زد

ترجمہ :۔(1) ازل وچ تیرے حسن دے جلویاں پاروں عشق پیدا ہویا تے کل عالم نوں گویا اگ لگ گئی۔

(2) اوہنے لشکارا سٹیا۔ فرشتے نے حسن دا نظارا کیتا۔ پر عشق توں محرومی پاروں اوہنے قدر نہ کیتی۔ حسن ایس غیرت پاروں نری اگ (عشق) بن گیا تے اوہ اگ آدم نوں دان کر دتی۔

عشق تصوف دی جند جان اے۔ تصوف بارے اپر کافی چاننا پا دتا گیا اے۔ اصل شے "ہیر=روح" اے جنہوں حاصل کرنا تصوف دا مقصد ہندا اے ۔

رانجھے آکھیا لٹ دی ہیر دولت جنم گالئے تے اوتھے جالئے

Marfat.com

اوہ رب دے نور دا خوان نعیمہ شہدے ہو کے جنم وٹا لئے
اوتھے خودی گمان منظور ناہیں سر وچئے تاں بھیت پالئے
وارث شاہؒ محبوب نوں تدوں پایئے جدوں اپنا آپ گوالئے

2۔ بجھی عشق دی اگ نوں والگی سماں آیا اے شوق جگاونے دا
وارثؒ شاہ میاں ایہناں عاشقاں نوں فکر ذرا نہ جند گواونے دا

تے عشق دی اگ بجھ جان دا اقبالؒ انج افسوس کردا اے :۔

"بجھی عشق کی آگ اندھیر ہے
مسلمان نہیں خاک کا ڈھیر ہے"

جعلی صوفیاں دی نشان دھی "مستصوف" راہیں اپر کیتی جاچکی اے اجہے لوکاں دا ذکر وارث شاہؒ انج کردا اے۔

ہوکا پھرے دیندا پنڈ وچ سارے آؤ کسے فقر جے ہوواں جے
منگ کھاونا کم نہ کاج کرنا نہ کجھ چارنا تے نہ کجھ چووناں جے
ذرا کن پڑا کے سواہ ملنی گرو سارے جگت دا ہووناں جے
نہ دیہاڑی نہ کسب روز گار کرنا ناڈھو شاہ پھر مفت دا ہووناں جے
نالے منگناں تے نالے گھورناں جے دین دار نہ کسے دا ہووناں جے
خوشی اپنی اٹھناں میاں وارث اتے اپنی نیندرے سووناں جے

ایہناں تناں شعراں وچ جعلی صوفیاں دا پورا عکس مل دا اے۔ آخری مصرع نفسانی خواہشاں دی غلامی دی دس پاندا اے "ناڈھو شاہ" تے سارے جگت دا گورو" ہون وچ جو کجھ شان گمان دی طلب والی رمز لبھ دی اے۔ "ذرا کن پڑا" کے "سواہ ملنا" وچ بھیس بدلن دا اشارہ اے یعنی جعلی روپ دھارن دا چکر۔ تے جہڑا ایس چکر نوں چلاوے اوہ چکر باز۔ ہویا "منگ کھاونا کم نہ کاج کرنا۔ نہ دیہاڑی نہ کسب روزگار کرنا" وچ وہلیاں کھان دی رمز اے۔ ویہلا بندہ شیطانی چرخہ ہندا اے تے جہڑا شیطان دا پیروکار ہووے اہ (جعلساز) کناں وی بن بن بہوے۔ اوڑک مار کھاوے ای کھاوے کیوں کہ جے آنچ نہیں تاں اک سچ نوں نہیں ایہہ ایس لئی کہ سچ دا تعلق اللہ نال اے۔ اللہ باقی اے ایس کر کے سچ وی باقی اے تے سچے وی باقی نیں۔ اہ مر کے وی نہیں مر سکدے۔

ہناں مرشداں راہ نہ ہتھ آوے کوئی وی کم سکھنا ہووے استاد دی لوڑ ضرور پیندی اے۔ عالم جن لئی کسے وڈے عالم دی سیوا کرنی پیندی اے۔ لوہار جن لئی لوہار اکم کسے کولوں سکھنا پیندا اے پر بد قسمتی اے اوہناں لوکاں دی جہڑے اخلاق تے دین دے معاملے وچ کسے نوں مہری ہنانا ضروری نہیں سمجھدے۔ سگوں ایہہ رولا پا کے لوکاں نوں وی ایس توں منع کر دے۔ نیں تے دلیل ایہہ دیندے نیں کہ جعلی لوک بہت ہو گئے نیں ایس کر کے اہناں دا پچھا ای چھڈو؟
جعلی سکے عام ہو جان تاں کاروبار بند نہیں کیتا جاسکدا البتہ جعلسازاں نوں پکڑن دی لوڑ ہندی اے۔ آٹا ملاوٹی ملے تاں بھکھے بہ رہنا ایہدا علاج نہیں تے نہ آٹے دی ضرورت توں بے نیاز ہون نال ای عمر لنگھ سکدی اے بات ایہہ ای اے کہ بریاں دے خلاف جہاد کرو۔ کھوٹے نوں بھجاؤ نہ کہ کھوٹے

Marfat.com

نال کھرے دی ضرورت توں وی بے نیازی اپناؤ جے جعلی صوفی یا پیر جھکے اجاڑن دا سبب بن دے نیں تاں اہدا مطلب ایہہ نہیں کہ حقیقی صوفیاء دی ہوندے ضرورت توں انکاری ای ہو جاؤ

فقیر صوفی بارے تسیں پچھے کافی کجھ پڑھ آئے او۔ آؤ ذرا اداتا گنج بخشؒ ہوراں کولوں ای پچھیئے کہ فقر دا کیہ مرتبہ اے ؟ اللہ تعالیٰ نے حضورؐ علیہ السلام نوں فرمایا: وَلَا تَطْرُدُ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغُدَاةِ وَ الْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ (پ 7 ع 12) اے نبیؐ اوہناں نوں دور نہ کر جہڑے پکار دے نیں اپنے رب نوں شام سویرے اہدی رضا حاصل کرن لئی ! نالے فرمایا وَلَا تَعْدُ عَيْنٰكَ عَنْهُمْ تُرِيْدُ زِيْنَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا اتے تہاڈیاں اکھیاں اوہناں نوں چھڈ کے ہور تھے نہ پین کیہ بھلا تسیں دنیا دا سنگار چاہو گے (پ 15 ع 16)

ایتھوں تک کہ رسول اکرمؐ اہناں وچوں جتھے وی کسے نوں دیکھ لیندے تاں آکھدے میرے ماں باپ تہا تھوں قربان تہاڈے بارے اللہ نے مینوں خاص تاکید فرمائی اے" حضورؐ دا ارشاد اے کہ قیامت نوں اللہ پاک فرمائے گا اُدْنُوْا مِنِّیْ اَحِبَّائِیْ میرے محبوباں توں میرے کول کول کرو" فرشتے آکھن گئے "اے مولا ! کہڑے محبوب ؟" رب تعالیٰ فرمائے گا۔ "میرے محبوب فقراتے مساکین نیں" حضور پاک نے خود فقر نوں اختیار فرمایا تے دعا منگی۔

اَللّٰهُمَّ اَحْيِنِیْ مِسْكِيْنًا وَ اَمِتْنِیْ مِسْكِيْنًا وَ اَحْشُرْنِیْ فِیْ زُمْرَةِ الْمَسَاكِيْنِ یعنی یا اللہ ! مینوں مسکین کر کے زندہ رکھ مسکین کر کے وفات دے تے مسکیناں نال میرا حشر کریں۔

فقیر ایہہ اے کہ اہدے کول کجھ نہ ہووے نہ کوئی شے اہنوں چھیڑے یا چیڑے۔ نہ ایہہ دنیاوی اسباب دے ہون نال غنی ہووے۔ تے نہ ایہہ اسباب دی انہوند پاروں محتاج ہووے۔ مال دولت دا ہونا یا نہ ہونا فقیر لئی اکو جہیا اے سگوں فقیر کول مال وغیرہ نہ ہووے تاں ودھیرا خوش ہندا اے۔ رسولؐ اللہ جد تک گھر آئی دولت (مال غنیمت وغیرہ وچوں حصہ) ونڈ نہ دیندے آپؐ نوں چین نہ آؤندا۔

حکایت اک درویش نوں بادشاہ ملیا تے آکھیا کوئی شے لوڑی دی اے تاں منگ لے۔ فقیر بولیا میں اپنے غلاماں دے غلام کولوں کجھ نہیں منگدا ہندا۔ "بادشاہ نے آکھیا کیہ مطلب ؟۔ جواب دتا" حرص تے ہوس (امید تے تمنا) میرے دو غلام نیں۔ جو تیرے آقا نیں۔ سو توں میرے غلاماں دا غلام ہویوں" اللہ تعالیٰ فرمانداا ے۔ لوکو ! اللہ تعالیٰ غنی تے حمید اے تے تسیں اہدے در دے فقیر او (قرآن 15:35) سو غنی آکھوان دی حق دار اک رب دی ذات اے۔ باقی ہر کوئی محتاج تے فقیر اے۔ کہندے نیں کہ ظَلَمَ مَنْ سَمّٰی ابْنَ آدَمَ اَمِيْرًا وَقَدْ سَمَّاهُ رَبُّهٗ فَقِيْرًا یعنی اہنے ظلم کیتا جہنے آدم جائے داناں "امیر" رکھیا۔ حالانکہ اہدے رب نے اہداناں "فقیر" رکھیا اے :۔ اک بزرگ فرماندے نیں :۔

لَيْسَ الْفَقِيْرُ مَنْ خَلَا مِنَ الزَّادِ اِنَّمَا الْفَقِيْرُ مَنْ خَلَا مِنَ الْمُرَادِ یعنی فقیر ایہہ نہیں جس کو مال نہ ہووے۔ بلکہ فقیر ایہہ اے۔ جہدا دل آرزواں تے حسرتاں توں خالی ہووے۔ رویم بن محمد فرماندے نیں مِنْ تَعْرِيْفِ الْفَقِيْرِ احفظ سِرَّهٗ وَ صِيَانَةُ نَفْسِهٖ وَ اَدَاءُ فَرِيْضَتِهٖ یعنی فقیر دی تعریف ایہہ ہے کہ اپنے اسرار (بھیت) نوں راکھی کرے۔ نفس نوں بچائے تے اپنے فرضاں

Marfat.com

سوال نمبر ☆ ہیر وارث شاہؒ دے متن بارے تشریحات؟

متن

1- اول حمد خدائیدا ورد کیجئے عشق کیتا سو جگ دامول میاں
2- پہلے آپ ہی رب نے عشق کیتا معشوق ہے نبیؐ رسولؐ میاں
عشق پیر فقیر دا مرتبہ ہے مرد عشق دا بھلا رنجول میاں
کھلے تنہاں ہی دے باغ قلوب اندر جنہاں کیتا ہے عشق قبول میاں

تشریح

1- پہلے اللہ پاک دی تعریف کریئے تاں اوسدی برکت نال ساڈے کم سنور جاون اوہرب جس نے عشق یعنی "انتہائی محبت" اتے ایس دنیادی بنیاد رکھی اے۔
2- پہلے پہل عشق رب نے آپو کیتا تے اوس دے محبوب حضرت محمد مصطفیٰؐ نیں جو اہدے رسول وی نیں۔
3- عشق نال ای اہل حق دی عزت اے تے اصلی مرد اوہ ای اے جنہوں عشق دا روگ لگا ہووے۔
4- عشق نال اہل حق دے دلاں اندر باغات کھڑے ہوئے نیں۔ کیوں جے اہناں نے عشق دا رستہ اختیار کر لیا اے۔

نوٹ۔ محمد شریف صابر دی ایڈٹ کیتی ہیر وچ چوتھا مصرع انج دتا گیا اے :۔
کھلے تنہاں دے باب قلوب اندر جنہاں کیتا ہے عشق قبول میاں
جدا مطلب ایہہ ہویا کہ اہل حق دے دلاں وچ عشق پاروں ربدی رحمتاں دے دروازے ہمیش لئی کھل جاندے نیں۔

متن

1 دوئی نعت رسول مقبول والی جیندے حق نزول لولاکؐ کیتا
2- خاکی آکھ کے مرتبہ وڈا دتا سبھ خلق دے عیب تھیں پاک کیتا
3- سرور ہوئے کے اولیاںؒ انبیاںؑ دا اگے حق دے آپ نوں خاک کیتا
4- کرے امتی امتی روز قیامت خوشی چھڈ کے جیو نمناک کیتا

تشریح

1- حمد توں بعد اوس ہستیؐ دی نعت آکھن دا ویلا اے جس دے حق وچ اللہ تعالیٰ نے حدیث قدسی راہیں ارشاد فرمایا" **لولاك لما خلقت الا فلاك** یعنی اے محمدؐ! جے میں تینوں پیدا نہ کردا تاں کائنات نوں وی پیدا نہیں سی کرنا۔ دوجے لفظاں وچ حضور سید لولاک دی شان بہت اچیری اے۔
2- محمد شریف صابری دی ہیر وچ مصرع نمبر 2 وچ "خاکی آکھ کے مرتبہ بدا دتا" دے الفاظ نیں تے میرے (قدر آفاقی دے) خیال وچ شریف صابر دی پرکھ پڑچول درست اے۔ بداء خالص عربی لفظ اے جدا مطلب لغات القرآن (مطبوعہ لاہور صفحہ 301) وچ انج لکھیا گیا ملدا اے :۔
بَدَا بہ یعنی بَدَءَ وَ ابْتَدَأَ کس چیز کے ساتھ شروع کرنا بَدَأَ الشَّیْءَ کا مطلب ہے پہلے پہل اس چیز

Marfat.com

کو شروع کیا۔ اس نے پہل کیا اَلْبَدِیْ سردار اول کو کہتے ہیں اَلْبَدَاُ وَ الاِبْدَآءُ یعنی کسی چیز کو اس کے غیر پر مقدم کرنا۔ تخلیق کائنات کے متعلق قرآن مجید میں یَبْدَءُ الْخَلْقَ کے الفاظ آئے ہیں یعنی اللہ ہی تخلیق کی ابتدا کرتا ہے۔ (10-4)

دوجے لفظاں وچ حضورؐ دی عالی ذات اقدس تخلیق کائنات دا نقطہ آغاز اے تے ایتھے وارث شاہ نے اپنی علمیت دی بلند ترین گل کیتی اے کہ حضورؐ دی ذات اگرچہ تخلیق دے نقطہ آغاز دی وجہ توں مخلوق وچ شامل اے لیکن آپؐ دی شان اتنی بلند اے کہ آپ دی ذات اہناں عیباں توں پاک رکھی گئی اے جو ہاری ساری مخلوق وچ پائے جاندے نیں۔ ایس گل نوں حضرت مجدد الف ثانی شیخ احمد سرہندیؒ نے اپنے مکتوبات وچ وضاحت نال بیان کیتا اے چنانچہ اوہ لکھدے نیں :۔

جاننا چاہیے کہ محمد مصطفیٰ کی پیدائش پیدائشی صفت میں تمام انسانی افراد کی طرح نہیں ہے بلکہ تمام جہان کے افراد میں سے کسی ایک فرد کے ساتھ بھی آپ کی پیدائش مناسبت نہیں رکھتی کیونکہ آپ باوجود عنصری پیدائش کے اللہ کے نور سے پیدا ہوئے ہیں جیسا کہ آپ کا ارشاد ہے کہ میں اللہ کے نور سے پیدا کیا گیا ہوں اور یہ دولت دوسروں کو حاصل نہیں ہوئی ہے۔ (مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی مکتوب نمبر 100 دفتر سوم حصہ دوم اردو ترجمہ مطبوعہ کراچی صفحہ 191) چنانچہ حضرت مجدد الف ثانی اس نکتہ کی وضاحت یوں کرتے ہیں :۔

اس باریک نکتہ کا بیان یہ ہے کہ اللہ تعالیٰ کی آٹھ حقیقی صفات اگرچہ دائرہ وجوب میں داخل ہیں لیکن اس احتیاج کی وجہ سے جو ان کو اللہ تعالیٰ کی ذات سے ہے امکان کی بو ان سے ثابت ہے اور جب اللہ تعالیٰ کی حقیقی صفات میں امکان کی گنجائش ہوئی تو اللہ تعالیٰ کی صفات اضافیہ میں تو امکان کا ثبوت بطریق اولیٰ ہوگا اور ان کا قدیم نہ ہونا ان کے امکان پر بڑی دلیل ہے اور مجھے کشف صریح سے معلوم ہوا ہے کہ رسول اللہ کی پیدائش اس امکان سے ہوئی ہے جو اللہ تعالیٰ کی صفات اضافیہ سے تعلق رکھتا ہے نہ کہ وہ امکان جو تمام ممکنات عالم میں ثابت ہے..... اور جب رسول اللہ کا وجود عالم ممکنات میں نہ ہوگا بلکہ اس سے اوپر ہوگا تو لازماً اس کا سایہ نہ ہوگا..... (اسی لئے حضورؐ کا سایہ نہ تھا) (ایضاً صفحہ 191-192)

تے ایہی گل قصیدہ بردہ شریف دے مترجم مولانا محمد شاہ نیک عالم نے آکھی اے :۔

ذات نبیؐ دی باہر دسے اس امکان حدوثوں
ذوقی حالت دے وچ یارو حاجت زیر نہ بم دی
برزخ کبریٰ دے جد قائل ہوئے سب ایمانی
طعنے مار نہ آکھو عالم تیری گل بھرم دی

بہر حال میری رائے ایہہ ہے کہ دوجے مصرعے وچ وڈادی جگہ بدا دا لفظ درست اے تے ایتھے ایس دی جڑت وارث شاہ دی اچی علمیت دی عکاسی کردی اے تے حضورؐ دے اچے مرتبے دی دس پاؤندی اے۔ (سیرت سید لولاکؐ از قدر آفاقی صفحہ 4 تا 6)

لیکن شریف صابر دا "بدا" نوں ہندی لفظ منا درست نہیں کیوں جے ایہہ عربی لفظ اے۔ (قدر آفاقی)

Marfat.com

3- حضورؐ انبیاء اور اولیاء اللہ دے سردار نیں لیکن آپ نے فخر نئیں کیتا بلکہ اللہ دی ذات دے اگے اپنی عبدیت تے ادھینگی دا اظہار کیتا کیوں جے شکر دا ایہو تقاضا سی۔

4- چنانچہ حضور علیہ السلام اپنی امت نوں بخشان لئی بڑے عاجز ہو کے قیامت والے دن رب اگے شفاعت کرن گے۔ آپؐ نوں اپنی امت دا غم کھل کے ہسن وی نہیں سی دیندا۔

متن

1- حکم من کے سجناں پیاریاں دا قصہ عجب بہار دا جوڑیا اے
2- فقرہ جوڑ کے خوب درست کیتا نواں پھل گلاب دا توڑیا اے
3- بہت جیو دے وچ تدبیر کر کے فرہاد پہاڑ نوں پھوڑیا اے
4 - سبھاونھ کے زیب بنا دتا جیہا عطر گلاب نچوڑیا اے

سیاق سباق= ہیر کتاب دے شروع وچ ایہہ مقولہ شاعر اے جس وچ قصہ ہیر رانجھے بارے وارث شاہ نے اپنے وچار دسے نیں۔

1- یاراں دے آکھن پاروں میں (وارث شاہ کہندا اے) ہیر رانجھے دا قصہ بڑے پر بہار طریقے نال جوڑیا اے

2- علم عروض تے شاعری دے سارے گناں نوں سامنے رکھ کے ایہہ قصہ ایس طراں رچیا گیا اے جیویں کوئی مالی اپنی پھلاں دی فصل کاشت کر کے اک نواں گلاب دا پھل حاصل کرن وچ کامیاب ہو جاندا اے ایسے طراں میں ایس پرانے قصے نوں نواں تے سوہنا انداز دین وچ کامیاب ہو گیا واں۔

3- ایس طراں سمجھو کہ جیویں فرہاد نے اپنے مقصد دی کامیابی لئی پہاڑ تراش کے دودھ دی نہر بنا دتی سی ایسے طراں میں اک مشکل کم نوں نبھایا اے۔

4- تے ایس قصے وچ کرداراں نوں ایس طراں رچیا اے کہ اوہناں دیاں خوبیاں تے خامیاں وکھو وکھ کر کے اپنے مقصد دے گلاب دا عطر نچوڑ کے رکھ تا اے جیویں عطر نچوڑن ویلے ستھرے پھل استعمال کیتے جاندے نیں میں وی کرداراں نوں ستھرے انداز وچ ڈھال کے اوہناں توں مقصد دا عطر حاصل کیتا اے۔

متن

1 - مان تتے روپ گمان بھریئے اٹھکیلئے رنگ رنگیلئے نی
2- عاشق ' بھورے فقیر تے ناگ کالے باجھ منتروں مول نہ کیلئے نی
3 - ایہہ جوہنا ٹھگ بازار دا اے ٹونیں ہارئے چھیل چھبیلئے نی
4- تیرے پلنگ دا رنگ نہ روپ گھٹیا نا کر شہدیاں نال ٹیلئے نی
5 - وارث شاہؒ من کاردوں ذبح کریئے بول نال زبان رسیلئے نی

سیاق سباق= ایہہ بند رانجھے نے ہیر دے جار حانہ رویے دے خلاف پہلی ملاقات ویلے نبھایا سی۔ جس وچ اپنی انا ظاہر کیتی اے۔ نالے دلیلاں دے پچھی اڈا کے سمجھایا اے۔

تشریح

1- جدوں ہیر نے پلنگ اتے اک اجنبی نوں دوروں بیٹھا تکیا تاں غصے والی حد مکا دتی تے رانجھا

Marfat.com

اوہنوں مخاطب کر کے کہندا اے کہ تینوں اپنے آپ اتے بڑا مان اے، تے حسن دا گمان وی گھٹ نہیں۔ بلے وئی بلے رنگ رنگیلئے! تیری کیا بات اے!

2- لیکن تینوں پتہ ہونا چاہیدا اے کہ عاشقاں بھوراں (کالے ڈہموں) فقیراں تے کالے ناگاں نوں جے کیلنا پے جائے تاں منتر وی سکھنے چاہی دے۔

3- تینوں منتر اتاں کوئی آوندا نہیں تینوں صرف اپنے حسن تے جوانی اتے ناز اے۔ جہدی اہناں اگے کوئی اہمیت نہیں۔

4- جے اسیں تیرے پلنگ تے بیٹھ ای گئے آں تاں اہدے کیہڑا اچھل جھڑ گئے نیں!
تویں ایویں شہدیاں تے بخیلیاں کیوں پئی کرنی ایں؟

5- بلکہ زندگی دا گر تاں ایہہ ہے کہ مٹھی زبان دی چھری نال مٹھی تے رسیلی گل کر کے دوجے دا دل موہ لینا چاہیدا اے۔ تے ایہو جنگے سبھاتے اخلاق دی نشانی اے۔

متن

1- لائی ہو کے معاملے دس دیندا منصف ہووڈے پھائی پھیڑیاں دے
2- واہو گھت کے کہی دیپار لائے ستھوں کڈھ دیندا کھوج جھیڑیاں دے
3- دھار دھار دی مہر دیواؤندا اے ہنڈپاؤندا وچ بکھیڑیاں دے
4- سبھار ہی رونی نوں سانبھ لیاوے اکھیں وچ رکھے وانگ ہیڑیاں دے
5- سیناں جواناں دا بھلا ہے چاک رانجھا جتھے نت پوندے لکھ پھیڑیاں دے

سیاق و سباق = ہیر رانجھے دیاں صفتاں کر کے اپنے ماپیاں نوں پریدی اے کہ اوہ رانجھے نوں نوکر رکھ لین۔

فرہنگ۔ لائی = فراستی، واہو۔ جریب۔ رسی زمین ناپن دا آلہ، ستھ۔ پنچائت، ہنڈھ، تجربے سچائی نوں پرکھنا تے گویڑنا بکھیڑا جھگڑا مسئلہ، رہی روئی پچھے رہ گئی یا بھل گئی ماڑی گاں یا مجھ ہیڑ ڈنگراں دا چروا ہا۔ پھیڑے۔ جھگڑے۔

منن

1- رانجھا اپنی خداداد فراست نال معاملے دی تہہ تک پہنچ کے وڈے وڈے جھگڑیاں دی منصفی کر سکدا اے۔

2- زمینی ونڈ دا حسابی وی اوہ کمال دا اے۔ کہ پنچائت اوسدی منصفی دی قائل ہو جاندی اے۔

3- دھار دھار دی نوں بعض جگہ "دادھاڑا دھاڑ وی" لکھیا اے۔ تے "مہر دیواوندا" دی جگہ "لیاؤندا اے" تے "ہنڈھ دی" "ٹھنڈ" اے (دیکھو ہیر مرتبہ شریف صابر بند نمبر 77) جد کہ متنازعہ ہو گیا تاں مطلب وی متنازعہ ہی برآمد ہوے گا۔ یعنی رانجھا بکھیڑیاں نوں ستھرا تجزیہ کر نبیڑ سکدا اے۔

4- تے جتھوں تک اوس دے چرواہایا مہسوال (واگی) ہون دا تعلق اے تاں ایس میدان وچ وڈا ہشیار تے سمجھدار تے مقصد دا پکا اے جے کر کوئی مریڑی گاں مجھ وگ توں پچھے رہ جائے کے دور نکل جائے تاں اوہ اجیہے ڈنگراں نوں وی پوری سبھال نال گھر لے کے آوندا اے جس

Marfat.com

ہ ہشیار تے ذمہ دار واگیاں دا شیوہ اے۔
۔ رانجھا ایڈا منصف تے دانا بندہ اے کہ سو (۱۰۰) جوان وی اہدے مقابلے وچ نکھد نیں کیوں جے نجھے کول نت نویں جھگڑے بکھیڑے فیصلے واسطے آئے ای رہندے نیں تے ایہہ اہناں دا فیصلہ ی سوجھ تے عقلمندی نال کر کے ستھاں دیا ستھاں (جتھے) نوں مطمئن کر دیندا اے۔

تن

1- مینوں مار کے اودھلاں منج کیتا جھگی لا مواتڑے ساڑ ئیا نیں
2- دور بھن کے تتے ساڑ میرے ' پیوند جلیاں پھول کے پاڑ ئیا نیں
3- کھڑ کتیاں بھنگ ' افیم لٹی میری بانونی چاء اجاڑ ئیا نیں
4- دھڑویل دھاڑے مار ملک لٹن میرا دیس لٹیا ایہناں لاڑیاں نیں

سیاق و سباق= ایہہ سین اوہ اے جدوں ہیر دیاں سہیلیاں کیدو نوں چنگی طراں کٹ چاڑھدیاں نیں تے اوہ پر ھیا وچ جا کے شکائت کر دا اے۔

فرہنگ۔ اودھلاں ادھل جانیاں۔ (گالی اے) منج کرنا۔ کانیاں دی منج نوں رسی وٹن لئی مونگلی نال کٹ کے ریشے نوں رسی وٹن دے قابل تے نرم بنانا جلی= ٹاکیاں جوڑ کے بنائی ہوئی رضائی جہنی یاد چھونی (مذکر' جلا)

بانونی= تلمیحی اشارہ اے بونجہ پنڈاں دا پرگنہ یا جاگیر "بانونی" صوبہ سرہند وچ اک مشہور جاگیر سی۔

دھڑویل۔ ڈاکو۔ دھاڑے مارن والے وڈے لیٹرے تے ڈاکو۔

1- مینوں (جھنگ سیال دیاں) جوان جہان ادھل جانیاں کڑیاں نے مار مار کے چکنا چور کر دتا اے تے میری جھگی (کلی' جھونپڑی) اگ لا کے ساڑ گھتی نیں۔
2- میرا بھنگ گھوٹن والا دورا (کونڈا) توڑ دتا اے تتے ساڑ دتے نیں تے میریاں وچھونیاں دیاں لیراں کر کے پاڑ سٹیاں نیں۔
3- میرے جانور بھنگ تے افیم ہر شے لٹ لئی اے انج سمجھ لو پئی میری بونجہ پنڈاں دی جاگیر "اجاڑ کے رکھ دتی اے۔
4- جویں ڈاکو دے دھاڑے مارن والے ملک لٹ دے پھر دے نیں او سے طراں اہناں سوہنیاں تے دل موہ لین والیاں کڑیاں نے میرا دیس (ملک) لٹ لیا اے۔ جے دیس دی جگہ ویس ہووے تاں اہدا مطلب ایہہ ہووے گا کہ اہناں کڑیاں نے میری غریبی دعوے دی عزت تے بھرم بھا سارا لکھ ای لٹ لیا اے)۔

نوٹ۔ لاڑیاں دا لفظ بلحاظ قافیہ ایتھے جچدا نئیں۔ شریف صابر دا خیال کہ ایہ لفظ "لاڑھیا" اے۔ لاڑھنا دا مطلب اے حسن تے ناز ادا نال کسے نوں موہنا تے ٹھگنا تے آخری مصرع دوجے لفظاں وچ کیدو چونکہ "ہیر دا عاشق سی چنانچہ پچھے دتا ایہہ پوریشن فیر پڑھو کہ جدید پرکھ راہیں وی ایہہ گل ثابت ہندی اے تے اگلے بند وچ ایہہ مصرع وی ایہ گواہی دیندا اے :۔

وارث شاہ میاں پچھو لڑکیاں نوں اگ لا فقیر کیوں ساڑیا جے۔ (قدر آفاقی)

Marfat.com

متن

رانجھے ہتھ اٹھایکے دعا منگی ربا میلناں یار گوارنی دا
ایس حب دے نال ہے کم کیتا بیڑا یار کرنا کم سارنی دا
پنجاں پیراں دی ترت آواز آئی ربا یار میلیں ایس یارنی دا
فضل رب کیتا یار آئے ملیا اوس شاہ مراد پکارنی دا

سیاق و سباق سہتی دے پر سدھ ہون توں بعد جدوں اوہ رانجھے تے ہیر دی مدد گار ہو گئی تاں رانجھا اہدے واسطے وی دعا کرداا ے

فرہنگ= کم سارنی= کم سارن والی۔ مدد گار عورت۔

1- رانجھے نے ہتھ اٹھا کے رب اگے دعا منگی کہ مولا! ساڈی ایس مدد گار سدھی عورت دا دوست ایس نوں ملا دے

2- (کیوں جے) ایس نے ساڈی مدد بڑے خلوص نال کیتی اے۔ ایس لئی توں وی اہدا بیڑا پار کر دے۔

3- پنجاں پیراں نے وی ایس توں بعد تائیدی دعا منگی کہ مولا۔ ایس محبت کرن والی دا یار ملا دے۔

4- چنانچہ اتنے وچ شاہ مراد آگیا تے اوس محبت دی دیوی دا یار اونہوں اوسے ویلے آن ملیا۔

متن

1- کھاہ رزق حلال تے سچ بولیں چھڈ دیہہ توں یاریاں چوریاں وو
2- توبہ کریں تقصیر معاف تیری جہڑیاں پچھیلیاں صفاں نگھوریاں وو
3- اوہ چھڈ چالے گوار پنیں (پنے) والے چنی پاڑ کے گھتیوں موریاں وو
4- پچھا چھڈ جٹالیاں سانبھ خصماں جہڑیاں پاڑیوں کھنڈ دیاں بوریاں وو
5- وارث شاہ نہ عادتاں جاندیاں نیں بھانویں کٹیے پوریاں پوریاں وو

سیاق و سباق= رانجھا بالناتھ کولوں اپنے حق وچ دعا کروانداا ے تے اوہدی منظوری توں بعد بالناتھ رانجھے نوں نصیحت کردا اے۔

فرہنگ= نگھوریاں۔ زمین وچ غرق کیتیاں۔ چالے گوار پنے والے= جہالت دے زمانے دیاں کرتوتاں۔

پوریاں پوریاں= انسانی بدن دے بھانویں ٹوٹے کر دتے جاون اوہ بری عادت توں آسانی نال باز نہیں آسکدا۔

1- رانجھا جی! اج تیری توبہ قبول ہو گئی اے۔ ایس لئی اج توں بعد توں سچ بول حلال کھاتے برائیاں چھڈ دے۔

2- تیرے توبہ کرن توں بعد تیرے پچھلے گناہ سارے معاف ہو گئے نیں۔ پچھلے گناہواں بارے چنتا نہ کریں۔

3- جہالت سمے دے چالے چھڈ کے اج توں بعد سدھر جاں۔ جو کیتا کتریا سی اوہ سب معاف ہو چکیا

Marfat.com

اے۔
4۔ پچھے جووی توں کر توتاں کیتیاں نیں اوہناں نوں بھل جا۔ اوہناں پاٹیاں بوریاں بارے ہن کوئی نہیں پچھن لگا۔
5۔ وارث شاہ! انسان دی فطرت اے کہ جے اوہ چور ہووے تاں چوری توں جاوے گا لیکن ہیرا پھیری توں نہیں جاوے گا۔
یعنی انسان دی پختہ عادت توں چھیتی کر کے خلاصی نہیں ہو سکدی۔ بھانویں اوہنوں کتنی سزا دتی جاوے۔ ایس بند وچ بالناتھ نے رانجھے نوں اہدی توبہ قبول ہون مگروں خوشخبری دتی تے نصیحت کیتی کہ اگے توں برے چالے چھڈ دئیں۔

متن

1۔ رانجھا سٹ کھونڈی اتوں لاہ بھورا چھڈ چلیا سب منگواڑ میاں
2۔ جیہا چورنوں کھرے دا کھڑک پہنچے چھڈ چلدا اسنھ دا پاڑ میاں
3۔ دل چایا دیس تے ملک اتوں اسدے بھاؤ دا بولیا ہاڑ میاں
4۔ تیریاں کھولیاں تھوں نیں نفع کوئی کھڑے کٹیاں نوں کائی دھاڑ میاں

سیاق و سباق = کیدو دیاں شرارتاں دی کامیابی توں بعد ہیر دے ماپے رانجھے نوں کم توں جواب دے چھڈدے نیں۔ اوس ویلے رانجھا ایہہ کردار نبھاندا اے۔
فرہنگ = کھونڈی = ڈنگر ٹھکن والی ہاکی ورگی خمدار لاٹھی یا سوٹی منگواڑ = مویشیاں دا اواڑا
سنھ = دیوار پاڑن دا عمل سنھ لانا نقب لگانا۔
دھاڑ = ڈاکہ زنی ڈاکوواں دا جتھہ۔ مویشی چور جتھہ
کھولیاں = دودھ توں نسیاں ہویاں مجھاں کھڑے = لے جائے۔ کھڑنا۔ لے جانا۔
(اوہ نال نہ کھڑے اوہ موڈھیاں تے چڑھے یعنی نال لے جان والا لیجاون لئی راضی نہیں تے جاون والا آکھے کہ میں موڈھیاں تے چڑھ کے جانا اے)
1۔ رانجھا کھونڈی سٹ کے تے اپنی موٹی چادر یا کمبل جہیا لاہ کے پرھاں سٹ دیندا اے تے مویشی واڑے وچوں غصے نال باہر نکل جاندا اے۔ تے دل وچ ایہہ دھار لیندا اے کہ ہن میں مڑ کے چاکری نہیں کرنی۔
2۔ رانجھے دا حال انج سی کہ ہیر نال اوہدی چوری دی محبت دا بھانڈا بھج گیا سی ایس لئی اوہ شرمندہ سی تے اپنے دل دے چور وجھوں اوہ اپردی وگیا۔ جویں کسے چورنوں پتہ لگ جائے کہ گھر والے جاگ پئے نیں۔ چنانچہ اوہ نقب لگی چھڈ کے چھوٹ وٹ جاندا اے۔
3۔ رانجھا بے عزتی توں ڈردا چاکری چھڈ کے چلا گیا تے جھنگ وچ اوہدا دل اکا نہیں سی لگدا۔
4۔ اوہنے دل وچ چوچک نوں آکھیا کہ تیریاں "بے دودھ" مجھاں دی خدمت کر کے مینوں کیہ نفع ہو سکدا اے۔ میرے ولوں مجھاں تے اہناں دے کٹیاں کٹے بھانویں ڈاکو لے جاون مینوں کیہ ؟

Marfat.com

متن مودود دا لاڈلا پیر چشتی شکر گنج مسعود بھرپور ہے جی
خاندان وچ چشت دے کاملیت شہر فقر دا پٹن معمور ہے جی
بائیس ہی قطباں وچ پیر کامل جیندی عاجزی زھد منظور ہے جی
شکر گنج نے آن مکان کیتا دکھ درد پنجاب دا دور ہے جی

وارث شاہ دا پیر خانہ فرید الدین مسعود گنج شکر دا شہر پاک پتن شریف سی تے برکت حاصل کرن لئی وارث شاہ نے اپنے مرشد خانے دے وڈے بزرگ دی مدح تے شان بیان کیتی اے۔ کہ جدوں بابا فرید نے پنجاب دی دھرتی وچ ڈیرا لایا پنجاب دے سارے دکھ دور ہو گئے نیں ایسے طراں دی گل علامہ اقبال نے وی داتا گنج بخش بارے آکھی اے۔

سید ہجویر مخدوم امم۔ مرقد او پیر سجر دا حرم
خاک پنجاب ازدم او زندہ گشت ..... دی یعنی سید ہجویر دی برکت نال پنجاب دھرتی نوں زندگی مل گئی۔

بائیس قطب :۔ایہ نیں

(1) ابراہیم شیبانی (2) ابن عطا
(3) ابوا اسحٰق ابراہیم احمد (4) ابوا اسحٰق ابراہیم
(5) ابو بکر واسطی (6) ابو تراب بخشی
(7) ابوالحسن خرقانی (8) ابو حفص حداد
(9) ابو سعید فراد (10) ابوالعباس
(11) ابو علی رقاق (12) ابوالقام نصیر آبادی
(13) احمد حواری (14) احمد طوسی
(15) معین الدین چشتی (16) بایزید بسطامی
(17) جنید بغدادی (18) باوا فرید شکر گنج
(19) عبداللہ خفیف (20) عون قطب شاہ
(21) معرف کرخی (22) ابو یوسف بن الحسین رحمتہ اللہ علیکم اجمعین

(ہیر مرتبہ محمد افضل خاں مرحوم بحوالہ تذکرۃ الاولیاء)
مودود دا مطلب اے خواجہ محمد قطب مودود (متوفی 547ء)

متن

ساڈا حسن پسند نہ لیاونا ایں جاہ ہیر سیال ویاہ لیاویں
واہ وبجلی پریم دی گھت جالی کائی نڈھی سیالاں دی پھاہ لیاویں
تیتھے ول ہے رناں والاونے دا رانی کو کلاں محل توں لاہ لیاویں
دنے بوہیوں کڈھنی ملے ناہیں راتیں کندھ پچھواڑیوں ڈھا لیاویں

Marfat.com

وارث شاہ نوں نال لیجایئے تے جیویں دا لگے تیویں لا لیاویں

فرہنگ=واہو بجھلی=بانسری وجا کے۔ نڈھی=نوجوان کڑی نول طریقہ۔

سیاق و سباق تے تشریح بھابی رانجھے نوں کہندی اے کہ تینوں ساڈا حسن پسند نہیں۔ تاں فیر ایتھوں نکل جاتے ہیر سیال نوں ویاہ کے لے آ۔ کیوں جے تینوں وجھلی وجان دی جاچ اے۔ تے نالے توں زنانیاں نوں مگر لاؤن گھجیا ہویا ایں۔ جا کے کوئی رانی کوکلاں (راجہ سرکپ دی بیٹی جسنوں جواء کھیڈ کے راجہ رسالو نے جت لیا سی تے فیر اہدے نال ویاہ کیتا۔ لیکن رانی کوکلاں دی یاری کسے ہور نال سی چنانچہ اوہ پچھوں کنڈ ٹپ کے محل توں اتری تے یار نال چلی گئی۔ راجہ رسالو نے ایس توں بعد عورتاں دا اعتبار نہ کیتا تے پورن بھگت وانگ فقیر ہو گیا) محل توں لاہ کے لے آویں۔ مطلب ایہہ پئی ادھال کے لئے آویں۔ جے کر دن دے وقت داء نہ لگے تاں رات نوں کڈھ لیاویں۔ جس طرح وی ہو سکے۔ اپنا داء نہ چھڈیں۔

متن

(1) رانجھے آکھیا لئی دی ہیر دولت جرم گا لیے تاں اوتھے جا لیئے
(2) اوہ رب دے نور دا خوان یغما شہدے ہویئے جرم وٹا لیئے
(3) اک ہووناں رہیا فقیر میتھوں رہیا ایتناں وس سو لا لیئے
(4) مکھن پالیا چیکنا نرم پنڈا ذرہ خاک دے وچ رلا لیئے
(5) کسے جوگی تھیں سکھئے سحر کوئی چیلے ہویئے کن پڑوا لیئے
(6) اگے لوکاں دے جھکڑے بال یکے ذرہ اپنے نوں چنگ لا لیئے
(7) اگے جھنگیالاں دا سیر کیتا ذرہ کھیڑیاں نوں جھوک لا لیئے
(8) اوتھے خودی گمان منظور ناہیں سر وٹیئے تاں بھیت جا لیئے
(9) وارث شاہ محبوب نوں تدوں پایئے جدوں اپنا آپ گوا لیئے

سیاق و سباق= جدوں ہیر نے رانجھے نوں خط لکھوایا کہ جوگی بن کے آجاتے مینوں حاصل کر۔ لیکن رانجھا گلے شکوے ای کردا اے۔ فیر اوہنے دل وچ گہری سوچ سوچی تے غور کیتا اے :۔

(1) رانجھے آکھیا۔ ہیر والی دولت (روحانیت والی متاع) دی لٹ پئی ہوئی اے۔ جنہوں حاصل کرن لئی سر دھڑ دی بازی لاؤنی پیندی اے۔ لہٰذا اکڑ تے تکبر چھڈ کے اوس نوں پایا جا سکدا اے۔ لہٰذا ڑی نہ بنھ تے کامیابی کھٹ۔

(2) اوس نوں حاصل کرن لئی ظاہری عزت دی پرواہ نہیں کرنی چاہی دی۔ کیوں جے ہیر اللہ دی رحمت تے اہدے نور دی "نانکی چھک" اے۔

(3) اہنوں حاصل کرن لئی میرے سامنے ایہو ای سوال اے کہ میں فقیر ہو کے اوس نوں پا سکناں۔ چلو ایہہ کم کر کے اپنے ولوں کسر نہ چھڈیئے۔

(4) مکھن پالیا نرم گداز بدن یکہہ کرنا اے ہیر دولت اے تاں سبھ کجھ اے جے اوہ نہیں تاں کجھ وی نہیں۔ چلو خاک وچ رل کے ہیر نوں حاصل کرن دی کوشش کر دیکھئے۔

Marfat.com

(5) کسے جوگی نال یاری لا کے عقل دی گل سکھے تے کن پڑوا کے جوگی ہو جایئے۔
(6) اگے لوکاں دا تماشا تکدے رہے آن۔ ہن ذرا آپوی تماشا ہن کے دیکھئے۔
(7) اگے جھنگ سیالاں دی زندگی نبھائی۔ ہن کھیڑیاں وچ رہ کے ایس حیاتی دا مزہ وی چکھئے۔
(8) اللہ دی درگاہ وچ غرور تکبر لئی کوئی جگہ نہیں۔ لہٰذا سر نیواں کر کے رب دی رضا والا توشہ تے بھیت پالیئے۔
(9) وارث شاہ! محبوب نوں پاؤنا ہووے تاں اپنا آپ گواؤنا پیندا اے بقول اقبال :

مٹا دے اپنی ہستی کو اگر کچھ مرتبہ چاہے
کہ دانہ خاک میں مل کر گل و گلزار ہوتا ہے

متن

(1) ہیر جان بحق تسلیم ہوئی سیالاں دفن کر کے خط لکھایائی
(2) ولی غوث نے قطب سبھ ختم ہوئے موت سچ ہے رب فرمایائی
(3) کل شی ھالک الاوجہہ حکم وچ قرآن دے آیائی
(4) اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا ایہی دھروں ہی ہنڈرا آیائی
(5) اساں ہور امید سی ہور ہوئی خالی جایئے امید فرمایائی
(6) ایہہ رضا قطعی نہ ٹلے ہر گز لکھ آدمی ترت بھجایائی
(7) ڈیرا پچھ کے دھیدو دا جائے وڑیا خط رویکے ہتھ پھڑایائی
(8) ایہہ روواں خبر کیہ لیا پائی منہ کاہنوں برا بنایائی

فرہنگ= کل شی ہالک= قرآنی آئت کہ ہر شے نے فنا ہونا اے۔
دھروں=ازلوں۔ رونا=نا ءی۔ موت دی خبر سنان والا

شعراں دی تشریح

(1) ہیر دی موت توں بعد اوس نوں دفن کر کے سیالاں نے رانجھے نوں خط لکھیا۔
(2) موت سر اپر کھڑی اے ولی غوث قطب سبھناں نے موت دا مزہ چکھنا اے۔
(3) اللہ توں سوا ہر شے نے ہلاک ہونا ایں ایہہ حکم قرآن وچ آیا اے۔
(4) اسیں صبر کیتا۔ تساں وی صبر کرنا۔ ہیر مر گئی اے۔ ایہہ ہمیشہ توں ہندی آ رہی اے۔
(5) ساڈا خیال کجھ ہور سی۔ لیکن اللہ دا بھانا ہور طراں ورت گیا۔ ساریاں آساں کسے دیاں وی پوریاں نہیں ہوندیاں۔
(6) ایہہ قضا ہیر اتے وی ورت گئی۔
(7) قاصد تخت ہزارے پہنچا تے دھیدو دا ڈیرہ پچھ کے او ہنوں خط چاد تاتے نالے ڈسکن لگ پیا۔
(8) رانجھا بولیا ایس روون والے کول کہڑی بری خبر اے جس نے اہنوں رلایا اے۔

Marfat.com

متن

(1) رانجھے جائیکے گھریں آرام کیتا گنڈھ پھیری آسو وچ بھائیاں دے
(2) سارو کوڑماں آئیکے گرد ہویا بیٹھا پنچ ہو وچ بھر جائیاں دے
(3) چلو بھایو ویاہ کے سیال لائیے ہیر لئی ہے نال دعائیاں دے
(4) جنج جوڑ کے رانجھے تیار کیتی تونک چائے بدھے مگر نائیاں دے
(5) واجے دکھنی دھرگاں دے نال وجن لگے رنگ چھٹن سرنائیاں دے
(6) وارث شاہ وساہ کیہ زندگی دا بندہ بکرا ہتھ قصائیاں دے

فرہنگ=گنڈھ پھیرنا=شادی داسدادینا کوڑما=خاندان سرناہیاں شہنائیاں۔
سیاق وسباق=ہیر تے رانجھا کامیابی نال اکٹھے جھنگ سیالیں آئے۔ تے او تھوں سیالاں نے رانجھے نوں کہیا کہ توں جنج بنا کے لے آ:

(1) چنانچہ رانجھے نے تخت ہزارے جا کے بھر انواں وچ ویاہ لئی گنڈھ پھیری۔
(2) سارے رشتہ دار اکٹھے ہو گئے تے رانجھا بھر جائیاں دے وچکار پینچ بن کے بیٹھا۔
(3) تے بھر انواں نوں آکھیا کہ دعاواں نال ہیر ملی اے چلو او ہنوں ویاہ کے لیائیے۔
(4) رانجھے نے جنج اکٹھی کیتی تے نائیاں نوں سامان بنھایا۔
(5) واجے گاجے تے ہور توتیاں ٹوتیاں وجن لگ پیاں۔
(6) وارث شاہ! انسان دی زندگی انج اے جویں بکرا قصائیاں دے گھر بنھیا ہووے نے جدوں اوہ چاہون تاں اوس نوں ذبح کر لین۔ یعنی انسانی زندگی موت دی امانت اے۔

متن

(1) جوگی رکھ کے انکھ تے نال غیرت کڈھ اکھیاں روہ تھیں پھٹیائی
(2) ایہہ ہیر دا وارثی ہو بیٹھا چائے ڈیریوں سواہ وچ سٹیائی
(3) سنیں جتیاں چونکے وچ آوڑیوں ساڈا دھرم تے نیم سبھ پٹیائی
(4) لٹ پٹ کے نال نکھٹیائی کٹ پھاٹ کے کھوہ وچ سٹیائی
(5) برا بولدا نیر پلٹ اکھیں جیہا بانیا شہر وچ لٹیائی
(6) پکڑ سیدے نوں نال پھوڑیاں دے چور یار وانگوں ڈھائے کٹیائی
(7) کھڑلتاں پھوڑیاں خوب جٹیاں دھون سیکیا نال غریٹیائی
(8) دونوں بنھ باہاں سروں لاہ ٹیکا گنہگار وانگوں اٹھ جٹیائی
(9) شانہ آئینہ کٹ چھچور کیتا لنگ تبھن کے سنگھ نوں گھٹیائی
(10) وارث شاہ خدا دے خوف کولوں ساڈا روندیاں نیر نکھٹیائی

فرہنگ=انکھ=انا۔ غیرت۔
سنے=سمیت
دھرم تے نیم=دین ایمان

Marfat.com

بانیاں=بنیا۔ سوداگر
سنگھ =گلا۔ حلق
پھوڑیاں= لکڑی دآلہ جس نال گوہا اکٹھا کر دے نیں۔
سیاق و سباق= سیدا کھیڑا ہیر نوں سپ لڑن توں بعد رانجھے نوں ماندری سمجھ کے کالاباغ وچ لین جاندا اے۔

(1) جوگی نے یقین کرن توں بعد سیدھے کھیڑے نوں فیر وی ڈرایا تے غیرت پاروں غصے نال اکھاں کڈھ کے اہدے دو چار جڑ دتیاں۔
(2) دل وچ اہنوں ہیر دا مالک سمجھ کے چک کے سواہ وچ ماریا۔
(3) تے بہانہ ایہہ کیتا کہ توں جتیاں سمیت چبوترے اتے کیوں آن چڑھیا ایں جس نال ساڈا دین تے دھرم بھٹیا گیا اے۔
(4) لٹ پٹ کے اوس نال بری کیتی نالے کٹ چاڑھ کے کھوہی وچ سٹ دتا۔
(5) سیدھے نوں مندا بول کے غصے نال اکھاں کڈھیاں تے اوس نال انج کیتی جویں شہر وچ کوئی ہٹی والا ہندو لٹیا گیا ہووے۔
(6) رانجھے نے سید نوں پھاوڑے نال چوریا وانگوں چنگی بھلی کٹ چاڑھی۔
(7) کھلوتے کھلوتے لتاں تے پھاوڑیاں نال سیدے نوں چنگیاں لائیاں۔ تے نال دھون نوں وی سیکا لایا تے سید امار کھا کے آواز نال دکھ دا اظہار کر کے بے اختیار ئیوں ئیوں کرن لگ پیا۔
(8) دونوں بانہاں بنھ کے (سیدے نوں) تے سر دا پٹکا لاہ کے رانجھے نے سیدے نوں انج رگڑ دتا جویں اوٹھ کسے نوں ہک دے بیٹھ لے کے لتاڑ دا ہووے۔
(9). موہڈے بھن کے چور کر دتے لنگ بھن سٹے تے گچی وچ نونہہ دے کے سنگھ گھٹ دتا۔
(10) وارثا! اللہ دے عذاب دا خوف سانوں اینا ڈرا ندا اے کہ ساڈیاں اکھیاں دا نیر رو رو کے ختم ہو گیا اے۔

متن

(1) بجھی عشق دی اگ نوں اوَ لگی سماں آیا ہے شوق جگاونیں دا
(2) بالنا تھ دے ٹلہ دا راہ پھڑیا جاگیا کن پڑوانیں دا
(3) پٹے پال ملائیاں نال رکھے وقت آیا اے رگڑ مناونیں دا
(4) جرم کرتیاگ کے تھاپ بیٹھا کسے جوگی دے ہتھ وکاونیں دا
(5) بندے سوئنیں دے لاہ کے چاء چڑھیا کن پاڑ کے مندراں پاونیں دا
(6) کسے ایسے گردیو دی ٹہل کریئے سحر دس دے رن کھسکاونیں دا
(7) وارث شاہ میاں انہاں عاشقاں نوں فکر ذرہ نہ جند گواونیں دا۔

فرہنگ= پٹے=زلفاں۔ بندے۔ والے۔ مردانہ والیاں کناں دیاں
سحر= جادو رن کھسکانے دا= کسی عورت کو رضامند کر کے لے جانا' ور غلانا۔

Marfat.com

سیاق و سباق= ہیر نے جدوں رانجھے نوں جوگی بن کے آوَن دا کھیا تاں ایہہ سین اوس ویلے دا اے۔

تشریح=(1) رانجھا مایوسی وچوں نکل کے اپنے عشق دی چنگاری نوں شوق دی ہوا نال سلگان لگ پیا۔

(2) تے جوگی بن لئی اوہنے بالناتھ دے ٹلے نوں جان والا رستہ پھڑ لیا۔

(3) جھڑے وال اوہنے رنجھاں نال پالے ہوئے سن ہن محبوب دی خاطر اوہناں نوں صاف کراوَن دا وقت آگیا۔

(4) جنم تے کرم چھڈ کے کسے جوگی دے ہتھ وکن دا ارادہ کر لیا۔

(5) سونے دے بندے لاہ دتے تے مندراں پان لئی کن پڑوا ئیے لتے۔

(6) خیال ایہہ کیتا کہ عورت حاصل کرن لئی کسے بزرگ دی خدمت کرنی چاہیدی اے۔

(7) وارث شاہ میاں عاشق لوگ دنیاوی زندگی دی پرواہ آخرت دی زندگی دے مقابلے وچ ذرا نہیں کردے۔

متن

(1) ناتھ کھول اکھیں کیہا رانجھنے نوں بچہ جاہ تیرا کم ہویائی
(2) پھل آن لگا اوس بوٹرے نوں جیہڑا وچ درگاہ دے بویائی
(3) ہیر بخش دتی سچے رب تینوں موتی لعل دے نال پرویائی
(4) چڑھ دوڑ کے جت لے کھیڑیاں نوں بچہ سون تینوں بھلا ہویائی
(5) کمر کس اودا سیاں بنھ لیاں جوگی ترت تیار بھی ہویائی
(6) خوشی ہوئیے کرو وداع مینوں ہتھ بنھ کے آن کھلویائی
(7) وارث شاہ جاں ناتھ نے وداع کیتا ٹلیوں اتر دا پترا ہویائی

فرہنگ=بوٹرا=درخت۔ ترت=فوراً پترا ہویا ای= تیزی نال منزل ول چھوٹ وٹی۔

سیاق و سباق= رانجھے نے ہیر دا مطالبہ کیتا تاں بالناتھ نے دعا منگی جھڑی قبول ہو گئی۔ تے ہن اوہ رانجھے نوں دلاسا دے رہیا اے :۔

(1) ناتھ نے دعا دی قبولیت دی خوشخبری توں بعد رانجھے نوں کہیا۔ کہ جاہ اللہ دے حوالے۔ تیری مراد پوری ہو جائے گی۔

(2) اللہ دی بارگاہ وچ توں آس امید دا جھڑ ابوٹا لایا سی اج اللہ دی مہربانی نال اوس بوٹے نوں پھل لگ گئے نیں۔

(3) رب تعالیٰ دی مہر نال تینوں ہیر عطا ہو گئی اے تے تہاڈی جوڑی موتی تے لعل والی جوڑی وانگ بڑی سوہنی سج پھب گئی اے۔

(4) جا کے کھیڑیاں نال متھا لا کے کامیابی حاصل کر۔ تینوں ساوَن دا فائدہ ایہہ ہویا کہ تینوں آرام کرن وجہوں تازگی حاصل ہو گئی اے۔

Marfat.com

(5) جوگی نے بالناتھ توں کامیابی دی خوشخبری سن کے لک بنھ لیا تے اداسی تیاگ کے جھٹ پٹ اپنے مقصد دے حاصل کرن لئی تیاری پھڑ لئی۔
(6) تے عرض کیتی کہ بزرگو! میریاں کھٹیاں مٹھیاں گلاں بھلا کے تے دلوں خوشی نال مینوں رخصت کرو۔ میں تہاڈے اگے نیوں کے ہتھ بنھ رہیاں۔
(7) چنانچہ بالناتھ نے جدوں رانجھے نوں خوشی نال وداع کر دتا تاں اوہ ٹلے توں لہندیاں سار۔ رنگ پوروں چھوٹ وٹ تریا۔

متن

(1) سیالاں بیٹھ کیستھ وچار کیتی بھلے آدمی غیرتاں پال دے نی
(2) یاروگل مشہور جہان اتے سانوں مہنیں ہیر سیال دے نی
(3) پت رہے گی ناہ جے توردتی نڈھی نال منڈے مہینوال دے نی
(4) پھٹ جپھ دے کالکاں بیٹیاں دیاں عیب جوانی تے مہنیں گال دے نی
(5) جتھوں کھانوناں تتھوں دابرا منگن دغا کرن ہوئے محرم حال دے نی
(6) قبر وچ دیوث خنزیر ہوسن اولاد سبھ کرندہین رال دے نی
(7) عورت اپنی کول جے غیر دیکھن غیرت کرن نہ اوس دے حال دے نی
(8) منہ تنہاں دا دیکھناں خوک وانگوں قتل کرو رفیق جو نال دے نی
(9) سید شیخ نوں پیر نہ جاننائیں عمل کرے جے اوہ چنڈال دے نی
(10) ہوے چوڑا ترک حرام مسلم مسلمان سبھ اوس دے نال دے نی
(11) دولتمند دیوث دی ترک صحبت مگر لگئے نیک کنگال دے نی
(12) کوئی کچکڑا لعل نہ ہو جاندا جے پرویئے نال اوہ لعل دے نی
(13) زہر دے کے ماریئے نڈھڑی نوں گنہگار ہو جل جلال دے نی
(14) مار سٹیا ہیر نوں ماپیاں نے ایہہ پچھنیں اوس دے خیال دے نی
(15) بد عملیاں جنہاں تھوں کریں چوری محرم حال تیرے وال وال دے نی
(16) سانوں جنتی ساتھ رلانون نائیں اساں آسرے فضل کمال دے نی
(17) جیہڑے دوزخاں نوں نبھ تور ئینگے وارث شاہ فقیر دے نال دے نی

فرہنگ=وچار=مشورہ پت=عزت۔ چنڈال۔بد کردار چوہڑا=شودر دیوث بے غیرت
پھٹ جپھ دے=زبان درازی یعنی طعنوں کے زخم +

سیاق وسباق= سیالاں نے ہیر نوں قتل کرن دا متا پگایا۔ ایہہ سین ہیر وارث شاہ دے آخر وچ آیا اے۔

تشریح=

(1) سیالاں نے مشورہ کر کے کہیا کہ شریف آدمی غیرت مند ہندے نیں۔
(2) ہیر سیال دے طعنے سانوں لے بیٹھے نیں۔

Marfat.com

(3) جے رانجھے نال ہیر نوں ٹور دتا تاں ساڈی عزت نہیں رہنی۔
(4) زبان دا زخم بیٹیاں دی کالک دا داغ جوانی نوں عیب تے غریبی سمے دے مہنے بڑے کاری ہندے نیں۔
(5) جتھوں کھانا اوسے دا بر امنگنا۔ حال دے محرماں دا ایہہ ور تاوا دغے بازاں والا ور تاوا اے۔
(6) جہڑے بے غیرت عزت دے مقابلے وچ روپے پیسے دے ہیلی ہون اوہ دیوث لوک مرن توں بعد سور بن گے۔
(7) جہڑے لوک اپنی زنانی کول غیر نوں دیکھن تے برداشت کر لین تاں اوہ وی دیوث ور گے ای نیں۔
(8) اجیے لوکاں نوں دیکھنا نج اے جویں سور نوں دیکھ لئے ایسے بے غیر تاں نوں اوہناں دے ساتھ ضرور قتل کر چھڈن۔
(9) سید تے شیخ جہڑا چنڈالان والے عمل کرے اوس نوں پیر و مرشد کدی نہ بناؤ۔
(10) جہڑا چوہڑا یا مسلمان حرام شے نوں ور تے دونہاں وچ کوئی فرق نہیں۔
(11) بے غیرت دولتمندی دی یاری چھڈ کے نیک بخت کنگال دا ساتھی ہو جانا بہت بہتر اے۔
(12) کچے منکے نوں جے کر لعل دے نال پروگھتو تاں اوس نے سچ مچ لعل نہیں ہو جانا ہندا۔
(13) اللہ معاف کرے ہیر دا کردار تقاضا کر دا اے کہ اوس نوں زہر دے کے مار سٹے۔
(14) چنانچہ سیالاں نے ہیر نوں قتل کر دتا تے اپنے خیال وچ بڑا چنگا کم کیتا۔
(15) خدا توں لک چھپ بدیاں تے کر توتاں پیا کرنا ایں حالانکہ اوہ تیرے سبھ حالات دا تکھا شاہد۔
(16) حشر دیہاڑے جنت جاں لگیاں سانوں وی نال رکھیں سانوں رب دے فضل دا بڑا آسرا تے آس امید اے۔
(17) تے جہڑے دوزخاں نوں جاون گے وارث شاہ اوہ فقیر دے نال دے ہون گے۔

متن

وارث دا تخت ہزارا

اک تخت ہزاریوں گل کیجئے جتھے رانجھیاں رنگ مچایا اے
چھیل گھبرو مست ارہیلڑے نیں سندر اگ تھیں اک سوایا اے
والے کوکلے مندرے مجھ لگی نواں ٹھاٹھ تے ٹھاٹھ چڑھایا اے
کیہی صفت ہزارے دی آکھ سکاں گویا بہشت زمین تے آیا اے

فرہنگ = سندر۔ خوبصورت۔ والے = بالیاں (مراد اے کناں دا زیور)

تخت ہزارہ دی تاریخ: چودھری علی محمد خاں صاحب نارور یٹائرڈ انسپکٹر کوآپریٹو لائل پور (فیصل آباد) لکھدے نیں (حوالہ پنج دریا وارث نمبر 1969ء صفحہ 491)
کہ مینوں اک واری سرکاری کم دے سلسلے وچ تخت ہزارہ جان دا اتفاق ہویا سی تخت ہزارہ ضلع شاہ

Marfat.com

پوردی تحصیل بھلوال وچ دریا جھناں دے کنارے قصبہ بھلوال توں دکھن (جنوب) ول 26 میل دور واقع ہے (ایہہ ای قصبہ اے جنہوں وارث شاہ تے دوجے شاعراں نے رانجھے دا جدی پنڈ قرار دتا اے)

تخت ہزارہ اک پرانی بستی اے۔ جس دے کھنڈراں دا غور نال مطالعہ کرن توں معلوم ہندا اے کہ پرانے زمانے وچ ایہہ ایک چنگی بستی تے مرکزی قصبہ سی پرانے وقتاں دے تھہ زمینی فرش تے ٹٹے پھٹے وڈے وڈے چار دروازے، جو موجودہ آبادی توں کوئی میل میل دور باہر واقع نیں تے ایک شاہی زمانے دی مسجد اجے تک متوسط حالت وچ موجود اے۔ جسدے حمام تالاب تے پانی دی سپلائی دا شاہانہ انتظام ایس دلیل دا بین ثبوت اے جے ایہہ قصبہ بادشاہی نوازشاں توں مستفید ہندا رہیا اے ایس وچ پرانے زمانے دے بزرگاں دے بوہت سارے مقبرے وی نیں جنہاں دی لوک ہن وی عزت تے تعظیم کردے ہن (تخت ہزارہ یا بہشت بریں جس دی سندر تادا کوئی انت نہیں عارفانہ رنگ موجب عالم ارواح اے)۔ اجکل ایتھے اک "جوگیاں دا ڈیرا وی اے۔ جو زیادہ تر ہندواں لئی کشش دا مقام رہیا اے۔

کہندے نیں شہنشاہ جہانگیر نے اپنے شہزادگی دے دناں وچ ایس پنڈ نوں وسایا سی تے ایتھے اوہنے ایہہ مسجد تعمیر کرائی سی۔ تے ایس پنڈ اوہ شکار کھیڈن لئی آیا کردا سی۔

انگریزاں دے زمانے وچ ایہہ پنڈ کھتری ہندواں دی ملکیت ہو گیا سی۔ مسلمان زمین دے مالک نہیں سن رہے تے ایتھے وسن والے مسلماناں دی اکثریت پراچہ قوم دے شیخ تے ملاح نیں جو عام طور تے تجارت پیشہ نیں۔

تشریح= وارث شاہ نے تخت ہزارے دے نوجواناں تے اوہناں دے ٹھاٹھ باٹھ دی تعریف کیتی اے۔ تے عارفانہ رنگ وچ تخت ہزارہ انسان اول (آدم علیہ السلام) دا بہشت تے عدم وچ رہن دا مقام اے جتھوں انسانی روحاں دینا وچ آوندیاں نیں۔

متن

(1) کہیا بھیڑ مچایوئی کچیا وے متھا ڈا ہیوای سوکناں وانگ کیہا
(2) جا سجرا کم گواہ ناہیں ہو جا سیا جو بناں پھیر یہا
(3) رانجھے کھا غصہ سر دھول ماری کیہی چنبڑی ان نوں جویں لیہا
(4) تسیں دیس رکھو اسیں چھڈ چلے لاہ جھگڑا بھائیے گل ایہا
(5) ہتھ پکڑ کے جتیاں مار بکل رانجھا ہو ٹریا وارث شاہ جیہا

فرہنگ= بھیڑ =ڈنگراں وانگ لڑائی کرنا۔ مقابلہ بازی
دھول=دھچھا۔ ان=اون (wool)
سیاق وسباق= ایہہ تخت ہزارے وچ رہن سمے دا قصہ اے
تشریح=
(1) بھابی کہندی اے رانجھیا کیہ رپھڑ پا بیٹھا ایں۔ تے سوکناں وانگ آہڈا لا کھلوتا ایں۔

Marfat.com

(2) جاہ ویلے نال کسی نے لگ نہیں تاں تیری جوانی بیت جائے گی۔
(3) رانجھے نے غصہ کھا کے اک چھڈی تے آکھیا کہ توں تاں انج چمبڑ گئی ایں۔
(4) جس طراں ان (اون wool) نوں لیہا (کیڑا) چمبڑ جاندا اے۔ تیرا مقصد تاں ایہ ای اے۔
تسیں سانوں ایتھوں کڈھ کے راضی جے۔
(5) چنانچہ ایہ آکھ کے رانجھے نے بکل ماری تے جتی ہتھ پھڑی تے چلن لئی تیار ہو گیا۔
(عارفانہ رنگ واسطے ہتھلی کتاب وچ ہیر دا تمثیلی روپ والا مضمون دیکھو)

متن

(1) ثابت ہوء لنگوٹڑی سنی ناتھا کا ہے جھگڑا چاء اجاڑ دا میں
(2) چپ عشق توں رہے جے جپھ میری کاہے ایڈڑے پاڑنیں پاڑ دا میں
(3) جیو مار کے رہن جے ہوئے میرا ایڈے معاملے کاہنوں ہار دا میں
(4) جیتاں مست اجاڑ وچ جانبھدا میں سیالاں دیاں کاہنوں چار دا میں
(6) جے میں جان دا کن توں پاڑ ماریں ایہہ مندراں مول نہ سادا میں
(7) جے میں جان دا ہسنوں منع کر سیں تیرے ٹلے تے دھار نہ مار دا میں
(8) اکے کن سوار دیہہ پھیر میرے نہیں گھتوں ڈھلیت سرکار دا میں

فرہنگ = لنگوٹڑی = لنگوٹا۔ لنگوٹی ثابت ہون دا مطلب اے شہوت توں مغلوب ہو کے برائی وچ نہ پھسنا۔
ناتھا = اے بالنا تھ۔ پاڑنے پاڑنا = پاپڑ ویلنا۔ مصیبت جھلنا۔
جیو مار کے = نفسانی خواہشاں توں بچ کے پرہیز گار بن کے۔
کبر ہنکار = غرور تے تکبر۔ مندراں = جوگ ملن دی نشانی۔ کناں دے والے۔
مندراں سارنا = پورا اترنا۔ کم ہو جانا۔ (لیکن بعض جگہ ساڑ دا دا لفظ اے۔ مندراں ساڑنا وچ اک کاٹ اے تے طنز اے۔
تیرے ٹلے تے دھار نہ مار دا میں = یعنی میں تیرے ٹلے تے حاضری دی کھچل کدی نہ کر دا
دھار نہ مارنا کھلو کے وی پیشاب نہ کرنا۔ (بے نیازی لئی ایہہ محاورہ ورتیا جاندا اے)
سباق و سباق = رانجھے نوں جوگ مل گیا تاں بالناتھ نے جوگ دے آداب سکھائے تے نیکی دیاں نصیحتاں کیتیاں۔ چنانچہ بالناتھ دی نصیحت سن کے رانجھا کہندا اے کہ :
(1) جے میں لنگوٹڑی دا ایڈا صابر تے ثابت قدم ہندا تاں ایس حال نوں کیوں پہنچدا۔
(2) جیکر عشق بارے میں دڑوٹ سکدا تاں اتیناں تکلیفاں کیوں جردا۔
(3) جے میں من مار کے رہن جوگا ہندا تاں ایڈے معاملے میں کیوں ہار دا۔
(4) جیکر میں اجاڑ وچ بیٹھ کے گزارا کر سکدا تاں سیالاں دی مجھیاں کیوں چار دا۔

Marfat.com

(5) جیکر میں ایڈا ای ادھین تے عاجز ہو کے رہن والا ہندا تاں سر کیوں منانداتے کن کیو
پڑواندا۔ کیوں جے ایہہ سار لکھ تاں جٹی ہیر دی خاطر کیتا اے۔
(6) بالناتھ جی۔ جیکر مینوں پتہ ہندا کہ تیتھوں کن پڑوا کے وی مراد نہیں ملنی تاں مینوں مندر ال
پان دی کیہہ لوڑ سی۔
(7) جے مینوں پتہ ہندا کہ توں ہسن کھیڈن توں منع کرنا ایں تاں تیرے ٹلے تے آوَن دی کیہ لو
سی۔ (ٹلے تے دھارخہ مار دا میں۔ وچ پنجابی محاورے دی ڈاہڈی کاٹ اے)
(8) توں جے میری مراد پوری نہیں کر سکدا تاں میرے کن مڑ کے درست کر دے نہیں تاں
میں سرکارے جادعوای کر دیاں گا۔

متن

(1) وہٹی آن کے ساہورے وڑی جس دن پچھے چاک سیالاں دلکیہڑانی۔
(2) منگو چار داسی جیہڑا چوچکے دا منڈا تخت ہزارے دا جیہڑا نی
(3) جیہڑا عاشقاں وچ مشہور رانجھا سر اوس دے عشق دا سہرا نی
(4) کتے دائرے کتے مسیت ہندا کوئی اوس دا کتے ہے ڈیرا نی
(5) عشق پٹ کے ترٹیاں گالیاں نیں اجڑ گیاں دا ویڑا کیہڑا نی

فرہنگ= عشق داترٹیاں گالنا= عشق داتباہ کاریاں مچانا

سیاق وسباق : ہیر دے ساہورے پنڈ دی ایک لڑکی جھنگ وچ ساہورے گئی تے ہیر نے اہدے ہتھ رانجھے نوں پیغام بھجوایا۔ چنانچہ اوس وو ہٹی نے جھنگ جا کے بڑے طریقے سلیقے نال رانجھے دا پتہ دیتا تے آکھیا :۔

(1) کھیڑے پنڈ دی کڑی جس دن وو ہٹی بن کے اپنے ساہورے جھنگ گئی تاں موقع کڈھ کے اوہنے سیالاں دے چاک دا پتہ کیتا۔
(2) جیہڑا اوہناں دا منگو چار داسی تے پچھوں اوہ تخت ہزارے دار ہن والا سی۔
(3) جیہڑا عاشقاں وچ رانجھا کر کے مشہور سی تے جس دے سر عشق دا سہرا سجایا ہویا اے۔
(4) اجکل اوہ کسے دائرے وچ رہندا اے یا کسے مسیتے رہندا اے اوہدا ڈیرا اج کل کہڑی جگہ اے۔
(5) جنہوں عشق نے تباہ تے خوار کر چھڈیا تے اوس اجڑ پجڑ گئے دا گھر کتھے آ۔

متن

(1) کڑیاں آکھیا چھیل ہے مس بھناں چھڈ بیٹھا ہے جگ دے سب جھیڑے
(2) سٹ وجھلی اہل فقیر ہویا جس روز دے ہیر لے گئے کھیڑے
(3) وچ بیلیاں کو کدا پھرے کملا جتھے باگھ بگھیلے تے شینہ پیڑے
(4) کوئی اوس دے نال نہ گل کردا باجھ منتروں نانگ نوں کون چھیڑے۔
(5) کڑی آکھیا جاہ ولاؤ اوس نوں کویں گھیر کے ماندری کرو نیڑے

Marfat.com

فرہنگ = مس بھنا=نوجوان لڑکا جس کی مونچھیں ابھی نکل رہی ہوں۔
جھیڑے =رپھڑ۔ جھگڑے
بیلے = جنگل۔ڈنگراں دے چرن تے پھرن دی جگہ۔
باگھ بھگھیلے =درندے۔ شیر، بھگیاڑ وغیرہ۔
ولاؤ=ولادے کے لیاؤ اوہدا اعتماد بحال کر کے لیاؤ۔
ماندری=سپ دا منتر جانن والا۔
سیاق و سباق= ہیر دے ساہورے پنڈوں (کھیڑیاں توں آئی وو ہٹی نے جھنگ وچ رانجھے دلبارے کڑیاں نے اوہنوں دسیا کہ :
(1) اوہ۔اک چھیل تے مس بھناں جوان ہے تے سہی اج کل اوہنے سارے جھیڑے جھانجے چھڈ دتے ہیں۔تے نراس ہو کے وقت لنگھار رہیا اے۔
(2) جس دن دے کھڑے اوس دی محبوبہ نوں لے گئے نیں۔اوسے دن توں اوہ وانجھلی والیاں خوشیاں تیاگ کے فقیری مل بیٹھا اے۔
(3) اوہ اج کل بیلیاں وچ کملیاں ہار کو کدا پھر دار ہندا اے جتھے باگھ بگھیلے تے شیراں دا پھیرا ٹورا اے۔
(4) اوس نال اج کل تاں کوئی بندہ بشر گل وی نہیں کردا کیوں جے اوہ اکیا سویار ہندا اے تے اجیئے زہری بندے نوں اوہ ہتھ پاوے جس کول اہدا کوئی دوادار ہووے۔
(5) وو ہٹی نے سن کے آکھیا۔جاؤ کڑیو !اوس نوں کسے طراں ول ولا کے میرے کول لیاؤ۔میں اہدا کوئی اپا کرنی آں۔

متن

(1) کھیڑے نشادتی اگے جو گیڑے دے سانوں قسم ہے پیر فقیر دی جی
(2) مراں ہوئیے ایس جہان کوڑھا کدی صورت ڈٹھی جے میں ہیر دی جی
(3) سانوں ہیر جٹی دھولی دھار دے کوہ قاف تے دھار کشمیر دی جی
(4) لنکا کوٹ پہاڑ دا پار دسے فرہاد نوں نہر جیوں شیر دی جی
(5) دوروں دیکھ کے فاتحہ آکھ چھڈاں گور پیر پنجال دے پیر دی جی
(6) سانوں قہقہ ایہہ دیوار دسے ڈھکاں جائے تاں کالجا چیر دی جی
(7) اوس دی جھال نہ اساں تھوں جائے جھلی جھال کون جھلے چھٹے تیر دی جی
(8) بھینس مار کے سنگ نہ دے ڈھوئی اینویں ہونس کیہی دودھ کھیر دی جی
(9) لوک آکھ دے پری ہے ہیر جٹی اساں ڈٹھی نہ صورت ہیر دی جی
(10) وارث جھوٹ نہ بولئے جوگیاں تھے خیانت نہ کریئے چیز پیر دی جی

فرہنگ= نشادتی=یقین دولیا
دھولی دھار= صبح یا شام کے وقت گاؤں وغیرہ میں گرد و غبار یا روشنی وغیرہ سے افق پر نظر آنے والی

Marfat.com

لکیر سی۔

قہقہ ایہہ دیوار دے = دنیا وچ مشہور دیوار قہقہہ ول اشارہ اے۔

جھال جھلنا = جلوہ برداشت کرنا۔ دباؤ برداشت کرنا۔ سامہنا کرنا۔

ہونس = ہوس، لالچ امید۔

سیاق و سباق : ہیر دے جھوٹھی موٹھی دا سپ لڑ گیا۔ کھیڑا رانجھے نوں بلان جاندا اے کہ آ کے ہیر نوں دم کرو۔ رانجھا سیدے کھیڑے توں قسم ایس بہانے لیندا اے کہ میرا منتر صرف کواری کڑی واسطے ہے۔ ویاہی رن اتے اثر نہیں کردا۔ کھیڑا کہندا اے جناب ہیر وی اجے کواری اے کیوں جے اوہنے مینوں کدی نیڑے ای نہیں لگن دتا۔

(1) کھیڑے نے جوگی نوں یقین دلایا کہ سانوں پیر فقیر سونہہ میں سچ آکھناں۔

(2) میں جھوٹھ بولاں تاں کوڑھی ہوکے مراں۔ میں تاں ہیر دی کدی شکل وی نہیں ڈٹھی۔

(3) ساڈے بھاء دی ہیر جٹی کوئی ہور ای مخلوق اے جس طراں کوہ قاف اتے کشمیر دے حسن دی لکیر عکس پاندی ہووے یعنی اوہ میری اپروچ توں بالکل باہر رہی اے۔

(4) ایہہ لنکا کوٹ دے پہاڑ توں پار دی کوئی چیز اے۔ جسطراں فرہاد واسطے ددھ دی نہر کڈھن دی شرط بعد ملاپ دا وعدہ سی۔ لیکن اوڑک اوہ ناکام رہیا اوسے طراں مینوں ہیر دا وصال اج تیکر تاں نصیب نہیں ہو سکیا۔

(5) میں ہیر نوں دوروں تک کے ای چپ کر کے وقت گزار رہیا واں۔ جویں کوئی فاتحہ خوانی لئی دوربنی ہوئی قبر ول مونہہ کر کے فاتحہ پڑھ چھڈے۔

(6) اوہ سانوں قہقہہ دیوار وانگ اے۔ جدوں اہدے کول جاواں تاں کلیجہ چیر کے غماں تے دکھاں دے وس پا دیندی اے۔

(7) اہدی جھال میری برداشت توں باہر اے بھلا چھٹے تیر دی جھال جھلنا آسان کم اے ؟

(8) جس طراں مارن کھنڈی مجھ ڈھڈ مار کے نھس جاندی اے تے ہتھ نہیں آوندی۔ ایہو حال میرے نال ہویا۔ میں ددھ تے کھیر دی ہوس وچ مفت دی مصیبت سہیڑ بیٹھواں۔

(9) لوکاں توں سنیا اے کہ ہیر جٹی پری چہرہ اے۔ میں تاں اجے تک اہدی صورت وی نہیں دیکھی۔

(10) کھیڑا کہندا اے کہ میں جھوٹھ نہیں بولدا کیوں جے میرا ایمان اے کہ اللہ والیاں کولوں جھوٹھ نہیں بولی دا تے پیر و مرشد دی چیز وچ بد دیانتی وی نہیں کری دی۔

متن

(1) ٹلے جائیگے جوگی تھے ہتھ جوڑے سانوں اپناں کرو فقیر میاں

(2) تیرے درس دیدار دے دیکھنیں نوں آیا دیس پردیس نوں چیر میاں

(3) صدق دھار کے نال یقین آیا اسیں چیلڑے تے تسیں پیر میاں

(4) بادشاہ سچا رب عالماں دا فقر اوس دے ہین وزیر میاں

Marfat.com

(5) بناں مرشداں راہ نہ ہتھ آوے ددھ باجھ نہ رجھدی کھیر میاں
(6) یاد حق دی صبر تسلیم نہ چا تساں جگ دے نال کیہہ سیر میاں
(7) فقر کل جہان دا آسرا ہے تابع فقر دے پیر تے میر میاں
(8) میرا مانوں تے باپ نہ ساک کوئی چاچا تایا نہ بھین نہ ویر میاں
(9) دنیا وچ ہاں بہت حیران ہویا پیروں ساڈیوں لاہ زنجیر میاں
(10) تینوں چھڈ کے جاں میں ہور کس تے نظر آوَناں ایں ظاہر پیر میاں

فرہنگ= صدق دھارنا=پورے یقین نال آگے ودھنا۔ خلوص نبھانا
چیلڑا= چیلا۔ مرید۔ عقید تمند
فقر کل جہان دا آسرا اے= اہل نظر اور ولی کامل تے غوثاں قطباں دے دم نال سارے جہان دا سلسلہ چالواے۔
سیاق وسباق : رانجھا ہیر دے آکھن وجہوں بالناتھ کول گیا تے عرض کیتی:-
تشریح=
(1) جوگی ٹلے پہنچ گیا تے سلام کر کے ادب نال بیعت دی درخاست کیتی۔
(2) بزرگوار! میں تہاڈے دیدار دی خاطر جوہ درجوہ چیر کے تہاڈے کول اپڑیا ہاں۔
(3) سچے دل نال میں تہانوں اپنا مرشد تے اپنے آپ نوں تہاڈا مرید سمجھناواں۔
(4) کیوں جے میری جاچے کل عالماں دا سچا بادشاہ اللہ تعالیٰ اے تے اللہ والے اوس دے وزیر نیں۔
(5) مینوں پتہ اے کہ بغیر مرشد توں رستہ ہتھ نہیں آسکدا۔ جسطراں ددھ توں بغیر کھیر نہیں پک سکدی۔
(6) تسیں اللہ والے اوہ ویلے رب دا ذکر کر دے او چنانچہ تہاڈا دنیاداری دے جھانجھیاں نال کوئی تعلق نہیں۔
(7) اللہ والے اوہ ہستیاں نیں جنہاں دے سر صدقے دنیا آباد اے تے اللہ والیاں دے خدمت گزار بزرگ تے رہنما قسم دے سارے لوگ نیں۔
(8) میرا ماں پیو رشتہ دار، چاچا تایا تے بھین بھرا کوئی نہیں ہیگا۔
(9) میں دنیا وچ بڑی پریشانی تے حیرانی دا شکار آں۔ میری مشکل آسان کرو۔
(10) تینوں چھڈ کے ہور کتھے جاواں۔ کیوں جے میری جاچ توں ظاہر روحانی بزرگ تے رہنما لگنا ایں۔

متن

(1) مار عاشقاں دی لج لاہیائی یاری لائے کے گھن لے جاونی سی
(2) انت کھیڑیاں ویاہ لے جاونی سی یاری اوسدے نال کیہہ لاونی سی
(3) لے گئے سن ویاہ کے جیوندا توں مرجاوناں لیک نہ لاونی سی

Marfat.com

(4) نئیں یاری ہی مول نہ لاونی سی ایڈی دھم کیوں مور کھا پاونی سی
(5) وارث شاہ جے منگ لے گئے کھیڑے داڑھی پر ہے دے وچ منانونی سی

سیاق و سباق : رنگ پور دے رستے وچ عیالی رانجھے نوں ملیا۔ تاں اوہنے رانجھے نوں پچھان کے آکھیا :

(1) توں عاشق ہو کے ہیر نوں کھیڑیاں دے وس پا دتا۔ بہتر ایہہ سی جے توں ہیر نوں اہدی صلاح نال کدھرے لے جاندا تے اوہ وچاری کھیڑیاں دے وس نہ پیندی۔
(2) جے اوڑک اہنوں کھیڑیاں لئی چھڈ دینا سی تاں پہلاں اوس نال عشق کیوں کیتا۔ یعنی جے عشق کیتا سی تاں اوہنوں کھیڑیاں دے وس نہیں سی پین دینا۔
(3) جے کھیڑے ہیر نوں تیرے سامنے جیوندیاں جاگدیاں لے گئے تاں بڑی بے عزتی والی گل سی۔ چنگا تاں ایہہ سی کہ توں اہدے نالوں مر جاندا تاں جے تیرے عشق نوں لیک نہ لگدی۔
(4) جے اینا کچھ کرن جوگا نہیں سیں تاں یاری لا کے اہدیاں دھماں کاہنوں پائیاں سن۔
(5) جے کھیڑے تیری منگ ویاہ کے لے گئے سن تاں داڑھی لوکاں دے سامنے منا لینی سی یعنی اپنی شکست دا اعتراف کر لیناسی۔

متن

(1) کڑیاں جا ولایا رانجھنے نوں پھرے دکھ تے درد دا لدیائی
(2) آء گھن سنیہڑا سجناں دا تینوں ہیر سیال نے سدیائی
(3) تیرے واسطے ماپیاں گھروں کڈھی اساں ساہورا پیڑا تجیائی
(4) تدھ باجھ نہ جیوناں ہور میرا وچ سیالاں دے جیو کیوں گڈیائی
(5) جھب ہو فقیر تے پہنچ میتھے اوتھے جھنڈرا کاہ نوں اڈیائی
(6) وارث شاہ اس عشق دی نوکری نیں دماں باجھ غلام کر چھڈیائی

فرہنگ=ولایا= ہمدردی جتائی۔ اعتماد وچ لیا۔
تجیائی=چھڈ دتا اے۔
جھب=فوراً۔
دم۔ دماں=نقدی۔ نقدروکڑاں۔ تنخواہ۔ درہم ودینار دام۔

سیاق و سباق : ہیر نے رنگ پور دی بیٹی نوں سیالاں وچ ویاہی جان ویلے رانجھے واسطے پیغام دتا تے اوہنے رانجھے نوں پیغام کڑیاں راہیں انج پچایا۔
(1) کڑیاں نے رانجھے دکھیے نوں پیار نال ولا کے آکھیا۔
(2) تیرا اک سنیہا آیا اے۔ تینوں ہیر سیال نے اپنے کول سدیا اے۔
(3) ہیر نے اکھوا گھلیا اے کہ مینوں تیری وجہ توں پیکا چھڈ کے کھیڑیاں دے وس پینا پیا۔ تے نتیجہ اہدا ایہ ہے کہ نہ میرے ماپے رہے نہ ساہورے۔
(4) ہیر نے اکھوا گھلیا اے کہ میری زندگی تیتھوں بغیر نہیں نبھ سکدی۔

Marfat.com

(5) چھیتی کر کے فقیر داروپ دھارتے میری کول پہنچ جا۔
(6) وارث شاہ کہندا اے کہ عشق دی نوکری ایسی ہندی اے کہ اہدے نوکر نوں تنخواہ نہ وی ملے ناں اوہ نوکری کرن لئی راضی ہو جاندا اے۔

متن

(1) مگیں رانجھے نیں ملاں نوں جا کہیا چھٹی لکھو جی سجناں پیاریاں نوں
(2) تساں ساہورے جا آرام کیتا اسیں ڈھوئے ہاں سول انگیاریاں نوں
(3) اگ لگ کے زمین آسمان ساڑے چالکھاں جے دکھڑیاں ساریاں نوں
(4) میتھوں ٹھک کے مہیں چرالیوں رناں سچ نیں توڑ دیاں تاریاں نوں

فرہنگ=ڈھوئے یعنی وس پے گئے سول۔ درد' دکھ تارے توڑنا۔ انوکھے کم کرنا۔

سیاق و سباق : ہیر دا پیغام رانجھے نوں ملیا تاں اوہنے جواب وچ ہیر نوں خط لکھولیا تے پیغام لیان والی وو ہٹی دے ہتھ بھجوایا :

(1) رانجھے نے ملاں کولوں پیارے سجناں ول چٹھی لکھوائی۔ تے ہیر نوں آکھیا۔
(2) تساں ساہورے جا کے آرام کرر ہے اوتے سانوں درد دی اگ دے وس پا گئے او۔
(3) جیکر میں (اے ہیر!) اپنے سارے دکھڑے تینوں کھول سناواں تاں اوہناں دے تاء (حدت) نال زمین تے آسمان توں اگ لگ جاوے۔
(4) توں میتھوں ٹھگی کر کے باراں سال مجھاں چرالیاں تے آپو ساہورے بیٹھ گئی۔ سچ آہندے لوکی ---- پئی عورتاں مکر نال اسمان دے تارے وی توڑ لیاندیاں نیں۔

متن

(1) مہتر نوح دیاں بیڑیاں ضد کیتی ڈب موئے نیں چھڈ ٹکانیاں نوں
(2) یعقوب دیاں پتراں ظلم کیتا سنیاں ہوسیا یوسف وانیاں نوں
(3) ہابیل قابیل دی جنگ ہوئی چھڈ گئے نیں قطب ٹکانیاں نوں
(4) جے میں جان دی ماپیاں بنھ دینی چھڈ چل دی جھنگ سمانیاں نوں
(5) خواہش حق دی قلم تقدیر وگی موڑے کون اللہ دیاں بھانیاں نوں
(6) کسے تترے وقت سی نہوں لگا تساں بجیا بھنیاں داسنیاں نوں
(7) ساہڈے تن ہتھ ملک ہے زمیں تیری ولیں کاس نوں ایڈ ولانیاں نوں
(8) گنگا نہیں قرآن دا ہوئے حافظ انھاں ویکھ دا نہیں ٹٹاہنیاں نوں
(9) وارث شاہ اللہ بن کون پچھے پچھا نٹیاں اتے اتانیاں نوں

فرہنگ= مہتر نوح= حضرت نوح علیہ السلام
ہابیل قابیل= حضرت آدم علیہ السلام دے بیٹے قابیل نے ہابیل نوں سوہنی زنانی حاصل کرن لئی قتل کر دتا سی تے قتل دی ریت دا موڈھی بنیا۔

Marfat.com

رب دا بھانا رب دی رضا۔ تتڑ اوقت = نحس گھڑی۔ ساڈھے تن ہتھ ملک = قبر جتنی زمین دے برابر جائیداد

ٹٹاہنے = جگنو

پچھاٹٹیاں = اجہی ویاہی ہوئی عورت جہدے ماپے کمزور یا بے وس یا مر گئے۔ ہون تے اوہ اپنی دھی دی کوئی خبر سار نہ لے سکدے ہون۔

سیاق و سباق : ہیر سج بن کے رانجھے نوں کالے باغ جا کے ملی تاں رانجھا گلے شکوے کردا اے کہ توں ساڈے نال چنگی نہیں کیتی۔ اوہ اگوں مثالاں دے سمجھاندی اے کہ میرا کوئی قصور نہیں بلکہ تیری کیتی تیرے اگے آئی اے۔

(1) نوخ دے بیٹے کنعان نے ضد کیتی تے کشتی وچ نہ آیا چنانچہ اوہ ڈب کے مر گیا۔

(2) یعقوب دے بیٹیاں نے یوسف نال ظلم کمایا تے فیر اوسے یوسف کول دانے منگن لئی جانا پیا۔ یوسف دا قصہ تاں سنیا ای ہووے گا؟

(3) ہابیل تے قابیل نے اک زنانی پاروں جنگ کیتی تے باوجود ایک پیغمبر دا بیٹا ہون دے قابیل نے سدھا رستہ ترک کر دتا۔

(4) جے مینوں پتہ ہندا کہ ماپیاں نے میرے نال ظلم کرنا اے تاں میں وقت نال جھنگ چھڈ کے سمانے (سامانہ) ول ہجرت کر جاندی جتھے سلطان دی حکومت سی۔ جد کہ جھنگ وچ چوچک دی حکومت سی۔

(5) جدوں بندہ حرص دا شکار ہندا اے تاں سچے بادشاہ دی تقدیر وی اپنا فیصلہ کر دی اے تے اہدی تقدیر یعنی ہونی ہو کے رہندی اے کیوں جے اللہ ہر شے اپر قادر اے۔

(6) انج لگدا اے کہ رانجھا تے ہیر دی محبت جس ویلے شروع ہوئی سی تاں اوہ کوئی منحوس گھڑی سی جے سعد گھڑی ہندی تاں ساڈے نال انج نہ ہندی یا تسیں کچے دی بجائے بھجے دانے کاشت کیتے سن ایس واسطے اوہ اگ نہ سکے۔

(7) اے انسان! اوڑک قبر دے حوالے نال جے رب عطا کرے تاں صرف ساڈھے تن ہتھ زمین تیری ملکیت اے۔ لیکن دنیا وچ کھب کے توں بڑے لمے چوڑے ولانے ولن لگ پیندا ایں۔

(8) ساڈی تہاڈی مثال گنگے تے نابینے والی مثال اے کہ گنگا قرآن دا حافظ نہیں ہو سکدا تے انھا بندہ جگنو "ٹٹاہنے" نہیں دیکھ سکدا۔ مطلب ایہہ پئی اسیں انھے گنگے ربدیاں رمزاں تے اوہدے بھیتاں نوں کیہ جانئے۔

(9) وارث شاہ! سچی بات تاں ایہہ وے کہ یتیم یا غریب ماپیاں دیاں ویاہیاں دھیاں دا اللہ ای مدد گار اے۔

متن

(1). تیرے ماپاں ساک کتھاں کیتا اسیں رلدڑے رہہ گئے پاسیاں تے
(2) آپ رپ گئیں نال کھیڑیاں دے ساڈی گل گوائی آہاہسیاں تے

Marfat.com

(3) سانوں مار کے حال بحال کیتو آپ ہوئی ہیں دابیاں دھاسیاں تے
(4) ساہڈے تن من دیہی میں فدا کیتی نت ہوئی ہے تولیاں ماسیاں تے
(5) شش پنج باراں دساں تن کانے لکھے ایس زمانے دے پاسیاں تے
(6) وارث شاہ وساہ کیہ زندگی دا ساڈی عمر ہے نقش پتاسیاں تے

سیاق وسباق: ہیر جدوں سہتی نوں ہمراز بنا کے رانجھے نوں ملدی اے تاں اوس ویلے رانجھا ہیر نال گلے شکوے کردا اے۔

فرہنگ = کتھاں۔ غلط جگہ = دابے دھاسے = دب دریڑے = ساڈے تن من دیہی = مردانہ جسم جو موٹا تازہ تے تندرست ہووے۔ تاں اوسدا اوسط وزن ساڈے تن من ہندا سی۔ کیوں جے اوس سمے دے لوک بڑے گھبروتے طاقتور ہندے سن۔ پاسے = پانسے = شطرنج وغیرہ دے (نمبر دلان والے) دانے۔ یعنی ساڈی تقدیر نوں شطرنج دا کھیل سمجھ کے "پاسیاں" دے وس پا دتا۔ حالانکہ ساڈا تیرے نال معاہدہ ہو چکا سی۔ تے تینوں اپنے وعدے دا لحاظ کرنا چاہیدا سی +
نقش پتاسیاں تے = پتاسے کھنڈ دے پھلویں پیڑے۔ جہڑے نازک تے پانی وچ فوراً کھر سکدے نیں۔

شعراں دی تشریح =

(1) ہیرے! تیرے ماپیاں نے وعدہ خلافی کیتی تے تیرا ساک کسے ہور نال کیتا تے میں پاسے تے رلن لئی رہ گیا۔ ایہہ کیہ انصاف ہویا؟
(2) آپو توں کھیڑیاں نال گھل مل گئی تے ساڈی گل ہاسے ٹھٹھے ریڑھی چھڈ دی۔
(3) سانوں حالوں بے حال کر چھڈیا تے آپو حاکم بن کے دابے شاہے مار رہئی ایں۔
(4) میرا بدن ساڈھے تن من وزنی سی۔ لیکن تیرے عشق دی قربان گاہ وچ پہنچ کے ساڈے تن من دی بجائے میرا وزن سک کے تولیاں ماشیاں تے آگیا اے۔
(5) ایس زمانے دے پاسیاں (کھیل وچ نمبر لین لئی سٹیا جان والا آلہ) اتے لوکاں واسطے چھکا پنجا تے باراں دانے وی ہی گے نیں۔ پر ساڈے باب وچ تن کانے ای لکھے ہوئے سن ایس کر کے ساڈی قسمت ساڈے نال۔ ہوراں دی ہوراں نال تیرا ساڈے نال ایہہ سلوک چنگی گل نہیں۔
(6) وارث شاہ ایس زندگی دا کیہ بھروسہ؟ ساڈی عمر تاں انج اے جویں پانی وچ کھر دے پتاسے اتے کوئی نقش بنیا ہووے یعنی زندگی دا کوئی وساہ نہیں۔

Marfat.com

Marfat.com

پنجواں پرچہ

پنجابی ادب تے تاریخ

نصاب دی ونڈ

(i) پنجابی ادب دی کہانی — از عبدالغفور قریشی

(ii) پنجابی شاعراں دا تذکرہ — از مولا بخش کشتہ

(iii) پنجابی ادب کی مختصر تاریخ — از ڈاکٹر احمد حسین قلعداری

(iv) سرائیکی پنجابی — از کیفی جامپوری

Marfat.com

پنجابی ادب دی کہانی

از عبد الغفور قریشی

Marfat.com

سوال نمبر 1 ☆ پنجابی ادب دی تاریخ دا تعارف تے تبصرہ

پنجابی ادب دی تاریخ نوں عبدالغفور قریشی ہوراں لکھی اے۔ جیہڑی پہلی واری علامہ اقبال صلاح الدین ہوراں دی نگرانی ہیٹھاں نومبر 1972ء نوں عزیز بک ڈپو اردو بازار لہور دے آہر نال چھاپے پڑھی۔ ایس کتاب دے صفیاں دی تعداد 648 اے۔ ایس کتاب دا سائز 36x23/16 اے۔ ایس کتاب دا انتساب ڈاکٹر الطاف رانا ہوراں دے ناں کیتا گیا اے۔ قریشی ہوراں ایس کتاب نوں مختلف مضموناں دے حوالے نال انج ونڈیا اے۔ یعنی پنجاب تے پنجابی زبان نوں 186 صفیاں وچ بیان کیتا اے۔ لکھاریاں دے فکر تے فن بارے 453 صفیاں تے جانکاری دتی گئی اے۔ قریشی ہوری ایس توں بعد اوہناں کتاباں دی فہرست پیش کیتی اے جنہاں توں ایس کتاب دا مواد اکٹھا کرن وچ مدد لتی اے۔ ایس توں بعد عبدالغفور قریشی ہوراں کتابیات دے سرنانویں ہیٹھاں اردو، پنجابی تے ہندی دیاں مطبوعہ، غیر مطبوعہ تے ہتھ لکھتاں دا ذکر کیتا۔ پنجابی ادب دی تاریخ وچ عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی دے معروف تے غیر معروف شاعراں ادیباں، سوجھواں تے لکھاریاں دا تذکرہ گھورکھ ناتھ توں شروع کر کے عبدالغفور درشن تے مکایا اے اینا ں لکھاریاں دی تعداد 347 اے۔

پنجابی دے اچ پدھر دے محقق، مورخ، لکھاری، شاعر تے سوجھوان جناب اقبال صلاح الدین ہوراں پنجابی ادب دی کہانی دا پیش لفظ صفحہ نمبر 13 تے انج لکھیا اے۔

"باوا بدھ سنگھ ہوراں نے 1913ء ہنس جوگ لکھ کے پنجابی ادبی تذکریاں دا ڈھنڈھ بنھیا۔ فیر ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ نے اپنی انگریزی کتاب تاریخ ادب پنجابی (HISTORY OF PUNJA-BI LITERATORE) 1932ء وچ چھاپ کے پنجابی ادب وچ نویں کھوج کیتی، اوس توں بعد مولا بخش کشتہ ہوراں نے پنجابی شاعراں دا تذکرہ لکھ کے پنجابی تذکریاں وچ اک انملا واد ھا کیتا۔ اج تہاڈے سامنے عبدالغفور قریشی ہوراں دی پنجابی ادب دی کہانی اے جس دے بارے آکھیا جا سکدا اے کہ ایہہ کتاب اج تیکر چھپن والیاں سا ہتک تذکریاں وچوں سبھ توں چنگی کتاب اے۔

جناب عبدالغفور قریشی ہوراں۔ ایس میدان دے پرانے تے منے پرمنے گھلاٹیے نیں۔ ایس موضوع تے اج توں کئی ورھے پہلوں اک کتاب لکھ چکے نیں۔ قریشی ہوراں دی نویں کوشش، سچی تے پہلی نالوں کدھرے اگے تے کار آمد اے۔ کیوں جو جتھے اوہناں کتاب وچ بہت سارے تحقیقی تے تنقیدی واد ھے کیتے نیں اوتھے اپنی لکھت پرکھ تے پڑچول دے معیار نوں وی اوہناں اچا سچا کر کے ایہہ کتاب لکھی اے۔

عبدالغفور قریشی ہوراں بڑے زوردار لفظاں تے دوستی دے دعویاں دا رعب دے کے مینوں آکھیا پئی میں ایس کتاب تے نظر ثانی دی رسم وی ادا کراں۔ میں اپنی مصروفیت تے رجھاپے دے لکھ بہانے کیتے پر اوہناں اک نہ منی، قریشی ہوراں دی لکھی خواہش دا احترام کر دیاں ہوریاں مسودہ میں اپنے کول رکھ لیا تے کجھ دیہاڑے مسودے اتے ٹانویں ٹانویں نظر ماری تے فیر بھٹھی جا ہڑ پھڑیا۔

Marfat.com

اک دن قریشی ہوری تشریف لائیاں تے مسودہ لے کے خوش خوش واپس مڑ گئے۔ حقی گل ایہہ وے کہ پنجابی ادب دی کہانی توں خود قریشی ہوراں دے جگرے تے دماغ دیاں قوتاں دا اظہار پیا ہوندا اے۔

خاکسار دا ایہہ پتلا بہر صورت بھلن ہار اے تے مخلوق ہون پاروں ایس دیاں قوتاں نوں اسیں کامل تے اکمل نہیں آکھ سکدے۔ ایہہ کجھ بھل جاندا اے تے کجھ کر نہیں سکدا تے جو کجھ کر سکدا اے اوس دے کرن دا ایس نوں موقع وی گھٹ ای دتا جاندا اے کیوں جے کدی تے کوئی ہونی ورت جاندی اے تے کدی لعنے کاہلیاں دے پچھے نماز نیتنی پے جاندی اے۔ قریشی صاحب نوں وی ایہناں ساریاں روکاں نال واہ پیا تے رج رج پیا۔ ایس کر کے حرفاں دے وادھے گھاٹے اوہناں دی قلم چوں وی نکل سکدے نیں۔

تشکر عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" دے صفحے نمبر 15 تے تشکر دے عنوان ہیٹھاں اوہناں لکھاریاں 'ادیباں' سوجھواناں دا شکریہ ادا کیتا اے جنہاں ایس کتاب دے مواد اکٹھا کرن تے کتاب نوں تخلیق کرن وچ کسے نہ کسے صورت نال اوہناں دی مدد کیتی سی۔ اوہ لکھدے نیں۔ "اللہ تعالیٰ دا لکھ لکھ شکر اے کہ پنجابی ادب دی کہانی سرے چڑھ گئی اے۔ کئی سالاں توں میں ایس بارے سوچ رہیا ساں پر اپنی مجبوریاں دے سبب دیر ہندی گئی۔ آخر جناب چوہدری اقبال صلاح الدین ہوراں دی ہلاشیری تے شیخ محمد بشیر ہوراں دے اصرار نے سالاں دا کم میتھوں دناں وچ کرا لیا۔

چوہدری اقبال صلاح الدین 'ڈاکٹر الطاف رانا تے شہباز ملک ہوراں مینوں اپنیاں لائبریریاں توں فائدہ اٹھان تے کتاب دی ترتیب تے مسودے دی تصحیح وچ وی مدد دتی۔ چوہدری اقبال صلاح الدین ہوراں نے مہربانی فرما کے نظر ثانی دی تکلیف وی اٹھائی۔ چوہدری عبدالغفور اظہر نے مواد اکٹھا کرن وچ میری مدد کیتی۔ شریف صابر ہوری وی نال نس بھج کر دے رہے۔ میں اپنے برادر عزیز سردار خاں تے اوہناں دی والدہ صاحبہ دا وی ممنون آں کہ جنہاں میرے آرام دا خیال رکھیا۔

میں پروفیسر اصغر سلیم ہوراں دا وی شکریا ادا کرناں کہ اوہناں وی میری بڑی مدد فرمائی۔

امید اے کہ ایہ کوشش پنجابی زبان دی تاریخ وچ اک منارہ ثابت ہووے گی۔ انشاء اللہ

لاہور
25 ستمبر 1972ء

عبدالغفور قریشی
61-ایم ایل بھکر ضلع میانوالی

عبدالغفور قریشی ہوراں "پنجابی ادب دی کہانی" دی ونڈ انج کیتی اے۔

(1) دیس پنجابی دی کہانی (2) پنجابی زبان دی کتھا (3) پنجاب دے لوک گیت (4) پنجابی شاعری دا ویروا (5) بھگتی لہر دی کتھا (6) پنجابی ادب دی دورونڈ (7) پنجابی دیاں سیاسی تے سماجی تحریکاں (8) پنجابی قصہ کاری (9) پاکستانی دور ادب دا فکری جائزہ (10) پنجابی ادب وچ پرکھ پڑچول تے کھوج (11) لکھاریاں دا تذکرہ (12) کتابیات.

1- دیس پنجاب دی کہانی (ص-17 توں ص-51)

عبدالغفور قریشی ہوراں دیس پنجاب دی کہانی دے ایس باب وچ پنجاب دی مختصر تاریخ بارے

Marfat.com

جانکاری دتی اے اوہ لکھدے نیں کہ بادشاہ جہانگیر دے سمے وچ پہلی واری "پنجاب" دا لفظ تزک جہانگیر وچ لکھیا گیا سی اوہناں بر صغیر ہندوستان وچ آون والیاں حملہ آوراں تے قوماں دا ذکر وی کیتا۔ قریشی ہوراں آریا قوم دے بر صغیر ہندوستان وچ آون دا ذکر وی تفصیل نال کیتا۔ ایس توں علاوہ قدیم پنجاب واسیاں دا ذکر کر دیاں مغلاں' سکھاں تے انگریزاں دی تاریخ بیان کیتی اے۔ ایہہ ساری تفصیل بیان کرن توں بعد اوہناں پاکستان بن یعنی 1947ء تے گل مکا دتی اے۔

2- پنجابی زبان دی کتھا

ایس باب وچ عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی زبان دے مڈھ بارے جانکاری دتی اے۔ اوہناں آکھیا پہلوں ایس خطے دی زبان نوں انڈویاں انڈو کالفظاں دی وجہ پاروں ہندی یاں ہندوی آکھیا جاندا سی۔ وقت دے نال ایس وچ تبدیلی آوندی گئی۔ بعض مورخاں تے محققاں ایس زبان نوں لاہوری زبان دیاں مختلف شاخاں دا ذکر وی کیتا۔ اوہناں دسیا پئی پنجابی زبان ناگراپ بھرنش توں نکلی اے ایس توں علاوہ عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی زبان دیاں مختلف بولیاں دا ویروا کر کے دسیا یعنی سنسکرت' پالا پیساجی' پراکرت' سوریسنی' اپ بھرنش وغیرہ ایس توں علاوہ پوادھی دوابی' ماجھی' بھٹیاتی' لہندی' مالوی' دھنی' دا ذکر وی تفصیل نال کیتا۔ قریشی ہوراں اخیر وچ مختلف زباناں دے لفظاں دا تقابلی جائزہ وی پیش کیتا اے۔

3- پنجاب دے لوک گیت (ص 54 توں 66)

عبدالغفور قریشی ہوراں' پنجابی ادب دی کہانی وچ لوک ادب دی تفصیل بیان کر دیاں ایس دیاں مشہور صنفاں بارے بھرویں جانکاری دتی اے۔ لوک صنفاں دا ذکر کر دیاں لوری' تھال' ککلی' گدھا' ماہیا' بولی ڈھولا' جھمر' ابیتی' چھلا' دوھڑا' رادھاں' گھوڑی' سہاگ' سٹھنی' چھند' کامن' سد جھوک' کلی' چوبولا' الاہنیاں' سیاپایاں وین بارے مکمل جانکاری دتی اے۔

4- پنجابی شاعری دا ویروا (ص-70 توں 119)

عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی شاعری دا ویرا عنوان ہیٹھاں پنجابی دیاں شعری صنفاں بارے مکمل جانکاری دتی اے۔ لکھاری نے شاعری نوں چھ حصیاں وچ تقسیم کیتا اے یعنی (1) مذہبی شاعری (2) صوفیانہ شاعری (3) رومانی شاعری (4) رزمیہ شاعری (5) جدید شاعری (6) مزاحیہ شاعری شعری صنفاں دی تفصیل بیان کر دیاں قریشی ہوراں حمد' نعت' منقبت' معراج نامے' نور ناہے' اشتر نامے' چوہڑیڑی نامے' جوگی نامے' فقر نامے' حلیہ شریف' اسلام' گلزار' چرخہ نامہ' پوڑی' مرثیہ' نوحہ' مثنوی' جنڈی بارے جانکاری دتی اے۔

عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی اصناف سخن دی تفصیل بیان کر دیاں سی حرفی' بیت' چومصرعہ' فرد' ڈیوڑھ مستزاد' سویا' دوہا' دوہڑا' کافی' باراں ماہ اٹھوارے' ست وارے' شلوک' بشن پدے کوڑا چھند' کنڈلی چھنڈ' کبت' قطعہ' مثلث' مخمس' مسدس' وار سر کھنڈی' رباعی' غزل' ترجیع بند' ترکیب بند' نظم' آزاد نظم' بلینک ورس' مانجھ' وائی' علم شاعری' پنگل' چھند' کنک چھند' ماترک چھند' ورنک چھند' علم عروض' بھر' پروسڈی بارے مکمل جانکاری دتی۔ اخیر وچ شاعری دے اوزان تے عروض دی تفصیل بیان کیتی تے چنگے شعر دیاں خوبیاں وی دسیاں۔

Marfat.com

5- بھگتی لہر دی کتھا (ص 119 توں 125)

عبدالغفور قریشی ہوراں بھگتی لہر دی کتھا دے عنوان ہیٹھاں بھگتی لہر تے اسلامی تصوف بارے تفصیل بیان کیتی تے ایس دے اثر تے بھر واں چانن پایا اے۔

6- پنجابی ادب دی دورونڈ (ص 126 توں 146)

عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی ادب نوں پنج (۵) دوراں وچ ونڈیا اے یعنی صوفیاں دا دور، اسلامی مذہبی دور وارث شاہ دا دور، نواں پنجابی ادب تے پنجابی ادب دا پاکستانی دور قریشی ہوراں ہر دور دے حوالے نال تخلیق ہون والے ادب تے بھر واں چانن پایا اے۔

7- پنجاب دیاں سیاسی تے سماجی تحریکاں (ص 146 توں 151)

ایس باب وچ عبدالغفور قریشی ہوراں پنجاب دیاں سیاسی تے سماجی تحریکاں دا ویرا کیتا اے یعنی سنگھ سبھا تحریک انڈین نیشنل کانگرس، آل انڈیا مسلم لیگ، کسان تحریک، تحریک خلافت، غدر پارٹی، اکالی لہر، سینٹرل پنجابی سبھا تحریک، عدم تشدد تحریک، تے ہندوستان چھڈو تحریک۔

8- پنجابی قصہ کاری (152 توں 163)

عبدالغفور قریشی ہوراں مشہور قصیاں دا ذکر کیتا اے مثال دے طور تے شریں فرہاد، یوسف زلیخا روپ بسنت، لیلی مجنوں، سوہنی مہینوال، ہیر رانجھا، سسی پنوں وغیرہ۔ لکھاری نے قصے دیاں خوبیاں بارے وی جانکاری دتی اے۔

9- پاکستانی دور دے ادب دا فکری جائزہ (ص 164 توں 169)

لکھاری نے پاکستان بن مگروں تخلیق ہون والے پنجابی ادب دی تفصیل بیان کیتی اے۔

10- پنجابی ادب وچ پرکھ پڑچول تے کھوج (ص 169 توں 184)

ایس باب وچ پرکھ پڑچول دے پڑوچ چھپیاں تنقیدی کتاباں بارے عبدالغفور قریشی ہوراں تنقید کیتی اے۔ اوہناں جیہڑیاں کتاباں نوں زیر بحث لیاندا اے اوہناں دے ناں ایہہ نیں۔

(1) پریم کہانی از بدھ سنگھ۔
(2) پنجابی ادب دی مختصر تاریخ از موہن سنگھ دیوانہ۔
(3) پنجاب میں اردو از حافظ محمود خان شیرانی۔
(4) پنجابی زبان تے اوہدا لٹریچر از بنارسی داس جین۔
(5) پنجابی ادب از محمد سرور۔
(6) مہکدے پھل از ڈاکٹر فقیر محمد فقیر۔
(7) پنجابی شاعراں دا تذکرہ از مولا بخش کشتہ۔
(8) پنجابی ادب دی تاریخ از شمیم چوہدری۔
(9) پنجابی ادب کی مختصر تاریخ از احمد حسین قلعداری۔
(10) تاریخ مسلماناں پاک و ہند (پنجاب یونیورسٹی)۔

Marfat.com

11- لکھاری دا تعارف

عبدالغفور قریشی 28 اپریل 1928ء نوں ریاست پٹیالہ دے مشہور قصبے چوندے وچ عبدالرب میر ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ توں حاصل کیتی۔ بی اے پاس کرن مگروں "انڈین ائیر فورس" وچ بھرتی ہو گئے۔ ملکی ونڈ توں بعد "پاک فوج" وچ آ گئے۔ 1968ء وچ فوج توں ریٹائر ہو گئے۔ اج کل چک نمبر 61-ایم ایل بھکر ضلع میانوالی وچ ریٹائر منٹ دی حیاتی گزار رہے نیں۔ اج کل تصنیف تالیف نہیں کر دے کیوں جو اوہناں دی نظر کافی کمزور ہو چکی اے۔
قریشی ہوراں دیاں کتاباں داویرواج اے۔

کتاباں

(1) کوستاد اوتار (موہن سنگھ دی شاعری دی چون)
(2) پنجابی زبان ادب تے تاریخ۔
(3) پنجابی ادب دی کہانی۔

12- پنجابی زبان دی کہانی تے تبصرہ

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی عبدالغفور قریشی ہوراں نوں تحقیق دا شوق بے انت اے۔ تانہوں اوہناں دا شمار اج پدھر دے محققاں 'مور خاں تے نقاداں وچ ہوندا اے۔ "پنجابی ادب دی کہانی" دی تخلیق دی سلسلے وچ اوہناں دی کوشش تے کاوش سلاہن جوگ اے۔ جس دا ذکر مشہور ماہر لسانیات محقق تے سوجھوان جناب اقبال صلاح الدین ہوراں ایس کتاب دے دیباچے (پیش لفظ) وچ (ص 13-14) انج کیتا اے۔

"جتھے اوہناں کتاب وچ بہت سارے تحقیقی تنقیدی وادھے کیتے نیں 'اوتھے لکھت' پرکھ تے پڑچول دے معیار نوں وی اچا سچا کر کے ایہ کتاب لکھی اے"

اج تہاڈے سامنے عبدالغفور قریشی ہوراں دی "پنجابی ادب دی کہانی" اے 'جس دے بارے آکھیا جا سکدا اے کہ ایہہ کتاب اج تیک چھپن والیاں سا ہتک تذکریاں وچوں سبھ توں چنگی کتاب اے۔" (ص 13)

"پنجابی ادب دی کہانی" دے لکھاری عبدالغفور قریشی ہوراں جنہاں تنقیدی کتاباں تے تنقید کیتی اے۔ اوہناں دی تنقید 'تنقیدی اصولاں دے بالکل خلاف جاپدی اے۔ اوہناں تنقیدی کتاب تے منفی تنقید کیتی اے۔ جس توں معلوم ہوندا اے پئی اوہناں دی نظر وچ ایہہ ساریاں کتاباں غیر معیاری تے غلطیاں نال بھریاں ہویاں نیں۔ قریشی ہوراں باوا بد حد سنگھ توں لے کے احمد حسین قلعداری تیکر دے سبھناں اج پدھر دے محققاں 'مور خاں تے سوجھواناں دیاں لکھتاں وچ کیڑے پائے نیں۔ حالانکہ اوہ سنجیدگی نال وی تنقید کر سکدے سن۔ ایہہ گل حقی تے سچی اے پئی تنقیدی کتاباں وچ املاء دیاں غلطیاں توں علاوہ ہور وی کئی غلطیاں نیں پر غلطی کرنا انسان دا خاصہ تے بندہ بھلن ہار اے۔ غلطی دی نشان دہی پیار تے محبت نال وی کیتی جا سکدی سی کیوں جو بندہ بھلن ہار اے۔

عبدالغفور قریشی ہوراں دی کتاب "پنجابی ادب دی تاریخ" وچ وی ڈھیر ساریاں غلطیاں نیں۔

Marfat.com

مثال دے طور تے بعض 'شاعران 'ادبیاں 'لکھاریاں تے سوجھواناں دا سن پیدائش تے جنم بھوئیں غلط درج کیتی گئی اے۔ جیویں

(1) قریشی ہوراں بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دی پیدائش 569ھ بمطابق 1174ء لکھی اے (ص) جدکہ اوہناں صحیح پیدائش 584ھ بمطابق 1188ء۔

(2) بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دا جنم بھوئیں کھوتوال مکھی اے جدکہ اجو کی تحقیق مطابق اوہ کوٹھوال (کوٹھے وال) وچ پیدا ہوئے سن۔(ص -----)

(3) قریشی صاحب ہوراں دی کتاب وچ ایس طراں دیاں ہوروی چھوٹیاں چھوٹیاں غلطیاں نیں۔

13- لکھاریاں دا تذکرہ

عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ "لکھاریاں دا تذکرہ" دے عنواں ہیٹھاں ادیباں 'شاعراں تے سوجھواناں دا تعارف تے اوہناں دی علمی ادبی تے قومی خدمات دے ویروے نال پیش کیتا اے۔ ایس باب دا شروع گھورکھ ناتھ توں کیتا گیا اے تے چھیکڑلا شاعر عبدالغفور قرار دتا گیا۔ قریشی ہوراں ایس باب وچ 347 شاعراں دے حالات تے کلام پیش کیتا اے۔ ایس کتاب دے مختصر جائزے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی عبدالغفور قریشی ہوراں دی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" ادب وچ اہم وادھا اے جس توں اجو کے دور تے آؤں والے دور دے مورخ تے محقق لابھ اٹھاؤن گے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی ایہہ کتاب مورخاں' محققاں' تے پڑھیاراں لئی نور منارہ ثابت ہووے گی۔ انشااللہ

سوال نمبر 2 ☆ عبدالغفور قریشی ہوراں دی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" دے حوالے نال "دیس پنجاب دی کہانی" تے روشنی پاؤ

عبدالغفور قریشی ہوراں دیس پنجاب دی کہانی دے سر نانویں ہیٹھاں پنجاب دا ویرو اپیش کیتا اے اوہ آکھدے نیں۔

جواب۔ "ڈاکٹر محمد باقر دسدے نیں کہ مغل شہنشاہ جہانگیر پہلا شخص اے جس نے اپنی کتاب توزک جہانگیر (جلد دوم) دے صفحہ 183 تے پہلی واری پنجاب داناں لکھیا پر عباس خان سروانی دی تاریخ شیر شاہ چھپڑی 1580..... 1581ء دی لکھت اے وچ دسیا گیا اے کہ اک راہ قبیلے توں پنجاب دے دیس نوں دو صوبیاں وچ ونڈیاں دسیا گیا اے۔ اک صوبہ لاہور تے دوجا صوبہ ملتان۔ انج آئین اکبری دی جلد دوم دے صفحہ 161 اتے وی اک فصل دے عنوان وچ پنجاب دا نالِ درج اے۔ جس توں ثابت ہوندا اے کہ شہنشاہ اکبر اعظم دے ویلے پنجاب دا ایہوناں موجود سی۔

پنجاب دے علاقے دیاں حداں پاکستان تے ہند دے مشرق مغرب وچ انبالہ ڈویژن نوں اٹک تیک تے شمال جنوب وچ راولپنڈی توں بہاولپور تیک پھیلیاں ہویاں نیں۔ 1900ء تیک دے پنجاب دے نقشے اتے جھات ماریاں دلی توں نوشہیرہ تیک تے بہاولپور توں ہزارے تیک سارا پنجاب ای

Marfat.com

سی۔ 1947ء وچ پاکستان دے وجود وچ آون نال پنجاب دی کٹ وڈھ ہوئی تے ایس دیاں حداں سکڑ کے رہ گیاں۔ کوئی ڈھائی ہزار سال زرتشت مذہب دی مقدس کتاب اوستا (560-230ق م) دے اک جزو وچ اہورامزدا دا اک قول ہمپت ہندو بارے ملدا اے جس توں قابل سندھ، جہلم، چناب، راوی، ستلج تے بیاس ست دریاواں دی دھرتی دا نشان ملدا اے۔ انج ای 516ق م پچھوں ایران دے ہخامنشی بادشاہاں نے سندھ دریا دے نیڑے دے علاقے داناں ہندو کار کھیا سی یونانیاں نے وی ہندو کا وانگوں ایس علاقے داناں انڈیکا جاں ہندہ یکار کھیا۔ انڈیا تے ہندو دے لفظ ہندو کا وچوں نکلے جاپدے نیں۔

انج تاں پنجاں جاں ستاں دریاواں دی ایس دھرتی وچ آبادی دے نشان قریباً تن لاکھ سال پرانے لبھدے نیں جنہاں دا ثبوت سیوان وچوں ملے پتھر دے ہتھیاراں توں مل جاندا اے۔ پر ایتھوں دے اوس آبادی دے لوکاں دی وسوں کھوجھی سی؟ اوہناں دے رسم ورواج، دین مذہب، آوا جائی بارے بہت گھٹ گواہی ملدی اے۔ کدھروں ہور ویرواوی نہیں ملدا پر ایس توں پچھوں وی آبادی دی پنج ہزار سال پہلوں دی تہذیب دا پتہ لگیا اے جس نوں وادی سندھ دی تہذیب آکھیا گیا اے۔ تے ایس دے نشان ہڑپہ (ساہیوال) پنجاب تے موہنجوڈارو سندھ وچوں ملے نیں۔ ہن تیک دیاں کوشاں نال ایس تہذیب دیاں اک سو آبادیاں لبھ چکیاں نیں۔ ایہہ تہذیب ترقی یافتہ لوکاں دی تہذیب جاپدی اے۔ ایہناں کھنڈراں توں آریاں توں ڈھیر پہلوں دے پنجاب باسیاں دی وسوں دس دی اے کہ اوہ لوک پکیاں اٹاں دے مکاناں وچ رہندے سن۔ حمام سن، زمین تھلے وگدیاں پکیاں نالیاں سن۔ پکیاں گلیاں سن۔ کنک تے جو بیجدے سن۔ گوشت تے مچھلی کھاندے سن۔ گاواں مجھاں ہرن ہاتھی تے اونٹ پالدے سن۔ ہاتھی دند، سونے چاندی، پتھر تے کوڈیاں دے زیور پاندے سن۔ روئی تے ان دے کپڑے ہنڈاوندے سن۔

اوہناں دی تجارت دا دائرہ میسوپوٹیمیا تے ہور دور نیڑے دے ملکاں نال قائم سی۔

قریباً ڈیڑھ ہزار قبل مسیح وچ شمال مغربی دریاواں راہیں آریہ لوک ایتھے آئے۔ اوہناں دا ایتھوں دی سانولی رنگت چھوٹے قد دی جنگجو قوم نال واہ پیا۔ ایہہ قوم دراوڑی نسل دی سی ایہنوں توں وی بہت پہلوں ایتھے منڈا قبیلے دس دے سن۔ وادی سندھ دے پرانے کھنڈراں توں ایہہ پتہ لگدا اے کہ حضرت یسوح مسیح توں پنج ہزار ورھے پہلوں ایتھے دراوڑی نسل آبادی سی جیہڑی بے حد سوجھو بوجھ والی سی۔ اوہ لوک تصویر والا رسم الخط استعمال کردے سن۔ دراوڑ نسل نوں بعضے تاریخ دان ایشائیے کوچک توں ائی ہوئی اک قوم وی من دے نیں۔ پنجاب تے شمالی ہندو دے اوہ لوک جیہڑے ڈیل ڈول وچہ چھوٹے مدھرے قد کالا رنگ تے بھوی نک والے نیں دراوڑ نسل وچوں ای گنے سمجھے جاندے نیں جیوں کول۔ بھیل، ساہنسی، صقلی گر، بازی گر، کوچ، نھ اوڈ، سر بڑے مڈھ قدیم دے ٹپری واس دراوڑی نسل وچوں نیں۔

آریہ نسل دے لوک افغانستان دے شمال مغربی دریائی رستیاں راہیں ایدھر آئے۔ پنجاب وچ کجھ دیر آرام کر کے فیر دراوڑاں نوں ایتھوں۔ کڈھ دتا، آریہ قافلے سالہا سال ایتھے آوندے رہے تے اپنے توں پہلوں آئے قافلیاں نوں اگے دھکدے رہے۔ انج آریہ نسل گنگا جمنا دے کنارے

Marfat.com

کنارے شمالی ہندوچ چھا گئی جنوب وچ اوہ نرہدا تیک ای پھیلے جو آریہ قبیلے میسو پوٹیمیا فارس تے ایشیائے کوچک وچ گئے۔ او تھے اپنا قبضہ جمالیا۔ اوہناں وچوں اک قبیلہ یورپ وچ وی گیا۔ اوہناں دا ای اک قافلہ مصر تے بے بی لونیادی تاریخ وچ مٹانی ناں توں مشہور اے جیہڑے آریہ قبیلے مشرق ول گئے اوہ دو حصیاں وچ ہٹ گئے۔ اک اوہ جیڑے فارس دی طرف گئے دوجے اوہ جیہڑے پنجاب وچ آباد ہو گئے۔ فارس وچ جدوں اسلام دے دین دے جھنڈے ہیٹھ قرون اولیٰ دے اسلامی لشکراں نے حملے کیتے تاں بہت سارے آریہ قبیلے فارس چھڈ کے ایدھر چلے آئے۔ جنہاں نوں پارس آکھیا گیا۔

آریہ لوکاں نے سندھ وادی دے قدیم وسنیکاں دے آپس وچ میل جول' عقیدے تے زبان دا وٹاندرا ہون لگا۔ آریاں نے گائے بیل تے شیو پوجا سندھ وادی دے باسیاں توں لتی۔ داڑھی رکھن دا رواج وی آریاں نے پنجاب دے مڈھلے باسیاں توں لیا۔ آریاں دا پہلا گرنتھ رگ وید پنجاب وچ ای رچیا تے ایس خطے داناں آریہ ورت رکھیا۔

عبدالغفور قریشی موجب سکندر اعظم نے پنجاب تے محلہ 334 ق م وچ کیتا۔ واپسی تے اوس دا مقابلہ باری دواب دے علاقے دی ملی یاں مالوی قوم نال ہویا جس دا صدر مقام ستھان یاں ملتان سی۔ ایس جنگ وچ سکندر اعظیم نوں کافی جانی تے مالی نقصان ہویا ایس توں بعد پنجاب تے کجھ عرصہ یونانی سرداراں دا قبضہ وی رہیا۔ فیر چندر گپت موریا نے یونانی سرداراں توں ایتھوں کڈھ دتا تے ایتھے موریہ خاندان دی حکومت ڈیڑھ دو سال تیک رہی۔ ایس خاندان دا مشہور حکمران راجا اشوک سی۔ ایس خاندان دی حکومت 185 ق م وچ ختم ہو گئی۔ ایس توں بعد 182 ق م وچ یونانی حکمران ڈیسٹری یوس نے ایس علاقے تے حملہ کیتا۔ اوہ وی 187 ق م وچ واپس چلا گیا۔ اوس دے جرنیل نے 155 ق م وچ سپت سندھو اتے حملہ کر دتا تے سیالکوٹ نوں اپنا صدر مقام بنایا۔ اوس دی حکومت 145 ق م وچ مک گئی ایس توں بعد سک نسل (سیتھین) ایتھے آئی انج پنجاب وچ کشاں قبیلے دی حکومت قائم ہو گئی اوس نے اپنی سلطنت دا دارالخلافہ شاہ پور (پشاور) بنایا۔

پاکستان دے مغربی علاقیاں وچ ایران دے ساسانی بادشاہاں دا راج وی رہیا۔ ایس توں بعد 320ء وچ گپت خاندان دی حکومت قائم ہوئی۔ آخر سفید ہن قوم دے سردار طومان ہن نے گپت خاندان دیاں جڑاں نوں بری طراں کمزور کر دتا تے اوس دے پتر مہر گل نے سیالکوٹ تے قبضہ کر لتا۔ ایس توں بعد راجا ہرش نے پنجاب تے قبضہ کر لتا۔

تاریخ دسدی اے پئی 711ء وچ محمد بن قاسم نے راجا داہر نوں شکست دے کے سندھ تے قبضہ کیتا۔ ایس توں بعد 871ء وچ عباسی خلیفے مصتمد باللہ توں یعقوب بن ایث صفاری نے امارت سنبھال لئی۔ ایسے طراں 10 ویں صدی عیسوی وچ قرامطیہ فرقے نے ملتان تے قبضہ کر لتا۔ اوہناں دا قبضہ 1010ء تیک رہیا۔ 10 ویں صدی دے آخیر وچ پنجاب تے غزنوی خاندان نے قبضہ کر لتا۔ غزنوی لشکر وچ اوس عہد دے مشہور بزرگ' عالم تے جرنیل وی پنجاب وچ آگئے جنہاں وچوں ایاز داناں ذکر دے قابل اے۔ اوہناں دا مزار وی لہور وچ اے۔ خسرو ملک لہور وچ تخت نشین ہویا غزنوی خاندان توں بعد غوری خاندان پنجاب وچ آیا۔

Marfat.com

آریہ توں علاوہ اک ہور نسل منگول وسط اشیا توں ایدھر داخل ہوئی۔ ایہہ لوگ داڑھی نہیں رکھدے سن۔ رنگ پیلا زرد نک چھوٹا پر چوڑا تے چہرہ کھلھا ہندا سی ایہہ نسل وی آریاں نال مل کے ایتھے رہن لگی۔ ایس نسل دے قبیلے وی پنجاب بنگال تے آسام وچ ملدے نیں۔

کہندے نیں سو سادے ایلد میاں نے وی پچھمی پنجاب جاں سندھ اتے اپنا قبضہ جما لیا سی۔ تے ایہہ وی سچ اے کہ کیانی خاندان دا بانی تے پہلے راجا سیاوش سارس تے 530-558 ق م وچ سپت سندھو اتے حملہ کیتا تے کابل دے قریب قندھاندی دے قریب مشہور شہر کسپانوں تباہ کیتا تے سندھ دے مغربی حصے نوں اپنے زیر کر لیا۔ ایس راجا توں علاوہ سکائی لیکس دے حکم نال ملاحاں دے اک فوجی دستے راجپوتانے دا وی کجھ حصہ قابو کر لیا سی۔

ٹھیک طور تے پنجاب اتے ایرانیاں دا قبضہ دارا گستاسپ دے زمانے 516 ق م وچ ہویا۔ 516 ق م توں کجھ دیر پچھوں ایران دے ہخامنشی حکمران داریوس کبیر نے اٹک دے پچھمی علاقے نوں اپنے قبضے وچ کیتا۔ ایس توں پہلوں شمالی علاقہ گندھارا اسلامی سلطنت وچ شامل ہو چکیا سی۔ گندھارے دے علاقے دی راجدھانی ٹیکسلا سی (ص 17 توں ص 21 تیک) ایس توں بعد پنجاب وچ خاندان غلاماں خلجی تے تعلق تے مغلیہ وارووواری آئے تے ایتھے دے حکمران بنے۔

تاریخ دسدی اے پئی بابر نے پنجاب تے 1524ء نوں قبضہ کیتا تے انج مغلیہ حکومت دی بنیاد رکھی گئی بابر توں بعد اوس دا پتر ہمایوں 1530ء نوں تخت نشین ہویا۔ جنوں شیر شاہ سوری نے شکست دتی شیر شاہ سوری نے 14 سال بعد دوبارہ پنجاب تے قبضہ کر لتا تے پورے ملک (ہندوستان) دا حکمران بن گیا۔ انج مغلاں دی حکومت 1759ء تیکر قائم رہی۔ احمد شاہ ابدالی نے 1759ء وچ پنجاب تے حملہ کیتا تے کریم داد نوں لہور دا حاکم مقرر کر دتا۔ ایس توں بعد سکھاں نے 1768ء نوں لہور تے قبضہ کر لتا سکھاں دا پہلا حکمران رنجیت سنگھ 1799ء وچ پنجاب دا راجہ بنیا۔ سکھاں دے زوال توں بعد انگریزاں پنجاب تے قبضہ کیتا۔ ایس توں بعد مسلمان آگواں دی نیک نیتی مسلماناں دے اتفاق تے اتحاد نال انگریزاں توں نجات ملی تے مسلماناں نوں وکھرا تے آزاد وطن نصیب ہویا۔ انج 14 اگست 1947ء نوں پاکستان اک آزاد وطن دی حیثیت نال دنیا دے نقشے تے ابھریا تے پاکستان وچ پنجاب نوں صوبے دی حیثیت حاصل ہوئی۔

سوال نمبر 3 ☆ پنجابی زبان دی ابتدا تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے او؟ (یاں) پنجابی دا قدیم ناں کیہ سی۔ ایس دا موجودہ ناں کدوں تے کیوں پیا؟ (یاں) پنجابی زبان دے مختلف ناواں دا ویروا کرو؟

جواب - پنجابی زبان تے ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی پنجابی اینی ای پرانی زبان ایں جناں پنجاب پرانا ایں۔ جیویں پنجاب دا لفظ مختلف ادوار وچ مختلف رہیا اے ایسے طراں پنجابی نوں وی مختلف نانواں نال پکاریا جاندا رہیا۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی پنجاب دیاں جڑاں تاریخ وچ بہت ڈوہجیاں تے پرانیاں نیں قدیم سمے وچ ستلج، بیاس، راوی، جھناں، کابل، اٹک، جہلم یاں سندھ دریا دے دیس نوں سپت ہندو یاں

Marfat.com

سپت سندھو آکھیا جاندا سی۔ جیویں مختلف ادوار وچ پنجاب نوں مختلف لفظاں دے ناں دتے گئے سن ایسے طراں پنجابی نوں وی مختلف نانواں نال پکاریا جاندا رہیا۔ جس دا مختصر ویرواانج اے۔

1- 516ق م دے وچ ایران ہنجا منشی حکمراناں نے سندھ دریا دے نیڑے دے علاقے نوں ہندو کا آکھیا یونانیاں نے وی ہندوستان دے علاقے نوں انڈیکایاں ہندویکا دسیا اے۔ انڈیا تے ہندو دے لفظ دی انڈو کا جاں ہندو کا وچوں نکلے نیں۔ ایس لحاظ نال ایس خطے دی زبان نوں ہندی یاں ہندوی کہیا گیا۔

2 فیر ایس دی دھرتی وچوں اٹک تے سندھ دریا کڈھ دتے گئے انج پست سندھو دی بجائے پنجندیاں پنجاب ہو گیا تے ایس دی بولی پنجابی دسی گئی۔

3- اسلامی لشکراں تے مسلمان بادشاہاں نے ایتھوں دی زبان نوں ہندی' ہندوی' ملتانی تے لاہوری دسیا جیویں ابوالفصل آئین اکبری وچ ایتھے دی زبان نوں ملتانی دسدا اے۔

4- انج ای چوتھی صدی عیسوی (976ء) دا عرب سیاح ابن حوقل اپنے سفر نامے "المحالک و المسالک" وچ ملتان دی زبان نوں ملتانی تے سندھ وچ عربی تے ہندی زباناں بولیاں جاندیاں دسدا اے۔

5- امیر خسرو پنجابی نوں لاہوری زبان لکھدے نیں۔

ایس سلسلے وچ پرانی گواہی محمد عوفی دی کتاب لباب الباب دی جلد دوم صفحہ 228 اتے خواجہ سعد سلمان دے پتر خواجہ مسعود سعد سلمان لاہوردی شاعری دا ذکر اے۔ (پنجابی ادب دی کہانی ص۔ 28)

6- مکدی گل ایہہ وے پئی پنجابی زبان نوں کدی پالی 'کدی' ہندوی یاں ہندی آکھیا گیا۔ شاعراں اپنے شعراں وچ پنجابی زبان دے لفظ نوں انج ورتیا اے۔

1- شاہ برہان الدین جانم ارشاد نامے وچ لکھدے نیں (990ھ)

؎ عیب نہ آکھیں ہندی بول۔ معنے توں چک ویکھ ڈھنڈول

2- عبدالکریم جھنگوی "نجات المومنین" وچ لکھدے نیں (1086ء)

؎ فرض مسائل فقہ دے ہندی کر تعلیم۔ کاراں مرداں امیاں جوڑے عبدالکریم

3- حافظ معظم دین (1089ء)

؎ ایس عربی تھیں ہندی کیجئے۔ سکھے خلق سو کھلی لیجئے

4- مولوی محمد اسلم گلزار آدم (1250ھ)

اک دن دل وچ گزریا میرے اہ خیال
ہندی وچ پیغمبراں دا کجھ آکھاں حال

5- لطف علی بہاولپوری ہوراں پنجابی نوں ہندی داناں انج ورتیا اے (1716ء توں 1794ء)

؎ لطف علی دے بیت ہندی دے۔ خم مارن نال نظم دے

6- حمل فقیر سندھی ہوری انج آکھدی نیں۔

؎ ہندی بیت حمل دے یارو۔ عالم وچ اظہار ہوے

Marfat.com

7- آخر کار پنجابی نوں پنجابی ای آکھیا جانا شروع ہویا۔ ایس نوں شاعراں اپنے کلام وچ بیاں فرمایا جیوں۔ قاضی امام بخش شیروی ہوری آکھدے نیں۔

؎ بعد ازاں وچ اردو تھیے۔ تالیف حکم صاحب صاحبانے
ہن پنجابی جوڑیم قصے۔ بہت پرانے

8- حاجی اللہ بخش ملتانی "ہیر رانجھا" وچ لکھدے نیں۔

؎ ہے تصحیح ترجیح کنندہ۔ حاجی برخوردارے
بلبل بستاں شعر پنجابی۔ شیر شکر اسارے

9- پنجابی دے شیکسپئر سید وارث شاہ آکھدے نیں (1722ء توں 1798ء)
سارے دیس خراب پنجاب وچوں۔ مینوں بڑا افسوس قصور دا اے

10- حضرت بلھے شاہ ہوراں دا کلام ملاحظہ فرماؤ (1692ء توں 1758ء)

در کھلا حشر عذاب دا
برا حال ہویا پنجاب دا

بعض لسانیات دے ماہراں دی کھوج موجب پنجابی دا سب توں پہلوں لفظ نوشہ گنج بخش ہوراں 1552ء وچ ورتیا تے ایس توں بعد حافظ برخوردار ہوراں ایس لفظ دی ورتوں اپنی کتاب "مفتاح الفقہ" وچ کیتی اے۔

سوال نمبر 4 ☆ پنجابی زبان دا تعلق کس کنبے نال اے یاں
پنجابی غیر آریائی دراوڑی کنبے وچوں اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے یاں
تہاڈے خیال وچ پنجابی کیڑے کنبے دی زبان ایں ویروا کر کے دسو؟
پنجابی زبان دے مڈھ بارے مختلف نظریئے کیہ نیں؟

جواب - پنجابی زبان دی تاریخ تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی پنجابی زبان بڑی پرانی زبان ایں۔ ایس زبان دے مڈھ بارے لسانیات دے مشہور ماہراں اپنے اپنے مختلف تے مستند وچاراں (نظریئے) دا اظہار کیتا۔ لسانیات دے ماہراں دے نظریاں نوں دو حصیاں وچ ونڈیا جاسکدا اے۔ یعنی

(1) پرانا نظریہ (2) نواں نظریہ

پہلے نظریے دے حامی پنجابی زبان نوں آریائی زبان کہندے نیں تے ایس نوں سنسکرت دی دھی متھدے نیں جدکہ دوجے نظریئے دے حامی پنجابی زبان نوں غیر آریائی زبان کہندے نیں تے ایس نوں دراوڑی زباناں دے کنبے دی سرکڈھویں زبان من دے نیں۔

پرانا نظریہ - پنجابی زبان نوں آریائی کنبے دی زبان منن والیاں دا خیال اے برصغیر ہندوستان دی تاریخ دا آغاز آریہ توں شروع ہوندا اے۔ آریہ دی زبان سنسکرت سی ایس لئی ایہہ زبان وی سنسکرت چوں نکلی اے تے ایہہ آریہ زباناں دے کنبے توں تعلق رکھدی اے۔ ایس نظریئے نوں منن والیاں وچ ہندواں دا زیادہ ہتھ اے کیوں جو اوہ وی آریہ نسل نال تعلق رکھدے نیں تے ہر

Marfat.com

معاملے وچ اپنی وڈیائی ظاہر کر دے نیں۔ ایس نظریئے دے منن والیاں چوں ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ 'ڈاکٹر بنارسی داس جین' تے پریم پرکاش سنگھ دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

☆ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ موجب "ہر کوئی یقین نال کہہ سکدا اے کہ پنجابی اک سنسکرت جائی بولی اے"

☆ ڈاکٹر بنارسی داس جین آکھدے نیں "آریاں دے آؤن توں پہلوں پنجاب دے لوکاں دی زبان دراوڑی سی جس دی اک بولی داناں براہوی سی۔ ایہہ بولی اج وی صوبہ بلوچستان وچ بولی جاندی اے۔ ایس دے باوجود ڈاکٹر صاحب آکھدے نیں پئی جدوں آریہ لوک انڈویورپین کنبے دیاں بولیاں لے کے پنجاب وچ داخل ہوئے تے ایتھے کافی عرصہ رہے۔ پنجاب وچ قیام دے دوران اوہناں اپنی مذہبی کتاب "رگ وید" تخلیق کیتی۔ ایس توں بعد ایہہ لوک مشرق ول ودھدے گئے۔ انج آریہ تہذیب تے سنسکرت زبان وی آلے دوالے دے علاقیاں وچ پھیلدی گئی۔ سنسکرت زبان نے ایتھے دی مقامی زبان یعنی دراوڑی تے غلبہ پایا تے انج سنسکرت ایتھے دی مقامی زبان بن گئی ڈاکٹر صاحب دے کہن موجب رگ وید دی زبان تے ایتھے دی مقامی زبان وچ بہت تھوڑا فرق اے بعد وچ علمی زبان نوں سنسکرت داناں دتا گیا تے مقامی زبان "عام آریہ بولی" دے ناں نال مشہور ہوئی۔

☆ لسانیات دے ماہر پریم پرکاش سنگھ ہوراں پرانے نظریئے دی حمایت وچ کھوج درپن شمارے وچ "پنجابی بھاشا آریہ کہ انا ریہ ؟" دے عنوان ہٹھیاں لکھیا اے۔ پہلوں تے اوہناں پروفیسر پراشر دے قول نال اتفاق کر دیاں ایس نوں نقل کیتا اے "اوس پرانے سمے وچ اوہی بھاشا جس نوں اج ویدک یا سنسکرت آکھدے ہاں پنجاب دی ہی بھاشا ارتھات یعنی اوس ویلے دی پنجابی ہی سی اتے اجو کی پنجابی اوسے دا ہی وکست ارتقاء شدہ روپ ہے سو اجو کی پنجابی دا اوہو پرانا سنسکرت والا تھوڑے ہیر پھیر نال اوہی ڈھانچہ تے سروپ ہے" ایس توں بعد لکھاری نے پروفیسر ہوراں دے وچاراں نوں اپنے لفظاں وچ انج بیان کیتا اے کہ "ویراں دی بولی نوں پنجابی کہہ سکدے ہاں بھاویں اوس دا وگیانک ناں ویدک بھاشا پر تھم پراکرت ویدک سنسکرت یاں ویدکی آولیا جاندا اے"

مکدی گل ایہہ وے پئی ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ڈاکٹر بنارسی داس جین تے پروفیسر پراشر تے پریم پرکاش سنگھ ہوراں پرانے نظریئے دی نہ صرف حمایت کیتی اے بلکہ زبردست حمایت کیتی اے۔

نواں نظریہ -نویاں نظریئے دے حامیاں پنجابی زبان نوں غیر آریائی زبان قرار دتا اے تے ایس نوں برصغیر ہندوستان دی قدیم زبان دراوڑی دی کنبے دی زبان قرار دتا اے۔

ایس نظریئے دے حامیاں برصغیر ہندوستان وچ آریہ قوم دے آون توں پہلوں اک بہادر، جنگجو تے مہذب قوم "دراوڑ تے منڈا قبیلے دے لوکی آباد سن اینا ں لوکاں دیاں زباناں بڑیاں مہذب تے اعلیٰ سمجھیاں جاندیاں سن۔ جدوں آریہ لوک پنجاب وچ داخل ہوئے۔ اوہناں ایتھے دیاں مقامی زباناں یعنی دراوڑی تے منڈا قبیلے دیاں زباناں دا اثر قبول لیا مقامی زبان دے کافی الفاظ اپنی زبان وچ ورتنے شروع کر دتے۔ انج مقامی زبان دا آریہ قوم دی زبان تے ڈھیر اثر ہویا۔ ایہہ وکھری گل اے پئی صرف ونحو تے مقامی زبان دا زیادہ اثر نہ پے سکیا۔ اینا ں مقامی زباناں نوں پرانی پراکرت زبان وی آکھیا جاندا سی لسانیات دے ماہراں موجب پرانی پراکرت زبان اجو کے دور دی پنجابی زبان دا چشمہ یاں

Marfat.com

سومانیں نویں نظریئے دے حامیاں وچوں عین الحق فرید کوئی سہیل بخاری ڈاکٹر وزیر آغا تے ڈاکٹر مہر عبدالحق دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

☆ سہیل بخاری موجب بر صغیر دیاں ساریاں زباناں دراوڑی یعنی ہندوستانی نیں۔

☆ بر صغیر ہندوستان وچ بولیاں جان والیاں ساریاں زباناں آریہ دے ایتھے آون توں پہلوں بولیاں جان والیاں زباناں دے کنبے وچوں نیں۔ اینا ں بارے ایہہ آکھنا غلط اے پئی ایہہ زباناں سنسکرت دی وگڑی ہوئی شکل نیں۔

☆ مشہور ماہر لسانیات ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں موجب "قدیم بولیاں یاں پراکرتاں نہ سنسکرت توں نکلیاں نیں تے نہ ای ایہدیاں وگڑیاں ہویاں شکلاں نیں۔ سگوں ایہہ اک اجہئی پرانی زبان دی دس پاؤندیاں نیں جیہڑی سنسکرت بلکہ ویراں دی زبان توں وی چوکھی پرانی سی تے اجہی بول چال دی زبان سی جیہدے توں نویاں تے پرانیاں بولیاں یعنی پراکراتاں تے سنسکرت دونویں اکے ویلے پیدا ہویاں۔

☆ عین الحق فرید کوٹی موجب "آریہ توں پہلوں بر صغیر ہندوستان وچ دراوڑی تے منڈا قبلے دے لوکی آباد سن جنہاں دی مقامی زبان بڑی اعلیٰ تے ارفع سی۔ آریہ قوم نے ایتھوں دی مقامی زبان توں اثر قبول لیا مقامی زبان داڈھیر لفظی اثر آریہ قوم دے زبان تے پیا۔ مقامی زبان دے ڈھیر لفظ' آریہ قوم دی زبان وچ ورتے جان لگ پئے۔ اوس ویلے ایہناں مقامی زباناں نوں پرانی پراکرت آکھیا جاندا سی ایہہ پرانی پراکرت سندھی وادی دیاں اجوکیاں زباناں دی جڑھ یاں سوماں اے۔

عین الحق فرید کوٹی ہوراں آکھیا پئی اجوکیاں زباناں سنسکرت دے کنبے وچوں اکا نہیں۔ بلکہ ایہہ دراوڑی کنبے نال تعلق رکھدیاں نیں۔ اوہناں اپنے دعوے نوں ثابت کرن لئی منڈاتے دراوڑی زبان تے موجودہ پنجابی زبان دے لفظاں دی سانجھ دا حوالہ دتا اے۔ جس دا ویروا انج اے۔

دراوڑی تے پنجابی زبان دے لفظاں دی سانجھ

دراوڑی	پنجابی	دراوڑی	پنجابی
آل	اڑیئے..نی	کٹنا	کٹنا
باٹ	واٹ	کاگد	کاگد (کاغذ)
باہلا	باہلا (بوہت)	کنک	کنک
پیٹی	پیٹی	کرنٹ	کنڈا
پل	پھل	کیکل	کوئل
ٹپا	ٹپا	گڑھا	گھوڑا
راتری	راتری (رات)	کلورائے	گدھا
نیر	نیر	مک	مکھ
سیک	سیک		
سنول	سندھ		
ساڑو	ساڑو (جلاؤ)		

Marfat.com

منڈا	پنجابی	منڈا	پنجابی
اناج	اناج	تانگی	تانگھ
ان پانی	ان پانی	تسلہ	تسلہ
بابرو	بھانبڑ	چاٹو	چائی
باٹھا	بھٹہ	چولا	چلھا
پسراؤ	پسرنا	دال	دال
پیڑھی	پیڑھی	دھتورہ	دھتورہ
پپیتا	پپیتا	کنڈ	کنڈ
کھری	کھر	گڑ	گڑ

دراوڑی منڈ قبلے دیاں زباناں دا پنجابی زبان دے لفظاں دا تقابلی جائزہ لین مگروں ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدی اے پئی۔ پنجابی زبان دا تعلق سنسکرت یاں ویدک نال اکا نہیں بلکہ ایہہ غیر آریائی کنبے نال تعلق رکھ دی اے۔ جیہڑی آریہ دے آون توں پہلوں ایتھوں دے وسنیکاں دیاں بولیاں ہوندیاں سن۔

سوال نمبر 5 ☆ لوک گیت کیہ ہوندے نیں؟

یاں لوک گیتاں بارے تسی کیہ جاندے او؟

یاں لوک گیت فطرت دے نیڑے ہوندے نیں۔ تہاڈا کیہ خیال اے یاں لوک گیتاں دیاں مشہور صنفاں دا ویروا کرو؟

لوک گیتاں توں مراد لوکاں دے گیت یاں لوکائی دے گیت نیں۔ لوک گیت ہر ادب ہر زبان وچ ہر ملک تے ہر قوم وچ پائے جاندے نیں۔ فرق صرف ایناں ہوندا اے پئی ایناں دی زبان، بنتر یاں بناوٹ وکھری وکھری ہوندی اے ایس توں علاوہ ایناں دا اسلوب تے انداز وچ وی اختلاف ہوندا اے۔ ایہہ گل وی پکی تے پیڈی اے پئی میدانی علاقیاں دے رہن والیاں لوکاں دے لوک گیتاں وچ بساں، گڈیاں، پھلاں، رکھاں، سبزیاں، جانوریاں، زیوراں، شہراں، سڑکاں، تاریاں، فصلاں، مکاناں، دوکاناں، پرندیاں، جنگلاں تے بیلیاں ذکر آوندا اے جدکہ دریاواں دے کنڈیاں تے آباد لوکاں دے لوک گیتاں وچ پانیاں، مچھیاں، ڈڈو آں، مگرمچھاں، بیڑیاں، کشتیاں، طوفاناں، چھلاں، ملاحاں تے چپو آں دا ذکر آوندا اے۔

لوک گیت کسے شاعر دی تخلیق نہیں ہوندے۔ بلکہ ایہہ دلاں چوں آپ مہارے ہو کے زبان راہیں باہر نکلدے نیں۔ لوک گیت سچے تے سچے جذبیاں دا اظہار کردے نیں۔ لوک گیتاں وچ جیہڑیاں شیواں تے چیزاں دا ذکر ہوندا اے۔ اوہ چیزاں تے شیواں اوس سمے وچ اپنی ہوندا ثبوت دیندیاں نیں۔ مثال دے طور تے اک سمے ریل گڈیاں دھوئیں والے انجن نال چلدیاں سن۔ اوس ویلے ڈیزل یاں بجلی نال انجن نہیں چلدے سن۔ لوک گیت وچ دھویں والے انجن دا ذکر ملاحظہ فرماؤ۔

Marfat.com

گڈی دادھوں ماہیا

ڈبہ ڈبہ ویکھ بیٹھی کیہڑے ڈبے وچ توں ماہیا

جیویں قدرت تے فطرت دتے مناظر تے مظاہر ملاوٹ تے بناوٹ توں پاک ہوندے نیں ایس طراں لوک گیتاں دے بول وی ہر قسم دی ملاوٹ تے بناوٹ توں پاک ہوندے نیں۔ تانہوں اکھیا جاندا اے پئی لوک گیت فطرت دے عین نیڑے ہوندے نیں۔ ملک دے اک حصے 'اک خطے تے اک صوبے دے لوک گیتاں وچ جغرافیائی تے ماحولیاتی تبدیلیاں پاروں، کجھ فرق ہوندا رہندا اے ایہہ لوک گیت سینہ بہ سینہ اک پیڑھی توں دوجی پیڑی وچ منتقل ہوندے رہندے نیں۔ ایہہ پکی تے پیڈی اے پئی لوک گیت ساڈی حیاتی دے سبھناں خشیاں غمیاں دے واقعات دا احاطہ کردے نیں۔ دوجے لفظاں وچ لوک گیت ساڈے جمن توں لے کے مرن تیک دے تمام حالات تے واقعات دا احاطہ کردے نیں۔

لوک گیتاں دیاں صنفاں لوک گیتاں دیاں صنفاں ایہہ نیں۔

(1) لوری (2) تھال (3) بولیاں (4) ماہیا (5) گدا (6) سمی (7) جھوک (8) چھلا (9) دوہڑا (10) ڈھولا (11) کلکلی (12) جگنی (13) مہندی (14) سٹھنیاں (15) گھوڑیاں (16) سیاپا (17) ٹپا

لوری - بال یاں بالڑی نوں اڑی کرن توں ہٹاؤن' چپ کران تے سلان لئی لوری دتی جاندی اے۔ لوری دے بولاں وچ نیک سدھراں تے روش تے خوشحال مستقبل دیاں خواہشاں دا اظہار کیتا جاندا اے۔ لوری دے بول سر تے تال نال بولے جاندے نیں جس نوں سن کے بچہ چپ ہو جاندا اے تے سوں جاندا اے لوری دا رواج شہراں وچ گھٹ ہوندا جا رہیا اے پر پنڈاں تھانواں وچ لوری دا رواج حالی وی موجود اے لوری دے بولاں وچ اللہ اللہ دے رسول دی وڈیائی توں بعد بچے تے گھر دے وڈے وڈیریاں دے روشن تے خوشحال مستقبل دی سدھر دا اظہار کیتا جاندا اے تے بچے لئی نیک سدھراں دی تمنا کیتی جاندی اے۔ اینہاں بولاں وچ انگاں ساکاں یعنی بہن بھرا' اماں' ابا' چاچا' چاچی' ماسی مامی' نانا نانی تے دادا دادی دے پاکیزہ رشتیاں دا ذکر وی کیتا جاندا اے۔

جیویں:-

الھڑ بلھڑ باوے دا
باوا کنک لیاوے گا
باوی بہہ کے چھٹے گی
سو روپیہ وٹے گی
اک روپیہ کھوٹا
اوس دا لیاندا لوٹا
لوٹے وچ پانی
ماں میری رانی
پیو میرا راجا

Marfat.com

سونے دا دروازہ
چاندیاں دیاں پوڑیاں
ستے دھیاں گوریاں
اک دھی کالی
اوہ کرماں والی

یاں

لورم لوری
ددھ دی کٹوری
پی لے منے
کا کے توں چوری

یاں

اللہ توں والی توں
دتا ای تے پا لیں توں

تھال - تھال الھڑ مٹیاراں دا من پسند لوک گیت اے الھڑ مٹیاراں ایہہ گیت چن چانی رات وچ، گیندنوں یاں ٹھیکری نوں زمین تے مار کے بولدیاں نیں۔ تھال دے آخر وچ عام طور تے ایہہ بول آوندے نیں "آل مال پورا ہویا تھال" تھال دے بولاں وچ سچے تے سچے دلی جذبیاں دی عکاسی کیتی جاندی اے۔ زبان وچ سادگی، روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہوندا اے۔

جیویں

کوٹھے اتے گنا، ویرا میرا لما
بھابھو میری پتلی جدھے نک مچھلی
میں تے مچھلی نہاون گیاں، لنڈے پیپل ہیٹھ
لنڈا پیپل ڈھ پیا، مچھلی آ گئی ہیٹھ
مچھلی دے دو مامے آئے تیجا آیا جیٹھ
جیٹھ دی میں روٹی پکی، اتے پایاں توریاں
جیون ویراں دیاں گھوڑیاں
آل مال پورا ہویا تھال

ماہیا - ماہیا لوک گیتاں دی سب تون پرانی تے مشہور صنف اے ماہیے دا لفظ ماہ توں نکلیا اے جیہڑا فارسی زبان دا لفظ اے جس دے معنے "چن" دے نیں۔ ایس صنف راہیں الھڑ مٹیاراں اپنے چن جیئے محبوب نوں اپنے سچے تے سچے دلی جذبات دا اظہار کر دیاں نیں۔ ماہیے دے بولاں وچ عام طور تے پیار محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز تے جدائی دے مضمون بڑے سادہ تے خوبصورت انداز وچ پیش کیتے جاندے نیں۔ ماہیا، ڈیڑھ مصرعے دا ہوندا اے۔ پہلا ادھا مصرع قافیہ ردیف نوں قائم کرن لئی بولیا جاندا اے جدکہ اصل گل دوجے پورے مصرعے وچ ہوندی اے۔

Marfat.com

جیویں

(i) کنیں کانٹے پائے ہوئے نی
وٹ وٹ پیار ویناں کیہڑے پیسے لائے ہوئے نی

(ii) چٹا رنگ وے دوانی دا
اک تیرا رنگ مشکی، دوجا حسن جوانی دا

(i) آری تے آری اے
اک دم یوسف دا سارا مصرو پاری اے

(iv) کوئی اونٹھ قطارے نیں
روزی سانوں رب دینی۔ کیون وطن وسارے نیں

(v) دو پتر اناراں دے
ساڈا دکھ سن کے چناں روندے پتھر پہاڑاں دے

بولیاں۔

بولیاں 'بولی دی جمع اے جیہڑا بول توں نکلیا اے بول دے معنے نیں آکھناں 'یاں دسناں۔ ایہہ لوک گیتاں دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے۔ الھڑ مٹیاراں تے گھبرو جوان ایس صنف راہیں اپنے سچے تے سچے دلی جذبات دی عکاسی کر دے نیں۔ بولیاں دے بولاں وچ سماجی معاشی تے معاشرتی مضموناں توں علاوہ پیار محبت 'ہجر فراق سوز گداز تے جدائی دے مضمون دی سادہ تے خوبصورت انداز وچ پیش کیتے جاندے نیں۔

جیویں

(i) جوگی اتر پہاڑوں آیا
چرخے دی گھوک سن کے

(ii) اوتھے اگدا سرو دا بوٹا
جتھے گوری دا پیر دھر دی

(iii) جدوں کڈھیا جلوس غیریاں
شہر چ چتالی لگ گئی

(iv) تیری میری اک جندڑی
تینوں تاپ چڑھے میں ہونگاں

(v) کاہنوں مارنا ایں مٹی دیاں روڑیاں
چن نوں تے چھپ لین دے
ہیریاں نوں ہور لگ گئے
تینوں کجھ نہ لگا مٹیارے

(vi) تینوں پین گے نصیباں والے
ناہھے دیئے بند بوتلے

Marfat.com

(vii) نی میرا ہور سوال نہ کوئی
اک میرے دکھ ونڈلے

جھوک۔ جھوک نوں بعض علاقیاں وچ ڈھوک وی آکھیا جاندا اے۔ جھوک / ڈھوک دے معنے نگری، وستی یاں آبادی دے نیں۔ لوک گیتاں دی ایس مشہور صنف وچ مرشد پاک یاں محبوب نال بے انت محبت، عقیدت تے چاہت دا اظہار بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ کیتا جاندا اے۔

جیویں

جھوک میرے رانجھن والی۔ کتنی کو دور اے
اکھیاں توں نیڑے نیڑے قدماں توں دور اے

یاں

جھوک میرے مولا والی۔ وسے ہمیش وے
چلے دی کلیاں وانگوں ہسے ہمیش وے

چھلا - چھلا سادہ مندری نوں وی آکھیا جاندا اے تے ایہہ لوک گیتاں دی مشہور صنف وی اے۔ سندھی زبان وچ ایس نوں "چھلو" آکھدے نیں۔ ایہہ صنف نوں وکھرے وکھرے علاقیاں وچ وکھرے وکھرے انداز نال پیش کیتا جاندا اے۔ چھلے دے بولاں وچ عشق محبت، پیار، دے مضموناں توں علاوہ حیاتی دے سبھناں موضوعاں نوں زیر بحث لیاندا جاندا اے۔

جیویں

شاوا	میرے		چھلیا
دانہ	پانی		چلیا
چھلا	پیا	کھوہ	تے
گلاں	کریئے	مونہہ	تے
کاہنوں	پانا	ایں	پھیرے
وس	نہیوں		میرے
وس	میری	ماں	دے
گھلے	گی	تے	جاں دے

گدا - گدا لوک گیتاں دی مشہور تے پرانی صنف اے۔ الھڑ مٹیاراں کم کاج توں فارغ ہو کے رل کے ایہہ گیت گاندیاں نیں۔ گدے دے بولاں وچ تیزی دے نال نال ایس ناچ وی تیزی آجاندی اے۔ ایہہ صنف الھڑ مٹیاراں دی من پسند صنف اے۔ گدے دے بولاں وچ پیار محبت، ہجر فراق توں علاوہ معاشی، معاشرتی تے سماجی مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا جاندا اے۔

جیویں

سس میری نے سر کرایا
اتے پے گئی ریت

Marfat.com

ہن کیوں رونی ایں
شیشہ پھڑ کے ویکھ
ہن کیوں رونی ایں

جگنی۔ جگنی لوک گیتاں دی مشہور صنف تے سوا ییناں دے من پسند زیور داناں وی اے۔ لسانیات دے ماہر افضل پرویز ہوراں موجب خانہ بدوش عورت نوں جوگن یاں جگنی آکھدے نیں۔ جگنی دے بولاں وچ عشق محبت مہر مروت، حمد، نعت تے منقبت دے مضموناں نوں بڑے سوہنے سادہ انداز وچ پیش کیتا جاندا اے۔ ایس صنف راہیں طنز مزاح توں علاوہ سنجیدہ مضموناں نوں وی پیش کیتا جاندا اے۔ جدوں الھڑ مٹیاراں تے گھبرو جوان ایس نوں سر تے تال نال پیش کردے نیں تے سماں بجھ جاندا اے۔ ایس صنف نوں سازاں نال تے سازاں توں ہناں وی گایا جاندا اے۔ ایہہ گیت ہنداں دے انگ وچ ہوندے نیں۔ ونگی پیش خدمت اے۔

میری جگنی دے دھاگے پنج
ملی نبی زہرا دے فرزند
جنہاں کربل کیتا جنگ
اوپیر میریا جگنی کہندی اے
جیہڑی نام علی دا لہندی اے

جگنی جاوڑی ملتان
اوتھے وڈے وڈے پہلوان
کھاندے گریاں تے بادام
مارن مکی کڈھن جان
اوپیر میریا جگنی کہندی اے
جیہڑی نام علی دا لہندی اے

ٹھنیاں۔ ٹھنیاں لوک گیتاں دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے۔ ٹھنیاں دا لفظ ٹھن توں نکلیا اے جس دے معنے نندیا کرن، برا بھلا کہن یاں بھنڈن دے نیں۔ لدڑ ادی جنج جدوں کڑی والیاں دے گھر جاندی اے۔ اوتھے وو ہٹی دے گھر دیاں سواہناں تے وو ہٹی دیاں سکھیاں سہیلیاں مزاحیہ گیتاں نال جنج نوں جی آیاں نوں آکھدیاں نیں۔ ایناں مزاحیہ گیتاں نوں ٹھنیاں آکھدے نیں۔ ایس صنف راہیں لاڑے، لاڑے دے ماں پیو تے جانجیاں نوں مزاحیہ انداز وچ بھنڈیا جاندا اے ونگی دے طور پیش خدمت اے:۔

ساڈے تے ویڑے ٹڈھ مکئی دا
دانے تے منگدا اوھل گئی دا
بھٹھی تے تپدی ناہیں
نلجیو! لج تہانوں ناہیں

Marfat.com

جنج تے جاندی آ چھیڑ دے کنڈے
ڈڈیاں نوں ویکھ کے جانجی نے کنبے
اساں چھڈوانا ناہیں
نلجیو! لنج تہانوں ناہیں

لوک گیتاں دے ایس ویروے توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی پنجابی زبان واقعی لوک گیتاں دی انمولی دولت نال مالا مال اے۔

سوال نمبر 6 ☆ ہیٹھ لکھیاں زباناں تے مختصر نوٹ لکھو؟

(1) سنسکرت (2) پراکرت (3) اپ بھرنش (4) پالی (5) پشاچی

(i) سنسکرت - سنسکرت، سنس تے کرت دے مجموعے داناں اے۔ سنسکرت دے لفظاں دی تشریح تے تفصیل بیان کردیاں لسانیات تے تعلیم دے مشہور ماہر مولوی سید احمد دہلوی ہوراں اپنی کتاب "فرہنگ آصفہ" وچ انج آکھدے نیں۔

"سنس تے معنے مقدس، پاکیزہ، پوتر تے پاک دے نیں جد کہ کرت توں مراد کرن دے نیں، انج سنسکرت توں مراد اے پاک صاف تے مقدس کیتی ہوئی زبان۔ اوہ پاک تے مقدس زبان جنہوں ہندو لوک دیوتیاں دی زبان آکھدے نیں تے جیہدے وچ اوہناں دیاں مقدس کتاباں لکھیاں ہویاں نیں۔"

سنسکرت دے لغوی معنے مقدس، شائستہ، عمدہ، اعلیٰ ارفع تے مقدس زبان دے نیں۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی سنسکرت آریہ قوم دی اصلی زبان سی جس وچ اوہناں اپنی مقدس کتاب "رگ وید" تخلیق کیتی۔ اس پاروں ایس زبان نوں اچا، اعلیٰ، ارفع تے مقدس مقام تے مرتبہ حاصل ہویا۔ ویلے دے نال نال ایس زبان دے کلیے قاعدے بن گئے تے گرائمروی تخلیق ہو گئی۔

لسانیات دے ماہر تے مشہور نقاد تے مورخ جناب عبدالغفور قریشی ہوری اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ سنسکرت دے عنوان ہیٹھاں لکھدے نیں۔

"ہر زبان دو وڈیاں شاخاں وچ ونڈی ہوندی اے۔ اک عالمانہ علمی، ادبی جاں کتابی، دوجی عام لوکاں دی بول چال دی زبان ہندی اے۔ ایہہ عام لوک جاں عوام گنتی وچ بہتے ہندے نیں۔ ایناں داڈھیر سارا طبقہ ان پڑھ ہندا اے۔ ایناں دے مقابلے وچ عالماں جاں پنڈتاں دی گنتی بہت گھٹ ہوندی اے ایس سچائی نوں سامنے رکھ کے زباناں دے ماہراں نے ایہہ ثابت کردتا اے کہ سنسکرت اصلوں کوئی وکھری زبان نہیں سی سگوں اہ کسے ہور زبان جاں پراکرت بولیاندی نکھری، ماجھی، دھونتی، سنواری جاں شدھ (صاف) کر کے لشکائی شکل داناں اے۔ سندھ وادی دی تن لکھ سال پرانی آبادی دے نشان تے پنج ہزار سال پہلوں دی تہذیب نوں ویکھیاں ایہہ کہنا ودھیکی نہیں ہووے گی۔ کہ آریاں دا مقابلہ سپت سندھو جاں آریہ ورش دے مقامی لوکاں نال ای ہویا تے اوہناں دی زبان توں متاثر ہوے بغیر نہ رہ سکے۔ آریاں نے اوس ویلے ای عوامی زبان دراوڑی جاں منڈا نوں ای شدھ کر کے اوس وچ اپنے وید رچے۔ ایہہ قدیمی زبان خودرو بوٹے وانگوں جیوندی جاگدی

Marfat.com

اپنے امیر ذخیرہ الفاظ سخت جان ہون کر کے دوجیاں زباناں دے مقابلے تے کھلوتی دکھائی دیندی اے۔(ص۔31 تے32)

(ii) پراکرت - پراکرت دا شمار قدیم زباناں وچ ہوندا اے۔ پراکرت دے معنے نیں پرائے لوکاں دی زبان /بولی۔ لسانیات دے بعض ماہراں موجب پراکرت سنسکرت دی وگڑی ہوئی شکل اے۔ پر لسانیات دے اکثر ماہرین ایس خیال نوں غلط آکھدے نیں۔

لسانیات دے مشہور ماہر جناب ڈاکٹر مہر عبدالحق تے کئی ہور ناں سوجھواناں ایس دعوے نوں غلط قرار دتا اے پئی پراکرت، سنسکرت دی وگڑی ہوئی شکل اے۔ آریہ سوجھواناں مقامی لجیاں تے بولیاں نوں حقارت تے نفرت نال ان پڑھ تے پینڈو لوکاں دی زبان نوں پراکرت واناں دتا سی۔ پراکرت توں مراد غیر شائستہ تے پینڈو بولی اے۔

لسانیات دے مشہور ماہر تے ممتاز نقاد تے مورخ عبدالغفور قریشی ہوراں "پراکرت" بارے اپنی کتاب پنجابی ادب دی تاریخ وچ بیان کیتا اے۔ "ایس دے معنے اک لوک بولی، قدرتی آپ مہاری، ان مانجی بولی اے۔ ایس لحاظ نال ہر اک علاقے دی لوک بولی نوں پراکرت آکھیا جاندا اے۔ پڑھے تے ان پڑھے لوکاں دی زبان وچ جیہڑا تھوڑا بہتا فرق ہوندا اے۔ ایہو فرق سنسکرت تے پراکراتاں دا بنیادی فرق اے مشہور پراکرتاں دے ناں ایہہ نیں۔

(1) شورسینی پراکرت (2) ماگھدی پراکرت (3) اردھ ماگھدی پراکرت (4) مہاراشٹری پراکرت (5) پشاچی پراکرت

پراکرتاں دا ویروا کردیاں لسانیات دے مشہور ماہر جناب ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں اپنے مضمون "پراکرتوں کا ارتقاء" دے عنوان ہیٹھاں انج بیان کیتا اے۔

"ویداں دی تصنیف دے زمانے وچ، عام بول چال دی زبان الہیو پراکرتاں سن۔ نہ کہ سنسکرت، ایناں پراکرتاں نوں مڈھلیاں پراکرتاں آکھنا چاہیدا اے تے اوہناں پراکرتاں نوں جیہڑیاں ایناں مڈھلیاں پراکرتاں توں نکلیاں تے سنسکرت دے نال نال ترقی کر کے موجودہ سنسکرتی ہند آریائی بولیاں دی شکل اختیار کر گیاں "ثانوی پراکرتاں" آکھنا چاہیدا اے تے ایناں دی آخری ترقی یافتہ شکل نوں تیجے درجے دی پراکرت کہنا چاہیدا اے۔ تناں قسماں دیاں پراکرتاں وچ کوئی حد فاصل قائم نہیں کیتی جا سکدی۔ لسانی اعتبار نال ایناں دیاں خصوصیتاں ایہہ نیں کہ ابتدائی حالت وچ پراکرت زباناں ترکیبی (SYNTHETIC) سن کے (CONSONENTS) صحیح دے سخت جوڑاں تے ایناں نوں کوئی اعتراض نہیں سی ثانوی حالت وچ ایہہ زباناں اجے ترکیبی ای سن پر (DEPTHONGS) حروف علت دیاں ملیاں ہویاں آوازاں تے (CONSONENTS) حروف صحیح دیاں کرخت ہناوٹاں غائب ہو گیاں۔ ایتھوں تیک کہ آخری ترقی دے دوران ایہہ زباناں بالکل رواں بن گیاں تے محض حروف علت دا مجموعہ بن کے رہ گیاں۔ ایس کمزوری نے اپنا انحطاط خود پیدا کر لیا تے ایہہ پراکرتاں تیجے درجے تے اک ہور موڑ مڑ گیاں۔ یعنی حروف علت گھٹ ہو گئے تے ایناں دی جگہ (DIPTHONGS) طے ہوئے حروف علت نے لے لئی فیر اک نویں قسم دی زبان وچ آئی جیہڑی "ترکیبی" دی تھاں تخلیقی (ANALYTIC) بن گئی سی۔

Marfat.com

ایس نویں شکل وچ (CONSONANTS) حروف صحیح دیاں بناوٹاں دوبارہ داخل ہوئیاں۔ پراکرت دیاں دو شاخاں نیں مشرقی پراکرت تے مغربی پراکرت۔ ثانوی پراکرت بدھ مت توں متاثر ہوئی جیہڑی ترقی یافتہ ہو کے پالی زبان بن گئی۔

(iii) اپ بھرنش -اپ بھرنش بارے لسانیات دے ماہراں مختلف خیالات دا اظہار کیتا اے۔

☆ بعض ماہراں موجب اپ بھرنش پنجاب تے افغانستان دے وسنیکاں دے میل جول نال پیدا ہون والی زبان نوں آکھیا جاندا اے۔

☆ لسانیات دے بعض ماہراں جاہلاں 'گنواراں تے ان پڑھ لوکاں دی ناپاک زبان نوں اپ بھرنش داناں دتا اے۔

☆ عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی تاریخ وچ اپ بھرنش" دے عنوان ہیٹھاں لکھیا اے پئی۔

"اپ بھرنش افغانستان تے پنجاب دے لوکاں دے میل جول توں پیدا ہوئی۔ سنسکرت پنڈتاں دی بولی وچ ایس نوں ان پڑھ غیر مہذب 'لوکاں دی ناپاک زبان آکھیا گیا اے۔ اپ بھرنش تے پنجابی وچ حرف علت دا فرق اے جیویں پنجابی ہتھ توں ہاتھ 'پھگن توں پھاگن جھگ توں جھاگ جھج توں چھاج تے جٹ توں جاٹ بنا لتے گئے نیں۔ (ص 33)

اپ بھرنش تے پنجابی زبان دے لفظاں دا تقابلی جائزہ

اپ بھرنش	پنجابی	اپ بھرش	پنجابی
اجو	اج	سپو	سپ
چمو	چم	کنو	کن
ددھو	دھ	رچھو	رچھ
ہتھو	ہتھ	سو	سس
دھبو	ڈبھ		

پالی- پالی دا لفظ پال توں نکلیا اے جس دے معنے سطریاں صف دے نیں۔ ایہہ لفظ اج وی عام ورتیا جاندا اے۔ محققاں تے مورخاں موجب پالی زبان مہاراجہ اشوک دے سمے عام بولی جاندی سی۔ ایہہ زبان دیسی زباناں دا مجموعہ سی جس نوں بدھ مت دی مقدس تے پاکیزہ زبان متھیا جاندا سی۔ بدھ مت دے مقدس صحیفے ایس زبان (پالی) وچ لکھے گئے۔ پالی بارے مختلف سوجھواناں اینج بیان فرمایا اے۔

☆ لسانیات دے ماہر تے سوجھوان ڈاکٹر مہر عبدالحق موجب 'پالی' ثانوی پراکرتاں وچوں پیدا ہون والی زبان ایں مہاراجہ اشوک ویلے زبان دیاں دوو ڈیاں شاخاں سن یعنی مشرقی پراکرت تے مغربی پراکرت 'ثانوی پراکرت بدھ مت توں متاثر ہوئی تے ترقی کر کے پالی زبان اکھوائی۔

☆ عبدالغفور قریشی ہوراں پالی زبان بارے آکھیا اے "مہاتما گوتم بدھ نے اپنی تبلیغ عام لوکاں وچ پھیلاون خاطر مقامی دیسی زباناں دا منصوبہ جیہا بنا کے اک نویں زبان پیدا کیتی جو پالی کہلائی۔ بدھ مت والے نہ سناتن دھرم نوں من دے سن تے نہ ای ویدک مذہب نوں من دے

Marfat.com

ن۔ سنسکرت پنڈتاں دی زبان سی۔پالی بدھ مت دی پوتر زبان سی۔
ر ھ بھکشو اپنا مذہبی ادب اس وچ ای محفوظ کر کے سنبھالدے سن۔ ایہہ زبان ٹیکسلا وچ خوب
دھی پھلی اشوک دے زمانے وچ پالی عام بولی جاندی سی ایہہ ان پڑھ لوکاں دی بولی سی۔ (ص۔
32)

(v) پشاچی پشاچی 'پالی دی اک شاخ اے۔ پشاچی دے لغوی معنے گوشت خور دے نیں جدکہ ایس دے مجازی معنے جن 'بھوت تے پریت دے نیں۔
بعض محققاں تے مورخاں موجب آریہ بر صغیر دے پرانے وسنیکاں نوں نفرت تے حقارت پاروں جن 'بھوت شیطان نال تشبیہ دیندے سن۔ ایس مناسبت نال اوہناں دی زبان "پشاچی" آکھیا جاندا سی۔ ایس توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی پشاچی کسے خاص زبان داناں نہیں بلکہ ایس وچ اوہ ساریاں زباناں تے پراکرتاں شامل نیں جنہاں نوں غیر آریائی کنبے دیاں زباناں آکھیا جاندا اے۔
عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ "پشاچی" دے سرنانویں ہیٹھاں آکھیا اے "پالی دی اک شاخ اے۔ ایس نوں گورما گوجرتے وادی سندھ دے مچھیرے بولدے سن۔ ایس دا سر اتیکی سندھی وچ ڈھیر عنصر اے۔ ایس نوں پچادھی وی آکھیا جاندا اے (ص۔32 تے 33)
ایس لسانی ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی پنجابی زبان واقعی پرانی تے نگھر زبان

ایں
سوال نمبر 7 ☆ مغربی بولیاں دا ویروا کرو (پنجاب یونیورسٹی 1986ء)(یاں)
پنجابی زبان دے تھلے دتے گئے لچیاں تے نوٹ لکھیں
(الف) دوابی (ب) ملتانی (ج) پوٹھوہاری (د) لہندی (پنجابی یونیورسٹی 1987ء)(یاں)
پنجابی زبان دیاں علاقائی بولیاں وچوں کسے پنج تے نوٹ لکھو؟
(1) ہندکو (2) پوٹھوہاری (3) شاہپوری (4) ریاستی (5) ملتانی
یاں پنجابی دیاں علاقائی بولیاں تے نوٹ لکھو؟
جواب۔ سیانیاں دا قول اے پئی "ہر باراں کوہاں تے زبان وچ تبدیلی آجاندی اے" ایس دا ایہہ مطلب نہیں ہی ہر باراں کوہاں تے اک نویں زبان بن جاندی اے بلکہ ایس دا مطلب اے وے پئی بعض جغرافیائی تے ماحولیاتی اثرات پاروں زبان دے لفظاں وچ تبدیلی دا آوناں اک فطری تے قدرتی امر اے۔ دور نہیں جاندے۔ لہور دی گل اے۔ پئی اندرون لہور دے علاقیاں تے بیرون لہور دے علاقیاں دی زبان وچ ڈھیر فرق اے حالانکہ شہر اکو اے تے فاصلہ وی کوئی زیادہ نہیں۔ مثال دے طور تے بھاٹی دے علاقے دی لوکی آکھدے نیں "میں گھرے نوں وتا ماڑیا' چڑی پھر کر کے ار گئی" جدکہ لہور دے دوجے علاقیاں دے لوکی آکھدے نیں 'میں گھڑے تے وٹا ماریا' چڑی پھر کر کے اڈ گئی۔ زبان وچ لفظاں دی تبدیلی دا معاملہ صرف پنجابی زبان وچ ای نہیں بلکہ ہر زبان وچ ایہہ معاملہ پایا جاندا اے۔ انگریزی زبان بین الاقوامی زبان ایں۔ ایس وچ وی ایہہ فرق واضح طور

Marfat.com

تے وکھالی دیندا اے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی جغرافیائی فرق مقامی رسم ورواج تے تعلیم وچ گھاٹا وادھا زبان دے الفاظ وچ تبدیلی دا باعث بن دا اے۔ اج کوئی نویں زبان ہوندوچ نہیں آوندی بلکہ جیویں جیویں مرکز توں دور ہوندے جایئے زبان دے لجیاں وچ فرق آندا جاندا اے ایس طراں زبان دے کئی لجے بن جاندے نیں۔

لسانیات دے ماہراں پنجابی دیاں علاقائی بولیاں یاں لجیاں نوں دو حصیاں وچ تقسیم کیتا اے

(1) مشرقی بولیاں (2) مغربی بولیاں

مشرقی بولیاں- ایہناں وچ ایہہ بولیاں آندیاں نیں۔

(1) بھٹیانی (2) پوادھی (3) راٹھی (4) فالومی (5) دوابی

مغربی بولیاں-ایہناں وچ ایہہ بولیاں آندیاں نیں۔

(1) پوٹھوہاری (2) دھنی (3) چھاچھی (4) شاہ پوری (5) ریاستی (6) ملتانی (7) جانگلو

بھٹیانی- ایہہ بولی بیکانیر تے حصار دے علاقے وچ راٹھے تے باگڑی لوک بولدے نیں۔ ایس علاقے دیاں حداں ہندی بولن والے علاقیاں نال ملدیاں نیں۔ ایس پاروں ایس بولی وچ ہندی لفظاں دی رلت وی وکھالی دیندی اے۔ ایہہ بولی فیروز پور تے فاضلکہ ممدوٹ دے علاقیاں وچ وی بولی جاندی اے۔ ایس بولی وچ جاسوں 'میرا' تیرا تے جاواں ورگے لفظ بولدے نیں

لسانیات دے ماہر جارج گریرسن نے بھٹیانی نوں تن حصیاں وچ ونڈیا اے۔

(1) بھٹیانی راٹھی (2) بھٹیانی باگڑی (3) بھٹیانی راٹھوری

بھٹیانی راٹھی- ایہہ بولی صرف ریاست بیکانیر وچ بولی جاندی اے جیویں "ہیک آدمی دے دوے پت ہا اس دے چھوٹے پت پیونوں آکھیا ہے پیو مال وچ جیہڑا حصہ ہووے مینوں دے۔

بھٹیانی باگڑی - ایہہ بولی تحصیل فاضلکہ تے فیروز پور وچ بولی جاندی اے۔ جیویں "ایک مانس دا دے پیٹا ہا' واں میاں چھورو بیٹو باپ نے کہو۔ او باپ مال دا حصا چکا آوے می نے دے۔

بھیٹانی راٹھوری- ایہہ بولی ضلع فیروز پور وچ بولی جاندی اے۔ جیویں اکے کوارے دی بیٹا سین اون مالے چھوٹے بیٹا باپ کہیو-

(ii) پوادی- پوادی نوں مراد پوربی ادھ یعنی پنجاب دا مشرقی علاقہ ایہہ بولی انبالہ' پٹیالہ رڑکی حصار دے علاقیاں وچ بولی جاندی اے ایس بولی تے ہندی بولی تے باگڑی بولی دا اثر وی وکھالی دیندا اے۔ ایس بولی وچ تینوں توں تنے تے مینوں توں منے دے لفظ بولے جاندے نیں۔

(iii) راٹھی- راٹھی بولی بارے لسانیات دے ماہراں اج آکھیا اے۔

(1) عبدالغفور قریشی ہوری اپنی کتاب پنجابی ادب دی تاریخ وچ ایس بولی نوں بھٹیانی دا حصہ قرار دتا اے۔

(2) گیانی ہیرا سنگھ درد ہوراں موجب راٹھی بولی اک وکھری بولی / لہجہ اے۔

(3) پروفیسر جوگندر سنگھ ہوراں آکھیا پئی پوادی والے علاقے وچ راٹھی دا علاقہ وی آجاندا اے۔

ایہہ بولی ضلع حصار تے گھگر دریا دے کناریاں تے رہن والے لوکی بولدے نیں۔

Marfat.com

مالوی- ایہہ بولی پٹیالہ 'نابھہ 'لدھیانہ فرید کوٹ تے فیروز پور دے ضلعیاں وچ بولی جاندی اے ایس بولی بارے عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ انج آکھیا۔

ایہہ ستلج دے مشرقی علاقہ دی بولی اے۔ خاص کر کے فیروز پور 'لدھیانہ' تلونڈی' فرید کوٹ' دھنولہ 'بھٹینڈا' پٹیالہ 'کھنہ 'رائے کوٹ' ماچھواڑے دے دیس وچ بولی جاندی اے۔ اینھے ای دوجے نوں بھائی کہہ کے بلاون دا رواج اے لفظاں نوں گھٹا کے بولن دا عام رواج اے جیویں۔ "میں آکھیا" نوں 'مکھیا" و" دی تھاں "ب" تے میم ودھرے بولے جاندے نیں۔ جیویں ویراتوں "بیرا" ویاہ توں بیاہ وغیرہ (ص۔34)

(۷) دوابی- ایہہ بولی ستلج تے دریا ئے بیاس دے درمیانی علاقے وچ بولی جاندی اے عبدالغفور قریشی موجب "دیس پنجاب دے علاقے جالندھر بست دو آب نوں دوابہ آکھیا جاندا اے۔ ایہہ علاقہ ضلع جالندھر تے ہوشیار پور توں اپر ریاست کپور تھلے نوں وی اپنے گھیرے وچ لے آوندا اے۔ ایس حصے دی بولی نوں دوابی سدیا جاندا اے۔

ایس دا مالوی بولی نال ودھیر افرق نہیں۔ اینھے ونوں ب کر کے زیادہ بولیا جاندا اے۔ جیویں ویڈ توں بید 'وچ توں بچ 'ویاہ توں بیاہ ویر توں بیر 'تے وچار توں بچار وغیرہ (ص۔35)

مغربی بولیاں

پوٹھوہاری- پوٹھوہار اوس علاقے نوں آکھیا جاندا اے جیہڑا علاقہ پدھر توں تھوڑا جہا اچا ہووے۔ ایس بولی بارے لسانیات دے ماہراں وکھرے وکھرے وچاراں دا اظہار کیتا اے۔

1- عبدالغفور قریشی ہوراں موجب "دیس پنجاب دے علاقے وچ پوٹھوہاری بولی اے۔ جیہڑا سہاوے دیاں پہاڑیاں دے پچھم ولوں 'تحصیل گوجر خاں' تحصیل کہوڑ تے راولپنڈی تے درہ مارگلا اتے مشتمل اے۔ ایس وچ مگھی تگھی 'اچھنا گھچنا دے لفظ ودھیرے بولے جاندے نیں۔ دا 'دے' دی دے لفظاں نوں نا 'نی' نے کر کے سدیاں جاندا اے (ص۔36)

2- لسانیات دے ماہر جارج گریرسن ہوراں پوٹھوہاری بولی نوں دو حصیاں وچ تقسیم کیتا اے۔

پہلی قسم اوہ اے جیہڑی راولپنڈی تے اوہدے آلے دوالے بولی جاندی اے جد کہ دوجی قسم دی بولی مری تے اوہدے آلے دوالے دے علاقیاں وچ بولی جاندی اے۔ ایس لہجے وچ ضلع گجرات دی تحصیل پھالیہ 'ضلع جہلم' میرپور' آزاد کشمیر' ضلع چکوال 'اٹک' میانوالی تے سرگودھے دا کجھ علاقہ شامل اے۔ ایس لہجے والے لوکی اک نوں ہک تے آوے گا نوں آسی وغیرہ بولدے نیں۔

دھنی- دھنی لہجے /بولی بارے لسانیات دے ماہراں وکھرے وکھرے وچاراں دا اظہار کیتا اے

1- انور بیگ اعوان ہوراں موجب ضلع جہلم دی تحصیل چکوال دے اوس علاقے جیہڑا لہندے وچ میرا تھر چک توں لے کے چڑھدے وچ سرکال مائل تائیں تے شمال وچ نیلا دھینہ توں لے کے جنوب وچ ڈھوک ٹاہلیاں تائیں پھیلیا ہویا اے بولی جاندی اے۔

2- ارشاد پنجابی موجب سون سکیسر دے مکن توں بعد دھنی دا علاقہ شروع ہو جاندا اے۔ ایس وچ تحصیل چکوال تلہ گنگ دے اپرلے پاسے دا تے وچکارلا علاقہ شامل اے۔ ایہدے اتے پوٹھوہاری تے لہندی دا اثر اے۔

Marfat.com

3- ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں دھنی نوں پوٹھوہاری دی اک شاخ آکھیا اے۔

4- جارج گریرسن نے دھنی نوں ضلع جہلم دی بولی آکھیا اے۔

نمونہ- ''ہکی جنے دے دو پتر آہے۔ ایہناں وچوں نکڑے پیو نوں آکھیا' پیو گھرے باہرے واجیہڑا حصہ ماجھ نوں آوندا اہ توں ماجھ نوں چادیہ۔

چھاچھی- اٹک، کیمل پور دے علاقہ نوں چھاچھو آکھیا جاندا اے۔ ایس علاقے وچ ایبٹ آباد' راہ لپنڈی توں لے کے اٹک تیک تے ہزارہ' تے پشاور دے کجھ علاقہ شامل نیں۔ ایس علاقے دے لہجے نوں چھاچھی لہجہ آکھیا جاندا اے۔ چھاچھی لہجہ 'ڈوگری نال رلدا اے۔ لسانیات دے ماہر گیانی ہیرا سنگھ ہوراں ایس لہجے نوں پہاڑی لہجہ قرار دتا اے تے ایس وچ ایبٹ آباد' کوہ مری تے پونچھ دے علاقے نوں وی شامل کیتا اے۔ جارج گریسن ہوراں ضلع اٹک دی بولی نوں اونکاری بولی تے ضلع جہلم دی بولی نوں دھنی آکھیا اے۔ چھاچھی ایناں دونواں بولیاں وچکار دی بولی داناں اے۔

شاہ پوری یاں لہندا رنگ- ایہہ بارے دے علاقہ دی بولی اے جس وچ جھنگ' سرگودہا' ڈیرہ اسماعیل خان فیصل آباد تے میانوالی دے علاقے نیں۔ شاہ پوری لہجہ واقعی لہندے والہجہ اے کیوں جو ایہہ لہجہ نہ تے ملتانی نال ملدا اے تے نہ ای پوٹھوہاری نال رلدا اے۔ جارج گریرسن نے ایس بولی نوں ''تھلی لہجے'' داناں دیندے نیں۔ ایس بولی / لہجے نوں میانوالی تے بھوں دے لوک ہندکو آکھدے نیں جدکہ جھنگ دے وسنیک ایس نوں ''تھلوچاری'' آکھدے نیں۔

ریاستی- رحیم یار خان تے ریاست بہاولپور وچ بولی جان والی بولی اے- ایہہ ملتانی نال ملدی جلدی اے لسانیات دے مطابق ملتانی تے سرائیکی الگ الگ لہجے نیں۔ ریاستی تے سرائیکی تے سندھ دا ودھیرا اثر اے۔ جارج گریرسن ہوراں ریاستی نوں ملتانی وچ شامل کیتا اے۔ اج کل دے محقق تے مورخ ریاستی نوں سرائیکی وچ مدغم کرن دی بھرنویں کوشش کررہے نیں۔

ملتانی- برصغیر ہندوستان دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی ملتان کسے دور وچ مشہور صوبہ تو علاوہ صوبہ پنجاب دا دارالحکومت وی سی۔ ملتان تے ملتان دے آلے دوالے وچ بولی جان والی زبان نوں ملتانی آکھیا جاندا سی۔ ایس بولی داشمار لہندی بولیاں وچ ہوندا سی۔ ایہہ بولی ملتانی توں علاوہ ڈیرہ غازی خان دے علاقیاں وچ وی بولی جاندی اے۔

جارج گریرسن موجب ملتانی نوں کدھرے ملتانی بولی تے کدھر ملتانی زبان متھیا جاندا اے۔ جارج گریرسن ہوراں ملتانی زبان دیاں ڈھیر ساریاں شاخاں وی دسیاں نیں۔

اجوکے دور دے بعض محقق تے مورخ ملتانی نوں سرائیکی آکھدے نیں تے ایس نوں پنجابی نالوں کوئی وکھری زبان ثابت کرن دی کوشش کردے نیں۔ ملتانی بولی / زبان وچ اک نوں ہک تے دونوں ڈھوں آکھیا جاندا اے یعنی دونوں ''د'' ''ڈ'' نال بدل دتا جاندا اے جیویں دس نوں ڈس تے تینوں نوں تیکوں تے ہووے گا توں ہوسی وغیرہ۔

بانگلو یا جانگلی- نیلی بار تے گنجی بار دے علاقہ وچ بولی جان والی بولی / لہجے نوں جانگلویاں جانگلی آکھیا جاندا اے ایس وچ کمالیہ' ساہیوال دے کجھ علاقے شامل نیں ایہہ علاقہ کجھ عرصہ پہلوں ویران تے جنگل سی ایس پاروں ایس علاقہ دی بولی نوں جانگلویاں جانگلی آکھیا جان لگ پیا۔ ایس بولڑی وچ

Marfat.com

اک نوں ہک تے دس نوں ڈس آکھیا جاندا اے ایسے طراں ہالی توں ہالڑی تے بالی تو بالڑی وی آکھیا جاندا اے۔

بولیاں / لہجیاں دے ایس ویروے توں ایہہ گل یقین نال آکھی جا سکدی اے پئی ایہہ سب بولڑیاں تے لہجے پنجابی نیں جیوں جزکل توں وکھرا نہیں ہو سکدا ایسے طراں ایہہ بولیاں / لہجے پنجابی توں وکھرے نہیں۔ مغربی لسانیات دے ماہر ایہناں بولیاں نوں پنجابی زبان دیاں شاخاں سمجھدے نیں۔ اوہناں دا ایہہ خیال درست نہیں۔ حقی تے سچی گل تے ایہہ وے پئی۔ ایہہ مرکزی پنجابی زبان دی ترقی دا ثبوت اے پئی ایس دے وکھ وکھ لہجیاں نوں دور دور دے علاقیاں دے لوک وی سمجھدے نیں تے بولدے نیں۔ ایہووجہ اے پئی بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دے شلوک' شاہ حسین ہوراں دیاں کافیاں وارث شاہ دی ہیر تے سلطان باہوؒ ہوراں دیاں سی حرفیاں ہر تھاں پڑھیاں' سنیاں تے سمجھیاں جاندیاں نیں۔ جیکر ایناں دی تخلیق مقامی لہجے وچ ہوندی تے شاید ایناں مشہور تے مقبول نہ ہوندیاں۔

سوال نمبر 8 ☆ پنجابوں باہر دی پنجابی بولیاں ڈاویرواکرو؟ یاں ہندکو-ڈوگری تے گوجری بارے نوٹ لکھو؟

ہندکو ہندکو تے پنجابی زبان وچ بہت تھوڑا فرق اے ایناں وچ مڈھلا فرق صرف لہجے دا اے۔ لفظ بدلی ہوئی شکل وچ ورتے جاندے نیں۔ ایس بولی نوں ہندکو آکھن دی وجہ اے وے پئی ماضی وچ سندھ دریا دے کنڈے دے آلے دوالے دے علاقیاں نوں ہندو علاقہ آکھیا جاندا سی تے ایسے مناسبت نال ایتھے دی بولی نوں ہندکو آکھیا جاندا اسی۔ ایہہ بولی / زبان نوشہرہ' ہری پور' ایبٹ آباد' مانسہرہ' مردان' کوہاٹ' ہنوں تے ڈیرہ اسماعیل خان وچ بولی جاندی سی۔

ہندکو بارے لسانیات دے ماہر جناب عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب پنجابی ادب دی کہانی وچ انج لکھیا اے "پئی ایران دے بادشاہاں ہنجا منشی ہوراں دریائے سندھ دے کنارے دے آلے دوالے دے علاقے نوں ہندو کا آکھیا جاندا سی۔ ایس پاروں ایتھے دی بولی داناں ہندکو یاں اندکو یاں ہندکی پے گیا۔ ایس زبان تے پشتو تے پوٹھوہاری دا گہرا اثر اے۔

ایس زبان نوں جارج گریرسن نے "ہندکو" آکھیا اے۔ تے انج نمونہ پیش کیتا اے۔

"ہک جنے نیں دو پتر ہائے۔ نکڑے پتر پیو نوں آکھیا پیو مانھ ناں جیہڑا حصہ مانھ ناں آناں مانھ ونڈ دیہ"

جارج گریرسن ہوراں ایس زبان / بولی نوں کوہاٹ دی بولی آکھیا اے جدکہ ضلع ہزارہ دی بولی نوں ہندکی بولی داناں دتا اے تے ہندکو توں وکھرا نمونہ انج پیش کیتا اے۔

"ہک آدمی دے دو پتر آں۔ ایہناں وچوں نکے پیواں آکھیا کہ اے پیو مانے دا جیہڑا حصہ مہاں مجدا ہا مہاں دے۔

ڈوگری یاں پہاڑی- گیانی ہیرا سنگھ موجب ڈوگر دا مطلب اے پہاڑ جدکہ پنجابی شد کوش وچ ایس دا مطلب کجر دسیا گیا اے۔ عام طور تے جموں تے کانگڑے دی بولی نوں "ڈوگری" آکھیا جاندا اے۔

Marfat.com

جارج گریرسن ہوراں "ڈوگری" نوں ریاست جموں دی بولی آکھیا اے۔ ڈاکٹر بنارسی داس جین ہوراں وی ایس زبان / بولی نوں جموں دی بولی ای آکھیا اے۔ اوہناں ایس بولی دا نمونہ انج پیش کیتا اے۔

"پھیر سیں کہ دکھیا کہ بڑا جینا کالا شیا بھوت بس کیتا دا جی تے اٹھے پچھے جیتا ساڑیاں چھنن بدھی دیاں جی۔ ساڑے کو لا اک شتا کیے جنے اے بابوئے نے دو آر یئے چ کھو لئے پیسے منگی لی۔

مکدی گل ایہہ وے پئی ایہہ بولی وی پنجابی نال بہت ملدی جلدی اے۔ ایہہ بولی سیالکوٹ تے گورداسپور دے علاقیاں وچ بولن والی پنجابی دے نال بہت سانجھ رکھدی اے۔ ایس دا مرکزی پنجابی نالوں بہت گھٹ فرق اے جیویں گیا ہویا دی بجائے گیا دا ور تیا جاندا اے۔ ایسے طراں "و" نوں "ب" نال بدل دتا جاندا اے جیویں۔ "ویروا" توں بیر وا تے ویڑھے توں بیڑھے وغیرہ۔

گوجری - ایہہ بولی راجستھاں توں لے کے ہمالیہ دی گودی دے علاقہ لداخ تائیں بولی جاندی اے۔ لسانیات دے بعض ماہراں ایس بولی نوں گجراں دی بولی وی لکھیا اے۔ بعض مورخاں تے محققاں دا خیال اے پئی ایہہ بولی ٹپری واس قبیلیاں دے لوکی بولدے نیں۔ ایہہ بولی ڈوگری توں زیادہ علاقیاں وچ بولی جاندی اے۔ ایس بولی تے میکانیری بولی دا اثر زیادہ نمایاں وکھالی دیندا اے۔ ایس لئی ایہہ ڈوگری توں علیحدہ شکل اختیار کر گئی اے۔ ایس بولی لفظ "و" تے مکدے نیں۔ جیویں پچھا توں پچھیو تے کہڑے توں کہڑو وغیرہ۔

ڈاکٹر صابر آفاقی ہوراں دے کلام وچ گوجری رنگ ملاحظہ فرماؤ۔

صابر بے نوا میرو مال یو ہجر ماں ہوؤ
پل مناں اک دن کو لگے دن مناں سال کود سے

سوال نمبر 9 ☆ پنجابی ادب دی دورونڈ بارے تسی کیہ جاندے او؟ یاں
پنجابی ادب دے ارتقاء دا جائزہ پیش کرو؟
اٹھارویں صدی دے پنجابی ادب تے روشنی پاؤ؟ یاں
بابا فرید گنج شکر توں لے کے 1947ء تیکر دے پنجابی ادب دی تاریخ بیان کرو؟

جواب - ایہہ گلی پکی تے پیڈی اے پئی دو جیاں زباناں آکر پنجابی زبان وچ وی نظم نثر نالوں پہلوں ہوندو چ آئی اے۔ پنجابی زبان دی تاریخ اینی پرانی ایں جنی ہندے دی حیاتی دی تاریخ پرانی ایں۔ پنجاب دے خطے دا جدوں پنجاب ناں نہیں سی اودوں وی ایتھے بندے رہندے سن تے اپنے سچے تے سچے جذبیاں دا اظہار زبان را ہیں کردے سن۔ ایہہ سچے تے سچے جذبے لوک گیتاں را ہیں اک نسل توں دوجی نسل تیکر منتقل ہوندے رہے سن مکدی گل ایہہ وے پئی پنجابی زبان بڑی پرانی زبان ایں جیہڑی زمانے دی ادلا بدلی دیاں سٹاں کھاندی اج دی شکل وچ ساڈے سامنے ایں۔

مڈھلا پنجابی ادب - پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی ماضی وچ جدوں باقاعدہ سکول یاں مدرسے نہیں سن ادووں وی ٹانویں ٹانویں لوکی لکھن پڑھن دا ول سکھدے

Marfat.com

ہوندے سن۔ تاریخ دسدی اے پئی بر صغیر ہندوستان وچ مسلماناں دی آمد توں پہلوں وی ایتھے پنجابی زباں بولی تے سمجھی جاندی سی۔ بھانویں ایس داناں سنسکرت یاں دراوڑی یاں منڈاڑی سی۔
لسانیات دے ماہر ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی مختصر تاریخ" وچ پنجابی ادب دے مڈھلے بانیاں وچ ناتھ جوگیاں دا ذکر کیتا اے اینا ں دا سماں 850ء توں 1450ء متھیا جاندا اے۔ جنہاں ناتھ جوگیاں نوں بطور شاعر پیش کیتا اے۔ اوہناں دا ویروا نج اے۔

(1) گورو گورکھ ناتھ (940ء توں 1031ء)

گورو گورکھ ناتھ جہلم دے ضلع نال تعلق رکھدا سی تے اپنے علاقے دا مشہور جوگی متھیا جاندا سی۔ عبدالغفور قریشی موجب گورکھ ناتھ کسے نیویں ذات چوں سن جیہڑے مچھندر ناتھ دے وڈے چیلے سن جنہاں باراں سال چلہ کٹیا تے جوگ پندھ نوں سنواریا' نکھاریا تے کھلاریا۔ (ص 188)

نمونہ کلام

شلوک

؎ کاں دکالے جو نرستی۔ بالے جوبن جو نرجتی
پھرتے جوبن الپ اہار۔ کہے گورکھ وہے کا یا ہمار
یاں

(2) چرپٹ ناتھ (890ء توں 990ء)

چرپٹ ناتھ اپنے سمے دا مشہور جوگی سی اینا ں دے مریداں وچوں راجہ ساہل ورماوی سی جیہڑا ریاست چنبہ تے راج کرن مگروں ایس دا چیلہ بن گیا۔ چرپٹ ناتھ ہوراں وی گورکھ ناتھ وانگوں لنگوٹی دا دھنی تے حق سچ دا پرچارک سی۔ اینا ں دا کلام شلوکاں وچ موجود اے۔ نمونہ کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

کلام چوں ونگی

سن سکھ ونتا ہنس پت ونتا۔ اس جگ میں کیسے رہناں
اکھیں ویکھناں کنیں سنناں۔ مکھ سوں کچھ ناں کہناں
یاں

؎ اندر گندا باہر گندا۔ توں کیوں بھولیو چرپٹ اندھا

(3) پورن بھگت (970ء توں 1070ء)

پورن بھگت' چورنگی ناتھ دے ناں نال وی مشہور نیں پورن ناتھ نوں اوس دے پیو سالہا ہن نے انھے کھوہ وچ سٹسوا دتا سی جھتوں اوس نوں مچھندر ناتھ جی ہوراں کڈھوایا سی۔
پورن بھگت بارے کئی قصے' کہانیاں تے لوک گیت ملدے نیں۔ کجھ پیش خدمت اے۔

کلام چوں ونگی

درویش سوئی جو درد پچھانے۔ قدرت ویکھ رہیا چرانے
قدرت تے ہی اللہ جاپے۔ جاں کا وزن جنہیں کجھ ناہیں سنجھاپے
اللہ عالم بیچ سمایا۔ بولت دیلنے پروان چھپایا
درد وند ہوئے دور سے ڈیٹھا۔ سو درویش درلدگا میٹھا

Marfat.com

(4) رتن ناتھ (1000ء توں 1120ء تیک)

ایہہ وی اپنے سمے دے مشہور جوگی / ناتھ متھے جاندے نیں۔
اپناں جوگیاں / ناتھاں دا کلام خالص پنجابی وچ نظر نہیں آوندا پر پنجابی دے مڈھلے ادب وچ ایس قسم دی پنجابی ای بولی تے سمجھی جاندی سی۔
لسانیات دے ماہر سمے دے مشہور محقق تے مورخ ایس گل تے متفق نیں پئی پنجابی ادب دا باقاعدہ آغاز حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں ہوندا اے تے اوہناں نوں پنجابی زبان تے ادب دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے۔ عبدالغفور قریشی ہوراں پنجابی ادب دور ونڈ انج کیتی اے۔

1- صوفیاں دا دور (500ء توں 1000ء تیکر)
2- اسلامی مذہبی دور (5000ء توں 1150ء تیکر)
3- وراث شاہی دور (1150ء توں 1200ء تیکر)
4- نواں پنجابی ادب (1872ء توں 1947ء تیکر)
5- پنجابی ادب دا پاکستانی دور (1947ء توں بعد دا دور)

عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ ہر دور دیاں کجھ گن خوبیاں بیان کیتیاں نیں مثال دے طور تے پہلے دور دی خصوصیت ایہہ سی پئی ایس دور دی شاعری وچ تصوف تے معرفت دا رنگ زیادہ نمایاں وکھالی دیندا اے۔ دوجے دور دی شاعری وچ مذہبی رنگ زیادہ واضع وکھالی دیندا اے۔ تانہوں ایس دور وچ فقہ حدیث دیاں کتاباں دے ترجمے ہوئے تے اسلامی رسالے وی شائع ہوئے۔
وارث شاہی دور وچ عشقیہ قصے کہانیاں لکھیاں گیاں جد کہ نویں پنجابی ادبی دور وچ پنجابی ادب نے انگریزی اثر قبول کیتا' نثری تے شعری ادب وچ کئی نویاں صنفیاں داخل ہویاں۔
پنجابی ادب دی تاریخ دا ویروا انج اے۔

غوری تے غلاماں خاندان دا دور- لسانیات دے ماہراں تے مشہور محققاں تے مورخاں حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں پنجابی زبان دا پہلا صوفی شاعر متھیا اے۔ ایہہ بڑے افسوس دی گل اے پئی ایڈے وڈے صوفی شاعر دی پیدائش بارے کوئی پکی پیڈی تحقیق نہیں ہوئی عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ بابا جی دا جنم 1174ء لکھیا اے جد کہ لسانیات دے دوجے ماہراں بابا جی دا جنم 584ء بمطابق 1188ء دسیا اے۔ محمد غوری ہوراں لہور تے 1183ء نوں حملہ کیتا تے اتھے غزنی دے آخری حکمران خسرو ملک نوں شکست دتی۔ ایس توں ثابت ہویا پئی بابا فرید گنج شکرؒ غوری خاندان دے سمے پیدا ہوئے۔ بابا جی دی وفات بارے وی لسانیات دے ماہراں تے محققاں نے مورخاں وچکار ایکا نہیں۔ عبدالغفور قریشی موجب بابا جی 1265ء وچ اللہ نوں پیارے ہوئے جد کہ دوجے مورخاں تے محققاں موجب بابا جی 1270ء متھیا جاوے تے ایہہ غلاماں خاندان دے آخری حکمران ناصر الدین محمود دا عہد بن دا اے جیکر بابا جی دی وفات دا سن سمجھئے تے فیر غلاماں خاندان دے حکمران غیات الدین بلن دا زمانہ بن دا اے ایس

Marfat.com

ویروے توں ثابت ہوندا اے پئی بابا جی ہوراں قطب الدین ایبک 'التمش 'الکن الدین فیروز 'رضیہ سلطانہ ناصر الدین محمود 'تے بلبن دے عہد وچ حیاتی گزاری۔

ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی ایس دور وچ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں اڈ کوئی ہور پنجابی شاعر سامنے نہیں آوندا۔ ہو سکدا اے پئی ایس دور وچ کوئی ہور شاعر وی ہویا ہووے گا پر اوس دا کلام موجود نہیں۔ ایس لئے بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں ای پنجابی زبان دا پہلا عظیم صوفی شاعر متھلیا جاندا اے۔

حضرت بابا فرید گنج شکرؒ 1188ء نوں قاضی جمال الدین ہوراں دے گھر کھوتوال / کوٹھے وال ضلع ملتان وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں چشتیہ سلسلے دے عظیم بزرگ حضرت قطب الدین بختار کاکیؒ ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ اللہ سوہنے دے فضل تے کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں آسانی نال سلوک دیاں منزلاں طے کر لیاں۔ حضرت نظام الدین اولیاءؒ بابا جی ہوراں دے مرید سن حضرت بابا فرید گنج شکرؒ با عمل صوفی شاعر تے اپنے سمے دے عظیم بزرگ سن۔ بابا جی ہوراں نوں عربی فارسی تے پنجابی زبان تے عبور حاصل سی۔ فارسی وچ اوہناں دیاں تن کتاباں بڑیاں مشہور نیں۔ پنجابی زبان وچ آپ دے شلوک (دوہڑے) نیں۔

بابا جی دا کلام عشق محبت 'مہر مروت 'ہجر فراق 'سوز گداز 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندا اے۔ بابا جی ہوراں دی شاعری وچ دنیاوی ناپائیداری تے بے ثباتی دے مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے گئے نیں۔ بابا جی ہوراں حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی تے زور دتا اے۔

بابا جی ہوراں دا کلام چنگے کماں تے نیک عملاں دی پریرنا تے زور دیندا اے۔ حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دے کلام چوں ونگی پیش خدمت اے۔

نماز بارے

(i) اٹھ فریدا وضو ساج۔ صبح نماز گزار
جو میسر سائیں نہ نیویں۔ سو سر کپ اتار

(ii) اٹھ فریدا! ستیا جھاڑو دے مسیت
توں ستڑا رب جاگدا تیری ڈاھڈے نال پریت

(iii) فریدا! بے نمازا کتیا ایہہ نہ بھلی ریت
کبھی چل نہ آیا پنجے وقت مسیت

عاجزی انکساری بارے

(i) فریدا! خاک نہ نندیئے خاکوں جیڈ نہ کو
جیوندیاں پیراں تلے مویاں اپر ہو

(ii) فریدا! کالے مینڈے کپڑے کالا مینڈا ویس
گناہیں بھریا میں پھراں' لوک کہن درویش

Marfat.com

نیک عملاں بارے

فریدا جے توں عقل لطیف ہیں کالے لکھ نہ لیکھ
اپنے گریوان میں۔ سرنیواں کر ویکھ

سادگی بارے

رکھی سکھی کھا کے ٹھنڈا پانی پی
ویکھ فریدا! چوپڑی نہ ترسا ویں جی

بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دا کلام گرنتھ صاحب وچ شامل اے جس بارے کجھ لکھاریاں' مورخاں تے محققاں آکھیا اے پئی ایہہ کلام ابراہیم فرید ثانی دا اے جد کہ اوہناں دا ایہہ خیال اکا ای غلط اے۔ لسانیات دے ماہر تے مشہور مورخ تے محقق محمد آصف خان ہوراں دلیلاں نال ثابت کیتا اے پئی بابا فرید گنج شکر ہوراں دے شلوک ای گرنتھ صاحب وچ شامل نیں۔

غلاماں خاندان تے تغلق عہد- بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں بعد 1253ء توں 1325ء وچکار دے سمے وچ خواجہ میر خسرو مشہور شاعر دی حیثیت نال سامنے آوندے نیں۔ عبدالغفور قریشی ہوراں موجب اوہ فارسی تے پنجابی دا شاعر سی تے اوس نے بھارتاں راہیں کلام پیش کیتا اے۔ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی خواجہ امیر خسرو خاندان غلاماں دے عہد وچ پیدا ہوئے تے خاندان تغلق دے آخری بادشاہ محمد تغلق دے عہد وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

لودھی خانداں دا دور- لودھی خاندان دے دور دے پنجابی شاعراں دا ذکر کردیاں عبدالغفور قریشی ہوراں شاہ میراں جیہڑے دس پائی اے۔ جیہڑے' کمال الدین بیابانی دے مرید سن اوہناں دا تعلق بیجاپور (دکن) نال سی۔ اوہ سکندر لودھی دے عہد وچ 1496ء وچ فوت ہو گئے سن۔

عبدالغفور قریشی موجب شاہ میراں ہوراں دی زبان سرائیکی نال رلدی وکھالی دیندی اے۔ شاہ میراں جی ہوراں دا کلام ونگی دے طور تے پیش کیتا جاندا اے۔

صفت کروں میں اللہ کیری جو پوری پورن پور
قادر قدرت رنگی کاروں نہ نیڑے نہ دور
نہ اس روپ نہ اس ریکھا نہ اس تھاں مکان
نرگنا گن ونتا کردا' کس مکھ کروں بکھان

عبدالغفور قریشی موجب شاہ میراں جی توں بعد گرو نانک دیو جی داناں سامنے آوندا اے جیہڑے سکھاں دے پہلے گرو نیں۔ قریشی ہوراں موجب ایہہ 1469ء نوں بہلول لودھی دے دور وچ پیدا ہوئے تے 1539ء نوں مغل بادشاہ نصیر الدین ہمایوں دے دور وچ فوت ہو گئے۔ گرو نانک دیو جی درویش ملش تے نیک سیرت انسان سن گرو نانک جی بابا فرید تحریک توں بے حد متاثر سن۔ تانہوں اوہناں دے کلام وچ وی بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دا رنگ وکھالی دیندا اے۔ اوہناں وکھرا فرقہ سکھ پندھ بنایا۔ گرو نانک دیو جی ہوراں دے کلام وچ عشق محبت' مہر مروت' ہجر فراق' سوز گداز اخلاقی رواداری دے مضموناں توں علاوہ ربی حمد تے نیک عملاں دی پریر نادا در س ملدا اے۔ اوہناں دا کلام شلوکاں دے رنگ وچ گرو گرنتھ وچ شامل اے۔

Marfat.com

باوا گرونانک دیو ہوراں دا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

اللہ دی وڈیائی

؎ اول اللہ نور اوپایا۔ قدرت کے سب بندے
ایک نور سے سب جگ اتجسیا' کنو بھلے کنو مندے
اللہ الکھ اگم قادر کرن ہار کریم
سب دنیا آون جاونی۔ مقام ایک رحیم
مہر مسیت صدق مصلی' حق حلال قرآن
صوم نماز سنت میل روزہ ہوے مسلمان

لودھی خاندان دے دوراک ہور مشہور شاعر شیخ فرید الدین ابراہیم ثانی سامنے آوندے نیں۔ عبد الغفور قریشی موجب شیخ فرید الدین ابراہیم ثانی ہوراں دا زمانہ 1450ء توں 1575ء دسیا اے یعنی اوہ لودھی دور وچ پیدا ہوئے مغلیہ دور دے بادشاہ اکبر اعظیم دے عہد وچ فوت ہوئے۔ جیہڑا نمونہ کلام قریشی ہوراں پیش کیتا' ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

؎ فریدا میں بھلا واپگ دا۔ مت میلی ہو جائے
گھلا روہ نہ جان دا۔ سروی مٹی کھائے
برہا برہا آکھیے۔ برہا توں سلطان
فرید جت تن برہانہ اچے۔ سوتن جان مسان

مغلاں دا دور (1528ء توں 1875ء)

مغلاں دا دور 1528ء توں 1875ء تیک رہیا اے۔ ایس دور وچ پنجابی ادب وچ کافی پیش رفت ہوئی۔ عبد الغفور قریشی ہوراں مغلیہ دور دے پہلے حصے نوں "اسلامی مذہبی دور" داناں دتا اے ایس دور وچ بے شمار پنجابی شاعر تے لکھاری سامنے آوندے نیں۔ ایس دور دی تخلیق تے صوفیانہ رنگ دی گھاٹ تے مذہبی رنگ دا زور وکھالی دیندا اے۔ شاعراں تے لکھاریاں حقوق اللہ' تے حقوق العباد دی پابندی دی ضرورت تے زور دتا اے۔ اینا ں شاعراں تبلیغ اسلام دے پرچار نال فقہ دے بنیادی مضموناں بارے دس پائی اے۔ شاہ جہان تے اورنگ زیب عالمگیر دا دور پنجابی ادب وچ اسلام دی تبلیغ لئی خاص اہمیت رکھدا اے۔

ایس دور وچ فقہ' تفسیر' حدیث تے سیرت پاک بارے بے شمار کتاباں لکھیاں گیاں۔ بچیاں نوں اسلامی تعلیم دیاں بنیادی گلاں بارے جانکاری دین لئی بچیاں بچیاں مذہبی کتاباں تخلیق کیتیاں گیاں جنہاں وچوں پکی روٹی' مسی روٹی تے مٹھی روٹی ورگیاں کتاباں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایس دور دے لکھاریاں وچوں مولانا عبد اللہ عبدی تے عبد الوہاب' دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایس دور دیاں ہور مشہور کتاباں وچوں ایزد باری' اللہ باری' رازق باری تے واحد باری دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایس دے مشہور شاعراں شاعری دیاں مشہور صنفاں یعنی حمد' نعت' منقبت' سلام حلیہ نامہ' مولود نامہ' معراج نامہ' نور نامہ' بیت' بارہ ماہ' سی حرفی تے گیت نوں اپنایا مکدی گل ایہہ وے پئی مغلیہ دور دے ایس پہلے حصے وچ پنجابی لکھاریاں تے شاعراں فقہ ول خصوصی توجہ دتی تے

Marfat.com

اپنے کلام راہیں مذہبی واقعات تے بزرگاں دے حالات نوں سادہ تے سوہنے انداز وچ پیش کیتا اے۔

مغلیہ دور دے دوجے حصے نوں عبدالغفور قریشی ہوراں "پنجابی ادب دا تیجا دور" دسیا اے۔ ایس دور نوں وارث شاہ دا دور وی آکھیا جاندا اے۔ ایہہ دور 1150ھ توں 1200ھ یعنی 1737ء توں 1785ء تیک کھلریا ہویا اے۔ ایس دور وچ فارسی نوں درباری زبان دی حیثیت حاصل سی ایس لئی ایس دور دے پنجابی لکھاریاں دیاں لکھتاں تے فارسی زبان دا اثر واضع وکھالی دیندا اے۔ 12ویں صدی ہجری وچ محمد شاہ دا عہد سی۔ پنجابی شاعری مثنوی توں ڈھیر متاثر وکھالی دیندی اے۔ فارسی زبان دے مشہور شاعراں یعنی فردوسی، عمر خیام دے کلام نوں سامنے رکھدیاں ایس دور دے پنجابی شاعراں پنجابی قصے لکھنے شروع کیتے۔ اینہاں قصیاں کہانیاں تے فارسی زبان اثر وکھالی دیندا اے۔ ایس دور دیاں مشہور تخلیقاں وچ ہیر رانجھا، سسی پنوں، سوہنی مہینوال تے یوسف زلیخا دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایس دور دے عظیم شاعراں وچ وارث شاہ تے، بلھے شاہ دے ناں ذکر جوگ نیں۔ لسانیات دے ماہراں موجب شاہ برہان الدین جانم بیجاپوری مغلیہ دور دا پہلا شاعر متھیا جاندا اے۔ جس دا وفات ورھا عبدالغفور قریشی ہوراں 1882ء لکھیا اے۔ دوجے لفظاں وچ شاہ برہان الدین شہنشاہ اکبر دے دور دا شاعر سی۔ ایس شاعر نے اینکاں نظماں لکھیاں جنہاں وچوں ارشاد نامہ، نسیم الکلام، وصیت الہادی، منقبت الایمان تے بشارت الذکر ذکر دے قابل نیں نمونہ کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

الف ایمان پر لیاؤ ان سب جگت بنایا
ایسی قدرت بہو بھانت، رچیا آپس میں چھپایا

مغلیہ دور دا دوجا اہم شاعر مودر داس دمودارا اے۔ جس نے ہیر رانجھے دے قصے نوں سب توں پہلوں نظمایا ایس شاعر دی حیاتی بارے سارے مورخ، محقق تے تذکرہ نگار چپ نیں۔ اجوکے دور دے مہان محقق مورخ تے لسانیات دے ماہر جناب محمد آصف خان ہوراں موجب دمودر داس ہوراں اکبر تے جہانگیر دا عہد ضرور ویکھیا ہووے گا۔

مغلیہ دور دا مشہور صوفی شاعر شاہ حسینؒ اے۔ شاہ حسین 1539ء وچ لہور وچ پیدا ہویا تے 1599ء وچ لہور وچ ای فوت ہو گیا۔ شاہ حسینؒ ہوراں نوں کافیاں دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے۔ اوہناں دا کلام عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندا اے۔ اوہناں دی زبان وچ سادگی، روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہناں دا نمونہ کلام ونگی دے طور تے پیش کیتا جاندا اے۔

من اٹکیا بے پرواہ نال، اوس دین دنی دے شہ نال
قاضی ملاں متیں دیندے کھرے سیانے راہ دسیندے عشق کی لگے راہ نال
ندیوں پار رانجھن دا ڈیرہ کیتا قول ضرور ہے جانا منتاں کراں ملاح نال
کہے حسین فقیر نمانا دنیا چھوڑ آخر مر جانا اوڑک کم اللہ نال

ایس دور دے دوجیاں مشہور شاعراں وچ بابا نوشہ گنج بخش، پیلو، مولوی عبداللہ لہوری حکیم درویش،

Marfat.com

مولوی عبد الکریم جھگنوی' حافظ بر خوردار سائیں نظام دین ہزاروی' حافظ معظم دین' حضرت سلطان باہو شاہ مردان' شاہ شرف' احمد گوجر' علی حیدر ملتانی تے چراغ اعوان دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

ایس دور دے کجھ شاعراں دا کلام نمونے دے طور پیش خدمت اے حضرت سلطان باہوؒ (1629ء توں 1692ء)

(چ) چڑھ چناں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے' کجھ جنہاں تھیں بھارے ہو
تاڑی مار اڈانا باہو اسیں آپے اڈن ہارے ہو

چراغ اعوان (1121 بمطابق 1707ء) ہیر چوں اقتباس

پہنوتی ہیر بلوغت کوں جاں آئی وچ جوانی
حوراں دست تعجب آوے' لب تے ڈیکھ پری مستانی
زلف سیاہ ڈسن خوشی پلکاں ابرو مثل کمانی
چسماں خوب فراغ منور بہت کشاد پیشانی

مغلیہ دور دا زوال تے پنجابی ادب - لسانیات دے ماہر جناب عبد الغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ مغلیہ دور دے زوال دے دور نوں وارث شاہ دا دور آکھیا اے ایس دور دے پنجابی ادب وچ لوک ریتاں تے سماجی قانوں دے خلاف احتجاج کیتا گیا اے۔ ایس توں علاوہ ایس دور دے لکھاریاں قصہ نگاری ول ودھیرے توجہ دتی اے۔

اورنگ زیب عالمگیر دے دور وچ حضرت بلھے شاہ دا ناں سامنے آوندا اے۔ حضرت بلھے شاہؒ 1692ء وچ اورنگ زیب دے عہد وچ پیدا ہوئے تے 1758ء وچ عالمگیر ثانی دے عہد وچ فوت ہو گئے۔ اوہناں دا کلام کافیاں وچ اے۔ اوہناں کافی دی صنف نوں کمال دے درجے تیک اپڑا دتا اے۔ اوس دے کلام دی وڈیائی بارے پنجابی دے صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخشؒ آکھدے نیں۔

بلھے شاہ دی کافی سن کے۔ مڈا کفر اندر دا
وحدت دے دریا دے اندر۔ اوہ وی وتیا ترڈا

حضرت بلھے شاہ دا کلام عشق محبت' مہر مروت' ہجر فراق' سوز گداز' اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ بلھے شاہ عظیم بزرگ تے نڈر شاعر متھے جاندے نیں۔ اوہ وحدت الوجود دے حامی سن ایس لئی اوہناں دے کلام وچ تصوف معرفت دے مضموناں وچ وحدت الوجود دا رنگ زیادہ واضع و کھالی دیندا اے۔

ایس دور دے شاعراں وچ بلھے شاہ وارث شاہ حامد شاہ عباسی تے ہاشم شاہ' مولانا عبد الحکیم اچوی مولوی احمد یار مالوی توں علاوہ ہور ناں کئی شاعراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ مغلیہ دور دے زوال تے سکھی دور دے سمے پنجابی ادب دے فروغ لئی بڑا کم ہویا اے۔ ایس دور وچ انیکاں مثنویاں

Marfat.com

لوک داستاناں تخلیق ہویاں۔ ایس توں علاوہ ایس دور وچ قران پاک دیاں تفسیراں تے ترجمے وی ہوئے بارک اللہ لکھوی (1786ء ___ 1871ء) نے فقہ بارے "انواع بارک" ناں دی کتاب لکھی۔ ایسے طراں حافظ محمد بن حافظ محمد بارک ہوراں قران مجید دی تفسیر پنجابی وچ لکھی۔ تے منشی غلام حسین گامن (1791ء توں 1848ء) نے کافیاں تے غزلاں لکھیاں۔

انگریز دور تے پنجابی ادب - بر صغیر ہندوستان وچ انگریزاں دی آمد پاروں عیسائی مشنریاں سکولاں دا قیام عمل وچ آیا۔ عیسائی پادریاں تبلیغ لئی دو جیاں زباناں دے نال نال پنجابی زبان نوں وی ذریعہ تبلیغ بنایا۔ چھاپے خانے لگ گئے۔ انج پنجابی کتاباں لکھیاں جان لگ پیاں کئی کتاباں دے پنجابی ترجمے ہوئے۔ لوکائی نے مشاعریاں ول توجہ دینی شروع کر دتی۔ مشاعرے ہون لگ پئے۔ نواں پنجابی ادب رچیا جان لگیا جیہڑا انگریزی ادب توں زیادہ متاثر سی انگریزاں دی آمد پاروں پنجابی ادب وچ افسانہ نگاری تے ڈرامہ نگاری جہیاں مشہور تے قدیم صنفاں ہوندو چ آئیاں۔ نثری تے شعری رومانوی ادب تخلیق ہون لگ پیا۔ ادب وچ روائتی رنگ گھٹ گیا تے ہاس رس تے مخول دے نال نال تحقیق دا رنگ زیادہ نمایاں ہو گیا۔

انگریز پادریاں پنجابی وچ گرائمر تے ڈکشنری تخلیق کیتی۔ 1873ء وچ اخبار ہندو پرکاش امرتسر توں شائع ہون لگا۔ بعد وچ خالصہ اخبار تے خالصہ گزٹ وی شائع ہوئے۔ پنجابی دا پہلا فارسی رسم الخط وچ اخبار 1896ء نوں جالندھر توں شائع ہویا۔ مکدی گل ایہہ وے پئی ایس دور وچ پنجابی ادب دے فروغ لئی کافی کم ہویا اے۔ مشہور شاعراں دا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

بلھے شاہؒ (جنم 1680ء وفات 1757ء)

رانجھا رانجھا کر دی میں آپے رانجھا ہوئی
سدونی مینوں دھیدونی رانجھا ہیر نہ آکھے کوئی
رانجھا میں وچ میں رانجھے وچ ہور خیال نہ کوئی
میں نہیں اوہ آپ ہے اپنی آپ کرے دلجوئی

وارث شاہ (1722ء۔1798ء)

ہیر روح تے چاک قلبوت جانو۔ بالناتھ ایہہ پیر بنایا ای
پنج پیر تے پنج حواس تیرے۔ جناں تھاپناں تدھ نوں لایا ای

ہاشم شاہ (1752ء۔1821ء)

نازک پیر ملوک سی دے مہندی نال شنگارے
بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جوں بھنن بھیٹارے
سورج بھج وڑیا وچ بدلی، ڈردا لشک نہ مارے
ہاشم ویکھ یقینی سی دا صدقوں مول نہ ہارے

شاہ محمد (1789ء۔1862)

مینوں آن چوفیروں گھور دے نی لیندے مفت انعام روپئے باراں
جٹی ہوواں تے کراں پنجاب رنڈی سارے دیس دے وچ جاترن واراں

Marfat.com

چھڈاں نہیں لہور وچ وڑن جوگے' سنے وڈیاں افسراں جمعداراں
پئے رلن گے وچ پردیس مردے شاہ محمدا مارنی ایس ماراں

قادر یار (1802ء۔1892ء)

(ز) ذرا نہ رہی تن وچ طاقت رانی گاوندی غماں دے گیت لوکو
میں بھلی ساں تیں نہ کوئی لائیو جو گیاں نال پریت لوکو
جنگل گئے نہ بوہڑے سندراں نوں جوگی جو کسے دے مت لوکو
قادر یار پچھے کیڑا دکھ میرا اس وقت ہویا پتھر چت لوکو

میاں محمد بخشؒ (جنم 1830ء وفات 1907ء)

؎ رحمت دا دریا الٰہی ہر دم وگدا تیرا
اک قطرہ جے مینوں بخشیں۔ کم بن جاوے میرا

خواجہ غلام فریدؒ (1841ء۔1901ء)

؎ ہک ہے ہک ہے ہک دی دم دم سک ہے
ہک ہے ظاہر ہک ہے باطن' بیا سب کجھ ہالک ہے
جیڑا ہک کوں ڈوں کر جانے اوہ کافر مشرک ہے

ایس دور دے مشہور لکھاریاں تے شاعراں دی ادبی خدمات دا ویرواانج اے۔

قادر یار (1802ء توں 1892ء)

کتاباں (1) معراج نامہ '(2) سوہنی مہوال '(3) پورن بھگت۔

مولوی محمد موسیٰ (جنم 1805ء)

کتاباں (1) گلزار موسی (2) گلزار محمدی (3) گلزار سکندری۔

میراں شاہ بخاری (1809ء توں 1900ء)

کتاباں (1) قصہ ہیر رانجھا (2) سی حرفیاں۔

پیر محمد

کتاباں چھٹیاں دی وار (1925ء)۔

غلام رسول اعوان (جنم 1228ھ)

کتاباں (1) حلیہ شریف (2) سی حرفی (3) تفسیر سورت فاتحہ (4) قصہ سسی پنوں (5) پکی روٹی

مولوی عبدالستار (1823ء توں 1913ء)

کتاباں (1) اکرام محمدی (2) قصہ یوسف زلیخا (3) عبرت نامہ (4) چرخہ رنگ رنگیلا۔

فضل شاہ نواں کوٹی (1244ء توں 1307ء)

کتاباں (1) سسی پنوں (2) سوہنی مہوال (3) یوسف زلیخا (4) تحفہ فضل شاہ (5) لیلیٰ مجنوں

میاں محمد بخش (1830ء توں 1907ء)

کتاباں (1) قصہ سخی خواص خان (2) شاہ منصور (3) تحفہ رسولیا (4) مرزا صاحباں (5) گلزار نیرنگ عشق (6) شریں فرہاد (7) سیف الملوک (8) ہدایت المسلمین (9) سوہنی مہوال۔

Marfat.com

سائیں احمد علی (1836ء توں 1937ء)
میراں شاہ (1839ء توں 1925ء) بیت سائیں احمد علی
کتاباں کافیاں میراں شاہ
خواجہ غلام فرید (1841ء توں 1901ء)
کتاباں کافیاں خواجہ غلام فرید
مولوی غلام رسول عالمپوری (جنم 1849ء)
کتاباں (1) چوپٹ نامہ (2) سی حرفی سسی پنوں (3) داستان امیر حمزہ (4) احسن القصص (5) چھٹیاں۔
محمد بوٹا گجراتی (1851ء توں 1930ء)
کتاباں (1) سی حرفی محمد بوٹا (2) قصہ یوسف زلیخا (3) پنج گنج (4) چندربدن (5) مرزا صاحباں
ایناں مشہور شاعراں توں علاوہ استاد کریم محمد بخش نوروز، پیر مہر علی شاہ، دائم اقبال دائم، حکیم گاموں خان، سر شہاب الدین، مولوی دلپسند یر، مولوی شاہ دین، مولا بخش کشتہ، استاد ہمدم، محمد دین سوختہ، استاد عشق لہر، عبدالمجید سالک، پیر فضل گجراتی، فیروزدین شرف، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر تے عبد الغفور اظہر ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

سوال نمبر 10 ☆ پاکستانی پنجابی ادب تے روشنی پاؤ؟ یاں
پاکستان بن مگروں رچے جان والے پنجابی ادب تے جھات پاؤ؟ یاں
پاکستان بن مگروں رچے جان والے پنجابی ادب دا جائزہ پیش کرو؟ یاں
پاکستان بن مگروں رچے جان والے پنجابی ادب تے روشنی پاؤ؟

جواب ☆ پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی دنیا دیاں باقی زباناں آر پنجابی زبان تے ادب وچ وی نثر نالوں نظم پہلوں ہوندوچ آئی اے۔ پاکستان بن مگروں رچے جان والے ادب دا جائزہ لیے تے ایہو گل سامنے آوندی اے پئی نظم نثر نالوں پہلوں ہوندوچ آئی۔ مڈھلی نظم وچ زیادہ تر اوہ مضمون نظمائے گئے جنہاں وچ اوہناں دکھاں، درداں، مصیبتاں مشکلاں دی تفصیل بیان کیتی گئی جیہڑی لوکائی نوں ملکی ونڈو ویلے سہنی پئی۔ شاعراں عام طور تے روایتی شاعری نوں چھڈ کے ملکی ونڈ دے واقعات نوں اپنی شاعری دا موضوع بنایا۔
ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی آگواں دی نیک نیتی لوکائی دے اتفاق تے اتحاد تے اللہ سوہنے دے خصوصی فضل تے کرم نال پاکستان 14 اگست 1947ء نوں ہوندوچ آیا۔ پاکستان دے حصول وچ لکھاں لوکی شہید ہوئے لکھاں جاناں دا نذرانہ دتا گیا تے لکھاں بچے یتیم ہوے لکھاں عورتاں دے سہاگ لٹے گئے تے لکھاں عورتاں دیاں عزتاں لٹیاں گیاں۔ پاکستان بن مگروں رچے جان والے ادب وچ ایناں تمام واقعات نوں خاص طور تے بیان کیتا گیا۔ مڈھلے شاعراں وچوں عبدالمجید بھٹی، پیر فضل گجراتی، ڈاکٹر فقیر محمد فقر تے احمد راہی ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایس سلسلے وچ احمد راہی ہوراں دا اک شعر ملاحظہ فرماؤ۔

Marfat.com

کھلے رکھیں بوہے سدا بلبلا
خورے کدی پرت آیئے

تمر راہی ہوراں دے شعری مجموعہ "ترنجن" قیام پاکستان توں مگروں پہلی واری چھاپے چڑھیا۔
تمر راہی ہوراں دے ایس شعری مجموعے وچ رومانوی رنگ زیادہ نمایاں وکھالی دیندا اے۔ بعض
ظماں وچ لوک گیتاں دا جھولاوی پیندا اے۔ ایس توں علاوہ پیر فضل گجراتی تے ڈاکٹر فقیر محمد فقیر
وراں دے کلام وچ وی ملکی ونڈ ویلے دے دکھاں درداں بھریاں نظماں ملدیاں نیں۔
ریف کنجاہی ہوراں دا نظماں دا مجموعہ "جگراتے" وی چھاپے چڑھیا۔
یں شعری مجموعے دیاں بعض نظماں لوکاں دے دکھاں درداں دا جھلکارا پیش کردیاں نیں' شریف
اہی ہوراں دی شاعری حقیقت پسندی' صاف گوئی تے سچائی دی اسی پیش کردی اے۔ شریف
اہی ہوراں دے ہم عصر عبداللہ پر رشک ہوراں دا پنجابی نظماں دا مجموعہ "من ترنگ" سامنے
وندا اے۔ ایس شعری مجموعے دا شمار قیام پاکستان مگروں تخلیق ہون والیاں مڈھلیاں کتاباں وچ
وندا اے۔

نجابی دے منے پر منے سو جھوان عبدالمجید سالک ہوراں عبدالقدیر رشک ہوراں دی کتاب "من
رنگ" دے دیباچے وچ عبداللہ رشک ہوراں نوں باغی شاعر قرار دتا اے۔
یام پاکستان مگروں پہلے پہل پابند نظماں لکھن دا رواج سی پر بعد وچ آزاد نظماں لکھیاں جان لگ
یاں۔ ایس توں علاوہ بکیاں نظماں دا رواج وی عام ہو گیا۔ نظم دی ایس صنف نوں اپنان والے
ناعراں چوں اقبال صلاح الدین' منیر نیازی تے شریف کنجاہی ہوراں دے ناں ذکر دے قابل
یں۔ منیر نیازی ہوراں دی نظم دا شعر ویکھو

"اللہ دی مخلوق"

اچے اچے محل بنا کے شیشیاں اوہلے ہسدے وی
اپنے دل دا بھیت نہ دسدیاں' واواں پچھے نسدے وی

کستان بن مگروں پنجابی رسالیاں وی پنجابی زبان تے ادب دے فروغ وچ بھر واں کردار ادا کیتا
ے۔ ایناں مہینے وار رسالیاں پاروں پنج دریا تے پنجابی ادب دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایناں
رسالیاں وچ نثری تے شعری ادب وچ وادھا ہویا۔ لکھاریاں تے شاعراں پنجابی غزلاں' نظماں وچ
ویں نویں تجربے کیتے۔ انج بھر واں ادب تخلیق ہون لگا۔ شاعراں غزل دی صنف نوں چار چن
لائے۔ مڈھلے غزل گو شاعراں وچوں تنویر بخاری' شریف کنجاہی' سلیم کاشر' پیر فضل گجراتی ڈاکٹر
فقیر محمد فقر' عبدالقدیر رشک' اکبر لاہوری' عارف عبدالمتین' شیر افضل جعفری' عبدالغفور اظہر'
فقیر قادری' غلام یعقوب انور' طالب جالندھری' عارف عبدالمتین تے صحرائی گورداسپوری دے
ناں ذکر دے قابل نیں۔

کستان بن مگروں پنجاہ دی دہائی وچ چھپن والے رسالیاں وچ چوہدری محمد افضل خاں ہوراں دا مہینے
ار "پنج دریا" تے محمد آصف خان ہوراں دا مہینے وار "پنجابی ادب" ذکر دے قابل نیں۔ ایس دور
ے مشہور شاعراں دے ناں ایہہ نیں۔

Marfat.com

شریف کنجاہی، سلیم کاشر، صوفی غلام تبسم، عبدالغفور اظہر، معراج دین اختر، حفیظ تائب، عبدالحمید امر، منظور وزیر آبادی، یونس احقر، بشیر منذر، اقبال صلاح الدین، شفقت، تنویر مراز، صفدر میر، منیر نیازی، نادر جاجوی، سعیدہ تصدق ہاشمی، اقبال زخمی، تنویر بخاری، اسماعیل قلندر، شیر افضل جعفری، انور مسعود، صحرائی گورداسپوری، جاتے شاہین نازلی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ سٹھ دے دہاکے وچ چھپن والیاں شاعری دیاں کتاباں داویرا انج اے۔

شاعر داناں	کتاب داناں	چھپن ورھا
تنویر بخاری	ولکنیاں	1962ء
سلیم کاشر	تتیاں چھاواں	1963ء
پیر فضل گجراتی	ڈوہنگے پنڈے	1963ء
ماجد صدیقی	وتھاں ناپدے ہتھ	1964ء
تنویر بخاری	نک سک	1965ء
تنویر بخاری / اقبال زخمی	کوٹے لوٹے	1970ء

ویلے دے گذرن دے نال نال پنجابی لکھاریاں تے شاعراں وچ وادھا ہویا۔ پنجابی نثر تے پنجابی شاعری وچ نویاں نویاں صنفاں تے نویں نویں تجربے ہوندو چ آئے۔ نویاں لکھاریاں وچوں عصمت اللہ زاہد، اشرف پال، انور اداس، غلام مصطفیٰ البسمل، امین خیال، عبدالغفور درشن، مشتاق صوفی، عبدالستار سید، اسلم رانا، ناصر بلوچ، صابر نوید، اختر حسین، اختر الفت تنویر بخاری، قدر آفاقی، میاں ظفر مقبول، اشفاق احمد، مختار جاوید انور (راقم) یونس احقر، عاشق رحیل، ہجویری بھٹی، نیلہ سرور اسلام شاہ، امین راہی، اقبال نجمی، ریاض احمد شاد، نذیر چوہدری، راجا رسالو، حسین شاد، محمد آصف خان، ارشد اقبال ارشد، شوکت علی قمبر تے اقبال قیصر دے ناں ذکر دے قابل نیں 1970ء توں بعد چھپن والیاں شعری کتاباں داویرا انج اے۔

شاعر داناں	کتاب داناں	چھپن ورھا
رؤف شیخ	بلد اشہر	1971ء
حکیم ناصر	غزلاں	1974ء
تنویر بخاری	غزلاں	1974ء
نادر جاجوی	ہتھ نوں ہتھ نہیں دسدا	1975ء
مظہر چوہدری	جاگدے سفنے	1975ء
تنویر بخاری	پیڑ دا بوٹا	1975ء
غلام یعقوب انور	چن دی کھاری	1975ء
امین خیال	شر لاٹے	1975ء
رشید انور	یاداں	1975ء
احسان رانا	ٹوٹے ونگاں دے	1976ء
منظور وزیر آبادی	ویلے ہتھ نیاں	1978ء

Marfat.com

اقبال سوکڑی	کالے روڈ چٹی برف	1978ء
سلیم کاشر	سرگی داتارا	1978ء
مخلص وجدانی	ریرا	1979ء
یونس احقر	سوچ داسفر	1979ء
رفاقت حسین مختار	سانجھے روگ	1979ء
غلام مصطفیٰ بسمل	بیلا پیڑاں دا	1980ء
قیس آفریدی	ارداس	1980ء
تنویر بخاری	شیشہ	1980ء

1981ء توں بعد وچ چھپن والیاں شعری کتاباں دا ویرا انج اے۔

شاعر داناں	کتاب داناں	چھپن ورھا
امجد حمید محسن	درد سمندر	1981ء
محمد سلیم آسی	پھل ونڈن خوشبو	1981ء
ممتاز حمید ڈاہر	کشکول وچ سمندر	1981ء
شاکر سہروردی	ننگے پیر	1982ء
محمد اقبال نجمی	عمروں وڈھے دکھ	1983ء
رؤف شیخ	چپ دا زہر	1983ء
افضل احسن رندھاوا	پیالی وچ آسمان	1983ء
انور اداس	ساہواں دی خوشبو	1984ء
اکرام مجید	تتے دا روگ	1984ء
منظور وزیر آبادی	توں وی چن اچھال کوئی	1985ء
عارف بخاری	بکل	1985ء
بشیر عابد	تریل ہنجواں دی	1985ء
امین راہی	کستوری	1985ء
تنویر بخاری	شاعری	1985ء
عبدالغفور شاہد	بھڑکی ہور پیاس	1985ء
عادل صدیقی	پالے ٹھر دے پنجھی	1985ء
تنویر بخاری	پنجھی عشق دی اگ نوں واہ لگی	1985ء
صابر نوید	سولاں اتے پتھر	1986ء
شارب	پنجے محل پنجاں وچ چانن	1987ء
صابر نوید	دھمیوں پسے	1987ء
احسان رانا	میرے اکھر میرے سورج	1987ء
بیراجی	تیجی اکھ دا سفنا	1987ء

Marfat.com

اقبال شیدا	موتی سوچ سمندر دے	1988ء
ابو سلمان رشیدی	پیلے پتر	1988ء
محمد سلیم آسی	اکھیاں ہنجو بھریاں	1988ء
سرفراز علی حسین	ناد	1988ء
زیارت حسین جمیل	پتھر وچ تریل	1989ء
انور ملک	جیون چکی	1989ء
عبدالستار چن	ڈبدا سورج	1989ء
ہمایوں پرویز شاہد	ست زمیناں ست اسمان	1989ء
زین العابدین	بولدے پتھر	1989ء
محمد اقبال نجمی	تن وستی وچ درد بلاواں	1989ء
محمد عبداللہ یاسین	اولھا	1989ء
محمد حسین عارف	سدھراں دین الاہے	1989ء
علی محمد ملوک	مور مچلدیاں سوچاں	1989ء
کوثر صدیقی	ڈاروں وچھڑی	1990ء
محمد اشرف شرفی	چانن بھرے سویرے	1990ء
عمران سلیم	پاگل پنچھی سوچاں وے	1990ء
امجد حمید محسن	گواچے سفنے	1990ء
طفیل فلش	چپ دا موسم	1990ء
سراج القادری	قطب ستارا	1990ء
خاور راجا	غزلاں دی چادر	1990ء
منیر شاد	سوچ سویر	1991ء
عارف عبدالمتین	خوشبواں دا سفر	1991ء
کلیم شہزاد	پلک بنیرے	1991ء
اصغر فہیم	روندیاں رتاں	1991ء
ویر سپاہی	کاٹھے بیر	1991ء
اقبال زخمی	چن دے مسحمل پچھوکڑ	1991ء
عمران سلیم	سینے اندر شور پیا	1991ء
انور اداس	ساوی رت دے سفنے	1991ء
عبدالرزاق شاہد	گونگیاں چیکاں	1991ء
منیر عصری	بسنتی چولا	1992ء
منظور وزیر آبادی	دکھ دا صدقہ جاری اے	1992ء
ابو سلمان	کر دے پھل	1992ء

Marfat.com

محمد اختر خاں حافظ آبادی	غزلاں اولھے دین	1992ء
آغا نثار	فکراں قدتوں وڈیاں نیں	1992ء
عمران سلیم	فیر شاخاں تے بور آیا	1992ء
خاور راجا	کیسری شاماں	1992ء
رؤف شیخ	شکر دوپہر	1992ء
زین العابدین عابد	بند لوہے	1993ء
ابو سلمان رشید	پکیاں بیٹھکاں	1993ء
غلام مصطفیٰ البمل	تلیاں اتے اکھاں	1993ء
امین خیال	سولاں سر سرداری	1993ء
سلیم کاشر	درداں دا کھڑیا موتیا	1993ء
پیر اجی	تریل دا سیک	1993ء
ساقی گجراتی	کن من کن من سوچاں	1993ء
بابا نجمی	سوچاں وچ سمندر	1994ء
حاجی بشیر احمد	اپنے ساہ دا سیک	1994ء
مظہر الحق اطہر	منظر منظر سفنا	1994ء
علی محمد ملوک	ساہواں دا درد سمندر پینا	1994ء
ظفر اقبال	ہرے انھرے	1994ء
بابا نجمی	اکھراں وچ جہان	1995ء
الفت تنویر بخاری	ہرج	1995ء
ویر سپاہی	پٹوہلے	1995ء
سلیم احمد سلیم	رنگ رت تے ہوا	1995ء

شعری کتاباں دے ایس ویروے توں پتہ چلدا اے پنجابی ادب شعری صنف دے حوالے نال بڑا مالا مال اے۔ ایس ویروے توں ثابت ہوندا اے پئی 1995ء تیکر تقریباً ہزار کو شاعراں اپنے خیالاں تے وچاراں دا اظہار شاعری راہیں کیتا اے۔ ایس توں بعد وی ایس پڑو چ بڑا بھر واں وادھا ہویا اے۔ اجو کے دور دے مشہور شاعراں دا نمونہ کلام ونگی دے طور تے حاضر خدمت اے۔

مولا بخش کشتہ

؎ اللہ اک تے نبی کریم اکو۔ کعبہ اک تو اکو قرآن مائے
رانجھن اک دی ہیر سیال ہندی۔ رانجھا ہیر دا دین ایمان مائے

عبدالمجید سالک (جنم 1895ء۔ وفات 1959ء)

رب سنواری رب بنائی۔ وچ الیدے سب خلق ایائی
لو بھی بندیاں نوں نہ بھائی۔ نکھرن لگے کرن لڑائی

Marfat.com

پیر فضل گجراتی (1897-1972ء)

کیہ ہویا جے تیرے نین نیں کھیوے۔ اکھاں میریاں وی گھٹ رہندیاں نیں
زمیرے کول سوہے سوہے اتھرو نیں جے توں رکھناں ایں سرخ شراب ساقی

فیروزدین شرف (1901ء۔1955ء)

سوہنا دسیاں اندر دیس پنجاب بی سیو
جیویں پھلاں اندر۔ پھل گلاب نی سیو

صوفی غلام مصطفیٰ تبسم (1899ء۔1970ء)

دکھ نوں سکھ دا روپ دتا اے۔ ہس ہس نیر چھپائے
اک اک راز ماہی دی خاطر۔ اساں سو سو جتن کمائے

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر (1900ء۔1974ء)

رکھیں لوکاں وچ فقیرا۔ ایسا بہن کھلون
توں ہوویں تے لوکی ہسن۔ نہ ہوویں تے رون

غلام یعقوب انور (جنم 1915ء وفات)

اکواری کتے شیشہ دل دا۔ چن نوں آیا ساواں
اج تک مینوں لوکی سمجھن۔ اوہدا ای پرچھاواں

عبدالغفور اظہر (1918ء۔1977ء)

اظہر مینوں تے انج پیا جاپدا اے۔ دنیا اج وی انکھ توں سکھنی ایں
جتھے بھائی نوں بھائی دا درد نہیوں۔ اوتھے ہور امید کیہہ رکھنی ایں

رشید انور (جنم 1923ء۔وفات 1992ء)

انوکھی دنیا دی کھیڈ مولا۔ انوکھے ویکھے نیں بھیت تیرے
کسے لئی خوشیاں دا چن چڑھدا۔ کسے دے لیکھاں دے وچ ہنھیرے

حفیظ تائب (جنم 1934ء)

مان میں کس تے کراں تے تیرے بناں
کون اے میرا سائیاں! تیرے بناں

نادر جاجوی (جنم 1934ء)

اک برکی اک سکی برکی جنہوں کاں نہ کھائے
پر دیساں وچ وسدی دھی تے ٹٹے دل دا مان

ماجد صدیقی (جنم 1938ء)

موسم وگدے کھوہ دے چکر۔ اکو گل ویران
سدھراں پھل مخبر دے ماجد۔ شام پیاں مرجھان

قدر آفاقی (جنم 1938ء)

مینوں جیہے کوڑ چڑھائی۔ پچھ نہ اوہدیاں صفتاں

Marfat.com

مٹھا بول تے ات رسیلا۔ جیوں گنے دی پوری

مختار جاوید انور (راقم) 1940ء

غیر تے مارن کدی کدائیں۔ راہوں چا کے پتھر
اپنے رکھن جھولی دے وچ۔ سدا ٹکا کے پتھر

پاکستان بن مگروں پنجابی نثر وچ وی چوکھا کم ہویا نثری ادب دیاں ساریاں صنفاں وچ لکھیا گیا۔ ڈرامے، ناول، کہانیاں، تے افسانے تخلیق ہوئے ویلے دے نال نال تنقید، تحقیق تے سفر نامے تے انشائیے وی لکھے گئے پر زیادہ توجہ افسانیاں، کہانیاں، ڈرامیاں تے ناولاں ول رہی۔ پنجابی دے پہلے ناول نگار جو شوا فضل ہوری نیں جنہاں دا پہلا ناول بر کتے 1960ء وچ چھاپے چڑھیا۔

پنجابی وچ تحقیق تے تنقید دھیان دین والیاں جنہاں لکھاریاں تے سوجھواناں زیادہ کم کیتا اوہناں چوں ڈاکٹر شہباز ملک، ڈاکٹر اسلم رانا، ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد توں علاوہ قدر آفاقی، پیر فضل گجراتی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر پروفیسر حفیظ تائب، ڈاکٹر اختر جعفری، تنویر بخاری تے سرفراز قاضی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ نثری ادب دیاں وکھریاں وکھریاں صنفاں دا ویروا انج اے۔

کہانی - پنجابی ادب دے فروغ لئی بابائے پنجابی ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں پنجابی رسالہ "پنجابی" کڈھیا۔ ایس رسالے وچ پرانے تے نویاں لکھاریاں ون سونیاں کہانیاں پیش کیتیاں۔ ایہہ کہانیاں ڈاکٹر صاحب ہوراں "لہراں" وچ کتابی صورت وچ چھاپ دتیاں۔ مڈھلے پنجابی کہانی کاراں چوں وقار انبالوی، صادق قریشی، شفیع عقیل، نور کشمیری، اکبر لاہوری، صوفی غلام مصطفیٰ تبسم، عبدالمجید سالک، حنیف باوا، تاج محمد خیال، بابا عالم سیاہ پوش، سجاد حیدر، نذر فاطمہ، تے فرخندہ لودھی، انور سجاد، بانو قدسیہ، رضیہ ناہید، سلمیٰ جبیں، چیف چوہدری، نظام الدین توکلی، ستنام محمود، رفعت رشیدہ سلیم نسیم، زاہدہ بٹ تے ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

1970ء تیک پنجابی نثری ادب دیاں ایہہ کتاباں چھپ چکیاں سن۔

کتاب داناں	لکھاری داناں
ڈوہنگیاں شاماں	نواز
دل دیاں باریاں	عبدالمجید بھٹی
اک اوپری کڑی	رفعت
کچ دی گڈی	حنیف چوہدری
اجو کی کہانی	محمد آصف خان
لمیاں اڈیکاں	اختر سلیمی
بھنبھیری	ڈاکٹر محسن مگھیانہ

ویلے دے نال نال پنجابی زبان تے ادب دے فروغ لئی کئی پنجابی رسالے وی نکلن لگ پئے جنہاں چوں پنج دریا پنجابی ادب، تے لہراں تے ماہنامہ حق اللہ دے نال ذکر دے قابل نیں۔ ایس توں علاوہ پنجابی زبان تے ادب دے فروغ لئی کئی تنظیماں وی ہوندوچ آئیاں جنہاں چوں پنجابی ادب سنگت، پنجابی ادبی مجلس، پنجابی ادبی پرھیا، وغیرہ ایس توں علاوہ روزنامہ "امروز" نے اپنے اخبار وچ

Marfat.com

پنجابی ادبی صفحہ وی شروع کر دتا۔ ریڈیو پاکستانی لہور توں وی کئی پنجابی پروگرام شروع ہون لگ پئے 1970ء تیک دے مشہور کہانی کاراں چوں باغ حسین کمال، عبدالغفور اظہر، سلیم خان گمی، کنول مشتاق، عاشق رحیل کہکشاں ملک، محمد آصف خاں، الطاف قریشی، شمیم چوہدری، اعجاز احمد بھٹی، رشیدہ سلیم سمیں، انور علی، ماجد صدیقی، ارشد میر، شفقت تنویر مرزا، ستنام محمود تے افضل احسن رندھاوا دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

1980ء تیک کہانیاں دے ایہہ مجموعے چھاپے چڑھے

کتاب داناں	لکھاری داناں
رن تلوار تے گھوڑا	افضل احسن رندھاوا
کالیاں اٹاں کالے روڑ	انور علی
کچیاں کندھاں	مشتاق باسط
لہو دی خوشبو	سلیم خان گمی
کاغذ دی زنجیر	نذر فاطمہ
چانن اک دیوا	آغا اشرف
اکبر کہانیاں	اکبر لاہوری
زلفاں چھلے چھلے	خالدہ ملک
دل اک دیوا	آغا اشرف
کونج کہانی	قبال صلاح الدین
سانوی دھپ	اسلم رسول پوری
منزلاں تے پندھڑے	فرحت نواز
لدپریت	حسین شاد

ڈرامہ - جیویں کہ پہلوں عرض کیتا گیا اے پئی نظم دی بجائے نثر ول بہت گھٹ توجہ دتی گئی پہلا پنجابی ڈرامہ "ہوا نے ہو کے" 1957ء وچ چھاپے چڑھیا جس نوں سجاد حیدر ہوراں لکھیا سی۔ اوہناں دے بے شمار ڈرامے ریڈیو توں نشر ہوئے۔ ایس توں بعد جیہڑے ڈرامہ نگار داناں پنجابی نثر وچ زیادہ نمایاں وکھالی دینداد اے اوہ نیں آغا اشرف ایس توں بعد اشفاق احمد ہوراں ڈرامے لکھے جیہڑے ریڈیو پاکستان لہور توں "ٹاہلی دے تھلے" دے ناں نال نشر ہوئے تے بعد وچ کتابی شکل وچ شائع وی ہوئے۔ ویلے دے نال نال کئی ہور ڈرامہ نگاراں وی ڈرامے لکھے جیہڑے کتابی شکل وچ شائع وی ہوئے تے ریڈیو تے ٹی وی توں نشر وی ہوئے۔ ایناں ڈرامہ نگاراں وچ ڈاکٹر طارق عزیز، اشفاق احمد، منو بھائی، اصغر ندیم سید، نواز، حسین شاد، فخر زمان، یونس جاوید، بانو قدیہ، ناصر بلوچ تے منشایاد دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

ناول - پنجابی نثر وچ ناول ول وی بہت گھٹ دھیان دتا گیا۔ پہلا پنجابی ناول 1950ء وچ چھاپے چڑھیا جنہوں جوشوا فضل دین ہوراں لکھیا سی۔ ایس توں بعد عبدالمجید بھٹی ہوراں دا پنجابی ناول "ٹھیڈا" 1960ء وچ چھاپے چڑھیا تے افضل احسن رندھاوا ہوراں دا ناولٹ "دیواتے دریا" پہلی

Marfat.com

واری "پنجابی ادب" وچ 1961ء وچ چھاپے چڑھیا۔ ویلے دے نال نال ناول نگاراں دی تعداد وچ وادھا ہوندا گیا۔ انج 1971ء توں 1994ء تیک دے عرصے وچکار تقریباً 23 ناول چھاپے چڑھے۔ پنجابی ناول تے ناول نگاراں دا ویرواپیش خدمت اے۔

کتاب داناں	لکھاری داناں
ٹھیڈا	عبدالمجید بھٹی
دیواتے دریا، سورج گرہن	افضل احسن رندھاوا
دولبہ	
سانجھ، چن عربوں چڑھیا،	سلیم خان گمی
رت تے ریتا	
بولدے پتھر	انور قریشی
پہاج، نازو	ظفر لشاری
ہٹھ	ڈاکٹر محمد باقر
دل اک دیوا	آغا اشرف
پکھیرو	مستنصر حسین تارڑ
بلدے دیوے	رضیہ نور محمد
نال میرے کوئی چلے	احمد سلیم
کھیڈ مقدراں دی	راجا محمد احمد
ست گواچے لوک، اک مرے	فخر زمان
بندے دی کہانی، بندی وان	
بے وطنا	
سکے بانی	اعجاز الحق
چکڑ رنگی مورتی	کہکشاں ملک
شام رنگی کڑی	نواز
چیتر باغ	سجاد حیدر
اتوں ڈگی	تنویر بخاری

شعری تے نثری پنجابی ادب دے ویروے توں ایہہ گل یقین نال آکھی جا سکدی اے پئی پنجابی زبان دو جیاں زباناں نال موہڈھے نال موہڈھا جوڑ کے کھلون جو گی ہو چکی اے۔ مستقبل قریب وچ ایہہ زبان ہور ودھے پلے گی انشاء اللہ۔

Marfat.com

سوال نمبر 11 ☆ پنجابی نعت دی ٹور بارے تسی کیہ جاندے او؟ یاں
o پنجابی نعت دی ابتداء تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے او؟ یاں
o پنجابی نعت دی تعریف تے تاریخ بیان کرو؟

جواب ☆ نعت پنجابی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی نعت پنجابی کلاسیکی ادب توں لے کے اجو کے دور تیک لکھی جارہی اے۔ پنجابی نعت بارے لسانیات دے ماہراں اپنے اپنے اندازو چ ایس دی تاریخ بارے انج لکھیا اے۔

☆ "پنجابی ادب دی تاریخ" دے خالق عبدالغفور قریشی ہوراں موجب "نعت اجہی نظم ایں جس وچ حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی تعریف بیان کیتی جاوے تے تقریباً ہر پنجابی دے مسلمان شاعر نے لعتاں لکھیاں نیں (ص۔71)

☆ راجا رشید محمود ہوراں "پنجابی نعت' دے مضمون بیٹھاں لکدھے نیں۔

"حضور سرو کائناتؐ دا اسم گرامی محمدؐ اے جس دا مطلب تعریف کیتا گیا اے۔ حضورؐ پرنور دے نام نامی توں ایہہ ظاہر ہوندا اے کہ سرکار دی تعریف اول توں اے لبد آباد تیک روے گی۔ جدوں کجھ نہیں سی آپؐ دے نام دی تعریف ہورہی سی۔ جدوں کجھ نہ ہوے گا۔ ایہہ ہورہی ہووے گی کیونکہ حضورؐ دی تعریف خود خالق و مالک فرماندا اے۔ اوس نے حضورؐ دا ذکر پاک حضور دی خاطر اچا کرن دا اعلان کیتا اے۔

اللہ تعالیٰ تے اوہدے فرشتے حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی تعریف کردے نیں تے ایس لئی اہل ایمان نوں وی ایہدا شغل رکھن دی مت دتی اے۔

الیدا مطلب اک پاسے تے ایہہ اے کہ ہر مسلمان اپنے آقا و مولاؐ دے حضور درود و سلام دیاں ڈالیاں پیش کردا رہے ایہناں دی تعریف وچ تر زبان رہوے تے اک مطلب ایہہ وے پئی مسلمان ایس مدوچ اپنے عجز و اعتراف دی کردا روے کیوں جے حضور دے مرتبے توں واقف تے صرف ذات خداوندی ای اے تے ثنائے خواجہ آخر کار اوہدے تے ای چھڈنی پیندی اے۔

اہل ایمان نے اپنے عجز تے اعتراف نال مڈھوں حضور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی تعریف کیتی اے تے نثر راہیں وی تے نظم راہیں وی۔ ہر زبان دے شاعراں اپنے آقا حضورؐ دی بارگاہ وچ ہدیہ عقیدت وارادت پیش کردے آئے نیں۔ پنجابی زبان دا تے خمیر ای تصوف وی گاھا اے فیر پنجابی دا زیادہ تر ذخیرہ ادب شعراں وچ اے۔ چنانچہ تقریباً ہر قابل ذکر پنجابی شاعر نے اپنے آقا و مولاؐ دے دربار وچ منظوم ہدیہ عقیدت پیش کیتا اے۔ پنجابی وچ کجھ نعتیہ اشعار بابا نانک دے نیں۔ پنجابی وچ ایس توں پہلوں نعت دا کوئی شعر نہیں ملدا۔ (سانجھ ادب دی۔ ص۔167)

مکدی گل ایہہ وے پئی نعت اوس نظم نوں آکھیا جاندا اے جس وچ اللہ سوہنے دے حبیب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی بڑائی تے وڈیائی بیان کیتی جاوے۔ نعت شریف دے شعراں وچ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم دے اخلاق اسوۂ حسنہ تے سیرت پاک نوں بیان کیتا جاندا اے پنجابی

Marfat.com

دے کلاسیکی ادب تے جھات پایئے تے ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی کلاسیکی ادب دے سبھناں لکھاریاں تے شاعراں نثر تے نظم وچ حمد توں بعد نعت شریف لکھی اے۔ ماضی وچ قصے کہانیاں دیاں نثری تے شعری کتاباں دا مڈھ حمد یہ کلام تے نعتیہ کلام توں بھدا اسی جد کہ اجو کے دور وچ نعت دیاں وکھریاں کتاباں وچ چھپن لگ پیاں نیاں۔ بعض لکھاریاں تے شاعراں اپنی حیاتی نوں نعتیہ کلام لئی وقف کر چھڈیا اے۔ اللہ سوہنے دے فضل تے کرم نال اجہے لکھاریاں تے شاعراں دا ناں نعت دے حوالے نال بڑا مستند سمجھیا جاندا اے۔ مثال دے طور تے اعظم چشتی۔ پروفیسر عارف عبدالمتین، پروفیسر حفیظ تایب، پروفیسر آفتاب احمد نقوی شہید، محمد علی ظہوری تے پیر مہر علی شاہ وغیرہ۔ ایس توں علاوہ سر کڈھویں نعت گو شاعراں وچ عبدی کودھن، شاہ حسین، سلطان باہو، بلھے شاہ، حافظ بر خوردار، عبداللہ لاہوری، علی حیدر، سید وارث شاہ، سچل سرمست، احمد یار مولوی، مولوی غلام رسول، مولوی عبدالستار، میاں محمد بخش، خواجہ غلام فرید، مولوی غلام رسول عالم پوری، سید مہر علی شاہ، معرج دین اختر، راقب قصوری، پیر فضل گجراتی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، روف شیخ، سلیم کاشر، منظور وزیر آبادی، یونس احقر، فقیر قادری، حمید صابری، طالب چشتی، اعظم چشتی، محمد علی ظہوری، صائم چشتی، مختار جاوید انور، طارق گجر، طاہر لہوری تے عبدالرشید نیازی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی نعت دی صنف نوں سبھناں شاعراں تے خاص طور تے مسلمان شاعراں اپنایا اے۔ چونویں نعت گو شاعراں دا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

بلبا نانک (1469ء ــــــ 1539ء)

؎ محمدؐ من توں، من کتاباں چار
من خدائے رسول نوں سچا ای دربار

عبدی کودھن

؎ پہلوں حمد خدائے نوں تس تھیں بعد صلوۃ
آکھاں خاصی روح نوں بہت تحیت ساتھ
جو آئے وچ پیغمبراں سبھناں دا سردار
اوس محمدؐ نام ہے خالق دا مختار

شاہ حسین (1539ء ــ 1599ء)

عشق نبی سرورؐ دے مینوں ڈا دھا چینک لایا جے
زلفاں کھول بیراگن ہویاں گھر گھر الکھ جگایا جے
زلف والیل تے مکھ دا شمس مینوں سوہنا نظراں آیا جے

حافظ بر خوردار (1620ء ــ 1658ء)

حضرت حکم کریندے نیکی، منع کرن برہائی
حضرت جہیا سجا نہ کوئی اوہناں کماں وچ بھائی

Marfat.com

جاں دنیا تے حضرتؐ آیا۔ اول ایہہ نشانی
جوہت دنیا اتے آہے' ہوئے کل فانی

سلطان باہوؒ (1629ء__1691ء)

الف اندر وچ نماز اساڈی ہکے جانیتوے ہو
نال قیام رکوع سجود کر تکرار پڑھیوے ہو
ایہہ دل ہجر فراقوں سڑدا ایہہ دم مرے نہ جیوے ہو
سچا راہ محمد والا باہو جیں وچ رب لبھیوے ہو

علی حیدر (1690ء__1788ء)

الف احد وچ میم دا گھنگھٹ چھپن چھوٹ دراز تھیا
اک نقطہ وحدت والا جنبش کھا دراز تھیا
اساں راگ پریم دا سنیا سوسازاں دا ھن ساز تھیا
وحدت دے دریا اندر علی حیدر میم دراز تھیا

حضرت بلھے شاہؒ (1692ء__1758ء)

کن کہا فیکون کہایا۔ بے چونی سے چون بنایا
احد دے وچ میم ولدیا۔ تاں کیتا ایڈ پسار
پیر پھغمبر اوس دے سردے۔ انس ملائیک سجدہ کر دے
سر قدماں دے اتے دھر دے۔ سب سے وڈی اوہ سرکار

سید وارث شاہ (1766ء1798ء)

قصیدہ بردہ شریف دے منظوم پنجابی ترجمے دا نمونہ پیش خدمت اے۔

حضرت سرورؐ دونہاں جہاناں نالے جن آدم دا
ساری خلقت وچوں چنیا مہر عرب عجم دا
حضرت وچ مٹھا سے خلقت سبھ نبیاں تھیں خالق
علم عمل وچ ثانی نہ کو نہ صفتاں وچ لائق

سچل سرمست (1740ء__1826ء)

کل نبیاں دا سردار محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
بحر عرف معراج محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
قاب قوسین او ادنیٰ
شرف قوسین معراج محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم

احمد یار مرالوی (1768ء__1845ء)

والی وارث اول آخر ہیں دو نہاں جہاناں دا
کل طفیل ترے وچ آیا باعث زمیں اسماناں دا

Marfat.com

جبرئیل نقیب سدا وے محرم نہیں مقاماں دا

مولوی غلام رسول غلام (قلعہ میاں سنگھ والے)

صبا روضے رسولؐ جائیں
مرا احوال رو رو کے سنائیں
اکٹے عشق دے جل بل گیا جی
کہو اس درد دا دارو کراں کیہ

مولوی عبدالستار (1823ء1913ء)

کفروں رات ہنیری آہی۔ چند مبارک آیا
جلوہ نوروں طبق زمین پر۔ گھر گھر چانن لایا
بخت بلندی حمیاں دے رحمت بے اندازہ
رہبر آپ وکھاون آیا رحمت دا دروازہ

میاں محمد بخش (1830ء__1907ء)

واہ کریم امت دا والی مہر شفاعت کردا
جبرائیل جیے جس چاکر نبیاں دا سر کردہ

خواجہ غلام فرید (1841ء__1901ء)

عرب شریف ہے سوہنی ساری۔ نازک نازو تے متواری
تھیواں واری لکھ لکھ واری۔ دار نبی مختار دی ہے
آنگن نہ بھاوے تے گھر کھاوے۔ ساڈے توں نہالی تاوے
کائی شے اصلوں محض نہ بھاوے۔ سک ہک سانول یار دی ہے

مولوی غلام رسول عالم پوری (1849ء__1892ء)

جوہر عرض وجود خلائق۔ اصل اصول کمالی
امت خیر امم دا والی۔ نام محمدؐ عالی
رحمت عالم سایہ عالی۔ قامت سایوں خالی
تے محمود مقامی معلّٰی۔ خاص عطا نرالی

سید مہر علی شاہ (وفات 1937ء)

اج سک متراں دی ودھیری اے
کیوں جنڈری اداس گھنیری اے
لوں لوں وچ شوق چنگیری اے۔ اج ناں لائیاں کیوں جھڑیاں
سبحان اللہ ما اجملک۔ ما رحمتک ما اکملک
کتھے مہر علی کتھے تیری ثناء۔ گستاخ اکھیں کتھے جالڑیاں

Marfat.com

مولوی نبی بخش حلوائی (جنم ۱۸۵۰ء۔ وفات ۱۹۴۵ء)

صاحب تاج معراج براتے خاص نشانیاں والا
قحط بلا طاعون مٹائے دور کرے دکھ پالا
سورج خاص ہدایت والا فضلوں رب چمکایا
وچ ظلمات ہنر یاں دے اس چنے نور کھنڈایا

معراج دین اختر (جنم 1909ء وفات 1970ء)

اوہنوں مولا مدینے دا گل لاوے۔ تھاں تھتھانہ کوئی جیہڑے نتھاویں دا ناں
اختر اوہناں دی نازکی وسناں ایں۔ بھار چکیا جنھاں پرچھاویں دا

راقب قصوری (1883ء__1936ء)

یا محمدؐ یا محمدؐ آکھدی کر پھیریاں
تیری ہندی چنگی مندی در تیرے دی چیریاں
برہوں جلیاں لاناں بلیاں' گلیاں گلیاں کوکدی
بوہڑ سائیاں کہیاں ہائیاں سانوں لوڑاں تیریاں

پیر فضل گجراتی (1897ء__1972ء)

نسی چن تڑٹے ہوے دے چاہویں سوتے ٹکڑے جوڑ دیو
کہہ آکھاں کیوں دل مرے نوں پیوند لگایا نہیں جاندا
کجھ دید دیاں مشتاقاں نوں لوڑاں نیں نویں حیات دیاں
کیوں پلہ کر برویمانی در اج توں سرکایا نہیں جاندا

عبدالغفور اظہر (1918ء 1977ء)

جشہ کنبدا کالجہ ڈولدا اے۔ ناں کجھ بولیاتے ناں کجھ کہیا جاندا
جدوں عشق رسول نے کھچ پائی۔ مونہوں بولیاں بانجھ نہ رہیا جاندا
کلمہ پاک پڑھیاں پتہ لگ جاندا۔ کیڈا شان اوس پاک رسول دا اے
دونویں ہونٹھ اک دوجے نوں چمدے نیں۔ جدوں ناں محمدؐ دالیا جاندا

پروفیسر حفیظ تائب (جنم 1934ء)

اوہدی سیرت سیدھا رستہ دسے گی' حشر سمے تک آون والیاں نسلاں نوں
اوہدا اسوہ کافی ہر دور لئی۔ ہن نہیں لوڑ کسے رہبر دی لوکاں نوں

مختار جاوید انور (جنم 1940ء)

مینوں جے بلاوا آ جاوے۔ اک وار مدینے والے دا
میں اکھیاں وچ اتار لواں۔ دربار مدینے والے دا
میں کیڑی شے تے مان کراں۔ میں کیڑی شے قربان کراں
جند جان مدینے والے دی گھر بار مدینے والے دا

Marfat.com

مارق گجر (جنم 1969ء)

کوئی سوچ مدینیوں گانہہ نہ گئی لکھاں سوچاں دماغ دے ول آئیاں
ایس کھوجی پکیر ڑے پیر دے ساں بڑیاں بھلاں سراغ دے ول آئیاں
سانوں جگ نے چن دے راہ لایا پر ایہہ نظراں ہیداغ دے ول آئیاں
لو گھٹی نہ طیبہ دی لاٹ والی بڑیاں پھوکاں چراغ دے ول آئیاں

نعت شریف دے ٹھ تے ٹور دے ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی نعت واقعی شاعری دی اک پرانی تے مشہور صنف اے تے ایس دا مستقبل دی روشن وکھالی دیندا اے۔

سوال نمبر 12 ☆ کافی دی ٹور یارے کسی کیہ جاندے او؟ یاں
کافی دی ابتدا ءتے ارتقاء بارے کسی کیہ جاندے او؟ یاں
کافی دی تعریف تے تاریخ تے چانن پاؤ؟

جواب۔ کافی پنجابی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے۔ کافی عربی دا لفظ اے جیہڑا کھی توں نکلیا اے۔ ایس دے معنے کافی 'بوہتا' پورا یاں کفایت کرن دے نیں۔ لسانیات دے ماہراں موجب کافی دا لفظ کہف توں بنیا اے جس دا مطلب غاریاں کھوہ دے نیں۔ کجھ سیانیاں کافی نوں اصحاب کہف نال جوڑیا اے جنہاں دا ذکر قرآن مجید وچ درج اے ایناں اللہ دے نیک بندیاں غار وچ رہ کے اللہ تے اللہ دے رسولؐ دی عبادت کیتی۔ اینان دی نیکی' پارسائی پرہیز گاری تے عبادت ریاضت پاروں ایناں نوں اصحاب کہف آکھیا جاندا اے۔

کافی دی تعریف تے تاریخ بارے لسانیات تے تعلیم دے ماہراں وکھو وکھ وچاراں دا اظہار کیتا اے۔ جنہاں دا ویروا پیش خدمت اے۔

○ عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی تاریخ" وچ آکھدے نیں۔ پئی کافی اصل وچ عربی قوالی دا بگڑیا ہویا روپ اے۔ عربی نعتاں وچ کفائت کرن والی منظوم بندش نوں کافی آکھیا گیا اے پر عربی شاعراں وچ کافی عنوان دی کوئی مثال نہیں ملدی۔ سگوں منکوت کافی دی ترکیب لفظی نوں اہمیت قوالی دے میل نال پوری کیتی گئی نظم واسطے استعمال کر لیدے نیں۔ پنجابی وچ کافی اک بے مثل صنف اے جیہدی مقبول عام دے درجے تیک بچی ہوئی اے۔ ایس وچ تن تن چار چار مصرعیاں دا اک بند ہوندا اے۔

آخری مصرعہ بار بار آوندا۔ جس نوں دہرایا جاندا اے کیونکہ کافی وچ ٹیپ دا بند جاں قافیہ' اکثر اک مطلع' اک مصرعہ یاں پورا شعر اپنی تھاں کافی ہندا اے۔ (ص۔79)

○ قدر آفاقی ہوری کافی تے کافیاں شاہ حسین دے عنوان ہیٹھاں آکھدے نیں۔
لفظ کافی بارے بہت سارے علمی کھوجیاں مختلف خیال ظاہر کیتے نیں۔ کافی دے لفظی معنے کجھ وی ہون' اصطلاح وچ کافی اوہ قطعہ اے جس وچ سر تال نوں مکھ رکھ کے گھٹ توں گھٹ لفظاں وچ انگریزی دی نظم "سانیٹ" وانگوں اک مکمل تے پوری گل بڑے ڈھکویں' پھبویں تے سگویں ڈھنگ نال بیان کیتی جاندی اے تے اوہدے وچ شاعری دیاں ظاہری پابندیاں نوں وی ایناں سامنے

Marfat.com

نیں رکھیا جاندا۔ سگوں موسیقی جیہڑی کہ شاعری دی بھین اے۔ نوں زیادہ اہمیت دتی جاندی اے۔ کافی وچ عشق محبت پیار، ہجر، وچھوڑا، وصال تے ازلی محبوب دی سک کھچ تے تڑپ بارے مضمون سموئے جاندے نیں۔

○ کافی دا لفظ عربی دے کلی نال تعلق رکھدا اے جیدے معنی کافی ہونا، بتھیرا ہونا، پورا کرنا، پوری پانا، کفایت کرنا ایں۔ قرآن پاک وچ آوندا اے "رب دی گواہی کافی اے" ایس لحاظ نال کافی اوہ نظمایا جہیا قطعہ اے جس دے ہندیاں اوس خاص موقع تے کسے ہور شے دی سک محسوس نہ ہووے تے کافی سن کے بندہ اک سکون جہیا محسوس کرے جیویں اوہدی کوئی اندرلی بھکھ لہہ گئی ہووے کیوں جو کافی وچ دل دیاں پیڑاں دا درد لبھدا اے۔ (ص 363 لعلاں دی پنڈ)

○ وارث سر ہندی ہوراں "کافی" نوں اک قسم دی راگنی قرار دتا اے۔

○ محمد غوثی مانڈوی ہوراں "کافی" نوں سندھ دے مشہور راگاں وچ اک راگ منڈے نیں۔

○ لسانیات تے تعلیم دے ماہر جناب میاں ظفر مقبول ہوراں اپنے مضمون "کافی دی ٹور" وچ لکھدے نیں مخدوم محمد زمان طالب المولیٰ آکھدے نیں۔ دراصل ایہہ لفظ قافیہ اے جس وچوں لفظ کافی بمعنی "الکلام المقضی" اے یعنی قافیہ والا کلام بیت شعر وغیرہ۔ ڈاکٹر نبی بخش بلوچ اپنیاں ساریاں کتاباں وچ اکو گل دوہرائی اے "سندھی نظم وی تاریخ وچ کافی جس نوں غلطی نال کافی لکھیا جاندا اے۔ عربی نظم "قافیہ" قصیدہ نظم دا سولا سندھی ناں اے۔ ایہہ نظم قصیدے دی بیت والی تے ایس پاروں ایس وچ تعریف (صفت تے ثناء) توں لیکے پروفیسر کلانچوی ایس نوں انگریزی دی لیرک (LYRIC) نال جوڑدے نیں۔

○ لسانیات دے ماہر جناب محمد آصف خان ہوراں موجب "شاہ حسینؒ ہوراں توں پہلوں کافی گرہ گرنتھ صاحب وچ گرو نانک دیاں تن کافیاں ملدیاں نیں جنہاں دا تعلق راگ آس، راگ سوہی تے راگ ماروا نال اے۔

○ ڈاکٹر میمن عبدالمجید ہوراں موجب کافی سندھی شاعری دی مشہور صنف اے جیویں کہ غزل نظم، گیت وغیرہ نیں۔

○ ڈاکٹر شہباز ملک ہوری کافی نوں فقیرانہ گیت آکھدے نیں۔

کافی دی تعریف تے تاریخ دے ویروے توں ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدی اے کافی واقعی پنجابی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے۔ تے شاہ حسینؒ ہوراں نوں "پنجابی کافی" دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے۔

کافی وچ عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری، نیک عمل تے چنگے کم کرن دی پریرنا کیتی جاندی اے۔ ایس توں علاوہ حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندیاں دی ہدایت وی کیتی گئی اے۔

پنجابی کافی نگاراں دے ناں پیش خدمت نیں کیفی جام پوری ہوراں موجب مولوی عبدالکریم، علی حیدر، سچل سرمست، منشی غلام حسن شہید، فرید سہروردیہ جوگی، عمر خان شاہد، حاجی اللہ بخش خادم، مولانا حافظ نصیر الدین، محرم بہاولپوری، غلام رسول، خان، جانباز تے سید غلام رسول عاصم اچوی

Marfat.com

دلشاد کلانچوی موجب صالح محمد 'دلدار بلوچ' غلام حسین غلام زائر 'اقبال سوکڑی' نقوی احمد پوری' صدیق طاہر 'سرور کربلائی تے سفیر لاشاری۔

سیٹھ عبدالرحمان ہوراں دیاں کتاباں چوں کجھ ہور کافی نگاراں دی دس پئی اے جنہاں داویرواانج اے۔

شاعر داناں	کافی دی کتابی داناں	شاعر داناں	کافی دی کتاب داناں
حافظ غلام محمد بلوچ	عاشق پریشان	کرم ڈیراوری	فسانہ عشق المعروف گلزار کرم
محمد بخش ممڈن	فراق عشق مجموعہ	حفیظ اللہ	افغان عاشق
حافظ محمد خان	کافی بہاول خان	عاجز	کافی بہاول خانہ جمو مولود شریف
سائیں شہباز	کافیاں	فضل فقیر الٰہی طالب	کافی چناوڑیاں والی جدید
عاشق محمد	کافیاں اردو ہندی	کمال خان	کافیاں کمال خان
اللہ بخش شائق	گلہن عشق مولود شریف	اللہ ڈیوایانون پرجوش	کلام پرجوش
محمد کمال نان	گلزار سخن	مستن خان ملتانی	گلاستہ الٰہی مجمونہ کافیں الملے بہ بحر افراق
خواجہ غلام فرید	مجموعہ کافیاں	عبدالغفور طالب	مجمونعہ کافیں دوڑہ جات
مخدوم ولایت حسین	معہ غزلیاں کلاں	مولی فیر الدین صابر	پادگار صابر
احمد بار احمد	نار گل	(مجار الفراق)	
سید جہاں شاہ مجروح	بحر الفراق معہ ابیات	عبدالکریم ملتانی	بے درد داتیر
	وکافیاں مجروح شاہ	فیض محمد دلچسپ	ٹھڈرے ساہ
غلام رسول حسرت	تیر فرقت سوہنی تے گھڑا	محمد یار ہیر نگ	سانول دی نگری
		گل محمد زائر	خمار العاشقین
محمد عظیم افغان	چمن عشق	شیخ اللہ وسایا و سنوں	خیال عشق
مولوی نصیر الدین (مرحوم)	خیاباں خرم	سید مبارک شاہ	داغ جگر
غلام حیدر خان	در یتیم	فیض غلام نبی عطر	دل بہار
قیصر ملک	دھیاں نمانڈیاں	یمین شاہ ساجد	ڈکھاں دی پنڈ
دلدار بلوچ	ڈھکاں دی چھاں	صادق بشیر	رت دیاں ہنجواں
دلدار حسین بلوچ	شب ہجراں	محمد بخش نورور	شعلہ دلسوز
محمد الیاس مسافر	رموز الطیفیق	مولوی پیر بخش	رہنمائے عشق

Marfat.com

ماہر لسانیات جناب ڈاکٹر شہباز ملک تے سبط الحسن فخیم دی کھوج موجب حشمت شاہ مجید تے حسین نظامی ہوراں وی کافیاں لکھیاں نیں۔ مشہور کافی نگار شاعراں دا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

سچل سرمست (1740ء__1826ء)

چھوڑ کے جھنگ سیالیں دا میاں میں ویساں تخت ہزار
بابل ویہڑے مائیوں بھینوں حیلے کرن ہزار
میں تاں شرم حیا کنوں کپسیاں وے
لوکاں دا کوئی غرض نہ مینوں رواں زار و زار
رنگ پور میرے روح نہ بھاوے وے کھیڑے سبھے خوار

سید اکبر شاہ (وفات 1858ء)

دھولی مینوں دھودے دوپٹہ یار دا
پریم نگریا کنھ چڑھائیں
ونگالیں نیں عشق دی کھاردا
نیناں دی ٹوبھی وچ دروداں دا
پانی صابن ملیں استغفار دا

احمد شاہ سید (1838ء-1900ء)

تیری واحد ذات نیاری اے
واہ واہ سوہنی کھیل کھلا اے
توں سلطان بڑا سلطاناں دا۔ تو رازق رزق پہچاون دا
توں مالک دوہاں جہاں دا۔ تیرا قاعدہ فضل کماون دا
ہر اک نوں تیری یاری اے۔ سانوں مدد تیری بھاری اے
تیری واحد ذات نیاری اے۔ تیری واحد ذات نیاری اے

میراں شاہ سید (1839ء_1925ء)

واہ واہ عشق پیارا زور۔ میں ول کر کے آیا شور
ٹٹی عقل فکر دی ڈور۔ باجھوں یار نہ سمجھدا ہور
برہوں لال بھبھوکا لایا
میرا تن من پھوک جلایا
کہیا مجرا تیر چلایا۔ باجھوں پیار طلب نہ ہور
ویکھو ایس عشق دے کارے بھلے علم کتاباں سارے
سبھے کر چترائی ہارے۔ وچ تیل دے رہندا پھور

Marfat.com

واہ واہ عشق پیارا زور۔ میں ول کر کے آیا زور

لھوشاہ(1865ء_1947ء)(نظریہ وحدت الوجود)

ہر ہر وچ نور الٰہی۔ دل پر ویکھن بہت صفائی دا
پر کتے نہ آئی جائی۔ کتے غیر نہ نظری آیا ہے
جد مرشد کرم کمایا ہے' یکتائی دا سبق پڑھایا ہے
ہر ہر وچ ہر دکھلائی دا اساں ہر نوں ہر جا پایا ہے
کتے ہابیل۔ قابیل ہو لڑدا ہے کہ آپ چنا چڑھ سڑدا ہے
اتے چھری حلق اتے دھردا ہے۔ کتے مصر بازار وکایا ہے
کتے ہجر اندر نجور ہویا کے آرنی کہ محمود ہویا

مولا بخش کشتہ(1876-1955ء)

نت عاشق رہن نرالے جی
جن پیتے پریم پیالے جی
جن پریت پیا سنگ لائی ہے
اون رمز حقیقی پائی ہے
سب اک وجود خدائی ہے
نہیں دوسرے وچ خیالے جی

حیدر شاہ سائیں(1901-1972ء)

کونتاں والیاں لے گل ستیاں
پاپن دیاں تھک گئیاں اکھیاں
ہاں ری سکھی ری
نیاں دے پڑت پھوہار
کہ کب گھر آوندے
حیدر شاہ تیرے بھاگ چنگیرے
شاہ جیلان نے پائے پھیرے
ہاں ری سکھی ری
جاگے ہم رے بھاگ
کہ کب گھر آوندے

سائیں مولا شاہ(1876-1944ء)

نوشہ ماہی رمزاں والا
قدرت تے اسرار ہے
ہر گھر دے وچ ڈیرا کر کے
کہہ کہہ شور مچا گیا

Marfat.com

مولا شاہ وفی انفسکم
لمبو بیٹھا تان کے
جیوں کہ جھڑیاں والا بدل
سورج چا چھپا گیا

عبدالرحیم (1906-1982ء)

ایہہ دنیا گھورکھ دھندا اے
سبھ وہم خیال دا پھندا اے
جنہے توڑیا وہم دا پھندا اے۔ اوہنیں ویکھ لیا اوہ بندہ اے
جو اس دنیا تے اندھا ہے۔ اوہ آخر نوں وی اندھا اے

عالم شاہ نوشاہی بلبا (جنم 1909ء)

سیونی مینوں دیو مبارک سچیار میرے گھر آیا
کی کہے ایہہ نور الٰہی وچ محمدؐ آیا
احد 'م' دا برقع پا کے اپنا بھیس وٹایا
مل گیانی مینوں مرشد کامل۔ احمد نام دھرایا
مرشد والی میم دے وچوں راز نیارا، پایا

دائم اقبال دائم (جنم 1909-1983ء)

اج ستیاں سب کجھ کھونا ایں۔ مڑ داغ تیرا کس دھونا ایں
توں دن چڑھیا تے رونا ایں۔ جد ہونا سانج سویرا ای
اٹھ دیوا بال
کیون لمبڑے پیر پسارے نی۔ ساہ تیرے ڈھگ ونجارے نی
پے تھر تھر کنبدے تارے نی۔ ایس نگری اکو پھیرا ای
اٹھ دیوا بال

محمد اسماعیل منظر (جنم 1910ء)

کیوں پھرنی اے انبھول کڑے
تیرا مولا تیرے کول کڑے
اکو الف اکیلا واحد اے
نہ اوہ مولوی ملاں زاہد اے
نہ اوہ بندہ عبد تے عابد اے
اوہوی جان توں جند اپنی گھول کڑے

نجم حسین سید (جنم 1927ء)

بوہے مار کے سو جاؤ
جس ویلے رات آوے گی

Marfat.com

اسیں گھر نہیں ہونا
بھاویں ست خدائیاں لنگھ کے آوے
بوہے بوہے آن صور وجائے
گلی گلی وچ پلصراطوں ڈھاوے
انین گھر نہیں ہونا

سید اصغر علی (جنم 1929ء)

کدی نظر نال نظر ملاوندے نیں۔ کدی رس رس یار مناوندے نیں
کدی یار وے وچ سماوندے نیں۔ کدی یار نوں وچ ساوندے نیں
کلی عاشق راہ وچ پاوندے نیں
اک دنیا نویں وساوندے نیں

منظور احمد (جنم 1934ء)

موت پنگھوڑے دے وچ لیٹی۔ جندڑی مانے لوری
موت دی نیندر نے لے جانا۔ روح نوں زورا زوری
تن پنگھوڑا تے سادہ ڈوری۔ تے جندڑی لورم لوری
ذکر بناں عملاں دی لوری۔ کاغذ وانگوں کوری
لوری ورد وصل دا رستہ۔ صدق صفا دی منزل
عشق حسین وا سر نیزے تے تے دے شہادت لوری
اکھوں میسٹی نندر سوندا مار کے حرص ہوس نوں
جس دے تن پنگھوڑے والی مرشد دے ہتھ ڈوری

تنویر بخاری (جنم 1939ء)

مینوں بوجھے دے وچ پا لے
ماہی وے میں مٹھی چیجی مینوں مکھیاں کنوں بچا لے
مینوں بوجھے دے وچ پا لے
ماہی دے جگ بویت ندیدا۔ مشری ویکھ نہ کوئی کھائے
مینوں بوجھے دے وچ پا لے
بھاری لگدی اے مٹی پھر کے ہولا پھل بنا کے
مینوں بوجھے دے وچ پا لے

اشرف پال (جنم 1939ء)

نچے جند ملنگی
تھیا تھیا تھیا
ویکھ سائیں دی رنگنی
تھیا تھیا تھیا

Marfat.com

لوں لوں جھمر پاوے
پل پل حال کھڈا وے
برہوں کلیجہ ڈنگنی
تھیا تھیا تھیا
نچے جند ملنگنی
تھیا تھیا تھیا
پھر نائیں مڑیا مڑیا
بن تیرے او اڑیا
گھڑی نہیں ہن لنگھنی
تھیا تھیا تھیا
نچے جند ملنگنی
تھیا تھیا تھیا

مختار جاوید انور (جنم 1940ء)

مینڈے ستڑے لیکھ جگا سائیں۔ مینڈی اجڑی جھوک وسا سائیں
ہنجو آں نے جھڑیاں لائیاں ہین
ڈکھاں نے گھیریاں پائیاں ہیں
انور تے کرم کما سائیں
مینڈے ستڑے لیکھ جگا سائیں۔ مینڈی اجڑی جھوک وسا سائیں
رحمت دی بدلی چھائی ہے
آساں نے جان مکائی ہے
کر کرم تے جھاتی پا سائیں
مینڈے ستڑے لیکھ جگا سائیں۔ مینڈی اجڑی جھوک وسا سائیں

لطیف قریشی (جنم 1940ء)

رانجھے مجھیاں چرائیاں باراں سال
تے ہیر کیویں کھیڑیاں دی
تخت ہزار وں ٹرکے آیا
چودھر چھڈی چاک سرایا
مجھیں چرائیاں باراں سال
تے ہیر کیویں کھیڑیاں دی

مشتاق صوفی (جنم 1949ء)

چھیڑو کوئی آن چھڑایا راگ
ڈوریاں جس دیاں اندر جاسٹن۔ ساہ دے پیر دے جاگ

Marfat.com

چھیڑو کوئی آن چھڑایا راگ
گلیاں دے ہتھاں تے رکھورت چانن ڈے لاگ
چھڑو کوئی آن چھڑایا راگ

شہزاد قیصر (جنم 1950ء)

بڑے اوکھے نیں سدھے پینڈے
آوندے رستے دے وچ غار
ربا نہ سانوں واجاں مار
اساں کتھے ہاں بھاگاں والے
کون لاوے گاسانوں پار
ربا نہ سانوں واجاں مار

میاں ظفر مقبول (جنم 1954ء)

جوگی نال دھمالاں پاواں
ویکھے کل زمانہ
جوگی نال یارانہ میرا
جوگی نال یارانہ

ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی کافی پنجابی شاعری دی واقعی پرانی تے مشہور صنف اے۔

سوال نمبر 13 ☆ سی حرفی دی ٹور یارے تسی کیہ جاندے او؟ یاں
سی حرفی دی ابتداء تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے او؟

سی حرفی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے۔ ایہہ صنف فارسی ادب راہیں اردو تے فیر پنجابی زبان وچ داخل ہوئی اے۔ سی حرفی دے لفظ تے غور کر لئے تے پتہ چلدا اے پئی سی فارسی زبان دا لفظ اے جس دے معنے تہیہ (۳۰) دے نیں جد کہ حرف عربی دا لفظ اے جس دا مطلب اے لفظ یاں اکھر۔ ایس توں ثابت ہویا پئی سی حرفی شاعری دی اوہ صنف اے جیدے تہیہ لفظ / حرف ہوں شعری اصطلاع موجب سی حرفی اوس نظم نوں آکھدے نیں جیدا پہلا مصرعہ حروف ابجد یاں حروف تہجی توں شروع ہوندا ہووے۔

سی حرفی عام طور تے چار مصرعیاں یاں چھ مصرعیاں دی ہوندی اے۔

لسانیات دے ماہراں موجب عربی زبان وچ حروف تہجی دی تعداد صرف اٹھائی (۲۸) اے ایناں حرفاں وچ "لد" تے ئے دا وادھا کر لتا جاوے تے انج ایناں دی تعداد تہیہ (۳۰) بن جاندی اے۔ یعنی

ا 1 ب 2 پ 3 ت 4 ٹ 5 ث 6 ج 7 چ 8 ح 9 خ د ذ 10 ر 11 ڑ 12 س 13 ش 14 ص 15
ض 16 ط 17 ظ 18 ع 19 غ 20 ف 21 ق 22 ک 23 گ 24 ل 25 م 26 ن 27 و 28

Marfat.com

سی حرفی دی تاریخ بارے مشہور سوجھوان قدر آفاقی ہوراں اپنے مضمون "حضرت سلطان باہو دی حیاتی تے شاعری" وچ لکھدے نیں سی فارسی وچ تہیہ (۳۰) نوں آکھدے نیں قرآن حکیم دے اک جز (اک سپارے) سی پارہ ایس لئی آکھیا جاندا اے کیوں جوں ایہہ قرآن مجید دے تہیہ (۳۰) جز متھے گئے نیں تے انج تہیہ (۳۰) سپارے بن دے نیں۔ سی حرفی توں مراد ایسے چو مصرعے ہندے نیں جنہاں دا آغاز کسے حرف تہجی توں ہووے۔ سی حرفی وچ عام طور تے عارفانہ گل بات کیتی جاندی اے۔ جیویں محمد بوٹا گجراتی ہوراں دیاں سی حرفیاں یاں سلطان باہو دیاں سی حرفیاں۔ کدی کدی سی حرفی وچ اک کہانی بیان کیتی جاندی اے تے کدی کدی سی حرفی کسے خاص مقصد نوں حاصل کرن لئی وی لکھی گئی۔ مثال دے طور تے قادر یار ہوراں اپنے سی حرفیاں وچ پورن بھگت دا قصہ لکھیا اے۔ پیارے صاحب ہوراں ایس توں مزاحیہ شاعری دا کم لتا اے۔ استاد شادی ہوراں سوال جواب دے رنگ وچ سی حرفیاں پیش کیتاں نیں۔

عام طور تے سی حرفی دے تہیہ (۳۰) حرفاں نوں سامنے رکھ کے لکھی جاندی اے۔ پنجابی زبان وچ سی حرفیاں ملدیاں نیں تے فیر قادر یار نے ایس نوں درباری رنگ لئی ورتیا تے قصہ پورن بھگت لکھیا۔

ایس مختصر بحث توں ایہہ ثابت ہویا پئی سی حرفی چار بتیاں والی رباعی یاں چو مصرعے نوں آکھدے نیں جس دا آغاز حروف تہجی توں کیتا جاوے۔ سی حرفی دے مڈھ بارے لسانیاں دے ماہراں انج آکھدے نیں۔

o ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ہوری اپنی کتاب ہسٹری آف پنجاب لٹریچر HISTORY OF PNJABI LITERATURE گورو نانک (1538-1469ء) ہوراں نوں پنجابی سی حرفی دا موہڈھی شاعر متھیا اے۔ اوہناں دے کہن موجب اوس ویلے ایس صنف نوں 35 اکھری، 52 اکھری تے 34 اکھری صنف آکھیا جاندا سی۔

o عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ میراں شاہ (1900ء) ہوراں نوں پنجابی سی حرفی دا موہڈھی شاعر آکھدے نیں۔

o غفران سید ہوراں وی سلطان العارفین حضرت سلطان باہو ہوراں نوں پنجابی سی حرفی دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔

o لسانیات دے ماہر مشہور محقق تے مورخ عین الحق فرید کوئی ہوراں شاہ برہان الدین جانم (1591ء) نوں پنجابی سی حرفی دا پہلا شاعر آکھیا اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی زیادہ محققاں مور خاں تے سوجھواناں حضرت سلطان باہو ہوراں نوں ای پنجابی سی حرفی دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔

سی حرفی وچ عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری، تصوف، معرفت، دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی توں علاوہ اسلامی بھائی چارے دے مضمون بڑے سوہنے، سادہ، نویکلے تے سپجے انداز وچ پیش کیتے جاندے نیں۔ ایناں سی حرفیاں وچ نیک

Marfat.com

عمل تے چنگے کم کرن دی پریناوی کیتی جاندی اے۔

سی حرفیاں دیاں قسماں سی حرفیاں دیاں کئی قسماں نیں۔

(1) کلاسیکی سی حرفیاں (2) رومانی سی حرفیاں (3) اخلاقی سی حرفیاں (4) تاریخی سی حرفیاں (5) مذہبی سی حرفیاں۔

پنجابی سی حرفیاں دے مشہور شاعراں بارے جناب پروفیسر مرزا مقبول بیگ بدخشانی اپنے مضمون "سی حرفی دا فکر تے فن" وچ لکھدے نیں پئی جیہڑیاں سی حرفیاں اسی ویلے تیک سانوں معلوم ہوئیاں نیں۔ اوہناں وچوں سب توں پرانی سی حرفی سلطان باہو (1620ء توں 1690ء) دی اے۔ سلطان باہوؒ ہوراں دیاں سی حرفیاں وچ تصوف 'معرفت دے مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز نال پیش کیتے گئے نیں۔

آخری مغل بادشاہاں دے زمانے وچ سی حرفی والے شاعر علی حیدر (1689ء توں 1777ء) بلھے شاہ (1691ء توں 1756ء) وارث شاہ خواجہ فرید (جنم 1704ء) سید غلام قادر (جنم 1695ء) رنجیت سنگھ دے زمانے وچ سی حرفی لکھن والے شاعراں وچ دیال سنگھ غلام۔ گوپال سنگھ 'مہر سنگھ' سندر داس آرام' ہاشم شاہ (1752ء توں 1821ء) امام بخش (1778ء توں 1863ء) تے بہبل (جنم 1751ء) دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

ایس توں بعد قادر یاد (1802ء توں 1891ء) شاہ محمد (1789ء توں 1862ء) سائیں داس تے نہال سنگھ وی ایسے زمانے دے سی حرفی دے مشہور شاعر متھے جاندے نیں۔

انگریزاں دی بادشاہی وچ سی حرفی لکھن والے شاعر بہت سارے نیں۔ اوہناں وچ بعض داناں اسیں لینے آں

اروڑا راے (1818ء توں 1880ء) ہاشم شاہ مخلص (1820ء توں 1895ء)' نور احمد چشتی (1822ء توں 1858ء)' رمضان علی رمعو (1816ء توں 1898ء)' مولوی عبد الستار (1823تا1913)' بدھ سنگھ' اشرف درویش' گیان داس' ہدایت اللہ (1838ء توں 1929ء) بردا پشاوری (1827ء توں 1897ء) سید فضل شاہ (1827ء توں 1890ء)' غلام نبی' احمد علی' جان محمد خیر دین' عبد الرحمان خلدی' محمد بوٹا گجراتی' رحیم یار' گھیسٹا مل غمناک' خلیفہ قمر' نواب حسن خان عرف حکیم گاموں' نیک عالم' محمد استاد گام' بھائی خان شہدا تے ہوروی سمجھ لوو کہ سی حرفی بابر دے زمانے وچ ٹری تے ہن تیک شاعر اوہدے تے طبو ازمائی کر رہے نیں تے نویں نویں رنگ وکھار رہے نیں۔

کجھ چھپیاں ہوئیاں سی حرفیاں - سی حرفی سلطان باہو' سی حرفی بلھے شاہ' محمد بوٹا دی سی حرفی' پنج گنج' طرح ساز تے روشن ضمیر' لابھ سنگھ دی حال سینہ شگاف مظفر الدین دی شعلہ فراق' بہبل دی سی حرفی ہیر' سی حرفی بردا' سی حرفی نوری' سی حرفی مکھڈ والا' تارا چند گجراتی دی سی حرفیاں تے میری نظر وچوں گزریاں نیں۔ باقی چھپیاں سی حرفیاں واسطے ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں دا مقالہ ایم اے 1972ء ویکھو۔

پنجابی سی حرفی دے ہور شاعراں وچوں میاں محمد بخش' سید غلام قادر احمد علی سائیں' سید محمد شاہ'

Marfat.com

سائیں گوہر، عبدالکریم ہمسر، ساقی نائی نذر حسین شاہ مضطر، محمد خاں ذاکر، عنایت حسین اسیر۔ الہ داد چنگی، گل پشاوری، خانو، رحب علی جوہر، سائیں فیروز، باقی صدیقی، مولوی عبدالستار، شاہ ظریف، عشق لہر، جان محمد، رحیم بخش، عیسی، عبد قیصر شاہی، حافظ اللہ بخش نیارا، شادہ محمد مظہر حیدری، عنایت درویش عیسیٰ، حکیم عبداللطیف، محکم الدین، دائم اقبال دائم، منیر احمد منیر، تنویر بخاری، جلال الدین جلال، غلام مصطفےٰ بسمل، سائیں مولا بخش، نظام دین، محمد علی، محمد سلیمان قادری، غلام حسین، فقیر قادری تے حفیظ تائب دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

ونگی دے طور تے کجھ سی حرفیاں دا نمونہ پیش خدمت اے:۔

بلبا نانک (1469ء توں 1538ء)

ل- لعنت برسر تنہاں جو ترک نماز کرین
تھوڑا بہت کھٹیا ہتھو ہتھ گرہن

یاں

م- محمدؐ من توں، من کتاباں چار
من خدائے رسول نوں، سچا ای دربار

شاہ حبیب (1669ء)

ب- باقی دن چار دیہاڑے، پھوکیا پھریں سندارا
مغز کنوں مفرور پھریں، تیڈے اندر وچ اندھارا
سمجھ حبیب صحیح کر سمجھیں۔ گزر گیو دن سارا

سلطان باہوؒ (1629ء۔1691ء)

چ- چڑھ چناں توں کر روشنائی ذکر کریندے تار ہو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے و نجارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے کجھ جنہاں تھیں بھارے ہو
تاڑی مار اڈا نہیں باہو اسیں آپے اڈن ہارے ہو

بہل لاہوری (جنم 1752ء دے نیڑے)

ن- نظر کر ویکھیں میرا رانجھا وچ سیالاں شاہ جمالاں
ماریاں درد فراقاں ساڈے پھرتی آں کھلیاں والاں سندیاں مالاں
رنا وعد اللہ کن قول تساڈے پالاں جنگل بھالاں
ماں پیو ہیر وسارے بہل وانگوں خواب خیالاں پیاں خنجالاں

علی حیدر ملتانی (وفات 1774ء)

ک- کن فیکون تھیں اگے پیو اتھ وعظ کریندا کون آہا
جڈاں ملی ہئی بانگ الست والی، اتھ تابو بلنیدڑا کون آہا
نہ اے زمین آہی، نہ اسمان آہا، اتھاں صرف لکھنیدڑا کون آہا
علی حیدر عشق حقیقی اندر اتھا خاک کر یندڑا کون آہا

Marfat.com

پیارے صاحب (وفات 1860ء)

الف۔ اساں دتا تیرے ہتھ پیسا۔ اوہدیاں لیائیں کھاں چیزاں توں چار لیاں
کانھول تے ککڑی پان بیڑا نالے لیاویں کھاں پھلاں دے ہار میاں
پیسا موڑ لیاویں' نالے دوھ لیاویں اتے کریں نہ مول ادھار میاں
پیارے یار نوں دیویں جواب اسلاں نہیں تے نکل جائیں پڑوں باہر میاں

شاہ محمد قریشی (وفات 1862ء)

خ۔ خودی گمان نہ رہیا کائی میں تاں ڈبی وچ عشق دی لہر مائے
میری پریت چکور پتنگ والی سہاں سرتے اپنے متھر مائے
چشماں آب حیات دا ہوت پنوں ہور سب جہاں ہے زہر مائے
شاہ محمد رب جے مہر کرسی چل ویکھساں پنوں دا شہر مائے

قادریار (1802ء توں 1892ء)

ذ۔ ذرا نہ رہی تن وچ طاقت' رانی گاوندی غماں دے گیت لوکو
میں بھلی ساں' تسی نہ کوئی لائیو' جوگیاں نال پریت لوبو
جنگل گئے نہ بوہڑے سندراں نوں' جوگی نہیں جے کسے دے میت لوکو
قادریار پچھے کھڑا دکھ میرا اس وقت ہویا پتھر چیت لوکو

حاجی امام بخش (1778ء توں 1863ء)

ع۔ علم دے نال جے حلم ہووے' سب دور تکبر ہو جاوے
جس دا ڈولدا نت ایمان رہے اہ ویکھ یقین کھلو جاوے
نفس رجداتے پیار گجدا اے بھکھا رہے تاں چپ کسو جاوے
امام بخش ہمہ بڑا اوس جگہ جیہڑا ایس جہان تے رہ جاوے

میراں شاہ بخاری (وفات 1900ء)

الف اولڑا عشق لگاونت رووان آہ وزاری درداں ماری
ڈاڈھی جامحبت لائم' دوجا یار وساری کرے نہ کاری
میں تتی دے سر آگیا بھار بر ہوں دا بھاری ہے اقراری
میرن نہ ہوں اٹھائیں نگا جس تھاں زدرنہ زاری میں بے چاری

مولوی عبدالستار (وفات 1913ء)

الف اکھیاں کسے نہ رکھیاں نیں۔ اکھیں رکھیاں مول نہ جاندیاں نیں
آپوں ڈاہڈیاں نال پیار پاون آپے روندیاں تے پچھوتاندیاں نیں
مکھ یار دے ویکھ کے رہن راضی کجھ پندیاں تے کجھ کھاندیاں نیں
ستار بخش اس مال نوں جان دے نیں اکھیں پیش جنہاں دے آندیاں نیں

Marfat.com

میاں ہدایت اللہ (1838ء توں 1929ء)

م- مرتبے لین گے چل اگے جیہڑے نبیؐ دے تابعداد ہو سن
کلمہ حج زکوۃ نماز روزہ امر نہی اندر خبردار ہو سن
حوراں اتے غلمان بہشت نہراں میوے کھان نوں لکھ ہزار ہو سن
واہ واہ نیک نصیب ہدایت اللہ کارن مومناں حق دیدار ہو سن

محمد بوٹا گجراتی (1851ء توں 1930ء)

الف۔ اسم اسلام دا بہت چنگا اے پر عشق دا شان کجھ ہور سنیا
متھے مومناں نیک محراب چنگا اے پر تلک لگان کجھ ہور سنیا
دوہاں عالماں وچ ایمان چنگا اے پر عشق بیان کجھ ہور سنیا
کرن بوٹیا وعظ علما چنگے اے پریار دا پان کجھ ہو سنیا

تنویر بخاری (جنم 1939ء)

ک کیہڑا اے کم جو نہیں ہوندا ہمت شرط اے پر تنویر میاں
کاہنوں گلہ نصیباں دا کریں ایویں آپے لکھ کے اٹھ تقدیر میاں
کون کہندا اے کجھ نہیں وس تیرے، پکی نیتوں کر تدبیر میاں
کسے ہمتی دے ہتھ بھست کر کے بن جاتوں جگ دا پیر میاں

سی حرفی دے ویروے توں ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدی اے پئی سی حرفی واقعی پنجابی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے جس وچ عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، معرفت، تصوف، دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری، نیک کم تے چنگے عمل کرن دی پریرنا کیتی جاندی اے۔ ایس صنف راہیں اخلاقی، سماجی، معاشی، معاشرتی تے تاریخی حالات تے واقعات نوں وی بڑے سوہنے سادہ تے نویکلے انداز نال پیش کیتا جاسکدا اے۔

سوال نمبر 14 ☆ پنجابی غزل دی ابتداء تے ارتقاء تے روشنی پاؤ یاں
پنجابی غزل دی ٹور بارے کسی کیہ جاندے او؟ یاں
پنجابی غزل دی تعریف تے تاریخ تے چانن پاؤ؟

جواب:- ☆ غزل پنجابی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے۔ غزل عربی دا لفظ اے۔ غزل دے لغوی معنے عورتاں نال پیار محبت دیاں گلاں کرن دے نیں۔ بعض سوجھناں موجب غزل دا لفظ غزال یاں غزالہ توں نکلیا اے جس دے معنے ہرنی دے نیں۔ لسانیات دے ماہراں موجب غزل اوس کرلاٹ نوں آکھدے نیں۔ جیڑی ہرنی دے گلے چوں اوس ویلے نکلدی اے جدوں کوئی شکاری اوس تے وار کردا اے۔ ایس توں ثابت ہوندا اے پئی غزل اوس کلام نوں آکھدے نیں جس وچ ہجر فراق، سوز گداز وی ہووے تے درد تے تڑپ وی۔

لسانیات دے ماہراں غزل دی تعریف تے تاریخ بارے مختلف وچاراں دا اظہار کیتا اے۔ جس دا ویروا انج اے

○ عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب پنجابی ادب دی تاریخ وچ غزل بارے انج لکھیا اے۔

Marfat.com

"غزل فارسی شاعری دی پیداوار اے۔ فارسی توں اردو تے فیر پنجابی وچ آئی۔ ایہہ اک نازک گلدستے وانگ ہندی اے۔ جس وچ عاشقانہ 'صوفیانہ تے فلسفیانہ رنگ دے خیال ہندے نیں۔ ایس وچ ہر طراں دے مضمون سما جاندے نیں۔ ایس دا پہلا شعر بیت تے باقی شعر فرد ہندے نیں پر ہر اک شعر اپنی تھاں تے مکمل ہوندا اے۔

غزل کہن واسطے کسے خاص تول یاں بحر دی قید نئیں تے نہ ای غزل کسے بحر داناں اے۔ سگوں غزل اک رنگ اے جیڑا کسے وی بحر تے وزن وچ سمویا جاسکدا اے۔ سوز تے لطافت غزل دی جند جان ہندے نیں (ص 93 تے 94)

o لسانات دے ماہر تے مشہور شاعر تے سوجھوان تنویر بخاری ہوراں اپنے مضمون "غزل" وچ انج فرمایا اے شاعری دی اصطلاح وچ غزل اوس صنف نوں آکھدے نیں جیدے وچ دل تے ہوئی بیتی واردات نوں بیان کیتا جاوے۔ ایہدی تحریک پیار پریم دے جذبیاں نال ہوندی اے۔ ایہدے وچ روپ سہپن دے احساس توں پنگرن والے جذبیاں دا وکھالا پایا جاندا اے۔ پیار بھاویں مجازی ہووے تے بھاویں حقیقی غزل دا لوڑیندا انگ اے۔ غزل اک طراں بے چین روح دی تڑپ اے۔ (سانجھ ادب دی۔ ص۔ 227)

غزل دی مختصر تاریخ غزل ایران دی پیداوار اے۔ عربی شاعری وچ قصیدہ پردھان اے۔ قصیدے دے پہلے حصے (تشبیب) وچ حسن عشق جوبن جوانی تے مونہہ زور جذبیاں دا بیان ہوندا اے ایس نوں فارسی شاعراں نے قصیدے دے باقی حصیاں نالوں کٹ کے وکھرا کر لیا اے تے اوہداناں غزل دھر دتا۔ قصیدے وچ عام طور تے مطلع نہیں ہوندا۔ غزل وچ مطلع ضروری شرط متھیا گیا اے۔ قصیدے وچ کسے بادشاہ یا امیر وزیر دی صفت ہوندی اے تے اوہدی بہادری جرات نیاں انصاف اتے سخاوت دیاں گلاں کر کے اوہنوں پچھے ترایا وڈیایا جاندا اے۔ غزل وچ بادشاہ یا امیر وزیر دی تھاں شاعر دا معشوق اپنی پوری سج دھج نال روپ سہپن دے تخت اتے آن بیٹھا تے اوہدیاں تعریفاں شروع ہو گیاں۔ کتے شاعر اوہدے نال پیار دا اظہار کر رہیا اے تے کتے اوہوں ظالم بے وفا کہہ کے اوہدے شکوے کر رہیا اے یاد رہوے پئی فارسی شاعری وچ معشوق "مذکر" اے۔ تے ظاہر اے کہ عاشق (شاعر) وی مذکر اے۔ یعنی مرد مرد نال عشق دا اظہار کر دا اے۔ ایہدے الٹ ایرانی مصوری وچ جیڑیاں مورتاں وکھائیاں گئیاں نیں اوہناں وچ ساقی گری کرن والی کوئی الہڑ مٹیار نظر آوندی اے۔ ایہدا مطلب ایہہ وے پئی محبوب نوں مذکر تصور کرنا فارسی شاعری دی اک ریت اے۔ محبوب بھاویں عورت ای کیوں نہ ہووے تسیں ویکھیا ہونا پئی فارسی شعراں وچ محبوب دے سرخ لب زلفاں تے چھاتیاں دا ذکر محبوب دے عورت پنے (مونث ہون) نوں ظاہر کر دا اے پر شاعر اوس نوں مذکر دے طور تے مخاطب کر رہیا اے۔ انج جیویں عاشق اپنی معشوقہ نوں لکھواں چھپواں خط لکھدا ہووے۔ اوہدے لئی مذکر دا صیغہ ورتدا اے تاں جو خط پھڑیا نہ جاوے۔ تاں ایہہ ظاہر نہ ہووے پئی ایہہ خط کسے منڈے نے کسے کڑی نوں لکھیا اے

فیر جدوں اگے جا کے غزل صوفی شاعراں دے ہتھ آئی تاں اوہ مجاز دے پردے وچ حقیقت دیاں گلاں کرن لگ پئے۔ ہمہ اوست دا عقیدہ رکھن والے صوفیاں دا محبوب رب بن گیا اوہناں نوں ہر

Marfat.com

سہمن وچ محبوب دا سہین نظری آیا تے انج تصوف دے مسلے غزل دا موضوع بن گئے۔ فارسی دا پہلا غزل گو شاعر رودکی نوں متھیا جاندا اے جیڑا 304ھ (914ء) وچ فوت ہویا اے۔ رودکی توں بعد فارسی وچ ان گنت شاعراں غزل آکھی جنہاں وچوں کجھ اک دے ناں انج نیں۔

دقیقی، حکیم سنائی واحدی فریدالدین عطار مولانا روم، عراقی، سعدی شیرازی خسرو، حسن، سلمان، خواجو، خواجہ حافظ شیرازی، شفائی فغانی، عرفی، نظیری، محتشم کاشی، ولی، علی قلی، وحشی یزدی، ظہوری، جلال اسیر، طالب عاملی، ناصر علی، بیدل، سلیم فیضی۔

غزل ایرانوں ٹر کے ہندوستان دے مغل بادشاہواں دے درباروں ہوندی ہوئی پرھیا پرھیا جا اپڑی۔ تے فیر جدوں اردو زبان وچ آئی تاں اوہدے وچ دی "غزل" نے اپنی نویکلی تھاں بنالئی۔

اردو وچ امیر خسرو نوں غزل دا بانی آکھیا جاندا اے ایدوں مگروں غزل آکھن والے ایہناں شاعراں دے ناں سامنے آوندے نیں۔

محمد علی قطب شاہ، محمد قطب شاہ، عبداللہ قطب شاہ، غواصی، ابن نشاطی، علی عادل شاہ شاہی، نصرتی، حسن شوقی، طبعی، ولی، سراج داؤد، میر تقی میر، میر درد، سودا، میر سوز، قائیم، یقین تاباں، اشرف علی، فغاں، بیدار، جرات امیر حسن، مصحفی، آتش، ناسخ، رند، صبا، بحر، برق، وزیر رشک، گویا، تعشق، دیا شنکر نسیم، بہادر شاہ ظفر، شاد نصیر، ذوق، غالب، شیفتہ، داغ، مسائل، آرزو، حسن بریلوی، نوح ناوری، ولی شاہ جہانپوری، امیر مینائی، ریاض خیر آبادی تے جلیل وغیرہ۔

پنجابی غزل کئی لکھاریاں نے پنجابی غزل دا رنگ ڈھنگ بدلن تے اوہنوں پرانیاں ثابت کرن لئی کوششاں کیتاں نیں جیوں بعض لوکاں نے شاہ حسین دی کافیاں وچ "متراں دی مجھانی خاطر لہو جگر دا چھانی دا" والی کافی نوں غزل دا درجہ دین دی کوشش کیتی اے تے وارث شاہ دے مقولیاں اتے ہیر دی تعریف والے شعراں نوں غزل مسلسل آکھیا اے پر ایہہ روندمارن والی گل اے۔ ایہہ چیزاں غزل دی تعریف تے پوریاں نئیں اتردیاں بھاویں ایناں وچ غزل دا موضوع موجود اے۔

لسانیات دے ماہراں نے مشہور محققاں تے مورخاں دی متفقہ رائے موجب شاہ مراد ہوراں نوں پنجابی غزل دا موہڈی شاعر متھیا جاندا اے جنہاں دا تعلق ضلع جہلم نال سی تے جیڑے 1702ء وچ فوت ہوے سن۔ ایہناں توں بعد پنجابی دے غزل گو شاعراں وچ میاں محمد بخش (1830-1904ء)، گاموں خاں (1820-1930ء)، مولا بخش کشتہ (1876-1955ء) تے بابو عبدالغنی (1887-1924ء) ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں

پنجابی غزل نوں چار دوراں وچ ونڈیاں جاسکدا اے یعنی

پہلا دور قیام پاکستان تیک دور
دوجا دور 1947ء توں لے کے 1970ء
تیجا دور 1971ء توں لے کے 1980ء
چوتھا دور 1981ء توں لے کے 1995ء

پہلے دور دے مشہور شاعراں وچوں میاں محمد بخش، گاموں خاں، مولا بخش کشتہ تے بابو عبدالغنی ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

Marfat.com

دوسرے دور دے پنجابی غزال گو شاعراں وچ رؤف شیخ، عبد الغفور اظہر، تنویر بخاری، علامہ یعقوب انور، اکبر لاہوری، نذیر چوہدری، برکت علی خورشید، محمد دین فانی، حکیم محمد علی فائق، اقبال زخمی، صوفی عبداللہ یاسین سیٹھ اسحاق، احمد حسن قلعداری، پیر فضل گجراتی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، آزاد باجوہ، انصر علی انصر، راجا رسالو، غلام فرید جعفری، منشی محمد لطیف گجراتی، شیر افضل جعفری

تیسرے دور دے شاعراں وچوں یونس احقر، کبیر انور، رؤف شیخ، رفاقت حسین مختار، تنویر بخاری، ڈاکٹر رشید انور، غلام مصطفےٰ بسمل، حکیم شیر محمد ناصر، قیس آفریدی، اسماعیل متوالا، امین خیال، مخلص وجدانی، نادر جاجوی، شوق عرفانی، صوفی تبسم، پروفیسر شوکت علی قمر، معین تابش، شارب انصاری، مظہر چوہدری، سلیم کاشر، احسان رانا، صحرائی گورداسپوری، تے اقبال سوکڑی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

چوتھے دور دے سرکڈھویں غزل گو شاعراں وچوں تنویر بخاری، علامہ یعقوب انور، اختر کاشمیری، پیر فضل گجراتی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، نذیر چوہدری، رؤف شیخ، جاذب بخاری، بشیر مندر، حفیظ تایب، ساقی گجراتی، عباس تابش، شاہین نازلی، سلیم کاشر، ماجد صدیقی، غلام مصطفےٰ بسمل، رمضان شاکر، اطہر نظامی، امین خیال، شیر افضل جعفری، سعیدہ تصدق ہاشمی، حسین شاہد، اقبال نجمی، صابر نوید، اقبال زخمی، اکبر کاظمی، منظور وزیر آبادی، پروفیسر عاشق اجیل، سلطان محمود آشفقہ ہمیر ابوذری، احمد ظفر، اقبال صلاح الدین، مشتاق کنول، اجمل نیازی، عبدالحمید امر، تایب رضوی، طفیل خلش، یونس احقر، اسماعیل قلندر، فقیر قادری، طالب چشتی، طاہر لاہوری، عبدالرشید نیازی، یونس حسرت، ناہید رضی، مختار جاوید انور، افضل پال، اقبال صلاح الدین، پروفیسر شارب، ظفر اقبال، بیراجی، تنویر ظہور، افضل پرویز، اقبال قیصر، ہمایوں پرویز شاہد، افضل باقی، طالب جالندھری تے ماجد صدیقی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

پنجابی غزلاں دیاں کتاباں دا ویروا پیش خدمت اے

شاعر داناں	کتاب داناں	چھپن دا سال
تنویر بخاری	ولکنیاں	1962ء
پیر فضل گجراتی	ڈوہنگے پینڈے	1963ء
ماجد صدیقی	وتھاں ناپدے ہتھ	1964ء
تنویر بخاری	نک سک	1965ء
تنویر بخاری	لوئے لوئے	1970ء

اقبال زخمی

(ب)	شاعر داناں	کتاب داناں	چھپن دا سن
1	رؤف شیخ	بلدا شہر	1971ء
2	تنویر بخاری	غزلاں	1974ء
3	حکیم شیر محمد ناصر	حکیم ناصر دیاں غزلاں	1974ء
4	تنویر بخاری	پیڑ دا بوٹا	1975ء

Marfat.com

5	تنویر بخاری	ایش ٹرے	1975ء
6	امین خیال	شرلاٹے	1975ء
7	رشید انور	یاداں	1975ء
8	علامہ یعقوب انور	چن دی کھاری	1975ء
9	مظہر چوہدری	جاگدے سفنے	1975ء
10	احسان رانا	ٹوٹے ونگاں دے	1976ء
11	اقبال سوکڑی	کالے روچٹی برف	1978ء
12	سلیم کاشر	سرگی داتارا	1978ء
13	منظور وزیر آبادی	ویلے ہتھ نیاں	1978ء
14	احمد سعید سانول	سانجھے روگ	1979ء
	منزل ساجد رانا		
	رفاقت حسین مختار		
15	یونس احقر	سوچ داسفر	1979ء
16	مخلص وجدانی	ریرا	1979ء
17	تنویر بخاری	شیشہ	1980ء
18	قیس آفریدی	ارداس	1980ء
19	غلام مصطفیٰ بسمل	ہیلد پیڑاں دا	1980ء
(ج)	شاعر داناں	کتاب داناں	چھپن داسن
1	احمد سلیم آسی	پھل ونڈن خوشبو	1981ء
2	ممتاز احمد ڈاہر	کشکول وچ سمندر	1981ء
3	امجد حمید محسن	درد سمندر	1981ء
4	شاکر سروری	ننگے پیر	1982ء
5	رؤف شیخ	چپ دا زہر	1983ء
6	افضل احسن رندھاوا	پیالی وچ سمندر	1983ء
7	محمد اقبال	عمروں وڈے دکھ	1983ء
8	اکرام مجید	تتے داروگ	1984ء
9	انور اداس	ساہواں دی خوشبو	1984ء
10	منظور وزیر آبادی	توں وی چن اچھال کوئی	1985ء
11	بشیر عابد	تریل ہنجواں دی	1985ء
12	تنویر بخاری	شاعری	1985ء
13	تنویر بخاری	بجھی عشق دی اگ نوں واہ لگی	1985ء
14	عادل صدیقی	یالے ٹھر دے پنچھی	1985ء

Marfat.com

15	عبدالغفور شاہد	بھڑ کی ہور پیار	1985ء
16	امین راہی	کستوری	1985ء
17	عارف بکاری	بکل	1985ء
18	صابر نوید	سولاں اتے پتھر	1986ء
19	صابر نوید	دھمیوں پہلے	1987ء
20	احسان رانا	میرے اکھ میرے سورج	1987ء
21	بیرا جی	تیجی اکھ داسفنا	1987ء
22	شارب	پنجے محل پنجاں وچ چانن	1987ء
23	ابو سلمان رشیدی	پیلے پتر	1988ء
24	محمد اسلم آسی	اکھیاں ہنجواں بھریاں	1988ء
25	سرفراز علی حسین	یاد	1988ء
26	اقبال شیدا	موتی سوچ سمندر دے	1988ء
27	انور ملک	جیون چکی	1989ء
28	ہمایوں پرویز شاہد	ست زیناں ست اسمان	1989ء
29	محمد اقبال نجمی	تن وستی وچ درد بلاواں	1989ء
30	محمد حسین عارف	سدھراں دین الاہے	1989ء
31	علی محمد ملوک	مچلایاں سوچاں	1989ء
32	محمد عبداللہ یاسین	اولھا	1989ء
33	زین العابدین	رلدے پتھر	1989ء
34	عبدالستار چن	ڈبدا سورج	1989ء
		پتھر وچ تریل	1989ء
35	زیارت حسین جمیل	نویاں زیناں	1990ء
36	اکرام مجید	نویاں زیناں	1990ء
37	اشرف پال	گلوکڑی	1990ء
38	اشرف پال	لیراں	1990ء
39	محمد اشرف شرفی	چانن بھرے سویر	1990ء
40	امجد حمید محسن	گواچے سفنے	1990ء
41	خاور راجا	غزلاں دی چادر	1990ء
42	سراج القادری	قطب ستار	1990ء
43	طفیل خلش	چپ دا موسم	1990ء
44	عمران سلیم	پاگل پنچھی سوچاں دے	1990ء
45	کوثر صدیقی	ڈاروں وچھڑی	1990ء

Marfat.com

ایس فہرست توں پتہ چلدا اے پئی پاکستان بن مگروں پہلے دور وچ (1947-1970ء) پنجابی غزلاں دیاں صرف پنج (۵) کتاباں چھاپے چڑھیاں جد کہ دوجے دور وچ (1971-1980ء) پنجابی غزلاں دیاں 19 کتاباں چھاپے چڑھیاں تے آخری دور (1991-1995ء) وچ 45 کتاباں چھپیاں۔ ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی ویلے دے نال نال لوکائی دا پنجابی غزل ول مہاڑ ودھدا جا رہیا اے تے آس کیتی جاندی اے پئی مستقبل قریب وچ ایہہ مہاڑ ہور ودھے گا۔ انشاء اللہ چونویں غزل گو شاعراں دے کلام دی ونگی پیش خدمت اے۔

میاں محمد بخش (1830-1904ء)

جے محبوب پیار اک دن دسے نال اساڈے
جاناں اج ہما پکھیرو پھاتھا جال اساڈے
مثل حباب سروں سٹ ٹوپی جل خوشیاں دے ڈوباں
پئے پچھاواں اسدا جے وچ جام زلال اساڈے
چڑھ چنا !اتے کر روشنائی کالی رات ہجر دی
شمع جمال کمال سجن دی آ گھر بال اساڈے

نواب غلام حسین عرف گاموں خان (1860-1916ء)

لوک کہن کافر مالدار ہویا۔ ویکھ خال سنہری رخسار اتے
یاں ایہہ حکم خدا دے نال بیٹھا۔ شاہ جش تخت زر نگارتے
اوہدے ویکھ رخسار رقیب سڑیا۔ میری روح رخسار توں ہوئی صدقے
اودھر اگ اے پئی اگ بلے ایدھر نور چمکے پیار نار اتے

مولا بخش کشتہ (1876-1955ء)

میرا پتہ نشانی تے عرض میری۔ گھڑی مڑی کیہ پرھیا وچ پچھدے او
ارے ہو کے پچھوتے میں دساں۔ کجھ ہے سرکار دے نال مطلب

یاں

لگا عشق دا دل نوں روگ کیکوں۔ آئی سمجھ وچ ایہہ نہیں وات اج تک
رہیا کلپدا پیا غریب ماندا پچھی کیوں نہیں کسے نے وات اج تک

بابا عبدالغنی وفا (1887-1924ء)

مڑھکا یارو متھے اتے جیوں۔ شیشے اتے موتی
لالدڑاں وچ چن وی جھولی چڑھ بیٹھے نیں تارے

پیر فضل گجراتی (1897ء-1972ء)

کیہ ہویا سینہ وچھ گیا یاں جگر اساڈا چیر گیا
ایہہ خوشی اسانوں تھوڑی اے نئیں خالی تیرا تیر گیا

Marfat.com

ماجد صدیقی (1938ء)

ٹھیرے دے وچ بیٹھاں کنھے ہتھ مروڑیا
کنھے اوہدی چپ دا کنگن شیشہ توڑیا

تنویر بخاری (1939ء)

لنگھ چل ایس جھناں چوں اڑیئے۔ پیر نہ ہوون گلے
کویں کسے نوں پیار اپڑاون' گھڑے ایہہ کچے پلے

رؤف شیخ (1934ء)

دور دور تک نظر نہیں آوندا' اک وی رکھ ہن آساں دا
پیراں دے ہیٹھ بلدی ریت اے۔ سر تے دھپاں متھردیاں

یاں

ویلے دی بے درد ہوا نے چک لے بھار ضمیراں دے
چیک پئے قلماں دے خنجر' بن گئے سپ لکیراں دے

ڈاکٹر رشید انور (1923ء۔1982ء)

ساری عمراں ویر دی اگ وچ سڑ دے رہے
لوکی سمجھے پیار کتاباں پڑھدے رہے

غلام یعقوب انور (1915ء۔1974ء)

جیڑی ونگ نوں بھن اک چھوہری پیار کسے دا تکیا سی
دل دے پھٹ وچ اوہو ٹوٹا رڑک پیار اج فیر

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر (1900ء۔1972ء)

اجے وی ہنساں کدی کدی میں سدھراں دیاں براتاں تے
گل مد کے تقدیر میری نوں روندی اے تدبیر اجے

منظور وزیر آبادی (1936ء۔1998ء)

اپنا چمن منظور میں اوہنوں کنج کہواں
جیڑے چمن دے تھاں تھاں تے لشکارے نیں
ہن تے توں وی پرت کے آجا کتھے جا کے بیٹھاں ایں
مینوں گھر دیاں کندھاں دتا طعنہ اج تنہائی دا

یاں

جنگل دے وسنیک بدل کے آ گئے بھیس انساناں دے
اج توں ہوے ہند ای رکھنا' شہر دے سبھ مکاناں دے

عبدالغفور اظہر (1918ء۔1977ء)

اظہر مینوں تے انج پیار جاپدا اے۔ دنیا اج وی انکھ توں سکھنی ایں
جتھے بھائی نوں بھائی دا درد نہیوں۔ اوتھے ہورا امید کیہ رکھنی ایں

Marfat.com

یاں

میں چیتاں فجراں لبھدا ساں۔ مینوں گھپ ہنیرے لبھے نیں
مینوں دل دا محرم نہ لبھا۔ انج یار بیٹھرے لبھے نیں۔

پروفیسر شارب

رات دی ڈین نے سورج دے متھے تے نوندھر ماری
لہندے کوٹوں پنگر پئی اک رتے لہو دی دھاری

افضل احسن رندھاوا

مگدر ورگے پٹ تے ہیٹھاں پتھر ورگیاں پنیاں نیں
جٹ دی لت نہیں پاڑی جانی دکھ دی ایس کتوری توں

محمد اقبال زخمی

ہر اک سانجھ دا رشتہ ہویا کچے دھاگے وانگ
ٹٹ دی ویکھی دھیاں نالوں ہن ماواں دی سانجھ

غلام مصطفیٰ بسمل

کدے کدائیں چڑیاں ہتھوں باز وی نیں مر جاندے
ایہہ نہ آکھو اسی اپنا حق وی کھوہ نہیں سکدے

طفیل خلش

پیر فقیر تے انور ورگے ہاواں بھر دے ٹر گئے نیں
کون کرے گا قدراں خلش جہے فنکار دیاں

مولوی عبدالستار (جنم 1823ء۔1913ء)

چڑھ گیا کفر طوفان چفیروں ہر دل ٹھاٹھاں مارے
چڑھو جہاز محمدیؐ اندر جس نوں جان پیاری

فیروزالدین شرف (1901ء۔1955ء)

ویکھیا نہیں سی اجے مونہہ رج کے گلزار دا
گھر گیا اے بجلیاں وچ الھنا دکھیار دا

صوفی غلام مصطفیٰ تبسم (1899ء۔1970ء)

ساڈے عشق دے چمکدے لیکھاں تے غم دیاں سیاہیاں ڈھل گیاں
جیڑیاں حسن تیرے چمکایاں سن' ایہہ چاناں راتاں رل گیاں

حکیم شیر محمد ناصر (1980ء۔1972ء)

آپو اپنی پئی اے سب نوں۔ کوئی کسے دا ہتھ نہ ونڈے
کدی پھلیرے سپ نہیں پھڑ دے کدی نہ کھوسن سپیرے پھل

Marfat.com

محمد دین فانی

ایہہ ہے کس راجے دی واڑی
لنڈاں ہتھ اشر افاں داڑھی

عبدالحمید امر

کیہ دساں کیوں ڈب گیا وچ شوہ دے پور حیاتی دا
ہر چھل جھناں دی اٹھے جو وچ میری بیڑی آ بیٹھے

عبدالمجید بھٹی (جنم 1902ء وفات)

تین نگینے رب دے سپنے جنہے الفت نال نہ تکے
ریشمی لب تے سرخی ملاں تے اکھ وچ کجلاں پاواں

عبدالمجید سالک (جنم 1895ء۔ وفات 1959ء)

جیون دے شوہ دریا واں وچ کیہ کم اے عقل دے ہانجی دا
رب چاہے تے اک دن ڈوبے گا ایہہ وچ منجھدار سفینے نوں

طالب جالندھری

پیار دی بیڑی منزل منزل اوکھے پندھ مکاوندی جاوے
ہن نہ ڈکو ڈولے کھاندی ہن نہ بھوراں وچ کھلووے

کبیر انور جعفری

ڈھلدی رت دے۔ بستر اتے پنوں ڈھول دی خاطر
اوہنے کاشیوں کی جا لینا تے کی جالبھناں مکے

اکبر کاظمی

خور کنے یار دے مارے
اکبر جہے دیوانے جاگے

امین خیال

نکر میں لگا رہوے خیال
توں وی کدھرے مک چھپ جا

ساقی گجراتی

گجرات دی زمین دا ساقی ایہہ فیض اے
پائی تیرے قلم نے روانی چناب دی

سیٹھ اسحاق

اوہدی اکھ مستانی دا اسحاق تصور آیا
پیوں ددھ خمار جے آوے کویں نہ لکھئے غزلاں

Marfat.com

صحرائی گورداسپوری

میں انبھوں مسافر بندہ صحرائی دس کدھرے جاواں
قدم قدم تے نال مرے ہن سجن کر دے چھل گئے

تنویر ظہور

میرے اوہدے دوہاں دے وچ اکا فرق نہ کوئی
دونویں اک دوجے تے مردے پر نہ کھاندے مات

شوکت علی قمر

یار قمر جی راہواں دے وچ چکڑ کھوبے ٹھیرے نیں
نہ ای چن تے سورج تارے نہ کوئی نور نمانا

قدر آفاقی

ویلا کسے دا سکا نہیوں کر لے جو کجھ کرنا
قدر! مڑ مڑ جھات نہیں پاوندا ایہہ دھرتی دا پھیر

علامہ اقبال صلاح الدین (1933ء)

ہندے نوں تقدیر دی رانی
ازلاں توں از موندی پئی اے

یونس حسرت

درد کسے دا وہنے حسرت کیہہ ونڈیا
جنہوں خبراں ہون نہ اپنے مال دیاں

اثر اغاری

الفت دی اسیں بازی جتی
جو وی اثر گیا اے ہر کے

خالد شفیق

اس سجن نے خالد میرے لوں لوں نوں زخمایا اے۔
جسدے ناں دی رات دنے میں مالا چپدا رہناں

فقیر قادری

جیڑا ٹوآ بھکھ نے دتا اوہ تے بھر گیاں سارا
جیڑا ٹوآ عشق نے دتا اوہ خورے کدبھرنا ایں

نادر جاجوجی

تھیہ وچ دہیاں ٹھیکریاں دے مونہاں اتوں
تاریخاں دے پلے میں سرکا جاواں گا

Marfat.com

اجمل نیازی

اپنے کولوں آپ وی اجمل پچھیا لکھاں واری
اج تائیں نہ پتا لگیا کیڑی میری منگ

اسلم کولسری

جنگلاں دے وچ لکدی پھر دی میری پھٹڑ کوک
جان نہ چھڈن فیروی کالی سوچ دے کالے روڈ

اکرام مجید (1940ء)

آپ ای اساں دھرتی دا سریر اوہ دتا
آپ ای دھرے جتے کولیاں تے چھانواں دے

مختار جاوید انور (راقم) (1940ء)

غیر تے مارن کدی کدائیں راہوں چا کے پتھر
اپنے رکھن جھولی دے وچ سدا لکا کے پتھر

ویر سپاہی

کتیاں واسطے ائیرکنڈیشنڈ کمرہ اے
جھگیاں وچ انسان میں سڑ دے ویکھے نیں

ہمایوں پرویز شاہد

جیڑے دن دا سجیا مینوں اس نے مٹھیاں نظراں نال
اوسے دن دی شاہد میری ڈاہڈی شامت آئی اے

انور اداس

اوہدے کولوں دھوکے کھا کے وی اداس
اوسے داناں جپدے حالی پھرنے آں

الفت تنویر بخاری

بنھ لے الفت بستہ اپنا
ایڈیاں پاڑھو نہیں سرکاراں

پنجابی غزل دے ایس بھر ویں ویروے توں ایہہ گل یقین نال آکھی جاسکدی اے پئی اللہ سوہنے دے فضل تے کرم نال ایس دا مستقبل ودھیرا چمکدار ہووے گا انشاء اللہ

سوال نمبر 15 ☆ پنجابی شاعری دیاں صنفاں بیان کرو ؟ یاں
پنجابی شاعری دیاں مشہور صنفاں کیہڑیاں کیہڑیاں نیں۔ ہر صنف دا مختصر لفظاں وچ تعارف کراؤ؟

پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان اے کیوں جے ایس نوں عالماں' بزرگاں درویشاں' صوفیاں' تے ولیاں اپنے وچاراں دے اظہار لئی ورتیا۔ کسے نے اپنے خیالاں دا اظہار شلوکاں راہیں

Marfat.com

کیتا' کسے نے کافی راہیں تے کسے نے سی حرفی راہیں۔ مکدی گل ایہہ وے پئی پنجابی شاعری دا بھنڈار بڑا مو کلدا اے۔ پنجابی شاعری دیاں صنفاں دا ویروا کر دیاں مشہور محقق' مورخ تے سوجھوان عبد الغفور قریشی ہوراں "اپنی کتاب پنجابی ادب دی کہانی" وچ انج بیان فرمایا اے 'اوہناں موجب پنجابی شاعری دیاں صنفاں ایہہ نیں:-

(1) حمد (2) نعت (3) معراج نامہ (4) نور نامہ (5) اشتر نامہ (6) چوہڑیڑی نامے (7) جوگی نامہ (8) جنگ نامہ (9) فقر نامہ (10) حلیہ شریف (11) سلام (12) گلزار (13) چرخہ نامہ (14) پوڑی (15) مرثیہ (16) نوحہ (17) مثنوی (18) جنڈری (19) سی حرفی (20) بیت (21) دوہا چھندیا چو مصرعہ (22) فرد (23) ڈیوڑھ یا مستزاد (24) سویا (25) دوہڑا (26) کافی (27) بارہ ماہ (28) اٹھوار (29) ستوارا (30) شلوک (31) بشو (32) کواڑا چھند (33) کنڈلی چھند (34) گیت (35) قطعہ (36) چوپائی (37) مثلث (38) مخمس (39) وار (40) سر کھنڈی (41) ترجیع بند (42) ترکیب بند (43) نظم (44) بلینک ورس (45) غزل (46) مانجھ (47) وائی (48) جوگی نامہ اینہاں صنفاں وچوں اہم تے چونویاں صنفاں دا ویروا درج ذیل اے۔

حمد اوس نظم نوں آکھدے نیں جس وچ اللہ سوہنے دی بڑائی' وڈیائی تے تعریف کیتی جاوے شاعر ایس صنف راہیں اپنے گناہواں تے اظہار افسوس کر دیاں اللہ تعالیٰ کولوں رحم کرم تے فضل دی دعا کردا اے تے اپنی بخشش لئی بینتی کردا اے۔ ماضی وچ ہر قصے کہانی دا مڈھ حمد یہ کلام توں کیتا جاندا سی پر ہن ایہہ ریت مکدی جاندی اے۔ ایس دی بجائے حمد یہ کلام دیاں وکھریاں کتاباں چھپن لگ پیاں نیں' تنویر بخاری ہوراں دے حمد یہ کلام دا مجموعہ "رہنا" 1980ء چھپیا اے۔ ایسے طراں ریڈیو پاکستان لہور دے سنیئر پروڈیوسر مدثر شریف ہوری "اللہ سوہنا" دے ناں نال حمد یہ کلام دے مجموعے نوں ترتیب دے رہے نیں۔ اللہ سوہنے دے وصفی نانواں دی مناسبت نال ایس کتاب وچ 99 حمداں ہون گیاں۔ حمد وچ بہر تے وزن دی کوئی قید نہیں ہندی یعنی حمد ہر بحر وچ لکھی جا سکدی اے۔ شعراں دی وی کوئی قید نہیں ہوندی۔ مشہور حمد گو شاعراں وچ شاہ حسینؒ بلھے شاہ' سلطان باہو' وارث شاہ' خواجہ غلام فرید' میاں محمد بخش' پیر مہر علی شاہ' مولوی غلام رسول عالم پوری' علی حیدر ملتانی' راقب قصوری' دائم اقبال دائم' مسلم اویسی' مولوی لطف علی بہاول پوری' امیر صابری' فقیر قادری' صائم چشتی' حافظ محمد حسین حافظ' امبر وارثی' محمد علی ظہوری' اعظیم چشتی' حفیظ تائب' راجا رشید محمود' عبدالرشید نیازی' عبدالغفور اظہر' رؤف شیخ' سلیم کاشر' طالب چشتی' تنویر بخاری' سیدہ عارفہ بصیر' نیلمہ سرور' ہجویری بھٹی' بشیر باوا حمید صابری' منظور وزیر آبادی' مختار جاوید انور (راقم) عاشق راحیل' طاہر لہوری تے اکرم قلندری دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ حمد یہ کلام دی ونگی پیش خدمت اے۔

سید وارث شاہ

اول حمد خدا اے دا ورد کیجئے عشق کیتا سو جگ دا مول میاں
پہلاں آپ ہی رب نے عشق کیتا' معشوق ہے نبی رسول میاں

Marfat.com

مولوی غلام رسول عالم پوری

عشق بھنا اخلاص نہلایا' رنگیا رنگ شہودی
صدق صفائین آپ ہوائیں پلیا وچ خوشنودی
برگو برگ ارادت ازلی نور رچایا ہویا
محویت دے خمر طہوروں نشہ پلایا ہویا

میاں محمد بخش (1830ء۔1904ء)

اول حمد ثناء الہی جو مالک ہر ہردا
ناں دا نام چتارن والا کسے میدان نہ ہردا
کام تمام میسر ہوندے نام اوہدا چت دھریاں
رحموں سکے ساوے کردا' متھروں ساڑے ہریاں

مولوی لطف علی بہاولپوری (1716ء۔1794ء)

جمل جہاں مکان اتے تھیا روشن نور خدائی
کن فیکون کنوں جیں قادر بنا جہان بنائی
شاہد ہے اوں واحد تے دھر توڑ کنوں پکڑائی
تھمیں باجھ کھڑا ایں محکم گنبد صاف سمائی

نعت اوس نظم نوں آکھدے نیں جس وچ اللہ سوہنے دے محبوب حضرت محمد صلی علیہ وآلہ وسلم دی بڑائی' وڈیائی تے تعریف کردا اے۔ شاعر ایس صنف راہیں اپنے گناہواں غلطیاں تے گستاخیاں تے اظہار ندامت کردیاں ہویاں آپؐ توں رحم کرم تے فضل دی دعا کردا اے تے دینی دنیاوی نعتاں وچ وادھے لئی تے اخرت وچ بخشش لئی بینتی کردا اے۔ ایس صنف نوں ہر شاعر تے خاص طور تے مسلمان شاعراں نے اپنایا اے۔ جدید دور دے تقاضیاں نوں مکھ رکھ کے پنجابی نعت وچ پروفیسر حفیظ تائب ہوراں جدید مہاڑ پیدا کیتے نیں۔ مشہور غیر مسلم نعت گو شاعراں وچ بابا نانک، کالی داس، ملکھی رام دے ناں ذکر دے قابل نیں جد کہ مسلمان نعت گو شاعراں وچ شاہ حسین خواجہ غلام فرید' میاں محمد بخش' پیر مہر علی شاہ' علی حیدر ملتانی' راقب قصوری' دائم اقبال دائم' مسلم لویسی' امیر صابری' فقیر قادری' اعظم چشتی' صائم چشتی' حافظ محمد حسین حافظ' انبر وارثی' محمد علی ظہوری' حفیظ تائب' راجا رشید محمود' رؤف شیخ' سلیم کاشر' آفتاب احمد نقوی' طالب چشتی' محمد صدیق صابر قادری' عاشق رحیل' بشیر باوا' سلطان کھاروی' پیر اجی' ہجویری بھٹی' نیلمہ سرور' سیدہ عارفہ بصیر' حمید صابری' مختار جاوید انور' طاہر لہوری تے عبدالرشید نیازی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

بلبا نانک (1469-1539ء)

محمدؐ من توں' من کتاباں چار
من خدائے رسول نوں۔ سچا ای دربار

Marfat.com

عبدکودھن

پہلوں حمد خدائے توں تس تھیں بعد صلواۃ
آکھاں خاصی روح نوں بہت تحیت ساتھ
جو آئے وچ پیغمبراں سنبھاں وا سردار
اوس محمدؐ نام ہے خالق دا مختار

شاہ حسین (1539-1599ء)

عشق نبی سرور دے مینوں ڈاڈھا چنک لایا جے
زلفاں کھول بیرا گن ہویاں گھر گھر الکھ جگایا جے
زلف والیل تے مکھ دا شمس مینوں سوہنا نظریں آیا جے

حافظ برخوردار (1620-1658ء)

حضرت حکم کریندے نیکی، منع کرن برہائی
حضرت جہیا سچا نہ کوئی اوہناں کماں وچ بھائی

سلطان باہو (1629-1691ء)

الف۔ اندر وچ نماز اساڈی ہکے جانیتوے ہو
نال قیام رکوع سجود کر تکرار پڑھیو ہو
ایہہ دل ہجر فراقوں سڑدا۔ ایہہ دم مرے نہ جیوے ہو
سچا راہ محمدؐ والا باہوؒ۔ جیہیں وچ رب لبھیوے ہو

علی حیدر (1690-1788ء)

الف۔ احد وچ میم دا گھنگھٹ چھپن چھوت دراز تھیا
اک نقطہ وحدت والا جنبش کھا دراز تھیا
اساں راگ پریم دا سنیا سو سازاں داھن ساز تھیا
وحدت دے دریا اندر علی حیدر میم دراز تھیا

حضرت بلھے شاہ (1692-1758ء)

کن کہا فیکون کہایا۔ بے چونی سے چون بنایا
احد دے وچ میم د لایا۔ تاں کیتا ایڈ پسارا
پیر پیغمبر اوس دے سردے۔ انس ملائیک سجدہ کر دے
سر قدماں دے اتے دھردے۔ سب توں وڈی اوہ سرکار

سچل سرمست (1740-1826ء)

کل بچاں دا سردار محمدؐ
بحر عرف معراج محمدؐ
قاب قوسین او اولیٰ
شرف قومین معراج محمدؐ

Marfat.com

میاں محمد بخش (1830-1907ء)

واہ کریم امت دا والی مہر شفاعت کردا
جبرائیل جیہے جس چاکر نبیاں دا سرکردہ

مولوی غلام رسول عالم پوری (1849-1892ء)

جوہر عرض وجود خلائق۔ اصل اصول کمالی
امت خیر احم دا والی۔ نام محمدؐ عالی
رحمت عالم سایہ عالی۔ قامت سایوں خالی
تے محمود مقام معلّٰی۔ خاص عطا نرالی

سید مہر علی شاہ (وفات 1937ء)

اج سک متراں دی ودھیری اے۔ کیوں جندڑی اداس گھنیری اے
لوں لوں وچ شوق چنگیری اے۔ اج نیناں لائیاں کیوں جھڑیاں
سبحانہ اللہ ما اجملک۔ ما رحمتک ما اکملک
کتھے مہر علی کتھے تیری ثناء۔ گستاخ اکھیں کتھے جا لڑیاں

راتب قصوری (1833-1936ء)

یا محمد یا محمد آکھدی کر پھیریاں
تیری ہندی چنگی مندی در تیرے دی چیریاں
برہوں جلیاں لاٹاں بلیاں۔ گلیاں گلیاں کوکدی
بوہڑ سائیں، کہیاں سائیں۔ سانوں لوڑاں تیریاں

عبدالغفور اظہر (1918-1977ء)

جثہ کنبدا کالجہ ڈولدا اے۔ ناں کجھ بولیا تے ناں کجھ کہیا جاندا
جدوں عشق رسول نے کھچ پائی۔ مونہوں بولیاں باجھ نہ رہیا جاندا
کلمہ پاک پڑھیاں پتہ لگ جاندا۔ کیڈا شان اوس پاک رسول دا اے
دونوں ہونٹھ اکدوجے نوں چمدے نیں۔ جدوں نا محمد دا لیا جاندا

پروفیسر حفیظ تائب (جنم 1934ء)

اوہدی سیرت سدھارستہ دسے گی۔ حشر سمے تک آون والیاں نسلاں نوں
اوہدا اسوہ کافی اے ہر دور لئی۔ ہن نہیں لوڑ کسے رہبر دی لوکاں نوں

مختار جاوید انور (جنم 1940ء)

مینوں جے بلاوا آجاوے۔ اک وار مدینے والے دا
میں اکھیاں وچ اتار لواں۔ دربار مدینے والے دا
میں کیہری شے تے مان کراں۔ میں کیہری شے قربان کراں
جان جاں مدینے والے دی۔ گھر بار مدینے والے دا

Marfat.com

طارق گجر (جنم 1969ء)

کوئی سوچ مدینیوں گانہہ نہ گئی۔ لکھاں سوچاں دماغ دے ول آئیاں
اسیں کھوجی پکیر ڑے پیر دے ساں۔ بڑیاں بھلاں سراغ دے ول آئیاں

منقبت اجہی نظم نوں آکھدے نیں جس وچ رسول اکرم صلی اللہ و آلہ وسلم دے صحابہ کرامؓ، اولیاء کرامؒ صوفیا کرام تے بزرگان دین دی بڑائی، وڈیائی تے تعریف بیان کیتی جاوے۔ منقبت لئی کسے خاص اسلوب، انداز بیاں، ہیت دی لوڑ نئیں ہوندی ماضی وچ کلاسیکی قصیاں دیاں کتاباں دا مڈھ حمد یہ کلام توں بجھدا اسی۔ ایس توں بعد نعتیہ کلام تے فیر منقبت بیان کیتی جاندی سی پر ہن ایہہ ریت مکدی جارہی اے۔ قصیاں توں علاوہ منقبت، نظم دیاں مختلف ہیتاں وچ لکھی جارہی اے اکثر شاعراں خلفاء راشدین توں علاوہ سید عبدالقادر جیلانیؒ توں علاوہ ہوراں اولیاء کرام دی شان وچ بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ منقبت لکھی اے۔ پنجابی زبان دے شیکسپئر منقبت لکھی اے۔ اوہناں دی منقبت دا رنگ ملاحظہ فرماؤ۔

چارے یار رسولؐ دے چار گوہر سبھا اک تھیں اک چڑھیندڑے نیں
ابوبکرؓ تے عمرؓ عثمانؓ علیؓ آپو اپنے گنیں سو ہیندڑے نیں
جنہاں صدق یقین تحقیق کیتا راہ سب دے سیس وکیندڑے نیں
ذوق چھڈ کے جنہاں نے زہد کیتا واہ وا اوہ رب دے بندڑے نیں

منقبت لکھن والے شاعراں چوں بلا بلھے شاہ، حضرت سلطان باہو، میاں محمد بخش، خواجہ غلام فرید دائم اقبال دائم، اعظم چشتی تے حفیظ تائب ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

حلیہ شریف ایس صنف راہیں اللہ سوہنے دے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے اٹھن بیٹھن، چلن پھرن، کھان پین، آون جان غرض آپؐ دی ہر ادا بارے بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ بیان کیتا جاندا اے۔ آپؐ دے حلیہ مبارک، زلف مبارک، دند شریف تے حضورؐ دے مسکراون دے انداز نوں بیان کیتا جاندا اے۔ شاعری دی ایس صنف نوں بے شمار شاعراں اپنایا اے پر مشہور شاعراں وچوں مولوی احمد یار مرالوی، مولوی غلام رسول عالم پوری تے محمد علی فائق دے ناں زیادہ مشہور نیں۔

نور نامہ شاعری دی ایس صنف راہیں اللہ سوہنے دے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی ولادت مبارک بارے تعریفی کلام بیان کیتا جاندا اے۔ ایس نوں "مولود شریف" وی آکھدے نیں۔ نور نامے لکھن والے شاعراں وچ شمس الدین، عمر الدین، حافظ مراد، رحیم بخش، دولت علی تے غلام رسول ہوراں دے ناں ذکر جوگ نیں۔

معراج نامے معراج نامے وچ اللہ دے حبیب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے معراج شریف دے واقعے نوں تفصیل نال بیان کیتا جاندا اے پنجابی دے بے شمار شاعراں معراج نامے لکھے نیں پر قادر یار، نور محمد، تے محمد دل پذیر ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

اشتر نامہ ایس صنف راہیں تصوف تے معرفت دے صوفیانہ مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا جاندا اے۔ انسانی حیاتی نوں شتر (اٹھ) وانگر بردبار سمجھ کے عشق محبت تے

Marfat.com

ہجر فراق دے صدقے برداشت کرن دی پریرنا کیتی جاندی اے۔

جوگی نامہ ہندی تے پنجابی زبان، وچ جوگی یاں جوگن نوں ہجر فراق تے درد وچھوڑے دی علامت متھیا جاندا اے۔ شاعر ایس صنف راہیں عشق محبت 'ہجر فراق' درد وچھوڑے تے صوفیانہ جذبات دا اظہار کردا اے تے اپنے آپ نوں جوگی یاں جوگن تصور کردا اے۔

فقر نامہ شاعری دی اوہ صنف اے جس وچ تصوف 'معرفت تے سلوک دیاں رمزاں سادہ تے خوبصورت انداز نال پیش کیتاں گیاں ہون۔

چوہڑیڑی نامے شاعری دی ایس صنف وچ شاعر اپنے آپ نوں جوہڑا (بھنگی یاں بھنگن) دی مثال دے کے انتہائی عاجزی تے انکساری دا پیکر ظاہر کردا اے تے اللہ سوہنے دے وصال دی سک کردا اے۔

چرخہ نامہ شاعری دی ایس صنف وچ شاعر اپنے آپ نوں چرخے نال تشبیہ دے کے سوت کتن یعنی چنگے کم تے نیک عمل کرن دی پریرنا کردا اے۔

جنگ نامہ کسے لڑائی یاں جنگ دے منظر نوں تفصیل نال پیش کرناں جنگ نامہ کہلاندا اے۔ بعض جنگ نامیاں وچ رسول اکرم صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دی ولادت مبارک دے ویلے مکے دے حالات نوں بیان کیتا گیا اے۔ بعض وچ معرکہ کربلا دے واقعے تے خاص طور تے شہادت امام حسینؓ دے مناظر نوں بڑے سوہنے انداز نال پیش کیتا گیا اے۔ اجو کی تحقیق موجب پیر محمد کاسی نوں جنگ نامے دا پہلا شاعر متھیا جاندا اے۔ جنگ نامے دے مشہور شاعراں وچوں حامد شاہ عباسی 'احمد یار' شاہ جہاں مقبل 'گھیسٹا کاسی' محمد بوٹا گجراتی 'حافظ بر خوردار' مولوی محمد حسین احمد آبادی تے دائم اقبال دائم دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ محمد بوٹا گجراتی ہوراں دا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

کھا غصہ پھیر امام نے ہتھ دھریا چا تلوار تے
جا پیندا سید کد کے اس فوج بے دین کفار تے
پیار وڈھ وڈھ لدندا ڈھیریاں اوہ غازی مرد خدا دا
آموذی پھڑے عذاب نوں جیوں آیا روز جزا دا

سلام شاعری دی اوہ مخصوص صنف جس وچ شاعر اللہ سوہنے دے پیارے محبوب حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دے حضور انتہائی عقیدت تے احترام نال درود و سلام پیش کردا اے۔ ایس صنف نوں ہر مسلمان شاعر خاص طور تے اپنایا اے۔ سلام لکھن والیاں شاعراں وچ خواجہ غلام فرید' میاں محمد بخش' پیر مہر علی شاہ' دائم اقبال دائم' اعظم چشتی' صائم چشتی' محمد علی ظہوری' حفیظ تائب دے ناں خاص طور تے ذکر دے قابل نیں۔

مرثیہ مرثیے دا لفظ "ورثا" توں نکلیا اے جس دے معنے کسے مرن والے نوں پیار محبت نال یاد کرنا ایں۔ ایہہ لفظ عربی زبان دا اے شاعری دی ایہہ صنف عربی' فارسی' اردو تے پھیر پنجابی زبان وچ داخل ہوئی اے۔ لسانیات دے ماہراں مرثیے نوں تن حصیاں وچ ونڈیا اے (1) شخصی مرثیہ (2) قومی مرثیہ (3) مذہبی مرثیہ۔ (1) شخصی مرثیہ کے عام بندے دی وفات تے آکھیا جاندا اے۔

Marfat.com

(2) قومی مرثیہ قومی لیڈریاں قومی راہنماداے انتقال تے کہیا جاندا اے مذہبی مرثیہ کسے مذہبی آگو دی شہادت تے آکھیا جاندا اے۔ پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی پنجابی وچ زیادہ تر مرثیے معرکہ کربلا دے حوالے نال لکھے گئے نیں' مرثیے دی کوئی خاص ہیت نہیں ہوندی بلکہ ایہہ ہر صنف وچ لکھیا جاندا اے۔ بعض مرثیے مثنوی وچ بعض مسدس تے بعض سی حرفی دے انگ وچ لکھے گئے نیں۔ مشہور مرثیہ نگاراں وچ حافظ برخوردار' مولوی عبداللہ لاہوری' مولوی حبیب اللہ' حشمت شاہ' بہار ملتانی' غلام حیدر فدا' دائم اقبال دائم تے ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

نوحہ مرثیے نوں مخصوص سوز دے انداز وچ لکھے گئے کلام نوں پڑھن نوں نوحہ آکھدے نیں۔ ایس صنف وچ معرکہ کربلا دے واقعات نوں انتہائی سوز تے کرب نال مخصوص انداز وچ پیش کیتا جاندا اے۔

مثنوی شاعری دی ایہہ مشہور صنف فارسی راہیں اردو تے پنجابی وچ داخل ہوئی اے۔ ایس صنف وچ تصوف' معرفت پیار محبت' ہجر فراق' اخلاق تے تاریخ دے قصے کہانیاں پیش کیتاں جاندیاں نیں۔

گلزار شاعری دی جنگ نامے دی طرز دی ایس صنف وچ انبیاء کرام تے اولیاء کرام دے حالات نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا جاندا اے۔ ایس صنف نوں عام طور تے مسلمان شاعراں اپنایا اے جنہاں چوں مولانا محمد مسلم' مولوی غلام رسول' محمد دین فاضل ساہپوری' چوہدری فضل الحق' ہوراں دیاں لکھیاں ہویاں گلزاراں ذکر دے قابل نیں۔

دوہا۔ دوہڑا دوہایاں دوہڑا ہندی تے سنسکرت دی مشہور صنف اے جس وچ دویاں چار مصرعے ہوندے نیں۔ پہلے مصرعے دا مضمون / مفہوم دوجے مصرعے وچ واضع کیتا جاندا اے۔ ایس دیاں بے شمار بحراں نیں جنہاں چوں □23 بڑیاں مشہور نیں۔ دوہڑیاں وچ پنجابی دی بیانیا شاعری ودھری ملدی اے۔ ایس صنف وچ اچے خیالات نوں بڑی آسانی نال پیش کیتا جاندا اے۔

پنجابی دے کلاسیکی شاعراں تے صوفی شاعراں ایس صنف نوں اپنایا اے۔ جنہاں چوں بابا فرید تے دمودر دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

رزق نہ پلے بنھ دے پنچھی تے درویش
جنہاں نوں تقوای رب دا تنہاں نوں رزق ہمیش
مائے نی میں چاک لاھوئی نت اٹھ مجھیں چارے
برکت جنیدی گھاہ نہ مجھ نہ کٹی ہارے
روڑا مول نہ لگے کدائیں ساون وسن پھوہارے
اجھیا چاک لاھوئی مائے اگے بخت تہارے
(ہیر دمودر)

غزل غزل پنجابی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے جیڑی فارسی تے اردو راہیں پنجابی زبان وچ داخل ہوئی اے غزل دے لغوی معنے عورتاں نال پیار دی گلاں کرن دے نیں بعض

Marfat.com

سوجھواناں موجب غزل اوس کر لاٹ نوں آکھدے نیں۔ جیڑی ہرنی دے گلے چوں اوس ویلے ٹکلدی اے جدوں کوئی شکاری اوس تے وار کردا اے۔ ایس توں ثابت ہوندا اے پئی غزل اوس کلام نوں آکھیا جاندا اے جس وچ پیار محبت' ہجر فراق' سوز گداز درد تڑپ موجود ہووے۔ غزل دے پہلے شعر نوں مطلع تے آخری شعر نوں مقطع آکھنے آں۔ غزل دا ہر شعر وکھرا مضمون تے مفہوم ظاہر کردا اے۔ غزل دے شعراں دی تعداد متھی نہیں گئی۔ گھٹ توں گھٹ چھ شعر ہوندے۔

لسانیات دے ماہر تے سوجھوان تنویر بخاری ہوراں اپنے مضمون "غزل" وچ انج فرمایا اے۔

شاعری دی اصطلاح وچ غزل اوس صنف نوں آکھدے نیں جیدے وچ دل تے ہوئی بیتی واردات نوں بیان کیتا جاوے۔ ایہدی تحریک پیار پریم دے جذبیاں توں ہوندی اے الہدے وچ روپ سہپن دے احساس توں پگرن والے جذبیاں دا وکھالا پایا جاندا اے۔ پیار بھاویں مجازی ہووے تے بھاویں حقیقی غزل دا لوڑ یندا انگ اے غزل اک طرح بے چین روح دی تڑپ اے۔

(سانجھ ادب دی۔ ص۔ 227)

مشہور محقق' مورخ تے سوجھوان عبدالغفور قریشی موجب غزل فارسی شاعری دی پیداوار اے۔ فارسی توں اردو تے فیر پنجابی وچ آئی۔ ایہہ اک نازک گلدستے وانگ ہندی اے۔ جس وچ عاشقانہ' صوفیانہ' تے فلسفیانہ رنگ دے خیال ہندے نیں۔ ایس وچ ہر طراں دے مضمون سموئے جاندے نیں۔ ایس دے ہر شعر دا مضمون یاں خیال وکھرا ہوندا اے۔ ایس دا پہلا شعر بیت تے باقی شعر فرد ہندے نیں۔ پر ہر اک شعر اپنی تھاں تے مکمل ہوندا اے۔

غزل کہن واسطے کسے خاص تول یاں بحر دی قید نہیں تے نہ ای غزل کسے بحر داناں اے۔ سگوں غزل اک رنگ اے جیڑا کسے دی بحر تے وزن وچ سمویا جاسکدا اے۔ سوز تے لطافت غزل دی جند تے جان ایں۔

(پنجابی ادب دی تاریخ۔ ص۔ 93 تے 94)

لسانیات دے ماہراں تے مشہور محققان تے مورخاں دی متفقہ رائے موجب شاہ مراد ہوراں نوں پنجابی غزل دا موہڈھی شاعر متھیا جاندا اے۔ جنہاں دا تعلق ضلع جہلم نال سی جیڑے 1702ء وچ فوت ہوئے۔ ایس توں بعد پنجابی دے غزل گو شاعراں وچ میاں محمد بخش گاموں خان' مولا بخش کشتہ' بابو عبدالغنی' علامہ یعقوب انور' نذیر چوہدری' اکبر لاہوری' برکت علی خورشید' محمد دین فانی' حکیم محمد علی فائق' اقبال زخمی' عبدالغفور اظہر' نادر جاجوی' محمد انور بھٹی' احمد حسین قریشی' پیر فضل گجراتی' ڈاکٹر فقیر محمد فقیر' ڈاکٹر رشید انور' غلام فرید جعفری' راجا رسالو' رؤف شیخ' سلیم کاشر' منشی محمد لطیف گجراتی' شیر افضل جعفری' اسماعیل متوالا' اسماعیل قلندر' امین خیال' صوفی غلام مصطفیٰ تبسم' پروفیسر شوکت علی قمر' ساقی گجراتی' بشیر منذر' ماجد صدیقی' غلام مصطفیٰ بسمل' سعیدہ تصدق ہاشمی' اقبال نجمی' تنویر بخاری' منظور وزیر آبادی' سلطان محمود آشفتہ' عاشق راحیل' رمضان شاکر' حسین شاہد' ڈاکٹر یونس احقر' مشتاق کنول' اجمل نیازی' عبدالحمید امر' پیر اجی اقبال قیصر' ظفر اقبال' اقبال صلاح الدین' افضل باقی' پروفیسر شارب' عبدالرشید نیازی' طفیل خلش' مختار جاوید انور (راقم) طارق گجر' لطیف فتح پوری' افضل پال' طالب چشتی' طاہر لاہوری دے ناں ذکر دے قابل

Marfat.com

میر پتہ نشانی تے غرض میری۔ گھڑی مڑی کیہ پرھیا وچ پچھدے او
ارے ہو کے پچھوتے میں دساں۔ کجھ ہے سرکار دے نال و مطلب
(مولا بخش کشتہ)

کہہ ہویا سینہ وچھ گیایاں جگرا اساڈا چیر گیا
ایہہ خوشی اسانوں تھوڑی اے نہیں خالی تیرا تیر گیا
(پیر فضل گجراتی)

رکھیں لوکاں وچ فقیرا۔ ایسا بہن کھلون
توں ہوویں تے لوکی ہسن نہ ہوویں تے روون
(ڈاکٹر فقیر محمد فقیر)

لنگھ چل ایس جھناں چوں اڑیئے۔ پیر نہ ہوون گلے
کویں کسے نوں پار اپڑاون' گھڑے ایہہ کچے پلے
(رؤف شیخ)

ساری عمراں ویر دی اگ وچ سڑ دے رہے
لوکی سمجھے پیار کتاباں پڑھدے رہے
(ڈاکٹر رشید انور)

جنگل دے وسنیک بدل کے آ گئے بھیس انساناں دے
اج توں ہوہے ہندای رکھنا۔ شہر دے سبھ مکاناں دے
(منظور وزیر آبادی)

میں چٹیاں فجراں لبھدا ساں۔ مینوں گھپ ہنیرے لبھے نیں
مینوں دل دا محرم نہ لبھا۔ انج یار بیتھرے لبھے نیں
(عبدالغفور اظہر)

ساڈے عشق دے چمکدے لیکھاں تے۔ غم دیاں سیاہیاں ڈھل گیاں
جیڑیاں حسن تیرے چمکائیاں سن۔ اوہ چانی راتاں رل گیاں
(صوفی غلام مصطفیٰ تبسم)

گجرات دی زمین دا ساقی ایہہ فیض اے
پائی تیرے قلم نے روانی چناب دی
(ساقی گجراتی)

غیر تے مارن کدی کدائیں راہوں چاکے پتھر
اپنے رکھن جھولی دے وچ سدا لکا کے پتھر
(مختار جاوید انور)

Marfat.com

جیڑا ٹوآ بھکھ نے دتا۔ اوہ تے بھر گیا سارا
جیڑا ٹوآ عشق نے دتا اوہ خورے کدبھرنا ایں
(فقیر قادری)

اس سجن نے خالد میرے لوں لوں نوں زخمایا اے
جسدے ناں دی رات دنے میں مالا جپدا رہناں ہاں
(خالد شفیق)

جیڑے ون دا تکیا مینوں۔ اس نے مٹھیاں نظراں نال
اوسے دن دی شاہد میری ڈاہڈی شامت آئی اے
(ہمایوں پرویز شاہد)

ہر اک سانجھ دا رشتہ ہویا کچے دھاگے وانگ
ٹٹدی ویکھی دھیاں نالوں ہن ماواں دی سانجھ
(محمد اقبال زخمی)

سی حرفی سی حرفی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے۔ ایہہ صنف فارسی زبان راہیں اردو تے پنجابی زبان وچ داخل ہوئی اے۔ سی حرفی دے لفظ تے غور کریئے تے پتہ چلدا اے پئی سی فارسی دا لفظ اے جس دے معنے تیہہ (۳۰) دے نیں جد کہ حرفی یاں حرف عربی زبان دا لفظ اے جس دا مطلب اکھر یاں لفظ اے ایس توں ثابت ہویا پئی سی حرفی شاعری دی اوہ صنف اے جیدے تیہہ (۳۰) لفظ / حرف ہون۔ شعری اصطلاح موجب سی حرفی اوس نظم نوں آکھدے نیں جیدا پہلا مصرعہ حروف ابجد یاں حروف تہجی توں شروع ہوندا اے۔ سی حرفی عام طور تے چار یاں مصرعیاں دی ہوندی اے مکدی گل ایہہ وے پئی سی حرفی اوس چار مصرعیاں والی رباعی نوں آکھدے نیں جس دا آغاز حروف تہجی یاں حروف ابجد توں ہوندا اے۔ ایس صنف وچ عشق محبت' ہجر فراق' سوز گداز' تصوف معرفت دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری توں علاوہ اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نوں بڑے سوہنے' سادہ تے نویکلے انداز نال پیش کیتا جاندا اے۔ ایس صنف راہیں نیک کم تے چنگے عمل کرن توں علاوہ حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی کرن دی پریرنا کیتی جاندی اے۔

سی حرفی دے مڈھ بارے لسانیات دے ماہراں تے مشہور محققاں تے مورخاں انج فرمایا اے۔

- ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ہوراں اپنی کتاب "ہسٹری آف پنجابی لٹریچر وچ گورو نانک ہوراں نوں سی حرفی دا موہڈھی شاعری قرار دتا اے۔ اوہناں دے مطابق ایس صنف نوں اوس ویلے (۳۵) اکھری' (۵۲) اکھریاں (۳۴) اکھری صنف آکھیا جاندا سی۔
- عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ میراں شاہ (1900ء) ہوراں نوں سی حرفی دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔
- غفران سید ہوراں سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ ہوراں نوں سی حرفی دا موہڈھی شاعری قرار دتا اے۔

Marfat.com

o عین الحق فرید کوٹی ہوراں شاہ برہان الدین جانم ہوراں نوں سی حرفی دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی لسانیات دے ماہراں تے مشہور محققاں تے مورخاں نے متفقہ طور تے سلطان باہوؒ ہوراں نوں ای سی حرفی دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔ مشہور سی حرفیاں دے شاعراں وچوں بابا نانک، سلطان باہو، بہل لاہوری، علی حیدر ملتانی، پیارے صاحب، شاہ محمد قریشی، قادر یار، حاجی امام بخش، میراں شاہ بخاری، مولوی عبدالستار، میاں ہدایت اللہ، محمد بوٹا گجراتی تے تنویر بخاری دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

سلطان باہوؒ (1629-1691ء)

(چ) چڑھ چناں توں کر روشنائی ذکر کریندے تارے ہو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے کجھ جنہاں تھیں بھارے ہو
تاڑی مار اڈانا لہیں باہو، اسیں آپے اڈن ہارے ہو

پیارے صاحب (وفات 1860ء)

(الف) اساں دتا تیرے ہتھ پیسا۔ اوہدیاں لیائین کھاں چیزاں توں چار میاں
کانھول تے ککڑی بیڑا۔ نالے لیاویں کھاں پھلاں دے ہار میاں
پیسا موڑ لیاویں نالے دوھ لیاویں اتے کریں نہ مول ادھار میاں
پیارے یار نوں دیویں جواب اسدا۔ نہیں تے نکل جاویں پڑوں باہر میاں

قادر یار (1802-1892ء)

(ذ) ذرا نہ رہی تن وچ طاقت۔ رانی گاوندی غماں دے گیت لوکو
میں بھلی ساں تسی نہ کوئی لائیو، جوگیاں نال پریت لوکو
جنگل گئے نہ بوہڑے سندراں نوں، جوگی نہیں جے کسے دے میت لوکو
قادر یار پچھے کیڑا دکھ میرا۔ اس وقت ہویا پتھر چت لوکو

حاجی امام بخش (1778-1836ء)

(ع) علم دے نال جے حلم ہووے۔ سب دور تکبر ہو جاوے
جس دا ڈولدا نت ایمان رہے۔ اوہ ویکھ یقین کھلو جاوے
نفس رجدا تے پیار گجدا اے۔ بھکھار وے تاں چپ کر سو جاوے
امام بخش رہے بڑا اوس جگہ۔ جیڑا ایس جہان تے رہ جاوے

مولوی عبدالستار (وفات 1913ء)

(الف) اکھیاں کسے نہ رکھیاں نیں۔ اکھیاں رکھیاں مول نہ جاندیاں نیں
آپوں ڈاہڈیاں نال پیار پاون۔ آپے روندیاں تے پچھوتا ندیاں نیں
مکھ یار دے ویکھ کے رہن راضی۔ کجھ پندیاں تے کجھ کھاندیاں نیں
ستار بخش ایس حال نوں جاندے نیں۔ اکھیں پیش جنہاں وے آوندیاں نیں

Marfat.com

میاں ہدایت اللہ (1838-1929ء)

(م) مرتبے لین گے چل اگے۔ جیڑے نبی دے تابعداو ہون
کلمہ حج زکوٰۃ نماز روزہ امر نہی اندر خبردار ہون
حوراں اتے غلمان بہشت نہراں میوے کھان نوں لکھ ہزار ہون
واہ واہ نیک نصیب ہدایت اللہ۔ کارن مومناں حق دیدار ہون

محمد بوٹا گجراتی (1851-1930ء)

(الف) اسم اسلام دا بہت چنگا اے۔ پر عشق دا شان کجھ ہور سنیا
متھے مومناں نیک محراب چنگا اے۔ پر تلک لگاؤن کجھ ہور سنیا
دو ہاں عالماں وچ ایمان چنگا اے۔ پر عشق بیان کجھ ہور سنیا
کرن بوٹیا وعظ علما چنگے اے۔ پر یار دا پان کجھ ہور سنیا

کافی کافی پنجابی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے کافی' عربی دا لفظ اے۔ جیڑ کافی توں نکلیا اے۔ ایس دے معنے کافی' بوتیا' پورایاں کفایت کرن دے نیں لسانیات دے ماہراں موجب کافی دا لفظ کہف توں نکلیا اے جس دے معنے غاریاں کھوہ دے نیں کجھ سیانیاں کافی نوں اصحاب کہف نال جوڑیا اے جنہاں دا ذکر قرآن مجید وچ آوندا اے۔ اینال اللہ دے نیک بندیاں غار وچ رہ کے اللہ تے اللہ رسول دی عبادت کیتی۔ اینال دی نیکی تے پارسائی' پرہیزگاری تے عبادت ریاضت پاروں اینال نوں اصحاب کہف آکھیا جاندا اے۔

کافی دی تاریخ تے تعریف بارے لسانیات تے تعلیم دے ماہراں وکھو وکھ وچاراں دا اظہار کیتا اے۔ مثال دے طور تے۔

o عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی تاریخ" وچ آکھدے نیں پئی کافی اصل وچ عربی قوافی دا بگڑیا ہویا روپ اے۔ عربی لغت وچ کفائت کرن والی منظوم بندش نوں کافی آکھیا گیا اے پر عربی شاعراں وچ کافی عنوان دی کوئی مثال نہیں ملدی سگوں منکوت قافی دی ترکیب لفظی نوں قوافی دے میل نال پوری کیتی گئی نظم واسطے استعمال کر لیندے نیں۔ پنجابی وچ کافی اک بے مثل صنف اے۔ جیڑی قبول عام دے درجے تیک پجی ہوئی اے۔

ایس وچ تن تن چار چار مصرعیاں دا اک بند ہوندا اے۔ آخری مصرعہ بار بار آوندا اے۔ جس نوں دہرایا جاندا اے کیونکہ کافی وچ ٹیپ دا بند جاں قافیہ اکثر اک مطلع اک مصرعہ یاں پورا شعر اپنی تھاں کافی ہندا اے۔ (ص۔79)

o قدر آفاقی ہوری کافی تے کافیاں شاہ حسین دے عنوان ہیٹھاں آکھدے نیں۔

"لفظ کافی بارے بہت سارے علمی کھوجیاں مختلف خیال ظاہر کیتے نیں۔ کافی دے لفظی معنے کجھ وی ہون اصطلاح وچ کافی اوہ قطع اے جس وچ سر تال نوں مکھ رکھ کے گھٹ توں گھٹ لفظاں وچ انگریزی دی "سانیٹ" وانگوں اک مکمل تے پوری گل بڑے ڈھکویں' پھبویں تے سگویں ڈھنگ نال بیان کیتی جاندی اے تے اوہدے وچ شاعری دیاں ظاہری پابندیاں نوں وی اینال سامنے نئیں رکھیا جاندا سگوں موسیقی جیڑی کہ شاعری دی بھین اے نوں زیادہ اہمیت دتی جاندی اے۔ کافی وچ

Marfat.com

عشق محبت' مہر مروت' ہجر و چھوڑا' وصال تے ازلی محبوب وی سک کھچ تے تڑپ بارے مضمون سموئے جاندے نیں۔

(لعلاں وی پنڈ۔ ص۔363)

- وارث سر ہندی ہوراں کافی لوں اک قسم دی راگنی قرار دتا ے۔
- محمد غوتی مانڈوی ہوراں کافی نوں سندھ دے مشہور راگاں وچ اک راگ مندے نیں۔
- محمد آصف خان ہوراں وی کافی دا تعلق راگ نال جوڑیا اے۔
- ڈاکٹر میمن عبدالمجید ہوراں کافی نوں سندھی شاعری دی مشہور صنف قرار دتا اے۔ لسانیات دے ماہراں تے مشہور مورخاں تے محققاں شاہ حسین ہوراں نوں پنجابی کافی دا موہڈھی شاعر قرار دتا اے۔ کافیاں دے مشہور شاعراں چوں حضرت شاہ حسین' شاہ عبداللطیف بھٹائی' حضرت بلھے شاہ' سید اکبر شاہ' احمد شاہ سید' میراں شاہ سید' بلھو شاہ' مولا بخش کشتہ' حیدر شاہ سائیں' سائیں مولا شاہ' عبدالرحیم' عالم شاہ نوشاہی' دائم اقبال دائم' محمد اسماعیل منظر' نجم حسین سید' سید اصغر علی' منظور احمر' تنویر بخاری' اشرف پال' لطیف قریشی' مشتاق صوفی' شہزاد قیصر تے میاں ظفر مقبول دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ کافی دی ونگی پیش خدمت اے۔

شاہ حسینؒ

ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں ہیں باہر توں ہیں روم روم وچ توں
توں ہیں تانا توں ہیں بانا میرا سبھ کجھ توں
کہے حسین فقیر نمانا' میں ناہیں سبھ توں

حضرت بلھے شاہؒ

اک نکتے وچ گل مکدی اے
پھڑ نکتہ چھوڑ حساباں نوں۔ کر دور کفر دیاں باباں نوں
لاہ دوزخ گور عذاباں نوں۔ کر صاف دلے دیاں خواباں نوں
گل ایسے گھر وچ ڈھکدی اے
اک نکتے وچ گل مکدی اے

مولا بخش کشتہ

نت عاشق رہن نرالے جی
جن پیتے پریم پیالے جی
جن پریت پیا سنگ لائی ہے
اوں رمز حقیقی پائی ہے
سب اک وجود خدائی ہے
نہیں دوسرے وچ خیالے جی

Marfat.com

عبدالرحیم

ایہہ دنیا گھورکھ دھندا اے سبھ وہم خیال دا پھندا اے
جینے توڑیا وہم دا پھندا اے۔ اونیں ویکھ لیا اوہ بندہ اے
جو ایس دنیا تے اندھا ہے۔ اوہ آخر نوں وی اندھا ہے

دائم اقبال دائم

انج مستیاں سب کجھ کھونا ایں۔ مڑ داغ تیرا کس دھونا ایں
توں دن چڑھیا تے رونا ایں۔ جد ہونا سانج سویرا ای
اٹھ دیوانبال

کیوں لمڑے پیر پسارے نی۔ سباہ تیرے ڈھگ ونجارے نی
پے تھر تھر کنبدے تارے نی۔ ایس نگری اکو پھیرا ای
اٹھ دیوانبال

نجم حسین سید

جوہے مار کے سو جاؤ
جس ویلے رات آوے گی
اسیں گھر نہیں ہونا
بھاویں ست خدائیاں لنگھ کے آوے
بوہے بوہے آن صور وجائے
گلی گلی وچ پل صراطوں ڈھاوے
اسیں گھر نہیں ہونا

سید اصغر علی

کدی نظر نال نظر ملاوندے نیں۔ کدی ہس ہیس یار مناوندے نیں
کدی یار دے وچ سماوندے نیں۔ کدی یار نوں وچ سماوندے نیں
کلی عاشق راہ وچ پاوندے نیں
اک دنیا نویں وساوندے نیں

تنویر بخاری

مینوں بوجھے دے وچ پالے
ماہی وے میں مٹھی چیچی۔ مینوں مکھیاں کولوں بچا لے
مینوں بوجھے دے وچ پالے
ماہی وے جگ بوہت ندیدا۔ مشری ویکھ نہ کوئی کھائے
مینوں بوجھے دے وچ پالے

اشرف پال

نچے جند ملنگنی

Marfat.com

اشرف پال نچے جند ملنگنی
تھیا تھیا تھیا
ویکھ سائیں دی رنگنی
تھیا تھیا تھیا
لوں لوں جھمر پاوے
پل پل حال کھڑاوے
برہوں کلیجہ ڈنگنی
تھیا تھیا تھیا
نچے جند ملنگنی
تھیا تھیا تھیا

شاعری دیاں ایہناں صنفاں دے ویروے توں ایہہ ثابت ہوندا اے پئی پنجابی زبان واقعی بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں۔

سوال نمبر 16 ☆ پنجابی نثری ونڈاں تے چانن پاؤ

پنجابی زبان بڑی بھاگاں والی تے بختاں والی زبان ایں کیوں جو ایس نوں اولیاء کرام 'صوفیاء کرام توں علاوہ بزرگاں' درویشاں تے نیک لوکاں اپنے وچاراں دے اظہار لئی ورتیا۔ دنیا دیاں باقی زباناں آر پنجابی نثر پنجابی ادب وچ نظم توں بعد ہوندوچ آئی اے۔ پنجابی نثری ادبی تے شعری ادب نوں مڈھ وچ اسلام دی تبلیغ تے قرآنی تعلیم دے فروغ لئی ورتیا گیا۔ پنجابی ادب دیاں بعض پرانیاں صنفاں تے انگریزی فارسی تے اردو ادب راہیں پنجابی ادب وچ داخل ہویاں نیں۔ پر بعض نثری صنفاں انگریزاں دے بر صغیر وچ آون مگروں داخل ہویاں نیں۔

ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی نظم نثر نالوں پہلوں ہوندوچ آئی۔ ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی نثری تحریر نظم دی نسبت سادہ' عام فہم' رواں تے نرول ہوندی اے ایس وچ قافیے ردیف دی کوئی قید نہیں ہوندی بلکہ تسلسل یاں ربط دی بڑی لوڑ ہوندی اے۔ نثری تحریر دا تعلق عقلی دنیا نال ہوندا اے جد کہ نظم دا تعلق جذباتی دنیا نال ہوندا اے۔ لسانیات دے ماہراں پنجابی نثر نوں انج ونڈیا اے:-

(1) عام نثر (2) علمی نثر (3) ادبی نثر (4) بیانیہ نثر (5) وصفیہ نثر (6) توضیحی نثر (7) استدلالیہ نثر

عام نثر- عام نثر اوس نثر نوں آکھدے نیں جس وچ عام فہم سادہ تے نرول الفاظ ورتے جاندے نیں۔ پرھلیا پنچائت وچ وی ایس قسم دی زبان بولی تے سمجھی جاندی اے۔

علمی نثر- علمی نثر دی تحریر ذرا صاف' شفاف' تے علمی ادبی ہوندی اے۔ ایس نثر وچ تشبیہاں' استعارے' علامتاں تے محاورے بڑے سوہنے سادہ' نویکلے تے سچے انداز وچ ورتے جاندے نیں۔ پنجابی اکھان تے محاورے تحریر نوں چار چن لاندے نیں۔ ایس تحریر وچ سائنس جغرافیہ' فلسفہ

Marfat.com

تے معاشرتی علوم توں علاوہ کئی ہور موضوع شامل نیں جنہاں دا تعلق حیاتی نال ہوندا اے۔ ایہہ تقریر تے نشر اشاعت وچ ورتی جاندی اے۔

ادبی نثر۔ ادبی نثر دی تحریر وچ لکھاری اپنے اپر واپرن والے واقعات نوں فنی ڈھنگ نال بڑے سوہنے انداز نال پیش کردا اے تاں جو قاری ایس تحریر توں چنگا تے چوکھا لابھ لے سکے لکھاری اپنی ادبی نثری تحریر نوں استعاریاں، محاوریاں تے تشبیاں نال بڑا من کھچواں تے من کھبواں بناؤندا اے۔

بیانیہ نثر۔ افسانے، کہانیاں، ناول، سفر نامے تے تاریخ ایس تحریر دے اعلیٰ نمونہ نیں۔ ایہہ تحریر ہر لحاظ نال ٹھوس، جامع تے بھرویں ہوندی اے۔ لکھاری ایس تحریر دی ترتیب تے تفصیل ول خاص دھیان دیندا اے تاں جو ایہہ موثر تے مفید ثابت ہووے۔

وصفیہ نثر۔ وصفیہ تحریر وچ کردار دیاں خوبیاں تے گناں دی تفصیل بیان کیتی جاندی اے۔ ایہہ نثر عام طور تے ناول نگاری، جذبات نگاری، منظر نگاری، کردار نگاری تے افسانہ نگاری لئی ورتی جاندی اے۔ وصفیہ نثر تخلیق نوں زوردار تے جان دار بناؤن وچ اہم کردار ادا کردی اے۔

توضیحی نثر۔ ایس نثر وچ گل نوں صاف صاف تے واضع طور تے بیان کیتا جاندا اے۔ کسے قسم دا اوہلا پردہ نہیں رکھی دا بلکہ ہر گل نوں صاف صاف بیان کردتا جاندا اے توضیحی نثر راہیں فلسفے، سائنس تے مذہبی مسائل دے اہم نکات دی وضاحت کیتی جاندی اے ایس توں علاوہ ہور کئی قسم دے مضمون وی ایس نثر راہیں پیش کیتے جاندے نیں۔

استدلالیہ نثر۔ استدلال دا لفظ دلیل توں نکلیا اے۔ ایس تون مراد اجہی نثر اے جس وچ گل نوں پکے تے پیڈے ثبوت یاں دلیل نال ثابت کیتا جاوے۔ تحقیقی تنقیدی، تے مکالیاں لئی عام طور تے استدلالیہ نثر ورتی جاندی اے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی استدلالیہ نثر مصدقہ، مستند تے مدلل ہوندی اے۔

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے۔ پئی پنجابی نثر دیاں بعض صنفاں بڑیاں پرانیاں نیں پر بعض صنفاں انگریزاں دے بر صغیر ہندوستان وچ آون مگروں ہوند وچ آئیاں نیں۔ پنجابی نثر دیاں صنفاں داویروا انج اے۔

(1) کہانی (2) ڈرامہ (3) ناول (4) افسانہ (5) سفر نامہ (6) طنز تے مزاح (7) انشائیہ (8) تحقیق (9) تنقید

1- کہانی۔ کہانی دا لفظ کہن توں نکلیا اے جس دے معنے آکھنا یاں کہنا ایں۔ ایہہ صنف فارسی، اردو، انگریزی راہیں پنجابی ادب وچ داخل ہوئی اے۔ افسانے دی مختصر شکل نوں کہانی آکھیا جاندا اے۔ انگلستان دے صنعتی انقلاب مگروں انسانی حیاتی بے حد مصروف ہو چکی سی ذہنی تے قلبی سکون لئی مختصر کہانی دی لوڑ محسوس کیتی گئی۔ انج کہانی دی صنف ہوندو وچ آئی۔ معیاری کہانی لئی ضروری اے پئی ایس دا پلاٹ تے زبان سادہ، جان دار تے زوردار ہونی چاہیدی۔ کہانی لکھن دا خاص مقصد ہونا چاہیدا اے۔ مڈھلیاں پنجابی کہانیاں اخلاق سدھارن تے کردار سنوارن لئی لکھیاں گیاں سن۔ مشہور کہانی کاراں وچوں جو شوا فضل دین، میراں بخش منہاس، گاموں خان، عبدالمجید سالک،

Marfat.com

امرتا پریتم' حنیف باوا' عبدالمجید بھٹی' اکبر لاہوری' کنول مشتاق' رفعت عبدالقادر' رضیہ نور محمد' تے عاشق رحیل دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

2- ڈرامہ – ڈرامہ یونانی زبان دے لفظ ڈراؤ توں نکلیا اے۔ جس دے معنے کر کے وکھاؤن دے نیں۔ ڈرامہ عمل تے قول نوں ظاہر کردا اے پنجابی ڈرامہ انگریزی زبان راہیں پنجابی ادب وچ داخل ہویا اے۔ ویلے دے نال نال ایس صنف نے ترقی دیاں منزلاں طے کیتاں نیں۔ پہلا پنجابی ڈرامہ رفیع پیرزادہ ہوراں 1938ء وچ تحریر کیتا۔ معیاری ڈرامے دے بنیادی عناصر وچ پلاٹ' مرکزی خیال' کردار نگاری' جذبات نگاری' جزئیات نگاری' منظر نگاری تے مکالمہ نگاری خاص اہمیت رکھدے نیں۔ اچھے مثالی تے منفرد تے مفید ڈرامے لئی ایناں خوبیاں دا ہونا بے حد ضروری اے ڈرامے نوں دو حصیاں وچ تقسیم کیتا جا سکدا اے۔ (۱) طربیہ ڈرامہ (۲) المیہ ڈرامہ۔ پنجابی دے مشہور ڈرامہ نگاراں وچوں رفیع پیرزادہ' صوفی نثار' سلطان کھوسٹ' سجاد حیدر' شیخ اقبال' آغا اشرف' انور سجاد' بانو قدسیہ' اشفاق احمد نواز' میجر اسحاق محمد' منو بھائی' سرور صبھائی' مسرت کلانچوی' ڈاکٹر طارق عزیز' اختر کشمیری تے منیر نیازی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

3- ناول – ناول دا لفظ اطالوی زبان دے لفظ (NOVELLA) توں نکلیا اے۔ جس دے معنے (NEW) نویں دے نیں۔ ناول دی صنف دی ہوند توں پہلوں پنجابی نثر وچ داستان دا رواج سی جس وچ غیر فطری واقعات تے غیر فطری کرداراں دی حرکات و سکنات تے گفتگو ہوندی سی۔ جدکہ ناول وچ انسانی حیاتی دے مسائل تے کرداراں دا ذکر کیتا جاندا اے۔ ایس اعتبار نال ایہہ صنف اپنی' ناوٹ (بنتر) اسلوب تے انداز دے حوالے نال نویں جاپدی سی۔

لسانیات دے ماہراں ناول دی اپنے اپنے انداز نال تعریف کیتی اے۔

- چارلس ریوز دے مطابق ناول حقیقی حیاتی تے اوہدے طور طریقاں تے اپنے ماحول تے زمانے دی تصویر ہوندا اے۔

- ناول وچ داستان وانگ طوالت ہوندی اے پر ایس وچ انسانی حیاتی دے مسائل نوں کھل ڈھل کے بیان کیتا جاندا اے۔ ناول نگار حیاتی بارے اپنا فلسفہ وی دسدا اے تے حیاتی وچ آون والیاں اوکڑاں' مشکلاں تے مصیبتاں بارے اپنا حل وی پیش کردا اے۔ بعض نقاداں موجب ناول وسیب نوں بدلن وچ بھرواں کردار ادا کردا اے۔

لسانیات دے ماہراں دے مطابق معیاری منفرد تے مثالی ناولاں لئی کہانی' پلاٹ' کردار' مکالمہ' زبان' ماحول تے حیاتی دا فن ورگے اہملے رنگ ات ضروری نیں۔ ایہہ گل وی پکی تے پیڈی اے پنجابی ناول دا منڈھ 20 ویں صدی توں ہویا اے تے ہن تیکر بے شمار معیاری مثالی' مفید تے منفرد ناول چھاپے چڑھ چکے نیں۔ جنہاں وچوں جو شوا فضل دین دا (پتی ورتا کملا' پربھا' برکتے' منڈے دا مل) میراں بخش منہاس دا (جٹ دی کرتوت) عبدالمجید بھٹی دا (ٹھیڈا)' افضل احسن رندھاوا ہوراں (دوابہ تے دیوا تے دریا) سلیم خان گی (سانجھ چن عربوں چڑھیا) ظفر لاشاری دا (نازو)' ڈاکٹر باقر دا (ہٹھ)' آغا اشرف دا (دل اک دیوا)' اعجاز الحق دا (سکے پانی) فخر زمان دا (ست گواچے لوک' اک مرے آدمی دی کہانی) مستنصر حسین تارڑ دا (پکھرو)' راجا محمد احمد دا (کھیڈ مقدراں دی)

Marfat.com

احمد سلیم دا ناولٹ (نال میرے کوئی چلے) ذکر دے قابل اے۔

4-افسانہ - انگریزی ادب دی صنف STORY یاں SHORT STORY نوں پنجابی وچ افسانہ آکھدے نیں۔ ایہہ صنف انگریزی ادب راہیں اردو تے پنجابی ادب وچ داخل ہوئی اے۔ لسانیات دے ماہراں ایس صنف دی تعریف تے تاریخ وکھرے وکھرے انداز نال انج پیش کیتی اے۔

o آیزین وین موجب افسانہ اجہی فکری داستان داناں ایں جیدے وچ کسے اک واقعے دے کسے اک خاص کردار دا عمل یاں رد عمل جذباتی انداز وچ بیان کیتا گیا ہووے۔ اوس افسانے دی ترتیب تے تفصیل انج بیان کیتی گئی ہووے پئی پڑھیار اوس دے چنگ تے مند توں متاثر ہوئے بغیر نہ رہ سکے۔

ایڈگر ایلن پو مودے مطابق افسانہ اجہی نثری کہانی نوں آکھدے نیں جس نوں پڑھن لئی گھٹ تون گھٹ اک یاں دو گھنٹے لگن۔

مکدی گل ایہہ وے پئی افسانہ مختصر' جامع تے ٹھوس ہونا چائیدا اے۔ دوجے لفظاں وچ افسانہ اوہ نکی کہانی ایں جیدے وچ حیاتی دے اک پکھ دی بھرویں عکاسی کیتی گئی ہووے۔ افسانہ پلاٹ' کردار' منظر کشی' جزئیات نگاری' تے موضوع دے اعتبار نال معیاری ہونا چائیدا اے۔ افسانے دی صنف پنجابی ادب وچ 20ویں صدی دی پہلی چوتھائی وچ آئی اے۔ ویلے دے نال نال افسانے وچ کئی تبدیلیاں ہویاں نیں۔ مڈھلے افسانے نگاراں وچ جو شوا فضل دین' عبدالمجید سالک' امرتا پریتم دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ملکی ونڈ توں بعد نوازدے افسانیاں دا مجموعہ ڈوہنگیاں شاماں سب توں پہلے چھاپے چڑھیا۔ ویلے دے نال نال ایس صنف نے بڑی ترقی کیتی۔ مشہور افسانہ نگاراں وچ اکبر لاہوری' آغا اشرف' میراں بخش منہاس' کہکشاں ملک' آغا اشرف' حنیف چوہدری' رفعت' رشید سلیم سمیں' فرخندہ لودھی' کنول مشتاق' اقتدار واجد' عاشق راحیل' ریاض شاہد' شہباز خاور تے غلام مصطفیٰ بسمل دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

5-سفر نامہ - سفر نامے توں مراد' سفر دے حالات' اوکڑاں مشکلاں تے مصیبتاں نوں ویروے نال بیان کرنا ایں۔ ایہہ صنف زیادہ پرانی نہیں۔ ایس صنف لئی ضروری اے پئی سفر نامہ لکھن والا پہلے آپوں سفر کرے۔ حالات تے واقعات نوں غور تے گوہ نال ویکھے پرکھے تے فیر سچیاں' سچیاں تے کھریاں گلاں نوں بیان کرے۔ ایہہ صنف بڑی مہنگی صنف اے کیوں جو اج دے دور وچ دور دراز دے ملکاں دا سفر کرنا کوئی سوکھا تے سوکھالا کم نہیں۔

اک چنگے تے معیاری سفر نامے لئی حالات تے واقعات دی سچائی تے صداقت بہت ضروری اے ایس توں اڈ فکر انگیز خیالات تے افسانوی رنگ دا ہونا وی ضروری اے۔ پنجابی ادب وچ دو قسم دے سفر نامے موجود نیں (۱) شعری سفر نامہ (۲) نثری سفر نامہ۔ شعری یاں منظوم سفر نامیاں وچوں گلزار مکہ تے گلزار مدینہ زیادہ مشہور نیں۔

نثری سفر نامیاں وچوں سب توں پہلا سفر نامہ لال سنگھ کملا (اکالی ہوراں دا "میرا ولائیتی سفر نامہ" سی جیہڑا 1933ء نوں چھاپے چڑھیا۔ پاکستان بن مگروں اعجاز الحق دا سفر نامہ یورپ توں چیو گم دے ناں نال چھاپے چڑھیا۔ ایس توں علاوہ سلیم خان گمی ہوراں دا "دیس پردیس" تے سجاد

Marfat.com

حیدر' پرویز' ممتاز ڈاہر نعیم ثاقب تے ارشد میر ہوراں نے کئی معیاری تے ادبی سفر نامے تحریر کیتے۔ جیہڑے فنی تے لسانی خوبیاں پاروں من کھچویں تے من کھبویں نیں۔

6- طنز و مزاح- شاعری وچ طنز و مزاح صنف دے طور تے نہیں بلکہ موضوع دے طور تے جانی پچھانی جاندی اے۔ ادب وچ مزاح دی حیثیت اوہ وے جیہڑی کھانے وچ لون (نمک) دی اے۔ دوجے لفظاں وچ جیویں کھانا نمک (لون) توں بناں لذیز تے سواد لا نہیں لگدا ایسے طراں مزاح توں بناں ادب وی پھیکا پھیکا تے پھوکا پھوکا وکھالی دیندا اے۔ مزاح نال بندے دی ذہنی تے جسمانی تھکان دور ہو جاندی اے۔ بندہ اپنے آپ نوں تازہ دم تے خوش خوش وکھالی دین لگ پیندا اے اوس دا جسم تے دماغ نوں تازگی محسوس ہون لگ پیندی اے۔ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی طنز و مزاح بھریا کلام تخلیق کرنا نہ صرف مشکل بلکہ ناممکن ایں۔

کلام وچ طنز تے مزاح پیدا کرن لئی جیہڑے طریقے اپنائے جاندے نیں۔ اوہناں وچوں خاکہ نگاری' واقعاتی مزاح لطیفہ گوئی تے لفظی بازی گری دے طریقے ذکر دے قابل نیں۔

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے پتہ چلدا اے پئی طنز و مزاح دا ہفتے وار رسالہ مخولیا۔ 1913ء وچ چھپیا سی۔ ایس صنف نوں جیہڑیاں لکھاریاں اپنایا اوہناں وچوں ارشد میر' انور علی' اسلم قریشی' اقبال قیصر' سجاد حیدر پرویز دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ منظوم مزاحیہ کلام لکھن والیاں وچ عبید ابوزری' ضمیر جعفری' ڈاکٹر انعام الحق جاوید' انور مسعود' اقبال دیوانہ' حامد غازی آبادی' حکیم شیر محمد ناصر' سائین اختر حسین اختر تے طالب چشتی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

7- انشائیہ - انشائیہ دا لفظ انشا پردازی توں نکلیا اے۔ انشائیہ اک اجہی نثری تحریر ہوندی اے جس وچ انشاء پردازیاں انشائیہ نگار اپنی ذات دے حوالے نال اپنے تجربیاں تے مشاہدیاں نوں اجیئے طریقے نال پیش کردا اے پئی قاری نوں آسودگی تے شگفتگی محسوس ہوندی اے۔ ایس صنف وچ لکھاری نوں اپنی ذات نوں واضع تے نمایاں طور تے ظاہر کرن دا موقع ملدا اے۔ ایس لئی لسانیات دے ماہراں ایس صنف نوں داخلی صنف قرار دتا اے۔ ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد موجب کہانی چوں کہانی کڈھنا انشائیہ ہوندا اے۔ راجا رشید محمود مطابق گل چوں گل تے کڈھنا انشائیہ کہلاندا اے عین الحق فرید کوٹی موجب ہلکی پھلکی تحریر نوں انشائیہ آکھدے نیں۔ انشائیے دی تحریر بڑی سادہ' عام فہم تے ہلکی پھلکی ہوندی اے۔ مشہور انشائیہ نگاراں وچوں ارشد میر' قیوم نظر' حسین شاد دے نال ذکر دے قابل نیں۔

8- تنقید - پنجابی ادب وچ تنقید نوں خاص اہمیت حاصل اے۔ تنقید دا لفظ نقد توں نکلیا اے جس دے معنے پرکھن' جانچن تے پڑتال کرن دے نیں۔ ایس صنف نوں انگریزی ادب وچ CRITIC آکھدے نیں۔ ایہہ صنف انگریزی ادب راہیں اردو تے پنجابی ادب وچ داخل ہویا اے۔ تنقید نوں پنجابی ادب وچ پرکھ تے تنقید کرن والے نوں پارکھ آکھیا جاندا اے تنقیدیاں پرکھ دا مقصد ادب نوں معیار' مثالی تے منفرد بناونا ایں تاں جو قاری ایس توں ودھ توں ودھ لابھ حاصل کر سکن۔ نقاد (پارکھ) ادب پارے تے بڑی ایمانداری تے فرض شناسی' نال تنقید پیش کردا اے۔ ایس دے

Marfat.com

کھرے کھوٹے ہون بارے اپنے وچاراں دا ایمانداری نال اظہار کردا اے تے کھرے کھوٹے نوں وکھریاں وکھریاں کرو کھاندا اے۔ تنقید نوں ایس دی اہمیت تے افادیت پاروں ہن فن دی حیثیت حاصل ہو چکی اے لسانیات دے ماہران تنقید نوں دو قسماں وچ ونڈیا اے۔

(۱) نظری تنقید (۲) عملی تنقید

1۔ نظری تنقید۔ کسی ادب پارے نوں تنقیدی اصولوں دی روشنی وچ پرکھنا نظری تنقید کہلاندا اے

2۔ عملی تنقید۔ کسے ادب پارے نوں تنقیدی اصولاں دی روشنی وچ پرکھنا تے ایس دیاں خوبیاں خامیاں دا ویروا کرنا عملی تنقید کہلاندا اے پنجابی نثر دے ویروے توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی پنجابی ادب اپنی صفاں پاروں ایس صنف وچ خاص تے اہم مسائل نوں زیر بحث نہیں لیاندا جاندا یعنی ریاضی، فلسفہ، منطق، سیاست وغیرہ دے مضمون ایس صنف راہیں پیش نہیں کیتے جاندے بلکہ بڑے عام، سادہ تے ہلکے پھلکے مضمون ایس صنف وچ پیش کیتے جاندے نیں۔ ایس صنف دی اہم خوبی ایہہ وے پئی ایس صنف دی تحریر سادہ، عام، رواں تے نرول ہوندی اے۔ ایس توں علاوہ انشائیے وچ لکھاری دیاں سدھراں دی ہواڑ، سچائی، خلوص، کشش تے شوخی توں علاوہ بیان دی بے تکلفی اختصار تے جامعیت ورگیاں خوبیاں دا ہونا بہت ضروری اے۔ ایہہ صنف اردو راہیں پنجابی ادب وچ داخل ہوئی اے پنجابی دے مشہور انشائیہ نگاراں وچوں عبدالمجید سالک، نظام الدین توکلی، قیوم نظر، عبدالغفور قریشی، ارشد میر، ڈاکٹر وحید قریشی، انور علی توں علاوہ ریاض شاہد، ظفر مقبول تے عاشق راحیل دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

تحقیق۔ تحقیق توں مراد کھوج لانا، تلاش کرنا ایں لسانیات دے ماہراں تحقیق نوں چار حصیاں وچ ونڈیا اے۔ یعنی (۱) نویاں کاڈھاں کڈھناں (۲) پرانیاں نسخیاں نوں لبھنا (۳) پرانیاں تے نایاب کتاباں نوں ترتیب دینا (۴) لوک گیتاں نوں ترتیب دینا۔ ایس صنف دیاں قسماں ایس صنف دے مالدار ہون دا ثبوت نیں تحقیقی کلام تحریر کرن والیاں وچ ڈاکٹر شہباز ملک، ڈاکٹر عصمت اللہ زاہد، پروفیسر حفیظ تائب ناصر رانا اقبال صلاح الدین تے تنویر بخاری ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

Marfat.com

پنجابی شاعراں دا تذکرہ

مولا بخش کشتہ

Marfat.com

سوال نمبر 1 ☆ "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" بارے تسی کیہہ جاندے او؟ یاں "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" دا تعارف کراوتے ایس دا فنی تے فکری جائزہ پیش کرو

جواب- میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اوہناں اچ پدھر دے مڈھلے شاعراں، لکھاریاں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے جنہاں دی عملی کوشش تے کاوش نال پنجابی زبان تے ادب نوں فروغ حاصل ہویا اے۔ کشتہ ہوراں دا شمار پنجابی دے مڈھلے شاعراں، ادیباں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے۔

میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دا دیوان "دیوانہ کشتہ" 1903ء وچ چھاپے چڑھیا۔ اوہناں دا لکھیا قصہ ہیر رانجھا 1913ء چھاپے چڑھیا جد کہ اوہناں دی مشہور لکھت "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" اوہناں دی وفات مگروں اوہناں دے پتر محمد افضل خاں ہوراں 1960ء وچ میاں مولا بخش کشتہ اینڈ سنز تاجران و ناشران کتب لہور ولوں چھپوائی۔ ایہہ کتاب ایم اے پنجابی دے کورس وچ شامل نصاب کیتی گئی تے اج وی کورس وچ شامل اے۔ ایہہ کتاب دو جی واری عزیز بک ڈپو اردو بازار لہور نے چھپوائی اے۔

"پنجابی شاعراں دا تذکرہ" دے پہلے ایڈیشن دا سائز 30x20/8 اے ایس دے 520 صفحے نیں۔ ایس دی لکھائی چھپائی تے ٹائیٹل بڑا خوبصورت اے۔

کتاب دا آغاز فہرست توں کیتا گیا اے۔ کتاب دے 348 عنوان نیں جنہاں وچوں چھ عنوان پنجابی زبان دے مڈھ بارے نیں جد کہ باقی 342 عنواناں وچ پنجابی زبان دے شاعراں دا تذکرہ کیتا گیا اے۔ میاں مولا بخش کشتہ ہوراں پنجابی شاعراں دے تذکرے دا آغاز بابا فرید گنج شکر ہوراں توں کیتا تے احمد راہی نوں آخری شاعر قرار دتا۔

اپنی کتھا - میاں مولا بخش کشتہ ہوراں فہرست توں بعد "اپنی کتھا" دے عنوان ہیٹھاں تن صفیاں تے جانکاری دتی اے۔ ایس جانکاری وچ دسدے نیں پئی جدوں اوہ امرتسر وچ تیجی جماعت وچ پڑھدے سن، اوہناں دے والد نوں کسے بزرگ ایہہ پیش گوئی کیتی سی پئی تہاڈا پتر (مولا بخش کشتہ) وڈا ہو کے چنگاناں پیدا کرے گا۔ اوہ دسدے نیں پئی تیجی جماعت مگروں اوہناں دا پیو اوہناں نوں لہور لے آیا تے اتھے کاتبی تے سنگسازی دا فن سکھیا تے گلزار ہند پریس وچ سنگسازی دا کم شروع کیتا۔ کشتہ ہوراں دسیا پئی کم دے نال نال اوہ پڑھدے وی رہے۔ اج اوہناں نوں فارسی اردو تے پنجابی وچ عبور حاصل ہویا۔ لہور دے ادبی ماحول پاروں اوہ اکثر شاعریاں وچ جاندے رہندے سن جس پاروں اوہناں نوں شاعری دا شوق ہویا اوہناں اردو تے پنجابی دونواں زبان وچ نثری تے شعری طبع ازمائی کیتی۔ کشتہ ہوراں پہلوں استاد خلیفہ قمر دی شاگردی کیتی تے اوہناں دی وفات مگروں اوہناں دے جانشین مقرر ہوئے۔ بعد وچ اوہناں حکیم فیروز الدین احمد طغرائی ہوراں دی شاگردی کیتی۔ کجھ عرصہ لہور وچ گزارن مگروں کشتہ جی 1898ء وچ امرتسر پرت گئے تے اوتھے جا کے فروری 1902ء وچ اک اشتہار چھاپیا کہ "میں پنجابی وچ سب توں سوہنے تے چھیتی شعر لکھن دا دعویٰ کردا ہاں۔ جے کوئی مقابلہ کرنا چاہوتے اوہنوں ورھے بھر دی کھل اے۔

میاں مولا بخش کشتہ ہوراں اردو وچ فصیح الملک ناں دا رسالہ وی جاری کیتا جس دا ناں بعد وچ مسیحا

Marfat.com

رکھیا گیا۔ کشتہ ہوراں "ہیر رانجھا" داقصہ 1913ء وچ نظمایا ایس قصے دیاں فنی تے لسانیاں خوبیاں پاروں لوکائی وچ اوہناں دی شہرت ہور ودھ گئی۔ ریاست حیدر آباد دے نواب سر کرشن پرشاد نے قصہ ہیر رانجھا تے کشتہ ہوراں نوں دو پونڈ انعام دتا۔ ایس رقم نال کشتہ ہوراں کتاباں دی دوکان بنالئی۔ کشتہ ہوراں ایس توں بعد " پنجابی شاعراں دا تذکرہ" کتاب لکھنی شروع کیتی پر اکھاں دی نظر دن بدن کمزور ہوندی گئی۔ کشتہ ہوراں اپنے پتر محمد افضل ہوراں دی مدد نال کتاب تے مکمل کر لیتی پر نظر اکا ختم ہو گئی۔

کشتہ ہوراں ایہہ وی دسیا اے پئی نظر ختم ہون پاروں اوہ ایہہ کتاب اپنے پتر محمد افضل ہوراں توں لکھاندے رہندے تے اوہ جیون جوگا لکھدار ہندا۔ اوہناں ایہہ کتھا 1955ء وچ لکھی سی۔

ایڈیٹر ولوں - کشتہ ہوراں دے پتر محمد افضل خاں ہوراں ایڈیٹر ولوں دے سر نانویں بیٹھ ایسی کتاب تے کتاب دے لکھاری یعنی اپنے والد میاں مولا بخش کشتہ ہوراں بارے جانکاری دتی اے۔ افضل خاں موجب اوہناں دے والد اوہناں نوں سر گھمی توں لے کے نماشاں ویلے تیکر لکھن دی ہدایت کر دے سن۔ اوہ (محمد افضل خاں) ایہہ کم ختم کر کے اپنے والد نوں سنا دیندے۔ ایس وچ کوئی وادھا ہوندا تے اوہ کروا دیندے۔ انج ایہہ تذکرہ مکمل ہویا تے اوہناں (کشتہ ہوراں) دی وفات مگروں چھاپے چڑھایا۔ محمد افضل خاں ہوراں اپنے والد صاحب بارے ایہہ وی دسیا اے پئی جدوں اوہ ڈھاپ کھٹکاں وچ رہندے سن۔ اوہناں دے گوانڈھ وچ اک عیسائی ڈاکرنی مس آربا جپائی تے اوہدی ماتحت رہندی سی۔

فسادیاں اوہناں تے ہلہ بول دتا۔ کشتہ ہوراں اوہناں نوں اپنے گھر وچ پناہ دتی۔ بعد وچ حالات کجھ ٹھیک ہو گئے۔ گورنر نوں کشتہ ہوراں دی ایس انسانی ہمدردی دا پتہ لگا۔ اوہناں ڈاکٹر ہوراں دی جان بچاؤن دے صلے وچ سنہری سند تے نقد انعام دتا۔ محمد افضل خان ہوراں ایس تذکرے بارے آکھیا اے کہ "ایس کتاب وچ اوہناں شاعراں دے حالات' اونہاں دی دھرتی تے پیر رکھن مطابق لکھے ہن تے انج سمے دی ونڈر بوں ہو گئی اے۔ میں ایہدے وچ اپنے ولوں ایناں وادھا کیتا اے کہ اوہناں چوں بعض دے شعر ہن تک دے کلام وچوں دتے نیں' افضل خاں ہوراں دے ایناں لفظاں تو ایہہ ثابت ہوندا اے پئی جیہڑے شاعر اوہناں سامنے نہیں سن' اوہناں دا ذکر تے اوہناں دا کلام "پنجابی شاعراں دا تذکرہ' وچ موجود نہیں ہیگا۔

پنجابی بولی - میاں مولا بخش کشتہ ہوراں "پنجابی بولی" دے عنوان ہیٹھاں پنجابی زبان دے مڈھ تے ٹور بارے بڑی بھرنویں جانکاری دتی اے۔ ایہہ مضمون چوداں صفیاں دا اے۔ ایس مضمون دیاں چونویاں سرخیاں ایہہ نیں۔

پنجابی دا مڈھ۔ مسلماناں دا آونا۔ ہندی پنجابی گورمکھی دا مڈھ۔۔۔ پنجابی تے مسلمان۔۔ پنجابی تے سکھ۔۔۔ پنجابی تے ہندو۔۔۔۔ پنجابی تے عیسائی یاں انگریز۔۔۔ پنجابی ذریعہ تعلیم۔۔۔۔ پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا۔۔۔ بولی دا فرق۔۔۔ پنجابی دی سرپرستی۔۔۔ پنجابی اخباراں۔۔۔ رسالے۔۔۔۔ کتاباں چھاپن والے۔۔۔۔ مرکزی بولی۔۔۔ لپی دا جھگڑا۔۔۔ پنجابی وچ وادھا۔۔۔۔ مشاعرے۔

Marfat.com

پنجابی شاعری - پنجابی شاعراں دے عنوان ہیٹھاں میاں مولا بخش کشتہ ہوراں شاعری دیاں صفاں بیاں کیتیاں نیں۔ ایس توں علاوہ لوک صفاں داذکروی بڑے سوہنے تے سادہ انداز نال کیتا اے۔ ایس مضمون راہیں نویاں تے پرانیاں شعری صفاں داویرواوی کیتا اے۔ ایس عنوان دیاں چونویاں سرخیاں ایہہ نیں۔

سراں--- گھوڑیاں--- چھند--- سٹھنی--- کلکی--- گدا، بھنگڑا--- تھال--- لوری--- لبدہنیاں--- وین--- سیاپا--- جھوک--- ٹپہ--- باتاں--- اکھان--- بولیاں--- گیت--- ڈھولا--- کامن--- کافی--- وار--- شلوک--- گیت--- چرخہ--- لچھی--- بالو--- سویا ڈیوڑ--- جندڑی--- جوگن--- پنوں--- رانجھا ہیر--- سوہنی--- سسی--- تھی اکھری--- باون اکھری سی حرفی--- بارہ ماہ--- دوہڑا--- ڈھولے ٹپے--- اٹھوارا--- ست وارے--- وار--- کافی تے غزل وغیرہ

پنجابی ادب دی تاریخ - مولا بخش کشتہ ہوراں "پنجابی ادب دی تاریخ" دے عنوان ہیٹھاں پنجابی شاعری دے مڈھ تے ٹور بارے بھرپور نویں جانکاری دتی اے۔ ایہہ مضمون چار صفحیاں تے مشتمل اے۔ کشتہ موجب پنجابی شاعری دا مڈھ بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں توں کافی چر پہلوں مجھ چکیا سی۔ پر اوہناں شاعراں دا کلام زمانے دی ناقدری دا شکار ہون پاروں موجود نہیں۔ ایس لئی لسانیات دے ماہراں، مشہور مورخاں تے محققاں دی مختہ راے موجب بابا فرید گنج شکرؒ ای پنجابی دے موہڈھی شاعر متھے جاندے نیں۔ ایس عنوان دیاں چونویاں سرخیاں ایہہ نیں۔ صوفی مت---رومانٹک کوتا---مذہبی تبلیغ---ہاس رس---لڑیاں تے تاریخ گوئی وغیرہ

شاعراں دا تذکرہ - کشتہ ہوراں "شاعراں دا تذکرہ" دے عنوان ہیٹھاں 1173ء توں لے کے 1923ء تیکر دے عرصے وچکار جمن تے مرن والے شاعراں دے حالات زندگی تے کلام توں درج کیتا اے۔ یعنی کشتہ ہوراں پنجابی دے موہڈھی شاعر حضرت بابا فرید گنج شکرؒ توں لے کے احمد راہی تیک دے شاعراں دا کلام درج فرمایا اے۔ اوہناں نے 1923ء توں بعد وچ جمن والیاں کجھ شاعراں داذکروی کیتا اے۔ ایس سلسلے وچ کشتہ ہوراں کجھ شاعراں دے حالات زندگی تے کلام وچ وارھا گھاٹا وی کیتا اے۔ جس بارے اوہناں "ایڈیٹر مولوی" دے عنوان ہیٹھاں آپوی لکھیا اے۔ "ایس کتاب وچ اوہناں شاعراں دے حالات اوہناں دی دھرتی تے پیر رکھن مطابق لکھے ہن تے انج سمے دی ونڈر بوں ہو گئی اے۔ میں ایدے وچ اپنے ولوں ایناں وادھا کیتا اے کہ اوہناں چوں بعض دے شعر ہن تک دے کلام وچوں دتے گئے نیں۔"

تجزیہ - "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" دا شمار پنجابی ادب دیاں لکھیاں گیاں مڈھلیاں کتاباں وچ ہوندا اے ایس دی اہمیت تے افادیت توں انکار نہیں کیتا جا سکدا بعد وچ آون والے مورخاں تے محققاں ایس کتاب توں بھرواں لابھ چکیا کیوں جو پنجابی ادب وچ اپنی نوعیت دی ایہہ مڈھلی کتاب اے۔ ایس کتاب دے مسودے دا مواد اکٹھا کرن تے ایس نوں سودھ کے کتابی شکل دین وچ کشتہ ہوراں تے اوہناں دے پتر محمد افضل خاں ہوراں دی کوشش تے کاوش سلاہن جوگ اے۔ ایس کتاب وچ دتے گئے حالات توں ثابت ہوندا اے پئی کشتہ ہوراں دی نظر ختم ہون پاروں ایس کتاب دے

Marfat.com

مسودے نوں کتابی شکل وچ پیش کرن لئی اوہناں دے پتر محمد افضل خاں ہوراں نوں سخت محنت کرنی پئی۔ افضل خاں ہوراں مسودے وچ کجھ وادھا گھاٹا وی کیتا اے جس دا اقرار اوہناں "ایڈیٹر ولوں" دے لیکھ وچ کیتا اے۔

جتھوں تیک ایس کتاب دیاں غلطیاں دا تعلق اے۔ ہر لکھاری بندہ ای ہوندا اے تے بندے توں غلطی ہوای جاندی اے۔

کئی بندیاں توں چھوٹیاں غلطیاں ہو جاندیاں نیں تے کئیاں کولوں وڈیاں۔ بہر حال انسان خطا دا پتلا اے تے غلطی کرنا بندے دا خاصا اے۔ ایہہ کوئی اچرج گل نہیں۔ بندہ خطاکار وی اے تے بھلن ہار وی۔ ایس لئی لکھاری دیاں بھلاں تے غلطیاں ول توجہ دین دی بجائے اوس دی بھرنویں کوشش نوں سلاہنا چاہیدا اے۔

عبدالغفور قریشی ہوراں "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" کتاب تے تبصرہ کردیاں اپنی کتاب "پنجابی ادب کہانی" وچ بڑی کرڑی تنقید کیتی اے۔

آکھدے نیں پنجابی شاعراں دا تذکرہ کہن نوں تاں کشتہ مرحوم دی ای تصنیف اے جنہوں اینہاں دے پتر چوہدری محمد افضل خاں ایڈیٹر رسالہ "پنجدریا (لاہور) تے پرنسپل اینگلو پنجابی کالج نے مرتب کیتا اے۔ ایس تذکرے نوں مصنف نے اپریل 1955ء وچ اپنی کتھا لکھوا کے ختم کروادتا تے مصنف 19 جون 1955ء نوں اللہ نوں پیارا ہویا مرتب نے جنوری 1960ء وچ اپنا پیش لفظ لکھ کے ایس تذکرے نوں چھپوادتا۔ (پنجابی ادب دی کہانی۔ ص 175)

عبدالغفور قریشی ہوری آکھدے نیں۔

"تذکرے دی اندرلی گواہی توں پتہ لگدا اے کہ اپریل 1955ء توں جنوری 1960ء وچکار لے سمے توڑی ایس وچ کجھ وادھے ہوندے رہے۔ جنہاں دی ذمہ داری نہ تاں مرحوم مصنف اتے عاید کیتی جاسکدی اے تے نہ ای فاضل مرتب نے قبول کیتی اے مرتب نے صرف الہیو لکھیا اے۔ کہ اوس نے اپنے ولوں ایہہ وادھا کیتا اے کہ بعض شاعراں دے شعر ہن تیک دے کلام وچوں دتے نیں۔ دوجے پاسے کشتہ مرحوم نے "اپنی کتھا" وچ ایہہ دسیا اے کہ میں افضل نوں کول بٹھا کے لکھوائی جاناتے ایس جیون جوگے لکھدے جاناں"۔ (پنجابی ادب دی کہانی۔۔ ص۔۔175)

عبدالغفور قریشی ہوراں اک ہور تھاں تے آکھدے نیں۔

"تذکرہ تحقیق دے پکھوں ناقص تے ناکارہ اے۔ تاریخی پن چھان نہیں کیتی گئی۔ شاعراں دے حالات بارے ایویں گویڑای لایا گیا اے۔ کجھ حالات پرانیاں تاریخاں وچوں بغیر حوالہ لئے گنڈھ ترپ کے جوڑ دتے گئے نیں۔ ایہہ تروپے بڑے غلط تے کوجھے لگدے نیں۔" (پنجابی ادب دی کہانی۔۔۔ ص۔۔176)

"پنجابی شاعراں دا تذکرہ" دے تعارف تے تجزیے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی ایہہ اک مستند کتاب اے جس دا شمار پنجابی ادب دیاں مڈھلیاں کتاباں وچ ہوندا اے۔ ایس دی فنی لسانی تے علمی ادبی خوبیاں نوں مکھ کے ایس دی اہمیت تے افادیت نوں تسلیم کردیاں ایس نوں ایم اے پنجابی دے کورس وچ شامل نصاب کیتا گیا اے۔ ایہہ گل وی حقی تے سچی اے پئی ایس کتاب

Marfat.com

توں نہ صرف پڑھیار لابھ چکدے نیں سگوں استاد تے سوجھوان وی ایس توں رہنمائی حاصل کر دے نیں۔

سوال نمبر2 ☆ میاں مولا بخش کشتہ دی شخصیت فن تے فکر تے چانن پاؤ؟ یاں پنجابی شاعراں دا تذکرہ دے لکھاری دی شخصیت فکر تے فن تے روشنی پاؤ؟ یاں میاں مولا بخش کشتہ دی حیاتی تے فن تے بھر نواں مضمون لکھو؟

جواب –اصل ناں مولا بخش تے تخلص کشتہ اے۔ مولا بخش کشتہ 1876ء نوں امرتسر وچ میاں سلطان بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں دا تعلق راجپورت قوم نال سی۔ کشتہ ہوراں اپنی تعلیم دا اغاز محلے دی مسیت توں کیتا۔ عربی قاعدہ پڑھن مگروں' قرآن پاک ناظرہ پڑھیا تے سکول وچ داخل ہو گئے۔ پرائمری پاس کرن مگروں 1890ء وچ لہور آ گئے۔ تے اتھے آ کے کاتبی دا فن سکھیا تے کجھ عرصہ کتابت کر دے رہے تے فیر امرتسر پرت گئے۔ کشتہ ہوراں امرتسر توں اپنا اخبار کڈھیا۔ ایس توں بعد اردو دا مہینے وار رسالہ فصیح الملک کڈھیا۔ ایس توں بعد اوہناں مسیحا خاں دا پرچہ وی کڈھیا۔ کجھ عرصہ امرتسر وچ گزارن مگروں کشتہ ہوری لہور وچ دوبارہ آ گئے۔ لہور وچ قیام دے دوران کشتہ ہوری جیون بخش بسمل دے۔ مشاعریاں وچ جاندے ہوندے سن۔

شاعری –انج کشتہ ہوراں نوں شاعری دا شوق ہویا تے خلیفہ قمر دے شاگرد ہو گئے۔ طبیت دی روانی پاروں بہت تھوڑے عرصے وچ ٹھیک ٹھاک شاعر بن گئے۔ 1903ء وچ استاد خلیفہ قمر فوت ہو گئے۔ اوہناں دی وفات مگروں مولا بخش کشتہ ہوراں نوں اوہناں دا جانشین مقرر کیتا گیا کشتہ ہوراں فیر حکیم فیروزالدین احمد طغرائی ہوراں دے شاگرد ہو گئے۔

میاں مولا بخش کشتہ ہوراں پنجابی زبان تے ادب دی چوکھی خدمت کیتی۔ اوہناں دی علمی ادبی تے قومی خدمت نوں بھلایا نہیں جا سکدا۔ کشتہ ہوراں پنجابی دیاں کئی کتاباں لکھیاں پر اوہناں نوں سب توں زیادہ شہرت غزل دے دیوان توں حاصل ہوئی اے۔ کشتہ جی ہوراں توں پہلوں وی پنجابی غزل دا وجود موجود سی پر غزل دا کوئی دیوان چھپیا نہیں سی۔ ایس پاروں مولا بخش کشتہ ہوراں نوں پہلا "صاحب دیوان" شاعر ہون دا اعزاز حاصل اے۔ صاحب دیوان ہون دا دعویٰ کشتہ ہوراں انج کیتا اے۔

کوئی لکھے تاریخ تے یاد رکھے
بخشی رب نے عزت اے خاص مینوں
شعراں وچ پنجابی دے سب کولوں
پہلے پہل چھپیا ہے دیوان میرا

مولا بخش کشتہ دے کلام وچ سادگی' روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہناں دی شاعری اخلاق' شوخی' جوش تے سادگی دا درس دیندی اے۔ اوہناں دے کلام وچ عشق محبت' مہر مروت' ہجر فراق' سوز گداز' اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ نویاں ترکیباں' علامتاں' تشبیاں تے استعاریاں اوہناں دے کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔

Marfat.com

کشتہ ہوراں دی شاعری اپنے سمے دی سیاسی سماجی تے تاریخی تصویر پیش کر دی اے۔ مکدی گل ایہہ وے پئی میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے تے کر رہیا اے۔

کتاباں

دیوان کشتہ.....1903ء وچ چھاپے چڑھی

قصہ ہیر رانجھا.....ایہ قصہ 1913ء وچ لکھیا گیا۔

پنجاب دے ہیرے.....ایہہ نثری کتاب 1932ء وچ لکھی گئی

پنجابی رسالہ پنج دریا.....پاکستان بن مگروں ایہہ رسالہ شائع ہویا

پنجابی شاعراں دا تذکرہ.....ایہہ کتاب 1960ء وچ کشتہ ہوراں دے پتر محمد افضل خاں ہوراں چھپوائی۔ ایس کتاب نوں دوجی واری عزیز بک ڈپو لہور نے وی چھاپیا۔

کلام چوں ونگی

رنگ تغزل

میرا پتہ نشانی تے غرض میری
گھڑی مڑی کیہہ پرھیا وچ پچھدے او
ارے ہو کے سنوتے میں دساں
کجھ ہے سرکار دے نال مطلب

سادگی

رب سبسی سجناں دے ٹاکرے اج ہو گئے
حال اوہناں نے پچھیا تے نین ساڈے روپئے

سماجی سچائی

ماڑا موٹا ردھا پکا
سونا ہے تندرسی نال
جنتا جے نہ ہووے کشتہ
نظر چو میرے آوے لابھ
اکھاں دی ورتوں
رہ جوائی والی بازی انت ہونی مات اے
چار دن دی چاننی پھر اندھیری رات اے

تشبیہ

جویں بلی نوں ویکھ کے لکے چوہا قرض خواتوں لکے مقروض ایویں
اہہ والڑ شیر بن صاف لومڑ رکھے قرض توں رب رحمان فارغ

وفات - مولا بخش کشتہ ہوری ملکی ونڈویلے ہجرت کر کے لہور آباد ہو گئے۔ علم ادب دا ایہہ عظیم سیوک 19 جون 1955ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

Marfat.com

اوہناں دی قبر میانی صاحب لہور دے قبرستان وچ اے۔

سوال نمبر 3 ☆ محمد افضل خاں دی شخصیت، فکر تے فن تے روشنی پاؤ؟

محمد افضل امرتسر (بھارت) وچ میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم امرتسر توں حاصل کیتی۔ گھریلو ماحول علمی ادبی ہون پاروں، بچپن توں ای ادب نال دلچسپی سی۔ اوہناں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھرے دے سیوکاں وچ ہوندا اے۔

ملکی ونڈ ویلے امرتسر توں ہجرت کر کے لہور آن آباد ہوئے۔ لہور آن مگروں افضل خان ہوراں اپنی ادبی حیاتی دا آغاز صحافت توں کیتا تے روزنامہ غالب کڈھیا۔ ایہہ روزنامہ زیادہ چر نہ چل سکیا۔ فیر اوہناں راجپوت رسالہ کڈھیا۔ ایہہ رسالہ کافی چر تیک چلدا رہیا۔

افضل خاں ہوراں ٹمپل روڈ تے اینگلو پنجابی کالج قائم کیتا جتھوں بے شمار پڑھیاراں فیض حاصل کیتا انج پنجابی زبان تے ادب وچ افضل خاں ہوراں بھر نواں کردار ادا کیتا۔ کالج دے نال نال افضل خاں ہور پنجابی زبان تے ادب دے فروغ لئی "پنج دریا" رسالہ کڈھیا۔ پنجابی دے پرانیاں تے نویاں لکھاریاں نوں پنجابی لکھن لئی تحریک ملی انج بے شمار نویاں لکھاریاں پنجابی ادب دے بھنڈارنوں اپنے شعری تے نثری موتیاں نال بھریا۔

پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے شاعراں تے لکھاریاں دی ادبی خدمات نوں مکھ رکھ دیاں پنج دریا دے خصوصی نمبر کڈھے گئے۔ جیویں وارث شاہ نمبر تے۔ شاہ حسین نمبر وغیرہ۔ پنج دریا رسالہ قیام پاکستان توں بعد چھپن والا پنجابی دا پہلا رسالہ سی ایس رسالے راہیں نویں لکھاریاں نوں متعارف ہون دا موقع ملیا جنہاں وچوں پیر فضل گجراتی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، احمد حسین قلعدری، نذیر چوہدری، نادر جاجوی، عبدالحمید امر، معراج دین اختر، عبدالغفور قریشی، سعید جعفری، ڈاکٹر شہباز ملک، ڈاکٹر وحید قریشی، اقبال زخمی، تنویر بخاری، شیر افضل جعفری، عبدالغفور اظہر، علامہ یعقوب انور تے ڈاکٹر محمد باقر دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ آخیر وچ ایہہ رسالہ "پنجدریا ڈائجسٹ" دے ناں نال ڈائجسٹ سائز تے شائع ہون لگ پیا۔

محمد افضل خان ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب تے اوہناں سیوکاں وچ ہوندا اے جنہاں دی عملی کوشش تے کاوش پنجابی ادب نوں فروغ حاصل ہویا اے۔ افضل خاں ہوراں فاضل پنجابی دیاں نصابی کتاباں دے معیاری نوٹس شائع کیتے تے ایس توں علاوہ گائیداں وی تیار کیتیاں۔

محمد افضل خاں ہوراں اپنے والد میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دی کتاب "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" نوں چھان پھٹک کر کے 1960ء وچ شائع کروایا۔ جیہڑی اج کل ایم اے پنجابی دے کورس وچ شامل نصاب اے۔ ایس کتاب دا شمار پنجابی دیاں معیاری تے مڈھلیاں کتاباں وچ ہوندا اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی محمد افضل خاں پنجابی دے اچ پدھر دے لکھاری تے سوجھوان نیں جنہاں دیاں علمی ادبی تے قومی خدمات نوں سرکاری نیم سرکاری تے غیر سرکاری پدھر تے سراہیا گیا اے۔ اوہناں دی خدمات بارے پنجاب یونیورسٹی لہور نے ایم اے پنجابی دی پڑھیار "طاہرہ خاتوں" توں ڈاکٹر خالد ہمایوں دی نگرانی ہیٹھاں مقالہ لکھوایا۔

Marfat.com

وفات- علم ادب دا ایہہ عظیم سیوک تے میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دا پتر 10 اپریل 1974ء نوں اللہ نوں پیارے ہوگئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

سوال نمبر 4 ☆ پنجابی شاعراں / لکھاریاں تے حیاتی تے ادبی خدمتاں دا ویروا

پنجابی شاعراں / لکھیاریاں دا تذکرہ

ایتھے اجہے مشہور لکھاریاں (ادبی شخصیتاں) دا مختصر تعارف پیش کیتا جاندا اے جنہاں دا ذکر عبدالغفور قریشی ہوراں دی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" تے میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دی کتاب "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" وچ کیتا گیا اے۔

1 بابا فرید گنج شکرؒ (پیدائش 1188ء، وفات 1280ء)

بابا جی دا پورا ناں فرید الدین مسعود گنج شکرؒ اے۔ گنج شکر اوہناں دا لقب اے جس بارے کئی مستند روایتاں موجود نیں۔ بابا جی 1188ء وچ ملتان دے نیڑے پنڈ کھوتوال وچ قاضی جمال الدین دے گھر پیدا ہوئے۔ مشہور ماہر لسانیات محمد آصف خان ہوراں دی تحقیق موجب بابا جی کوٹھے وال وچ پیدا ہوئے نیں۔ جس دا پہلا نال کھوتھوال سی۔ بابا جی ہوراں اپنی والدہ ماجدہ قرسم بی بی ہوراں کولوں مڈھلی تعلیم حاصل کیتی جہیڑیاں اپنے سمے دیاں مشہور عابدہ، زاہدہ تے عارفہ سن۔ فیر منہاج الدین ترمذی دے سکول چوں باقاعدہ تعلیم حاصل کیتی۔ بابا جی ہوراں دی ایس سکول وچ ملاقات اوس سمے دے عظیم بزرگاں تے درویشاں نال ہوئی جنہاں چوں قطب الدین بختیار کاکیؒ تے حضرت بہاؤالدین زکریاؒ دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ بابا جی ہوری حضرت قطب الدین بختیار کاکیؒ ہوراں دے مرید ہو گئے۔ بابا جی ہوراں داویاہ سلطان غیات الدین بلبن دی دھی نال ہویا۔ اوہناں دے چھ پتر تے دو دھیاں سن حضرت خواجہ نظام الدینؒ بابا جی ہوراں دے مرید تے جوائی سن جدکہ حضرت علی احمد صابر کلیر شریف والے بابا جی ہوراں دے شاگرد تے بھانجے سن۔

حضرت بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں نوں عربی فارسی تے پنجابی تے مکمل عبور سی۔ لسانیات دے ماہراں تے مشہور مورخاں تے محققاں بابا جی ہوراں نوں پنجابی دا موہڈھی صوفی شاعر قرار دتا اے۔ بابا جی ہوراں دا کلام تصوف تے معرفت دے عارفانہ تے صوفیانہ مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں دے کلام وچ عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے۔ اسلامی بھائی چارے دا درس ویندا اے بابا جی دی شاعری اسلامی تصوف، سچائی تے اللہ نال محبت، عمل تے خلوص، عاجزی تے انکساری، دا سبق ویندی اے۔

بابا جی ہوراں دا نصیحت بھریا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

نماز بارے

اٹھ فریدا وضو وچ صبح نماز گزار
جو سر سائیں نہ نیویں سو سر کپ اتار
فریدا بے نمازا کیتا ایہہ بھلی نہ ریت

Marfat.com

کدے چل نہ آیا پنجے وقت میت

عاجزی بارے

فریدا خاک نہ نندیئے خاک جیڈ نہ کو
جیوندیاں پیراں تھلے مویاں اپر ہو

نیک عملاں دی ہدایت

فریدا اجے توں عقل لطیف ہیں کالے لکھ نہ لیکھ
اپنڑے گریواں میں سرانیواں کر کے ویکھ

غرور تے تکبر دی نندیا

فریدا جن لوئیں جگ موہیا سے لوئیں میں ڈٹھ
کجل ریکھ نہ سہندیاں سے پنکھی سوئے بیٹھ

دنیاوی بے ثباتی تے ناپائیداری بارے

بڈھا ہویا شیخ فرید کنبن لگی دیہہ
جے سو ورھیاں جیونا بھی تن ہوسی کھیہہ
جے جانا مہر جایئے گم نہ آیئے
جھوٹھی دنیا لگ نہ آپ ونجایئے
فریدا کوٹھے منڈپ ماڑیاں ات نہ لایئے چت
مٹی پئی اتولیاں کوئی نہ وسے مت

سادگی بارے

رکھی سکھی کھاء کے ٹھنڈا پانی پی
فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ تر سائیں جی

وفات حضرت بابا فرید الدین گنج شکرؒ 5 محرم 1280ء نوں پاک پتن شریف وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اناللہ وانا الیہ راجعون

ہر سال پنج محرم نوں اوہناں دے مزار تے سالانہ عرس مبارک منایا جاندا اے

2 دمودر داس دمودر

اصل ناں دمودر داس تے تخلص دمودر سی انج ادبی دنیا وچ دمودر داس دمودر دے ناں نال مشہور ہوئے۔ دمودر داس دی پیدائش تے وفات بارے ساریاں تاریخاں چپ نیں۔ سر رچرڈ ٹمپل ہوراں دمودر داس نوں پٹواری لکھیا اے۔ عبدالغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب پنجابی ادب دی کہانی وچ دسیا اے پئی اوہ ذات دا ارمڑہ کھلاٹی سی جھنگ شہر وچ ہٹی کردا سی۔ دمودر داس دمودر ہوراں دیاں لکھتاں وچ "ہیر رانجھا" بڑے مشہور اے۔ ہیر رانجھے دا قصہ دمودر ہوراں کدوں لکھیا ایس بارے وی تاریخاں چپ نیں۔ بہر حال دمودر ہیر رانجھے دے قصے نوں اکھیں ڈٹھا آکھدے نیں۔ جیویں

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا۔ لگی ہون لڑائی

Marfat.com

یاں

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سر سلیٹی دے آئی

دمودر اپنے ناں تے ذات بارے انج لکھدے نیں۔

ناؤں دمودر ذات گلاٹی آیا سک سیالیں
اپنے من وچ مصلحت کیتی بہہ کے اتھائیں جالیں
وڑیا ونج چوچک دے ویڑے سیال لبدالیں
ویکھ دمودر خوشی ہوئی انہاں دی چالیں

دمودر داس دمودر دا کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے :۔

ہیر دی ودائی دا منظر

روندے آتن روندے ویڑے جیوں جیوں وداع کریندی
رون ون برکھ بنبول پکھیرو سے سیئیاں واری ویندی
رووے ماؤں نا مونہوں الائے پھر وی پیٹ کھہندی
آکھ دمودر آکھ مہرے میں رانجھے تائیں وینا دی

جدید تحقیق موجب دمودر داس دمودر ہیر رانجھے دے قصے نوں اپنے اکھیں نہیں ڈٹھا سی۔ ''آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا'' اوہناں دا اک تکیہ کلام اے۔ کیوں جو بعض لسانیات دے ماہراں تے مشہور مورخاں تے محققاں موجب دمودر داس دمودر لودھی عہد وچ پیدا ہویا تے اکبر سمے فوت ہو اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی دمودر داس دمودر دا شمار پنجابی ادب تے زبان دے مڈھلے لکھاریاں تے داستان نگاراں وچ ہوندا ای اے۔

3 شاہ حسین (جنم 1539ء وفات 1599ء)

شاہ حسین ہوراں دا شمار پنجابی دے مڈھلے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہ علامتاں تے کافیاں دے موہڈھی شاعر متھے جاندے نیں۔ شاہ حسین 1539ء نوں شیخ عثمان دے گھر ٹکسالی دروازے لہور وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم حافظ ابوبکر دی میت چوں حاصل کیتی۔ حضرت بہلول دریائی دے مرید سن۔ عمر دے آخری حصے وچ فرقہ ملاقیہ نال رل گئے۔

شاہ حسینؒ ہوراں دا کلام عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں دی شاعری حقوق اللہ تے حقوق العباد دی پابندی تے زور دیندی اے۔ اوہناں دے کلام وچ دنیادی بے ثباتی تے ناپائیداری دا ذکر ملدا اے اوہناں دے کلام وچ سادگی روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کتاباں شاہ حسین دا کلام کافیاں دے رنگ وچ موجود اے اوہناں دا سارا کلام کافیاں شاہ حسین دے ناں نال چھاپے چڑھ چکیا اے۔

Marfat.com

وحدت الوجود دا رنگ

ماہی ماہی کوکدی میں آپے رانجھا ہوئی
رانجھن رانجھن مینوں سب کوئی آکھے ہیر نہ آکھو کوئی
ربا میرے حال دا محرم توں
اندر توں باہر توں ہیں۔ روم روم وچ توں
توں ہیں تانا توں ہیں بانا' سبھ کجھ میرا توں
کہے حسین فقیر نمانا۔ میں ناہیں سبھ توں

وفات شاہ حسینؒ 1599ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں دا مزار شالامار باغ دے نیڑے اے جتھے ہر سال مارچ دے آخری عشرے وچ سالانہ عرس منایا جاندا اے۔ ایس نوں میلہ چراغاں وی آکھیا جاندا اے۔

4 نوشہ گنج بخشؒ

اصل ناں حاجی محمد دین پر ادبی دنیا وچ نوشہ گنج بخشؒ ہوراں دے ناں نال مشہور نیں۔ نوشہ گنج بخش 1552ء نوں گھگانوالی پھالیہ ضلع گجرات وچ علاو الدین حسین غازی دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہ سادات خاندان نال تعلق رکھدے سن۔ نوشہ گنج بخش ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے قدیم شاعراں وچ ہوندا اے۔

کتاباں (1) گنج اسرار (2) مواعظ (وعظاں) (3) کلیات نوشہ

نمونہ کلام

نوشہ دین نہ چھڈیئے۔ چھڈیئے ویہہ پران
اگے پچھے مرناں کیوں چھڈیئے ایمان

نثری نمونہ

باباسائیں والیاں فرمایا اے۔ جو سائیں خود مختار اے جو من دا ہیس سوہندہ ہیس۔ اوہ جویں رکھے تویں رہیئے تے کسے دا حکم ناہیں۔ اوہ سب دا حاکم ہے۔ کون سائیں نوں آکھے ائیوں نئیں تے ائیوں کرتے کون سائیں نوں پچھے جو ائیوں کیوں کیتا۔ سائیں دا حکم ڈاھڈا اے۔

(وعظ پہلا)

5 پیلو

پیلو 1580ء دے نیڑے ضلع امرتسر تحصیل ترن تارن دے اک پنڈ وچ پیدا ہوئے۔ اوہ سندھو جٹ سن تے کوی پیلو قوم نال تعلق رکھدے سن۔ جوانی وچ اوہناں دی محبت مسلمان درویشاں نال ہو گئی تے درویشی رنگ وچ رنگے گئے تے اپنے سمے دے مشہور صوفی مشہور ہوئے۔ اوہناں نوں سیر دا شوق سی۔ اوہ پھردے پھراندے علاقہ دھنی وچ چلے گئے تے اک تھاں جا کے ڈیرا لا لیا جیڑا اج کل مہرو پیلو دے ناں نال مشہور اے۔ ایس پنڈ بارے اج آکھدے نیں۔

مہرو پیلو انگلی تے بادشاہاں دی جا
گھیو بہتا دوہ تھوڑا پانی شہر دریا

Marfat.com

پیلو دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے قدیم تے سر کڈھویں شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہناں دا کلام نمونہ دے طور تے پیش خدمت اے۔

؎ کڈھ کلیجہ لے گئی خاں کھیوے دی دھی
گز گز لمیاں میڈھیاں رنگ جو گوراسی
جے دیوے پیالہ زہر دا' مر زا لیندا پی
جے مارے بر چھی کس کے۔ کدی نہ کردا سی

پیلو دی قادر الکلامی بارے پنجابی دے مشہور صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخش ہوراں انج آکھیا اے۔

؎ چھڑی چھڑی گل آکھی لیکن جو آکھی سو پچھی
پیلو ستھرا پہلے ہوے بہت زمیں جد کچھی

کتاباں پیلو ہوراں سب توں پہلوں "مرزا صاحباں" دا قصہ تخلیق کیتا۔ ایہو قصہ ایناں دی شہرت دا لباعث بنا۔

وفات پیلو ہوراں 95 سال دی عمر وچ 1675ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

6 مولوی عبداللہ عبدی

مولوی عبداللہ عبدی ہوراں دا اصل ناں محمد عبداللہ تے عبدی تخلص سی۔ شہنشاہ اکبر دے عہد وچ مولوی عبداللہ عبدی تحصیل پاکپتن دے مشہور قصبے ملکہ ہانس وچ میاں جان محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ جوانی وچ لہور آن آباد ہوئے تے ایتھے ای ساری حیاتی گزاری۔ اوہناں دینی مسلیاں بارے کئی کتاباں لکھیاں نیں جہیڑیاں فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیاں نیں۔ آپ دی زیادہ شہرت "انواع" پاروں ہوئی اے۔

کتاباں (1) تحفتہ الفقہ (1616ء) (2) نص الفرائض (1622ء) (3) خلاصہ معاملات (1633ء) (4) انواع العلوم (1634ء) (5) معرفت الٰہی (1635ء) (6) خیر العاقبین (1644ء) (7) فرائض شرح سراجی (1648ء) (8) خیر المومنین (1654ء) (9) حصار الایمان (10) صیقل اول (11) صیقل دوم (12) حمد و ثناء

کلام چوں ونگی

؎ ایس عشق رب دا ہتھ نہ آوے کر کر تھلے زاری
جدھر کدھر دھکے مکے تھیے نال خواری
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹکانا
جو فرمایا پاک منزہ عزرائیل دکھانا

7 حافظ بر خوردار

حافظ بر خوردار 1620ء نوں ضلع سرگودھا تحصیل بھلوال دے پنڈ مسلمانی والا وچ پیدا ہوئے۔ قرآنی پاک حفظ کیتا تے انج حافظ بر خوردار کہلائے۔ حافظ بر خوردار ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے موہڈھی شاعراں وچ ہوندا اے۔

کتاباں (1) مرزا صاحباں (2) سسی پنوں (3) یوسف زلیخا (4) شیریں فرہاد (5) نہر العلوم (6) بحر العلوم (7) رسالہ نماز (8) شمس العلوم (9) مفتاح المصلی (10) فقہ اجمال (11) نجات

Marfat.com

المسلمین (12) بیان سایہ اصلی سی حرفی (13) مفتاح السعادت (14) میزان شریعت (15) تنبیہ المفسیدین (16) شرف النکاح (17) سراج المعاملات (18) فرائض ہندی (19) ترجمہ قصیدہ غوثیہ (20) رسالہ بے نمازاں

کلام چوں ونگی

؎ نین یوسف دے بلن مثالاں جھات زلیخا پائی
جل جل خاک ہوئیاں سب رناں تابش رہی نہ کائی
اکناں چولی کپڑے پاڑے اکناں ململ کھاسے
اک گئیاں در تک مجذوبہ اک کرن پیاں سے

حافظ برخوردار دی قادرالکلامی بارے پنجابی دے صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخش ہوراں انج فرمایا اے۔

؎ رانجھا برخوردار سنیدا بلبل باغ سخن دی
شعر اوہدا جیوں واؤ فجر دی آئے باس سجن دی
رانجھا برخوردار مصنف گور جنہاں دی چٹی
ہر ہر بیت اوہدا مٹھا جیوں مصری دی کٹھی

8 سلطان باہوؒ (1631ء.....1697ء)

اصل ناں باہو تے لقب سلطان۔ اپنے ناں بارے حضرت سلطان العارفین سلطان باہو اپنی کتاب "عین الفقر" وچ لکھدے نیں۔

؎ ذاتے ناں جاں ذاتی رلیا باہو نام سدا ہیں ہو

سلطان باہوؒ 1631ء وچ ضلع جھنگ دی تحصیل شور کوٹ دے پنڈ قہر گان (پنڈ اعوان) وچ حافظ محمد بازید دے گھر پیدا ہوئے۔ حافظ صاحب اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے اہل درد انسان سن۔ اوہ بادشاہ شاہ جہان دے منصب دار سن۔ بادشاہ نے حافظ ہوراں دی بہادری، دلیری تے فرض شناسی پاروں پنڈ قہر گان دی جاگیر اوہناں نوں عطے دے طور تے دے دتی۔ سلطان العارفین حضرت سلطان باہو جماندرو ولی اللہ سن۔ اوہناں نڈھلی تعلیم تے تربیت اپنی والدہ بی بی راستی کولوں حاصل کیتی۔ اوہاں دی والدہ نے اوہناں دی تعلیم بڑے سوہنے طریقے نال کیتی پئی اوہناں نوں مزید تعلیم لئی کسے ہور استاد دی لوڑ محسوس نہ ہوئی۔ سلطان باہو ہوراں نوں عربی فارسی تے پنجابی تے بڑا عبور حاصل سی۔

روحانی تعلیم دے حصول لئی سلطان العارفین حضرت سلطان باہو ہوراں پہلوں حبیب اللہ قادری ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی تے فیر حافظ عبدالرحمان دہلوی ہوراں دے مرید ہو گئے۔ اللہ تعالیٰ دے خصوصی فضل تے کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال سلطان باہوؒ ہوراں بڑے جلدی سلوک دیاں منزلاں طے کیتیاں۔

حضرت سلطان باہوؒ واہی بھجی دا کم کردے سن۔ جدوں فصلاں دی پیداوار آوندی تے اوہ صرف اپنے گھر وچ کھان جوگی پیداوار رکھ لیندے تے باقی غریباں وچ ونڈ دیندے۔ حضرت سلطان باہوؒ ہوراں

Marfat.com

دا شجرہ حضرت علیؓ نال جا ملدا اے تے اوہ قادریہ سلسلے نال تعلق رکھوے نیں۔ اوہناں نوں حضرت غوث اعظم دستگیر نال بے انت عقیدت سی جیداذکر اوہناں اپنے کلام وچ کیتا اے۔

حضرت سلطان باہوؒ جماندرو ولی اللہ تے صوفی شاعر سن۔ اوہناں کلام وچ عشق محبت 'ہجر فراق' مہر مروت 'سوز گداز 'اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے نیں۔ اوہناں مرشد دی لوڑ تے تھوڑ تے زور دتا اے۔ سلطان باہوؒ ہوراں دا کلام تشبیاں 'تلمیاں' علامتاں تے استعاریاں نال بھریا ہویا اے اوہناں دا کلام لوکائی نوں دنیا دی بے ثباتی تے ناپائیداری تے چنگے تے نیک کم کرن دی ہدایت کردا اے۔

وفات حضرت سلطان باہوؒ ہوراں 1697ء وچ وفات پائی۔ انا اللہ وانا الیہ راجعون

وفات ویلے اوہناں دی عمر 63 سال سی۔ ہر سال 5 محرم الحرام نوں اوہناں دا سالانہ عرس انتہائی عقیدت 'چاہت تے محبت نال منایا جاندا اے۔

کلام چوں ونگی

مرشد دی وڈیائی

الف۔ اللہ چبے دی بوٹی مرشد من وچ لائی ہو
نفی اثبات دا پانی مل سی ہر رگے ہر جائی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا' جاں پھلن تے آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو جیں ایہہ بوٹی لائی ہو
(الف) ایہہ تن میرا چشمہ ہووے۔ میں مرشد ویکھ نہ رجاں ہو
لوں لوں دے مڈھ لکھ لکھ چشماں اک کھولاں اک کجاں ہو
اتنیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہو رکتے ول بھجاں ہو
مرشد دا دیدار ہے باہو' مینوں لکھ کروڑاں حجاں ہو

اخلاقی درس

(ن) نال کنگی سنگ نہ کریئے کل نوں لاج نہ لایئے ہو
تے تربوز مول نہ ہوندے' توڑ توڑ مکے لے جایئے ہو
کانوں دے بچے ہنس نہ تھیندے توڑے موتی چوگ چگایئے ہو
کوڑے کھوہ کدی مٹھے نہ ہوندے باہو توڑے سے مناں گڑ پایئے ہو

سلطان العارفین حضرت سلطان باہوؒ بارے میاں محمد بخش ہوراں سچ ای آکھیا اے سلطان باہو ہک ہویا خاصا مرد حقانی۔ دوہڑے پاک زبان اوہدی دے 'روشن دو ہیں جہانی

9 شاہ مراد (1702ء)

شاہ مراد دی حیاتی دے حالات ویلے دی کہر وچ لکے ہوئے نیں۔ میاں مولا بخش کشتہ ہوراں شاہ مرادنوں 12 ویں صدی دا شاعر دسیا اے۔ شاہ مراد تحصیل چکوال دے اک پنڈ خانپور وچ قاضی جان محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں دا تعلق قریشی صدیقی خاندان نال سی۔ اوہناں دا سلسلہ نسب حضرت ابو بکر صدیقؓ نال ملدا اے تے روحانی مسلک پاروں قادری درویش سن۔

Marfat.com

شاہ مراد ہوراں دا کلام عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضمون پیش کیتے گئے نیں۔ شاہ مراد دی شاعری دنیادی ناپائیداری تے بے ثباتی دا درس دیندی اے۔

کلام چوں ونگی

مدح غوث پاک

؎ کرم کریو کرم یا غوث اعظم شاہ محی الدین
مراد اپنی کہیں پاواں ملے مجھے دولت ایمانی

رنگ تغزل

؎ خدا وندا ملامینوں سجن اتنا اڈیکاں کیوں
اڈیکاں تے گناں تارے تے سرنوں لایاں لیکاں کیوں

مکدی گل ایہہ وے پئی شاہ مراد واقعی اچ پدھر دا شاعر اے۔ تانہوں پنجابی دے صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخش ہوراں اوہناں دی وڈیائی انج کیتی اے۔

؎ شاہ مراد جنے دے کتھے سخن مرا داں والے
محبوباں دے جھنڈ لہاون۔ واہ مستاں دے چالے

10 احمد کوی

احمد گجر (احمد کوی) دے حالات زندگی بارے پکے تے پیڈے ثبوت تے نہیں ملدے۔ بہر حال لسانیات دے مشہور ماہر محقق عبدالغفور قریشی موجب احمد گجر دا جم پل اورنگ زیب دے عہد وچ ہویا جہڑا 1658ء وچ تخت تے بیٹھا۔ احمد گجر ہوراں ہیر رانجھے دی کہانی 1692ء وچ مکمل کیتی۔ جس بارے اوہ آپ لکھدے نیں۔

سن چار تے تہیہ اورنگ زیب شاہی کتھا ہیر تے رانجھے دی ہوئی پوری

احمد گجر ہوراں دا شمار پنجابی ادب تے زبان دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہ اک قادر الکلام شاعر متھے جاندے نیں۔ اوہناں دی ہیر دے شعر وارث شاہ دے کلام نال لگا کھاندے وکھالی دیندے نیں۔

کلام چوں ونگی

تینوں کہے ننان توں سنیں ہیرے نواں شہر ساڈے جوگی آئیا اے
تک سہلیاں تے محراب متھے گل ہنکلا عجب بنایا اے
اکھیں نال صاحب دے رتیاں نی متھے چمکدا نور سوایا اے
درد نال پکار دا میل سائیں کوئی حو افقوں یارو نجایا اے

11 علی حیدر ملتانی (جنم 1690ء۔ وفات 1777ء)

اصل ناں علی تے تخلص حیدر سی۔ علی حیدر 1690ء وچ چونترہ ضلع ملتان وچ سید محمد امین گیلانی دے گھر پیدا ہوئے۔ علی حیدر ہوراں ڈھلی تعلیم اپنے والد کولوں حاصل کیتی۔ بعد وچ باقاعدہ تعلیم لئی ملتان چلے گئے جہڑا اوس سمے علمی ادبی مرکز سمجھیا جاندا سی۔

Marfat.com

علی حیدر ہوراں نوں شعر وادب دا شروع توں ای شوق سی۔ طبیعت درویشانہ ہون پاروں کلام وچ عشق محبت مہر مروت، تصوف، معرفت تے ربی عشق دیاں سچیاں تے سچیاں رمزاں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتیاں۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ اوہناں دی شاعری اپنے سمے دی سیاسی، سماجی، معاشی تے معاشرتی تصویر پیش کر دی اے۔ اوہناں دا زیادہ کلام سی حرفی دی طرز وچ اے۔

کتاباں پنجابی ادبی بورڈ نے علی حیدر ہوراں دا کلام کلیات، علی صیدت دے ناں نال چھاپیا اے۔

کلام چوں ونگی

سوز تے تڑف

ش۔ شوق جنہاں نوں تن یار دی ای سوئی جان دے راہ حبیب دے نوں
جنہاں وچ تاں درد نہ اک رتی، کیہہ جانن قدر طبیب دے نوں
جنہاں عشق دی لذت چکھی سوئی روندے وقت نصیب دے نوں
اوتھے میں جہیاں کئی لکھ دے حیدر، کون پچھدا نام غریب دے نوں

منظر نگاری

(الف) اٹھ سوانی تے گھت مدھانی ویلڑا پچھلی رات دائی
اتوں ہوئی دھمی تے دہی نہ جمی رڑکناں بھی کسے ذات دائی
جٹ نہ ٹٹے ددھ نہ پھٹے میلد وقت برات دائی
جیویں دوھ تھیں دہی مکھن دے حیدر تویں فرق نہ رب دی ذات دائی

12 چراغ اعوان

چراغ اعوان دی حیاتی دے حالات ویلے دی کہر وچ لکے ہوئے نیں۔ ضرورت ایس امر دی پئی کوئی محقق ایس عظیم شاعر دی شخصیت، فکر تے فن بارے اپنی کھوج دا دھارا موڑے۔ لسانیات دے ماہر تے مشہور محقق تے مورخ عبدالغفور قریشی موجب چراغ اعوان 11ویں صدی ہجری وچ پیدا ہویا۔

چراغ اعوان ہوراں نوں ہیر رانجھے دی کہانی نظماؤں تے شہرت حاصل ہوئی۔ اوہناں دا تعلق ضلع میانوالی نال سی اوہناں ہیر رانجھے دی کہانی نوں 1121ھ وچ لکھیا۔

کلام چوں ونگی

بھالی لال پلان کچاوے شتر شنگار بھریندے
جت جھلے کر ہتھ مہاراں خوب سنبھال چھکیندے
بانکی چال دسن سب کھیڑے سواراں خاں ویہندے
ڈنگی ہیچ بدھن دستاراں کمر بند چکیندے

13 سید بلھے شاہؒ (جنم 1692ء۔ وفات 1758ء)

اصلی ناں عبداللہ شاہ پر ادبی دنیا وچ بلھے شاہؒ دے ناں نال مشہور نیں۔ حضرت بلھے شاہؒ 1680ء وچ سخی محمد درویش دے گھر پانڈو کے ضلع قصور وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے والد کولوں حاصل

Marfat.com

کیتی۔ باقاعدہ تعلیم لئی مولوی غلام مرتضٰی تے مولانا غلام محی الدین قصوری دی شاگردی کیتی۔ ظاہری علوم توں بعد روحانی تعلیم حاصل کرن داخیال آیا تے لہور دے مشہور تے صاحب بصیرت درویش عنایت شاہ شطاری دے بیعت ہو گئے۔ اللہ سوہنے دے فضل کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال سیدلھے شاہ ہوراں بڑے چھیتی نال سلوک دیاں منزلاں طے کر لیاں۔

سیدلھے شاہؒ ہوراں دا شمار پنجابی زبان دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہ اک عظیم نڈر تے نڈھڑک صوفی شاعر متھے جاندے نیں۔ سیدلھے شاہ دا کلام صوفی ہون پاروں، عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، معرفت، تصوف تے رلی عشق دیاں رمزاں نال بھریا ہویا اے۔ نویاں ترکیباں، تشبیہاں، علامتاں تے محاوریاں دے کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے جس دا ثبوت ایہہ دے پئی دو سو سال دا عرصہ گزر جان دے باوجود اوہناں دا کلام اج وی اوہناں ای مشہور اے جناں اوس سمے وچ مشہور سی۔

کلام چوں ونگی

سوز تے تڑف

بھانویں جان نہ جان وے ویڑے آوڑ میرے

مرشد پاک دی وڈیائی

میں اڈیکاں کر رہی کدی آ کر پھیرا
پہلی پوڑی پریم دی پل صراطے ڈیرہ
حاجی مکے حج کرن ہیں مکھ ویکھاں تیرا
آؤ عنایت قادری ہتھ پکڑیں میرا

معاشرتی جھلکارا

دور کھلا حشر عذاب دا
برا حال ہویا پنجاب دا

وفات حضرت سیدلھے شاہؒ 1757ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں دا مزار قصور وچ اے جتھے ہر سال انتہائی عقیدت، چاہت تے محبت نال سالانہ عرس منایا جاندا اے۔ عرس مبارک دے موقع تے بے شمار عقیدت مند مزار تے حاضری دیندے نیں تے اپنیاں جھولیاں مراداں نال بھر کے لے جاندے نیں۔ بقول وارث شاہ

وارث شاہ اوہ سدا ای جیوندے نیں جنہاں کیتیاں نیک کمائیاں نیں

14 حافظ شاہ جہان مقبل

حافظ شاہ جہان مقبل ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ پر بڑے افسوس نال آکھنا پیندا اے پئی اینہاں دے حالات زندگی وی ویلے دی کہر ہتھوں محفوظ نہ رہ سکے۔

لسانیات دے ماہر تے مشہور محقق تے مورخ عبدالغفور قریشی موجب مقبل دا جم پل محمد شاہ دے

Marfat.com

عہد وچ ہویا اے۔ جہڑے 1748ء نوں فوت ہوئے سن۔ حافظ صاحب اکھوں ناپیناسن۔

کتاباں حافظ شاہ جہان مقبل ہوراں دیاں مشہور کتاباں داویروا نج اے۔

1- ہیر رانجھا (1747ء)

2- جنگ نامہ امام حسین (1159ء)

3- سی حرفی حضرت عبدالقدر جیلانیؒ

حافظ شاہ جہان ہوراں دا کلام اپنے سمے دی سماجی' سیاسی' معاشی تے معاشرتی تصویر پیش کردا اے اوہناں دے کلام وچ سوز تڑف' ہجر فراق' عشق محبت روانی' سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کلام چوں ونگی

(ہیر چوں)

رانجھا آکھدا اکھیا من ساں لیں۔ ہیرے اکھ جو آوندا جی تیرے
ہیر آکھدی پیئو کے بھیج مینوں۔ توں بھی رانجھیا اپنے جاڈ تیرے
جنج جوڑ ویاہ لے جا مینوں۔ جی رکھنا ماں تے باپ تیرے
نہیں سدن لوک اودھال مینوں
تقدیر خدا دی کون پھیرے

15 سید وارث شاہ (جنم 1730ء۔ وفات 1790ء)

سید وارث شاہ ضلع شیخوپورہ دے مشہور قصبے جنڈیالہ خاں وچ قطب شاہ دے گھر پیدا ہوئے۔ جدید تحقیق موجب اوہناں دے والد داناں گل شیر شاہ اے وارث شاہ ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ توں حاصل کیتی تے اوس توں بعد عظیم بزرگ تے مشہور عالم دین مولوی غلام مرتضیٰ کولوں حاصل کیتی۔ مولوی صاحب ہوراں توں دنیاوی علم سکھے۔ وارث شاہ ہوراں قرآن' حدیث' فقہ' تفسیر توں علاوہ عربی فارسی' سنسکرت تے دو جیاں زباناں دی سکھیاں وارث شاہ ہوراں اپنی جنم بھوئیں دی انج تصدیق کیتی اے۔

وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا' تے شاگرد مخدوم قصوردا ے

دنیاوی علوم مکمل کرن مگروں سید وارث شاہ ہوراں روحانی تعلیم لئی بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دے جانشین دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ اللہ سوہنے دے فضل و کرم تے مرشد پاک دی دعا برکت نال بڑی چھیتی سلوک دیاں منزلاں طے کیتیاں۔

مرشد پاک دی اجازت نال سید وارث شاہ ہوری ملکہ ہانس چلے گئے۔ اوتھے دی میت دے امام بن گئے امامت دے نال نال پنڈ دے منڈے کڑیاں نوں دینی تعلیم وی دیندے رہے۔ حضرت وارث شاہ ہوراں اتھے ای 1180ھ بمطابق 1766ء وچ ہیر رانجھے دا عظیم شاہکار تخلیق کیتا۔ وارث شاہ ہوراں دیاں علمی تے ادبی خدمات پاروں اوہناں نوں پنجابی دا شیکسپیئر آکھیا جاندا اے۔

کتاباں وارث شاہ ہوراں انیکاں کتاباں تخلیق کیتاں نیں جنہاں دا ویروا نج اے۔

(1) چوٹیڑی نامہ (2) معراج نامہ (3) قصیدہ بردہ شریف دا منظوم پنجابی ترجمہ (4) چرخہ نامہ

Marfat.com

(5)قصہ ہیر رانجھا

وارث شاہ ہوراں نوں سب توں زیادہ شہرت قصہ ہیر رانجھا توں حاصل ہوئی اے۔ اوہناں دا کلام تشبیہاں، تشبیاں، تلمہیاں تے محاوریاں نال بھریا ہویا اے۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کلام چوں ونگی

سادگی

؎ گھر آنناں نے گل کیتی ہیرے اک جوگی نواں آیا ای
کنیں اوس دے درشنی مندراں نیں۔ گل ہیکلا عجب سہایا اے

تصوف

؎ سبھو جگ فانی، اکو رب باقی، حکم آیا اے وچ قرآن میاں

یاں

؎ وارث شاہ سراں دی رات وانگوں، دنیا خواب خیال ای جانیا جے

علامتی رنگ

؎ ہیر روح تے چاک قلبوت جانو۔ بالناتھ ایہہ پیر بنایا ای
پنج پیر تے پنج حواس تیرے۔ جناں تھاپناں تدھ نوں لایا ای

مکدی گل ایہہ وے پئی وارث شاہ واقعی اچ پدھر دا شاعر اے۔ جنہاں دی فنی تے لسانی خوبیاں بارے پنجابی دے عظیم صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخشؒ ہوراں سچ ای آکھیا۔

وارث شاہ سخن دا وارث۔ نیندے کون اوہناں نوں
حرف اوہناں تے انگل دھرنی۔ نہیں مجال اسانوں

وفات پنجابی زبان دا مان تران سید وارث شاہ 1790ء وچ اللہ نوں پیارا ہو گیا انا للہ وانا الیہ راجعون اوہناں دا مزار جنڈیالے شیر خان وچ اے۔ جتھے ہر سال عرس انتہائی عقیدت محبت تے چاہت نال منایا جاندا اے۔

16 نجابت کوی

نجابت کوی دا شمار پنجابی دے عظیم شاعراں وچ ہوندا اے پر اوہناں دے حالات زندگی ویلے دی دھوڑ ہتھوں محفوظ نہیں رہ سکے۔ لسانیات دے ماہراں موجب اپنا ں دا جم پل 19ویں صدی عیسوی وچ ہویا اے۔ نجابت کوی قوم دا ہرل راجپوت ٹیلا ہرلاں ضلع شاہ پور دا وسنیک اے۔ نجابت ہوراں نادر دی وار لکھی اے جہڑی اوہناں دی قادر الکلامی دی مونہہ بولدی تصویر اے۔

کلام چوں ونگی

؎ میں ٹرجاں کسے ولائتیں تیری ستائی
اگے نادر شاہ جادیاں دہائی
اوتھوں لشکر چڑھن ایران تھیں کرسی دہائی
آ کے ہندوستان وچ کرن جدھ لڑائی

Marfat.com

17 حامد شاہ عباسی (جنم 1748ء)

حامد شاہ عباسی ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ حامد شاہ عباسی 1161ھ بمطابق 1748ء وچ سید عطا اللہ دے گھر پنڈ چوغطہ پرگند پٹھان کوٹ ضلع گورداسپور وچ پیدا ہوئے اوہناں دے دادا داناں سید اعظم شاہ سی جیہڑے تبلیغ اسلام دے سلسلے وچ بغداد توں برصغیر ہندوستان وچ آئے سن۔

کتاباں حامد شاہ عباسی ہوراں دیاں کتاباں داویروالنج اے۔

(1) جنگ نامہ حامد ایہہ کتاب 1181ھ وچ لکھنی شروع کیتی گئی تے 1191ھ وچ ختم کیتی گئی۔

(2) اخبار حامد ایہہ کتاب 1782ء وچ لکھی گئی

(3) ہیر حامد ایہہ کتاب 1805ء وچ لکھی گئی اے۔

کلام چوں ونگی

ہیگی عربی فارسی خاصاں نوں مطلوب
عاماں لوکاں واسطے ہے پنجابی خوب

18 ہاشم شاہ (جنم 1752ء۔ وفات 1821ء)

ہاشم شاہ ہوراں دا شمار اوہناں شاعراں وچ ہوندا اے جنہاں عربی، فارسی، ہندی تے پنجابی وچ ادبی ورثہ چھڈیا اے ہاشم ہوراں دی سیان شاعر توں علاوہ حکیم درویش تے صاحب کمال تے صاحب نظر بزرگ دی حیثیت نال وی اے۔

ہاشم شاہ 1752ء وچ ضلع امرتسر دی تحصیل انبالے دے پنڈ جگدیو کلاں وچ حاجی محمد شریف ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ حاجی محمد شریف ہوراں دا شمار اپنے علاقے دے باعمل، نیک تے متقی بزرگاں تے عظیم حکیماں وچ ہوندا سی اوہناں دا آبائی پیشہ حکمت سی۔ اوہناں بارے ایہہ وی روایت اے پئی اوہناں چالی حج کیتے سن۔ ہاشم شاہ ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے والد کولوں حاصل کیتی۔ حکمت اپنے چاچے کولوں سکھی۔ ایس توں علاوہ عربی، فارسی، رمل، نجوم دے علوم میاں امیر اللہ بٹالوی توں حاصل کیتی ہاشم شاہ ہوراں روحانی فیض، اوس سمے دے عظیم بزرگ پیر بخت جمال ہوراں کولوں حاصل کیتا۔ اللہ سوہنے دے فضل و کرم تے مرشد پاک دی دعا و برکت نال سلوک دیاں منزلاں بڑے چھیتی طے کر لتیاں تے معرفت دے اچے درجے تے فائز ہو گئے۔

ہاشم شاہ ہوراں دے کلام وچ عشق محبت، مہر مروت ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے، اسلامی بھائی چارے دے مضموناں توں علاوہ تصوف معرفت تے رمزی عشق دیاں رمزاں پیش کیتاں گیاں نیں۔ اوہناں دے کلام وچ جوش، روانی، سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کتاباں ہاشم شاہ ہوراں دیاں کتاباں داویرا انج اے

(1) لیلی مجنوں (2) سوہنی مہینوال (3) شیریں فرہاد (4) ہیر رانجھا (5) سسی پنوں (6) دیوان ہاشم (7) مثنوی ہاشم (8) قصہ محمود شاہ غزنوی

(9) ڈیوڑھے (10) چہار یار (11) گیان مالا (12) ککارے (13) گیان پرکاش (14) سی حرفی

Marfat.com

ہاشم (15) دوہڑے ہاشم شاہ

کلام چوں ونگی

منظر نگاری

سنی آواز سسی اٹھ بیٹھی سرت سریر سنبھالی
مثل انار ہوئے رخسارے فیر پھری لب لالی

سدا بہار کلام

نازک پیر ملوک سسی دے مہندی نال شنگارے
بالو ریت تتے وچ تھل دے جیوں جوں بھن بھٹیارے

19 مولوی احمد یار مرالوی (جنم 1768ء۔ وفات 1845ء)

احمد یار ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ احمد یار 1768ء وچ ضلع گوجرانوالہ تحصیل وزیر آباد دے مشہور قصبے سوہدرہ وچ پیدا ہوئے۔ پنجابی وچ احمد یار تے فارسی وچ مولوی تخلص کردے سن۔ 1840ء وچ مہاراجہ گلاب سنگھ ہوراں مولوی صاحب نوں لہور بلایا تے سکھاں دی تاریخ فارسی لکھن دا کم دتا ایس تاریخ داناں فتوحات خالصہ اے۔ ایس توں ثابت ہوندا اے پئی مولوی احمد یار عربی فارسی تے پنجابی زباناں تے عبور رکھدے سن۔ مولوی صاحب دے کلام وچ ہجر فراق، عشق محبت، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں توں علاوہ تصوف تے معرفت دیاں رمزاں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتیاں گئیاں نیں۔

کتاباں (1) قصہ چندر بدن (2) سسی پنوں (3) لیلیٰ مجنوں (4) قصہ کام روپ (5) قصہ راج ملی ملی (6) سوہنی مہیوال (7) حاتم نامہ (8) جنگ بدر (9) جنگ احد (10) تولد نامہ (11) وفات نامہ (12) یوسف زلیخا (13) کام لتا (14) قصہ تتر
(15) طب احمد یار (16) کسب نامہ (17) مدوگراں رلدریاں (18) دھوہیاں (19) درزیاں تے محکم الفقرا (20) منظوم ترجمہ محکم الفقرا حضرت سلطان باہوؒ

وفات مولوی احمد یار مرالوی ہوراں 1845ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

کلام چوں ونگی

عاشق رل کے راج ملی ملی نوں ویکھن آئے سارے
پہلوں مت زلیخا دتی سن کڑیئے ٹیارے
مہیوں لا کے کیہ شرم کسے دالج پالے کوڑ یالے
احمد یار نکمیاں لافاں بیٹھیاں محل چو بارے

20 شاہ محمد (جنم 1789ء۔ وفات 1862ء)

شاہ محمد 1789ء وچ ضلع امرتسر پنڈ وڈالہ وچ پیدا ہوئے۔ اوہ قریشی قوم نال تعلق رکھدے سن شاہ محمد ہوراں دے وڈے وڈیرے مغلاں دے عہد وچ قاضی تے کاردار رہے سن۔ شاہ محمد ہوری اچ پدھر دے شاعر متھے جاندے نیں۔

Marfat.com

کتاباں (1)قصہ سسی پنوں (2)بیت شاہ محمد
کلام چوں ونگی

(خ) خودی گمان نہ رہیا کائی' میں تاں ڈبی وچ عشق دی لہر مائے
میری پریت چکور پتنگ والی سہاں سر تے اپنے قہر مائے
چشماں آب حیات دا ہوت پنوں ہور سبھ جہاں ہے زہر مائے
شاہ محمد رب جے مہر کر سی چل ویکھ ساں پنوں دا شہر مائے

21 قادر یار (جنم 1802ء۔وفات 1892ء)

قادر یار ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہ قوم دے سندھو جٹ سن تے ضلع گوجرانوالے دے پنڈ ماچھی کے ایمن آباد دے واسی سن۔ تھوڑے جہے پڑھے ہون دے باوجود کلام وچ جوش' ولولہ' روانی' سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا سی۔ نویاں ترکیباں' استعاریاں تے تشبیہاں کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔ تانہوں اوہناں دا کلام لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کتاباں (1)راجہ رسالو (2)قصہ پورن بھگت (3)معراج نامہ (4)روزہ نامہ (5)سوہنی مہیوال (6)قصہ ہری سنگھ

کلام چوں ونگی

(ذ) ذرا نہ رہی تن وچ طاقت رانی گاوندی غماں دے گیت لوکو
میں بھلی ساں تسیں نہ کوئی لائیو' جوگیاں نال پریت لوکو
جنگل گئے نہ بہڑ دے سنداں نوں جوگی نئیں جو کسے دے میت لوکو
قادر یار پچھے کیہڑا دکھ میرا اس وقت ہویا پتھر چیت لوکو

(22) پیر محمد

پیر محمد ضلع گجرات دے پنڈ نوناں والی دے وسنیک سن۔ پیر محمد ہوراں دا شمار پنجابی دے رچ پدھر دے شاعراں اچ ہوندا اے۔ پر افسوس نال آکھنا پیندا اے پئی اوہناں دی حیاتی دے حالات ویلے دی دھوڑ توں محفوظ نہیں رہے۔

پیر محمد اک قادر الکلام شاعر سن۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کتاباں شاہ محمد ہوراں دی لکھی ہوئی چٹھیاں دی وار ملدی اے جس وچ 1764ء توں لے کے 1797ء تیکر دے واقعات درج نیں۔ ایس کتاب نوں گورنمنٹ کالج لہور دے پروفیسر قاضی فضل حق مرحوم نے ترتیب دتا سی جیہڑی اج کل ایم اے پنجابی دے کورس وچ شامل نصاب اے۔

23 مولوی غلام رسول اعوان (جنم 1228ھ۔وفات 1291ھ)

مولوی غلام رسول اعوان ہوری 1228ھ وچ مولوی رحیم بخش دے گھر قلعہ میاں سنگھ ضلع گوجرانوالہ وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں دا تعلق اعوان قوم نال سی اوہناں ڈھلی تعلیم گوجرانوالہ تو

Marfat.com

حاصل کیتی تے باقاعدہ تعلیم لئی لہور آگئے جتھے مولوی غلام محی الدین کولوں صرف تے نحو دی تعلیم حاصل کیتی۔ تعلیم حاصل کرن مگروں مولوی عبد اللہ نال دلی چلے گئے تے اوتھوں شیخ نذیر حسین محدث کولوں حدیث تفسیر پڑھی تے حج کرن گئے مدینے شریف چوں مولوی عبد الغنی کولوں سند حاصل کیتی واپس وطن پرتے تے پنڈاں شہراں وچ وعظ تے نصیحت کردے رہے۔

مولوی غلام رسول اعوان اپنے سمے دے مشہور مبلغ، مقرر تے شاعر سن۔

کتاباں مولوی غلام رسول اعوان دیاں کتاباں چوں سبھی پنوں اک عظیم شاہکار اے۔ جس پاروں اوہناں توں زیادہ شہرت تے مشہوری ملی اے۔

کلام چوں ونگی

الجھے عشق سے جل بل گیا جی۔ کہو ایس دا دارو کراں کی
حیاتی ہو چکی برباد میری۔ کرو مقبول ایہہ فریاد میری

24 حافظ محمد (جنم 1804ء۔ وفات 1894ء)

حافظ محمد 1804ء نوں لکھو کے ضلع فیروز پور وچ حافظ محمد بارک اللہ دے گھر پیدا ہوئے۔ گھریلو ماحول دینی ہون پاروں دینی طبع پائی۔ دینی تے دنیاوی علوم وچ مہارت حاصل کیتی۔

کتاباں (1) تفسیر محمدی (2) زینت الاسلام (3) انواع محمدی (4) احوال الآخرت (5) قوانین الصرف (6) خوجہ نامہ (7) سیف السنتہ (8) عقائد محمدی

کلام چوں ونگی

؎ اچاچیت صبح دے ویلے سن سن نغمہ صور
روز جمعہ دا ہوسی نالے، دہواں روز عاشور
آپو اپنیاں کماں اندر شاغل ہوس سارے
کوئی ویچے کوئی لیوے سودا بھی کوئی ڈنگر چارے
ہول عظیم پوے وچ خلقت ہرجا شہر گرائیں
چھوڑن شہر جنگل نوں دوڑن سن کے وہم نہ کھائیں

25 مولوی عبد الستار (جنم 1823ء۔ وفات 1913ء)

مولوی عبد الستار ہوراں دا شمار پنجابی دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ مولوی صاحب 1823ء نوں ضلع شیخوپورہ دے پنڈ کھاریاں والے وچ میاں مردان دے گھر پیدا ہوئے۔

مولوی صاحب ہوراں چالی (۴۰) ورھیاں دی عمر وچ پڑھائی شروع کیتی۔ عربی فارسی دی تعلیم حاصل کرن مگروں شاعری کرنی شروع کیتی۔ مولوی عبد الستار ہوراں دے وڈ کے جلاہیاں دا کم کر دے سن۔ مولوی ہوراں دی اولاد ضلع شیخوپورہ وچ آباد اے۔ مولوی عبد الستار ہوری اپنے کلام دی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکے نیں۔

کتاباں (1) اکرام محمدیؐ (2) یوسف زلیخا (3) چرخہ رنگ رنگیلا (4) عبرت نامہ (5) بارہ ماہ (6) ی حرفیاں (7) مدح نبی کریمؐ (8) مدح پیران پیر

مولوی عبد الستار ہوراں نوں زیادہ شہرت اوہناں دی کتاب یوسف زلیخا توں حاصل ہوئی سی۔

Marfat.com

اوہناں دے قصے یوسف زلیخا توں خوش ہو کے میاں شمس الدین ہوراں مولوی صاحب نوں اپنا مکان ہدیہ کر دتا سی۔ ایہہ کتاب 1894ء وچ پہلی واری چھاپے چڑھی۔

کلام چوں دو نگی

عشق زور اور لہر غماں دی وڑیا وچ سینے
سفر مصیبت سر پر چالی خاطر یار نگینے
پناہ خدا دی درد جدائی شالا پیش نہ آوے
قدر معلوم ہووے ایس گھر نوں جس گھر پھوک مچائے
آ پچھیا کسے عاشق کولوں کیہہ ہے چیز جدائی
عاشق آکھیا ایہہ کیہہ جانے جس نہیں پریت لگائی
شریں عجب محبت میوہ جو کوئی اسنوں کھاوے
جیوں کر مزا جدائیاں والا ساری لذت پاوے

وفات مولوی غلام رسول 21 مارچ 1913ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

26 فضل شاہ (جنم 1828ء۔ وفات 1890ء)

فضل شاہ ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ فضل شاہ ہوری 1828ء نوں نواں کوٹ لہور وچ سید قطب شاہ دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہ جماندرو شاعر سن تے سید امام علی نقی دی لڑی وچوں سن۔ اوہناں مڈھلی تعلیم دا آغاز گھروں کیتا تے فیر باقاعدہ تعلیم لئی وڈے میاں دے درس وچ داخل ہو گئے۔ تے عربی فارسی نے پنجابی زباناں وچ مہارت حاصل کر لتی دنیاوی علم حاصل کرن مگروں روحانی تعلیم حاصل کرن لئی حضرت غلام محی الدین قصوریؒ ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی

کتاباں (1) سوہنی مہنوال (1265ھ) (2) سسی پنوں (1302ھ)
(3) لیلی مجنوں (1288ھ) (4) قصہ یوسف زلیخا (1302ھ)
(5) تحفہ فضل شاہ (1260ھ) (6) سی حرفیاں سسی
(7) سوہنی مہنوال (8) ہیر رانجھا (1284ھ)

فضل شاہ ہوراں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ فضل شاعر ہوراں دے کلام وچ جوش، ولولہ، روانی، سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کلام چوں دو نگی

(الف) الہی میل ماہی نوں ہجر ماہی دے تلیاں پھاٹاں تلیاں
اک ماہی نوں لے گل لاون اک اٹھ ڈھونڈن گلیاں اس غم گلیاں
میں نہ بھلیاں ماہی پچھے لکھ ہزاراں بھلیاں بھلیاں بھلیاں
اک تڑفن فضل پیارے بابجھوں جیوں بن پانی ملیاں درداں ملیاں

وفات فضل شاہ 1890ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

Marfat.com

اوہناں دامزار لہوروچ اے

27 محمد بخش (جنم 1830ء۔وفات 1907ء)

میاں محمد بخش ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے صوفی شاعراں وچ ہوندا اے۔
میاں محمد بخش کھڑی شریف ضلع میر پوروچ میاں شمس الدین ہوراں دے گھر 1830ء وچ پیدا ہوئے میاں شمس الدین اپنے مسے دے مشہور عالم دین تے پیر دمڑی والی سرکاری دے گدی نشین سن۔ مڈھلی تعلیم اپنے والا کولوں حاصل کیتی۔ فیر سہوال شریف دے حافظ محمد علی تے محمد صادق کولوں دنیاوی علوم حاصل کیتے۔ اوہناں نوں عربی فارسی تے پنجابی تے مکمل عبور سی۔
میاں محمد بخش ہوراں نوں شروع توں ای شعر وادب نال دلچسپی سی۔ اوہناں دا کلام عشق محبت مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری کے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں توں علاوہ تصوف نے معرفت دیاں رمزاں نوں سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا اے۔

کتاباں میاں محمد بخش ہوراں (17) کتاباں تصنیف کیتیاں نیں جنہاں وچوں ایہہ کتاباں بڑیاں مشہور نیں۔

(1) قصہ سخی خواص خان (2) مرزا صاحباں (3) ہدایت المسلمین (4) سوہنی مہنوال (5) شاہ منصور (6) شیریں فرہاد (7) تحفہ رسولیہ (8) تحفہ میراں (9) گلزار نیرنگ عشق (10) سیف الملوک

میاں محمد بخش ہوراں (17) کتاباں لکھیاں نیں پر اوہناں نوں سبھ توں زیادہ شہرت سیف الملوک توں حاصل ہوئی اے۔ اوہناں دا کلام علامتاں، محاوریاں، تلمیحاں تشبیہاں تے استعاریاں نال بھریا ہویا اے۔

کلام چوں ونگی

؎ نیچاں دی اشنائی کولوں فیض کسے نہ پایا
ککر تے انگور چڑھایا ہر گچھا زخمایا

؎ لے اویار حوالے رب دے میلے چار دناں دے
اوس روز عید مبارک ہوسی جس روز فیر ملاں گے

؎ رحمت داد ریا الٰہی ہر دم وگدا تیرا
اک قطرہ جے مینوں بخشیں کم بن جاوے میرا

؎ دشمن مریاں خشی نہ کریئے سجناں وی مر جانا
ڈیگرتے دن گیا محمد اوڈک نوں ڈب جانا

وفات میاں محمد بخش ہوراں 1907ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے اوہناں دا مزار کھڑی شریف ضلع میر پوروچ اے۔

28 خواجہ غلام فرید (جنم 1841ء۔وفات 1901ء)

خواجہ غلام فرید 1841ء نوں چاچڑاں ضلع رحیم یار خان وچ مولوی خدا بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ خواجہ صاحب دے والد صاحب اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے عالم دین سن۔ خواجہ غلام فرید

Marfat.com

ہوراں دا ابتدائی ناں خورشید عالم سی پر ادبی دنیاوچ غلام فرید دے ناں نال مشہور نیں۔ بچپن وچ آپ دے والد فوت ہو گئے ایس لئی اوہناں دی تعلیم تے تربیت اوہناں دے وڈے بھائی حضرت خواجہ غلام فخر الدین ہوراں کیتی۔ خواجہ صاحب ہوراں اپنے وڈے بھرا خواجہ فخر الدین ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ خواجہ ہوراں نوں اپنے وڈے بھرا تے مرشد نال بے انت پیار تے عقیدت سی۔ اللہ سوہنے دے فضل کرم تے وڈے بھرا دی دعا برکت نال خواجہ غلام فرید ہوراں سلوک دیاں منزلاں بڑی آسانی تے تیزی نال طے کیتیاں خواجہ غلام فرید ہوراں دے کلام وچ عشق محبت مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے گئے نیں۔

نویاں، ترکیباں، استعاریاں، تشبیہیاں، علامتاں تے محاوریاں خواجہ صاحب ہوراں دے کلام نوں چار چن لاوتے نیں۔ تانہوں اوہناں دا لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کتاباں خواجہ صاحب ہوراں دا سارا کلام دیوان خواجہ غلام فرید دے ناں نال چھپ چکیا اے۔

کلام چوں دو نگی

ے ہک ہے ہک دی ہک ہے ہر دم سک ہے
ہک ہے ظاہر ہک ہے باطن بیا سب کچھ ہالک ہے
جیڑا ہک کوں ڈوں کر جانے او کافر مشرک ہے

وفات حضرت خواجہ غلام فرید 1901ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے اوہناں دا مزار مٹھن کوٹ وچ اے جتھے سالانہ عرس انتہائی عقیدت، چاہت تے محبت نال منایا جاندا اے۔ عرس مبارک دے موقعے تے لکھاں عقیدت مند مزار شریف تے حاضری دیندے نیں تے مراداں نال جھولیاں بھر کے گھر پرت دے نیں۔

نوٹ خواجہ غلام فرید ہوراں بارے بھر نواں مضمون صفحہ نمبر تے ویکھو

29 مولوی غلام رسول عالمپوری (جنم 1849ء۔ وفات 1892ء)

مولوی غلام رسول عالم پوری ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔ مولوی غلام رسول 1849ء وچ ضلع ہوشیار پور دے مشہور پنڈ عالم پور وچ میاں مراد بخش گوجر دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ توں حاصل کیتی فیر باقاعدہ تعلیم حاصل کیتی۔ اوہناں نوں عربی فارسی تے پنجابی تے عبور حاصل سی۔ دنیاوی علوم حاصل کرن مگروں اوہ کجھ دیر مدرس رہے پر چھیتی نوکری چھڈ دتی مسیت دی امامت شروع کر دتی۔

مولوی غلام رسول عالم پوری ہوراں نوں بچپن توں ای شعر و ادب نال دلچسپی سی۔ اوہناں دی شاعری وچ عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں توں علاوہ تصوف، معرفت تے ربی عشق دیاں رمزاں بڑے سوہنے انداز وچ پیش کیتیاں نیں۔ نویاں ترکیباں، علامتاں، محاوریاں تے تشبیاں پاروں اوہناں دا کلام بڑا من کھچواں تے من کھبواں ایں تانہوں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

Marfat.com

کلام چوں ونگی ۔ عشق کرم دا قطرہ ازلی۔ میں تیں دے وس ناہیں
اکناں لبھدیاں ہتھ نہ آوے۔ اکناں دے وچ راہیں

وفات مولوی غلام رسول عالم پوری 1892ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں دا مزار عالم پور وچ اے۔ جتھے ہر سال سالانہ عرس بڑی عقیدت' محبت تے چاہت نال منایا جاندا اے۔ عرس دے موقعے تے لکھاں عقیدت مند اوہناں دے مزار تے حاضری دیندے نیں تے مراداں نال جھولیاں بھر کے پرت دے نیں۔

نوٹ مولوی غلام رسول عالمپوری دی شخصیت فن تے فکر بارے بھر نواں مضمون صفحہ نمبر تے ویکھو

30 محمد بوٹا گجراتی (جنم 1851ء وفات 1930ء)

محمد بوٹا گجراتی کٹڑہ شال بافاں گجرات وچ 1851ء نوں پیدا ہوئے۔ اوہ قوم دے کشمیری سن پر شال بافی دا کم کردے سن۔ محمد بوٹا گجراتی ہوراں نوں بچپن توں ای شعر تے ادب دا شوق سی۔ اوہناں شاعری وچ عشق محبت' ہجر فراق' مہر مروت' سوز گداز توں علاوہ تصوف تے معرفت دے مضمون بڑے سادا انداز وچ پیش کیتے۔

کتاباں (1) چندر بدن (1887ء) (2) پنج گنج (1874ء) (3) قصہ شیریں فرہاد (1872ء) (4) روڈ جلالی (5) مرزا صاحباں (1898ء) (6) سیر بہشت (1905ء) (7) جنگ امامین (1911ء) (8) سلطان محمود (9) وفات نامہ (10) شہزادی بلقیس (1916ء) (11) قصہ یوسف زلیخا (1918ء)

کلام چوں ونگی

(الف) اسم اسلام دا بست چنگا اے پر عشق دا شان کجھ ہور سنیا
متھے مومناں نیک محراب چنگا اے پر تلک لگان کجھ ہور سنیا
دوہاں عالماں وچ ایمان چنگا اے پر عشق بیان مجھ ہور سنیا
کرن بوٹیا وعظ علما چنگے اے پر یار دا پان کجھ ہور سنیا

وفات محمد بوٹا گجرات 1930ء نوں اللہ پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

31 حکیم گاموں خاں (جنم 1860ء وفات 1916ء)

اصل ناں غلام حسین پر ادبی دنیا وچ حکیم گاموں خاں دے ناں نال مشہور نیں۔ حکیم گاموں خاں 1860ء نوں نواب قابل خاں دے گھر لاہور وچ پیدا ہوئے۔ حکیم صاحب ہوری بیت بازی دے حوالے نال بڑے مشہور ہوئے۔ شاعری وچ اوہ میاں کریم بخش دے شاگرد سن۔ حکیم گاموں خاں ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے مشہور شاعراں وچ ہوندا اے۔

حکیم گاموں خاں ہوراں غزل تے سی حرفیاں وچ کلام تخلیق کیتا اے۔ اوہناں نوں تاریخ گوئی وچ مہارت حاصل سی۔

کلام چوں ونگی

Marfat.com

کدی مسند کدی گاؤ تکیے کدی خاک تے بسترا لا بیٹھے
کدی کسے دی یاد وچ محو ہو کے جتھے جی کیتا اوتھے جا بیٹھے
کدی آ بیٹھے وچ دیوان شاہی کدی سڑک تے جھگی پا بیٹھے
گاموں کدی مسند کدی بوریا اے کدی خاک تے بسترا لا بیٹھے

وفات حکیم گاموں خاں 1916ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ ان للہ وانا الیہ راجعون

32 سر شہاب الدین (جنم 1865ء وفات 1949ء)

شہاب الدین موضع نگل ضلع سیالکوٹ وچ 1865ء نوں اک پٹواری دے گھر پیدا ہوئے۔ تعلیم دا آغاز پنڈ دی مسیت توں کیتا۔ بی اے کرن مگروں لہور وچ ماسٹر لگ گئے۔ فیر پولیس دی نوکری کیتی۔ نوکری دے نال نال ایل ایل بی دی تیاری کیتی تے چنگے نمبراں تے پاس ہو گئے۔ 1899ء وچ وکالت شروع کیتی۔ 1924ء وچ لاہور میونسپل کمیٹی دے ممبر بنے تے بعد وچ پنجاب کونسل دے ممبر بنے۔ 1924ء وچ سر کارولوں خان بہادر دا خطاب ملیا تے بعد وچ سردار خطاب دتا گیا۔
سر شہاب الدین ہوراں دی مشہوری اوہناں دی نظم آباد کاراں تے فتح نامہ پاروں ہوئی۔ زیادہ شہرت تے مسدس حالی دے ترجمے پاروں ہوئی۔

کتاباں- سر شہاب الدین ہوراں نوں مسدس حالی دے منظوم پنجابی ترجمے پاروں مقبولیت حاصل ہوئی اے۔

کلام چوں ونگی- ترجمہ مسدس حالی وچوں

جدوں تیک اسلام تے رہے قائم سدھ پدھرے رہے دیندار سارے
رلی میل نہ شہد رہیا خالص چاندی وچ نہ کھوٹ بازار سارے
موہری کوئی نہ دین اسلام دا سی جھنڈا اک سی وچ سنسار سارے

وفات سر شہاب الدین 1949ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے ان للہ وانا الیہ راجعون

33 سائیں مولا شاہ (جنم 1867ء وفات نامعلوم)

سائیں مولا شاہ 1867ء نوں قصبہ مجیٹھ ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم تے تربیت پنڈ دھرم کوٹ بگھیاں توں حاصل کیتی۔ سائیں مولا شاہ ہوراں دا تعلق قصائی قوم نال سی۔ بچپن وچ اوہ آجڑی دا کم کردے سن۔ بچپن توں ای درویش تے اللہ لوک سن۔ پندرہ سال مجذوبیت وچ گزارے قبر وانگوں ٹویا کڈھ کے چلہ کشی کردے رہے۔ کلام وچ عاجزی انکساری، جوش، ولولہ، سادگی، روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہ مشہور بزرگ غلام محی الدین دے مرید سن۔

کتاباں (۱) قصہ سسی پنوں (۲) قصہ ہیر رانجھا (۳) قصہ مرزا صاحباں (۴) آرسی نامہ (۵) بگامل بشنو (۶) سی حرفیاں (۷) باراں ماہ (۸) بارہ امام۔

کلام چوں ونگی سسی پنوں وچوں

سسی کھونے تے بیٹھ کے پئی روے کھوج والڑا یار ملا اللہ
میں تاں چار چو فیر ڈے بھال تھکی کھوج دوسرا نظر نہ آ اللہ

Marfat.com

میں تاں رج نہ ویکھیا تتڑی نے مکھ یار دا مرلتا اللہ
مولا شاہ سائیں دکھ درد اندر آخر چلی اے عمر وہا اللہ

وفات -سائیں مولاشاہ

34 مولا بخش کشتہ جنم 1876ء وفات 19 جون 1955ء

مولا بخش کشتہ ہوری 1876ء نوں امرتسر وچ میاں سلطان بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم مسیت توں حاصل کیتی۔ واجبی تعلیم حاصل کرن مگروں 1890ء وچ لہور آئے تے ایتھے کتابت تے سنگسازی دے فن سکھے۔ فیر امرتسر پرت گئے تے اخبار نویسی دا کم سیکھا۔ ملکی ونڈ ویلے فیر پاکستان پرتے تے ایتھ دے ای ہو کے رہ گئے۔

شاعری وچ پہلوں خلیفہ قمر دے شاگرد ہوئے۔ اوہناں دی وفات تے اوہناں دے جانشین مقرر ہوئے۔ میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دا شمار اوہناں قلمکاراں وچ ہوندا اے جنہاں پنجابی زبان دے ادب دی بھرنویں خدمت کیتی اے۔

کتاباں (۱) ہیر کشتہ (1331ھ) (۲) پنجاب دے ہیرے (1932ء) (۳) پنجابی شاعراں دا تذکرہ (1960ء)

میاں مولا بخش کشتہ ہوراں دے کلام وچ عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز اخلاقی روا داری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھریا ہویا اے۔ نویاں ترکیباں، استعاریاں، محاوریاں تے علامتاں ہوراں دا کلام لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کلام چوں ونگی

اللہ اک تے نبی کریم اکو کعبہ اکو تے اکو قرآن مائے
رانجھن اک دی ہیر سیال بندی رانجھا ہیر دا دین ایمان مائے
میرا ہور تھاں کریں سنبدھ ناہیں خبردار رکھیں اہ دھیان مائے
ملے دوزخیں تنہاں سزا شالا۔ کر کے قول جیڑے مکر جان مائے

وفات میاں مولا بخش کشتہ ہوری 19 جون 1955ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں دی قبر میانی صاحب لاہور وچ اے۔

35 استاد ہمدم (وفات 29 نومبر 1954ء)

استاد ہمدم ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم قلم کاراں وچ ہوندا اے۔ اصل ناں محمد رمضان تے تخلص ہمدم کردے سن۔ محمد رمضان ہمدم اکبری منڈی لہور وچ شیخ اللہ بخش دے گھر پیدا ہوے۔ واجبی تعلیم حاصل کرن مگروں مصوری دا پیشہ اپنایا۔ پنجابی مشاعریاں وچ آون جان پارے شاعری ول توجہ ہو گئی۔ شاعری وچ میاں مراد بخش لوہار دے شاگرد ہو گئے پہلوں ریلوے وچ ایس ٹی ای بنے، نوکری دے نال نال پڑھائی دا سلسلہ وی جاری رکھیا۔

کتاباں محمد رمضان ہمدم ہوراں اج تے کئی کتاباں لکھیاں نیں پر زیادہ شہرت ہیریاں دی کان توں حاصل ہوئی اے۔

محمد رمضان ہمدم دا کلام عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، تے سوز گداز دے مضموناں نال بھریا ہویا

Marfat.com

اے اوہناں دا کلام سادگی، جوش، روانی تے نرول پن دا اعلیٰ نمونہ پیش کردا اے۔

کلام چوں ونگی۔

پھل ڈٹھا میں جوبن بھریا سوہنا رنگ گلابی
بلبل گردے لوے بھوالی دل نوں سخت بیتابی
ہتھ ودھایا توڑن کارن پھل زبان چلائی
ہمدم مینوں ویکھ نہ سکیوں۔ تیری دھن نوابی

وفات -استاد محمد رمضان ہمدم ہوراں 29 نومبر 1954ء نوں لہور وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

35 عبدالمجید سالک (جنم 13 دسمبر 1895ء وفات 27 ستمبر 1959ء)

اصل ناں عبدالمجید تے سالک تخلص کردے سن۔ عبدالمجید سالک 13 دسمبر 1895ء نوں بٹالہ ضلع گورداسپور وچ پیدا ہوئے۔ تعلیم توں فارغ ہون مگروں صحافت دا پیشہ اختیار کیتا۔ پہلوں پرچہ فانوس تے فیر پھول تہذیب نسواں کہکشاں تے گمنام وچ کم کردے رہے۔ 1920ء وچ روزنامہ زمیندار وچ آ گئے۔ مارچ 1927ء نوں روزنامہ زمیندار چھڈ کے 1927ء نوں انقلاب جاری کیتا۔ عبدالمجید سالک ہوراں دا شمار اچ پدھر دے قلمکاراں وچ ہوندا اے جنہاں پنجابی زبان تے ادب دی بھرنویں تے عملی جدوجہد کیتی اے۔

عبدالمجید ہوراں جوشوا فضل دین ہوراں نال مل کے "پنجابی دربار" جاری کیتا۔ فیر بابائے پنجابی ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں نال رل کے پنجابی دے فروغ لئی بھرنویں کوشش کیتی۔

کتاباں- مولانا صاحب دے کلام نوں اوہناں دے پتر ڈاکٹر عبدالسلام خورشید ہوراں پنجابی ادب تے سالک نال نال چھپوایا۔

کلام چوں ونگی دھرتی رب دی وچوں

رب سنواری رب بنائی۔ وچ ایہدے سب خلق اپائی
لوبھی ہندیاں نوں نہ بھائی۔ نکھڑن لگے کرن لڑائی
دھرتی رب دی۔ سانجھی سب دی۔

وفات - عبدالمجید سالک ہوری 27 ستمبر 1959ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ ان للہ وانا الیہ راجعون

37 پیر فضل گجراتی (جنم 1896ء وفات 22 اگست 1972ء)

پیر فضل گجراتی ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر شاعراں وچ ہوندا اے۔ پیر فضل گجراتی ہوراں دا اصل ناں فضل حسین فضل پر ادبی دنیا وچ فضل گجراتی دے ناں نال مشہور نیں۔ فضل حسین فضل 1896ء نوں پیر مقبول حسین شاہ سجاد نشین دربار شاہ دولہ دریائی گجرات دے گھر پیدا ہوئے دینی تعلیم گھروں حاصل کیتی۔ باقاعدہ تعلیم لئی سکول وچ داخل ہو گئے میٹرک پاس کرن مگروں اسلامیہ کالج گجرات وچ داخلہ لتا پر گھر دی مجبوریاں پاروں تعلیم جاری نہ رکھ سکے۔ میونسپل کمیٹی گجرات وچ ملازم ہو گئے۔ سچی لگن تے سخت محنت پاروں ترقی کر دے کر دے سپرنٹنڈنٹ دے عہدے تے اپڑ گئے۔ آخر 30 سال نوکری کرن مگروں ریٹائر ہو گئے۔

Marfat.com

شعر و شاعری دا چکن توں ای شوق سی۔ پہلوں اردو وچ شاعری کردے رہے۔ شاعری وچ مرزا حسین مبصر دہلوی دے شاگرد ہوئے۔ پیر ہوراں اردو شاعری چھڈ کے پنجابی وچ شعر آکھنے شروع کردتے۔ اج تے اوہناں شاعری دی ہر صنف وچ طبع ازمائی کیتی اے پر اوہناں نوں پنجابی غزل وچ خاص مقام تے مرتبہ حاصل اے۔

پیر فضل گجراتی ہوراں دا کلام عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضموناں نال بھری ہوئی اے۔ پیر فضل گجراتی ہوراں دے کلام وچ جوش، ولولہ، روانی، سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے پیر ہوراں دیاں نویاں ترکیباں، استعاریاں تے محاوریاں کلام نوں چار چن لادتے نین، تانہوں پیر ہوراں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔ پیر فضل گجراتی ہوراں نوں پنجابی غزل دا حافظ آکھیا جاندا۔

کتاباں۔ پیر فضل گجراتی ہوراں دیاں کتاباں دا ویرا انج اے۔ اینا ں دونواں کتاباں تے رائیٹرز گلڈ ولوں کیش ایوارڈ دی ملیا سی۔ (۱) ڈونگھے پینڈے (1963ء) (۲) ٹکوراں (1970ء) (۳) پنجابی نعتاں دا مجموعہ قطبی تارا پیر ہوراں دی وفات مگروں پروفیسر حفیظ تائب ہوراں چھپوایا۔

کلام چوں ونگی غزل دا رنگ

ڈھل مٹھ تیری ہو جاندا اے پیدا دلاں دے اندر اضطراب ساقی
چلی چلی وی ہووے تے ہرج کوئی نہیں سبھے پئی شتاب شتاب ساقی

یاں

اکھاں وچ ڈورے مستی دے۔ خوشیاں وچ لورے آون پئے
اک جھٹ کھلوتا کول جدے۔ اوہ بدل اوہدی تقدیر گیا
رہ سکدی اے کنج اوہنوں بھلا میری وفا یاد
نہ موت جنہوں یاد نہ محشر نہ خدا یادے

رنگ معرفت

میں ٹریا جنگل بیلے نوں۔ اوہ جبل وریدوں نیڑے نیں
کسے پانے والے بائیاں سن۔ کجھ پٹھیاں دساں کیہ دساں
سبھے حافظ پنجابی دا کہن اختر۔ پیر فضل نوں کیہڑا جاندا نہیں

وفات پیر فضل گجراتی ہوری 22 اگست 1972ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے انا للہ وانا الیہ راجعون۔ فیروزدین شرف ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم شاعراں وچ ہوندا اے۔

38 فیروزدین شرف (جنم 1898ء وفات 1955ء)

اصل ناں فیروزدین تے تخلص شرف کردے سن۔ فیروزدین شرف 1898ء نوں امرتسر دے پنڈ تولا ننگل (راجہ سانسی) وچ پیدا ہوئے۔ واجبی تعلیم حاصل کرن مگروں شاعری ول دھیان دتا۔ شاعری وچ استاد محمد رمضان ہمدم دے شاگرد سن۔

فیروزدین شرف ہوراں دے کلام وچ روانی، سادگی، جوش تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا

Marfat.com

اے۔ نویاں ترکیباں' علامتاں' تلمیحاں تے تشبیہاں شرف ہوراں دے کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔ شرف ہوراں دیاں علمی ادبی خدمات پاروں اوہناں نوں پنجابی بلبل آکھیا جاندا اے۔

کتاباں- فیروزدین شرف ہوراں بے شمار کتاباں لکھیاں نیں جنہاں چوکھ دے ناں ایہہ نیں۔ (۱) نورانی کرناں (۲) شرف نشانی (۳) دکھاں دے کیرنے (۴) لالاں دیاں لڑیاں (۵) نوری درشن (۶) شر دھادے پھل (۷) شرف دے گیت (۸) پریم شن ھلارے (۹) سی حرفی فیروز (۱۰) جوگن۔ فیروزدین ہوراں اک لمی نظم سوہنیاں دیساں چوں دیس پنجاب نی سیووی لکھی جیہڑی بڑی مشہور ہوئی۔

کلام چوں ونگی سوہنیاں دیساں چوں دیس پنجاب نی سیو

سوہنیاں دیساں چوں دیس پنجاب نی سیو۔ جیویں پھلاں اندر پھل گلاب نی سیو
موج لائی دریا واں سوہنی باغ زمیناں پھلدے۔ شرف پنجابی دھرتی اتے ٹھمک ٹھمک پئے پلدے
ستلج روای جہلم اٹک چناب نی سیو
سوہنیاں دیساں چوں دیس پنجاب نی سیو

وفات- فیروزدین شرف نوں فالج دا حملہ جان لیوا ثابت ہویا۔ اوہ 13 مارچ 1955ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں دی قبر بدھووے آوے۔ جی ٹی روڈ لہور دے قبرستان وچ اے۔

39 صوفی غلام مصطفیٰ تبسم (جنم 1899ء وفات 1979ء)

صوفی غلام مصطفیٰ تبسم ہوراں دا شمار اج پدھر دے شاعراں' تے سوجھواناں وچ ہوندا اے۔ صوفی صاحب 1899ء وچ امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ خالصہ کالج امرتسر تے مشن کالج لہور توں تعلیم مکمل کیتی تے اسٹنٹ انسپکٹر آف سکولز لگ گئے۔ سچی لگن تے سخت محنت پاروں ترقی کیتی تے 1955ء وچ گورنمنٹ کالج لہور وچ پروفیسر ہو گئے کئی پرچیاں دے ایڈیٹر وی رہے۔ صوفی ہوراں نوں فارسی' اردو تے پنجابی تے عبور حاصل سی۔ اوہناں دے کلام وچ جوش' ولولہ' سادگی' روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہ شاعری وچ حکیم فیروز الدین طغرائی دے شاگرد سن۔

کتاباں- فارسی اردو تے پنجابی کلام دا مجموعہ "انجمن" چھپیا۔ ایس توں علاوہ اوہناں دیاں بے شمار نظماں' تے ترانے بے حد مشہور ہوئے نیں۔

کلام چوں ونگی۔ رنگ تغزل

ساڈے عشق دے چمکدے لیکھاں اتے۔ غم دیاں سیاہیاں ڈھل گیاں
جہڑیاں حسن تیرے چمکائیاں سن' اوہ چانیناں راتاں رل گیاں
ے ایس عشق نمانے دھاگے دیاں کجھ ایڈ اولیاں کھنجلاں سن
کجھ کھلدیاں کھلدیاں ہور پیاں' کجھ پینڈیاں پینڈیاں کھل گیاں

وفات- صوفی غلام مصطفیٰ تبسم ہوراں نوں دل دا دورہ جان لیوا ثابت ہویا تے اوہ 1979ء وچ فوت ہو گئے۔

Marfat.com

40 ڈاکٹر فقیر محمد فقیر (جنم 5 جون 1900ء وفات 11 ستمبر 1974ء)

اصل ناں فقیر محمد تے تخلص فقیر کردے سن۔ ڈاکٹر صاحب 5 جون 1900ء نوں تکیہ معصوم شاہ حکیماں والی گلی گوجرانوالے وچ حکیم لال دین دے گھر پیدا ہوئے۔ ڈاکٹر صاحب ہوراں دے بزرگ کشمیر توں ہجرت کر کے گوجرانوالے وچ آن آباد ہوئے سن۔ اوہناں دا جدی پشتی پیشہ حکمت سی۔

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں مڈھلی تعلیم مولوی محمد رمضان کولوں حاصل کیتی۔ بعد وچ منطق، فلسفہ تے دوجے علماں دی تعلیم قاضی نذیر کولوں حاصل کیتی۔ ایس توں اڈ کئی ہور ناں استاداں کولوں وی فیض حاصل کیتا۔ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں نوں عربی فارسی، اردو تے پنجابی زباناں تے عبور حاصل سی۔ ڈاکٹر ہوراں پہلی نظم اپنے والد دی وفات تے آکھی سی۔

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں نوں بچپن توں ای شاعری دا شوق سی عبدالمجید سالک ہوراں رل کے ڈاکٹر ہوراں پہلا پنجابی رسالہ "پنجابی زبان" کڈھیا۔ 1958ء وچ پنجابی ادبی اکیڈیمی قائم کیتی۔ ایس اکیڈیمی راہیں کلاسیکی ادب دیاں کتاباں نوں نویں سرے توں چھپوان دا آہر کیتا۔ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں دا شمار پنجابی دے عظیم سیوکاں وچ ہوندا اے۔ اوہ اپنی حیاتی دے آخری دیہاڑے تیکر۔ پنجابی زبان تے ادب دی خدمت کردے رہے۔ اوہناں پنجابی دی ہر صنف وچ طبع ازمائی کیتی اے پر زیادہ شہرت پنجابی غزل تے رباعیاں توں حاصل ہوئی اے۔ اوہناں نوں پنجابی رباعی دا عمر خیام آکھیا جاندا اے۔ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں دیاں علمی ادبی تے قومی خدمات پاروں پنجابی دا بابائے پنجابی آکھدے نیں۔

کتاباں (۱) مہکدے پھل (۲) مواتے (۳) رباعیات فقیر (۴) صدائے فقیر (۵) پاٹے گگیں (۶) ستاراں دن (۷) لہراں (۸) نیلے تارے (۹) سنگی نامہ (۱۰) غزلیات فقیر (۱۱) دیوے تھلے (۱۲) تاریخ گوجرانوالا۔

کلام چوں ونگی

دل دی وسدی وستی اجاڑ میری۔ واسی آپ تے کدھرے سدھار چلے
رونا دے چلے میریاں اکھیاں نوں، لیکے دل دا صبر قرار چلے

عمل بارے

آکھے رب وی اپنے آپ میں نہیں۔ اوہدیاں حالتاں کدی تبدیل کردا
دنیا عمل دی وچ جو قوم غافل۔ آپ اپنا آپ سنوار دی نہیں

اخلاقی درس

رکھیں لوکاں وچ فقیرا۔ ایسا بہن کھلون
توں ہوویں تے لوکی ہسن۔ نہ ہوویں تے رون

وفات - پنجابی زبان تے ادب دا ایہہ عظیم سیوک تے شاعر اوڑک 11 ستمبر 1974ء نوں اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ ان للہ وانا الیہ راجعون

Marfat.com

41 عبدالمجید بھٹی (جنم 1902ء وفات 16 ستمبر 1976ء)

عبدالمجید بھٹی 24 فروری 1902ء نوں میاں چراغ دین دے گھر پنڈ اولکھ ضلع گوجرانوالا وچ پیدا ہوئے۔ بھٹی ہوراں واجبی تعلیم حاصل کرن مگروں لاہور آ گئے۔ پہلوں مہینے وار پرچے دے ایڈیٹر بنے فیر محکمہ تعلیم وچ نوکر ہو گئے۔ محکمہ تعلیم دی نوکری چھڈ کے صحافی بن گئے۔ کسان' رہبر' پنجائت' پنج دریا تے حمائت اسلام وچ کم کیتا۔ اوہناں دیاں تخلیقاں بے حد پسند کیتیاں گیاں۔ پہلوں اردو وچ شاعری کیتی تے فیر پنجابی نثر تے نظم لکھن لگ پئے عبدالمجید بھٹی ہوری اک مشہور نقاد' ایڈیٹر شاعر تے نثر نگار نیں۔

کتاباں (۱) دل دریا (۲) ٹھیڈا (۳) اکتارا (۴) دل دیاں باریاں (۵) جھولا

کلام چوں ونگی

سیاں بیٹھیاں دل دا بوہا کھڑک گیا اج پھیر
اکھیاں دے وچ پیار پرانا اڑک پیا اج پھیر
متھے تے مڑ گھوری دسی یار میندا جاپے
سوہنیاں دی ایس اٹکل تے دل پھڑک پیا اج پھیر

وفات عبدالمجید بھٹی 16 ستمبر 1976ء نوں فوت ہو گئے

42 جوشوا فضل دین (جنم 1903ء وفات نامعلوم)

جوشوا فضل دین ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم تے قدیم قلم کاراں وچ ہوندا اے۔ جوشوا فضل دین 1903ء نوں جہلم وچ پیدا ہوئے۔ عیسائی برادری وچوں پہلے آدمی نیں جنہاں پنجابی پرچار لئی ودھ چڑھ کے عملی حصہ لیا اے۔ جوشوا صاحب دے والد راج پوت سن۔ جوشوا ہوراں ابتدائی تعلیم جہلم توں حاصل کیتی 1926ء نوں ایف سی کالج لہور توں بی اے دا امتحان پاس کیتا 1933ء نوں ایل ایل بی دا امتحان پاس کیتا تے لائلپور وچ وکالت شروع کیتی۔ 1951ء وچ عیسائی حلقے چوں پنجاب اسمبلی دے ممبر چنے گئے تے 24 اگست 1957ء نوں نائب وزیر قانون بنے۔ جوشوا فضل دین ہوراں لائلپور توں پنجابی رسالہ پنجابی دربار کڈھیا۔ جوشوا ہوراں زیادہ نثر لکھی تے نظم ول بہت گھٹ دھیان دتا۔ اوہناں دیاں لکھتاں عوام وچ شہرت دی سند حاصل کر چکیاں نیں۔

کتاباں -(۱) ادبی افسانے (۲) دیہاتی تلوار (۳) پنڈ دے ویری (۴) منڈے دا مل (۵) حضرت یسوع مسیح دی زندگی (۶) اخلاقی کہانیاں (۷) بچیاں کہانیاں (۸) اردو ڈرامہ (۹) تارے (شعری مجموعہ) (۱۰) پتی ورتا کملا (۱۱) پربھا۔

کلام چوں ونگی

جن دھر واس مٹی تے کیتا اوہدے دھروں نصیب نکھٹے
سگھ سیانف رہی اکارت اتے پانسے پے گئے پٹھے
کیہ مٹی تے کیہ بت اس دے۔ جیہڑے بن دے تے ٹٹ جاندے
اکو ذات سائیں دی محکم جیدا سنگ کدی نہ چھٹے

Marfat.com

43 استاد دامن (جنم 1907ء وفات 23 دسمبر 1984ء)

استاد دامن ۱۹۰۷ء نوں مستی گیٹ لہور وچ میاں میراں بخش دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم لاہوروں ای حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان پاس کرن مگروں کالج وچ داخلہ لتا پر بھرا دی موت ہاروں تعلیم جاری نہ رکھ سکے۔

شعر و شاعری دا شوق بچپن توں ای سی۔ شاعری وچ استاد محمد رمضان ہمدم ہوراں دے شاگرد سن۔ استاد دامن ہوراں انگریزاں دے خلاف بڑیاں زور دار نظماں لکھیاں تے جلسیاں وچ پڑھیاں۔ اوہناں دے کلام وچ جوش، ولولہ، سادگی، روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا سی۔ اوہناں نوں فارسی، اردو، گورمکھی، ہندی، سنسکرت، بنگالی تے انگریزی تے عبور حاصل سی نظماں غزلاں توں علاوہ استاد ہوراں فلمی تے قومی گیت وی لکھے نیں جیہڑے بڑے مشہور ہوے نیں۔

کلام چوں ونگی

مینوں پاگل پن درکار اے۔ اوے مینوں پاگل پن درکار اے
سب دسدے نیں دن سونے۔ کول جاواں تے خالی چھنے
من منے تے کیہ نہ منے، گل نہیں ہوندی ہنے بنے
ایویں من مینویں کاہدے اندر کھوٹ تے باہر سچیار
مینوں پاگل پن درکار، اوے مینوں پاگل پن درکار

وفات استاد دامن ۲۳ دسمبر ۱۹۸۴ء نوں فوت ہو گئے ان للہ وانا الیہ راجعون

44 حکیم ناصر شیر محمد ناصر (جنم ۱۹۰۸ء وفات ۴ جنوری ۱۹۷۴)

حکیم شیر محمد ہوراں دا شمار اوہناں شاعراں وچ ہوندا اے جنہاں نہ صرف آپوں ماں بولی پنجابی زبان وچ شاعری کیتی اے بلکہ دو جیاں نوں وی ایس زبان وچ شعر آکھن دی ہدایت کیتی۔ اوہناں اپنے آپ نوں پنجابی زبان دے پرچار لئی وقف کیتا ہویا سی۔

اصل ناں شیر محمد تے تخلص ناصر کردے سن۔ اوہ ۲۶ دسمبر ۱۹۰۸ء نوں حکیم الہ دین سندھو دے گھر لہور وچ پیدا ہوئے مڈھلی تعلیم اپنے محلے دی مسیت توں حاصل کیتی۔ قرآن شریف ناظرہ پڑھیا تے ۱۲ سالاں دی عمر وچ قران پاک حفظ کر لتا۔ طبیہ کالج لاہور وچ داخلہ لتا۔ لگن محبت تے ذہانت پاروں حکمت دا امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ مزنگ وچ اپنا مطب کھولیا تے حیاتی دے آخری ساہ تیکر لوکائی دی سیوا کردے رہے۔

حکیم شیر محمد ناصر ہوراں نوں شاعری دا شوق بچپن توں ای سی، شاعری وچ استاد فیروز دے شاگرد سن شوق محبت تے ذہانت پاروں بڑی چھیتی معیاری شاعری کرن لگ پئے۔ اوہناں دے کلام وچ سادگی، روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کتاباں (۱) سجرا سورج (۲) اپنی بولی اپنا اصلا (۳) حکیم ناصر دیاں غزلاں۔

کلام چوں ونگی ماں بولی دے پیار بارے

کل نوں کہوے نہ کوئی زبان والا
بے زبانیا! تیری زبان کوئی نہیں

Marfat.com

یاں

اردو میری قومی بولی تے پنجابی جدی
دونویں ایتھے جمیاں پلیاں کوئی نہ باہروں سدی

دیس پیار دا رنگ

میری قوم دے دیس دیا بھراوا۔ تیرے دیس جہا نہیں جگ تے ہونا
تیرے دیس دا پانی چاندی اے خالص۔ تیرے دیس دی مٹی پاسے دا سونا

وفات اوڑک ۴ جنوری ۱۹۷۴ء نوں پنجابی بولی دا ایہہ مان جوگ سیوک اللہ نوں پیارا ہو گیا انا للہ وانا الیہ راجعون

45 دائم اقبال دائم (جنم ۱۹۰۹ء وفات ۱۳ اکتوبر ۱۹۸۳ء)

اصل ناں دائم اقبال تے دائم تخلص کردے سن دائم اقبال دائم ۱۹۰۹ء نوں ضلع گجرات تے تحصیل منڈی بہاؤالدین (موجودہ ضلع منڈی بہاؤالدین) دے مشہور قصبے پنڈ واسو وچ غلام محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہ ذات دے مغل سن تے اوہناں دے والد کھوہ کڈھن دا کم کردے ہوندے سن۔ مڈھلی تعلیم پنڈ دے سکول توں حاصل کیتی۔ پرائمری پاس کرن مگروں گھر دے حالات پاروں پڑھائی چھڈنی پئی۔ اپنے والد نال کھوہ کڈھن دا کم کرناں شروع کر دتا۔ شروع توں ای ذہین سن ایس لئی بچپن توں ای شاعری کرن لگ پئے۔ شاعری وچ کسے دی شاگردی نہ کیتی۔ مولانا روم تے حضرت علامہ اقبال ہوراں توں بے حد متاثر سن۔

دائم اقبال دائم ہوراں دے کلام وچ عشق محبت مہر مروت، ہجر فراق تے سوز گداز دے مضمون بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتے نیں۔ اوہناں دے کلام وچ روانی، سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کتاباں۔ دائم اقبال دائم ہوراں بے شمار کتاباں لکھیاں نیں جنہاں وچوں ایہہ کتاباں زیادہ مشہور نیں۔ (۱) حال مست (۲) شاہنامہ کربلا (۳) ابراہیم ادھم (۴) دل دریا ردیاں موجاں (۵) آئینہ معرفت (۶) کمبل پوش (۷) سکندر تے قلندر (۸) سوہنی سرکار (۹) ہیر سیال (۱۰) شہنشاہ بغداد (۱۱) یتیم سسی (۱۲) شکوہ پاکستانی جواب اسمانی (۱۳) میں جاناں میں کوں (۱۴) لیلیٰ مجنوں (۱۵) سیف الملوک (۱۶) شاہ پری (۱۷) پاک شمشیر

کلام چوں ونگی

کھیڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں
حق دا چانن لا کے چھڈنا کفر اندھیرا مٹا کے چھڈنا
پاکستان بنا کے چھڈنا۔ ویکھو پاک قطاراں مسلم لیگ دیاں
کھیڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں

وفات ۔ دائم اقبال دائم ہوری ۱۳ اکتوبر ۱۹۸۳ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

Marfat.com

46 اکبر لاہوری (جنم ۱۹۱۰ء وفات ۱۹۷۶ء)

اکبر لاہوری دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم قلم کاراں وچ ہوندا اے۔ اکبر لاہوری ۵ جولائی ۱۹۱۰ء نوں شاہدرہ لاہور وچ چوہدری محمد ابراہیم دے گھر پیدا ہوے۔ اوہناں دے والد پنجابی دے عظیم شاعر تے چنگے فاضل سن تے پولیس دے ریٹائرڈ انسپکٹر سن۔ اکبر لاہوری ہوراں دیال سنگھ کالج توں بی اے پاس کر کے ایل ایل بی دا امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ ۱۹۳۱ء وچ اسمبلی وچ اردو رپورٹر تے مترجم لگ گئے۔ سچی لگن محنت تے ذہانت پاروں ترقی کر دے کر دے ڈپٹی ڈائریکٹر ولیج ایڈ بن گئے۔

اکبر لاہوری ہوراں نوں شروع توں ای شاعری دا شوق سی۔ اوہناں نثر تے نظم وچ اپنی ذہانت تے علمیت دا لوہا منوایا۔ اکبر لاہوری ہوراں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کتاباں۔ اکبر لاہوری دیاں کہانیاں دا مجموعہ "اکبر کہانیاں" چھپیاں۔

کلام چوں ونگی

اک بندہ سی نموں جھانا منڈی وچ کھلوتا۔ آکھے مینوں لوڑیدا اے اک بندہ اک کھوتا
کسے کہیا لے یارا تینوں ایسی چیز دوائے۔ جو بندے دا بندہ ہووے تے کھوتے دا کھوتا

اکبر لاہوری ہوراں دا اک گیت بڑا مشہور اے جدوں یاد تینوں میری آوے۔ اودوں مینوں خط لکھنا۔

وفات۔ اوڑک پنجابی زبان تے ادب دا سیوک ۱۹۷۶ء نوں اللہ نوں پیارا ہو گیا انا للہ وانا الیہ راجعون

47 شریف کنجاہی (جنم ۱۳ اکتوبر ۱۹۱۳ء)

اصل ناں محمد شریف پر ادبی دنیا وچ شریف کنجاہی دے ناں نال مشہور نیں۔ شریف کنجاہی ہوراں دا شمار اوہناں قدیم تے عظیم قلمکاراں وچ ہوندا اے جنہاں نہ صرف آپوں پنجابی زبان وچ نثری تے شعری تخلیقات پیش کیتیاں بلکہ دوجیاں نوں وی پنجابی وچ شعر آکھن دی پریرنا کیتی اے۔

شریف کنجاہی ہوری ۱۳ اکتوبر ۱۹۱۵ء نوں ضلع گجرات دے مشہور قصبے کنجاہی وچ مولانا غلام محی الدین دے گھر پیدا ہوئے۔ مولانا صاحب اپنے سمے دے عظیم بزرگ تے مشہور استاد سن۔ شریف کنجاہی ہوراں ڈھلی تعلیم اپنے والد صاحب کولوں حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان اپنے قصبے دے سکول توں پاس کیتا۔ ایف اے دا امتحان گورنمنٹ کالج گجرات توں پاس کیتا۔ اسلامیہ ہائی سکول کنجاہ وچ استاد مقرر ہو گئے۔ ملازمت دے نال نال تعلیم وی جاری رکھی۔ بی اے دا امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ ۱۹۴۱ء وچ بی ٹی دا امتحان پاس کیتا تے فیر ایم اے فارسی دا امتحان پاس کیتا۔ کنجاہی صاحب پہلوں لیکچرار مقرر ہوئے فیر پروفیسر لگ گئے۔ ۱۹۷۴ء وچ ریٹائر ہو گئے۔ ریٹائرمنٹ توں بعد اورنٹیل کالج پنجاب یونیورسٹی شعبہ پنجابی وچ پنجابی پڑھاندے رہے۔ ایتھوں فارغ ہو کے مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد وچ ملازم ہو گئے۔ اج کل اپنے پنڈ وچ ریٹائرمنٹ دی حیاتی گزار رہے نیں۔ شریف کنجاہی ہوراں نثر تے نظم وچ طبع ازمائی کیتی تے لوکائی کولوں شہرت دی سند حاصل کر

Marfat.com

رہے نیں۔ اوہناں دے کلام وچ روانی، سادگی، جوش، ولولہ تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ ترکیبیاں، استعاریاں، محاوریاں تے تشبیاں نے کلام نوں من کھچواں تے من کھبواں بناد تاے۔

کتاباں- (۱) جگراتے (نظماں دا پراگا) (۲) جھاتیاں (تنقیدی مضموناں دا پراگا) (۳) ترجمہ جاوید نامہ (منظوم پنجابی ترجمہ) (۴) ترجمہ خطبات اقبال (۵) ترجمہ علم الا قتصاد (۶) قرآن پاک دیاں پنج سورتاں دا منظوم پنجابی ترجمہ (۷) اوڑک ہوندی لو (۸) پنجاب یونیورسٹی لئی لغت تیار کیتی (۹) اکادمی ادبیات پاکستان دے پنجابی شاعراں دے کلام دا اردو ترجمہ کیتا (۱۰) ہیر وارث شاہ دا اردو نثری ترجمہ کیتا۔

ادبی مقام- شریف کنجاہی ہوراں دی تحقیقی، تخلیقی تے تنقیدی خدمات اتے سرکاری نیم سرکاری تے غیر سرکاری اداریاں ولوں کئی واری انعام تے ایوارڈ مل چکیا اے۔ اوہناں دی ادبی خدمات نوں مکھ رکھ دیاں اوہناں نوں تمغہ امتیاز توں نوازیا گیا۔ اوہ کجھ چر صدر پاکستان دے ادبی مشیر وی رہے نیں۔

کلام چوں ونگی

پر اوہ ویلا آوَنا ایں
اج کیوں چنتا کریئے
اج کیوں ہو کے بھریئے

48 علامہ یعقوب انور (جنم ۱۹۱۵ء وفات ۱۹۷۴ء)

یعقوب انور ۱۹۱۵ء نوں پنجابی زبان دے استاد شاعر بابو عبدالغنی دے گھر گوجرانوالے وچ پیدا ہوئے۔ مڈھل تعلیم گوجرانوالے توں حاصل کیتی۔ بی اے دا امتحان ۱۹۳۴ء وچ گورنمنٹ کالج لاہور توں پاس کیتا۔ ایس توں بعد ایل ایل بی دا امتحان چنگے نمراں نال پاس کیتا۔ تے محکمہ ایکسائز اینڈ ٹیکش وچ ملازم ہو گئے۔ ملازمت توں بعد ہائی کورٹ وچ وکالت کیتی۔

علامہ یعقوب انور ہوراں نوں انگریزی، فارسی، اردو تے پنجابی زباناں تے عبور حاصل سی۔ اوہناں نظم تے نثر دونواں وچ اپنا لوہا منوایا۔

کتاباں- علامہ یعقوب انور ہوراں کافیاں مادھو لال حسین ادبیات باہو تے کافیاں بلھے شاہ دا انگریزی ترجمہ کیتا۔ اوہناں دی اک لمی نظم "رانی دیس پنجاب دی" نوں پنجابی ادبی لیگ نے چھپوایا۔ ایس توں علاوہ بول تول (علم عروض) تے چن دی کھاری کتاباں وی چھاپے چڑھ چکیاں نیں۔

کلام چوں ونگی

اک واری کتے شیشہ دل دا چن نوں آیا ساواں
اج تک مینوں لوکی سمجھن اوہدا ای پر چھانواں

وفات- علامہ یعقوب انور ۱۹۷۴ء نوں فوت ہو گئے انا للہ وانا الیہ راجعون

49 افضل پرویز (جنم ۲ مارچ ۱۹۱۷ء وفات نامعلوم)

افضل پرویز ۲ مارچ ۱۹۱۷ء نوں راولپنڈی وچ پیدا ہوئے۔ میٹرک پاس کیتا۔ ایس توں بعد عر
فارسی انگریزی گورمکھی تے پنجابی فلسفہ تے نفسیات دی تعلیم آپوں حاصل کیتی۔ اوہناں دا تعلق

Marfat.com

قریشی خاندان نال سی۔
افضل پرویز ہوراں حیاتی دی گڈی نوں ٹورن لئی کئی پیشے اختیار کیتے کدی مزدوری کیتی تے کدی ملازمت کدی رپورٹری کیتی تے کدی صحافت۔ کدی گیت لکھے تے کدی ڈرامے وغیرہ۔
افضل پرویز ہوراں نوں شاعری دا شوق بچپن توں ای سی۔ اوہناں دے کلام وچ سادگی، روانی، جوش، تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا سی۔
کتاباں ۔ افضل پرویز ہوراں دا شعری مجموعہ کسکراں دی چھاں چھپ چکیا اے۔ اوہناں پوٹھوہار لوک گیتاں تے وی کم کیتا اے۔

کلام چوں ونگی

پپلاں پانی ایں۔ گوری میرے جانی ایں
بنے اتے بک پھلا ہی۔ اتھے اڈیکے ڈھول سپاہی
گوری آنی ایں۔ گوری میرے جانی ایں
سر تے رنگلی کھاری چائی۔ سویل گھڑول کچھاں لائی
بھتہ لیانی ایں۔ گوری میرے جانی ایں

50 عبدالغفور اظہر (جنم ۱۸ اگست ۱۹۱۸ء، وفات ۱۶ نومبر ۱۹۷۷ء)

عبدالغفور اظہر ہوراں دا شمار اپنجابی دے عظیم تے قدیم شاعراں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے۔
عبدالغفور اظہر ضلع لودہانہ دے مشہور قصبے سودی وچ ۱۸ اگست ۱۹۱۸ء نوں ماسٹر عبدالرحمان دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ توں حاصل کیتی۔
میٹرک دا امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا تے لودہانے کالج وچ داخل ہو گئے۔ والد صاحب دی علالت تے وفات پاروں تعلیم جاری نہ رکھ سکے۔ عبدالغفور اظہر اپنے والدین دے اکلوتے پتر سن۔
اظہر ہوراں نوں ایہہ وی مان ایں پئی جدوں اوہ عالم شباب وچ سن تے تحریک پاکستان زوراں تے سی۔ اوہناں تحریک پاکستان وچ بطور کارکن تے شاعر شرکت کیتی۔
عبدالغفور اظہر تحریک پاکستان / مسلم لیگ دے جلیساں وچ شرکت کردے تے لوکائی نوں اپنیاں نظماں راہیں آزادی دی اہمیت تے آزاد دیس دی منگ بارے پریردے سن۔ اظہر ہوراں دی علمی ادبی تے قومی خدمات نوں مکھ رکھ دیاں اوہناں نوں مسلم لیگ گارڈ بنایا گیا مسلم لیگ نال وابستگی دی اوہناں نوں ڈاہڈی سزا ملی اوہناں تے کئی واری حملہ ہویا پر اوہ بال بال بچ گئے آخر ملکی ونڈ ویلے اپنے خاندان دے کئی بندیاں نوں شہید کروا کے قافلے راہیں پیدل سرزمین پاک وچ داخل ہوئے۔ کجھ دن اپنے عزیز پروفیسر غلام محمد اعجاز دے سوہریاں دے گھر اوکاڑے رہے تے فیر عاشقاں صادقاں دے خطے جھنگ آن آباد ہوئے۔
عبدالغفور اظہر ہوراں کجھ عرصہ پرائیویٹ نوکری کیتی۔ ملازمت دے نال نال تعلیم وی جاری رکھی۔ فاضل اردو، فاضل فارسی، فاضل پنجابی کرن مگروں ایف اے تے بی اے دے امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتے۔ اظہر ہوراں پرائیویٹ کالج "فارورڈ کالج" کھولیا۔ جتھے میٹرک تے پنجابی فاضل دیاں جماعتاں دی تعلیم دتی جاندی سی۔ عبدالغفور اظہر ہوراں نوں ایہہ وی مان ایں پئی

Marfat.com

اوہناں نوں شیر افضل جعفری، کپتان جعفر طاہر بلال زبیری، مہر جمال خاں بلوچ، چوہدری محمد حسین ڈوگر، معین تابش، صاحبزادہ رفعت سلطان تے خان محمد بھروانہ ورگے عظیم لوکاں دی محبت حاصل ہوئی۔

عبدالغفور اظہر ہوراں دا کلام عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندا اے۔ اوہناں دے کلام وچ جوش، روانی، سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ عبدالغفور اظہر ہوراں کلام سعدی تے کلام اقبال دے نثری تے شعری ترجمے وی تخلیق کیتے نیں جیہڑے لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہے نیں۔ نویاں ترکیباں، استعاریاں تے محاوریاں اظہر ہوراں دے کلام نوں من کھچواں تے من کھبواں بنایا اے۔ اوہناں نوں لٹ کھسٹ، معاشرتی بد عنوانی تے سماجی ناانصافی توں نفرت سی۔ اوہ اک خوبصورت خوشحال تے پرامن معاشرے دے چائیواں سن۔

کتاباں عبدالغفور اظہر ہوراں دیاں کتاباں دا ویروا انج اے۔

☆	منظوم پنجابی ترجمہ ارفعان مجاز	رائیٹرز گلڈ توں انعام یافتہ کتاب
☆	منظوم پنجابی ترجمہ مثنوی پس چہ باید کرد	۱۹۹۱ء وچ چھپیا
☆	منظوم پنجابی ترجمہ جاوید نامہ	۱۹۹۱ء وچ چھپیا
☆	پنجابی ترجمہ گلستان سعدی	زیر طبع (سنگ میلز)
☆	ابسیات باہو	ایہہ کتاب ۱۹۶۰ء وچ ترتیب دتی گئی تے چھاپے چڑھی
☆	سوغات باہو	ابیات باہو دی اردو شرح (زیر طبع)
☆	چٹیاں فجراں	شعری مجموعہ (زیر طبع)
☆	سانجھے اتھرو	شعری مجموعہ (زیر طبع)
☆	گلہائے اظہر	اردو شعری مجموعہ (زیر طبع)
☆	نگینے	پنجابی اکھاناں دی کتاب ۱۹۹۰ اوچ چھاپے چڑھی

کلام چوں ونگی دیس پیار دا رنگ

تیرا پاکستان ای بابا ساڈی اصل حیاتی اے
ایہہ زندہ تے اظہر زندہ تیرا ناں وی باقی اے

معاشرتی رنگ

میں چٹیاں فجراں لبھدا ساں مینوں گھپ ہنیرے لبھے نیں
مینوں دل دا محرم نہ لبھا۔ انج یار بتھرے لبھے نیں

Marfat.com

سدا بہار کلام

اظہر مینوں تے انج پیا جاپدا اے۔ دنیا اج وی انکھ توں سکھنی ایں
جتھے بھائی نوں بھائی دا درد نہیوں ہوں۔ اوتھے ہور امید کیہہ رکھنی ایں

یاں ایس بے درد زمانے دے وچ۔ کون کسے دا درد ونڈا وے
بدل بہاں مار کے رووے۔ بجلی کول کھڑی مسکاوے

ادبی مقام عبدالغفور اظہر ہوراں دی علمی ادبی تے قومی خدمات نوں سرکاری نیم سرکاری تے غیر سرکاری پدھر تے سراہیا گیا اے۔

☆ اظہر ہوراں دا کلام مختلف جماعتاں دے کورساں وچ شامل نصاب اے

☆ اظہر ہوراں دیاں علمی ادبی تے قومی خدمات تے ایم اے پنجابی دی پڑھیار تے مقالہ وی لکھیا اے۔

☆ اظہر ہوراں دے ناں تے اک سڑک داناں وی عبدالغفور اظہر روڈ رکھیا گیا اے۔

وفات۔ علم ادب دا ایہہ عظیم سیوک شاعر تے سوجھوان ۶ انومبر ۱۹۷۷ء نوں لہور وچ فوت ہو گیا۔ اوہناں دی قبر بدھووے آوے۔ جی ٹی روڈ لہور دے قبرستان وچ اے۔

علم ادب دی خدمت کر کے۔ اچا کر دے نانواں
ایہو جہے سلکھنے پتر۔ ورلے جمندیاں مانواں

مختار جاوید انور (رائم)

51 اسحاق محمد (جنم ۱۴ اپریل ۱۹۲۱ء وفات نامعلوم)

اسحاق محمد ۱۴ اپریل ۱۹۲۱ نوں موضع اکھاڑہ ضلع جالندھر وچ چوہدری نور محمد ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ ملی اے دا امتحان ایم اے او کالج امرتسر توں پاس کیتا۔ ۱۹۴۲ء وچ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پنڈی سازش کیس وچ قید ہو گئے۔ بعد وچ ملکی سیاست وچ حصہ لین لگ پئے۔ اوہ مزدور کسان پارٹی دے پہلے صدر مقرر ہوئے۔

اسحاق محمد ہوراں اردو تے پنجابی وچ پنجاب دے کلچر بارے کئی مضمون لکھے۔ اوہناں دا پنجابی ڈرامہ مصلی بہت مشہور ہویا۔ اوہ اک خوبصورت خوشحال تے پرامن معاشرے دے چاہیواں سن۔

52 آغا اشرف

آغا اشرف ہوری بھاٹی گیٹ لاہور وچ آغا ارشد حسین جاگیر دار دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم دیال سنگھ ہائی سکول توں حاصل کیتی۔ بمبئی توں سینئر کیمبرج دا امتحان چنگے نمبراں توں حاصل کیتا۔ کافی عرصہ ڈاکٹر راہندر ناتھ ٹیگور کول ٹھہرے رہے آل انڈیا ریڈیو وچ ملازم ہو گئے۔ بڑے خوبصورت ڈرامے تے ناول لکھدے رہے۔ ایہہ نوکری چھڈ کے فلماں وچ کم کرن لگ پئے۔ فلمی کہانیاں تے مکالمے لکھے۔ ملکی ونڈ توں کجھ چر پہلوں لاہور پرتے۔ ریڈیو، ٹی وی تے فلم لئی ڈرامے کہانیاں تے فیچر لکھ دے رہے۔

کتاباں (۱) نماں نماں دیوا بلے (۲) دھرتی دیاں ریکھاں (۳) بدلاں دی چھاں۔

Marfat.com

آغا اشرف اچ پدھر دے افسانہ نگار کہانی کار تے ڈرامہ نگار متھیا جاندا اے۔

53 عارف عبدالمتین (جنم یکم مارچ ۱۹۲۳ء)

عارف عبدالمتین یکم مارچ ۱۹۲۳ء نوں کوچہ وکیلاں امرتسر وچ خواجہ عبدالحمید دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں دا تعلق کشمیری خاندان نال اے۔ عارف عبدالمتین ہوراں مڈھلی تعلیم امرتسر توں حاصل کیتی۔ ملکی ونڈ ویلے ہجرت کر کے لہور آن آباد ہوئے۔ چشتیہ ہائی سکول کرشن نگر وچ استاد مقرر ہو گئے ملازمت دے نال نال تعلیم جاری رکھی ایم اے اسلامیات دا امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ کجھ چر رسالہ "ادب لطیف" تے رسالہ سویرا دے ایڈیٹر مقرر ہوئے۔ بعد وچ اسلامیات دے لیکچرار مقرر ہو گئے۔ ۱۹۸۳ء وچ ملازمت توں ریٹائر ہو گئے۔ اج کل ریٹائرمنٹ دی حیاتی گذار رہے نیں۔

عارف عبدالمتین ہوراں نوں شروع توں ای شاعری دا شوق سی۔ پہلوں اردو شاعری کیتی تے بعد وچ پنجابی شاعری وی کرن لگ پئے۔ اوہناں کلام وچ عشق محبت، ہجر فراق، سوز گداز، جوش، جذبہ، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دے مضمون پیش کیتے نیں۔ اوہناں دے کلام وچ سادگی روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کتاباں- (۱) پرکھ پڑچول (تنقیدی مضموناں دا پراگا) (۲) انبر تیری چھاں (نعتاں دا مجموعہ ایس کتاب تے صدارتی ایوارڈ مل چکیا اے) (۳) اکلاپے دا سفر (۴) خوشبو دا سفر (پنجابی غزلاں دا پراگا)

کلام چوں ونگی معاشرتی رنگ

اس جگ دی ہر چیز دا جیویں روپ گواچا ہویا اے
سورج لبھے چانن اپنا، تارے ڈھونڈن اپنی لو
لوکی مینوں چہرے اتے خول چڑھا کے ملدے نیں
منہ دے کنے مٹھے سارے کنے کوڑے دل دے نیں

سدا بہار کلام

پلکاں وی چک ہولی ہولی، بول وی دھیرے دھیرے بول
جے پھٹ پین دلاں اندر۔ قیامت تیک نہ سل دے نیں

54 رشید انور (جنم ۷ ستمبر ۱۹۲۳ء وفات ۱۹۸۸ء)

رشید ناں تے انور تخلص کردے سن۔ اوہ ۷ ستمبر ۱۹۲۳ء نوں نوشہرہ پنوآں ضلع امرتسر وچ میاں کرم دین سندھو دے گھر پیدا ہوئے میٹرک دا امتحان ۱۹۴۲ء وچ میانوالی توں پاس کیتا۔ ۱۹۴۷ء وچ ارٹیکشن دی نوکری کیتی تے فیر ۱۹۴۸ء وچ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ ۱۹۵۴ء وچ لہور آن وسے۔ ایف اے کیتا- ہومیو پیتھک دا کورس کیتا۔ اج ادبی دنیا وچ ڈاکٹر رشید انور دے ناں نال مشہور ہو گئے۔

ڈاکٹر رشید انور ہوراں شاعری دی ساریاں صنفاں تے طبع ازمائی کیتی پر غزل وچ خاص مقام حاصل کیتا۔

Marfat.com

کتاباں- ڈاکٹر رشید انور ہوراں دیاں کتاباں دا ویرواانج اے۔
(1)منزلاں(2)اڈاریاں
کلام چھوں ونگی "14اگست"

چڑھیا چوداں اگست نوں نواں سورج
سانوں منزلاں ہس کے راہ دتی
پینڈے سنگڑے' اوکڑاں واج ماری
اساں کندھ ہنیرے دی ڈھاء دتی

ڈاکٹر صاحب ہوراں دا ایہہ ترانہ بڑا مشہور اے۔

مہاراج ایہہ کھیڈ تلواری دی اے
جنگ کھیڈ نہیں ہندی زنانیاں دی

وفات- اوڑک پنجابی زبان تے ادب دی ایہہ عظیم سیوک 1988ء وچ فوت ہو گیا۔

55 بشیر منذر (جنم ۱۹۶۵ء وفات ۱۴جون ۱۹۹۰ء)

اصل ناں بشیر احمد پر ادبی دنیا وچ بشیر منذر دے ناں نال مشہور نیں۔ بشیر منذر جنوری ۱۹۶۵ء نوں ملک حسن محمد دے گھر ضلع گجرات دے پنڈ لاہوریاں وچ پیدا ہوے۔ بشیر منذر ہوراں دے والد بھاویں ان پڑھ سن پر اوہناں نوں پنجابی دیاں لوک داستان تقریباً یاد سن۔ اوہ بڑی اچی آواز نال ایہہ لوک داستاناں سناندے ہوندے سن۔ بشیر منذر ہوراں مڈھلی تعلیم پنڈ توں ای حاصل کیتی۔ اوہناں نوں پنجابی پڑھن لکھن دا بچپن توں ای شوق سی۔ بشیر منذر ہوراں میٹرک دا امتحان گجرات توں پاس کیتا۔ کجھ چر زمیندار ہائی سکول وچ ٹیچر لگے رہے۔ ملازمت دے نال نال تعلیم جاری رکھی۔ ۱۹۵۴ء وچ لاہور آ گئے۔ قطب مینار ادارہ قائم کیتا۔ ۱۹۶۳ء وچ پریس وی لا لتا۔ ۱۹۶۶ء وچ ایم اے دا امتحان پاس کیتا۔ بعد وچ ایم اے پنجابی دا امتحان وی پاس کر لتا۔

بشیر منذر ہوراں نوں بچپن توں ای شاعری دا شوق سی۔ پہلوں اردو وچ شاعری شروع کیتی بعد وچ پنجابی وی کیتی۔ اوہناں دے کلام وچ روانی' سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہناں دی شاعری جوش' محبت' مہر مروت ایثار دا درس دیندی اے۔ بشیر منذر ہوراں دا شمار اج پدھر دے شاعراں وچ ہوندا اے۔

کتاباں (۱)کلارکھ (۲)الھڑ بلھڑ باوے دا (بالاں لئی نظماں)
کلام چوں ونگی

سوہل جہی کڑی سی۔ ملوک جہا رانگ سی
بوٹا جہیا قد سی۔ چٹا ددھ رنگ سی

56 اشفاق احمد (جنم ۲۲اگست ۱۹۶۵ء)

اشفاق احمد ہوراں دا شمار پنجابی زبان دے ادب دے اچ پدھر دے ڈرامہ نگاراں' افسانہ نگاراں' کہانی کاراں دا نشوراں وچ ہوندا اے۔

اشفاق احمد ہوری ضلع فیروز پور دے پنڈ مکستر وچ ڈاکٹر محمد خان دے گھر ۲۲اگست ۱۹۶۵ء نوں

Marfat.com

پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ تے فیروز پور توں حاصل کیتی۔ ملک وند و یلے ہجرت کر کے لاہور آن آباد ہوئے۔ ۱۹۵۰ء وچ اشفاق احمد ہوراں گورنمنٹ کالج لاہور توں ایم اے اردو امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ فیر دیال سنگھ لاہور وچ لیکچرار مقرر ہو گئے۔ ۱۹۵۲ء نوں اٹلی روم وچ اردو دے لیکچرار بنے۔ بعد وچ ریڈیو روم توں اردو پروگرام وی پیش کر دے رہے۔ واپس پاکستان پرتے ہفتے وار "لیل و نہار" دے ایڈیٹر بنے۔ ایس توں علاوہ اپنا رسالہ داستان گو جاری کیتا۔ مرکزی اردو سائنس بورڈ دے ڈائریکٹر بنے۔ اج کل ریٹائرمنٹ دی حیاتی گزار رہے نیں۔

اشفاق احمد ہوراں دا طویل ترین ڈرامہ تلقین شاہ ریڈیو پاکستان لاہور توں نشر ہور ہیا اے ٹی وی توں وی اوہناں دے کئی ڈرامہ سیریل چل چکے نیں۔ جنہاں وچ شہر محبت' قلعہ کہانی' سرائے کارواں اجلے پھول تے حیرت کدہ ذکر دے قابل نیں۔ اج کل وی اوہناں دے کئی ڈرامے ٹی وی توں نشر کیتے جاندے نیں۔

کتاباں اشفاق احمد ہوراں دیاں ایہہ کتاباں چھپ چکیاں نیں (۱) تلقین شاہ (۲) اچے برج لہور دے (۳) کھٹیا ویٹا

اشفاق احمد ہوراں دے کلام وچ روانی سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے اوہناں نوں اپنی دھرتی نال انتاں دا پیار اے۔ ایہہ پیار اوہناں دے ڈرامیاں تے شاعری دی اساس اے اوہناں دے ڈرامیاں وچ معاشی' معاشرتی تے سماجی قدراں دی عکاسی توں علاوہ مٹھیاں مٹھیاں ٹکوراں تے مت دیاں گلاں وی دسدے نیں۔

مکدی گل ایہہ وے پئی اشفاق احمد ہوری واقعی اچ پدھر دے لکھاری تے سوجھوان نیں۔ اللہ سوہنا اپنے حبیب دے صدقے اوہناں لمیری حیاتی دیوے تاں جو اوہ ادب دی ودھیری خدمت کر دے رہن۔ آمین ثم آمین

57 مقصود ناصر چوہدری

مقصود ناصر چوہدری دا شمار اچ پدھر دے نقاداں' محققاں تے شاعراں وچ ہوندا اے مقصود ناصر چوہدری ہوری شیخوپورہ شہر وچ چوہدری محمد ابراہیم دے گھر پیدا ہوئے۔ تعلیم مکمل کرن مگروں اوہناں نثر تے شاعری وچ اپنی علمیت تے فن دا لوہا منوایا۔ اوہ مجلس وارث شاہ شیخوپورہ دے بانی نیں۔ اوہ پنجابی دے سرکڈھویں نقاد' محقق تے شاعر نیں۔

کتاباں (۱) پنجاب دے لوک گیت (۲) گانا تے مہندی (۳) لوک کھیڈاں

58 سید اختر حسین اختر (جنم ۳ مئی ۱۹۳۷ء)

اصل ناں اختر حسین تخلص اختر کر دے نیں۔ سید خاندان نال تعلق رکھدے نیں۔ سید اختر حسین اختر ۳ مئی ۱۹۳۷ء نوں مالاکنڈ ڈویژن دے ضلع دیر دی تحصیل اچ دے اک قصبے دی گراں وچ سید برکت علی شاہ دے گھر پیدا ہوے۔ سید اختر حسین اختر ہوراں مڈھلی تعلیم اپنے پنڈ توں حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان پشاور توں پاس کیتا تے نہر دے محکمے وچ ملازم ہو گئے۔ ۱۹۵۸ء وچ لہور آ گئے۔ بی اے بی ٹی دے امتحان پرائیویٹ طور تے پاس کیتے تے ٹیچر لگ گئے۔ ملازمت دے نال تعلیم وی جاری رکھی۔ ایم اے کیتا تے پی ایم ڈی دی ڈگری حاصل کیتی۔ سید اختر حسین اختر

Marfat.com

ہوراں دی مادری زبان پشتور ہون دے باوجود پنجابی زبان دی بے انت سیوا کر رہے نیں۔ تے ۳۲ ورھیاں توں مہینے وار پنجابی رسالہ ''لہراں'' کڈھ رہے نیں۔ اختر حسین اختر ۱۹۹۷ء وچ ڈاکٹریٹ کیتی ای انج اوہ اختر حسین اختر توں ڈاکٹر اختر حسین اختر بن گئے نیں۔

کتاباں (۱) دل دیاں پیڑاں (شعری مجموعہ) (۲) پنجابی کمپوزیشن

مکدی گل ایہہ وے پئی سید اختر حسین اختر اچ پدھر دا شعر لکھاری سوجھوان تے ماہر تعلیم متھیا جاندا اے۔ اوہناں دے کلام دیاں فنی تے لسانی خوبیاں پاروں اوہناں نوں سرکاری نیم سرکاری تے غیری سرکاری تنظیماں نے انعام تے ایوارڈ توں نوازیا اے۔

اللہ سوہنا اپنے حبیب دے صدقے اوہناں نوں لمیری حیاتی دیوے تاں جو اوہ ملک قوم تے علم ادب دی ودھیری سیوا کر سکن آمین، ثمّ آمین

59 نجم حسین (جنم ۱۹۲۷ء)

نجم حسین ۱۲ اکتوبر ۱۹۲۷ء نوں پیراں پوری بٹالے وچ پیدا ہوئے۔ ۱۹۵۸ء وچ ایم اے انگلش دا امتحان ایف سی کالج لاہور توں پاس کیتا تے پروفیسر لگ گئے۔ فیر پاکستان آڈٹ اینڈ اکاؤنٹ سروس وچ چلے گئے۔

شاہ صاحب دا شمار اوہناں عظیم تے قدیم شاعراں نقاداں، محققاں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے جنہاں دی کوشش تے کاوش نال پنجابی زبان نوں ایس دا حق ملیا اے۔ نجم حسین سید ہوری انوکھے تے نرالے شاعر اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کتاباں۔ (۱) سیدھاں (۲) واری دی وار (۳) چندن رکھ تے ویڑا (۴) کافیاں (۵) جنگل دا اکھا ڈرامہ چھپ چکے نیں۔

کلام چوں ونگی

جس ویلے آن کے چڑھیاں کانگاں
اساں لہندے ول مونہہ کر کر دتیاں بانگاں
ہن ویکھ کے جائیں سکیاں صفاں وچھائیے
تے رات لنگھائیے نیت تفل شکرانے دے

60 منیر نیازی (جنم ۱۹۲۸ء)

منیر نیازی ہوراں دا شمار نکی نظم تے علماتی نظم دے موہڈھی شاعراں وچ ہوندا اے۔ اصل ناں منیر احمد خان پر ادبی دنیا وچ منیر نیازی دے ناں نال مشہور اے۔ منیری نیازی ۱۹ اپریل ۱۹۲۸ء نوں خان پور ضلع ہوشیار پور وچ فتح محمد خاں ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ بی اے دا امتحان امر سنگھ کالج سری نگر توں پاس کیتا۔ ملکی ونڈ ویلے ہجرت کر کے ساہیوال آن آباد ہوئے تے اک ہفتے وار اردو پرچہ سات رنگ کڈھیا۔

فیر ساہیوال توں لاہور آ گئے۔ اج کل لاہور وچ ای آباد نیں۔ فیر نیازی ہوری ایجسٹ (ایمائی) شاعر نیں۔ اوہناں دا کلام روانی، سادگی تے نرول پن پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا

Marfat.com

اے۔

کتاباں۔(۱) اردو کلام تیز ہوا اور تنہا پھول چھپ چیا اے (۲) پنجابی کلام "سفر دی رات وچ چھپ چیا اے"

کلام چوں ونگی

سارے لوکی ٹر گئے لے گئی نال قضا۔ گلیاں ہو کے بھر دیاں روندی پھرے ہوا
کندھاں سنج منجیاں کوٹھے وانگ بلا
کوکاں دیون ہویلیاں ساڈے ول نہ آ۔ اجڑے پیئے میدان وچ بادشاہاں دے رت
قبراں دے وچ سوں گئے مہندیاں والے ہتھ

61 شریف صابر (جنم ۱۹۲۸ء)

شریف صابر کالا شاہ کا کودے نیڑے پنڈ پکی سراں وچ ۱۸ مئی ۱۹۲۸ء نوں شیخ معراج دین دے گھر پیدا ہوئے میٹرک دا امتحان پسرورتوں پاس کیتا۔ ایف اے دیال سنگھ کالج توں پاس کیتا تے سی ٹی دا امتحان پاس کرن مگروں محکمہ تعلیم وچ ملازم ہو گئے۔ ملازمت دے نال نال تعلیم وی جاری رکھی ہن اوہ ایم اے 'ایم ای ڈی نیں۔ اوہناں کجھ عرصہ ریلوے ورکشاپ وچ وی کم کیتا۔ اوہناں پنجابی فاضل تے ایم اے پنجابی دا امتحان پاس کیتا۔

شریف صابر ہوری خوبصورت' خوشحال تے پرامن معاشرے دے چائیواں نیں۔ اوہناں دے کلام وچ غریباں دید دکھڑے تے کانی دے خلاف احتجاج وکھالی دیندا اے۔

کتاباں (۱) شریف صابر ہوراں دا شعری مجموعہ ہٹکورے چھاپے چڑھ چیا اے (۲) تنویر بخاری ہوراں نال رل کے اٹھویں جماعت لئی نصابی کتاب ترتیب دتی (۳) اوہناں وارث شاہ دی کتاب ایڈٹ کیتی جنہوں حکومت نے چھاپیا اے۔

کلام چوں ونگی

کر گیا اج برباد اوہ دلدا وسدا رسدا شہر۔ دھرتی اتے پے گیا اوڑک اسماناں دا قہر
میں منصور نہیں سولی تے ٹنگیاں ہویاں۔ میں سقراط نہیں پر مینوں پینا پے گیا زہر

62 راجا رسالو (جنم ۱۹۲۸ء)

اصل ناں محمد صادق پر ادبی دنیا وچ راجا رسالو دے ناں نال مشہور نیں۔ راجا صاحب (۱۱) جولائی ۱۹۲۸ء نوں چک نمبر ۵۹۔ واربرٹن ضلع شیخوپورہ وچ حاجی میاں سلطان محمد دے گھر پیدا ہوے۔ مڈھلی تعلیم ڈی' بی ہائی سکوواربرٹن توں حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان پاس کرن مگروں ۱۹۴۵ء وچ فاضل پنجابی تے ۱۹۵۹ء وچ ایف اے دا امتحان پاس کیتا۔

راجا رسالو نوں شروع توں ای شاعری دا شوق سی۔ اوہناں پنجابی نثر تے نظم وچ اپنی علمیت دا لوہا منوایا۔ اوہناں دے کلام وچ روانی' سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہناں دا شمار اج پدھر دے شاعراں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے اوہناں دا کلام پنجابی دے مشہور رسالیاں وچ چھپدا اے تے اوہناں دے گیت ریڈیو پاکستان لہور توں اکثر نشر ہوندے نیں۔ اوہناں اپنے آپ نوں پنجابی دے فروغ لئی وقف کیتا ہویا اے۔ اوہ پنجابی دے عظیم سیوک متھے جاندے نیں۔

Marfat.com

اللہ سوہنا اوہناں نوں لمی حیاتی دیوے تاں جو اوہ علم ادب دی وڈھیری خدمت کر سکتا ایں۔

63 افضل احسن

افضل احسن ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم کہانی کاراں 'افسانہ نگاراں 'ڈرامہ نگاراں تے شاعراں وچ ہوندا اے۔ اوہ اپنے علاقے دے عظیم سیاست دان تے معروف وکیل نیں۔ اوہناں دا نثری تے شعری کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔ اوہناں دے کلام وچ روانی 'سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کتاباں افضل احسن ہوراں دیاں نثری تے شعری کتاباں دا نثری کتاباں ویروا ایہہ وے۔
(۱) دیوا تے دریا (۲) دو آبہ (ناول) (۳) مناہ کوہ لہور (کہانیاں دا مجموعہ)

شعری لکھتاں (۱) پیالی وچ اسمان (۲) شیشہ اک لشکارے دو

کلام چوں ونگی

میں دریاواں دا پانی ساں۔ ترنے پے گئے کھال نی مائے

64 محمد آصف خان (جنم ۱۹۲۹ء)

محمد آصف خان ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے قدیم تے عظیم نثر نگاراں وچ ہوندا اے۔ محمد آصف خان ہوری دستی دانش منداں جالندھری وچ ۲۹ نومبر ۱۹۲۹ء نوں محمد عبداللہ خان ہوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم جالندھر توں ای حاصل کیتی۔ مکی ونڈو ویلے ہجرت کر کے لاہور آن آباد ہوئے لہور آن کے سرکاری ملازمت کیتی۔ ملازمت دے نال نال تعلیم جاری رکھی ایف اے 'بی اے 'ایم اے دے امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ پہلوں اردو نثر لکھدے سن تے فیر پنجابی لکھنی شروع کیتی۔ اوہناں اپنے آپ نوں پنجابی زبان دے فروغ لئی وقف کیتا ہویا اے۔ محمد آصف خان ہوراں دا شمار اوہناں نثر نگاراں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے جنہاں پنجابی ادب دی سیوا لئی اپنا من دھن تے تن وقف کیتا ہویا اے۔ سبھ توں پہلوں اوہ پنجابی مجلس دے سیکٹری بنے۔ اج کل پنجابی ادبی بورڈ دے سیکٹری نیں۔

کتاباں (۱) ۱۹۶۰ء وچ پنجابی رسالہ پنجابی ادب دے ناں نال کڈھیا (۲) اجو کی کہانی (۳) اکھیا بابا فرید (۴) اکھیا بلھے شاہ (۵) لفظالی (۶) نک سک (۱۹۹۲ء) (۷) ہیر دمودر توں علاوہ ہور کئی نثر دیاں کتاباں وی لکھیاں نیں۔

65 حافظ سرشار (جنم ۱۹۳۰ء)

اصل ناں عبدالمجید سرشار پر ادبی دنیا وچ حافظ سرشار دے ناں نال مشہور نیں۔ حافظ سرشار ۱۶ نومبر ۱۹۳۰ء نوں گورداسپور وچ چوہدری عبدالغنی دے گھر پیدا ہوئے۔ سرشار ہوری تیجی جماعت وچ سن جدوں ماتا نکلن پاروں اکھاں دی لو جاندی رہی۔ اوہناں حافظ اسلام الدین نگینوی ہوراں کولوں قرآن شریف حفظ کیتا تے عربی فارسی تے صرف نحو پڑھیا۔ ملکی ونڈو ویلے ہجرت کر کے لہور آن آباد ہوئے۔ اوہناں ۱۹۴۴ء توں لے کے ۱۹۲۳ء تیکر ایم اے فارسی تک دے امتحان چنگے نمبراں نال پاس کر لتے۔ ۱۹۵۴ء وچ اپنا پرائیویٹ کالج سرشار کالج قائم کیتا جہڑا اج توڑی اللہ دے فضل نال قائم ایں تے اوہ باقاعدگی نال اتھے عربی فارسی تے پنجابی پڑھا رہے نیں۔

Marfat.com

کتاباں (۱) سچے موتی (۲) ادبی رشماں (۳) ادبی چھلاں چھپ چکیاں نیں۔

کلام چوں ونگی

دکھاں بھری حیاتی دے پنڈیاں وچ۔ کدی راہ پئے کدی بھلدے رہے
دیوا ٹمکدا رہیا امید والا۔ بھاویں جھکھر ہنیری دے جھلدے رہے
پت جھڑے دے جھڑے ہوے پیتاں وانگ۔ اسیں تیرے جہان وچ رلدے رہے
اے پرساتھ تدبیر دا چھڈیانہ۔ سدا نال تقدیر دے گھلدے رہے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی حافظ عبدالمجید سرشار ہوری واقعی اچ پدھر دے شاعر تے سوجھوان نیں۔

66 حفیظ تائب دی شخصیت تے فن تے روشنی پاؤ

اصل ناں عبدالحفیظ پر ادبی دنیاوچ حفیظ تائب دے ناں نال مشہور نیں۔ حفیظ تائب گوجرانوالے دے اک پنڈ احمد نگروچ حاجی چراغ دین دے گھر ۱۴ فروری ۱۹۳۱ء نوں پیدا ہوئے۔ اوہناں مڈھلی تعلیم اپنے والد توں حاصل کیتی۔ میٹرک دا امتحان ۱۹۴۷ء نوں چنگے نمبراں نال پاس کیتا۔ تے واپڈا دے محکمے وچ ملازمت اختیار کر لتی۔ تعلیم دا شروع توں ای شوق سی۔ ایس لئی ملازمت دے نال نال تعلیم وی جاری رکھی۔ ایف اے بی تے ایم اے دے امتحان پرائیویٹ طور تے چنگے نمبراں نال پاس کیتے۔ محکمہ واپڈا توں ریٹائر ہون توں بعد ۱۹۷۸ء وچ پنجاب یونیورسٹی اورنیٹل کالج شعبہ پنجابی وچ پروفیسر لگ گئے۔ کافی عرصہ پڑھان مگر ایتھوں وی ریٹائر ہو گئے۔ پر کنٹریکٹ بیس Contract Bais تے حالی وی اورنیٹل کالج نال رابطہ اے۔

عبدالحفیظ یعنی پروفیسر حفیظ تائب ہوراں نوں بچپن توں ای شاعری دا شوق سی۔ اوہناں اپنے ادبی سفر دا آغاز اردو توں کیتا پر بعد وچ پنجابی وچ شاعری کرنی شروع کر دتی۔ پروفیسر صاحب ہوراں نوں حج بیت اللہ دی سعادت حاصل ہوئی۔ اوہناں اپنی توجہ صرف تے صرف نعت ول کر لتی۔

پروفیسر حفیظ تائب ہوراں نعت دی صنف نوں ایسی تے اپڑایا۔ نویاں نویاں تجربیاں پاروں حفیظ تائب ہوراں نعتیہ کلام لوکائی توں شہرت دی سن حاصل کر چکیا اے۔ نعت دے حوالے نال اوہناں نوں بھے لوکی چنگی طراں نال جاندے نیں۔ پروفیسر حفیظ تائب ہوراں نعت دی صنف وچ اہم وادھے کیتے۔ اوہناں نعتاں لکھ کے اک پاسے آخرت وچ اپنی نجات داوسیلہ بنایا تے دوجے پاسے نعت دی صنف وچ اہم وادھا کیتا۔ پروفیسر حفیظ تائب ہوراں نثری شعری کلام تے خاص طور تے نعتیہ تے عارفانہ کلام تخلیق کیتا اے۔ اوہناں دا شمار پنجابی زبان تے ادب تے اچ پدھر دے شاعراں ادیباں، لکھاریاں، نقاداں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے۔ اوہناں دا کلام اپنے فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بڑا من کھچواں تے من کھبواں اے۔ اوہناں اپنے کلام راہیں مشکلاں اوکڑاں تے مسلیاں دا ذکر کر کے رسول اکرمؐ کولوں نجات تے شفاعت دی در خواست کیتی اے۔ اوہ عشق رنگی وچ ڈب کے نعت لکھدے نیں۔ اوہناں دا کلام بڑا موثر تے انداز بڑا نویکلا اے۔

کتاباں (۱) صلو علیہ و آلہ ..... (اردو نعتاں دا پراگا)
(۱) مہک قران دی ..... (پنجابی نعتاں دا پراگا)
(۳) پن چھان ..... (تنقیدی مضمون)

Marfat.com

(۴) سک متراں دی .....(پنجابی نعتاں دا پراگا)
(۵) پنجابی نعت .....(پنجابی نعتاں دی چون)
(۶) قطبی تارا .....(پیر فضل گجراتی ہوراں دیاں نعتاں نوں مرتب کر کے چھپوایا)

ادبی مقام پروفیسر حفیظ تائب ہوراں دا کلام سرکاری، نیم سرکاری تے غیر سرکاری پدھر تے سراہیا گیا اے جویں۔

(۱) صلو علیہ وآلہ تے پاکستان رائیٹرز گلڈ ولوں انعام مل چکیا اے۔
(۲) نعت گو شاعری دی حیثیت نال اوہناں دی تاجپوشی وی ہو چکی اے۔
(۳) حفیظ تائب ہوراں صدارتی ایوارڈ نال وی نوازیا جا چکیا اے۔

کلام چوں ونگی

(۱) مہک اچیرے خلق تیری دی خلق نوں پچھے لاندی
جگمگ جگمگ راہ تیردا۔ کرو کرو پیا کردا

(۲) پیار نبی دے پر لائے نیں شعراں نیں
بخشی نویں حیاتی۔ میریاں سوچاں نوں

(۳) بدل خوشیاں والے وسے۔ غم دے جنگل بیلے ہسے
کھڑیاں صدق صفادیاں کلیاں۔ مہکیاں دل دیاں سنجیاں گلیاں

مکدی گل ایہہ وے پئی پروفیسر حفیظ تائب واقعی اچ پدھر دے نقاد شاعر تے سوجھوان نیں۔ دعا اے پئی اللہ سوہنا اپنے حبیب دے صدقے اوہناں نوں لمیری حیاتی عطا فرمائے تاں جے اوہ ملک تے قوم تے علم تے ادب دی ودھیری خدمت کر سکن۔ آمین ثم آمین۔

67 ارشد میر (جنم ۱۹۳۲ء وفات ۱۵ اکتوبر ۱۹۹۱ء)

اصلی ناں ارشد حسین پر ادبی دنیا وچ ارشد میر دے ناں نال مشہور نیں۔ ارشد میر دے وڈے وڈیرے کشمیر توں ہجرت کر کے گوجرانوالے وچ آن آباد ہوئے۔ ارشد میر گوجرانوالے وچ میر عطا محمد دے گھر ۱۹۳۲ء وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم گوجرانوالے توں حاصل کیتی تے فیر ایف اے تے بی اے دے امتحان گورنمنٹ اسلامیہ کالج توں پاس کیتا تے لہور چلے گئے۔ ۱۹۵۶ء وچ ایل ایل بی دا امتحان پاس کرن مگروں وکالت دا سلسلہ گوجرانوالے وچ شروع کیتا۔

ارشد میر ہوراں ۲۰ سالاں دی عمر توں ادبی سفر شروع کیتا۔ پنجابی ادب تے خاص طور تے مزاحیہ ادب وچ اوہناں دا جواب نئیں۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ اوہناں دیاں علمی ادبی تے قومی خدمتاں پاروں، اوہناں نوں پاکستان رائیٹرز گلڈ دا سیکٹری چنیا گیا۔ اوہناں دا کلام اپنے سمے دے سماجی سیاسی تے معاشرتی تصویر پیش کر دا اے۔ مکدی گل اے پئی اوہ اچ پدھر دے افسانہ نگار، کہانی کار تے، انشائیہ نگار متھے جاندے نیں۔

Marfat.com

کتاباں

(۱)سگ بیتی (اردو مضموناں دا مجموعہ)
(۲)بجھ میرا نجھا (پنجابی بجھانا تاں دا پراگا)
(۳)چونڈھیاں (مزاحیہ مضموناں تے انشائراں دا پراگا)
(۴)چونبھڑاں (ایہہ کتاب ایم اے پنجابی دے کورس وچ شامل نصاب اے)
(۵)چھلتراں (مزاحیہ مضموناں تے انشائیاں دا پراگا)

وفات ارشد میر ۱۵ اکتوبر ۱۹۹۱ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ انا للہ وانا الیہ راجعون۔ اوہناں دی قبر گوجرانوالے دے قبرستان وچ اے۔

68 سلیم خان گمی (جنم ۲۹ جون ۱۹۳۲ء)

سلیم خان گمی ۲۹ جون ۱۹۳۲ء نوں ضلع گورداسپور وچ کریم داد خاں دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں دے والد چٹھی رسان سن۔ گمی ہوراں اسلامیہ ہائی سکول سیالکوٹ توں ۱۹۱۹ء وچ میٹرک پاس کیتا۔ بی اے دا امتحان اسلامیہ کالج لاہور ۱۹۵۳ء وچ پاس کیتا۔ پہلے ٹیچر رہے فیر اخباراں رسالیاں دی پروف ریڈنگ کیتی۔ فیر اسٹنٹ ایڈیٹر بنے۔ ۱۹۵۸ء وچ ریڈیو پاکستان وچ ملازمت کیتی۔ ملازمت پوری کرن مگروں ریٹائر ہوئے۔ ریٹائرمنٹ مگروں اخبار وچ ملازمت اختیار کر لئی۔ سلیم خان گمی ہوراں نوں بچپن توں ای شعر تے ادب دا شوق سی۔ اوہناں نوں عربی، فارسی، انگریزی تے اردو پنجابی تے عبور حاصل اے۔ گمی ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے کہانی کاراں، افسانہ نگاراں تے ناول نگاراں وچ ہوندا اے۔

کتاباں سلیم خان گمی ہوراں دے مشہور ناولاں دے ایہہ ناں نیں۔
(۱)سانجھ (ایس ناول تے رائیٹرز گلڈ ولوں انعام مل چکیا اے) (۲)چن عربوں چڑھیا۔
(۳)گمی ہوراں دے بے شمار مضمون اخباراں تے رسالیاں وچ چھپ چکے نیں۔
(۴)دیس پردیس (سفر نامہ)

69 نادر جاجوی (جنم ۱۹۳۲ء)

اصل ناں امانت علی تے تخلص نادر اے پر ادبی دنیا وچ نادر جاجوی دے ناں نال مشہور نیں۔ نادر جاجوی ۱۹۳۲ء نوں تحصیل ٹوبہ دے پنڈ جاجہ وچ چوہدری غلام محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں ایف اے کر کے فاضل فارسی تے فاضل پنجابی دے امتحان پاس چنگے نمبراں نال پاس کیتے تے محکمہ تعلیم وچ نوکری کر لئی اج کل ریٹائرمنٹ دی حیاتی گزار رہے نیں۔ اوہناں دا شمار مشہور نقاداں تے شاعراں وچ ہوندا اے۔

70 سبط الحسن فیغم (جنم ۱۹۳۲ء)

سید سبط الحسن فیغم ۱۹۳۲ء وچ آلو مہار ضلع سیالکوٹ وچ پیدا ہوئے۔ ۱۹۵۲ء وچ بی اے پاس کیتا۔ سید سبط الہس نفیغم ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے نثر نگاراں تے نقاداں وچ ہوندا اے۔ اوہناں دا کلام سادگی، روانی تے نرول پن پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ سید سبط الحسن اپنے تنقیدی تے تحقیقی مضموناں پاروں ادب وچ اچا سچا مقام تے مرتبہ

Marfat.com

رکھدے نیں۔

71 اقبال صلاح الدین جنم ۱۹۳۳ء

اقبال صلاح الدین پنجابی دے مشہور تے عظیم کہانی کار، محقق، نقاد تے شاعر نیں۔ اقبال صلاح الدین قلعہ ونور ضلع اوکاڑہ وچ ۲۸ اکتوبر ۱۹۳۳ء نوں حکیم چوہدری فتح الدین دے گھر پیدا ہوئے۔ اقبال صلاح الدین ہوراں نے میٹرک دا امتحان اوکاڑہ توں پاس کیتا۔ نوکری دی تلاش وچ لہور آئے۔ ۱۹۲۷ء وچ ایم اے اردو تے ۱۹۲۸ء وچ ایم اے فارسی دا امتحان پاس کیتا۔ کجھ چر لئی پنجاب یونیورسٹی اورینٹل کالج وچ ریسرچ سکالر وی رہے۔ کجھ دیر مہینے وار رسالے لہراں دے ایڈیٹر وی رہے۔ اج کل کتاباں لکھ رہے نیں۔ پاکستان رائیٹرز گلڈ دے سیکٹری نیں۔

کتاباں (۱) سنگی نامہ (۲) لعلاں دی پنڈ (۳) ککر کنڈیالی (۴) باردی سار
(۵) فہرست مقالات (۶) کرب قبیلہ (۷) سیف الملوک (۸) احسن القصص
(۹) کونج کہانی (۱۰) غزلیات امیر خسرو (۱۱) شریں فرہاد

اقبال صلاح الدین دے کلام وچ روانی سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔

کلام چوں ونگی

سکے		پاتر
عیب		درختاں
ہک	ہلونا	کھاون
بھوئیں	اتے	ڈھیندے جاون
خاک		سماون
عیبوں	پاک	سداون

مکدی گل ایہہ وے پئی اقبال صلاح الدین واقعی اچ پدھر دے محقق، نقاد، کہانی کار تے شاعر نیں۔ اللہ سوہنا اوہناں دی حیاتی لمیری کرے تاں جو اوہ ملک قوم تے علم ادب دی ودھیری خدمت کر سکن۔

72 رؤف شیخ (جنم ۱۹۳۳ء)

اصل ناں عبدالرؤف پر ادبی دنیا وچ رؤف شیخ دے ناں نال مشہور اے۔ رؤف شیخ ہوری ۱۴ اگست ۱۹۳۳ء نوں حافظ آباد ضلع گوجرانوالہ وچ شیخ محمد شریف ہوراں دے گھر پیدا ہوے۔ میٹرک دا امتحان ۱۹۵۲ء وچ حافظ آباد توں پاس کیتا تے لاہور آ گئے۔ ایتھے آ کے ہارڈ ویئر دے کم وچ رجھ گئے۔ اجے توڑی اوہو کم کر رہے نیں۔ کاروبار دے نال نال تعلیم وی جاری رکھی ایف اے، بی اے دے امتحان چنگے نمبراں نال پاس کر لتے نیں۔ رؤف شیخ ادارہ پنجابی رنگ دے چیئرمین بنے۔ رؤف شیخ مشاعراں دی جند جان نیں۔ رؤف شیخ دے کلام وچ روانی، سادگی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ نویاں ترکیباں استعاریاں تے علامتاں نے اوہناں دے کلام نوں چار چن لا دتے نیں۔ اوہناں دا کلام فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ اوہناں کئی

Marfat.com

فلماں دے گیت وی لکھے نیں جنہاں وچوں "دکھ سجناں دے"، "فلم دے گیتاں نے اوہناں دی شہرت وچ اہم وادھا کیتا اے۔

کتاباں رؤف شیخ ہوراں دیاں مشہور کتاباں دے ایہہ ناں نیں۔ (۱) کرناں ۱۹۶۵ء (۲) واٹاں ۱۹۶۸ء (۳) بلداشہر ۱۹۷۲ء (۴) چپ دازہر (۵) شکر دوپہر (۶) سی حرفی

کلام چوں ونگی

اودوں تیک سراں تے خوف ہنھریاں جھلیاں رہن گیاں
انساناں نوں جد تیک اپنیاں قدراں بھلیاں رہن گیاں

اللہ سوہنا رؤف شیخ ہوراں نوں لمیری عمر عطا فرمائے تاں جو ملک تے قوم تے علم ادب دی ودھیری سیوا کر سکن آمین ثم آمین

73 سلیم کاشر (جنم ۱۹۳۴ء)

اصل ناں محمد سلیم تے تخلص کاشر کردے نیں۔ پر ادبی دنیاوچ سلیم کاشر دے ناں نال مشہور نیں۔ سلیم کاشر ۱۹۳۴ء نوں انند ناگ (اسلام آباد) کشمیر وچ محمد دین بٹ دے گھر پیدا ہوئے۔ میٹرک پاس کرن مگروں فاضل فارسی دا امتحان پاس کیتا بعد وچ ایف اے تے بی اے دے امتحان پاس کیتے۔ کجھ چر روزنامہ کوہستان وچ ملازم رہے۔ بعد وچ نیشنل بنک وچ ملازم ہوئے۔ سچی لگن، سخت محنت تے ذہانت پاروں ترقی کردے کردے بنک منیجر تے فیر اسٹنٹ پریذیڈنٹ بن گئے تے ایس عہدے توں ۱۹۸۳ء وچ ریٹائر ہو گئے۔ اج کل ریٹائرمنٹ دی حیاتی گزر رہے نیں۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔

کتاباں (۱) تتیاں چھانواں (انعام یافتہ) (۲) سرگی دا تارا (۳) ہوا دی سولی (انعام یافتہ) (۴) دردا دا کھڑیا موتی (انعام یافتہ) (۵) چھلکیاں جام خیام دا (منظوم پنجابی ترجمہ)

کلام چوں ونگی

جہڑا بول زبانوں نکل گیا
اوہ تیر کمانوں نکل گیا

ایس دنیا تے بھلے پھر دے میں توں دونویں پاگل ہوئے
ایہہ دنیا نئیں تیری میری ایہہ دنیا جاگیر خدا دی

74 منو بھائی

اصلی ناں منیر احمد قریشی پر ادبی دنیاوچ منو بھائی دے ناں نال مشہور نیں۔ اوہ وزیر آباد وچ پیدا ہوئے۔ اوہناں دے والد ریلوے ملازم سن۔ میٹرک دا امتحان وزیر آباد توں پاس کر کے گورنمنٹ کالج کیمبلپور وچ داخل ہوئے۔

منو بھائی نے ادبی سفر اردو توں شروع کیتا۔ دادا جی دیاں پنجابی دیاں کتاباں نوں ویکھ کے پنجابی ول مہاراں موڑیاں کالج میگرین دے ایڈیٹر وی رہے۔ تعلیم مکمل کرن مگروں کجھ چر ریلوے وچ ہیڈ (Head) مستری وی بنے۔ اخبار وچ نوکر ہوئے تے اجے توڑی صحافتی حیاتی گزار رہے نیں۔ منو بھائی اک عظیم لکھاری شاعری محقق تے صحافی متھے جاندے نیں۔

Marfat.com

کلام چوں ونگی

رب سائیں جے کرم کرے تے اوہدی رحمت ہے
اج دی اکھ چوں سمیا اتھرو۔ کل دے سون دی بدلی ہن کے پرسوں ویہڑے وسے
رب سائیں جے کرم کرے تے کھڑن دلاں دے چنے
وٹاں وچ پنیریاں لاواں۔ بانکے پھل تروڑن لگیاں۔ ہنیری دا ہتھ کنبے
رب سائیں جے کرم کرے تے' سب دی آس پچاوے
تیرا پیار کدی نہ وسچاں۔ اپنا پیار جے وچن نکلاں کوئی مل نہ پاوے
رب. سائیں جے کرم کرے تے اوہدے ہتھ وچ واگاں
اج دی رات میں سفنے تکاں۔ کل دی رات دی اکھ نہ میٹاں پرسوں رات اوہدے جاگاں

75 نواز (جنم ۱۹۳۵ء وفات ۱۹۹۲ء)

نواز ہوراں دا شمار پنجابی دے عظیم تے قدیم نثر نگاراں وچ ہوندا اے۔ نواز ۳ ستمبر ۱۹۳۵ء نوں امرتسر وچ نور محمد دے گھر پیدا ہوئے۔ ۱۹۴۹ء وچ میٹرک دا امتحان اسلامیہ ہائی سکول خزانہ گیٹ توں پاس کیتا۔

نواز ہوراں اپنا ادبی سفر اردو توں کیتا تے بعد وچ پنجابی لکھن لگ پئے۔ اوہ مشہور کہانی کار تے افسانہ نگار نیں' اوہناں سکھ دا سپنا فلم دی کہانی لکھی۔

کتاباں نواز ہوراں دی کہانیاں دے مجموعہ ڈونگھیاں شاماں تے شام رنگی کری چھپ چکے نیں۔

وفات پنجابی زبان تے ادب دا ایہہ عظیم سیوک ۱۹۹۲ء نوں اللہ نوں پیارا ہو گیا۔

76 انور مسعود (جنم نومبر ۹۳۵ء)

انور مسعود ہوراں دا شمار اوہناں شاعراں وچ ہوندا اے جیڑے اپس وکھاں دراں بھری دنیا وچ ہاسے تخلیق کردے نیں تاں جو لوکائی دکھاں دراں توں نجات حاصل کر سکے۔ اوہ اپنے کالم تے مخصوص انداز بیان پاروں بے حد مشہور نیں۔

اصل ناں محمد انور تے مسعود تخلص کردے نیں ادبی دنیا وچ انور مسعود دے ناں نال مشہور نیں۔ اوہ ۸ نومبر ۱۹۳۵ء نوں محمد عظیم دے گھر گجرات وچ پیدا ہوے۔

۱۹۴۱ء وچ ایم اے فارسی دا امتحان اول درجے وچ پاس کیتا تے گولڈ میڈل حاصل کیتا۔ انور مسعود ہوراں نوں شاعری ورثے وچ ملی اے۔ اوہناں دی نانی جان تے تایا جی اپنے سمے دے عظیم شاعر سن۔ اوہ اردو تے پنجابی دونواں زباناں وچ شاعری کردے نیں۔ اوہناں دی شاعری وچ مزاح دے نال نال طنز دے ڈوہنگے تے ترکھے نشتر وی موجود نیں جیڑے بندے دے دل تے دماغ تے اثر کر دے نیں۔

کتاباں انور مسعور ہوراں "شعری مجموعہ مٹیلہ اکھیاں دا" ۱۹۷۴ء وچ چھپیا۔ ایہہ کتاب لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکی اے۔

Marfat.com

کلام چوں ونگی

ہس ہس تتیاں رتیاں جر دے
دھن مکی دے دانے
جیوں جیوں بھانبڑ بلدا جاوے
بن دے جان مکھانے

77 ڈاکٹر شہباز ملک (جنم ۱۳ اپریل ۱۹۳۷ء)

شہباز ملک ۱۳ اپریل ۱۹۳۷ء نوں شاد باغ وچ ملک محمد دین دے گھر پیدا ہوئے۔ اوہناں دے بزرگ پسرور ضلع سیالکوٹ توں ہجرت کر کے لاہور وچ آن آباد ہوئے۔ میٹرک کرن مگروں پنجابی فاضل دا امتحان پاس کیتا۔ فیر ایف اے 'بی اے تے ایم اے پنجابی دا امتحان اول درجے وچ پاس کیتا تے گولڈ میڈل حاصل کیتا۔ بعد وچ پی ایچ ڈی دی ڈگری حاصل کیتی۔

ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں پہلوں برانڈرتھ دی اک دوکان تے نوکری کیتی۔ فیر ریڈیو پاکستان لہور وچ ملازم ہو گئے۔ فیر شعبہ پنجابی اورینٹل کالج وچ لیکچرار بنے۔ ذہانت تے محنت پاروں ترقی کر دے کر دے چیئرمین شعبہ پنجابی بنے۔ اج کل ریٹائرمنٹ دی حیاتی گزار رہے نیں۔ ڈاکٹر صاحب کجھ چر مہینے وار لہراں دے مدیر رہے۔ کجھ عرصہ سہ ماہی کھوج دے مدیر وی رہے۔

کتاباں ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں انیکاں کتاباں لکھیاں نیں۔ قابل ذکر کتاباں دے ناں ایہہ نیں۔ (۱) سوہینا اکومت (۲) پکی روٹی (۳) جنگ نامہ مقبل تے مرثیہ (۴) منہ آئی گل (۵) پنجابی لسانیات (۶) پنجابی کہاوتیں (۷) ساڈے اکھان (۸) نتارے (۹) آزادی دے مجاہد لکھاری (۱۰) پنجابی ادب تے تحریک پاکستان (۱۱) پنجابی ادب تے منزل پاکستان

ڈاکٹر شہباز ملک اپنے تحقیقی تے تنقیدی ادبی کم پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ اوہناں دیاں تقریباں دیاں کتاباں تے سرکاری نیم سرکاری تے غیر سرکاری تنظیماں ولوں انعام تے ایوارڈ ملے نیں اوہناں نوں ایہہ وی مان ایں پئی اوہ پنجابی دے پہلے ڈاکٹر بنے تے شعبہ پنجابی دا پہلا چیئرمین ہون دا اعزاز اے۔

78 ماجد صدیقی (جنم ۱۹۳۸ء)

اصل ناں عاشق حسین پر ادبی دنیا وچ ماجد صدیقی دے ناں نال مشہور نیں۔ ماجد صدیقی نور پور سہتی وچ ۱۹۳۸ء وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم نور پور توں حاصل کیتی۔ بی اے دا امتحان راولپنڈی توں پاس کیتا۔ ۱۹۵۹ء وچ ایم اے اردو دا امتحان پاس کیتا تے سرکاری ملازم ہو گئے۔ ماجد صدیقی دا کلام اپنی روانی سادگی تے نرول پن پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

کتاباں ماجد صدیقی دیاں دو کتاباں چھاپے چڑھ چکیاں نیں۔ (۱) وتھاں ناپدے ہتھ (۲) سونہاں لیندی اکھ

کلام چوں ونگی

موسم وگدے کھوہ دے چکر
اکو گل دھراں

Marfat.com

دھراں پھل فجر دے ماجد
شام پٹیاں مرجھان
کل وا مکھڑا لج لج کردا
بھخدا تپدا ہاڑ

79 خلیل آتش (جنم ۱۴ اگست ۱۹۳۸ء وفات ۱۹۸۸ء)

خلیل آتش ۱۴ اگست ۱۹۳۸ء نوں قصور وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم قصور توں حاصل کیتی تعلیم مکمل کرن مگروں محکمہ تعلیم وچ استاد مقرر ہو گئے۔

شاعری دا شوق شروع توں ای سی۔ اوہناں دے کلام وچ روانی' سادگی' جوش تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ اوہناں دا شمار مشہور شاعراں تے ترجمہ نگاراں وچ ہوندا اے۔ اوہناں دا شمار مجلس بلھے شاہ دے بانی ارکان وچ ہوندا اے۔

کتاباں خلیل آتش ہوراں دا انعام یافتہ شعری مجموعہ بھانبھڑ چھاپے چڑھ چھیا اے خلیل آتش ہوراں شاعر مشرق حضرت علامہ اقبال دے فارسی کلام اسرار ورموز دا منظوم پنجابی ترجمہ وی کیتا اے جیڑا بزم اقبال نے ۱۹۷۷ء وچ چھاپیا اے۔ علامہ اقبال دیاں لمیاں نظماں دا ترجمہ وی کیتا اے۔ ایس توں علاوہ نثری کتاب "مہاندرے" وی چھپ چکی اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی خلیل آتش واقی اچ پدھر دے لکھاری شاعر تے سوجھواں سن جیہڑے اپنی علمی ادبی تے قومی خدمت پاروں سدا زندہ رہن گے' انشاءاللہ

کلام چوں ونگی

آتش سجناں رولیا انج مینوں
جویں کسے جواری دی تاش ہاں میں

80 تنویر بخاری (جنم ۱۹۳۹ء)

تنویر بخاری ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے محقق' نقاد مصور لکھاری افسانہ نگار شاعر تے سوجھوان نیں۔ تنویر بخاری ہوری ۱۹۳۹ء وچ بھیکھی ونڈ ہٹھیار تحصیل قصور ضلع لہور وچ علامہ عبدالرحمان شاہ مبشر دے گھر پیدا ہوئے۔ اصل ناں فقیر محمد تنویر بخاری اے پر ادبی دنیا وچ تنویر بخاری دے ناں نال مشہور نیں۔ اوہناں مڈھلی تعلیم قصور توں حاصل کیتی۔ ایم اے پنجابی دا امتحان پنجاب یونیورسٹی توں پاس کیتا۔ بخاری ہوری اپنے کلام دیاں فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہے نیں۔ اوہناں دے تنقیدی تے تحقیقی مضمون فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بڑے من کھچویں تے من کھبویں نیں۔

کتاباں تنویر بخاری ہوراں تقریباً ۷۰ کتاباں لکھیاں نیں۔

(۱) کن لیکھا (۲) ماہیا (فن تے ہنر) (۳) کسداں تے سراں (۴) پنجاب کے لوک کھیل
(۵) پنجاب میں موت اور پیدائش کی رسمیں اردو (پنجابی) (۶) ولکنیاں (شعری مجموعہ)
(۷) شیشہ (۸) ایش ٹرے (۹) پیٹر دا بوٹا (۱۰) نک سک (غزلاں)
(۱۱) لوئے لوئے (غزلاں) (۱۲) غزلاں (۱۳) بجھی عشق دی اگ نوں واء لگی

Marfat.com

(۱۴)وین (۱۵)کڑتناں (۱۶)میخانہ (۱۷)وارث نامہ (۱۸)نذر وارث
(۱۹)فوک لوردے موضوع اتے (۲۰) تحقیقی مقالے (۲۱)بے شمار تحقیقی کتاباں (غیر مطبوعہ)

کلام چوں ونگی

حسن امن محبت تے ایکتا دا۔ سدا سجناں تیک اپڑدیا جے
میری گل دے مگر ضرور لگنا۔ میرے پچھے بے سک نہ آویا جے

81 فخر زمان (جنم ۱۹۴۰ء)

فخر زمان ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم لکھاریاں 'کہانی کاراں 'افسانہ نگاراں' ناول نگاراں 'شاعراں 'سیاست داناں 'صحافیاں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے۔

فخر زمان ۲۱ جنوری ۱۹۴۰ء نوں گجرات وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم گجرات توں حاصل کیتی۔ بی اے دا امتحان زمیندارہ کالج گجرات توں پاس کیتا۔ ایم اے دا امتحان پنجابی یونیورسٹی توں پاس کیتا۔ تے فیر ایل ایل بی دا امتحان پاس کیتا تے فیر اعلیٰ تعلیم لئی یورپ چلے گئے۔

فخر زمان ہوراں دے مضمون اخباراں تے رسالیاں وچ چھپدے رہے نیں۔ تے اج کل وی چھپ رہے نیں۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔

کتاباں (۱) چڑیاں دا چمبا (۲) بندی وان (۳) ون دا بوٹا (۴) ست گواچے لوک (۵) ونگار رسالہ کڈھ رہے نیں۔

82 قدر آفاقی (جنم ۱۹۳۸ء)

اصل ناں بشیر احمد تے تخلص قدر آفاقی پر ادبی دنیا وچ قدر آفاقی دے ناں نال جانیا جاندا اے۔ قدر آفاقی ۳ نومبر ۱۹۳۸ء نوں ضلع جالندھر دے اک پنڈ رسول پور کلاں وچ چوہدری محمد علی دے گھر پیدا ہوے۔ ملکی ونڈویلے ضلع گوجرانوالے دے موضع کڑیال کلاں وچ آباد ہوے تے اج کل لاہور چھاؤنی وچ رہندے نیں۔

قدر آفاقی چوتھی جماعت توں شعر کہہ رہے نیں۔ پہلوں اردو وچ شاری کردے رہے تے بعد وچ پنجابی لکھنا شروع کیتا۔ اوہ عظیم لکھاری شاعر تے سوجھوان نیں۔ اوہناں فاضل پنجابی تے ایم اے اردو دے امتحان چنگے نمبراں نال پاس کیتے۔

کتاباں (۱) پنجابی گرائمر (۲) سیرت حضرت محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم یعنی مکی مدنی

قدر آفاقی ہوراں دا شمار پنجابی زبان دے عظیم تے قدیم لوکاں وچ ہوندا اے۔ رب سوہنا اپنے حبیب دے صدقے اوہناں نوں لمیری حیاتی عطا کرے تاں جو اوہ ملک قوم تے علم ادب دی ودھیری سیوا کر سکن۔ آمین ثم آمین۔

کلام چوں ونگی

لک چھپ حسن نظارے لینا میری اے کمزوری
سچ پچھیں تے تیرے ای جلوے دیکھاں چوری چوری
لشکاں مارے جد کوئی سوہنا لوں چیتک لگے

Marfat.com

اکھیاں اوہنوں تیرے بھانے تکن زورا ازوری

83 مختار جاوید انور (جنم ۱۹ دسمبر ۱۹۴۰ء)

اصل ناں مختار احمد جاوید پر ادبی دنیاوچ مختار جاوید انور دے ناں نال پچھانے جاندے نیں۔ مختار جاوید انور ۱۹ دسمبر ۱۹۴۰ء نوں ضلع لودہانہ دے مشہور قصبے سودی وچ عبدالغفور اظہر دے گھر پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اپنے قصبے توں شروع کیتی۔ ملکی ونڈ ویلے ہجرت کر کے قافلے راہیں پیدل قصور آئے تے فیر ایتھوں عاشقاں صادقاں دے خطے جھنگ وچ آن آباد ہوے۔ مڈل میٹرک ایف اے جھنگ توں پاس کیتا۔ لاہور وچ ملازم ہو گئے ملازمت دے نال نال تعلیم وی جاری رکھی۔ بی اے تے ایم اے پنجابی چنگے نمبراں نال پاس کیتے۔ ۳۱ مئی ۱۹۸۸ء نوں ریلوے توں ریٹائر ہوئے۔ اج کل ریٹائرمنٹ دی حیاتی گزار رہے نیں۔ شاعری ورثے وچ ملی اے۔ کلام وچ سادگی، روانی تے نرول پن کٹ کٹ کے بھریا ہویا اے۔ شاعری وچ صحرائی گورداسپوری دے شاگرد نیں۔ نویاں ترکیباں علامتاں تے محاوریاں نے کلام نوں چار چن لادتے نیں۔

کتاباں مختار جاوید انور دیاں کتاباں دا ویرواں اے۔

۱۔ سحریاں پیڑاں شعری مجموعہ (زیر طبع)

مختار جاوید انور ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اج پدھر دے لکھاریاں شاعراں تے سوجھواناں وچ ہویا۔

کلام چوں ونگی

غیر تے مارن کدی کدائیں راہوں چا کے پتھر
اپنے رکھن جھولی دے وچ سدا لکا کے پتھر

84 احمد سلیم (جنم ۶ جنوری ۱۹۴۶ء)

اصل ناں محمد سلیم پر ادبی دنیاوچ احمد سلیم دے ناں نال مشہور نیں۔ احمد سلیم ۶ جنوری ۱۹۴۶ء نوں میانہ گوندل پھالیہ ضلع گجرات وچ پیدا ہوئے۔ بی اے پاس کرن مگروں نیشنل بینک وچ ملازمت کیتی۔ بچپن توں ای شاعری کر دے نیں۔ اوہناں دا کلام سادگی، روانی تے نرول پن پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔

کتاباں (۱) نال میری کوئی چلے (۲) دلے دی وار (۳) تن تنبور (۴) بھگت سنگھ (۵) جیوے پنجاب (۶) بھارت دا سفر نامہ

Marfat.com

پنجابی ادب مختصر تاریخ

از

ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعداری

Marfat.com

سوال نمبر 1 ☆ احمد حسین قلعداری دی شخصیت فن تے فکر تے چانن پاؤ؟

احمد حسین قلعداری دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے محققاں' نقاداں' مورخاں' شاعراں' سوجھواناں تے تعلیم دے ماہراں وچ ہوندا اے۔ اوہناں دیاں تنقیدی' تحقیقی تے تاریخ لکھتاں اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیاں نیں۔

احمد حسین قلعداری ۱۹۶۲ء نوں ضلع گجرات دے پنڈ قلعدار وچ محمد عبدالکریم دے گھر پیدا ہوئے۔ محمد عبدالکریم مولوی فضل احمد دے پتر سن۔ احمد حسین قلعداری ہوری ہفتے وار "غازی" گجرات دے مدیر کپتن محمد رمضان تبسم ہوراں دے سکے بھائی تے مولوی محمد عالم قلعداری دے بھتیجے نیں۔ احمد حسین قلعداری ہوراں تعلیم دا آغاز اپنے پنڈ توں کیتا۔ احمد حسین ہوراں دا تعلق قریشی خاندان نال اے۔ احمد حسین قلعداری ہوراں ایم عربی' ایم اے فارسی تے' ایم اے اردو دے امتحان پنجاب یونیورسٹی توں پاس کیتے۔ عربی تے اردو وچ پی ایچ ڈی دی دوہری ڈگری حاصل کیتی۔ احمد حسین قلعداری عظیم عالم فاضل ماہر لسانیات تے ماہر تعلیم متھے جاندے نیں۔ اوہناں دیاں تاریخی تنقیدی تحقیقی تے تخلیقی کتاباں دی گنتری بہت زیادہ اے۔

کتاباں -احمد حسین قلعداری ہوراں دیاں کجھ مشہور کتاباں دے ناں ایہہ نیں۔

(۱) تذکرہ شعرائے عربی (۲) تذکرہ علمائے قلعدار (۳) تذکرہ علمائے گجرات (۴) تذکرہ ہائے علمائے کرام (۵) طبقات الاصناف (۶) گویان پاکستان (۷) پنجابی ترجمہ بردہ شریف (۸) تاریخ ادبیات (۹) منظوم پنجابی ترجمہ اسرار خودی (۱۰) ترجمہ شکوہ (۱۱) بوہل نماز (۱۲) تاریخ ادبیات پنجابی (۱۳) عربی تذکرہ شعرائے پنجابی (۱۴) پنجابی ادب کی مختصر تاریخ (۱۵) زبور عجم دا پھٹکل ترجمہ

احمد حسین قلعداری ہوراں دیاں تحقیقی تنقیدی تے تخلیقی کتاباں اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں ادب وچ اچا مقام تے مرتبہ رکھ دیاں نیں۔ ایناں کتاباں توں نہ صرف پڑھیار فائدہ اٹھاندے نیں بلکہ آون والے محقق تے مورخ وی رہنمائی حاصل کر دے نیں تے کر دے رہن گے۔ قریشی ہوراں دیاں ایناں لکھتاں نے پنجابی ادب دے بھنڈار وچ اہم وادھا کیتا اے۔ قریشی ہوراں دیاں علمی ادبی تے قومی خدمات سلاہن جوگ نیں۔

احمد حسین قلعداری ہوراں شاعر مشرق' حکیم الامت حضرت علامہ اقبال ہوراں دی مشہور فارسی کتاب "اسرار خودی" دا منظوم پنجابی ترجمہ کیتا اے۔ ترجمہ کرناں کوئی سوکھا تے سوکھا لا کم نہیں تے فیر شاعر مشرق حضرت علامہ جہے عظیم فلسفی تے مفکر دے کلام نوں ترجماونا تے بوہت ای اوکھا تے مشکل کم ایں۔ پر احمد حسین قلعداری ہوراں اپنی علمیت تے ذہانت پاروں' شاعر مشرق حضرت علامہ اقبال دے حکمت تے دانش بھرے کلام نوں بڑے خوبصورت تے سادہ انداز وچ پیش کر کے ترجمے وی فن نوں ٹیسی تے پوچایا اے۔ قریشی ہوراں ترجمہ کر دیاں ترجمے دے مڈھلے اصولاں دی پابندی کیتی اے۔ تانہوں اوہناں دا منظوم پنجابی ترجمہ اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں ادب وچ خاص مقام تے مرتبہ رکھدا اے۔

Marfat.com

(۱) ترجمہ نگاری اک فن اے تے ایس فن دی جانکاری ہاری ساری دے وس دی گل نہیں ترجمہ صرف اوہ بندہ کر سکدا اے جیہڑا دونواں زباناں یعنی (جس زبان دے ادب دا ترجمہ کیتا جاندا اے تے جس زبان وچ ترجمہ کیتا جاندا اے' تے عبور حاصل ہووے۔

(۲) ترجمہ نگار لئی ضروری اے پئی اوہ دونواں زباناں دے محاوریاں تے سبھاوا چنگا جانو ہووے۔

(۳) ترجمہ نگاری ایماندار تے دیانت دار ہونا چاہیدا اے۔ تاں جو اوہ ترجمے دا صحیح حق ادا کر سکے۔

(۴) مترجم نوں غیر جانب دار ہونا چاہیدا اے۔

(۵) مترجم نوں چاہیدا اے پئی اوہ اپنی علمیت' قابلیت تے ذہانت ظاہر کرن دی بجائے سادہ' عام فہم تے بامحاورہ ترجمہ کرے۔ کھچواں سادہ تے بامحاورہ ترجمہ ای مثالی تے منفرد متھیا جاندا اے۔

(۶) ترجمہ دلچسپ من کھچواں تے من کھبواں ہونا چاہیدا اے۔ خشک تے رکھا ترجمہ لوکائی توں شہرت دی سند حاصل نہیں کر سکدا۔

(۷) مترجم دا مطالعہ' تجربہ تے مشاہدہ وسیع تے ڈونگھا ہونا چاہیدا اے۔

(۸) اصل زبان دے ماحول سبھاتے فضانوں تبدیل کیتاں بغیر ترجمہ کرنا چاہیدا اے۔ یعنی اصل مضمون تے مفہوم وچ رتی بھر فرق نہیں آوَنا چاہیدا۔

(۹) ترجمہ طبع زاد ہونا چاہیدا اے۔

شاعر مشرق حضرت علامہ اقبال دے فارسی کلام (اسرار خودی) دے منظوم پنجابی ترجمے دا رنگ ویکھو۔

اسرار خودی (فارسی کلام) از علامہ اقبال

تمہید

راہ شب چوں مہر عالم تاب زد
گریہ من بررخ گل آب زد
اشک من از چشم نرگس خوب شست
سبزہ از ہنگامہ ام بیدار است
باغباں زور کلامم آزمودہ
مصرعے کارید و شمشیرے درود
در چمن جز دانہ اشکم نکشت
تار افضا نم بپود باغ رشت
ذرہ ام مہر میز آں من است
صدر سحر اندر گریبان من است
خاک من روشن تراز جام جم است
محرم از ناز اوہائے عالم است
محرم آں آہو سر فتراک بست
کو ہوز نیسی بروں مجست

Marfat.com

سبزہ نارو ئیدہ زیب گلشتم
گل بشاخ اندر نہاں در دا منم
محفل رامش گری برھم زدم
زخمہ بر تار رگ عالم زدم

منظوم پنجابی ترجمہ "اسراری خودی" مترجم احمد حسین قلعداری

رات ہنیری دا جد قصہ سورج آن مکایا
میں پھلاں دے مونہاں اتے رو رو پانی پایا
نرگس وی اکھ وچوں میریاں اتھراں نیند گوائی
میرے رونے نے ایہہ ستی دھرتی چھون جگائی
زور کلام میرے نوں مالی باگاں دے ازمایا
مصرعہ بیجیا تے پھل اوس توں تلواراں دے پایا
میریاں اتھرواں دے ایس بیج گلشن دے وچ دانے
پیٹے بنے چمن دے گوشے میریاں کوکاں تانے
ہاں اک ذرہ پر میں رکھاں سورج والیاں شاناں
سے چوبھا تاں جھولی وچوں ظاہر کر دکھلاناں
بھڑنا ایں بھیڑ نصیباں کیہڑا خبر نہ بھیڈاں تائیں
اچن چیت اوہناں تے نازل ہویاں آن بلائیں
شیر مریلے اک دن جنگل چوں باہر آئے
آ بھیڈاں دے اجڑ اتے اوہناں غلبے پائے
مڈھوں پٹ جڑاں توں یسناں طاقت کان دوہائیاں
سودے پچھے ہر ڈاڈھے نوں ست ولہیاں ہتھ آئیاں
چیرن والیاں شیراں نعرہ شیراں والا لایا
بھیڈاں دی آزادی والا بوٹا پٹ وگایا
بھیڈاں تائیں چیرن پھاڑن لگ پئے شیر شکاری
لالو لال ہوئی رت ہتھوں جوہ بیلے دی ساری
اک سیانی بھیڈ پرانی چالاں پاؤن والی
مکر فریبوں چڑھ اسمانیں ٹاکی لاؤن والی

اسرار خودی (فارسی کلام) از علامہ اقبالؒ

سینہ عصر من از دل خالی است
می تپد مجنوں کہ محمل خالی است
شمع را تنہا تپیدن سہل نیست
آو یک پروانہ من اہل نیست

Marfat.com

انتظار رغم گسارے تا کجا
جستجوے راز دارے تا کجا
اے زر ویت ماہ انجم مستنیر
آتش خود راز جانم باز گیر
اے امانت باز گیر از سینہ ام
خار جوہر برکش از آینہ ام
یا مرا یک ہمدم دیرینہ دہ
عشق عالم سوز را آئینہ دہ
موج در دہر است ہم پہلوے موج
ہست باہم دم تپیدن خوئے موج
بر فلک کوکب ندیم کوکب است
ماہ تاباں سر بزانوے شب است

منظوم پنجابی ترجمہ "اسرار خودی" مترجم احمد حسین قلعداری

سینہ عصر میرے دا جاپے بالکل دل توں خالی
مجنوں رو وے محمل اندر شے نہیں ویکھن والی
دیوے تائیں کلا سڑنا۔ ایہہ کم سوکھا ناہیں
اف! پروانے دے دل اندر ہوندا سوز کدائیں
غم خواراں دیاں دل دے اندر کد تک رہن اڈیکاں
مجرم رازاں دے راہ تک تک کد تک ماراں چیکاں
اے رخ تیرے کو لوں پاندے' نور ایہہ چن تارے
جان میری تھیں اگ اپنی نوں کڈھے یار پیارے
ایہہ امانت سینیوں میریوں کڈھ نے کرم کما کے
جوہر دے ایہہ کنڈے چن کے آئینے توں آ کے
یا دیہہ مینوں کوئی اجہیا ساتھ یار پرانا
ساڑن والے عشق نوں بن شیشہ آپ و کھانا
موج سمندر اندر موجاں نال ای موجاں مانے
ساتھی نال ای اٹھنا عادت اپنی فوج پچھانے
اسماناں تے تاریاں ساتھی تارے ہمیں بنائے
سورج وی رشنائی شب دے زانو تے سرلائے

سوال نمبر2 ☆ پنجابی ادب کی مختصر تاریخ دا تعارف تے ویروا

پنجابی ادب کی مختصر تاریخ "احمد حسین قلعداری" ہوراں دی لکھت اے۔ احمد حسین قلعداری

Marfat.com

ہوراں دا شمار پنجابی زبان تے ادب دے عظیم لکھاریاں، محققاں، مورخاں، سوجھواناں، لسانیات تے تعلیم دے ماہراں وچ ہوندا اے۔ اوہ اپنے تحقیقی، تنقیدی تے تخلیقی کماں پاروں لوکائی وچ شہرت دی سند حاصل کر رہے نیں۔

پنجابی ادب کی مختصر تاریخ احمد حسین قلعداری ہوراں دا مستند تاریخی شاہکار اے۔ قریشی ہوراں ایس کتاب نوں کئی سالاں وچ مکمل کیتا۔ ایہہ کتاب "مکتبہ میری لائبریری" لہور نے ۱۹۶۴ء وچ چھاپی ایس دا سائز ۱۶/ ۲۰×۳۰ اے تے ایس کتاب دے ۳۴۲ صفحے نیں۔ ایس کتاب دی نگرانی تے نظر ثانی ڈاکٹر وحید قریشی ہوراں کیتی اے جیہڑے پنجابی زبان تے ادب وچ اچ پدھر دے محقق نقاد تے لسانیات تے تعلیم دے ماہر تے عظیم سوجھوان متھے جاندے نیں۔

پنجابی ادب کی مختصر تاریخ لکھائی چھپائی دے اعتبار نال اک معیاری تے مثالی کتاب جاپدی اے۔ احمد حسین قلعداری ہوراں ایس کتاب نوں چار حصیاں وچ تقسیم کیتا اے جنہاں دی ونڈ انج اے۔

○ کتاب دے پہلے حصے وچ زبان دے پچھوکڑ تے رسم الخط دے عنوان ہٹھیاں گل کتھ کیتی اے۔

○ کتاب دے دوجے حصے وچ لکھاری نے اقسام سخن، اصاف سخن، ابتدائی عہد (لودھی دور) اورنگ زیب دور مغلیہ دور، سکھاں دا دور، انگریزی دور، پاکستان عہد تے مشرقی پنجاب دے پنجابی ادب دا ویروا کر کے دسیا اے۔

○ کتاب دے تیجے دور وچ احمد حسین قلعدار ہوراں لوک ادب تے پنجابی زبان دے رومانی قصیاں دا تذکرہ کیتا اے۔ جیویں قصہ ہیر رانجھا، قصہ سوہنی مہنوال، قصہ سسی پنوں، قصہ مرزا صاحباں، قصہ یوسف زلیخا، قصہ لیلیٰ مجنوں، قصہ دل خورشید، قصہ پورن بھگت توں علاوہ مذہبی قصے بیان کیتے نیں۔ ایس حصے وچ آخرت دے احوال توں علاوہ جنگ نامہ سیرت النبی تے معراج نامے بارے جانکاری وی دتی گئی اے۔

○ کتاب دے چوتھے تے آخری حصے وچ احمد حسین قلعداری ہوراں مذہب، شریعت، ناول، کہانی، ڈرامہ، مقالے، تاریخ تنقید فنون لطیفہ، متفرق کتاباں، اخبار تے رسالیاں دا بھرپور ذکر کیتا اے۔

ایہہ کتاب زبان تے بیان دے اعتبار نال اک معیاری مثالی تے مستند کتاب جاپدی اے۔ پر عبد الغفور قریشی ہوراں ایسی کتاب دے لکھاری بارے کجھ اعتراض کیتے نیں۔ عبد الغفور قریشی اپنی کتاب دے صفحہ نمبر ۱۸۱ تے آکھدے نیں۔

"پنجابی زبان دی تاریخ وچ قلعداری صاحب نے ایویں اٹکل پچو گلاں کر کے جھٹ ٹپایا اے تے اپنیاں ڈگریاں دس کے اک چنگے بھلے پبلشر نوں بھرمایا اے۔ پنجابی زبان دی تاریخ دسدی اے کہ پنجابی ویراں دے زمانے توں وی بہت پہلوں دی زبان اے تے ایس دی گواہی دے نشان موجود نیں۔ قلعداری ہوری نہ منن نہ ویکھن تاں کسے نے اوہناں دا کیہ وگاڑ دینا ایں؟ کوئی جیویں چاہے تے جنا چاہے لکھ سکدا اے۔"

عبد الغفور قریشی ہوراں اگے چل کے قلعداری بارے لکھدے نیں۔

حصہ دوئم وچ اوہناں گورو گوبند سنگھ دی اک جنڈی دی وار تے ویر جودی وار دا ذکر کیتا اے۔ جیہڑا

Marfat.com

اصلوں غلط اے گورو گوبند سنگھ وی ای چنڈی دی وار اے نہ کہ جنڈی دی وار۔ انج ای گورو ارجن دیو جی نے کوئی چنڈی دی وار نہیں لکھی۔ نہ ہی ویر جودی کوئی وار اے۔ سکھاں دیاں واراں دا ذکر مذہبی واراں وچ چاہیدا اے نہ کہ رزمیہ شاعری وچ۔ قلعداری ہوراں اگے ہور میدان ماریا اے کہ پنجابی زبان دی تحریری صورت دی ابتدا گورو نانک جی توں ہوئی دسی اے۔ جھٹ ای مگروں انکاری ہو کے۔ اہ آکھدے نیں کہ ایس دور دی زبان خالص پنجابی نہیں سی۔ اگوں ارشاد ہند اے کہ گرنتھ صاحب وچ پنجابی توں علاوہ دوسرے علاقیاں دیاں زباناں وی پائیاں جاندیاں نیں۔" (ص۔ ۱۸۱۔ ۱۸۲)

ایس وچ شک نہیں پئی ایس کتاب وچ کجھ غلطیاں تے خامیاں نیں پر ایہہ غلطیاں تے بھلاں تے ہندے توں ہو جاندیاں نیں کیوں جو ہندہ بھلن ہار تے خطاکار اے جے قلعداری صاحب کولوں بھل یا غلطی ہو گئی اے تے کوئی قیامت نہیں آگئی۔

مکدی گل ایہہ وے پئی باوجود خامیاں تے غلطیاں دے پنجابی ادب کی مختصر تاریخ اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں اک معیاری تے مستند کتاب اے جس توں نہ صرف پڑھیار بلکہ مستقبل دے استاد مورخ تے محقق رہنمائی حاصل کرن گے ایہہ کتاب پنجابی ادب وچ اچا مقام تے مرتبہ رکھدی اے۔

سوال نمبر 3 ☆ پنجابی شاعری دیاں صنفاں؟

سوال نمبر 4 ☆ پنجابی زبان دی ابتدا تے ارتقاء بارے تسی کیہ جاندے؟

سوال نمبر 5 ☆ لوک گیتاں تے بھر نواں مضمون لکھو؟

سوال نمبر 6 ☆ پنجابی نثر دیاں قسماں تے تفصیلی نوٹ لکھو؟

سوال نمبر 7 ☆ لوک داستاناں دا تعارف تے ویرواکر کے وکھاؤ یاں پنجابی قصہ کاری دا ادب وچ کیہ مقام ایں۔ کھل کے بیان کرو؟

جواب – پنجابی زبان تے ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آؤندی اے پئی پنجابی ادب دا آغاز اللہ تے اللہ دے رسولؐ دے آفاقی پیغام دے پرچار لئی کیتا گیا سی۔ پنجابی شاعری وچ صوفی شاعراں اپنے کلام راہیں تصوف تے معرفت دے اہم مضموناں نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا اے۔ اوہناں دی شاعری عشق محبت، مہر مروت، ہجر فراق، سوز گداز، اخلاقی رواداری تے اسلامی بھائی چارے دا درس دیندی اے۔

پنجابی نتر وچ وی ہجر فراق، اخلاقی رواداری، عشق محبت تے بھائی چارے توں علاوہ معاشرتی مسائل نوں سوہنے سادہ تے نویکلے انداز وچ پیش کیتا گیا اے۔ پنجابی نثر وچ سماجی تے معاشرتی مسائل نوں بڑے سادہ تے سوہنے انداز نال پیش کیتا گیا اے۔ پنجابی نثر دیاں قسماں وچ کہانی نوں خاص اہمیت

Marfat.com

حاصل اے۔
کہانی دا لفظ کہن توں نکلیا اے۔ جس دے معنے آکھن بولن دے نیں۔ ایس نوں فارسی وچ حکایت آکھدے نیں۔ جدکہ عربی وچ قصہ آکھدے نیں۔ جس دا مطلب اے کسے گل نوں کھول کے پوری تفصیل نال بیان کرنا ایں۔ ایس ویروے توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی کہانی' قصہ' حکایت' داستان' افسانہ تذکرہ تے سٹوری وغیرہ مطلب دے حوالے نال اکو نیں۔ لسانیات دے ماہراں قصے دی تعریف انج کیتی اے۔

ا۔ قصہ اوس کہانی نوں آکھدے نیں جیہڑی نظم وچ بیان کیتی گئی ہووے
۲۔ کسے چھوٹے کتابچے نوں وی قصہ آکھدے نیں۔ بھاونویں ایس دا موضوع نعتیہ ہووے بھانویں عشقیہ' پر ایس دا منظوم ہونا ضروری اے۔

مکدی گل ایہہ وے پئی قصے توں مراد منظوم کہانی' داستان' حکایت' افسانہ' سٹوری اے۔ لسانیات دے مشہور ماہر عبدالغفور قریشی ہوراں قصیاں دیاں ونڈاں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ انج کیتی اے۔

(۱) بدیشی قصے (۲) بھارتی قصے (۳) پنجابی قصے (۴) بین الاقوامی قصے۔
(۱) بدیشی قصے شریں فرہاد' لیلیٰ مجنوں' یوسف زلیخا' سیف الملوک تے بدیع الجمال۔
(۲) بھارتی قصے روپ بسنت' مادھوائل کام کندلا' نل ویننتی' حقیقت رائے۔
(۳) پنجابی قصے سوہنی منہوال' ہیر رانجھا' مرزا صاحباں یورن بھگت۔
(۴) بین الاقوامی قصے سسی پنوں' الف لیلیٰ (ص۔ ۱۶۳)۔

قصے دی زبان سادہ رواں تے نرول ہوندی اے۔ تاں جو لوکی ایس نوں پڑھ تے سمجھ سکن۔ قصیاں دی سادہ تے نرول زبان بارے عبدالغفور قریشی آکھدے نیں۔

"قصیاں دی زبان پنجابی قصے کار عام طور تے لوک شاعر نیں۔ اوہناں دا کم خالی قصے لکھنا ای نہیں رہیا سگوں مجلساں وچ جا کے آپوں پڑھدے وی ہندے سن۔ ایس لئی اوہناں دی زبان دی عام فہم ہونی چاہیدی اے۔ عام طور تے سارے قصہ کاراں دی زبان کیندری۔ ماجھی' ٹکسالی اے کدھرے کدھرے ہندی تے پوٹھوہاری انگ وی ملدے نیں۔ عربی فارسی لفظاں دی بھرمار اے۔ ایس دی وجہ ایہوا اے کہ پنجابی قصہ کاری مغلاں دی حکومت وچ شروع ہوئی جدوں فارسی دفتری زبان سی تے قصیاں وچ آے۔ عربی فارسی لفظ عام بول چال وچ آگئے سن۔ فارسی دا ایہو اثر سکھ گوروصاحبان دی بانی وچ وی ویکھیا جاسکدا اے سنسکرت برج بھاشا جاں ہندی دیاں قصیاں وچ بہت گھٹ ورتوں ہوئی اے۔ جیکر کدھرے ہوئی وی اے تے اوہ انگریزاں دے راج وچ کسے ہندو شاعر دے قصے وچ فنی نکتہ نگاہ توں پیلوتے دمودر وچ کہانی نوں بڑی سادہ رکھیا گیا اے۔ وارث تے ہاشم دے قصیاں وچ خاص طور تے فن دے سارے جوہر ملدے نیں۔ امام بخش قادر یار' محمد بخش' توں پچھوں دولت رام کمالی داس گوجرانوالیہ کشور چند تے آکے فن قصہ کاری دا سلسلہ ختم ہو گیا۔
۱۹۔ویں صدی دے ادھواڑے دے قصہ کاراں نے ودیا تے بیت نوں چھڈ کے کواڑا' سویا' چوپائی' کبت کافی بندھن پدے ڈیوڑھ دا تجربہ وی کیتا اے۔ (ص۔ ۱۶۴)

Marfat.com

پنجابی ادب دی بنیاد اوہناں قدیم لوک داستاناں تے روائتیاں تے اے جیہڑیاں ماضی وچ لوکائی وچ بڑی مشہور تے مقبول سن۔ رومانی داستاناں / عشقیہ داستاناں / لوک داستاناں پنجاب ادب تے خاص طور تے لوک ادب وچ خاص اہمیت رکھ دیاں نیں۔ ایناں داستاناں نوں لوک نہ صرف پڑھدے سن۔ بلکہ ڈیریاں تے چوپالاں وچ گا کے سنائیاں جاندیاں سن۔ ایہہ طریقہ زمانہ قدیم توں چلیا آرہا اے۔ زیادہ مشہور تے مقبول لوک داستانان وچ ہیر رانجھا' سوہنی مہنوال مرزا صاحباں' پورن بھگت' سسی پنوں تے یوسف زلیخا ذکر دے قابل نیں۔

ایہہ لوک داستان عام طور تے نظمایاں گیاں نیں۔ تے ایناں نوں پنجابی دے مشہور شاعراں اپنے مخصوص انداز نال نظمایا اے۔ بے شمار شاعراں دے نظماؤں توں ایناں عشقیہ' داستاناں دی اہمیت دا پتہ چلدا اے۔ ایناں تمام عشقیہ تے لوک داستاناں وچ ہیر رانجھے دے قصے نوں بڑی اہمیت شہرت تے مقبولیت حاصل اے۔

ہیر رانجھے دی لوک داستان نوں فارسی وچ شہنشاہ اکبر دے دور وچ دیات خاں کولابی ہوراں لکھیا۔ ایس توں بعد ایس قصے نوں اکبر دور دے اک ہور شاعر دمودر داس دمودار نے پنجابی وچ لکھیا۔ بعد وچ فارسی دے مشہور شاعر سعیدی ہوراں فارسی وچ لکھیا۔ پنجابی زبان وچ ایس قصے نوں نظماؤن والیاں وچ احمد کوی' مقبل' وارث شاہ' احمد یار' محمد شاہ' چراغ اعوان' فضل شاہ' مولا بخش کشتہ' سائیں اللہ دتہ ارائیں' محمد دین سوختہ' جوگ سنگھ تے دائم اقبال دائم دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ پر سب توں زیادہ شہرت تے مقبولیت ہیر وارث شاہ نوں نصیب ہوئی اے۔ چونویاں قصیاں داویرواپیش خدمت اے۔

قصہ ہیر رانجھا:- ہیر تے رانجھے دے قصے دادور مغلیہ دور توں کجھ سال پہلوں دا اے ایہہ قصہ جھنگ دے سردار چوچک دی دھی ہیر (اصل ناں عزت بی بی) تے تخت ہزارے (ضلع سرگودھا) دے چوہدری موجو دے چھوٹے پتر دھیدو رانجھا دے عشق دی داستان ایں۔ باپ دا لاڈلا پتر ہون پاروں رانجھا واہی وچی دے کم توں اکا واقف نہیں سی۔ جدوں والد فوت ہو گیا تے بھائیاں دے حسد تے بھرجائیاں دے طعنیاں توں تنگ آ کے گھر نوں چھڈ دتا۔ ہیر دے حسن جمال دی تعریف سن کے جھنگ ول ٹر پیا۔ رستے دیاں مشکلاں تے اوکڑاں جھل کے ہیر دے وطن اپڑیا۔ پچھدا پچھاندا ہیر دیاں سہیلیاں تیک اپڑیا۔ بیلے وچ ہیر نال ملاقات ہوئی۔ دونویں پہلی نظر وچ ای اک دوجے دے عشق دے جال وچ پھس گئے۔ ہیر نے اپنے پیونوں آکھ کے رانجھے نوں مجھاں دی دیکھ بھال لئی گھر وچ ملازم رکھوایا۔ ہیر تے رانجھا اک دوجے دے نیڑے نیڑے ہوندے گئے۔ سیانیاں آکھیا اے پئی عشق تے مشک چھپایاں نہیں چھپدے اوہناں دے عشق دی گل وی لکی نہ رہی۔ جدوں عشق دی گل عام ہو گئی۔ ہیر دیاں ماپیاں مزید بدنامی توں بچن لئی رانجھے نوں گھروں کڈھ دتا تے ہیر دی شادی رنگ پور دے سردار سیدے کھیڑے نال زبردستی کر دتی۔ رانجھا جوگی دا بھیس وٹا کے رنگ پور چلا جاندا اے۔ رانجھے دی ملاقات ہیر نال ہو جاندی اے۔ سیدے کھیڑے دی کنواری بہن سہتی ہیر تے رانجھے دی رازدار بن جاندی اے۔ سہتی آپوں وی مراد دے عشق وچ پھسی ہوئی سی تے اوس نوں حاصل کرن لئی بے چین تے بے قرار رہندی سی۔ ہیر نوں جھوٹھی موٹی دا سپ لڑایا جاندا

Marfat.com

اے۔ رانجھے نوں ہیر دے علاج لئی گھر بلایا جاندا اے علاج دے سلسلے وچ رانجھے ہیر تے سہتی اک بند کمرے وچ رہندے نیں۔ رانجھے کندھ وچ سنھ لائی ادھر مراد بلوچ آگیا۔ سہتی مراد نال ٹر گئی تے رانجھا ہیر نوں لے کے نس گیا رستے وچ ہیر تے رانجھا پھڑے گئے۔ اوہناں دا قصہ قاضی دی عدالت وچ پیش کیتا گیا۔ ہیر نوں کھیڑیاں دے حوالے کر دتا گیا۔ تھوڑی دیر بعد راجہ عدلی دی نگری وچ اگ لگ گئی۔ قاضی محسوس کیتا پئی ہیر رانجھے دے مقدمے دا فیصلہ غلط ہون پاروں نگری تے عذاب آگیا اے۔ قاضی نے دوبارہ ہیر نوں رانجھے دے نال جان دی اجازت دے دتی۔ ہیر دے وارثاں رانجھے نوں برات لیاؤن لئی آکھیا۔ رانجھا ہیر دے وارثاں دے چکر وچ آگیا اوہ برات لیاؤن لئی تخت ہزارے چلیا گیا۔ بعد وچ ہیر نوں زہر دے دتی گئی۔ جدوں رانجھے نوں ایسی گل دا پتہ چلیا تے ہیر دے غم وچ اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ انج دوناں عشق وچ سچے عاشقاں صادقاں آر اپنی جان دا نذرانہ دے کے عشق داناں اچا کیتا۔

قصہ مرزا صاحباں - پنجابی قصیاں تے لوک داستاناں وچ "مرزا صاحبان" دے قصے نوں وی بڑی اہمیت تے شہرت حاصل اے۔

مرزا ضلع فیصل آباد تحصیل جڑانوالے دے پنڈ دانا باد دے کھرل خاندان دے زمیندار دا پتر سی۔ اوہ اپنے نانکیاں دے گھر رہندا سی۔ بچپن وچ پنڈ دی مسیت وچ پڑھدا ہوندا سی۔ ایتھے اوس نوں اپنی ماجے دی دھی صاحباں نال پیار ہو گیا۔ صاحباں کھیوا خان (کھیوا ضلع جھنگ دا مشہور پنڈ اے) دی لاڈلی دھی اے۔ صاحباں دے ماپیاں نوں جدوں مرزا صاحباں دے پیار دا پتہ چلیا تے اوہناں نے صاحباں نوں مکتب توں اٹھالیا تے مرزے نوں اپنے ماپیاں دے گھر دانا باد وچ بھیج دتا۔

صاحباں جدوں جوان ہو گئی' صاحباں دے ماپیاں نے اوس دی منگنی چدھڑ قبیلے دے اک گھبرو جوان طاہر خان نال کر دتی۔ جدوں صاحباں دا ویاہ ہون لگا تے مرزے نوں ویاہ بارے پتہ لگ گیا۔ مرزا اپنی بھین چھتی دے ویاہ دی تقریب نوں وچکار چھڈ کے اپنی تیز رفتار تے سوہنی گھوڑی "بکی" تے سوار ہو کے کھیوے اپڑیا۔ مرزے نے اپنی پھوپھی بیبو دے گھر قیام کیتا۔ جدوں صاحباں دی برات پنڈ وچ اپڑ گئی مرزا ویاہ دی رات نوں صاحباں نوں اپنی گھوڑی تے بٹھا کے نس گیا۔ رستے دیاں اوکڑاں مشکلاں تے بے آرامی پاروں نیندر نے اوہناں تے غلبہ پالیا۔ اوہ ویران تھاں تے اک جنڈ دے رکھ ہیٹھاں بیٹھ گئے۔ مرزا صاحباں دے پٹاں تے سر رکھ کے سوں گیا۔ اینوں نوں صاحباں دے ویرتے باپ اوتھے اپڑ گئے۔ صاحباں نے مرزے دے تیر کمان ایس ڈر پاروں لکا چھڈے پئی کدھرے اوہ اوس دے والد تے بھرا واں نوں مار نہ دیوے۔ صاحباں نے مرزے دے تیر کمان نوں جنڈ دے رکھ تے لٹکا دتا۔ اینے نوں صاحباں دے باپ تے ویراں نے مرزے تے صاحباں تے حملہ کر دتا۔ صاحباں دیاں ویراں تے انگاں ساکاں نے نہتے مرزے تے زبردست حملہ کیتا تے اوس نوں تھاں تے ای مار دیتا صاحباں مرزے نوں بچاندی ہوئی آپ وی مر گئی۔

مرزا صاحباں دے ایسی عشقیہ قصے / لوک داستان نوں سب توں پہلوں پیلو نے لکھیا۔ ایس توں بعد انیکاں شاعراں نظمایا جنہاں وچوں حافظ برخوردار' محمد بوٹا' میاں محمد بخش' چراغ دین' منشی خواہش علی' میاں محمد دین دلاوری' حشمت شاہ' جیون خان مخدوم' میراں شاہ جالندھری' محمد شاہ'

Marfat.com

مستری مولا بخش، میاں شیر محمد، مولا شاہ مجیٹھوی، بھگوان سنگھ معراجیا، دائم اقبال دائم، مرزا نذیر احمد اختر، صوفی شیر محمد، حکیم اللہ بخش، محمد الدین حکیم، چراغ دین تے استاد مولا بخش ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نیں۔

قصہ سوہنی مینہوال سوہنی مینہوال قصے دا شمار پنجابی ادب دے مشہور قصیاں / لوک داستاناں وچ ہوندا اے۔ ایس دی مشہوری تے مقبولیت دا اندازہ ایس گل توں وی لایا جا سکدا اے پئی پنجابی زبان تے ادب دے انیکاں مشہور شاعراں ایس قصے نوں بڑے سوہنے سادہ تے اپنے مخصوص تے نویکلے انداز وچ پیش کیتا اے۔ ایس عشقیہ داستان / لوک داستان / قصے نوں انیکاں شاعراں نظمایا جنہاں چوں ہاشم شاہ، احمد یار، قادر یار، میاں محمد بخش، محمد بوٹا گجراتی، چراغ دین، خیر محمد تے دائم اقبال دائم دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایس قصے دے حوالے نال سب توں زیادہ شہرت سید فضل شاہ (۱۸۲۷ء توں ۱۸۹۰ء تیک) ہوراں نوں حاصل ہوئی اے۔ پنجابی دے بعض لکھاریاں ایس قصے نوں شاہ جہاں دے دور دا قصہ قرار دتا اے پر ۶ اوی صدی دے مشہور شاعر دی کافی توں پتہ چلدا اے پئی ایہہ قصہ شاہ جہان دے دور توں بوہت پہلوں دا اے۔

بھمبور دے حکمران آدم جام نوں اوس دے دربار دے نجومیاں دسیا اوہناں دی دھی سسی دی موت عشق دے ہتھوں ہجر اوچ واقع ہووے گئی۔ آدم جام ہوراں بدنامی توں بچن لئی اپنی دھی نوں صندوق وچ پا کے قیمتی زیورات نال دریا برد کر دتا صندوق دریا وچ تردا تردا آر ہیا سی۔ دریا دے کنڈے تے دھوبی عطا محمد تے اوس دی بیوی کپڑے دھو رہے سن۔ اوہناں صندوق نوں ڈکیا تے کھولیا۔ دھوبی دے گھر اپنا کوئی دھی پتر نہیں سی۔ اوہناں سسی نوں اپنی دھی بنالیا۔ دھوبی نے سسی دی پرورش بڑی امیرانہ انداز وچ کیتی۔ جدوں سسی جوان ہوئی اوس نے اک خوبصورت تصویر ویکھی تے اوس تے عاشق ہو گئی۔ پنوں (کیچ دا شہزادہ) دی ملاقات سسی نال ہو گئی تے اوہ وی اوس دے پیار وچ پھس گیا۔ آدم جام نے وی سسی نال ویاہ کرن دا اظہار کیتا پر اوس نوں جلدی پتہ چل گیا پئی ایہہ سسی اوہو کڑی اے جس نوں اوس نے بدنامی توں بچن لئی دریا برد کیتا سی۔ آدم جام نے سسی نوں لاکھی باغ عطیے دے طور تے دتا۔ سسی دی پنوں نال شادی ہو گئی۔ جدوں پنوں دے بھرا نواں تے ماپیاں نوں پنوں دی سسی نال شادی دا علم ہویا تے اوہناں سخت ناراضگی دا اظہار کیتا۔ بھرا پنوں نوں لبھدے لبھدے مکران اپڑ گئے۔ پنوں نوں رجا کے شراب پلا دتی۔ جدوں پنوں شراب وچ مدہوش ہو گیا تے اوہناں پنوں نوں کیچ لے آندا۔ سسی نوں پنوں دے چلے جان دا جدوں پتہ چلیا تے اوہ وی مکران توں بھن لئی ٹر پئی۔ تھلاں دی تتی تے ظالم ریت تے سفر دیاں مشکلاں تے اوکڑاں پاروں جان دی بازی ہار گئی۔ ادھر پنوں نوں جدوں شراب دا نشہ لتھا تے اوہ وی سسی لئی مکران ول ٹریا۔ راہ وچ سسی دی قبر ویکھ کے اوہ وی اپنی جان دی بازی ہار گیا۔ انج دوناں نوں دائمی وصال نصیب ہویا۔

پورن بھگت پورن بھگت دے قصے دا شمار پنجابی دے قدیم طویل تے مشہور قصیاں وچ ہوندا اے۔ پورن بھگت دا قصہ ہندآنہ مت دی عکاسی کردا اے۔ ایہہ داستان کئی شاعراں نظمائی اے جنہاں چوں قادر یار، کالی داس، بالک رام، تے دولت رام دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ ایناں

Marfat.com

لکھاریاں چوں ایس قصے دے حوالے نال سب توں زیادہ شہرت قادر یار نوں نصیب ہوئی اے۔ قادر یار دا قصہ پورن بھگت اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں عوام توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ سیالکوٹ دے راجہ سالباہن دے گھر چن جہا پتر جمیاں۔ اوس داناں پورن رکھیا گیا۔ نجو میاں دے کہن موجب پورن دی پرورش ماپیاں توں دور اک وکھری تھاں تے ہوندی رہی باراں ورھیاں توں بعد پورن نوں جشن دی شکل وچ بڑیاں واجیاں گاجیاں تے ڈھول ڈھمکے نال دربار وچ لیاندا گیا۔ بادشاہ وی سدھر دے مطابق پورن نوں اپنی ماں نال ملایا جاندا اے پورن دی مترئیبی ماں (لوناں) اوس تے عاشق ہو جاندی اے۔ مترئی ماں لوناں اوس نوں گناہ دی دعوت دیندی اے۔ پر پورن انکار کر دیندا اے۔ مترئیبی ماں (لوناں) بدلہ لین لئی پورن تے دست درازی دا الزام لا دیندی اے۔ پورن دے ہتھ پیر کٹ کے کھوہا وچ سٹ دتا جاندا اے۔ باراں ورھیاں توں بعد اچن چیتی گرونا تھ جی ہوراں دا اودھروں گزر ہوندا اے اوہناں دی برکت نال پورن بھلا چنگا ہو جاندا اے۔ اوس نوں کھوہ چوں کڈھ لتا جاندا اے۔

پورن بھگت گورونا تھ دا چیلا (مرید) بن جاندا تے اوہناں نال ای رہن لگ پیندا اے۔ گورونا تھ اپنے چیلے (مرید) پورن بھگت نوں ازماؤن لئی رانی سندراں کول منگن لئی بھیج چھڈدا اے۔ رانی سندراں اوس تے عاشق ہو جاندی اے۔ رانی سندراں خود گورونا تھ کول پورن بھگت نوں منگن لئی جاندی اے۔ گورونا تھ سندراں دی مراد پوری کر دیندا اے تے پورن نوں اوس نوں دے دیندا اے۔ پر پورن بھگت سندراں رانی نوں دلوں نہیں چاہندا۔ پورن بھگت رانی سندراں نوں چھڈ کے اپنے گورونا تھ کول واپس پرت جاندا اے۔ رانی سندراں 'پورن بھگت دے فراق تے پیار وچ ناکامی پاروں محل توں چھال مار کے اپنی جان دی بازی ہار دیندی اے۔ گورونا تھ 'پورن بھگت توں ناراض ہو جاندا اے تے اوس نوں سیالکوٹ بھیج دیندا اے پورن بھگت اپنی کرامات پاروں علاقے وچ بڑا مشہور ہو جاندا اے اوس دی شہرت سن کے اوس دا والد تے مترئیبی ماں (لوناں) اولاد لئی دعا کروان اوتھے آوندی اے۔ پورن بھگت گلاں گلاں وچ لوناں کولوں اوس دے گناہ دا اقرار کروالیندا اے۔ پورن بھگت لوناں نوں پتر دی خوشخبری دیندا اے کجھ عرصہ بعد لوناں دے پتر پیدا ہوندا اے۔ جس داناں راجہ رسالو رکھیا جاندا اے۔ پورن بھگت دی انھی ماں رانی اچھراں وی اوس پتر پورن نوں ویکھن آوندی اے۔ پورن بھگت دسدا اے پئی اوہ اوس دا گواچیا ہویا پتر اے۔ پورن بھگت ایس توں بعد اپنے ماپیاں کول چلا جاندا اے۔ پر تخت تاج توں لاتعلق رہندا اے۔ اوہ ہمیشہ درویشانہ حیاتی ای گزاردا اے۔

سیف الملوک پنجابی ادب وچ سیف الملوک دے قصے نوں خاص اہمیت ایس لئی حاصل اے کیوں جو ایہہ تصوف تے معرفت وچ پیش کیتا گیا اے۔ سیف الملوک دا اصل ناں سفر العشق وی ایس نظریئے دا ثبوت دیندا اے۔ پنجابی زبان تے ادب دے مشہور صوفی شاعر میاں محمد بخش ہوراں ایس قصے نوں ۱۲۷۲ھ بمطابق ۱۸۵۵ء وچ لکھیا۔ ایسے طراں حضرت یوسف زلیخا دا قصہ وی تصوف وچ اے۔ مولوی غلام رسول عالم پوری ہوراں احسن القصص دے ناں نال ایس قصے نوں لکھ کے ادب وچ بڑا اچا مقام تے مرتبہ حاصل کیتا اے۔

Marfat.com

ملک شارستان دے باغ ارم وچ پریاں رہندیاں سن ایتھے بادشاہ داناں شہپال سی جیہڑا حضرت سلیمانؑ دا جانشین سی۔ اوہناں دی دھی بدیع الجمال خوبصورتی وچ بے مثال تے بے نظیر سی۔ مصر دا اک شہزادہ بدیع الجمال تے عاشق ہو گیا۔ اوس دی بھال وچ دیسوں پردیس جاندا اے۔ سمندری سفر وچ بے شمار اوکڑاں مشکلاں تے مصیبتاں جھلدا جھلدا اگے ودھدا جاندا اے۔ اوڑک پانی دیاں ظالم چھلاں اوس دی کشتی نوں تباہ کر دیندیاں نیں اوس دے کجھ وفادار ساتھی سمندری سفر دیاں مشکلات وچ فوت ہو جاندے نیں۔ سیف الملوک اپنے کجھ سنگیاں ساتھیاں سمیت پھر دا پھر اندا اک جزیرے وچ اپڑدا اے ایتھے دے حکمران داناں بہرام دیو ہوندا اے۔ بدیع الجمال دی مونہہ بولی بہن ملکہ خاتون ایس بہرام دیو دی قید وچ ہوندی اے۔ سیف الملوک ملکہ خاتون دی مدد نال بہرام دیو نوں ختم کرن وچ کامیاب ہو جاندا اے۔ ملکہ خاتون آزاد ہو جاندی اے۔ ملکہ خاتون سیف الملوک نوں اپنی ماں سراندیب کول لے جاندی اے۔ ایتھے اوس دی ملاقات بدیع الجمال نال ہوندی اے۔ بدیع الجمال سیف الملوک نوں ویکھ کے اوس تے عاشق ہو جاندی اے۔ بدیع الجمال اپنی دادی مہر افروز نوں اپنے والد شہپال نوں سیف الملوک نال ویاہ کرن تے رضامند کرن لئی درخواست کر دی اے اوہ کجھ چر بعد رضامند ہو جاندا اے۔ اینے نوں بہرام دیو دے سنگی ساتھی دیو، بہرام دیو دا بدلہ لین لئی سیف الموک کول قلعہ اسفند باش وچ اپڑ جاندے۔ ایہہ دیو سیف الملوک نوں قلعے چوں گرفتار کر کے بہرام دیو دے باپ ہاشم دیو کول لے جاندے نیں۔ جیہڑا اوس نوں انھے کھوہ وچ قید کر لیندا اے۔ بدیع الجمال دے والد شہپال نوں جدوں سیف الملوک دی قید دا پتہ چلیا تے اوس نے وڈے لشکر نال قلزم تے حملہ کر دتا تے ہاشم نوں گرفتار کر لتا۔ انج سیف الملوک نوں انھے کھوہ چوں رہائی مل جاندی اے۔ سیف الملوک شہپال دے ساریاں سوالاں دا صحیح جواب دیندا اے۔ ایس توں بعد شہپال دونواں نوں باغ ارم وچ لے آوندا اے تے ایتھے ویاہ کر دیندا اے۔ سیف الملوک تے بدیع الجمال دو نویں راضی خشی شارستاں آجاندے نیں تے خوشی تے خوشحالی نال حیاتی گزار دے نیں۔

احمد حسین قلعداری ہوراں دی شخصیت، فن تے فکر دے ویروے تے اوہناں دے کلام دی ونگی توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی اوہ پنجابی زبان تے ادب دے اچ پدھر دے لکھاری محقق، مورخ، نقاد، تے مترجم نیں۔ اوہناں دیاں علمی ادبی تے قومی خدمات سلاہن جوگ تے مان جوگ نیں۔ اللہ سوہنا اوہناں نوں لمیری حیاتی عطا فرمائے۔ تاں جو اوہ ملک قوم تے علم ادب دی ہور وہیری خدمت کر سکن آمین ثمی آمین۔

Marfat.com

سرائیکی شاعری

از

کیفی جامپوری

Marfat.com

سوال نمبر 1 ☆ ”سرائیکی شاعری“ دے مصنف کیفی دی شخصیت فکر تے فن تے بھر نواں مضمون لکھو؟

جواب۔”سرائیکی شاعری“ دے مصنف کیفی جامپوری دا شمار ادب دے اچ پدھر دے شاعراں‘ لسانیات دے ماہراں تے سوجھواناں وچ ہوندا اے۔ اوہناں دا کلام اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔ اوہناں دا کلام نویاں ترکیباں استعاریاں‘ تشبیہاں‘ علامتاں تے محاوریاں پاروں بڑا من کھچواں تے من کھبواں اے۔

کیفی جامپوری دا اصلی ناں محمد دلشاد اے پر ادبی دنیا وچ کیفی جامپوری دے ناں نال مشہور نیں محمد دلشار (کیفی جامپوری) ۱۹۴۶ء نوں جامپور (راجن پور) وچ پیدا ہوئے۔ ایسے پاروں اوہناں نوں کیفی جامپوری آکھیا جاندا اے۔ تعلیم مکمل کرن مگروں اوہناں شعر وادب ول توجہ کیتی۔ مزاج تے طبیعت موزوں ہون پاروں شاعری وچ جلدی مہارت حاصل کر لتی۔ کیفی جامپوری ہوراں اپنا ادبی سفر اردو توں شروع کیتا پر بعد وچ اردو دے نال نال پنجابی (سرائیکی) وچ وی طبع آزمائی کرنی شروع کر دتی۔

کیفی جامپوری ہوری اپنی تحقیقی تے تخلیقی لکھتاں پاروں ادب وچ بڑا اچا مقام تے مرتبہ رکھدے نیں۔ اوہ اچ پدھر دے نقاد‘ لکھاری‘ شاعر‘ لسانیات تے تعلیم دے ماہر متھے جاندے نیں۔ سب توں زیادہ شہرت اوہناں نوں شاعر دی حیثیت نال حاصل ہوئی۔ کیفی جامپوری ہوراں دی شخصیت فکر تے فن بارے لسانیات تے تعلیم دے ماہر ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں کیفی ہوراں دی کتاب ”سرائیکی شاعری“ دے پیش لفظ دے عنوان ہیٹھاں انج لکھیا اے۔ کیفی جامپوری کسی تعارف کے محتاج نہیں۔ وہ آج شعرائے اردو کی صف اول میں شمار ہوتے ہیں۔ ان کی ساری عمر شعروادب کی خدمت میں گزری ہے۔ دریائے سندھ کے پار کے علاقوں میں جہاں اب بھی اردو کو غیر ملکی زبان سمجھا جاتا ہے اور اس زبان کو اس طرح طوعاً کرع پڑھا پڑھایا جاتا ہے۔ جیسے کہ یہ ہم پر جبراً ٹھونسی گئی ہے۔ کیفی صاحب نے اپنی عمر عزیز کا بیشتر حصہ اس زبان کی ترویج واشاعت اور تدریس و تعلیم میں گزارا اور اپنی ہمت اور پیہم کوششوں سے گنوار اور اجڈ لوگوں کے دلوں میں اردو زبان کا وہ صحیح ذوق پیدا کر دیا کہ آج ان پتھریلی زمینوں میں جگہ جگہ گلستان ادب پھوٹ چکے ہیں اور علاقے بھر کی فضائیں اردو کے شعر و نغمہ کی موسیقت سے معمور ہیں شعر وادب کے میدان میں حضرت کیفی نے اپنے پاکیزہ اور حسین جذبات اور قلبی واردات کو تخیل کے لطیف پردوں میں ملبوس کر کے وہ رنگ جمایا کہ محفلیں عش عش کر اٹھیں۔ جس نے بھی آپ کا کلام سنا۔ سبحانہ اللہ پکار اٹھا اور جس نے بھی آپ کا کلام پڑھا جذباتی طور پر تاثر لئے بغیر نہ رہ سکا۔ آپ نے ندرت خیال آفرینی سادہ درد و محبت اور واردات قلبی کی صحیح تصویر کشی کر کے شعر و نغمہ میں وہ رنگ بھر دیا کہ شاعری جزو پست از پیغمبری کا حق ادا کر دیا اور اس دور افتادہ سنگلاخ علاقے کی لاج رکھ لی۔ اب آپ ہی بتایئے کہ اردو کے ایسے دل دادہ ادیب کو جس کے کان تک دوسری زبانوں سے ناآشنا ہو چکے تھے اس بات پر آمادہ کرنا کہ وہ سرائیکی زبان کے شعراء کا تذکرہ ترتیب دے کس قدر مشکل تھا۔

لیکن یہاں بھی ان کی اردو کی فریفتگی اور وارفتگی کام آئی۔ میں نے دلائل کے زور سے انہیں اس بات

Marfat.com

کا قائل کر لیا کہ اردو زبان ایک موج در موج دریا کی مانند ہے۔ جس کے ماخذ وہ چھوٹے چھوٹے ندی نالے ہیں جنہیں علاقائی بولیوں کا نام دیا جاتا ہے اگر یہ چشمے اور سوتے جو ہر مل کر ندی نالے بنتے ہیں حوادث زمانہ کے ہاتھوں سوکھ گئے تو دریا کس طرح اپنی روانی قائم رکھ سکے گا۔ اردو ہماری قومی اور ملی زبان ہے۔ علاقائی زبانون کی ترقی ہماری اس قومی اور ملی زبان کی مضبوطی کی دلیل ہے۔ اس لئے سرائیکی، پنجابی، پشتو اور سندھی وغیرہ کی ترویج واشاعت در حقیقت اردو ہی کی خدمت ہے اور اس کی پابندگی کی ضامن ہے۔ کیفی صاحب قائل ہو گئے اور اس وادی پر خار میں اس انہماک سے کود پڑے کہ پورے نو سال تک اہل اردو کو ان کی خبر تک نہ مل سکی۔ اللہ تعالیٰ کا ہزار ہزار شکر ہے کہ باوجود لاکھوں دشواریوں کے وہ کامیاب اور کامران ہو کر واپس آئے ہیں اور اپنے دامن میں سرائیکی علم وادب کے ایسے گوہر نایاب بھر کر لائے ہیں جن کی مثال نہیں مل سکتی۔ ان کی بے لوث خدمت اور بے معاوضہ محنت کی بدولت سرائیکی زبان کا وہ ادب جو اب تک حیط تحریر میں نہ آیا تھا، وہ صرف سینوں میں محفوظ تھا، صفحہ قرطاس پر منتقل ہو کر حیات جاوداں حاصل کر رہا ہے" (ص ۱۴، سے ۱۶)

کیفی جامپوری ہوراں دی شخصیت فکر تے فن دے ایس مختصر جائزے توں ایہہ گل یقین نال آکھی جا سکدی اے پئی کیفی جامپوری واقعی اچ پدھر دی ادبی شخصیت نیں۔ جنہاں پنجابی (سرائیکی) ادب دے بھنڈانوں اپنی انمٹ تخلیقات نال بھر کے پنجابی ادب دا مان ودھایا اے۔

وفات۔ پنجابی (سرائیکی) زبان تے ادب دا ایہہ عظیم سیوک ۷ اکتوبر ۱۹۷۱ء نوں اللہ نوں پیارا ہو گیا۔ انا للہ وانا الیہ راجعون

سوال نمبر2 ☆ سرائیکی شاعری دا تعارف کراؤ تے تبصرہ کرو

جواب۔ "سرائیکی شاعری" کیفی جامپوری دی تخلیق اے جیہڑی بزم ثقافت ملتان نے شائع کیتی اے۔ ایہہ کتاب ۳۶۸ صفحیاں دی اے تے ایس دا سائز ۱۶X۶X۳ ۱۲۳ ایہہ کتاب "اردو" زبان وچ اے۔ کتاب دی لکھائی تے چھپائی خوبصورت اے۔

سرائیکی شاعری دے مواد اکٹھا کرن تے ایس نوں پیش کرن وچ لکھاری نوں بے شمار مشکلاں تے اوکڑاں نال دوچار ہونا پیا جس دا ذکر عرض حال (ص ۹ توں ص ۱۲) وچ کیتا اے۔ عرض حال توں بعد لسانیات تے تعلیم دے ماہر ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں کتاب تے صاحب کتاب بارے بڑی تفصیلی گل بات کیتی اے۔ کیفی جامپوری ہوراں کتاب دی تخلیق دوران آوَن والیاں اوکڑاں مشکلاں دا ویروا انج کیتا اے۔ کیفی ہوراں دی کہانی اوہناں دے زبانی سنو۔

"یہ ایک حقیقت ہے کہ آج سے نو سال پہلے جب میں نے یہ کتاب لکھنا شروع کی تھی۔ سرائیکی شاعری پر کوئی تحقیقی کام نہیں ہوا تھا۔ صرف ڈاکٹر صاحب نے ہی "ملتانی زبان اور اس کا اردو تے تعلق" کے نام سے ایک گراں قدر مقالہ لکھا تھا۔ جسے وہ اپنی مستقل تصنیف قرار نہیں دیتے ان کا کہنا ہے کہ وہ تو پی ایچ ڈی کی ڈگری حاصل کرنے کے لئے ایک تحقیقی مقالہ لکھا گیا تھا۔ یہ مقالہ ۵۰۰ صفحات پر پھیلا ہوا ہے۔ اس میں ڈاکٹر نے زبان کا صرف لسانیاتی حیثیت سے جائزہ لیا ہے۔

Marfat.com

اس کی شاعری پر انہوں نے ایک اچلتی سی نظر ڈالی ہے۔
انہی ڈاکٹر صاحب نے اس خار دار قدم رکھنے کا مشورہ دیا۔ شروع میں تو انہوں نے صرف شعرا کا تذکرہ لکھنے کو کہا پھر اس زبان کے ادب' موضوعات' اور اصاف سخن پر بھی روشنی ڈالنے کا مشورہ دیا۔ چونکہ بچپن ہی سے ایسے بزرگوں کی صحبتیں نصیب رہیں جو صحیح مذاق سخن رکھتے تھے اور سرائیکی شاعری سے بے حد محبت تھی۔
ان لوگوں کے فیض محبت سے مجھے بھی ملتانی سرائیکی سے ایک لگاؤ سا پیدا ہو گیا۔ میں نے ڈاکٹر صاحب کے فرمان کو ذوق طبع سے مناسب پا کر سر تسلیم خم کر دیا۔
میں اس غلط فہمی میں مبتلا تھا کہ اس کام کو بڑی آسانی سے سر انجام دے سکوں گا مگر جب تلاش و جستجو کے میدان میں قدم رکھا تو معلوم ہوا کہ میں اس کا اہل نہیں ہوں کیونکہ تحقیق کے لئے ایسے مزاج کی ضرورت ہے جو اس سے مناسبت رکھتا ہو۔ جو شخص پچپن (۵۵) سال کی عمر تک صرف شعر ہی کہتا رہا ہو۔ ایسے شخص کو جستجو اور تلاش سے کیا واسطہ لیکن بات سر پر آپڑی تھی اسے نبھانے کے لئے اٹھ کھڑا ہوا اس راہ میں جو دشواریاں پیش آئیں ان کا سرسری ذکر کیئے دیتا ہوں۔ تفصیل میں جانے سے آپ کو بھی کوئی فائدہ نہ ہو گا اور میرے دل کے زخم بھی پھر ہرے ہو جائیں گے خیر سنئے۔
اس زبان کا قدیم شعری سرمایہ نایاب ہو چکا ہے۔ چند مطبوعہ نسخے مل جاتے ہیں۔ ان کی تلاش میں میں نے ملتان کے تمام قدیم کتب فروشوں کی دوکانیں چھان ماریں۔ جب ان نسخوں کے قدر دان نہ رہے اور ان کی بکری بند ہو گئی تو کتب فروشوں نے ان کو بے کار سمجھ کر دکانوں کے کونوں کھدروں میں پھنک دیا۔ بڑی حفاظت کی تو گٹھڑی باندھ کر علیحدہ رکھ دیا۔ میں جب کسی دوکان پر گیا تو دوکاندار نے ان کونوں کھدروں کی شاندہی کر دی یا گھڑی لا کر سامنے رکھ دی اور کہا کہ صاحب جو کتاب درکار ہے تلاش کر لیجئے کتابوں کا کاغذ اتنا بوسیدہ ہو چکا تھا کہ ورق الٹنا مشکل ہو جاتا۔ ان کے گرد جھاڑنے سے میرا حلیہ بگڑ جاتا۔ گھنٹوں نہیں دنوں عرق ریزی کے بعد کوئی ایک آدھ نسخہ مل جاتا۔ جس کی قیمت چار آنے لکھی ہوئی تھی دوکاندار نے اس کے دو روپے وصول کیئے۔
جو قدیم مطبوعہ نسخے مل جاتے ہیں ان کے ناشر اگرچہ ملتان کے رہنے والے تھے لیکن ان کی کتابت اور طباعت آج سے سو سوا سو سال پہلے کان پور اور آگرہ میں ہوئی تھی۔ وہاں کے کاتب' اس زبان سے یکسر ناواقف تھے۔ اس لئے کتابت کی اس قدر غلطیاں پائی جاتی ہیں کہ ان کا پڑھنا مشکل ہو جاتا۔
یہاں صدیوں تک فارسی زبان کا سکہ چلتا رہا۔ ہمارے بزرگان سلف نے شعر و ادب' طب' تصوف اور کیمیا گری کے اسرار و رموز پر جو کچھ لکھا فارسی میں لکھا۔ ان موضوعات پر دو تین سو برس پہلے کسی لکھے ہوئے قلمی نسخے تو مل جاتے ہیں۔ مگر سرائیکی میں ان کی تعداد نہ ہونے کے برابر ہے۔ ان کی تلاش میں مجھے جن مشکلات کا سامنا کرنا پڑا۔ ان کا ذکر بڑا دلخراش ہے۔ مجھے ایسے ان پڑھ اور نیم خواندہ لوگوں کے پاس جا کر ان کی خوشامدیں کرنا پڑیں جن کے پاس کسی مخطوطہ کی نشان دہی کی گئی

Marfat.com

تھی۔ان میں سے بعض نے تو کتاب دکھانے سے ہی انکار کر دیا۔اگر کسی نے کوئی کتاب دکھا بھی دی تو اس سے استفاد کرنے کی اجازت نہ دی گویا میں ان سے کوئی خزانہ چھین کر لے جاؤں گا۔ان ناقدر دانوں نے کتابوں کو جس بے پروائی سے سنبھال کر رکھا ہے۔وہ میں ہی جانتا ہوں۔یقین ہے یہ نوادرات ایک دن اسی حالت میں گل سڑ جائیں گے اور کوئی بھی ان سے فائدہ نہ اٹھا سکے گا۔بعض تعلیم یافتہ اصحاب کے پاس۔ایسی کتابیں ہیں جو نایاب تو نہیں کمیاب ضرور ہیں لیکن وہ ان کو اتنی اہمیت دیتے ہیں جیسے یہ کتابیاں صرف ان ہی کے پاس ہیں۔کسی دوسری جگہ مل ہی نہیں سکتیں۔ان حضرات میں سے بعض یہ جواب دیتے ہیں کہ کتاب کبھی ان کے پاس تھی لیکن اب نہیں ہے۔چند حضرات نے اتنا اعتراف تو کیا کہ کتاب ہمارے پاس ہے لیکن صاحب اپنے تلخ تجربات کی بناء پر قسم کھالی ہے۔کہ آئندہ کتاب کسی کو نہ دوں گا۔اس باب میں مجھے اپنی ناکامی کا اعتراف ہے۔بڑے بڑے شہروں' قریہ قریہ اور گاؤں گاؤں پھرنے کے بعد بھی میں کوئی قابل ذکر مخطوطہ حاصل نہ کر سکا۔

یہ تو سنی سرمایہ شعری کی تلاش و جستجو کی بات اب تذکرہ شعرا کا ذکر بھی سن لیجئے آج تک ہماری زبان کے شعراء کا کوئی تذکرہ نہیں لکھا گیا۔انفرادی طور پر بھی بہت کم شعراء کے بسوانح حیات لکھے گئے ہیں۔میں نے اہل علم اور صاحب ذوق حضرات کی خدمت میں بے شمار خطوط لکھے لیکن کسی نے جواب دینے کی تکلیف گوارا نہ کی۔بعض شعراء کے پسماندگان اور جانشینوں سے جا کر ملا۔ان میں سے اکثر نے لاعلمی کا اظہار کیا۔ایک شاعر کے حالات دریافت کرنے کے لئے اس پیرانہ سری میں سڑک سے دور پانچ چھ میل پیدل چل کر گیا۔اس کے لڑکے ہل جوت رہے تھے۔پہلے تو انہوں نے میری طرف کوئی دھیان نہ کیا۔پھر میرے سوالوں کا جواب دیتے ہوئے کہا کہ ہاں وہ ہمارے والد تھے۔لیکن کوئی شعری سرمایہ ہمارے پاس نہیں۔میں نے پوچھا۔

آپ کے والد کا کب انتقال ہوا۔جواب دیا یاد نہیں۔میں نے کہا پھر بھی پاکستان بننے سے کتنے سال پہلے فوت ہوئے تھے۔کہنے لگے۔یاد نہیں ایک مقام پر پہنچا' شاعری کے ورثا کچھ سمجھ دار تھے بڑے تپاک سے ملے۔میں جب بر سر مطلب آیا تو چند بوسیدہ کاغذ لے آئے جو گرد میں اٹے ہوئے تھے اور اکثر دیمک خوردہ تھے۔بعض شعراء بفضل خدا بقید حیات ہیں ان میں سے میں نے اکثر حضرات کو بار بار لکھا کہ اپنے حالات و کوائف اور کلام لکھ کر ارسال کریں۔لیکن صدائے بر نخاست' الا ماشاءاللہ گنتی کے چند شعراء نے ازراہ مہربانی اپنے حالات لکھ بھیجے اور کلام بھی ارسال کیا بعض نے وعدوں پر ٹالے رکھا۔جن حضرات کے حضور میں جا کر حاضری دی ان میں سے بعض کا رویہ کچھ اس انداز کا تھا کہ میرے سوالات کا جواب دے کر مجھ پر احسان عظیم فرما رہے ہیں۔

(صفحہ ۹ توں صفحہ ۱۲ تک)

عرض حال توں بعد ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں کتاب تے صاحب کتاب بارے پیش لفظ دے عنوان ہیٹھاں بھر نویں خیالات دا اظہار کیتا اے۔اوہناں اکھیا ئی کیفی جامپوری بنیادی طور تے اردو دے شاعر نیں۔اوہناں اوس نوں سرائیکی ول پریاتے سرائیکی شاعری ول قلم چکن دی ہدایت کیتی۔اوہناں دسیا ئی کیفی ہوراں اوہناں دی گل من تے لئی پر سرائیکی شاعری دا مواد اکھٹا کرن تے ایس

Marfat.com

نوں پیش کرن وچ بڑیاں اوکڑاں تے مشکلاں دا سامنا کرنا پیا جس دا ذکر اوہناں عرض حال وچ کیتا۔ ڈاکٹر صاحب ہوراں سرائیکی زبان نوں پنجابی زبان نالوں وکھری کرن دی پوری پوری کوشش کیتی اے۔

کیفی جامپوری ہوراں کتاب نوں چار حصیاں وچ تقسیم کیتا اے۔

(۱) سرائیکی زبان (۲) آسودگان منزل (۳) ایک نیا موڑ (۴) ہمسفران غم۔ پہلے باب (حصے) وچ جیہڑیاں موضوعاں تے بحث کیتی اے اوہناں دا ویروا انج اے۔ دکنی سرائیکی، سکندر اعظم، قدیم ادب، موضوع سخن مرثیہ، منظر نگاری، اصناف سخن کافی، مثنوی، باغ و بہار ملتانی، عشقیہ مثنویاں، سیف الملوک، یوسف زلیخا، سسی پنوں، لیلیٰ مجنوں، مرزا صاحباں، گاذر نامہ، سی حرفی، ڈھولا، بارہ ماسہ، ہفت روز، ہشت پاس لوک گیت مزاحیہ لوک گیت۔ آسودگان منزل دے باب وچ جیہڑے موضوعاں تے بحث کیتی اے۔ اوہناں دی تفصیل انج اے۔ بابا فرید شکر گنج، مادھو لال حسین، دامودر داس، پیارے لال، عبری، طبیب شکوہی، نعمتی، سکندر خاں، مولوی عبدالکریم، علی حیدر، چراغ اعوان، لطف علی، جمل خاں لغاری، سچل سرمست، حافظ جمال اللہ، منشی غلام حسن شہید، سید اکبر شاہ، شادہ مراد، خواجہ فرید، مولوی گل محمد چشتی، تاج، جوگی، شاہد، احمد یار، سید، نازک، گداز، تیجے باب وچ جیہڑے موضوع لکھے گئے نیں اوہناں دے ناں ایہہ نیں۔ نوروز امام، مضطر ملتانی، فدا، عاشق ملتانی، بہار ملتانی، جندن ملتانی، خادم ملتانی، خرم بہاولپوری، فوق، اسد ملتانی شفیق، چوتھے تے آخری باب (حصے) ہم سفران غم دے سر نانویں ہیٹھاں جیہڑیاں۔ لکھاریاں دے ناں ایہہ نیں۔ شوق، یتیم، نسیم ملک، سائل، خلیق ملتانی، غلام رسول ڈڈا، جانباز جتوئی، ریاض رضوی، عاصم اچوی، صدیق طاہر، طالب، نقوی احمد صوری، سرور کربلائی، سحر رومانی، سرائیکی شاعری دی ایس کتاب تے چھپن دا سال نہیں لکھیا ہویا۔ پر کیفی جامپوری ہوراں عرض حال تے ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں پیش لفظ وچ ۳۰ جون ۱۹۶۸ء دی تاریخ لکھی اے جس توں ایہہ گوہڑ لایا جا سکدا اے پئی ایہہ کتاب ۳۰ جون ۱۹۶۸ء توں بعد ای چھپی اے۔ صاحب کتاب نے ایس کتاب دا انتساب سرائیکی دے عظیم صوفی شاعر حضرت خواجہ غلام فرید دے ناں کیتا اے۔

سوال نمبر 3 ☆ قدیم سرائیکی ادب تے نوٹ لکھو؟

یاں

کیفی جامپوری دی کتاب سرائیکی شاعری دے حوالے نال سرائیکی ادب اتے روشنی پاؤ؟

جواب – کیفی جامپوری ہوراں سرائیکی دے قدیم ادب بارے اپنی کتاب "سرائیکی شاعری" وچ لکھیا اے پئی۔

"مسلماناں دے آون توں پہلوں سرائیکی زبان تے اوس دے ادب دا کوئی نمونہ دستیاب نہیں۔ ایس وچ شک نہیں کہ اس زمانے دے لوکاں کول کوئی نہ کوئی رسم الخط ضرور ہوندا ہووے گا۔ پر زمانے دی تبدیلی پاروں ایس عہد دا کوئی تحریری نمونہ ساڈے تیکر نہیں اپڑ سکیا۔ مسلماناں دے پہلے یاں مڈھلے دور دی وی کوئی تحریر محفوظ نہیں رہ سکی جیکر اوس عہد دا ادبی سرمایہ زمانے دی اولا

Marfat.com

بدلی توں بچ گیا تے اوس دا زیادہ حصہ انگریز لے گئے آکھیا جاندا اے پئی لندن دی انڈیا آفس لائبریری تے ایفروایشن لائبریری وچ سرائیکی ادب دیاں دوبڑیاں الماریاں بھریاں ہویاں نیں جنہاں نوں اج تیک کسے نہ کھول کے وی نہیں دیکھیا۔ پر فیر وی تلاش تے جستجو نال جیہڑے نمونے مل سکے نیں پیش خدمت کیتے جاندے نیں۔

سلطان التارکین شیخ حمید الدین حاکم دا پنڈ ولہر دا ہن جیہڑا بکھر کے دے نیڑے سی۔ قاضی کبیر دے زیر کاشت سی۔ سلطان التارکین دے حواریاں مقررہ نرخ توں ودھ محصول حاصل کرن دی کوشش کیتی قاضی صاحب فکر مند ہوئے تے حضرت غوث بہاوالدین ملتانی (جنم ۵۶۲ھ وفات ۶۶۱ھ) دی خدمت وچ پہنچے تے صورت حال بیان کیتی۔ حضرت نے سفارش لئی شیخ حمید الدین حاکم کول ایہہ شعر لکھ گھلے۔

حاکم آپ ہیں حاکم آپ وچار
جے دن گاؤں سے کئی دلدر دلدر
جے دن لدھیا مندے بجھ زہار
جئیں تانگ نہ قولھا کویں لنگھی پار

ایس قصے دے جواب وچ شیخ حمید الدین حاکم ہوراں معذرت دے طور تے ایہہ لکھیا۔

حاکم آپ ہیں حکم کراہیں وچار
جنہاں اللہ منیا تے محمد نبی وچار
جنہاں تاہنگ نہ تولبھا سی بھی لٹکن پار

نورنامہ سرائیکی شاعری دے مصنف کیفی جامپوری ہوراں دسیا پئی۔ ''نورنامہ'' قدیم سرائیکی ادب دی مشہور نظم اے۔ جس نوں حافظ محمود شیرانی ہوراں ۱۰۵۴ھ دی تصنیف آکھیا اے پر ایس دے متن توں پتہ چلدا اے پئی ایہہ نظم بڑی پرانی ایں جس بارے اشارہ انج ملدا اے ؎

پنج سے سال جو گزرے آئے ہجرت باجھ رسولوں
ملاں کہے غریب وچارا کم علماواں کولوں
نیکی عمل نہ کیتم کوئی شامت نفس جہولوں
عمر گزری توں پھوں تاواں بہر لیا قبولوں

جیکر شاعر دے بیان نوں سچ من لتا جاوے تے نورنامے دا سنہ تصنیف ۶۰۰ھ توں بعد دا زمانہ ثابت ہندا اے تے اک لحاظ نال ایہہ قابل قبول وی اے کیوں جو ۷۰۰ھ دے نیڑے تیڑے ہوروی کئی نمونے لبھ جاندے نیں پر نورنامے دی زبان (جیہڑی صورت وچ ساڈے سامنے آؤندی اے) اجو کی زبان توں وکھری اے۔ ایس ویلے یعنی ۶۶۰ھ دی زبان نہیں۔ بعد دے لوکاں خاص طور تے مطابع والیاں نے زبان دا اپنے رنگ وچ رنگیا اے۔ پر ایس گل شبہ اے پئی۔

بابا فرید گنج شکرؒ حضرت مخدوم بہاؤالدین زکریا ملتانی حضرت فرید الدین گنج شکر ہوراں نوں ہر سال تحفے دے طور تے گاجراں گھلاے سن تے حضرت گنج شکر مخدوم دی خدمت وچ موسم بہار دے بیر گھلدے سن۔ کئی ورھے تیکر ایہہ سلسلہ جاری رہیا۔ اک سال مخدوم ہوراں گاجراں نہ

Marfat.com

گھلیاں تے حضرت بابا فرید گنج شکر ہوراں بیر نہ گھلے۔ موسم بہار گزر جان مگروں مخدوم ہوراں شکوہ کیتا تے حضور بابا فرید گنج شکر ہوراں فرمایا

ہتھڑیں وٹوں ہتھڑے پیریں وٹوں پیر
تساں نہ متیاں گاجراں اساں نہ متے بیر

ایس توں بعد ایس علاقے دی زبان دے دو نمونے ملدے نیں ریاست بہاولپور وچ صادق آباد دی کار داری وچ اک پرانے شہر دے تھہیہ "تن منارے" دے ناں نال مشہور نیں۔ ایس شہر داناں پتن پور سی۔ ایہہ سمراؤاں دا دار الخلافہ سی تے سمرواں دے آخری راجہ ہمیر (امر الائل) ایس تے حکومت کر دا سی اوس دا بھتیجا جس داناں کٹھا سی تے اوہ پھل وڈا (رحیم یار خاں) دا حاکم سی تے اپنی سخاوت پاروں بڑا مشہور سی۔ اوس نے اک چرن نوں جیدا ناں سوامی سی کجھ گھوڑے انعام دے طور تے دتے جیہڑے پتن توں چوری ہو گئے سن چرن نے اوس دی ہجو دے کجھ شعر لکھے جیوں۔

دھاری دھوڑا راسے جیں چرن سانکھیا
پتن پٹھیو تھیو سچ وٹایو راہ
ہمیر پورا راج نہ کسند المرا

فیروز شاہی تاریخ چوں ونگی ہمیر دی تاریخ وفات ۷۵۲ھ اے۔ ایس توں ثابت ہندا اے پئی ایہہ شعر ۷۵۲ھ توں پہلاں دے نیں اک ہور نمونہ جیہڑا شمس سراج حنیف نے تاریخ فیروز شاہی وچ لکھیا اے۔

برکت شیخ پٹھا۔ ہک مٹھا ہک کٹھا لے

یاں

برکت شیخ تھیا۔ ہک مویا ہک نہالے

حالانکہ ایہہ دونویں فقرے ملتانی زبان دے نیں۔ پر پہلا فقرہ زیادہ صحیح معلوم ہوندا اے۔ ایہہ اوس واقعے ول اشارہ اے جدوں سلطان محمد تغلق نے ٹھٹھہ تے حملہ کیتا سی پر ہمار ہون پاروں واپس پرت گیا سی۔

مخدوم جہانیاں دی ونگی

حضرت جہانیاں جہاں گشت (جنم ۷۰۷ھ) نے اپنے بھائی راجر قتال دے حق وچ فرمایا۔

اساں خوجے تساں راجے

ایہہ ملتانی زبان دا ابتدائی دور ۶۰۰ھ توں ۸۰۰ھ تیک۔

شاہ رکن الدین عالم دے عہد دے حوالے نال کلام

کیفی جامپوری موجب شاہ رکن الدین عالم دی وفات تے ایہہ شعر آکھیا گیا سی۔

ست سو پنجتر (775) سن بارہ جمادی الاول' چلونی سیواں ڈھکن چلیوں ساشاہ جلولا' شاہ رکن الدین عالم دے دادا حضور نوں پیار نال جلولا آکھیا جاندا سی۔

سرائیکی کتاباں کیفی جامپوری جیہڑیاں کتاباں دا ذکر کیتا اے اوہناں دا ویرواں نج اے۔

(۱) تحفہ (۱۰۳۲ھ) (۲) نص فرائض (۱۰۳۲ھ) (۳) انواع العلوم (۱۰۴۴ھ) (۴) معرفت

Marfat.com

الہی (۱۰۴۵ھ) (۵) خیر العاشقین کلاں (۱۰۵۴ھ) (۶) سراجی (۱۰۵۸ھ) (۷) خیر العاشقین کیفی جامپوری ہوراں موجب ایہہ کتاباں شیخ عبد اللہ لکھیاں نیں۔ ایناں دی زبان پنجابی پر ملتانی لفظاں دا بوہتا رلاا اے۔ انج لگدا اے جیویں اوہناں دی زبان تے ملتانی دا چوکھا اثر و کھالی دیندا اے۔

نص فرائض توں ونگی

(۱) صفت میمی ناں سے دیوے نہ رج کھاوے نان
گھٹ کر اکھنی دینا گھن دیسی ارمان
(۲) ایہہ مقصود کر لئے نہ اپنا دیوے ہور دلا
اے غرق نہ ہوسی اس ناں سڑ سی بھاہ
(۳) کو جھی رن نہ کیجئے کالی لمبی کالی چھوٹی
عشق برا جس اندھی کانٹریں لسی لڑنی موٹی
(۴) کو سو گندے کرے کوڑی یا ماپیو تجی
ہور الا اندر شرک آنے کوڑی گواہی ڈیسی
(۵) آکھ فقیر اکو روڑا لہسن کیا عذاب
ماس انہاندا گل کل پوسی اندر زمین خراب

انواع العلوم چوں ونگی

(۶) علام دی مس بھاری ہوسی خون شہیداں نالوں
پیش بے ادبی انہاں نہ کیجئے انہاں قرب کمالوں
(۷) کھوئی جیڈ اٹویا کھٹن حکم بعضے فرما
ٹویا کھسٹ بھرینی پانی پاک ہوے کل ما
(۸) جے متفرق پانی کڈھن صالح دو فرما
تراسی بوکھا نکتا ہوسی پھر پاکی پانی آ

سرائیکی شاعری دے مصنف کیفی جامپوری ہوراں مولوی عبد الکریم جھنگوی ہوراں دا ذکر کیتا اے۔ مولوی صاحب ہوراں دی شہرت اوہناں دی شہرہ آفاق کتاب نجات المومنین پاروں ہوئی اے۔ مولوی صاحب ہوراں معیار الایمان تے نجات دے ناں نال دو مثنویاں لکھیاں نیں۔ جیہڑیاں ہن لبھدیاں نہیں یعنی نایاب نیں۔ کیفی ہوراں دسیا اے پئی مولوی صاحب ہوراں دی کتاب نجات المومنین دی کتابت عبد اللہ ہوراں ۱۲۸۸ھ وچ کیتی اے۔ ایہہ کتاب ملتانی زبان وچ اے۔ ایس کتاب دے اہم تے مڈھلیاں مسلیاں بارے تفصیل بیان کیتی گئی اے۔ ایسی کتاب نوں پنجابی دی قدیم مثنوی قرار دتا جاسکدا اے ایس کتاب وچ فقہ حنفیہ دے دینی مسائل نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا گیا اے۔

مولوی عبد الکریم جھنگوی ہوراں دا نمونہ کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

اول ارکان اسلام دے۔ نال زبان اقرار
اللہ واحد حق نبی دل تھیں کر اعتبار

Marfat.com

فرض مسائل فقہ دے ہندی کر تعلیم
کارن مرداں امیاں جوڑے عبدالکریم
بخش الہی اوس نوں رحمت نال ایمان
وچ بہشت لقاء بھی دوزخ کنوں اماں

کیفی جامپوری ہوراں ایہہ وی دس پائی اے پئی ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں کول مولوی عبدالکریم جھنگوی ہوراں دی کتاب نجات المومنین موجود اے۔ ایس توں علاوہ اوہناں کول دوجے دینی رسالے وی موجود نیں جنہاں نوں اکو کاتب نے تحریر کیتا پر زبان وچ کجھ کجھ فرق اے۔ کدھرے کدھرے ث نوں ٹ تے رنوں ڑ تے ک نوں گ کر کے ظاہر کیتا گیا اے۔ ایناں رسالیاں وچ حفظ الایمان، درود ماہی، تسبیح تراویح، ختم خواجگان، زکوٰۃ ایمان شرک نامہ، ارشد المجالس تے پکی روٹی دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ حفظ الایمان چوں ونگی دے طور تے کجھ کلام پیش خدمت اے ؎

تمامی صفتاں چنگیاں جو کامل جل جلال
اسم جمیل تے اجم صفتاں محب حبیب کمال
کل حامد جو حمد کر یندے ازلوں ابد ہمیشاں
جو خالق نے مخلوقاں کینیاں غنیاں کل درویشاں
اسمان کل پہاڑویں نالوں میں وڈے گناہ کر یندا
بزرگ بخش تحمل لبدا مول نہیں پکڑ یندا
عجب تکبر مان نہ کیجئے کر کے نیک کمائی
کئی بلعم باعور پر بساؤ گئے کئی ایمان کھڑائی
نسخہ حفیظ ایمان دا کیتا رب تمام
برکت کلمے پاک دی دوزخ بھا حرام

مسیت نامہ کیفی جامپوری ہوراں مزید حاجی نور محمد بارے دس پائی اے پئی اوہناں رسالہ مسیت نامہ ۱۱۴۰ھ وچ تخلیق کیتا حاجی صاحب دا تعلق سکھر نال سی۔ اوہناں دا ہڈا پرانا نسخہ علامہ عتیق فکری ملتانی کول موجود اے۔ حاجی صاحب دے کہن موجب پنڈاں دے مولوی دین دیاں مڈھلیاں مسلیاں توں چنگی طراں واقف نہیں ہوندے ایس لئی بعض مولویاں نوں تے کفن دفن دے مسلیاں توں وی واقفی نہیں ہوندی۔ اوہناں رسالے دی معہ تحریر ایہوای دسی اے۔ تاں جو کم علم مولوی دین دے صحیح مسلیاں توں چنگی طراں جانکاری حاصل کر لین تے لوکائی دی صحیح رہمنائی کر سکن۔

مسیت نامہ چوں ونگی پیش خدمت اے:۔

وچ مسیتاں ملاں رہندے
گھن خلقت نوں ٹھگاں کھاندے
نہ جانن حیلہ نہ اسقاط
نہ جانن غسل کفن دی بات

Marfat.com

لیکھا چوکھا سب کجھ جانن
پر مسلے تے دل نہ آنن
ملاں قاضی بن کر بہندے
نال معزوری جاہل رہندے

نامہ ۱۱۴۰ھ وچ تخلیق کیتا حاجی صاحب دا تعلق سکھر نال سی۔ اوہناں دا بڑا پرانا نسخہ علامہ عتیق فکری ملتانی کول موجود اے۔ حاجی صاحب دے کہن موجب پنڈاں دے مولوی دین دیاں ڈھلیاں مسلیاں توں چنگی طراں واقف نہیں ہوندے ایس لئی بعض مولویاں نوں تے کفن دفن دے مسلیاں توں وی واقفی نہیں ہوندی۔ اوہناں رسالے دی معہ تحریر ایہواای دسی اے۔ تاں جو کم علم مولوی دین دے صحیح مسلیاں توں چنگی طراں جانکاری حاصل کر لین تے لوکائی دی صحیح رہمنائی کر سکن۔

مسیت نامہ چوں ونگی پیش خدمت اے:-

وچ مسیتاں ملاں رہندے
گھن خلقت نوں ٹھگاں کھاندے
نہ جانن حیلہ نہ اسقاط
نہ جانن غسل کفن دی بات
لیکھا چوکھا سب کجھ جانن
پر مسلے تے دل نہ آنن
ملاں قاضی بن کر بہندے
نال معزوری جاہل رہندے

سوال نمبر 4 ☆ تہاڈے خیال موجب کیہ سرائیکی' پنجابی زبان توں وکھری زبان ایں یاں ایہہ اکلیجہ اے؟

یاں

سرائیکی زبان دے قدیم تے جدیدی نظریے بیان کرو؟

پنجابی ادب دی تاریخ تے جھاتی پائیے تے ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی سرائیکی قدیم تے مشہور زبان اے۔ ایس دی تاریخ بارے لسانیات دے ماہراں تے مشہور محققاں تے مورخاں دے مختلف خیال نیں۔ جنہاں دا ویروا انج اے۔

اک دھڑے دے مورخ تے محقق سرائیکی نوں پنجابی زبان دی اک بولی قرار دیندے نیں۔ ایس نوں قدیم نظریہ آکھیا جاندا۔

دوجے دھڑے دے مورخ تے محقق سرائیکی نوں پنجابی زبان توں وکھری زبان قرار دیندے نیں۔ ایہہ جدید تے نواں نظریہ اکھواندا اے۔

سرائیکی زبان بارے ہر دھڑے دے مورخ تے محقق اپنے آپ نوں بالکل درست تے صحیح آکھدے نیں تے اپنے موقف تے ڈٹے ہوے نیں۔ سرائیکی دی تاریخ تے پچھوکڑ بارے لسانیات دے

Marfat.com

مور خاں تے محققاں دے خیالاں تے وچاراں دا ویروا انج اے۔

لسانیات دے ماہر مشہور مورخ تے محقق عبد الغفور قریشی ہوراں اپنی کتاب "پنجابی ادب دی کہانی" وچ پنجابی زبان دی کتھا دے عنوان ہیٹھاں آکھدے نیں۔

لہندی لہندی بولی دیس پنجابی دے راوی پاروں شروع ہو کے شمال وچ پوٹھوہار دے علاقے تیک تے اتر پچھم ول ڈیرہ اسماعیل خاں تے کوہاٹ تیک تے جنوب ولوں ریاست بہاولپور تے ڈیرہ غازی خاں تیک بولی جاندی اے۔ ملتان، مظفر گڑھ، ڈیرہ غازی خاں تے بہاولپور دے علاقے وچ لہندی بولی دے اتے سندھی دا اثر پینا شروع ہو جاندا اے تے ایہہ اثر ریاست خیر پور وچ جا کے گوڑھا ہو جاندا اے۔ ایس خطے دی زبان نوں ملتانی وی آکھیا جاندا اے۔

اج کل ملتانی بولی نوں سرائیکی آکھن دا رواج ودھ رہیا اے۔ ایس کر کے ایس ایتھے ایس لفظ دی وضاحت کرنا ضروری سمجھدے ہاں۔

سرائیکی دا لفظ سرو توں بنایا گیا اے سرو سندھی زبان وچ شمال نوں آکھیا جاندا اے۔ جس توں ایہہ مراد اے کہ شمال دی زبان نوں سندھی والیاں نے سرائیکی آکھیا اے سرو یعنی شمالی دیس کیڑا اے جو ایس دی وضاحت مرزا قلیچ بیگ ہوراں نے انج کیتی اے۔

سیرو:- سندھ جی اتر جو ملک پنجاب

حقی گل ایہہ ہے کہ جیویں جیویں پنج دریاواں دی دھرتی داناں تاریخ وچ بدل دا رہیا اوس دی مناسبت نال لوکاں نے ایتھوں دی زبان داناں وی رکھیا جدوں ایس دھرتی نوں پست سندھو جاں ہفت ہندو آکھیا جاندا سی تاں ایس دی زبان نوں ہندو جاں ہندوی آکھیا گیا۔ فصل راج ویلے ایس دھرتی داناں پنجاب پے گیا تے ایتھے دی زبان نوں پنجابی کہن لگ پئے۔ دیس پنجاب دے لکھاری اپنی زبان نوں ہندوی ہندی جاں پنجابی ای آکھدے رہے جویں۔

(۱) فرض مسائل دین دے ہندوی کر تعلیم
کارن مرداں امیاں جوڑے عبد الکریم
(نجات المومنین مصنفہ عبد الکریم)

(۲) لطف علی دے بیت ہندی دے خم مارن نال نظم دے
(سنیل نامہ مصنفہ مولوی لطف علی بہاولپوری)

(۳) ہندی بیت حمل دے یارو عالم وچ اظہار ہوے
(حمل فقیر سندھی)

(۴) بعد ازاں وچ اردو تھیے تالیف حکم صاحب صاحبانے
ھن بولی پنجابی جوریم قصے بہت پرانے
(باغ و بہار ملتانی مصنفہ قاضے امام بخش شیروی)

(۵) ہے تصحیح ترجیح کندہ حاجی برخور دارے
بلبل بستان شعر پنجابی شیر شکر اسارے
(ہیر رانجھا مصنفہ حاجی اللہ بخش ملتانی)

Marfat.com

اج دنیاوچ جنیاں وی زباناں بولیاں جار ہیا نیں اتنے ای بھاسائی سماج تے دیس نیں۔ زبان دا دیس نال سمندھ ایس گل توں ای ظاہر ہے کہ اوہداناں اوہدے دیس اتے رکھیا جاندا اے۔ جیویں پنجاب دی پنجابی، بنگال دی بنگالی عرب دی عربی، چین تے چینی وغیرہ نیں۔ جدوں پنجاب نوں سندھی لوک سرو دیس آکھن لگ پئے۔ تدوں اوہناں نے ایتھے دی زبان نوں وی سرو کی یاں سرائیکی آکھیا کیونکہ پنجاب دی دھرتی سندھ وادی دے شمالی ٹکڑے اتے مشتمل اے۔ سندھ وادی کشمیر دے پہاڑاں دے دامن توں سمندر دے ساحل تیک پھیلی ہوئی اے۔ اہدے بیٹھ لکھے ایہہ حصے کیتے جاندے نیں۔

ا۔ سرو یعنی شمالی حصہ جیہڑا کشمیر دیاں پہاڑیاں توں لے کے خیر پور ڈویژن دی آخری بر جی تیک جاندا اے۔ ایس علاقے نوں ای پنج دریاواں دی دھرتی یعنی پنجاب کہندے نیں۔ تے ایس دا دوجا ناں مرزا قلیچ بیگ نے سرودیسا اے۔

۲۔ وچولا یعنی درمیانی خطہ ایہہ شمالی حصے توں بعد شروع ہو کے حیدر آباد ڈویژن تیک جاندا اے۔ ایس خطے دی زبان نوں وچولی کہندے نیں۔ وچولی زبان ای۔ اج کل سندھی اکھواندی اے۔

۳۔ لدڑ یعنی جنوبی خطہ۔ ایہہ علاقہ حیدر آباد ڈویژن دے جنوبی حصے توں لے کے کراچی سمندر دے ساحل تیک اے ایس خطے دی زبان نوں لاڑی آکھدے نیں۔

ساڈی ایس گل نال ایہہ گل صاف ہو جاندی اے کہ پنجابی زبان دا ای دو جاناں سرائیکی اے (ص ۳۶ توں ۳۹)

تعلیم تے لسانیات دے ماہر پروفیسر عاشق رحیل ہوری پنجابی لسانیات وچ سرائیکی دے عنوان ہیٹھاں لکھ دے نیں۔ سرو امطلب ہوندا اے شمال چنانچہ سندھ والے شمال یعنی پنجاب ول بولی جان والی زبان نوں سرائیکی آکھدے نیں ایسے لئی ڈاکٹر ٹرمپ نے اپنی سندھی گرامر وچ لکھیا اے کہ سندھی زبان نوں سرائیکی کہیا جاندا اے۔ زبان دے لحاظ نال سندھ نوں تناں حصیاں وچ ونڈیا گیا اے ایہہ ونڈ انج اے۔ پہلا حصہ سرو (اتلا) یاں شمالی، دوجا وچلا تے تیجا لدڑ (ہیٹھلا حصہ) اتلے حصے وچ خیر پور ڈویژن آوندا اے۔ ڈاکٹر ٹروپ مطابق سرو والے سارے علاقے دی بولی سرائیکی نہیں ایہہ بولی اوہناں قبلیاں دی اے جیہڑے سرودے علاقے وچ کھلرے ہوے نیں۔ ایس علاقے دی اپنی زبان تے سندھی ای اے پر ایتھے دوجے نمبر تے بولی جاون والی زبان سرائیکی اے۔ اینوں سرائیکی ہندکی یاں سرائیکی لہندا آکھیا جاندا اے۔ ایہہ بولی حیدر آباد شکار پور تھرپارکر کرتے سندھ دے اتلے پاسے دی سرحدی۔ علاقیاں وچ بولی جاندی اے۔ سرائیکی تے کراچی ول وی بولی جاندی اے۔ سرائیکی دی سانجھ ملتانی تے ریاستی نال جڑدی اے۔ (ص۔ ۱۷۲)

سرائیکی زبان بارے کیفی جامپوری ہوراں دی کتاب سرائیکی شاعری وچ پیش لفظ دے سرنانویں ہیٹھاں ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوری انج آکھدے نیں۔

ملتانی زبان جھونپڑوں سے اٹھتے ہوے دھوئیں اور گندم کے آٹے کی سوندھی سوندھی خوشبوؤں میں لپٹی ہوئی ہے۔ یہ زبان مشرقی ہندوستان کی مصنوعی اور جکڑی ہوئی زبانوں کی نسبت لامحدود طور پر قدرتی اور دلکش ہے۔ یہ ایک زبان ہے جو اپنی خاردار راہ گزاروں سے محبت کرتی ہے لیکن

Marfat.com

اس کی فضا اس سحر سے معمور ہیں جو جھاڑیوں میں اگے ہوئے صحرائی پھول پیش کرتے ہیں۔ ایسے پھول جن کا سادہ اور غیر ملوث شدہ حسن بناوٹی گلدستوں کی شان و شوکت سے زیادہ دلفریب ہوتا ہے۔ اس زبان میں شعر و نغمہ ' قصہ کہانی' چیستانوں بجھارتوں اور محاوروں کا بہت وسیع ذخیرہ ہے۔ جسے ضبط تحریر میں نہیں لایا گیا۔ ملتانی زبان کا بہت بڑا خزانہ اس کے ضرب الامثال میں شامل ہے۔ اے گلدسری آف دی ملتانی لینگویج' اوبرائن مسٹر اوبرائن کے مندرجہ بالا الفاظ میں جہاں سرائیکی (ملتانی زبان کی وسعت' جازبیت اور ہمہ گیر جامعیت کا ذکر ہے وہاں اس دشوری کا بھی بعد تاسف اشارہ ملتا ہے۔ کہ اس زبان کے ادبی کارنامے ضبط تحریر میں نہ لائے جا سکیں اور اس کے شعر و ادب کا تمام تر سرمایہ حوادث روزگار کی زد میں رہا۔ ایسے حالات میں کوئی شخص اس کے شعر اور ادباء کا تذکرہ لکھے تو کیونکر لکھے اور ماضی کے دبیز پردوں کو تاریخ کے چہرے سے ہٹانے کی کوشش کرے تو کس خاص طرح پر ذہنی انحطاط کے ایسے دور میں جب لوگوں کے دلوں میں اپنی ہی زبان اپنے ہی معاشرے اور اپنے ہی شعر و ادب سے بجائے محبت کے نفرت پیدا ہو چکی ہو۔ اور غیروں کی زبان' غیروں کی ثقافت اور غیروں کے ادب سے اس درجہ لگاؤ پیدا ہو چکا ہو کہ اسے تہذیب یافتگی کا معیار اور علم کی کسوٹی سمجھا جانے لگا ہو۔ جو شخص بھی اس قسم کی جرات کرے گا دیوانہ اور قدامت پسند کہلائے گا اور حدف تنقید بنے گا۔ آفرین اور صد آفرین کہ قابل ہیں وہ چند دیوانے جو یہ سب کچھ جانتے ہوئے بھی اپنی ڈگر پر مستقل مزاجی سے چلتے جا رہے ہیں اور علم و ادب کی خدمت میں کسی طعن و تشنیع کی پرواہ نہیں کرتے۔ کیفی جامپوری ان ہی چند دیوانوں میں سے ہیں۔ جو تیز و تند آندھیوں کے باوجود اپنا چراغ جلائے رکھنے میں لگے ہوئے ہیں اور اسے بجھنے نہ دینے کا تہیہ کیئے ہوئے ہیں۔ (ص ۱۳ اور ۱۴)

ڈاکٹر مہر عبدالحق ہوراں اگے چل کے آکھدے نیں پئی سرائیکی قدیم وادی سندھ کی زبان ہے اور سندھی سے اس کا چولی دامن کا ساتھ ہے۔ وادی سندھ عہد عتیق ہی سے ہند سے بالکل علیحدہ ملک کا نام ہے۔ مہابھارت کے زمانے میں بھی اس کی انفرادیت مسلم تھی۔ کیکیہ کی سلطنت جو موجودہ سرائیکی زبان کے خطے میں قائم تھی اور سودیراؤں کی حکومت زیریں سندھ میں تھی۔ مہاتما بدھ کے تھوڑے عرصے بعد جب دلدارا شاہ ایرانی نے یہ علاقہ فتح کیا تو اس نے دو صوبہ داریوں میں تقسیم کر دیا۔ دوسری صوبہ داری یہی وادی سندھ تھی۔ جس کے باشندوں نے اپنے آپ ایک الگ صوبہ داری بناڈالی۔ گویا اس وقت بھی وادی سندھ کا کوئی تعلق ہند سے نہیں تھا۔ بلکہ یہ اس سے الگ تھلک ایک علیحدہ ملک تھا۔ اس کے بعد تھین اقوام اسی علاقے میں داخل ہوئیں تو وہ یہیں کی ہو کر رہ گئیں۔ پارتھین آئے' آریہ آئے' دردی لوگ آئے۔ کشن اور ہن اقوام آئیں تو وہ بھی اسی وادی میں قیام پذیر ہو گئیں اور پھر سے ہندوستان کے باقی حصوں میں پہنچیں راجہ داہر کہ عہد حکومت میں سرائیکی زبان کا علاقہ مشرقی پنجاب اور ہند سے قطعاً الگ رہا یہاں تک کہ لاہور کا صوبہ بھی اس سرزمین سے باہر رہا اور لاہور کی حکومت کی سرحدیں تقریباً وہی تھیں جو قدیم زمانے میں گندھارا حکومت کی تھیں۔ محمد بن قاسم کی فتح سندھ سے لے کر محمود غزنوی کے زمانے تک جو تقریباً سوا تین سو سال کا عرصہ ہے۔ یہ علاقہ عربی اور فارسی بولنے والوں کے زیر اثر رہا۔ اور یہاں کی زبان نے

Marfat.com

ایک نئی کروٹ لی اور ایک پر پیچ قسم کی زبان وجود میں آگئی جس میں فارسی اور عربی کے الفاظ بکثرت تھے۔ اس زبان کو مختلف اوقات میں مختلف ناموں سے موسوم کیا جاتا رہا ہے۔ ملتان اور اس کے نواح میں اسے ملتانی کا نام دیا گیا ہے بہاولپور کے علاقہ میں اسے بہاولپوری کہا گیا اوچ میں دار العلوم قائم ہوا تو اس زبان کو اچی کا لقب دیا گیا۔ بلوچی اور پشتو بولنے والی اقوام نے اسے ہندکو کہہ کر پکارا جاٹوں کی زبان ہونے کے لحاظ سے اسے جٹکی' جگدانی اور بھٹیالی کہا گیا۔ لاڑو (جنوب) کے لوگوں کے نزدیک سرداروں اور شمال والوں کی تہذیب یافتہ زبان تھی۔ اس لئے انہوں نے اسے سرائی اور سرائیکی کا نام دیا۔ ملتانی کا لفظ سب سے پہلے آئین اکبری میں استعمال ہوا۔ ابو الفضل نے ہندوستان کی مختلف تیرہ زبانوں کا ذکر اس طرح کیا ہے۔

دہلوی' بنگالی' ملتانی' ماروازی' گجراتی' تلنگی' ہرشٹی' کرناٹکی' سندھی' افغانی' شال' بلوچستانی اور کشمیری

اس فہرست میں جہاں بلوچستانی کے نام سے بلوچی زبان کا ذکر ملتا ہے جو آج بھی بول چال کی زبان ہے آگے نہیں بڑھی وہاں پنجابی کے نام کی کوئی بولی نہیں گنوائی گئی گویا پنجابی کا لفظ جس زبان کے لئے استعمال ہوا ہے۔ وہ اکبر کے زمانے سے بھی بہت بعد کا حادثہ ہے اور سرائیکی (ملتانی) سے بالکل الگ تھلگ اور مختلف زبان ہے

(ص ۱۷ سے ۱۹ تک)

کیفی جامپوری ہوراں اپنی کتاب سرائیکی شاعری وچ "سرائیکی زبان" دے عنوان ہیٹھاں انج لکھیا اے یہ بہت قدیم زبان ہے۔ اس قدیم زبان کا نام کیا تھا؟ ہم اس کے متعلق کچھ نہیں جانتے۔ آریاؤں کے یہاں آنے کے بعد کسی نے اسے "یسن دب" کہا۔ کسی نے درچڈا (اپ بھرنش) اور کسی نے اس کا نام "ادھ ناگری" رکھا۔ مسلمانوں کی آمد پر اس زبان کا موجودہ علاقہ حکومت سندھ کے ماتحت رہا۔ مسلمان مورخین اور سیاحوں نے اسے سندھی سمجھا چنانچہ بشاری مقدسی ۷۵ ۲ھ کے قریب ملتان آیا تو یہاں فارسی کو مروج پایا مشہور مورخ مسعودی لکھتا ہے کہ سندھ میں ایک خاص زبان بولی جاتی ہے۔ جو ہندوستان کی دوسری زبانون سے جدا ہے۔ منصورہ کے تاجر سندھی اور عربی میں اپنا کاروبار چلاتے ہیں۔ اصطخری کا بیان ہے کہ ملتان کے لوگ فارسی اور سندھی زبان بولتے ہیں۔ اسی طرح کی زبان منصورہ میں بولی جاتی ہے ابن حوقل نے لکھا ہے کہ منصورہ ملتان اور دوسرے ؟شہروں میں عربی اور سندھی بولی جاتی ہے۔

پیر حسام الدین راشدی سندھی ادب میں لکھتے ہیں جہاں تک سندھ کا تعلق ہے۔ یہاں کی عام بول چال کا نام درچڈا بتایا جاتا ہے اس سے چار بولیاں پیدا ہوئیں۔

(۱) وچولی..... جو وسط سندھ میں بولی جاتی ہے۔

(۲) سرائیکی یا سریلی..... جو سندھ کے مشرقی حصے میں بولی جاتی ہے جس میں بہاولپور کا علاقہ بھی شامل ہے۔

(۳) تھریلی..... جو تھرپارکر کے علاقہ میں بولی جاتی ہے۔

(۴) پچھیلی..... جو کچھ اور کاٹھیاواڑ کے علاقہ میں رائج ہے۔

۱۱ویں اور ۱۲ویں صدی کے شعرا نے اسے ہندی کا نام دیا ہے۔ چنانچہ مولوی عبد الکریم نے اپنی

Marfat.com

مثنوی ''نجات المومنین'' (سن تصنیف ۱۰۸۰ء) میں لکھا ہے۔

؎ فرض مسائل فقہ دے ہندی کر تعلیم
کارن مرداں موضاں جوڑے عبد الکریم

مولوی لطف علی اپنی مشہور مثنوی (سیف الملوک) سن تصنیف ۱۱۹۵ھ میں کہتے ہیں۔

؎ ہندی بیت حمل دے یارو عالم وچ اظہار ہوے

ابو الفضل حلامی نے اس کا نام ملتانی لکھا ہے۔ ملاحظہ ہو آئین اکبری' مطبوعہ مطبع نولکشور لکھنو ص ۴۹
زبانہا موجودہ دور کے محقق سید سلیمان ندوی مرحوم اپنے ایک مضمون میں جو سہ ماہی رسالہ ''ہندوستانی'' آگرہ میں شائع ہوا تھا لکھتے ہیں۔

معاصرانہ شہادتوں کی بناء پر ماننا پڑے گا کہ عربی اور فارسی کا میل جول بھاشاؤں کے ساتھ ملک کے جس حصے میں پہلے ہوا وہ سندھ تھا جس کی حدود اس زمانے میں ملتان سے لے کر بھکر اور ٹھٹھہ کے ساحل تک پھیلی ہوئی تھیں۔ اس زمانے میں ایران ترکستان اور خراسان سے آنے والا صرف یہی ایک راستہ تھا۔

سید صاحب مرحوم ایک اور جگہ پر فرماتے ہیں کہ عربی اور فارسی سب سے پہلے ہندوستان کی جن زبانوں سے مخلوط ہوئی وہ سندھی اور ملتانی تھیں۔ اس کے بعد پنجابی اور پھر اس کے بعد دہلوی کریریسن سے لے کر دور حاضر کے تمام ماہرین لسانیات مثلاً ڈاکٹر سدھیشور ورما' ڈاکٹر شوکت سبزواری' عین الحق فرید کوٹی ڈاکٹر سہیل بخاری' اور دوسرے حضرات اپنے لسانیاتی اور تحقیقی مضامین میں اسے ملتانی زبان کے نام سے یاد کرتے ہیں۔ خود اس زبان کے محقق ڈاکٹر مہر عبد الحق نے اردو زبان اور ملتانی زبان کا تعلق کے عنوان سے مقالہ لکھ کر پی ایچ ڈی کی ڈگری حاصل کی ہے اور اپنی تحقیق سے ثابت کیا ہے کہ موجودہ اردو سے سالہا سال پہلے مقامی' علاقائی زبان عربی فارسی اور دوسری زبانوں سے متاثر ہو کر اپنی ہیئت بدل چکی تھی جسے مسلمان حکمرانوں نے اپنا لیا تھا اور ایک وقت ملتانی زبان دکن تک پھیل چکی تھی۔

ملتانی کے علاوہ اس کے اور بھی بہت سے نام ہیں کسی زمانہ میں اسے اوچی کہتے تھے بہاولپور کے لوگ اسے بہاولپوری کہتے ہیں۔ سندھ کے بالائی حصے میں اس کا نام سرائیکی ہے۔ جاتکی' جگدالی' ہندکو' ویرے وال بھی اس کے نام ہیں۔ علاقائی قید سے آزاد کرانے کے لئے بزم ثقافت نے اس کا نام سرائیکی مقرر کیا اور آج یہ زبان اسی نام سے مشہور ہے۔ ہر پڑھا لکھا اسے سرائیکی کہتا ہے۔ مغربی پاکستان کی حکومت نے بھی سرائیکی کو ایک علیحدہ علاقائی زبان تسلیم کر لیا ہے۔ آج کل یہ زبان پاکستان کے اضلاع ملتان' مظفر گڑھ' ڈیرہ اسماعیل خاں' ڈیرہ غازی خاں' سابق ریاست بہاولپور اور سندھ کے بالائی حصے میں بولی جاتی ہے۔ بلوچستان اور افغانستان میں بسنے والے ہندو بھی یہی زبان بولتے ہیں تازہ اعداد و شمار کی رو سے یہ ایک کروڑ ستر لاکھ آدمیوں کی مادری زبان ہے۔ اس حیثیت سے یہ آج بھی مغربی پاکستان کی علاقائی زبانوں میں سب سے بڑی زبان ہے۔

اس زبان کی موجودہ شکل و صورت وہ نہیں جو ابتداء میں تھی۔ یہ صدیوں کی منازل طے کر کے ہم تک پہنچی ہے۔ اگرچہ اس کے قدیم خدوخال ہماری نظروں سے اوجھل ہیں۔ تاہم آج بھی اس کے

Marfat.com

بہت سے الفاظ دراوڑی نسل کی زبانوں مثلاً دراوڑی تلگو' ملیالم' تامل حساب کہ عین الحق فرید کوٹی نے اپنے مضمون وادی سندھ میں دراوڑی کے اثرات میں لکھا ہے۔ ملاحظہ فرمائیں:۔

"بر صغیر پاک و ہند کی قدیم زبانون کی تجزیہ سے معلوم ہوتا ہے کہ آریوں کی آمد سے پہلے اس ملک میں تین زبانیں موجود تھیں' اول پہاری جسے تبتی اور برمی کہتے ہیں یہ لداخ سے شروع ہو کر بر صغیر کے شمالی سلسلہ کوہ کے ساتھ ساتھ ہوتی ہوئی برما' سیام اور ہند چینی تک چلی جاتی ہے اس میں لارخ' کماؤں' نیپال اور ناگا قبائل کے علاقہ شامل ہیں۔ زبانوں کے اس گروہ نے زیر غور زبانوں پر کوئی اثر نہیں ڈالا۔ گو لغوی سرمایہ میں کوئی کوئی لفظ اس زمرہ کا بھی آجاتا ہے لیکن لسانیاتی مطالعہ میں اسے کوئی اہمیت نہیں دی جاسکتی۔ دوسری زبان منڈا گروپ سے تعلق رکھتی ہے۔ یہ وسطی ہند میں بسنے والے کول سنتھال اور بھیل دراوڑوں کی آمد سے بھی پہلے بر صغیر میں آباد تھے۔ آج تک یہ لوگ جنگلوں اور ویرانون میں رہتے ہیں ان کی زبان پر کسی غیر زبان کا اثر نہیں پڑا سنتھال' منڈاری زبان بولتے ہیں اس زبان کے درج ذیل الفاظ آج بھی سرائیکی میں مروج اور مستعمل ہیں۔

رشتے نانا' نانی' پھوپھا' پھپھی' سالا' سانڈھو' موسی یا ماسی

نباتات ببول' بکائن' بوہڑ' دھتورا' نم یا نیم

لباس چادر' دھسا' مہنگا

(صفحہ ۲۳ سے صفحہ ۲۸ تک)

کیفی جامپوری ہوراں اگے چل کے اپنی کتاب سرائیکی شاعری وچ دکنی اور سرائیکی دے عنوان ہیٹھیاں لکھدے نیں۔

جب ہم دکنی زبان کے قدیم سرمایہ الفاظ پر نظر ڈالتے ہیں اور اس میں سرائیکی کے بے شمار ایسے الفاظ ملتے ہیں جو اگرچہ آج دکنی اردو میں مروج نہیں مگر سرائیکی میں آج تک مستعمل ہیں تو مندرجہ بالا نظریئے کو بڑی تقویت ملتی ہے (صفحہ نمبر ۳۳)

کیفی جامپوری فیر آکھدے نیں پئی

"آب و ہوا اور طرز معاشرت کے اختلاف اور لہجے کی تبدیلیوں سے اس زبان نے مختلف علاقوں میں مختلف صورتیں اختیار کر لیں۔ لوگوں نے ان صورتوں کو سندھی ملتانی' سرائیکی' پنجابی' ہریانی اور برج کے علاقائی نام دے دیئے۔ اقدار زمانہ سے یہ زبانیں ایک دوسرے سے دور ہوتی چلی گئیں اور آج ان سب کی اپنی اپنی جگہ ایک علیحدہ لسانی حیثیت قائم ہو گئی ہے البتہ سرمایہ الفاظ' آہنگ اور مزاج کے اعتبار سے سندھی اور سرائیکی میں بہت گہرا رابطہ پایا جاتا ہے"

(صفحہ ۳۷ اور ۳۸)

کیفی جامپوری ہوراں موجب سرائیکی زبان نوں ایہہ وی وڈیائی حاصل اے پئی ایس دے لفظاں تے زیر' زبر تے پیش بدلن نال لفظاں دے معنے اکا بدل جاندے نیں جویں رسن (رونق ہونا) رسن (رسنا) تے رسن (رٹھ جانا) وغیرہ وغیرہ سرائیکی زبان دا رسم الخط وی وکھرا اے جس وچ سندھی زبان نالوں چھ حرف وادھو نیں جیویں ب۔ ج۔ چ۔ ڈ۔ ک۔ گ

سرائیکی زبان دے ایس ویروے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی ایس زبان بارے

Marfat.com

مور خاں تے محققاں دے دو نظریئے نے اک نوں قدیم تے دوجے نوں جدید نظریہ آکھیا جاندا اے۔ دونویں نظریاں دے حامی اپنے اپنے موقف تے ڈٹے ہوئے نیں۔ مور خاں دی بھاری اکثریت سرائیکی نوں پنجابی دا اک لہجہ قرار دیندی اے۔

اجوکے دور دے مور خاں تے محققاں دا فرض اے پئی ایس سلسلے وچ مزید تحقیق کرن تاں جے ایس لسانی جھگڑے دا حتمی فیصلہ کیتا جا سکے پئی ایہہ زبان پنجابی زبان توں وکھری اے یاں پنجابی زبان دا لہجہ اے۔

سوال نمبر 5 ☆ سرائیکی شاعری دے حوالے نال مرثیے تے چانن پاؤ؟

ادب دی تاریخ تے جھات پائیے تے ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی "مرثیہ" ادب دی مشہور تے قدیم صنف اے۔ سرائیکی شاعری وچ کیفی جامپوری ہوراں "مرثیہ" دی تعریف تے تاریخ بارے اپنے خیالاں تے وچاراں دا اظہار انج کیتا اے۔

مرثیہ مشرق تے مغرب دی ہر زبان وچ کیا گیا اے تے ہر زبان وچ ایس نوں خاص اہمیت حاصل اے۔ پر اسلامی ملکاں وچ مرثیہ بڑی حد تیکر شہیدان کربلا دے ناں نال مخصوص ہو کے رہ گیا اے۔ ایہو وجہ اے کہ ساڈا مرثیہ ایناں ساریاں اصناف مرثیہ توں وکھرا اے جیہڑا ایشیا تے یورپ دے ملکاں وچ جاری تے ساری اے ایس دا تعلق اک پوری قوم تے ایس دے مذہبی جذبیاں نال اے۔ انج ایہہ پوری قوم دی ہر من پسند صنف بن چکی اے۔ جس دی عزت ایہہ قوم مذہبی تبرک دی طراں کر دی اے۔ ایس پاروں ایس نوں اوہ روحانی حیثیت حاصل اے۔ جیڑی دنیا وچ کسے مرثیے دی صنف نوں حاصل نہیں۔

شہدائے کربلا دیاں مصیبتاں بارے سب توں پہلوں مرثیہ حضرت زین العابدین ہوراں آکھیا اے۔ کیوں جے اوہ ایناں واقعات وچ برابر دے شریک سن۔ ایس لئی اوہناں دے مرثیے وچ بھرپور اثر تے جذبہ پایا جاندا اے۔ ایناں توں بعد بنو امیہ دی حکومت دی پابندی دے باوجود بہت سارے عرب شاعراں نے ایس عظیم سانحہ تے مرثیے کہے 'ابوالاسود دوئلی سلمان بن قبہ 'کمیت 'ابو دیبل' الجمعی 'فرزدق تے دعبل وغیرہ نے بڑے بڑے اکٹھاں وچ مرثیے پڑھے تے اہل بیت نے سن کے آہ وزاری کیتی تے شاعراں نوں انعام اکرام توں نوازیا۔

ایران وچ سب توں پہلوں محتشم کاکی نے مرثیہ کہیا۔ ایس توں بعد تقریباً ہر اک شاعر نے مرثیہ لکھیا پر محتشم دے "ہفت ہند" دا جواب نہیں۔

تیسری تے چوتھی صدی ہجری وچ فاطمین مصر دے داعی سندھ توں ہوندے ہوئے ملتان پہنچے تے اوس شہر نوں اوہناں اپنی دعوت دا مرکز بنالیا۔ فرشتہ نے لکھیا اے پئی امام باقر دے زمانے وچ ملتان وچ شعیہ کافی تعداد وچ موجود سن۔ ۶ ویں تے ۷ ویں صدی ہجری وچ جدوں تاتاریاں نے حملے شروع کیتے تے بغداد نوں تباہ برباد کر دتا تے اوتھوں بچ کے نکلن والے عالم فاضل شرفا تے سید حضرات نے ملتان آن کے پناہ لئی۔ ایناں وچ زیادہ لوکی شعیہ عقیدے دے سن جنہاں دے مذہبی عقیدیاں تے ریتل نے ملتان واسیاں تے بڑا اثر کیتا۔ اج وی ملتان وچ اجیہے گھرانے موجود نیں۔

Marfat.com

جنہاں دے وڈے وڈیریاں اوس زمانے وچ شعیہ ازم نوں قبولیا سی۔ ایناں وچ اکثریت عشریاں دی سی۔ اسماعیلی شعیہ وی اتھے زیادہ اکثریت وچ سن۔

بر صغیر پاک و ہند وچ اج تیکر دو شہر تشع دے مرکز سمجھے جاندے نیں اک لکھنو تے دوجا ملتان۔ ملتان دے وڈے شعیہ عالم اکثر ملتان آندے رہندے سن۔ ملکی ونڈ توں پہلوں ملتان دے شعیہ عالماں نوں لکھنو وچ دعوت تے بلایا جاندا سی۔ عقائد دی سانجھ تے آون جان نال ایناں دوناں شہراں دیاں رسماں ریتاں رواجاں تے ریتل دا بڑا چوکھا اثر ہویا۔ جیکر اج وی ملتان دے قدیم گھرانیاں دی تہذیب ثقافت تے رسماں ریتاں دا غور نال جائزہ لینے تے سانوں لکھنو دی تہذیب تے ثقافت تے ریتل دے اثرات نمایاں وکھالی دین گے۔ سب توں وڈی گل ایہہ وے پئی لکھنو وچ سوز خوانی دی ابتدا ملتان واسیاں ای شروع کیتی سی۔ میر سودا دے زمانے وچ مرثیہ گو شاعراں وچ میاں مسکین دا ناں وی آوندا اے، جس دا ذکر سودا نے کیتا اے۔

جان گلگرائسٹ نے اردو شاعراں دا جہیڑا تذکرہ مرتب کیتا۔ سی اوس وچ میاں مسکین نوں ملتانی لکھیا اے۔

سلطان محمود غزنوی دے حملیاں نے ملتان تے تے ایس دے آلے دوالے دے علاقیاں دا امن و امان برباد کر دتا سی۔ ایس دے بعد سلطنت مغلیہ دے مڈھلے دور وچ جدوں اجے دلی دی مرکزی حیثیت بحال نہیں ہوئی سی۔ سارے ملک وچ طوائف الملوکی پھیلی ہوئی سی۔ منگولاں دے حملیاں نوں روکن والا کوئی نئیں سی۔ اس زمانے وچ ملتان دے بہت سارے لوکاں جنوبی ہند دا رخ کیتا۔ بہمنی خاندان دے شعیہ بادشاہاں نے ایناں دا بڑا آدر بھا کیتا تے ایہہ لوک اوتھے آن وسے۔ ملتانی شاعراں تے ذاکراں دا ایناں دی زبان وچ خاصا عمل دخل رہیا۔ اج وی حیدر آباد دکن، بمبئی تے جنوبی ہند دے دوجے شہراں وچ ملتان واسیاں دے محلے آباد ہوئے۔

جدوں ہمایوں ایران توں ہندوستان واپس آیا تے ملتان وچ سب توں پہلوں ٹھہریا لشکر توں علاوہ وی کئی ہور لوک اوس دے نال سن ایناں وچوں ڈھیر سارے لوکی اتھے ای رہ گئے۔ اوس سمے اتھے عزاداری شروع ہوئی۔ اج وی جس کثرت نال تعزیئے اتھے نکلدے نیں، مغربی پاکستان دے کے شہر وچ نہیں نکلدے۔ ایناں گلاں توں ایہہ گویڑ لایا جا سکدا اے پئی مرثیہ گوئی برصغیر وچ سب توں پہلوں ملتان وچ ای شروع ہوئی تے مرثیہ ایتھوں ای ملک دے دوجے علاقیاں وچ اپڑیا۔ افسوس دی گل اے پئی اوس سمے دا کوئی مرثیہ موجود نہیں۔

جیویں کہ پہلوں عرض کیتا گیا اے۔ ایس زبان دے ذاکراں نوں لکھنو آون دی دعوت دتی جاندی سی اج وی پشاور توں کراچی تیک دے علاقیاں وچ مجلس عزا ہوندیاں نیں۔ سرائیکی زبان دے ذاکراں نوں خاص طور تے دعوت تے بلایا جاندا اے۔ ایہہ زبان دو جیاں علاقائی زباناں دے مقابلے وچ شعری صلاحیتاں دے اعتبار نال زیادہ بلند مرتبہ رکھ دی اے۔

ایس زبان دے سب توں پہلے شاعر حضرت بابا فرید الدین شکر گنج نیں جیڑے ملتان دے نیڑے پیدا ہوئے یعنی ۷ ویں صدی ہجری وچ ایس زبان وچ شاعری دا رواج پے چکیا سی تے مرثیہ گو

Marfat.com

شاعراں نیں باقاعدہ مرثیہ کہنا شروع کر دتا سی۔ اوس زمانے وچ حکومتی زبان فارسی سی۔ مدرسیاں تے مسیتاں (مسجداں) وچ فارسی پڑھائی جاندی سی۔
شاعر وی ایسے زبان وچ شعر کہندے سن۔ سٹا ایہہ نکلیا پئی سرائیکی مرثیے وچ فارسی اسلوب غالب آگیا۔
ونگی دے طور تے دو شعر پیش خدمت نیں۔
فارسی۔ بابر اورر فتہ بودم بے برادر بودم۔ تاج بر سر رفتہ بودم خاک بر سر آمد
ترجمہ۔ نال بھرا دے گئی ہم بن بھرا ہن ول آئیم۔ آہا سر تے تاج جیڈا خاکاں پا ہن ول آئیم
۱۱ویں صدی ہجری تیک تے مرثیہ بڑی حد تک فارسی دے زیر اثر رہیا تے قصیدہ، مثنوی، مسدس، مخمس تے مثلث دی شکل وچ اکھیا جاندا رہیا۔ پر عام صورت ایہہ سی پئی شہیدان کربلا وچوں کے اک دی شہادت نوں منظوم کر کے اوس داناں بندیاں دفعہ رکھ دتا جاندا سی جیویں علی اکبر دی شہادت دا بند، حضرت عباس دا دفعہ، حر جدوں یزیدی فوج نوں چھڈ کے حضرت امام حسینؓ دے کول جان لگے تے عمر بن زیاد نے اوہناں نوں روکن دی کوشش کیتی دونواں وچکار جیہڑا مکالمہ ہویا ویکھو:-

حر

میں مرد شجاع تلوار دا ہاں۔ میں عاشق شہ ابرار دا ہاں
میں نوکر اوں سردار دا ہاں۔ جیڑھا بیر علم وچ وڑیا ہے
اتے نال لکھاں دے ٹریا ہے

عمر

تھی سخت توں صاف جواب نہ کر۔ اتے ٹرن وچ شتاب نہ کر
سکیں کوں مہڑیں ہاب نہ کر۔ جتھ گاڑھ شجاعت والی تھیسے
شریک تینڈا پیا شریسے

حر

میں دھوتے ہتھ شریکاں توں۔ سب دوراں تے نزدیکاں توں
رب پچھم کالی لیکاں توں۔ میڈا املوں کجھ نہیں خرچ تھیا
اتے ستامل بہشت گیا

عمر

تھی غفلت چھوڑیں ہا۔ ناں ننگ نمود کوں بوڑیں ہا
نہ جلا حسیں کوں دوڑیں ہا۔ ہوسی بعد تینڈے اے مال تیڈا
تھیسی قیدی ذال تے بال تینڈا

ہنداں تے کافیاں توں علاوہ لوک گیتاں تے سی حرفیاں دی شکل وچ وی مرثیے کہے گئے نیں نوحے تے سلام وی لکھے گئے نیں۔ اک بڑے پرانے سلام دا مطلع ویکھو۔

حجرئی شہ کربلا صدمے اٹھیدا اوہ گیا

Marfat.com

اک نوے دا نمونہ ویکھو۔

لا مہندی رنگیلا گھوٹ دے
واہ وانبا من بنایا۔ جنج تسی تے گھوٹ ترھایا
تیڈے سہرے سکدے لوتے

چوہدری نعمت رام جام پوری دی بیاض وچ اوہناں دیاں غزلاں توں اڈ حضرت امیر المومنین دا اک حمدیہ قصیدہ تے حضرت علی اکبر دا منظوم سراپا وی درج سی تے سرائیکی دے چند اک ڈوہڑے وی سن۔ ایناں وچوں اک ڈوہڑہ مینوں زبانی وی یاد اے۔ ایس وچ سیدنا امام حسین دے شیر خواری دے سمے 'ماں دی مامتا دی عکاسی کیتی گئی اے۔ ڈوہڑہ ویکھو۔

جاں سے ہاشب دھمے ہامنہ چمے ہا زہرؑ اے
متاں روپوے ڈکھ ہو پووے شالہ سو پووے واہ دائے
اے جانی ہے تے نشانی ہے تے نمانی مادا ساہے
سالہ نام رہن تے نشان فیض عام رہس ہر جائے

۱۱ ویں عیسوی وچ مرثیے دا رنگ نکھر چکیا سی ایس توں بعد نظم دے نال نال نثر وچ وی مرثیہ آکھیا جان لگ پیا۔ بڑی کھوج دے باوجود پتہ نہیں لگ سکیا پئی نثری مرثیے دا مڈھ کدوں بجھا۔ ۱۲ صدی دے مڈھ وچ سید علی حیدر ملتانی مولوی عبدالحکیم بہاولپوری' تے دوجے شاعراں نے دوہڑیاں سی حرفیاں تے منظوم داستاناں وچ معرکہ کربلا دا ذکر کیتا اے اوسے سمے وچ جنگ نامے لکھے گئے یعنی جنگ نامہ حسین' جنگ نامہ کربلا' جنگ نامہ علی اکبر وغیرہ ایہہ بھاناں تے باہمناں نوں زبانی یاد ہوندے سن۔ انیاں باہمنیاں داد عوئی سی پئی اوہناں دے وڈے وڈیرے شہیدان کربلا دی حمایت وچ لڑدے مارگئے سن۔ ایہہ لوکی ملکی ونڈ توں بعد بھارت چلے گئے سن۔

۱۳ ویں صدی دے آغاز وچ مرثیہ ٹیسی تے اپڑ چکیا سی۔ مولوی فیروز' سید حیدر علی شان' سکندر خاں غلام' فیض مشہدی' کمال خاں مگسی' سید ثابت علی شاہ ملتانی' جعفر' مائل بہاولپوری' ذاکر تے صابر ایس دور دے مشہور مرثیہ گو تے ذاکر نیں۔

۱۴ ویں صدی ہجرت وچ دبیر پنجاب مولوی غلام حیدر فدا تے عاشق گل محمد ملتانی مرثیہ گو شاعراں مرثیے دی صف نوں ٹیسی تے اپڑا دتا۔ ایس دور دے شاعراں نے فارسی دیاں ترکیباں تے اسلوب نوں اپنے اپنے انداز وچ سرائیکی زبان وچ ورتیا جس دی بنیاد ایس زبان دی لسانی ساخت تے ایس علاقے دی ثقافت تے اے۔ مثال دے طور تے ہیت دے اعتبار نال سرائیکی مرثیے نوں ایہہ فضیلت حاصل اے۔ کہ اردو مرثیے دے الٹ عربی تے فارسی دی تقلید توں بالکل آزاد اے تے اردو مرثیہ جنہوں دنیا دے بہترین ادب وچ شمار کیتا جاندا اے۔ ہئیت دے لحاظ نال عربی تے فارسی قصیدہ دی نقالی اے اوہو قصیدے دی تشبیب 'گریز' بزم تے اخیر پایا جاندا اے۔ مرثیے وچ تشبیب دی جگہ چہرے نے لے لتی اے۔ شخصیت نوں سراپا آکھیا گیا۔ رزم اوہو رزم رہی۔ قصیدے دا انت دعا تے ہوندا اے تے مرثیے دا بین۔ چہرے وچ شاعر کدی اہل بیت رسولؐ دی تعریف تے وڈیائی

Marfat.com

کردا اے تے کدی اپنی لگن دا اظہار۔ پر سرائیکی زبان دا مرثیہ گو شاعر حمد' خدا نعت نبیؐ تے منقبت علی نال مرثیے دی ابتدا کردا اے۔ ایس توں بعد واقعہ بیان کردا جس وچ رجزوی ہوندا اے تے جنگ دا نقشہ وی ہوندا اے۔

حمد خدا تے نعت نبیؐ توں بعد شاعر جدوں منقبت مرتضےٰ لکھن بہندا اے تے محبت دے چشمے پھٹن لگ پیندے نیں تے فصاحت تے بلاغت دا دریا ٹھاٹھاں مارن لگ پیندا اے۔ غلام حیدر فدا دے اک قصیدے دا رنگ ویکھو۔

مولا دی مدح خوانی دا آغاز کر دیناں۔ شہباز طبع آکھے میں پرواز کریناں
اے روح امین آتیکوں ہمراز کریناں۔ ایں سوز محبت کوں ہمہ ساز کریناں
جڑ جڑت نظم جڑ کے۔ محباں کوں ڈکھیناں
سلطان دو عالم دی مدح۔ پڑھ کے ٹھیناں

مضمون اوہ موزوں طبع زاد سناٹوے۔ گل کاری کنوں باغ نظم والا سجاڈے حبداراں کوں ایں باغ دی رج سیر کراوے۔ پھل تروڑ نذر جوڑتے گل ہار پوادے

ایں باغ نظم میڈے دا بلبل رہے شیدا
جویں جو سدا باغ تے ہر گل رہے شیدا
اے رکن رکیں کعبہ ما ایمان یا اللہ۔ یا شاہ نجف!
عاشق یزداں یا اللہ

جبریل دا استاد ہمہ دان یا اللہ۔ سر تاج سلف ناطن قران یا اللہ

ہے جوش طبع شعری دی تمہید دے کیتے
شاگرد کوں ارشاد ہو تائید دے کیتے

ایناں شعراں وچ جو حقیقت سب توں زیادہ نمایاں وکھائی دیندی اے پئی شعری محاکات اک بڑے شدید جذبیاں تے قائم نیں۔ شاعر دا قرآن ناطق' یا اللہ تے شاہ نجف نال جیہڑی عقیدت اے اوہ اوس نوں اعلیٰ تے ارفع مقام تے لے گئی اے جتھے اوہ روح الامین نوں اپنا ہم راز سمجھدا اے خاص طور تے ایہہ جذبہ شعراں وچ ہور واضع وکھالی دیندا اے جتھے اوس نے اوہناں مخصوص منظراں دی منظر کشی کیتی اے۔ جیڑے شاعر تے وارد سن۔

ایس انداز دا موجب خدا اے۔ ایس سمے دے دوجے شاعر تے بعد وچ آون والے شاعراں نے وی ایس دی تقلید کیتی اے تے نویں نویں نمونے پیش کیتے نیں عاشق ملتانی تے اوس دے استاد مضطر ملتانی آصف' کمتر تے خادم دے علاوہ عاشق ملتانی' بہار ملتانی' شوق' فوق تے غلام حسین خاں منیر ہوراں بڑا ناں پیدا کیتا اینا ں لوکاں خدا دے رنگ توں ہٹ کے وی چنگے شعر کہے نیں۔

اجو کے دور دے شاعراں نے قصیدے دی ہیت وچ تبدیلی کرن دے اچھے خاصے تجربے کیتے نیں۔ بعض فلمی دھناں تے قصیدے کہے نیں۔ بعض شاعراں تحت الفاظ سناون لئی قصیدے تے مرثیے لکھے نیں۔ (ص ۸۸ توں ۹۹)

Marfat.com

نگی دے طور تے اک قصیدے دے کجھ بند پیش خدمت نیں:-

بسم اللہ پڑھ کے شاعر ہو کلک تے امر
جلدی لکھے سطر ہووے جوبا اثر
رکھی نہ ماسلف نے باقی کوئی کسر
کل صاحب ہنر جیڑھے جو گئے گزر
رطب اللساں ہوے توڑے جو ذی قدر
شعرائے نامور میڈے جو ہم عصر
گلدستہ پیش کر توں تازہ تے تر بہ تر
بھالی جے شہ نظر پھر سوسیں بہرہ ور
سندیں دی آوے لذت اے مومنو اگر
ہو نظم یاں نثر آکھو پکار کے
یا مظہر العجائب الشمس والقمر
یا فاتح بدر! مشکل کشائی کر

غلام حیدر ہوراں جنگ خیبر دا نقشہ انج کھینچا اے رجز دے کجھ شعر ونگی دے طور تے پیش خدمت نیں:-

۔ میں مرحب مرد بہادر ہاں کوئی میڈے نال کھڑا سنگدے
اتھ طاقت کیا نبی آدم دی کوئی اتنے قدم ودھا سنگدے
میں پنجہ سخت مروڑاں دیہہ دا ہمت نال چھڑا سنگدے
اتھ شیر شغال دی ماند بھجد؛ ہسیت میڈی چا سنگدے
سے آوَن عرب تے عجم کنوں کوں کوٹ دے کو لہوں آسنگدے
ایں تھوڑی فوج دے نال محمدؐ فتح اساں تے پاسنگدے

(غلام حیدر فدا)

ایس دے جواب وچ حضرت علی مرتضیٰ دے جواب نوں غلام حیدر فدا ہوراں انج نظمایا اے۔

ہے حیدر صفدر نام مینڈا۔ میں سید حسبی نسبی ہاں
اسد اللہ غالب لقب میڈا وچ جنگ جدال دے کبسی ہاں
ڈیکھین جے زور میڈا تاں خیبر کوں ہٹا ڈیواں
اجاں وی زور ڈیکھین تاں دھرتی پلٹا دیواں
ارض وسما دے سارے طبق تھر تھرا ونجن
اکھیں سمادے طبقے۔ زمیناں تے آوَ نجن
سٹاں پہاڑ پٹ کے تاں چڑھ وچ سماو نجن
فنطحت صور والے اثر جگ تے چھاوَ نجن
عقدے کھلن اے سارے تداں تیں سفاک دے

Marfat.com

آوے لرز کے گنبد افلاک خاک تے

کیفی جامپوری موجب اصل مرثیہ او ہوائے جہڑا پرانے سمے وچ "بنداں تے دفعاں" دی صورت وچ پیش کیتا جاندا سی۔

سرائیکی شاعری دے مشہور شاعر محمد عاشق ملتانی ہوراں دا رنگ ویکھو۔ حضرت امام حسینؓ دے پتر امیر قاسم عرب دے مشہور پہلوان ارزق دے۔ چونواں پتراں نوں قتل کر دیندے نیں۔ ایس منظر نوں شاعر نے انج نظمایا اے۔ عباس حضرت امیر قاسم نوں آکھدے نیں۔

آواز مرحبا ڈتا عباس نامدار
قاسم عدو ہے سخت خبردار ہوشیار
مانند برق چمکے جڈاں تیغ آبدار
جاری ہے زبان تے یاں حیدر کرار
قائل ہے کل زمانہ جو توں خورد سال ہیں
کھاویں نہ قطرہ خوف جو حیدر دالال ہیں

ارزق آکھدا اے:-

ارزق ہویا جاں فیل دی مانند روانہ
غصے توں نظر آندا تاریک زمانہ
بھانوے نہ اوں مردود کوں پوشاک شہانہ
اولاد اہادرد ڈسے مردود دیوانہ
بن کالی گھٹا آیا جڈاں مردے مقابل
نفل ہویا عدو آ گیا ہے شہ دے مقابل

ارزق دے 'منافی النار ہون دے منظر نوں شاعر انج نظماوندا اے۔

ارزق ہویا فی النار ستر شور ہپاہا
قاسم دی دغا ویکھ کے عباس فداہا
شبیر دغا ڈیکھ کے مصروف دعاہا
قاسم نے ڈٹھا دل کے تاں میدان صفاہا
فرمایا نبی ہے میڈے داماد دی اولاد
جبریل پکارے میڈے استاد دی اولاد

ارزق دے فی النار ہون دا شور چار چوفیرے پے گیا۔ دونواں پاسیوں جنگ وچ تیزی آگئی۔ حرم ایہہ منظر ویکھ کے روون لگے تے ہنجو آں نال مونہہ دھوون لگے۔

سوال نمبر 6 ☆ مشہور سرائیکی مثنویاں بارے کیفی جامپوری دے حوالے نال تفصیلی نوٹ لکھو؟

جواب - سرائیکی مثنویاں بارے کل کتھ کرن توں پہلوں ضروری اے پئی مثنوی دی تعریف تے

Marfat.com

تاریخ بارے ذکر کیتا جاوے۔

مثنوی عربی دا لفظ اے۔ ایہہ لفظ ثنی توں نکلیا اے۔ لغوی اعتبار نال مثنوی دے معنے "دو" دے نیں۔ مثنوی شاعری دی بڑی پرانی تے مشہور صنف اے۔ ایہہ صنف راہیں تاریخی واقعات یاں رزم بزم دے حالات تے واقعات نوں سادے تے سوہنے انداز وچ پیش کیتا جا سکدا اے۔ ایس منظوم صنف دے ہر دو مصرعے آپس وچ ہم قافیہ ہوندے نیں یعنی ہر شعر دا اک وکھرا قافیہ ہوندا اے۔

لسانیات دے ماہراں تے مشہور مورخاں تے محققاں مثنوی بارے کجھ اصول مرتب کیتے نیں۔ مثنوی تخلیق کردیاں اینہاں اصولاں دی پالناں تے پابندی ضروری متھی جاندی اے۔

۱۔ مثنوی دیاں ست بحراں چنیاں گیاں نیں۔ ایس لئی مثنوی اپنا ستاں بحراں وچوں کسے اک بحر اتے لکھی جاندی اے۔

۲۔ مثنوی دے سارے شعراکو بحر وچ ہونے چاہیدے نیں۔

۳۔ مثنوی لئی شعراں دی تعداد مقرر نہیں۔

۴۔ مثنوی وچ ہر قسم دے مضمون نوں نظمایا جا سکدا اے بھاویں اوس دا تعلق عشق محبت نال ہووے بھاویں معاشی تے معاشرتی مسئلے نال تے بھاویں تصوف یاں تاریخ نال۔

۵۔ مثنوی دے تمام مصرعے فکری اعتبار نال اک دوجے نال جڑے ہوندے نیں۔ جیویں سنگلی دیاں گھریاں جڑیاں ہوندیاں نیں۔

۶۔ مثنوی وچ سارے مضمون یاں واقعات اک تسلسل نال پیش کیتے جاندے نیں۔

۷۔ مثنوی وچ واقعات یاں کردار دا آپس وچ تضاد نہیں ہونا چائیدا۔

۸۔ کردار اسم بامسمی ہونے چاہیدے نیں۔

۹۔ مثنوی وچ جھوٹھ تے مبالغہ آرائی دنے جائے۔ سچ تے حقیقت نوں بنیاد متھیا جاندا اے پنجابی دے مشہور مثنوی نگاراں وچوں مولوی غلام رسول عالم پوری مولوی احمد یار مرالوی، مولوی عبد الستار، مولوی غلام رسول قلعہ میاں سنگھ والے، سید فضل شاہ، حضرت میاں محمد بخش ہوراں دے ناں ذکر دے قابل نہیں۔ اینہاں شاعراں زیادہ تر رومانوی مثنویاں لکھیاں نیں جنہاں وچ عشقیہ داستاناں نوں سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا گیا اے۔ مثال دے طور پنجابی زبان تے ادب دے مشہور صوفی شاعر حضرت میاں محمد بخش ہوراں دی مشہور مثنوی "سیف الملوک" چوں ونگی ویکھو۔

باغ بہاراں تے گلزاراں بن یاراں کس کاری یار ملے دکھ جان ہزاروں شکر کراں لکھ واری
اچی جائے نیوں لگایا بنئی مصیبت بھاری یاراں باجھ محمد بخشا کون کرے غم خواری
غم بہتے غم خوار نہ کوئی گن گن دساں کہنیوں جس دے پچھے جنم گوایا۔ مکھ نہ دیسو دی مینوں
جو کجھ باپ میرے دکھ کردے ہے کیہ خبر کسے نوں۔ سو یو جانے قدر محمد تن من لگ دی جنہوں

سرائیکی مثنویاں بارے کیفی جامپوری ہوراں اپنی کتاب سرچکی شاعری وچ مثنوی دے سرنانویں بیٹھاں اج لکھدے نیں۔

Marfat.com

''اردو اور سرائیکی نے فارسی کے سدا بہار پھولوں سے اپنے اپنے دامن کو جی بھر کے سجایا۔ جن سے ان دونوں زبانوں کے حسن و جمال میں ایک شان دل ربائی پیدا ہو گئی۔ لیکن اظہار و بیان کی منزل میں دونوں کی راہیں الگ الگ ہو گئیں اردو نے غزل' قصیدہ' رباعی اور مثنوی کو نام اور ہیئت میں کسی قسم کی تبدیلی کئے بغیر قبول کر لیا لیکن سرائیکی میں غزل سے پہلے کافی موجود تھی۔ جس کی ہیئت ترکیبی غزل سے یکسر مختلف ہے۔ قصیدہ اس زبان میں نہ ہونے کے برابر ہے۔ اردو میں مثنوی فارسی مثنوی کی مخصوص بحروں میں کہی جاتی ہے۔ اس کے برعکس سرائیکی کے شاعروں نے اس کے لئے جدا جدا بحریں منتخب کیں اور اس کی ہیت میں خوشگوار تبدیلیاں پیدا کیں۔ موضوع کے لحاظ سے سرائیکی میں تین قسم کی مثنویاں ہیں۔

(۱) مذہبی مثنویاں (۲) عشقیہ مثنویاں (۳) متفرق مثنویاں۔

ا مذہبی مثنویاں

(۱) مولوی عبدالکریم جھنگوی جھنگ دے وسنیک سن۔ اوہناں اک فقہی رسالہ مثنوی نجات المومنین ۱۰۸۶ھ بمطابق ۱۶۷۵ء لکھیا۔ ایہہ مثنوی اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہیا اے۔

(۲) مولوی احمد یار مرالوی وزیر آباد دے قصبے سوہدرہ دے واسی سن۔ اوہ ۱۷۶۸ء وچ پیدا ہوئے تے ۱۸۴۵ء نوں فوت ہوئے۔

کتاباں -اوہناں دیاں کتاباں چوں قصہ چندر بدن' سسی پنوں' لیلیٰ مجنوں' قصہ کام روپ' قصہ راج بی بی' حاتم نامہ' جنگ نامہ' جنگ احد' تولا نامہ' وفات نامہ' کسب نامہ' اوہناں نوں سب توں زیادہ شہرت اوہناں دی مثنوی یوسف زلیخا توں حاصل ہوئی۔

(۳) مولانا غلام رسول اعوان اصل ناں غلام رسول تے تخلص غلام اے۔ مولانا صاحب ۱۲۲۸ھ نوں ضلع گوجرانوالہ دے قصبے قلعہ میاں سنگھ وچ پیدا ہوئے تے ۱۲۹۱ھ وچ فوت ہو گئے۔

کتاباں سسی پنوں توں علاوہ مثنوی یوسف زلیخا لافانی شاہکار نیں۔ ایہہ مثنوی جامی دی زلیخا والی بحر وچ اے۔

(۴) مولوی عبدالستار مولوی صاحب ضلع شیخوپورہ دے پنڈ کھاریاں والا وچ میاں مردان دے گھر ۱۸۲۳ء نوں پیدا ہوئے تے ۲۱ مارچ ۱۹۳۱ء نوں وفات پا گئے۔

کتاباں مولوی صاحب ہوراں تفسیر اکرام محمدی' عبرت نامہ بارہ ماہ' سی حرفیاں' مدح پیران پیر چرخہ رنگ رنگیلا یوسف زلیخا' قصص المحسنین لکھیاں۔ مولوی ہوراں نوں زیادہ شہرت اوہناں دے قصہ یوسف زلیخا توں حاصل ہوئی۔

(۵) سید فضل شاہ سید فضل شاہ ۱۸۲۷ء نوں سید قطب شاہ دے گھر انواں کوٹ لاہور وچ ۱۸۲۷ء نوں پیدا ہوئے تے ۱۸۹۰ء وچ اللہ نوں پیار ہو گئے۔

کتاباں سید فضل شاہ ہوراں سسی پنوں' سوہنی مہیوال' لیلیٰ مجنوں' ہیر رانجھا دے قصے لکھے۔ پر اوہناں نوں سب توں زیادہ شہرت مثنوی یوسف زلیخا توں حاصل ہوئی۔

Marfat.com

(۶) **حضرت میاں محمد بخشؒ** میاں محمد بخشؒ ۱۸۳۰ء نوں میاں شمس الدین دے گھر پنڈ کھڑی شریف ضلع میر پور، آزاد کشمیر وچ پیدا ہوئے۔ اوہ فقہ حدیث تے تفسیر دے بڑے وڈے عالم سن۔ میاں محمد بخش ۱۹۰۴ء نوں اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

کتاباں میاں محمد بخش ہوراں (۱۷) کتاباں لکھیاں جنہاں چوں قصہ مرزا صاحباں، قصہ سخی خواص خاں، قصہ سوہنی منہوال، قصہ شریں فرہاد، قصہ شاہ منصور، تے تحفہ رسولیہ دے ناں ذکر دے قابل نیں۔ اوہناں نوں زیادہ شہرت مثنوی سفر العشق سیف الملوک توں حاصل ہوئی۔ ذرا نمونہ ویکھو۔

سورج وانگ نورانی متھا نظر نہ کیتی جاوے
جے پتھر دل والا تکے اکھیں پانی آئے
جادوگر دو نین کڑی دے وچ کجلے دی دھاری
صوفی ویکھ ہوون مستانے چھڈن شب بیداری

(۷) **غلام رسول عالم پوری** غلام رسول ۱۸۴۹ء نوں ضلع ہوشیار پور دے پنڈ عالم پور وچ میاں مراد بخش گجر دے گھر پیدا ہوئے تے ۱۸۹۲ء وچ اللہ نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں نوں عربی فارسی تے پنجابی تے عبور حاصل سی مولوی صاحب اپنے کلام دی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر رہے نیں۔

کتاباں مولوی صاحب ہوراں دیاں کتاباں چوں قصہ چوپٹ نامہ، مسلہ توحید، سی حرفی، سسی پنوں، داستان امیر حمزہ احسن القصص تے یوسف زلیخا دیاں لکھتاں تخلیق کیتیاں۔ مولوی صاحب ہوراں مثنوی یوسف زلیخا نوں ۱۸۷۳ء وچ مکمل کیتا۔ اوہناں نے ایس مثنوی نوں قرآن پاک دی سورۃ یوسف توں اخذ کیتا اے۔

ونگی

جس دن آغاز قصے تے بسم اللہ دا پڑھیا
باراں سوتے نوے ہجری سال مبارک چڑھیا
سارا ماہ محرم مینوں وچ تصنیف وہایا
اج آخیر محرم من دی جاں مقصد ہتھ آیا
احسن القصص دھر نام قصے دا میں لکھیا تن واری
پورا سال ہویا تصیفے نال رہے دی واری
چھ ہزار چھیاسٹھ چھے سو بتیاں گنتی آئیاں
ناقص شعر کمال حقائق رب دیاں بے پرواہیاں
اے ناظر! کرزور ودھیرا ویکھ سخن دیاں لہراں
ایہہ گلشن بستان ارم تھیں شوق وگن وچ نہراں
پکڑ قلم بھر عشق النبا، ورقاں وچ وگائی
رخت جیل وچ سوز برہوں دے ویکھ رہن سودائی
اصل بیانوں وچ سخن دے میں نہ گل رلائی

Marfat.com

سورت یوسف دی تفسیر دی سچی گل سنائی
یا رب جو کجھ میرے کولوں خطا گئی ہوکائی
اپنے فضل کرم تھیں بخشیں نہ ہووے رسوائی
فضل کریں تے بخشیں سانوں توں ہیں بخشن ہارا
ماں پیو تے استاداں بھائیاں بخش امن چھٹکارا
سانوں فضل ترے دی یا رب! آس دلاں وچ بھاری
دے کلمہ توحید نزع وچ سانوں جاندی واری

سیفل نامہ لطف علی ہوراں سیفل نامے وچ سیف الملوک دے لافانی قصے نوں بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ نظمایاں اے۔ مولوی صاحب ہوراں ایہہ مثنوی اک سال وچ مکمل کیتی۔ ایس مثنوی دا سن تصنیف ۱۱۹۵ھ اکھیا جاندا اے۔ جس بارے مصنف آکھدا اے ۔

روز ہیں ختم تھیا دفتر سند تاریخ لکھیوے
بارھوی سخت صدی ہک پنجک چا گھیوٹے
ماہ مبارک رجب دی ستویں اے گرہ کھول کینوے
تھیا فضل اے سیفل نامہ یارو کھول اکھیوے

ایہہ قصہ کئی زباناں وچ کئی شاعراں تخلیق کیتا مثال دے طور تے ترکی وچ ۱۵۵۹ء وچ لکھیا گیا۔ ایس توں علاوہ فارسی وچ ۱۶۱۰ھ وچ جد کہ دکنی زبان وچ ۱۶۳۵ء وچ خواص دکنی لکھیا۔ بہر حال لطف علی ہوراں وی ایہہ قصہ کسے کتاب توں پڑھ کے لکھیا سی۔ جیویں کہ اوہ آکھدے نیں

لطف علی کجھ کوڑ نہ بولیا' آندس نقل کتابوں

لطف علی ہوراں نوں اپنی ایس مثنوی دیاں فنی تے لسانی خوبیاں تے بڑا مان ایں۔ جیویں ۔

رہسی لطف حیات سدا جبیں جوڑ یا سفیل نامہ
یاں

سن کر بیت لطف دے منصف کر انصاف گزر اے

لطف علی ہوراں مثنوی وچ اجہیے لفظ ورتے نیں جیہڑے ایس توں پہلوں ایس زبان وچ ورتے نہیں گئے۔

ونگی

ڈے پیغام صبا کوں سفیل روڈے تے غم کھاوے
تانگھ سجن دی غالب دل وچ پل پل سانگ چھباوے
تھی لاچار بیمار بدن شہ شوقوں قدم ودھارے
باجھوں غا پہاڑ پتھر دے اتھ کجھ نظر نہ آوے
میں مسکن مسافر دی کر غم خواری دلداری
عشق تیڈے وچ صدق سیتی میں عمر گزاری
درد مندیں کوں یار ولوں یکباری پھریں وساری

Marfat.com

نین تیڈے مدچین جویں گلناری برگ اناری
بانھے درس دیوانے دی سن زاری ویدن ساری
گھول گھتاں ڈھول اتوں لکھ واری جان پیاری

(۹) مثنوی یوسف زلیخا / عبدالحکیم مولوی عبدالحکیم ہوراں ایہہ مثنوی جھنگوی زبان وچ لکھی اے۔ ایہہ مثنوی ۱۲۱۸ھ وچ تحریر کیتی اے۔ مولوی ہوراں ایہہ مثنوی 'فارسی دے مشہور شاعر مولانا جامی ہوراں دی فارسی مثنوی یوسف زلیخانوں مکھ رکھ کے لکھی اے ایس مثنوی دیاں فنی تے لسانی خوبیاں پاروں مولوی صاحب ہوراں نوں امر حیاتی نصیب ہو چکی اے۔ مولوی ہوراں ایس مثنوی وچ اجہیے الفاظ ورتے نیں جیہڑے ایس توں پہلوں ایس زبان وچ نہیں ورتے گئے سن۔ جیویں بے تے 'عشقے دا' تساں تھیں وغیرہ

ونگی

چلو عبد الحکیماں تاں چلائیں
زلیخا دے جمن دی کل کرائیں
آہا ہک شاہ وچ مغرب زمین دے
تلے فرمان اسدے روم تاروس

عشقیہ مثنویاں پنجاب دیاں مشہور عشقیہ داستاناں وچوں قصہ ہیر رانجھا' سوہنی مہنوال مرزا صاحباں تے سسی پنوں دے قصے لافانی شہرت رکھ دے نیں۔ سرائیکی تے سندھی شاعری وچ ہیر رانجھا تے سسی پنوں نوں بڑی شہرت حاصل اے۔ پنجابی زبان تے ادب وچ عشقیہ مثنوی ہیر رانجھانوں خاص اہمیت حاصل اے۔ ایہہ حقی تے سچی گل اے پئی فارسی 'اردو' سرائیکی' سندھی تے پنجابی زبان وچ ایس طراں دیاں کئی عشقیہ مثنویاں لکھیاں گیاں نیں۔ انیاں عوامی عشقیہ مثنویاں دا ویروا انج اے۔

مثنوی ہیر رانجھا ایہہ عوامی عشقیہ مثنوی کئی زباناں وچ معمولی گھاٹے وادھے نال نظمائی گئی اے۔ ہر لکھاری / شاعر نے ایس مثنوی نوں نویاں ترکیباں' علامتاں تے محاوریاں راہیں من کھچواں تے من کھبواں بناؤن دی بھرنویں کوشش کیتی اے۔

فارسی مثنوی ہیر رانجھا فارسی زبان وچ نظمایا گیا جس دا ویروا انج اے۔

(i) مثنوی باقی کولابی (عہد عالم پناہ اکبر شاہ) (وفات ۱۵۷۹ء)
(ii) افسانہ دل پسند یراز سعید سعدی ۱۰۷۰ء
(iii) عشقیہ پنجابی یا قصہ ہیر وماہی از میتا پسر حکیم درہ[illegible] چنابی (۱۱۱۰ھ)
(iv) ہیر رانجھن' ناز و نیاز از فقیر اللہ شاہ آفرین (۱۰۲۳ھ)
(v) داستان ہیر ورانجھا از نواب احمد یار خان یکتا (وفات ۱۱۴۷ھ)
ایس داستان نوں مولوی محمد باقر ہوراں ۱۳۱۷ھ وچ لاہور توں چھپوایا۔
(vi) مثنوی عظیم الدین ٹھٹھوی (۱۲۲۴ھ)
(vii) مثنوی ضیاء الدین ضیاء (۱۲۱۵ھ)

Marfat.com

(viii) مثنوی آزاد (۱۲۱۶ھ)
(ix) مثنوی ولی محمد خاں لغاری (۷ ۲۔۱۲۲۶ھ)

اردو

(i) مثنوی ہیر ورانجھا منشی مول چند۔ منشی تلمیذ شاہ نصیر دہلوی
(ii) مثنوی ہیر ورانجھا از نجیب
(iii) مثنوی آئلہ حرارت عشق از عبدالغفور قیس

پنجابی

مثنوی ہیر رانجھا نوں پنجابی زبان تے ادب دے قدیم تے عظیم لکھاریاں شاعراں تے سوجھواناں نے نظمایا۔ جیویں

(i) ہیر رانجھا..... از گورداس بھلا
(ii) ہیر رانجھا.... گوبند سنگھ
(iii) ہیر رانجھا از احمد کوی
(iv) ہیر رانجھا از شاہ چراغ
(v) ہیر رانجھا از مقبل
(vi) ہیر رانجھا از وارث شاہ
(vii) ہیر رانجھا از افضل
(viii) ہیر رانجھا از مولا بخش کشتہ

سندھی مثنوی "ہیر رانجھا" سندھی زبان وچ نظمائی گئی جیویں۔

(i) ہیر رانجھا از حاجی احمد بخش خادم
(ii) ہیر رانجھا از سید حیدر شاہ
(iii) ہیر رانجھا از فقیر غلام حیدر
(iv) ہیر رانجھا از حمل خاں لغاری

سرائیکی سرائیکی زبان دے لکھاریاں' شاعراں تے سوجھواناں وی مثنوی ہیر رانجھانوں نظمایا اے جیویں۔

(i) ہیر رانجھا از دمودر داس اروڑہ دمودر داس جھنگ دے وسنیک سن۔ جنہاں ایہہ کہانی راجہ کھتری سکنہ بھیرہ توں سن کے لکھی سی۔ دمودر موجب ایہہ کہانی اکبر اعظم دے عہد دی دسی جاندی اے۔ سرائیکی زبان وچ ایہہ نسخہ قدیم ترین متھیا جاندا اے۔

(ii) قصہ ہیر ورانجھا ایہہ مثنوی چراغ اعوان ہوراں ۱۱۲۱ھ نوں مکمل کیتی جیہڑی ۱۳۰۱ھ ابوالعلائی سٹیم پریس آگرہ وچ شمس الدین منور الدین تاجران کتب دے آہر نال چھپوائی گئی۔ ایس کتاب وچ کافی غلطیاں نیں کیوں جو کاتب کم علم سن تے زبان توں واقف نہیں سی۔ ایہہ مثنوی وی کیسے داستان گو توں سن کے لکھی گئی جاپدی اے۔

ونگی

Marfat.com

۱۔ کر شادی شدیانے کھیڑے جنج تیار کریندے
کل سامان اسباب شادی دا پدھ کر خوب جڑیندے
۲۔ جھالے لال پلان کچا وے شتر سنگار نٹیندے
جت چلے کر ہتھ مہاراں خوب سنبھال چھسکیندے

(iii) قصہ ہیر رانجھا ایہہ مثنوی احمد دین ہوراں تخلیق کیتی جیہڑے جھنگ دے وسنیک سن لکھاری نے ایس کتاب داناں "تحفہ عشق" رکھیا۔ ایہہ مثنوی ۱۲۹۵ھ وچ لکھ گئی۔ پر حالی توڑی ان چھپی اے۔ ایہہ قلمی نسخہ مصنف نے مہر حق نواز خاں ایڈووکیٹ دے والدنوں ۱۳۳۰ھ وچ پیش کیتا۔ مصنف نے ہر عنوان نوں نویں بحر نال پیش کیتا اے تے ہر بحر دا نمبر لکھ دتا اے۔ مصنف نے ایہہ مثنوی چار مہنیاں وچ مکمل کیتی اے۔ فنی تے لسانی خوبیاں نے کلام نوں چار چن لائے ہوئے نیں۔

ونگی

نہیں وساہ حیاتی دا چھڈ جاناں ایس جہانوں
عمر ہوئی برباد اینویں ہے یاد او گالھ اسانوں
ہاں بندہ پر عیبی اے پر بخش میرے عصیاں نوں
بخش غلام حسین پیارا، طول کریں عمراں نوں
ڈے امان خزاں کنوں اس بوٹے برگ گلدنوں
وقت نزع دے کریں اسانی بھانگا بخش ایمانوں

(iv) مثنوی ہیر رانجھا (مسکین) ایہہ مثنوی مولوی نور دین مسکین ہوراں ۱۴ صدی وچ لکھی۔ مصنف ضلع مظفر گڑھ داواسی سی۔ مصنف نے رانجھے داناں رانجھن لکھیا۔ ایس توں علاوہ ہیر دے خاوند داناں نورنگ خاں کھیڑا دسیا اے۔ اوہناں ایہہ وی دسیا اے پئی جدوں ہیر تے رانجھے دا مقدمہ قاضی دے سامنے پیش کیتا گیا۔ قاضی ہوراں ہیر نوں رانجھے دے حوالے کر دتا ایس توں بعد ہیر تے رانجھا یت اللہ شریف ول روانہ ہو گئے ایہہ مثنوی اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بے حد مشہور تے مقبول اے۔

ونگی

کبوتر اڈ چلے سٹ آشیانے
عرب دے ملک دو ہوے روانے
کرن پینڈے تے کڈھدے دل نہ ساہی
ڈوہیں ہوئے طرف بیت اللہ دے راہی

مثنوی ہیر رانجھا ایہہ مثنوی حاجی اللہ بخش خادم دی تخلیق اے۔ ایہہ کتاب قاضی نور الدین تاجر کتب مظفر گڑھ نے گلزار ہند سٹیم پریس لاہور نے چھاپیا۔ ایس مثنوی بارے آکھیا جاندا اے پئی ایس دا مصنف مولوی برخوردار اے پر ایہہ گل دل نہیں لگدی۔ ایہہ مثنوی ۱۳۴۲ھ وچ مکمل ہوئی۔ ایس مثنوی وچ عربی فارسی دے ڈھیر لفظ ورتے گئے نیں جیہڑے پڑھے لکھے بندے

Marfat.com

ای سمجھدے نیں عام لوک ایس مثنوی نوں نہیں سمجھ سکدے۔
ونگی

شاعر شرح بیان دل موز عزم عنا نے
ہک ڈینہ صبح سحور ویلھے خورشید فلک تابا نے
آگاہ مرد تحصیا ہک حاضر وچ مجس دے آنے
شکل لطیف شریف طبع فرخندہ خوش عنوانے

مثنوی سسی پنوں از اکبر شاہ سسی پنوں پنجاب دیاں عوامی داستاناں وچ مقبول ترین تے مشہور ترین سمجھی جاندی اے۔ سسی پنوں اکبر شاہ دی تحریر اے جیہڑی اوہناں ۱۲۵۰ھ وچ مکمل کیتی اے اکبر شاہ تحصیل و ضلع ملتان دے قصبے گڑھ برابر دے وسنیک سن۔ اکبر شاہ اپنے سمے دے قادر الکلام شاعر سن۔ اوہناں ہر نکے وڈے واقعے نوں تھوڑے توں تھوڑے شعراں وچ بڑے سوہنے تے سادہ انداز وچ پیش کیتا اے۔ ایس مثنوی دی اشاعت بارے آکھیا جاندا اے پئی ایہہ مثنوی مولوی خدایاد تے نور احمد ہوراں دی فرمائش تے ۱۸۹۴ء وچ مولوی سراج احمد دے ادھم نال میرٹھ توں چھپوائی۔ ایہہ مثنوی اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بڑی من کھچویں تے من کھچویں اے۔
ونگی

کر سالوں سڈوایا یارو آیا اوہو جوسی
آ پہنچا وچ محل دے کر نال ادب مایوسی
آئی دائی پچھدی مائی ڈیکھ نجومی پوتھی
ڈس ڈیکھاں بیکس بے دوسی نال سی کیا ہوسی
اے سختی سخت مصیبت اسدی کیں جاجا کھلوسی
کیا لکھیا کیا ملسی مستک بے تقصیر بے دوسی
درد مصیبت اس دا میں نوں جندیاں تیں کھوسی
ماں دا کھیر نصیب نہ ہویا غم دا گھٹ بھر پوسی

(۲) مثنوی سسی پنوں از صالح محمد مسکین مثنوی سسی پنوں نوں صالح محمد کھوکھر ہوراں ۱۲۸۵ء وچ نظمایا۔ ایہہ کتاب اپنے کلام دیاں فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بڑی ہر من پسند اے۔ ایس کتاب نوں خدایار تاجر کتب ملتان دی فرمائش تے لاہور توں شائع کیتا گیا۔ آکھیا جاندا اے پئی ایہہ مثنوی اکبر شاہ دی مثنوی دی نقل اے۔ صالح محمد مسکین کھوکھر ہوری اپنا تعارف انج کروا ندے نیں۔
ونگی

باگڑ جا سلونت میری ہاں کھوکھر ملواناں
کوہ بعید کنارے راوی طرف جنوب ٹکاناں
سدھی نیں مشہور جہاں وچ جانے بزرگ ایاناں

Marfat.com

شاعر وچ زمانے سابق صالح مرد سیاناں
اگے اس نے اے قصہ جوڑیا پوتا درد داناں
ایس سبب مسکین میں عاجز اپنا نام اولاناں

(۳) مثنوی سسی پنوں از نور الدین مسکین نور الدین مسکین ہوراں دی ایس مثنوی اجے توڑی چھاپے نہیں چڑھی پر اوہناں دی مثنوی ہیر رانجھا وچ ایس بارے اشارہ کیتا گیا اے۔
ونگی

اہا ہک ڈیہنہ بیٹھا ہم تھی کے غم ناک
وچھوڑے دوستاں دے سینہ معدر چاک
ڈتا پیغام کر عشق دے پیک
بجاں بر خاستہ گفتم کہ لبیک
حکایت ہیر دی آکھیں سنا توں
آہناں دا مختصر قصہ بنا توں
پنل سڑی دا قصہ بھی بنا یوں
اوہو قصہ لا کے کیون رکھا یو

(۴) مثنوی سسی پنوں از جانباز جتوئی ایہہ مثنوی اجو کے دور دے مشہور شاعر جانباز جتوئی ہوراں تحریر کیتی اے پر اجے تیک کتابی شکل وچ سامنے نہیں آئی۔ ایہہ مثنوی اپنے کلام دیاں فنی تے لسانی خوبیاں پاروں بڑی ہر من پسند جاپدی اے۔
ونگی

خاں دے ناں درد کر یندی ٹرپئی سسی ول
راہ انوکھے لانگھے اوکھے چھبنیں خار جنگل
پیر پیاری بھجدی بھجدی آن پئی وچ تھل
دید بھنو اوے جیں جیں پاسے نظرن ریت دے تھل
راہ تے رستہ کوئی نہ ڈسدا' ڈسدی موت ڈجل
مونجھ کنوں کڈھ دھاڑاں کو کے آکھے مار بکل

(۵) مثنوی مرزا صاحباں از اکبر شاہ

پنجاب دیاں لوک داستاناں وچ مرزا صاحباں دے قصے نوں خاص اہمیت حاصل اے۔ ایہہ لوک داستان نوں کئی زباناں وچ کئی لکھاریاں شاعراں تے سوجھواناں تخلیق کیتا۔
مثنوی مرزا صاحباں نوں اکبر شاہ ہوراں بڑی محنت نال مکمل کیتا۔ نویاں ترکیباں' علامتاں تے محاوریاں ایس کتاب نوں بڑا من کھچواں تے من کھبواں بنایا اے۔ مثنوی دی زبان سادہ' رواں تے عام مفہم ایں ایس مثنوی نوں مولوی خدایار تاجر کتب ملتان نے ۱۸۹۰ء دے نیڑے شائع کروایا اے۔ ایس مثنوی دی ہتر تے بناوٹ دو جیاں مثنویاں نالوں وکھری تے نویکلی اے۔

Marfat.com

ونگی

اچ کھیوے دیاں ماڑیاں تلے چندن دہے
مل مل دھانوے صاحباں اللہ دا نام کہے
چھنڈک سکیندی زلفاں چھجے چھجھاں بہے
خوش وسن سہیلیاں صاحباں سول سہے

مثنوی لیلیٰ مجنوں پنجاب دیاں لوک داستاناں وچ لیلیٰ مجنوں دے قصے نوں خاص اچیچ حاصل اے پنجابی ادب دی تاریخ تے جھات پایئے تے پتہ چلدا اے پئی انیکاں لکھاریاں شاعراں تے سوجھواناں لیلیٰ مجنوں دے عوامی قصے نوں بڑے سوہنے سادہ تے نویکلے انداز نال پیش کیتا۔ ہر لکھاری شاعر تے سوجھوان نے ایس قصے نوں من کھچواں تے من کھبواں بناؤن دی بھرنویں عملی کوشش کیتی اے۔ تانہوں ایہہ قصہ اج وی اوناں ای مشہور تے مقبول اے جناں ماضی وچ سی۔

مثنوی لیلیٰ مجنوں از نوروز ادب دے مشہور لکھاری شاعر تے سوجھوان نوروز نے لیلیٰ مجنوں دا عوامی قصہ مثنوی دے رنگ وچ ۱۳۱۸ء وچ مکمل کیتا۔ قصہ نگار نے ایس قصے وچ عربی فارسی دے الفاظ کثرت نال ورتے نیں۔ جنہاں نال مثنوی وچ سہپن پیدا ہو گیا اے۔ مثنوی نوں نویاں تریکیباں، علامتاں تے محاوریاں نال بڑا من کھچواں تے من کھبواں بنایا اے قصے دی زبان سادہ، رواں، عام مفہم تے نرول اے۔ قصہ نگار نے شروع توں لے کے اخیر تیک سلاست تے روانی وچ فرق نہیں آؤن دتا۔ ایس توں قصہ نگار دی قادرالکلامی دا پتہ چلدا اے۔

ونگی

آکھیا مجنوں صاف پدر کوں میں تے رنج عنانہ کریں
لاچا تے کرم کریم کریں اتے دل وچ بات خفا نہ کریں
اے قبلہ کعبہ گاہ میڈا ایہو کوتاہ دست وفا نہ کریں
مظلوم تے طالع شوم ہیں میں پئی اصلوں محض دعا نہ کریں
میں ظالم عشق دی چاٹ چکھی امید حیات بقا نہ کریں
ایں سخت مقید قید کنوں تدبیر خلاص رہا نہ کریں
ہے مرض بری کھا ماس گئی ڈیویں چھوڑ علاج دوا نہ کریں
نو روز اساں جانبازاں دی پئی پاسے عزم رضا نہ کریں

III متفرق مثنویاں مذہبی مثنویاں تے عشقیہ مثنویاں توں علاوہ متفرق مثنویاں وی لکھیاں گئیاں نیں۔ ایہہ مثنویاں وی اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیاں نیں۔ ماضی دے انیکاں لکھاریاں / شاعراں تے سوجھواناں مختلف قسم دیاں مثنویاں تخلیق کر کے ادب دے بھنڈار وچ اہم وادھا کیتا اے۔ ایناں مثنویاں دا تعلق سماجی، معاشی تے معاشرتی مسلیاں نال ہوندا اے۔

(i) گاذر نامہ از گل محمد چشتی کیفی جامپوری ہوراں مثنویاں دا ذکر کر دیاں متفرق مثنوی دے حوالے نال "گاذر نامہ" پیش کیتا اے "گاذر نامہ" اک دھوبی دی کہانی اے جیہڑا اک شہزادی نال

Marfat.com

عشق کر داسی۔ شہزادی دے کپڑے بڑی توجہ تے لگن نال دھوندا سی۔ شہزادی وی اوس دی صفائی پاروں اوس نال پیار کر دی سی۔ دھوبی دے والدین نوں جدوں ایس عشق دا پتہ چلیا تے اوہ بڑے گھبرائے پئی اسیں معمولی تے غریب لوک ہاں تے اوہ بادشاہ دی دھی اے۔ عشق تے مشک چھپیاں نہیں چھپدے۔ جیکر ایس عشق دا بادشاہ نوں پتہ چل گیا تے اوہ سانوں مروا دیوے گا۔ ایس ڈر پاروں دھوبی اپنے قبیلے نوں لے کے کدھرے دور ٹر گئے۔ دھوبی شہزادی دی محبت پاروں ہر ویلے اداس تے غمگین رہندا۔ آخیر شہزادی دے عشق دا روگ اوس لئی جان لیوا ثابت ہو گیا تے دھوبی محبت وچ پاگل ہو گیا تے فوت ہو گیا۔ اودھر شہزادی نوں جدوں دھوبی دے دور ٹر جان تے فوت ہو جان دا پتہ چلیا تے اوس نوں وی ڈاہڈا دکھ ہویا۔

دھوبی دے ایس محبت بھری کہانی نوں گل محمد چشتی ہوراں مثنوی دے رنگ وچ ۱۲۹۶ھ وچ لکھیا۔ ایہہ مثنوی ۲۱۵ شعراں تے مشتمل اے چشتی ہوراں ایس مثنوی داناں مثنوی شیر و شکر رکھیا تے ایس نوں ملتانی وچ نظمایا۔

گل محمد چشتی ہوراں نویاں ترکیباں' محاوریاں تے علامتاں راہیں قصے نوں بڑا من کھچواں تے من کھبواں بنایا اے۔ ایہہ قصہ اپنی فنی تے لسانی خوبیاں پاروں لوکائی توں شہرت دی سند حاصل کر چکیا اے۔

ونگی

صورت مورت ہالا ثانی کویا یوسف ثانی
سگھڑ سوہناں تے من موہناں اول وقت جوانی
انگیں ڈھنگیں رنگیں ننگر گھبرو بے نظرے
صورت سیرت کیرت اسدی کیا کراں تقریرے
خیر نہیں وچ روز قیامت کون سہاگن ہوسی
کون بہشتاں داخل ہوسی کون جہنم پوسی
وچ دریا غفران الہی عاشق صادق ترسن
گل محمد چشتی تے نت گوہر رحمت برسن

مثنویاں دے ایس ویرے توں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی ایہہ واقعی شاعری دی پرانی تے مشہور صنف اے جس نے ادب دے بھنڈار وچ اہم وادھا کیتا ہویا اے۔

سوال نمبر 7 ☆ مشہور لوک داستاناں / عوامی داستاناں دا ویرواکرو؟

سوال نمبر 8 ☆ کیفی جامپوری دی سرائیکی شاعری دے حوالے نال سرائیکی دوہڑے (ڈوہڑے) تے نوٹ لکھو؟

دوہڑہ یاں دوہا شاعری دی مشہور تے پرانی صنف اے۔ دوہا سنسکرت دا لفظ پر پنجابی تے سرائیکی وچ ایس نوں دوہڑہ یاں ڈوہڑہ آکھیا جاندا اے۔ سندھی زبان وچ دوہڑے نوں ڈوہڑہ یاں دوہو آکھیا جاندا

Marfat.com

اے۔ دوہڑے دے دو شعر ہوندے نیں۔ ایس پاروں ایس نوں رباعی وی آکھیا جاندا اے پر دوہڑے تے روباغی وچ وڈا فرق ایہہ وے پئی رباعی وچ خاص وزن ہوندا اے جدکہ دوہڑے وچ کوئی خاص وزن وغیرہ نہیں ہوندا۔ البتہ ایہہ گل ضروری اے پئی شاعری دیاں دونواں صنفاں وچ اکو قسم دے جذبات دا اظہار کیتا جاسکدا اے بعض شاعراں دے دوہڑے دو شعراں دی بجائے تن شعراں تے مشتمل ہوندے نیں جدکہ زیادہ شاعراں دو شعراں والے ای دوہڑے لکھے نیں۔

دوہڑھ لکھن لئی ضروری اے پئی شاعر نوں زبان تے بیان تے خاص عبور ہوناں چاہیدا اے۔ دوہڑے دی خاص بحر ہوندی اے۔ ایس لئی ہر جاری ساری بندہ ایس تے طبع ازمائی نہیں کر سکدا۔ دوہڑے وچ ہر قسم دے سماجی' معاشی' معاشرتی تے اخلاقی مضمون سوہنے تے سادہ انداز وچ استعمال کیتے جاسکدے نیں۔

لسانیات دے ماہر تے مشہور محقق تے مورخ عبدالغفور قریشی ہوراں دوہڑے دی تعریف تے تاریخ اپنی کتاب ''پنجابی ادب دی تاریخ'' وچ انج کیتا اے۔ ''لوک گیتاں دی ایہہ صنف قریباً سارے پنجاب تے پنجابوں باہر وی ملدی اے۔ ایہہ اک بے حد پرانی ضف اے ایس وچ مضمون نوں کر کے دوہرایا جاندا اے۔ عام طور تے دوای مصرعے ہندے نیں۔ سرائیکی وچ دوہڑے نوں بولی آکھیا گیا اے جیویں۔ اڈیاں نی کونجاں وچ ساوی کونج اے

ہک تینڈا وچھوڑا ڈوجھی وطن دی مونجھ اے

کیفی جامپوری ہوراں اپنی کتاب سرائیکی شاعری وچ دوہڑے' ڈوہڑے دی تعریف تے تاریخ انج کیتی اے سندھ میں اسے ڈوہڑہ اور دوہو کہتے ہیں اور ملتانی میں ڈوہڑہ۔ یہ نام اس لئے دیا گیا ہے کہ ڈوہڑے میں صرف ہوتی ہیں۔ چونکہ ڈوہڑہ میں عام طور پر چار مصرعے ہوتے ہیں اس لئے بعض حضرات نے اسے رباعی کا نام دیا ہے۔ یہ صحیح ہے کہ رباعی اور ڈوہڑہ میں ایک ہی جذبے کا اظہار کیا جاتا ہے۔ لیکن رباعی کے لئے اردو اور فارسی میں خاص اوزان مقرر ہیں ڈوہڑہ ان اوزان میں نہیں کہا جاتا۔ ساتھ ہی رباعی خاص مشکل صنف سخن ہے۔ ہر شاعر رباعی نہیں کہہ سکتا۔ اس کے بر عکس عام اور سہل سی چیز ہے۔ ملتانی زبان کا ہر شاعر رباعی نہیں کہہ سکتا۔ اس کے بر عکس ڈوہڑہ عام اور سہل سی چیز ہے۔ ملتانی زبان کا ہر شاعر ڈوہڑہ کہہ کر مشق سخن کی ابتدا کرتا ہے اور یہ بھی تو ہے کہ ڈوہڑہ چار مصرعوں تک محدود نہیں ہوتا۔ بہت سے شاعروں نے چھ چھ سات سات مصرعوں میں ڈوہڑے کہے ہیں۔ بعض سخن وروں نے صفت مستزاد بھی استعمال کی ہے۔

برسوں کے رواج اور تسلسل کی بدولت ڈوہڑے کا ایک مزاج اور مخصوص انداز بن چکا ہے جس نے روایت کی شکل اختیار کر لی ہے۔ اگرچہ صنعتی انقلاب نے زندگی کے ہر گوشے کو متاثر کیا ہے اور ذرائع آمدورفت میں وہ پہلی سی دشواریاں نہیں رہیں فاصلے سمٹ گئے ہیں ہجر و فراق میں وہ پہلی سی کسک نہیں رہی۔ لیکن یہ آسانیاں صرف شہروں تک محدود ہیں۔ دیہات میں نہ ٹیلی فون ہیں نہ ڈاک خانوں کی کثرت ہے اور نہ تعلیم کی فراوانی۔ وہاں اظہار جذبات کا صرف ایک وسیلہ ڈوہرہ ہے۔ بڑے بوڑھے عمر رفتہ کو آواز دینے کے لئے ساز پر ڈوہڑہ گاتے ہیں۔ دیہات کا نوجوان چاندنی رات

Marfat.com

کی رنگینوں میں اپنی حسرتوں اور ارمانوں کا اظہار ڈوہڑے میں کرتا ہے۔ پوہ مہینے کی ٹھٹھرتی راتوں میں رہٹ چلانے والا ڈوہڑہ گا کر اپنے سینے کو گرماتا ہے۔ شفق شام کی سرخی پھیلنے سے پہلے چرواہا مویشوں کے گلے کو واپس لاتے ہوئے جب سریلی آواز میں ڈوہڑہ گانے لگتا ہے تو فضا جھوم اٹھتی ہے۔ مویشوں پر ایک خاص کیفیت طاری ہو جاتی ہے۔ سروں پر پانی کے مٹکے اٹھائے دوشیزاؤں کی چال میں ایک پیارا سا دھیما پن آجاتا ہے۔

ڈوہڑہ میلوں ٹھیلوں کی رونق اور سرود و سماع کی محفلوں میں وجد و صال کا باعث ہے۔ مجلس عزا میں جب حسینی ڈوہرہ گایا جاتا ہے تو آہ و بکا کا شور مچ جاتا ہے کوئی خوش ہے تو ڈوہڑہ گاتا ہے اور کوئی اداس ہے تو ڈوہڑہ ایک مونس و غم گسار دوست کی طرح اس کی غم گساری کرتا ہے۔ یہی وجہ یہ کہ اس کی جاذبیت اور مقبولیت میں پیش رفت ہوئی ہے۔

ایں تنور برہوں دے اتوں تن ہرگز دور نہ کریئے
سوز و چلائے مزا عجائب سڑیئے جاں جال سریئے
سر ڈتیاں سر تھیوے حاصل سر ڈیندیں مول نہ ڈریئے
مرن جیون تھیں بھلیرا عبدی جے ہتھ دلبر دے مریئے

کیفی جامپوری ہوری وسدے نے پئی ایسے دور وچ سکندر نے حسینی دوہڑے لکھے۔ سید علی حیدر ملتانی نے سی حرفی دی صنف وچ دوہڑے تخلیق کیتے۔ ایسے دور وچ حمل خاں لغاری وی بطور شاعر سامنے آوندے۔ ایس سمے وچ چار مصرعیاں دی بجائے چھ چھ سات سات مصرعے والے دوہڑے ملدے نین۔ لطف علی بہاولپوری ہوراں دا نمونہ کلام ونگی دے طور تے پیش خدمت اے۔

جان جشہ تن ساہ تصدق سر قدماں دھر یوے
جے وت ہک لنگاں یار ڈکھیوے
لوں لوں دے وچ ساہ پودے اے روح رنجا پھر جیوے
جے وت ہک لنگاں یار ڈکھیوے
چھوڑو ونجن غم درد سبھے بھر لطف علی خوش تھیوے
جے وت ہک لنگاں یارڈ کھیوے

ایسے دور دے دوجے معروف شاعر حمل خاں لغاری ہوراں دا نمونہ کلام ملاحظہ فرماؤ۔ ایس دوہڑے دے مصرعے چار توں ودھ نیں۔

میڈا دلدار مٹھا من ٹھار آوے غم خوار سٹاں کم کار ڈیکھاں رخ
اکھیں پرنور سدا مخمور گھتدیاں گھوسہ کرن ڈکھ دور برہا بیمار دا
ڈکھاوے چھم جڈاں جیں دم ونجن سبھ غم جے کھولے خم زلف دی تاردا
ٹرے جاں ٹور لجاوے مور و لیندا چور نیوے کھس ایہوا اختیار دا
جڈاں بہ کول زبان کوں کھول' بولیند ابول کراں سر گھول مٹھی گفتار دا اختیار دا

ایناں شاعراں توں بعد فریدی دور شروع ہوندا اے۔ ایس دور دے اچ پدھر دے شاعراں وچوں عمر خان شاہد' احمد یار خاں' سید ولایت شاہ' نوروز سید مجروح شاہ الہ آبادی تے خوش دل دے ناں

Marfat.com

ذکر دے قابل نیں۔ ویسے ایں دور دے سھناں شاعراں دوہڑے دی صنف نوں اپنایا اے پر چونویں تے مشہور شاعراں وچ اینا ں ای شاعراں دے ناں آندے نیں۔ خواجہ غلام فرید مٹھن کوٹی ہوراں کوئی دوہڑا نہیں لکھیا پر گلو کاراں تے قوالاں اوہناں دے ناں نال بے شمار دوہڑے منسوب کر دتے نیں۔ ایہہ گل پکی تے پیڈی اے پئی اجو کے دور دے قوال جنے وی دوہڑے گا رہے نیں اوہ سارے دے سارے خواجہ صاحب دے ناں نال منسوب کر دیندے نیں تاں جو کلام وچ جوش پیدا ہو جاوے تے سنن والے تے زیادہ اثر انداز ہووے۔

○ فریدی دور توں بعد کیفی جامپوری ڈوہڑے دی ٹور بارے لکھدے نیں۔

ہندو شعرا میں پنڈت چندر بھان مست اور دھرم درس ملتانی کے ڈوہڑے بھی خاصی شہرت رکھتے ہیں۔ مولوی جان محمد گداز' خواجہ فرید کے خلف الصدیق خواجہ محمد بخش نازک مولوی نور احمد احمد پائی والے' شاطر' بانہاں' خادم سکنہ مکھن بیلہ' محمد یار فوق جام پوری' مولوی بر خوردار وفا' مولوی عارض صاحب حاجی پوری' دلسوز شکار پوری اچھے شاعر ہو گزرے ہیں۔

مرثیہ گو شعراء میں اگرچہ مولوی غلام حیدر فدا اور عاشق گل محمد ملتانی بڑے پائے کے شاعر ہیں۔ لیکن حسینی ڈوہڑ کہنے میں علی شاہ کا جواب نہیں سکندر خان غلام' شرف بکھری' زائر بہاولپوری مضطر اور کمتر ملتانی گل محمد عاشق کے ارشد تلامذہ میں فوق' شوق اور بیمار ملتانی ڈوہڑہ کہنے میں بڑے کامیاب رہے ہیں۔

موجودہ دور میں غلام حیدر خان یتیم' نور محمد سائل' مظہر ملک' حسرت ملتانی' سرحد کربلائی' محمد رمضان طالب' حافظ کملا' ہمستن' حافظ دیروی' استاد عارض دیروی عاصم اچی' زخمی سیت پوری اچھا ڈوہڑہ کہتے ہیں یتیم اس دور کا عہد آفرین شاعر ہے۔ اس نے ڈوہڑہ کو زندگی کے تقاضوں کے ساتھ ہم آہنگ کرنے میں بڑی کوشش کی ہے۔ یتیم کے بعد مولوی علی محمد فخر جامپوری نے اصلاح معاشرہ کے لئے اچھے ڈوہڑے کہے ہیں۔

(سرائیکی شاعری صفحہ ۱۲۳ تے ۱۲۴)

ڈوہڑے دی تعریف' تاریخ تے ویروے توں ایہہ گل ثابت ہوندی اے پئی ڈوہڑہ پنجابی (سرائیکی) شاعری دی واقعی پرانی تے مشہور صنف اے۔

Marfat.com

ماخذ

ایس کتاب دی تیاری دے وقت جہڑیاں کتاباں دا مطالعہ کیتا تے اوہناں توں لابھ چکیا اے اوہناں دا ویروا انج اے۔

(1)	بول فرید	مرتبہ فقیر محمد فقیر
(2)	اکھیلیا بابا فرید	از محمد آصف خاں
(3)	سچل سرمت (انتخاب)	از محمد اسلم رسالپوری
(4)	سچل سرمت	از ڈاکٹر اسلم رانا
(5)	احسن القصص	از مولوی غلام رسول
(6)	لعلاں دی پنڈ	از اقبال صلاح الدین
(7)	سیف الملوک	از میاں محمد بخش
(8)	واعظ نوشہ	مرتبہ شرافت نوشاہی
(9)	بوہل نماز	مرتبہ ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعداری
(10)	پکی روٹی	مرتبہ ڈاکٹر شہباز ملک
(11)	اک اوپری کڑی	از رفعت
(12)	ڈوہنگیاں شاماں	از نواز
(13)	سورج مکھی	از سجاد حیدر
(14)	ٹاہلی دے تھلے	از اشفاق احمد
(15)	ہٹھ	از ڈاکٹر محمد باقر
(16)	چونبڑاں	از ارشد میر
(17)	میرا دلیں	از ظہیر نیازبیگی
(18)	نجات المومنین	از عبدالکریم جھنگوی
(19)	ابیات سلطان باہوؒ	
(20)	ابیات حضرت سلطان باہوؒ	عبدالغفور اظہر
(21)	کافیاں شاہ حسین	
(22)	کافیاں خواجہ فرید	
(23)	دیوان خواجہ فرید	مرتبہ مولوی محمد عزیزالرحمان
(24)	تنقیدی سوال	مرتبہ عبدالعزیز
(25)	تشریح متن	پنجابی ادبی اکیڈمی
(26)	وارث شاہ دا بولنا بھیت اندر	قدر آفاقی
(27)	پنجابی ادب دی تاریخ	از عبدالغفور قریشی

Marfat.com

(28) پنجابی شاعراں دا تذکرہ — از مولا بخش کشتہ
(29) پنجابی ادب کی مختصر کہانی — از ڈاکٹر احمد حسین قریشی
(30) سرائیکی شاعری — از کیفی جامپوری
(31) لسانیات — از مختار جاوید انور / عاشق رحیل
(32) سانجھ ادب دی — از میاں ظفر محمود
(33) مطالعہ سیرت تے قومی شاعری — از قدر آفاقی
(34) پھل کلیاں — از ایس حمید اللہ ہاشمی
(35) آکھیا بابا بلھے شاہ — از محمد آصف خاں

☆---☆---☆---☆---☆---☆---☆

Marfat.com

96ایم (اول) پنجابی (پرچہ پہلا)

کل نمبر :100 وقت :3 گھنٹے

نوٹ : پہلا سوال لازمی اے باقی اٹھاں سوالاں وچوں کوئی چار سوال حل کرو۔ سارے سوالاں دے نمبر برابر نیں۔

(1) بابا فرید گنج شکرؒ دے تھلے بیان کیتے گئے "بولاں" دی بھرویں تے کھلارویں تشریح کرو۔

والوں نکی پل صراط کنیں نہ سنی آئے
فریدا کیڑی پوندی ای، کھڑا نہ آپ مہائے
فریدا روٹی میری کاٹھ دی لاون میری بھکھ
جینا کھاری چوپڑی، گھنے سہن کے دکھ

یاں

فریدا در درویشی گا کھڑی چلاں دنیا بھت
بنھ اٹھائی پوٹلی کتھے ونجھاں گھت
فریدا خاک نہ نندیئے خاکو جیڈ نہ کوئے
جیوندیاں پیراں تلے مویاں اپر ہوئے

(2) بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دی حیاتی دے حالات تے واقعات دا کھل کے ویروا کرو۔

(3) بابا فرید گنج شکرؒ ہوراں دے بول قرآنی تعلیمات دا نچوڑ نیں۔ مثالاں دے کے بھرویں بحث کرو۔

(4) میاں محمد بخشؒ ہوراں نے داستان سیف الملوک نوں سفر العشق آکھیا اے۔ مثالاں نال ایس سفر دی داستان بیان کرو۔

(5) میاں محمد بخشؒ دی داستان "سیف الملوک" اخلاقی درس دا سچا نمونا اے۔ بحث کرو۔

(6) مولوی غلام رسول عالمپوری نے احسن القصص وچ اپنے علم تے فضل دے دریا وگاہ چھڈے نیں۔ مثالاں دے ذریعے بھرویں روشنی پاؤ۔

(7) مولوی غلام رسول عالمپوری دے مثنوی نگاری دے فن اتے بھرواں چانن پاؤ۔

(8) سچل سرمست دی حیاتی دے حالات تے واقعات اٹھارویں صدی دے پچھوکڑ دے حوالے نا لکھو۔

(9) سچل سرمست نوں منصور ثانی کیوں آکھیا جاندا اے دلیلاں نال بحث کرو۔

96ایم (اول) پنجابی (پرچہ دوسرا)

کل نمبر :100 وقت :3 گھنٹے

نوٹ : سارے سوالاں دا جواب پنجابی وچ دیو۔

(1) ہیٹھ لکھی عبارت دا ترجمہ تے تشریح سیاق تے سباق دے حوالے نال کرو۔

(الف) بابا! جو کوئی نت مندا کردا ہے تس دے ہاؤن تے وساری واکٹ ہوئیکے ودھدے ودھدے جھ جاوندا ہے تے ہاؤن کالا کردیندا ہے رکٹ گھنان تاں لوہ تے جمدا ہے ایویں لوہ ونگن جیندا ہاؤن

Marfat.com

ہوندا ہے تس تے کٹ بہوں ہوندا ہے تے جان ہاؤن کالا ہویا۔ تاں سائیں دی سہ سمہاؤن گھتھاتے بالن بھادوا ہویا۔ انت پچھتاوی تے سکھ دکھ بلسی سڑسی۔ پھر کسے پرویلا اجوکا نہ لھسی تے بھائی جے پچیاں دی مت سن کے کوئی بیلی بھاگ کر سنبھل کھڑا تاں اوس واکٹ کٹیا تے کلٹن کٹیا۔ مڑ جیہے واتھیا ہویا۔

یاں

جے کو پچھے شرطاں ایمان دیاں کتنیاں ہیں؟ توں آکھ جی! ست، اول ایمان آنناں نال غیب تے دوجا علم غیب دا خاصہ خدا تعالیٰ نوں معلوم ہے۔ تریجا نال اختیار اپنے دے ایمان آنا، چوتھا فضلاں خدا تعالیٰ دیاں دا امیدوار رہنا، پنجواں عذاباں خدا تعالیٰ دیاں نہ تھیں۔ ڈرنا، چھیواں حلالاں خدا تعالیٰ دیاں نوں حلال کر جاننا۔ ستواں حراماں خدا تعالیٰ دیاں نوں حرام کر جاننا۔

(2) پنجابی دے فقہ دے ادب بارے چانن پاؤ۔

یاں

حافظ برخوردار رانجھا دی حیاتی تے لکھتاں دا ویرواکرو۔

(3) رفعت نے "اک اوپری کڑی" وچ اخلاقی تے روحانی قدراں دی پالنا کیتی اے۔ اوہدے بارے مثالاں دے کے ونڈ کرو۔

یاں

نواز دیاں کہانیاں وچ جہڑے نفسیاتی مسئلے پیش کیتے گئے نیں اوہنادی نشاندہی کرو۔

(4) "ٹاہلی دے تھلے" وچ اشفاق احمد نے پینڈو جیون نوں وچ وسدے معصوم لوکاں دے جذبیاں دی عکاسی کیتی اے بحث کرو۔

یاں

سجاد حیدر ردے ڈرامیاں تے فدا فکری تے فنی جائزہ پیش کرو۔

(5) ناول "ہمٹھ" دے اہم کرداراں بارے نوٹ لکھو۔

یاں

ناول "ہمٹھ" تحریک آزادی پاکستان دی کہانی بیان کردا اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے تفصیلی چانن پاؤ۔

(6) "ارشد میر دیاں تحریراں انشائیے نہیں سگوں مزاحیہ تے طنزیہ مضمون نیں۔" اپنا نقطہ نظر دسو۔

یاں

ظہیر نیاز بیگ دیاں لکھتاں دا جائزہ لوو۔

96 ایم (اول) پنجابی (پرچہ تیسرا)

کل نمبر: 100

وقت: 3 گھنٹے

نوٹ: پہلے حصے وچوں دوتے دوجے حصے وچوں تن سوالاں دے جواب لکھو، ہر سوالاں دے نمبر برابر نیں پر آخری سوال نمبر 9 لازمی اے۔

Marfat.com

(پہلا حصہ)

(1) تھلے دتیاں داسیاق وسباق دے حوالے نال ترجمہ تے تشریح کرو۔

واذ قال لقمن لا بنه وهو يمظه يبنى لا تشرك بالله ان الشرك نظلم عظيم

(2) سورۃ الحجرات وچ معاشرتی حیاتی دے کہڑے آداب دسے گئے نیں۔

(3) سورۃ لقمان دے حوالے نال توحید دی اہمیت بیان کرو۔

(4) نجات المومنین دے لکھاری مولوی عبدالکریم جھجوی دے لکھن ڈھنگ تے بھرواں مضمون لکھو۔

(دوجا حصہ)

(5) شاہ حسین دی شاعری وچ چرخہ اک مڈھلی علامت دے طور تے سامہنے آوندا اے بحث کرو۔

(6) حضرت سلطان باہوؒ دے کلام وچ عشق دا جہڑا تصور بیان کیتا گیا اے اوہدے تے چانن پاؤ۔

(7) بلھے شاہؒ دی شاعری وچ عمل دا درس ملدا اے۔ تہاڈا کیہ خیال اے؟

(8) خواجہ غلام فریدؒ دی شاعری وچ فلسفہ وحدت الوجود دی بڑی نمایاں حیثیت اے کھل کے بحث کرو۔

(9) خواجہ غلام فریدؒ دی کسے اک کافی دا فنی تے فکری ویروا کرو۔

96ایم (اول) پنجابی (پرچہ چوتھا)

کل نمبر :100 وقت :3 گھنٹے

(1) تھلے دتے ہوئے شعری جزاں وچوں صرف دودی تشریح اگڑ پچھڑ دے حوالے نال پنجابی وچ لکھو۔

الف۔ تساں چھتڑے مرد بنا دتے سب رسیاں دے کرو ڈاریو نی
راجے بھوج دے مکھ لگام دے کے چڑھ روڑیاں ہو ٹونے باریو نی
کیرو پانڈواں دی صفا گال سٹی ذرا گل دے نال ہریاریو نی
راون لنک لٹائے کے گرد ہویا کارے تساں دے ہین تہیاریو نی

ب۔ اٹھیں ستیاسیج اساڈڑی توں لما سوٹڑے وانگ کیہ پیا ہیں وے
راتیں کتے. انیندرا کیٹو ای ایڈی نیند والا لڑھ گیا ہیں وے
سنجی ویکھ تھصڈی سیج میری کوئی آ ہلکی آن ڈھیہہ پیا ہیں وے
کوئی تاپ کہ بھوت کہ جن لگوا کے ڈائین کسے بھکھ لیا ہیں وے
وارث شاہ توں جیوندا گھوک ستوں. اکے موت آئی مر گیا ہیں وے

ج۔ گھر آئیاں دولتاں کون دیندا کوئی بنھ پنڈوں کسے توریائی
اساں جیوندیاں نہیں جواب دینا ساڈا رب نے جوڑنا جوڑیائی
کسے چٹھیاں خط سنا نہ اتے مال لٹیا ناہیوں ماڑیائی
جائے بھائیاں بھابیاں پائی جم جم کسے ناہیوں ہٹکیا ہوڑیائی
وارث شاہ سیالاں دے باغ وچوں ایس پھل گلاب دا توڑیائی

د۔ پتے ڈاچیاں دے ہوے لانونا ہیں دیندا مہنے شامتاں چوریاں وے
متھا ڈاہیو نال کواریاں دے تیریاں لوندیاں جوگیا موریاں وے

Marfat.com

خیر ملے سو لئیں نہ نال مستی منیں ودھ تے پان فلوریاں وے
اک دین آٹا اکے ٹک چپا بھر دین نہ جٹیاں کوریاں وے
وڈے کملیاں دی اساں بھنگ جھاڑی اتھے کئی فقیریاں سوریاں وے
سوٹا وڈا علاج کوپیتاں دا تیریاں بھیڑیاں دسدیاں طوریاں وے

(دو جا حصہ)

(2) تہاڈی نظر وچ کیدو کہیو جہیا کردا اے ؟ دلیل تے شعری حوالیانال حث کرو۔
(3) ہیر دے قصے دا ارتقاء وارث شاہ دے عہد تیکر تفصیل نال بیان کرو۔
(4) ہیر وارث شاہ دے مطالعے دے حوالے نال وارث شاہ دی علمی اچیائی دے ونوون پکھ شعری حوالیاں نال ثابت کرو۔
(5) ہیر وارث شاہ نوں "دیوان پنجاب" آکھن دے کارن کہڑے کہڑے نیں ؟
(6) وارث شاہ دی اکھ اپنے آل دوالے نوں نرا اتوں نہیں اندروں وی ویکھ رہی سی۔ ایس بارے تہاڈے وچار کیہ نیں ؟
(7) وارث شاہ نے پنجاب دا جہڑا نقشہ الیکیا اے اوہدا ابھر واں تعارف شعری حوالیاں نال کراؤ۔
(8) زبان تے بیان دے حوالے نال اوہ کہڑیاں خوبیاں نیں جہناں نے وارث شاہ دی ہیر نوں امر کر دتا اے وضاحت نال لکھو۔

96 ایم (اول) پنجابی (پرچہ پنجواں)

کل نمبر :100
وقت :3 گھنٹے
نوٹ : کوئی چار سوال حل کرو۔ ہر سوال دے نمبر برابر نیں۔
(1) کیہ تسیں اتفاق کردے او ایس نظریئے نال کہ پنجابی دراوڑی کنبے دی زبان اے ؟
(2) اٹھارویں صدی دی پنجابی شاعری عصری شعور دے پکھ اتے شعری مثالاں دے ذریعے چانن پاؤ۔
(3) پنجابی ادب دی ترقی وچ عیسائی مشنریاں نے کیہ کردار ادا کیتا اے ؟ اپنے وچاراں دا اظہار کرو۔
(4) سکھی دور وچ تخلیق ہون وال قصہ ادب دے خاص خاص پکھاں اتے چانن پاؤ۔
(5) دوجے مغل دور دے قصہ ادب اتے بھرواں مضمون لکھو۔
(6) نقاداں ہیر نوں اک صدل کڑی قرار دتا۔ ہیر وارث شاہ دے حوالے نال ایس دا نفسیاتی تجزیہ کرو۔
(7) کسے دو اتے نوٹ لکھو۔
غزل، کافی، سی حرفی۔

Marfat.com

97/98ایم (حصہ اول) پنجابی (پرچہ پہلا)

کل نمبر :100 وقت :3 گھنٹے

پہلا سوال لازمی اے۔باقی سوالاں وچوں کوئی چار سوال حل کرو۔ ساریاں سوالاں دے نمبر برابر نیں۔

1- بابا فرید گنج شکرؒ دے تھلے دتے گئے "بولان" دی بھرویں تشریح کرو۔

کلر کیری چھپڑی آئے لتھے ڈنبھ
چجو بوڑنہ پیون اڈن سندی ڈنبھ
بھجو بجھو کملی اللہ و رسو مذہب
جائی ملان تناں بجناں ٹٹے ناہیں نیہ

یاں

جت دھاڑے دھن دری، ساھے لئے لکھلو
ملک جو کنین سنیندا ، مونہہ ونھالے آوَ
کندھی اتے رکھڑا کچرک بنھے
فریدا کچے بھانڈے رکھیئے تائین نیر

2- شلوک کس نوں آکھدے نیں ؟ بابا فرید گنج شکرؒ دے بولان وچ ورتی جان والی زبان تے اونہاں دے بیان تے کھل کے بحث کرو۔

3- بابا فرید گنج شکرؒ دی شاعری وچ اک شرعی نظام ملدا اے۔ کھل کے چانن پاؤ۔

4- سچل سرمستؒ دے عہدے وچ سندھ وادی دے سیاسی ، سماجی حالات تے بھرواں نوٹ لکھو۔

5- سچل سرمستؒ دے تصور عشق تے تفصیل نال گل کرو۔

6- میاں محمد بخشؒ دی تنقید نگاری بارے اپنے وچار دیو۔

7- قصہ سیف الملوک دی علامتی حیثیت بارے تفصیل نال گل کرو۔
"احسن القصص" دا تجزیہ کرو۔

پنجابی (پرچہ دوسرا)

کل نمبر :100 وقت :3 گھنٹے

1- بیٹھ لکھی عبارت دا ترجمہ تے تشریح سیاق و سباق دے حوالے نال کرو۔ 10

رعایت کرنی ترتیب دی اندر امھان فمالان دے۔ جے دو جی واری اندر ہر رکعت آوندے ہن۔ جیوین دو سجے ھین انہان۔ چودان واجبان جے اک واجب بھل کے چھڈے۔ سجدہ سہو واجب ہے۔ امام اتے اگلے اتے وت۔ واجب ھین جے اوھنان دی ترک نال سجدہ سہو واجب ناھین۔ اول چپ کر رہنا مقتدی کا پڑھنے امام دے واجب ہے۔

Marfat.com

یاں

تس کے کٹ بہوں ھوندا ہے۔تے جان ھاؤن کالا
ھویانان سائین دی سہالون ٹھتھا۔تے بالن بھاہ دا ھویا۔انت پچھتاوسی۔
سکھ دکھ پلسی سٹر سی۔پھر کسے پرویلا اجو کا وہ لھسی تے بھائی جے پچیان دی مت سن کے کوئی بھلی بھاگ کر سنبھل کھڑا۔تان اس دا کٹ کٹیا۔ٹرجھیے تہیا ھویا۔

2- دینی تعلیمات دے حوالے نال "پکی روٹی" دی اہمیت بیان کرو۔

یاں

نوشہ گنج بخش دے دوو عظاں دی فکری تے فنی اہمیت تفصیل نال لکھو۔ 10

3- رفعت نے اپنے افسانیاں وچ پاکستانی معاشرے وچ کھلرے ہوئے مسئلیاں دی بھرویں ترجمانی کیتی اے۔بحث کرو۔

یاں

کیہ نواز سچ مچ رمانوی کہانی کار اے۔اپنی رائے نون دلیلان نال وزنی بنا کے لکھو۔ 20

4- اشفاق احمد دے ڈرامیاں "ٹاہلی دے تھلے" وچ ٹاہلی کس چیز دی علامت اے۔تفصیل نال بحث کرو۔

یاں

پنجابی ڈرامے وچ "سورج مکھی" دا کیہ مقام اے ؟بحث کرو۔ 20

5- ڈاکٹر باقر ھوران "ھٹھ" وچ اپنے عہد دی عکاسی کیتی اے۔دلیلان نال بحث کرو۔ 20

یاں

کیہ "ھٹھ" نون اک کامیاب ناول آکھیا جا سکدا اے ؟اپنی رائے دیو۔
ظہیر نیاز بیگ دیاں کہانیاں "میرا دیس" وچوں کیہ سبق ملدا اے ؟بحث کرو۔

یاں

چونبھڑاں دے حوالے نال ارشد میر دی انشائیہ نگاری اتے بھرواں مضمون لکھو۔20

پنجابی (پرچہ تیسرا)

کل نمبر :100 وقت :3 گھنٹے

پہلے حصے وچوں دوتے دوجے حصے وچوں تین سوالاں دے جواب پنجابی وچ لکھو۔

پہلا حصہ

1- تھلے لکھی آیت دی تشریح سیاق و سباق دے حوالے نال کرو۔

یاایھا الذین امنوا لا تقدموا بین یدی اللہ ورسولہ واتقوا اللہ ان اللہ سمیع علیم.

Marfat.com

2- لقمان کون سی تے اوھنے اپنے پتر نوں کیہ نصیحتاں کیتیاں سن۔

3- قیامت، دوزخ تے جنت دے منظر سورۃ الرحمٰن وچ کیوین بیان ہوئے نیں۔

4- کتاب نجات المومنین دے اسلوب تے دوجیان خوبیاں اتے چانن پاؤ۔

دوجا حصہ

5- کافی دی ایجاد دا سہرہ شاہ حسین دے سرائے بحث کرو۔

6- مرشد بارے حضرت سلطان باہوؒ دے وچاران دا ویروا کرو۔

7- سید بلھے شاہ منافقت دا کھلا دشمن اے۔ مثالان نال نتارا کرو۔

8- "خواجہ غلام فرید روھی دا عظیم مصور" دے سرنانویں تھلے بھروان مضمون لکھو۔

9- خواجہ غلام فرید دی کسے نمائندہ کافی دا فکری تے فنی تجزیہ کرو۔

پنجابی (پرچہ چوتھا)

وقت: 3 گھنٹے

کل نمبر: 100

پہلا حصہ

1- تھلے دتے ہوئے شعری جزاں وچوں صرف دو دی تشریح اگڑ پچھڑ دے حوالے نال پنجابی وچ لکھو۔ ہر جز دے نمبر اکو جہیے نیں۔

الف۔ اکھین لگیاں مڑن نہ ویر میرے بیبا وار کھتی بلہاریان دے
ویہن پئے دریانہ گدی مڑ دے وٹے لا رہے زور زاریاں دے
لہو کیکروں نکلے نہیں بھائی جتھے لگیاں تیز کٹاریاں دے
سر دتیاں باجھ نہ عشق پکے ایہہ نہیں سکھالیان یاریاں دے

ب۔ تسیں گھل دیو تان احسان ھووے نہیں چل میلا سی آوے ھان
گل پلڑا پائیکے ویر سبھے اسیں رٹھڑا ویر مناونے ھان
اسان آیان نون تسیں جے ناد موڑو تدے پئے پکا پکاونے ھان
نالے بھائیاں پنڈ دے پنچ سارے وارث شاد نالے آونے ھان

ج۔ گھوڑا صبر دا ذکر دی واگ دے کے نفس مارنان کم بھو چنگیاں دا
چھڈ زران تے حکم فقیر ھوون ایہہ کم ہے ماھنوان چنگیاں دا
عشق کرن دے تیغ دی دھار کپن نہیں کم ایہ بھکھیان ننگیاں دا
جیہڑے مرن سو فقر تھیں ھون واقف نہیں کم ایہہ مرن تھیں سنگیان دا

د۔ اجو آکھیا لئو اٹھیر یارو ویکھو غضب فقیر نے چایا جے
میرا سونے دا کیوڑا مار جندون کم کار تھین چاء گنوایا جے

Marfat.com

فقر مہر کر دے بھ خلق اتے اوس قہر جہان تے پایا جے
وارث شاد میان نواں سانگ ویکھو دیو آدمی ہوئیے آیا جے

دو جا حصہ

صرف تن سوالاں دے جواب پنجابی وچ لکھو۔ ہر سوال 20 نمبر دا اے۔

2- ہیر وارث شاہ "مقولہ شاعر" دے عنوان ھیٹھ ھون والیاں گلاں دا جائزہ شعری حوالیاں نال پیش کرو۔

3- وارث شاہ نے پنجابی وسون دلیں کیہڑے کیہڑے پکھوں اپنی تنقید دا نشانہ بنایا اے ؟ دلیل تے حوالے نال گل کرو۔

4- وارث شاہ دے نظریہ عشق تے تفصیل نال چانن پاؤ۔

5- آکھیا جاندا اے کہ وارث شاہ نے ہیر دے قصے وچ منج دی رسی وچ موتی پروئے نیں۔ ایس بارے تہاڈے وچار کیہ نیں مدلل بحث کرو۔

6- قصہ ہیر رانجھا دی کہانی وارث شاہ دی زبانی بیان کرو۔

7- پنجاب دے سماجی رسماں رواجاں دا اک نقشہ وارث دی ھیر وچ پیش ہویا اے ؟ شعری حوالیاں نال گل کرو۔

8- فنی پکھوں وارث شاہ دی ہیر دا تفصیلی جائزہ پیش کرو۔

پنجابی (پرچہ پانچواں)

کل نمبر :100

کوئی چار سوال حل کرو۔ سب سوالوں دے نمبر برابر نیں۔ وقت :3 گھنٹے

1- پنجابی زبان دیاں جڑاں تے مڈھاں دا ویرا کرو۔

پنجابی زبان دے اجوکے ادبی روپ دا ویرا کرو۔

پنجابی زبان تے ادب دی ترقی وچ گورو صاحبان نے کیہ حصہ پایا اے ؟

تحریک آزادی دے دور وچ تخلیق ہون والی انقلابی شاعری اتے چانن پاؤ۔

پنجابی کہانی اج کس مقام تے اپڑی اے ؟ وضاحت کرو۔

فضل گجراتی پنجابی غزل دا بادشاہ اے۔ اپنی رائے دیو۔

کسے دو اتے نوٹ لکھو۔

کافی دا ارتقاء۔

سی حرفی دا ارتقاء۔

پنجابی ناول دا ارتقاء۔

Marfat.com

99ایم (اول) پرچہ پہلا پنجابی کلاسیکی شاعری

پہلا سوال لازمی اے باقی سوالاں وچوں چار سوال حل کرو۔ سب سوالاں دے نمبر برابر نیں۔

وقت تین گھنٹے کل نمبر:100

1- بابا فرید شکر گنج دے دتے گئے بولاں دی بھرویں تشریح کرو

(۱) فریدہ خالق خلق میں ، خلق وسے رب مانہہ
مندا کس نوں آکھے جان تسیں بن کوئی نانہہ

(۲) جے جان ہو جایئے گھم آیئے
جھوٹی دنیا لگ وہ آپ ونجایئے

یا

(۱) جند ووھٹی مرن والے جاسی پرنائے
آپن ھتھیں جول کے ، کے گل لگے دھائے

(۲) کنان، دندان، اکھیاں، سھنان دتی مار
ویکھ فریدا چھڈ گئے مڈھ قدیمی یار

2- بابا فرید گنج شکر دے بولاں ورتی جان والی زبان تے اوھناں دے بیان تے کھل کے بحث کرو۔

3- بابا فرید دی شاعری بابا جان والا فکری نظام ساھڈی حیاتی تے وی اثر پاندا اے۔ کھل کے چانن پاؤ۔

4- احسن القصص دا قصہ قرآن حکیم تے دو جہان الہامی کتاباں نال کتھوں تیکر ملدا اے ؟ تے مولوی غلام رسول ھوراں ایہدے وچ کہ واد ھے کیتے نیں ؟

5- مولوی غلام رسول احسن القصص جہیڑی سراپا نگاری بیان کیتی اے اوہ دو جہان مثنویان توں کیویں وکھری اے ؟ تفصیل حال بیان کرو۔

6- حضرت سچل سرمست دے عہد دے سیاسی، سماجی، مذہبی تے اخلاقی حالات دا ویرا کرو۔

7- سچل سرمست دی شاعری وچ اوھناں دا نظریہ عشق رچیا ویا اے۔ ایہدے بارے بحث کرو۔

پرچہ دوسرا پنجابی نثر قدیم تے جدید

وقت :3 گھنٹے کل نمبر :100

چھ سوال حل کرو

1- نوشہ گنج بخش دے کیسے دو وعظان دی اسلامی تے ادبی اہمیت بیان کرو۔
پنجابی دے دینی ادب وچ روٹیاں دی روایت اتے چانن پاؤ۔

2- تھلے دتی عبارت دا ترجمہ تے تشریح سیاق و سباق دے حوالے نال کرو۔

Marfat.com

بابا توٹے ھوڑیاں توں ھن۔ سائیں والیاں دے آکھے تے پت ناھین تے چنگیاں متاں تے وسا نہیں کردے۔ تے چار بن اوھناں دا سچا نہیں جاندے پر اوڑک دے دن اپنا مندا اپنے اگے ویکھ کے وس ویلے پچھتاؤ سن۔

یا

تکرار کرنا آیت رحمت دی دایا عذاب دا۔ اندر کسے رکعت فرضاں دی دے سوائے عذر دے مگر اور فلاں تے سنتاں دے جان کے یا سہو نال تکرار کرے۔ ایہہ مکروہ نیں۔

3- رفعت دیاں کہانیاں وچ مرداں دے کردار ایڈے جاندار نہیں جتنے عورتاں دے کردار نیں۔ تہاڈا کیہ خیال اے ؟ بحث کرو۔

یا

نواز دیاں کہانیاں رومانی نیں تے ساڈے معاشرے دیاں حقیقتاں بیان کیتیاں گئیاں نیں۔ دلیلاں دیو۔

4- اشفاق احمد دے ڈرامیاں وچ قومی جذبے دا رنگ اگھڑ واں اے۔ بحث کرو۔

یا

سجاد حیدر نے کنھاں مسائل نوں سامنے رکھیا؟ اوھناں دی کتاب "سورج مکھی" دے حوالے نال بحث کرو۔

5- پنجابی ناول دی ریت اتے بھر واں مضمون لکھو۔

یا

ڈاکٹر باقر نے کس پس منظر نوں سامنے رکھ کے ناول "لکھیا اے ؟ بحث کرو۔

6- ظہیر نیازبیگی دیاں کہانیاں وچوں تہانوں کیہ سبق ملدا اے ؟ بحث کرو

یا

چونبھڑاں دے حوالے نال ارشد میر دی انشائیہ نگاری اتے بھر واں مضمون لکھو۔

99ایم (اول) پرچہ تیسرا دین تے تصوف

پہلے حصے وچوں دوتے دوجے حصے وچوں تن سوالاں دے جواب پنجابی وچ لکھو۔ ہر سوال دے نمبر برابر نیں

پہلا حصہ

1- تھلے لکھی ہوئی آیت دی تشریح سیاق و سباق دے حوالے نال کرو۔

ومن الناس من یشتری لھو الحدیث لیضل عن سبیل اللہ بغیر علم ق و یتخذھا ھذا اولئك الھم عذاب مھین

Marfat.com

2- سورہ انجرات وچ بارگاہ رسالت دے کہیڑے کہیڑے آداب بیان ہوئے نیں تے اوھناں توں سانوں کیہہ سبق حاصل ہوندا اے ؟

3- سورہ الرحمٰن دے اسلوب تے مضموناں دا ویروا کرو۔

4- پنجابی دے منظوم فقہی ادب وچ کتاب نجات المومنین دا مقام متعین کرو۔

دوجہ حصہ

5- شاہ حسین دے اسلوب بارے بھرواں مضمون لکھو۔

6- عشق بارے حضرت سلطان باہوں دے وچاراں دا ویروا کرو۔

7- بابا بھلے شاہ اپنے ویلے دا بھرواں شعور رکھدے سن۔ مثالاں دے کے بحث کرو۔

8- سسی دی علامت خواجہ غلام فرید دے باطن دے نال خارج دی وی نمائندگی کردی اے ؟ نتارا کرو۔

9- خواجہ غلام فرید کیہڑی کافی تہانوں بہتی پسند اے۔ تے کیوں ؟

پرچہ چوتھا وارث شاہ

وقت :3 گھنٹے کل نمبر :100

تھلے دتے ہوئے شعری جزاں وچوں صرف دو دی تشریح اگڑ پچھڑے دے حوالے نال صاف ستھری تے سدھ پدھری پنجابی وچ لکھو۔ ہر جذدے نمبر اکو جیہے نیں۔

الف۔ روح چھڈ قلیوت جیون وداع ہوندا نوین ایہہ درویش سدھاریائی
ان پانی ہزارے دا قسم کر کے قصد جھنگ سیالاں دے دھاریائی
کیتا رزق نے آپ اوائں رانجھا چلو چل ہی جیو پکاریائی
کجھ وگھلی مار کے روان ہویا وارث وطن تے دیس وساریائی

ب۔ رانجھا آکھدا ایہہ جہاں سفنا مر جاوا ایں متوالیے نی
تساں جیہاں پیاریاں ایہہ لازم آئے گئے مسافراں پالیے نی
ایڈا حسن دا تہ گمان کیجئے ایہہ لے پلنگ ہے سنے نہالیے نی
اساں رب دا آسرا رکھیا اے اٹھ جاونا ایں نیناں والیے نی

ج۔ اکھیں لکیاں ہڑن تہ ویروے وار کھتی بلہاریاں دے
ویہن پئے دریا نہیں کدی مڑ دے وڈے لارھے زور زاریاں وے
لہو کیکروں نکلے نہیں بھائی جتھے لکیاں تیز کناریاں وے
سر دتیاں باجھ دتہ عشق پکے ایہہ نہیں سکھالیاں یاریاں دے

Marfat.com

د۔ جہیڑا عشق دی اگ دے تاؤ تتے تنہاں دوزخاں نال کہدا واسطہ اے
جنھاں اک دے ناؤں تے صدق بدھا اوھناں فکر اندیشڑا کا سدا اے
آخر صدق یقین تے کم پوسی موت چرغ ایہہ پتلا ماسدا اے
دوخ موریاں ملن بے صدق جھوٹے جنھاں بان تکن آس پاسدا اے

دو جا حصہ

صرف تن سوالاں دے جواب پنجابی وچ لکھو۔ ہر سوال 20 نمبر دا اے۔

2- ہیر وارث شاہ تے ہیر مقبل دا تقابلی مطالعہ اپنے لفظاں وچ پیش کرو۔

3- وارث شاہ نے پنجابی وسوں دے پکھ بڑی خوبصورتی نال واضح کیتے نیں۔ شعری حوالیاں راھوں بحث کرو۔

4- وارث شاہ دے نظریہ عشق اتے تفصیل نال چانن پاؤ۔

5- وارث شاہ اپنے عہد نوں نال نال لے کے ٹریا اے۔ تہاڈا کی خیال اے ؟ شعری دلیلاں راہیں اپنی گل نوں اگے ودھاؤ۔

6- ہیر دی کہانی وارث شاہ دی زبان بیان کرو۔

7- کیدو دے کردار دا نفسیاتی تجزیہ پیش کرو۔

8- زبان و بیان دے حوالے نال وارث شاہ دی فنی عظمت اتے کھل کے چانن پاؤ۔

پرچہ پنجواں پنجابی ادب دی تاریخ

وقت :3 گھنٹے کل نمبر :100

1- پہلے اسلامی دور (دھلی سلطنت) وچ تخلیق ھون والے پنجابی ادب دا بھرواں ویرواکرو۔

2- اٹھارویں صدی دے سیاسی تے سماجی پچھوکڑ وچ سندھ وادی حالات کیہو۔
جیئے سن تے ایہناں نے سچل سرمست دی حیاتی تے شاعری اتے کیہہ اثرات مرتب کیتے ؟

3- آزادی دی تحریک وچ پنجابی لکھاریاں نے کیہ حصہ پایا اے ؟ شعری مثالاں راہیں وضاحت کروں۔

4- خواجہ غلام فرید نے "سسی" دی علامت راہیں اپنے باطن تے خارج دونواں دی عکاسی کیتی اے۔ دلیلاں نال ویرواکرو۔

5- پنجابی زبان دی ادبی روایت دا مڈھ کیوں بجھا ؟ ویرواکرو۔

6- شاہ حسین دے علامتی نظام بارے اپنے وچاراں دا اظہار کرو۔

7- پنجابی زبان نے کہیڑیاں کہیڑیاں زباناں توں اثر لیا اے ؟ بھرواں جائزہ لئو۔

Marfat.com

Marfat.com

ہماری گائیڈ بکس

امتحانی نقطۂ نگاہ سے بہترین گائیڈیں

ایم ایڈ گائیڈ

بی ایڈ گائیڈ

سی ٹی گائیڈ

پی ٹی سی گائیڈ

ہیڈ ماسٹر گائیڈ

لیکچرار
ٹیسٹ گائیڈ

سیکنڈری سکول
ٹیچر گائیڈ

ایم اے اکنامکس گائیڈ
پارٹ I - II

ایم اے سیاسیات گائیڈ
پارٹ I - II

ایم اے اردو گائیڈ
پارٹ I - II

ایم اے پنجابی گائیڈ
پارٹ I - II

M.A.
ENGLISH GUIDE
Part I-II

ایم اے تاریخ گائیڈ
لازمی و اختیاری مضامین

ایل ایل بی گائیڈ
پارٹ I

ایل ایل بی گائیڈ

ایل ایل بی گائیڈ
پارٹ III

سی ایس ایس گائیڈ

پی سی ایس گائیڈ

اردو بازار لاہور
بھوانہ بازار فیصل آباد
المصطفیٰ پلازہ 6th روڈ راولپنڈی

مجید بک ڈپو

Marfat.com

ہماری گائیڈ بکس

امتحانی نقطۂ نگاہ سے بہترین گائیڈیں

ایم ایڈ گائیڈ

بی ایڈ گائیڈ

سی ٹی گائیڈ

پی ٹی سی گائیڈ

ہیڈ ماسٹر گائیڈ

لیکچرار
ٹیسٹ گائیڈ

سیکنڈری سکول
ٹیچر گائیڈ

ایم اے اکنامکس گائیڈ
پارٹ I - II

ایم اے سیاسیات گائیڈ
پارٹ I - II

ایم اے اردو گائیڈ
پارٹ I - II

ایم اے پنجابی گائیڈ
پارٹ I - II

M.A.
ENGLISH GUIDE
Part I-II

ایم اے تاریخ گائیڈ
لازمی و اختیاری مضامین

ایل ایل بی گائیڈ
پارٹ I

ایل ایل بی گائیڈ

ایل ایل بی گائیڈ
پارٹ III

سی ایس ایس گائیڈ

پی سی ایس گائیڈ

اردو بازار لاہور
بھوانہ بازار فیصل آباد
المصطفیٰ پلازہ 6th روڈ راولپنڈی

مجید بک ڈپو

Marfat.com